

Veselé chvilé v životě lidu ČENĚK ZÍBRT českého

VYŠEHRAĐ

Tato e-kniha byla zakoupena v internetovém knihkupectví [Kosmas.cz](https://kosmas.cz), kde můžete pohodlně zakoupit také další [e-knižní tituly](#)

Kupující: Kubešová Mirka

ID 20110-23226479169622622112-2503-227

Upozorňujeme, že kniha je určena pouze pro potřeby kupujícího. Kniha jako celek ani žádná její část nesmí být volně šířena na internetu, ani jinak dále zveřejňována. V případě dalšího šíření neoprávněně zasáhnete do autorského práva s důsledky dle platného autorského zákona a trestního zákoníku.

Neoprávněným šířením knihy poškodíte rozvoj elektronických knih v České republice. Tak nám, prosím, pomozte v rozvoji e-knih a chovejte se ke knize, k vydavatelům, k autorům a také k nám fér.

Automatizovaná analýza a trénování textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU je bez souhlasu nositele práv zakázána.

VESELÉ CHVÍLE
V ŽIVOTĚ
LIDU ČESKÉHO

ČENĚK ZÍBRT

Veselé chvíle v životě lidu českého

VYŠEHRAĐ

Kniha vychází za finančního přispění Ministerstva kultury ČR

ISBN 80-7021-624-7

PŘEDMLUVA

Rád bych síly svoje všechny obětoval, chtěje zachovati v době moderních hesel a všelijakých -ismů budoucnu věrný obraz jak lid český od dob nejstarších až do doby nynější žil.“

Z dnešního pohledu možná nadnesený, ale jistě upřímně zamýšlený záměr Čeňka Zíbrta prostupuje pojetí i kompozici jeho knihy „*Veselé chvíle v životě lidu českého*“, která podává obsáhlý obraz o lidových slavnostech, zábavách, obyčejích a zvycích v průběhu kalendářního roku. Publikace představuje dnes již klasické, materiálově cenné dílo, které stále zůstává inspirujícím zdrojem poznatků o lidovém životě. Jde o dílo aktuální, jenž patří nejen k fundamentálním pramenům české lidové kultury, ale v širších srovnávacích souvislostech i k cenným dokladům kultury evropské.

Abychom lépe pochopili jeho poselství a význam, přiblížíme si nejprve Zíbrtovu osobnost i okolnosti, které provázely vznik této knihy. Čeňek Zíbrt, universitní profesor, významný národopisec, kulturní historik a bibliograf se narodil 12. října 1864 v Kostelci nad Vltavou, pokřtěný jako Vincenc Jan (jméno Čeňek začal používat teprve na gymnasiu). Byl prvorozeným synem v zámožné rodině řezníka a hospodského Josefa Zíbrta a také jeho matka Anna, rozená Hrochová, pocházela z bohatého selského rodu z blízkých Předbořic. Zážitky z raného dětství, pocit sounáležitosti s prostředím domova, s rodnou venkovskou krajinou se později odrážejí i v jeho díle. Život prostých lidí mu nebyl cizí, jak sám vyznává: „*Jsem a zůstanu dítě českého venkova, v jehož ovzduší jsem rostl, dospíval, přičiněním šlechetné pěstounky tetičky M. Soulkové přilnul upřímnou láskou k tomu lidu jihočeskému...*“ V necelých třech letech Zíbrt ztratil oba rodiče, díky pěstounům (prarodičům Zíbrtovým) a také otcově sestře se mu však dostalo dobrého vychování a později i vzdělání na filosofické fakultě české Karlo-Ferdinandovy university v Praze. Byl vychován v hluboké zbožnosti, avšak přes očekávání rodiny, že bude studovat teologii, se věnoval humanitním vědám, jako byla filosofie, historie, sociologie, estetika, hudební věda a získal tak značně široký základ pro svou bohatou a plodnou vědeckou činnost. Výsledkem jeho usilovné práce, doplněné studiem na zahraničních universitách, byly desítky různých spisů z oblasti národopisu (nazývaného také lidověda), folkloristiky, historiografie, bibliografie a v širším smyslu kulturní historie.

Zíbrt byl badatelem nebyvalé rozsáhlé odborné erudice. Je pokládán za zakladatele českých kulturních dějin a podílel se na organizaci moderního národopisného studia, které se u nás začalo formovat od osmdesátých let 19. století. Systematické a cílevědomé rozvíjení zájmu o kulturní historii poznamenalo také jeho pojetí studia

obřadů a obyčejů (tehdy zvykosloví) českého lidu, které se snažil oprostit od dosavadních mytologizujících přístupů a postavit na základy kritického zkoumání a srovnávání. Jako uznávaný znalec evropské kulturně historické a etnografické literatury si uvědomoval citelnou mezeru v českých národopisných snahách zachytit a uchovat mizející hodnoty tradičního způsobu života a ve srovnání s široce založenými národopisnými sběry jiných evropských národů ji chtěl relevantně naplnit. Spolu s Luborem Niederlem založil v roce 1891 časopis *Český lid*, který se stal hlavní platformou národopisného bádání, zaměřeného zejména na sběr a popis specifických jevů české lidové kultury. Vedle odborných pracovníků byli jeho přispěvateli také nadšení laičtí sběratelé a dopisovatelé. Na stránkách tohoto časopisu se tak podařilo soustředit a prezentovat množství mimořádně cenného materiálu, založeného na živě tradovaných, popřípadě v paměti lidu uchovávaných jevů z různých oblastí lidové kultury. Takto získaný materiál pak Zíbrt hojně využil i ve svých pracích o lidových obyčejích a zvycích.

V polemikách o povaze národopisného bádání na přelomu 19. a 20. století se Zíbrt soustředil především na prosazování zájmu o poznávání kulturních tradic českého lidu. Spory o pojetí kulturních dějin a množství nashromážděných dokladů o starobyklých jevech ho přivedly k přesvědčení, že dějiny národa nejsou jen „velkými“ dějinami, ale že jsou neseny rovněž událostmi obyčejného, každodenního života prostých lidí. Právě proto chtěl, aby smysl národopisného bádání směřoval především k historicky konkrétní rekonstrukci způsobu života a kultury lidových, zejména venkovských vrstev. Díky své historiografické průpravě a neobyčejným znalostem archivních pramenů našel a využil velké množství dosud neznámých historických dokumentů, které česká pozitivistická historiografie tehdy přezírala. Vydával rukopisy a vzácné tisky, mající vztah k národopisu a středověkým tradicím, k literatuře a historii. Pro národopis mají význam zejména kulturně-historické spisy, které zachycují jednotlivé výjevy z kulturního života českého národa, např. typy právních znamení, pověrečné tisky, dějiny šachové hry, nápisy ze starých památníků, obyčeje a pověry určitých profesních skupin (sladovníků, pivovarníků, mlynářů, myslivců) a řada dalších. Zíbrt vydal i monografická díla, zabývající se dějinami českého kroje, dějinami tance, staročeskou tělovědou a zdravotědou, staročeským kuchařským uměním. K jeho předním pracím náleží publikace *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku* (1894), ve které podává výklad latinského seznamu církvi zakázaných pověr, jejichž přežitky sleduje v širším historicko-srovnávacím pohledu až do 19. století.

Zpracování díla *Veselé chvíle v životě lidu českého* předcházela na tehdejší poměry výjimečná monografie *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk* (1889), příznivě oceněná v domácím i zahraničním odborném tisku. Na rozdíl od této monografie však ve *Veselých chvílích* Zíbrtovi nešlo o obdobně zaměřené, cíleně vědecké pojednání: nepokoušel se v nich o srovnávací studium, o řešení otázek prolínání kulturních vrstev, stanovení starších a nových vývojových etap. Směřoval k zachycení a vykreslení věrné podoby jednotlivých projevů v obyčejích, zvycích a folkloru lidu v Čechách a na Moravě. Jak sám zdůrazňoval, jeho záměrem bylo populární, čtivou formou seznámit čtenáře s rozmanitými podobami slavností, obyčejů a her, dosud žijících v jednotlivých

regionech na určitém místě a v konkrétní době a srovnat je s jejich staršími formami, uchovanými v paměti lidu či rekonstruovanými ze starých pramenů.

Knihu prostupuje přesvědčení o závislosti tradiční rolnické kultury na existenčních potřebách, zájmech a zkušenostech lidových vrstev. Byla rytmizována střídáním ročních období, přírodních cyklů a period života člověka a založena na respektu k božímu řádu stvoření, v němž se duchovní svět, systém rituálů i konkrétních pracovních činností spojovaly v jediný harmonický celek a v němž významné místo zaujímaly i chvíle, plné bujarého veselí, obyčejů a zábav. Zíbrt dokládá, jak hluboce byly obřady a slavnosti venkovského života spjaty s potřebou svátečnosti, dokládanou dávnými pohanskými pověrečnými představami a magií, a později kultivovány agrárně cyklickým, a duchovně fundovaným liturgickým kalendářem. Zjevným rysem díla je propojení svátků církevního roku s rokem zemědělce, provázání křesťanského času s časem každodenního života.

Výsledky terénních sběrů Zíbrt doplnil o materiály z národopisných a folkloristických prací řady autorů, bez nichž by toto dílo nebylo tím, čím je. Uveďme alespoň některé – Karla Adámka, Františka Bartoše, Josefa Dufka, Jana Herbena, Jiřího Horáka, Františka Hrušky, Václava Krolmuse, Beneše Metoda Kuldy, Jana Máchala, Jaroslava Mančala, Vincence Praska, Karla Rozuma, Jana Soukupa, Matouše Václavka, Jana Vluky, Jana Vyhliďala, Zikmunda Wintra. Využil též výňatky z beletristických děl Boženy Němcové, Aloise Jiráska, Karolíny Světlé, bratrů Aloise a Viléma Mrštíkových, Jana Nerudy, čerpal z písnových sbírek Karla Jaromíra Erbena, Františka Sušila, Leoše Janáčka a dalších. Cenný materiál mu poskytly také edice středověkých pramenů i vlastní studium archivních fondů, staré české letopisy, legendy a kroniky, církevní kázání, různé náboženské traktáty a spisy náboženských reformátorů, soudní a církevní nařízení, poddanské řády jednotlivých panství, obecní a městské řády, knížky lidového čtení aj. Získal členitý a pestrý materiál, který, jak je zřejmé z odkazů, dokázal spojit v širších souvislostech s domácí i zahraniční literaturou. Mohl se tak opřít o obtížně zpochybnitelná svědectví o podobách a specifice projevů, charakterizujících českou lidovou kulturu a na jejich základě vytvořit poutavé vyličení svátečního i všedního života lidu.

V některých případech přiřadil Zíbrt k materiálům z českého, slezského a moravského území i poznatky ze Slovenska (masopust, Řehořské obchůzky, vynášení smrti, rusadlné svátky, požatevní obřady, svatební bití kohouta) a místy poukazuje na příbuzné jevy v středoevropském kulturním prostoru. Tento obraz pak doplnil staršími i soudobými ilustracemi a fotografiemi, aby co nejvěrněji přiblížil dobovou atmosféru a prostředí, v němž se obvykle a zvyky odehrávaly.

Nakladatelství Vyšehrad se rozhodlo prezentovat toto Zíbrtovo přední dílo v podobě, jakou vydalo v roce 1950, tedy v redakční úpravě Zdeny Hochové, rozené Brožíkové, která byla Zíbrtovou blízkou důvěrníci a spolupracovnicí. Hochová uspořádala původních devět samostatných svazků, publikovaných v rozmezí let 1910–1911 v rámci edice *Veselé chvíle v životě lidu českého*, v ucelenou publikaci. Ta byla k tisku připravená již v roce 1942, v protektorátní době však nemohla vyjít.

Při bližším srovnání redakce Hochové-Brožíkové s původními svazky neunikne, že Zíbrtův text zřehlednila a aktualizovala. S ohledem na dobové poměry jej především

jazykově upravila: zastaralé výrazy a vazby nahradila novějšími, některé formulace vynechala nebo drobně upravila (např. místo „*Obrázek podrobněji líčí Bož. Němcová v ten rozum:...*“ píše „*Podrobnější obrázek líčí Bož. Němcová:...*“ a vyřadila údaje či pasáže, které podle ní zřejmě poněkud narušovaly jednotný ráz výkladu, jako např. stať o přástkách na lužicko-srbské výstavě v Drážďanech 1895 nebo podrobný popis a vyobrazení 47 maškarních masek z průvodu ve Zhoří a okolí. Pro větší přehlednost také přerозdělila kapitoly a podkapitoly a místy upravila, popřípadě zestručnila jejich názvy. Např. první svazek, nazvaný *Toč se a vrč, kolovrátku* s podtitulkem *Obrázky z přástek bývalých*, zařadila do knihy jako první kapitolu s názvem *Přástky* s podtitulkem *Toč se a vrč, kolovrátku* a rozdělila ji na tři podkapitoly: *Z dějin přástek, Moravské přístky a Slezské přidky*.

Některými svými zásahy se redaktorka snažila prohloubit Zíbrtův text, obohatit ho o cenné záznamy písní a koled nebo doplnit o některé údaje, např. o lokalitu, z níž pochází určitá píseň. Jak sama uvádí v předmluvě, mezi ukázky zařadila navíc starodávné obyčeje sladovnické chasy, zvláště koledování v předvečer sv. Tří králů u pana starého, přidala celý text písně „*Nuž andělíčkové, boží poslíčkové*“, kterou kališi zkomolili při obchůzkách, přiřadila tanec, zvaný „*hulan*“ atp. Všechny tyto úpravy nemění koncepci a kulturu Zíbrtovy práce a jen zvýrazňují provázanost jednotlivých obyčejových projevů.

V badatelském úsilí, orientovaném na obřadní kulturu se v české etnologii nesetkáváme s tak bohatě dokumentovaným dílem širokého tematického a regionálního záběru. Zíbrt zachoval sdělný, barvitý a působivý obraz rituálů, které prostupovaly život minulých pokolení a zároveň zpřístupnil čtenářům pramenný materiál, který podává svědectví o konturách české národní kultury v minulosti, o jejich zdrojích i o širších, zejména evropských a slovanských souvislostech. *Veselé chvíle v životě lidu českého* inspirují nejen odborníky z kulturní historie, etnologie či historické antropologie, ale zaujmou i široké publikum. Čeněk Zíbrt se v této publikaci představuje jako český, v dobovém významu vlastenecky orientovaný nadšenec, který – u vědomí toho, že lidovou kulturu českého venkova nelze probudit k někdejšímu životu – sledoval i praktický cíl: začlenit lidové obyčeje a zvyky jako stylizované formy do soudobého kulturního života a spolkových zábav, podávat návod k jejich scénickému předvádění a uchovávat tak jejich hodnotu jako kulturní dědictví.

Knihy *o Veselých chvílích v životě lidu českého* patří k těm dílům, které nabízí vedle vyličení situací, spjatých s lidskými starostmi a utrpením, poučený pohled na radost života v pojetí našich předků. Na jejich umění dát životu rozměr společně sdílené radosti, kterou přináší vědomí ukotvení člověka v řádu soužití, založeném na zájmu o druhé, na solidaritě a vnímání souvislostí lidské existence.

Alexandra Navrátilová

I.

PŘÁSTKY

Toč se a vrč, kolovrátku

*„Tma jako v hrobě, mráz v okna duje,
v světnici teplo u kamen;
v krbu se svítí, stará podřimuje,
děvčata předou měkký len.*

Toč se a vrč, můj kolovrátku...!“

K. J. Erben

Zima přišla s nekonečně dlouhými, smutnými večery. Na polích, po návsi plno sněhu... Nebylo polní práce, jen po domácku v chatách, sněhem zachumelených, robili muži potřebné věci do hospodářství. Ženy také ledacos podělkovaly, upravovaly; předly po chvilkách len, v létě sklizený. Aby jim bylo při kolovratu a přeslici veselo, jednak aby ušetřily světla a paliva, scházivaly se za zimních večerů do některé chalupy. Při praskající louči předly... K podobným schůzkám chodili mnohdy také muži. Četná společnost vedle práce přástevníc se bavila žertovnými připovídkami, smutnými povídkami, často škádlivými hádankami, někdy zanotila písně, jindy se dávala do hry, do tance. Hojnými doklady toho všeho oživíme zapomenutý, vybledlý již obrázek ze života českého lidu, obrázek starodávných přástek, které asi nyní už nikdy nevidíme. Jistojistě budoucí pokolení po dnešní tovární výrobě látek a zpracování lnu strojem ani podle jména za několik desítek let znát vůbec nebude. Nuže – nabízím se za průvodce laskavému čtenáři po staročeských přástkách, jež osvětlím líčením souvěkých svědků, i pak po přástkách českého lidu, jak sám jsem je poznal a vídal. Ve shonu, víru starostí a klopot o chléb vezdejší chvíli si odpočineme, popustíme uzdu vzpomínek, až se rozezvučí sladkým zvukem na sta zvonků v srdci a všechny vyznívají v dojemnou, tklivou píseň o luzném, nikdy se nevracejícím štěstí dětského věku. Kde jsi poetické kouzlo našich starodávných českých přástek...

Dá-li Pán Bůh, v pondělí
můj kůželiček naději:
kůželiček, přeslička,
děvče jako růžička, *(v každé sloze se opakuje)*
můj kůželiček naději.
Dá-li Pán Bůh, v outerej
můj kůželiček hotovej.
Dá-li Pán Bůh, ve středu
můj kůželiček opředu.

Dá-li Pán Bůh, ve čtvrtek
můj kůželiček jak chrtek.
Dá-li Pán Bůh, na pátek
můj kůželiček má svátek.
Dá-li Pán Bůh, v sobotu
předena budou na plotu.
Dá-li Pán Bůh, v neděli,
aby to všichni věděli.

Z Boleslavska a Klatovska
K. J. Erben, Kůželiček

Ať soudili mravokárci o přástkách, jak soudili, kulturní jejich význam je přece nepopíratelný. Při nich se scházeli staří i mladí, kmet a babička vyprávěli zkazky z dávných dob, děvčata a mládenci zpívali. Přástky byly takřka pokladnicí, v níž se skrýval a částečně i zachoval drahocenný poklad – naše prstonárodní podání české. Při krbu v chatách zachována přes všechny pohromy mluva česká, české písně, pohádky, pověsti, hádanky a podání lidové vůbec.

Blahořečme přástkám. Přástky byly sice kolébkou i pramenem vesnických kletvet a nešťastných mrzutostí, jež letopisy nezaznamenaly, ale bez nich bychom neznali na sta nejbásničtějších našich pohádek, nejroztomilejších vtipů, hloubavých hádanek národních a ryzích, různých písní, které pilní sběratelé poznamenali. To bývala první škola chlapců i děvčic. Neboť pohádky měly účel výchovný, nahrazovaly školu. Může-li být šlechtetnějších zásad nad ty, kterými končily pohádky: „Kdo po tobě kamenem, ty po něm chlebem! Ani mravenečkům neubližuj!“ Na přástkách sdělovaly se národní tradice z pokolení na pokolení... Vhodně kreslí obrázek přástky básník:

„A při krbu, když mrazný přijde leden,
o vašich rumech divné báje snuje
a dětem svým je s chvěním vypravuje:
o polednici, o ohnivém muži,
o světélkách, jež do bran vašich vběhnou,
o plamenech, jež ze zdí vašich šlehnou
a šerem noci modrou hoří růží...“

Jar. Vrchlický, Na Krakovci

Na přástkách tedy si vyprávěl a udržoval náš lid pohádky, báchorky a pověsti, rozprávěl o nadpřirozených čarovných i strašidelných zjevech, jež mu vykouzila obraznost a zahalila zároveň tajemnou mlhou, pro kterou nikdy o oněch bytostech neměl pravého a vždy stejného ponětí. Na přástkách dědil mladší druh od staršího písňe, obřady, zvyky, zkazky.

Z DĚJIN PŘÁSTEK

Jak si představíme u nás nejstarší schůzky našeho lidu za smutných zimních večerů na přástvu? Pryč s ustálenou představou o vrčících kolovratech, vesele pohrávajících přeslicích, jak je zná věk XVIII. a XIX. Tíše, tíše zahájena přástka, předení lnu, starším způsobem, leda že chvilkami přeslen zavadil o kužel, o stolicí, a zachrastil. Jinak se nepředlo ještě přeslicí, umělým nástrojem.

Starožitné nálezy hliněných, skleněných, kovových přeslenů, často okrášlených, ukazují, že předení vřeteny s přeslenem je způsob prastarý, původní, předhistorický. Nasvědčují tomu také staročeské památky, kde jsou vyobrazeny předoucí ženy. Např. Velislavova bible ze XIII. stol., chovaná v Lobkovické knihovně v Praze, a bible Pavla Severina z Kápi Hory z r. 1529 znázorňují *předoucí ženy bez kolovratu, jak s oblače lnu, uvázaného ozdobnou páskou na kuželi, „vrtají“ (předou) vřetenem*, i potom ještě, kdy se v stol. XVI. zdokonalila přástva vynálezem kolovratu, přeslice, udržovalo se „vrtání“ vřetenem při předení lnu jako kulturní přežitek stále mezi lidem a udržuje se posavad v některých místech na *Chodsku* (1937). Přeslen býval na Chodsku nutným závažím vřetená, a pomáhaje mu svou vahou k stálé poloze, dělal z něho jakéhosi užitečného vlka (jako je dětská hračka), jež přadlena, zavázavši na hořejší počátek příze, roztočila v rukou a pak po světlici nechávajíc běhat a zase znova roztačejíc, tak předla. Proto bylo třeba, aby byl přeslen těžký a aby byl hezky stejnoměrně

vykroužen jako vlk. Nejobyčejnější přesleny byly mačkány z hlíny a vypalovány bez polévání, jiné se lily ze skla, jiné byly porcelánové, polévané i malované. Nejvíce bývaly na Chodsku oblíbeny přesleny z tvrdého dřeva, zvláště červeného, švestkového, aby byly těžší a aby nepukaly, oblévali je cínem. Takové přesleny bývaly často dárky zamilovaných hochů děvčatům na přástkách. Bývaly mnohdy uměleckým dílem jejich prostých, necvičených rukou, vedených milostnou touhou a houževnatou vytrvalostí. Musíme se obdivovat jemným okrasám a vzorům, jež člověk, neznající třeba ani číst a psát, vedlabal do tvrdého dřeva kudlou a šídlem (jiných nástrojů neměl) a obléval cínem na staré lžici v krbu taveném. Ještě úpravnější a bohatší výzdobu nalézáme na přeslicích. Ty jsou často prokládány skličky a kaménky, všelijakými korálky, ba i pravými granáty. V krajích jihoslovanských, na Rusi i v Polsku místy posud se přede přeslenem.

Seznali jsme starožitný způsob předení na staročeských přástkách. Zavítáme nyní do jizeb, kde se pořádaly přásky. Prvními, bezděčnými a často až zbytečně rozmrzelými a bručivými průvodci jsou nám staročeští mravokárci. Těm se přásky nelíbily. Podezřívali je a haněli. Štěstí však při tom, kdyby stesků těch nebylo, nevěděli bychom o přástkách ničeho. Učení historikové, letopisci, kronikáři zaznamenávali kdejakou bitvu, smrti panovníků a jejich činy, podivné zjevy na nebi i na zemi, ale k zmínkám o přástkách prostého lidu se nikdy nedostali. Ty byly příliš nízko pro jejich vznešenost. A tak, ať si jen mravokárci hartusí, láteří, sočí proti přástevníkům...

Vavřinec Leander Rvačovský touží (běduje) ve druhé polovici stol. XVI. na „noční toulky“, kde „lid obecný sejde se na přásky, na kterýchž častokrát čert držívá tarmark o vrkoče, za čímž jde příkázání Božských přestupování, vši pobožnosti zlehčování“.

Tomuto stesku a všem podobným třeba tehdy rozumět tak, že scházela se mládež obojího pohlaví a tím dávala přásky příležitost k umluveným schůzkám, zábavám, hrám, tancům a podobným zjevům z veselého, mladého života, na něž mravokárci neustále žalovali. Kárali tedy přástevníky. Vyčítali jim neplechy, páchané prý na přástkách, často snad přibarvující příliš na černo schůzky takové.

Přástevnice ve Velislavově bibli z XIII. století.

Přástevnice v bibli Severinově z r. 1529 v Starém Městě Pražském.

Štelcar Želetavský se osopil slovy příkrými, drsnými na vesnický lid, co všechno tropí na svatbách, o letnicích, na přástkách i na posvíceních. Přísný mravokárce sám několikrát spatřil neplech, které vesničané provozovali. – Štelcar chtěl patrně také působit přibarveným líčením hříšných nezbedností. Na přástky mládeže si stěžovali podobně Lukáš Martinovský, Havel Žalanský a Klement Plzeňský.

Daniel Adam z Veleslavína přísně kárá zlořády vesnické chasy na přástkách ve vydání Čeledního ďábla r. 1586: „Ve vsích sedlská čeládka obyčejně tu ráda slouží, kdež se nebrání jíti na posvícení, k obecnému krčemnímu tanci a nočním časem na přástku, ježto vědomé jest, že při takových schůzkách velicí se neřádové sbíhají... – Při přástkách se děvečky nočně více pro klevety než pro prádlo a dílo scházíují a někdy přes půlnoc sedají. Mnohá nebohá mladice dříve plakati musí s Markoltovou sestrou loňského smíchu, a bycha honiti. Tož tu kratochvíl na přástce dlouho perně platiti musí. A protož náleží dobré vrchnosti takové kormaše, posvícení, nepoctivé tance a noční přástky přísně zapovídati a přetrhovati. Anobřž žádný hospodář neměl by čeládky své v ta místa odpouštěti.“

Jednou zavítal na české přástky vzácný, věru převzácný host. Snad bohatý měšťtín nebo urozený pán, vznešený, učený mistr? Nikdo z nich. – Ti se přástek a lidových schůzek vesnických vůbec štítí. – Host až z končin nebeských, sám svatý Petr. Vypravil se kdysi na pouť po hříšném světě. Po trpkých zkušenostech líčil Kristu Pánu, co viděl, slyšel, jak pochodil. Staročeský rýmovník r. 1585 líčí živě, jak sv. Petr vedle jiného zle žaluje na české přástevníky: „Všecku ves na kříž jsem schodil, však jsem nikdež neuhodil, bych sobě zjednal hospodu. Tak, až jsem trefil náhodou k jednomu, kdež byla *přástka*, sotva jsem tu dopadl místa. Tu od děvek a pacholků viděl jsem v tom jejich spolku mnohé rozličné neřády, hanba o nich mluvit všady. Skákali s lavic a se stolů a potom trhali smolu, též karytona honili, divné neřády plodili. Zpívali frejřské písně...“

Svatý Petr se rozhorlil, jaké neplech to páchají. – Kromě dívek byly na přástkách i baby; jedna z nich se obořila na nepovolaného kazatele, aby pomlčel:

„Nic, vy děvčátka, netbajte,
jedno vy sobě pohrajte.
Když jsem já bývala mladá,
skákala jsem také ráda.“

Světce ve zbožném zanícení napomíná prostořekou, že je nezpůsobná. Baba se však neleká a vyhrožuje, pustí-li chasu na sv. Petra, že mu oškube vlasy – a „...vtom mne uhodí přeslicí, a toť mladí i velicí vespolek chtěli mne rváti, měľ jsem tu teprv vyhráti, než že jsem utekl ze světnice, nevracel jsem se tam více. Běžel jsem spat do stodoly, téměř jsem zmrzl napoly, neměl jsem se přikryti čím.“

Vylíčený obrázek nejlépe ukazuje, jak soudili mravokárci o schůzkách na přástky, jak viděli v přástkových zábavách rozpustilou veselost. Stesky na přástky opakují se často a často. Pejtovi Hostounskému nelíbí se toulání po přástkách.

Nathanael Vodňanský vytýká na zač. stol. XVIII. nemoudrým matkám, že samy učí svoje dcerky toulat se po panketech (hostinách) a přástkách. Matouš Konečný o něco později napomíná čeleď, aby se varovala rozpustilosti, prostopášnosti, světského šprýmování, aby nechodila na přástky.

Záhy si všimla přástevních zlořádů i světská spravedlnost. Na sněmu na hradě pražském 7. ledna 1545 vydali páni poddanému lidu zákaz přástek. „Tolikéž i přástky a hry, na kteréž se scházejí a při nichž hříchy páchají, aby každý pán, rytířský člověk, Pražané a jiná města na gruntech svých opatřili a je zastavili pod trestáním týchž lidí, jak by se jednomu každému pánu mírně a slušně vidělo.“

Usnesli se na zákazu a vydali jej sněmovním nařízením. – Ale málo to pomohlo. Se zimou a dlouhými večery se vracely každoročně přástky, se svým neodolatelným půvabem i obvyklými, kaceřovanými zábavami. Sněm na hradě pražském vydal znovu artikul proti zbytečnému popíjení, „item posvícení, kolednímu pivu, přástkám a hrám selským.“ A r. 1595 sněmovní usnesení zase přísně nařizuje a vyhlašuje, že se zapovídají přástky, schůzky a tance a jiná rozpustilá noční zasedání, jež se páši a provozují.

Stejně na Moravě Žerotín zapisuje o soudě panském r. 1597: „Zvláště pak nařídilo se vrchnostem, aby přetrhovaly hříchův a rozpustilostí proti Pánu Bohu, nemírná pití a obžerství, neřádná posvícení a hody, tance i hry, hromování, přísahání, lání, noční toulání a schůzky, povyky, přástky a střelby.“

Páni se řídili sněmovním artikulem. Když o masopustě k „soudu“ shromážděným poddaným vrchnostenský úředník vykládal, co činit mají a co ne, pravidelně na všech panstvích se zapovídaly přástky po celé století XVI. a XVII.

Zřízení Jiřího z Valdštejna poddaným panství hostinského a miletinského r. 1566 poroučí: „Hry a přástevek žádný, v karty ani v kostky, i tolikéž tanců, aby u sebe nedopouštěl, o peníze, ani jinak žádným vymyšleným způsobem.“

Griespekovský řád selský r. 1588 zakazoval: „Přástek aby žádný u sebe nedopouštěl a zvláště pacholkům a pacholatům a kdož by je u sebe dopouštěl, Jeho Milosti pánu pokuty bečku soli aby dal. Rychtář ať na to pozor se vši bedlivostí má, neprohlídajíc ani pomíjejíc v tom nižádnému. Kdož by se toho dopustil, o tom každému aby vrchnosti oznámil, a pakli by rychtář v tom se tak nezachoval, o tom věda, takovou pokutu bude též povinen.“

Vřeten
s přeslenem.

Zdobené přesleny z Chodska, oblévány cínem.

Poddanský řád na panstvích rychmburském, rosickém a slatiňanském r. 1626 stanoví: „Přástek, ani jakých veřejných schůzek a povykův, žádný u sebe nedopouštěj, pod pokutou vrchnosti 2 kopy grošů míš. a rychtáři též 30 grošů míš.“

Řád poddanský na panství kláštera doksanského r. 1648 předpisuje poddaným: „Na přástky aby nechodili. Ten, kdo by je přijal, pokaždé pokuty dáti povinen bude 10 kop.“

Řád poddanský na panství jindřichohradeckém z r. 1660 nařizuje: „Přástky, tance, ani žádných schůzek pacholkům s děvkami hned u žádného hospodáře, zvláště pak v domech šenkovních, aby více nebyvalo. Dopustil-li by se kdo toho, den a noc v kládě seděti má, a dá pokuty milostivé vrchnosti jednu prostici soli. A nad tím rychtář a konšelé pozor míti mají; jestliže by to od nich dopuštěno a přehlídáno bylo, tehdy oni také touž pokutou vrchnosti povinni budou, k tomu den a noc v věži seděti mají.“

Podobné zápovědi a pokuty opakují se až do omrzení i s pokutami skoro doslova i ve století XVIII. Ještě roku 1847 úřední návod rychtáři předpisuje, jak má přihlížet k přástkám, aby se tam neděly neplechy, ač jinak schvaluje společné předení v zimě pro úsporu světla a paliva: „Přástva. Tak nazvané schůzky k předení, kdež se vesničtí obyvatelé za zimních večerů k předení střídavě do domů scházejí, dílem aby světla a paliva ušetřili, dílem aby se vzájemně k práci pobízeli, jsou povolené. Rychtář však má na to hleděti, aby se všelijakým nezbednostem a nemravnostem, kterým by schůzka taková příležitost dávala, přítrž učinila.“ Rychtář z polovice věku XIX. podává si tu ruku s rychtáři a panskými úředníky z věků XVI. až XVIII., ve snaze na zastavení podezříváných přástek... Aby nás toto věčné vyčítání nevrlych mravokárců a úřední zakazování přástek neomrzelo, přestaneme na uvedených ukázkách a vrátíme se ze století XIX. přes všechny výstrahy na staročeské přástky. Jen ještě jedno pozdní svědectví:

V r. 1854 dovolával se městský úřad v České Třebové německým přípisem k politickému úřadu v Lanškrouně, aby bylo zakročeno proti častému strojení maškar v přástvách, při čemž prý se neplechy prováděly. Strojení za maskary bylo tak oblíbeno, že se v letech šedesátých pravidelně dělo od přástevníků v úterý a v sobotu od adventu až do Popeleční středy. Ke konci r. 1890 stěžováno do přástek, jak mladé dívky, ještě školačky, k sobě vábí k tancům až přes půlnoc. Neslavné skončení přástev vybízí ke srovnání se smutným zánikem jiných, někdy skvělých nebo prospěšných zřízení lidských... – Ve *čtvrtek* na přástky nesmíme. Na přástkách udržela se památka pocty, vzdávané starodávné ochranné bytosti rodinného krbu, *skřítkovi*. *Čtvrtek byl od pradávna pro přástky svátečním dnem*, kdy na počest skřítkovu nesmělo se příst, kdy byly skřítkovi připravovány oběti, nechávány drobtý a zbytky jídel na noc.

Na zimních schůzkách předly ženy a dívky. Také muži při nich nezaháleli. Zachovalo se o tom zajímavé svědectví. Motivů přástek zmocnila se totiž u nás za Bedřicha Falckého polemika protijezuitská. R. 1620 byl vydán leták s vyobrazením, jak muži-jezuité sedí, předou a rozprávějí. Předou vřetenem, starým primitivním způsobem. Při práci rozsazeni jsou na stoličkách, jak se asi sedávalo na souvěkých přástkách při předení. Že také ostatní muži chodili na přástky a předli, potvrzují mnohá vyobrazení chodských přástevníků.

Věrný obrázek ze života v lidové chalupě u nás, načrtnutý několika jasnými a názornými rysy, podává J. A. Komenský v líčení domácích prací ve své domovině. Původními, svéráznými názvy vzpomíná práce v pazdernách, na *přástkách* s kolovraty a přeslenem i na primitivním stavu tkalcovském v nizounké chatě, zakouřené a očištěné plápolavým svitem hořících loučí, zapalovaných troudem a křesadlem z troudníku. Práví: „Přadlí kužel k přeslici přiložíce předou buď na kolovratě, aneb na vřeteně s přeslenem. Z motovidla neb svijadel svíjí se klubka, a bývá příze. Tkadlec do osnovy outek protkáváje, plátno a kment dělá; kteráž aby zbělelo, na slunci se bílí... Louč kouří a čadí. K rozsvěcování křesadlo s troudem ať jest tu... Přástka, přístka, schůzka k společnému předení.“

Se zálibou se obveselovali na přástkách *hádankami*, čili po staročesku *pohádkami*. V divadelní hře staročeské o Samsonovi přiznává se Taret: „Slýchal jsem já pohádek velmi mnoho, ve všech na *přástkách* dosti bejvá toho.“ Ovšem mravokárci vyčítají, že mládež podivnými pohádkami pokrytá se popouzí, že vtipnými pohádkami vychází z míry dovolené čtveračivosti. Proto také podezřívali přástevníky a vyčítali jim tuto přástevní zábavu. Výčitky však nezastavily záliby přástevníků v ostrovtipné a napínavé hádankářské zábavě.

Jan Jeník rytíř z Bratřic (1752–1845) ve svých pamětech ze zkušenosti popisuje, jak si liboval lid český na přástkách v zábavných i rozpustilých hádankách: „Při všech svých schůzkách v sousedském shledání, zvlášť zimního času, za dlouhých večerů obyčejně se při přádle u přeslice vesele zpívalo. Akdyž se někdy ten jejich zpěv něco časněji skončil, tu se teď předkládaly jakési hadačky k uhodnutí. Z kterýchžto se některé opravdu za vtipné a nemálo čiperné pokládati mohou...“

Této záliby přástevníků v hádankách chopili se v dobách pobělohorských kněží. Použili hádanek, z bible upravených pro vycvičení mládeže a lidu v znalosti Písma sv., tak zvaných „duchovních pohádek“, pro ušlechtilou zábavu a zároveň jimi vyučovali křesťanským naukám. O tom zachoval svědectví Tanner v knize o apoštolské činnosti známého kněze A. Chanovského. Co bychom teoreticky předpokládali, doloženo tu skutečným příkladem. Chanovský chořoval po přástkách i se šlechticemi a tam bavil shromážděný lid kromě světských kratochvílí

Chodský přástevník.

duchovními pohádkami a rozjímáním. Tanner píše: „Jest v Čechách obyčej mezi selským lidem, že děvečky, které v zimě předou, scházívaly se večer do jisté chalupy na přízi a říkají tomu na přástky, kdežto když předou, dlouho na noc rozprávívají, rozmanité pohádky sobě vespolek přednášejíce, směšné básně, klevety a frašky sobě připomínajíce a někdy také rozličné písničky, aby se jim čas krátil a teskno nebylo, zpívajíce.“ Rarášek pak používá příležitosti a navádí je i k zlým a mrzkým věcem, čemuž Chanovský chtěl zabránit. Proto se účastnil sám přástek a přičiňoval se, aby z nich učinil školu křesťanské pobožnosti. Přinášel s sebou pobožné dárky a knížky, které vždycky míval pohotově. Všem přítomným vypravoval nábožné historie nabádající k ctnostem. Aby na přástkách nebyl obtížný, promluvil někdy něco svatě kratochvilného, zasmál se, předkládaje shromážděným duchovní hádanky, např.: Co je spolu troje a jedno? Nejsvětější Trojice Boží. – Co je ze všech věcí nejhorší? Hřích. – Kdo jsou ti, již by rádi zemřeli a nemohou? Ztracenci v pekle. – Kde mohou lidé býti živi beze vši bídy a těžkosti? V nebi. – Kdo nám prokázal největší dobrodiní? Kristus Pán. – Kdo je ten, jenž každého svátečního dne bývá v kostele, avšak nikdy ho tam žádný nevidí? Kristus Pán u velebné svátosti oltární. – Která je matka a panna? Nejsvětější Rodička Boží. – atd. Když některá z přástevenic dobře odpověděla, pochválil ji přede všemi a také jí daroval nějaký duchovní dáreček. Nato nějakou pobožnou písničku jim začal a sám s nimi zpíval. A tak až do půlnoci, ano i přes půlnoc s nimi na přízi setrval. – Může-li býti zdařilejší a věrnější obrázek staročeských přástek?

Ve stol. XVII. a XVIII. se venkovský lid v zimě stále scházel na přástky. Selská pranostika r. 1710 rýmuje, že po sv. Havlu ve vsích

„potom na přástkách sedí
a vodníci neb kolník jedí“.

To dosvědčuje také výčitka kněze Bohumíra Hynka Bilovského na začátku stol. XVIII., že rodiče, aby ušetřili světla, posílají děti na podezřelou přástku, „kterou prý sám čert nočního času vymyslel“. Posílají je do té neb oné chalupy na přástku mezi čtverácké tovaryše a tovaryšky.

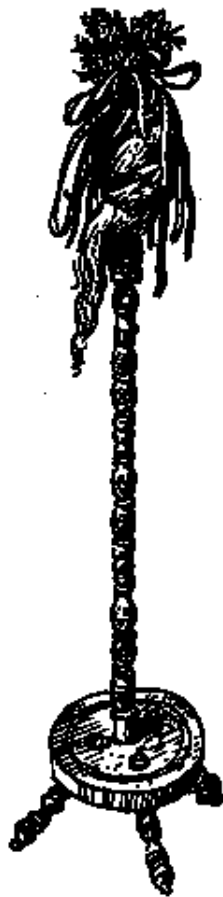
Vzácná knížka *Pravidlo o vrchních a obci představených* z r. 1752 přísně hrozí: „Běda těm, kteří na svém gruntě zloděje, lotry, kacíře, bludné knihy, nestydaté schůzky a jiné neřesti při celonočních muzikách, ožralství a výskání též při noční práci, přádle, kde se schází rozpustilé obojí pohlaví, netoliko proti zemskému, ale i božskému přikázání, s folkem a svědomitostí svou trpí, které by vykořeniti měli, ti zajisté i tenkrát, když se modlí, neb spí, notně službu ďábelskou zastávají, neb skrze svůj bezbožný folk na věčné časy hříchy rozmnožují a celá stáda ovčiček Kristových do pekelného ovčince ženou. Ti všichni měli by sobě železnou rafikou na dveře příbytku i srdce svého vyřítí tato slova sv. Petra Damiána: Co nám pomůže, že nezahyneme pro hříchy vlastní, zahynem-li věčně pro cizí hříchy...“

Ve století XIX. věnovali již spisovatelé, kteří si všímali lidového života a lidového podání, přástkám bedlivou pozornost. Škoda, že to, co nám zachovali ve svém líčení, dnes již patří mezi zkazky z dávných dob. Jako by to již ani pravda nebylo, jak rozmanité zábavy, hry, písne, obyčeje mívali přástevníci. Bývalo, bývalo.

Nejdříve zajdeme se podívat na přástevníckou slavnost „vrkoč“ a na *dlouhou noc přástevnic s vyvolenou královnou noci*. O tom zachovala zprávy Božena Němcová, jednak v dopise, kterým se dotazovala po tomto přástevníckém obřadu, jednak v líčení, kde použila lidového podání v rámci povídkovém.

Dne 7. ledna 1846 píše z Domažlic do Skalice farář Ludvíkovi: „Dlouho jsem přemýšlela, ke komu se obrátit mám, aby mi nížeřpsanou slavnost důkladně popsal, a byla jsem věru na rozpacích, an mi bezděky staročeské přísloví: ‚Sejde s očí‘ atd. na mysli tanulo, a ono bývá začasté pravdivé. Tu jsem vzpomněla na Vašnosti, a znajíc šlechtné a vlastenecké Vašnostino srdce, začala jsem ihned psát, doufajíc, že mi moji prosbu neodepřete, neboť nevím, ke komu bych se potom obrátila. Potřebuji do jedné povídky národní obyčej děvčat aneb spíše přástevnic z našeho kraje. Tuším, že je to tak: Děvčata, která dohromady chodí a přástvy drží, spočtou v druhém aneb třetím masopustním týhodni svoji přízi a která nejvíce napředla, ta je *královnou* a dává *dlouhou noc*. Každé děvče od příze něco má, a to potom prodá a koupí něco k dlouhé noci. Která je královnou, ta musí dát ale nejvíce, a u té se večere drží. Večer pozvou děvčata své hochy, a všickni jdou k večeri. Na stole musí být naditý kužel s pěknou pentlí otočený. Když jsou po večeri, dá se kužel na přeslici, královna ho vezme a každá se svým milým jdou v páru s muzikou do hospody. Ovšem, že královna nejvíce tančí. Její hoch je povinen jí vrkoč dát, který v půlnoci přinese a jí věnuje. Nyní nevím, je-li to tak, čili není, a jaké písne se při tom zpívají. Je mi velmi mnoho na tom záleženo, abych to důkladně věděla, a co možná záhy. Velmi škoda by bylo, kdyby se ta národní slavnost byla již opovrhla, což ale nemyslím... S nejhlubší úctou zůstávám Vašnostina služebnice Božena Němcová.“

Podrobnější obrázek líčí Bož. Němcová: „Jak přestanou polní práce, nastanou ve vesnicích přástvy. Děvčata zvolí si jedno neb dvě místa, kam se po celý čas scházejí, buď u mladých manželů neb u vdov neb kde dcera ve statku a nikdo mrzut aneb nemocen není: na světlo platí dohromady. Po celý čas přástvy má dovoleno buďsi dcera neb služebná to pro sebe schovati, co přes úkol napřede. Druhý neb třetí týden masopustní se slaví „*dlouhá noc*“; děvčata přepočtou přízi, nejpilnější jest pak *královnou noci*. Na Starém bělidle a ve mlýně nebylo jako ve vsi, kde bylo mnoho chasy; tam si volili královnu a krále, byla muzika, strojila se přeslice a *vrkoč* se dával. Na Starém bělidle vystrojila se dobrá večere, přástevnice se sešly, zpívalo se, jedlo a pilo, a když se za dveřmi ozval flašinet, začalo se v kuchyni tančit. Ve vsi na den slavnosti jest před muzikou u královny večere, ke které každá přástevnice něco koupí z peněz, které stržila za přízi přes úkol napředenu: za to si pozve každá svého hochu. U večere není kromě přástevnic nikdo, ale každá pošle od jídla výsluhu domů. Královna

Okrášená přeslice
k slavnosti
„Dlouhá noc“.

zvolí si krále; ten dá vrkoč a platí muzikanty, ona musí nejvíce k večeři přidati, kužel strojit, hochům dát píti. Děvče volí toho za krále, koho má nejraději. Kde královna bytem, již od rána pekly se koláče, po celý den bylo šukání ve statku, aby večer vše jak zrcadlo se lesklo. Sednice bílým pískem jest posypána, na lipových stolech čisté jsou rozprostřeny ubrusy; majolikové talíře, dvoušpicové vidličky, plechová lžíce a krátké ostré nože ležely na stolech. Zrcadlové obrázky dvěma řadami visely na stěně, kdežto nad stolem visela papírová holubička (sv. Duch). O čtyřech hodinách dostavili se muzikanti (housle, klarinet, flétna a fagot); když snědli několik placek, šli pro krále. Zatím děvčata se shromáždila. Krále provází houf dětí do statku královny. Po příchodu králově zasedlo se ke stolu, královna do rohu, vedle ní král. Nejdrive děvečka roznášela na čisté ošatce rozkrájený chléb a pak dva pekáče jahelníku, mezi tím co pacholek naléval pivo. Nato jsou podávány na dvou mísách buchtičky odvárkou polité (omáčkou z povídlí), slepice s rýží a rozinkami, jitrnice se zelím, pečeně a naposled koláče a rosolka. Chasa se brzo rozveselila. Po večeři šla královna pro přeslici; tato byla cínem vykládána, kužel byl nadit hebkým lnem, otočen červeným fábořem, na špici máje kytici rozmariny a od vršku strakaté stužky. Jak královna vešla, muzikanti počali hráti, král vzal královnu pod paží a vše se hrnulo do hospody. Tam byl již stůl uprázdňen, kde postavena přeslice, muzikanti jej obsedli a počali

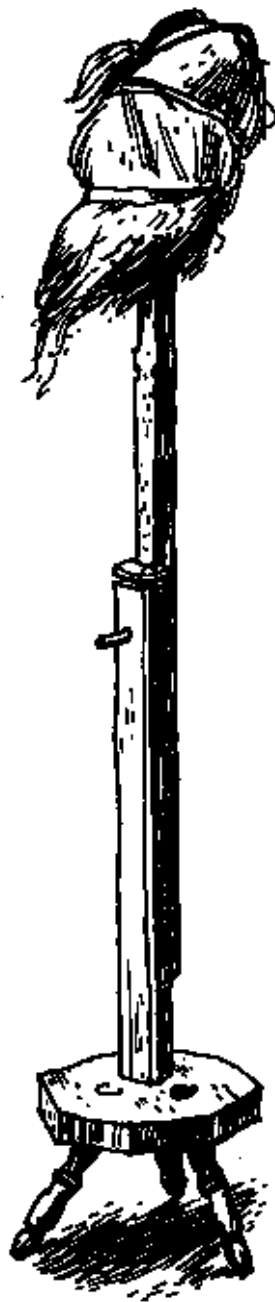

Vrkoč pro královnu „Dlouhé noci“.

hráti skočnou. Tancem, zpěvem a povídáním čas utekl do půlnoci. Tu se král ztratil; kam šel? Pro vrkoč. Král musí totiž dáti královně vrkoč, jenž vyhlíží jako homole cukru. Na kulatém, barevným papírem obloženém prkénku leží věnec z dobrého těsta upečený; v tom jsou zastrčeny hůlky as čtvrt lokte dlouhé, na nichž leží menší a tak pět až šest, vždy menších. Na hůlkách jsou navlečeny švestky, rozinky a jiné mlsky; také na věncích jest toho dost nalepeno. Na vršku nalézá se rozmarina se strakatými fáboři. Ten věnec nese si královna domů; něco rozdá mezi přástevnice, něco nechá pro sebe. Po půlnoci starší se rozešli a chasa zůstala. Již svítalo, když královnu provázel s muzikanty k vratům; stiskli si ruce, dali si dobrou noc a když muzikanti vyprovodili i krále, bylo po dlouhé noci... Dnes již není ani po dlouhé noci, ani po vrkoči potuchy. Všecko jako by se do země propadlo. Jiný čas, jiný věk, nevrátí se již přástka s dlouhou nocí a s vrkočem a s něžnou, symbolickou radovánkou zimní... Jak si představíme přástky podle líčení Boženy Němcové, znázornil akademický malíř Ad. Kašpar zdařilou kresbou ve skvostném vydání Babičky. Zároveň připojil kolo-vrat, loučnick, křesadlo s hubkou, jak to vše čekalo na příchod přástevnic.

Vyslechněme nyní svědka, jenž se rozpovídal o přástkách v *Posázaví*: K přádlu byl určen zimní čas s dlouhými večery, kdy venku nevlidně a mrazivo. Tu to ovšem lákalo k teplým velikým kamnům do dřevěné „seknice“, do níž nezabloudil téměř ani ohlas počasí mrazícího kolem stavení. Lákalo to tím více, že zřídka tu bývalo navečer smutno. I ráno vstávalo se časně ku přádlu. Již o čtvrté hodině selka vzbudila děvečky a předlo se při mihotavém plápolu „tříštěk“. Ty za večerů štípal sedlák nebo vejmníkář. Syrové dříví borové dalo se rozpařiti, aby se dobře štípalo. „Voskolky“ (vnitřní, ze štěpiny ustípnutá tříška) a „vodkorky“ (tříška od kůry) se odhazovaly jako nepotřebné k spálení. Tříška se rozsvítila a vložila do svícniku, aby od tud čadícím světlem ozařovala seknici. Kouř se plazil pod stropem a usazoval se na trhanicích a trámech, které podnes najdeme ve staré selské světnici tak černé, jak je před časy nabarvil tento čoud třísek. Bývalo potřeba jednoho, jenž třísky na svícniku stále opravoval a udržoval svítící plamen. Od čtyř hodin tedy již ve statcích vrčivaly kolovraty a přeslice. Když byl čas krmení, šla děvečka krmit, jiná vařila a ostatní předly dále. Ve dne dělala se práce jiná, nebylo-li jí, předlo se také. Jednotvárná, uspávající práce stala se teprve zajímavou večer. Tu se ovšem hledělo dříve uvařiti, aby „ta chamrad“ ulehla a ženské, seskupivše se se svými stroji kol svícniku, předly... Panímáma (teta) a starší děvečka přádaly len, mladší děvečky nebo dcery, které nebyly ještě zručnými přelkami, pačisku a koudel na plátno hroubný a na pytle. Brzy se trousili „muzci“ svobodní. Povíдалo se, různé hry a šprýmy vyváděly, ale nejvíce se prý zpívalo. Do této veselé společnosti přišel mnohdy potulný šumař, jenž býval daleko znám. Toho vítali s radostí. Napřed hrával na poslech, aby přelky ještě něco upředly. Když se společnost naposlouchala do sytosti a hochům se již nechtělo čekat, odklidili přelkám přeslice do kouta a začalo se „do kola“...

Přástvy začínaly po posvícení a trvaly až do Popeleční středy. Bývalo veselo. Hospodyně, v jejímž stavení se přádleny sešly, neopominula přinést ošatku „křížal“ na „poslinek“. Děti se těšily již po delší dobu na pohádky a pověsti, jež při přádlu bývaly vypravovány. Kde se scházivaly dívky, bývalo ještě veseleji; když napřádly svůj úkol, zazpívaly si, vypravovaly různé příběhy a pověděly tajnosti. Pak se hrály rozmanité hry a prováděly se zábavy, zvláště když přišli mládenci. Mnohá manželství měla původ z těchto

Chodská přeslice.
Ze sbírek
národopisného
oddělení Národního
muzea v Praze.

přástev. Aby přišlo hojně hochů na zábavu, hleděly je dívky přivábit tímto způsobem: Smetaly ze všech koutů světnic smetí doprostřed a říkaly: „Smetáme smetí, mládence, vdovce, ať přijde, kdo chce; od východu, od západu, zpředu, zezadu, přes zahradu.“ Potom vyhodily smetí před stavení na cestu. (Lužany.) Na Moravě smetaly dívky smetí a říkaly: „Smetáme smetí, mládence, vdovce, nechť přijde, kdo chce, zhory, doly, do stodoly.“ Některé z děvčat pak vzalo smetí a doneslo je na rozcestí.

Jak děvčata předla len, takové muže očekávala. Předla-li pokaždé málo, vdala se za malého. Napředla-li vždy veliký „potáč“, dostala velikého muže. Vinula-li niti na vřetenko buclatě, věřila, že bude její manžel buclatých tváří. Vinula-li na dlouho, doufala, že si ji vezme muž dlouhých tváří atd. Po celý měsíc hleděly přadleny v Hradecku každý den „umotat“ několik pásem pro sebe. Pak prodaly přadlena, koupily za ně mouky a „koření“, aby strojily „*přástvu*“. Před „*dlouhou nocí*“ (před sv. Lucii) napékly housek a strojily v hospodě společnou večeři; mužští platili „pítí“. Pak se tančilo a zpívalo obyčejně do božího dne. To již vylíčila B. Němcová.

Na *konec přástvy* se prováděly zvláštní slavnosti: *Přeslička* byla do nedávna slavena v *Hradecku*. Hospodyně se dohodly, že vystrojí „*presličku*“; vybraly nejváženější selku a ta si přibrala dvě hospodyně. Sly pozvat všechny selky a chalupnice ve vsi, při čemž vybíraly 2–5 zl. Potom přidaly účastnice pšenice (od čtvrtce až do korce), kterou daly semlít nebo ji prodaly a nakoupily mouky a koření na věnce a koláče, jež pekly před zábavou. „*Přeslička*“ se odbývala některou neděli masopustní, obyčejně před „*ostatky*“. V den slavnosti odpoledne naložila se „*preslička*“, ověčená fábory, na žebřinový vůz, kolem ní zasedly hospodyně a jely po celé vsi, při čemž je provázely rozmanité maškary. Když přejely celou ves, odebraly se do hospody, složily „*preslici*“ a postavily ji na konšelský stůl. Mezitím sešli se do hospody hospodáři, aby „*licitovali přesličku*“, někdy podáno až 30 zl., jež hospodyně vzaly a zaplatily hudbu. Pak nastala večeře, při níž se prodávaly věnce a koláče; také pivo a rosolku platily pořadatelky ze sebraných příspěvků. Po večeři nastal tanec, který trval až do rána. (Rozběřice.)

Místy byl strojen „*kužel*“. Rozmanité maškary provázely za zvuku hudby vůz, na němž seděly kolem kužele lnem „*naďatého*“ a všelijak ozdobeného. Zábava končila v hospodě tancem. Na Hradecku se strožil „*kužel*“ chudé nevěstě, aby měla len do hospodářství. Po svatbě ve středu (v úterý při svatbě se hospodyně dohodly) zapřaženo do žebřinového vozu, na který se posadilo několik hospodyň, a jelo po celé vsi. Maškary předcházely nebo předjížděly povoz, aby oznámily hospodyně, že má mít připraven len. Přidány buď klouby nebo „*obláče*“; místy také „*netřený*“ len na vůz nkládán; že se při tom připíjelo a žertovalo, rozumí se samo sebou. Sebraný len dovezen nevěstě, u které byla potom společná večeře. (Rozběřice.)

Ptejte se dnes mezi lidem a hledejte ve slovnících název „*rozchodnice*“ a „*přáďátka*“... I to jsou zvyklosti z přástek našeho lidu, dnes již vyhytnulé, neznámé ani podle jména. Co to bylo? O tom zachoval paměť J. Stěhule:

Za mého dětství scházely se v naší chalupě za adventních večerů přadleny, dívky dospívající a dospělé. Doma bylo každé přadleně uloženo, kolik cívek pěkné příze má za večer upřísti a doma odvésti. O některé přástvě bylo u nás přes deset přadlen. Přádky (kolovrat byl jiný nástroj) vrčely, že nebylo slyšeti slova; proto se přádalo

mlčky. Ale do přestávek některá předčítala z knížky (pohádky a pověsti od Němcové, Genovefa aj.); vyprávěly se smyšlené i skutečné příběhy, žertovné i vážné, zpívaly se lidové i kostelní písně. V noci po deváté hodině přicházeli za přádlenami též mládenci a po přástvě odnášeli jim přádky domů.

Večer před Štědrým dnem (tj. 23. prosince) byla poslední valná přástva. Přástevnice, poděkovavše za pohostinný pobyt hospodyně a hospodáři, rozloučily se vzájemně a rozešly. Tento den i se svým večerem byl jmenován *rozchodnice*. Přástevnice, které byly na provdání o nejbližším masopustě, po Vánocích nepřicházely na další přástvy; i ty, které ještě neměly naděje, že budou toho času shozeny s kazatelny, zůstávaly doma při té neb oné práci. Po svátcích na Mláďátka ještě se nepředlo; ale matky říkaly: dnes ještě je Mláďátek, ale zejtra, děti, je *Přáďátek*, totiž zejtra bude se příst.

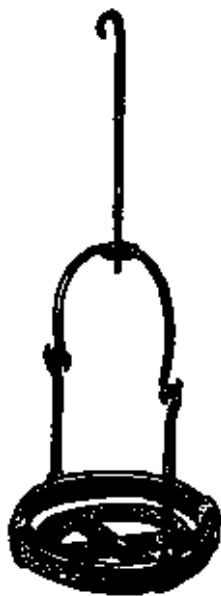
Pozvat někoho na „přástvu“ znamenalo, aby přišel příst navečer po večeři, tak asi od 7–10 hodin. „Přijďte k nám s kuželem“, tomu se rozumělo, že má přijíti s přádlím za dne na odpoledne, od oběda do večera, do domu zvoucí hospodyně. (Olešnice u Vysokého nad Jizerou v době asi do roku 1856.) V prosté mluvě venkovského lidu na Vysocku říká se dosud „chodiť, s kuželem“, což znamená jít s nějakou ruční prací na návštěvu. Např.: „Půjdu k Bartoňovům s kuželem“, tj. vezmu s sebou šití, apod.

Z přástek českého lidu zvláště jsou zajímavé *přástky na Chodsku*. Již postup práce se lnem upoutá pozornost.

Na přástce na Chodsku bývalo všechno primitivní, starobylé. Poznali jsme přesleny původu takřka předhistorického. Sotva vcházíme do světnice, abychom neklopýtli při matném blikotu hořících loučí, špánů, jež B. Němcová popisuje: Při předení zastrčily se v železná ramena, u stropu zavěšená, hořící špány, děvčata posedala dokola na stoličky a „lajce“, udělala kříž a s Kristem Pánem pustila se do přádlu a do zpěvu. Každý z chlapců, který tam měl své vyvolené děvče, sedl buď vedle, buď za ní. Kteří žádných neměli, utírali špány, pletli se mezi vřetánky, povídali pohádky a některý pomáhal hospodáři drát špány. Konec přástev byl o Vánocích.

Visutý krb býval zvláštností chodských přástek. Bude se již dnes ukazovat jako vzácnost. Nevíme, připomíná první znalec chodského lidu prof. J. F. Hruška, že by něco podobného měli jinde:

Podstata visutého krbu je železná kovaná obruč 2–4 cm široká, o průměru 2–3 dm. Na dolejší stranu obruče přikován je rošt z podobných plátků, tvaru dvojitého kříže nebo hvězdy. Nahoru trčí z kruhu dvě železná uši, přidělané souměrně každé s jedné strany tak, aby byl kruh v rovnováze. Uši jsou na koncích zahnuty v oka a do ok zasazen pohyblivý železný oblouk, do něhož je nahoře uprostřed zapuštěna též pohyblivě delší železná tyčinka. Tyčinkou zavěšoval se visutý krb buď do zvláštního železného oka při stropě, nebo, měl-li níže viset, do řetězu, upevněného ve stropě uprostřed světnice.

Visutý krb
z Chodska.

Z toho stálého umístění i z tvaru visutého krbu vysvítá už částečně i jeho účel: jako krb zděný měl krb visutý ve větší míře dávat světnici světlo i teplo, a to, vise uprostřed světnice, stejnoměrně na všechny strany. Věříme proto, co pamětníci krbu visutého vykládají, že to bylo zařízení moudré a výhodné. Rozdělovali na něm zvláště za studených dlouhých večerů: sedlo se kolem krbu a každý měl pro sebe dosti světla i tepla. Nejlepší služby dělal visutý krb *přástkám* a všem podobným schůzkám. Přádleny rozsedly se s kolovraty nebo vřeteny na dlouhé lavice tváří ke krbu, a mohlo jich být čtvrt kopy, jedna druhé nezacláněly. Vařit se ovšem na visutém krbu nemohlo.

Aby měl takový krb průvan, udělán nad ním ve stropě čtverhranný otvor, jímž také kouř odcházel – na půnebí a z půnebí kudy mohl, všelikými děrami a šterbinami. Na některých takových půnebích svítilo se všechno dřevo jako nejpěkněji na hnědo hlazeno. Někde pořizovali k otvoru ve stropě prkenný komínek, jenž odváděl dým střechou přímo ven. Komínek míval u ústí záklopku, opatřenou dvěma provazci, jimiž se mohla záklopka ze světnice otvírat a zavírat.

Aby oharky s krbu padající nepopálily podlahy, stavěn pod krb škop s vodou. Místy měli k tomu účelu v zemi zasazenu zvláštní kamennou plotnu nebo opotřebovaný mlýnský kámen. Za dne visíval krb visutý na hřebu podle krbu zděného.

Pohodlnější nové světlo a drahé dříví vytlačily poslední visutý krb nadobro. Ale ve starých nevyhořelých staveních najdete na starém půválkovém stropě čtverhranný otvor hlinou zalepený – poslední a jistá památka visutého krbu. Visutý krb zanikl před Národopisnou výstavou asi r. 1892.

Kromě světla v krbech obyčejné a zrovna neobyčejnější bylo po všem Chodsku svícení dračkami – „špány“. Kde byl bližší les dubový, svítilo se špány, kde borový – dračkami. Svícení dračkami i špány souvisí s předením a je tedy s ním stejně časově omezeno. Na špány měli zvláštní, zajímavý „svícen“. V kuse prkna hezky širokém a jako stolička nohami opatřeném zasazena je dřevěná tyč, asi metr dlouhá. K této tyči přiléhá rovnoběžně jiná podobná na straně, jí k první přiléhá hladká, na protější hrubě ozubená. Na zubech je dolejší zářez vodorovný, hořejší šikmý. Do zubů zapadá dřevěný obojek, k tyči první nahoře dřevěným hřebem připevněný. Podobným obojkem jsou opatřeny také tyče dole, aby jejich konce nemohly od sebe. Tento druhý obojek připevněn však k tyči druhé, na první může se libovolně posunovat. Mělo-li se dát světlo níže nebo výše, povolil se obojek zapadající do zubů a tyč vrchní, „držák“, mohla se posunout. Držák je opatřen kováním, které je na konci v podobě čtyř prutů rozčísnuo. Mezi pruty zaskřípí se špán a tak hořel. Jeden z prutů je na konci rozšířen v plátek a zahnut dvakrát tak, že je v něm vodorovná šterbina: do této se kladl špán „točený“. Špány točené dělaly se na zvláštním soustruhu. Dělali je z válek tvrdých, jež se na soustruhu otáčely a zvláštním ostrím brala se z nich libovolně tříska ve spirále, třeba kolik sáhů dlouhá. Tříska byla krájena přes léta, byla tudíž křehká; proto se zavěšovala na svícen vodorovně, aby se tak nelámala. Kolik se takových špánů spálilo, ukazuje okolnost, že „točení špánů“ byla zvláštní a dobře placená živnost. Na oharky bylo pod svícem opatření jako pod visutým krbem. Tím jsme na Chodsku s přástkami hotovi.

Svícen
s fidibusy.

Starí pamětníci, vypravující o přástkách, vzpomínali, jak si zapalovali fajfky *fidibusy*, jež byly u zámožnějších hospodářů zastrkány do kalíšků „okolků“, ozdobně vysostruhovaných kolem hůlek, rovněž ozdobných, nezřídka upravených nahoře za svícný. Dokud nebyly sirky ještě tak rozšířeny, skládaly se fidibusy, papírky, tence na dlouho. Kuřáci vytáhli fidibus, papírek, o louč si zapálili a podpálili fajfku. Název vznikl z francouzského jména *fil de bois*, nit, pásek ze dřeva, jako jsou špány na Chodsku, posvěty, třísky podobné hoblovačkám na Moravě. Původní tenké proužky dřevěné, vyhoblované, „posvěty“, nahrazovaly se stejně hořlavým papírem, skládaným nejčastěji z novin a ze starých papírů.

Přástevnícké zábavy, žerty z *Podkrkonoší* popisuje *J. Petrák*. S příchodem zimy nadešla i doba přástev. Bývalo o přástvách veselo, zvláště tam, kde se scházívala dívčí mládež. Brzy přišli do světnice i hoši, a tu žerty, veselé písně, povídačky, šprýmy a čertoviny nebraly ani konce. Do přáستvy neměl přístupu, kdo se napřed neopověděl (neohlásil). Takový nezvaný host (zvláště byl-li to mladší hoch) špatně pochodil: přástevníce přinesly vanu s vodou, notně ho „zmyly“ a pak vystrčily vesele na mráz. Přišel-li hoch z cizí vesnice, musil zaplatit výkupné: mládenci jej „vzali“, totiž došli si pro něho, přivedli jej mezi přástevníce a zde za pokutu musil (kleče ve vodě) přeríkat růženec. Nebo mu i vlasy do hola ostříhali a jiné žertíky s ním provedli. Pak směl již bezstarostně navštěvovat vyvolenou srdce svého.

V době adventní, obyčejně v pondělí, vstávaly přástevníce třeba již o hodině s půlnoci. Sešly se v některém stavení a předly jako o závod. – Přády jen jen vrčely. Pak šly společně „na rannou“ (roráty).

V masopustě, tak z pondělka, kdy bývala chasa po muzice, pekly se „sejkory“ (placky ze syrových nastrouhaných bramborů, jídlo v našich horách velmi oblíbené).

Na přástvu chodilo se i v neděli. Tu se ovšem nepracovalo, ale při zvucích harfy křepčilo, co živo; říkali takové zábavě „šejdovec“. Někdy si dopřáli šejdovce i v hospodě, ale bez šelmovství to nešlo. O přástvě sebrali mládenci některé holce šátek nebo cos jiného, zastavili u hospodského a na účet toho popíjeli. Šenkýř rád na takovou zástavu uvěřil, do břě věda, že ji holka vyplatí. Jinde říkají: šedivka, šejdavka.

Předlo-li se dlouho do noci, dostavila se u některé přástevníce dřímota. Netrvalo ale dlouho: mládenci podpálili jí kužel loučí – a dřímota ta tam! Za jasné noci (byl-li povrsek – zmrzlá zem nebo sníh), vypravila se všechna chasa někam na stráň, a pak to šlo na sánkách a na rohačkách s větrem o závod.

Loučnick a kované „zviráky“ na louče z Výsocka.

O přástvách se také předčítalo. Zatímco jedna přástevnice četla, ostatní pilně předly. Vždyť musily čtenáře nahradit svým přádlím, co čtením promeškala. Ze čtení přešlo se na povídačky: o králi, princí a princeznách, o chudém tkalci, o hloupém Honzovi, ale brzy obrácen list, a rej zahájen Libercoulem, meluzinou, diblíkem, světylky, strašidly.

Co to? Na okénko: ťuk, ťuk, ťuk! Někdo jde otevřít, ale po chvilce se vrací se zprávou, že před stavením není živé duše. Teď okno zadrnčelo: silně, tiše, tišeji... Přástevnice ani nedutají. A zas jakoby čelem po skle táhl. Přešla veselost, přešel smích; husí kůže naskakuje dívkám. A slyš: nad hlavami to duní, jako by prázdné sudy válel po stropě. Strach a zděšení ve všech tvářích, jen jeden potutelně po všech se ohlíží. Ví dobře, že jeho druh, přivázav zvenku k oknu navoskovanou nit a uschovav se za koháče (pařezy), prsty po ní smývá, a že jiný tajně vlezl na půdu a koulí na šňůře přivázanou po stropě válí. Však už propuká v smích. – Je po strachu!

Žerty přástevníků bývaly hravé i dravé. Mládenci vzali přástevnici přád, pověsili vysoko na strom a nevrátili, dokud se děvče nevykoupilo nějakým dárkem. Spatřit po noci celý vůz někde na střeše, nebylo nic divného. Mládenci, vracejíce se z přástvy, vytáhli jej sousedovi ze stodoly, rozebrali, vynesli po částech na střechu a zase sestrojili. Jednou vystavěli hoši v Zákostelí u Studýnku velkou bránu z koháčů; pobrali je sousedům. Jaké udivení ráno, že zloději rozkradli dříví, a jaká tahačka, když každý soused se hlásil o své pařezy.

Bujný žert někdy skončil smutně. Hoch pokukoval po děvčeti, ale ta o něm nechtěla ani slyšet. Z přástvy vyšel dříve, a když holka došla na hřbitov (tenkrát kolem kostela), postavil se před ní v bílém prostěradle, s křížem v ruce. Dívka leknutím pozbyla navždy vlády těla.

Ještě v roce 1890 bývala ve *Vysokém nad Jizerou* u Hásků pod farou, příslotkem „u Marinků“, každou zimu veliká přástva denně. Měli tam totiž velikou světnici, kam se scházelo vždy přes 20 mláďenců a děvčat. Mimo práci dali se mnohdy při přástvě i do tance a tančili přesně do půlnoci.

Z východních Čech zachoval ze všech nejúplnější obrázek přástev Jan Tykač, zasloužilý pracovník v oboru české lidovědy. V důkladné studii o lnářství na Česko-třebovsku věnoval pozornost přástkám.

Z přáštky v *Dlouhé Třebové*: Některý den přinesla hospodyně přástevníkům na misce něco „na procitnutí“, podle možnosti zelné košťály nebo řepu. Když se totiž v podzimku nakládalo zelí, dali do něho celé okrájené košťály a ty přišly nyní vhod. Byly kyselé jako nakládaný „okurek“. Nebo se vytasila s hrncem „zadušené“ řepy. I ta chutnala. Přádleny si chválily, ať bylo to neb ono. Okrály a daly se zase s chutí do práce. Také přádleny samy si něco nosily. Kde měli doma štěpy, taková přinesla jablka a podělila druhé. Jinak se udržovala bdělost hojným vypravováním, zpěvem a vymýšlením šprýmů. O šprým nebyla nouze. Do jedné přástvy chodila např. dívka tuze „schlubna“. Honosívala se, co ví a co umí. „Šak ty eště šecko neznáš“, pravila jí jednou druhá. „Ani nevíš, jak já ti uhodnu, co venku zdvihneš.“ „To bych přece ráda viděla, jak mi to uhodneš.“ „Uhodnu, ale musíš tu věc držeti vysoko a volati sem, abych už hádala, co vzhůru držíš.“ První tedy šla ven a tam potmě našmátrala palici, vyzdvihla ji vysoko nad hlavu a volala: „Tak co držím vzhůru?“ „Jazyk“, odpověděla

hadačka, načež se rozlehl všeobecný smích. Venku bouchla palice a ve dveřích se objevila prvá též plna smíchu a hrozící hadačce. Žert ten dlouho dívky bavil, po několik večerů na něj vzpomínaly, škádlíce tu, která držela palici.

Dívky se těšily na hochy, ač to byli pokušitelé, od nichž ničeho dobrého neužily. Nepřicházeli-li dlouho nikdo na přástky, byly svobodné přadleny netrpělivy a některá si sedla na zem, že bude čarovat. Povyžula pantofel a volala: „Z horního konce, z dolního konce a ze placu hoši, pojte k nám na přástvu!“ (V sobotu řekla na dračku.) A šup! přehodila pantofel přes hlavu. Dopadl-li špičkou do dveří, znamenalo to, že volaní přijdou; obrátil-li se „patou“ ke dveřím, bylo to znamení, že nepřijdou. Někdy se stala nehoda, pantofel zink! do poličky nebo do okna. Tabulky byly našťestí maličké, jen po groši, ale přece byla škoda. Hůře bylo, když jednou těžký křamp vletěl hospodáři do úst a vyrazil mu dva přední zuby.

Obyčejně zanedlouho po čarování ozval se dupot na ulici a muchlanice nastala. Každý hoch si sedl poblíž některé dívky a vymýšlel všelijaké šprýmy. Brzy jí shodil nepozorovaně strunu s kola, takže se kolo točilo chvíli naprázdno, než přadlena co zpozorovala. Jiný přetřhl nebo přerízl přadleně nit, shodil kotouček (stroužek) na cívce, že se jí předivo zamotalo a musila nit dlouho vymotávat. Některý šel i dále. Vzal si oharek louče se svícnu, jako by si chtěl zapálit dýmku, ale při tom si počínal tak „neopatrně“, že i dívce podpálil kužel. Oheň se lehko uhasil. Škoda nebyla velká, ale vzrušení bylo značné a úmysl tak dosažen.

Zavládlo-li mrtvé ticho, vzpomněl si některý hoch, že své vyvolené střese pazderí s klína. Vzal zdráhající se dívce zástěru dvěma prsty v nadkolení a sem tam jí třepal; při tom jí štípl. Šlo-li na dívky přílišné spaní, to byla opět hochům voda na mlýn; vytráceli se ven, přinášeli sníh a dávali ho dívkám za krk a za řadra. Byla-li dřímota všeobecná, zdvihla se celá společnost, vyhrnula se ven a tam se povozila s kopečka na sáňkách nebo na stoličkách – co kdo popadl. Pak se zase vrátili do světnice a hleděli vynahradit, co se zameškalo.

Prováděly se také hry. Jestliže totiž napředly úkol, jaký měly doma odvést, a příst se jim déle nechtělo, daly se přadleny s hochy ve hry. Hrály některý večer i bez hochů. K tomu se hodila např. hra nazvaná *kužílek*, jinde (např. v České Třebové) *kopytko*, podle toho, užívalo-li se při ní kuželu nebo ševcovského kopyta.

Dívky sedly do kolečka na zem těsně k sobě, nohy držíce v kolenou vzhůru ohnuté. Kužel podávala družka družce v podkolení a tak obíhal kolem. Vprostřed kola stála hadačka čili chytačka. U které kužel našla, ta musela jít za ni chytat, chytačka pak si sedla na její místo.

Posuvný loučník
k osvětlování při přástkách.

Když byli hoši v přáستvě, hrálo se *na rychtáře*. Jedna dívka si sedla na lavici, druhá položila jí hlavu do klína, pak přistoupil hoch a něčím (třeba holínkou – vrchní část vysokých bot – od zuté boty) ji vzadu uhodil a odskočil. Uhozená pak hádala, kdo jí to učinil. Uhodla-li, sedl si hoch na lavici, poznaný hadač si musil ohnout hlavu do jeho klína a vyplácela zase některá dívka (třeba pantoflem nebo „křampem.“)

Jiná hra byla *na mlynáře*. Postavila se lavice bez opěradla doprostřed světnice. Na lavici se položil některý hoch, jež přikryli bílou plachtou, hoch pod plachtou pak se musel pohybovat. Dva se postavili u noh lavice a hůlkami do nich klapali, aby to vypadalo jako ve mlýně. Čtvrtý dělal stárka. Vzav do ruky hrst loučí, přeskakoval lavici, napodobuje tak běhání po schodech, a přeskakuje pokaždé uhodil ležícího loučemi do zad.

Když se přástevnice i hoši měli již rozcházet a kolovraty i lavice přišly s cesty, mrkli někdy dva na sebe a dali si znamení, že některou vezmou *na hoblík*, nebo jí to přímo řekli. „To bys moh', já bych ti dala!“ odvětila dívka tomu, jenž jí vyhrožoval. A než se nadála, vzal ji jeden za nohy, druhý u hlavy, a již byla na lavici, kde jí šoupali sem tam přes všechny její protesty a vyhrůžky. Pokaždé se jim to však nepodařilo; když se zdálo, že ji mají již na lavici, převrhla jim lavici nebo kopla některého, že odletěl. Jindy užil hoch úskoku. Sedl si vedle dívky ničeho netušící na lavici, naklonil se k ní, jako by jí chtěl něco pošeptat, vzal ji spolu kolem těla a již ji k sobě táhl. Druhý jí zdvihl rychle nohy na lavici a pak nastal ryk a řev. Když „lavici dost vyhoblovali“, řekli, že nyní musí „hoblík vytrásti“. I nadzvedli dívku a třepali jí. To způsobilo arci nový křik. Než někdy splatily dívky hochovi rovnou měrou. Popadly ho též na hoblík a vycloumavše ho kloudně, naposledy jej také řádně vytrásly.

Na začátku jara přestala přástva. Zpravidla uzavírala se *rozchodníkem*. Děvčata složila se na buchtu nebo koblihy. Hospodyně jim je udělala, děvčata pozvala hochy, bez nichž by nebyvalo pravé veselosti. Hoši se postarali o muziku (harmoniku, kolovrátek nebo housle) a o nějaké pití (pivo a kořalku). Asi do osmi hodin se předlo, pak dáno znamení, aby se kolovraty odstavily, načež se večerelo a tančilo asi do dvou hodin s půlnoci.

Z přástev v *Hnátnici*: když se vracela děvčata z vycházky, nastražili hoši někdy na ně *bílého panáka*, tj. šit (došek) slámy, potažený košilí. Ten postavili za dveře, že se panák překotil na první dívku, která otevřela domovní dveře. To způsobilo, že se dívky za hrozného křiku a smíchu svalily na jednu hromadu.

V podvečer, nežli se rozsvítilo, dělaly dívky *pentličku*. Do šterbiny zastrčily kola nebo přivázaly na ně žhavý uhel. Kolo roztočily, uhel se více rozžhavl a způsobil ohnivý pruh.

Na oslavu poslední přástvy, která se konala před Velikonocí, dívky vařily a pekly, hoši přinesli kořalku nebo pivo. Za hudby kolovrátku nebo harmoniky žertovali celou noc; ale tančit nesměli. Před příchodem hochů hádaly dívky, bude-li *rozchodník* veselý nebo nebude: vytahovaly z kužele len a zapalovaly na louči; vyskočil-li pláminek, věřily, že se rozchodník podaří.

Z přástek v *Kozlově*: děvčata si nosila do přástvy len v kruckách nebo v obláčcích, a to tolik, že jim ještě zbyl. Která si nevzala s sebou dosti a šla z přástvy s prázdným

kuzelem, té se smávali, že *potkala nahého*. Některá vzala si proto málo lnu, aby byla dříve hotova. „Nahého“ potkala též ta, která měla poloprázdnou cívku. Her a škádlení všelijakého bylo i v Kozlově hojnost. Když nastal površek, tj. mrzla země nebo umrzl sníh, vyběhla celá přástva se vozit. Hoši položili na zemi žebřík, na nějž si sedlo 10–12 osob, a jelo se po svahu dolů.

Přástvy v *Říčkách* začínaly kdykoli, ale panovalo pořekadlo: „Když kvetou naháče, předou se potáče,“ proto začalo se příst záhy v podzimku. Do posvícení předlo se „jen tak na koření“. Vlastní přástva začínala o Martině (11. listopadu) a trvala do Matičky Boží (25. března), k čemuž ukazovala známá pranostika: „Matička Boží kuželíček složí,“ s dokladem pro jarní práce polní: „svačinu vynaloží.“

Domácí předení (bez přástev) trvalo však déle, podle rané nebo opožděné pohody k polním pracím. Platilo pořekadlo: Krátký den, dlouhá nit.

Zvědavá přadlena chtěla vědět, přijde-li její vyvolený do přástvy, čarovala. Sehnuta k podlaze držela v rukou svícen (loučník) a střídavě pravou i levou nohou jej překračujíc, říkala: „Přijde – nepřijde, přijde – nepřijde,“ až došla ke dveřím. Poslední slovo bylo rozhodující. Nebo klekla na jedno koleno, a klepajíc pantoflem před sebou o podlahu, říkala totéž, načež hodila pantofel přes hlavu za sebe. Mířil-li špičkou do světlice, značilo, že přijde. (Tedy opačně než v Dol. Třebové.)

Když přišli hoši, začalo šeptání a pak hlasitý hovor a škádlení. Hoši se nabízeli, že dívkám střesou pazderí. To byla jen záminka, aby je mohli štípnout. Hoši i mezi sebou se bavili a škádlili, čemuž dívky rády naslouchaly. Hoch udělal tři kuličky z koudele a podávaje je sousedovi řekl: „No tak, Tonku, má-li tě ráda.“ Vyzvaný pátil kuličky loučí. Jestliže některá špatně hořela, škádlili ho: „Ó, nemá tě ráda!“ Když plámenek plápolal, říkali mu: „Láska hoří, láska hoří!“ Jestliže při tom z neopatrnosti nebo z úmyslu chytil dívčin kužel, tu bylo křiku po celé sednici: „Pane, to láska hoří!“ Tvrději spicím dávali pod nos česnek, šňupavý tabák a podobně, nebo je kropili studenou vodou, drhli sněhem apod.

V *Říčkách* strojily se *rozchodníky* dva, první na dlouhou noc před Štědrým večerem (viz Hnátice), druhý na konci zimy. Kdo chodil do přástvy, toho holky pozvaly. První beseda byla slavná. Pekly se koláče z měrice mouky a smažily koblihy, na které bylo 2 čtvrtce nejlepší mouky a 5 liber převařeného másla. V pozdějších letech, když

Hra na přadleny.

se stalo pití kávy zvykem, vařila se i káva a co ještě, která bohatší, přinesla „navíc“. Hoši opatřili jako jinde pivo a kořalku a přivedli flašinetáře. Po druhé besedě, vlastním to rozchodníku, přestala společná přástva.

V *Herboticích* do hodů (tj. vánočních) předly hochům „na rozmaryn“, vlastně na rozchodník. Tu bývaly dva rozchodníky, vánoční a velikonoční. Byla tedy dvojí přástva dívčí, do Vánoc a od Vánoc. Nelíbilo-li se někomu v první přástvě, našel si od Vánoc jinou.

Na strojení *rozchodníku*, zde vlastně *rozchodnice*, musili v chudé obci pamatovat hned od počátku. Jak dívky, tak hoši přepřádali nad ustanovený úkol. Chudí smotávali každý den, aby viděli, co jim přibývá po úkolu. Nebylo toho mnoho, a proto hostina o rozchodnici nebyla tučná. Ustrojila se zapražená nudlovka (polévka), lukše (mastné nudle), krupičná kaše nebo něco podobného a zapíjelo se kořalkou. Tanec nebyl v první rozchodnici ani v druhé, nebyl ani v adventě a v „půstě“ k tomu příhodný čas. Zbožné mysli lidu to ani nepřipadlo a přímý trest shůry by byl očekával hospodáře, v jehož stavení by se bylo provádělo něco tak hříšného.

Do druhé rozchodnice, která se pořádala na Škaredou středu nebo na Zelený čtvrtek, přinesly holky mimo to, co vyneslo přepřádání, každá nějaký přídavek: trochu mouky nebo mléka, vejce, křída na povidla apod., hoši pak dobrou kořalku.

Nešli-li hoši dlouho, sedla si některá dívka na zem zády ke dveřím a čarovala. Vzavši si na špičku pravé nohy odložený střevíc, říkala: „Shůry, zdůly, zprostředka, od Adama, od dědka, z Moravy a ze všech stran, přijďte, hoši, brzy k nám.“ To říkajíc, ukazovala rukou i nohou v jmenované strany. Při posledním slově vyhodila střevíc přes hlavu. Když padl špičkou ke dveřím, zlé znamení; když padl ode dveří, mohlo se očekávat, že hoši přijdou.

Za mrazů brávaly se do světnic slepice. Nemívali jich mnoho, třeba jen 2–3. Když se přadleny při denní přástvě omeškaly, shazovaly slepice s hřadu, aby prý nebyl ještě večer, a tak aby mohly dohonit zameškaný úkol.

Mezi *mužskou a ženskou přástvou* se udržovalo spojení. Ve dnech, kdy hoši do dívčí přástvy nepřicházeli, posílali si z přástvy (ze ženské do mužské a naopak) nadívat kužele. Za poslíčka vybírali nejmladšího. Ten přišel s vyřízením: „Zkázali vás z naší přástvy do vaší pozdravovat, abyste byli tak dobrý a ten kužel roznadili.“ A při tom odevzdal posel kužel a len někomu nejbližšímu. Někdy bylo posláno najednou kuželů několik. Hoši i dívky poznali již, či jsou kužele; nebo aspoň se domnívali, komu patří. To zavdávalo opět příčinu ke škádlení. Nešlo také jen o pouhé navinutí. Kužel měl být prostředníkem mezi milenci. Dívka zabalila svému milému nepozorovaně jablko nebo jinou pochoutku, jakou měla, do lnu a otočila kužel pěknou tkanicí nebo i pentličkou. Zamilovaný hoch, byl-li při penězích, měl pro svou vyvolenou přichystáno již nějaké cukroví, jež jí zabalil do lnu, když si kužel poslala. Chasníci posílali děvčatům také hezké háčky ke kolovratům.

Ale nenašel vždy sladkosti nebo pěkné dárky ten, jenž přijímal navinutý kužel a pln naděje jej stavěl na přeslici. Když se dopracoval po pilném úsilí k jádru kužele, objevil v něm třeba kus kůže ze starého škrábu (střevíce), syrový brambor, nahnílé jablko nebo jinou podobnou „vzácnost“, za kterou dal přiměřenou oplátku při nejbližší příležitosti.

Aby se zahánělo spaní, hrávaly dívky na přástvě v Herbortících *na srnku, na jízdu k Božímu hrobu, na třepání koudele, na žebračku, na škarbal aj.* Hoši zase *na hodiny, na sbírání peněz, na dýnko, na buk aj.* Společně se hrálo *na lištičku aj.*

Třepání koudele provádělo se např. takto: Jedna si sedla na podlahu. Druhá přikleknuvši k ní, položila jí hlavu do klína. Potom opřevši se dlaněmi o zemi, zdvihla nohy do výše, stojíc na hlavě. První držíc ji v podkolení pomáhala jí nadzdvihovat nohy, spolu pak jí přidržovala sukně. Když se druhá takto vztyčila, jala se třepat nohama.

Jedna (dívka) sedla a předla. Tu přišla jiná a řekla: „Panímámo, dejte něco na svatbu!“ Která seděla, pravila: „Dám vám kozu.“ „To je málo.“ „Tak vám daruju na tu veselost krávu.“ „To je dost.“ Ta, která předla, namočila pak kus lnu do vody, tlačila na něj a říkala: „Čimčarara, čimčarara, čimčarara!“ A to jako došla tu krávu.

Jiné hry a zábavy přástevníků a přástevnic v končině herbortické jsou tyto; 1. *Hádání s talíři.* 2. *Hledání po slepotě.* 3. *Hledání muže.* 4. *Co dáte do vody?* 5. *Kdo déle vydrží zpívat nebo vodu v ústech držet.* 6. *Na bílého.* 7. *Výměna krále.* 8. *Na vlka.* 9. *Co chceš?* 10. *Na pašera.*

Ještě několik slov o přástce jihočeské. Příst se počínalo odpoledne. Přádávalo se do desíti, ba ještě déle. A co všechno se nesemlelo za ten čas! Čas tak pěkně plynul, pravidlem se přadleny divily, že už je deset hodin, tedy konec předení. Předlo se celou zimu, a to celý týden vyjma neděli a pátek. Říkalo se, že do Martina má mít každé děvče upředený šnolec (= deset pásem, pásmo = 80 nití). Děvčeti, které do Martina nebylo se šnolcem hotovo, se smávali, že musí se slouhou spát. Dnes přástky přestaly. Továrny je zahubily. Sedláci, pokud ještě osívají len, raději len prodávají a kupují od obchodníků hotová plátna. Přijde prý to laciněji. Vzpomínám a nemohu se ubránit vzpomínkám, jak naše babička, tatínkova maminka, a tetička ještě jako mladistvé děvče u nás v Kostelci nad Vltavou s Mikátkou, se Sedláčetem, s děvečkami přádaly a mívaly přástky za hovorů a písní. Všecko jako vodou uplynulo. Jen vzpomínka zůstala, která také vlastně dala podnět ke knížce o starodávných přástkách...

Zatím co odrostlejší děvčata na přástce předou, hrají si mladší podle jejich příkladu a zaučují se na přástky. Sednou si, dvě a dvě, naproti sobě, dělajíce, jako by předly vřetenem. Napodobují: berouce levou rukou s kužele vlákno, pravou rukou točí vřetenem a zdánlivě táhnou nit a potom ji na vřeteně navíjejí. Avšak nepředou spolu zároveň, nýbrž střídavě. Když jedna táhne nit, druhá navíjí. A navíjejíce, říká jedna po druhé takto: 1. Za tím Vítochovým humnem. 2. Běhal tam zajíček s bubnem. 1. Proč jsi ho nechtyla? 2. Že jsem mu nestačila. 1. Já bych ti pomohla. 2. Za tím kovářovým humnem. 1. Lítala tam straka s bubnem. 2. Proč jsi ji nechtyla atd. Hovoříce tím způsobem, hrají pořád, avšak jmenují při tom humno vždy jiného a jiného hospodáře a také vždy jiné a jiné zvíře s bubnem, např. plaval tam kapr s bubnem, skákala žába s bubnem atd. Která již neví jmenovat žádného hospodáře aneb žádné zvíře, prohrála.

MORAVSKÉ PŘÍSTKY

O jeseni scházivaly se dívky v prostranné světnici na přístky. Přicházeli také chasníci. Ti dávali pozor, až upadne vřetenem milovaným dívkám, aby je hbitě zachytili. O navrácení vřeten musila dívka pěkně prosit, hochu hladit a přitom odříkávat, jako např. v Osvětimanech:

Má hlavičko bílá,
Pán Bůh v tobě bývá.
Upadlo mně břetynečko,
podý mně ho, mé srdečko.
Kam si ty ho skováš?

Kapce pro ně nemáš.
Skováš-li ho pod stání,
snědí ti ho potkani;
skováš si ho do police,
snědíjí ti ho plošice.

Ve Svaté Kateřině dívky říkaly:

Dý mně ho do mý ručičky,
já tobě dám dvě hubičky.
Pustíš-li je po potoce,
nemáš konička na poskoce,
musíš se za něm pustiti,
dyby ses měl utopiti.

Můj potáček je zlaté,
od mýho tatíčka daté.
Můj potáček malovaný,
od maměnky darovaný,
spadl s hrušek do podušek,
spadl jako vtáček,
dé mně můj potáček.

Otřípač pak nevrací vřetenem, dokud ho děvče nepolíbí. Nechce-li ho políbit, tedy musí políbit alespoň ruce šuhajovy nebo svícen, načež vřetenem dostává. Jinde se dává šuhajovi poslinek. Chlapci nosívali děvčatům dary, zvláště krajánky, tj. suchá jablka. Dary ty se nazývají u Hanáků odvážky, u Brumova jim říkají poslinek. Na ten obyčej vztahuje se tato píseň:

A ty, milé Pospíšku,
přinď ty k nám na přístku,
skoro, skoro,
ať je nám to na ty cívky sporo.

Nekupuj mně prstýnka,
něsu malá pěstónka.
Hoje, hoje,
hoj, přemilý potěšení moje.

Nekupuj mně ořechů,
neměj ze mě posměchu!
Hoje, hoje,
hoj, přemilý potěšení moje.

Kup mně radši střevíčky,
na mý bílý nožičky,
hoje, hoje,
hoj, přemilý potěšení moje.

Kup mně radši šáteček,
v každém rožku kvíteček.
Hoje, hoje,
hoj, přemilý potěšení moje.

Na *přístkách* hrávají děvčata *na hus*. Kus koudele se omotá o louč a tou se otáčí nad světlem. To děvče, jež tak činí („peče hus“), říká: Peču, peču hus, přijde kmotra, dá mi kus. Po chvíli oznámí, že je husa již upečená. Chodí s ní pak okolo děvčat, trhá

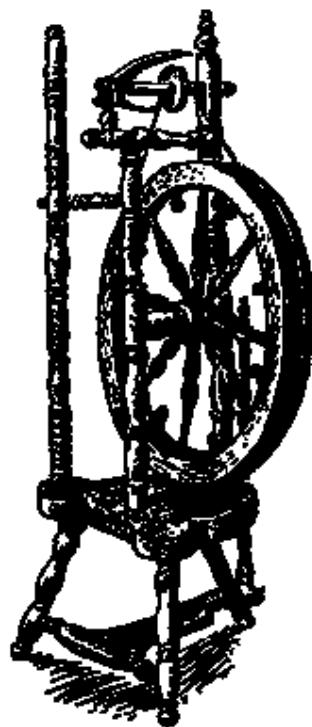
kousek koudele po kousku a každé dívce podává. Pravi: Kus husy. Po malé chvíli opět ty kousky koudele sbírá a říká: Z husy kosti, z husy kosti. Nato se ptá každé dívky: Co to nosím? Každá dívka musí jmenovat jinou část husy. Např.: Z husy zobák, z husy krk, z husy hlavu atd. To všechno potom vyhodí psovi. – Pak vezme paličku, šfourá či škrtá po zemi sem tam a odříkává: Škrk sem, škrk tam, s kým jsi tu hus jedla? Neodchází dál, pokud jí ta dívka, které se ptá, potichu neřekne jméno svého milého. Jakmile se dozví jméno hochovo, zaťuká na trám a řekne: Já ťa zavěsím na holi v kabeli, aby všeci lidé o tobě věděli. Potom poví jméno milého nahlas.

Chlapci dávají si vynášet na ulici nebo jen do síně kužel dívek, které milují. Tuto službu mládencům obyčejně prokazuje sám hospodář, v jehož domě se konají přístky. Dívka, jejíž kužel byl vynesena, sama jej musí zase přinést do světnice. Někdy se však přihodí, že hoch, který si dal kužel vynést, zatím uteče, ztropiv si smích z dívky. – To ovšem každou mrzí.

Jiná hra děvčat na přístkách jmenuje se *na hrnec*. Dívka vezme hrnec, vleze pod stůl a tam zpívá do hrnce. – Druhá dívka je jakoby její matka a ta sedí s ostatními přástevnicemi a přede.

První se ptá, druhá odpovídá. A.: Kemu mě dáš, má milá matičko. B.: Františkovi, má milá dceruško. A.: Kemu mě dáš? Kemu mě chováš? B.: Temu tě dám, temu tě chovám. A.: Já bych toho Františka ráda, dybych se Terezky nebála, ale že se jí bojím, o ně nestojím, nechcu já ho. Na to dívka vyleze zpod stolu a zasedne s ostatními.

Děvy také hrají na *čančaráčka* či *čančaráška*, *čenčabra*. Dívka, trochu přestrojená, vezme do jedné ruky hrnek s vodou a kousek koudele, jemuž se říká „špuněk“, ovine na kousek dřívka nebo na louč. Chodí od jedné dívky ke druhé a všemožně se snaží, aby ji v odpovědi zmátla, aby ji mohla čančaráčkem plesknout přes ústa. Říkání při hře je rozdílné podle míst. Např.: A.: Čančarara! Kdo se tomu čančarášku bude řechatoti, šplechotati, ten ho bude chtěti. B.: Já se mu neřechocu, nešplechocu, ani ho na sebe nechcu. – Tak obejde všechny dívky a znovu se vyptává: A.: Přišel k vám Smíšek? B.: Přišel. A.: Měl kožený míšek? B.: Měl. A.: Plhal po stěně? B.: Plhal. A.: Měl gality do země? B.: Měl. A.: Byly-li to galotiska z pěti loktů bez kosička lebo galitky? B.: Byly. A.: Jak ten čančaráček čančará = mokvá? – Neodpoví-li dívka tak, jak zní říkadlo, je plesknuta čančaráčkem přes ústa. Když dívka vykonala obchůzku, zdřímne si jen tak na oko v koutku. Vtom přijde jiná dívka a vezme jí špuněk. První se ihned z dřimoty vzbudí a hledá špuněk. Chodí od dívky k dívce a ptá se: A.: Nevěděly jste mou hus? B.: Jaká byla? A.: Na pysku lysku, u zadu zvoneček. – Nato je soud u rychtáře. Rychtářem je opět dívka. Ta radí, aby husu rozdaly chudým. Roztrhají tedy špuněk a podělí kousky koudele všechny dívky. Čančaráčka znovu je obejde.

Kolovrat z Dačic na Moravě.

Ptá se: S kýms jedla hus? *B.*: S milým. *A.*: Který je tvůj milý? *B.*: Kocórek bílý. *A.*: Po čí hůře běhá? *B.*: Po Křópalové. – Musí jmenovat vždy rodinu svého milého, jinak je plesknuta špuňkem přes ústa.

Hru na *Libušu* hrají v *Oseku* a okolí. Je téměř stejná se hrou na čančaráčka. Dívka chodí s koudelí a vodou od jedné dívky ke druhé a mumlá do vody. Přadlena se jí ptá: Co chceš? Dívka jen stále mumlá do vody. Přadlena se ptá: Chceš toho N.? Obyčejně jmenuje hochu, o němž ví, že by se dívce nelíbil. Dívka ji za to špuňkem postříkuje tak dlouho, dokud přadlena nejmenuje toho hochu, jenž se dívce líbí. Na to dívka poděkuje a odchází.

Podobná hra je na *Skřetušku*. Dívka je oblečena v kožích na ruby obrácený a obchází druhé dívky s rozkřepcem nebo posvitkem (Skřetuška). Každé praví: Pověz mně o nějakém mládenečku. Pojmenuje-li toho, kdo by Skřetušce nebyl milý, pošťouchá dívku lokty. Když posléze uhodne milého, Skřetuška ji hladí.

Na přístkách hrávali také na *Janíčka*. Dívka-Janíček je zahalena v mužský kožích, jehož rukávy jsou až po lokty obráceny. Hlavu i obličej má zabalen v zástěře. Vypadá jako strašidlo. Leze od druhu k druhu, jak kdo sedí, k dívkám i chlapcům, a tak dlouho lokty doráží na jednotlivce, až dotyčný začne zpívat. Dokud zpívá jeden po druhém, co se Janíčkovi líbí, tu se Janíček radostí pohupuje, když si však z něho tropí žerty, anebo mu zpívá, co se mu nelíbí, tedy jej lokty tříská, ba někdy i s lavice shodí.

U Valachů hrávají na přístkách na *Želmana*. Některá z děv je fojtem (rychtářem), jiné děvy jdou k ní, o dceru jeho žádajíce a zpívajíce.

Pochválen buď! Želman,
Pochválen buď! Jodro,
Pochválení všeci jeho rytíře!

Co jste chtěli, Želman,
Co jste chtěli, Jodro,
Co jste chtěli, všeci jeho rytíře?

Vašu dívku, Želman,
vašu dívku, Jodro atd.
Na jaký chléb,
na ovesný atd.
Nedám vám jí atd.

Ted' začínají znova Pochválen buď atd., opakující všechno až na jaký chléb? a odpovídají na vиковý. Opět jim praví: Nedáme ji. A tak stejně odpovídá, když vše znovu opakují. Jen proměňují odpovědi na otázku: Na jaký chléb? Odpovídají: Na ječmenný..., Na ten rezný..., až konečně: Na chléb žitný. A fojt jim odpovídá:

Tu ju máte, Želman,
Tu ju máte, Jodro,
Tu ju máte, všeci jeho rytíře.

Nejobyčejnější písně na přístkách jsou písně pořadové, obsahem oněm hrám velmi podobné. Slují pořadovými, že po řadě dívka za dívkou musí zazpívat nějakou píseň. Např. píseň z Jankovic:

Přadte, přadte, přadulanky,
bude zítra mráz.
Uvážeme šest pacholků
na jeden provaz.

Nebo píseň ze Zašové:

Provázky krútíme,	A i ty, Janičku,	Aby ťa tam pchalo,	S pece ťa shodilo,
galány lúdíme,	přijed' na koničku,	aby ťa tam džgalo,	žebra ti zlomilo,
aby oni přišli	a i ty, Jozefku,	místa ti nedalo,	a sem na tu přístvu
a nebyli pyšní.	přijed' na oščepku.	s pece ťa shodilo.	tebú dohodilo.

Na den sv. Lucie se nepřede. Jedna hospodyně se tomu posmívala, pravíc: Lucka, pucka, jenom předťe, a přinutila svou čeleď ku předení. Leč svatá Lucie prý přišla a nasypala té rouhačce neřádu do hlavy, že ji po celý rok bolela. Za rok však v týž den žena nepředla. Svatá Lucie přišla opět a ten neřád jí z hlavy vybrala, načež ona se uzdravila. – O jiné ženě se vypravuje, že měla „krhavé“ oči proto, že předla v den sv. Lucie. I zjevila se jí svatá Lucie a přinesla jí špich plný vřeten: Jsi-li taková přadlena, napřed' mně do rána na všecka ta vřetena. Vykonaš-li to, vrátím ti zrak. Po dlouhých rozpacích napředla žena potáček a rozmotala z něho na všecka vřetena. Druhý den večer v týž čas přišla sv. Lucie a spatřivši práci hotovou, vzala si vřetena a ženě vrátila zrak. Pro upamatování na tu příhodu prý se nepřede na sv. Lucii.

Ke konci přístek nebo již na Škaredou středu slaví se na Olomoucku *rozhonky*, tj. pořádá se hostina a tančí se. Dívky ustrojí *Kyselku* či *Přadlenku*. Upraví totiž došek slámy do ženských šatů, dají mu do jedné ruky motovidlo, do druhé potáč s přízí nebo vřeteno, a přičinivše kužel na přeslici, věsí tu kyselku na strom a provázkem usoukáním ze špuňků ji uvazují ke stromu, aby nespadla. Dívky usedají pod strom a zpívají:

Na kamýnku sedala, hej danaj, danaj, bílé vlásy česala, hej, danaj.	On jí shodil jediný, ješče bylo červavý.
Ach, mý milý vlasečke, pozbyle ste krásečke.	Puč mně, milá, nožiček, ať vykrojím červíček.
Bud', Přadlenko, vesela, hej danaj, danaj, přinesem ti kysela, hej, danaj.	Kyseličko kyselá, proč tak dlóho visela?
Fókni větře z Dunaje, shod' jablečko lebo dvě.	Tři leta sem visela, ješče neokysala.

Dívka nebo chasník přináší po přístkách kyselo, totiž nese hrnec a přijda nebo přijdouc do světnice, roztlouká ten hrnec o zem a říká: Přinesli jsme vám kyselo, nebo: Nesu ti kyselo. (Kyselo je jídlo z kvásku zavařeného do vody.) Na rozchodnou zpívají děvčata na přístkách:

Podme domů ve jménu Ježíše, ty jsi obrana naše, ty nás chráníš, opatruješ, ode všeho zlého, této noci náhlé smrti, ďábla šeredného.	jedli zemskou i nebeskou, potom zemřeli jsou, budiž chvála neskonálá na věky požehnaná, skrz Krista, za všechno Ti děkujem, a ve jménu Páně domů půjdem, srdce ale před Tvým trůnem dáme do zástavy, Bože. Amen.
Svati Otcové jsou byli na poušti, jedli manu nebeskou,	

Od toho času, kdy Fr. Sušil nám zachoval obrázek z přástek na Moravě, mnoho z lidového podání vymizelo. Nový obrázek nakreslil první znalec moravského lidu Fr. Bartoš.

Polní práce skončeny. Dlouhé zimní večery shromažďují rodinu i čeleď při teplém domácím krbu. Nastane doba přátelských besed a veselých přástev. Kamna sálají příjemným teplem; světídko na stojaně svým kmitavým světlem jen napolo proniká šero v jizbě. Staré babky se přikrčí ke kamnům; hospodář sedí uprostřed jizby na řezací stoličce, buď strouhá nová světídkla, nebo chystá nějaké nové náčiní pro příští polní práce. Přástevnice, mladé ženy a svobodné dívky, zasednou u svých kolovrátků, a zanedlouho se dostaví i šuhaji „otřípat pazdeří“. Z počátku rozléhá se jenom jednotvárné „vrnění“ kolovrátků prostrannou jizbou. Ale ne dlouho. Mysl dívčina nezahálí; celý roj písni bzučí jí v uších, přemítá jenom, kterou napřed. Již ji našla, zanotí ji a již všechny přástevnice ji pějí jako z jedné úst. Sotva píseň dozpívána, již začíná jiná jinou, zpívají hodinu, dvě, a jako by ještě ani nezačaly; písniím nebylo by konce ani do rána. „Ale veď, ty stará,“ přeruší hospodář zpěv, „robám vysychá v krku, běž jim pro poslinek.“ A hospodyně přinese z komory okřín (dřevěná mělká nádoba) jablek „na poslinek“. Chutě dají se přástevnice do nich, a hovor se zatím rozproudí o tom i onom. Kterak tu nevykládat za vítanou novinku, jak nedávno toho tam a tam postrašilo. A hned se tu vybaví celá řada pohádek o strašidlech, které, třeba stokrát již slyšeny, vždy jsou ale milé a vzácné a rády se opět a opět poslouchají. „Ale nechte už těch strašidel,“ připomene některá dívka trochu bojácná, „raději nám vy, stařenko Hozovic, vykládejte něco veselejšího.“ A stařenka se nedá dlouho prosit, a vybírá z hojné své zásoby pohádku za pohádkou, kterou si kdo právě přeje a žádá. Děti na peci, když slyšely o strašidlech, hastrmanech a divoženách, až v zadním koutě, přilezou nyní na sám kraj peci a poslouchají ani nedutajíce.

Na přístky se začalo chodit na *Hané* po Všech svatých, na Zábřežsku, kde i mužští chodili, o sv. Václavu. Odtud až do Vánoc bývala „přístka pořádková“; chodilo se pořádkem grunt od gruntu. Jedna z přástevnic mívala „týden“: utírala a nastavovala světídkla (posjety, dračky). Jakmile doma poklidily, přástevnice scházely se do gruntu, kde právě byla přístka, a pobýly tam až do půlnoci. – Každá si přinesla „na poslinek“ chleba nebo ovoce, čehož i domácí hospodyně poskytovala přástevnicím. Chasníci nakrmivše koně, přicházeli „na otřípačku“, otřípat pazdeří každý své dívce. Když vstoupili do jizby, děvčata je pozvala, aby si sedli za stůl. Jestliže zasedali ke kamnům, zazpívala jim:

Haňba vás, mládenci, haňba,
že ste nám obsedli kamna,
ešče haňběši, Bože,
sedli byste nám na lože.

Nejprve se rozproudil veselý hovor, nastalo vzájemné škádlení slovy i zpěvem, jako:

Přadte, pradte, přadulenky,
bude zítra mráz,
oběsíme šest mláďenců
za jeden provaz.

Šest mláďenců za půl jabka,
dvanáct za celý,
jedno děvče za sto zlatých,
ešče laciný.

Potom se střídal zpěv s pohádkami, hádankami a jinými rozmanitými zábavkami. Když „vysychalo v krku“, snědlo se kus chleba nebo jablko na poslinek, zapilo troškou kořalky, kterou chasníci přinášeli na přístky, a zpívalo i vypravovalo se dále.

Ke konci přístky se pomodlili společně růženec nebo zazpívali „Poděkujmež Pánu Bohu“ a rozcházeli se. Mládencům přástevnice zazpívaly na rozchodnou:

Postojte, chlapci, v naší síni,
pokud, tam na vás ešče tíní.
Aj tíní, tíní, tíníť bude,
pokud má milá ven nevydě.

Zdraví k nám chodili,
pacholátka milý,
dě vám Pánbů dobró noc.

Lesi se vám líbí,
s miló postát v síni
taky se vám nebrání.

Dá-li Pánbů v pátek,
ať se navrátíte zas nazpátek.

Po Vánocích slavily se „rozhonky“ („rozchodnice“ na Zábřežsku, „snoška“ na Opavsku). Každá přástevnice přinesla, co měla dobrého nebo od hospodyně vyprosila, chlapci dali na kořalku, pozván i hudec nebo gajdoš, a tak se veselým tancem a zpěvem skončila pořadová přístka.

Hned po této slavnosti začala se přístka „stálá“. Na tu se scházely přástevnice do některé chalupy a předly tam každá sobě až do veliké noci.

Na moravském Novoměstsku vymizely „přístvy“. Na horách trvaly od Vánoc, kdy se domlátilo, do Velikonoc. Při těch prý se nezpívalo, jen vypravovalo.

Na Valašsku se scházela chasa do jedné chalupy, v níž byla veliká jizba, a byl-li gazda dobrý a trpěl-li to. Pravili tomu na přístvu. Jak byl len očesaný a sněhu napadlo, vzala dívka kužel, otočila naň tolik lnu, co troufala, že upřede, vzala přeslici a kolovrat a šla do té chalupy, kde se měli na přístvu sejít. Uprostřed jizby byl vysoký, dřevěný svícen, na vrchu měl železný rozštipec, do něhož se zastrkovala světidla (dračky). Jeden musel při tom sedět, obracet světidlo a čistit opálený hrnec, aby to nezdechlo (nezhaslo). Měl-li gazda dřevo, strouhali světidla a děvčatům strípali pazdeři ze zástěrek. Při tom se poznávalo, kdo kterou má rád. Kolovrátky vrčely a každý jinou notou. Bylo veselo. Nejraději se zpívaly písničky svatební, aby, jak budou družky na svatbě, mohly zpívat. Také se vykládaly pohádky, příběhy a zvláště o strašidlech. Po přástvě se děvčata rozešla a mládenci je odváděli domů.

Studiem hanáckých přístek zabýval se Jan Vyhliďal. Podařilo se mu sestavit náhorné, poutavé vyličení zimních večerů v hanácké jizbě, při vrčení kolovratů. Zachytil roztomilý obrázek hanácké přástky. Přadleny samy líčí přístku:

„U nás (na Kroměřížsku) začínala přístka po císařských hodech; ale to se přadlo jenom večír, ve dne se mlátilo. Až po Vánocích nastaly delší, veselejší přístky.

Ráno jak se pokludilo a pozamétalo, prosily jsme naše, aby nás pustili na přístku. Po dlouhém prošení vyhověli naší žádosti. Čistě jsme se spravily a šly. Přaslice se vzala na levou ruku a hůlka s kuzelem do pravý ruky. Přinda do stavení daly jsme křesťanské pozdravení; tam nás ihned posadili. Pořád nás přibývalo, až nás byla plná

jizba. Napřed byla řeč o hospodářství, hospodář se ptal na tatínka a hospodyň na maminku. Až jsme si porečňovaly, potom jsme zpívaly.

V adventě jsme zpívaly samé svaté, po Vánocích aji veselé. V každém domě měli zpěvník vázaný v sukně, tož nebylo o pěsničky nouze. Jak nám zasýchalo v krku, hospodyň nám donesly na okřenku jablek na poslyněk, a kde neměli jablek, tož nám dali kyselého zelí. Jak na nás šly dřímoty, daly jsme se znova do pěsniček.

Tehda se svítivalo konopným olejem v malé plechové lampičce a ta stávala na dřevěném svícnu uprostřed stola, a nad touto lampou jsme zkoušely, lesi milý spí. Vzaly jsme s kužela kousek koudele, zmotaly na levko jak holubí vejce a zapálily nad lampou a vhodily do vrchu. Jak to tam ostalo ve vrchu a zhořelo, tož nespál, a jak spadlo dolů a neshořelo, tož spal.

Aji nám pazdeří střípávali, ale my jsme si ho nedaly; jak některý pacholek přišel, jsme si ho střepaly samy, aby nebyla na noze od uštípnutí modřina.

Některý pacholek, přinda z lesa nazmrzaný, posadil se ke kamnům, aby se ohřil; a tak se ohříval, až šťastně usnul. My, viza, že už spí, šly jsme jedna potichu k němu, sešily jsme mu kolena spolem a na hubě jsme mu udělaly černé fósa. Pak jsme se šly vychladit. Jak kolovraty nevrčely, pacholek se probudil a nám to pořádně oplatil. Jak jsme se vrátily, už ho nebylo, ale zato přaslice – ty byly v pořádku! Kolečka odneseny, struny poplantany, až jsme si s tím nevěděly rady.

Nebylo to často, tak bysme málo napřadly, doma by nás špatně pochválili. Jak jsme si přaslice do pořádku uvedly, s tím větší chutí daly jsme se do přádlu, abysme to vynahrady, co jsme zameškaly; ani jsme nezpívaly, radš jsme poslouchaly, co strýček, tetička nebo jiný besedník vykládali. Bylo toho síla, něco jsem si jenom zapamatovala.

V postě a v sobotu jsme nechodily na přístku; v sobotu jsme uklouzely v jizbě a večer se spravovalo přádlu, v postě jsme se společně modlili růženec, a tu žádný nesměl scházeti.“

Jiný popis přástvy z *Lazců u Unčova*, severně od Litovle:

„Jož je to ale dávno, co sme chodile na přástko. Tenkrát se o nás hodně předlo, nic se nekopovalo, skoro všechno bélo domácí. Přádlu se na košile, poclámke, sokně, kasanke, gatě. Plátno se dalo do barve, na modro a červeno anebo se vebělelo. Chlapci měle svy gatě, svy kabáte a kasanke, robe modry sokně, z kanafaso šele se ciche. Divkám se víc platilo plátnem jak penězama; hrobá dívka dostala na rok 25 šajnu, 30 loktu plátna, 22 bilyho na košole, na sokně, na poclámke, pak 2 klóbe lno, v každým bélo 25 ženiček.

Přástka začala před cisařskéma hodama, a to sme se pospichale, abechme hospodeni napředle na cokr a na hrozinke, také na kafé; kafé bévalo na hode. Sobě sme předle na ‚rozmaryn‘, keré sme dávali v hode ženichom.

Pravá přástka začala po cisařských hodech, a trvala až do Popelečné střede. Ve dne sme mlátile vobili, a večír sme povečeřele keselo a jabka (zemáky), nebo cokrenovó polívko nebo štěpánovó, pak jsme si přechestale kožel a na něm kódel šnuró harasovó votoče, vzale kolovrat a šle na přástko. Chodile sme každé deň jinde po pořádku; kdo měl jedno divko nebo jedno cero – jedná, kdo měl dvě divke nebo 2 cere – dvakrát, kde bele tře – třekrát. V jizbě seděle sme jedna vedlí drohé dokola,

z dolního konca samé, z horního také. A ta domácí jedna dívka mosela sednót s přídlem do prostředka, abe nám svítila. Na svícen dala ,posvět', rožela, a ke svícno škopek s vodó, do toho padale vohořeny ohle z dřevěnyho posvětó. Vobečéně začale sme po 6. hodině, až do 11. hodin mosele sme ale 30 pásem napříst, to je pulka, ale dež bela pěkná kódel, tak 2 lokte, tj. 40 pásem. Keró divko hospodeň pohaněla, že málo naprede, hanbila se a bála se, že se nevdá.

Kolem 9. hodině donesla domácí dívka nebo cera míso serovyho zeli, a každá z nás měla z domo krajíček chleba, a tak sme podrohy večerele.

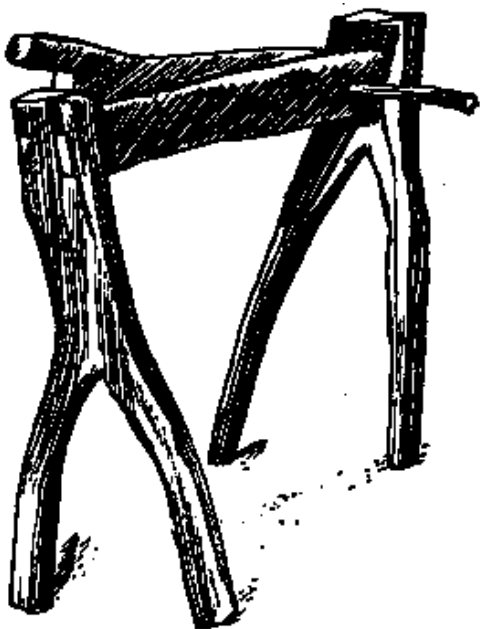
Dež sme dřimale, říkával hospodář Koba: „Mi se zdá, že, děvčata, dřimete, zpíváte alebo honem se běžte proběhnót.“ Tak sme se rozběhly na náves po dědině, nekde sme vzale o sedláka saně a svezle sme se z mosto dolu lebo do potoka; mosele sme hodně běhat, bele sme boske, bez voblečení. Dež bela řepa ješče na polo, tak sme si šle na ňo; v adventě sme chodile k drohém leđom pod vokno zpivat kolede – pěkný svaty, a tak někde nějako pronikajici, abe se mele čemo zasmát.

Za to nám venesle ven na dvur něco na slene – slaměnkó jablek stromových, lebo štěpánu; kdo bel lakomé, dal nám cokreno lebo strnisková řepo. To jedna vzala do klena, a pak sme se tém rozdělele.

Dež belo na Mikoláše, tak na nás přešil Mikoláš do přástke, chtěl, abesme se mo modlele a zpivale, ale me sme se smále, a tak nám hodně našlahal. Pak sme chtěle na hospodeni-Mikoláše, tak nám dala s dvě lebo tře stromovy jabka. Někde sme na dovico hrávale.

Po Vánocích až do pusto belo veselěš, to sme muhle zpivat, co sme chtěle a chlapci muhle do přástke přejít a také s nama zpivale a hrále. Dež vešle, tož po pozdravení stříšale pazdeři.

Jak nastal pust, zpivale sme růženec a svaty pěsničke. Ve čtvrtěk se nepředlo, to belo prázdno; každá si muhla něco zasévat alebo jit na hratvo. V soboto se nepředlo, po mlátě večir se omévalo, a chestala se řepa pro dobetek na nedělo. Dež se nám nechtělo zpivat, vekládale se pohadke. Ve středo před Velekonocó večir sme šle na dědino zpivat tře svaty pěsničke: 1. Když večer devátá hodina bila, 2. Již dosť jsem pracoval, 3. Tisíckrát pozdravujeme Tebe. Zpivale sme, až se dědina rozlihal; pak sme měle „šádoňk“. Na ten šádoňk každá sme něco vod hospodeni dostale, a o teho, kde bela poslední přástka, napekle bochet, lebo sme si kópile rohléke, pozvale sme chlapce, ti nám kópile gořalke a me sme jim za to podale bochet a bele sme toze vesely. Po Velekonoce se jož večir nepředlo, jenom ve dne, a to tak dlóho, až se šlo na trávo!“ Šádoňk značí: počastná po dodělané.

Lamačka na lámání línů.

SLEZSKÉ PŘIDKY

Přástkám říkají ve Slezsku *přidky*. Chození na společné přidky a besedování skoro již vyhynulo. Na konci přidek dával se předoucím pecen chleba, navařila se krupice, a měli-li právě zabitého bravka (vepře), tedy i maso. Na přidky scházelo se vždy více známých. Každá přidka předla obyčejně pro sebe, zřídka pro hospodyně. V tomto případě bylo uloženo každé přidce upříst 5 pásem, to je 100 nití. Počítáme-li, že je motovidlo půl metru vysoké, je jedna nit $4 \times \frac{1}{2} =$ dva metry dlouhá, pět pásem pak = 100 nití $\times 2 = 200$ metrů. Tolik musila upříst za večer.

Předly-li přidky pro sebe, snesly si koncem masopustu tam, kde nejvíce upředly, různé potraviny, z čehož si vystrojily *snošky*. Pomáhaly-li si vespolek, vystrojena jim před každou nedělí a svátkem *pobaba*, při které se jim předkládala moučná a mléčná jídla, jako lámanka z hrubé mouky pšeničné nebo ječné s mlékem, pak hrušková bryja a slívová mačka. Bryja se připravuje ze sušených hrušek uvařených v mléce a mačka ze slivek také tak vařených.

Slezská přaslíce skládá se z nohy a hlavy, hlavě říkají obecně kužel. Nohu tvoří prostá hůlka, zastrčená do třínožky, nebo se noha skládá ze dvou částí tak, že jedna je pohyblivá a kolíkem zatknutým do zubů v ní vyřezaných se upevňuje na část druhou, která trčí pevně v třínožce. Kužel se nastrkuje na nohu a je ozdoben větším nebo menším počtem prsténků a oblin vysoustruhovaných. Vřetenem, nebo jak ve Slezsku vyslovují vřetenem, je oblá tyčinka asi 36 cm dlouhá a dole hrotem zakončená. Nežli počnou přást, ováží provázkem kuděl na kužel a potom předou, buď kolovratem, buď vřetenem. Hlavní části kolovratu jsou podnožka, kolo, přeslík, péra, špulka. Předou-li vřetenem, zadrhnou nejprve na špici jeho vlákno a potom se vřetenem vrtá jednou rukou, ježto druhou se len souká. Když napředou dosti dlouhou nit, natáčejí ji na vřetenem a zvláštním způsobem ji na jeho špici znova zadrhnouše opět vrtají. To se opakuje tak dlouho, až je vřetenem plné a přadlena může říci, že má první potáček neb potáč. Na vřetenem, aby mělo větší setrvačnost, postrkují také kroužek, zvaný předanek, v Čechách přeslen.

Mladé pokolení již neví, jak trhali len a konopě, jak se mlátil len, co jsou „pobabiny“; jak „olejník“ dělal lněný olej a k čemu byl „záboj“; jak se len rosil; jak sušil v „pazdernách“, a jaký život byl ve statku, když se len „lámal“ na „lamkách“ a „potíral“ na „potírkách“ čili „trlicích“, až „pazdeři“ lítalo; jak se česal a svazoval do „klobův“; jak se „kuděl“ omotávala na „kružel“, a jak i na vřetenem, „přaslíkem“ otěžkané „přadly“ „potáčky“, nebo jak na „kolovrátku“ se rychle naplňovaly „špulky“; jak se motalo na „motovidle“, kterak se niti počítaly, až bylo celé „přadeno“; jak se „přaza“ bílila na „bělidlach“, a jakou práci měli „tkáči“, než různé ty „přaze“ setkali v „ná-těnka“, nebo hrubší plátna; nevědí také, jak ty nové košile škrabaly z plátna dosti tenkého, dokud ještě tu tam zůstalo kousek pazdeři; nevědí také, co to byly přidky, když všichni předli z povinnosti, jedni pro vrchnost, jiní od fur apod.

„Přidky“ trvaly po celý zimní čas až do veliké noci. 10–12 přadlen čili „přidek“ mívalo společně „přidky“. Každá složila na týden na světlo. Kde měli svůj lněný olej, doma robený, přinesly olej z domu. Někdy se svítilo ještě „lučivem“.

Každé pondělí chodily dívky na „ranky“, tj. na ranní předení od půlnoci až do

ranního světla. Když se sešly večer, nejprve se modlily růženec i sedmibolestné hodinky; pak se vypravovaly různé věci, pohádky a bajky o strašidlech; přišli pacholci „pazdři strásat“. Když podřimovaly, hospodář jim zazpíval, například ve Stěbořicích, žabí rozmluvu. 1. První žába: „Moje sestra se vydava, mm, mm!“ Druhá žába: „A ty bys též sama rada, mm, mm.“ Žabák: „A vy byste všecke rade, rade, rade.“ – 2. „Sestro!“ „Co?“ „Bratr umřel.“ „Kery?“ „Jan.“ „Co poručil?“ „Žban.“ „A co víc?“ „Střevíc.“ „Plačeš o něho?“ „Nu, nu! Nu, nu!“ Všecka pak žabí rodina pláče nad nebožtíkem. „Nu, nu! Nu, nu!“

Hachle na česání lnu
a konopí.

V *Borové* pod Lysou horou, když přadleny umlkly nebo usnuly, hospodář vzal hadru hodně namočenou i potíral jim tvář, řka: „Byl tu smíšek, mil červyny mišek: liz po stině až ku staré stařině?“ Když tázaná přadlena odpověděla, nezasmějíc se, minul ji a šel k druhé, jinak dostala hadrou po hubě.

Aby zahnalý dřímotu, dívky se postavily do kola, s ohnutými koleny skákaly podle taktu, a rukama tleskaly: „Cib-cib-cibulenky, něni doma mamulenky, šla do města na koření. Co by ona kořenila, dy už obid uvařila. Cib-cib misu ryb, česnek s cibulium, to je dobre na ědu!“ „Cib-cib-cibulenky, šla do města na koření. A cuž bedě kořenila, dy už obid uvařila? Kobyla siva pod stavem plyva, ocasem vrti, boji se smrti.“

Pacholci přicházeli přídkám strásati pazdři. Jakými slovy se strásalo, nevíme, naproti tomu peří na dračkách strásali slovy: „Spynky pro synky, perky pro dcerky.“ Anebo jim různým způsobem naháněli strachu.

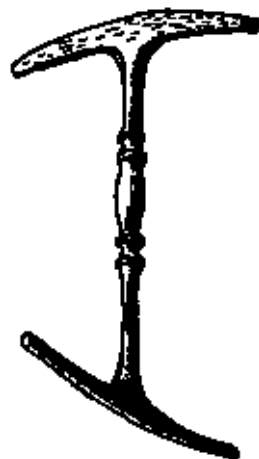
Z „báně“ (dýně) vyřezali umrlčí hlavu a postavili na okno nebo před sň, kde přadleny předly. Nebo ze slámy si dělali čapky s rohy a pak vzavše do úst tlící hubku, postavili se pod okno.

Ježto předení velice sušilo, přinášely si dívky „poslinky“ čili „paslinek“ hrušky, jablka, sušené ovoce, sušenou řepu apod.

Na konec masopustu slavily „*kruželové vesele*“ čili „*snošky*“; přinesly si totiž od svých hospodyň maso, klobásy, slaninu, vejce a strojily společnou hostinu pro sebe i pacholky.

Přídky ve Slezsku v novější době počínaly obyčejně v adventě po polních pracích, někdy dříve, a trvaly až do jara. Předoucí se společně skládaly na světlo. Na přídky chodila děvčata, matičky s dětmi, pacholci.

Jak se předlo, vypravuje slezská děvucha: „V zimě jest dobře vždycky, gor jak měsíček svítí, radujem se všichni. Jak jsme byli malučcí, prosili jsme matičku: ‚Matičko, půjdem na přídky?‘ Tatiček dycky byli proti přídkám a napomínali matičku, aby zůstaly doma. ‚Seď doma, neslyšíš, nepřidáš, budeš vždy pokoj mívať.‘ ‚Ale tatičku,‘ pravily matička, ‚dobře je se též scházívať, bližního navštěvovat, jak Pán Ježíš činíval, jenom zlosti a klebet – od těch utíkať.‘

Motovidlo na přízi.

Tatíček neřekli už nic a my s matičkou šly. Daly jsme pozdravení „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus“ a domácí nás pěkně uvítali a kázali nám se posadit.

Jak jsme byli všeci pohromadě, jeden vzal „patěrky“ a předmodloval se růžanec, dívky předly a modlily se. Potom jsme zpívali k Panence Marii písničky a litanii. Stalo se mi a jiným, že jsme při růžanci spali. Matička honem vzaly vody do hrnka a „čuch, čuch“, kde jsme seděli. My skočili a říkali dál. Po modlení rozprávěli o starých věcech a špásech, ba někdo začal pěknou bajku, to se nám nechtělo spát. Pamatám si, že pacholci děvčatům pazderi strášali.

Když na některou šla dřímota, zpívala si:

„Něnamluvaj dřimadlo,
bo ešče mam málo,
jak potaček namulim,
to se s tebum pokulim
za pec do kutka;
budu ležet jak buchta.“ (Z Komárova)

Vrť se, mile vřetenko,
tuč se, kolovratku,
ať namočeš předenko,
sporeho potáčku!
Pochvali tě hospodyň,
že si dobra přadka,
že němraha svých hodin
ospala zahalka.

Cnosnu, pilnu denici
všichni radi maju,
ospalu zahalici
z dílných vybiraju.
Ospale zahalice
sotva kdy su šťastne
blede su jejich lice,
oči nesu jasné.

Na *Frydecku* po přástkách hrávali na „*krpec*“ a „*kyjového*“. Na „*krpec*“ se hrálo takto: Všichni účastníci posedali na zemi do kola, držíce kolena vzhůru. Pod koleny si obratně podávali krpec (opáňkový střevíc), jež měl hledat jeden mimo kolo stojící. Krpcem klepáno „buch, buch“, a honem dál podán, aby byl hledající uveden v omyl. Komu jej zachytil, ten musil vstát a krpec hledat. Srv. českou hru kopýtko str. 29, škarbal str. 33 a 142.

„*Kyjový*“ je vlastně tanec. Zúčastněných je o jednu děvuchu méně než chlapců. Některý hoch stojí, drže kyj v ruce, kdežto ostatní sem tam se procházejí. Najednou hoch kyjem udeří a vezme děvuchu do tance, za ním ostatní; komu se tanečnice nedostalo, ten vezme kyj a opakuje se předešlé.

Na slezských přídkách tančili přástkový tanec (neboli hulán).

„Tuč se, mile vřeceno, tuč se, kolovrátku,
ež napřadženo, sporeho potáčku.“

Tanečníci stojí v kole proti sobě. Drží se jako ke kolovému tanci a při slovech: „Tuč se mile, vřeceno,“ otočí se společně čtyřmi kroky půlkruhu (o 180°), pustí se a při slovech: „Tuč se, kolovrátku,“ udělá tanečnice, začínajíc levou nohou čtyřmi kroky malý kruh vlevo mimo taneční kolo. Podobně udělá tanečník malý kruh vlevo dovnitř tanečního kola. Tím se opiše tvar osmičky. Poté přikročí tanečník k tanečnici a tanec se opakuje.

Jak ukončily slezské děvuchy přídky, uchystaly „mrviocha“ (společnou hostinu). Přinesly máslo, mouku, mléko, vejce, slaninu i uzené maso a z toho přichystaly tabuli.

Obrázek starodávných přástek dokresluje básník Adolf Heyduk. Vzpomíná na domov, na rodinný šťastný život, na zimní přástky, na pohádky, jež vyprávěly přástevnice. Z těch pohádek uvil věnec veršovaných pověstí a lidových rozprávek. Úvodní báseň, již končíme první část *Veselých chvil v životě lidu českého*, ličí obrázek přástek.

Noc se dlouží, krátí den,
vítr vzdychá v lese,
ke krbu mi jarní sen
upomínka nese,
dumám, domů letím zpět,
matko, otče, šepce ret,
srdce mi se třese.

Ejhle, návštěv plný dům,
všecko v přástvě ručí,
kolovrátků ruch a šum
ze všech koutů zvučí;
matka s bílým čepečkem
hledí všude tam a sem,
chválí, nutí, učí.

Otec v bibli, knihu kněh,
pevné oko hrouží,
kouř, jenž z dýmky vzhůru zběh',
nad hlavou mu krouží;
Bože, k sobě sám jsem děl,
dým-li to, či zesivěl?
a má hruď se ouží.

Devátá již – otci vděk,
matka něco praví,
skládá knihu tatíček,
do skřínky ji staví;
a již v kraji modrých rýh
ubrousek jak padlý sníh,
k hodu čas že, praví.

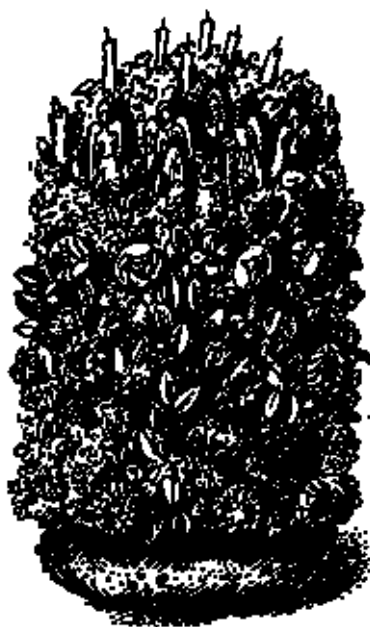
Po večeri k práci zas –
Ne tak, matka vece,
k pohádkám teď právě čas,
nepustím vás z klece;
která novou poví dnes,
té dám křížal sladký směs,
co unese plece.

Hned pohádek zlatý roj
z duše k duši letí,
žert a smích i slzy zdroj
svítí z líček dětí;
tvářky rudnou jako mák,
hvězdičkami plane zrak
v mladé touhy vzněti.

Doříkala s družkou druž,
v krbu hasne plamen,
otec v koutku zdřímnul již,
já jen jako zmámen
poslouchám a poslouchám...

II. MASOPUST

Masopust držíme...

NOVÉ LÉTO

O Novém roce prováděli staří Čechové různé *žerty a kratochvíle*. Tomáš Řešátko (Rosacius) Soběslavský r. 1581 horlí proti vítání Nového roku hlučnými bujnostmi, daremnými klevetami a básněmi. „U předků našich někdy ten obyčej byl, že na Nové léto lid toliko k smíchu přivozovali a kratochvíl nějakou směšnou tropili, kterážto žádného užitku nepřinášela a po-

dle toho kázání slovo Boží velice zlehčeno a v žert obráceno bylo.“ Mají prý zvláště lidé obyčej podle chvalitebné zvyklosti vespolek se potěšovati, při tom také jedni druhým dar nového léta posílají se srdečným vinšováním vši milosti a požehnání Božího ku prospěchu těla i duše.“

Jak. Akantido-Mitis r. 1612 poučuje: U křesťanů jest starý a zvyklý obyčej, že při nastávání nového roku vinšuje přítel příteli a známý známému šťastný začátek nového léta, s veselým prostředkem i s prospěšným skončením. Při učiněném vinši bývá také i dar odesílán na znamení křesťanské lásky, víry a přívětivosti společné a na dokázání řeči i skutkem toho, což mysl a srdce pobožného vinšuje a žádá... Veselili se tedy staří, přáli si, posílali si dárky pode *jménem koledy nového léta*, dar nového léta, malované minucí, kalendáře apod. Neznali moderních bujností a šprýmů na uvítanou nového roku. V Praze na Příkopě v novoroční noci neotíral se o pozdní chodce „pro štěstí“ kominík ať pravý či přestrojený. Chodci neobraceli naruby své kožichy, jedni druhým nezlatili klobouky nebo cylindry. Drožkářům nepřevraceli z bujnosti drožky, nenapodobili průvody. V Praze na hradbách nečekali na půlnoční výstřel... Půlnoc na přechodu od starého roku k novému *vítali hlaholem zvonů, zpěvem hlásného na věži*. V osadě dočkali se odezvou toho zpěvu za jásotu a radovánek nového léta. I tento zvyk skoro vymizel. Snad nejlépe a v prvotní, staré podobě udržoval se v *Domažlicích*, jako zvláštní obřad pravidelné, celoroční ponůcky, jistě po

věky udržované v téže podobě co do nápěvu i textu. O novoroční půlnoci rozléhá se starodávný zvyk domažlické ponůcky se zvláštním dojmem, na uvítanou neznámé době příští...

Kdo zavítá do Domažlic, je překvapen (vzpomínám na studijní výlet se svými posluchači univerzitními) dojemným zpěvem, který se line noční tišinou z věže a po náměstí. Zpěv domažlické ponůcky patří k nejkrásnějším zvykoslovným přežitkům starodávného života českého staroslavného města. Jdete-li v nočních hodinách, krátce než bijí hodiny, po domažlickém náměstí, dolehnou k vám od radnice zvuky těžkých kroků. „Ponůcka“ vychází ze strážnice na svou obchůzku. V zimě můžete to vidět už o deváté, v létě o desáté, a potom každou hodinu až do „slavení“. Ponůcku obstarává několik statných mužů. Počet není stejný: v zimě bývá ponůcka zesilována polními hlídači. Jsou oděni v stejné, velké pláště s červeným lemováním a obuti v těžké boty. Na hlavě mají „kaškety“ (pokrývka hlavy), také lemované. V ruce si nese každý starodávnou halapartnu, na knoflíku mu visí píšťala na poplach.

Tak vystrojena vychází ponůcka ze strážnice vážným, odměřeným, těžkým krokem. Na náměstí vyčká, až hodiny bijí. Pak se jednotlivci rozestoupí na různé strany města a jeden po druhém zpívají při chůzi každý celou píseň. Na zpěv ponůcky musí čekat povězný na cimbuří věže a po každém ponocném opakovat zvlášť obě sloky. Ponůcka zpívá čtyřikrát, pokaždé na jiné straně města. Povězný po ní ovšem také čtyřikrát, pokaždé na jiné straně věže, obrácen do jiné čtvrti města.

Prostá, velebná slova a vážná, dojemná melodie písně, zpívané tak osmkrát po sobě a pokaždé jiným hlasem, na jiném místě, z úst povězného pak větrem všelijak lámané a dušené, působí ve tmě a v nočním tichu opravdu velebně:

1. Sláva Otci nebeskému
i jeho Synu milému,
též i Duchu svatému:
bije dvanáctá hodina.
Zdrávas Maria.

2. Opatrujte světlo, oheň,
ať není žádnému škoden,
odpočívajte s Pánem Bohem.
Amen.
Zdrávas Maria.

Domácí hosté bezděky při tom vzpomínají na dávný život a slávu královského města i celého kraje.

Starobylý obyčej vítat nový rok na věži písněmi, hudbou, i provázet zpěvem hodiny od 9. večerní do 2. ranní, málokde se zachoval. V Příboře zpíval ponocný na 4 světové strany: „Chval každý duch Hospodina, i Ježíše, jeho Syna; odbila dvanáctá hodina. Zopatřte světlo, oheň, ať není žádnému lidu škoden; odpočívajte s Pánem Bohem. Blahoslavená Boží Rodičko, Krista Ježíše matičko, ochraňuj naše městečko. Svatý milý Floriáne, města našeho patrone, ochraňuj nás od ohně. Milý svatý Urbane, města tohoto patrone, ochraňuj naši ourodu zemskou. Svatý Jene Sarkandre, spolu svatý Valentine, města tohoto patronové, přimlujte se za církve katolickou skrze svou smrt mučednickou. Pochválen buď Pán Ježíš Kristus až navěky věků. Amen.“

Vánoční obchůzky kolední ohřívaly se na Nový rok, ale nebyly to koledy nábožné, něžné. Novoroční koledníci v XVII. stol. zantoli koledu nového léta skotačivě, rozpustile, na obveselenou. 1. Oznamujeme vám, páni, po onehdejších vyspání, že nám koleda nastala, budiž Bohu chvála. 2. My po hladovém obědu přicházíme na koledu,

co vám po obědě zbylo, nám to bude milo. 3. Buď vařený neb pečitý, jen když se břicho nasytí, dejte nám to s ochotností, my sníme s vděčností. 4. Hus pečenou nebo prase naší kolednický chase; dáte-li, vezmou to rádi páni kamarádi. 5. Chléb, koláče i homolky vhoďte do naší tobolky, byť jablka, ořechy byly, nám to bude velmi milý. 6. A jestli nás pustíte k stolu, co máte, pojíme spolu, nechť je jakkolivěk mnoho, neujde nic z toho. 7. Co nám do pytlů dáte víc, nebude vám to škodit nic; my pak potom rádi budem, co ponese domů. 8. Dejte žita neb pšenice, hrachu, ječmena, krupice, čím víc, tím líp uděláte, když nám to štědře dáte. 9. My se za nic nestydíme, berem, cokoliv vidíme, kdo nám co dá, poděkujem, tak se odsluhujem. 10. Peněz od vás nežádáme, ač jich dost pomálu máme, leč byste jich hrstku dali, přece bychom shrábli. 11. Byl by kus sukna na kabát, třas i struhátko na tabák, flíček plátna na košili, i to bude milý. 12. Cokoliv nám dát miníte, kdyžto rychle učiníte, budete u nás chváleni po vši české zemi. 13. Dá vám Bůh rok dobrý za to, rozmnoží vám stříbro, zlato, za peníze si zas všeho koupíte dobrého. 14. Od vás půjdem do hospody, uděláme si tam hody, na zdraví vás si tam přijím, dobře si dolijem. 15. Mějte se tu dobře po nás, kdy budete nás žádat zas, dáte, co vám Bůh nadělí, my přijdem v neděli.

Novoroční
kolední
proutek.

Dětskou koledu novoroční nazývali *chození s proutkem*. Obyčej udržel se na Zálesí na Humpolecku. Dítka chodívali o Novém roce s proutkem, různě dlouhým, propíchaným po celé délce dřevěnými jehlicemi, které jsou ozdobeny různobarevnými ústřížky látek nebo papíru a hrachem, na konci jich nabodaným. Vršek zdobí obyčejně malé jablíčko, oříšek nebo papírová kytice a pentlička. Někdy vyhledají pruty z trnky, která má přirozené jehlice. Dítka přijdou do stavení a říkají zpěvavě: „Dej vám Pán Bůh dobřýtro na to nový líto, abyste měli leníček jako tenhle proutíček a na něm hlavičky jako tyhle hráštičky na ten Nový rok.“ Některí k tomu zpívají koledu: „Nový rok běží...“ Po zpěvu kupuje hospodář proutek. Má-li dítě jen jeden proutek, běží ještě jinam a naposledy jej přinese, obyčejně však mívají proutků několik. Koupěný proutek dá si hospodář z jara do lnu, aby byl jako ten proutíček a měl hlávičky jako ty hráštičky.

Na *Moravě* obveseluje po dědinách již na Štědrý večer *čaputa* a pokračuje ve svých rozpustilostech na Nový rok. Na Záhoří Lipenském oblékne se člověk malého vzrůstu napolo do mužských, napolo do ženských šatů, vycpe se slámou a senem, na hlavu vezme řešeto a do ruky býkovec. Chodí po dědině a kde kterého výrostka potká, bije, aby prý lépe rostl než on a nebyl líný. Říkají mu *čaputa*.

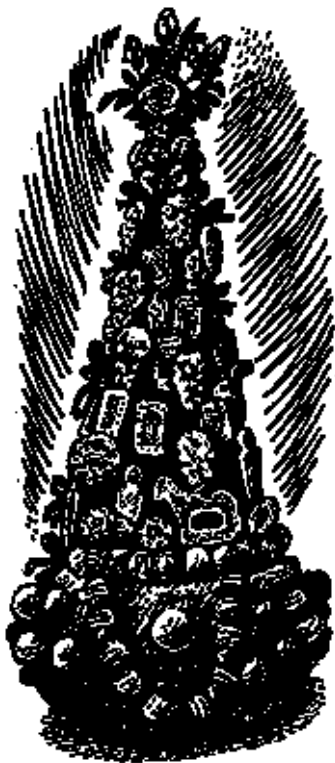
Na *Haně* je oblíben novoroční zvyk „*skrajovat buchtu*“. Na *Vyškovsku* složí se děvčata na Nový rok, upekou velikou, dobrou buchtu, ověncí ji, ozdobí ovocem a cukrovím a zanesou do domu nejoblíbenějšího děvčete. Tam přijdou zanedlouho také mládenci „*skrajovat buchtu*“ a přinesou vína nebo sladké kořalky. Zasednou s děvčaty, každý vedle své milé, za stůl bílým ubrusem prostřený. Nejřednější z nich skrojí buchtu, za ním krájejí ostatní, pojidajíce každý svůj díl s děvčetem sobě milým.

Na Nový rok je na *Slovácku* v každém městečku i vesnici živo. Světí se „*koláčová slavnost*“. Strídají se služby. Hned po poledni jedou vozy se služkami, které si vezou

vystrojený koláč, výslužku. Je to buchta, ve které jsou zapíchnuty pruty, omotány barevným vystříhaným papírem, nahoře jsou svázaný a v ně je zastrčena kytička z růží. Po stranách navěšeno množství cukrovinek všeho druhu a mašle z červených stužek. Dole na buchtě jsou jablka, zlaté ořechy a věnec z dýňových jader a sušených trnek. S „koláčem“ tak vyšňořeným jedou domů (buďto k rodičům nebo přátelům), kde začíná teprve pravá slavnost, na kterou se těší všichni účastníci po celý rok. Sejdou se příbuzní, známí i šuhajové z celé dědiny a volí mezi sebou jednoho, který má nakrojit koláč. Bývá to někdy kmotr, popřípadě i strýc nebo jiný příbuzný, také některý šuhaj atd. Zvolený nakroji pak koláč nepozorovaně, ovšem tajně a vloží peníz doprostřed koláče mezi pruty. Ostatní hledají nakrojené místo a přikládají peněžité dárky k onomu prvnímu. Když se všichni vystřídali, přijde opět ten, který nepozorovaně jej nakrojlil. Nyní koláč nakrájí veřejně a zbaví jej všech ozdob. O všechno se přítomní rozdělí. Za darované peníze pořídí se večere, při které se zpívají slovácké písně. Po večeri spustí hudba. Tancem se ukončí „koláčová slavnost“.

Ve *Slezsku* si povídají, že Nový rok o půlnoci počíná panství tím, že se na návsi před kaplí se starým rokem potýká. *Koledníci* prozpěvují hned po ránu přání po chalupách: „Daj vám Pambů sto rýnských do komory, sto kop žita do stodoly, aby nechybělo chleba, a po smrti fuk do neba.“ – „Vinšuju vám šťastny a vesely Novy rok, štěstí,

zdraví, svate Božské požehnani; sto kop do stodoly, stříbro, zlato do komory, a co sobě sami vinšujete, aby vám to Pambů dal.“ – „Vinšuju vám štěstí, zdraví, svate Božské požehnani, ni na ten novo nastavajici rok, ale na mnoho let, abyste ve zdraví žili a moc peníz zarobili.“

Novoroční koláč
z Moravského Slovácka.

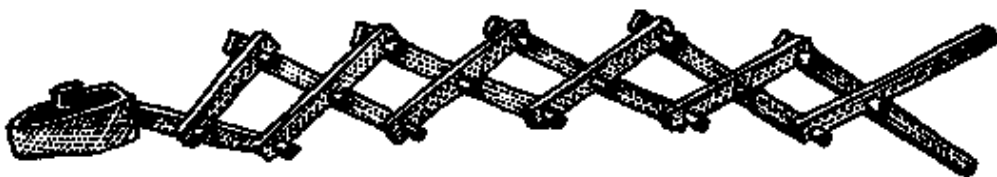
Na Nový rok chodí děti společně vinšovat. Vešedše do stavení, spustí: „Vinšujem vám štěstí a zdraví, svate Božské požehnani, abyste dočkali toho roku, a po roku mnoho let.“ (Vávrovci.) – V Benkovicích přání obratným způsobem zkracují: „Vinšuju, vinšuju, nevím co, sahněte do kapse a dajte co.“ – V Domaslovicích známý soused sousedce vinšuje škádlivě: „Vinšuju vom vinš, motě v pecu genš, a za pecem kohuta, motě chlopa hundsvuta.“ – V Sedlišťích: „Vinšuju vám Novy rok: abyste dočkali Krista Pána napřesrok, abyste měli pohanky po hambalky, žita od ščita do ščita a pšenice od hranice do hranice. Kolik jest v lese jedliček, byste měli do roka teliček. Kolik v lese bučku, tolik ve chlivě byčku. Po smrti pak království nebeské. Amen.“ – V Janovicích: „Vinšujem vum: kěla v lese javorkuv, těla ve chlivě baronkuv; kěla v lese bučkuv, tela do roka byčkuv; kěla v lese jedliček, tela v roku teliček; kěla na placu kolkuv, tela do roka pacholkuv; kěla na placu slivek, tela do roka divek.“ – Ve Vávrovicích:

„Vinšujem vami šťastí, zdraví, sv. Božské požehnani na ten nastavajúci nový rok: aby ste v menších hriechach a veciach cnostech živi boli, ni ene jeden rok, ale mnoho let.“

Slezské ženy, zvláště ve *Vratislavi*, mívaly zvláštní žertovnou zábavu, vyličenou od Dan. Gomolcky, a nazývanou „*honění za kožichem*“. Bývala pořádána při střeleckých slavnostech, zvláště na Nový rok. Obvyčejně devět nebo deset žen účastnilo se *běhu o závod*. Cílem byla tyč, upravená nahoře na způsob kříže. Uprostřed byl ženský kožich, nahoře čepice, po straně střevíce a punčochy, rukávník a „brumajzl“ (drnkačka). Ženy vybrané se rozběhnou, o překot spěchají k cíli, šasek s plácačkou tropí při běhu žertíky za jáсотu a smíchu diváků. Po závodě rozdělují se ceny: První u tyče dostane kožich, druhá – čepici, – třetí – rukávník, čtvrtá – střevíce, pátá – punčochy a šestá, poslední – za jáсотu a výsměchu „brumajzl“, drnkačku.

„*Choděnie s hadem na Nový rok*“ udržuje se na *Slovensku* od dob nepamětných. Děti zpívají při těchto obchůzkách: „Išiel Pan Boh až do ráje, Adam za ním poklekaje: ‚Všecky stromy užívajte, len ten jeden zanechajte, ktorý stojí v prostred ráje bielym kvítím prokvitaje!‘ – Učinil se dábel hadem, podviedol Evu s Adamem. Eva dala Adamovi jakžto svému manželovi: ‚Na ty Adam toto jabko, veľ je ono velmi sladkuo!‘ Jako to jablko zedli, hned jich z rája vyvedli. – Dal jim Pán Boh dve motýčky, aby išli na viničky: ‚Tu orajte, tu kopajte, tak si chleba nabývajte!‘ Kým si chleba nadobudli, dost sa oni naplakali.“ S hadem chodívají takto chlapci v liptovské, podle Staníka i v šarišské a jiných stolicích, od Vánoc až do Nového roku, ve dne i večer po domech tuto píseň zpívající, hada z dřeva a z papíru udělaného v rukou nosíce, jej hned stahující, hned prodlužující a vůbec všeliká pohybování a otáčení ním činíce, začez v každém domě dar z peněz neb z koláčů dostávají.

Tento had je z dřevěných článků tak složen, že se může velmi hbitě stáhnout a roztáhnout; roztažený pak činí oblouk. Ocas jeho chlapec drží v ruce a jak prsty konec stáhne aneb roztáhne, tak se všechny ostatní články stahují neb roztahují, až hlava hadova toho, koho chlapec chce a do něhož namíří, dosáhne. Stažený had je asi na střevíc, roztažený asi na sáh dlouhý. Na hlavě má dračí korunu z pozlaceného papíru, otevřený pysk má červeným papírem obtažen, na jazyku špendlíkem připevněno jablko.

CHOZENÍ S BUKAČEM

Ve zvláštní studii srovnávací ukázal jsem, jak po západní Evropě rozšířen je v době vánoční a zvláště masopustní obyčej, že mládež chodí s nádobou, potaženou koží měchuřinou (sušený močový měchýř), z níž vyčnívá žíně, kterou hoch tře smočenou rukou a vyluzuje bručivé, jednotvárné zvuky. Cestovatel S. Vráz potvrdil, že to je nástroj všeobecně rozšířený a oblíbený u kmenů primitivních v Africe i v Americe a v Austrálii.

Městská kniha v Berouně vypravuje, kterak o Novém roce 1778 podal Jan Jakub Wildner, adjunkt císařského rychtáře v Berouně, relací do Prahy ke krajskému úřadu, kterak městská mládež v Berouně chodila po městě s koledou na velikou potíž všeho měšťanstva, působíc bukálkami nesnesitelný povyk. Zároveň podal stížnost na Jana Františka Presla, primátora a poštmistra berounského, majetníka hostinského domu č. 86 (pak „U českého dvora“), kterak jeho nájemný hostinský Hikisch vyběhl na koledníky a jednoho z nich, Františka Růžičku, sepral do krve a úrazu, a když městská rada onoho Hikische brala do své kázně, pan primátor se ho nenáležitě zastával a propuštění jeho vynutil. K tomu odpověděl krajský úřad 19. ledna 1778 rozkazem, aby příště ono hlučné koledování bylo mládeži zakázáno, Hikisch aby byl potrestán a pan primátor napomenut, aby se neprotivil usnesení městské rady. Tak se i stalo; Hikisch byl pohnán na radnici. Tam v přítomnosti primátora a radních městský rychtář Jiří Jodl mu ustríhl vrkoč, pak jej odvedl do šatlavy. O hromnicích ráno, když lidé šli do kostela, dostal Hikisch před radnicí 15krát karabáčem.

Chození s bukačem bylo rozšířeno po městech i na vsi. Ze studijních let v Písku se pamatuji, jak večer před Třemi králi chodívali v Rybářské ulici hoši a koledovali za bručivého zvuku žíní. Byl jsem nemálo překvapen, když i v pražském předměstí v letech 1885 zaslechl jsem na Nový rok v hostinci ve výčepu bručivý známý zvuk staročeského bukače. Z měst obyčej ten nadobro již vymizel a hyne i po vsích, po venkově. Zachycujeme budoucnu obrázek tohoto primitivního hudebního nástroje.

Chození s bukačem líčí ctihodný Krolmus v polovici XIX. stol.: Od Vánoc, někde od Nového roku, místem od sv. Tří králů až do hromnic každého roku chodí dospělí lidé na *Plzeňsku*, nejvíce okolo Radnic, s bukačem, okolo Prahy s bukálem neb brumbálem po vesnicích od domu k domu po koledě. Bukač jinak brumbál je baňka čili hliněný džbán aneb dřevěná koněvka, měchýřem neb kůží nad dírou potažená a tkanicí pevně okolo hrdla ovázaná, aby měchýř neb kůže, vždy jako na bubnu zůstala natažená. Pod koží neb měchýřem mají střevovou strunu, od jedné strany hrdla k druhé přivázanou. Ta se dotýká měchýře neb kůže, nebo mají jen na několik uzlů uvázanou tkanici uprostřed kůží protaženou, kterou tříkrálový koledník za žíně neb vlašíně (jak říkají na *Plzeňsku*) uvázanou, nasliněnými prsty tahá (jako když dojí). Ona vydává bručivý hlas, huhuhuhu! a tříkráloví koledníci, kadidlem vykuřující světnice, zpívají: My tři králové jedem k vám (V. Králové přicházíme k vám), štěstí, zdraví přejeme vám atd. – Příklad: Herodes král kouká z okna, vidí tři krále zdaleka. Rame, Rame, Rame! Koledy žádáme. Po dokončené písni udeří jeden z tří králů proutkem tříkráte na stůl, řka: „Ramši, Ramši, Ramši! (někde říkají Remši neb Remeši), co nám udělíš nebo dáš?“ Na to jim hospodář daruje peníz a hospodyně nadělí trochu mouky nebo hrachu, vejce, chleba.

O jarních slavnostech v Praze, o Velikonocích, o Slamníku, o Fidlovačce opět točí, vrčívají malými brumbálky a lidem je prodávají.

Mezi Vánocemi a Třemi králi chodí na *Táborskou* a *Budějovickou* tři koledníci s bručálem čili brumbálem a zpívají: Hej, Vánoce! Na Vánoce, přiletěla křepelice. Baba sedí za kamny, vylizuje kuthany. Kocour na ni vrčí, že ji dolů strčí. Kohout na ni kokrhá: že jí kožich roztrhá. Po přání a zpěvu nadělí hospodyně koledníkům housku, jablka a ořechy a hospodář peníze. Koledníci jdou o dům dále. Až obejdou celou ves dokola, rozdělují se o koledu.

Erben líčí obchůzku s bukačem jako Krolmus, přidává koledu bukačovou: Buků, buků, buků! otevřete ruku, panímámo zlatá, vyjděte mezi vrata, koledy nám dejte, nic se nám nesmějte. Co nám dáte, to vezmem: marcipány jsou pro pány a zemáky pro sedláky. Jestli nám nic nedáte, na hrncích to shledáte: mlynářova slepice nazobá se pšenice, shází vám všechny hrnce s police.

S bukačem chodili hojně na venkově. K tomu cíli hledí si dva hoši získat malý soudeček, jehož otvor potáhnou koží po způsobu bubnu; dno však zůstane neporušené. Zprvu, nežli soudek potáhnou, zadělají do středu kůže žíně na způsob ohonu. Jeden z hochů soudek drží, druhý s navlhčenýma rukama střídavě tahá ohon. Tento nástroj se nazývá „bukač“. Při zpívání koled „bukač“ doprovází zpěv v jakémsi tempu: „Koledníci o půlnoci, co chcete u dvora, štedrého večera? Panímáma štedrá byla, vstáti nám nechtěla; vstaň, dcero, nahoru, dej jim tu koledu, po oříšku, po jablíčku, po širokém tolaru.“ Variant z bohaté sbírky, zaslané Fr. Jirsákem a Jos. Blatníkem, učitelem v Kratonohách: „Jdi, dcero, na půdu, dej jim tam koledu, po jablíčku, po oříšku, po tom masném koláčičku.“

V *Brunšově* na Silvestra hoši nalijí zase do džbanu vodu a pováží jej koží, jíž je provlečen chomáč žíní. Tento „nástroj“, nazvaný bukál, vezme jeden chlapec, sevře kolena a druhý, máčeje si ruce v plecháči s vodou, tahá za žíně, které tímto třením vyluzují bručivé tóny. Při tom zpívají: „Novej rok nám dnes nastal, aby nám každej koledy dal, našemu Eliášovi, švarnému tovaryšovi. On na peci líhával, suchý hrušky

Hra na „bukač“.

chroustával. Syrovátky se nachlastal, do Příbrami do města. Fejfa, fejfa, Fejfaro, ohlížež se na svého. Já se pořád ohlížím, žádnýho tam nevidím. Ó matičko božská, strč do kapsy houska, ať je měkká nebo tvrdá, jak ona se schroustá.“ (Jos. Moravek.)

V okolí *Prahy* soukal hoch žíni, říkáje: „Co bručíš, bukači, o té naší Káci. Káca není doma, šla do Betléma, v beraním kožiše, poprosit Ježíše, Ježíška malého, nově narozeného, aby jí daroval mužíčka hodného.“ (Ze Statenic u Prahy, Fr. Slav. Štěpánek.)

B. Wild líčí, jak na *Strakonicku* nosí džbánec, jehož otvor je potažen koží, měchýřem, přes to jsou napjaty struny, na které se drnká.

Místy slove „bukač“, „bručál“, „brumbál“, „bzučán“, „bukál“, také „fanfrnoch“, zejména na Domažlicku. V pondělí vánoční chodí hoši (z města) s „fanfrnochem“ po vsi a koledují: „Předevčirem byl Štědrej večer, dnes už je koleda, dej, holka, koledy, Pámbů ti ji nadělí. Dyž sem ti ji včera dala, dám ti ji ještě dnes, jen to na mě nepověz. Jsem dlužen za pivo půl páta zlatýho; jsem dlužen za šátek, počkej, žide, až v pátek; jsem dlužen za botu, počkej, ševče, v sobotu.“ „Fanfrnoch“ je takto zroben: Je to starý džbán, otvor je blanou přetažen. Uprostřed blány jsou upevněny koňské žíně („vlašiny“). Ty se voskem natrou. Džbán, fanfrnoch, vezme jeden mezi nohy, koleny jej drží, druhý tahá za žíně a tím se vyluzují houkavé zvuky. (Ze vsi Milavce u Domažlic, Jos. V. Královce.)

Ráno o Novém roce chodí děti s „fanfrnochem“ (bukál, bukač). Obyčejně chodí skupiny po třech: jeden hoch nese „fanfrnoch“ – druhý hrnek vlažné vody, a s nimi děvčátko šátek na dárky. Aby fanfrnoch dojímavěji „hrál“, mají hoši dvojí praxi: buď jej sevrou koleny, anebo si ho opřou o břicho – zatím druhý hoch namočí ruce, chopí se „vocasu“ (žíni), kývne hlavou na ostatní, a již to jde jednotvárným sborem: Fanfrfanfrfanfrnoch, nastává nám novej rok, novej rok nám nastává, koledy se nandává, houhouhaleluja. – Vandrovali tři řezníci, dřili krávu při měsíci, hou, hou, halelůja! Jeden praví: „kráva živá!“, druhý praví: „vocas zdvíhá“, třetí praví: „dřete přece, ať nám kráva neuteče!“ Kráva začla harcovat, na řezníky žalovat. „Zkažte vy tam poštou paní, že huž kráva zas na stání!“ Ty mlnářouc slepice zvrtyly nám pšenice, pšenice nám zvrtyly, do popele sedaly, hou, hou, halelůja. – Mlnář mele mouku v tom bílým klobouku a mlnářka krupici v ty hušatý čepici, hou, hou, halelůja.

Vlastní zvuk fanfrnochů, tento zpěv doprovázející, zachytit notou je nesnadno, ježto je vlastně směsí dvou tónů, jež skoro současně zní – spolu jaksi splývají – v houkání. Ty doby ovšem, kdy si „chasa“ robila „fanfrnochy“ z „korbelů“ a chodila „fanfrnochovat“, patří minulosti, ba zdá se, že zanedlouho bude u dětí vzácností.

Na Moravě pojmenovali bukač „býkem“. Podle Bartoše na Jemnicku chodí chlapci s „býkem“. Býkem tím je hrnec nebo dřevěný mýtník (stará míra na obilí), na jehož otvoru je napjata kůže jako na bubnu, přivázaná motouzem. Uprostřed kůže je

„Bukál“ z Jižních Čech.

dírka, v níž upevněn pramen žíní. Jeden chlapec drží býka, druhý smýká mokkými prsty po žíních, které zvláštním zvukem vrzají. Třetí chlapec nese nádobku s vodou, v níž si onen prsty namáčí; čtvrtý vybírá dárky. Tímto vrzáním chlapci doprovázejí koledy. Dostavše dárky, zpívají: „Pozdrav Pámbů, svatý Ján, když jsme dostali, půjdem dál. Pozdrav Pámbů, svatý Vít, když jsme dostali, budem kvit.“

CHOZENÍ S KALIŠEM A „BABÍ VEČER“

Co bývalo chození s kališem? Vypsání tohoto starobylého obyčeje a jeho význam marně bychom hledali v domácí literatuře zvykoslovné.

Dvě zajímavé zprávy o chození s kališem zapsal Krolmus: 1. Rokyta sdělil a pamatuje se, jak se chasa přestrojila, vzala smetáky a počala ometat. Kališi chodí časně ráno před slunce východem. Kališ má pero za čepicí, kosinkou vše omítá, zpívá a harfeník za ním hraje. Kališi kde co ometali: kosinkou ometli pekaře, pekařku i pokoj.

2. Kalousi = kališi = smítalkové či vometáč, jinak boží poslíček, na Štědrý večer před slunce východem přichází v Praze do krámů a do pekařských příbytků. Oblek má maškarný, vždy jinak přistrojený, čepici na hlavě do špičky, cukrovému klobouku podobný, modrý kabát a červené kalhoty a střevíce s bílými punčochami. Přijde se ženou. Ona s něho před domem vezme plášť, protože přestrojení lidu je zapovězeno, za příčinou zlodějů, spáchaných vražd a krádeží. Vstoupí do příbytku a počne zpívat koledu: „My boží poslíčkové, andělíčkové!“ Na čele u čepice má dlouhé pero, a který je nemá, tak má peroutku (tj. husí křídlo), tím perem neb peroutkou omítá neb ometá prach, nečistotu ze zboží a z hospodáře a z hospodyně, ze stolů, lavic, polic atd. ometá a smítá a při tom zpívá. Za starodávna jich chodilo několik, ometalo a zpívalo. Za našich dnů místem chodí jen jeden a místem několik a slovou omítalkové a smítalkové čili poslíčkové boží neb ometačové. Oni vyčišťují příbytky před vánočními hody... Smítálek dostane u pekaře za groš vánočku a groš peněz atd. a jinde opět něco jiného, každý mu udělí, čeho mu Bůh nadělil, v kavárnách kávu, v hospodách pivo atd.

Jinde není zpráv o tomto obyčeji, ač se ještě v šedesátých letech udržoval.

V Jungmannově slovníku čteme: Kališ, e, m., pl. kališi = chasa sladovnická. Kališi chodívali v Praze zpívající a žebrající, Bräuerbursche, die mit Flederwischen herumgingen, und singend bettelten.

Záznam Jungmannův přejal dosud jen Brandl a Kott, ale ve slovnících Riegrově a Ottově pátráš po něm marně. Brandl má „kališ“ za cizí slovo, přinesené vlámskými kupci do Prahy a na dotvrzení uvádí holandské slovo „kališ“, značící chudáka. Z Jungmannových záznamů vyplývá, že sloveso kališuji, kališovati, kališování = toulati se, herumschwärmen, vesměs známé v Praze. Slovenské a ruské „kaliky“ = ne-duživci, mrzáci, žebraři, nesouvisí nijak s českým kališem, toho neuvádí ani Staročeský slovník Gebauerův.

Neruda zapsal zajímavou narážku na kališe. „Obrázky policejní“ (z r. 1868), psané za doby samosprávné policie obecní, předvádějí nachmeleného při ranním výslechu: Co jste to včera tropil? Chodil jsem s kališema. Co je to? Mám kališe dole v uzlíku.

Uzlík se přinese, rozváže a vyndá z něho maškarní oblek. Lidé mají rádi špás a zaplatí za něj. Obrázek tento svědčí zřejmě o úpadku obyčeje. Prof. Soukup našel drobné zmínky historické o chození s kališem, s tímto názvem již v XVI. století. Albrecht Václav Smiřický ze Smiřic, protestant, nařizuje r. 1613, jak se kněží a správcové školní mají chovat při službách církevních na panství náchodském, *Škvorci a Kostelci n. Čer. lesy*: Na Štědrý den s kališem chození po koledách, kadění, na dveřích psaní i jiných škodlivých starých navyklostí má žakovstvo zanechat. Dvorský uvádí, že štedrovečerní zpívání žakovstva slulo „kališkatum“ a náhrada za to od obce dávaná „kališkací“. Žáci zameškávali školu rekordacemi a koledami. Poličský rektor Václav Kutinius Vodňanský nedlouho po své konfirmaci doptával se v nedatovaném listě p. purkmistra, zdali i budoucně, jako bývalo za dřívějších dob, žakovstvo bude smět o Štědrý den vycházet a po domech zpívat (což slulo kališkatum) aneb zdali za to bude dávana jako prvé od obce náhrada (kališkací). Spolu s kantorem pak prosil za zaplacení koledy, protože nemají peněz, za něž by sobě potřeby zjednali. Kališkatum bylo by tam jistě nevďčné, když Kutinius žádá, aby kališkatum o Štědrý den proměnilo se mu v plat kališkací.

Vyslechnuvše souhrn zpráv a zlomků o chození s kališem u mlynářské a sladovnické chasy i žakovstva, přejdeme k nemnohým, přece však zajímavým výsledkům z lidového podání. V rodině prof. Soukupa matka napomínávala děti: „Proč kališuješ?“ „Nekališuji!“ „Nech toho kališování!“ když některý neposeda při hře chodil bezúčelně. Také kdo bděl dlouho do noci, např. o studujícím, říkali: „Ty jsi zase kališoval!“ Když sousedé řekli staré paní, že ještě v noci slyšeli její kroky, že nespala a šukala v domácnosti, bránila se slovy: „Já nekališuju!“ Kališi prý chodili na Novém Městě v Praze asi v letech 1846–1849. Měli čepice s kožíšky. Děti je vítaly pokřikem: Kališi jdou, budou kališovat.

Staříčká 80 letá Marie Čermáková v Michli, pamětnice obchůzek kališů, vyprávěla: Kališi chodili v Praze v letech třicátých za mého děda, Emanuela Macha, mistra klempířského. Šli vždy dva, každý máje korunku z pozlaceného papíru na hlavě. První měl v ruce pozlacenou peroutku. Když přišli, pozdravili: „Pochválen Pán Ježíš Kristus“ a hned začali zpívat starou píseň. Jak pozdrav tento byl srostlý se vstupem a jak celý obyčej byl pojímán vážně, svědčí příběh, dobře vystihující dobu pohasínající staročeskosti. Děd usnul jednou u stolu a máje hlavu opřenu, neslyšel, že kališi vstoupili a pozdravili. Probudil se při prvních slovech písně. Hned vstal a zvolal: „Zpátky, neřekli jste Pochválen Pán Ježíš Kristus!“ Jeho žena ho upozornila: „Ale, Emanueli, vždyť pozdravili!“ Ale děd nedal si to vymluvit, stoje na svém: „Ne, ne, to nejsou křesťani, nepozdravili!“ Kališi byli nuceni vrátit se za dveře a zaklepat. Pak vešli znova s pozdravem a zanotovali: „Nuž andělíčkové, Boží poslíčkové, zpívejte noviny, Syn Boží jediný, s nebes k nám sestoupil, aby nás vykoupil.“ Píseň ta byla asi dlouhá, ale nikdo se již nepamatuje na víc než na uvedené a tento zlomek: „Občani zpívejte, na varhany hřejte! Občani zpívají, na varhany hrají...“

Kališ peroutkou oprašoval nábytek, hlavně však obrazy. Dozpívali, přáli „šťastné a veselé svátky“. Kališi zpívali pak doma podle téže písně, čeho si as přáli: Hopsa, hopsa, hejsa, na kamnech je husa, v troubě je pečeně, na stole je pivo, bratře, podej mi ho! Kališi chodívali i v Michli, majíce bílé košile přes šaty přepásané; bývali to

bednářští, truhlářští a sladovniční dělníci. Potud vypravovala stařenka M. Čermáková. Tento zpěv kališů doma (Hopsa atd.) připomíná kratičkou zmínku z paměti jiné stařenky, podle které jakýs brusič chodíval na Vyšehradě a zpíval: Juž andělíčkové, Boží poslíčkové, zvěstujte noviny: Syn Boží jediný... Dalších slov nepamatuje. Vzpomněla si jen na konec: Husa, husa, husa, v troubě je husa, na kamnech pečeně, tu si kalaš veme.

Zakončení, počínající slovem „husa“, odpovídá onomu se začátečním „hopsa“ z vypravování Čermákové. Obojí pokládáme za parodii pozdního původu, zpívanou doma po návratu mladé chasy kališující, při plných pekáčích a mázových džbánkách piva i patoků. Mladá chasa nekalíšovala již s opravdovostí a vroucí zbožností, ale patrně jen tak na oko, pro výdělek, aby se pak doma dobře poměla při bujném veselí, k němuž se dobře hodil uvedený popěvek. Vyšehradský popěvek zajímá i záměnou samohláskovou ve slově kalaš; říkali tedy v Praze: kalaš, kališ i jinak, jak víme ze zprávy Krolmusovy.

Toť vše, čeho se dopátral prof. Soukup o chození s kališem. Ještě věnujme pozornost písni kališů, jež se zachovala ve zlomku pranepatrném, takže bychom ji pokládali za ztracenou. Článek Vášův v Českém lidu ukázal prameny: Kamarýtovu sbírku „Českých národních písní duchovních“. Holan ji uvádí r. 1693 mezi písněmi o narození Páně s nápěvem jako: Vesele zpívejme. Nuž andělíčkové, Boží poslíčkové, zvěstujte noviny, Syn Boží jediný, Kristus se narodil, host se k nám zahodil atd. V témž rozsahu o 11 slokách, v témž znění a na též nápěv je i v Božanově kancionálu, vydaném roku 1719. Srovnávajíc s touto písní píseň zapsanou od Kamarýta mezi vánočními, poznáváme, že obsahuje pouze 1., 2., 4., 5., 6. a 10. sloku bez nápěvu, tedy trošky, jak je dovedla zachovat stařecká paměť, když obyčej již přestal. Píseň „Nuž andělíčkové“ je podle článku Vášova též ve spise: Svatoroční muzika aneb sváteční kancionál atd., vydaném r. 1661 v Praze od Adama Michny z Otradovic. Tam je nejstarší dosud známé znění té písně, jež byla lidem všelijak obměňována hned v první sloce. Zajímavé jest, že Šteyer neuvádí písně v kancionálu českém, vydaném r. 1683; není ani ve vydání pozdějším z r. 1764.

Otiskujeme zde celý text písně podle tisku z r. 1661, kterou kališi při obchůzkách zkomolili. Správně zní:

1. Nuž andělíčkové, Boží poslíčkové, zvěstujte noviny, Syn Boží jediný, Kristus se narodil, host se k nám zahodil.	3. V chlévě má místečko, co ptáček hnízdečko, hřejí vůl, oslíček, ze všech stran větříček, přeprudce zavívá, čím Panna odívá.	5. Třeše se miláček, ten světa panáček, půjč peří, hrdličko, způsob ty, Matičko, měkké poduštičky, zavíň ty oudičky.
2. Divné narození! K lidskému spasení zpívejte vesele, ke cti Spasitele, hosta k nám vítejte, děťátku zpívejme.	4. Do slámy, do sena, jaká to proměna! Vložila synáčka, krásného miláčka, vložila v jesličky, děťátko maličký.	6. Ach! vyskoč sluníčko, zahřej to hnízdečko, zahřej tvou teplostí, posluž v té ouzkosti, posluž miláčkovi, Panny synáčkovi.

7. Hle, cedí slzičky, ty krásné očičky nijakž své neřesti, nepláče neštěstí: lidské nepravosti jsou původ žalosti.	8. Aspoň pastuškové jdou ti sprostáčkové vnově zrozeného synáčka krásného, pěkně pozdravují, dary obětují.	9. Andělé zpívají, čáku nám dávají věčného pokoje, však musí do boje to malé děťátko, to sličné poupátko.
10. Poskoč i dušičko, návštěv to hnízdečko, láskou tvou zahřivej, štědrostí odivej, stírej ty slzičky, pláč na čas maličký.	11. Zpívej s nebešťany, zahrej na varhany, hrkej jak hrdlička, šetř svého srdéčka, hlásek pusť veselý, tak čas tento velí.	

Chození s kališem v Praze bývalo nepochybně všeobecně rozšířeno. I řezníci prý chodívali s kališem. Vkládáme sem ještě vypravování Řezníckovo o téže obchůzce podle starého podání, ač je již bez názvu. Kníže Auersperg, vysloužilý generál a příznivec prodavaček na Zeleném trhu, býval počátkem let třicátých XIX. století v hospodě u Mrázků na podloubí a v „kafírně“ v Michalské ulici mezi prostým lidem. Také na Štědrý den ráno pan kníže oděn v teplý, měkký kožich přišel do středu svých cti-telek na Zelený trh. Toho dne přicházel tam muž, oděný v bílý rubáš, s korunkou z pozlaceného papíru na hlavě. V ruce měl kosinku (peroutku) rovněž pozlacenou a zpívaje vánoční písně obešel každou zelenářku, jejichž košů a pak obou tváří se dotýkal tou kosinkou pro štěstí. „Jemnostpán“ musil se dát také pohladit tou kosinkou. Že v této zvyklosti nemůžeme vidět nic jiného, než chození s kališem, je patrné.

Podle Krolmusa kališi byli nazýváni též „smitálkové či vometači“, což ukazuje, že jihočeské „ometačky“ náležejí do této skupiny pod společný název „kališi“. „Ometačky“ chodí např. v obci Těmicích u Kamenice nad Lipou v noci silvestrovské. Obyčejně staré ženštiny, černě oděné, mají jen na hlavě bílý šátek (loktuši, plenu) tak zavázán, že obličej je skoro zakryt a vpředu na hlavě vybílá ve veliký hrot. Ometačka zaklepá třikrát a byvši vpuštěna ničeho nemluví, dokud se nepřiblížila ke kamnům; rychle vyjme březovou metličku a třikrát omete (přejede) plotnu, říkájíc: „Ve jménu Otce, Syna a Ducha sv.“ Obrátí se k hospodáři a přeje: „Aby jim Pámbů dal šťastnej novej rok!“ Obyčejně prosí též o nějakou almužnu. Účel tohoto zvyku je, aby nic nezdravého a nečistého nepřišlo po celý rok na plotnu.

Celkem možno říci stručně, že sladovničtí a mlynářští kališi, smítálkové, ometači a ometačky značí obcházející koledníky, tedy tutéž obchůzku kolední, která je na Vánoce i kolem nich až do Tří králů; časově přebíhá jen podle jediné zprávy (Jungmannovy) až k Velikonocům. Všude omítají kosinkou (jihočeské ometačky metličkou). Jiné věci při tom není, na kterou by se hodilo pojmenování kališ, jako např. kůň, kozlík při chození s klibnou. Zbývá tedy jediná možná domněnka, že název kališ byl přenesen na tuto obchůzku snad až ve stol. XVI. Slovo „kališ“, dostalo-li se k nám z ciziny, stalo se časovou přezdívkou a hodilo se dobře na žebravé obchůzky kolední i chasy sladovnické.

Co byl *babí večer*? V okolí *Bystřice u Benešova* chodily o Štědrý večer i před Novým rokem i na Nový rok dvě baby, celé i přes hlavy v šátky zahalené. V jedné ruce

držely husí křídlo, v druhé hrneček s kolomazí. Jakmile se objevily, již se ozývalo úzkostlivě: „Baby jdou!“ Chodívaly postrašit děti. Přistoupily ke dveřím neb k okénku, spustily podivnými hlasy: „Dejte holky nebo vdolky!“ Děti se jich bály a prosily panímámu, aby je rychle odbyla. „Dáme jim raději vdolky, aby nechtěly holky,“ uklidňovala matka a podala jim hbitě a opatrně dveřmi neb oknem nějaký ten vdolek. Musila však být na pozoru, jinak namočené křídlo v kolomazi přetřelo jí ruku neb obličej. Říkalo se tomu večeru „babí večer“.

Ten večer před sv. Třemi králi chodívali v okolí *sedlčanském* tři přestrojení mužští: Měli na sobě bílé plachty, v rukou košťata a přední z nich na holi vycpanou ježkovu kůži, kterou mával. „Baby jdou!“ křičely děti a horem pádem se skrývaly. Baby vstoupily do stavení a ohlásivše příchod zvonkem, spustily: „Modlete se!“ aneb „Dejte holky nebo vdolky!“ Šlehalý důkladně metlami, vyprávěl očitý svědek; také ježek naháněl dosti strachu zvědavcům. Dostávaly mazané vdolky, hrách i vejce, což jim jeden odnášel. Obešly celou ves.

Baby v *Počepicích* chodí mezi masopustem i postem. Bývají dvě. Ženské a mužští. Oblečeny jsou v červené sukně, bílé šátky a na obličejích mají škrabošky. V jedné ruce hůl a v druhé papír. Ohlašovaly se zvonečkem a vstoupivše do síně, prály dobrého večera a doložily: „Dáte holky nebo vdolky!“ Podávaly papír k podpisu a nabízely šnůpec. Nestrašily. Dávalo se jim něco od jídla aneb nějaký peníz.

Na Silvestra na Moravě na *Hrozenkovsku* přichází „*divá baba*“. Nachystá se jí na stůl: vdolek, sůl, chléb, nůž a do sklinky vody, aby to snědla. Je prý to „božíá poselkyňa“. Jaká by byla její podoba, nevědí, nikdo ji neviděl. Zdá se, že je to zbytek starého kultu.

Na Moravě bájí se ještě o neznámé bytosti, Boží poselkyni, které se přichystá na stůl pohoštění. V Čechách lid napodobí tyto obchůzky tajemné bytosti přestrojováním o „babím večeru“ na Nový rok a před Třemi králi.

NA TŘI KRÁLE

Zlidového podání vymizelo již nadobro zábavné *volení krále mazancem*. Losem zvolený král byl určen, aby podle starého obyčeje kropil stavení a psal tříkrálové křížky. Do pečiva zastrkovali penízek a komu z domácích při rozkrájení připadl kousek s tím penízkiem, byl králem. O tomto obyčeji vypravuje Jan Mírotický v Kroměříži r. 1579: „Na den Tři králů, jenž se den Ukázání Páně oněm mudrcům jmenuje, jedna každá čeládka z medu a z mouky, přidadouc závoru a pepře, mazanec udělá a krále sobě vyvolí tímto způsobem. Mazanec dělá hospodyně, do kterého bez spatření jiných, když jej hněte, jeden peníz nebo groš vpustí a potom odhrabíc uhlí, na horkém ohnisku jej praží a upražíc na tolik kusů láme, kolik osob se nachází mezi čeládkou. Potom rozdává jednomu každému jeden kus. Oddělují se také Kristu Pánu, blahoslavené Panně a třem mudrcům jejich díly, kteréž se rozdávají místo almužny. V čím kusu by pak nalezen byl groš neb ten papír, toho všichni jmenují králem a vsadí ho na stolicí a po třikrát ho s plesáním vyzdvihují vzhůru. Ten má v pravé ruce křidu, kterou tolikrát znamení kříže vzhůru na břevnách aneb na klenutí pokoje opisuje,

kteréžto kříže u veliké vážnosti mají, protože se o nich věří, že jsou proti mnohým zlým věcem.“

Oblíbenou zábavou, jejíž původ dlužno hledat v křesťanské legendě o sv. Třech králích, bylo a je posud *chození Tří králů*, *chození s hvězdou*. Staročeská pacholata chodívala „s hvězdou“, připomínající přiměřenými zpěvy památku Tří králů. Zpěvy ty bývaly dramatizovány a tak vznikly tříkrálové hry, komedie o Třech králích. Jezuité vystrojovali pak tato tříkrálová divadla slavnostně, s lákavou nádherou. Hrávali žáci jezuitských kolejí před četným a vděčným posluchačstvem.

Tříkrálových staročeských her divadelních známo je několik. Jak se jimi starší bavili, poučuje ve vydání vánočních her Ferd. Menčík. Zvláště zajímavá je hra Kozmánkova ze století XVII. „Actus pobožný o narození Syna Božího“, kde vystupují tři králové.

Na Tři krále chodívali koledou kromě žáků také učitelé a zejména duchovní. Vykuřovali, psali křížky a jména Tří králů ozdobně. K vážnému výkonu družily se žertovné obřady, pověry, věštby.

Podle paměti Jeníka ryt. z Bratřic chodili v předvečer Tří králů i o svátku ve století XVIII. duchovní s ministranty a kostelníkem, učitelé se žáky za zpěvu a modliteb vykropovat a vykuřovat příbytky osadníků a psát začáteční písmena na dveře. V popisech těchto tříkrálových koled bývá zmínka, že při tom rozdávali „*tříkrálové lístky*“. Farář Karel Procházka ukazoval mi svou bohatou sbírku lidových obrázků, a tu jsem zahlédl tříkrálové „lístky“. Jeden např. zobrazoval otisk staré české dřevorezby, hrubě pořízené, a byl, zdá se, otiskován vždy jako příležitostný dárek k tříkrálovým koledám. Jiný prozrazoval původ z novější doby. Skupina tří králů, nesoucích zlato, kadidlo a myrhu, přičemž „černý“ král, „mouřenínský“, „u něhož slunce toho příčina, že tvář jest opálená“, zřetelně byl vyznačen černou tváří i čerností pleti na rukou. Jiný obrázek byl již dárek cennější. Skupina v oblacích kolem Matky Boží s Kristem na klíně jsou čeští patronové, po krajích sv. Václav a sv. Jan Nepomucký. Pod tím v písmech C M B znázorněn příchod králů a obětování darů novorozenému Ježíškovi. Začátek letopočtu 17... naznačuje, že tu jde o věk XVIII. a že se na podobný formulář připisovaly další dvě číslice k označení roku, kdy obrázek byl darován. Připisovala se jim moc hojivá, ochranná.

V městském muzeu v Kutné Hoře je uchován tříkrálový lístek, jehož textem i obrazovou částí zjevně proniká kutnohorský ráz i původ. Bernard Křištof Kašparides, „služebník chrámu sv. Jakuba“, k obšírnému novoročnímu přání všeobecného rázu připojuje své tužby vlastence, aby Pán Bůh žehnal kutnohorským dolům v nastávajícím roce. Výraz místního patriotismu vrcholí ve vroucí prosbě k patronům Kutné Hory: „Nedejte zahynouti nám ani horám našim,“ pod obrazem patronů vytištěné. Na obrázku v popředí vynikají velká písmena C. M. B., která kryjí jednotlivé postavy sv. Tří králů. V pozadí je pohled na Kutnou Horu. Za městem vystupují tři kopce (vpravo Kaňk, uprostřed Lukov, vlevo Kuklík), na jejichž vrcholcích stojí horští patronové: sv. Barbora, sv. Jakub (každý nad chrámem sobě zasvěceným) a sv. Václav (míval kostel na Rovinách). Jména těchto světců jsou připsána inkoustem. V původním letopočtu 1702 je 2 přepsána na číslici 3; užito patrně v roce 1703 (snad také ještě v letech následujících) staré viněty, kdežto text se pojí k roku 1703.

Vedle roztroušených zpráv líčí vlastenecký setník Jeník z Bratřic ve svých pamětech kratochvilné obchůzky tříkrálové v městech i po vesnicích: Na ten den (tj. Tři králů) a ještě několik dní po něm vytloukalo žakovstvo, tj. pan kantor, kostelníci a ministranti, možnější domy s kouřením a vykropováním s hřmotným zpěvem těmito slovy: „Tři králi znamenali hvězdu, kterouž seznali, do Betléma se brali. Radujme se, veselme se, v tomto novém roce!“ Že se toto vykroužení a vykropení dobře zaplatilo, není žádné pochybnosti. Na příklad těchto domů-vytloukačů činili také někteří vejrosci z mládeže takové po domích navštěvování s tím však rozdílem, že jen tři přišli a v pěkném královském oděvu tři krále představovali, z nichž král Baltazar jakožto mouřenín s červeně malovanými pysky nejvonačeji parádíroval. Jejich prosba o jakýsi dárek zněla ve verších jak následuje:

„My tři krále, my jdeme k vám, štěstí, zdraví, vinšujem vám, štěstí, zdraví, mnohá léta! My jsme k vám přišli z daleka. Z daleka jest cesta naše, chceme znáti srdce vaše. Náš kamarád černý vzađu, vystrkává na vás bradu! On bude všady kouřiti, s námi o dárek prositi!“ Pak vykuřovali všechny kouty příbtku. Dostavše několik grošů, odešli jinam.

Tříkrálové hry vedle podomních obchůzek byly pořádány slavnostně na zvláštních jevištích, v „královských“ úborech. Bývala v nich spojena vánoční hra pastýřská s návštěvou tří králů u Ježíška i u Herodesa a zároveň s dramatickým působivým výjevem o vraždě Mládětek v Betlémě. Novější hry tohoto lidového původu sebral Bartoš ve svých sbírkách písní a starý variant podobné hry uveřejnil J. Fejfalík.

Fejfalíkova tříkrálová hra z *Rosic*, kde vystupují pastýři Kmoch, Valenta, Mikeš, Kuba, rozmarně spolu hovoří o kontribuci, o fašanku, masopustě, podává zajímavý a napodobitelný příklad, jak se staří pobavili zdramatizovanou legendou o Třech králich, upravenou pro jeviště. Králové se ptají na cestu k Betlému a židé odpovídají: „Chajdrnaj! co nového, co pán počebuje pilného?... Hej, poškejte, pojte sem, dám vám droške pepš... Jobach, impich, thaič uzmrnach; kolkoje, kolkoše. To jest: Malé město Judové Betlém, narodí se Božský plémě, ten spasitel, všeho světa vykupitel... Kiroch široch sykorke šarkc, jerobím kormifel, tyberes mones. To jest: Aj, ty Betléme, malé město, o tom máš fědět zajisto, že s tebe felky král fíjde, kerý Judstvo súdit pude. To je pravdivé svědectví, samého Boha prorocství... Efrata bethariz ipfata čajer bichord bochod brefe jehunda mimika, bice mojsil Izrael o macazáno nikodem dlán. To jest: Aj ty Betléme Efrata... Jděte na Betlém, tam najdete mladý šenke

C * M * B

Tříkrálové lístky staročeské.

(ženku), starý muž, malé jítke (dítka), tam se budete nejlepší pravdu dofédět...“ Jak patrně, uměli si staří vážné výjevy legendy o Třech králech okořenit pichlavě, směšně, lidovým humorem.

Divadelní hry tříkrálové na jevišti vyžadovaly zvláštní dovednosti a vycvičenosti. Proto se lid spokojil s kratšími hrami dětí i dospělých, jež provozovali po domácku stručně při svých obchůzkách v tříkrálovém období.

V okolí *Milevska* týden před Třemi králi chodí tři muži, přistrojení za sv. Tři krále od statku ke statku, od dědiny k dědině. Na sobě mají přes svůj šat dlouhé bílé košile, na hlavách papírové, zlatými a stříbrnými proužky zdobené královské koruny aneb vysoké čepice jako infule (biskupská čepice). Jeden z nich je v obličejích a na rukou všecek počerněn a představuje krále mouřeninského. V ruce nosí hvězdu ze skla jako svítilnu a v ní světlo. Ve stavení pozdraví a postaví se do středu světnice a začnou zpívat. Sbor: „My tři králové jdeme k vám, štěstí, zdraví vinšujem vám, štěstí, zdraví, dlouhá léta, my jsme k vám přišli z daleka. Tři králové znamenali hvězdu, kterou jsou viděli. Hned své koně osedlali a do Betléma se brali. Herodes král kouká z okna; vidí tři krále z daleka. Daleká-li cesta vaše? Do Betléma mysl naše! Co jest v Betlémě nového, že pospícháte do něho? Narodil se nám Spasitel, všeho světa Vykupitel.“ Nyní obrátí se oba bílí králové ke králi mouřeninskému a zpívají: „Co ty černý, co tam vzadu, vystrkuješ na nás bradu?“ Král mouřeninů vystoupí a zpívá: „Já jsem z mouřeninské země, nevzdalujte se ode mne. (Na Opočensku, Novoměstsku zpívá takto zpočátku.) A já černý vystupuju, a nový rok vám vinšuju. Slunce je toho příčina, že je má tvář opálena.“ Oba bílí králové k němu: „Kdybys na slunce nechoď, jistě bys opálen nebyl.“ Král mouřeninů: „Slunce je drahé kamení, od Boha Otce stvořený“ (na Opočensku: „Od Kristova narození“) a dozpěvuje sbor: „Spi, Ježíšku, s Pánem Bohem, až navěky věkův amen!“ Na Milevsku, když dozpívají, pozdraví: „Pochválen buď Ježíš Kristus!“ A hospodář a hospodyně poděkují: „Až na věky amen!“ Potom jde jeden z nich ke dveřím a píše nad ně začáteční písmena sv. Tří králů a za každou písmenou křížek: C + M + B +. Když to píše, jde hospodyně a dá třem králům žita, jež dají do pytle. Potom poděkují všichni takto: „Zaplať vám to Kristus Pán, abyste se v nebi radovali, radost věčnou požívali.“ Poté odejdou a jdou do nejbližšího statku.

Tři králové ze *Sepekova* (jak líčí Štěpán Dvořák, učitel v Milevsku) jsou praví patriarchové všech „tří králů“ v okolí Milevska. Jsou to ze Sepekova tři bratři Kolářové čili Kokšové, z nichž nejstarší – bývalý zedník – narozený r. 1830, začal chodit „třemi králi“ hned r. 1872, tedy 42 letý. Jeho bratři, statní starci ve věku 72 a 66 let, z nichž jeden slouží za čeledína ve dvoře, a druhý hokynaří. Jsou to tíž „tři králové“, kteří před 30 lety jako vysocí, statní mužové chodívali a vážně, zbožně své výkony předváděli, že je děti považovaly ve své fantazii za nadzemská zjevení. Zpěvy jejich provázal člověk jemnou hrou na tahací harmoniku. Z jejich tříkrálové šesticipé hvězdy, jejíž pole polepena střídavě žlutým, zeleným a červeným papírem, schválně promaštěným, šířila se tehdy přidušená, tajemná záře splývavě různobarevných odstínů. Chodívali od posledního svátku (27. prosince) až do Tří králů a ještě déle po okolních místech až tři čtyři hodiny daleko od Sepekova, např. až za Nadějkov, Stálec, Stehlovice, Ickovice. Po produkci harmonikář hrál na přidanou písni: „Praha je překrásné

město...“, „Nebojme se, lidé chudí...“ a jiné. Od lidí dostávali zvláště obilí. Ještě r. 1908 chodili zpívat po Sepekově. Měli na sobě bílé košile a modré pentle a koruny polepené pozlátkem a různobarevným papírem. „Černý vzadu“ (Baltazar) měl přes košili černý kabát těže barvy jako kytli (sukni) z tuhé látky, v obličejí se nikdy nečernil. Bílí králové měli bílé, tenké sukně. Když přišli do stavení, postavili se do řady jeden za druhého: Kašpar s hvězdou jako první, „černý vzadu“ poslední, a dali pozdravení: „Pochválen Pán Ježíš Kristus“ a zpívali všichni tři jednohlasně známým nápěvem: „My tři králové jdeme k nim, štěstí, zdraví, přejeme jim. Štěstí, zdraví, dlouhá léta, my jsme k nim přišli z daleka. Tři králové znamenali hvězdu, kterou jsou viděli. Hned své koně osedlali, do Betléma jsou se brali. Král Herodes kouká z okna,

vidí tři krále z daleka. Daleko-li cesta vaše? Do Betléma mysl naše. Co jest v Betlémě nového, že pospícháte do něho? Narodil se nám Spasitel, všeho lidu Vykupitel. Plesej, každá duše věrná, z narození Krista Pána! Jak on nás věrně miluje a o nás velice pečuje.“ Dva bílí králové vystoupí z řady, jeden vlevo, druhý vpravo, natočí se k „černému vzadu“ a zpívají: „Odkud ty tu, černej vzadu, vystrkuješ na nás bradu?“ „Černý“ sám: „Já jsem z mouřenínské země, nevzdalujte se ode mě. Slunce je toho příčina, že je má tvář opálena.“ Dva bílí králové: „Kdybys byl na slunce nechodil, byl by si se neopálil.“ Všichni tři: Slunce je drahé kamení, od Boha Otce stvořený.“ Nato „černý“ sám vinšoval prostomluvou: „Vinšujeme vám šťastnej a veselej novej rok, abyste ho s radostí přečkali a s menšími hříchy, s větší radostí po smrti se radovali v nebeském království.“ Domáci odpovídají: „Dejž to, Pane Ježíši Kriste!“ Poté „černý“ král psal křídou na dveře: C + M + B + 1908. Přijavše obdarování od domácích, všichni tři sborem zpívají toutéž notou jako celou předešlou píseň: „Zaplať vám to sám Kristus Pán, abyste se radovali, radost věčnou požívali.“ Ke konci následovala píseň na harmoniku.

Na den sv. Tří králů a dny následující chodil „kantor“ (později učitel) od domu k domu ve farní osadě, aby napsal katolickým hospodářům na dveřích nebo na jiném přiměřeném místě svěcenou křídou „tři krále“. Psala se pouze písmena začáteční K + M + B, někdy místo „K“ také „C“. Za napsání „tří králů“ dávala se koleda peněžitá, groš i více. Tato dávka, prvopočátečně dobrovolná, stala se ponenáhlu zvykem a později povinností. Kde byla k očekávání značnější koleda, tu se psala ozdobná

Sv. Tři králové v jižních Čechách.

písmena proplétaná a mezi sebou spojená všelikými větvičkami, lístky a křížky. Za nimi neb pod nimi psal se letopočet. Někde doprovázel kantora kostelník, který s kadidelnicí v ruce vykuřoval obydlí. Také ministranti účastnili se průvodu jako zpěváci. Při vstoupení do obydlí zpívali píseň: „Tři krále znamenali hvězdu, kterou jsou viděli“ atd. (Kancionál královéhradecký.) Píseň se zpívala tak dlouho, dokud nebyl proveden nápis. Když v pozdější době učitelům bylo zapovězeno psaní „tři králů“, nechtěli někteří hospodáři odvádět „koledy“, namítajíce, že pouze za „psaní tři králů“ se platí, a požadovali, aby se tak dělo dále. Na mnohých místech vyvolalo vymáhání tříkrálové koledy všeliké nepřijemnosti.

Na *Zbirovsku* na Tři krále chodil učitel s hochy od domu k domu a zpívali: „Tři králové od východu, jak spatřili novou hvězdu, hned své koně sedlali a do Betléma se brali.“ Při tom učitel psal křídou (na Tři krále svěcenou) na dveřích: K M B. Potom jeden z hochů říkal vinš: „Skrze narození Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista jim uctivě vinšovat přicházíme, aby jim Bůh zdraví, štěstí a požehnání udělití ráčil a po vykročení z tohoto světa, aby se s tím novorozeným Ježíškem v nebi těšili a radovali. To jim z upřímného srdce vinšujeme.“ Učitelé za to náležel poplatek jeden groš stříbra.

Před lety chodíval pan učitel ve *Vrbčanech* po koledě, psával hned Tři krále, zpívaje při tom s dvěma žáky: „Ó přešťastný tento den, v němž jest Kristus narozen...“

Tři králové na Chodsku.

Jakmile odešel, smazala hospodyně ona tři písmena, aby slepice více nesly. Nyní odpoledne chodí kostelník s pomocníkem ve *Vrbčanech* na Nový rok a v připojené obci *Myškovcích* na Tři krále po statcích a větších staveních a vykuřuje světnici za zpěvu písně: 1. „Tři králové, pohanové, viděli jsou světlo nové, jež na obloze svítilo, nového krále zjevilo. 2. Krále králů, Pána pánů, hojného dárce všech darů, Boha země a výsosti, ten všem pomáhá v ouzlosti. 3. V uctivosti se blížíme, poklady své přednášíme, velký Spasiteli světa, ozdobo ctnosti života. 4. Přijmiž kadidlo a myrhu, dejž nám naději a víru, kladem Ti zlato arabské, bys nám udělil lásky své. 5. Na kolena svá padáme a vroucně Tebe žádáme, bys nám vždy milostiv býval a v lásce své nás zachoval. 6. A někdy v andělské říši smiluj se nad duší, v rytíř-

stvu slávy nebeské dejž odpočinutí rajske. Amen.“ Tato píseň se zpívá podle tvrzení starých pamětníků od nepamětna. Poté přeje šťastný a veselý nový rok, začež obdrží as 10 nebo 50 kr. a ošatku buchet.

Hoši oblečení za Tři krále napíší v okolí *Trhové Kamenice* po zpěvu své známé koledy na dveře světnice K + M + B +. Pak podají tu křidu hospodyně a ta jde do síně, udělá tři křížky na venkovních dveřích. Vráti se do světnice, dá hochům křidu a přidá několik krejcarů, aby jim přibýlo „*na tu dalekou cestu do Betléma*“. Po třech dnech jde hospodyně časné ráno, než vyjde slunce, a ty křížky smaže, a to proto, aby jí slepice nesly hodně vajec celý rok.

Na večer svatých Tří králů pro zábavnou věštbu *slévají olovo*. Roztavené olovo lijí do připravené, vodou naplněné nádoby. Slitinu pak podle vlastního přesvědčení srovnávají s věcmi vyskytujícími se v životě. Jsouce však v pochybnosti, kladou slité olovo v přiměřené vzdálenosti ke stěně, na níž ono navečer vrhá svůj stín, a podle toho pak rozhodují, co sobě ulili, buď šťastně neb opačně, např. umrlčí hlavu, přilbu, meč, loď, stromy, kolíbkou, koně atd. Podle toho, jaký význam ulité věci mají ve skutečnosti, stanoví se osud litců.

V týdnu tříkrálovém spolčí se na *Chrudimsku* tři děti z chudších rodin a chodí oděny za krále v domácí nebo také v sousední osadě „po koledě“, která se jmenuje *koleda tříkrálová*. Děti samy říkají, že chodí „za tři krále“. Královské roucho sestává z dlouhé řízy, kterou zastupuje bílá mužská košile, pozlaceným papírem olemovaná, a z pláště, který je upraven z červeného řasnatého šátku, na šíř přeloženého. Zoubkované korunce, polepené postríbrřeným a pozlaceným papírem a žezlo věnují králové zvláštní péči. Žezlo obyčejně zhotoveno z kuzele od přeslice; je obaleno postríbrřeným nebo pozlaceným papírem. Jeden z králů, který má obličej a ruce sazemi natřené, nazývá se „černým“; chodí vždy poslední. Při vstoupení do bytu začnou všichni tři králové zpívat: „My tři krále, my jdeme k vám, štěstí, zdraví přejeme vám“ atd. (Nápěv i další slova jsou všude známa.) Po přednesení písně postaví první z králů plechovou pokladničku na stůl, aby do ní domácí vložili „koledu“. Obdrževše dárek jdou tři králové o dům dále.

V oktávě sv. Tří králů chodí na *Chodsku* „tříkrálové“. Zvláštní je, že chodí „*tříkrálové*“ na *Chodsku jen dva a třetího nosí na „motovítku*“, kterým točice zpívají: Ó, my tři slavný králové, králové, z daleký zemi jedeme, z daleký zemi jedeme. Vod východu

Sv. král Melichar.

je příchod náš, jak řek' prorok Jeremiáš. (Kleknou.) Zbudil se Josef ze spaní, vzal to didátko s Marií. Vodešel s ním do Ejipta, tam přebýval dvě tři léta. (Mouřenín volá:) Já se k tomu znám, že sem z zemi mouřeninský král. Staňte, vy dva králové, vemte si své věci a pudeme. (Zpívají:) Toho daru vám děkujem, nového roku vinčujem, bychom přes rok zas k vám přišli, vás ve zdraví zas vynášli. Tak líčí na Chodsku „tři krále“ Jindř. Baar.

J. F. Hruška soudí, že tři králové nepatří do chodského zvykosloví. Na chodskou vesnici v období sv. Tří králů přicházejí „tři“ králové z města. Někdy mívají i košile na vrch šatu spuštěné přes kalhoty. Bývají vždy dva, třetí je dřevěný na nástroji podobném rohatině; tento musí za zpěvu stále dělat poklony, jsa k tomu pobízen klikou, kterou otáčí jeden z „tří“ králů, který rohatinu drží. Za tři krále strojívají se žebráci z Domažlic. Dárky pro ně jsou jen o něco vydatnější almužna: chléb, vejce i brambory. Zpívají píseň: „My tři králi, my jdeme k vám.“

Udržují se paměti, že nynější řemeslné, žebravé pochůzky s obyčejnou písní „My tři krále“, bývaly po venkově nahrazovány *dramatickými výjevy, na způsob divadla upravenými*. Vzácný doklad toho zachránil před zapomenutím Aug. Hajný.

V okolí *Nymburka* chodívali tři chlapci ustrojení „za tři krále“. Měli přes šaty mužské košile, obepnuté pasem, na hlavách zoubkované koruny z papíru, polepené zlatými hvězdami, také jinobarevnými proužky, a podobně i pás. Na krku mívali barevné šátky a za pasy houpaly se jim dřevěné kordy. Jeden z nich, jenž představoval krále mouřeninského, byl na tvářích a na čele počerněn. Chodili po vsi od stavení ke stavení. Vstoupivše do stavení, dali pozdravení a hned přednášeli, zčásti zpívající, zčásti jednotvárně deklamovali.

Jejich říkání skládá se ze tří částí. Předně ze známé koledy „Co to znamená medle nového“, kterou společně zpívají, potom ze hry vánoční, kterou sice všichni tři společně deklamují, která však původně byla provozována pastýři a andělem. Jak byla hra jednotlivým pastýřům a anděli rozdělena, snadno lze poznat z obsahu. Poslední část, počínající slovy „Copak ty tam“, je ukončení známé písně „My tři králové jdeme k vám“, kterou si snad chlapci k původní hře později přidali, aby ji tím k obchůzce po Třech králích přizpůsobili.

Všichni: „Co to znamená medle nového, neviděli jsme nebe tak jasného, hvězdy překrásně svítí, něco to musí býti. Ptáčekové libým hlasem zpívají, pastýři o půlnoci troubějí; nikdy to nedělali, by o půlnoci troubívali. Anděl Páně po oblacích nebeských se snáší, všem kůrům andělským radost přednáší: Sláva na výsostech Bohu, na zemi pokoj lidu. Narodil se nám král o půlnoci, země povstala velkou mocí, v Betlémě v jeslích leží, k němu vůl a osel běží. Matička nemá peřin pro něho, vůl a osel zahřívá jeho, Josef kolébá stále to nemluvnátko malé.“

Dozpívavše deklamují. Pastýř: Pospěš, ty malý Jeníčku, vem tam tu ovčí kůžičku, zahřej to krásné dítě, ať nezmrzne v bídě. Pastýř: Bratře můj, pozoruj, co jsme si před lety povídali, když jsme ty berany pásávali, že se nám narodí Spasitel, všeho světa Vykupitel. Anděl: Gloria in excelsis Deo! Pastýř: Vzhůru, bratře milý, to není vše v chvíli, anděl Páně zpívá Gloria. Pastýř: Mlč, ty Kubo, stará, šedivá, některá ovce v stádě zabečela, a ty myslíš, že anděl Páně zpívá Gloria. Anděl: Pospěšte, pastýři, do Betléma, jen brzy, nečekejte, nemeškejte, ať vás cesta nemrzí! Pastýř: Copak nás tak

voláš, že nám ani spát nedáš, pověz nám medle, copak tam nového máš? Anděl: Narodil se v jeslích náš Spasitel, Vykupitel, právě o půlnoci dnes. Pastýř: Nu, bratře, snad tam také půjdeme, nějaký dárek s sebou vzítí musíme. Pastýř: Já vezmu krajíc chleba, však je ho tam velká potřeba. Pastýř: Já tučného berana, pomůžeš mi ho dátí na má stará ramena. Pastýř: Já Kuba, starší bratr pastuší, daruji děťátku dary malý. Pastýř: Já malý Janek, daroval bych piva džbáněk, ale džbáněk piva nemám, krajíc chleba ti dám. Všichni pastýři: Přijmi tento dárek od nás, Kriste Spasiteli náš. My se odsud ubíráme, k svému stádu pospícháme. Sem, sem! k jesličkám pospícháme. Pastýř: Maličko mě poslechněte! Josef bude kolébat, Maria mu postel stlát. Pastýř: Kdes ostal, Bárto, s dudama, žes nepřišel hned za náma, snad sis je nepolámál, když si je do kapsy dával. Všichni pastýři: Troničky nebudeme brátí, nemáme je kam skládati, šesták bude mariáš, jen se všude rozléháš.

Melichar: Copak ty tam, černý, vzadu, vystrkuješ na mne bradu. Kašpar: Slunce je toho příčina, že moje tvář opálena. Baltazar: Slunce drahé kamení od Krista Pána narození. Všichni: Přejeme vám šťastný a veselý nový rok. Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!

I bodrá chasa sladovnická měla svoje rázovité slavnosti a obřady. Z nich vyniká koledování v předvečer sv. Tří králů u pana starého. Tyto starodávne obyčeje sladovnické chasy obšírně popisuje Reinsberg-Diiringsfeld.

V předvečer sv. Tří králů oblékla se v některých městech všecka sladovnická chasa svým rázovitým krojem. Šli blahopřát sládkovi. Jeden nesl kadidelnici, jiný kroupku se svěcenou vodou a některý křídú. Nejmladší nesli pytle, lopaty a lucerny s hořícími svíčkami. Vešli do světnice sládkovy, vykourili ji, vykropili a zanotili sborem:

„Den přeslavný, hle! k nám přišel,
kdy může být každý vesel,
kdo jen kterak začítí má,
třeba celý týden.

My odkud začít nemáme,
na koledy pospícháme,
k vám, přemilí naši páni:
dej Bůh, ať se štěstí dohání,
jak vaší paní manželce,
dítětkám, vaší čeládce,
dej vám Pán Bůh požehnání,
u vašem panování,
až do šťastného skonání.

Pospolu budme sjednoceni,
držme posvícení,
pobudme pospolu,

připijme jeden druhému
piva, vína, páleného,
za zdraví jeden druhého.

Dejte tolar, dejte dukát,
nebudeme na vás ťukat;
po vše časy
z naší chasy
budem velebiti vás.

Pak se od vás odeberem
všichni zase ke své práci –
my pracovítí sládci.

A ty, chlapečku, zametej,
zrnko k hromádce přimetej;
víš, že rádi pivo píme
a neradi rozlíváme.“

Poněkud odchylný zpěv této sladovnické koledy zachoval ve své sbírce písní K. J. Erben.

Den přeslavný jest k nám přišel,
v němž má býti každý vesel,
kdo jen odkud má začítí,
třebas celý týden.

My odkud začít nemáme,
na koledu jít musíme,
k vám, přemili vzácní páni,
dejž Bůh, ať se daří!

Jak vaši paní manželce,
dítčám i čeládce:
dej vám Pán Bůh požehnání
ve vašem pracování.

Dejte nám tolar nebo dukát,
budeme na vás vzpomínat,
po vše časy naši chasy
budem chváliti vás.

Pakli nám co umenšíte,
a některý zlatý dáte:
dejte jenom s ochotností;
my pak s veselostí

od vás to za vděk přijmeme,
na plášť si vína koupíme,
páleným ho zpremuje,
hořkým podšíjeme.

Zdávna jsme toho žádali,
bychom se s vámi shledali;
pospolu jsouc sjednocení
držme posvícení!

Pobudem veselí spolu,
připijem jeden druhému:
vína, piva, páleného
za zdraví druhého.

Již se od vás rozejdeme,
a domů se povedeme
všichni zase k naší práci,
pracovití sládci.

A ty, chlapečku, zametej,
zrnko k hromádce přimetej!
víš, že my rádi píváme,
a nerozlíváme.

Erben ze zkušenosti přidává popis dalších obřadů: „Byl poslední den v roce 1840. V Novém Městě pražském v jednom domě nákladnickém sedali jsme k večeři: hospodář sládek, poctivý Staročech, v čele, a my ostatní dvěma řady po celé délce stolu až ke dveřím. Tu zazní venku píseň: „Den přeslavný jest k nám přišel,“ dveře se otevřely a do pokoje vešla zpívajíc chasa sladovnická, každý jich něco nesa: podstarší feruli, hvozda, pytel, dva vodáci kropidlo a kadidlo z kostela vypůjčené, vykropující a nakuřující, mládek a sladomel každý po lopatce a chlapci po chošti. Postavivše se půlkolem u dveří zpívali dále. A když přišla slova sloky poslední: „A ty, chlapečku, zametej,“ hodil hospodář na zem tvrdý tolar, hvozda nastavil pytel a chlapec do něho tolar chvostem vechal. Na to přál podstarší hospodáři a celé rodině „šťastného nového roku“, poděkoval z daru a pak se všichni poklonivše zas odešli.“

S Erbenovým popisem shoduje se líčení kolednické obchůzky sladovnické sládka Jos. Krupky z 50. let XIX. stol.:

Po zpěvu předstoupil „podstarší“ a uctivě přál panu starému šťastného nového roku. Poté šli hoši k paní staré a nastavili lopaty a pytle. Paní položila na některou lopatu dárek, tj. peníze. Hoch ukázal dar na lopatě chase a vhodil jej do pytle.

Pak šel jeden a psal svěcenou křídou na dveře C + M + B +. Ještě jednou kádlem vykourili, svěcenou vodou posvětili a rozloučili se pozdravením: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus.“ Hospodář i jeho manželka poděkovali: „Až na věky. Amen!“ Tím byly obřady u konce. Chasa potom oslavovala památku na to a rozjařila se při společné, veselé schůzce a pitce.

K předchozímu popisu připomeneme pro přirovnání ještě jiný popis téže slavnosti, jak byla slavena v Praze po pivovarech. Podává některé zajímavé podrobnosti:

Toť bylo kdysi v šalandách pražských pivovarů zvláště hlučno, když se blížil den 6. ledna. Vedením podstaršího nebo vodáka konala se každoročně hlučná a veselá pěvecká cvičení vyvolených zpěváků z chasy! Zvláště slavnostní byl den 5. ledna pro chasu i pana starého i hosty v hostincích.

V předvečer tříkrálového dne vybrala se chasa svátečně oblečena v sněhobílých zástěrách se zahnutým cípem a zelených čapkách, v černých kalhotách, zelených kabátčích s čamarkami, vykropili nejprve pivovarské místnosti, valečky a zvláště humna, „aby slad měl málo díla“, kotel i spilku, „aby pivo dobře zráló“, chladičí stoky, „aby se svatí Tři králové přimluvíli, aby byla lepší míra“, ovšem též sklep, zvláště pak „stolici“ paní Lidunky, ostatní místnosti a obzvláště slavnostně byt pana starého.

Pan starý rovněž svátečně oblečen očekával s celou rodinou „mládence“, mezi nimiž nescházel ani „starý drak“, jinak též „fotr“ zvaný – hvozda a „chlapeček“ učeň.

Slavnostně přijal pan starý koledující chasu. Ta vykourila a posvětila jeho byt, prozpěvujíc příslušné písně. Pan starý se usmíval a spokojeně naslouchal, když hvozda bručivým hlasem do písně „Tři krále znamenali...“, nemoha ostatním postačit, notoval „dali – brali – vzali“ a nakonec zvláště povýšeným hlasem prozpěvoval: „Páleným ho zpremujeme a hořkým zašijeme.“

Posléze pak, když refrén písně upomínal pana starého: „dej nám tolar, nebo dukát“, pokynul tento dobromyslně paní staré: „Nu tak, dej jim – dej!“ Nakonec pak byla obvyklá gratulace, „koleda“, která končí: „Což my všichni vám srdečně přejem, i se svatým Emanuelem.“

Při tom ovšem stále v popředí byl podstarší neb „vodák“, jenž vedl chasu. Když byl obřad skončen, pokynul pan starý prvnímu a napomenul jej, aby neopominul včas a pořádně domů s chasou se vrátit.

Nato mládenci odešli. Vykropili celý pivovar, zamířili do šenkovny, aby ji také vysvětili. V dobách, kdy takovéto tříkrálové putování sladovnické chasy v Praze bylo všeobecně rozšířeno, čekali již hosté na sladovnickou chasu.

„Sladáci“ chodívali podobně i po soukromých domech, jež měly s pivovarem nebo s panem starým nějakou souvislost. Všude byli slavnostně očekáváni, vítáni. Vysvěcovali, koledovali, křídou psali i všechny pokropovali a podkuřovali. Že tu škádlili také děvčata samo sebou se rozumí.

Tři králové z Kojetína.

Moravské lidové hry tříkrálové, jež splývají vlastně obsahem s vánočními hrami, sebral vedle starších záznamů u Sušila, Kuldy a jiných Frant. Bartoš. Podává pěkné ukázky, snadno napodobitelné, jak se bavil lid v moravských dědinách světským živlem směšným ve vážných a nábožných výjevech o uctění Ježíška v Betlémě od Tří králů.

Starší písně a tříkrálové zábavky zachoval z lidového podání moravského Julius Fejfalík. Otiskuje např. sbírku tříkrálových popěveků:

Jak koledují tři králové na *Hané*: Tři králové od východu přišli sme sem v tuto dobu; radujme se, veselme se, v tomto novém roce. Tři králové znamenali, keró hvězdu uhlídali: hned na koně sedali, do Betléma só se brali, na krále se ptali; radujme se, veselme se, v tomto novém roce. Král Herodes nechal rozkázat, na dítě se pilně ptat. „Copak ty tam, černý, vzadu, vystrkuješ na nás bradu?“ Móřeninská zem jest velká, nazývá se Hamerika; Slunce toho příčina, že jest má tvář opálena! Chudá matička žádala mi postel vedle jeslíček, kde leží vůl, osel; Panna Maria kolíbala a nynej, nynej zpívala: nynej, nynej, rozmilej, Ježíšku spanilej, nynej.

Jiná hra tříkrálová podle Fejfalíka. Všichni zpívají: Den přeslavný jest k nám přišel, v němž má býti každý vesel, radujme se, veselme se, v tomto novém roce. Dítě se nám narodilo, prorocství se vyplnilo, radujme se, veselme se, v tomto novém roce. Jezajáš prorokoval, anjel Gabriel zvěstoval, radujme se, veselme se, v tomto novém roce. Neseme překrásné noviny, Krista Pána narození, radujme se, veselme se, v tomto novém roce. Panenka Maria čistá počala nám Jezu Krista, radujme se, veselme se, v tomto novém roce. V hospodě místa nemělo, mezi hovádky leželo, radujme se, veselme se, v tomto novém roce. Ať nezře věčný plamen, uchovej nás, Pane Kriste, Amen. – První král: Mnohovážení páni, za zle nemají, že sme do jejich příbytku vstúpili, nevšak se to stalo z naší moci, neboť jsme viděli hvězdu, která nás vedla až do Jeruzaléma. – První král: Já Kašpar z daleké krajiny, od konce Cecilie, Arábie spanilě přicházím, neboť jsem viděl, kde pastuškové se mu klaněli, sýr a máslo jemu darovali; protož my se ti, novorozený králi, klaníme, zlato, kadidlo a myrhu ti obětujeme. – Třetí král: Já Balthasar, král, já mu obětuju myrhu, to jest na znamení jeho přehořkého umučení. – Všichni: Aleluja, aleluja, Josef stařeček byl zarmoucený, nad svú Marií byl zkormoucený. Když ji uhlídal těhotnou býti, počal se nad ní tuze rmútiti, měl jest úmysel jí odejiti. Zjevil se mu anjel ve spaní, řka: Neodcházej od Marie Panny. Aj, vy milý hospodáři, dají nám dary s veselú tváří. Za zle nemají, že jsme zde byli, a s Kristem Pánem zde přebývají. Pochválen Ježíš Kristus.

Pěkně znázornil obchůzku tří králů na Slovácku v sedmdesátých letech XIX. věku Karel Žádník. Staří, mladí, děti se zájmem pozorují a poslouchají tříkrálovou hru dětskou a chystají se podělit tři krále dárky, chlebem, koláčem.

Moravskou hru na tři krále, složitější, na způsob divadla zapsal věrně podle lidového provozování Frant. Bartoš. Hrají osoby Kašpar, Melichar, Baltazar, Herodes. Drabant, jeho služebník. Dva pastýři. Anděl. Turek. Josef a Maria. Dva židé. Čert. Smrt. Ráchel. Postaví se plátěná nebo papírová stěna na dvě tyče navinutá; Josef a Maria s děťátkem se postaví před stěnou, Herodes se usadí po straně. Ostatní osoby za stěnou, odkud vystupují.

Pastýři: Sláva na výsosti Bohu, pokoj lidem dobré vůle. (Oba ulehnou a chrápají.)

Anděl (vystoupí a zpívá): Pastuškové, pastuškové! Stáda zanechejte, do Betléma spějte! Narodil se vám Spasitel, všeho světa Vykupitel.

První pastýř (vstane a zpívá): Copak to nového bude? Andělé zvučně zpívají sláva, sláva! Vstávej, Vávro, vstávej, copak se ti zdálo?

Druhý pastýř (vstane): Zdálo se mi, zdálo, že se nebeské oblaky blejskaly, andělé zvučně zpívali sláva, sláva, sláva!

Oba pastýři (přistoupí k Josefovi a Marii.)

První pastýř: Ó ty Boží stařečku, jak ti říkají?

Josef: Moje jméno Josef, tak mne nazývají.

První pastýř: A vy, Boží matičko, kdepak se narodilo to malé děťátko?

Marie: Copak se na ně ptáte, když mu dary nenesete?

První pastýř: A věru, my mu dary přineseme, které mu budou šmakovat. Náš Kubíček hrál na housličky, tancovaly jehňátka, také ovečky, kůzlátka. Sláva, sláva!

Tři králové (vystoupí.)

Kašpar: Divná divnost se stala mezi námi, že jsme se tak dohromady sjeli. Nemůžeme se doptati o novorozeném dítěti.

Melichar: Má rada jest taková, všem pánům služba hotová, bychom jeli k Herodesovi, králi a vladaři tomu kraji.

Baltazar: Hned té chvíle tak učiňme, na Herodesa krále se ptejme. Nepochybně, že nám poví, o těch novinách vyjeví. Z těch novin se potěšíce, půjdeme Boha chválíce.

Tři králové: Jedme, jedme a pospěšme a na Herodesa se ptejme.

Drabant: Slavní páni! co hledáte, nebo se na krále ptáte. Já jsem jeho služebníkem, tím nejprvnějším drabantem.

Králové: Poněvadž vy se přiznáváte, že jeho služebníkem jste, tuto službu nám prokažte, od nás králi takto vzkazte: Že jsou tři králové od východu přijeli sem tuto dobu, že chceme s králem mluvit a v tajnosti rozmlouvat.

Drabant: Slavný pane králi! Jsou zde tři krále od východu, přijeli sem tuto dobu, chtějí s vámi něco mluvit a v tajnosti rozmlouvat.

Herodes: I jdi mi hned pro ně, že je rád spatřím u sebe.

Drabant: Slavní páni mohou před krále hned jít a slavnou poklonu učinit.

Tři králové: Za tu službu prokázanou od nás králi učiněnou nemůže ztracena býti, nýbrž poklonu vzítí (sic).

(Přistoupí k Herodesovi). Zdráv buď, Herodesi králi v zemi Judské vyvýšený! Toto naše navštívení ať ti proti mysli není.

Herodes: Vítám vás, přemilí hosti, neb jste mi podivní dosti. Takových hostů jsem se nenadál, nýbrž bych vás nebyl poznal. Nevím, nevím, kam vaše cesta, nebo do kterého města.

Tři králové: My sami cestu neznáme, proto se na krále ptáme. Jasná hvězda na svítání ta nás přivedla až sem.

Herodes: Jděte, jděte a pilně hledejte, na novorozeného krále se ptejte, až se vrátet budete, mého dvoru neopomíňte. Já také dary ponesu a slušnou poklonu přednesu.

Tři králové: Zdráv buď, Herodesi králi, v zemi Judské vyvýšený! Tobě my se poroučíme, svou cestou se pobereme. Jedme tedy a pospěšme, snad Syna Božího spatříme. (Za stěnou vystrčí se zlatá hvězda na hůlce.)

Melichar: Aj, tam ta hvězda vychází, veliká záře od ní pochází, zajisté se tam narodil Syn Boží.

Tři králové: Hned tam jedme a pospěšme, snad Syna Božího spatříme.

Josef: Pohlédni, Panno Maria, to nejsou žádní prostí vojáci.

Maria: Pravda, že nejsou žádní vojáci, to jsou udatní jonáci. Jsou to tři králi od východu, přijeli sem tuto dobu.

Kašpar: Melichar, Baltazar, tím způsobem i já viděli jsme hvězdu svítit, jasným velmi světlem trpytit. Chceš-li vědět, jak mně říkají, jméno mé jest Kašpar, za krále mě mají. Těž tebe já za krále uznávám, tento chatrný dar ti dávám, nic jiného nechci, jen spasení duše žádám.

Melichar: Vítej mi, Adame a Evo, neb jsme našli rajske dřevo, Syna Boha nejvyššího. Chceš-li vědět moje jméno, jest Melichar nazváno. Hvězda z daleké krajiny přivedla mě do této končiny, za to od Boha nic nežádám, a spasení mé duše s radostí očekávám.

Baltazar: Ty, synáčku Boha Otce nejvyššího, rač uslyšet hlasu mého, chceš-li vědět moje jméno, Baltazar já se nazývám. Z dalekých končin jsme vyšli, za jasnou hvězdou k vám přišli, dary na věčnou památku darujem vám a za to od Boha spasení duše žádám.

Anděl: Tři králové od východu, dává vám anděl s nebe radu, byste jinou cestou jeli, a Herodesa minuli.

Tři králové: I seznali jsme na tobě, že jsi pravý anděl s nebe, jinou cestou pojedeme a Herodesa mineme.

Anděl: Josefe, Josefe! vem Marii a dítě, do Egypta jeďte, buď tam až do té chvíle, dokud zas nepovím tobě.

Čert: Brm brm brm brm.

Herodes: Copak to nového slyším? Rmoutím se a velmi děším, že mám mého království zbaven býti. A jinému bych ho snad musil dáti, o tom se musím přesvědčiti. Holá, drabante! Pojd ke mně, co nového, povím tobě. Jdi mi hnedky pro Ráboně, ať vezme knihu zákoně.

Drabant: Ráboni, Ráboni, máš ke králi jíti, a to hned, nedlouho jíti.

Ráboň: Nu, nu, Habatiče! Co to bude, že si phan khrál skhásal pro mě? Phane khráli! Juž sem přišel.

Herodes: Vítám tě, Ráboni milý, že jsi přišel tuto chvíli. Nemeškej pro zákon jíti a před mýma očima ho přečísti.

Ráboň: Dobže, phane krhráli, dobže. (Volá): Šalomoun! Šalomoun! Šalomoun! Zákon, zákon, zákon.

(Druhý žid příběhne s knihou, oba v ní přemítají.)

Oba židé: Thoto jsme našli v zákoně. Še se má khrál naroditi a vy přece našim králem býti.

Herodes: Ty že jsi mi pravdu pověděl, jsi obdarování hoden. Tu máš, to ti daruji na zlatě, jdi domů a neříkej nic žádnému.

Ráboň: Já sem phana khrále čistě ošidil. Já sem dostal sto khusů dukhátů, to jsem ho čistě phodved. Šalomoun! Šalomoun! He! Thu máš stho khusů dukhátů, handluj sa to ščibro, slato, mosaz, pšaskhy, sthary caskhy, thaky khûže, len a co jen může, jen neprohandluj.

Šalomoun: Já bych to ohřál, než bych handloval, rejši bych s čertem v kharty hrál. Taifl! Taifl! khum khartu špíl! Khim, khim!

(Čert přijde s kartami, hraje se Šalomounem.)

Šalomoun (vyhodí kartu): Trumf.

Čert: Adut.

Šalomoun: Trumf.

Čert: Adut. (Sebere židovi peníze a karty.)

Šalomoun (prohráv běduje): Aj vaj, aj vaj, aj vaj.

Ráboň: Co, co, co tho sa kšik? Snad Šalomoun s čertem kharty hrál a všecko prohrál? Šalomoun! Šalomoun! Ša-lo-moun! Thys zajisté s čerthem kharty hrál.

Šalomoun: Aj vaj, aj vaj, aj vaj!

Herodes: Co to nového slyším, rmoutím se a velmi děším, že mám s mého království shozen býti. Musím to jinač přezvěditi. Holá, drabante! Pojď ke mně, co třeba povím tobě. Jdi mi hned pro Ráboně, že mě šelma podved hodně.

Drabant: Ráboni, Ráboni, máš ku králi jíti, a to hned, nedlouho dlíti.

Ráboň: Ny, pšitheli, phověs phravdu, dám ti thringelt.

Drabant: Pojď, však uhlídáš.

Ráboň: Nu, habatiše! Co tho bude, že si phan khrál skházal pro mě? Zdráv buď, khráli! Juš sem přišel.

Herodes: Ó vy falešní a nešlechtní židé. Co vám z toho nyní přijde? Budete v souzení a bídě, dám vám vaše dítky zmordovati, žádného z nich nechci litovati, a toho nového krále dám zahubiti nenadále.

Ráboň: Aj vaj, aj vaj, aj vaj! Phane khráli, aby vás čert do phekía.

Herodes: Holá drabante! Služebníče můj, vezmi vojáky, dítky morduj a žádného z nich nelituj, a toho nového krále zahubte nenadále.

Drabant: Pospěšte sem, vojáci, neb jsem dostal resoluci, máme dítky mordovati, žádného z nich nelitovati, a toho nového krále máme zahubit nenadále.

Vojáci (odejdou a když se opět vrátí, má jeden z nich na meči nabodnuté dítě): Toto nesem na znamení, že tam byl pláč a kvílení, mordovali jsme velice, žádného nelitující, a toho nového krále zahubili jsme nenadále.

Herodes: To jste dobře učinili, že jste můj rozkaz vyplnili, mordovali jste velice, žádného nelitující, a toho nového krále zahubili jste nenadále.

Rachel (nesouc dítě v náručí, zpívá): Ach já, Rachel zarmoucená, truchlivá a žalostivá. Musím těžce naříkati pro ty dítky zmordovaný. Ó ty Herodesi králi, v zemi Judské vyvýšený. Ty Boží pomstě neujdeš, zlou odplatu za to vezmeš.

Ráboň: Ach běda, přeběda, mně smutnému Ráboni! Co si mám započít? Mám se utopit či oběsit?

Čert: Brr! Však já tě oběsím. (Odvleče Ráboně.)

Šalomoun: Chachacha! Mého tátu čert do pekla vzal, mě tady pro pokušení nechal, já se mu schoval, aby mě nevzal.

Smrt vystoupí s hadem s žihadlem v ústech a roztáhnouc jej, dotkne se hadovým žihadlem prsou Herodesových, praví: Present, Herodesi králi, tvému srdci podávám.

Herodes (slabým hlasem): Holá, drabante, pojď ke mně. Co je potřeba, povím tobě. Zavolej mi ty doktory, kteří jsou nad všechny jiné doktory.

Drabant (volá): Aj, doktoři nad jiné doktory! Máte jíti a mého pána hojiti, a v tom nedlouho dlíti.

Čert: Brr, hned, hned! Když kuchařka topí, vale se mně do očí kouří. Z toho já nic si nedělám, s radostí se tam podívám. Máme tlustou svini v komíně, tam my s králem se najíme. Když to sníme, budem tlustý, hodíme se do kapusty. Pojdte, pane králi, na posvícení. (Vezme krále na záda a upadne, pak po druhé ho vezme, odnese, volaje): Brm brm brm.

Židé (zpívají): Když šel žid ze šábesu, koupil si kus barchesu, aj vaj, aj vaj. Mé smutné, přesmutné koníky khain aj vaj, aj vaj. Mé smutné, přesmutné koníky khain.

Konec. – – –

Počínajíc Novým rokem až do svátku Tří králů v *Kojetíně* – podle popisu Ondřeje Pische – chodí tři hoši večer jako „tři králi“. Každý má na sobě oblečenu ženskou košili nebo bílou sukni, která je pod krkem uvázána, a na této splývá přes ramena až téměř po kolena ornát, zhotovený obyčejně z červeného nebo modrého „cukrového“ papíru a ozdobený různými ozdobami vystřiženými z barevného papíru. Na hlavě trčí každému zlatá koruna s křížkem. Jeden z hochů má obličej a ruce učerněny černidlem na boty, ostatní dva mají jen pod nosem týmž černidlem označeny kníry.

Hoši, vlastně „králi“, sestoupnou se tak, aby „mouřenín“ stál vzadu za bělochy a bylo mu vidět toliko hlavu. Ukloní se a spustí sborem: 1. My tři králi jdeme k vám, štěstí, zdraví vinšujem vám. 2. Štěstí, zdraví, dlouhá léta, my jsme k vám přišli z daleka. 3. Daleká je cesta naše, až do Betléma cesta naše. 4. Přišli jsme k vám tři králové, od východu mudrcové. 5. Jdeme ctíti a chváliti Ježíše Krista do Betléma. Při slovech „Ježíše Krista“ všichni se ukloní. Na to dupnou bílí králi a pokračují roze-stoupivše se a hledíce na „černého“: 6. A co ty tam, černý, vzadu, vystrkujes na nás bradu? „Černý“ dupnuv sám, vkročí mezi dřívější doprostřed zpívaje sám: 7. Co se vám zdá, že jsem černý, vždyť jsem z té mouřenínské zemi. 8. Slunce je toho příčina, že jest má tvář opálena. 9. Slunce je drahé kamení pro Kristovo narození. Činím svou poklonu, činím svou poklonu. Ukloní se dvakrát. Poté zpívají všichni společně podle prvního nápěvu: 10. Tři králové od východu jak spatřili jasnou hvězdu. 11. Hned své koně osedlali a své dary sebou brali. Na krále se ptali, na krále se ptali. 12. Když přijeli k městu tomu, tomuto řeči (?) Betlému. 13. Král Herodes z okna koukal, viděl tři krále z daleka. 14. Kampak, králi, cesta vaše; až do Betléma mysl naše. Poté se ukloní, a jeden z nich předstoupí před diváky s pokladničkou, do níž tito udělují peněžitě dary. Nato „králi“ se odporoučí: „S Pánem Bohem“ a „Pán Bůh zaplať.“

V jiné tříkrálové hře zračí se patrný vliv valašský. Hoši zpívají: Přišli jsme k vám tři králové, jsme výborní mudrcové, jdeme ctíti a chváliti Ježíše Krista do Betléma, Ježíše Krista do Betléma. Herodes král z okna koukal, viděl tři krále z daleka. Kampak, králi, cesta vaše? Až do Betléma mysl naše! A co ty tam, černý, vzadu, vystrkujes na nás bradu? Co se vám zdá, že jsem černý, vždyť jsem z mouřenínské zemi. Slunce je

toho příčina, že je má tvář opálena. Slunce je drahé kamení pro Kristovo narození. Činím svou poklonu! Činím svou poklonu! Všichni tři: Když králové od východu, jak spatřili jasnou hvězdu, hned své koně osedlali a své dary sebou brali, na krále se ptali, na krále se ptali, přijeli k městu tomu, tomuto rečti (?) Betlému, nad ním stála jasná hvězda, co nám to ukazovala, paprskem zjevila, paprskem zjevila. Pobereme krpce na ramence, poběhneme s nima do Betlémce. A co ty ovečky znamenají, že oni k Betlému pospíchají. A já jsem váš fusakredy a zapíšu vaše dary, které máme při salaši. Keď sa buček zelená, Valach dosti peněz má, ve dně umí koze pástí, v noci umí koně krásti. Keď sa buček zelená, Valach dosti peněz má. Na rabuvku spolu pudem a s obuškem státi budem. Keď sa buček zelená, Valach dosti peněz má. – Pak stoupnou všichni do řady vedle sebe a se slovy: „Aj, vy milostiví páni, nemějte nám to za zlé, že jsme k vám přišli s Kristem Pánem. Pochválen buď Ježíš Kristus,“ ukončují, žádajíce o peněžitý dárek do pokladničky.

Zároveň s „třemi králi“ chodí podle Pischova líčení „pastýři“, kteří však nejsou původu místního, jak je patrné z nářečí, ovšem již nečistého, promíšeného polským živlem. Jejich obchůzka se shoduje se znázorněním tříkrálových pastýřů ve zvykoslovném oddělení Národopisné výstavy r. 1895. Jsou oblečení v ženskou košili a sukni, mají jako ozdobu přes ramena po pás z tuhého barevného papíru „držáky“ (šle), mnohdy různými barevnými výstřižky zdobené. Na hlavě strmí koruna v podobě cukrové homole, na níž je nalepeno různých svatých obrázků a jiných ozdob. V ruce drží každý hůl taktéž polepenou barevným papírem. Pastýři postaví se do kola, tváří k sobě, udeří holemi do středu kola a zpívají: 1. Priběželi do Betléma pastýři, pastýři, pastýři, pastýři. 2. Pytali se, co to bendže za dítě, za dítě, za dítě, za dítě. 3. Kterému se vůl a osel klanějí, klanějí, klanějí, klanějí. 4. Tre králové obdaruňky obdali, obdali, obdali, obdali. Valčíkovým krokem vyměňují si místa, od leva na pravo vykročivše levou nohou, takže ve středu kola jsou k sobě obráceni zády. Takto dozpívají na obvodě kola tváří k sobě a při počátku nového taktu vždy udeří znovu holemi do středu a učiní další krok. – Dozpívavše předcházející 4 sloky, chodí po obvodě kola za sebou, při čemž řekne I. pastýř: Já jsem bača, půjdu spredu, ukrojím si kusek kredy, a zapíšu dary naše, ce jsme vzali u salaše, hop! II. pastýř: Z městečka jsem vyšel, muziku jsem slyšel, tak líbezně hrála, až poskakovala, hop! III. pastýř: Ovce, moje ovce, ať vás pase, kdo chce. Já vás pást nebudu, já k muzice půjdu, hop. Odříkávání děje se za chůze obyčejným krokem a zcela monotónně. – Nato kleknou a zpívají: 1. Sláva Bohu na výsosti, my jsme pastuškové prosti v celé jasnosti. 2. Vyšla hvězda na východě, velká jasnost na obloze, znamení dala. Konec každé sloky: „...v celé jasnosti“ a „...znamení dala“ doprovázejí pastýři nárazy holí o zemi podle slabik. Po zpěvu udeří spodem své hole I. pastýř do hole druhého se slovy: Slyš, bačo, jak andělé zpívají: „Gloria Gzelsis.“ II. pastýř (opětovav úder): Copak se to na mne pere, či vlk ovce dere, či koliba hory, či vlk stádo mory? I. pastýř (zase udeřiv do holí druhých): Nehory, nemory, neb jsem slyšel hlas anděla, proto tebe budím! III. pastýř (opět po úderu): Nepleť košů, ne Matušu, tys myslel, že hlas anděla, a to stará koza zabrečela. Ukončivše tento rozhovor, stále klečíc spustí: Zdráv buď, bačo, v zimě v létě, když na jaře růže kvete, zdráv buď, bačo, bačo náš, ve své moci salaš máš, a my s tebou nic více nebudem pít žinčice! A pokračují: Panna Maria porodila, do jeslí položila,

toto malé pacholátko! Po tomto zpěvu všichni vstanou a chodíce obyčejným krokem po obvodě kola zpívají: Vstaňte, nemeškejte, Ježíškovi dary neste, co který máte! Udeřivše holemi o zemi pokračují: Já mu dám pár kuřátek, bača pár holoubátek, též i trochu žinčice, smetany do lahvice. A já mu dám podužečku, malinkému pod hlavíčku, půjdem pospoličku. Při tom vesele všichni pospolu nožka na nožku, poskočme trošku. Při počátku veršů: „A já mu dám“, „Při tom vesele“ udeří vždy všichni hoši současně holemi o zemi. Dozpívavše, tancují po obvodě kola polkovým krokem za zpěvu: Obětujme, obdarujme tyto dary jemu, obětujme a vinšujme děťátku malému. Při tých pěkných holečkách, při zelených horečkách, zelenaj sa, bučku, zticha pomalučku. Když se bucek zelená, valach dosti peněz má, na bohatství nežádá, na ovečky pozor dá. Nato chodíce po obvodě kola zpívají: 1. Hop, chlapi, pod šable aj pod obušky. 2. My všecko bereme, aj suché hrušky. 3. Tuto nám nedali, tuto nám dajú. 4. Komára zabili, slaninu majú. Při čemž na počátku každého verše vždy současně všichni o zemi holemi udeří. – Poté kleknou a zpívají: 1. Pásl ovčák ovce na zelené louce, hárum, hárum, hatydlum, hatydlum, na zelené louce. 2. Přišel k němu řezník a s ním strakatý psík, hárum, hárum, hatydlum, hatydlum, a s ním strakatý psík. 3. Ovčáče, zač dáš čtyři ovce, hárum, hárum, hatydlum, hatydlum, zač dáš čtyři ovce. 4. Dám ti čtyři zlatý, jsou peníze taky, hárum, hárum, hatydlum, hatydlum, jsou peníze taky. 5. Ovčák žene domů, pán se trefil k tomu, hárum, hárum, hatydlum, hatydlum, pán se trefil k tomu. 6. Ovčáče, ovčáče, kdes dal čtyři ovce, hárum, hárum, hatydlum, hatydlum, kdes dal čtyři ovce. 7. Pan vlk na mě koukal, já jsem pryč utíkal, hárum, hárum, hatydlum, hatydlum, já jsem pryč utíkal. 8. Měls kýj, pročs ho nepral? měls psa, pročs ho nečval, hárum, hárum, hatydlum, hatydlum, měls psa, pročs ho nečval. 9. Ovčáka oběsíť, a psa hned zastřeliť, hárum, hárum, hatydlum, hatydlum, a psa hned zastřeliť. 10. Ovčák do útěku a pes do zdrapáku, hárum, hárum, hatydlum, hatydlum, a pes do zdrapáku. Při zpěvu „hárum, hárum, hatydlum, hatydlum“ tlukou holi o zemi podle slabik. – Po zpěvu vstanou a tančí mazurkovým krokem po obvodě kola, zpívající: 1. Holá, chaso, tu je jiná, kaše stojí u komína, a bača je v siní a Vacula při ní. 2. Aj ty, bačo, s Vaculíkem, odři kozu i s kozlíkem, pojedem na cestu k betlémskému městu. 3. A když my tam přiběhneme, před jesličky poklekne, co mu obětujem, všecko mu darujem! Nato za písne: Sebereme sobě trúby, pišťály, abysme mu hodně pískali, tomu děťátku, tančí krokem polkovým po obvodě kola. Postavivše se vedle sebe do řady končí slovy: Štěpáne, Štěpáne, tabáček nemáme, dej patáček na tabáček, spolu vyšňupáme. Také: Štěpáne, Štěpáne, tabáčku nemáme, dej patáček na tabáček, bude tabáčku dosť. Pak předstoupí jeden s pokladničkou, do níž diváci vpouštějí peněžitě dary.

Pastuškové (tři králi) ve Slezsku chodívají v období tříkrálovém. Ve východním Slezsku nejmenují se hoši, kteří znázorňují zvyk „tři králů“, „tři králi“, nýbrž všude „pastuškové“. Název takový vyjímá se velmi krásně a odůvodněn je podle J. Vluky tím, že za dob dřívějších ukazovali zvyk „tři králů“ ponejvíce pastuchové, kteří znali nejvíce písní a koled; bylo snad jaksi jejich povoláním každoročně zvyk opakovat!? Snad i proto, že pasáci (valaši) nejvíce k tomu byli povoláni, řídíce se zvláštním právem, „právem valašským“, podle něhož měli také rozděleno východní Slezsko ve tři oblasti pasácké, a požívali při tom různých výhod, jež využítkovali ve vlastní prospěch.

Pastuškové ukazují se nám takorčka v každém kraji. Jsou to mnohdy junáci, odění pestrým hávem tříkrálovým; jejich vysoké čapky (kaptury) různé se jak formou, tak okrasami. Některý má tvar kuželovitý, nahoře s chocholem, jiný válcovitý, a jiný zase se podobá biskupské mitře. Vysoké čapky jsou polepeny pestře malovanými obrázky biblickými, jež se odnášejí vesměs k narození Páně. Dlouhá košile bývá křížem a křížem přepásána různobarevnými stuhami, jako červenými, modrými, zelenými apod. Také ramena a rukávy jsou ověšeny mašlemi; na prsou bývá přišita podobná ozdůbka. Kalhoty nosívali obyčejně tmavé. Dlouhé hole mají rozdílný tvar.

Pastuškové provádějí zvyk již odpoledne na Boží narození a končí svátkem Tři králů 6. ledna. Děti chodívaly s pastušky zároveň až do chalup a naslouchají prostým zpěvům, jež však mají něco zvláštního do sebe i pro svou jednoduchost. V chalupách zaklepají pastuškové palicemi (kyji) na dveře u světnice a dříve vejde první prozpěvuje. (Ostatní následují.) I. pastucha: Pochválen buď Pán Ježíš Kristus! Pěkně prosím, páni milí, kdybyste nám dovolili trochu poskákati: chudých tří pastýřů památky chceme poukázati zkratky. II. pastucha: A já idu proti směle ke cti Krista Spasitele! III. pastucha: Není-li toho času, aby lidé pracovali, pokud straka nedá hlasu, pokud pokrmu neuvidí? Ale straka řkúc: Tu máš, hledej sobě, kde co máš! I. pastucha: A já bača půjdu předy a vezmu si kusek krejdy a zapíšu dary naše, které máme při salaše. II. pastucha: Na rabuvku (lov) spolem (spolu) půjdem a za bučkem státi budem. Kaj (kde) se buček zelená, valach dosti peněz má. III. pastucha: Hodní lidé jsou valaši, které máme při salaši; hodní, hodní jsou vždycky! Všichni: Do Betléma půjdem skokem rychle, hbitěj nežli krokem: dary vezmem s sebu pro Boží potřebu! A ty, Juro Varculíku, navař kaše na ryndlíku a vem flastr medu pro Boží potřebu! Holá, chaso, to je jiná! a za pecen vepřovina i na krancu zeli – pojíme veselí. – Jiný popěvek: Všichni: Vstávejže, ty Kubo, povědzam tě, jak tě lotnym kyjem, obudzam tě! – Daj mi pokoj, Jurku, dřima se mi, nedávno jsem přišel za ovcemi! – Ejhle, čuvaj, cosi při Betlémě! A kde je a kde je? ukaž mi to, ať ja se podívám taky na to! Pobereme krpce na ramena, poběhneme všichni do Betléma. A kde je a kde je? Ukaž mi to, ať ja se podívám taky na to! Neboj se, Ondráši, vždyť tu nic nestraš! Já mám batýk i pistole, pojedeme hned té chvíle. Buchneme, střelíme, všechno odstrašíme! A ty nové divy dobře zapačímy. Leží tam pachole naloženo v zlobě: jeho tvář je jako slunce, podává nám ruce; jest to pastýříček, přesličný Ježíšek. Dej, Ondro, kožíšek, by nezmrz, Ježíšek!

Souhlas zpěvů a vtipů z obchůzek pastýřů v Kojetíně s těmito obchůzkami ve Slezsku prozrazuje vzájemné vlivy i prozrazuje, jak polské tříkrálové obchůzky působily ze sousedství na úpravy říkadel a písní, jež se hemží polonismy.

Zajímavé také líčí J. Vyhlídal, jak ve Slezsku udržují památku na příchod sv. tří králů králové či pastuškové. Pojmenování „tři králové“ v okolí Opavy je známější než „pastuškové“, které je více slyšet v pruském Opavsku a českém Těšínsku. Mokrolazečtí králové v Opavsku někdy již v adventě prováděli svou hru, a bylo je vidět ještě koncem ledna. Králové mají košili až po kolena splývající, přepásanou páskem z malovaného papíru, „obojkem“ zvaným; na hlavu posadí si „čubu“ na způsob biskupské mitry obrázky polepenou, v ruce nosí kyje či špaňhelky. V Podvihově mi vykládali, že mají papírové ornáty, šumně malované, všelijaké barvy; zlaté kraje na nich. Na hlavě nosí papírové koruny, jako králové, a hrají a zpívají, až dostanou almužnu.

Se slováckými a slezskými koledami a zábavami, tříkrálovými hrami shodují se obchůzky v téže době, od Vánoc do konce ledna, na *Slovensku*. Zevrubně je popisuje ve své sbírce prostonárodních obyčejů, her atd. Pavel Dobšínský a jiní. Udržují se v rozmanitých variantech. Ukázkou seznámíme se s obrázkem „*chodzenie s hvězdou na Tři krále*“ na *Slovensku*, zachovaným v Kollárových Zpíevankách od Kašpara Belopotockého z liptovské stolice v letech dvacátých XIX. století.

Ve slovenské hře tříkrálové vystupují osoby: Hvězdonoš, Kašpar, Melchior, Baltazar.

Vcházejíce do domu zpívají všichni: Bůh se nám nyní narodil, a místo vyvolil v judském městečku Betlémě: Raduj se, Jeru, Jeruzaléme! – Kašpar: My tři králi z daleké krajiny přišli sme mezi tento lid neznámý; byli sme u Herodesa krále, zeptali sme se tam směle: Kde jest ten král narozený, novou hvězdou oznámený? I my sme proto sem přijeli, abysme se jemu klaněli, napravte nás na cestu, prosíme za to: Já mu nesem na dar zlato. – Melchior: Hvězda, která se nám ukázala a nás v cestách předcházela, taká se nám zdála divná, jiným hvězdám nepodobná, proto tážeme se na jeho bydlo: já mu nesem na dar kadidlo. – Baltazar (co Mouřín): Já sem od Arábie král, mám od slunce spálenou tvář, u nás nikdy zima nebývá, tam přehorce slunce pálívá. I já sem dal oné hvězdě víru a jdu obětovat tuto mirhu. – Hvězdonoš (k domácím): Z toho se my velice těšíme a radujeme, že mohli těchto třech králů ve zdraví a štěstí dožít, a při tom ze srdce vinšujeme, aby se mohli po smrti v nebesích s Kristem Pánem na věčné věky radovati. (Tu otec, matka a jiní domácí dávají jim všeliké dary: peníze, koláče, jablka, ořechy.) – Jdouce ven všichni zpívají: Ó, dejž pro tvé narození v dobrém setrvání a po smrti věčný život, náš pane Kriste, králi Sabaoth!

LIDÉ PŘESTROJENÍ VE ZVÍŘATA

Pokřtěný lid upravit si staré tradice a pozměnil legendy o příjezdu světců v době vánoční a masopustní v celé skupiny obchůzek se zvířaty. K masopustním veselostem zařazují tyto zábavy s přestrojenými zvířaty, že počínajíc památkou svátce Mikuláše v rozmanitých krajinách československých provozují se tyto veselosti hlavně s koněm bez přesného určení dne, na Lucii, před Štědrým dnem, před Novým rokem, v době Tři králů a odtud až do masopustního úterka. Není tu zvláštního rozdílu. U nás toto celé období, od Mikuláše do Popeleční středy, splývá v celek.

Do polovice IV. století slavilo se Narození Páně v týž den jako sv. Tři králů (6. ledna). Později teprve přeloženo Narození Páně o 12 dní dříve, na 25. prosince. Celá tato doba od 25. prosince do 6. ledna byla pokládána za jedno sváteční období a působila mocně na fantazii prvotních křesťanů. Putování sv. tří králů, jimž tajemná hvězda ukazovala cestu do Betléma, bylo původem rozmanitých zkazek o světcích a nadpřirozených bytostech, jež po způsobu tří králů putovaly po zemi a vyhledávaly příbytky lidské (Martin, Mikuláš, Lucie, Matičky Boží, Tři krále).

Církev, která v tu dobu položila jmenované svátky, sama bezděky působila, aby se průvody s koněm seskupily právě k těm svatým, kteří se zobrazují na koni, nebo kteří přišli podle zbožné pověsti zdaleka, jako svatý Martin (příjezd na koni, na

bruně), sv. Mikuláš, v období vánočním poutníci k Betlému a v době sv. Tří králů, až do odchodu, „veselosti“, kterou představuje masopustní průvod.

S těmito představami, založenými na křesťanských legendách o návštěvě světců, splynuly a vzájemně se doplňovaly i podporovaly prastaré tradice o přestrojování ve zvířata. Vhodně připomíná Máchal, jak k starodávným zvykům, pohanským hrám, jež se každoročně opakovaly v období zimního slunovratu, patřilo také rozmanité přestrojování v koně, býka, tura, medvěda, jelena, kozla apod. Začátkem adventu (Martin, Mikuláš) zahájeny tyto obchůzky světců se zvířaty (kůň nejčastěji), doba masopustní povolila uzdu bujnostem v době Tří králů a veselosti vyvrcholily při těchto obchůzkách v posledních dnech masopustních, kdy obchůzky, přestrojování, zakuklení ve zvířata byly Popelcem zakončeny. Není divu, že tu vzniká směsice maškarních průvodů, které se pořádají se skvělou výpravou stejně hned na Mikuláše, jako by masopust proudil nevázanou bujností, hned na Tří krále a s největší rozpustilostí v masopustě.

Co tu líčíme, pomalu už nebude ani pravda. Tyto zvyky a zábavy vyhynuly a skoro všechen další popis zakládá se skoro jen na pamětech starých lidí.

PERECHTA

Hlavně lidové podání jihočeské zná dnes Perechtu jakožto kobyly, upravenou H z plátna, klibnu, jež v době vánoční a masopustní obchází po staveních. Lidové podání severočeské a moravské zachovalo pod názvem Perechty, Šperechty představu ženy, obludy, která obchází a hrozí přástevnícím, které ve čtvrtek předou, i dětem, které se nepostí nebo jsou nezbedné. Rozeznáváme tedy Perechty (Peruchty), příšerné postavy, obcházející a strašící, a Perechty, maškary přestrojené za kobyly.

Zastavíme se hned u jména.

V západní Evropě, zvláště u Němců, zosobněn byl svátek Tří králů (Berchtentag) jako nadpřirozená bytost Berchta, Perchta, která je známa i Slovanům sousedícím s Němci. V Čechách nazývá se Perchta, Peruta, Parychta, na Moravě Šperechta, u Slovinců Pehtra baba, Vehtra baba.

Parychtou strašívají se obyčejně děti; když se dítě na Štědrý den příliš nají nebo předčasně jí, přijde Parychta a rozpáře mu břicho. Jinde se věří, že toho, kdo se na Štědrý den nepostí, v noci Peruta vykuchá. Perchta se jmenuje strašidlo, jímž na Krumlovsku a Budějovicku strašívají děti nechtějící se modlit, že přijde a rozpárá jim břicho. Perchta, tj. s Bílou paní, Lucianou, chodili, podle Krolmusa, o Štědrém večeru lidé okolo Prahy, a na Rakovnicku. Dětem, jež se nepostily v týž svatvečer, hrozily Perchty rozpáráním břicha.

Chybě se ztotožňuje jméno a tradice staročeské Bílé paní, Perchty z Rožmberka, s bájeslovnou bytostí Perchty, Perechty. Není tu pražádné souvislosti. Již starí znali strašidlo, děsivou bytost Perchtu. V zámecké knihovně ve Fulneku na Moravě nalezl r. 1861 W. Wattenbach rukopis z XV. věku (z r. 1418), návod ke psaní listů, sestavený v Jihlavě od neznámého školního mistra, nazvaný „Candela rhetoricae“. Tento rukopis je důležitý, protože jsou v něm zapsány četné české glosy. Wattenbachova zpráva

o tomto rukopise došla u nás tak malé pozornosti, že bude jistě na místě upozornit zde vedle jiných staročeských glos v polozapomenuté památce na dvě zmínky, zajímavé pro bájesloví staročeské. V jmenované památce je rčení o vodním muži, jenž prý má vodovou tráseň (srv. nynější pořekadlo, že mu kape voda z kabátu), a přirovnání o strašidelné Perchtě, která prý má zlatou hlavu, cínové oči, měděné uši, železný nos, stříbrnou bradu (vous?) a olovený krk.

Zajímavý doklad je v oblíbené lidové staročeské knížce o Markoltovi ze století XVI., kde v žertovném rodokmenu selského rozumbrady Markolta se jmenuje: Drchta měla Stáhlici, Stáhlice měla Hochnu, Hochna měla Šplundru, Šplundra měla Perchtu, Perchta měla Kmochnu... Patrně, jak tenkrát zobecněl název Perchta v lidovém podání.

„Chodí jako Perchta, Paryta,“ totiž pyšně, o silné, statné, naduté ženě, někdy však vykládáno také v tom smyslu, jako zkormouceně, truchlivě, ochable; u Šimona Lomnického v Hospodáři rýmuje jistě na základě lidového podání staročeského „Všecka oškapěla (totiž jako škápa či herka ochabla, hlavu svěsila), co by v nemocnici ležela, sotvíčka že nohy zvodí, jako jiná Perchta chodí.“ Není pochyby, že tu mluvíme o strašidelné Perchtě.

V německém bájesloví původně znělo toto jméno v staré němčině Perahta, později bylo změkčeno v Berchta, Bertha. Vlastní jeho význam byl: svítící, skvělá, vznešená, ladná. Tato báječná bytost, podobná aneb docela totožná s Frau Holda, vyskytuje se právě v hornoněmeckých krajinách, kde tato (Holda) přestává, totiž ve Švábech, Alsasku, Švýcarsku, Bavorsku a zemích alpských; část Franků a Durinků zná Perchtu i Holdu vedle sebe, aspoň jsou zde hranice mezi oběma. Už podle smyslu slova byla Perchta původně dobrotivou bohyní, přinášející radost. Zřídka se však ještě tak představuje, obvykle bývá vytknuta její děsná povaha. Vystupuje jako strašlivá postava a bubák strašící děti. V pohádkách o Perchtě převládá zlý význam, jakožto zase o Holdě význam dobrý. Jejich totožnost vysvětluje mezi jiným také z toho, že obě konají svoje obchůzky současně v dvanáctý den mezi Vánocemi, kterými v počátku středověku místy začínal křesťanský nový rok, a slavnosti Zjevení Páně. Pro Perchtu však u Němců je zvláštní den v závěrečné době, den Perchtin (Perchtag, Perchtabend). Perchta dohlíží, jako Holda (podle německých pověstí), na předky či přadleny, a co nalezne poslední den v roce nespředeného, to pokazí. Její slavnost musí se podle starodávneho obyčeje slavit kaší a rybami. Kdo požil v její den jiných pokrmů, tomu rozpáře břicho, naplní řezankou (sečkou) a zašije je zase radlicí místo jehly a řetězem místo nití. Na Moravě straší proto někde na Štědrý den děti, jestli půst nezachovávají a něco před večerí snědly, páráním. V jižních Čechách chodí prý též Berchta, a to hlavně v Budějovicích, po domech hrozí, že provrtá břicho nebozezem, který při sobě nosí, nedá-li se, oči žádá. V jiných českých místech jmenují ji Parychta, u Slaného Parachta. Chodí prý na děti, jež se na Štědrý den buď nepostily, anebo příliš mnoho jedly, aby jim břicho rozpárala. O Perchtě na Bzenecku se vypravuje, že chodí před Štědrým večerem po lidech, páře jim břicha a cpe tam slámu. Na Moravě ustálil se název Šperechta. Šperechta nazývá se ten, kdo mnoho jí. Dítěm se vykládá, že o Štědrém večeru s pastýři chodí po domech Šperechta, a kde se někdo mnoho najedl, tomu rozvrtá břicho perlíkem (vřetenem) a vycpe hrachovinou.

Šperechta chodí na Olomoucku večer s vřetenem po domech a všechny děti jím provrtává, které se nechtějí modlit. Chodí také na způsob tří králů a hrozí. Kdo se nepostí o Vánocích, podle pověsti na Litovelsku, Šperechta ho vykuchá. Na Kroměřížsku a Kojetínsku hrozívají dětem Šperechtou, aby nepojedly hned všech cukrovinek od sv. Mikuláše. Matky napomínají na Hané malé děti, aby se postily, že uvidí zlaté prasátko, nebo jim hrozí Šperechtou. Touto, po bílu oděnou bytostí s nebozezem v ruce, straší maminky mlsné dítky hned na sv. Mikuláše, aby darů nesnědly najednou, sice že jim Šperechta na Štědrý den provrtá břicho. Když pastýř večer zatroubí, děti volají: Ticho, již Šperechta jde, schovíme se.

Na *Podřipsku* chodily Peruchty na Štědrý den zvečera, k osmé hodině, po staveních strašit děti. Zašlehají metlou na dveře, vstupují dvě, někdy též jen jedna Peruchta.

Objeví se na prahu ke zděšení malých. Žvatlajíc tlumeným hlasem, nesrozumitelným, přistoupí jedna s dřevěným nožem k čeledínovi neb mladšince a naznačuje rozpárání břicha. Druhá jako by peroutkou (křídlem, kosinkou), kterou drží v ruce, vymetla dutinu břišní. Nato první začne hrachovinou vycpávat břicho a druhá rychlými pohyby zašívá a přiklepává peroutkou. Za všeobecné veselosti začínají Peruchty s jiným touž kratochvílí a potom spěšně odejdou. Ve Strážkově zavěsí Peruchta zvoneček některé osobě a pak se jí ostatní smějí, že chodíc zvoní.

Jak povědomo, nadělují Barbory a Mikuláš; Lucie a Peruchty pouze straší. Peruchty trestají za nestřídmost. Prof. K. Rozum zachoval slovem i kresbou tradici o Peruchtách. Ústroj všech Perucht je dosti jednoduchý a skorem všude stejný až na nepatrné odchylky. Za Peruchty přistrojují se muži i ženy. V Mileticích u Velvar počerní si první Peruchta obličej i ruce uhlím neb sazemi. Vlasy jsou buď rozpuštěny, neb se zakryjí šátkem (na babku). Na hlavu si posadí bouřku (cylindr) s perem. Na sobě má oblečenu mužskou košili a pod ní bílou sukni, někdy též pásek kolem těla. Do levé ruky si vezme vích hrachoviny a do pravé dřevěný nůž. Druhá Peruchta si pobílí obličej moukou a obváže si hlavu větším ubrusem, jehož dva cípy jsou nazad volny. Do toho přeloženého ubrusu se vloží kus tvrdšího papíru, aby příkrývka hlavy nabyla určitého tvaru. Dále si nastrčí dvě peruti za hlavu. Právě jako prvá oblékne si

„Peruchty“ z Hrdel.

bílou sukni a natáhne na sebe též mužskou košili. Od krku dolů visí ručník s našitými brky. Do pravé ruky vezme křídlo a do levé metlu. Obličej si zakryje průhlednou látkou. Někde místo bílých sukni a košil zahalují se v poslamky a do rukou berou bidlo s přivázanou peroutkou. (Kozinec.) Ve Chvalíně nosí Peruchta v jedné ruce ocílku a v druhé velký nůž; druhá mívá v levé ruce škopek a v pravé vích hrachoviny. Někdy bývaly opásány. „Od roku 1867 to tak už přestává, co ti žandáři nastali.“ Ve Straškově chodí jen jedna Peruchta s černou, špičatou čepicí, v jedné ruce držíc škopíček s hrachovinou a v druhé dřevěnou dýku; příchod oznamuje zvoněním.

Perychty v *Hrdlech* (lid. v Hrdlí, Hrdle). O Štědrý večer nebo na Vánoce přišly Perychty, černá a bílá; zvoneček je ohlásil. Perychty jdou! Děti strachy se už schovávají. Hrůza šla z obou. Černá dává tlumeným hlasem „dobrý večer“, „pochválen buď Pán Ježíš Kristus“. „Tak se přihlaste, co máte přeplněný žaludek, tak se vám to odebere, aby vám nebylo špatně.“ Bílá Perychta se točí na všechny strany s vyplazeným jazykem, ohyzdnou hlavou kývající, očima jiskřící; druhá brousí na ocílce svůj dlouhý nůž. „Nic jsme nejedli – jsme hladovi“ a podobně odpovídají ti, kteří srdnatě snesou pohled na obě šeredy (obludy). „Když nic, tak s Pánem Bohem,“ a odejdou mumlajíce. Kostra této kukly je z prutu nebo drátu, potažena plátnem a polepena červeným papírem. Zuby se zvláště přilepí. Červený jazyk je pohyblivý jako páka a na kratším jeho rameni uvnitř visí provázek, kterým neviditelně zatahuje ruka. Na jazyk se připevní doutnavka, ztrouchnivělé vrbové dřevo, které uvnitř doutná a tím osvětluje oči a tlamu škrabošky. Nos zobákovitého tvaru se přilepí a oči vyznačené kruhem se vydírkují pro lepší výhled. Zadní část kukly se posadí na hlavu tak, že přední značně vystoupí před obličejem. Rozměry celé škrabošky: délka 0.38 m, výška 0.17 m, šířka zadní 0.23 m, šířka přední 0.11 m. Staromódní, bílý čepce s kokardou a dlouhými pentlemi se uváže na kuklu. Další úbor této Perychty je bílá kazajka a bílá sukně; povrch tvoří poslamka. Zvoneček a hůl nese v ruce. Druhá Perychta podobá se řezníku; na hlavě má beranici s peroutkou. Obličej má počerněn a k němu přivázaný dlouhé vousy, nosí bílou zástěru na těle, v jedné ruce dlouhý nůž a v druhé škopek.

Peruchta z *Nížeboh*. Peruchtou strašili rodiče své děti na Štědrý den, aby mnoho nejedly, sice že je Peruchta vypárá. Bylo totiž zvykem, že se děti o Štědrém dnu postily a teprve večer se dosyta najedly, a to hltavě. Peruchtou byl muž, jenž se přistrojil buď černě, nebo bíle; častěji však bíle. Měl bílé spodky a bílou košili přes ně, na nohou červené punčochy, které se vytáhly nad kolena a zde červenou stuhou uvázaly místo podvazků; na nohy si obul bagančata (šněrovací střevíce). Kolem těla měl červený pás, na němž visela řeznická ocílka. Hlavu kryl pobílený slaměný širák; za ním měl brka; na krku měl uvázanou červenou mašlí. Rukávy měla Peruchta vykasané a ruce do červena zbarvené; nebylo-li barvy po ruce, obtočila si ruku červeným papírem neb červenou látkou. Na obličejí byla škraboška. Obyčejně vešla po večeri Štědrého dne do stavení, držíc v jedné ruce červeně zbarvený, jakoby krvavý nůž, a v druhé škopíček. Mezi dveřmi zůstala stát a bručivým hlasem volala: „Modlete se, modlete se, sic vás vypárám!“ Přitom brousila nůž na ocílce. Peruchta sama ničeho nenadělovala. Poněvadž se děti tímto zjevem příliš děsily, byly obchůzky Peruchtou zakázány.

Perychty – v *Ječovicích* rozdávaly hodným dětem jablka, ořechy a cukrovinky, když se modlily. O Štědrém večeru přijelo za tmy až pět Perycht, různě oblečených, s károu

i s koňským postrojem před vrata kostela. Na vozíku bývala bedna. Káru opustivše, chodily po staveních. Strašily neposlušné děti tím, že je naloží na vůz do té bedny a pak že je vezmou s sebou. Kára před kostelem nemálo lekala zbožné občany jdoucí na jitřní. První Perychta ohlašovala zvonečkem příchod; všechny měly v rukou metly, jimiž šlehaly po stolech. Obvyčejně se strojí muž za ženu a žena za muže s obrácenými kožichy a sukněmi. Zahalovaly též celé tělo poslamkami a skrytě koštětem v ruce je nadzdvíhovaly. V Radonicích chodilo až 6 Perucht na Štědrý den a o doderkách.

Perychty z *Dušník* byli dva muži oblečení za Perychty. Chodily na Štědrý večer od pradávnych časů až asi do roku 1845. Dětem nadělaly velkých strachů. Ubíraly se dům od domu, a kdo se hodně najedl, toho chytily a chtěly rozpárat a hrachovinou vycpat. Děti zalézávaly až do pecí. Perychty měly na sobě obrácené, chlupaté kožichy a starodávné čepice; na obličejích králičí kůže, které občas odhrnovaly, aby dobře viděly. Rukávy měly vykasány a ruce až k loktům krví potřísněné. Jedna držela nůž (zabiják), druhá buď škopek neb hrnec na krev; obě nesly hrachovinu.

Perychta v *Ředhošti* měla na sobě obrácený kožich; hlavu ovázanu šátkem a na hlavě obrácenou čepici (beranici); v botě zastrčený nůž (zabiják) nebo na rameně sekyru. Hůl zahnutou nesla v ruce a na sobě měla řetěz neb zvonky.

Peruchty v *Přelici* chodily obvyčejně tři, a to v adventě na sv. Barboru, Mikuláše a Štědrý den. Vstoupivše do síně pozdravily a vyptávaly se, zdali někdo neubližuje domácímu lidu a dobytku, jestli nemají v statku uçarováno a poslouchají-li děti. Jedna byla bíle, druhá červeně a třetí černě oblečena. Všechny tři měly hlavy velké, ovázané jako turbanem a na obličejích škrabošky. U prvé byl to čepec s mašlemi, u druhé třírohá přikrývka a u třetí šátek do kulata uvázaný jako na babku. Na sobě všechny tři měly komže (košile). V ruce nesla jedna nůž a košík. Ty druhé měly metly, jimiž šlehaly neposlušné děti. V Pcherách se přihodilo, že docela cizí Peruchty svázaly hospodáře Durasa i hlídače, stavení okradly a pak zmizely. S pomahači odvezly lup pryč do Smečna. Následkem toho nesměly již Peruchty docházet do Pcher z jiných obcí.

Peruchta z *Bechlína* chodila o Štědrém večeru i s brúnou po staveních strašit děti. Peruchta byla oblečena jako „barbora“, totiž zahalena v bílé poslamce. Na sobě měla nůši bez dna. Prostrčila hlavu odstraněným dnem tak, že ruce přišly do nůše a dno vzhůru. Vzadu na nůši měla hrachovinu přivázanou motouzem. V levé ruce držela dřež a v pravé veliký, dřevěný zahnutý nůž. Ohlašovala se klepáním na okno a bušením na dveře.

Peruchty z *Keblic*. Večer před Štědrým dnem se objevovaly dvě až tři Peruchty s metlami a košťaty v rukou. Neposlušným dětem se hrozilo, že jim břicha rozpárají a že jim tam plevy nappou. Peruchty měly na sobě černý šat bez pasů a černé, vysoké klobouky. Obličej byl počerněn aneb pobílen. Nemluvíly a nadělovaly jen skrovně. Obvyčejně se přistrojovali muži za Peruchty.

Peruchta v *Loucké* byla celá červená. Na hlavě měla červenou čapku, obličej červeně nalíčen. V jedné ruce držela pokrvácený nůž a v druhé škopek. Stávala za rohem a čekala na lidi. Za pasem mívala též několik nožů.

V jižních Čechách není známa zábava s Peruchtou (Perychtou) na postrašenou dětí. Zato se říká Perechta maškaře, koni, kobyle, s kterou se obchází v době vánoční, tříkrálové a masopustní.

Večer před Třemi králi chodívá v *Plavé* chasa s „Perchtou“, tvořící veliký průvod asi 17 osob. Chodí po staveních obce a pak také někdy jde do jiné obce. První v průvodu jde „vrtač“. Oděvem jeho jsou bílé kalhoty s červenými „do bot“ prýmy, modravý kabát a vysoká papírová čepice s kohoutím perím. V ruce nese nebozez a lucernu olepenou červeným hedvábným papírem, v němž je vystřižán nápis: „Dejte nám 1½ kopy vajec, koblihů, pečeně.“ Jakmile přišel do statku, s přáním dobrého večera postaví svítlnu na stůl a chce nebozezem pozpátku vrtat do lavice. Tu za ním jde „husar“. Jeho oblek je podobný, totiž: červené (nebo bílé) kalhoty do bot, modravý kabát a husarská helmice. Ozbrojen je šavlí a v ruce má karabáč, jímž praskaje popohání „Perchtu“.

Za ním jde hlavní osoba „Perchta“, která je přistrojena takto: dřevěná, plátnem pobitá koňská hlava je upevněna na vysoké tyči, již drží v ruce obyčejně některý podruh všecek bílou plachtou zahalený. Dolním pyskem může se pohybovat pomocí šňůry. Pod dutým krkem bývá připevněn pytlík, kam spadávají koblihy (frcálky), které hubou pozře. Bývá také ověšena zvonci. Kromě toho opatřena je uzdou, která se jí však neklade jako obyčejně na krk, nýbrž splývá volně dolů. Když přichází do světnice, staví se ve dveřích nechťejíc vejít dovnitř, vzpírá se, že ty zvonky vydávají ohlušující zvuky. Když její vzpírání trvalo již delší čas, vezme ji „husar“ za uzdu a uvede dovnitř. Zde kobyla pokouší všechny přítomné, a zvláště mladá děvčata. Za ní vrazí do světnice asi 4 nebo 5 „koz“. Úbor jejich je podobný jako u „Perchty“, jenom místo koňské hlavy mají napodobenou hlavu kozlí. Za nimi přijdou „táta“, „máma“, „kmoťr“ a „kubíček“, nesouce v pytlích řezanku nebo chraští, které rozhazují po světnici volajíce: „Na kozu!“ Hlubokým hlasem dají se do zpěvu a po nich zanotí muzikanti totéž. V průvodu s nimi jdou obyčejně čtyři muzikanti. Nato počnou tancovat „táta“ s „mámou“ a „kubík“ a „kmoťr“ – nebo zkrátka také jen kubíci – najdou si tanečnice mezi přítomnou chasou. „Táta“ má krátké žluté koženky (praštěny), punčochy (obyčejně jednu modrou, druhou červenou), kleňutáky (celáky), květovaný kožich a pod vysokým kloboukem čepičku se štrápcem. V ruce podobně jako oba „kubíci“ drží notnou hůl. „Máma“, přistrojený to chasník, mívá obyčejně červenou šerku, široké rukávy u košile až k zápěstí, nějaký živůtek a na hlavě uvázaný šátek „dozadu“. Na ruce nese košík. Oba „kubíci“ jsou oděni podobně jako táta; jenom místo kožichu mají červené vesty a široké kožené a vyšíváné opasky, kromě toho široké rukávy, často i s výšivkami.

Po tanci přiblíží se „táta“ k hospodáři, veda „mámu“ pod pažďím, přeje mu dobrý večer a hledí při tom holi rádně ho „derchnout“ neb aspoň spustí mu ji na nohu, až sebou škubne. Pak chodí spolu po světnici rozmlouvajíce žertovně o hospodářství, počasí atd. Zatím také „kubíci“ hledí, kde možno provést nějakou taškařinu. Vůbec „kubíky“ musí být praví kubíci a řádní mluvkové. Kromě jiného také zjednávají se „kubíček“ u každého hospodáře do služby, při čemž „kmoťr“ dělá dohazovače a „táta“ s „mámou“ hledí ho spolu s „kmoťrem“ hodně vychválit. Pak dostane už kvůli žertu vsudy závdavek. Peníze se pak společně propíjejí.

Poslední v průvodu jde „štetinář“. Je oblečen „do panska“ a na hlavě má zelený klobouk. Na zádech má „krosnu“, do níž sbírá koblihy, pečení apod. Když přijde do stavení, ptá se po štetinách: „Nemáte šáný štetiny?“ „Nekoupíte šáný bílíčky?“ V *Plavé* u Českých Budějovic chodili s „Perchtou“ ještě r. 1892.

O chození s „Perchtou“ kolují různé pověsti, např. z Čertyně prý také šli s „Perchtou“ do Záluží. Na cestě však blížila se jim druhá „Perchta“, ale mnohem děsnější. Poděšení útekem dali se nazpět. Ale strašidlo šlo za nimi. Když pak se uzavřeli, zmizelo také strašidlo, zanechavši na dveřích stopu koňské podkovy. Tu prý tam bylo ještě do nedávna vidět.

Zasloužilý pěstitel lidových zvyků a zábav, Petr Guth, sestavil věrný návod k pořádání zábavné obchůzky s Perchtou podle lidové tradice na Krumlovsku.

Perechty v *Milevsku*. Před Třemi králi chodí Perechty. Napřed jde pacholek, oblečený podle starého selského kroje: kožené kalhoty, kožich, na hlavě chlupatou čepici se štítkem (kšiltem), jak nosívali za starých dob sedláci, a v ruce bič. Za ním jde bílá kobyla,

Obchůzka s klibnou.

kteřá má udělanou hlavu ze sena a prostěradla, dvěma prostěradly je přikryta a má na sobě bílou sukni. Pacholek ji za uzdu přivede do světnice a řekne: „Dej Pán Bůh dobrý večer! Pantáto, nekoupil byste valacha? Vedu ho až z Hustopeče z trhu.“ Hospodář praví: „A jaký je ten valach?“ Nato vejdou dovnitř, jen koza zůstane u dveří. Pantáto obchází kobyly a konečně praví: „Je pěkná!“ Kočí začne praskat bičem, kobyly začne běhat po světnici, koho může, uhodí ho hlavou. Kočí zavede kobyly do kouta, aby se nesplašila. Pak jde děvečka, která je též oblečena podle starého kroje: krátkou červenou sukni, široký fěrtoch, květovanou šněrovačku, bílou košilku se širokými rukávy, na krku červený hedvábný šáteček, na hlavě červený šátek uvázaný na babku (jako nosí Moravanky). V jedné ruce nese dízku, druhou rukou vede kozu. Koza má hlavu dřevěnou, s velikou bradou a rohy. Je to člověk, který je také pokryt bílým prostěradlem a na tyči drží kozi hlavu. Za provaz, který visí od hlavy kozy schovaný pod prostěradlem, člověk tahá a koza klapě čelistmi. Děvečka s kozou jde doprostřed světnice. Děvečka křičí: „Panímámo, já mám kozičku! To je kozička!“ „Proč si ji tak chválíte?“ zeptá se panímáma. „Inu, takovou kozičku málokdo má: hodně dojí a je hodná.“ Koza vesele klapě hubou. Panímáma kozu okukuje. Tu koza vyskočí a začne trkat, kdo jí přijde do cesty. Děvečka konečně pod kozu sedne a dojí; ale má v dízce pivo, které podává hospodáři k napití, jak dobré mléko koza dává.

Perechta ve *Zhoří*. Má přistrojenou kobyly, vojáka, dva kočí, kozu, děvečku, sedláka, selku. Kobyly sestaví takto: Dva hráči si vezmou na ramena žebřík, omotaný hračovinou, přes něj hodí plachtu. Přední hráč drží v ruce kobyli hlavu a zadní koště místo ocasu. Oba hráči, než přijdou do stavení, sepnou se páskem (řemenem). Na kobyly sedí voják. Má na sobě modrý kabát, červené kalhoty, na hlavě bílou čepici z papíru, po boku šavli, v ruce řemení. Dva kočí vedou kobyly. Jeden kočí má na hlavě čepici, krátký kabát, kalhoty nad kolena, na nohou barevné punčochy a dřeváky, v jedné ruce drží bič na kobyly a v druhé jeden řemen od ní. Druhý kočí má na hlavě

široký klobouk, krátký kabát, kalhoty jakékoliv a na nohou vysoké boty. V jedné ruce drží zvonec a v druhé druhý řemen od kobyly. Jiný je přistrojen za kozu. Drží v ruce kozí hlavu a na sobě má hozenou plachtu. Kozu vodi děvečka. Na hlavě má nějaký šátek, na sobě starou halenu, krátké sukně, před sebou zástěru a na nohou střevíce. V ruce má metlu a provaz od kozy. Se všemi jde ještě sedlák se selkou. Sedlák má na hlavě širák, na sobě krátký kabát, vestu s blýskavými knoflíky, kalhoty zastrčeny ve vysokých botách, v ruce drží sukovici. Selka má na hlavě nějaký starý čepec, na těle dlouhý kabátec a sukni, před sebou špinavou zástěru, na ruce mošnu s kořením. Když přijde ke stavení, zazvoní, jeden kočí vejde do světnice a začne: „Sedláku, chceš vidět naši kobyly?“ Když sedlák dovolí, kočí křikne: „Janku! Pověď šimlu!“ Kobyla zařehtá a jde. Když vejde do světnice, oba kočí každého nutí, aby ji potřepal, jak je tlustá. Jak na ni někdo sáhne, kobyla hodí ocasem, až by všechny údy přetloukla. Tu začne kočí kobyly švihát, a milá kobyla hází zadními nohama, až by vojáka shodila. Vtom přiběhne do světnice k panímámě děvečka s křikem: „Tetičko, já tady mám bílou kozičku, ráda bych vám ji ukázala. Chcete ji vidět?“ Když hospodyně ji chce vidět, koza běží do světnice, a koho nejdříve napadne, toho trká, co nejvíc může. Za kozou vstoupí sedlák a selka. Sedlák začne hovořit: „Jak se máte, co děláte, jste-li zdraví“ apod. Selka zase dohazuje různá koření a při tom jich mnoho najmenuje: „To je pro krávu, to jsou rozumy pro kozy, to je prášek pro prasata –“ atd. Po chvíli se odeberou jinam.

Perechta v *Sepekově*, Čtyřnohá kobyla udělaná jako jinde u Milevska, ale hlavu má ze dřeva. Ten, co stojí vzadu, drží v rukou koště, a koho může, toho udeří. – Jiný muž je přistrojen za vojáka, který vodi kobyly. Na hlavě má červenou vojenskou čepici, modrý kabát, na něm dvěma řadami knoflíky, červené kalhoty a vysoké boty. – Jeden sedí na kobyle a je stejně přistrojen jako první. Má na hlavě také červenou vojenskou čepici, modrý kabát, ale na něm knoflíky čtyřmi řadami, červené kalhoty a vysoké boty, na nichž má ostruhy. V *Sepekově* nevodí Perechta s sebou žádné kozy, a nemají při tom také žádné děvečky. Když přijdou za dveře, vejde ten, co vodi kobyly, do světnice a řekne: „Pane hospodáři, máte-li tady místo pro mého pána a jeho koně?“ Když hospodář řekne, že ano, skočí ke kobyle a praví: „Tak pojď, vraný!“ Kobyla vesele zařehtá a jde do světnice. Muž, který sedí na kobyle, hovoří k domácím někdy uctivě, někdy přísně, podle toho, u koho to je, a co tam dělají. Vidí-li např., že někdo ve světnici plete košťata, řekne třeba: „Poněvadž pletete košťata, budete zavřen 40 dní v hostinci pana J. V., hostinského v S,“ atd. Když např. přijeli do stavení obecního strážníka, který se jmenuje Železný, pravil jezdec: „Za velikou čest si pokládám, že máme v *Sepekově* železného strážníka, což se nám ještě nikdy nestalo.“ Tak řekne u každého podle jeho zaměstnání něco jiného, u krejčího, u obuvníka apod.

KLIBNA

Před rokem 1889 nebyla zábava s klibnou v české literatuře známa. Téhož roku psal jsem Staročeské výroční obyčeje a tam jsem upozornil na masopustní, tříkrálové obchůzky s klibnou, jak zmínku o klibně zachoval Jungmann ve Slovníku: „Klibna, maskara, přišera slonu podobná, s nížto ten den před Třemi králi se chodilo.

Jedna osoba se postaví majíc v ústech něco podlouhlého, co by zuby a nos představovalo, druhá osoba se za první sehne, hlavu svou za její záda kladouc, a vše se jakousi plachtou přikryje.“ K tomu jsem r. 1889 připsal: „Zmiňuji se o klibně proto, že jinde jsem o ní nikde nečetl, ani u Hanuše, ani u Krolmusa, ale dobře se pamatuji, že za mého dětství v rodné vesnici na Tábořsku (Kostelci nad Vltavou) chodívala chasa s klibnou, od Jungmanna popsanou. Pokud jsem se ptal těch, kdo si všimají prstonárodních zvyků, neví o chození takovém nikdo. *Zapisuji tedy zvyk, aby se nadobro neztratil.*“ Nenadál jsem se, že moje zmínka zachrání starobylý obyčej nadobro před zapomenutím.

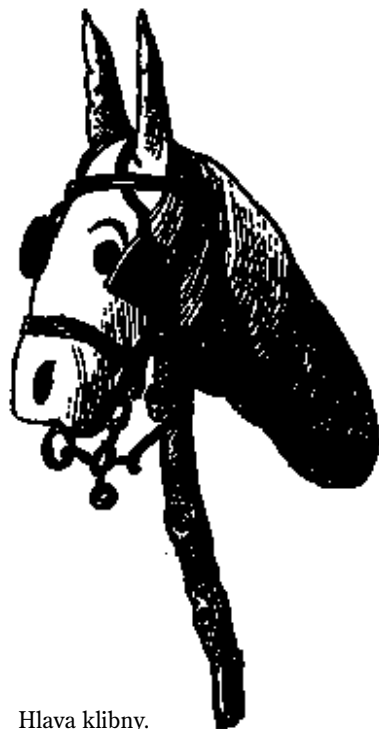
Přítel prof. J. Soukup horlivě se ujal pátrání po tomto zábavném obřadu. V Českém lidu II. sebral slovanské i cizí zprávy o obdobných obchůzkách. Popis klibny podal podle zprávy J. Bláhy z okolí Krásné Hory, tedy nedaleko u naší vsi Kostelce. Obyčejně dva nebo tři chudší lidé chodí s klibnou, kobyloou. Jeden nosí klibnu po vsi, druhý jej vodí, spolu nosí sebrané obilí, nebo mu pomáhá třetí. Klibna je takto ustrojena: dosti dobře napodobená koňská hlava s krkem, obě z domácího plátna a pěkně slámou vycpáno. Tuto larvu nasadí si člověk na hlavu jako přilbici. Aby viděl, je v koňském krku opatrně udělán otvor pro oči. Kromě toho musí ten, který má nosit klibnu, být opatřen výtrasky, dřevěnými vidlemi k vytrásání slámy, sena, které si dá upravit tak, že nohy případnou na ramena a tam se řádně připevní. Potom se přisíje k té části krku velký kus plátna, jednak aby splýval, jednak sahal přes výtrasky. Takto přistrojenou kobyloou příšerné podoby vodí někdo na provaze, nebo ji honí. Po domech dostávají trochu obilí. Za vsí se klibna svléká a zase obléká před druhou vsí. Tak se chodilo s klibnou po vesnicích mezi Petrovicemi, Počepicemi, Kamýkem a Krásnou Horou.

Zábava přestrojovat se na Nový rok nebo v masopust ve zvířata, hlavně v koně, byla oblíbená ve středověku po městech, až byla od církve i světské vrchnosti pro bujně výstřelky zapovídána.

Dr. Z. Winter v Dějinách kroje upozorňuje na podobné maškary v německém rukopisu Hieserleho z Chodů, nyní v knihovně Národního muzea v Praze.

Zastavuji se již u jména *klibna*. U nás na Jihočesku říkají buď „klibna“, nebo „chlibna“. Dlužno souhlasit s názorem, vysloveným od Soukupa, že srovnání Jungmannovo s domnělou bohyní Klimbou, o které totiž Hájek vypravuje, že jí Tetka obětovala, není šťastné. Byl jsem upozorněn, že ve východních Čechách říkají koni (kobyly) „chlipná“. Z názvu „chlipná“ snad mohlo vzniknout „chlibna“ a odtud „klibna“.

Obyčej s klibnou utkvěl mi z dětství v paměti. V *Kostelci nad Vltavou* pravidelně chodívala chasa s klibnou o Vánocích a nejraději ten večer před Třemi králi. Na

Hlava klibny.

dlouhou tyč nebo na tlouk, kterým se tluče mák, navážou hrachovinu, a to navléknou na pytel aneb ovinou bílým plátnem. Černidlem vymalují dvě veliké oči, nozdry a hubu; na hlavu takto upravenou dají koňskou ohlávku a zavěsí zvonec. Tuto hlavu vezme jeden chasník do rukou za vyčnívající tyč, za ním si stoupnou buď dva nebo tři hoši, chytanou se za ramena, hlavy přichýlí na ruce a přehodí přes sebe velikou houni nebo plachtu. Jeden vede klibnu za uzdu, jiný si na ni sedne a před nimi v čele jde majitel.

Klibnu doprovázejí obvykle dva „kozlíci“. Tito jsou vypraveni asi takto: Hoch rozštípnou silnou hůlku a do rozštěpu vloží starý, černý klobouk, zmáčkнутý ze strany, nebo někdy také čepici. To drží před sebou, máje přes sebe přehozenu houni nebo kožich obrácený srstí navrch.

Obchůzka se děje od stavení takto: Nejdříve vejde do sednice „klibnář“. Po obvyklém pozdravu prosí hospodáře „za nocleh pro sebe i pro svoje lidi“. Když hospodář svolí, zavolá na klibnu. Kozlíci zůstanou za dveřmi. Klibna leze s hurtem do světnice. Na pokyn klekne a jezdec sleze. Podává všem ruku, potřásá, vyptává se ledaco, často tropí žerty, hlavně v hospodě, kde bývá veselá společnost. (Pamatuji si například, jak, zatím co jsme se úzkostlivě schovávali „pod pícku“ za kamny, čtveračivý soused Sedláček rozprávěl s klibnářem hovory, soused Kříž a Křivánek smlouvající kupovali klibnu, vytýkali jí však vady, obvykle Vít, Štván a Štváník, až se oháněla, poskakovala apod.) Potom poděkuje klibnář hospodáři a hospodyni, přeje všeho dobrého a „Božího požehnání na tom dobytečku“ a odejdou s přáním „dobrou noc“. Sotva klibna zavřela, řítí se nezbední „kozlíci“ s mekotem do světnice a nastává rej. Kozlíci prohánějí svobodná děvčata po světnici, po kamnech, okolo stolu a snaží se trkat. Zatím vylézají děti z koutů, kam se ukryly před klibnou, a jásoť jejich mísí se s výkřiky děvčat. Chce-li některý chasník hájit pronásledované, pustí se kozlíci do něho. Konečně si kozlíci spolu zarejdou a skotačivě hopkující utíkají ze světnice.

V některých osadách nebývá již klibna tak složitě vystrojena. V okolí Kučeře u Milevska hoch oplete dřevěné podávky hrachovinou. Jen oba rohy vyčnívají a jsou ovinuty plátnem. K tomu je přidělena hlava. Drží ji před sebou chasník, jsa zakryt plachtou. Chodívá buď sám, nebo s průvodčím. Obřadů, jak jsem je popsal, neprovazuje. Vrazí do světnice a snaží se trkat kde koho, hlavně děvčata. Při tom často se napadení brání, až klibnu neslavně vyprovodí ze dveří.

Lid si u nás vypravuje, když se ho někdo ptá, co klibna znamená, že se obchůzka tato koná na památku krále Baltazara, jenž přijel na bílém velbloudu do Betléma poklonit se Ježíškovi. Klibna tedy podle lidového výkladu značí tu velblouda.

Obyčej zaniká a není pochyby, že časem vyhyne jako podobné jiné starodávné obřady. Usedlí občané s nelibostí pohlíží někdy na čtveračivé nezbednosti omladiny a zavírají před klibnou dveře. Také hospodyně nerada vidí, když hoch, jenž nosí v košíku smetl ze stáje, rozhazuje schválně po světnici, kam klibna zavítala. Ačkoli v tábořském kraji místy obchůzka s klibnou vyhynula načisto, v Kostelci nad Vltavou posavad každý rok chasa chodívá (1910). Vůbec v okolí Milevska posavad zábava s klibnou se udržuje, jak doklady sebral Štěpán Dvořák.

Klibny v *Klisinci*. Večer o Třech králich chodí u nás klibny. Jsou to dva muži přestrojení za kobyly. Při kobyle jde sedlák a dva kozlové. Vzadu jdou hoši a hrají na

harmoniku a zpívají přitom všelijaké písničky. Jeden z nich má pytel na obilí. Kozlové trkají a domácí se jim schovávají. Ale to není nic platné. Když přijdou, začne sedlák: „Dej Pán Bůh dobrej večer! Vedu na prodej kobyly.“ Mezi tím, co kobyly kupujeme, kozlíci trkají kde koho. „Tak, pantáto, kupte ji!“ „Co za ni?“ „Dvě stě devadesát zlatých. Koupíte ji?“ – „Ale je moc drahá.“ Tak, prosím vás, dejte mi něco pro ni.“ Hospodář vlezl na hůru a dal jim oves. „Když vy jste, pantáto, nekoupil, koupí ji snad jinde. Tak mějte se tu dobře.“ Hodně vykřikne a pohodí hlavou. „A spánembohem.“

Klibny v *Pechově Lhotě*. Když přijdou do dvora, tlukou na okna a volají: „Pantáto, prosím vás, dovolte nám provést našeho šimlíka.“ Otevrou-li jim, napřed vejde kočí, vede kobyly. Kočí má bič, obyčejný kabát, vousy z koudele. Kobyla má hlavu z nohavičky, nabarvenou na černo, a mezi očima má bílou lysinu. Je ušitá z bílého hrubého plátna. Pod ním jsou schováni pacholci. Zadní má na pásku připjat ocas ze slámy. Přední přimáčkne se ke dřevu, na němž je přidělána kobyli hlava, druhý si dá přednímu ruce na rameno a sehne se. Jsou-li schovaní lidé pod plátnem malí, přiberou si ještě třetího, zadního. Za kobyly jde kozlík. Má na tyči ze dřeva vyřezanou kozí hlavu s rohy, kterou drží nějaký hoch. Ke kozí hlavě přiváže si plachtu a pod ni se schová. Za ním jde žid a židovka. Žid má pytel na zádech, místo kabátu obrácený koží, má dlouhé vousy. Židovka má šaty jako obyčejná ženská a na ruce má mošnu. Za ní přijdou ještě dva kozlíci. Kočí křičí „Hijé!“, šlehá kobyly bičem. Kobyla skáče. Kočí ji prodává hospodáři: „Kupte si ji, pantáto! Já bych ji neprodal, ale nemám ji co dát. Ona i hřebíky žere, takovou kobyly nikde nekoupíte.“ A při tom ji potřepá. Ale jak na ni někdo jiný sáhne, kobyla kopá, kočí ji potřepává, ale kobyla začne kopat ještě více. Kočí řekne: „Je moc bujná,“ a provádí ji po světnici. Žid a židovka prodávají nitě, tkaničky a vyndávají na stůl z pytle a mošny řezanku a seno. Přitom říkají: „Panímámo, takové pěkné nitě, a tak lacino vám je dávám.“ Kozlík skáče, a kde může koho trká a bečí. Když odcházejí, kobyla dupe, kočí křičí „hijé“, kobyla zvoní, kozlík se ještě několikrát vrátí někoho bucnout a pak jde za klibnou.

OBCHŮZKY S BRŮNOU

V stejnou dobu, kdy v jižních Čechách obchází klibna, chodí strašit na Podřipsku brůna. Je to ozdobně a nákladně přestrojená kobyla, jakýsi netvor s podivnými rohy.

Zásluhu o zachování paměti o podřipské brůně má prof. K. Rozum. Mnoho nového a zajímavého materiálu uveřejnil o tom v Českém lidu XVIII. a XIX.

Brůna chodila na *Podřipsku* v každé vesnici v předvečer sv. Mikuláše. Vycházela buď sama, aneb se připojila k druhým voračkám (maškarám) v počtu až dvanácti. Strašily, obveselovaly děti a dračky a nakonec podělily dárky. Brůna v téže podobě též vycházela s maškarními průvody na ostatkové dni masopustní. Představovala obyčejně bílého koně; podobala se někdy žirafě, velbloudu, koze nebo beranu.

Model brůny z *Keblic* získal prof. Rozum pro podřipské muzeum. Muž v nakloněné poloze s přehozeným, obráceným kožíchem neb houní držel na delším bidle nastrčenou dřevěnou hlavu, potaženou ovčí koží. Rohy byly buď beraní neb kozí.

Spodní čelist se pohybovala jako páka osou v bidle a visela svou přední tíhou dolů, nechávajíc takto tlamu stále otevřenu. Přitažením provázku upevněného na zadní části páky se tlama zavírala. Horní i spodní čelist měly dokola zatlučeny železné hřeby, jež při nárazu šeredně zacvakly. Uvnitř byl připevněn červený jazyk ze sukna. Takto ustrojená brůna, někdy i pod jménem Perychta, chodila s metlou po staveních. Vystrašené děti při jejím objevení se ihned modlily, začož je brůna obdarovala, sy-pajíc na podlahu cukrovinky. Při obchůzce pronášela dusivým hlasem: Modli se, roz-párám tě na bříše.

Brůna se účastnívala masopustního průvodu, a to v r. 1881 v Keblicích naposledy. Roj maškar procházel obcí okolo 10. hod. dop., doprovázen jsa hudbou. Byli to kaš-paři s metlami a pokladničkami, medvěd ve hrachovině, medvěďár, dědek a bába na šikmém kole s potahem, žid, bakchus, cikán, kominík apod. Všelijak taškařili. Kaš-paři dávali hospodářům a panímámám připíjet pivem nebo kořalkou. Volali: Paní-mámo, pečte šišky, medvěďáři jdou, na dudy hrajou, na jelita pískají, podpatkama tří-skají, ať je šiška nebo bába, moje huba všechno ráda. (V Čtiněvsi mají toto říkání: Panímámo, pečte šišky a kobližky, medvěďáři jdou, než vy jednu upečete, oni tady jsou; starý medvěd týden nejed, stará medvědice upekla mu plíce, dala mu je na za-hradu, vítr mu je vzal, to mu dobře udělal. Nik, nik, nik, oženil se kominík, vzal si sta-rou kominici, tancoval s ní po silnici, vítr mu ji vzal, to mu dobře udělal.)

Většina maškar měla pytle naplněné hrachovinou, jimiž odháněla příliš dotěrnou mládež. Brůnu vedl kašpar na řetěze a strašil děti křikem: Utečte, trkne vás, roztrhá vás! Maškarám se dávalo za odměnu do pokladniček něco na penězích, částky ječ-mene a jiného obilí, též slámy. Po ukončení průvodu se vše pak prodalo a zapilo.

V *Lípkovicích* chodila brůna před sv. Mikulášem s ostatními maškarami po stave-ních naposledy r. 1875. Celkem bývalo přistrojeno dvanáct synků ze statků. Jeden dě-lal Mikuláše, druhý čerta, třetí kozu, několik rytíře apod.; dva dělali brůnu. Přední držel výtrasky s koňskou hlavou mezi vidlemi a krkem kolem bidla. Zadní, v poloze nakloněné, obemkl předního kolem pasu aneb si opřel ruce o jeho ramena. Koňská hlava byla napodobena košem (podlouhlou mošnou) a potažena hrubým plátnem. Tlama a oči byly vyznačeny hrudkou. Postroj byl napodoben tmavými tkalouny, aneb se použilo pravého. Poslanka, také houně, kryla obě osoby. Maskovaný jezdec seděl buď na zádech zadního, nebo vedl brůnu za opatě. V ruce držely maškary metly, v kapsách měly suché švestky, brambory, ovoce a uhlí. To všechno rozdávaly. Pří-chod ohlásily zvonečkem. Dračky rychle uklízely peří a pak otevřely dveře vstoupiv-šímu Mikuláši s čertem na řetěze a těm ostatním. Všichni prováděli všelijaké taška-řiny. Ničeho však nemluvili, žádný se nechtěl prozradit.

V *Čtiněvsi* vodil jezdec na oprati důru, můru nebo brůnu s bílým prostěradlem a kravským ocasem. „Ona tě důra rozčesá,“ říkali dětem, které se nechtěly česat. O masopustě a na oddavkách měli na silném smyku (sochoru) šikmě položené kolo točící se u země, na kterém seděli proti sobě dědek s bábou. Obě voračky držely hole, pevně zasazené ve smyku; hůl tvořila osu o zem se opírajícího kola. Smyk byl připevněn ke kolečkám od pluhu; celek byl tažen koněm. Průvodem šla hudba s tru-merýnou (niněrou, kolovratem) a několik jezdců na upravených koních. Koňská hlava byla buď dřevěná a pomalovaná, jako v Poleni, anebo vycpali senem plátný

povlak napodobující hlavu s krkem. Bidlo, zasazené pevně v krku, obkročil jezdec, jako když si děti hrávají, drže v jedné ruce opratě, v druhé dřevěnou šavli. Pomocí tkalounů si přivázal jezdec bidlo k tělu. Za jezdcem bylo prostrčeno bidlo do stanice starého řešata; přehozený plášť na jezdci kryl nazad řešato jako hřbet koně.

Ve *Chvalíně* nesli dva za sebou stojící na každém rameně sochor. Čtyři obruče spojovaly oba sochory. K sochorům byla přidělána koňská hlava. Tělo se přikrylo šedivou plachtou. Tato vysoká brůna se upravovala podobně v Boru u Netolic; říkali jí šiml.

V *Řetovicích* u Kladna chodili obyčejně dva Mikuláši, z nichž jeden seděl na brúně. Houní upravili koňskou hlavu s krkem na výtraskách. Celek se vycpal buď slámou neb hrachovinou. Houně se pak zašila tak, aby rohy výtrasek z ní vyčnívaly. Jeden z Mikulášů držel brůnu za hřívu chodě obkročmo nad bidlem; druhý pobízel k modlitbě slovy: Budeš se modlit! Při odchodu rozdávali dětem cukrovinky a uhlí.

V *Dušníkách* a jinde upravili si koňské tělo z lavice, k níž připojili hlavu. Chasník stál prohnut pod lavicí, nesa ji na hřbetě, drže se jejích nohou. Na prkně lavice byla slámou nebo senem utvořena oblá plocha. Celek přikryt poslamkou. V Rovném a Loucké používali k úpravě dvou řešet.

Ještě v druhé polovici XIX. století prováděly se o masopustě všelijaké maškarní rejdy na vesnicích kolem Řípu. Nejzajímavější byla projížďka brůny. Vývolený statný junák, tak dvacetiletý, přistrojil se za brůnu. Míval po většině krátké, úzké kalhoty na stranách vyšívané, červený neb modrý kabát s černým límcem. Hlavu si pokryl velkou zelenou čákou podoby kužele, z jejíhož hrotu visely dva dlouhé fábory k zemi. Na obličej měl škrabošku. Kůň jezdce byl vždy červený s bílou lysinou mezi očima; mnohými fáborky okrášlili jeho hlavu a hřívu.

O poslední den masopustu sešla se hudba v hospodě; zde byla již brůna s jinými ještě maškarami, které ji doprovázely pěšky. Brůna obveselovala svým rejdiváním. Rozjela se tryskem po silnici, vracela se zase zpět, aby šprýmovnými výkřiky donutila k smíchu naše bodré venkovany. Ve veselé náladě přešel průvod celou ves až k poslednímu domku. Zde se všichni obrátili a zamířili k nejbližšímu statku. Brůna si vypůjčila od kominíka koště a bušila tak dlouho na vrata, dokud někdo neotevřel. Jakmile se vrata otevřela, vjela brůna do dvora a ostatní maškary a hudebníci šli za ní. Zde se rozestoupili kolem brůny, která se přiblížila až k samotnému prahu, počínajíc zpívat zvučným hlasem svou obvyklou písničku: Já brůna na tom koni byla jsem též tady loni, v tom krásném statečku dobře je, panečku. Dostala jsem tady šišky, byly velké jako dížky, letos taky zde dostanem a pak dále zase půjdem. Po tomto zpěvu začali hudebníci hrát a všechny maškary vesele vyskakovaly a křepčily. Mezitím vložila hospodyně jedné maškaře do nůše několik šišek, které s poděkováním tato přijala. Hudba přestala hrát, a brůna vyjela za tropení všelijakých žertů ze vrat a za ní vycházeli ti ostatní. Ubírali se k druhému statku, kde opakovali své představení. Když obešli celou ves, měli nůši plnou šišek. V hospodě se svorně rozdělili. Brůna arcíť měla větší podíl za své zpívání. Obchůzka s brúnou konala se každým rokem až do úředního zákazu. Za našich časů, končil vypravěč, je již málo pamětníků, kteří brůnu vidávali, a ještě méně těch, již byli zvoleni za brůnu.

Na masopustní ostatky v pondělí a úterý chodil domkář s brúnou ve *Chvalíně* a po okolních vesnicích. I za vodu se ubírali do Černěvse, Chodoun a Lounek. Průvodčí

byl přistrojen za žida a vodil brůnu (kobyly, šimla) na oprati; ukazoval ji, tropil s ní žerty a nabízel ji posléze ke koupi. Měl na sobě košili sahající až ke kolenům; bouřka (cylindr) s husí, počerněnou peroutkou, nebo homolátá čepice s fáborky kryla hlavu; počerněná koudel neb žíně tvořily plnovous, který se přivázel provázkem. Na ruce nesl slaměný košík na dárky (šišky), v druhé ruce měl bič s opratí. Brůna se takto upravila: prkno lavice se na vrchní ploše potáhlo volně plátnem a mezera se vyplnila slámou nebo senem; byl to hřbet kobyly. Výtrasky s hlavou koně se připevnily k čelu lavice, zadní nohy se někdy vyndaly. Hlavu tvořil podlouhlý, starý košík neb plátěný pytlík vycpaný slámou, senem i hadry; výtrasky se prostrčily, hroty se pošily též plátnem, vyčnívaly jako uši. Z okraje sukna (šlaků) urobili ohlávku, oči a lysinku (plosku) namalovali. Druhý chasník se prohnul, položil lavici na svá záda a zachytil oběma rukama přední nohy. Aby si záda při pochůzce neotlačil, vycpal si dotýčnou část prkna též vespod. Celek se přikryl poslankou tak, že mohl chasník mezi splývajícími okraji před sebe vidět. Ohon brůny byl z koudele. „Je tomu tak asi padesát let“ (vypravoval mi rolník Frant. Tachecí), „co se naposled připravovali oba domkáři z Chvalína na obvyklou každoroční obchůzku s brůnou (asi r. 1860). Vinopal (obecní ponocný) dělával žida a chasník Truksa brůnu. Celá ves a hlavně omladina dychtivě už ráno očekávala jejich příchod. Však se tamhle kmitli a o překot se to k nim hnalo. Brůna vyhazovala a hle! Náhle z čista se vysmekla a pádila kupředu. Žid spráskl ruce, otáčel se zděšeně a úpěnlivě volal: ‚Chyťte ten khůň, chyťte tha khobyle!‘ Všechno za brůnou a žid za nimi; dohonili a zastavili brůnu. Žid s ní počal rozprávět a napomínal ji k poslušnosti, vyskočil si na ni. Chvilí ho klidně brůna nesla, ale vtom bác! Žid spadnuv s koně potácel se po zemi; nařiká, běduje a utírá sníh se sebe. To bylo nějakého smíchu a křiku diváků – mezitím brůna rejčila kolem. Co mu za tak bujného a mrštného oře zkušenější nabízel, lze si pomyslet. Hned v prvním statku ho také hrdě prodával za tři až čtyři sta zlatých; jelikož se přece nemohl stran ceny dohodnout, opustil statek, když mu panímáma položila do mošny nějakou šišku.“ Dostávali též čočku, hrách neb obilí a groš do pokladničky. Za stálých šprýmů a dovádění prošli všechny statky vesnice. S druhé strany za Labem, kam chodívali o masopustní úterek, si přivázeli dodatečně i války dříví, takže měli na dlouhou dobu palivo. Tato obchůzka se nikdy nedružila s maškarami, výprava byla samostatná.

V *Doksanech* bývala brůna též samostatně vypravena o masopustní úterek. Naposledy r. 1895. Za uzdu ji vedl nastrojený kočí a majitel pán šel s nimi. Na brůně seděl vycpaný panák, kterému říkali Emánek. Laskavosti V. Macasa, ředitele velkostatku, byla tato brůna objednána u bývalého účastníka těchto výprav, Jindřicha z Hrdlí, a dodána do Národopisného muzea v Praze. Brůna je podobně upravena jako z Chvalína, jenže bohatší o fáborky a jiné barevné drobnosti, celek oživen vycpaným jezdcem. Kočí ji vedoucí byl oděn kazajkou; kalhoty sahaly do punčoch; na střevících byly mašličky, cylindr na hlavě a obličej silně pobarven. Řada papírových knoflíků přilepených zdobila ještě punčochy. Majitel pán měl červenou vestu, černý kabát, červené kalhoty ze ženské sukně dole zdrhlé, střevíce s mašličkami. Na hlavě fez se štrapečkem nebo čapku s perem, papírové brýle, vousy (kebek) i kníry přidělané, v ruce rákosku. Prodával a uváděl brůnu – u kováře chtěli ji okovat. Taškařovalo se podobně jako ve Chvalíně.

V *Nížebohách* na konec masopustu vybrán silný, vysoký muž a oblečen za brůnu. Brůna chodila po čtyřech, přes ni přehozena byla rezná plachta, různým třepením ozdobená. Na povrch plachty našity štrápce, pentličky a rolničky, aby to hodně chrastilo. U krku zavěšeny zvonce. Muži, jenž představoval brůnu, byly strčeny za krk výtrasky, jichž dva konce vyčnívaly nad hlavu; tvořily uši koňské hlavy, která byla zrobena z pytle vycpaného slámou. Na hlavě namalovány oči a tlama; vzadu k plachtě přišit ohon z koňských žíní. Aby nemusila prý po holých rukou chodit a aby hlava se zvýšila, měla v ruce vysoké dřevěné špalíky, které za chůze silně klapaly. Jezdec na brůně a ten, jenž ji vodil,

Brůna z Doksan s „Emánkem“.

byli středem masopustního průvodu. Za jízdy prováděny byly různé taškařice; mrskaná brůna vyhazovala a často jezdce shazovala. Milodárky vybíral jezdec do pokladničky. V průvodu kráčel běhoun, ženich s nevěstou, pytlák, kominík a baby v bezedné nůši, bručivý medvěd v hrachovině s medvědářem, jenž frkal na dřevěnou trubku. Brůna chodila také v průvodu s Mikulášem, ale bez jezdce. Když se děti strachem schovávaly, říkalo se: „Však ona vás brůna vyčuchá.“ (V Hrdlech chodívala brůna v průvodu tří králů; dárky se jí kladly na hřbet jako mezku.) Později byla brůna upravena z lavice, pod kterou vlezli dva muži a tak ji nosili; byl to pohodlnější způsob prvního. Hlava brůny byla vždy veliká a kývala nahoru a dolů.

Brůna v *Ředhošti* chodila vždy s dvěma Mikuláši. Měla na sobě obrácený kožíšek a v rukou výtrasky, k nimž byla přidělána hlava podoby koně nebo jiného zvířete; rohy těch výtrasek tvořily zároveň uši. Obchůzka konala se večer před sv. Mikulášem.

Brůna v *Břežanech*. Podle sdělení 96 letého kmeta J. Němce chodila brůna ten den před sv. Barborou a po ní. Říkávalo se, že Barbora přijela na brůně. Oráči připravili brůnu v podobě nějakého dobytčete, obyčejně kozy. Koza přijela, nahlédla do oken a děti se bály.

Brůna z *Dušníku* podle sdělení J. Škodové a J. Kozáka. Na lavici se položil pytel nacený slámou a přivázal se k ní. Hlava byla upravena jako ve Chvalíně a pošíta bílým plátnem, též uši. Kolomazí namalovali oči, nozdry a hubu. Na krk přišili žíněnou hřívu a na konec trupu žíněný ocas. Tělo i nohy se pokryly prostěradlem, na hlavu

posadili uzdu. Pod lavici vlezl muž, jenž ji pak měl nosit na zádech. Rukama držel přední nohy. Brůnu takto upravenou pro Národopisné muzeum v Praze upravil J. Kozák z Dušníků, který sám s ní chodíval. Brůna měla mít podobu koně; zadek býval často přihrblý. Vousatý žid s bičem v ruce vedl přichystanou brůnu na oprati. Jednu nohavici svých koženek měl v botě, druhá byla volná. Oděn byl černým, dlouhým kabátem se založenými rohy jako u fraku. Na hlavě měl klobouk se širokou střešou na třech místech vzhůru přeloženou. (Říkalo se tomu na tři facky.) Za kloboukem trčelo křídlo z husy, očerněné, a z nohavice visel kus bílého hadru. Zástup maškar seřadil se kolem brůny a celý průvod vyšel z hospody, doprovázen hudbou. V bujně náladě vykračoval tu mládenec s družičkou, ženich s nevěstou, žid s brůnou, pytlák, komíník a poběhlík. Obešli několik stavení a za všelijakého taškaření vybírali a odříkávali: „Panímámo, dejte šišky a kobližky, s kobyloou jedem, než vy jednu upečete, my už tady budeme!“ Dostali šišky i něco na penězích, též dávky žita, ječmene, ovsu a pšenice. U rybníčku se počala znenadání brůna otřásat a upadla. „Foj, foj! Hona je huščena (určená, uhranutá),“ volal ustrašeně žid a honem ji kropil a utíral svým hadrem. Však měli s ní práci, on i poběhlík, než ji postavili. Sotva však byla na nohou, vzpínajíc se plašila a uháněla dál. „Hou, prr, hou, hou!“ bylo slyšet a vše za ní běželo s křikem a smíchem, až ji zase dohonili. „Foj, foj, foj! maličká, co si se tak vzhlupila?“ chlácholil žid bujnou brůnu a prodával ji divákům. Kupců bylo dost. Zkoušeli ji všelijak, sedali na ni, ale podávali příliš málo. „Sto zlatých stojí then khobyła, phantáto,“ vedl žid svou, až se konečně celý proud obrátil zase k hostinci, kde brůnu uvázali ve stáji. Ale i odtud někdy vyběhla, než byla prodána. Příhodilo se též, že pro samé zkoušení ji rozlámali a pak z hostince odnesli. Radovánky trvaly až do noci za křepčení, zpívání a pití. Tak se bavívali v Dušníchách na masopustní ostatky až do r. 1884.

CHOZENÍ S KONÍČKEM NA NETOLICKU

Jestě r. 1900 provozovala se na *Netolicku* lidová hra, tak zvané „chození s koníčkem“. Hra ta se provozovala o masopustě a provádělo ji 9 osob a 6 hudebníků, popřípadě více. Byly to: Pán (měl přiměřený oděv, čáku a šavli), Tyrol (v haleně a klobouk s peřím), kůň (jehož představovali dva, nesouce koňskou hlavu a tělo), 3 židé (machoule, měli strakaté šaty, třírohé klobouky a škrabošky), medvěd (byl celý koží pošíť, měl škrabošku a hůl) a bába, tancmajstr. Byla upravena tak, že osoba ji představující vlezla do nůše beze dna, kterážto nůše se pak tak vysoko vytáhla a obšíla, že nebylo vidět nežli nohy. Před tou nůší byla ze slámy vycpaná a oblečená bába. Tato společnost si dala na počátku masopustu někde dostaveníčko a vypravila se pak do vesnice, ve které chtěla začít představení. Když přišli do vsi, šel nejdříve pán s Tyrolem vyžádat si povolení k starostovi obce, a dosáhnuvše toho, oblekli se všichni a připravili se na pochod do vesnice. Při tom pán „komendíroval“: „Nejdříve, páni muzikanti, zahrajte mi pěkný kousek marše, celým frontem odmašírovat, marš!“ Na návsi, kde nastala vlastní produkce, se zastavili, a na opětné velení: „Tak, páni muzikanti, zahrajte mi pěkný veselej kousek pro mého šimla!“ kůň tancoval nemotorně v kruhu tam utvořeném.

Druhé číslo měli židé. Podle rozkazu, aby hudba zahrála pro machoule, začali tři židé skákat proti sobě. Pak si vzali šimla, jeden z nich si na něj sedl. Sotva však, že tam vylezl, šiml padl, a pán šel a zdánlivě žida probodl. Žid zůstal ležet a druzí dva židé přinesli nosítka, naložili ho a chtěli ho odnést. Při zdvínání nosítek stáli však zády proti sobě, a proto táhl jeden sem a druhý v opačnou stranu. Jak se tak tahali, žid na nosítkách vyskočil a utekl.

Další číslo měl Tyrol s medvědem, kterému podle pánova rozkazu hrála hudba. Tyrol vzal medvěda (pajácu) a tancoval s ním; pak ho nutil slovy: „Pajáco, stúpaj,“ a šlehal ho bičem, aby se stavěl k holi na zadní nohy. Medvěd při tom silně bručel a sápal se po Tyrolovi, začez byl bit. Potom tancovala při hudbě tancmajstrová (bába) opět za povelu pánova a po jejím výkonu pán komendíroval: „Tak, páni muzikanti, zahrajte pěcknej, veselej marš pro mne a celou obec,“ při čemž se pochodovalo do některého stavení. Potom se herci svlékli a chodili ve svých šatech po vesnici vybírat. Vzali vše, co kdo dal, jako obilí, mouku, maso a chléb.

Druhé, trochu změněné představení bylo večer v hospodě. To začínalo povellem pánovým: „Tak, páni muzikanti, zahrajte mi pěcknej, veselej kousek pro mého šimla.“ Ten přišel a trochu zatancoval. Mezitím přišli tři židé a ptali se pána, je-li ten šiml na prodej. Pán odpověděl, že ano a že stojí 300, což se jim zdálo mnoho. Smlouvali tedy chvíli, když však pán ničeho neslevil, tak si plácli a ptali se zase, co že ten kůň žere. Když se dověděli, že oves a seno, tak přinesli opálku ovsu a dávali mu žrát, drželi však opálku u ohonu; na upozornění pánovo, kde že je huba, přidržovali mu opálku k hubě. Šiml však jim opálku vyrazil, židy porazil a utekl dveřmi ven.

Po malé přestávce řekl pán: „Tak, páni muzikanti, zahrajte mi pěcknej, veselej kousek pro moje machoury (židy).“ Židé začali proti sobě komicky skákat, ale vtom přišel čtvrtý s rancem na zádech. Tito hned ho uvítali a ptali se ho, kde žil, načež on, že není ani švec ani krejčí, že nikde nešil; dále se ho ptali, kde chodil, načež on, že žádného nevodil. Pak se tázali, kde vandroval, a tu on, že byl v Leipci, Majlandu a jinde – a co prý odtud přinesl nového, na to on, že pěckné zboží, jehličky, špendlíčky a jiné zboží. Chtěli, aby jim ukázal, a když on nechtěl, chytili ho, porazili a prohlédli mu ranec; po prohlédnutí všeho svázali to zase do rance a dali mu jej opět na záda. Potom začali všichni čtyři tancovat, načež pán šel a vyhnal je s vytaženou šavlí, při čemž se žid s rancem opozdil a pánovi ranec hodil na záda.

Pak přišel Tyrol s pajácem (medvědem). Pajác tancoval a vytrhl se vždy a vskočil mezi ženské, při čemž bylo ovšem mnoho hluku. Pak tančila tancmajstrová (bába) a po jejím výkonu přišel sedlák. Přitom bylo ticho, jen vždy některý muzikant zapískl; sedlák se díval, až přišel ke stolu, tu je teprve uhlídal a s nimi se vital. Poté se jich ptal, co to mají za muziku, k čemuž oni, že nemají posvícení a že jsou zde již tři dni. Tu si dal sedlák zahrát: „Až se bude u Nymburka suchá lípa zelenat, atd.; ale vtom přišla jeho žena a tahala ho domů, že děti pláčou a že nemají chleba. On jí odvětil, aby šla domů a dala jim tedy koláče, při čemž ona se dala do pláče. On jí připíjel, ona mu plácla do džbánu. Pak se jí ptal, jestli by tancovala, a ona, že ano, pakli něco umí; i objali se a tančili spolu. Když obtančili jednou kolem, selka mu utekla a on šel před muziky a dal si hrát. Vtom přistoupil k němu pán, šťouchl ho a ptal se, má-li nějaký ausweisung? Sedlák se ohlédl a povídá: „Ausweisung? – Tady je. To jsou

dveře. „Tu pán poté: „Když nerozumíš, tedy vandrpuch.“ I vyndal sedlák nějaký starý kalendář, hodil jej pánovi na hlavu a utekl.

Pán pak řekl: „Tak vám, lidičky, děkujeme, co jsme chybili, to nám odpusťte, a vy, páni muzikanti, hrajte pro celou společnost.“ Tím byl program vyčerpán, a chasa dala se do tance. Hra tato se provozovala na Netolicku v obcích: Elhenice, Babice, Chvalovice, Chrástany, Němčice, Rabín, Petrův Dvůr atd. Účastníci té výpravy vyšli v pondělí a vraceli se v sobotu domů, aby se o týdenní výdělek rozdělili a sobě přes neděli odpočinuli. Veškeré výlohy uhrazovaly se z čistého výtěžku, tak hlavně opatření a udržování krojů, oprava hudebních nástrojů a podobně.

ŠIMLA, LUCKA, KOBÝLA

Názvy klibna, brůna bývají nahrazovány v některých krajinách vlivem místních tradic jmény: šimla, lucka a nejčastěji kobyla. Strojení se řešetem, s koňskou hlavou bývá stejně i doba táž, to je od Mikuláše do Popelce.

„Šimlu“ pořádají na *Budějovicku*, např. v *Roušíně* u Kremže o masopustě chasníci některé vesnice obcházejí s ní po sousedních vesnicích s hudebníky. Do krajního stavení ve vsi přinesou vše potřebné a přistojí šimlu. Šimlu představují dva silnější chasníci, jsouce pokryti plachtou. Přední drží vzhůru napodobenou koňskou hlavu. Husar sedne na šimlu a vyjíždí na náves za zvuků hudby. Na volném prostranství sleze husar s koně a volá: „Páni muzikanti, zahrajte šimle k tanci.“ Muzikanti hrají a šimla tančí. Zatím vybíhají ze stavení, kde se strojili, židé, baba s nůši a medvěd. Baba s nůši je přestrojený muž, jenž stojí v nůši bez dna; zpredu pak přidělána je ženská loutka, jež zdánlivě nese člověka v nůši. – Po šimlově tanci hrají babě s nůši, jež má sólo. Potom přijde řada na židy, jež mezitím pobíhali mezi děvčaty a ženskými. Poněvadž židé nebývají včas na místě, bývají od husara bití. Po židovském sólu hraje se sólo medvědu, jenž je zatím třeba někde na střeše a na zavolání náhle spadne, což ovšem způsobí všeobecný smích. Při medvěďově tanci dělají židé stranou různé šprýmovné kousky, ale náhle spatřivše medvěda počnou na něho z holí střílet, až ho zastřelí. Potom ho měří, cení, ale nakonec, nemohouce se dohodnout, zakopávají ho, při čemž medvěd vyskočí a zažene je do hospody. Večer obcházejí statky a berou podle možnosti. Konečně se oznámí licitace na šimlu, kterou židé s velikou zábavou kupují.

Lucka, kobyla z *Radovesic*, chodila ten večer před sv. Mikulášem a před Třemi králi. Mikuláš odešel a Lucka přišla do světnice vedena na oprati. Otočila se několikráte a pak odešla; chodila se pouze ukazovat, nerozdávala ničeho. Lucka byla celá bílá; úbor její se skládal z koňské hlavy, k níž bylo přišito prostěradlo. Z krku vyčnívaly dvě hole, které si dal pohůnek podpaždí, a nasadil si koňskou hlavu na sebe. Na ohlávce byl zavěšen zvoneček.

Každý rok v době od Vánoc do Velikonoc přišli do vsi nějakí přespolní (nikoliv domácí) lidé, z nichž jeden vedl „kobylu“ a druhý nosil pytel, do něhož schovával obilí, které dostával darem chodě s kobylou od stavení ke stavení. „Chodí tu s kobylou“ říkalo se u nás, a patřilo chození toto k ročním obyčejům jako chození s Dorotou,

s Řehořem, Mikulášem a s Lucií. Zvyk vymizel v naší krajině již docela. Píše V. Schwarz ze Strakonicka.

V poslední den ostatkový, ba mnohdy i ještě na Škaredou středu obcházel po vesnici chasnící, z nichž někteří byli přistrojeni za maskary. Jeden obyčejně si pořídil z trdlíce (nástroj na přelamování konopných nebo lněných stébel) koně, jemuž na hlavu dal uzdu a boky přikryl plachtami, aby nebylo vidět, že běží po vlastních nohou. Druhý vzal kolovrat s přeslicí, na níž bylo kus koudele, a třetí měl motovidlo. Tito dva byli oblečeni v kožichy převrácené naruby. Kde bylo nejvíce sněhu nebo bláta, tam zasedl na zem ten s kolovratem a dělal, jako by soukal, třetí současně zasedl na zem k nožce kolovratu a horlivě kolečkem točil, po chvíli vzal motovidlo

Klibna a koza.

a napodobil navinování příže, motovidlem přitom úmyslně vždy o sněh neb bláto zavádil a toto po okolostojících nebo po jezdcích, jenž mezitím na svém „koně“ kol předoucími objížděl, házel. Ostatní chasa sbírala po domech, kde co dostala: slaninu, vejce, uzené maso atd., načež se častovali. Fr. Heidenreich (Vecov, Růžov na Moravě).

V sušickém okrese málokde se zachoval tento obyčej. Ale tam, kde se udržuje, koná se o masopustě s nemalou bujností a veselostí. Jmenovitě na Židlovicku bývá obchůzka s „kobylou“, jak se u nás říká, v pondělí masopustní dopoledne, jakož vůbec v též čas všechny ostatní maskary obcházejí vesnici od čísla k číslu. Dlužno rozeznávat dva způsoby chození s kobylou.

Jeden je složitý a obvyklý je v *Dobříně*, obci mezi Sušicí a Židlovicemi, přifařené do Sušice. Kobyla se tu vystrojuje: Vezmou se tři obruče, které se navzájem spojí krátkými „latěmi“. Přes obruče přehodí se bílá plátěná pokrývka s otvorem pro vojáka. Pokrývka splývá až k zemi. Na místě, kde lačky jsou spojeny s první obručí, je připevněna dřevěná hlava na dvou kolicích, kolem nichž se může volně pohybovat. Oči, nozdry a uši jsou vyřezány. Na šíji je přilepena hřiva. Celá hlava je potažena tenkou hnědou kůžičkou. Zespod třetí obruče vychází otvorem pokrývky ohon. Je to hrst upevněných žiní. Na pokrývce bývá malá načervenalá houně. Na ní sedí chasník, ustrojený za dragouna. Na obličejí má larvu (škrabošku). Neschází mu ani „opravducká“ helma, ani šavle po boku. Nohy nejsou vidět. Jsou provlečeny otvorem povlaku, kterým jsou zakryty. Jezdec má v rukou uzdu koně a „rajtuje“. Kráčí tu „sedlák“, majetník kobyly. Je oblečen v dlouhý, staromódní kabát, jenž mu splývá až pod kotníky. Dragoun vyjede na kobyle z hospody, odkud vycházejí všechny maskary najednou. Chodí všechny najednou po statcích. Když vstoupí do „sednice“ (též do

„sence“), mezitím co ostatní maškaráci tančí, smlouvá „sedlák“ se skutečným sedlákem o kobyly, již mu prodává. Když se konečně po dlouhých řečech dohodnou, dává majetník kobyly z láhve, kterou nosí, připíjet sedlákovi a selce. Někdy toto smlouvání trvá dosti dlouho, takže ostatní maškary již odejdou.

Druhý způsob je vlastně chození s „kozou“ místo s kobyloou. S kozou chodí se za Židlovicemi, v *Bílenicích* a v některých sousedních vesnicích. Chození s kobyloou je tam také, ale ustrojení kobyly je jednoduché. Postaví se dva pod plachtu. Kočí s kobyloou takto ustrojenou jezdí a sedlákům prodává. Ústroj kozy se zde neliší, leda tím, že kolíky, představující rohy, potaženy jsou koží a nemají špičatých hrotů. Prkénko, mající podobu lichoběžníku, má v širším konci zaraženy dva kolíky jako rohy a v nich jsou zatlučeny jehly nebo hřebíky, aby to, když trkne, zabolelo. Pod ním je podobné prkénko na hořejším konci koží potažené; v dolejším konci je přibit provázek, provlečený hořejším prkénkem. Za provázek se tahá, takže obě čelisti o sebe klapají. Maškarák, který je všečen houní přikryt, ohne se, máje hůl, na níž spočívá dřevěná hlava, v levé ruce, kdežto pravou rukou tahá za motouz.

Na *Haně* honili hřebenáře. V ostatke ovázal sobě nekeré pacholek lob z říčece napřed, a do zado taky lob, a na všecko oblíkl černé fěrtoch a napřed převázal konškové hlavo z hader – to bel hřebenář. Přejeda do jizbě, hned ležel na lůžko s koněm, kobela pré to jak oheň! Chodil po staveních; nekeré šil před ním s měchem na koblehe. Co dostale, to proože. (Z Hluchova.)

Také ve *Slezsku* jezdil a jezdí Mikuláš i Bakchus na koni, který se sestrojil ze dvou řešat. Jedna říčice dala se na předeck a druhá nazad. Obě se pokryly, aby jich nebylo vidět; zpředu se postavila nějaká koňská hlava, k zadní říčici připojil se ocas, a kuň stvořen. V Tisku do nedávna někdo z komonstva Mikulášova nesl svému pánovi „hajkacího, dřevěného koníka“, jaký se dětem kupuje; na tohoto koníka sv. Mikuláš ve světnici sedl a hušal se. Když odcházal z domu, rodiče mu děkovali: „Děkujeme vám, sv. Mikulašku, a prošímy vas, přijedte za rok zas.“

Prof. J. Soukup zjistil totožnost nebo místy naprostou obdobu maškarních průvodů s kobyloou, s koněm v době mezi sv. Mikulášem a Třemi králi i dále v masopustě. Nerozeznáme podle tohoto návodu bujné reje maškar v průvodu vážného biskupa a přítele dítek Mikuláše od skotačivého reje stejně oblečených, „vymaškarovaných“ průvodců Bakchusových. Všecky dosud jmenované průvody s koněm mezi sv. Mikulášem a masopustem lze rozdělit ve dvě skupiny: jednoduché o 6–9 osobách, bohaté o 30–40 i více osobách. K poslednímu možno počítat dva české průvody: mikulášský z Heřmanic u Litomyšle a masopustní ze Zhoře u České Třebové.

Dělil se totiž celý průvod ve dva oddíly: v „pěkné“ s hudbou a „šeredné“. Oba oddíly měly svého „pána“ a „paní“. „Pán“ od „pěkných“ pořádal celý průvod. Chodilo se po staveních ve *Zhoři* i v okolních obcích a statcích v masopustní neděli, pondělí a úterý každoročně až do roku 1882. Obrázek průvodu, obsahující 47 kráčejících maškar, byl darován národopisným odborem v České Třebové Národopisnému oddělení Národního muzea v Praze.

Podrobnosti o maškarách v průvodu mikulášském, sestavených prof. Soukupem, seznáme při obchůzkách o sv. Mikuláši. Zatím si všimneme popisu, jak se kobyly a koza přestrojovaly v *Kunicích*, ve *Sloupnici* a ve *Vel. Čičovicích*.

Kdo se chtěl přestrojit za kobyly, zhotovil si dlouhý a silný slaměný válec, dobře svázaný, který v druhé třetině délky přehnul, a jím výtrasky prostrčil, takže na temeni takto vzniklé hlavy tvořily uši. Krk s hlavou dobře se obalil do plátna, na hlavu nasadila se ohlávka (uzda) a černí naznačily se nozdry. Pak vzal „hřešeto“, kterým provlekl řemen, a „lubem“ (dřevěným kolem) nazad přiloživ přivázal k pasu. Od řešeta visel ocas ze žitné slámy. Maje řešeto na zádech vzal koňský krk s hlavou do rukou a shrbil se. Někdo mu vyplnil úhel mezi zády a řešetem hadry nebo šatem, a celá kostra až po krk přikryla se poslankou, plachtou a houní.

Za kobyloou chodila koza na postrach dětem, které trkala. K tomu se vybral nezbedný kluk, který jsa shrben držel v rukou hůl (větev) vidlicovitě zakončenou; k vidlici přivázala se vycpaná rukavice, obrácená dolů palcem, znázorňujícím kozí vousy. Nad to přivázala se do vidlice ještě jedna rukavice, jejíž palec byl uchem kozím. Vidlici tuto držel kluk za nerozdvojený konec. Pak se shrbil a jiný jej přikryl plachtou nebo houní až po napodobenou hlavu. Tato koza růžky, vyčnívajícími přes rukavici, trkala lidi někdy velmi citelně. Po ní následovala smrt, celá zahalená v bílé roucho a v obličejí naličená moukou. Smrt měla v ruce opravdovou kosu, na kterou űukala kamínkem. Strašila dospělé. Představoval ji muž vysoký a slabší.

KOZA, KOZEL

V průvodech Perechty, klibny, kobyly atd. poznali jsme již rozpustilého kozla nebo kozu (maškarádu). Bývali to obyčejně mladí chasníci; tropili nezbednosti, trkali, hopsali. Děvečka jim do dížky došla mléko – pivo, které dávala ochutnávat hospodáři apod. Někde pobíhali po staveních kozlové a kozy, přestrojené maškary, sami. Dělo se to opět v období mikulášském až do masopustu, hlavně před Třemi králi.

Ve *Zberazi*, jakož i v sousední *Sestrouni* v okresu sedlčanském, od dávných dob, a to výhradně vždy jen večer před svátkem sv. Tří králů, „*chodí se s kozlem*“. Obyčej býval vyhrazen obecnímu pastuchovi, jenž však, když společná pastva ovčí byla zrušena, své právo, dávnou zvyklostí nabyté, přenechal veselému chasnému. Místo koňské hlavy je nasazena na výtraskách kozlí hlava. Ušije se ze starého sukna tak, aby měla podobu podlouhlé kozlí lebky, rozdělaným vápnem malují se oči, nos, huba, k níž se přišije ještě kus červeného flanelu jako jazyk, na bradu se dá kousek lnu, přišijí se uši a nakonec výtrasek jako na rohy se navlékne ježčí kůže. Naposled se k hlavě přišije dlouhý kus plátna, obyčejně podslamka, tak, aby byl ponechán napřed prostor pro oči, a kozel je hotov. Pastýř vlezl si pod plachtu, do rukou vzal výtrasky a chodil po jednotlivých staveních, hlavně jen po statcích, při čemž vždy dříve v síni zazvonil. Po zazvonění nastal vždy v sednici poplach, zvláště ženské hleděly se schovat, ale „kozel“ zatím již tam rychle vrazil, několikrát se poklonil, zadupal, zamečel a hlavně mířil na děvčata a strašil děti. Děvčata se snažila zezadu plachtu mu strhnout, ale málokdy se jim to zdařilo, neboť „kozel“ byl opatrný. Po nějaké chvíli, když hospodyně zatím dala klukovi, který s „kozlem“ chodil, něco do košíku, a když hospodář už se začal zlobit, ježto se často něco rozbilo nebo roztrhalo, poklonil se „kozel“ a šel dále.

Hlava kozy.

Na *Náchodsku* v průvodu svatomikulášském i masopustním jezdíval kůň s jezdcem a roz dováděl se příšerný kozel s metlou. Kolem sekry (motky) byly navázány hadry, potaženy plátnem a tak utvořena hlava s krkem u koně i u kozla. Huba a oči se vyznačily černí. Na místo uší se přivázaly lžice. Dva za sebou stojící tvořili tělo koně; zadní měl opřeny ruce o ramena předního. Topůrko s hlavou držel přední v ruce. Plachta byla ke krku uvázána a přikryla oba chodce. Za kozla se přestrojil jeden, k hlavě se přidělaly skutečné rohy.

V předvečer Tří králů chodí v *Olbramovicích u Votic* „kozlové“. Mládenci se zabalí do „podslamky“, z níž u hlavy vyčnívají místo rohů „výtrasky“ (rozvětvená to tyč, kterou se při ručním mláčení vytrásá sláma, aby z ní vypadalo obilí). Aby víc upomínali na kozla, mívají někdy koží kůži, aspoň bradu. Chodí obvykle dva a s nimi „baby“, mládenci to přistrojení za ženské a s obličejem začerněným, aby nebyli poznáni. Co hledají, patrně hospodáři z jejich zpěvu: „Dejte nám holky, nemáte-li holky, dejte vdolky, nemáte-li vdolky, dejte lívance, nemáte-li lívance, dejte mládence.“ První jejich žádosti hospodář obvykle vyhovět nemůže, protože toho večera brzy se ženské ze světnice ztratí, aby od „kozlů“ nebyly potrkány, i bývají od nich po celém stavení shledávány; vdolky nebo lívance se odpoledne pekou, aby kozlové s bábami aspoň něco měli. Tyto obchůzky shodují se s vyličeným již „bábím večerem“ a s Perechtou.

Tříkrálové „kozy“ v *Dublovicích* chodí před svátkem sv. Tří králů večer po vsi. Dva nebo tři chasníci přehodí přes sebe širokou plachetku, třeba s postele, aneb i sešité pytle, z nichž vyčnívá hrubě ze dřeva vyřezaná koží hlava. Hlava je nastrčena na krátké tyči, ozdobena je divokým malováním (černé a bílé kruhy okolo očí, čáry na čele apod.), horní pysk se pohybuje pomocí provázku. Červený jazyk, dlouhé rohy a dlouhé, přilepené vousy dodávají koze příšerného vzhledu. Chasníci, majíce tuto maškaru na sobě, napodobí trkání koží a mekání, pomocí provázku otvírají hubu své maškary a straší děti, jakož i svobodná děvčata po domech. Leckde v hospodě dostanou pivo neb i peníze. Aby všetečné ruce snad nezlomily některé koze přidělaný roh, bývají v rozích zabodány jehly, nebo jsou rohy načerněny sazemi, aby všetečka se umazal.

Na *Blovicku* ve *Vohředlech* odrostlejší chasníci obléknou se v masopustní úterý za maškary: za myslivce s flintou, za vojáka (oficíra), za sedláka s koženkami. Každý se vede se svou „paničkou“. Za nimi jde nejkomičtější osoba, *žid s kozou* (chasník přistrojený za kozu). Jdou od domu k domu v páru za sebou. Jen žid s kozou shání, kde by se co dalo polapit k snědku. Toho dne totiž je dovoleno brát, jako prvního dubna lhát a navádět. Když přijdou do světnice, první pár dá selce a sedlákovi napítí kořalky s pitvornými směšnými poklonami, ničeho nemluvě, aby se neprozradil. Za to dostávají peníze, buchty, šišky atd. Když obejdou ves, při čemž často se provozují divoké žerty, jdou k hospodě. Ale tu nejsou všichni. Koza se ztratila. Jdou ji hledat. Když ji spatří nedaleko hostince, namíří myslivce, spustí a koza padne. Žid začne bédovat, arci vše jen posunky, ruce spínat a myslivci hrozit. Pak jede sedlák s trakařem pro kozu, naloží ji a veze do hospody, kde se pak tancuje při muzice.

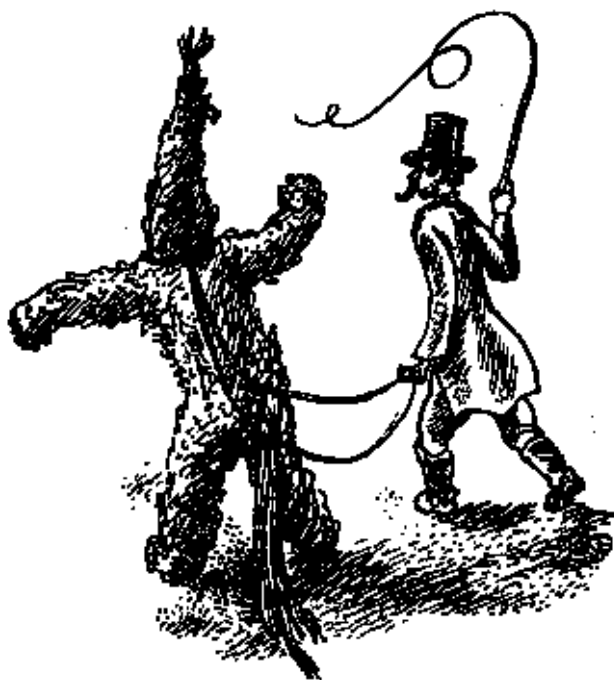
MEDVĚD

Význačným zjevem při masopustní maškarádě je medvěd, jenž pravidelně neschází nikdy ani v průvodu, ani při masopustních zábavách. Leander Rvačovský v Masopustě popisuje staročeské maskary, že prý sobě nadělají „sukniček kožených, chlupatých, vlčích, *medvědích*, beraních, kozích, psích“. Kdo nemají koží, obracejí na ruby chlupaté kožichy. Později, nemajíce pohotově s dostatek zvířecích koží, napodobí kosmatou zvířecí srst kučeravými trásnatými hrachovinami, o nichž ve starších zprávách není potuchy. Počínajíc věkem XVIII. vystrojoval se masopustní medvěd hrachovinami.

Zajímavý doklad z XVIII. stol. zachoval Jeník z Bratřic ve svých Pamětech: Ty poslední tři dni masopustní chodilo se ve vesnicích s medvědem. Ten, který k tomu zavalitý pacholík dosti schopný být se zdál, vyučoval se po čtyřech na rukou a nohou choditi. Maje vypůjčen veliký kožich podšitý černými beránky obrátil ho a oblékl na sebe. Rukávy sloužily mu dobře na přední nohy a na zadní zase zformovala se dolejší šířka téhož kožichu. Hlava byla přikryta černou larvou a u tlamy visel jakýsi zámek. Veden tento medvěd na řetěze, jak kde v kterém statečku chtělo se ukázati, co medvěd umí, tu vyzvedl předeek nahoru a počal při pískání jakési píšťaly tancovati, mezi čímž s kloboukem v ruce prosilo se o malý dárek. Tu, kde vrchnost v svém zámečku bydlela, dostali nejvíc; a jestli jemnostpán uznal, že medvěd svou roli dobře hrál, poručil svému sládkovi, aby se těm medvědářům půl sudu neb vědro piva vyšrotovalo.

Obvyklé maskary masopustní byly: medvěd obalený hrachovinou, s ocasem z povřísel, špičatou čepicí ze slámy; čert v černých kalhotách, s obráceným kabátem, zvláště ovčím kožichem, vzadu připevněn kus koží kůže i s ocasem, larvu na tváři a rohy z krávy, v ruce vidle; žid má obrácený kožich, larvu s velikým nosem, přes záda pytel s hadry, jímž mlátí lidi; kominík černě oblečený, bos, jen v pantoflích a bílých punčochách, na hlavě na babku uvázaný bílý šátek; muž, jenž si zapisuje do knížky; žebrák a žebračka s klukem; medvědář, jenž nese hrnec nebo plecháč na řetízku na ruce, s holí; jiná maskara s bezednou nůší a začerněným obličejem. Když se vrátí z obchůzky po vesnici do hospody, postaví si doprostřed židli se světlem a talířem a cítí děvčatům střevíce, jež jim za to platí, třeba třikrát. (Bavoryně u Žebračka.)

„Když přestali ve *Zhoři* chodit Mikuláši, tak začali o ‚vostaticích‘ chodit medvědníci. Dokud jsem já to rychtoval (vypravuje J. Tykačovi pamětník), tak jsme se strojili – to trvalo do r. 1882. Teď to všechno (ve *Zhoři*) přestalo, a to proto, že není jednota. O těch maškarách abych vám to sdělil nebo vypsál, není možno. To se nedá vypsát. Kdybychom se ustrojili, pak byste se podívali, jaké untrholty a šprýmy bysme prováděli.“ Co nedovedl napsat Voleský, to dovedl vypravovat rolník Vostárek ze *Zhoře*, podle něhož podávám tu krátký popis: Maškarní průvod masopustní ve *Zhoři* dělil se na pěkné a škaredé. Úlohou všech bylo dělati šprýmy, vtipy a bavit obecenstvo. Žerty ovšem byly často obhroublé, jak to na vesnicích vůbec chodívalo. Pomeťka vnikla do světnice a dělala místo pro maskary. Zady tlačila lidi a kolem sebe zametala. Někdy jela dívkám koštětem níže sukní. Kominík vyklízel trouby; co našel, sebral. Černil děti a holky. Ke stěně přistavil žebrík, sova na něj vystoupila a jako by

Medvěd s medvěďárem
v masopustních průvodech.

u stropu něco hledala. Tu ji kterýsi střelil z luku a ona spadši, ležela na zemi jako mrtva. Přišli škaredí, plakali nad ní a dělali křik. Pak ji křísili. Poslouchali, zda dýchá, žije-li. Potom přinesli nosidla a vynesli ji ven. – Žid sebral na zápraží chomout nebo něco jiného a prodával to hospodářským. Děvčatům a ženám prodával tkanice a kalouny. Pořád měřil jeden kus a nedoměřil. Pak dal konec podržeti a snažil se ustríhnout jej dřevěnými nůžkami. Ale místo do kalounu stříhal holkám do rukou. Medvěd nesměl scházeti v maškarním průvodu. Že byl těžký, nemohl druhým stačiti, proto ho ode vsi ke vsi vozili. Chlapci bývali ustrojeni též za mláďata, medvídky a za opice. Vyváděli také rozpustilosti. Medvěd navyváděl se mnoho bujností, mručel, skákal a vrážel do lidí. Medvěďář, jenž ho vodil, měl na něj býkovec, aby ho krotil. Napřahoval na

něj, ale vzadu vždy někoho z diváků uhodil. Nakonec čtli medvěďovi vinu, co kde natropil a co roztrhal (hlouposti), potom ho jeden z luku střelil. Po ráně se medvěd svalil a tekla z něho krev. Měl ji v měchýři, jehož otvorem, když se svalil na měchýř, krev se vytlačovala. Potom byl vyneslen. Zábavná skupina byla též sedlák, máma a syn (Kuba) s hříbětem. Kuba měl kolem boků upevněnu obruč, k té byla zpredu přidělána koňská hlava, ostatně bylo vše zakryto plachtami. Kůň měl na bradě kus ježčí kůže a mohl hlavou kývati. Přiblížil-li se k divákům, bodal je do holých rukou. Skákal-li, sedlák ho krotil, šlapaje přitom lidem na nohy. Když kůň „umdléval“, selka (máma) zdvihla sukně a podolkem košile mu otírala hlavu. Kůň se „otřásl“ a zase mu bylo dobře. Sedlák ho prodával kupci a vychvaloval, říkáje při tom vtipy pro zasmání. Někdy měli místo koně ustrojenu *krávu*. Největší shon byl v úterý masopustní, když pochovávali medvěda. To bylo již ve zhořské hospodě, kam se zatím z vesnic vrátili po několikadenní obchůzce. Svolení starostovo. Když pěkní (andělé a laufři) ohlašovali se u starosty za dovolení, dal jim je starosta s podmínkou, nestane-li se nic darebného (krádeže, škody) a „pakli ručí jeden za všechny a všichni za jednoho“.

Na *Kolínsku* chodili na konec masopustu Turek, mouřenín, medvěd, dva mládenci, dva laufrove, dva židé. Chodili s muzikou po staveních. Laufr šel napřed a opověděl se (ohlásil se); když hospodář neb hospodyně dovolila, tak přišli všichni; ale všechno napřed se muselo před nimi uklidit, neb byli velcí pobertové. Když potancovali jednu píseň v seknicí, tak mládenec, jenž měl talíř, flašku s truňkem a skleničku, nalil truňku do skleničky a připíjel, začež dostali peníze. Pak se o ně dělili. (Polepy.)

Mládenci přijíjeli: 1. Hospodáři: Vy, pane hospodáři, eště se řepa nesází, až přijde měsíc duben, řepu sázet budem; a co za ni dostanem, všechno propijem. (Polepy.) 2. Hospodyní: Pajmámo krásná, po předu, po zadu řásná, napíte se z této skleničky, aby vám nesly hodně husy a slepičky. (Nebovidy.) 3. Taky paní hospodyňce musíme prohlídnout hrnce, co se dnes vařilo nebo peklo, aby nám to neuteklo. Jak by nás to těšilo velice, dyby sme mohli paní hospodyňce vzít šišky, maso, to by byly časy, chaso! Vivat, páni muzikanti! (Tři Dvory u Kolína.) 4. Maličko, maličko, ať se stane pomlčeničko, ať já s vámi, šlechtná panenko, mohu promluvit slovíčko. Já vás ze srdce miluji a vona mně pár dukátů neb tolarů udělí. (Ovčáry.)

Na konec masopustu chodily v *Nebovidech* po vsi přistrojené maškary s muzikanty. Jeden měl oděv strakatý, ze samých záplat, proto také „strakapoun“ (hanzbuřt) se nazýval; jiný byl přistrojen s pinglem a cylindrem za žida, opět jiný byl celý otočen hrachovinou – tomu se říkalo „medvěd“, jiný za koníčka. Koníček měl udělanou dřevěnou hlavu s krkem, k tomu byla přidělána železná podlouhlá obruč, do které jeden vlezl a vše přikryl dlouhým šatem, takže to vypadalo, jako kdyby jezdil na koni. Jiný opět byl přistrojen za ženskou. Chodili od stavení ke stavení s muzikou; napřed šel strakapoun se židem a vytloukali ve stavení, co kde se dalo vzít. Kde zapomněla hospodyně v troubě pečení, zmizela v pytlí židově, rovněž šišky, buchty aj., vše vzali. Žertovné hospodyňky, chtěje poberty potrestat, daly na kamna pekáč naplněný vodou. Některý, myslé, že tam pečeně, strhl rychle pekáč dolů, avšak byl k svému překvapení vodou notně polit. Ve stavení s hospodyní a mladými děvčaty potancovali, dávali jim připíjet kořalku, načež tanečnice je obdarovaly nějakým peněžitým dárkem. Pak šli zase dále, až prochodili celou ves. Zaplatili muzikanty a o zbytek se rozdělili. Večer byla muzika.

Masopustní průvod s medvědem vede nějaká maškara od stavení k stavení a přitom hraje na harmoniku. Když se obejde celá ves, zastaví se průvod uprostřed vsi a učiní kolo. Doprostřed si stoupne medvěd a jiná maškara na něho střílí z ručnice. Medvěd se svalí. Pak ho dají na nosítka a odnesou do stavení, kde se celý průvod svlékne ze svých maškar. Poté jde se do hospody a tancuje se. Uprostřed světnice jsou dvě židličky a u nich stojí švec a chlapec, který na talíři drží naplněnou skleničku. Když se asi jednou nebo dvakrát dokola přetancovalo, jde párek po páru k ševci. Děvče dá na stoličku nohu a švec jí vycídí střevíc kartáčem, který na druhé straně židličky ležel. Děvče se napije ze skleničky, již má v ruce chlapec. Za to mu dá něco peněz. Tak učiní všechna děvčata. To se nazývá cídění střevíce. Pak se tancuje dlouho do noci a musí tančit i dědkové a baby, a hodně, aby byl hodně dlouhý ječmen. (Z okolí Cerhovic.)

V *Horáždovicích* chodívaly na masopustní úterý maškary s medvědem. Jeden nosil na hlavě posadu a v ní měl různá domácí drobná zvířata, nejčastěji byly tam: kočka, pes, králík a kohout. Jeden vedl na řetěze medvěda. Jiný hrál na housle a druhý mu přizvukoval na dřevo, na němž bylo nataženo několik strun. Když se přišlo do stavení (chodilo se jen po známých), spustil ten na housle: „Šla židovka okolo trní, roztrhla si podsazení, žid taky, kalhoty.“ Přitom žid a židovka tančili divoký tanec, a sice tak, že častěji k sobě zády se obraceli a hrby do sebe vráželi. Tanci tomu učili se již třeba i tři neděle předtím. Potom dělal medvěd různé kousky, skákal přes

hůl, nemotorně tančil atd. Ku konci představoval ten, jenž nesl posadu, zvířata v ní jako dravou zvěř z dalekých krajín s mnohými veselými poznámkami. Za to byli pak hojně pohoštěni.

Obchůzky s medvědem a opicí na Moravě podle Frant. Sušila: V úterý masopustní, ponejvíce večer, někde i na Škaredou středu, chodí mužská chasa s medvědem. Hlavní osoby při tom jsou tři: medvěd (neb opice) celý zabalený hrachovinou (hrachová sláma); pak chasník oblečený v ženské šaty a tak upoutaný, že mu jen oči viděti; třetí chasník oblečen je jako husar. Místo koně má však dvě řičice, zpředu jednu, zezadu druhou, s nichž plachty sahají až na zemi, aby nebylo viděti nohou. Na přední „hřečici“ má uvázanu koňskou hlavu (obyčejně sotor slámou nacpaný), na ní ohlávku, v ruce pak drží stíhel, v druhé palaš a šavli. Takto chodí, jako by jezdil, po dědině s hudbou od domu k domu. Doprovází ho 5 nebo 6 chasníků v obyčejných šatech, kteří při vstupu do domu říkají: „Skákej, skákej, medvěde, čert pro tebe pojede s drátovaném měchem. Stojí za vořechem, s drátovaném talířem, budeš v pekle malířem.“ – Pak provádějí své žerty, smýkají s medvědem atd.

Jinde chodí po vsi a stříká vodu po lidech člověk zabalený do hrachoviny. Jmenuje se „hřebeňář“. Volá: „Staré baby na hřebeň a mladé ženy na rožen.“ Baby se mstí a polévají ho vodou. – Ve Vlachovicích a Bánově zvou to babkováním, protože ženy mají šátky uvázaný „na babku“.

Uvnitř ve světnici zpívají skočnou píseň: Pod šable, pod šable, ai pod obušky, všechno my vezmeme, aj plané hrušky. Pod šable, pod šable, můj milý pane, dejte nám kus slanin jako dvě dlaně. Tudy nám nedali, tady nám dají, komára zabili, slaniny mají. – Přestanou tančit a zpívají: Vlk s kozu tancuje, húser jim bubnuje, baran pivo vaří, kocúr hospodaří. – Kde jim neotvírají, tam medvěd zamaže zeď blátem nebo sazemí.

Na *Velkoořečovsku* posud se udržel zvyk vodění „hřebeňářů“, nebo „medojedů“, dříve obvyklý na celém Zálesí. Jeden z mládenců je obtočen hrachovinou a obřísly; bubnuje na plechový „hrotek“ (nádoba na dojení) a vede na řetěze medvěda. Toho představuje jiný mladík, oblečený v kožichu na ruby převráceném.

V *Nezděnicích* obléknou se mládenci do svátečních šatů, ozdobí se červenými šátky, do ruky vezmou dřevěnou šavli, jejíž držadlo je omotáno pentlí, za klobouk zastrčí chochol z perí a ze stuh. Tak obléknou se čtyři; pátý mládenec drží jakési žezlo, omotané pentlemi a šátky. Při vstupu do domu žádají o dovolení a začnou se potýkat šavlemi. Zpívají: Pod šable... atd. Nato: Já do budy, já do budy, tam budenka prázdná. Měly mě tam dvě čekati, nečekala žádná. Já do druhé, já do druhé, vařili tam kašu. Dali mi tam vařečku, ještě podnes kašlu. Já do třetí, já do třetí, tam vařili krupy. Byli by mně rádi dali, ale sem byl hlupý. Já do štvrté, já do štvrté, tam vařili želé. Byli by mně rádi dali, bylo mně kyselé. – Pak tančí mládenci s domácími děvčaty.

Někde konají tuto obchůzku na Tučný čtvrtek. V masopustní úterý chodí *hřebeňáři*, tj. s medvědem, kterého představuje mladík omotaný hrachovinou nebo slámou. Na hlavě má vysokou papírovou čepici, v ruce cep upletený ze slámy, jímž bije, mlátí a provozuje taškařiny.

U *Jevíčka* chasa přestrojená do starých šatů a obtočená slámou chodí po dědině. Vyvolává ženy pod okny a přezdívá jim co nejškareději. Nakonec pokřikuje: Hej, hej

na hřeben (či na hřeblo). Ženy chrstávají na ně vodou. Potom zajdou do některého domu, dají se po dvou nebo po třech od žen svázat řetězy a vést do hospody. Tam se tančí. Potom ženy zapalují chasníky – maskary, již hořice skáčí a válejí se po zemi. Hodováním hra končí.

Mnozí se domnívají, že kousky hrachoviny a slámy odtrhané z medvěda mají zvláštní moc. Např., aby napomáhaly zdaru drůbeže, hospodyně je kladou pod husy na hnízdo.

U Valachů v *Rožnově* chodí vedle medvěda s *klátem* chasník v ženské kasance, sazemi obličej začerněn, místo šavle má v ruku drinku (hoblované dřívko) 2 sáhy dlouhou. Hledí v domě, kam ho pustili, dívce o nohu opřít klát, aby se děva musela vykupovat. Když se dívka vykoupe, klát jí odejme, potom s ní zatančí a odejde.

F. Bartoš zapisuje chození s medvědem na *Moravě* takto: Nejvíce chodívá se „s medvědem“, za něhož se spraví pacholek, obaliv se všecek hrachovinou, vzadu přivázav si dlouhý slaměný ocas a mezi nohy zvonek. Když přijdou do stavení, medvěď zatančí s domácí dcerou dvakrát dokola „na konopě a na len“. Ve kterém domě by dívky s medvědem nezatančily, těm by se neurodily konopě ani len. Hospodyně utrhne si z medvěda kus hrachoviny husám do hnízda, „aby se húsata dobře válaly“. V každém domě dostane chasa po kuse slaniny, jež napichujíc na rožeň potom zpeňží a propije. Vybírajíce slaniny zpívají: „Masopust se krátí, můžete nám dáti aspoň kúsek slaniny nebo kúsek klobáse, co se tříkrát opáše. Tudy nám nedali, tudy nám dají, zabili komára, slaniny mají.“

Na *Valašsku* na konec masopustu čili končiny (ostatky) oddával se druhdy kde-kdo bujnému veselí. Vodit medvěda po dědině i po městě s hudbou bývalo všeobecným vyražením. Na Vsetín docházeli ponejvíce z okolních dědin mladíci se župicemi a kožichy obrácenými, s chlapem ve slámě omotaným, s dlouhým ohonem, s muzikanty a vyhrávali si na „obdaruňky“. Avšak obyčej tento na Valaších už vymizel, jakož vymizel bezmála i jinde. Obcházejíce druhdy s medvědem, prozpěvovali: „Fašanky, fašanky, pod obušky, všecko bereme, aj plané hrušky. Tuto nám nedají, tuto nám dají. Zabili komára, slaninu mají. Jak nám malý uřežete, velice se pořežete; jak nám veliký uřežete, do nebe se dostanete. Fašanky, fašanky, černý má fúsy – a ten čert rohatý tancovať musí.“ Tancovali: Toto bude na konopě, toto bude na len, toto bude na cibulu, toto bude na křen.

„S medvědem a s kurou“ chodit bylo obyčejem na *Tlustý čtvrtek*, který vždy připadal do února. V ten den dostávala chasa tučné jídlo.

Že i na *Opavsku* medvěď s kurou chodil, odtud hádáme, ježto někde medvěda smolou namazali a peřím posypávali. Ve Stěbořicích před 60 lety chasníci nastrojili medvěda do hrachoviny, jej „provízlý“ obvázali, přivěsivše mu zvonec od hřiběte, načež jej na řetěze vodili dům od domu. Jeden z průvodců nesl ruční košík na vejce i slaninu. Vstoupivše do stavení odříkávali: „Byli srny na horách na dolach, chytli srny tam chrobáka (zpěváka); němožem ho uživiti, musíme na něho prositi: suchej řepy něberemy, šrůtek masa uněsemy, klobásy, klobásy ve čtvero za pasy.“ Medvěď obchází dosud, jenže místo v nepříhodný Tučný čtvrtek na konec masopustu.

PRO ÚRODU KONOPÍ A LNU

Již několikrát v předchozím líčení masopustních radovánek zahlédli jsme zábavu, že staří poskakovali, tancovali, zvláště si zarejdili s medvědem, aby se urodilo konopí a len, „za ten len, za ten len, za konopičky“. Masopustní zábava tato srostla pevně s žertovnými zábavami masopustními. Prof. Jan Soukup dokázal, že to je masopustní kratochvíle a starodávná pranostika, že doklady o ní jdou až do XIV. věku a splývají ve shodu s dosavadním lidovým podáním.

Přibík, mnich řádu cisterciáckého v klášteře vyšebrodském, současník Husův a pilný literární pracovník, měl zvyk přičiňovat všelijaké přípisky do rukopisů, jež přepisoval, např.: „Nehnevaj se, ať se konopie urodie!“ Že věta se nehodila patrným světským smyslem do náboženské knihy, je jisto, avšak omluvitelné u Přibíka, který se nerozpakoval vepsat hanlivé písně na viklefovce a píseň čistě světskou: „Otep myrhy...“ do rukopisu č. 42. (Cantus liturgici z roku 1410.) Ať se v ní tají vzpomínka na veselé mládí v rodné osadě, nebo ať je zachycena z pozorování života vesničanů v okolí kláštera, vždy je stejně významná a zajímavá. Slova ta nejsou nic jiného než smířovačka na konci masopustu, vyzvání k tanci, vyslovené patrně, aby milovaná dívka zanechala hněvu a dala se s ním v taneční rej. Slova ona mohla vytrysknout jen z prastarého obyčeje hluboko zakořeněného.

Téhož obyčeje týká se i narážka v rozmarné rozprávce z XV. stol. o mladičké, urozené paní Salomeně a starším i nehodným jejím muži, na kterou jsem upozornil pod názvem „*Staročeská rozprávka o masopustních mumrajích a hodokvasu v XV. stol.*“. V rukopise Neuberkově, zakoupeném knihovnou Národního muzea v Praze, jež obsahuje vedle jiného rozpustilý „Májový sen“ od syna Jiřího z Poděbrad, Hynka z Münsterberka, přeložen je výběr povídek z Boccacciova Decameronu a mezi ně vložena původní staročeská rozprávka s narážkou, zdá se, na skutečnou událost ze života českého ve stol. XV. Vypravuje se v ní o trápení paní Salomeny o masopustě a podivínství jejího žárlivého a nejapného manžela. Otiskuji zajímavý text, obsahující líčení, jak se slavival u nás masopust ve věku XV., i zároveň poučení, jakými kratochvilnými rozprávkami podle tehdejšího vkusu naši předkové se bavili, rozprávějice sobě také o významu konopí ve veselostech masopustních.

Rozprávka o jedné pěkné paní jménem Salomena a o jejím velmi netrefném manželu. Bylo jednoho zimního času *vo masopustě, kterýžto čas lidé bohatý i chudý obecně nad jiné časy veselí bývají, spolu se radují, jedni s druhými, že mnozí celý rok se viděti nemohou, až na ten čas, a tu spolu mají utěšení a sobě se zakazují na celý rok, což milosti v světě mladým lidem přísluší, a také toho času i báby některé, netoliko mladé, pěkné paní veselý bývají, nemohou-li jínáč, ale kožich na ruby obrátíce, chodí, aby vždy jim směšno bylo.* Příhodilo se v jedné krajině k západu slunce na jednom vysokém zámku, kteréhož nepotřebí mi jmenovati, jedna velmi pěkná paní na tom jistém zámku měla jest obydlí své a ta jistá paní slula Salomena a znamenitého rodu jest byla a mladička v letech šestnácti neb sedmnácti a tak ušlechtilá byla a pěkná, že by bylo o její kráse a spanilosti a lepotě její mnoho psáti a praviti; ale nemůž člověk tak mnoho praviti, aby toho více hodna nebyla. Než tak krátce pravím, pokud já ji znáti mohu, že s každou v světě nejpěknější ve všem se srovná. A k tomu co má pěkná

paní lepoty a krásy míti, to vše může na ní shledati, k tomu ctná, dobrá a milostivá každému chudému i bohatému.

I byla jest ta přepěkná paní jednomu muži dána, dosti potvornému a k ní časem velmi netrefnému a k tomu příliš skoupému, ježto on nikdá nebyl jí hoden vedle svého řádu a způsobu... pro jeho k ní přílišné netrefnosti, kteréž jest jí bez jejího provinění okazoval a jí k takové žalosti a smutku připravil. A k tomu jest bylo rozuměti, že jest jí také... ne velmi dobře opatroval, kdež toliko chlubením a lživými řeči, kdež ta pěkná, mladá paní to od něho všecko by byla ráda trpěla, jedné aby jí tak nuzně nechoval a kratochvíle jí poctivě s dobrými lidmi nebránil. To jest ta pěkná paní žádným obyčejem nemohla sobě vymyslíti, kudy by jej mohla k tomu přivésti ani pěknou řečí ani lisáním, že se mi tak zdá, kdož na světě chce býti trefným člověkem, když by tu pěknou paní a mladou znal, že by jí každý v tom litovati musil a měl pro její trefné a poctivé obyčeje.

Dále vám chci pověděti o jejím *masopustu*, o kterémž napřed povědíno jest, a o její kratochvíli při tom masopustu s tím jejím potvorným mužem, k ničemuž nehodným, kterýž netoliko tak pěkné paní jest hoden, ale dobré... hoden nebyl. Neb tak se jest přihodilo té pěkné paní, když měla nejveselejší býti a tu chvíli ten potvorník mluvíti s ní nechťel a tomu jest nerozuměti jinak, nežli z té příčiny jediné, aby jí na ten čas prázděn byl, aby se jí odhněval a toho nečinil, což lidé lidem činí o masopustě, mladí i staří, neb *tehďáž lidé rádi k konopiem podvorávají*. Tu jest ten potvorný padouch, jiného jí nemoha k žalosti učiniti, s jinými *tancoval* a vesel byl a s ní nemluvil. Ta jistá pěkná paní vidouc takového muže k sobě, dala se jest v takovou žalost a v pláč ten masopust za všecku svou kratochvíl, že se mi tak zdá, že by musil být železný člověk, kdož by její postavu vida žalostivou, aby jí nemusil věrně želeťi nebo plakati. A tak jí mnoho nevýmluvných žalostí činil.

A potom snad vida, že jemu všichni za zlé mají a že by proto bez řečí nějakých nebyl od jejich přátel znamenitých pro jeho k ní netrefnosti, a dále chci ještě pověděti o tom muži, učinil masopust na svém zámku té své pěkné paní, chtíc jí tu žalost její zastaviti aneb snad aby jí větší trápení učinil, ježto by se mohl čert tomu zasmáti i rozhněvati, netoliko někteří lidé, neb když již za stůl ti lidi masopustní sázeli k té její kratochvíli, nejprv posadil se kys čert nejvýše, potom ta přepěkná paní vedle něho a s druhé strany vedle ní... Jakub a proti ní... Tomáš. A tak jí těmi lidmi osázel, že by jí mohl umořiti mezi nimi, jestliže jest sobě věrně pomyslíla o své kráse a své ušlechtilé mladosti. A tak jiní hosté, kteříž za tím stolem byli i s hospodářem kromě té pěkné paní, tak se mi zdá, že kdyby kdo měl lidi k žalostivému pohřbu, netoliko k masopustu vybírat, že jich ne hned shledá; potom když krmě nosili z kuchyně, tu zjednal *bubeníka a pištce*, nic jiného, když ve zlé vsi k stádu bubnují neb sviním k jich jídlu, a tak kdož jsou pak koli při tom veselí byli, že jsou při smutnějším pohřbu málo bývali. A to zvlášť pro tu paní, kteréžto každý dobrý člověk má litovati, kdož by znal, neb jest potom, což rozuměti mohu, v těžkou nemoc skrz to upadla jest pro svého potvorného muže a k tomu jí ještě ani velmi s lidmi mluvíti dal, s těmi, s kterýmiž by ona mohla něco se potěšiti a své žalosti zapomenouti poněkud, ani k tomu dal jest jí přijíti muž její, než tak jí přece trápil...

Strojil ji rovně jako psa lehavého, mněje, že ji tím sobě opravi i více ji zkazil, neb jest sobě to myslila a v úmysl brala s radou jednoho dobrého a věrného přítele, že ji všechno za jedno projde, aby což jest jemu bez potřeby méně věrná bývala a jej milovala i utěšovala k němu té milosti, pokudž nejdál mohla, že se jí zdálo, že tolikéž bude, nemilujíc jeho. A vzala sobě to za kratochvíl na svém srdci, aby aspoň mohla své mladosti něco sobě k vůli užítí a té lepoty, kterouž jí Pán Bůh nad jiné lidi dal v tomto světě, i počala jest také jiné milovati lidi ty, kteříž by ji proto v poctivosti toho zasluhovali a na muže toho svého (kterýž jest jí, jakž jest živ, hoden nebyl) nedbala nic, neb se jest lidem napořád zdálo, kdož ji kolivěk znal a jej, že jest tak pěkné paní a tak přátelské nikdy hoden nebyl... A takovým mužům jako tento jest, o kterémž se tuto vypisuje, nic jim v úmyslu jiného není, nežli peníze chovati a nuzně živu býti a lakomství hleděti, skoupý býti. Mně se zdá i jiným, že by sobě takoví lidé k tomu svému úmyslu potvorné selské raději ženy pojímali, jakož by na takové nuzné muže slušelo, aby on s jedné strany nechaje s pokojem tak urozených znamenitých, ušlechtilých, pěkných žen, ježto jim nesluší ani jich hodny jsou.

Již pak konec a to učiním, proto jest ta pěkná paní v té žalosti jsouc s ním nic proti své cti nemyslí učiniti, až by snad někdo se nalezl, že by jí to chválil, proto se jest nad potvorníkem nechtěla tím mstíti, aby co své přirozené cti měla pro padoucha uškoditi, co nejméně, než to sobě proti tomu muži vzala, aby jeho takové milosti, kterouž k němu prve okazovala, prázdna byla a naň, což nejméně bude moci, aby laskavá byla, aby pak chtěla jej milovati tak, jako prve, to jest srdce k němu míti nemohla, aniž chtěla až do smrti, než to dobře vím, kdož ji znali, tu pěknou mladou paní, že jsou za to Pána Boha prosili, aby jí Pán Bůh od takového muže pomohl, neb jest jí k ničemuž na světě nehodil se, než aby jí protivenství a žalosti divné činil a každého kroku nevěřil, kteráž jest nic nešlechtného pro svou čest mysliti nechtěla, ale pak, jakž jest koli činila a činí, nemá jí žádný v světě člověk z čeho vinu dáti, než jako na mladou, pěknou paní sluší. Dej Pán Bůh jí v tom štěstí, aby se jí vedlo vedle vůle její a jí ráčil pomoci od potvorného padoucha, kterýž k ničemuž lidem ani Bohu není a našich milých panen, aby ráčil milý Bůh takových mužů zprostiti. A ta jistá a pěkná paní jsouc v světě zdravá, své mladosti a krásy mohla k své vůli užítí, neb jest toho vždycky byla i jest hodna pro své šlechtnosti. Dejž to, Pane Bože, aby ho zbavena byla, čím spíš, tím lépe. Amen. – – –

Nehodný muž onen úmyslně nevšímal si ženy, aby se jí vymstil, a hněvaje se na ni, vysmekl se tou záminkou z obvyklé a všeobecné povinnosti taneční, již byl vázán manželce; ale s jinými se radoval a tancoval. Zmínka, že mladí i staří o masopustě „rádi k konopiem podvorávají“, je ovšem již nyní srozumitelnější; znamená, že lidé v ten čas tančící rádi vyskakují pro vyšší vzrůst lnu. Přípisek Přibíkuv váže se s ní ve vnitřní shodě tak překvapující, že věru nedovedli bychom si pomyslet, že by paní Salomena byla usilovala obměkčit manžela jinak než slovy: „Nehněvaj se, ať se konopie urodí!“

V obou cítíme patrný ohlas téhož zábavného obyčeje. – Skok v tanci – jak vysoko, tak vysoko len a konopě poroste, když se v ten čas pole orá. Kalendář Partlicia r. 1617 při únoru poznamenává: „Toho měsíce sedláci mají své pranostiky a naučení tato: Jestli slunce svítí na den Hromnic, sníh bude ještě větší nežli prvé, a len se obrodí;

ženy výše skákati budou.“ Podobně usuzuje i Pranostika selská, přetištěná r. 1710 ze skladby starší: „Len a konopě pěkně se obrodí, ženy skákat výše budou, to staří praví, v úterý ten právě masopustní...“ Stejně prorokuje Selská pranostika, vytištěná počátkem stol. XIX. v Jindřichově Hradci: „Svíti-li slunce na den Hromnic jasně, sněhové větší budou, věz neomylně. Len a konopě pěkně se urodí. Ženy skákat výš budou, to staří praví. V úterý tu právě masopustní, všech andělů slavnost tu činí.“ –

Táž zábavná pranostika udržuje se po celé století XVIII. a trvá i potom až na naši dobu, jak dokazuje zvykoslovná literatura, z níž sebral prof. Soukup zajímavé ukázky, souhlasné s tím, co jsme již v této knize seznali. Hanuš poznamenává, že na konec masopustu v Čechách scházejí se vesničané večer v hospodě, kde při tanci co možná nejvýš vyskakují... a domnívají se, že se jim len, obilí a zeli toho roku uvedou, čím více a výše skákají ten den. Zajímavá je i zmínka o voračkách na Klatovsku. Přistrojí muže v medvěda, obalivše jej dlouhou slámou žitnou a pšeničnou. Na hlavě má vysokou čepici kuželovitou. Hospodyně tancující s ním přejí si, aby tráva a obilí vyrostly na výšku tohoto muže.

B. Němcová píše podobně při počátku voraček na *Domažlicku*. Bárta potkav Markytku u hospody v masopustní neděli hned spustil: „No, tentononc, kmotra, musíme si také zatančit spolu. Ty, abys měla dlouhý len, a mně aby se žily pod koleny nezkrátily!“ Třetí den ráno chlapi chodili po vesnici; přestrojovali se všelijak, škádli kde koho, a každá stará babka, kterou napadli, musila s nimi skákat. „Hodně vysoko, hať je dlouhé konopí!“ volali, vyhoupnuvše každou do výše. Němcová vypravuje jinde o chození chlapců s rožněm na *Domažlicku*, jak jsme podobně seznali na *Moravě*. Vešedše do světnice, stanuli u dveří a točice rožněm opakovali: „Dejte šišku na špičku...“, až hospodyně jim vetkla dlouhou šišku usmaženou na rožeň. Chlapci chytali v ty dni i baby do kola, skákající s nimi a pozdvihující je do vysoka volali: aby vysoké konopí bylo!

V našem lidu je všeobecně rozšířeno pořekadlo (zevrubně uvozuje Soukup): „Jak dívky o masopustní dni skáčou, tak vysoký jim vzroste len,“ nebo „jak vysoko holka o masopustě skáče, tak vysoký bude mít len.“ Na *Hořicku* tvrdí, že na konec masopustu „jak vysoko děvče, mladík skáče tyto dny, tak vysoko vyroste len.“ Podle Krolmusa koncem masopustu na *Královéhradecku* matky též tančí, čím výš vyskočí, tím prý větší vyroste len, místem ječmen a jiné plodiny. Vůbec leckde lze pozorovat, že i pověra mění se národohospodářskými poměry; tato právě namnoze zanikala, když tam přestali pěstovat len a konopí, nebo byla přenesena na jiné užitkové rostliny, jako např. na *Smíchovsku* a *Zbraslavsku*, kdež v masopustní úterý nikde se nepracuje, nýbrž v hostinci při hudbě tančí, aby byl dlouhý ječmen a hojně zemčat. Tančí se prostě; není již zmínky o skoku v tanci.

Skok v masopustním tanci a domnělý jeho vliv na výši konopí zná i lid na *Moravě*. Srv. doklady již uvedené. Na *Rožnovsku* říkají: „Jak vysoko děvce v končiny (to jest v poslední dni masopustní) skáče, tak vysoko len uroste.“ „Jak vysoko chasa v končiny skáče, tak vysoko urostou konopí a len.“ Na *Prerovsku* a *Prostějovsku* chodí chasa v úterý masopustní ráno s hudbou po dědině, vybírá vejce, slaninu, koblihy aj., i peněžité příspěvky na večerní společnou hostinu. Hudba je provází, v každém domě zahraje kousek a chasníci zatančí s hospodyněmi a domácími dcerami „na len

a konopě“. Na Valašsku a na Brodsku, kde se chodívá s medvědem, když tento přijde do stavení, zatančí s domácí dcerou dvakrát dokola „na konopě a na len“. Kde by nezatančili s medvědem, těm by se konopě ani len neurodily. Mladíci na Vsetínsku při chození s medvědem tancovali: „Toto bude na konopě, toto bude na len, toto bude na cibuli, toto bude na křen!“ I na Slovensku znají skok při masopustním tanci, z kterého slovenský lid usuzuje na výši konopí. Bož. Němcová vypravuje, že každá babička, byť i vyschlá jako krkoška (vinný pařez), poskočí o fašankách, o masopustních hodech, aby měla vysoké konopí. A což teprve veselostí rozháraná mládež, té nohy od tance ani neustávají. V masopustní pondělí a úterý chodí mladí chlapci s rožněm (buď celým železným nebo dřevěným s železným hrotem). Vešedše do izby, vbdnou rožeň do stropu a točice se pod ním dokola, zpívají píseň, končíci: „Hopsá, chlapci, do povaly, abyste vysoké konope mali.“

Zajímavá pobídka k masopustnímu tanci pro len a konopí!

CHOZENÍ S VLKEM

K masopustním kratochvílím na *Valašsku* přidružila se ve *Vsetíně* zvláštní zábava, chůze s vlkem po domech. Vsacané, „poddaní městečka Vsetína“, byli dne 1. ledna r. 1613 od pána svého, Albrechta z Valdštýna, „na věčné časy“ od všelikých robot osvobozeni. Jejich povinností bylo jediné: „víno panské do sklepů vpustěti a je na šenky vytahovati“ a pak „na jeden den na hon jíti na medvědy a vlky“. Čím více se však Vsacko a Valašsko vůbec vzdělávalo a zalidňovalo, tím více mizelo také těchto šelem. Medvědi dokonce sice vymizeli, ale vlci zůstávali nicméně ještě vždy postrachem obyvatelů. Mimo to vyhrnul se ještě občas nějaký vlčák a výjimkou i nějaký huňáč přes slovenské hranice a rozmnožoval takto svízel osadníků. Tu bylo třeba dravce tyto stíhat, v čemž povinni byli Vsacané pánům pomáhat. Ještě v letech čtyřicátých XIX. století zavítal vlk zcela blízko města Vsetína, ano potuloval se prý mnohdy v noci i po ulicích městských. Nebylo tedy divu, že byl veliký strach před těmito dravci. Proto, když panští hajní zastřelili vlka, stáhli s něho kůži, vycpali ji a chodili s ní v městě dům od domu, žádající nějaké odměny, která se jim mileráda udělovala. Zvláště pak chodívali v končiny s takovým vycpaným vlkem, zpívající u každého domu: „Otvírejte sa dveře, jakési zvíře k vám leze. Má to veliké zuby, až tomu trčija ven z huby. Beránečka mělo za mládenečka a ovečku za družičku. Ani sa teho nelekajte, ani před tým neutíkajte.“

ZÁBAVY ŘEZNÍKŮ O MASOPUSTĚ

Řeznické cechy mívaly o masopustě zvláštní zábavu s kravskou koží, upravenou v tak zvané *pádlo*. Chodili s napjatou koží a vyhazovali na ní do výše svého druhu, obvykle mladšího, robence, za všeobecné veselosti a zábavy diváků. „Vzítí někoho na pádlo“ znamenalo zmítat někým skutkem i slovem, žertovat s někým, tropit s ním „špadrnáčky“.

V *Jindřichově Hradci* podle účtů, dochovaných z let 1592 a 1629 v tamějším archivu, chodili řezniční tovaryši až do zámku pobavit vrchnost pádlem. R. 1592 prý „v pondělí masopustní z poručení Jeho Milosti dáno řeznickým tovaryšům na propití, kdy na kůži před Jeho Milostí házeli, 30 grošů“. R. 1692 dáno řezníkům, „když s kůží o masopustě chodili, 1 kopa“. Zábava s pádlem tak se zalíbila, že konvent kláštera kladrubského ve smlouvě s Přestickými určuje si ještě r. 1734, aby řezníci i jindy, kdy se konventu zlíbí, provozovali před ním masopustní kratochvíle: „Kdyby někdy vrchnost pro vzácné hosty chtěla kratochvíle zříditi a k tomu řezníky dožádala, v té kůži, v níž o masopustě tanec provádívají, jsou povinni se dostaviti, a jak dlouho vrchnosti libo, za přípitek piva tuto kratochvíli provozovati.“

Zajímavý doklad má o masopustní zábavě řezníků staročeských Komenský v Moudrosti starých předků: „Vzali ho na pádlo. Pádlo jest kůže, na níž někoho vzhůru a dolů zmitají, jakž někdy obyčej. Míni se tedy někoho takové žertovné a dojmavé obírání, když jeden pustí, druhý chytí.“

Jak se bavili řezníci o masopustě v *Táboře*, dovidáme se z deníku Bart. Zelenky, děkana v Táboře 1680–1682: „Řezníci hned po polednách půl vola rohatého, ze sněhu zhotoveného, vodou zledovatělou politého, krví omalovaného, jak by skutečné maso bylo, na saních kolem náměstí vozili.“ K tomu připojuje prof. K. Thir: Tyto masopustní průvody později ve vážných válečných dobách byly zapovídaný 1683. „Čtvrtní hejtmané mají ve své čtvrti oznámiti, aby pp. sousedé a jiní lidé to v maškarádu se strojení zanechatí hleděli pod pokutou a šatlavou.“

Na *Slovensku* na konec masopustu pořádali řezniční tovaryši slavnost, při níž buď pěšky nebo koňmo se snažili utrhnout hlavu živé huse, přivázané za nohy na provaze napjatém mezi dvěma stromy. Husa byla omotána motouzem a bylo tedy dosti nesehnáno utrhnout jí hlavu. Pamětník popsal Kollárovi tuto zábavu, strojenou řeznickými tovaryši ve *Zvoleni*. Mezi dvě staré vysoké lípy napjali provaz. Uprostřed přivázali za nohy živou husu. Mládenci běželi na koních pod provaz a pravou rukou snažili se uchopit husu za hlavu a utrhnout ji. Poněvadž husa bývala někdy celá omotána motouzem, stávalo se často, že jezdec zůstal viset za provaz s husou v ruce a kůň pod ním uběhl. Kdo přece huse hlavu utrhl, byl jakoby kníže mezi ostatními, požíval všeliké úcty, např. dostal za odměnu hedvábný šátek nebo stříbrné lžíce ozdobené stužkami, při tanci měl přednost a rozděloval ostatním tanečnice apod.

Zábavu tuto o Popeleční (Smetné) středě na Slovensku líčí podobně Božena Němcová, přidávajíc jen, že někdy řezniční tovaryši sami běhali v řadě a snažili se rázem hlavu huse utrhnout. Komu se to poštěstilo, dostalo se mu čestného daru od některé dcery mistrovy, hedvábný šátek a květina na klobouk.

Zvyk vymizel se vzrůstající kulturou nadobro z lidového podání.

„KOLEDNÍ“ HRY JIHOČESKÉ O MASOPUSTĚ

Již vyhynulý obrázek koledních obchůzek jihočeských o masopustě zachoval budoucnu Dr. Jan Zitek. Po svátku Jména Ježíš chodili a dosud chodí v *jižních Čechách* v okolí *Velešína, Trhových Svinů, Kaplice, Čes. Krumlova* koledníci. Koleda jim

trvá tři i více dní, podle toho, mnoho-li vesnic chtějí obkoletovat. Počtem je koledníků osm, a to podle důstojnosti: *hejtman*, *rychtář*, *končel*, „*toncmástr*“, *žitnej*, *ovesnej*, *čurka* a *moučka*. Někdy chodil i devátý, jemuž se říkalo *myslivec*.

Prvých šest je oblečeno ve sváteční šat; klobouky mají ozdobeny jalovcovou kytkou s pentlemi rozličných barev. Kolem sebe mají „hantoch“, ručník, a na něm dvě pentle, zelenou a červenou. Kromě toho má ještě každý z nich svůj zvláštní odznak. Hejtman nosí „halepertnu“. Na tu napichuje čerstvé i uzené maso, jež dostanou. Rychtář má feruli (metla, hůl) s „právem“. Ferule, která je z jednoho kusu dřeva, má podobu plácačky. Na hořejší části je seříznuta v podobě kruhu, odtud jde držátko. Až k tomu je hořejší kruhovitá část podélně rozříznuta na tři nebo čtyři tenoučké plátky. Tak úderem ferule při vyplácení „kop“ způsobí se veliký hluk. Uprostřed kruhovitě části ferule je malíčký otvor. Na konci držátka, jež se v ruce drží, je přípevněno „právo“, které je ze slámy a spleteno je v tenký pramínek se dvěma pentlíčkami, obyčejně červenou a modrou. Končel nosí dřevěnou flintu bez kohoutku. Aby tento nedostatek střelné zbraně zakryl a úštěpkům žen, mužů a zvláště mladých děvčat se vyhnul, má na místě zámku natočený šátek. Málokde však se mu podaří uniknout narážkám a vybídkám, aby jim ukázal svou zbraň, „zámek“, a aby jim pověděl, „kolik zajců již v řece zastřelil“ atd. Toncmástr má věneček, tj. proutek ve kruh spojený a obtočený červenou a zelenou pentlíčkou. Z věnečku vybíhá malá nožička; do této je zapuštěna jehla, jež se zabodává do otvoru ve středu ferule. Žitnej nosí pytel na žito. Ovesnej na oves. Důležitou a povedenou osobou je Čurka s Moučkou. Čurka se liší úplně od předešlých. Je oblečen ve dvoje šaty. Spodní jsou obyčejné všední šaty, svrchní jsou plátěné a se všemožnými záplatami křiklavé barvy. Vzadu má „klombu“, tj. sražený zvonec, jaký vidáme na pastvách u krav. Dále má „rouličky“ a nějaký veverčí nebo dobytčí ocas a trápy od plátna kolem sebe a podobně i na nohavicích. Na hlavě mu sedí vysoká čepice papírová, polepená směšnými obrázky. Má podobu vrše na ryby. Na špičce se houpají žíně v mohutném prameni nebo též bohatý, papírový trapez. Proti loupežníkům a vrahům, proti nepřátelům svým, jako jsou zvláště ženské, důkladně je vyzbrojen – slaměnými cepy. „Držadlín“ je dřevěný, ale pěkně stočený, „biják“ je ze žitné slámy. Kapsa Čurkova tají několik karet rozličných druhů.

Nejdůležitějším však ze všech koledníků je Moučka. Bývá jím nejповedenější chlapec, na němž závisí zdar i nezdar koledníků. Dobře se daří koledníkům, mají-li šikovného Moučku; ne-li, špatně pochodí. Je to šašek, který slouží k zábavě posluchačů i samých koledníků. Nikoho nezarmoutí, ale dobře si třeba na něho dát pozor. „Sladno“, a to v nejlepším vyvede ti nějakou šelmovinu. Moučka si pořídil papírovou čepici do tří rohů s papírovým trápem nahoře, jak to vidáme u chlapců, hrají-li si na vojáky. Zpředu se mu houpá malá dřevěná lopata, přes rameno je přehozena dřevěná sekyra a na té visí „cikr“. Cikr je veliká dvojchá kabelka, na způsob tašky, jakou nosívaly vesnické dívky do školy. S cikrem chodívaly dříve též chudé nevěsty po dědinách, „aby si tak něco vyžebaly na svarbu“. Vyžebané však stačovalo obyčejně i na mnohé jiné potřeby než na „svarbu“; selky nebývaly skoupé, šlo-li tu o jejich pověst, aby je nevěsta s bábou, jež provázela nevěstu, neroznesly do světa jako lakomé. Moučka nosí v cikru mouku a vejce, „– aby měli koledníci na šterc a na buchty“ (tj. na knedlíky). Odtud jméno Moučka neboli Moučnej. Myslivec nosíval buď flintu,

nebo žezlo. Býval jaksi přes počet. Koledníkům vyhrávali a všude je doprovázeli muzikanti, počtem tak 4–6.

V *Rájově* na Krumlovsku chodí toliko sedm koledníků podle zprávy K. Babky, bývalého rychtáře koledníků. Končela nemají; Toncmástr je zároveň Žitným. Na místě Čurky a Moučky mají Caperdu a žida. Úkol těchto dvou je úplně týž jako Čurky a Moučky. Oděvem se liší toliko nepatrně od oněch. Caperda má na hlavě „tyrolskéj“ klobouk. Žid je hadrově oblečen, má cikr, loket a všelijaké hadry, jež vykládá a prodává za drahé „štofy“. Přitom rychle měří své „štofy“ a mluví „po židovsku“.

Než vyšli koledníci ze své vesnice, ve které zase „koledu zavírali“, vyžádali si dovolenou či „vůli“ od rychtáře nebo končela této obce. Když se z koledy vrátili, musili si zase vzít „vůli, esli smí vstoupit do toho příbytku“. Před domem, ze kterého vycházeli na koledu, ráno si zatancovali za zvuků muziky. Poté promluvil hejtman ke koledníkům: „Tak, moje milí kamarádi, tak se tedy na tu štědrou koledu vydejme a koledujeme na památku takovou. Nebo před dávny, dyž se malý Ježíšek narodil, koledovali pro Ježíška. Taktéž i my na památku tu pudem s Pánem Bohem.“ Nato se vydali hned na koledu.

Když se blížili vesnici, šel rychtář a končel koledníků napřed k rychtáři nebo končelovi obce, aby žádali o „vůli“. Jako rychtáře nebo končela obce, tak i vojáka, který byl v obci na „odlábú“, musili žádat o „vůli“. Rychtář a končel koledníků v domě, v němž žádali o „vůli“, sundali, zaklepali a vešli s pozdravem: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus.“ „Až na věky. Amen.“ Rychtář koledníků: „Pane rychtáři (končeli, nebo vojáku), z poctivýho práva! Doufáme, že nám za zlý mít nebudete, že jsme vám tak nešlechtně do vašeho příbytku stoupjili. Zkazujou vám naši kamarádi: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus, pozdraviti, abyste nám dovolili tuto vaši poctivou obec obkolelovati neb obejít. Za všechny vám stojíme, nej (než) za jednoho ne. Ten, co dostane do huby, to si sková, a co dostane na hubu, to si chová. Tak nám na to odpověď dáte a nám za zlý mít nebudete.“

V *Rájově* promlouvá hejtman k představenému obce takto: „Tak, pane představnej, já doufám, že nám za zlý mít nebudete, že jsme do vašeho příbytku vkročení učinili na žádost našich věrnejch kamarádů. Vzkazujou vás nastokrát pozdravovat a my též s nimi. Já doufám, že nám povolení dáte po vaší poctivej obci pochodit a náš kratochvil s naším masopustem provést. Za všechny vám stojím, jenom za dva ne. Jeden dělá dobrý hospodyně a druhej vyhání psy z kuchyně.“

Rychtář obce dal dovolenou: „To můžete; jen jděte!“ Rychtář koledníků dal hned poté rychtáři obce šňupnout, čili dal mu – jak říkají – „šňupku“, a šel s končem koledníků ven a zavýskl. Druzí koledníci, kteří na výsknutí čekali, opakovali totéž, co muzikanti spustili. Hned vešli do nejbližšího statku, a to tak, aby chodili „po slunci“, tj. začali koledovati stranou východní, potom šli k jižní, západní, severní a opět k východní. Podobně se též tančí „po slunci“. Nikdy však obráceně.

Při vstupu do příbytku jde napřed Čurka, za ním hejtman a za tímto ostatní podle důstojnosti, takže Moučka jako všude je poslední, hledá, co by se dalo „ztopit“. Hejtman opět smekne, postaví se „po vojansku“ a zase pozdraví: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus.“ „Na věky. Amen.“ A žádá o koledu, zatím co halapartnu spustil a opřel o zem. Ostatní stojí v domě za ním a Čurka před ním. Prosba hejtmanova je tato:

„Přicházejí k vám veselí koledníci a prosí vás za štědrnou koledu; za věrtel žita, za věrtel ovsa, za věrtel ječmene a za hodnej kus špeku na tu naši halapartnu; to budeme mít k snědku.“ V Rájově přidávají ještě toto: „My to všecko vememe a taky za to (vám) poděkujeme.“ Po této řeči vstupují koledníci do sednice. Muzikanti sednou za stůl, hrají, a koledníci vytáčeji děvčata, selky a baby.

Dříve zabodl hejtman píku do dřevěného stropu, nyní ji postaví u dveří. Rychtář položí na stůl feruli a toncmástr zabodne do ní věneček. Čurka s ostatními koledníky provádí největší taškařinu a tancuje nejvíce s babami, protože s ním holky „jít“ nechtějí. Bere jim často v tanci hubičky a jinak je škádlí. Nejraději vytáčeji koledníci selku, aby dostali hodně koledy. Co takto poutají na sebe pozornost koledníci, nevšímá si nikdo Moučky, který přichází poslední. Jeho oku však neujdou kamna a zvláště trouba s plotnou. Kam se podívá, to všecko – je jeho. Za to má být také často bit. Ale chytrák nečeká na to. Ostatně bývá ze všeho „vymluvněj“, a proto hospodyně vše schovávají před Moučkou, jak jen se ozve muzika ve vsi, že jsou v ní koledníci. Když Moučka lov skončil, posadí se s Čurkem doprostřed kola tanečníků. Čurka vyndá karty a počnou spolu hrát. Stává se, že jeden z nich fixluje a druhý mu na to přijde. Nastane ostrá hádka a pračka, která se vždy skončí vyhazovem Moučky.

Ostatní tančí dále a Čurka je obveseluje, hledá moučnej kurník. Vejce, která najde, jsou jeho i „s podkladkem“. – Pravidelně se tančí asi tři až čtyři tanečky v každém statku. Mezi nimi se přináší koleda, která se řídí podle majetku a někde podle „pejchy“ sedlákovy. Bohatší dá více, chudší méně. Do koledy však domácí něco nastraží, např. klíč do mouky, špendlík do uzeniny atd. Dá-li se špendlík do koledy, dávají naň domácí pilně pozor, „aby se nic nestalo“.

Hudba stále hraje. Koledníci výskají. Když obdrželi koledu, vycházejí ven. Najednou zvolá hospodář: „Mušíte na kolo! Ste kradli!“ Čurka mává cepem a vede koledníky „po slunci na kolo“. V čele je Čurka, za ním hejtman, za tímto rychtář a další podle hodnosti, kromě Moučky. Ten je ještě na dvoře v kurníku, anebo vrátil-li se již ze šťastné výpravy, dělá tak, jako by ostatních jakživ neviděl. Handluje a potlouká se nejvíce „mezi ženskajma“.

Když bylo zavedeno kolo, sundá rychtář klobouk a s úřední vážností táže se hospodáře na jméno zlodějovo: „Pane hospodáři, kerej by tu byl mezi náma, aby se byl tak nešlechtně choval?“ Poté dá rychtář klobouk na hlavu, a hospodář jmenuje toho, který kradl, i co ukradl. Nastane prohlídka, v níž má obyčejně lví podíl Moučka, je-li již z lovu mezi koledníky. Ten neustane, dokud kradené věci nenajde. Tu opět rychtář smekne a táže se po trestu, jaký by měl stihnout onoho nešlechtníka: „Pane hospodáři, copak by takovej zasloužil, dyž vy nám štědrnou koledu udělíte, a on tu krade?“ Hospodář stanoví trest: „Ten by zasloužil hodně; dejte mu deset ‚kopy‘, zní třeba výrok.

Rychtář jsa dojat trestem nešťastníkovým přimlouvá se za něho: „Pane hospodáři, já bych za něj prosil, aby mu bylo slevíno.“ Nesleví-li hospodář, prosí rychtář po druhé. Nesleví-li hospodář ani pak, opakuje rychtář svou prosbu ještě jednou. Výsledek této rozhoduje. Odpustí-li zlodějovi trest, je dobře. Promíne-li se jen částka anebo nic, musí usvědčený vytrpět stanovené „kopy“. Jde jen o to, jaké kopy panují v tomto kraji. Proto rychtář sejme opět klobouk a táže se: „Pane hospodáři, jakýpak

kopy se tady vyplácejí ve vašem kraji? Jako na louce, anebo jako v domácnosti?“ Kopy jsou totiž dvojí: „jako na louce“ a „jako v domácnosti“. Těmto se říká: „co je jich 60 do kopy.“ „Kopy v domácnosti“ se takto vyplácejí: za každou kopy dostane viník jednu ferulí; má-li vytrpět tři čtvrti kopy, rozdělí se $\frac{3}{4}$ na polovinu ($\frac{1}{2}$) a na čtvrtinu ($\frac{1}{4}$). Za jednu polovinu dostane ferulí na podpatek na plocho, když vyzdvihl nohu. Za jednu třetinu dostane na podpatek ferulí „na štorc“, na hranu. „Kopy jako na louce“ se rozdávají takto: za každou desítku dostane ferulí jenom jednou. Došlo-li tedy k výplatě, udělal Čurka s hejtmanem „paré“. V Rájově dělá paré Caperda se židem z cepů a lokte. Hejtman totiž dá napříč do výšky svou halapartnu a Čurka z druhé strany své cepy. Mezi halapartnu a cepy položil se ten, který měl být potrestán. Kopy vyplácí rychtář svou ferulí.

Když zloděj svůj trest vytrpěl, tázal se rychtář: „Pane hospodáři, esli je tu ještě nákej mezi náma, aby se tak nešlechtně choval v tomto příbytku?“ Hospodář jmenuje pak k úžasu koledníků třeba i hejtmana nebo i samého rychtáře. Hejtman netrpěl nikdy; za něho vše odnášel Čurka, nevyhnul-li se tomu nějak šikovně. Za sebe však Čurka málokdy dostal trest, poněvadž skoro vždy upláchl. Jmenoval-li hospodář rychtáře jako zloděje, byla mu prohlédnuta ferule, v níž byl krejcar. Vzal jej Moučka, a proto také Moučka měl být potrestán. Než sedlák stál na tom, aby byl potrestán rychtář. Rychtář protestoval: „Právo na právo nejde.“

„Tvoje právo si odvaž a trest vydržet musíš,“ zní odpověď sedlákova. Nebylo vyhnutí. Rychtář si odvažuje „právo“. Čurka s Moučkou se mu vysmívají: „Tak ty tak, tak i ty si krad? A vidíš, a taky takovej si! To bych nebyl řek“ apod. Při této příležitosti povolují uzdu své výmluvnosti a čtveračivosti.

Poté vyplácí hejtman rychtáře. Po výplatě rychtáře, jakož i každého jiného koledníka, opětuji se zase otázky rychtářovy: „esli je tu ještě nákej mezi náma“, „copak by takovej zasloužil“ a prosba „já bych za ně prosil“. Nechce-li hospodář již nikoho dát potrestat, odpoví na otázku: „esli je tu ještě nákej mezi náma“, že „nejní“, a „děte s Pánem Bohem“. Obkoledovavše celou vesnici jdou do „bedlejší“ vesnice na noc, kde žádají nejdříve u rychtáře nebo u končela obce za „vůli“.

Kde je nechají přes noc, dají si nakoledovanou mouku, maso a vejce na večeři. Zeli dostanou od sedláka. Před večeří pomodlí se společně a hlasitě „Anděl Páně“; po večeři „Otčenáš“ za duše v očistci. Přijdou-li na cestě ke kříži nebo ke kapličky, neb ve vesnici k zvonici, učiní koledníci kolo, pozdraví a požehnají se znamením sv. kříže.

Po večeři se schází celá vesnice do statku, kde koledníci noclehují. Jde kdekdo, aby se potěšil a pobavil. Obzvláště žádná holka doma nezůstane: vždyť si zatančí s koledníky a potom třeba i se „svým“. Sešla-li se již větší část vesničanů, dají si koledníci klobouky na hlavu a Čurka je zavede v světnici na kolo, tak jako se to dělo venku. Čurka večer však již odložil cepy. Poté osloví hejtman Čurku: „Matko, tak já ti tůle ty moje děti odevzdávám, a esli na ně něco víš, aby se byl někerej špatně choval, tak je nech potrestat.“

Poté si sedne hejtman mezi hospodáře.

Rychtář se ptá Čurky po viníku, „kerej by se byl na tej cestě špatně choval“. Čurka posadí se uprostřed světnice koňmo na židli a vytáhne svá „lejstra“. Buď má žalobu na koledníky napsanou, anebo ji umí nazpaměť. Nechtěje však číst potmě

poručí Moučkovi, aby mu svítil. Ten se posadí na židli naproti Čurkovi a svítí mu. Často do žaloby vpadá, žalobu mu podpaluje a jinak ho zlobí. Oba spolu čtveračí.

Čurka rozzloben začne čísti žalobu. Počíná stížností na hejtmana. Ale daleko to nepřivede, neboť ví, že by špatně pochodil, kdyby žaloval na svého pána. Zkouší to však přece: „Náš pan hej..., hej..., hej... hejtman – jest nejhodnější člověk na světě. Na toho nevím nic.“ Podobně: „Náš pan ry..., ry..., ry..., rychtář – na toho taky nic nevím.“ Zato jmenuje celou řadu zločinů proti ostatním koledníkům. Proti končelovi udává např.: „Náš pan končel střílel zdechlý vrány, že je nechá večer na dobrou večeři přistojit panu hejtmanu.“ Caperda žaluje na Žitného: „Dyž sme šli vod Přísečna k Srninu (vesnice u Rájova), ležela tam zdechlý kobyly prapodivná hlava a náš pan Žitnej povídal, že by to byla pro našeho p. hejtmana dobrá lucerna.“ Nato řeknou hospodáři: „Ste vy s tím spokojen, že vám ten Žitnej dává koňskou a ještě k tomu dost prapodivnou hlavu za lucernu? To musí bejt potrestán.“ Po tak závažné žalobě sundá rychtář klobouk a táže se, jaký trest by se měl končelu vyměřit: „Prosím, pane hospodáři s panem hejtmanem, co by náš pan končel zasloužil, dyž on takovou ‚hambu‘ dělá a zdechlý vrány střílí a chce je nechat panu hejtmanu přistojit k večeři?“

Hospodáři u stolu navrhuji tresty: „Ten by zasloužil hodně,“ a ukládají se zase „kopy“. Rychtář se za něho přimlouvá po třikráte, namítaje např. „že to nevydrží“ apod. Nepomůže-li prosba rychtářova, nepoloží se odsouzený přes „paré“, ale položí se na své ruce, a rychtář jej vyplácí, provázeje rány těmito slovy: „Dyž sme šli z Prahy do Moravy přes ten most, sme tam našli bílej groš. Ty si se nechtěl s námi dělit, tule ho máš na šiti.“ Vtom jej uhodí ferulí a pokračuje: „Tu máš pro pana tatíka, a druhou tu máš pro paní matku, tu máš pro všechny tvoje kamarády, s kerejma si se na tu štědrou koledu vydal, abys jim vícekrát takovou ‚hambu‘ nedělal. Z poručení pana hospodáře a z dovolení pana hejtmana tu to máš!...“

Po končelovi je žalován Toncmástr. „A počkej, ty chlapíku,“ dí Čurka. „Tam a tam (jmenuje nějaké místo) sme potkali bábu a ta vedla kozu, a ten náš pan Toncmánek pověsil koze věneček na ocas. A co my sme vykoledovali, museli sme to prodat a museli si novej věneček koupit.“ Rychtář se táže na výši trestu, a potom se přimlouvá; a musí-li vyplácet, říká opět: „Dyž sme šli z Prahy do Moravy“ atd. atd., což se opakuje při každé výplatě.

Proti Žitnému uvádí: „Náš pan Žitnej chtěl nám taky semlít, abysme měli na buchty na večeři, a dyž sme šli přes lávku, on myslil, že to už padá zrovna do koše, a vyspal to (tj. žito) do vantroch.“ Proti Ovesnému: „Náš pan Ovesnej, dyž sme rázovali přes všelijaký vrchy, doly a hory, tam v jednej strouze ležela zdechlá mrcha; on povídal, že ji ten oves skřísí. Tak jí ho cpal mermomoci.“

Po těchto přijde na řadu i Moučka. Ten je nevinný, o ničem neví, jak praví. Zhašne, aby Čurka nemohl číst. Brání mu, aby znovu rozsvítil. Rozsvítí-li přece, zavírá Čurkovi žalobu, volaje: „Nech toho, už je toho dost, už hlava z toho bolí. Mlč, to není pravda“ apod. Chce utéci, ale Čurka ho chytí a usvědčí, že plýtvál všude po cestě moukou, takže by byli všichni na cestě zahynuli, kdyby jim hospodáři z N. (jmenuje hospodáře té obce, kde nocují) nebyli poskytli pomoc.

Vida nezbytí odevzdá se Moučka osudu. Rychtář, který se za všechny přimlouval, nechce za Moučku ztratit ani slova. Rychtář praví: „Nejmilejší pane hospodáři s panem

hejtmanem! Za všechny sem prosil, ale za tohohle prosit nebudu.“ – „Dělejte si teda se mnou, co chcete,“ odpovídá ve strachu Moučka. „Kop několik by bylo pro něj málo,“ praví hospodáři. „Muší patnáctkrát do ulice.“ Učinivše ulici, koledníci vezmou švány a bijí s nimi Moučku, jemuž Čurka svítí, všemožně se mu vysmívaje. Moučka má jít ulicí třeba 15krát. Jde však jen jednou nahoru a dolů a potom prchne. Buď Čurka nebo ženské mu otevrou dveře. Jako by Moučku chytal, vyběhne s ním i Čurka. Potom ohlašuje rychtář: „Nejmilejší pane hospodáři s panem hejtmanem! Stala se nám tady změna. Zem se otevřela a našeho Moučku s Čurkou polapila.“ „Musíte jít hledat!“ káže hejtman koledníkům.

Muzikanti začnou hrát a koledníci obejdou světnici hledající Moučku s Čurkou. Rychtář pak oznamuje výsledek námahy: „Pane hospodáři s panem hejtmanem! Už sme hory doly sešli, našeho pana Moučku s Čurkou sme nenašli.“ Nepovolí-li hospodáři, musí jít hledat po druhé a snad i po třetí, kdy jim řeknou hospodáři: „Musíte si vzít pana hejtmana s sebou.“ Vtom, když rychtář si již po třetí stěžuje, že „hory doly sešli a pana Moučku s Čurkou nenašli“, otevrou se dveře a Čurka nese Moučku na ramenou. Hejtman vzav rákosku „roztočí kolo“. Poté začnou hned tančit a vybírají „do věnečku“. To je: Toncmástr zabodne věneček do stolu, nebo jej položí na talíř a zavádí holky, selky, báby i pasky, s nimiž si zatančí jednou kolem. Ty potom se u stolu jednou otočí kolem jeho ruky a vhodí peníz do věnečku. Jakmile Toncmástr jednu pustil, již čeká na ni u stolu jiný koledník, aby s ní tančil. Tak dojde řada na všechny. Když koledníci „provedli“ všechny ženské, nechají tančit „chlapce“, tj. mládež, kteří platí muzikantům. Dříve byla jakási taxa, kterou děvčata platila do věnečku. Dcerky dávaly po dvacetníku, děvečky po desetníku a pasky po šestáku. Někdy děvčata zabráni, aby byl jeden koledník vyplácen po druhém. Některá z domácích položí koledníkovi, který první měl odpykat trest, dřevěný talíř na záda. – Rychtář hned oznamuje: „Nejmilejší pane hospodáři s panem hejtmanem! Stala se nám tady změna. Tomu chlapci narostl dřevěný talíř. Dřevo na dřevo se bít nemůže.“ „Nu tak to má odpuštěný,“ zněla odpověď. Poté roztočil hejtman kolo a byl hned věneček, jak bylo svrchu pověděno; ostatní vše odpadávalo.

Když se všichni ráno pomodlili a posilnili snídaní, zavede Čurka koledníky na kolo před domem, kde leželi, a rychtář se ptá na chování koledníků, máje klobouk v ruce: „Pane hospodář, jak se tu ty moje děti chovaly?“ „Ten a ten hubičkoval Kačenu,“ zněla odpověď. „Jaký trest by tohoto měl stihnouti?“ zněla potom rychtářova otázka, dále přimluva a někdy i výplata následovala. Mnohdy však na nikoho nebylo žalováno a slovy „Děte s Pánem Bohem“ propouštěl hospodář koledníky, kteří opětovali hlučně „S Pánem Bohem!“ Koledníci obkoledovavše svůj „rajón“ vrátili se do své vesnice, kde, zbývalo-li ještě času, koledovali až do večera, kdy každý z koledníků se odebral domů. Po večeri se opět sešli ve stavení, ze kterého vyšli na koledu, a vše se dalo jako o prvním noclehu v cizí vesnici.

Mnohdy neobkoledovali svou vesnici do večera. Odložilo se to na odpoledne nejbližší neděle, kdy obešli zbývající sedláky a pak „zavřeli koledu“. To je: selky napekly koblihy a jiné, a pak se tančilo.

Zajímavé je, když se dvojí koledníci sejdou v některé vesnici. Všeobecné pravidlo zní: „Kdo dřív přijde, ten dřív mele.“ I druzí koledníci jdou k rychtáři, aby dostali

„vůli“, jako první. Než to nestačí. Kromě rychtářovy vůle musí si vyžádat i „vůli“ od prvních koledníků. Udílí ji hejtman. Nikdy se nestane, aby rychtář obce nebo hejtman koledníků vůli odepřel. Vůle však druhým koledníkům daná je poněkud omezená. Musí chodit „ob jedno“, tj. ob jedno číslo za prvními. Tak např.: jsou-li první koledníci v čísle sedmém, mohou jít druzí koledníci toliko do čísla pátého, a ne do čísla šestého, pokud první jsou ještě v čísle sedmém, byť byli již druzí v čísle pátém dávno hotovi. Musí čekat venku, až první vyjdou z čísla sedmého a zajdou do čísla osmého. Proto málokdy se stává, že by tutéž vesnici dvojí koledníci obkoleovali hned za sebou. Vytrvají-li druzí koledníci za prvými, nastane po koledě mezi oběma stranami zápas. Čurkové obou stran zavedou své „na kolo“ a zápas začne. Je mnohdy velice tuhý a pozorování hodný. Zápasí vždy hejtman prvních koledníků s hejtmanem druhých koledníků, rychtář s rychtářem, Tancmástr s Tancmástrem atd. Hejtmani si dávají jen otázky, např.: co znamená „koleda“ aj. Zodpovídal-li druhý prvému, dával zase druhý otázku prvému. Který nezodpověděl, byl poražen.

Ostatní koledníci zápasili každý proti svému, tedy rychtář proti rychtáři, Tancmástr, proti Tancmástrovi, Ovesnej proti Ovesnému atd., chtěje jeden druhého pokorit. Tak prvý rychtář hleděl udeřit ferulí druhého rychtáře. Oba poskakovali proti sobě a doráželi na sebe. Tancmástr si uvázali klobouky a tancovali kolem sebe. Přitom hleděl jeden druhého věnečkem píchnout do ruky a srazit klobouk s hlavy. Kterému byl klobouk shozen na zemi, byl poražen. Podobně zápasili mezi sebou Čurkové a Moučkové.

Když všichni koledníci změřili své síly, ustali od boje. Rozhodný boj vede se mezi hejtmany obou stran, kteří jsou obyčejně starší mužové, tak mezi čtyřicítkou a padesátkou. Dávají se tu rozličné hádanky. Který zodpoví všechny aneb aspoň většinu hádanek, zvítězí. To se rozhlásí daleko široko. Stalo se mnohdy, že se sešli i trojí koledníci. Tím tužší byl po koledě zápas. To se stalo např. ve Slavči, vesnici u Trhových Svinů. Poněvadž se vítězství neklonilo ani na tu ani na onu stranu a koledníci se potýkali od rána až do večera, nezbylo občanům ze Slavče nic jiného, nežli všechny vyhnat. Po boji si dali hejtmanové „šňupku“ a v míru se rozešli.

OSTATKOVÉ PRÁVO

Pro chasu na Moravě jsou masopustní ostatky zvláště tím důležitý, že si volívá ze sebe na příští rok až zase do ostatků své představenstvo: dva stárky a drába, jinde čtyři stárky. Na Přerovsku volívala chasa na ty tři dni ze sebe celý obecní výbor, na Prostějovsku zvolilo jí ho obecní představenstvo a odevzdalo tomuto „mladém výboru“ na ty tři dni vládu v obci.

Vnější odznakem moci tohoto masopustního úřadu bylo právo a ferula. *Právo* je meč všelijak ozdobený šátky a fábory. Na Vyškovsku bývalo na meči blízko konce navázáno bílých, červených a modrých šátků hedvábných a rozmanitých pentlí. Na Přerovsku nastrojili meč jako „panenku“ (loutku). Meč se ovinul „lipským“ (červeným) šátkem, na vrchu opásal se bílým fěrtuškem, na hlavě (konci) měl „kotouček“ (věneček z pentlí); od věnečku přes fěrtušek až nakonec meče visela dvouloketní

pentle, dole („na stopce“) byl omotán lipský šátek. Takto vystrojenému právu říkalo se také „dróžka“. Jinde byl meč obvázan osmi šátky, pokaždé dvěma stejně barevnými proti sobě: bílými, červenými, kvítkovanými a černými; kolem konce byl věnec. *Ferula* (farula, fagula) byla na způsob veliké vařečky na širším konci rozštipená, kteráž, když se jí udeřilo, hodně štěrchala.

Právo a ostatky držívá nebo držívala chasa jinde jinak. V obcích na *Drahanské vysočině* v neděli večer sejde se u starosty celý obecní úřad; potom se dostaví chasa. Dosavadní stárek předstoupí a děkuje celému slavnému úřadu, že vždy pečoval o pořádek a dobrou kázeň mezi chasníky, a prosí za dovolení, aby se za jejich přispění a dozoru předsezvít

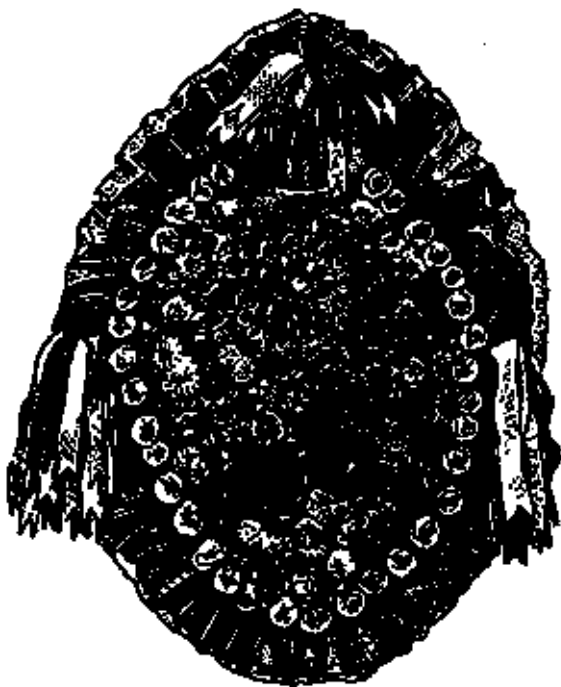
směla nová volba na budoucí rok. Starosta jim připomene, jak důležitá je obapolná shoda mezi chasou a sousedy, kterak v každé rodině, obci i zemi je potřebí bedlivé hlavy, starající se o pokoj a pořádek mezi jednotlivými údy. Toho lze jen tehdy dosíci, je-li výkonná moc v řádných rukou. I napomíná je, aby si za stárky volili chasníky mravopočestné a svědomité, ke kterým by měli důvěru a chtěli je poslouchat.

Potom se přikročí k volbě, která se vykoná ústním vyjádřením shromážděné chasy, které kamarády si přeje za stárky.

Napřed se volí první stárek, potom druhý, konečně dráb. Po volbě dráb sedne na židli a opře se o lenoch. Přikročí první stárek a vysází mu jich „ferulou“ pět na záda, po něm stejně tak druhý stárek. Potom mu odevzdají ferulu, odznak to výkonné moci drábovy, kterou si on opentlenou uváže na pravou ruku. Dříve mu odevzdávali také „právo“. Chasa poděkovavši představenstvu a poprosivši, aby je poctili svou návštěvou, odebere se do hostince.

Každý stárek zvolí si svou stárkovou (stárku) a dráb drábovou. První stárkovou bývá nejbohatší děvče z dědiny, a rodiče pokládají si za čest, vyhlédne-li si stárek jejich dceru za svou družku. Vyvolené stárky odeberou se s ostatními děvčaty do hostince, kde jim chasa s hudbou vzdá svou čest, napřed první, potom druhé stárce.

Toto zvolené představenstvo přijímá v ostatky dospělé mladíky mezi chasu. Za to požádají prvního stárka a slíbí mu, že budou dbát pořádku a kázně, plnit všechny povinnosti této mladé obce. Když přijde přespolní chasník k muzice, musí stárka za povolení k tanci poprosit. Dopustí-li se někdo z chasy nějakého přestupku, musí se

Ověnčené ostatkové právo ze Šlapanic u Brna.

podrobit trestu vyměřenému stárkem. Dráb vykoná trest ferulou, an provinilce sedícího na židli a o lenoch opřeného obskakuje za zvláštního hudebního průvodu a v určitých přestávkách mu vysazuje určený počet ran ferulou. Při tanci stojí vždy jeden stárek v kole a pečuje o náležitý pořádek.

V pondělí masopustní odpoledne vystrojí první stárková hostinu. Zúčastní se obecní úřad s hudbou i chasa. Obě stárky a drábová zasednou za stůl, a chasníci kolem nich. Večer toho dne, i pak v úterý večer vybírá se od děvčat „pargalt“. K půlnoci seřadí se stoly na dvě strany, pokryjí se bílými ubrusy, a na nich postaví se několik bílých mis. Hudba zahraje zvláštní tanec, a první stárek otočiv se se svou stárkou v kole zavede ji k prvnímu stolu, kde ji usadí. Po něm zasazuje svou tanečnici druhý stárek a dráb, pak ostatní chasníci každý svou tanečnici a nakonec i vdané. Přitom vkládají tanečnice peníze na mísy, a první stárkové se musí zvláště ukázat. Z těch peněz zapraví se hudba a ostatní útraty. Čeho se nedostává, na to se složí ti, „co vostatke držíj“.

V úterý ráno chodí chasa s hudbou po dědině, vybírajíc vejce, slaninu, koblihy atd. Z vybraných příspěvků pořídí se večer společná hostina. Do společné pokladnice vybírají peněžité dárky. Některý spraví se za komináře, žádaje poplatku od vymetení komína, jiný prodává kvasnice atd. Hudba je doprovází, v každém domě zahraje kousek, a chasníci zatančí s hospodyní a domácími dcerami „na len a na konopě“.

Na *Vyškovsku* sejde se v neděli odpoledne obecní výbor u starosty a vybere z chasy prvního, druhého, třetího a čtvrtého stárka. Starostova manželka pak pozve ženy výborníků na svačinu. Tyto a s nimi stárky vystrojí právo. Vystrojené právo nese první stárek s velikou slávou do hospody a zapíchne je koncem nahoře vyčnívajícím do trámu nad „úředním stolem“. Druhý stárek nese ferulu. V pondělí masopustní házejí děvčata „do věnečka“ položeného na talíři. Věneček má na starosti třetí stárek. V úterý chodí chasa dům od domu „s právem“. První stárek nese právo, s nímž jde vždy napřed, druhý ferulu, třetí věneček, čtvrtý pokladnici. Ostatní chasníci nesou meče. Několik najatých chlapů ponáší za nimi pivo a měchy na obilí. Za prvním stárkem vkročí do jizby ostatní chasa. Hospodyně je uctí uzeným masem, koblihami atd. Domácí dcery dají zase něco do věnečku, kus slaniny „na šablu“ a do měchu obilí. Hudebníci zahrají. Zatančí se kousek a jde se o dům dále. Večer se prodávají dražbou nasbírané potraviny.

Někde, jako např. v *Petrovicích u Sloupa*, volívají se stárek a mladší stárek o muzice „záhrankové“, tj. o muzice, kdy se jenom hraje, ale netančí, tu nedělí před ostatky. Jinde zase volívají stárky až v hody (posvícení).

Na *Haně* sešel se v neděli odpoledne u pudmistra obecní výbor. Dostavila se tam děvčata a vystrojila právo. To se zapíchlo nad úředním stolem. Potom přišli chasníci „požádat za právo“. Obecní výbor vyvolil z chasy „mladý výbor“, ten pak ze sebe zvolil rychtáře, pudmistra, mladšího pudmistra, konšela a dva sklepníky, kteří měli pod sebou pivo uložené ve sklepech u sedláka naproti hospodě. V ostatky totiž zjedнала si sama chasa muziku a zaplatila ji. Nakoupila piva a sama nalévala, začez se hospodskému dostalo nějaké náhrady.

Obecní výbor při odevzdání práva tomuto mladému výboru na dni masopustní sám se vzdal na ten čas práva soudit a udržovat pořádek v obci a přenesl toto právo

na mladý výbor. Starosta napomenul přiměřenou řečí chasu, aby byla dbalá pořádku a dobré kázně. Z domu starostova neslo se pak právo slavnostním průvodem do hostince. Mladý výbor zasedl za „úřední stůl“, nad nímž se do trámu zapíchlo právo. Muzika zahrála, i nastal taneční rej, přerušovaný čas od času nějakým žertovným soudem. Někdo někomu něco podstrčil; třebaš jehlu mu zapíchl do šatu. Šel potom k úřednímu stolu žalovat. „Pane rychtáři a pane pudmistře a celé poctivé právo, já jsem tomu a tomu vynášel, on mi ukradl železný sochor.“ Rychtář zaklepal ferulou a poslal konšela pro zloděje. Ten se dostavil, řka: „Pane rychtáři a celé poctivé právo, co je mne tu třeba?“ Rychtář mu oznámil, z čeho je viněn. Nastalo vyšetřování, „železný sochor“ se u něho našel, i byl souzen a odsouzen k pokutě „buď na zlatě nebo na gatě“. Tato se vyplácela ferulou. Konšel vzal ferulu a šel s ní ke dveřím. Muzika hrála a chasa zpívala píseň: „Jedna dvě, byly dvě, byly, byly, byly dvě, kdo jich nechce počítati, nech se jde podívati, že jsou dvě.“ Konšel, začav ode dveří, měřil ferulou poklepáváje po zemi, potom poklepal viníka od země po nohou, po zádech až po lopatky, kdež mu vysázel vyměřený počet. Jiný byl obviněn, že se slavnému úřadu posmíval, anebo že škaredě pohlédl na právo atd. V pondělí a v úterý dopoledne chodili jako jinde s právem po sbírce, v pondělí po jedné, v úterý po druhé straně dědiny. Večer v pondělí začala se tančit „coufává“ na nápěv: „Rostó, rostó, rostó konopě,“ při kteréž si děvčata „zasazovala za stůl“. V úterý o 12. hod. muzika přestala hrát; pobavivše se ještě chvílku společenskými hrami, rozešli se.

Na Škaredou středu šla děvčata na přístka, chasníci jim přinesli závdavné. Večer šli s průvodem k pudmistrovi odevzdat právo, při čemž se na basu něco „švrdlikalo“.

Jak dospělá mládež na Hané „držívá právo“ a někde posud drží, vyličil podle vypravování účastníků ostatkové zvyky z Kroměřížska, Tovačovska, Výškovska a Prostějovska výborný znalec lidového života na Hané Jan Vyhliďal.

1. *Právo ostatkové na Kroměřížsku.* Osoby: 1. Fojt. (Rychtář.) 2. Pudmistr. 3. Písař. 4. Dva konšelé. 5. Kopař. 6. Ponocný. 7. Sklepník. 8. Kominář. Pamětník vykládá: Když jsme chtěli držet právo, tak jsme se sebrali chasa a šli jsme k panu rychtáři a pudmistrovi prosit, aby nám dovolil ho držet. Když svolili, tak jsme se strojili k tomu. Odedávna byl v obci naší Skašticích takový rožeň, zapíchnutý na spodku do dřevěného skřenka; vysoký byl na loket, celý železný, na vrchu se špicí, aby se právo mohlo zapíchnout do podlahy (stropu). Tento rožeň se dal děvčatům do práce. Děvčata, přistrojená za drožky, mívala na svajbách na hlavách zlaté pantlíky, takový jeden dal se na vrch rozně a propíchl, pak přivázal, a tak se vázaly dokola dolů pentle, a hodně moc. Jak bylo právo pěkně nastrojeno, zanesli jsme ho k panu rychtárovi, a ten ho doma zarazil do podlahy. Potom v neděli jsme šli, všechna chasa, přijímat právo s muzikou. U pana rychtáře na nás čekali celý úřad; oni už nás měli sestavené, jakým budeme který úřadem, protože předešlou neděli po modlení v kapličce měli jsme venku volbu. Tak nás vyvolávali. Než se tak stalo, napomenuli nás, jak se máme chovat. Pak se začalo volat. Ten, co nosil to právo, jmenoval se fojt. Rychtář mu dal

Ferule,
odznak drába
při ostatkovém
právu hanácké
chasy.

právo do ruky, a muzika hrála intrádo. Potom se volal pudmistr a zas se hrálo intrádo; pak se volal pisař, co měl kasu pod sebou a zapisoval, a to jsem byl já, Jan Pospíšil. Pak zvolili dva konšely, ti byli povinni pomáhat fojtovi a pudmistrovi, musili vodit obžalované ke stolu. Ještě ustanovili kopaře, co dával vršky na záda; ponocného, co hlídal a troubil před hospodou; sklepníka, co měl pivo pod sebou, a komináře. Když jsme byli zvoleni, tak jsme poděkovali úřadu a šli jsme s právem a muzikou do šinkóza (hospody), tam byla dřevěná podlaha (strop), a sloup stál vprostředku. Tam jsme chodili s právem kolem sloupu, muzika nám hrála, a pak jsme zasedli za stůl, jak sedával starý úřad. Na dva na sebe složené talíře položili jsme dvourýnsčák a dukát. Starý úřad nás doprovodil do hospody. Sotva jsme dosedli, již začaly jít žaloby; hned žalovali starého rychtáře, že se nám z našeho poctivého práva vysmíval. Hned šel konšel pro něho a dovedl ho ke stolu a nový fojt mu nasoudil pokuty dva zlaté a k tomu pět vršků. Přišel kopař s ferulou, byla složena ze dvou destiček, aby to klapalo na zádech, a vinníka trestal. Muzika spustila, a my s ní zpívali: Jedna dvě, bijó mě, jedna dvě, bijó mě, bijó, bijó, má panenke, bijó, bijó, má panenke, pro tebe! To byl jeden vršek. Dostávali i po 10 vrškách. Napřed dostal starý úřad, pak každý, co byl v hospodě. Jak jsme byli hotovi, shráblí jsme peníze, asi 40 zl, abychom zapravili výlohy. Piva jsme si dovezli bečku z pivovaru z Kroměříže. Plechový máz se očistil, aby se svítil, děvčata nám ho nastrojila a ověncila, a z toho jsme pili a zavdávali těm předvolaným, co byli žalováni. Tancovali jsme hodně dlouho do noci. V pondělí jsme vyšli do dědiny a chodili jsme ráno dům vedle domu s právem. V domě fojt píchl právo do podlahy, úřad zasedl za stůl. Hospodyně zatím donesla nám mísu koblihů; za odměnu protočil ji fojt a ostatní děvčata po jízbě. Kominář vymetal komín, co kde mohl tam popadnouti, schoval do měchu, který nosil na sobě. Až jsme se stolu uklidili všechny koblihy, šli jsme s muzikou o numero dál. Jak jsme byli hotovi, šli jsme zas do hospody a tančili. V úterý to šlo zas až do večera. Před večerem jsme odváděli právo. Zas jsme šli s muzikou k rychtáři, a zas tam seděl úřad. Náš fojt pravil: „Pane rychtáři a pane pudmistr a celý úřade! Odvádíme vám toto poctivé právo tak, jak jsme ho přijali, tak vám ho zas poctivě oddáváme.“ Obecní úřad nám vyplatil; každý z nás dostal několik vršků! My jsme jim za to dali vědro piva. Co jsme nasbírali, jako maso a klobásy, to jsme prodali, a koblihy pojedli, peníze sčítali, zaplatili muziku, pivo a ze šinkóza; a nechali jsme šest rýnských na mši svatou. Ostatek jsme s děvčaty proužili.

2. *Ostatkové právo na Tovačovsku.* V Lobodicích drželi právo naposledy r. 1854; až na malé odchylky konalo se tak jako na Kroměřížsku. Opatrná chasa napřed si vyžádala aspoň týden před ostatky dovolenou od obecního úřadu držet právo. Když se tak stalo, postarali se o muzikanty na celé ostatky. Jiný pamětník vypravuje: Muzikanty jsme živili celé ostatky, a co vyhráli v hospodě, z toho si vzali polovici, ostatek patřil nám. S hospodským jsme vyjednali, že dostane 30 rýnských za ustoupenou a 12 rýnských na světlo. V ostatky nám popustil sklep, do něhož jsme uložili pivo z Chropyně. Pak jsme ze sebe zvolili tento úřad: rychtáře, pět pudmistrů, čtyři konšely, co vodili provinilce k soudu; dva ponocné, dva sklepníky, co měli pivo pod sebou; dva komisaře; kopaře, co vyplácel pokuty; měchonoše, co sbíral koblihy do měchu. Právo strojily hospodyně. Donesli jsme šablu, a hospodyně na ni zavěsila obojek, jaké nosily na krku; ale ze šable musila vyčnívat špice, aby se právo mohlo zapíchnouti do

trámu. Pod obojkem navěsily se na šablu věnečky, na spodek bílá sukýnka, jenom stupka od šable byla volná. Tak bylo naparáděno to naše poctivé právo. Po požehnání ōřadi nám vydali právo, napomenuli nás a my s ním a muzikou zrovna do hospody. Tam se zapíchlo do trámu, a noví ōřadi sedli pod ně. Muzika hrála a provinilci se trestali. Kdo se provinil proti poctivému právu, toho přivedli konšelé před ōřad. Rychtář se ptal: „Jak chceš byt trestaně, esli na zlatě nebo na gatě?“ Rozhodl-li se na gatě, vyplatil mu kopář ferulou. Muzika spustila, a kopář podle taktu pěje verše: „Jedna dvě, byly dvě, byly, byly, byly, byly, byly dvě“, vyplácel. Po výplatě postavili jej konšelé před muzikanty, a tam musil jim zaplatit aspoň groš. V pondělí a v úterý každý musil jít na mši sv., kdo zaspal, zaplatil půl vědra piva pokuty. V pondělí se s právem obcházela dědina. Jeden sklepník nosil v putýnce pivo, druhý ze džbánu zavdával. Ostatní se konalo jako na Kroměřížsku. Večer hrála se cófavá. To bylo tak: Každý si vybral dvě dívky, ty se nás chytly za ruce nebo pod paže, a my s nimi dva kroky napřed, dva dozadu, a nevím jak, dostali jsme se před ōřední stůl, na němž stály dva talířky. Dívky volky nevolky musily něco na ně vhodit. Když muzikanti hráli cófavó, zpívalo se: Na tom našem dvoře všecko to krákoře, i to naše kuře! V úterý jsme nechodili po dědině; večer kolem 8. hodiny odevzdali jsme u rychtáře poctivé právo ōřadům a zaplatili jsme jim půl vědra piva, i víc, a pili jsme ještě s nimi. Právo jsme musili dobře hlídat, nebo kdyby se ztratilo, bývali bychom platili, co by obecní ōřad byl nasoudil. Když žádný z nás nebyl v hospodě, zamklo se právo do truhly hospodského.

3. *Právo ostatkové na Vyškovsku.* Roku 1903 drželi právo ve Vážanech; jakým způsobem se to dalo, ať nám vypráví účastník: Před třeceti lete držel sem právo podlivá staryho obyčeje, letos o nás ve Vážanech o Veškova držele ho zas, to se ví, že hodně jinač než me staří, ale přece to hlavní je v tom. No, šak vám to povím. Před ostatkama se zendó chlapci, keři bodó držet právo, odělajó domlovo s mozekantama, zač im bodó hrát. Vepije se zálom, debe se nekerá strana spáčela, zaplati ho. Taky podmistra požádajó o dovoleni, ešle smijó právo držet. V nedělo odpoledne děvčata strojijó právo, a odělajó ze sebe tře starke: první, drohó a třeti; take chlapci volijó ōřade, a to prvního, drohyho a třetího starka, take pisaře, dva sklepnike a drába. V nedělo večir, až je všecko v hospodě, dovedó ostatnice s mozekó zvoleny ōřade a posadijó jich slavnostně za obecní stul. Skotečné starosta obecní otiši led, a promlovi: Jak je vám povědomo, máme nové obecní ōřad, proto pozhovte, povím vám, keři só to. Tož jož vite, kdo só v obecnim ōřadě, važte si jich, a poslóchéte, jak zákon káže, abe nebelo zle. Po řece přendó děvčata k obecnimo stolo, a první stárka odevzdá podmistrovi právo, a žádá ho, abe ho tak počestny a poctivy zachoval, jak ona mo ho odevzdala. Drohá stárka odevzdá právo prvnimo radnimo farolo, a třeti drohymo radnimo ověncené máz piva. Jak se tak stalo, podajó si roke a odendó. Opravděnské podmistr napomina ostatnike, abe se slošně chovale, a nedále přičene, be se moselo zakročet; to řka, odevzdá právo prvnimo stárkovi, první radni podá farolo drohymo stárkovi, a třeti stárek dostane ten máz piva od drohyho radniho. Potem mozekanti zahrajó marš a ostatnice s právem obcházijó třekrát dokola; a pak ho zapichnó do podlahe nad ōřednim stolem. Obecní ōřadi ješče ten večir zstanó sedět za svém stolem, pěkně si pokorójó a pijó od kubika. Dež začne tanec, mosijó jít se stárkama, kery přendó pro ně, zatancovat si tajč. K pulnoce ostatnice skovajó právo, a obecní ōřad odende

dom, a ostatni tancojó do rána. V pondělí teprv bévá veselo. Mozeka začne brzo po obědě, právo se zapichne do podlahe, a prvni stárek, Janek Podešva, napomina ostatníke, abe se ztišele, že jim pisař – Jakob Ječminek, přečte důležitý nařízení. Obecnstvo ztichne a pisař čte: „Ctěné panenky! Výnosem c. k. finančního řiditelství v Brně přišlo nám nařízení ze dne 19. ledna 1903 č. 1,900.999, bychom nejdéle do 25. února 1903 vybrali daň, a to daň gruntovní, domovní, ekvivalentní, jakož i přírážku na ostatkové právo, úhrnem 1900 K 99 h. Jelikož na nás, mladý úřad, tak těžké břímě jest složeno, tak vás žádáme, ctěné panenky, jakož i vás, staré stařenky, byste nám nějakým příspěvkem pomohly, bychom se eksekucí zbyli. Která nemůžete dáti šestáček, dejte aspoň zlaťáček, která z panenek nic nedáte, však se za to nevdáte.“ Včel hážó „šestko“. Rožnó se dvě svičky, strčijó do svícnu a postavijó na stul: meze něma só dva talířke na sobě. Na vrchni talířek položijó dvórenšćák, na stul nedaleko sklinko s pivem a jedno s kořalko; mozekanti hrajó piáno tojč, ostatnice vezmó svy tanečnice a tancojó, někdo z nich však břínká dvórenšćákem na talířko a sedí o stola a hlídá právo. Až zatancojó párkrát do kola, zastaví se před právem o stola prvni stárek s prvni stárkovó, on ji zavdá piva a gořalke, a ona kdese našmátrá šátek, vedělá z něho peníze a vhodí na talířek. Pak ji tanečník ješče zavdá a odendó. Tak de jedna pára za drohó a ke konco hážó aji vdany, a dež jož přestává pršet, sčítajó, co vebrale, a pisař to zapiše. Tancoje se podlivá stényho recepiso jako včera. V ótery ráno kolem desáté ostatnice chodijó po dědině dum od domo s mozekó. Napřed dó kluci s měchama na ječmeň, prvni stárek nosí právo, drohé stárek farolo, a pisař pinko na peníze, dráb nosí šablo na slanine, jeden sklepník pivo v potynce a drohé gořalko ve sklince. Z té potynke mázem nabirajó pivo, a zavdávajó, kde přendó. Přenda do stavení, mozekanti hrajó, a stárek veznamenává hospodeň lebo cero tanečkem. Někde jim dajó e oběda. Mezetém kluci pospózijó celé dum a beró, co mužó, jako strake. Až všecko pochodijó, v hospodě všecko prodajó na další ótrate. Večir pak zas zasedne obecní óřad za stul a pisař přečte drohy nařízení, kery jim právě dneska došlo: „Ctěné panenky! Jelikož jsme tuto gruntovní daň a ostatkovou nevybrali, jak máme předepsáno, a nové nařízení nám přísným eksekucím hrozí, že nám i právo zajmou, tož znova vás žádáme, ctěné panenky, jakož i vás, staré stařenky, byste nám nějakým příspěvkem nápomocny byly. Jen s kurážem do toho, ať je toho mnoho!“ Háže se jak v ponděli, jenom s tím rozdílem, že jož prši miň. Po házení poděkoje pisař a sková peníze. Obecní óřad pak odebírá právo, farolo a máz. Keré ze stárku nemá to v pořádko, temo se veplati farolo, kolek osázeny. Faroló vepláci se e v nedělo a v ponděli. Obecní óřad odevzdá pak právo, farolo a máz stárkám, ale te nechcó to pokrčeny přémót, a tož nezbévá jim nic jinýho, než vekópit. Po házení v ótery pisař děkoje: „Ctěné panenky! Již se nám skončila doba radovánek, všichni vám děkujem za váš milý dárek, též i vám, staré babičky, přejeme vám dobrého všichni. Máte-li hodné opilce, přejte jim té legrace, v karty hráti, hodně pítí, to je lehké živobyti. Bude-li vás to trápit, můžete se s nimi napít kořalonky dobré chuti, když vás žizeň k tomu nutí. Přejeme vám všem dobrou noc až po samý Olomouc.“ Mozeka sposti ešče marš, stárke s ostatnikama dó třekrát do kola po hospodě, a pak sklodijó právo; bévá to k pulnoce. Potom zahrajó mozekanti „na konopě“, to je hrajó všecko dohromade,

tajč, mazúrke, šotyše, a to tak spěšné, že se mužó strhat; všeci mosijó tancovat, hospodári aji hospodeně, abe narustle hroby, vesoky konopě. Dež mozeka přestane, provádijó se všelijaký špáse, vemětajó komine, hrajó na mlének a dovico jinyho, a de se přece jednú dom.

4. *Ostatkové právo na Prostějovsku.* Chlapci činivali přípravy k držení práva jako jinde. Představenstvo obce zvolilo chase výbor a odevzdalo tomuto mladému výboru na ty tři dni vládu v obci s veškerým řízením. Úřadové byli titíž jako na Kroměřížsku. Děvčata právo strojila. Šabli zabalila do bílé zástěry, na vrch upevnila obojek, openťlila, jenom špice zůstala holá. S právem se šlo v neděli po požehnání do hospody. V pondělí jako jinde chodili po dědině. Obyčejně dva nebo více muzikantů jim hrálo na housle. V jizbě výbor zasedl za stůl, písař maloval křídou hříbata, telata, kuřata aj. na stole; pacholci vzali hospodáře do kola, a otočili se tak dvakrát po jizbě, pak jej přivedli ke stolu, dali zavdat piva a žádali: „No tož, strěčko, na te hříbjata.“ Hospodář jim něco daroval. Potom tančili s hospodyní, dcerami, děvečkami a od těch vybírali na telata, kuřata, housata. Dcery dávaly po pěti rýnských šajnu, dívky po dvou i třech. Po tanci obsloužila hospodyně hosty mísou koblihů. V hospodě byly tytéž pořádky jako jinde. Odchylným bylo, že např. v Hluchově děvčata „zasazovala“ pod právo, tj. která chtěla sedět co nejbližší práva, zapíchnutého ve stropě, musila více platit, až 6 rýnských. Chlapci vybrali někdy až 70 zl. na útraty. Když se vyplácelo feruló, faguló, zpívalo se: Jedna – dvě – po hlavě, jedna čtyry... V Hluchově naposledy drželi právo r. 1848.

Z BÝVALÝCH ZÁBAV MASOPUSTNÍCH

CHODSKÉ PRAHŮDKY

V době masopustní chodí na Chodsku přástevnice navečer po „prahůdkách“. Děvčata totiž přestrojí se za maškary a opatří si dlouhé pruty, aby se bránila těm, kteří je škádlí. Jedno z děvčat oblekne se ve starý chodský кроj a přistrojí se za mladého muže, druhé za mladou ženu. Když přijdou „prahůdky“ do světnice, učiní kolo a začnou zpívat: „My máme mladou ženušku, my máme mladou ženu; kdo ji chce viděti, musí nám platiti, nebo mu klobouk vemu.“ Při tom, co ostatní děvčata zpívají, tančí uprostřed kola „mladý muž s mladou ženou“. Když přezpívala, jde mladý muž k sedlákovi a žádá ho o peněžitý dárek. Ostatní obklopí selku a žádají na ní máslo, vejce a mléko, jež lijí do kropáče. Máslo a vejce prodají. V neděli večer uspořádají „selskou“ (dudy, klarinet a housle), při níž děvčata platí muziku (z peněz vybraných po „prahůdkách“), nalévají chlapcům pivo, přinášejí a s nimi si připíjejí, což se děje jenom o „prahůdkách“, a nikdy jindy. Zbudou-li ještě nějaké peníze, uvaří děvčata kávu, někdy koupí i kořalku a společně popíjí.

ŠEDÍVEK NA BOLESLAVSKU

O slavnosti Šedívku, který se slaví 7 neb 14 dní před koncem masopustu, dívky jsou zavázány pozvat mládence na hody a k plesu a dát jim koláče, pletence, koblihy, marcipány, jablka, ořechy. Kde se nestrojí Šedívek, dívky jsou povinny na konci masopustu „vyplácet se“ mláďencům za rozedráním obuvi, střeviců při tanci při průvodu medvěda šiškami, uzeninou, hnětýnkami a penězi.

Tuto slavnost děvčata obyčejně spojovala se zakončením přástek a se slavností na konci draní perí, doderkami. Vždy to však bývalo o masopustě. Zajímavý náčrtek této slavnosti, již vyhynulé, v letech padesátých minulého století hlučně slavené, zachoval krátce před svou smrtí (1909) Jan Ev. Konopas, rolník v Sudoměři.

Po vesnicích v okolí mladoboleslavském pořádají děvčata v masopustě veselou slavnost s hodováním, hudbou a tancem, kterou tam jmenují Šedívek. V kterých vesnicích ještě předtím, byla tato slavnost ukončením přástvy. Kde za dlouhých zimních večerů jenom derou perí, je Šedívek slavným ukončením doderek.

Nejprve se děvčata na přástvě nebo při draní umluví a uradí, jak a co by měla připravit a ustrojit. Tři z nich jdou zvát po celé vsi na Šedívek. Jedna nese láhev sladké rosolky k připíjení, druhá pokladnici na vybírání peněz a třetí má na zádech nůši (koš) i také košík na dary. Jdou od jednoho obydlí k druhému a všude zvou asi těmito slovy: „Vzkazuje vás pan Šedívek a panna Šedivá pozdravovat, abyste se za něho nestyděli, ale všechny vynajít se dali u rychtářů v seknici, co sme dali na vrata kytici, poslední masopustní neděli i ten outerek i v pondělí. My budeme Šedívek strojiti, jíst a pít i tancovati. Jídla a pití bude všeho dost, zlata a stříbra taky hojnost. Na mramorových stolech jídla vyloženy, stoly vyšívány ubrusy prostřeny. Mísy budou zlatě malovány, žice, nože a bídličky stříbrné. Jídla samy máslo, vejce a koření, pivo, víno, medovina pro potěšení. Vína kolik sudů máme, každému ho, co chce, dáme, to potече jako voda, rozliti ho je škoda. Protož vypítí se musí, jak je dobrý, každý zkusí. Koláčů šest pecí upečeme, všechny hodně cukrem posypeme. Zabijem husy, kuřata, prase i všecko, co se v zahradě pase. Z toho budou jitrnicové ploty, pečeňové krancele, jelitové sloupky. Věcho všudy dost najdete, to k Šedívku jít musíte, ze smíchu ani nevyjdete. Dřív nám ale něco přidejte. Pantáta nám dá as tolar na koření, panímáma mouku, vejce a mazání.“

Potom dávají všem přítomným připíjet. Nejprve pantátovi-hospodáři, pak hospodyně, dále synům a dcerám, pak i všem odrostlým a služebným. Druhá dívka jde s pokladničkou a sbírá do ní, co jí kdo dá na penězích. Třetí dívka dostane od hospodyně do košíka vejce, nebo do nůše pěknou mouku na koláče, máslo, tvaroh, mák, jablka, hrušky, kadlátko (švestky) a jiné věci na mazání koláčů. Jde-li někdo z domu na Šedívek, jsou dary větší. Nejde-li nikdo, je dar menší. Obejdou celou vesnici. Z darů upekou v neděli ráno koláče a nakoupí všecko, čeho je třeba k hostině.

Odpoledne se strojí a připravuje Šedívek. Vaří se, peče se, sem tam běhá a všelijaké věci přinášejí a pořádají. Jednoho z hochů přistrojí za pana Šedivého a jednu z dívek za pannu Šedivou. Obléknou je do staršího národního kroje, jaký se zde před lety nosíval. Přijdou i muzikanti a počnou vytrubovat a hrát. Kdekdo vybíhá a ze všech stran hrne se vše k hospodě. Přijedou dva nebo tři vozy, v nichž jsou zapraženi koně

ozdobeni mašlemi a fábory jako o svatbě. Na první vůz vylezou si muzikanti a vesele hrají. Dopředu vozu vstoupí družba nebo družice, nesoucí koláč nebo pletenec jako bochnik chleba veliký, v němž jsou zapíchnány obarvené hůlky nebo špejle, a na těch je napícháno cukroví, panáci a panenky z perníku, kolečka a jiné drobnůstky. (Srv. zábavu vrkoč.) Kolem koláče zavěšen je veliký věnec s fábory, které po cestě větrem vlají. Na druhý vůz vsednou: pan Šedivý, panna Šedivá a družičky s velikými věnci na hlavách, jako by jeli o svatbě na oddavky. Na třetí vůz vylezou a vyskákají ostatní „šediváci a šedivačky“, co se jich tam vejde, výskajíce a zpívajíce po celou cestu. S koláčem nebo věncem tím jezdívají dokola vsi, stojí-li totiž vesnice dokola postavena a má-li uprostřed obce náves, jako je to na Boleslavsku v Katusicích a v Sudoměři. Vede-li obcí cesta nebo silnice, jako v Líněch, na Kování a jinde, tedy jdou od jednoho konce ke druhému, aby je ze všech oken viděli, jak jsou veselí, a přišli k hodům na Šedívek tak jako na svatbu. Někde jedou proto až do druhé vesnice.

Jindy bývaly za stůl k hodům posazeny jen dívky (Šedivky) s věncem na hlavě. Později přibraly k tomu i jiná děvčata bez věnečku. Pak pozvaly k hodům také hochy a čeledíny. Ti přišli, slavnost byla veselejší a hlučnější, ale tím ztratila svůj původní ráz. Muzikanti dostanou také něco na zub. Když je větší část hostiny vyčerpána, vystoupí jedna z družek ve věnečku, která má dobrou vyřídilku, a ta všem hodujícím dívkám připíjí. V ruce drží talíř, na něm věneček, ve věnečku skleničku se sladkou rosolkou a odříkává rozličné verše, týkající se té neb oné dívky, a ke konci své řeči vždycky zvolá „vivat“, načež muzikanti zatroubí intrádu (tuš). Pojmenovaná dívka si ze skleničky připije a pak vloží na talíř peněžitý dárek. Za připíjení dávala děvčata stříbrný desetník, dvacetník nebo dva, i také zlatý stříbra nebo tři dvacetníky. Jestli některá bohatá dcera dala tolar, to bylo již rozhlašováno. Za ty peníze zaplatili muziku, pivo, rosolku, cukr, kávu a všecko ostatní, co vydali.

Po hodech už večerem šlo se s muzikou tancovat do hospody. Napřed zase nesen koláč s věncem a fábory. Budiž podotknuto: Když byla tato slavnost ukončením prástvy, tedy upravili a přistrojili místo věnce veliký kužel. Navinuli a zapletli na kužel a přeslici asi dva svazky dlouhého lnu, který stáhli pentlí (stužkou) a okrášlili mašličkami, a takovýto kužel při slavnosti s sebou vozili nebo nosili. Zakončoval-li Šedívek prástvu a doderky, nosívali koláč i kužel. (Viz o tom v I. části této knihy.)

DĚTSKÝ TANEC O VRKOČ

Masopustův konec (ostatky) Krolmus líčí takto: Ve *Mšeně* v úterý masopustní vozí velikánského chlapa, vycpaného ze slámy a hadrů, na půl voze a potom ho pověsí a zahrabují. „Ostatky“ slovou na Královéhradecku poslední tři dni masopustní, neděle, pondělí, úterý masopustní. V úterý masopustní děti tancují všady na Hradecku o vrkoč. Hoch si vytancuje vrkoč. Vrkoč je pečený veliký věnec z mouky, jinak pletenec, do něj jsou dokola napíchány dřevěné špejle. Na koncích špejlí jsou nabodány suché švestky, jablka, hrušky, ořechy, křížalky, třešně, višně a jiné věci. Všechno ovoce je pozlaceno pozlátkem. Každá matka upeče své dceruše vrkoč a barevným fábořem ováže dřívka. Každá dívka pak přináší vrkoč do hospody. Vrkoč

Vrkoč na dětskou
masopustní zábavu.

dostane od děvčete ten chlapec, který s ní nejvíce tančí. V hospodě ten den je vidět plno vrkočů po stolech. Na *Královéhradecku* se zachovává též obyčej nejvíce v *Červeném Opočně*. (Vypravoval Kodym, doktor lékařství, krajan.) Matky též tančí, čím výš vyskočí, tím prý vyroste větší len, místem ječmen aj. plodiny. Potom nedospělá školní mládež tancuje o vrkoč. Před lety prý dospělí mládenci tančili o vrkoč. Od tohoto zábavného obyčeje dlužno lišit vrkoč přástevní, vylíčený v I. části této knihy.

Jan Dotřel, rodák opočenský, pamatuje se z dětství na masopustní tanec o vrkoč. Vypravuje, jak se strožil „vrkoč“:

Tanec o vrkoč znám pouze z rodiště *Opočna*. Vrkočem nazýván různým způsobem ozdobený květinový hrnek, do něhož nasypáno, jako do každého jiného květináče, hlíny, do ní zastrkány byly as $\frac{1}{2}$ metru dlouhé, tenké hůlčičky na způ-

sob špejlů. Čím zámožnější domácnost, tím více hůlčiček a podle toho i výzdoba. Na hůlkách, z nichž některé byly ozdobeny myrtou, byly nabodány neb navěšeny různé pamlsky (cukrovinky a ovoce), sem tam i někdy hračky a drobné předměty hodící se pro chlapce.

Rodiče „strojili“ vrkoče děvčatům, a kde bylo více dcer, bylo i více vrkočů. Skoro celý týden před masopustním úterkem vystaveny byly vrkoče za okny a chlapci obcházelí město a posuzovali nádheru a jakost vrkočů, rozhodující, který vrkoč je ze všech nejhezčí.

Odpoledne v masopustní úterý doneseny vrkoče do hostince „na sál“, kde se tancovalo o vrkoč. Chlapec dostal vrkoč a daroval děvčeti za to různé pamlsky, hračky, šátek neb jiné dárečky, jež mu rodiče pro děvče, které mu vrkoč darovalo, uchystali. Byl to jakýsi druh dětského „obvňení“. Každý chlapec tancoval pak se svým děvčetem, což trvalo až do 5.–6. hodiny večerní, kdy děti musily ustoupiti dospělým, kteří se oddali posledním radostem tance v masopustě.

Donesené vrkoče byly vystaveny na stole a podrobeny znaleckému posudku. Po skončeném tanečním veselí odnášel si každý hoch darovaný vrkoč domů, při čemž jej jeho děvče provázelo. Vrkoč, jenž byl uznán nejkrásnějším, provázen byl při odnášení hudbou. O vrkoč tancovalo se naposled na Opočně v roce 1867, neboť roku následujícího byl tanec o vrkoč z popudu tehdejšího ředitele školy p. Jiřího V. Dlouhého školní mládeží zakázán. Obyčej ten pak úplně zanikl. I dospělejší dívky, zvláště ty, jež měly známost, strojily si vrkoč a darovaly jej známému neb vyvolenému mládenci, však i to zaniklo se zákazem tance o vrkoč.

DOKTOR FOUS A MARKYTA V MASOPUSTNÍM PRŮVODU NA SUŠICKU

Kmaškarám masopustním druží se v *Dobříně* „doktor Fous a Markyta“ (patrně vznikly názvy vlivem divadelní hry o doktorovi Faustovi a Markétě). Na hadry slamou tak vycpané, aby měly podobu lidského těla, navléknou se roztrhané šaty, jaké vidáme u žebraček. Hlavu tvoří „bambula“ sešitého tmavého sukna, do něhož jsou rovněž vepčány sláma nebo seno. Také nos je přišit ze sukna téže barvy. Je „pulcatý“. Oči a ústa jsou namalovány červenou hrudkou. Přes hlavu je přehozen šátek, který bývá buďto uvázan pod bradou nebo také rozvázán. Na zádech domnělé baby, již lid říká Markyta, sedí v nůši, která je beze dna (což není znát, poněvadž otvor je zakryt jejími sukněmi), jakoby chromý muž, představující „doktora Fousa“. Má na obličejích larvu. Na nose larvy drátěné hrubé brýle beze skel, a po stranách téže larvy husté, kudrnaté vousy. Oči prohlížejí vážně z otvorů larvy. Markyta drží vycpané nohy mrzákovy. Doktor Fous skutečně však chodí, máje nohy provlečeny proraženým dnem nůše.

SMÍŠENÉ MAŠKARY V MILEVSKU

Po zákazu Bakusa strojili se každým rokem i přední zámožní občané za maškary, i nákladně pořízené, jimiž předváděli pouhé vzpomínky, zlomky a podle svého i přeměny výjevů bývalého Bakusa. Tak některý se strojil za Bakusa, jiný za hrobaře, ale schválně se oblékli jinak, než to bývalo při zakázaném Bakusovi. Hrobař např. měl krátký kožich, chlupy obrácený navrch, lopatu i kolečko a pohazoval sněhem Bakusa sedícího na káře, na Velkém i Malém náměstí i v Klášteře. Jiný představoval bláznivého „s křížkem po funuse“, ale místo křížku nosil některý rok na tyči pometlo, jiný rok pohrabáč. K nim přibývaly různé maškary: poustevník, doktor, hostinský, který měl na prsou tabulku s čárkami za dlužné pivo. Bakusovu káru táhly opice.

Mezi novými maškarami vynikala „Spravedlnost“, která pak při zastávkách na náměstích a jinde odsuzovala a dala Bakusa katem stínat. Za „Spravedlnost“ byl přistrojen kdysi adjunkt berního úřadu. Představoval anděla se zavázanýma očima, který držel v ruce váhy. Dal se nosit na nosítkách. Při odsuzování Bakusa vyčítala mu „Spravedlnost“ všechny jeho činy a odsoudila ho k smrti.

Doktor Fous s Markytou.

Bakus měl na hlavě přidělanou falešnou hlavu, kterou sfal kat mečem. Po maškarách býval bál u Vodňanských, kam maškary vtáhly na závěrek průvodu. V půlnoční přestávce účastníci plesu, kteří odpoledne byli přistrojeni za maškary, šli se ze svého plesového úboru převléci do svých masek a přišli pobavit ostatní hosty plesu. H... jako „Spravedlnost“ na nosítkách dveřmi by se tam byl nedostal, a proto se převlekl za kluka v celistvých šatech s rozparkem vzadu a s tabulkou („lístkem“), na níž byla napsána abeceda. S tabulkou znenadání vrazil mezi ženské u stolu, ukázal na „i“ na tabulce a pronikavě vykřikl „i!“, že se všechny lekly. Provozoval různé šprýmy.

Na Tučný čtvrtek odpoledne je „vyvolávání“. Při něm se ohlašuje, že budou chodit maškary. V pondělí odpoledne je „zvaní“ do maškarního plesu. V úterý masopustní pak taneční večer v hostinci „U bílého koně“. Odtud vždy vyjde maškarní průvod a sem se opět s hudbou vrací. – O masopustní neděli ohlašují malované plakáty vyvěšené na rohu náměstí průvod maškar.

ŠPLOCHAN V OKOLÍ NYMBURKA

V okolí *Nymburka* patřil k masopustním zábavám takzvaný šplochan. Nežli nastaly bály, pořádaly panímámy „šplochany“, též zvané „štyMBERKY“. Děvčata pořádala „přástvy“. Při šplochanu se pořádala hostina, ke které bývali zváni i muži. Panímámy se „ukázaly“ – přispěly moukou, vejci, masem i také penězi. Před hostinou všichni se vozili na povozech s muzikou. Po hostině šli všichni účastníci do hospody s upečeným věncem z těsta a tančili až do rána. Nyní v okolí Nymburka místo šplochanu se pořádá na podzim kateřinská zábava.

FAŠANKÁŘI NA MORAVĚ

Ostatkový průvod fašankářů se strojí takto: Stárci a několik mladíků s nimi mají muškátové voničky za klobouky. Jeden nese láhev naplněnou vínem, druhý „rožeň“ (dřevěnou šavli nebo kord) a na něm nabodnutých několik kousků slaniny. Sluha nese koš s vejci a pytel na obilí. V průvodu hudeců ubírají se jistým směrem a zpívají rozličné písně, např.: Muziko, muziko, vesele ně hrajte, šak já vám zaplatím, nic sa nestarejte! Zastaví se a zanotí: Pod šable, pod šable ai pod obušky, my všecko bereme, aj plané hrušky. V jedné díři netopýři a v druhé sú chrůsti, počuvajte, milí páni, jak to bude hústi. Tuto nám nedali, tuto nám dajú, komára zabili, slaninu mají. Teče voda z vinohrada do dolního konca, staré boty do roboty a nové do tanca! Pokračují v předešlém pořádku dále. Při ukončení zatančí si „sedláckou“.

Rozmanité veselosti masopustní udržují se pod rozličnými názvy, pod nimiž se často skrývá zábavný obyčej v podstatě stejný.

V pondělí masopustní chodí na *Moravském Slovensku* drobní chlapci „po babkách“. Jeden hraje na housle, a tak obcházejíce sborem dědinu vybírají slaniny, klobásy i krejčary zpívající: Panímámo, panímámo, černý šorec máte, také-li nám do

košíka kúsek slanin dáte? Tudy nám nedali, tudy nám dají, zabili komára, slaniny mají.

Na *Brodsku* v pondělí a v úterý masopustní chodí po dědině „*babkovníci*“. Tři pacholci svátečně oděni opásají se květovanými šátky, klobouky si ozdobí „vonickou“ a do ruky vezmou „paloše“. Z ostatních pacholků jeden nese koš na vejce, druhý rožen na slaniny, třetí měch na obilí. Všedše s hudbou do domu zpívají: Fašanky, fašanky, velkonoc bude, prodáme kožůzky, teplo nám bude. Pod šable, pod šable ai pod obušky, všechno my bereme, ai plané hrušky. Fašanky, fašanky, můj milý pane, dajte nám slaninky jako dvě dlaně.

V jiných dědinách chodí „*hřebenář*“ buď v úterý neb až na Škaredou středu. Je omotan slámou jako „medvěd“, jede na ohřeble (hřebelec) provoláváje: „Na hřeben! Staré baby kolozubé, na hřeben!“ Baby ho polévají vodou.

Na *Zábřežsku* chodila chasa po dědině „*na voračku*“ s dovolením i po sousedních dědinách, vybírajíc obilí. „Voračka“ říká se také penězům, jež děvčata v masopustní muziku skládají na talíř. Milá milému podá po straně „slepu voračku“.

Na *Bzeneckú* chodí „*po škárkách*“, na *Vsetínsku* „*po šablování*“, vybírajíce slaniny.

Na *Velkomeziříčsku* v úterý masopustní chodí chasa s muzikou po dědině. Potančí v každém domě, a každá svobodná musí dát šátek, nebo jí ho vezmou. Šátky skládají do „krabice“; ve středu po kostele je roznášejí. Každá si vybere a vyplatí svůj.

Na *Brodsku* končí se masopust v úterý „*káčerem*“. Tanečníci se chytou za ruce. První je vede a zpívá: Chodí kačer po barině, kačka za ním poskakuje. Počkaj, kačka, budže rvačka, a po rvače kolébačka, – a vede je všechny do řeky nebo do potoka, kdež tancují. Který kterého může, hodí do vody a máčí ho tam, čemuž říkají „*kono-pice máčat*“. Na *Brněnsku* v neděli po ostatcích bývala u stárkové „*pučálka*“ a rozstrojovalo se „pravo“. Děvčata nachystala pučálky, koblihů a uzeného masa, chasníci koupili piva a kořalky.

Na *Horácku* v neděli smažila hospodyně šišky z vejražky a v úterý smažila bílé šišky, věnce a křupance. Chasa dostávala v úterý odpoledne od hospodářů něco ovsa, od hospodyně šišky, křupance, a dcera nebo děvečka položila jim věneček na hůl, kterou nosili dva na ramenou. To vše pojídali až na Škaredou středu. Nosili s sebou kořalku a zavdali všem domácím. S sebou měli hudbu, ale ta bývala slabá, neboť ostatky se slavily všude a o muzikanty byla bída – vzal se, kde kdo byl. Byla také maškaráda. Pán, paní, žid a cikán, kteří hleděli se dostat hospodyně do kurníku na vejce, a kde se co dalo, sebrali a hospodyně zase to prodávali.

Asi o 10. hodině večerní se *zasadovala děvčata*. Stárek vzal stárkovou, potančil s ní a strčil ji za stůl, načež učinili tak ostatní chasníci s druhými děvčaty. Když byla děvčata za stolem, hoši přinesli talíře jeden na druhém. A nyní děvčatům zpívali: „Šimle, šimle, přivezte mně z Vídne, šimle, šimlovaty – pěkně grošovaty.“ Děvčata dávala jedna po druhé na talíř peníze. Stárková bývala od chlapců podplacena, a to proto, aby i ostatní děvčata také tolik dávala, co ona. To bylo nějakého domlouvání, aby ještě přidala, tu hned ji hladil a ba zase bral za krk, jen aby něco přidala. Když se děvčata vyplatila, donesli jim chlapci mísu šišek, pivo a kořalku. Potom se tančilo do půlnoci. Jak bylo po půlnoci, ani noha v hospodě nezůstala. Na Škaredou středu zase se sešli, udělali správu se šenkýřem a potom šli pochovat ostatky. Která holka

neplatila, na tu si počíhali, chytli ji a na sánkách bývala vozená po vsi od chasníka. Dala-li si holka pozor, že ji nemohli dostat, udělali ze slámy ženskou, oblékli ji do sukní, před domem, ve kterém holka bydlela, posadili ji na sánky – po vsi ji povozili a před tímž domem ji (věchet) zastavili (a byl-li na vsi rybníček, tak ji potom ještě utopili). Nakonec si sebrali na mši svatou.

VYBÍRÁNÍ „NA CHROMÉHO“ ČILI „KOZELKA“ VE SLEZSKU

Vybírání na chromého“ se koná na některých místech ve Slezsku asi týden před koncem masopustu. Pacholci vybírají na chromého. A světitou haňbou by pro každou dívku bylo, kdyby „na chromého“ zůstala doma. I šetří se peníze již dlouho před chromým, aby děvucha aspoň dva stříbrné rýnské mohla hodit na talíř.

Pamětníci vypravují: V každé chalupě se žehlí, až pot s čela běží. Kdejaká hedvábná šňůra v truhle, ta se ohlédne, hodí-li se na chromého. Nehodí-li se, zaběhne děvucha do města pro nové. Každý mužský se má tehda zle, ten aby úst neotevřel. V určený den, obyčejně pondělí, hraje muzika již o čtvrt hodiny na dědině. To je znamení, že se třeba „uvíjat“, aby tanečník se svou tanečnicí nepřišel neskoro. Chasník vstoupí do chalupy, za kloboukem stojačku a košili jak křidu. Když vstoupí do jizby, děvucha je nastrojena v „leknicoch jako snih a ma fortuch ukosinový s legoma“. Vlasy spleteny do „ajzybony“ a ve vlasech jehlice s pěknou paličkou. Nyní prosí matku o propuštění děvuchy. Totě se ví, že po křesťanském naučení bude propuštěna. A tak jdou na chromého do hospody, kde již je živo a všechno vystrojeno. Okolo sedmé přinesou doprostřed světnice pacholci stůl servetem (ubrusem) pokrytý, na stole je pěkný talíř, papír a tužka. Ke stolu přivedou pana starostu nebo radního s prosbou, aby vybíral na chromého čili „kozelka“.

Hudebníci spustí veselý kousek a všechny páry tančí. Tu se zastaví dcerka u stolu starostova a dá na talíř svůj dar. Po druhém kole zastaví se zase druhý pár, aby tanečnice složila svůj dar. Poněvadž muzika nepřestane hrát, dokud všechny tanečnice na chromého nesložily, trvá tato ceremonie dosti dlouho, než se složí 30 rýnských. Pak se páry a vybrané peníze spočítají, hudebníkům zaplatí a přidá spropitné. Přebytek zůstane pacholkům. I tančí se potom do vůle.

CHOZENÍ S „DJABLEM“ VE SLEZSKU

Tak jako v Čechách a na Moravě vodí „medvěda“ o masopustě, tak chodí ve Slezsku s „djablem“ v ostatkové pondělí. Podle zápisu J. Vyhlíkala dá se někdo z chasy omotat slámou, opásat řetězem – a djabel ustrojen. Mimo djabla dají si dva mladíci larvy na tváře, obléknou se do obráceného kožícha; títo dávají domácím, kam přijdou, počastnou (kořalku). Ještě jiní dva přistrojení za roby vybírají dárky do košů. Muzika (housle, harmonika, trouba) provází ďáblovo komonstvo. Dárky (maso, vejce, slaniny) snědí se v hospodě. „Barboru“ pochovávali ve Skalici v úterý ostatkové.

Barbora byla zavínuta v hrachovině. Na konec masopustu hraje hodný stařeček vnoučatům na „brumlu“; aby rychleji tancovali, napomíná: „Enem, Janku, enem zhusta, dy je konec masopusta!“

Posudek čili shromáždění celé obce konal se na konec masopustu. (Malenovice.) V neděli byla muzika pro mládež; v pondělí přišli muzikanti do fojta (rychtář), též hospodský s nápoji dal se najít. Občané napřed uspořádali účty, a pak zasedli ke stolům. Za veliký stůl usadili se „úřadláci“ a sediaci, a za malý pasekáři a chalupníci. Předkládalo se maso, koláče, buchty. V úterý fojt urovnával spory mezi občany; po vykonání spravedlnosti zase byla obcerstvená. Když se schylovalo k Popelci, pustili se i staří do tance, a jak kdo mohl nejvíce vyskočit, tak skákal, aby oves veliký urostl. Tak to šlo až do půlnoci, ale na Popelec se nepřekročilo; ráno unaveni šli do chrámu Páně a jdouce domů tiše si notili: „Vale, marný světe, vale ti dávam...“

V Kateřinkách chodili i s muzikou.

Selští synkové najali si hudebníky a obcházel po domech, kde měly dcery. Za velikou urážku se pokládalo, vynechali-li dům, v němž byla děvčata. – Chasníci i muzikanti bývali počastováni, ba i pouzí diváci. Muzika hrála na dvoře a tančilo se i ve stavení. Když byli obdarováni, odebrali se do hostince k společným hodům i tanci.

CHODĚNIE S ROŽNEM NA SLOVENSKU

V posledních dnech fašanku čili masopustu chlapci s dřevěným neb železným rožněm jdou po vesnici. Když přijdou do některého domu, vrchní konec rožnu zapíchnou do stropu čili povaly, spodní v ruce třímají a na jednom místě se točíce, takto zpívají: Fašanky, Turice, Velká noc přijde, kdo nemá kožucha, zima mu bude. A tam hore na komore mačky su vám na slanině; chodte si ich zohňať a nám kus odrezať; ak sa máte porezať, puojdeme si sami odrezať. Hopsa chlape do povaly, abyste vysoké konope mali! Při posledních slovech se vyskočí. Hospodárkyně pak vzterknou darem na onen rožen kus slaniny, reber a masa, což se pak doma upraží a sní.

Jiná píseň fašanková. Všecci ľudia se radujú v fašangové časy, jedni pijú, druhý jedia za stolom klobásky; tito rebra a slaninu, tam ti krapne pražia, takové i jiné veci na fašingy jedia. Víno, pivo a pálenuo sobe popíjajú, potom sa do veselého krepčenia dávajú. Treba jaka stará baba vyschlá jako trieska, byť byla jak sopúch čierná, poskočí si dneska, aby jej konope nariastly vysoké. Naša kapsa ubohá všeco berie, čo Boh dá, i slaninu i rebra; ak nám ništ nedate, na hrncech to poznáte, všetky vám z police popadajú a na kusy sa roztrieskajú. – Konec fašanku. Už sa fašank krátí, už sa nenavrátí, už diovčence plačú, že sa nevyskáčú.

Tomuto obyčeji podobají se zvyklosti při obchůzkách s medvědem v Čechách, na Moravě i obchůzky při ostatkovém právu, chůze po šablování. Základní myšlenka všude stejná, i říkadla a popěvky. Hlavní účel: se žerty a písněmi vyzískat hodně potravin a peněz pro společnou zábavu masopustní. Obyčeje slovenské liší se ještě dalšími některými rázovitými zvláštnostmi, o nichž Dobšinský, Medvecký, Sokolík a jiní vykládají šíře.

KONEC MASOPUSTU

Masopustní veselosti vybouřily se až na vrchol od starodávna v poslední tři dny masopustní, někdy počínajíc již na *Tučný (tlustý) čtvrtek* před masopustní nedělí. Výčitky staročeských mravokárců, že pro masopustní kratochvíle mnohý se zadluží, zdraví ztratí atd., shodují se takorčka doslovně s výčitkami nynějších mravokárců. *Šišky a koblihy* odjakživa bylo masopustní jídlo. Místo *slaviti masopust* říkalo se: *koblihy jísti*. Páni oddávali se *kolbám, turnajům, honění ke kroužku*. Měšťané okvasili masopust až do nemoci, muzikou, tancem, maškarami, hodokvasy. O masopustě páni i lid se ženili, *svatby* se vystrojovaly. Lid sice byl nucen na masopustní dny scházet se k *poddanským soudům*, ale to nezabránilo, aby pak se neoddával radovánkám, pitkám, maškarování. Kdybychom chtěli vyčerpát všechny tyto podrobnosti, vznikla by nová samostatná kniha. Dnes má staročeský i lidový masopust již celou literaturu, články i samostatné knížky.

Jako v kukátku střídají se a míhají obrázky, jak v českých zemích se slavily masopustní hody, podle dokladů, jež od XIII. století nepřetržitě splývají až do století XIX. Všechno to jsem sebral a sestavil v mozaikový obrázek staročeského masopustu v knize Staročeské výroční obyčeje 1889.

Vždyť podle starých letopisců král Albrecht při masopustních radovánkách s omladinou vratislavskou tak se rozveselil, až si nohu zlámal. Roku 1477 král Vladislav v masopustní neděli pozval k sobě do svého dvora v Starém Městě pražském přední měšťany pražské i s jejich manželkami a tu s nimi druhý i třetí den v rozličných kratochvilích hodoval... „A tu tanec byl veliký, že i sám král tancoval s Chlupatú kramářkú a před ním Martin Nedorůště postavník (svícen při pochodňovém tanci) držal. A proto se byli kněží zbouřili, že králi Mahometa přezdělí a to sú na kázáních provolávali, mužům jich ženy zhaněli, nazývajíce je neřádnými a lehkomyšlnými...“

Zikmund Winter vypravuje: Sotva odbyty koledy vánoční, nastal masopust a žáci proběhali večery i noci s masopustními kantátami, zpívajíce a hudouce „muteta“ (vícehlasá skladba pro zpěv) veselým společenstvem. Z toho byl drobný výdělek a valné pití. V tu dobu však leckde ustrojili si žáci s učiteli *maškarní průvod, kassatum*, jenž jiného cíle neměl, než pobavit obec a pokoledovat přitom na prospěch školy a jejích obyvatel. Tedy masopustní rekordace nebo zas koleda. Tak například r. 1579 v Jindřichově Hradci zapsáno, že v pondělí masopustní zpívali žáci panu Petru z Rožmberka. Z Prahy je nahodilá zpráva, že r. 1613 žakovstvo od sv. Jindřicha chodilo o masopustě pospolu s řemeslníky *kassatum* dům od domu, kde dali pivo, a při tom že byli mládenci ustrojeni i do ženských šatů.

V Praze se připomíná r. 1569 i to, že byl v masopustě žákům strojen „biskupský oběd“ v hospodě; žáci se najedli a odešli, ostatní hosté zůstali na dobré vůli.

Neblaze prosluly maškary, lidové zábavy zvané *voračky, staročeské mumraje po městech*, jež pak bez opovědi u purkmistra v XVI. století nesměly se konat, ve dne v noci. Kdo chce nabýt názoru o bujnosti mumrajů v Praze, čti obrázek, který zachoval pověstný dobrodruh Bassompierre ve svých pamětech o masopustu v Praze.

Na konec masopustu, na bláznivé dny mělo bujné veselí a nevázanosti všeho druhu i mezi lidem venkovským odjakživa svoje právo. Poznali jsme již v předchozích

oddílech rozmanité druhy veselosti na konec masopustu. Konec všeho bývá: pochování masopusta, Bakchus se směšnými obřady.

Starí, mladí zajásali, v hospodách, po vsi, při masopustních schůzkách rozléhaly se zvláštní *masopustní písně*, z nichž uvádíme aspoň ukázky, k nimž nápěvy jsou snadno přístupny u Erbeny.

1. Masopust držíme, nic se nevadíme, pospolu: proč bychom se hádali, když jsme se tak shledali poznovu? V dobrém jsme se sešli, rádi jsme se našli pospolu: dříve než se rozejdem, ještě sobě připijem poznovu. (Z Plzeňska.)

2. Pročpak Pán Bůh stary panny tresce, že je žádnej milovati nechce? Pročpak Pán Bůh stary panny nemiluje? Pročpak Pán Bůh stary panny nemá rád? Těm mladějm dá muže, těm starejm nemůže: pročpak Pán Bůh stary panny nemá rád? (Z Klatovska.)

3. Masopůst, masopůst – jen mne, holka, neopust.

4. Už je toho masopustu namále, namále: kampak my ty stary panny prodáme, prodáme? Prodáme je do Hrdliwa židovi, židovi, aby je měl se židovkou do zelí, do zelí. Prodáme je velvarskému biřici, biřici, aby jimi vydlažďoval silnici, silnici. (Z Rakovnícka.)

K oblíbeným masopustním zábavám českého lidu patřilo *stínání kohouta*. Poněvadž se tento obřad provozoval i jindy (posvícení, svatba), odkládám jeho popis do stati zvláštní.

Jak se „držely *ostatky v Domažlicích*“ a na *Domažlicku* v polovici minulého století, popisuje za živých dojmů Božena Němcová. Zde se drží masopust jako karneval benátský, kam se člověk obrátí, tam vidí maškary. Po celý masopust každou neděli a na bálové dny chodí maškar dost, přijdou i do pokojů, trochu se procházejí a zase mlčky ovšem odejdou, což mi často velmi podivné přicházelo. Na masopustní dni, čili jak se říká ostatky, chodí zde maškary i za bílé dni po ulicích, ale v neděli a v pondělí, co jsem aspoň pozorovala, jen samé výrostky. V úterý odpoledne strhl se na rynku křik a hluk, já běžím chutě k oknu, a tu vidím jeti na koních maškary, napřed několik pěších, mezi nimi veliká smrt, která na nás zuby cenila. Maškar na koních bylo as dvacet, a některé velmi vtipné. Bylo to veselé podívání, když ten strakatý dav na koních jel, provázen po všech ulicích množstvím lidu. Před lety prý jezdívali na třiceti i více koních, a mívali maškary ještě vybranější. Ve Kdyni, jak jsem slyšela, vynášejí masopust ven na márách.

Na masopustní pondělek bylo hezky, šla jsem tedy do blízké vesnice podívat se, jak ten boží masopust odbývají. Zdaleka již zaznívaly dudy, zpěv a výskání. Přijdu k sedláku, on spal, selka chystala šaty na večer k muzice, od které ale teprv před polednem přišla. Malá dcerka seděla na lavici s nohou zavázanou; ptám se, co se jí stalo. „I platila těm malým chlapcům oračky,“ odpověděla matka, „potom s nimi šla do hospody, přimíchali se mezi velké, někdo je porazil a šlápl jí na nohu.“ „Copak dáváte na ni?“ povídám, vidouc na noze nějakou černou mastí namazaný kloc! „Černou

Masopustní věneček.

masť, aby jí noha nenastřílela a aby se to potom neválelo.“ „To jí dejte jen studenou vodu, ono to zase zajde, když noze uškozeno není.“ Selka mne poslechla, a hned začala děvčeti studené obklady dávat, což si ta libovala. Hospodyně přinesla šišky a listy (jinak kuchařkám pod jménem „boží milosti“ známé) a já musela jíst. Za malou chvíli se otevrou dveře a do nich vejde mladá žena se svým mužem, sestra to selčina, nesouc v jedné ruce zaobalený naškrobený čepec. „Na masopust, Dorla?“ „Jdem, jdem,“ odpoví vesele selka. „Ste nemocen, Petře?“ ptám se muže, který vyhlížel velmi daremně. „Ba už čtrnácte dní mě to jaksi divně trápí; byl sem předtím v jedné vesnici u muziky, uhorčen šel jsem domů a v noci mi bylo tak mdlo, že sem musel vně; ale tam jsem upadl, asi hodinu bez sebe v zimě ležel, a to mne dorazilo. Od té doby mi nechutná, brzy mi lice hoří a pysky okorají horkostí, brzy zase zima se mnou třese. Kdybych se mohl zapotit, bylo by lépe; včera sem vstal, šel do hospody a chtěl si zatancovat, ale ono to nešlo. Snad to půjde dnes.“ „Vy ale kousek rozzumu nemáte, lidé,“ povídám na to, „kdybyste zůstal raději v loži a s lékařem se poradil, než vás to přemůže.“ „Já mu také povídala,“ ozvala se žena. „Nevěřte jí, paní,“ zase na to Petr, „když sem ráno povídal, kterak sem přijdu, že mi je zle, začala se kabonit a nemluvila. Co s ní mám dělat, když chci mít dobrou vůli?“ „I copak je, však ty se z toho, Petře, vytancuješ a bude dobře,“ vskočila do řeči selka, „muzika je poloviční zdraví. Já na ty doktory pranic nevěřím, každý jen hádá a neví žádný nic. *Tanec, to je nejlepší lik.*“ Někdy bych jí byla přisvědčila, ale nyní jsem mlčela. „Honzo, nestydiš se o masopustě spat,“ budila Dorla sedláka, „vstávej a pojď tancovat, ještě není Popelec.“ „Jdi, jdi, blázne,“ bručel sedlák, ale když si promnul oči a viděl mne, vstal a začal se omlouvat. Myslíla jsem, že mně dá jinak rozumný sedlák za pravdu, aby nechodil švagr k muzice, ale on přisvědčil druhým a poslal Petra do hospody. Tak náruživě tancovat a s takovou vášní tanec milovat jsem hned tak neviděla jako zde. Mladí, staří, vdaný, nevdaný, všecko to tancuje, a každý obětuje zamilovanému „kolečku“ spánek, zdraví, ba často i život. Za několik dní potom sešla jsem se s Petrovou švagrovou a hned se ptám, zdali není Petrovi hůř? „To, to, už mu je zase dobře. Zprvu to nešlo do kolečka, ale potom se chutě do toho pustil, zpotil se, a bylo po nemoci.“ Hledíme, že ty zázračné dudy i nemoc vyhánějí, jsem ani nevěděla.

Jinde vzpomíná B. Němcová, jak se rozproudí veselí na Domažlicku. V poslední masopustní dni v hospodě dudák byl samý fábor a jako družba měl rozmarýnu za kazajkou, na čepici kohoutí péro, dudy samé kvítí. Chlapci si ho nadcházeli a každý dal mu nejdřív připítí. Chlapci chodili po dívkách, a ty jim musely dát po penízi; za ty peníze nakoupili sladkého páleného a častovali děvčata v hospodě. Pak se tančilo tři dni a tři noci a dudákova noha, kterou takt dával, nesměla ustati. Třetí den chodili hoši po vesnici, přestrojovali se všelijak za medvěda, ten do hrachoviny a místo hlavy na topůrku veliký tuřín, jiný čtyrnožky po zemi a chytil lidi za nohy, zkrátka tropilo se, co tropilo. K půlnoci chlapci vyprovázeli se zpěvem a muzikou děvčata až k stavení.

Voračky. V úterý masopustní hoši okolo *Domažlic*, chodíce dům od domu s praporcem a s hudbou, zpívají: „Voráci, voráci! pojed' domů. Já eště nezvorál, nepojedu. Eště mám vorati tu cestičku, kerú sem hušlapal pro Hančičku.“ – Mrzilo mě vorání, a mrzilo mě kopání: dyž se mně nic nelíbí, a než ve světě toulání. Mrzila mě voračka, a mrzila mě kopačka: dyž se mně nic nelíbí, a než ve světě touláčka.

Když maškary na *Táborsku* v úterý masopustní dost a dost popíjely, vyjdou k večeru z hospody s „bachusem“, tj. člověkem ovázaným hrachovinami, aby „*pochovaly masopust*“. Je-li sníh, naloží se „bachus“ na saně, není-li, tedy na trakař a pak ho vezou při hudbě a jásání za ves, kde se s ním loučí, pláčí a naříkají. Některá maškara má kropáč a kropí jím okolostojící, jiná dělá hrobaře a hází na obecnost lopatou sněh nebo bláto. Poté ho shodí do strouhy a mluví nad ním pohřební řeč, mnohdy došti vtípnou, jindy nejapnou.

V neděli masopustní na *Krumlovsku* byl zvolen nejsilnější čeledín za „*masopusta*“. Tento vyvolil si 9 „hejtmanů“, z nichž každý měl svůj úřad. Po požehnání vyšlo se z hospody. Vpředu muzikanti, za nimi vyšňořený „masopust“, který v kabátě nesl láhev rosolky a v ruce talíř přikrytý ozdobným šátkem. Za „masopustem“ kráčeli dovádíví a skotačiví hejtmani. Když došli k stavení, vkročil do něho první „masopust“, představuje se hospodáři a hospodyně. Přál jim veselý masopust a za napití rosolky nepohrdl dárkem. Jakmile hospodář uložil na talíř nějakou tu zlatičku, dovolil „masopust“ vstoupit i ostatním. Potom ovšem nastal pravý masopustní rej. První vytácel hospodyně „*Ječmínek*“, za to dostal aspoň půl slaměnky ječmene. Po něm přišel na řadu „*Masař*“, jenž opět ulovil kus „uzeného“. A podobně vystřídali se „*Pšeničník*“, „*Žitný*“, „*Chlebař*“, „*Mlynář*“, „*Vaječník*“, „*Brambor*“ a konečně „*žid*“, jenž s darem nebýval nikdy spokojen. Po podarování všech nastal znova všeobecný, divoký rej. Podobné obcházení trvalo až do večera. Večer tančilo se v hospodě. V úterý ve dne vjela teprve všem masopustní krev do hlavy. Maškar všude jako máku. Hlavní pozornost budí vždy tři zjevy: *vůz*, *oráč* a *kůň*. Obyčejný vůz byl zbaven svého vršku. Na nápravách postaveny jsou k tomu připravené a vyřezané, pestře opentlené sošky, představující tančící párky. Sošky ty spojeny jsou ozubenými kolečky se špicí vozových kol, takže při pohybu vozu otáčely se i sošky jako při ladném tanci. Oráče se užívalo jen tehdy, byl-li sníh. Do starého pluhu zapraženo několik silných mladíků, jimiž oral sám „masopust“. Po dlouhém jich týrání pluh se roztrhl, při čemž byl „masopust“ zraněn a se zbytky pluhu odvezen trakaři do hospody. „*Kůň*“ býval velmi vzácný, a proto obešel často více vesnic. S ním zároveň přicházel jeho majetník, jenž jej chtěl prodat „masopustovi“. Při tomto „handlování“ opět první roli hrál žid. K večeru opět nastane tanec, který trvá až do půlnoci. K půlnoci nastanou lamentace „masopustovy“, že přestává jeho vláda a že „půst“ ji převezme. Konečně rázným zakročením „masopustovým“ ustanou hudebníci hrát a masopust je pochován.

O masopustě (hlavně poslední tři dni, tzv. bláznivé) chodívají v okolí *Nepomuka* po vsi „*voračky*“ (*maškary*), vybírajíce obilí nebo šišky nebo též i peníze. Voračky představují obyčejně žida, sedláka, bábu, „Tyrola“ (s vysokou čepicí, s bílým oděvem, obyčejně košili přes vrchní šat), kozu, komínika atd. Žid neschází při žádných „voračkách“. Často jim hrává hudba. Tyto tři poslední masopustní dni se skoro stále tančí. U „muziky“ se objeví večer též „voračky“, tančí několik písniček spolu a pak zase odejdou. Hudebníkům platívají u „muzik“ jen hoši; dívky nikdy, kromě o masopustě, a to následujícím způsobem: Večer, když je už tanec v nejlepší proudě, sedne si několik hochů (obyčejně dva) doprostřed tanečního sálu na židli. Jeden má talíř na peníze, druhý láhev kořalky (nějaké „lepší“). Hudebníci hrají a ostatní hoši tančice kolem nich (totiž oněch, jež jsou uprostřed sálu) přivádějí k nim dívky, aby platily.

Každá z dívek musí dát nějaký peníz na talíř, začez dostane ona i její tanečník připít. Pak se tančí zase dále. Peníze, jež se vyberou, dají se muzikantům. (Žinkovy u Nepomuku.)

O masopustě chodili v *Kratonohách* před několika lety dva „maškarádi“. Jeden s houslemi byl ustrojen za ženskou; druhý byl oděn obráceným kožichem převázaným povřísem a na hlavě měl papír z cukrové homole. Vstoupili do světnice, dali pozdravení a druhý spustil: „Já, pan Pronobus, vinčuju vám šťastný a veselý masopust, abyste šišky, báby smažili a mně taky něco darovali. Ať je šiška nebo bába, to má huba všecko ráda. Ať je bába nebo šiška, to má huba všecko stříská.“ Po této deklamaci chopili některou z domácích ženských a potančili po světnici. Obdarování odcházeli.

V *Ovčárech* v maškarádě byli: ženská, mládenec, který připíjel, slouha, ten měl žílu, střelec, který, když se přišlo ke stavení, vystřelil, slouha práskal. Holce se připilo, muzika hrála a selka dala peníze.

Na konec masopustu ve *Vrbčanech* chodívaly dvě obstarožné žebračky v ústrojí mužského a ženské s dítětem v nůši dům od domu po šiškách. Vešedše do světnice deklamovaly: „Dej Bůh štěstí, jak se daří, co se ve vaší kuchyni vaří? Koc, pryc, to je jako nic. Copak dělá vaše máti? Na zahradě trávu mlátí...“ Pokračování tohoto říkání nikdo nepamatuje, zvyk pak ten s oběma žebračkami zmizel. Nyní pak chodí mužští i ženské přistrojeni za žida a židovku, někdy i za medvěda, běhají po návsi, pokřikují na každého, dávajíce šňupat i dětem a vybírajíce šišky. Hospodyně trhá z medvěda hrachovinu aneb flíček hadříku ze žida a dává jej pod husy, aby dobře seděly.

O konec masopustu na *Roudnicku*, hned ráno strojí se chlapci za *maškary*. Na obličej dají si ze silného papíru (obyčejně papíru z cukru) udělanou larvu. Děti s larvami chodí do domů a říkají: „Panímámo, pečte šišky, kobylišky, medvědáři jdou, než vy je upečete, oni tady budou. Starej medvěd tejden nejed, stará medvědice upekla mu plíce, aby je pojed,“ začez dostávají šišky. Dospělí chodí s maškarádou s hudbou po vsi do stavení; jeden nosí v konvici pivo a dává hospodářům připíjet. Mezitím, co dlí maškary ve světnici, běhá kominík, maje na sobě žebřík a v ruce koště, po návsi mezi lidem a černí toho, kdo se mu v cestu připlete. Žid pak mezi hrou pobíhá na dvoře a sbírá z kurníku vejce. Proto každá hospodyně před příchodem maškar do stavení vejce sbírá. Žid, maje v ranci staré peří, pobíhá mezi lidem na návsi stojícím a hází jím po nich. Večer je taneční zábava. Asi k desáté hodině dva nebo tři z mladíků „zavádějí“. Doprostřed sálu dají židli, na které jsou dva talíře a láhev s punčem. Hudebníci počnou hrát a tu k zavádění určení mladíci berou nejprve k tanci děvčata. Otočí se s děvčetem asi dvakrát dokola okolo sebe, postaví děvče k židli. Dívka hází na talíř něco peněz, podle toho, jak je zámožná. Když jsou všechna děvčata vystřídána, počnou zavádět vdané ženské. Když takto všechny zavedli, počítají peníze a dávají je hudebníkům. (Hor. Počaply u Roudnice.)

Masopustní úterek na *Cholticku* je den sváteční. Chasa vymýšlí si všeliké kratochvíle. Odpoledne sejde se ve statku, kde muzikanti na ni čekají. Jeden je přestrojen za kominíka, jenž nese žebřík a koště, jiný za medvěda, jehož neobratná chůze budí mnoho žertu; onen pak za bábu, nesa nůši, v níž je vycpané nemluvně nebo klec od homolek, v níž třeba kocour úpí ve vězení, jiný za pána, slečnu, komedianta, jehož povinností je klestit cestu průvodu, atd. Za zvuků muziky vypraví se průvod a jde po

vsi; tato je celá na nohou. Průvod jde do každého stavení, kde se provádějí dívky. Jeden zve hospodáře k muzice s celou rodinou, začez se mu dostane peněžitého příspěvku. Jiný pak škádlí hospodyni, říká: „Smažte šišky a kobližky, ať jsou červený jak lišky, a nám taky dejte, s námi požívejte.“ Ta vyklopí misku koblih do koše, jež potom snědí v hospodě. Když obejdou ves, jde se do hospody, kde se tančí až do rána. (Bezděkov u Choltic.)

Slavení masopustních končin na Moravě poznali jsme v předchozích oddílech v celkovém popisu, s všelijakými názvy.

„*Ostatní masopust*“ ve *Slezsku* podle zápisu J. Vyhliďala. Poslední tři dni masopustu nazývají se „koněc masopusta“, „ostatní masopust“; v horách beskydských „ostatky“. Jak se koněc masopusta slaví, vyloží nám podvihovská děvucha: „Na koněc masopusta v nedělu byva u nas bal. Balovnice oblečú kartunove šaty, tež open-tlane idu, tež někere po bilu. Kera dě po bilu, tej se chlapci vysmívaju, že musi s holanem tančit. Někodi po dědině žaden prosiť kreple a jinše zbiraniny, co by v krčmě měli co jest, to by bylo žebractvo pro hospodara. Děvuchy ty se mušu samy u krčmára postarat o jídla jako na bale. V pondělí maju odpočinek a v utery, ešli dobra shoda, to ma svoboda věnek. Sychavam, že věnek vyhani na vyměnek. Tež se vyhaňu peníze z kapce. Ale to je poslední veselost, bude pust, bude zas v kapce dost. Ale co to su za hlupy lude? Ešče ve Škaredu středu se ešče zajdu na přídky. Ach, to něni žaden pust; ony baby myslu, že jak se nēnajeđu, že už to je pust. O něni pravda, že je to pust pravý; musí první deň i od bešed postiť, dy ani nas male škol-niky matička nēpustily se s druhyma poveseľiť, nětu stare baby; dyby se zpoměly, že su prach a popel, tuž jistě nešly by nikde, držely by se svojeho peca a přadly doma. To není žaden pořadek, dost možu se nabešedovať, jak su vesele dni. Pambu radosti nēzakazuje, ale povinnosti přikazuje. Pust jest i od bešed i od přidek. Doma prašť, říkať a neklebeliť.“

POPELEČNÍ STŘEDA

Popeleční, černá, bláznová, škaredá, smetná středa! Pod těmito názvy udržovali starí svěcení středy, když dán výhost masopustním radovánkám. Masopust odevzdal žezlo Půstovi. Ještě na rozloučenou ozýval se jásot, výskot, zpěvy, zavřeštěly dudy, zabručela basa, zavířila muzika vábivými zvuky do tance...

Starí mívali na Popelec podivnou zábavu. Mírotický ji popisuje r. 1579: Na den Popelce, jest divné, co se na mnohých místech děje: panny, které celý rok do tance chodily, od mládenců bývají shromážděny a k *pluhu* místo koní zapraženy, s pišťákem (pištěm), který na tom pluhu pískající sedí, do řeky nebo do jezera taženy bývají.

Krolmus líčí, že na panství kouteckém na *Domažlicku masopust zakopávají*. *Dudy* a *housle* vzali na sochor a nesli je za ves Kyčov. U špejcharu udělali do země jámu a u ní složili chlapce z nosítek v slámě zaobaleného. Chlapec u jámy jim uskočil a oni tu slámu zahrabali. To bylo na Škaredou středu o 10. hodině dopolední. Lid to slaví. Roku 1821 očitý svědek Jos. Červený ze Stanětic. Housle i dudy zaobaleny v smutném oděvu šly před chlapcem. To bylo loučení s Masopustem.

Na Popeleční středu na *Cholticku* ráno chodí ženy s hrncem, v němž je rozpěněné mýdlo, a štětičkou „pucují muzky“. Přepadený muž, nechce-li být zamazán, musí se vykoupat penězi. Peníze se pak společně propijí, říká se tomu „*prát zástěry*“. Obyčej tento zachoval se v okolí Přelouče. (Bezděkov u Choltic.)

Na Popeleční středu na *Hradecku* ráno pijí mužští *kořalku*, aby je prý neštípali komáři a mouchy po celé léto. Tančí-li se na Popeleční středu přes půlnoc, objeví se prý *mezi tancujícími ďábel* v zeleném kabátě a straší je.

Ženy říkají a zpívají všude v Čechách: „Škaredou středu nerada předu, ráda spím, co je dobrého, všechno sním.“

Na Popeleční středu na *Ledečsku* chodíval po vsi *člověk směšně oblečený*. V ruce nosil *rozsvícenou lucernu*. Přišel do stavení vysvětloval, že *hledá ztracený masopust*. Prosil, aby mu i zde dovolili hledat, a kdyby ho našel, vyvést ho ven. Pak prohledával všechny kouty k velikému veselí ostatních. Podělen byl zbytky z masopustu.

Pořádný *Hanák* se neobejde bez popelece. I malé děti přinášejí do kostela na popelec. Po kostele chlapi zajdou si do hospody „*spláchnout popelec*. Kde drželi právo, chlapi účtují. Za dřívějších dob *chodili ostatníci s „kvasnicema“*. „Někdo z nás“ (vypravuje staříček Pospíšil ze Skaštic) „se načernil jako kominář a dal se ovázat hrachovinami a obřisly, že vypadal jako medvěd, a bubnem se bubnovalo a vodili ho na oprátkách, z obřisů zhotovených, po dědině; i do jizeb vlezl a tam nasvinil z hrachovin. Někde před námi zavřeli, někde nás pustili. Kde nás pustili, dostala hospodyň hrníček kvasnic, a ona dala kaše. Kaši jsme prodali a peníze společně propili, obyčejně někde v městě. Jinde děvčata se sešla na přástku, pacholci je pak počerstvili nápojem.“

Známý ostatník z *Vážan* vykládá, že „o nich chodí na Škaredo středo „*s maškaró*“. Stárek je oblečený za inšpektora pojišťovny, jiné zas za doctora, s něma je take dráb se šabló, kvasničkář s kvasnicama, jeden je medvědem, zamotané celé v hrachovinách. Medvěda vodí na řetazách a toze ho zlobí, on je pak zlý, všode vleze, žere hoseny maso, slaniny, véca a dovico jiný. Doctore prohlíží te, co se chceš pojistit, kvasničkář dává hospodenim za dare kvasnice; e ječmen vezme. Večir děvčata o stárkové táhají škáře, to je nachestají koláču, navaří čaj a káfé, a chlapi dají nápuj za peníze, co dostale za sbirko, a pak se jí a pije, jako be nebela ani Škaredá středa.“

Ve *Vsetíně* bývaly jenom dvě hospody a palírna. Do této palírny chodívali usedlí měšťané i se ženami na Škaredou středu (a to nezřídka hned po kostele ráno), kde je nájemce palírny (byla panská) *častovával kořalkou a „pučálkou“*. Přitom provozovaly se i všeliké *kratochvíle a hry*, zvláště hra na „*škarbal*“. Sedli si při tom na zemi do kola a zdvihli kolena do výše. Jeden z nich stál uprostřed kola, máje chytat škarbal. Škarbal se pošupoval s klopotem v kolo pod koleno a zachytil-li ho ten, co stál v kole, sedl si na místo toho, u něhož ho zachytil, po čemž tento musil jít do kola. Hra tato někde posud je obyčejnou. Někteří hostinští dávají posud svým hostům toho dne pučálku, jež se silně opepří, aby kořalka nebo pivo hodně chutnalo. Pučálka je hrách namočený ve vodě (napučelý) a pak osmažený, upražený.

PYTLOVÝ ČTVRTEK

Čtvrtek po masopustu nazývá se Pytlový čtvrtek. Dojdají se zbytky z masopustních hodů. Nenasytní citelé Bakchusa se nemohou ještě rozloučit s masopustním veselím, radovánkami a s jejich dozvuky. Název Pytlový čtvrtek asi již nikdo nezná. O Pytlovém čtvrtku vyprávěl mi staříčkový strýc Jan Kašpar, cestář v Kostelci nad Vltavou. Na otázku, proč se říkalo „pytlový“, odpověděl s úsměvem: „Protože se po masopustě, co ještě zbude, všechno, všecinko sní, stráví – zpytluje!“

MASOPUSTNÍ HRY

Přechod od masopustu k postu, od bujnosti, přestrojování, slavení Bakchusa ke střídmosti, újmě v jídle a pití zavdal podnět k obřadům, hrám, rozvinutým krátce i šíře ve výjevy, jak Masopust-Bakchus byl souzen, jak se hádal s Postem – a byl nakonec přemožen, usvědčen, odsouzen, upálen nebo utopen, nebo pochován.

Přímých zpráv o obřadech odsuzujících Masopusta-Bakchusa zachovalo se několik. Z veselého života v Třeboni za pánů Rožmberků vypravuje letopisec: „Anno 1610 hrubě se maškarírovali a užívali rekrací J. Milosti páni vyšší i nižší oficírové a služebníci o masopustě; do města v larvách chodili a kratochvíli provozovali, i fraucimor ze zámku do města v maškaře chodily, svou legraci měly. Mládenci a synkové městský také počestně v pěkném pořádku v larvách a v dlouhých dalaťkách na rynek šli, an se na to Jeho Milost díval, a tu zasadíce se za stůl, Masopusta soudili a naposledy jej se vším do kašny hodili.“

Všimněme si dříve masopustních her žákovských, jež hrávali studenti v Praze i kočující po venkově, a za to byli odměňováni dary. Masopustní hry, jež hráli v kolejších jezuitští studenti, měly účel mravokárný, o boji ducha s tělem apod. Jinak studentské hry předváděly laškovně výjevy ze souvěkého života, hlavně venkovského. Pěkná ukázka se dochovala ve hře „*Sedlský masopust*“ z r. 1588 ve sborníku Stolovského v knihovně Národního muzea v Praze, a byla tiskem nově vydána od Jos. Jirečka. V proslovu hry, která znázorňovala tehdejší selský život se všemi výstřednostmi, přihrublostmi i bujnostmi našeho lidu o masopustě, omlouval se žák před začátkem hry: „Vím, že ráčíte znáti, co chce masopust konati, v němž kratochvil v zdvořilosti děje se lidem k libosti.“ Z doslovu poznáváme, že toto divadlo hráli žáci, aby si něco vyžebřili: „Děkujem milostem vašim, že jste nezhrdali, našim těm kunstuom se podívali. Ten čas to chce, račte znáti, aby každý kratochvíle našel masopustní chvíle.“ Prosí pak za odpuštěnou, jestli „koho pod nos trefili“, a zároveň žádá, až zase za rok o masopustě přijdou, aby jim věnovali posluchači svou přízeň: „K nám, prosím, mějte své zření, fedrujice nás v štedrosti, pro dokázání milosti, již k umění literárnímu vždycky máte svobodnému. Již jdúc od vás, žehnáme vás, bohďá se v rok shledáme zas. Buoh rač nás všechny žehnati a v šťastném zdraví zachovati.“

Žáci, studenti obcházel s těmito a podobnými hrami, s *masopustními koledami* po domech. Jak byly tyto hry a masopustní koledy oblíbeny, zakořeněny, svědčí usnesení měst a českých obcí v XVI. století, aby místo platu za podobné žákovské

obchůzky raději byly odváděny peníze k dobru učitelstva a žákovstva a pojmenovány podle času, kdy byly dávky placeny. Tak vedle jarmarkáles, sobotáles, dušičkáles, hromnickáles bylo placeno *masopustáles*.

HRA ZE XVI. STOLETÍ

Ve Strahovském sborníku drobných latinských skladeb ze XVI. století, tištěných v Praze, mezi knížkou z roku 1547 a knížkou z roku 1551 je vedle jiného rukopisná vložka se třemi divadelními hrami. Podle slohu a úpravy byly asi určeny pro lidovou zábavu. Text rozpustilých her, patrně (jak vysvítá z četných opisovačských chyb) buď z paměti herců-žáků nebo ze starší předlohy, je velice zajímavý a poučuje o masopustní náladě. –

Osoby: Bacchus, Blázen, Zoufalec, Tatík, Posel, Jirk, Hons.

Bacchus: Cožkoliv sklep v sobě chová, což i v špižírně pozůstává, i co se v kuchyni nachází, všeckno pod mou mocí leží. Kdo jest, že by chtěl sloužiti, má vše toho požívatí.

Zoufalec: Ty jsi ten, jenž smutné těšíš, a bolesti všechny rušíš?

Bacchus: Jsem; proč se mne na to ptáš?

Zoufalec: Chciť se dát v službu, tu poznáš, žeť věrně budu sloužiti, ve všem tě poslušen býti, nedbajíce nic na ctnosti, hledíc jen světské rozkoši. Všecko pobožné zavrhnu, tobě samému sloužiti budu.

Blázen: Věř, líbíš se mi, mládenče, že tak máš zmužilé srdce; nebál by se jitřnice, kdyby byla pečená na míse. A ty jako Samson druhý, jenže se ti nedostává smělosti a síly. Víím, že bys každého zabil, kdo by se ti neprotivil.

Tatík: Co před sebe, synu, bereš, že mne starýho opustit chceš?

Zoufalec: Opustím, jinde si hledat budu a sám proti tobě budu.

Blázen: Opusť a služ pánu mému, vezmeš od něho odměnu. Zdaž nevíš, že těžko pracovati, mlátiti, vorati a kopati.

Zoufalec: Slýchával jsem od mladosti, že ti, kteří jsou moudrostí obdařeni, rozprávějí, jak jsou v světě vody divný: jedny lidi vožírají, druhý zas střízlivé činí. Jiný v bláznovství uvodí, jiný zas moudrost přivodí. Jiný spaní ujímají, jiný zase přidávají. Tato dodává radosti, druhá přináší žalosti. Kdys' tehdy ty tak pán mocný, přispěj mi nyní k pomoci. A podej mi toho nápoje, bych mohl zbýti všeho hoře.

Bacchus: Mohu učinit v rychlosti, že můžeš těžkosti zbýti. Mám pod sebou ty nápoje, že tě zbaví všeho hoře.

Blázen: Věř, že pán můj nejen má tu studnici, která tě můž' zbaviti tý žalosti, ale taky, která tě obdaří moudrostí, že budeš moudřejší nade všeckny. Však já přece budu moudřejší, nechci, abys ty byl přednější, než víš, odkud jsem já dostal ty moudrosti, napil jsem se jen kvasnic z Šalomounovy flašky; kdybych se pak byl z plný napil, nejdivnější philosophus bych byl.

Zoufalec: Víím, že jsi rozumný člověk, rozumíš všelikterou věc, snad z tebe naučení vezmu, jak se potom chovat budu.

Blázen: ...nepochybuj, jestli kdy soldátem budeš, tak hled, sobě povedeš: aby,

kdo by se nebránil, proti statečně se stavěl; kdo pak se brániti bude, před tím hled utíkati dobře. Na zámku, který má čtyry věže, hádej, jaký budeš mít pokoje. Potom pak z toho hrdinství uvázán budeš v království. Pod sebou poddané budeš míti, vítr libý bude na tě váti, ptactvo k tobě samo lítat bude, divnou notou nad tebou zpívající, k tomu řetězem darován budeš, kterež kováři z konopí kovají, o tom věz.

Zoufalec: Když mám takým pánem býti, teď máš, chci tě darovati. Hle zboží, které od mladosti nachoval můj otec k starosti.

Blázen: Hledť tehdy sobě vždy hrdinsky vésti, byť tě měl nepřítel v kole obklíčiti.

Otec: Lépeť jest v pluhu s voly se obíratí, než na koni před nepřitelem státi. Nebojí se sedláček moře bouřlivého, věř, synu, lépe jest varovat se toho.

Blázen: Kdyby neměl nikdy rybář síti makati, málo by musil ryb nachytati. Když myslivec spatří vlka, aby utíkal, málo by, tuším, kůží prodal. Bojiž se strachu, tatíku, nechod' do lesa, abys tam neztratil kabátu.

Zoufalec: Zdá mi's, že jsem se již doma vyležel, potřebí jest, abych se někam prošel. V boji chci se silně potkati, třebas s obrem směl bych se potýkati. Bránil bych se, dokud bych krůpěj krve měl, a tudy abych chvály došel.

Blázen: Tento co pevná zeď stojí a ničehož se nebojí. Nic ho nestrachuje zvuk troubení, ani mečův hluk v potýkání, ale počkejte, žeť ho přestraším a z ty stálosti ho vyrazím. Hledť, nepřítel pozadu se bere a již dorazí na tebe.

Zoufalec: Ach běda, což mám počítí, kde se mám smutný ukrýti, ano, se všech stran meče znějí a mne náramně utiskují.

Blázen: Jest stálý, co v koši voda, smělý, co zajíc u lesa.

Bacchus: Slyš, blázne, to oznamuji a přísně ti rozkazuji, bys to, co přináleží k stolu, připravil, než přijdu domů. Budeme jísti kuřátka i naditý holoubátka, který mně domů přiletí pečený na stůl z povětří.

Blázen: Já jednou celý den jsem čekal, s otevřenou tlamou vzhůru ležel. Domníval jsem, že mi tam vltne pečený vrabec, vtom posadil se nad mnou krkavec. Mněl, že jest mrcha, aby taky škubal, neb viděl, že ležíc jsem se nehejbal. Hle, když jsem já pak tak ležel, on se mi do huby; snad se něco lepšího setká s tebou, nežli se setkalo se mnou.

Bacchus: Hahaha, co, blázne, praviš, a co mi tuto přednášíš, že se ti krkavec v hubu, co pak jsi počínal.

Blázen: Zavřel jsem hned hubu spěšně, mněl, že mám pečeného vrabce...

Bacchus: Slyš, budeme maso jísti, ryby také požívati.

Blázen: A, a, a, maso, ryby jísti, můžeš ty toho dovésti. Také-li klobásky budou?

Bacchus: Šišky, koblihy, jitrnice se najdou.

Blázen: Než jaký to budou ryby?

Bacchus: Lososi, štiky a kapři pečení.

Blázen: Ach, již jsem blázen, či blahoslavený, když slyším takové noviny. I vítám tě k nám zas, hrdino slavný, zmužilejší nade vseckny jiný. Tuhle jsi se hrdinou ukázal, když tě žádný nehonil, tys utíkal. Ležel jsi za pecí tolik let, mohls ještě tam pohníti drobet.

Zoufalec: Slyš, nebyl jsem já tehdy při sobě, neb divné věci rozmejšlel jsem sobě. Tělo sice bylo jest zde, ale mysl byla jinde. Kdybych byl, jako nyní jsem, truc, než by byl někdo přišel sem, byl bych nechal v záloze hlavy, vidíš, nejsem-li já hrozný?

Blázen: Ba, jsi strašidlo, abys hlídal konopě, ještě nevím, zdaž ptáci báli by se tě, kdyby na tě stará baba přišla s hřeblem, co bys se jí bránil během!

Zoufalec: Takť přísám, skrz své jmění, že bych se chtěl bránit velmi, jsi-li kdo smělého srdce, chciť se s tebou potkat prudce. Nebudu litovat žádného, mladého ani starého. Podíž tehdy a nemeškej, se mnou se hrdinsky potkej.

Posel: Ach, spěšte, kmotrové, spěšte, nemeškejte hned na straně do lesa, do skal utéci, s ženami, dětmi se skrýti, neb velká hluza (chátra) vojáků táhne sem k nám jako kolu. Ví se o tom, když nás chytí, že nám nemotorně svítí pod paty, až leze kůže, zatahují hlavy tuze. Proto pan hejtman posílá, schválně to psaní odesílá, byste sami ustranili, statečky vaše ukryli, já též musím jíti domů opatřiti svou rodinu, i nádobíčko, které mám, kde budu moci, zas schovám. Tu máš psaní, já pospíchám, bojím se, bych neuvíz sám.

Psaní: Rychtáři Mrkvovský, vzkazuji tobě, abys s tvejma sousedy jak nejdřív na stranu ukrýti se hleděl, buď sem na zámek Kvasničku, buď do lesa černého, buď též do města Hvižďova, nebo velká síla vojákův na panství pana Všudybyla se ložýrují (vlezou), nepochybně, že až k vám do vsi Podobud dosáhnou. Protož nemeškej se tak zachovati. Dáno na zámku našem, Kvasnice, měsíce vařpivného léta přítomného. Hejtman Škarohlíd, panství Duspivského...

Vojáci: Hola, hola, šelmy sedláci, kde jste, viselečti zrádci?

Hons: Dopadnu-li kterého, budu mu sloužiti, že by se odpověděl živ býti.

Jirk: Jak s námi nakládají, s nimi naložím, až některého do země vložím. Hons, co se tam hejbá, pohlídněme, je-li sedlák, s ním zahrajeme. ...Cos tu, ptáčku? Podíž ven, nechťej meškati, musíme tě ohledati.

Zoufalec: Ach, vaši milosti, páni, nechťejte mne bítí, vám ve všem chci poslušen býti.

Jirk: Onehda v lese mi's sloužil, když mne dolů s koně srazil. Nejs' jak máš otce starého?

Zoufalec: Nejsem, věřte, páni, toho, však můj otec není starý, jen že je trochu šedivý.

Hons: Nejčko's se prozradil, věř mi; slyšíš, dej sem ty břemeny, stáhnú mu já s nimi hlavu, vím, že se přízná v tu dobu, kde jest ty peníze zandal, jak mi je pod rybníkem vzal, dal mi je sekerou na hřbet, až jsem se převrhl nazpět.

Zoufalec: Ach, prosím vás, páni milí, nestahujte mně mý hlavy, smilujte se pro tatíčka, již starého nebožička. Smilujte se, ach smilujte, mě smutného politujte. Však jsem já tichý co ovce, nesmíme se pokusit o zajíce, a měl bych tak slavný pány obírat, vzáctný hrdiny?

Jirk: Copak tehdy zde děláš, a na koho očekáváš?

Zoufalec: Na Bacchusa, pána ctného.

Jirk: Co to pravíš nového?

Zoufalec: Chce strojiti slavné hody těm, kteří jsou jeho slouhy.

Jirk: Z té tak radostné noviny pouštíme vás oba nyní; my pijem rádi, vojáci, snad jsme jeho milovníci.

Zoufalec: Hle, hle, on již kráčí tamto!

Vojáci oba: Pryč na stranu, sedlský mláto. – Zdráv buď, hodovníku potěšení, žádáme, měj nás oba poručený!

Blázen: Odkad to páni drabantí, zkušený ve vojně herolti, nepřítelé jste přemohli, když jste se dobře schovali!

Hons: Na blázna nesluší než kukla,

Blázen: Ha, že mi sluší ta kukla, tak jest; jen kdo na mne vzhlídně, hned mne sobě zamiluje.

Bacchus: Nu již, kteří jste zde koli, buďte živi k vaší vůli, všecken zármutek odložte, rozkoši všech požívejte. Sem všeckna má rota přístup. Sem všeckna holota přikluš! Dopito, stav se přede mnou. Mochubo, napi se přede mnou. Žer klobásy, břichopase, a vycpej se nima čistě. Následuj tvého předchůdce, mého věrného zástupce, Milona, který snídával, jedním obědem strávil vola převelmi velkého i k tomu dobře tučného. Io, novejmi zpívejte zpěvy, mne obveselujte. Do sebe ustavně lejte, by z krku mělo lízt, cpejte. Žroute, nacpej si své břicho, jelit naper se, Nesyto. Provozujte tance, skoky, až budou praštěti boty. Po ulicích se láčejte vožralí, sem tam matejte. Votrapo, v kostky kabát stav, když je prohráš, hlavy nastav, a když dáš v tlamu druhému, učiníš mi velkou slávu. Když se pak hněváš, nečekej, než hned druhým vyflekej. Nemáš-li peněz... lot, a předce chceš být v krčmě host, prodej čepici i škorně, mně hledíš sloužiti věrně. Buřiči, nezbedo smělý, věrte, žeť mi bude k vůli, když se spolu poperete, mne trochu obveselíte. Toto vám dávám naučení, kdo nechce tyto regule, zachovávatí cedule, jméno jeho vyhladíme, v hořkém pivě utopíme. Kterí pak nimi řídití budete se spravovati, vaše jméno zapsati dám, sám se taky zaznamenám, vnitř sudu na spodní desce pod pivem kvasnicí čistě. Tam nás žádný nevymaže, dokud Bacchus trvat bude, tak budem vždycky potantes a *sine fine bibentes*.

Všichni spolu: Zdráv buď tehdy, obživče náš, nakloněn buď k nám každý čas.

Hons: Tak se vždy chovat budeme, jak jsi nám přikázal, pane, na dokázání věrnosti, naší také poddanosti každý jedním potužíme, nad obručem upevníme, u čepu budeme sedět, s korbely vartu držeti, by jméno nevyplynulo, některé se neztratilo. Já vám tu snažnost přiložím, hubu svou k díře přistrčím, když mi skrz hubu poteče, stěží mi které uteče.

Bacchus: Pojdtež tehdy, milí moji, k tomu dobrému nápoji. Ty zatím, blázne, pozor dej, by sem nešel nikdo jinej.

Syn: Pojd, tatíku, jak jsou již pryč, věru neboj se, bloudku, nic.

Tatík: Bodej je tam oheň spálil anebo přival zalil! Viď, synáčku, vymstíš se zas těm vojákům, kteří tak nás zatahovali provazy, až jsme plakali neboží.

Syn: Věř, až je zapadnu v háji, líp než prv s nimi zahraji; dám jim kratcí, až se skácí, jak v škole říkají žáci.

Blázen: Kornifel-liž vás sem přines! Kudy jsi sem s tím starým vlez? Já jsem tu proto postaven, bych neznámých nepouštěl sem.

Syn: Bratře blázne, co mne neznáš? Já jsem ten, jako mne učil kdos, jak se mám na vandru chovat, když se budu sem tam toulat.

Blázen: Tys ten, jak máš za čepici a za uchem nosíš třísky. Slyšte, co se přihodilo, neb co se nenícky stalo. Bacchus (s) svejma tovaryši šel, by se zapsali všickni v sudě

kvasnicí pod pivem, hádejte, není-li s divem, ni tovaryšů ni Baccha nemoh jsem nalézt u Zacha. Tak jsou pěkně vartovali, až vše jména vyplynuly, s kvasnicemi, to jsou zrádci, nenechali ani křápy. Já přijda k sudu, jsem zatlouk, zdali by kdo na mne vykouk, vono je prázdný zvuk slyšet, Baccha tam neslyšet fučet. Nevím, kde jsou se poděli, snad sami jsou se požrali. Však nicméně, Močhubo, zde, tys, Votrapo, postav se zde.

Jirk: Ach, nebite nás tím kejem, však jsme došli místa čelem. Právěť je nás zapi-soval, kvasnicemi poznamenal, když mi dal v hlavu korbelem, až kvasnice tekly během přes čelo po tváři dolů.

Blázen: Co pak tobě dal za službu?

Hons: Mou hlavu na sekryt jest bil, když nám ty práva pečetil, pralť je mi ní o zem hodně, tak nás ošidil podvodně.

Blázen: Já jsem vesel, však mi není všechno milé potěšení. Mám se co v klep-tách sysel, raději bych chutně visel.

Jirk: Co je ti, bratře rozmilý?

Blázen: To jest, že mne zuby bolí, z nich barvíř jednou takého vytáh červa nema-lýho, že vážil čtyry centnýře, tak byl nepodivný míře.

Jirk: Chceš, ať vytrhnu ho ti, a zbavím tě té žalosti.

Blázen: Vytrhni, než nák subtilně, bys bolesti nezbláznil mne.

Jirk: Nehejbej se, ať založím a lehce ti ho vylomím.

Blázen: A-u-ve, auve, auve, bolí. –

Jirk: Teď ho máš, je-li subtilný.

Blázen: Již jsem toho břemena zbyl, než byl bych se brzo zbláznil, když mne hla-dil proti srsti s vytažením této kosti. Nechť věří tomu, kdo jen chce, jest díra do ní, tři korce sedlák můž vsypat řezanky, netřeba mu míti sejkpy. Zapomněl jsem, nevím sám, co, neníčky již vím, snad toto: Pravda, že neříkám slova, jdouce pryč co z chlí-va kráva. Vinšuju vám dlouhy vale, poberu se nyní dále. Když ti blázni již mlčejí, ne-vím, zdaž jsou voněměli, čili že jim vyschlo hrdlo a chce míti zas močidlo. Mně tam, tuším, strejčka vaří, že mne tak vždycky pobízí. Již musím jít, nemám všech doma, jest to jistotná novina. Budu je hledat po ulicích, blázný sem tam běhající.

Závěrečný popěvek všech herců:

Jo, jo zpívejme,
Bacchovy sňatky
ctěme, chceť nám darovati
slepice, bažanty,
klobásy, jitrnice,
pečeně i zajíce,
najdou se u něho,
jenom ctěme jeho.

Šíšek pak s rohlíčkami,
koláčů s měchurami
dá nám do sytosti,
do naší libosti.
Pivo, víno, malvazí,
toť nás taky nechýbí,
budeme-li věrní
a jemu povolní.

HRA Z KONCE XVI. STOLETÍ

Autograf Dačického v Prostopravdě v knihovně Národního musea v Praze

Staročeskou tragédii o masopustu složil známý Dačický podle cizího vzoru a zapsal ji do rukopisu „Prostopravda“, chovaného nyní v knihovně Národního muzea v Praze.

Nynější čtenář právem se pozastaví nad přihrubými vtipy a rozpustilou čtveračivostí i kousavou jizlivostí masopustní hry staročeské. Namítneme, že i cizí vzory jsou stejně bujné a že nevázanost masopustních zábav byla známa po celé Evropě.

Soudíme, že Dačického masopustní hra byla opravdu provozována před diváky. Dačický v Kutné Hoře sháněl se se svými přáteli po kratochvích, dobrodružství a čtveráctví, byl milovníkem až příliš bujných veselostí. Snadno si představíme, že se Dačický postaral, aby u Mědínků nebo v jiné krčmě byla provozována jeho „tragédie“, upravená podle místních poměrů kutnohorských, jež Dačický vtipkuje, zesměšňuje.

Název: *Tragedie Masopusta, jenž se v světě páše zhusta, tuto se vám vypisuje; marnost nad marností sluje, mnohé lidi zavozuje.*

P. Bachus: Tovaryšstvo, radujme se, Masopust přibližuje se.

Tovaryšstvo: Ach, rádiť jej uhlídáme, s radostí ho přivítáme, k němu se hnedky přiznáme. Však na něj již rok čekáme, velikou chuť k němu máme.

P. Bachus: Jestíť on blízký přítel můj, jen při něm každý věrně stůj! Námť jest se o to starati, ve všem mu povolovati, s ním se obveselovati.

P. ouředník: Bez bláznův to nemůž býti, musíť je Masopust míti.

P. Venus: Též bez muziky nebude: kde se neskáče, nehude; budouť při tom panny, pání, jsou k tomu ode mne zváni i mládenci také s námi. Fraucimor se k tomu chystá, budeť nám kratochvíl čistá. Nechtť se vše k tomu objedná! Jáť jsem každému povolná a k milování svobodna.

P. ouředník: Hned já to všecko opatřím k libosti Milostem Vaším. Papež nám to osvobodil, k tomu Masopusta stvořil. Jezte, tancujte a píte, v půst se dosti natrápíte.

P. Masopust: Já Masopust, všech bláznův pán, dal jsem se najít volně k vám. Nebuduť mezi vámi sám, Bachusa také dobře znám.

P. Bachus: Však já, bratře, také tebe, nelzeť nám býti bez sebe. Tvůjť jsem jistě v pravé víře, všech ožralcův pán a kníže.

Tovaryšstvo: Vítáme vás, vzácný pane, všecknoť se vám k vůli stane. Bachusa hejtmana máme, k tomuť jej hodného známe.

P. Bachus: Čert na mne strčil ten ouřad, ač jsem jej přijal předse rád. Hojně jsem vína pokazil, mnohý skrz mne hlavu srazil. Kde jsou pak ti bubeníci, trubači a varhaníci, též kejdači a piskači, ať sedláci také skáčí. Netřebať tu pobožností, dobrých mrávův ani ctností, přijde-li pak který z nich sem, vystrčte jej po hlavě ven. Však by tu jen překáželi, s námi srovnati nechtěli. Nechtť pak kněží, jak chtějí, lají, však sami čistě bumbají, sobě nezapovídají, jiné pak vždycky kárají. Sedniť, bratře Masopuste, nemámeť kuchyně pusté. Panny, pání, podle něho, nespouštějte se již jeho. Pojdťež i, pane purkmistře, zasaďtež se také bystře a nechte práva na straně! Pana Svobodu zde máme, na ta práva nic nedbáme.

P. purkmistr: Jáť o ně také nestojím, s vámi se hodovat strojím. Pro mne vy veselí buďte, třeba s i někoho ztlucte!

P. Povolil: I to může být, a nejprv vás, jest k tomu ještě hojný čas. Masopust jest také pro vás, jakýž jest beze rvaní kvas!

P. Bachus: Sedtež též, páni dvořani, a pěkné madony s vámi; nechť jest to bez os-tejchání. Chceť tak mít paní Venuše. Masopust jest také pán jich, a Pobízka stojí při nich. Udělají nějaký smích, leda někdo některou pich.

(Vtom také přišel *Grobián*, jsa od Bachusa obeslán, a jakž se jedné zasadil, hned dvě sklenice rozrazil. Krkal, chrkal, všemi strkal, na ctnosti lál a naříkal, pravě, že jim nepřivýkal. Připíjel panu Svobodě, nejprv ho oblíbil sobě, a že na žádného nic nedbá, když pana Troupa s sebou má):

Hohohoho! Páni hosté, kteříž pak koliv zde jste, žeť já tu také být musím, s vámi Masopust okvasím. Pan Grobián mne s sebou vzal, a Bachus přijíti kázal. Čert ďábla na masopust zval. Že jsem blázen, k tomu se znám, však pak ním nejsem v světě sám, z vás také bláznův nadělám. Jsouc Masopustu povolní, budem v sobě všickni rovni. Jdětež k tanci, a já s vámi; nebudeť bez objímání, od stěny k stěně běhání. Skákejtež, blázni i páni! I pan Čert tancuje s námi, plete se mezi nohami.

P. Bachus: Nuže, chaso, také vzhůru! Havle, vezmi k tanci Důru i tu Mandu, línou můru. A ty, Janku, chyť Johanku! Což jí neznáš? Však jest z Kaňku. Přivedla i Mariánku. Jest i Salička hotova, přišla sem naschvál z Hlízova. Stojí tamto i Alína, přiběhla také z Malína s Martou z Starého Kolína. Též krčmárka z Hodonína! Připítež jim také vína! Tamto za kamny Keruše, vzala pěknou sukni na se. Vytáhniž ji, však je naše. Hle, dívá se i Dorotka! Neníť také hrubě krotka a ráda tancuje kotka. Jestli pak tu více která? Máť zde býti i Estera, připověděla hned včera; půjde s ní k tanci Klempera, neb se vždycky na něj smála. Taky by se ráda vdala.

Tovaryšstvo: Což jest pak do té moudrosti, ona jen činí tesknosti, však máme zde bláznův dosti. Užijeme našich ctností! S filozofy nesrovnáme, k masopustu právo máme. Bychom pak se i zervali, za to bychom nic nedali, an se tamto moudří perou také o jakousi Dorou.

První blázen: Já pravím, že v naší lázni směšnější jsou bohatí blázni.

Tovaryšstvo: Ještě něco uhlídáme. Mumraje očekáváme, slavným bláznům podíváme, třeba s nimi i pohráme, však spolu jeden cech máme.

Druhý blázen: Hle, a oni již tamto jdou, a před nimi pěkně hudou, hnedky mezi námi budou. Karty, kostky s sebou nesou, zakuklení, čert ví, kdo jsou. Jistě ňáci páni mladí a frejují také rádi, k posledku se o to svádí.

P. Masopust: Kde jesti pak náš pan Sváda, však jest naše tejná rada.

P. ouředník: Vaše Milost! Máť zde býti. Nedá mu sem Pokoj jíti. Prvil, když po-koje zbudou, že sem hned s Šarvátkou přijdou. Spolu se pilně radili, jak by někoho svadili. Čert s Hněvem v té radě byli.

(Pan Sváda ráčil přijíti a k Hynkovi promluviti.) *P. Sváda:* Pohleď tamto, pane Hynku! Derou se na tvou Alinku. Zdeněk s ní vždycky pohrává a něco jí přišeptává. Ty pak na to nedbáš ani! Věř mi, že tak přijdeš o ni. Dobře znám na jeho oči, že tě při ní vždycky sočí. Prve se s ní divně točil, dvakrát tě v tanci přeskočil. Medle, cos mu pak učinil, dříve ti ani nesplnil.

(Pan Hněv přistoupil k Hynkovi, Hynek dal baňku Zdeňkovi. Poté do kordu vše vesměs. Pan Mars se tu vzal hnedky kdes. Připlichtil se i Nesmířil, nic sobě toho neztížil, nedal jim různu nikoli. Stalo se po Čertově vůli. Purkmistr při Zdeňkovi stál, také hned dvou šrámů dostal křičíc: „Kýž jsem doma ostal!“ Říkali mu pan Nezmeškal. Pan čert se pak radostně smál.)

Satan: Chachachacha! Již jsou v sobě! Děkuji z toho Svobodě, Masopustovi věrnému, Bachusovi mně milému, přitom také panu Svádě, poněvadž bejvá v mé radě. Marsovi také zaplatím, Hněvu nijakž neopustím. Jakýž by to masopust byl, kdybych já při tom nebyl, a někoho nezabili! Křivdu by mi učinili, darmo masopust strojili.

Tovaryšstvo: Což juž dále uděláme? S Masopustem rozžehnáme, přes rok se s ním zas shledáme, nikoli neobmeškáme.

Satan: Já pak dále půjdu nyní na papežské posvícení. Budu tam mít také hosti, svých věrných po své libosti, též i jarmark na odpustky. Vezmu s sebou i Svobodu, nebť jest můj přítel po rodu. Bachusa též nepominem, jehož vždycky potřebujem. Svády také nenecháme, z kteréhož oužitek máme. Marsa naschvál pohledáme a Pokoji tam nedáme. Toť naši pouť vykonáme. Venuše jest tam hned ráno, fraucimoru povoláno. Popi jsou také hotovi, na nás čekají a strojí. Pojďtež, vyvolení moji, budme stáli, věrní svoji!

Smrt: Přišla jsem k vám nenadále, nemoha se dívat dále takovým vašim marnostem. Musím býti vašim hostem. Pojďtež k mému tanci také bez vejmluvy všelijaké! Žádnýť mi se nevyskáče, nevyprosí, nevypláče. Dosti jste byli veseli, na mne pozoru neměli. A tak juž půjdete se mnou, těla vaše v hrobech lehnou. Odtad se potom nebratí a k soudu Božímu státi.

Pokoj (žaluje na Masopusta a jeho dvořany): Šel jsem včera k Masopustu maje tam drstnatou cestu. Čert s Bachusem tam seděli, nejvyšší správu drželi, Svobodu opanovali, na žádného nic nedbali, žrali, pili, hodovali, ctnost a pobožnost vyhnali. Potom poslali pro Svádu – dal jim satanáš tu radu. Hněv Marsa vždycky podštíval, na mne pak od sebe zbyli, dva mezi sebou zabili. Tak Masopust okvasili. Odtad se pak jinam brali, všickni spolu pospíchali na jakési posvícení. Žádnát při nich kázeň není. Ztresceť Pán Bůh takovou zběř, nespomůžť jim ani papež. Tomu každý jistotně věř! Neb nařízení takové jsou satanovi svátkové. Masopust jest věc pohanská, vloudila se do křesťanstva skrze Antikrista zlého, bezbožné nálezky jeho. Jestíť peklo i pro něho. Hrozná pokuta takových masopustníkův bezbožných! Toho satan potvrzuje, tím všechno zlé provozuje. Opovrzněž Masopusta, přidržme se Pána Krista, abychom rozkoše věčné dostali v slávě nebeské. Amen.

HÁDKA MASOPUSTA S POSTEM

Rukopis v knihovně kláštera v Lnářích z konce XVII. století.

Dialog, masopustní hru na způsob „Hádky Masopusta s Postem“ zapsal si asi podle skutečnosti nebo pro praktické používání v době masopustní neznámý skladatel sborníku písní a rýmovaných skladeb z konce XVII. věku, nyní uložených v klášterní knihovně ve Lnářích u Blatné, s poznámkou, že se zpívá jako: Když jsem šel ze sezení. Masopustní ten hovor byl asi oblíbenou zábavou v XVII. a XVIII. století.

Podepsanému zaslal na ukázkou variantu této masopustní hry Jan E. Konopas, rolník ze Sodoměře u Mladé Boleslavi. Lišil se od Lnářského rukopisu pozdějšími změnami, vzniklými snad z neporozumění původní předloze. Dva texty z končin tak vzdálených nasvědčují svým souhlasem, že se staří rádi bavívali o masopustě touto hrou.

Masopust: Dosti jsem již dlouho čekal po loňském panování, hlasem se jako pes naštěkal při lačném hodování, ale již mi nastává zas mé hlučné posvícení, naložím já lepej ten čas, jak sem vylez z vězení.

Půst: Malá byla, brachu, škoda z tvého od nás vzdálení, mnohá nešťastná příhoda nebyla, co tě nejní, mohl si tam zůstat dýle, žádný o tě nestojí, neb tvé osoby přemilé všechny měšce se bojí.

Masopust: Pěknější přivítání tos se v roce naučil, vzal-lis to z knihy či z spaní, darmo jsi se s tím mučil; jestlis neuměl lípě, mohls pomlčet ještě. Di rači, hloupý Filipe, pro rozumy do Třeště.

Půst: Vidíš, že se pták po zpěvu sám patrně zrazuješ, tvou svárlivost hned při hněvu začátečním zjevuješ; jaké pak bude poledne po tom hulváckým ránu, kdož ti dost dobrý vysedne tak zhejralému pánu.

Masopust: Jakou si mi píseň začal, takovou slyšet musíš, jaký si piva soudek načal, toho také zakusíš. Proč si se vítání dal, já s tebou mít nic nechci, nežli bych se k tobě pozval, dám se raději k ševci.

Půst: Jdi si třebaš k pohodnému, on pro takové hosti tvému břichu nesytemu čerstvých dá peceň dosti, ale dej si u bečváře tvůj pytel časně pobít, aby se z toho žaláře nemohli vězni dobýt.

Masopust: Jen ty se, zhubenče, starej, jak před světem obстоjíš, pro mne si hlavy nekárej, snad se mne, babko, bojíš, an se mne ochotněji vidí než tvé kyselé čelo.

Půst: Kdyby jen tvou veselostí stálo vezdejší štěstí, než při tvé rozpustilosti svádíš mnohé neřesti, při tom klukovském vejskání jen lid veselosti k stejskání nebohý lid zavádíš.

Masopust: Z toho znát, žeš přeucený, dyť jest to všechněch zdání, že člověk obveselení na zdraví vše zahání, ale duch postní tesklivý ten člověka sužuje, ten kosti praží, jak dříví, všečen špik vysušuje.

Půst: Lepší mudrlec v suchém těle, než v tlustém krmí blázen, to ti každý řekne směle, kdo nejní pravdy prázen, rozum se vzmáhá v střídmosti, při obžerství umdlívá, při tvé nemoudré štedrosti si rovně jako slíva.

Masopust: Vopět si, punčoško, slíbil, chybil medle nemoudrý více, ty by si ze mne vytříbil střeva i všechny plíce; nevíš, že při veselosti lidé jsou nejvtipnější, když je vína, piva dosti, tu jsou nejvýmluvnější.

Půst: Nechlub se s tou výmluvností, tou plejtaví sedláci, toho vtípu v krčmách dosti při vepřové traktaci, při jelitách, jitrnicích zlaté rozumy rostou, téma když vycpáš pivnici, míváš hlavu tak ostrou.

Masopust: Ó sprostáku sucholupý, jak při tvém štokviši, vtípy jak holub nadutý, až z tebe hloupost číší, ledať se ti rozum plodí o plotejzek, herinků, jestli ti po nich neškodí, naper nima holínku.

Půst: Inu, rozdírej tu hubu, nestydatý tlampači, zacpej si tu vlčí jamu, nedosytý

břicháči, zeptej se, co o střídmosti lékařů všickni praví, zviš, že z tvé pošetilsti rozum hyne i zdraví.

Masopust: Jak ste oba z jedné čtvrti, naháníte jen sobě, ty zhubíš, lékař usmrtí, kdož by co věřil tobě: ale já každému přeju upřímné veselosti, tobě se lidé jen smějí, nežádají ani tvých kostí.

Půst: Máš se věru čím honosit, to též zvířata činí, žerou, dokud se jim nosí, s nima zároveň miní rozum pro veselost ztratit, to nejní hodné chvály.

Masopust: Ó pokrytče nedomrlý, což (j)si, u hroma, jedovatou závistí rozžatý, jak pes nevrlý; nemáš-li čím hubu naprat, jen šlejšky a knedlíky, měl bys to aspoň jiným přát, závistníku veliký.

Půst: Jez, nesejte, mně do toho nic nejní, když sud neb var piva vyleješ do břicha, tobě stejný, ale jaký konec bude takového chování, jinou ti pan čert zahude při společném shledání.

Masopust: Starej ty se o tvou kůži, ó svatoušku kostlavý, nezvítězíš nic na muži, netrap si, babko, hlavy: já bez čerta při korbeli dnem, nocí vesel bývám, při klobáse v mastným zeli hody výborné mívám.

Půst: Kdes pak koupil to nadání, že smíš den v noc obrátiti, nevíš, že to hodování drazé snad budeš platiti; jen cpej šišky do tvé díže, lej bryndu bez oddechu, kuchtík ti z pekelné říše jinou připije jichu.

Masopust: Ach, nemluv darmo radši víc, darebný škrupulante, jak se mnou neprovedeš nic, vyhubený trulante. Darmo se mnou kočkuješ, (j)di se s babkami vadit, ať mé ruky nekošťuješ, hleď se s nohami radit! *Zpívá:* Hopsá, hejsa, hajdum hejti, houkneme si vesele, hřejte nám na velké kejdy, ať máme hody celé, co kde v kterém koutě skryté, ať se dá s ochotností, ať se pije hbitě, dokud jsou spolu hosti. A bych měl i plundry prodat, všechno dát, bych zejtra měl kosti hlodat, než mou povinnost složím, houknu si při base směle, skočím při cimbálu, pohovořím sobě řmotně, bude toho pomalu. Ještě jednou na rozchodnou, bratří, sobě připijeme, zahrejte nám píseň hodnou, dokud si skočit smíme, jak vám ve středu popelem půst nakalí jen hlavy, dejte všichni zdi čelem, bude konec vši slávy. Amen.

LARVA MASOPUSTU

Skladbou touto zavádí nás Jiří Volný, šafář a vrchní ovčák v Kratonohách, do masopustních radovánek. Popisuje všechny přípravy k masopustním hodům a kreslí výjevy z rozjařeného veselí masopustního. Sem tam si povzdychne nad hříšností masopustního času. Zdá se však, že povzdech nejde zhluboka: Aspoň popouští uzdu čtveračivé náladě a líčí masopust jako dobu ode všech vítanou. Zajímavě a živě popisuje taneční zábavu, nezapomíná ani na babky, které zasedly ke kamnům a přesuzují, valchují tančící mládež. V text vpletený jsou zvykoslovné narážky, např. o vystupování čeledi ze služby po Vánocích, o pečivu „mláďátek“, o Třech králích, o přestrojování a mumrajích na počest Bacchusovu, o sanici apod. Tyto obyčeje se shodují se všemi jinými staročeskými zprávami o slavení Vánoc a masopustu. U Vaváka je poznamenáno, že se zpívá tato píseň jako: „Zavítej k nám, dítě malé“.

Poslechněte, milí páni, přednesu novinu
při našem šťastném shledání, v přítomnou
hodinu;
zazpívám o nestálosti, jak tyto časné radosti
nejdou než pouhé marnosti, smíšené žalosti.
Když přijdou hody vejroční, jaká tu veselost,
a to obzvláště vánoční – vidíte toho dost –
jak zazní muzikáři, hned vzhůru mladí i staří,
Bartoň (ke) Káči, Jiřík k Máři jdou s veselou
tváří.

Praví, že jsou dosloužili, že budou veselí,
svobody, po níž toužili, že tenkrát nabyli,
ale ta jejich svoboda je mistr Nouze, chudoba,
na zdraví, na měšci škoda; pak šmakuje voda.
Přijde den Nového léta, tu jsou znova hody,
peč mláďata, milá teta, pudem do hospody;
tam děvčata, pacholata, co mladá, bujná telata,
když se dostanou před vrata,
skákají chasa ta.

Někdy spatříš mládenečka, an vzal starou
babku,

ona chce jako děvče nakrucovat zadku;
však to babě nic nesluší, neb když mladý
zčerstva kluší,
supe, div nepustí duši..., povětrí ruší.

Při tom v radě vůkol kamen sedí stary baby,
přitahují krku, ramen, dodávají rady;
tu podle ouřadu svého, jim od vyšších
svěřeného,

nešaují žádného, přesoudí každého.
Znamenití lidé byli, muzika sloužila,
a jak měšce vyprázdnil, hned je opustila;
muzikáři a ... sic, jestliže nemáš v měšci nic,
nebudou ti sloužit víc, neplatíš, seš za nic.
Vtom přijedou tři králové, vážně s uctivostí,
a jak sluší na takové, přijati jsou hosti,
hospodyně smaží šišky, do červena jako lišky,
při nich koblihy co myšky, v nich sladké jíšky.
Tu nejeden lid obecní jsou vášni takové,
ale sumou omnes, všickni, i vyšší stavové
sou fantaziji poddání, masopust si je prohání,
aby nebyli poznání, přestrojí se páni.

Tu všelijaké mumraje ke cti Bachusovi
mistr z pekla spíší než z ráje až hrozno připraví,
tento černý blejská zuby, jiný nese čepík hrubý,
ni zanechaje své čuby, má kožich na ruby.
Jestli se trefí sanice, jak by se líbilo,
přisednou, vozí se až mílo;

napřed zvonce brínčí, zvoní, dodávají křtaltu
koni,

pozadu že nouze honí, měšce na dluh stoní.
Neuctí přítel přítele v masopustní časy,
leč ho naleje,...

až po samé vlasy;
tu chválí, že ho uctili, že dvorsky veselí byli,
když ctnostně na zdraví pili, až sysle vylili.
Ach, Bohu milá středmosti, kde si se poděla,
ó staročeská sprostnosti, kdyby ty viděla
některou vzácnou osobu, jen od mysle, ne od
rodu,

pak při nich všechno na modu, uznala by škodu!
Tu se najde dosti, že si oblibují
masopustní veselosti, i jiným schvalují,
a to jsou mnozí šentíři a podle nich muzikáři,
když kdo marně své rozmarí, ten se jim podaří.
Muž střidmý, tichý, pokorný pro ně se nehodí,
střízlivý a bohobojný, ten ať k nim nechodí,
ale kdo si pesky vede, s hubou co s trakařem
jede:

z měšce z hojna tlustě přede, ten se jim povede.
Krčmář, řezník, muzikáři, ti by vinšovali,
aby nikdy v kalendářích o postu nepsali;
neb muzika v postní časy jako voda oheň hasí,
struny potracují hlasy, nejní slyšet basy.
Řezníci o masopustě zdárně vyhlízejí,
sázejí peníze zhusta, trhy oblibují,
nemají škody na masu, neb každý to času
pro sebe a pro svou chasu rád koupí klobásu.
Ale jak masopust mine, půst jim hrubě škodí,
když štokvíš, herník připlyne, pro ně se nehodí;
nastalo jiného cosi, neběží pro tele do vsí,
z nouze syřišťata nosí, k škodě na ně prosí.
Již mé péro psalo dosti, nemíní dál psátí,
masopustní veselosti již chce pokoj dáti,
neb chtěje jiskru zhasiti, mohlo by se přitrefiti,
nenadále prudce zníti a mně uškoditi.
Již skládám, zaobaluji larvy masopustní,
to všem žádám a vinšuji, aby ten čas postní,
jsouc v bahně hříchův po uši, dříve než dolehne
tužší,

opatřil každý svou duši, křesťansky, jak sluší.
Neboť nejsme ujištění dlouho živu býti,
smrtelní jsme narození, musíme zemřít;
buď Boží vůli po volnej,
o své hříchy se urovnej,
neb jest Bůh v milosti hojněj, k němu přístup
volnej.

HRA Z TŘEBÍČE

Pěkný obrázek lidových her masopustních na Moravě zachoval Karel Křivý z rodného Třebíče. Text hry je jistě mnohem starší, jak soudíme podle způsobu hry a podle shody jednotlivých výjevů se staročeskými hrami divadelními. Patrná je zvláštní shoda s Masopustem Leandra Rvačovského. –

Tuto masopustní hru provozovala třebíčská mládež ve stáří 15–20 let na ostatky, a to za malé spropitné v městských i předměstských hostincích. Od 50. let minulého století její představení přestalo a hra jak v Třebíči, tak i v okolí upadla v zapomenutí. Text napsal Karel Křivý, tak jak si jej zapamatoval od své matky, která, těšíc se výborné paměti až do své smrti, velmi často celou hru hošíkovi předfíkávala.

Osoby: Masopust; Jura, jeho starší syn; Kuba, mladší syn; Soudce; Půst; Čert.

Masopust: Kliksum; fliksum! Spěchám mezi vás. To jsou hody? To je jaký kvas? Pročpak hledíte tak smutně, sedíte tu jak v nějaké kutně! Nevíte-li, že již čas je k tomu, byste všichni ze svých domů ouprkem šli do hospody, strojili tam tučné hody, jedli klobásy a jelita, kladli je na stůl jako bota? A tak dobře jedli a pili, byste se hodně posilnili! (Ukazuje na své syny.) Tuhle svých pár synů spolu povolal jsem k svému stolu. Pojďte a pospěšte čile, ať se zalíbíte mile. Juro, Kubo, hleďte tamhle, potrhňte za své šavle. Začni každý polský tanec, ne však jako starý tkadlec. (Synové poskakují.) My pak na čas právě nyní ve světnici neb v síni posadíme svou velebnost, celému světu převzácnost, neb nade mne, Masopusta, není žádná husa tlustá. Svůj rod rozšířený máme, přednost nikomu nedáme. Tak-li tomu, synu milý, odpověď dej v tuto chvíli.

Starší syn: Milý otče, je tomu tak vpravdě, co mluvíš, nejinak, že jsou k tobě laskavi dost, že jsi všude převzácný host; artikule dobře znáš jak já i druhý syn náš.

Masopust: Vždycky snad zůstaneme v slávě.

Mladší syn: Půjde ti vše po tvé hlavě. Píše nám pan z Koblihovic, z Nezármutku, z Veselovic, co tak rád jí maso, jelita, že k nám na besedu brzy zavítá.

Starší syn: Bratře milý, pravdu mluvíš; ale o tom snad už nevíš, že se nám tu protiví dost ta vyzáblá hrubijavost; čtyřceti dnů a nocí, praví, že má ve své moci. Kdyby to tak mělo býti, chtěl bych se s ním hned bít, mstil bych otce též i nás.

Mladší syn: Ať je raděj vezme ras! (Usedne na blízkou židli a po chvíli usne.)

Masopust: Milý synu, kdopak je ten, jenž by nám chtěl býti škoden v naší pěkné veselosti? Ukaž mi jej zdaleka, neb se srdce mé leká.

Starší syn: Tuhle naproti nám sedí, hladem na nás sotva hledí; šaty má tak ošundané a mrzutě hledí na mne. Proti nám on nesvede nic, neboť máme přítele víc!

Půst (vstane, hrozí prstem; vážně): Já – Půst – pravím, že tu moc mám, vámi se odstrašit nedám. Nyní počnou jiné hody, místo vína trochu vody, místo kapouna pečeného kousek štokfíše suchého, místo polívky z vína bude vám chutnat kyselina. Za pečení, to již znáte, kousek řepy jísti máte. Naposled pak po všem všudy olej máte na své hody.

Masopust (hněvivě, hlasem rozhorleným): I pohlédněte na nechutu hubenou, jak má na nás řeč zpuřnou! Byť bys blejskal víc očima, než já se synama svýma, tobě zniku nikdy nedám, radš se s tebou na soud vydám; musíš činit poslušensství beze všeho protivensství.

Půst: Chloubo světská, učni, jak chceš, vím, že v své hanbě zůstaneš; po všechné té veselosti budeš hrýzti holé kosti.

Starší syn: Milý otče, netrp toho; slyšíš, jak nám mluví mnoho? Veď žalobu tam, kde sluší, že nám naše práva ruší. Pakli nám to nepostačí, zdvihnem proti němu vojnu; jak na buben udeříme, k útěku jej přinutíme. Je to rota zlá a bezbožná, s níž nám obstát není možná; a té nechutné osobě vyplatíme hned po hubě.

(Všichni postaví se před soudce.)

Masopust (hluboce se pokloní): Ctný soudce, Vaše Milosti, já přeji vám mnoho štěstí.

Soudce: Toho též já tobě přeji. Mluv, co žádáš, nejrychleji.

Masopust: Žádám za malé promluvení. Víím, že to nic zlého není; každoročně právo máme, nikomu ho nezádame: veselit se, jísti, pítí vše, co hrdlo jen chce mítí. A to právo chce nám vzítí ten, co stojí tu jak stěna, na nás hledí jako fena, trápit chce nás ubožátka štokfišem místo kuřátka. Proto pryč s ním, milý pane, než se něco zlého stane.

Soudce (kyne Půstovi): Sem pojď! Snad jsi slyšel toho, pročez zodpověz se z toho, co tu žaluje na tebe, abys nezapomněl sebe.

Půst (postoupí blíže): Jestli najdu u vás milost, podám také svoji žádost. Věřím sic, že jsem špatný dost, zřídkka komu vítaný host, pročez na odpor jdu tomu Masopustu, škůdci svému. Klaním se Vaší Milosti, žádaje spravedlnosti.

Masopust: Vaše Milost, není tomu tak, všechno mluví chlap ten naopak. On chce mítí časy hojné, jenom dívky milé, stále jenom běhá, zadkem hází, oknem do domu přichází. Pročez mlč a zatni zuby, dřív než vyltnou ti z huby.

Půst: Věř, že ti nebudu, až budu pomstu vidětí na tobě, nešlechetníče, bys netropil sváry více. Mnozí se v milosti kochají, celé noci se toulají, Pána Boha se nebojí a na peklo nic nedbají. A to všechno ty jen působíš, od hříchu k hříchu přivádíš. Proto žádám pana soudce, by to nedopustil více.

Soudce (k Masopustovi): Rozuměl jsi žalobě té? Přišel na něj žalovati, že chce vše překážeti. Kousků tvých ti snášel mnoho, ač nebyl povinen toho. Poroučím ti z práva svého, aby do dne outerního prázen byl křesťanské země i proklaté tvoje plémě; k tomu všemu do sprovodu zanech veselosti, svodu. Pakli budeš zastihnout kde na Moravě nebo jinde, budeš na místě trestaný beze všeho vyslejšání.

Masopust (naříká): Ach, co si mám teď počítí? Nechtěl jsem dnes soud začítí. Ach, proč dbal jsem světských práv, nedržel se ženských hlav? Nebyl bych přišel k zkažení a v tomto čase k zmaření to zde při tom slavném právě. Ach, už dodělávám právě; tu mě svírá, všechno bolí, jako by mne ztloukli holí; šlak se pokouší juž o mne... Běda... již je po mně! Přístup blíže, synu milý, jdi pro bratra v tuto chvíli, by nemeškal sem přijítí, že se chystám z světa jítí. Karty, kostky s sebou vemte, do hrobu mně všechno dejte, na korbel nezapomeňte, co jsem z něho píval, nikdy nerozlíval. (Padne na zem, natáhne se a umře.)

Starší syn (budí bratra): Kubo, Kubo, vstaň! Zle s námi, štěstí mění se nad námi. Otec, jak od soudu přišel, bez prodlení pad' a umřel.

Mladší syn (vyskočí): Což by otec náš už skonál? Vždyť on ani nezastonál. Tomu dřív za pravdu nedám, dokud puls mu neohledám. (Bere otce za ruku.) Zajisté již bez

ducha jest... S ním zahynula naše čest... Co ted, smutni, uděláme? Co si s trupem počít máme? Bratře, rad' něco moudrého, rychle jen, nemeškej dlouho.

Starší syn: Ale domluvu mít budeme, že dlouho odtud nejdeme.

Oba (postaví se před soudce): Ctný soudce, Vaše Milosti!

Soudce (hněvivě): Ještě zde, proklatí hosti?

Oba: Již jsme na odchodu byli; ale že náš otec milý, jakmile od soudu přišel, bez prodlení pad, a umřel, proto vás pokorně žádáme, byste dopřál nám jej pochovati, pak se chceme hnedle odtud bráti.

Soudce: Kdypak nám už pokoj dáte? Hned, jak otce pochováte, pohřbíte do černé země, pryč odtud, proklaté plémě!

Oba: Jsme takové náklonnosti. Děkujem Vaší Milosti.

Mladší syn (ke staršímu): Schystej všechno k pohřbu brzy, neboť mne zde všechno mrzí.

Starší syn: Připrav ty se také hbitě, vždyť jsi rovněž jeho dítě. Hleď, bys kostky, karty mu dal, víš, že na ně pamatoval, dříve než se na věčnost bral. Korbel též mu dáme k tomu, co bude do toho komu!

Mladší syn: Dřív než do hrobu jej dáme, písničku mu zazpíváme. (Starší syn stojí u hlavy, mladší u nohou otcových.)

Starší syn (notuje): Ut re mi se fa sol la.

Čert: Snězte něco z kysela! (Přiskočí k ležícímu Masopustu, usedne na bobek a vařejkou bubnuje mu podle písňe na břicho.)

Oba synové (žalostně zpívají): Mějte lítost, páni, kteří jste tu s námi: Masopust umřel, Půst vrch obdržel. Plačte vy, řezníci, mistři, tovaryši, nyní už chasa nesmí jíst masa. Plačte, vy šenkýřky, věrné tovaryšky, u vás on dlíval, nerad rozlíval. Již ho nesou k hrobu všichni v tuto dobu. Dobře se mějte, půst okoušejte v tuto dobu, v tuto dobu.

Čert (vyskočí a zvedaje Masopusta, volá): Hihi, haha, Masopuste, vstávej, vstávej, vzácný hoste! Vstávej velmi v rychlosti, ponese tě do propasti. Vřelý olej budeš pít, smutný taneček tam mítí a koblihy usmažené, jak železo rozpálené. Vstávej, vstávej! (Odnese Masopusta.)

Tím končil masopustní děj. Pro úplnost podávám ještě, kterak byly účinkující osoby oblečeny. Masopust měl široké červené kalhoty, modrý pás a pestrý plášť. Na hlavě měl turban s korunkou. Synové jeho oděni byli podobně, měli však ještě dlouhé šavle a turban bez korunky. Soudce oblečen byl v černý šat; hlavu jeho kryl cylindr. Půst s obilným obličejem zahalen byl v bílý plášť. Čerta zdobila pak známá jeho uniforma.

HRY Z JÍKVE U NYMBURKA

V úterý masopustní chodí též po staveních chlapci z chudých rodin, obyčejně dva, a odříkávají různé deklamace žertovného obsahu prastarého původu. Slova v deklamacích nebývají místy příliš vybraná, což však na konec rozpustilého masopustu na venkově je omluvitelné. Chlapci mají papírové čepice rozmanitého tvaru, peřím

ozdobené, přes kabát košili nebo košili pod kabátem z kalhot vytaženu, kolem boku pás a na něm visí dřevěná šavle. Vousy mají namalovány sazemi.

Vejdou do světnice a přecházejí po ní. Jeden jde ode dveří k oknu, druhý od okna ke dveřím. Šavle mají vytaženy a položeny přes rameno a vždy, když se potkají, jeden druhému o ni klepne. Při tom střídajíce se, deklamují. *A* = syn. *B* = otec.

A: Here, here, já pro nobus, přišel jsem k vám na masopust, abyste šišky, kobylíčky smažili a mně něco do kabele přidali. Kdyby byla šiška jako panská dížka, moje huba všechno ráda stříská, kdyby byla jako koš, ještě bych jí neměl dost.

B: Když jsem šel okolo Rejna Kolína, vyšla na mne velká hrdina, vyšlo na mne hejno slepic, těch já jsem se ulek nejvíc. Přeci jsem se na ně vykasal, všechny jsem do pytle sešlapal.

A: Táto, táto, kup mi kord, nebo péro za klobouk; nebo já chci se tento masopust ženiti a svůj stav svobodný proměnit.

B: Synu, já bych ti koupil kord, ty bys mi spáchal mord.

A: Táto ožralý, nemáš kousek trandely, pořád žereš, na sebe nic nepamatuješ.

B: Co je, synu, tobě po tom, že já žeru, piju, já tvého nic neprobiju, já mám rybník prostřed dvůře a v komoře trnože. Hopsasa, páni, dobrý den, co víte teď, já řemeslník koštišťar, kterého ty jakživ neznáš, zadělej nám, kobyláři, až krejcar vydělám, tak ti ho dám. – –

Když dozpívají, dostanou dárek a odejdou. Kromě této znají chlapci v Jíkvě ještě jinou deklamaci. Jsou podobně ustrojeni, zpívají stejně jednotvárně, ale stojí stále před sebou jako v hádce.

A: Pane hospodáři, žádáme vás na malou chvíli, a co od nás uslyšíte, dobře nám zaplatíte.

B: Stůj, chlape, po šňůře a nehýbej se, až co ti můj kord přinese.

A: Já ti udělám kličku.

B: A já tobě špičku.

A: Jak se dívám na tebe, nedělej blázně ze sebe, šklíbíš se jako opice, ještě jsi neviděl šavlice. Až ty uvidíš šavlice, kalhoty s tebe spadnou sice.

B: Bratře, odkud ty tu kuráž máš?

A: Co ty se, hulváte, na to ptáš?

B: A to je hulvátská manýra, když jeden druhému přezdívá.

A: Bratře, postav se mi do parády!

B: Jakpak, předkem, nebo zády?

A: Když jsem já šel z Bělehradu, koukals ty tam někde vzadu, měl jsi se na mne podívat, jak já umím Turkům hlavy stínat.

B: Sotva jsi ty Turka viděl.

A: Šelma bych byl, abych se ho styděl.

B: Hulváte, husa se mi ztratila, převeliké podstaty byla. Byla přehodně velké půl krávy, vejce snesla jako kobyla má hlavu, když se house vylíhlo, jako roční tele bylo.

A: Koclaprmnt, to byla husa, kusá nebo ocasatá? Jaképak nohy měla?

B: Nohy měla jako dva silné sochory, krk měla jako strakonické dudy, všickni lidé ji ve světě znali, a tys ji, hulváte, taky znal.

A: Já jsem ti ji nesežral, sežral ti ji Marek žid.

B: Bodejž se za to zvrátil, chcíp! Stojíš mi, bratříčku, v tom?

A: Copak je mi po tom. Půjdeme k Hoře, propijem peníze a budem spolu zas do-
bře. Pane hospodáři, ať se vám tu všecko dobře daří, dobytek a koně, vinčujem pro
ně, aby nám něco darovali a nás holí nevyhnali. Nedivte se nám, rejtharům, kyrysa-
rům, že jsme tady bez koní, neb je máme uhnaný, naše těla zhyndrovaný, v létě těla
kyrys smaží.

SALIČKA NA KOLÍNSKU

V Tragedii Masopustu od Mik. Dačického, přizpůsobené poměrům v Kutné Hoře,
uvádí se mezi žínkami, oddanými masopustním veselostem, Salička. Salička na-
zývá se podnes hra na Kolínsku, která se provozuje po staveních. Obsahem je man-
želská nevěra. Hra tato shoduje se podivně s oblíbenou hrou divadelní staročeskou,
vydanou Jos. Jirečkem ve sbírce Staročeské hry divadelní, 1878, kde místo sedláka
vystupuje kupec, který jde zdánlivě za obchodem, náhle se vrací a překvapí svou
ženu v nevěře s frejířem, jenž se prozradí kýchnutím, skrýváje se pod čpavé prádlo.
Látka tato, užívaná již ve starověku a středověku, udržuje se tedy podnes v maso-
pustní lidové hře na Kolínsku.

Hru Saličku hrávaly v Nebovidech u Kolína čtyři osoby: 1. sedlák starý; 2. paní,
jeho manželka, mladá; 3. Salička, služka; 4. frejír (rytír), který měl na hlavě přílbu
a dřevěnou šavli. Do světnice vešli: sedlák, paní a Salička; frejír zůstal za dveřmi.

Sedlák: Chtěl jsem jíti do Bohdanče, pro hrnce, pro krajáče, chci v nich věrně
handlovati, co mně pravíš, milá máti?

Paní: Milý muži, dobrá rada, že bych byla sama ráda, abyste doma nesešel,
a náký živnosti hleděl.

Sedlák: Juž du, juž du! Dobře se tu mějte a něco s děvečkou dělejte, až já se domů
navrátím, ať vás holí nevyplatím. (Vzal hůl a odešel.)

Paní (mluví k Saličce): A ty, milá Saličko, dones mně to psaníčko tomu pánu s pé-
rem, co tu chodí s kacafírem. Zkaž mu dobrý den, jak ho znáš, na odpověď ať ne-
čekáš.

Salička (otevře dveře, nechá je otevřeny a mluví k frejířovi): Dobrý den, dobrý
den, pane! Paní jim posílá psaní, mám to zčerstva vyřídit, na odpověď nečekati.

Frejír (vejde): Dobrý den, dobrý den, paní! Je-li hotova snídání?

Paní: Ach, mé milé potěšení, nechodívej po snídání. Sem tomu ráda velice, že na-
vštívili mé srdce. A ty, milá Saličko (obráti se k Saličce), vraz na rendlíček vajíčko;
my budem s tímto pánem seděti, karty hráti a se objímati. (Salička odejde; paní s fre-
jířem usedne a objímají se. Najednou třikrát někdo silně zatluče na dveře.)

Paní (uleknutě): Ach, nastojte! Starec de! Vlez, můj znejmilejší, pod lavici, já na
tě hodím plachtici. (Frejír vlez pod lavici, ona jej přikryje, a vejde sedlák; paní k sed-
lákovi srdečně): Ach, totě můj tatíček, z daleka je to poutníček; ráda vás vidím zdra-
vého, než abych vás viděla umrlého.

Sedlák (zhurta): Ráda ty mne vidíš zdravého, rač bys mne viděla umrlého. Co se
to pod lavicí chrustí?

Paní: Snad sou tam německý myši.

Sedlák: Ó, hrubé by to myši byly, aby tou lavicí hnuly. Musím já ty myši rozeh-nati a jim tam folka nedáti. (Koukne pod lavici a odkryje plachtici.) Aha! To ty seš, jo-náku!

Frejř: (vyskočí a třese se zimou): Ach! Pantáto, zima, zimnice rozpálila mne velice.

Sedlák: A hrubou ty máš zimnici, že nemůže dívka obstát v sednici; pudu já s tebou ku právu, a s tebou se soudit budu.

Frejř: Než bych já šel s tebou ku právu, raděj ti srubnu hlavu.

(Vytáhne šavli a sedláka sekne přes hlavu, načež ten se svalí. Pak chodí vybírat.)

HRA Z KOLÍNSKA

Masopustní hra z Kolínska má název „Nesem žalost, nesem smutek, že masopust brzy utek“.

Po tři bláznivé dni masopustní chodívají výrostkové v náležitém přestrojení na Kolínsku, nesou žalost, smutek nad koncem masopustu. Patrně se tu udržuje zkomolený zbytek starodávné hry masopustní, podobné hře Salička, kterou jsme již poznali, a souhlasně rovněž se staročeskou hrou (z r. 1608), tamtéž uvedenou, vydanou Jos. Jirečkem pod názvem Polapená nevěra (manželská).

Maškary při vstupu do světnice: Nesem žalost, nesem smutek, ženám ten masopust tak brzy utek'. A slepice kdáčou a řezníci pláčou, mají zármutek. Smažte šišky a kobližky, ať jsou červený jako lišky; sami požívejte a nám taky dejte, co nám přísluší!

Stařec: Dobrý den, dobrý den, pane hospodáři, já k vám přicházím na poradu (koledu), jak se vám tu daří. Já stařeček, věkem sešlý, nejsem jako dítko směšný. Dyž jsem za nebožky ženy býval, dobré obydlí jsem s ní míval. Teď jsem dostal bublavou ženu, raději bych ji nechal u hrobu. Raději bych šel do Bohdanče, pro mísy a pro krajače. (Otočí se k ženě.) Jak mi radiš, milá máti, máme-li v tom handlovati.

Salička: Milý muži, statná (moudrá) rada, byla bych já sama ráda, bysme doma neleželi, náký živobyti sobě hledali.

Muž stařec: Už jdu, už jdu, jen se tady dobře mějte, náký živobyti sobě hledejte. (Odchází za dveře.)

Salička: Už jsem toho starce pozbyla, kterého jsem na krku měla. Už je starej jako pes, ostane za plotem ledakdes.

Jonáš (Jonák)? vchází: Podí sem, ty malá Saličko. Pones pánovi psaníčko.

Salička: Nesu, nesu psaní, posílá ho paní, aby nemeškali, brzy odeslali.

Stařec tluče na dveře.

Salička: Kdo se to na ty naše dveře beře. Snad náš stařec domů leze. Vítám vás, tatíčku, čekám vás, poutníčku. Velice jsem toho litovala, že jsem vás z domu posílala.

Stařec: Lituješ ty toho mnoho, že mne vidíš drobátko živého. Jseš ty dobrá hospodyně, hospodaříš jako... ..Když tě pustí do votrubů, ty tam strčíš celou hubu. Když tě pustí do opišků (otřepky, plevy od prosa, jáhel), ty tam strčíš celou držku. (Ohlédne se na Jonáše.) Co ty, Jonáši, cizí kouty vytloukáš?

Jonáš: Pantáto, pantáto, chytla mne zimnice a třese se mnou velice.

Stařec: Třese, netřese, musíš se mnou jít.

Jonáš: Než bych s tebou šel, raději ten hrb bych tady s tebou zdrb. (Praští holi starce přes hřbet a je konec.)

POULIČNÍ BAKUS V MILEVSKU

Obchůzka posledně konána r. 1864

Podle paměti Benedikta Zelenky, truhláře v Milevsku, jenž při té hře býval Bakusem, zachoval popis této zábavy Štěpán Dvořák, učitel v Milevsku.

Osoby: Bakus. Dva tahouni káry. Kněz. Kostelník. Dva ministranti. Čtyři hrobaři. Žena Bakusova s dítětem na ruce a dětmi za sebou. Čtyři smuteční zpěváci. „S křížkem po funuse“.

Bakus má na sobě objemnou bílou košili a široké bílé podvlékačky, oboje vyčpáno peřinami, na hlavě bílou noční čepici s třepečkem („michlovskou“), boty pod podvlékačky. V levici drží čtyři esa obyčejných karet, obrácená lícem od těla, v pravici dřevěný korbílek, z něhož si občas přihýbá. Sedí obkročmo na sudu na dvoukolové káře.

Tahouni mají černé obyčejné šaty, přes prsa napříč černé šerpy s visacími konci v bocích (při průvodu na vnější straně), čepice „funebre“. Jeden tahoun má v ruce trychtýř.

Kněz má na sobě dvě černé sukně: jednu spodní, uvázanou v bocích, druhou svrchní, připjatou u krku, již rozpáranými otvory má prostrčeny ruce. V pasu převázán je opratí. Kolem krku má uvázán černý šátek, přeložený na cíp, „malý“, uzlem vzad, cípem na prsa, a límeček (buď kněžský kolárek, nebo vojenský límeček). Na hlavě má černou pokličkovou čepičku jako nosívali františkáni. V rukou drží složené karty jakožto obřadní knížku.

Kostelník taktéž dvě černé sukně, opratí převázané (jako kněz), kolem krku bílý, široký ležatý krejzlík, klobouk jakýkoli, v jedné ruce velkou knihu, položenou na prsa, v druhé ruce plechový máz.

Ministranti. Každý z nich má černou sukni, uvázanou v bocích, přes ni převalou košili, čepici jakoukoli. Jeden ministrant nese v ruce dížku s vodou, druhý ministrant kropáč (štětku slámy, uvázanou na hůlce as jeden metr dlouhé).

Hrobaři, oděni ve starodávné modré pláště (jež po venkově v okolí Milevska staří ještě nosí), na hlavách vydrovky (duté válce as 30 cm vysoké, potažené zaječí koží), na nichž vlevo ve svislé řadě přišity tři velké červené knoflíky. Od každého knoflíku odstávají stranou dva kousky červené pentličky. Na nohou mají hrobaři vysoké boty. Jeden hrobař jede s kolečkem, v němž má položenu motyku a lopatu, ostatní hrobaři nesou buď lopatu nebo (některý) motyku na rameně.

Žena Bakusova (představovala ji skutečná žena), černými, obyčejnými šaty oděná, drží na ruce fakaně, váleček na nudle peřinkou zavnutý a přistrojený jako dítě. Za ní šly 2–3 děti, jakkoliv oblečené.

Smuteční zpěváci, jakkoliv oblečení, drželi v rukou partýsky. „S křížkem po funuse“ oblečen ve dvě černé sukně (jako „kněz a kostelník“), na hlavě měl černý klobouk „kastrůlek“. V ruce držel falešný kříž (nahore na tyčce šikmo přibita příčka s nestejně dlouhými rameny) s černým flórem. Všichni herci v obličejích omoučnění (při mokrému obličejí foukli do mouky.)

Obchůzka konána na Škaredou (Popeleční) středu odpoledne. Průvod se ubíral pouze ulicemi (do domů nezacházel) až za město (v Milevsku do Kláštera na hráz bývalého rybníka), kde Bakusa pochovali. Jeden hrobař jel s kolečkem v čele průvodu. (Ostatní hrobaři kráčeli po stranách průvodu mezi lidmi-diváky.) Za hrobařem-náčelníkem šli dva ministranti, za nimiž dva tahouni táhli káru s Bakusem. Za károu kráčeli „kněz“ s kostelníkem, za nimi Bakusova žena s dětmi, za ní čtyři smuteční zpěváci a za průvodem opodál bláznivý „s křížkem po funuse“. Postranní hrobaři lopatami pohazovali sněhem lidi, ministrant namáčel štětku do dížky a vodou je postříkoval. Bakus ze sudu na káře rozhlížel se vážně na všechny strany u vědomí, že jeho poslední hodinka nastala a že jeho vypasené tělo mu působí obtíže, a chvilkami notně si přihýbal z korbele. „Kněz“ dívaje se na složené karty vrchní kartu vyvolal (např. „bubenská desítka“) a zandal ji dospod. Zpěváci mu odpovídali sborem: „Nic pro nás!“ „Kněz“ tak vyvolával kartu po kartě, a zpěváci stále: „Nic pro nás!“ „Jen při esech, jež kněz vyvolával hlasem vyšším, odpovídali: „To pro nás!“ Žena Bakusova napodobila pláč. Bláznivý „s křížkem po funuse“ šel za průvodem opodál mezi lidmi, jichž se stále vyptával: „Prosím vás, pantáto, panímámo, nevíte, kudy se ubíral Bakusův pohřeb? Nesu mu křížek!“ A když mu ukázali, že tamhle... „Kdeže? Tamhle?“ a naznačil schválně jiný směr, rozběhl se tam, zakopával do lidí, a když tam přišel, ptal se znova. Cestou nosil kostelník z hospod v mázu pivo a podal je vždy knězi. Zastavili, Bakus nastavil korbel, tahoun podal trychtýř kostelníkovi, který jej nasadil do korbele, a kněz Bakusovi z mázu trychtýřem naléval.

Za městem „opilého“ Bakusa, který se již na sudu špatně držel, hrobaři s káry svrhli do sněhu. („Co s ním! K světu již není! Pitím se zabil! Pochovati ho!“) „Zabitý“ Bakus ležel nehybně ve sněhu. Dva hrobaři rychle přinesli z Kláštera hnojná nosítka a položili mrtvého na ně. Druzí dva hrobaři vykopali zatím pro Bakusa ve sněhu hrob, tahouni svalili s káry sud, k němuž hrobaři složili své náčiní: kolečko, motyky, lopaty. Bakusovi ze „ztuhlých“ rukou vyňali čtyři esa, posázeli ho jimi jako obrázky, kněz, provázen ministranty a kostelníkem, Bakusa mlčky kolem dokola nosítek vykropoval a konečně kostelník Bakusovi nasadil trychtýř do úst a kněz jím lil pivo. Když Bakus ničeho nepřijímal a pivo teklo po něm na zem, kněz s kostelníkem odstoupili, hrobaři nosítky převrhli Bakusa do vykopaného hrobu a zaházeli sněhem. Když se účastníci průvodu rozcházeli, Bakus se ze sněhu probral, jak mohl, a někteří z milosrdných pomohli mu nepohodlný pro chůzi oděv svléci.

V PRAŽSKÝCH PIVOVARECH

Masopust (Bacchus) se pochovával hlučně v městech i na venkově někdy také až na Popelec. Zajímavý obrázek zachoval Quido Mánes, jak pochovávali v pražských pivovarech, nákladnických domech vycpaného Bacchusa na nosítkách, nesených rozpustilými maškarami, které tropily taškařice mezi sebou i mezi provázejícími diváky. Průvod zahájen vřiskavou muzikou maškar muzikantů. Upozorňuji, že Tyl ve zvláštní knížce „Masopustní kukátko“ názorně vyličil pražský masopust v řadě výjevů r. 1844.

Bacchusa pochovávali buď v úterý masopustní nebo na Popelec, jak se rozpovídal Jan Jeník z Bratřic: Odpoledne okolo pěti hodin skoro ve všech nákladních domech slavil se skvostně pohřeb tak řečeného Bacchusa. Tento zemřelý bůh ožralství byl v oděvu královském vložen na parádní postel, podle obyčeje naznak. Na místo krucifixu držel v ruce korbel a na hlavě místo královské koruny měl veliký věnec spletený z pŕlmázových sklenic. Okolo parádní postele stáli páni hosti obojího pohlaví, nutivše se, aby jejich tvářnosti smutné a truchlivé se býti zdály, ježto se mezi tím jakési úmrtí neb partecedule, pěkně psané, rozdávaly, jež všude jinač zněly, jsouce směšnými nápady obohaceny.

III.

VELIKONOCE

Smrt nesem ze vsi...
Pomlázka se čepejří...

CHOZENÍ BLAŽEJEM

Na den sv. Blažeje (3. února) bavívali se starí obchůzkami žáků, školáků, podobně asi, jako se chodilo Řehořem. Zábava tato je doložena u nás již od XIV. století, tedy zábava z nejstarších, o jakých se dočítáme v staročeských památkách.

V Cisiojanech, kalendářských říkadlech staročeských ze XIV. a XV. století, často jsou zapsány zmínky o tomto žákovském obyčeji: „Již Hrom, Blažej, Hat šli spolkem do školy zpívat.“ „....Blažej, Hat došli spolkem v školu zpívat.“

Zmínka v Cisiojanech o žákovských obchůzkách na den svatého Blažeje ukazuje zřejmě souvislost svou narážkou o zpěvu do školy s příbuznými obchůzkami řehořskými. Na Moravě a na Slovensku chodívali školáci místo na sv. Řehoře na sv. Blažeje (3. února). Písně se shodují skoro doslovně. Aspoň některé uvedeme. V kalendáři slovenském z roku 1799 otištěno je toto říkadlo: „Dnes jest sv. Blažeje den, v němž se zachovává obyčej ten, že chudí žáci chodí po domích dobrých lidí, by svú živnost dostali. I my sme k vám prišli, by sme se s vámi zišli, byste nám netco dali. Milá paní, pro tvú česť dej nám masa veľkú pest. Pakli nám masa nedáte, na svojich hrncoch poznáte, když budú lietat z police do mlinárovej svetlice. Tam sa obžerú pšenice z tej ukradenej merice.“

Zevrubně popisuje chození s Blažejem na Slovensku J. K. z r. 1864 a zaznamenává tento popěvek: „My uboží žáci, chytří jak zajáci, do školy chodíme, tam se učíme Pána Boha chváliti a rodiče ctíti, bližních milovati, starý zvyk neponechatí.“

Dobšinský líčí obchůzky mládeže slovenské na den sv. Blažeje ve Sborníku Matice slovenské. Chodívají prý žáci s rožněm vybírat panu učitelovi slaninu.

Na sv. Blažeje chodívají na Moravě školáci, nesou rožeň a hledají to, co právě mohou dostat: mouku, maso atd. Je to jakoby poslední koleda. Dokud nebyly zřízeny školy a děti nemohly být vyučovány pro zimu a nedostatek šatstva, tehdy se asi chodilo po domech a rodiče byli zváni a napomínáni, aby děti pilně do školy posílali. Přihlíželo se i k tomu, aby odrostlejší děti se mohly náležitě připravit ke svaté zpovědi a k svatému přijímání. Stávalo se to na sv. Blažeje, protože podivně vyhojil od zádavy

dítě, kterému lékař nemohl pomoci. Jinde se to děje ještě vhodněji na sv. Řehoře Velkého, neboť o tom papeži víme, že kupoval mladé otroky a potom je dával vyučovat a vychovávat. Děti, z nichž je jedno oblečeno jako biskup, zpívají: „Dnes je svatého Řehoře, přeletěla laštůvička přes moře.“ Nato pokračují recitativem: Milá paní, pro tvou čest dej nám slanin jako pěst; pakli nám nic nedáte, sak na hrncích poznáte; budou lítat z police jak mlynářovy slepice, dy se na žerú pšenice z tej nedoměřanej měrice.

Nato zpívají písně skotačivé, např.: Kobyla se ohřebila před školu na mostě, děvět Turků zanechala a židů patnáste. Vlk s kozú tancuje, nedvěd jim gajduje, beran pivo vaří, kocúr hospodaří v komoře.

Nato počínají vážně zpívat píseň, kterou tuto pokládáme ve dvojím čtení, jak ji totiž buď na sv. Blažeje, anebo na sv. Řehoře užívají. Melodie u obou je táž: Na svatého Blažeje památka se činí, a to se všem oznamuje, který o tom neví. My pak, malí žáčkové, chodíme pospolu, abyste nám něco dali dnes k našemu stolu. Svatý Blažej zas to vám všecko vynahradí, dejte masa nebo hrachu, nebo trochu soli. Jestli žáčka nemáte, na papír nám dejte, jedným grošem nebo dvěma málo zchudobnete.

Na sv. Řehoře takto zaměňují: Na svatého Řehoře památka se činí, svatá církev všeobecná po všem světě nyní. Kdo své dítky miluje, vede jich k dobrému a posílá jich do školy, ať se učí tomu. Nejprve Boha znáti, Stvořitele svého, víru svatou rozmnožovat dle rozkazu jeho. Pakli žáků nemáte, na papír nám dejte, jedným grošem nebo dvěma málo zchudnete. Však vám Bůh nahradí, dá vám požehnání, a po smrti věčnou radost v nebi přebývání.

Na jiných osadách na konec zpívají: Hojné božské požehnání ať přebývá vždycky s vámi. Na den svatého Řehoře chválí Boha země, moře! – Načež přejí štěstí a prosí o dárky.

Den sv. Blažeje podle popisu Fr. Bartoše býval svátkem školáckým. Školáci šli sborem, jeden nesl ponocnickou píku, druhý rožeň na slaniny, třetí koš na vejce, uzené maso a klobásy. Tak obcházeli osadu dům od domu. Přišedše do stavení zabodli píku do trámu ve stropě, postavili se řadou a říkali: „Na svatého Blažeje památka se činí, každému se oznamuje, každému se oznamuje, kdo již o tom neví. Kdo své dítky miluje, vede je k dobrému, ať je posílá do školy, tam se učí tomu: nejprve Boha znáti, stvořitele svého, ve víře vyznávati Krista, syna jeho. Pakli žáka nemáte, na papír nám dejte, pro jeden groš nebo dva jistě nezchudnete. Jestli nám nic nedáte, pro lakomost vaší Bůh vám nic nepožehná do stodoly vaší. Již od vás odcházíme, za dar vám děkujem, na rok se nám přichystejte, buďte s Pánembohem. (Rychlejším tempem zpěvu i kroku): Panímámo, na vašo česť, déte nám slanin jako pěst, jesli nám slanin nedáte, sak na svých hrncích poznáte, jak bodó lítat z police, jak menáruve slepice, dež se nažeró pšenice z té hokradené měrice. Vlk s kozó tancuje, hóser hím gajdoje, kohót pivo vaří, slípka hospodaří. Brableneček malá věc Pána Boha chválí, ve dně v noce praceje, nikdá nezahálí.“ (Z Lísně.) Z nasbíraných dárků upravila jim paní rehtorka hostinu.

Za starých dob chodili žáci ve *Vitonicích* na sv. Blažeje koledou po dědině. Hlavu měli pokrytu papírovou čepicí. Vlkochvíše do jizby, postavili se v řadě a zpívali:

1. Sem pospěšme, nemeškejme s libostí, bratrové, a Bohu díky vzdávejme; s vroucností prozpěvujme: Kriste Spasiteli milý, ach, smiluj se nad námi!

2. Den radostný jest nám nastal, bratrové, bratrové; zpívejme všichni s radostí vesele, vesele, by nás ráčil od zlého chrániti, chrániti a po smrti nás do nebe přijati.

3. Na den sv. Blažeje, podle toho obyčeje, budeme vám zpívati, chceme něco dostatí.

4. Již, pantáto s paňmámou, poslechněte nás nemálo, skrz patrona našeho, Blažejčka svatého.

5. Chceme my také věděti, máte-li vy jaké děti, pošlete je do školy, ať nezůstanou volí.

6. Mezi námi vyučí se zryzím mravům, také ctnosti; nemáte míti v nich nepravosti, budete míti z nich radosti.

7. Kdo své dítky miluje, vede je k dobrému; své syny dá do školy, ať se učí tomu.

8. Nejdříve Boha znáti, Stvořitele svého, víry vyučovati Krista Syna Jeho.

9. Z toho užitek bude, když víry nabude; víra, láska, naděje k spasení prospěje.

10. Protož vy, rodičové, znáte ten užitek; dejte syny do školy, pokud je mladý věk.

11. Pakli žáka nemáte, na papír nám dejte; pro jeden groš nebo dva jistě nezchudnete.

12. Pantáto s paňmámou, nezdržujte nás tu, máme ještě dalekou my před sebou cestu!

Zajímavé je, že *na Slovensku chodívali žáci na sv. Blažeje i na sv. Řehoře*, a že při říkadlech řehořských žertovně odůvodňovali, proč po sv. Blažejí přicházejí, těmito veršičky:

„Vedľa obyčaja na deň na Gregora
vyslaní sme žiaci od pána rektora
pohľadieť do vášho domu a do dvora,
že či sa v ňom žiaci a plná komora:
byste vašich žiakov, žiačky odmenili,
na rožeň slaniny kúščík udelili.
Na Blažeje veľmi málo sme dostali,
sotva sme halušky čím masťiť mali.
A tak sa úfame, že nám nahradíte

tú stratu, keď žiakov svojich odmeníte.
My vďačne bereme i nielen slaninu,
ale i podrebria, údľu šoldrovinu:
ba ano, do nášho malého košíčka
udeľte nám zo dve lebo try vajička.
S tým si, verte, naskrz nič nezúbožíte,
ale žiakov, žiačky pekne odmeníte;
vzískate si tiež u Boha odplaty,
a jednú v nebesiach budete plesati.“

Dnes již plyne den po dni, bez upomínek, bez starých obřadů, obchůzek žákovských a zábav. Nikdo si nevzpomene na sv. Blažeje, že staří pokládali za povinnost všech členů rodiny, aby jim kněz v kostele ráno po mši podložil svíce křížem ke krku pod bradu, aby je nebolelo hrdlo, aby nedostali záškrt. Dnes již patří i do galerie starých, vybledlých obrázků náčrtek, jak na sv. Blažeje školáci žebrali pro sebe i pro učitelovu rodinu slaninu, uzeninu, klobásy, mouku, vejce, housky, při obchůzce dům od domu v papírových, strakatých čepicích, s rožněm k nabodávání, s píkou, ponocnickou halapartnou, s košíkem. Rozjařil se hospodář i hospodyně, když mezi dětmi zahlédli svoje synky a dcerky... Býval to také kousek veselých chvil v životě českého lidu...

CHOZENÍ S DOROTKOU

Kdo by chtěl vystopovat, jak staročeská legenda, zpracovaná podle latinské předlohy (Jacob de Voragine, *Legenda aurea*) v *Passionálu* i v nábožných písních, postupem doby dala podnět k divadelní osnově, sestavené z rozhovorů ze života sv. Doroty, má vděčnou příležitost v obchůzce „dorotáků“ čili „koledování s Dorotou“, chození s Dorotkou, jejichž hry založeny jsou na staročeské legendě o sv. Dorotě. Ovšem původní, vážná hra dospělých, vypravená s velikou pečlivostí a svědomitostí poklesla později na kolední obchůzku dětí, buď chlapců nebo pouze dívek, které místo slavnostního úboru podle významu úloh (král, Theofil, Dorota, kat, čert) v lebdavých nebo v svátečních šatech odříkávají zcela řemeslně zkomolené již texty, opeřené často nějakými vtipy nevtipy dle vkusu doby.

Jak dlužno si představit původní, nezkrácené obchůzky se sv. Dorotou mezi lidem jihočeským podle tradice v polovici věku XIX., jak byli herci vyšňořeni, oblečení, jak byli ve staveních očekáváni, s jakým nábožným dojmem vyslechnut a jak se pak po hře rozvažovalo o divadle, vyličil ve věrném obrázku (může se prostě napodobit, je upraven jako hotový náčrtek pro divadlo) učitel v Milevsku Štěpán Dvořák.

HRA O SV. DOROTĚ

Lidová hra z Milevska a okolí, konaná as do r. 1867

Bez zaklepání vejde Theofil a za ním ostatní herci. Domácí lidé od práce vstali a vyhledali si příhodných míst pro podívanou. Za průvodem vtlačí se do světnice několik vesnických kluků („Pepíků“), kteří mají na mušce čerta, a přisourá se tam i nějaká babka s dítětem na ruce na „čuměnou“. Kluci zůstanou blízko dveří, aby mohli rychle utéci, ukazují si na čerta, dorážejí na něho jako vrány na výra.

Theofil (vykročil před ostatní herce a domácím oznámil vysokým, silným hlasem): Král Fabrcinius s pannou jménem Dorotou nazvanou.

Po těch slovech hospodář a po něm hoch domácí sundali čepice a ženské nábožně sepjaly ruce, nastrojivše obličej jako na poslouchání evangelia. Potom pídil se Theofil po židli, postavil ji doprostřed světnice. Král se na ni mlčky posadil. Hned nato, probíhaje mezi herci, mluví k domácím:

Čert: Kriks sem, kriks tam, klik sum, klik sum keť mezi vás! Jsou-li tady hody neb kvas, při kterýchž já rád bývám a své semeno rozsívám? Při tom věřím, že pranice, vraždy, mordy a různice..., při kterýchž já rád bývám a své semeno rozsívám. Zatím vy se upokojte, o Dorotě rozmlouvejte, ať já svého času nemrhám a vám ve všem pomáhati mám!

Čert, odříkav své „Klik sum... mám!“, pustí se za kluky s vidlicemi, vyžene je a zabuchne dveřmi. Jeden malý kluk s „domovským listem“ a ve velkých dřevácích nemohl za ostatními tak rychle utéci, zůstal, a když na něho čert s vidlicemi namířil, dal se do pláče. Nosička mezitím zespod ranců z nůše vyndá kornoutek cukroví a nese kousek klukovi. Čert vezme kluka do náručí a vynáší ho. Kluk ho řeže a tahá za uši a křičí o přítrž. Nosička cukroví smlsne, kornoutek pečlivě zabalí a zandá do nůše, uvelebí se na lavici a při hře z dlouhé chvíle cukroví přemílá v ústech. Vyhnání

kluci mezitím vehrnuli se za okno a na Čerta výsměšně „hrají“ – na nos a hrozí, čert, nechtěje počatě hry již kaziti, zahrozí na ně občas vidlicemi a máje pokdy mezi hrou, odplíží se na ně dveřmi a od okna je odežene.

Osoby: Král Fabrincius. Dorota, panna. Rytíř. Theofil, sekretář. Kat ve službě králově. Anděl. Nosička.

(Děj v selské nebo maloměstské světnici v Milevsku a okolí před r. 1867, kdykoli v čase od Nového roku do konce února.)

Na čelném místě nejdále ode dveří seděl na židli král. Vedle něho směrem ke dveřím obloukovitě rozestaveni: rytíř, Theofil, anděl, Dorota, čert (nejblíže u dveří); z druhé strany dveří asi proti čertu stál kat. Se svého vykázaného místa čert po chvilkách vybíhal a prováděl při hře a před ní různé „legrace“ pro obveselení diváků, takže někdy i herce rozesmál a přivedl z konceptu. Tak např. občas udělal nějaký kotrmelec nebo přistoupil k hodinám a vidlicemi sledoval pohyb kyvadla, posunky se vysmíval nebo divil jeho chodu, nebo šťáral vidlicemi v troubě po pokrmech; našel-li tam nějaké jídlo, vytáhl je a hlavou a rukama se potichu dorozumíval s hospodyní, smí-li to sníst; nikdy však z toho nejedl, ale zase pokrm zandal. Vůbec různými pokušíteckými nápady, prováděnými u různých domácích věcí a zařízení, bavil sebe i diváky při hře. Před svými výstupy však vracel se na své vykázané místo u dveří. Žádný z ostatních herců mimo hru se svého místa nevykročil.

Napřed vstoupil do světnice Theofil a za ním ostatní herci.

Theofil měl obyčejné černé šaty, přes prsa od levého ramene k pravému boku červenobílou šerpu, na boku svázanou v mašli s dlouhými (asi 30 cm) visícími konci, vojenský pás, úřednickou šavli, na níž navlečena (na rukověti) korunka pro Dorotku, celá polepená žlutým pozlátkem bez jakékoli jiné ozdoby, za pravým uchem brkové péro, na hlavě dvourohý úřednický klobouk (posazený jedním rohem na obličej), za ním na levé straně přišit chochol ze srpových kohoutích per černých a dvou bílých.

Krále představoval člověk veliký a silný; měl na sobě bílou ženskou sukni s krajkami (cokny), sahající až k zemi, bílou mužskou košili s náprsenkou žehlenou (na tuho), širokými manžetami a ležatým límcem, pod nímž položena a pod bradou v mašli uvázána široká červená vázanka s dlouhými širokými cípy, na nichž po stranách vyšity žluté prýmký. Košile visela přes sukni a byla přitazena k tělu širokým pásem se sponkou vpředu (na bříše), polepeným žlutým pozlátkem. Za pásem u levého boku zastrčena krátká šavle, podobná lesnickému tesáku. Na prsou připevněn a za pásem zastrčen pohanský znak (pestrá směs živočišných podob: člověka, čtyřnožce a ptáka) z lepenky, nikoli malovaný, ale vystříhanými různobarevnými papírky polepený, tak aby jimi znázorněny byly části hlavy živočišné. S ramenou visel králi popelavý nebo zelenavý pláštík, podobný pelerině u haveloku. Plášť sepjat u límce na prsou řetězovou, žlutě pozlátkovou sponkou s prázkou. Na hlavě měl korunu z lepenky s vystříhanými cípy, celou polepenou žlutým pozlátkem a pohanskými znaky, vystříhanými a složenými z bílého pozlátkového papíru a různobarevných papírků. V pravé ruce držel král žezlo dřevěné, polepené žlutým pozlátkem. (Žezlo: jednoduchá hůl bez ozdoby, hladká, u tenkého konce as $\frac{3}{4}$ cm, u druhého konce as $2\frac{1}{2}$ cm v průměru. Na tlustším konci koule o průměru as 5 cm. Celé žezlo dlouhé asi 52 cm.)

Rytíř měl: na prsou a zádech brnění z lepenky, polepené stříbrným pozlátkem, přes ně na ramenou přehozen černý pláštík (ženskou pelerinu), vysoké černé holeně s nákolenicemi, udělané z lepenky a polepené voskovaným plátnem nebo „koženým“ papírem, „stříbrnou“ přilbu (helmu) s mřížovaným „stříbrným“ hledím, dlouhou úřednickou šavli za vojenským pásem. Kalhoty a kabát (vyčnívají jen rukávy) jakékoli, tmavé.

Anděl čím menší, tím lepší. Představovalo jej 12–13 leté děvče, oděné v bílé ženské tylové šaty („od těla“ = volně v pasu a svisle skládané „sámky“) jako družička. Mimo to: bílé střevice, na zádech od ramenou až po boky bílá křídla z lepenky, polepená perím, na krku krajkový krejzlík, na němž medailka zavěšena na žlutém řetízku od krku. Okolo pasu šerpička ze žlutavého tylu s lesklými

perličkami, vpředu (na břiše) svázaná v malou mašličku, bílé rukavičky až k lokti, vlasy zapletené do věnečku (pletence široké o osmi pramínkách), ve vlasech zatknut kruh světcův ze žlutého, lesklého drátu průměru asi půl centimetru, posázený sedmi „stříbrnými“ hvězdičkami. V pravé ruce košíček „pozlacený“, vyplněný strojenými růžemi.

Dorotka, štíhlá dívka asi 15–16 letá, oděna též v bílé ženské tylové šaty („k tělu“) jako družička. Od pravého ramene k levému boku růžová tylová šerpa s přeloženými (sešitými) konci, zkrácenými jako dlaně. Vlasy má upravené jako „anděl“: zapletené do věnečku v copech o osmi pramínkách, na hlavě zelený věneček, na rukou bílé rukavičky až k lokti, na nohou bílé střevíce. (Ruce svisle sepaté.)

Čert prostřední postavy, svižný, celý černý: kazajku a kalhoty kožené, černými chlupy navrch obrácené, chlupaté černé rukavice, černou chlupatou čepici, zakrývající celou hlavu a zandanou pod kazajku; v čepici udělány otvory pro oči a dýchání nosem a ústy, přišity kousky červeného sukna na označení obočí, uší, pysků, od nichž visí dlouhý, špičatý, klínovitý jazyk, ústřížky bílého sukna mezi pysky na označení zubů. Na čepici přišity skutečné koží rohy, za ocas užito staré, černé „kočky“ (boa). Do rukou skutečné trojzubé vidlice od peci – celé černé.

Kat měl: červenou „tureckou“ čepici (fez) s černým střapcem, bílé a červeně pruhovanou řeznickou kazajku s rukávy, červenou (růžovou) jednobarevnou vestu, červené vojenské kalhoty, vysoké boty a za vojenským pásem skutečnou četnickou zakřivenou šavli s červeným střapcem u rukověti. Z pravé kapsy kazajky mu vyčnívá oprátka na svázání rukou Dorotčiných. Na krku má bílý, stojatý límec, kolem něhož černou sametku (pintu) asi 1 a půl cm širokou, uvázanou pod bradou v „motýlka“. S ramenou mu visel staročeský dlouhý hnědý plášť (podšitý červeným tylem), pod ním měl dlouhý, špičatý rezavý knír.

Nosička, žena, oděná staročeským krojem venkovanky s nůši, v níž v pytlí nosila hercům obilí nebo jiné dárky, darované od lidí za produkce.

Při výstupu svém před krále i při odchodu od něho každý z herců (mimo Dorotku, anděla, čerta) „salutuje“. Čert mluví brečtivým, huhňavým hlasem. Recitace dějí se místy tónem řeči principálový při loutkovém divadle nebo procesi, místy tónem žaltářů a žalmů bohoslužebných, místy tónem evangelisty a jiných zpěváků při pašijích.

Král (sedě): Přesťastný jsem ten člověk, – že mám tak slavný věk: – jako my jsouc králi mocný, – na každý den vždycky skvostný, – všeliké bohatství máme, – každému z toho něco dáme. – Hola! hola! rytíři můj, kdes? (Předstoupí Rytíř.) Pohlédni, kde Theofil jest! – Toho sem v rychlosti zavolej – a to bez meškání vykonej!

Rytíř (salutuje): Podle rozkázání krále – stane se dokonale (obrátil se k Theofilovi): Ctný a šlechtetný Theofile, máš jíti – před krále se představit!

Theofil (před králem): Co král ráčí poroučeti, – chci to hnedky učiniti.

Král (rázně): Ctný a šlechtetný Theofile, – poručím tobě této chvíle, – bysi šel do obydlí Doroty ctné, – by šla bez meškání ke mně, – neb ona se mně nad jiné líbí, – za manželku se mně hodí.

Theofil: Podle rozkázání krále – stane se dokonale. (Odejde před Dorotu.) Doroto, panno ctná a šlechtetná, – k tomu dosti urozená, – mohu já ti pověditi, – rozkaz krále vyplniti: – král Fabrincius mě posílá pro tebe, – že tě miluje nad jiné; – manželkou jeho máš slouti, – dej sebou pohnouti, – toliko Ukřižovaného – zapři Boha křesťanského.

Dorotka (majíc ruce svisle zkrácené, tenkým fistulovým hlasem.): Ach, Kriste, nebeský králi, – co se to na mne valí? – Poznávám, že pro Tvoji čest – takové protiventství jest. – Když to má tak býti, (odvážlivě) pojďme a nechtějme zde býti.

(Vezme *Theofila* za pravou ruku a dá se jím dovésti před *krále*. *Dorotka* zastaví se bez poklony se sklopenou hlavou před *králem*. *Theofil* vrátí se na své místo.)

Král (vzpourně): Doroto, víš-li, proč já posílám pro tebe? – Že tě miluji nad jiné! – Manželkou mojí máš slouti, – dej sebou pohnouti!

(*Čert* postaví se za *Dorotku* a mlčky provádí různé „hlouposti“.)

Toliko Ukřižovaného – zapři Boha křesťanského! (Chvilku pomlčka.)

Dorotka (tenkým, fistulovým hlasem): Ach, králi, nemíním se vdáti, – bych měla smrti zemřít, – aneb Krista zapřít.

Čert (obráti se, hrozí vidlicemi na *Dorotku* ze strany, schýlen dívá se jí do obličej a praví): Dorotko, poslechni rady krále, – nebo ti nebudu lháti, – můžeš mně poděkovat – a za mou radu hodný mastný koláč dáti.

Dorotka: Odejdi, přišero pekelná, – neb se zde po zemi válíš, – lidé se na tebe dívají – a z tebe posměch mají.

Čert (ječivě, po zvířecku „jako když budí šelmu“): Ó Doroto milá, – vím, že je v tobě síla, – žes mě porazila (hodí sebou na zem) skrz Ježíše Krista. – Naše peklo v loupež přišlo – a tak v zkázu zašlo (= zašlóló: 2. „o“ hlasem odškrubnutí).

Král (stále sedě): A smíš ty mně tak odpovídat? (dupne pravou nohou) a převele trucovat? – Cožpak nevíš, že jsem já mocný – král Fabrincius slavný? (*Dorotka* nehybně stojí před *králem*.) Hola! hola! – rytíři můj, kdes? (Hned příběhne *Rytíř*.) Pohleďni, kde mistr popravní jest! – Toho sem v rychlosti zavolej – a to bez meškání vykonej!

Rytíř: Podle rozkázání krále – stane se dokonale! (Obrátí se, jde ke *katovi*, jehož osloví): Mistře popravní, máš jít – před krále se postavit.

Kat (předstoupí ke *králi*): Co král ráčí poručiti, – chci to hnedky učiniti.

Král (stále sedě): Mistře popravní, poručím tobě, – bysi se zachoval v této době: – tato, jež přede mnou stojí, – mne krále se nebojí. – Svaž a vhoď ji do žaláře, – ať nám na Krista ukáže: – bude-li jí pomáhati, – budeme na to patřiti.

Kat: Podle rozkázání krále – stane se dokonale. (Obrátí se k *Dorotce* se vzpurným hlasem, loupe divoce očima, „jako by ji chtěl sežrat“.) Slyš, jak mám poručíno, – by ti bylo povědomo: – že tě mám svázati – a svázanou do žaláře vhoditi. – Ovšem, že já doma svého pacholka nemám (obráti se k *rytíři*): bratře rytíři*, pojd', pomoz nám!

Rytíř (na místě): Proč bych ti šel pomáhati, – když nebudu s tebou plat brát?

Kat: Na místo pacholka mého, – budeš brát plat za něho.

Kat a *Rytíř* (který přistoupí): Když máme dělati, dělejme, – při tom se dobře chovejme!

Kat: Doroto panno, podej ruce, – (*Dorotka* klade ruce vzad) povandruješ s námi prudce. (*Kat* svazuje ruce *Dorotčiny*.) Dáš-li se nám namluviti, – budeme za tě prositi – u krá-le, pá-na na-še-ho, – bys neměla krku sřátého.

(*Kat* ji chytil za jednu ruku a *Rytíř* za druhou a vedli ji do středu, asi před *Theofila*.)

Kat (obrátiv se k *Rytíři* před *Dorotkou* mluví k němu): Ach, bratře milý, – počkej zde s ní chvíli, – až já to oznámím králi: – co se to děje při této osobě, – a to v této

* Po vsích někdy nemívali rytíře, a tu místo „bratře rytíři“ volal kat: „bratře Theofile“.

době: (ve slově „teto“ slabiku „té“ krátce vyraziti); vůni ze sebe vydává, – jako by mazaná byla – olejem po sobě, voní, – řečeno balzámoví.

Král (škubne rameny, vznětlivě): I jděte mně hned bez meškání pro ni, – ať já popatřím na ni. (*Kat* odejde, pomlčka.) (*Kat* a *Rytíř* přivedou *Dorotku* a pak odejdou na svá místa.)

Král (při příchodu *Dorotčině*): Doroto, už-li (j)si se rozmyslila, – abys mojí chotí byla, – avšak předně Krista zapřela?

Dorotka (plačtivě): Ach, králi, nemíním se vdáti, – bych měla smrti zemřítí, – aneb Krista zapřítí.

Čert (přistoupiv se strany): Dorotko, poslechni rady krále! – Budeš se s ním do bře míti, můžeš jeho paní býti.

Dorotka (ohlédne se „přes rameno“, pohrdavě): Odstup ode mne, satane, – nemáš ke mně moci žádné.

Král: A smíš ty mně tak odpovídat – a převelice trucovat?! – Cožpak nevíš, že jsem já mocný – král Fabrincius slavný? – Hole! hala! rytíři můj, kdes? (Vstoupí *Rytíř*.) Pohlédni, kde mistr popravní jest! – Toho sem v rychlosti zavolej – a to bez meškání vykoněj!

Rytíř: Podle rozkázání krále – stane se dokonale. (Odejde ke *katovi*.) Mistře popravní, máš jíti – před krále se představí.

Kat (rázně vykročí, na 2 kroky před *králem* po vojensku sebevědomě se zastaví a silným hlasem): Co král ráčí poručiti, – chci to hnedky učiniti.

Král: Mistře popravní, poručím tobě, – bysi se zachoval v této době! (Ukáže na *Dorotku*.) Tato, jež přede mnou stojí, – mne krále se nebojí: – bys ji na rozcestí vyvedl – a vidoucně jí tam hlavu sřal.

Kat (vzpurně): Podle rozkázání krále – Stane se dokonale. (Obrátí se k *Dorotce* a vzpurným hlasem.) Slyš, jak mám poručíno, – by ti bylo povědomo: – že tě mám na rozcestí vyvésti – a tam ti hlavu stíti. – Ovšem, že já doma svého pacholka nemám, (obráti se k *Theofilovi*) bratře Theofile, pojd', pomoz nám!

Theofil: Proč bych ti šel pomáhati, – když nebudu s tebou plat brátí?

Kat: Na místo pacholka mého, – budeš brát plat za něho.

Kat a *Theofil*: Když máme dělati, dělejme, při tom se dobře chovejme!

Kat (obráti se k *Dorotce*, vezme ji za ruku, odvede ji několik kroků a praví): Doroto panno, klekni, – natáhni si svůj krk hezky, – já ti to udělám po mistrovsky, – jsouc mistr katovský.

(Po těch slovech *kat* shodí plášť dozadu rameny, tasí meč a drží jej ve výšce vztažen až na slova „do ráje věčného.“)

Dorotka (klekne, zbožně, odevzdaně): V ruce tvé, Kriste Ježíši, – poručím Tobě svou hříšnou duši. (*Theofil* dá jí korunku na hlavu.) Až vyjde z těla mého, – by šla do ráje věčného.

Kat (vede meč současně se slovy): Ach, jak se to hezky dělá, setne* ji korunku z hlavy. *Dorotka* se svalí. Hned po pádu korunku zdvihne *Rytíř* a navlékne si ji na

* Šavli, napřaženou na krk, svertne při pohybu těsně u hlavy vodorovně do korunky při slově „dělá“.

rukověť šavle. *Kat* zastrkuje meč do pochvy, pokračuje): Kéž by toho bylo do večera! – Když by toho bylo víc, – nestejskalo by se mně nic.

(*Dorotka* pak vstane, sedne si stranou ve světnici až do závěrečného zpěvu, kdy vstane a zpívá s ostatními):

Theofil (klidně, mírně, zbožně): Nevěřící odešla z tohoto světa, – pravila, že přijde v nebeská místa, – pravila, že mně pošle – košíček ovoce, růže, – jakpak to v měsíci únoru být může?

Anděl: Theofile, Theofile!?

Theofil: A kdo to tak na mne volá mile? (Obrátí se po hlase.)

Anděl (postoupí vpřed): Já anděl s nebe poslaný – od Doroty ctné panny. – Zde ti posílá košíček ovoce a růže.

Theofil (vezme košíček, dívá se na růže, přivoní k nim, pak se obrátí): Půjdu já ke králi mému, – vypovím já službu jemu. (Skočí ke *králi*, dupne před ním, a zvolá): Ó ukrutný králi a pohane, – věř, že jsme všickni křesťané, – nechci já Boha zapřít, – u tebe, králi, v službě býti.

(Hodí *králi* na sukni do klína brkové pero, které měl až do té doby za uchem.)

Král (dupne silně, stále sedě): A smíš ty mně tak odpovídat – a převelice trucovat? – Cožpak nevíš, že jsem já mocný – král Fabrincius slavný? – Hola! hola! rytíři můj, kdes? (*Rytíř* vstoupí.) Pohlédni, kde mistr popravní jest! – Toho sem v rychlosti zavolej – a to bez meškání vykonej!

Rytíř: Podle rozkázání krále – stane se dokonale! (Jde ke *katovi*, jež osloví.) Mistře popravní, máš jíti – před krále se představit.

Kat (přistoupiv před *krále*): Co král ráčí poručiti, – chci to všecko učiniti.

Král: Mistře popravní, poručím tobě, – bysi se zachoval v této době. (Ukáže na *Theofila*.) Tento, jenž přede mnou stojí, – mne krále se nebojí, – bys jej na rozcestí vyvedl – a vidoucně mu tam hlavu sřal.

Kat (ke *králi*): Podle rozkázání krále – stane se dokonale. (Obrátí se k *Theofilovi*.) Slyš, jak mám poručino, – by ti bylo povědomo, – že tě mám na rozcestí vyvésti – a tam ti hlavu stíti. – Ovšem, že já doma svého pacholka nemám (obráti se k *Rytíři*): bratře rytíři, pojd', pomoz nám!

Rytíř: Proč bych ti šel pomáhati, – když nebudu s tebou plat bráti?

Kat: Na místo pacholka mého – budeš brát plat za něho.

Kat a Rytíř: Když máme dělati, dělejme, – při tom se dobře chovejme!

Kat (obrácen k *Theofilovi*): Jdi, plecatej, na popravu, – ať mají z tebe ptáci zdravu. – Theofile, klekni, – natáhni si svůj krk hezky, – já ti to udělám po mistrovsky, – jsouc mistr katovský. (Tasí meč, shodiv plášť.)

Theofil (klekne, smekne klobouk a položí vpravo na zemi; zbožně): V ruce Tvé, Kriste Ježíši (*Rytíř* mu dá korunku na hlavu) – poručím já Ti svou hříšnou duši, – až vyjde z těla mého, – by šla do ráje věčného, – tam, kde je Dorota všech panen, – uchověj nás Kriste! Amen!

Kat (vztáhne meč): Ach, jak se to hezky dělá, (setne korunku) kéž by toho bylo do večera, – když by toho bylo víc, – nestejskalo by se mi nic. (Zatkne meč.)

(*Theofil* vstane a navlékne si korunku na rukověť šavle. Pomlka. Na závěr všichni herci zpívají píseň o Dorotě. *Theofil* a *Rytíř* při tom drží proti sobě klidně vztyčené šavle, *kat* stojí proti nim

a svým mečem podle taktu na jejich šavle střídavě tázně cinká. Čert zpívá též huhňavě a brečivě a přitom násadou vidlic kolmo podle taktu tluče o podlahu a podle taktu kroutí předkem i zadkem těla na všechny strany.)

Panna ctná, svatá Dorota
byla věčného života.
Byla z rodu vznešeného,
cerka knížete římského,
knížete římského.

Když jest ona sřata byla,
po andělovi poslala
Theofilovi písaři
košíček překrásných růží,
to překrásnejch růžích.

(Zatknou meče. Potom kat „vinšoval“, obléknuv si plášť předstoupil před ostatní herce a zasalutoval.)

Kat: Doufáme, pane hospodáři, že nám za zlé míti nebudete. Srdce mé a srdce všech nábožných křesťanů plesáme s nevyslovitelnou radostí, že jsme se této přeradostné památky dočkali, a přeji, abychom byli tak stateční u víře, jako ona byla, jež veškeré svízele přetrpěla a po vykročení z tohoto světa abysme přišli tam, kde se svatá Panna Dorota raduje s Kristem Pánem až na věky. Amen.

Posluchači domácí, z nichž někteří dojati hrou a přáním až k slzám utírali si oči, nábožně obyčejně dodali: „Dejž to, Pane Ježíši Kriste!“ Někteří i poklekli a modlili se chvilku, jiní (např. hospodyně) s nimi hovořili: „Lidičky, pro Krista Pána, já myslila, že jí chcete vopravdu tu hlavu uříznout.“

Čert (hned nato vyrazil mezi posluchače s vidlicemi, aby truchlivý dojem hry zmínil, volaje při prohánce):

Hola, hola, tramtaryje,
kdo na cestě, ať varuje!
Kdo nebude varovati,
mám mu právo vyšfouchati:
nebo já mám takové štěstí
dát mu do zad pěští!

A koho měl v ráně, třeba i hospodáře, uhodil pěští. Za některými se hnál až na dvůr a zas se vrátil, než se společnost vypravila. Jednaliť mezi tím s domácím (hospodářem nebo hospodyní):

„Co berete, lidičky?“ – „Co nám dáte!“ – „Tak přeci...“ – „No, hrách, ječmen, žito...“ a mlčky čekali. Hospodář nebo hospodyně přinesli plné víčko zrní, nosička je vsypala do pytle a vložila do nůše. Souborně nebo jeden za druhým děkovali:

„Zaplať vám Pámbu!“ – „Požehnej vám Pámbu!“ – „S Pánembohem!“ – „Vyprovázej Pámbu!“ – „S Pánembohem!“

Co dnes zbylo při obchůzkách s Dorotkou, jest pouze slabý ohlas, zkomolenina proti bývalým dlouhým a oblíbeným pochůzkám.

Na *Domažlicku* v oktávě sv. Doroty chodí po vsích „dorofáci“ – kat s dřevěnou šavlí a sv. Dorota s papírovou korunou na hlavě. Vejdou do světnice a po křesťanském pozdravení začnou. Oba: O hýle, hýle, hýle, poslyšte malé chvíle o krásné panně Dorotě, kterážto nechtěla královnou býti, rači hořkou smrt podstoupiti. Kat: Ach, Doroto rozmilá, král Fabricius mě k tobě posílá, abys ho za manžela vzala a jemu neodporovala, neb von miní tobě stříbro, zlato dáti a královnou tebe učiniti. Sv. Dorota: Ta novina je mi tak milá, jak nějaká smradlavina, než bych já si otce za manžela vzala, rač bych hořkou smrt podstoupila. (Sv. Dorota klekne.) Kat: Vodstupte, lidi, na

stranu, ať vám nedám s mečem ránu; natáhni, Doroto, krk hezky, já ti ho srazím po mistrovsky. (Srazi korunu.) Oba (píseň): Staň, Doroto svatá, kerás bula štatá, nechťelas krále poslechnout, raděj hořkou smrt podstoupnout. (Díly na Chodsku.)

Před rokem 1848 v týdnu okolo sv. Doroty obcházeli po osadě na *Chrudimsku* podobně odění výrostkové (4 až 9 osob). Přišli do obydlí a uspořádali divadelní představení, znázorňující utrpení a popravu sv. Doroty. Po roku 1848 však chození s Dorotou přestávalo. Buď již málo vynášelo anebo nebylo možné k tomu sehnat způsobilé osoby. Osoby v „Dorotě“ byly: Král, tj. vladař Kappadocie, Sapricius, který však časem se nazýval všelijak jinak, jednou Africius, jindy Friku(c)ius se vyslovoval apod. Král měl na hlavě korunu, v ruce žezlo a na zlatém pásu zavěšený „kord“. Legát, tj. vyslanec vladařův, byl přioděn jako vyšší sluha. Kat nosil červené spodky a přes bedra měl přehozen červený plášť, v ruce třímal široký meč, ovšem pouze dřevěný, postříbřeným papírem polepený: pochva někdy scházela. Theofil, mladý křesťan, v obyčejném oděvu, po boku kord. Páze, vždy nejmladší ze společnosti. Dorota, dívka v bílé roucho oděná. Anděl, mladší jinoch neb dívka oblečení v bílém. Čert, někdy i dva, v černém oděvu, na obličejích černou škrabošku s růžky, z otvoru pro ústa vyčníval široký červený jazyk; kolem kyčlí řetěz. Nemohly-li se zde uvedené osoby sehnat, vynechal se Theofil, páze, jeden, někdy i oba čerti. Ovšem, že pak také i úlohy jejich odpadly. Pozorovala-li společnost, že není ráda viděna, nebo že jí málo přibude do pokladny, leccos se vynechalo, oč se obyčejně staral nejstarší člen, král nebo čert. Jeden z nich vládl také pokladnicí. Při vstupu do obydlí všichni zpívali: Ctná panna, svatá Dorota, bohumilého života, byla rodu královského, dcera knížete římského; Theodora otce měla, ten ji zplodil podle těla s Theodorou, manželkou svou. Tak ctějí rodiče dcerku svou...

Osoby ze slovenské hry o sv. Dorotě z Hriňové: čert, Deofil, král Fabricius, sv. Dorota, kat.

Proti úpadku obchůzek a her s Dorotkou v Čechách překvapí hojnost rozmanitých her o sv. Dorotě na Moravě. Velikou zásluhu má Fejfalík, že ve svém díle zachoval již v polovici minulého století celou řadu moravských her o sv. Dorotě. V nich vedle nábožného živlu ze života sv. Doroty propuká bodrý humor lidových zábav na poškádlení a na obveselení posluchačstva, sklíčeného smutnými dojmy nad mučednickou smrtí sv. Doroty a rozveseleného pekelnou odplatou králi ukrutníku, o jehož duši čerti hrají karty a krále konečně s výsměšky odnesou do pekelného ohně.

Fejfalík sebral lidové hry o Dorotě z Doubravníka, Klobouk, ze Zlína, Kunčic, Kojetína, Kyjova, z Kroměříže a jiných krajín, mimo tři zbytky delších divadel, patrně původu žakovského, souhlasných s rázem staročeských her divadelních, provozovaných od žáků, studentů v XVI. století. Sbírkou Fejfalíkova poskytuje výběr her o sv. Dorotě od kratičkových výjevů až do promyšlených, uměle zosnovaných divadel. Rozumí se, že základní děj shoduje se s hrami v Čechách, že se celé věty opakují a často pro ustálený rým, tradicí děděný (Theofile – mile – chvíle), obětuje se i žádoucí postup celkového děje. Přesvědčíme se o tom aspoň z ukázek.

Ve hře z *Klobouk* katan osopuje se na sv. Dorotu:

Vidíš, Doroto opice, jedna klebetnice, máme od krále naporučení, abychme tě trápili, pálili, na tvou krásu nic nedbali. Marš, marš, karnácká bestyje!

Na popravišti spílá kat sv. Dorotě: Vyjdi, Doroto, opice, jedna klebetnice; klekni, Doroto, opice, jedna klebetnice; neb já mám tuto šaršanu, ostře nabrušenou, který já tvou hlavu odhodit mám. Ustupte, lidé, na stranu, ať vám nedám mečem ránu.

Z rozhovorů katů po popravě Doroty a Teofila. Starší kat: „Keď by bylo máz páleného, aby se mé srdce očerstvilo! Ej, ty mladší katane, vykonej ty tu práci za mne!“ Mladší kat: „A keď by bylo máz starého vína, co by se má žíla občerstvila! Hurdy, burdy, klobouk dolů!“

Ve hře z *Kunčic* čert hartusí: „Fixum, fixum, terafixum, a já mezi vás, teď sem nebyl dávno u vás: nenajdete zřídkka takového kvítka, jako sem já...“ Teofil končí na rozloučenou: „Načež jim, milý pantáto a panímámo, dobre povědomo, že na také svátky nějaký dar nebo koleda se prezentuje, však já ale neprichystal sem žádného stříbra ani zlata, ani drahých kamení, ale totiž jim vinšuju tych pět červených rajsských růží, totiž pět ran Pána Našeho Ježíše Krista, a po smrti jim vinšuju tu hroznú trúbu, na které sv. Michal archanjel trúbiti bude: Vstaňte, mrtví, podťte k súdu, Bůh vás súditi bude! Tak abysme všickni s radostí povstali a na pravici Boží se dostali, alleluja, alleluja prozpěvovali. Dají dukát nebo dva, však jim to zas Pán Bůh požehná!“

Skoro v každé hře hrají čerti v kostky nebo karty o duši královu s výkřiky a názvoslovím souvěkých hráčů. První čert: Ty fiksluješ! Druhý: Ty fiksluješ! První: Moja skybka! Druhý: Moja rybka! První: Můj pacholek! Druhý: Můj král!

V starší žakovské hře volá čert na kata: „Já jsem u staré vrchnosti konával služby z pilnosti, teď máš-li u sebe karty, můžeme si o krále hrát, a který z nás ho dostane, ten nad ním pánem zůstane. Máš karty? Kat: Mám! Čert: Tak pojd, hřej a poslechni mne: to patří vaší Maryně, to zas tobě a toto mně, to pak zůstane Rozyně. Máš filka? Kat: Mám! Čert: Dej ho sem! Kat: Nedám! Čert: Co mně dáš? Kat (ukazuje na krále): Zde ho máš!“

Veliký je rozdíl mezi hrami, zapsanými od Fejfalíka z lidového podání moravského ještě v plné živosti a staročeské úplnosti, a mezi zkomolenými hrami, jak je provozuje mládež (tři hoši: král, kat, Doufil; dvě děvčata: Dorota, anděl). Ukázkou budiž náboženské představení v *Kojetíně*, uveřejněné i s obrázky, s nápěvy a návodem k vystrojení herců od Ondřeje Pische v Českém lidu X.

Poměrně nejúplnější a starou hru o sv. Dorotě zachytil z moravské tradice Fr. Bartoš i s nápěvy a návodem. Jednak pro seznání její svéráznosti, jednak pro napodobení této lidové hry seznámíme se s jejím dějem:

Osoby: Král, Teofil, Dorota, anděl, dva katové, dva čerti.

Teofil: Hira, hira! poslechněte život svatě Doroty, jak ve víře stála, pro Krista trpěla.

Africius: Teofile, Teofile! – jdi k Dorotě panně, – ať jde do mého stánku, – že chci s ní mít malou schránku.

Teofil: Aj, Doroto vyvýšená, – velkému stavu zrozená, – král Africius mě poslal k tobě, – abys šla do jeho stánku, – že chce mít s tebou malou schránku.

Dorota: Ach, Bože, co se na mne valí! – Poznávám pro tvou čest. – Protivenstvím nechci se Ti protivěti – a chci se Ti poddati.

Africius: Aj, Doroto, Doroto, krásné stvoření! – Toto jest mé mínění: – Mou chotí býti, Krista zapřítí – aneb zlou smrtí umřítí.

Dorota: Králi, já jsem sobě umínila – Pána Krista chotí býti – a jemu věrně sloužiti.

Africius: Rychle sem, katané, přistupte, – a Dorotu do žaláře vemte, – tam ji trapte a mučte, – kterej nejvíce umíte a můžete.

Kati: Rádi se Ti zachováme, – milostivý pane. (Mučí Dorotu.)

Starší kat: Pohleď, bratře milý! – Co se s tou osobou děje? – Čím ji víc mučíme a trýzníme, – tím je krásnější, to vidíme, – jako by olejem řečeným balzámem – po celém těle pomazána byla. – Počkej, bratře milý, – já oznámím králi. – (Ku králi.) Slavný králi! jsme zděšení, – co se s tou osobou děje. – Čím ji víc mučíme a trýzníme, – tím je krásnější a milostnější, – a zdá se, jako by olejem řečeným balzámem – po celém těle pomazána byla.

Král: Přiveďte mi ji hned bez meškání, – ať patřím na ni. – Bude-li chtít k naší víře přistoupiti, – chci ji za manželku vzíti.

Kat: Rádi se zachováme, – milostivý pane.

Král: Doroto, Doroto, překrásné stvoření! – Hleď se jen rozmysliti – a mne více nehněvati, – mou chotí můžeš býti, – Ale Krista zapřítí, – aneb smrt podstoupiti. – Vol si z toho, co chceš, – a to hned.

Dorota: Králi! než bych Krista opustila, – Syna Boha nejvyššího, – skrze krále pozemského, – to ne! (Zpívá.) Ach, Bože! jak mnohá žalost – přišla na mne nenadálou, – mnoho ouzkostí, mnoho let, – a můj mladý věk – brzy mně dokvet. – Ouzká cesta jest do nebe – těm, kteří milují Tebe. – Ach, můj Ježíši s nebe, – přijmi, přijmi mou korunu, – jež jest z nebeského trůnu. – Měj se dobře celé moře, – měj se dobře všecko plémě, – oheň, voda i povětří, – ať na to sám Pán Bůh patří.

Teofil: Doroto, Doroto! Kam pospícháš? – Copak nevíš, že dnes stíta být máš?

Dorota: Copak nevíš, že jdu domů, – že pospíchám k Otci svému, – do zahrady, kde jsou kvítí, – a já že tam budu vítí.

Teofil: Panno, nevěřím Tobě, – dokud mi nepřineseš to ovoce, – které roste v té zahrádce, – to sice února měsíce.

Dorota: Ach, Bože, pošli anděla s nebe, – aby přines to ovoce, – které roste v zahrádce, – a to sice února měsíce, – abych slibem potvrdila Toufila.

Král: Rychle sem, katané, přistupte – a Dorotě hlavu setněte – a neprodlívej.

Kati: Rádi se zachováme, – milostivý pane!

Kat: Ustupte, lidi, na stranu, – ať vám nedám mečem ránu.

Anděl: Stůj, katane, nespíchej, – ctná panno, sobě nevzdychej. – Potěš se se Spasitelem – jakožto s tvým utěшитelem, – přijmi ode mne chléb Páně, – ty, katane, číň dále.

Kat: Sklop, Doroto, sklop své oči, – ať tvá hlava na zem skočí.

Čert: Hop chalupa! – Teď jsem rád, jako bych jedl med, – nebo s její pobožností – rušila moje království.

Anděl: Toufile! Toufile! Toufile!

Teofil: Kdopak mě tak volá mile?

Anděl: Já anděl s nebe poslaný – od Doroty, krásné panny. – Posílá Ti to ovoce, – které roste v té zahrádce, – a to února měsíce.

Teofil: I vítám Tě, pacholátko, – Krista Pána poslátko, – já tě s radostí vítám, – a to ovoce přijímám. – (zpívá): Ach, já smutný, zarmoucený, – léto jest mi Doroty panny, – že jsem se jí kdy vysmíval, – kdybych ji byl raděj neznal. – Ach, ďábli, modly šeredné, – více nepodvedete mne. – Já věřím v Krista pravého, – Syna Božího milého. – Své služby se rychle spustím. – Hej, tyrane, jáť jsem křesťan! – Vyznávám Boha pravého. – Nechci Krista zapřít svého, – kdybys mně dal hlavu stít.

Čert: Králi, králi, králi! – Dej Toufila stít.

Král: Ach, nastojte, běda mně, – copak chcete bejt všeci křesťané, – a naše modle opovrhnut miníte? – Ale hned mi sem, katané, přistupte, – Toufilovi hlavu setnite, – to v čerstvosti dělejte.

Kati: Rádi se zachováme, – milostivý pane.

Kat starší: Pantalone Janku, mladší kate. – Vykonej tu práci za mne, – nebo mně ubývá síle.

Kat mladší: Milerád. – Ustupte, lidé, na stranu, – ať vám nedám mečem ránu. – Sklop, Toufile, sklop své oči, – ať tvá hlava na zem skočí.

Čert: Klíčcum, klíčcum varum mezi nás, – jsou-li tady hody nebo kvas, – při kterých jsem já rád býval, – a to semeno rozsíval. – Já svedu pranice, – bitvy, mordy a více. – Kdo poslouchá, rychle se ke mně dostane, nebo zřídka kde – najde takového kvítatka, jako já – čert jsem. Brm, brm, brm.

Král: Mocnosti, mocnosti, kde bydlíte?

Čert: Pane, pod lavicí.

Král: Juž mě nic na tom světě netěší, – jen ty, muziko, hrej.

Čerti: Titum titum trum trum atd. – (jak umějí a chtějí. Blíží se ku králi.)

Král: Černí ptáci, nechte mě. – Já vám dám jiného za sebe.

Čerti: A kterého?

Král: Tam toho chromého. (Aneb řekne, koho chce.)

Čerti: Ó, ten juž je dávno náš.

Král: Ach, černí ptáci, nechte mě. – Já vám dám něco jiného za sebe.

Čerti: A copak?

Král: Já vám dám celé království a peněz dosti.

Čerti: My království nežádáme, – my raděj tebe máme. – My jsme z toho veselí, – půjdeš s námi na posvícení, – nebudeš víc provozovat – tyranstvo na křesťany.

Ve Slezsku chození s Dorotkou již vyhynulo a hyne, kde se jeho zbytky ještě udržely. Děvčata chodila dříve s Dorotou. Tento zvyk se udržel v Kravařích ve Slezsku, na Morávce a ve Skalici, Dobré, Janovicích. Průvod sestává z 5 členů: z Doroty, kata a tří: krále, anděla, čerta; král soudí Dorotu, kat stíná. Při tomto obřadu, jak zapsal Jan Vyhliďal, se říkalo i zpívalo toto:

Všichni: Byla svatá Dorota – nábožného života. – Šla ona přes králův dvůr, – volal na ni sám pan krůl.

Král (Sapritius): Chceš, Dorotko, mojum byť? – Chce ti celý svět sloužit?

Dorota: Ach, už já mám jiného, – Ježíše kochaného.

Všichni: Král se na ni rozhněval, – do vězení vsadit dal. – A na vojnu odjechal, – sedm let tam bojoval. – A na osmý přijechal – na Dorotku se hned ptal: – Žije lebo ne-žije? – Ach, žije, ona žije.

Dorota: Králi! Nechcu žádného, – já chcu Ježíška svého.

Král: Stinaj, kate, máš ji sťat, – bo se nemožu dívať.

Všichni: Juž Dorotka jest sťata, duše do nebe vzata.

V *Janovicích* chodí jen tři; Dorota s korunkou na hlavě, bíle oděná, a král a ďábel. Zpívají legendu o sv. Dorotě. Za odměnu dostávají peníze a potraviny.

V *Dobré* a ve *Skalici* průvod tvoří pět osob (Dorota, král, kat, ďábel a sluha).

Na *Slovensku* zapsal starodávnou hru o sv. Dorotě v *Hriňové na Dětvě* podle předříkávání a zpěvu hochů, kteří několik roků již chodí o Vánocích „s Dorotou“, M. Kybák. V obci Hriňové bydlí dělníci (skláři) z Čech i Moravy, proto dialekt skladby není tak rázovitý jako jinde na Dětvě; možná, že na ni působil i vliv církevní češtiny evangelických církví, jichž je několik nedaleko.

Části zpěvné mají melodii buďto přímo z některého kostelního zpěvu, nebo aspoň jemu přizpůsobenou. Při opakování verše hoši figurovali, aniž jsem postřehl, že by figurace byla ustálena; závisela spíše na hudební vynalézavosti přednášejícího. Přednes jako ve většině podobných případů byl úplně monotónní a velice rychlý.

Hoši každoročně opakují svou hru, proto si uschovávají k tomu úbory a stále je vyzdobují. Zvláštní je forma čepic u Theofila a kata. Nezbytnou podmínkou králových vážností jsou brejle.

Osoby: král Fabricius, sv. Dorota, Deofil, kat, čert.

Deofil (zaklepe na dveře, otevře, vejde a mluví): Moji milí radní páni, nemejtie me za zlé, že pricházám do vašeho domu, ale pricházám ne nadarmo, ale krz jednu krásnu panu, kerá Krista milovala, do zahrádky pospíchala. Dovoljáej (postaví doprostřed jizby sedadlo pro krále).

Král (vejde): A ja pán král Fabricius pricházám do této zemie, nepricházám nadarmo, ale krz jednu panu, kerá pre mnia obietována.

Dorota (vejde a mlčky postaví se před krále).

Král (Deofilovi): Deofile, bez prodlení skoč Dorote, krásné panie, aby mnie ne-odporovala, za pravého manžela přijala.

Deofil (Dorotě): Doroto, krásno nad slunce měsíc jasný, abys královi neodporo-ovala, za pravého manžela přijala.

Dorota: Ach, Bože, Prebože, co je to za řeč; mala by sa Krista pustit', račej vólim smrt' podstúpiť.

Deofil (královi): Milostivé krále, Dorota tomu silnie odporuje, mala by sa Krista spustit', radčej volí smrt' podstúpiť.

Král: A mé srce rozpálené, krvi Doroty žalostivé! Pristúptie sem, katanové, pomstiate srce zkameniené!

Kat (královi): Milostivé krále, jak mám poručené.

Král (katovi): Mistr katie, niemeškajte, krásnu Dorotu do žaláru ju dajte; tam ju tráptie, mučtie, na ju krásu nič nedbajte.

Kat: Já už, krále, ju naučím, až ju smrti poručím. (Dorotě): Kam, Doroto, kam po-spícháš, odo mnja sťatá být máš.

Dorota: Já pospíchám k otcu svému, do zahrádky Kristu Pánu.

Kat: Chceš, Doroto, chceš ma byť, já si ťa chcú od smrti vykúpiť.

Dorota: Ach, Bože, Prebože, mala som být králova a teraz musím být katova. A ty, katie, nepospíchej, len sa mi pomodlit nechaj.

Kat: Šetko nadarmo praviš, meče sa nezbaviš, klekni čarodnica, podvodnica, na-robila si klebet na tisíce, už jich niebudeš dielať více. Já mám ostrú šablenku krakul-jenku, šticu ti podholím, zholu sa nebojím. (Dorota klekne.)

Dorota: (zpívá): Sem se želu do žalára, nejuvidím svjetlo žádné. Buže, Buže, Jesu Kriste, poručím svú dušu iste.

Král (volá na kata): Dielať, katie, čo máš dielať, nemôžem sa na to dívať.

Kat (vytrhne šavli): Hoptie ľudí na stranu, aby vám nieudielal muj meč ranu.

Deofil (zpívá): Stůj, katane, nepospíchej, zadrž meče svýho; krásno pano, si ne-vzdychej, užřiš krála svého, ku kterému ťa povedu, pak si tie do nebe zavedu, s tie-bou bydlit' budu.

Kat (zpívá): Jak byl můj meč ostro hnianý od Deofila zadržany. Staň, Doroto, krásno pano, pardon ti ja vyvolím. (Dorota vstane.)

Deofil (mluví): Hopsá, hejla, ak sa nám to dobre dielá, trvalo by to od rána do ve-čera.

Kat (mluví): Hopsá, hejla, dyby bylo máz páleného, dyby sa moje katovsko srce občerstvilo.

Deofil (mluví): Hopsá, hejla, dyž by bylo máz vína, aby sa moje vojensko srce ob-čerstvilo.

Král (mluví; odtud stále mluveno): Deofile, bez prodlení, skoč Dorotie, krásne panie, aby mnie poslala ovoce od nebeskýho oce, kvítko lálje od Panenky Marie.

Deofil (Dorotě): Doroto krásno, nad slunce měsíc jasno, máš poslat královi ovoce od nebeskýho oce, kvítko lálje od Panenky Marie.

Dorota: Tus, Deofilku, ovoce od nebeskýho oce, kvítko lálje od Panenky Marie.

Deofil: Milostivé krále, tus ovoce od nebeskýho oce, kvítko lálje od Panenky Marie.

Král: Ach, vím, že Doroto svata a moje duša prekleta.

Čert (vejde): Brrrr... Dávno sa na vás dívám, po svojom poli semeno rosívám, myslím na to ve dnie v noci, aby krála mohl přemoci.

Král: Čertie, nieber ma, dám ti celé mení mé, zlatú korunu pred tebu sšímám, len ak s tiebu nieprebývám.

Čert: Krále, nemilosť dana po húrcom pekle rozdrápana. Ja mám peníz na tisíce, staré babe kúdelnice, partykášů ešte více, a ty, krále, marš s mojej stolice.

Král (odstoupí se židle, čert si sedne): Čerte, odstúpim sa ti.

Deofil: Čertie, čertie, čo som počul (variant: slyšel), že máš viseť ako kocúr (var. sysel) nedielako pri silnici na žebračkej šibenici.

Čert: Deofilku, Deofilku, pohladím ti tvóju hlavinku, položím horku lażeń, ak ti spadnie hlávka na zem. (Král sedne zas na své místo; čert si stoupne za jeho sedadlo.)

Zpívajú. *Sbor*: Byla svatá Dorota z pobožného života (opakování figurovanou melodií), šla jednúce cez krále dvůr, spátril hu tam sám pan král.

Král (solo): Chceš, Doroto, chceš ma být, ja si tie chcú oblíbiť.

Dorota (solo): A ja nechcú žádného, já mám Ježíška svého.

Sbor: Král sa na ni rozhnieval, do žaláre sadiť dal, do žaláre sadiť dal, sam na vojnu odjechal, sam na vojnu odjechal, sedum let tam bojuval, sedum let tam bojuje, osmý rok domu jede, osmý rok domu jede, na Doroto zpomene, na Doroto zpomene, je-li živa nebo nie.

Král (solo): Otvírejtie vráta, žije-li má Dorota.

Sbor: Oj, žije, krále, žije, nieje ani nepije. Poslal pro ňu dva katy, že ju chce hned vidieti. Byla ven vyvediena, před kráľom predstavena. Král se jí zas na to fťal, smutnú odpověď dostal. Král se na ni rozhnieval, na olej ju smažíť dal. Čím více se smažila, tým krásnieša byla.

Deofil a kat (dupnou, solo): Čárodnic a čárodna, podvodnic a podvodna (dupnou), niespomóžu tvoje čary ani žádnie povery. (Kat vytáhne šavli, Deofil mu ji zachytí.)

Sbor: Spómuže ti ostrý meč, ak ti spadne hlávka přeč. (Kat a Deofil udeří šavlemi o sebe, až zazvoní.) Už je Dorota sťatá, duša do nebes vzjata. Dva andieli čakali, dušu do niebe vzali.

Čert (současně se sborem): Dva čerti čakali, dušu do pekla vzali. –

Sbor: Doniesla nám ovoce od nebeskýho oce. Doniesla nám lálje od Panenky Marie. (Kat a Deofil položí šavle na ramena.) Páni, páni, hospodári, diekujeme vám za vaše dary, že jsme tu byli, za zlé nám niedej, Jesu Kristie, dobrú noc nám dej, že sme tu byli, za zlé nám niedej, Jesu Kriste, dobrú noc im dej.

Deofil (mluví): Hvezda s nieba zjásnila, ona najvyššímu kráľovi svetlo vydala, parobky, doliny. Panie, Panie, Ty si se narodil, Tiebe chceme chváliť, chválu Ti učiniť, ako najvyššímu kráľovi sa ponížiť. Nech si Ty Bug a člověk, k našimu spaseni ale umreť musíš.

Čert: Mój milí rádni páni, už jsme pjeseň vyzpjevali, dali by nám dukát lebo dva, šak mi to Pán Boh na rok požehná; ak nám niedajú, tak jim to čert šetko vezme.

NA SV. ŘEHOŘE...

Podle prstonárodních pořekadel na sv. Řehoře (12. března) plove led do moře, žába hubu otevře, čáp letí přes moře a – sedlák lenoch, který neoře...

Doba zimního pohodlí, doba přástek, práce po domácku uplynula. Jaro klepá na dveře a láká ven do přírody. Celá ves chystá se ku práci, orání; mládež chystá se oslavit počátek orání – svatořehořskými voračkami.

Řehořské voračky jinak se strojí, jiný mají účel, jiná říkadla než masopustní voračky. V čtyřicátých letech XIX. století zapsal Dr. Karel Amerling: „Voračky budeme mít a slaviti“, dí lid na Klatovsku okolo Chudenic, Kozomysli, Strejčkovic, Trní atd. Voračky se slaví o jarní setbě okolo sv. Řehoře. Mladí lidé v onom čase sejdou se na jednom místě v obci, člověka dlouhou slámou žitnou a pšeničnou od paty až do hlavy ovážou, na hlavu mu postaví čepici ze slámy upletenou do špičky (cukrovému klobouku podobnou), na obličej připnou škrabošku nebo mu obličej počerní, aby nebyl k poznání. Potom v průvodu s ním při hudbě a zpěvu, hasání (hlučný rej) a vejskání chodí po vsi od domu k domu, a jako na jiných místech po Čechách, když s medvědem hrachovinou zaobaleným na konci masopustu po vsi koloujou, tak v této době v každém domě buď na dvoře neb před vraty čili na světnici hospodyně s tímto mužem slaměným a mládenci s děvci v každém domě potančí a pozpívají. Bohužel, nemáme původních písní, které se při té vyhynulé obchůzce zpívaly. Po tanci a zpěvu mládenci každému hospodáři a hospodyni přejou: „Milý pantáto a panímámo, přejeme vám, aby vám Pán Bůh toto léto udělil hojnost obilí na polích, mnoho mandel v stodolách, mnoho set korců na sejpce, hojnost trav na lukách; ať máte plné stáje skotu a bravu a na dvoře plno havěť, slepic, kachen a hus; hojnost ovoce na sadech, aby se vám hojně všeho urodilo, aby to Bůh od mrazů, sucha a mokra, krupobití a vši nákazy chránil a ode všeho zlého zachovati ráčil, abyste nedostatku žádného po celý rok neměli na chlebě, na koláčích a na bábovkách, na dolcích a lívancích, na pici a ovoci, na mléku a sejru, na smetaně a másle, na vejcích a kuřatech. Sláma a tráva pro dobytek ať vám tak veliká vyroste nad čepici tohoto slaměného muže, aby vám panímáma (selka) vaše dělala často dobré babky, bábovky, koláče, štědrovnice, žluté mazance a křehké hnětinky, chudým a nám z těchto hojných darů božích také štědře udělila. Aby se vám pšenice čistá urodila, abyste měli bělejší buchty a koláče, nežli máte. Žito aby bylo v zrně jadrnější, nežli je máte a požíváte. Ječmen aby byl jak žalud, aby byly lívance dobré. Krávy aby podaly hojně smetany a másla, aby koláče, buchty, housky byly křehčeji. Svině aby vysypala hojnost selátek, abyste dosti škvarků na hrachu a masa uzeného s vařbuchty se zelím měli. Slepice aby hojných vajec nanosily, abyste je natloukli o Velikonocích do svítků, nádivek, mazanců, a nám nadělil hojně pomlázky (malovaných vajec, kraslic)“ atd. Po skončeném přání uděluje mládencům hospodář něco na penězích, hospodyně na božím daru a dívky na vejcích atd. Tak zchodí dokola celou ves. Z posledního statku jdou do příbytku neb hostince, v němž se rozdělují dary. Ale nejvíce z udělených darů nechají na společný kvas. Někdy pozvou jen samé mládence s hudebníky, a místem hospodáře, hospodyně a dívky. Hodují, jedí a pijí, až do rána hasají a písně zpívají.“

Den sv. Řehoře, jako jsme již viděli na den sv. Blažeje, byl *svátkem školáků, žáků,*

kteří se těšili na ten den, že budou mít prázdnou a že si zahrají na *řehořské vojáky*, pro zábavu malých i dospělých v městech i po vsích, kde byly školy.

Dr. Zikmund Winter píše v dějinách školství českého: Koleda sv. Řehoře konána okolo 12. března. Původní účel její byl přilákat do školy nové žáčky. I když pak během doby žáci do škol vcházeli v jiné lhůty nežli v řehořskou, koleda zůstala, a účel její prvotný nešetřen nikde a nikdy docela. Zapsáno u nás ještě r. 1600, že v universi 13. března nebudou konány disputací, poněvadž scholastikové budou navštěvovati měšťany na den sv. Řehoře, aby chlapce oddali školám. Koleda o sv. Řehoři nemohla se v XVI. století, ve století humanistů, ani jinak díti, než šumným průvodem. V Čechách nejstarší zpráva o Řehoři je z Jáchymova. Mathesius v Bergpostile připomíná, že r. 1557 o Řehoři byli žáci po prvé vedeni do školy. Učitel Kosa v Trutnově napsal r. 1577 o tamějším prvním Řehoři. Hoši navlekli košile přes kabáty, přepásali se lesklými a peřestnými pásy, vykračovali si s prapory v rukou. V čele kráčeli studenti oblečení za sedm svobodných umění, někteří z žáků jeli na vyšňořených koních. Biskup sv. Řehoř nesměl chyběti v průvodu nikdy. – Zpívali a chodili městem, prosili o dárky, hledali chlapce schopné pro školu.

Časem se tato koleda všelijak rozvinula. Maškaři se měnili, pestřili, množili. Žákům vůbec ten den kolední dána všechna volnost, užívali ji vesele i rozpustile. Vpadali do domů; chlapce, jež chtěli získat škole, honívali po domě, někdy je lákali ovocem a pečivem, jež rodiče podstrčili, ale nedařilo-li se sladkým lákáním, tloukli je a tahali s sebou jako zajatce, a zmítali-li s sebou zajatci, byly z toho i rvačky.

Chození s Řehořem není zábava jen česká. Známá je po celé západní Evropě a doložena četnými svědectvími historickými ve středověku i v dobách dalších. Žáci přestrojovali se za vojáky, za představitele jednotlivých stavů, za zosobněné ctnosti, za pohanské bohy i světce křesťanské. Chodili pak a provozovali vážné i žertovné hry, vybízeli rodiče, aby dítka posílali do školy, zbožně je vychovávali apod. Říkadla při těchto obřadech celkem se shodují. Sv. Řehoř je vzýván za patrona školáků a tito chtějí ctíti jeho památku. S obřady a popěvky západoevropskými shodují se rovněž polské „gregorjanki“.

Již v XVI. století daly se pokusy vyložit původ oblíbených her řehořských. Největšího rozšíření nabyl výklad, jenž odvozuje řehořské obchůzky od Quinquatrií, slavných na počest bohyně Minervy.

Názor ten vyskytuje se teprve za doby humanistické a za doby hnutí reformačního, ač řehořské obřady jsou doloženy v západní Evropě dávno předtím po celý středověk. Původní záznamy líčí nám řehořský obřad žakovský prostě. Školáci zapěli píseň o sv. Řehoři, velikém učiteli, příteli školství. „Verbovali“ nové soudruhy do školy a za to se jim dostalo dáreků. Tak také staročeské řehořské písně jsou jen prostě zosnovány. Nejstarší píseň zaznamenal Jan Musophilus a přibral ji do svého kancionálu r. 1585, str. 45,

Řehořský voják.

pod názvem „Na sv. Řehoře, když chodí pro nové žáčky: Král Šalomoun moudrý praví, že k moudrosti nepřichází žádný, jediné z mladosti, kdož zvyká bázni Boží, nej-přednější ctnosti. Za prvního věku věrní rodičové dávali pod správu dítky neb syny své, aby je dobrým mravům vedouce učili. Protož my již nyní dům váš navštěvujem, žádajíce za žáčka vašeho synáčka, pokud nevyroste, ať bázni přivykne uče se ctnému učení školnímu, skrze něž by přišel k poznání pravému Pána Boha věčného, Otce nebeského, aby v světě lidem mohl se hoditi, vám k potěšení býti, prospěch šťastný míti a potom se do nebe s vámi dostat. Amen.“

Byl to oblíbený zvyk mezi humanisty měnit posavadní názvy, příjmení domácích v starořímská, jak rovněž naši čeští humanisté rádi se řídili příkladem humanistů souvěkých. Byla to doba, kdy ke všelikým zjevům v životě snažili se humanisté třeba násilně podat obdoby klasického života. Patřilo to k tehdejší módě, honosit se jménem klasickým aneb aspoň proměněným v roucho latinské a řecké. Starodávné názvy ustupovaly klasickým jménům, např. masopust pravidelně v této době od humanistů byl nazýván lupercalia atd. Snaha tato vedla nezbytně k pátrání, zda by se nenašly mezi klasickými slavnostmi nějaké obřady, které by se mohly vyložit za původ všeobecně rozšířených žákovských obchůzek na sv. Řehoře. Doba Quinquatrii se shodovala. Šlo nyní jen o to, také zevnější úpravu, přestrojování a i potom písne původně prosté rozvésti v dramatické výjevy, přioděné rouchem latinských divadelních her podle středověkého způsobu, vyšperkované všemi cetkami a trpytnými blýskavkami humanistické latiny, které také v tomto případě musil ustoupit domácí jazyk. Kromě toho humanistům, kteří se neshodovali s katolickou církví, bylo vhod, že původ posavadní slavnosti žákovské na počest papeže Řehoře, patrona školství, byl tímto výkladem přesunut na jiný podklad, na starořímský obřad.

Prostí školáci provozovali návodem učitelů, vychovaných v ovzduší humanistických snah, leckdy přemrštěných, hry složené po latinsku podle klasických vzorů na počest Minervy.

Jakmile toto ovzduší bylo vyvětráno a jiný duch zavanul školstvím, vybledlo pozlátko bývalých hlučných, mnohomluvných minervalií humanistických a jejich místa opět zaujaly pouhé žákovské písne na počest sv. Řehoře, jak se dochovaly až do nedávných let v původní staré podobě a úpravě obvyklých písni náboženských beze vši stopy po nějakém vlivu klasické slavnosti. Staročeské obchůzky řehořské jsou jen napodobením sousedních německých a vůbec západoevropských slavností této památky velkého učitele církevního sv. Řehoře, k níž se vývojem časovým přidružily rozmanité obyčeje a lidové pověry, jež jsem vyložil v knize Staročeské výroční obyčeje 1889.

Máme bezpečné svědectví ze začátku stol. XVII., že dnešní píseň o Řehořovi byla již tenkrát prstonárodní. Zachována je jen pouhou náhodou v knize Štěp. Peristeria, vydané 1611. Věnována je památce zesnulého Jiříka Hanuše Lanškrounského. Vedle latinských veršů je tu také trochu českého rýmování. Jedna píseň podle poznámky autorovy „zpívá se jako: Kdo své dítky miluje“. Rytmus její i skladba potvrzují, že skladateli byla vzorem již obvyklá píseň řehořská. Mezi jiným: „Kterýž hned od mladosti – jhu Páně přivyká, – učí se svaté moudrosti – a před zlým utíká... – Protož, milí otcové, – i vy také, matky, – věduce, že věční stánkové – v nebi, zde věk krátký, – vaše hned dítky malé – v kázni od mladosti – veďte, učíce je stále – pravé pobožnosti.“

Doklad z polovice XVIII. století, zapsaný od Ullmanna, svědčí, že při obchůzkách žákovských na sv. Řehoře vyháněly hospodyně školáky koštětem, aby tím vypudily ze stavení blechy a jinou neřest.

Řehoř na českých školách během XVII. věku stoupal v oblibě; přibrány časem i nové figury do průvodu; například po vojně třicetileté objevují se v průvodě vojáci a všecko vedeno po vojensku. Koledníkům dostává se jména řehořského vojska. Také přibrány družičky.

Koniáš ve své sbírce církevních písní „Cytara“, vydané r. 1746, na str. 448 uvádí píseň na den sv. Řehoře, jež se shoduje úplně s nynějším popěvkem řehořských vojáků: „Kdo své dítky miluje, – vede je k dobrému, – do školy je šikuje, – učí všemu ctnému. – Kdo chce stále radosti – z dítek svých užiti, – má věk outlé mladosti – záhy v kázni míti; nabudeť potěšení – otec, matka spíše, – Bůh vás někdy přivede, – kdež anjelská říše. – Pakli záčka nemáte, – na papír nám dejte, – pro jeden groš nebo dva – jistě nezchudnete.“

Jinou zprávu o chození s Řehořem máme z r. 1804. Zapsal ji Kulík v českém vydání mravoučného spisu Millerova r. 1804. Vypravuje: „Na den sv. Řehoře, jakž obyčej byl, chodil školní učitel se svými žáky od domu k domu po Řehoři, zpívaje s nimi píseň k tomu přiměřenou. Někteří obyvatelé udělili mu hojně almužny, někteří dali nehrubě mnoho, a jiní dokonce nic. Jeníček, tak říkali tomu poctivému žaku, jemůž učitel tak jako druhým za to zpívání některý peníz dáti musil, řekl kamarádům: ‚Víte-li co, bratří, pan učitel má takovou práci s námi, kterouž mu celé město ani za jeden den zaplatiti nemůže; já myslím, abychom ničehož za naše zpívání od něho nebrali.‘ ‚Ano, ano,‘ pravili druží, ‚tak uděláme.‘ ‚A medle, co nám ten malý peníz pomůže?‘ řekl jeden z nich. A jiný doložil: ‚Když jednou zrosteme a hospodářové zde sami pro sebe budeme, náš starý, dobrý učitel nesmí více po Řehoři choditi a za dveřmi zpívat.‘ Když byli velicí, jako hospodářové učinili tak, a tu ten žebravý marš pana učitele přestal, dávajíce mu za to jistý peníz, aby raději na ten den místo holdování učil ve škole.“ Teprve ovšem r. 1875 po úpravě učitelských platů došlo k vyplnění tohoto přání. Zajdeme se nyní podívat, jak se zábava řehořská slavila.

Ještě roku 1780, několik dní před dnem sv. Řehoře, posílali na *Sedlčansku* zvláště vesničtí učitelé větší žáky za vojáky přistrojené po vsích. Kromě oné známé písničky „Učitele velkého, Řehoře svatého“ – zpívali následující verše, za něž dostávali dary, které svým učitelům přinášeli: 1. S bubnem, se vši veselostí, svatému Řehoři ke cti pod jeho regement verbujem dítky ke všem ctnostem. – 2. Chásku malou, nerozumnou, zvedenou i nezvedenou přijímáme mezi nás, by se přiučila při nás. – 3. Cvičení takové máme, ve škole se učíváme nejprv Pána Boha znáti, jeho ctíti, milovati. – 4. Potom se učíme číst a psát, dále i taky počítat. Když nechce kdo poslechnouti, musejí se potrestati. – 5. Metla jest zdravé koření pro děti nevycvičený, když ve škole se trestají, mnozí rodičové se hněvají, hned strhnou ze školy žáka, mívají z něho vojáka, tam se zas musí kárati, liskovou holí trestati. – 6. Mnohý otec nechá syna doma, on raděj vleze za kamna, umí lháti, proklínati, staré lidi přelhávati, ani svého otce nectí, neb není hoden té cti. – 7. Pročež, páni rodičové, máte-li dítky takové, do školy jich posílejte a na trest školní nedbejte. – 8. Pod praporec učitele velkého Řehoře, patrona našeho, dnes my dítky verbujeme a do školy jich vezmeme. – 9. Jestli něco na

verbuňk máte, proč s námi jednat meškáte? Na ruku peníze zavdáme, neb jich víc verbovat máme. – 10. Já jsem od toho regementu profous, rád bych něco dobrého zakous, jestliže mi něco dáte, jistě dobře uděláte. – 11. Já taky s mošnou verbuju, vejce a hrách do mošny беру; dám ho na pučálku vojsku, aby se najedli trochu, poněvadž dlouhý marš mají, až hladový břicha mají. – 12. Švarný kaprál řídí vojsko, musí agerichtovat všecko; naši věc jsme vykonali, a dítky jsme zverbovali, pročez jít musíme dále, zatím vám dáváme vale.

Erben praví ve své Sbírce českých písní, že chození s Řehořem za času císaře Josefa II. přestalo. V mnohých krajinách pěstoval se však obyčej ten mnohem déle. V okolí *jindřichohradeckém*, vypravuje M. Tejčka, trvalo chození s Řehořem nejdéle v Políkně a v sousedním Vidří. Ještě na začátku let padesátých konala se tato školní slavnost v Políkně a ve Vidří. Ve Včelnici a v okolních obcích chodilo se s Řehořem ještě r. 1860. Když jsem chodil v Políkně do školy, zastával jsem při té slavnosti postupně všechny hodnosti a pamatuji se ještě na všechny její podrobnosti; co pak při dlouhé době více než čtyřiceti roků (posledně chodil jsem s Řehořem roku 1848) z mé paměti vymizelo, doplnili ochotně někteří občané a občanky z Políkně. Vždyť nám to způsobilo velkou radost, když nám z jara učitel oznámil, že budeme chodit s Řehořem, budeme-li se dobře chovat a pilně učit. Rozdal nám lístky, na nichž jednotlivé úlohy byly napsány. Když bylo stále jasné počasí, prohlásil, že se zítra bude chodit s Řehořem. Nebývalo to na sv. Řehoře, nýbrž později, když byly již delší dni.

Časně ráno procházel bubeník vesnicí, budě školáky ze spaní. Poněvadž měla celá slavnost vojenský ráz, bylo nejvíce vojáků, a to hejtman, dva důstojníci (hadači), profous, felčar, tambor a prostí vojáci. Ti měli každý červeným papírem potažený límec a výložky u kabátu z papíru udělané, přes pravé rameno přehozené a na levém boku spojené pásy na šavle, které byly dřevěné a až na konečný hrot a rukojeť, jež zůstaly bílé, černou barvou natřené, takže vypadaly, jako by vězely v pochvách. Pás na šavli udělal si každý sám z popsaného papíru. Dva archy papíru na pás stačily. Důstojníci měli dvourohé klobouky z bílého papíru, hejtman měl na klobouku papírový chochol. Vojáci měli kaškety (pokrývka hlavy) s růžičkou, podobného střihu, jaké nosí důstojníci, ale s užším dýnkem, které se tehdy vůbec nosily. Ostatní osoby nebyly stavu vojenského. Byl tu svatý Řehoř, jenž byl oděn jako biskup, měl papírovou infuli a berlu, papírový ornát, kteréžto věci, jakož i prapor, patřily k inventáři školy. Pod ornát oblékl biskup tatíkovu sváteční košili a opásal se nějakou stuhou. Vedle sv. Řehoře šel praporečník. Také ten vzal na sebe tatíkovu košili, přes ni pak napřed a vzadu po černém kozmonském (kosmonovském) šátku, které byly na ramenou sešity a uprostřed kolem těla stuhou přepásány. Prapor byl z papíru a měl podobu jako prapory kostelní. Nejmenší žáci byli andělé a přistrojeni byli jako praporečník, na hlavách měli z červeného papíru udělané zoubkované čepice, jako mívají tři králové. Děvčata neměla předepsaný zvláštní oděv, ale všechna se vystrojila svátečně a přizdobila se stužkami a mašličkami. Každé děvče mělo na ruce košík a v něm nádoby na dary, které jim hospodyně udělovaly.

Když všichni přistrojeni se sešli ve škole, konala se ještě zkouška, načež se ve dvojstupu vyšlo ze školy. Tambor šel v čele bubnuje, za ním šel sv. Řehoř s praporečníkem, za těmi oba důstojníci a anděličkové. Děvčata šla vzadu bez povinnosti držeti

krok a jíti ve dvojstupu. Hejtman, jako nejvyšší vůdce a nejpřednější osoba celého zastupu, šel mimo řady po levé straně, blíže sv. Řehoře, a častěji přehlížel svou armádu, aby udržel pořádek.

Nejprve šel celý průvod k představenému a odtud po řadě do všech stavení, až obešel celou ves, načež se opět vrátil do školy. K představenému a do některých bytů šel učitel s námi, aby dohlédl na správnost odříkávání a slušnost chování. Když vešel průvod do světnice, postavily se obě řady čelem proti sobě a zpívaly píseň: Na svatého Řehoře památka se činí, každému se oznamuje, který o tom neví. Učitele velkého, Řehoře svatého, my, školáci, slavnost máme, radujem se z toho. Kdo své dítky miluje, vediž je k dobrému, a své syny dej do školy, ať se učí tomu: nejprv Boha znáti, Stvořitele svého, víře je vyučovati Krista, Syna jeho. Jestli děti nemáte, na papír nám dejte, jedním grošem nebo dvouma málo ochudnete. Budete mít odplatu v tom nebeském ráji, kde svatý Řehoř přebývá, Pána Boha chválí.

Poté pozdravili všickni společně: „Pochválen Pán Ježíš Kristus!“ Nyní odříkávali po řadě všickni své úlohy; nejprve tambor, jenž stál nejvýše v čele: Bubny, bubny, veselosti, že já musím na svůj buben dobře tloucti, kdybych já na svůj buben dobře nebřínčel, nikdo by to neslyšel. Praporečník: Pod praporcem s veselostí, svatému Řehoři ke cti, pod náš regiment verbujem, dítky k dobrým cnostem vedem, by se daly zverbovati, s námi do školy choditi. Sv. Řehoř sám neměl žádné průpovědi. Poté došlo na hadače, z nichž jeden byl nezbeda, druhý mravokárce. První hadač (tase šavli): Keď věru, já jsem dnes celý den, čtverák a jonák, každému se zostra do očí podívám, byť byl voják, šavli svou dobře zostřenou mám, kdo mě dopálí, toho rozsekám, aufkšaut tu khedl! Druhý hadač (tasí šavli a postaví se do pozice proti prvnímu): Aj, medle, odkudpak jest dnes tvá veselost, kdes jí nabyl, žes tak veliký vyrost? Obyčejně takoví klofáti mnoho kuráže mívají, a když k nejhoršímu přijde, než utečou, na svou kůži biti bývají. Tu se se mnou mezi lidmi vadíš, žádného se nestydíš, fuj, hanba, krobiáne, špatnou pochvalu vod tebe máme, že tak mezi vzácné hosti přicházíme s nezdvorilostí, skoro bych ti natlouk hubu, když nemáš žádného studu. Jestlipak jsi byl dnes v kostele? První hadač: Tu máš, nedávno jsem vstal z postele, máma mi dala měchuru, já jsem si našpikoval hubu, pět husí pečeně jsem sněd, ještě jsem se nenajed, půl sudu piva jsem vypil, ještě jsem se nenapil, do kostela cesty nevím. Druhý hadač: Víš-li, bratře, co ti povím? Kdo do kostela nechodí, ten se do nebe nehodí, chodíš-li pak do školy? První hadač: Den jak den pasu voly, škola mi zdaleka smrdí, když ji vidím, tu se lekám. Druhý hadač: Bratře, já ti tu radu dám: zanech toho stáda pásťi, uč se raděj čisti, psáti, z pasáka nebude než pasák, ze školáka může býti hodný jonák, poslechneš-li mé rady, budeš mít užitek hojný.

Poté vystoupil jako rozsudí hejtman: Dost dávno poslouchám vaše darebné řeči, již jednomu, ani druhému svědčiti nechci, řekl bych vám, že by mohl mezi vámi pokoj býti. (Poté pokračoval k celému sboru): Ej, metlo zdravého kořene pro dítky nevycvičené, když se dítky ve škole trestají, mnozí rodiče se na to hněvají, strhnou ze školy žáka, za čas mají z něj vojáka, tam se musí kárati, lískovou holí práskati.

Po hejtmanovi přišla řada na profousa, který s lískovkou v ruce procházel řadami vojáků: Já jsem profous od regimentu a pán od arestantů, kdo něco provede, ke mně se přivede, dřív nebude propuštěn, až bude vyplacen. (K bubeníkovi): Tluc, bubeníku!

jak tu stojíš, takt nedržíš, drž líp, nebo budeš bit, hůl hezkou na tebe mám, dej pozor, ať ti s ní přes záda nedám. (Přitom bubeník na buben zavíří.)

Felčar: Já jsem od regementu felčar, mám od pucování grejcar, všechny vojáky pucuju, svou kapsu při tom špikuju, vousy na centy prodávám, hezký peníz si vydělám. Pak došlo na vojáky, z nichž každý jen svůj lístek odřikával, šavli tasil a proti svému druhu do vojenské pozice se postavil, po odřikání své úlohy pak opět šavli zastrčil.

První voják: Pod skálou na slunci sedím, sem a tam po světě hledím, na pocestné lidi hvízdám, žádnému pokoje nedám. Druhý voják: Hej, panímámo, hezky s chutí, dejte vajec as půl kopy, hodnej kus másla, aby se nám huba spásla, as tři lžíce panu kantorovi na střevíce. Třetí voják: Já jsem hodný jurista, mám šaty za tři sta, pověším je na hřebík, nestojeji za tróník. Čtvrtý voják: Já jsem hodný turek, mám plnou kapsu okurek, až ty okurky poztrácím, teprv se domů navrátím. Nejmenší voják: Já jsem malý žáček, zpívám jako ptáček, kdybych kasičku s medem jídal, ještě bych lépe zpíval!

Potom obstoupila děvčata hospodyně a prosila za dary, jedno o máslo, jiné o vejce, opět jiné o mouku, o sůl, krupici, krupičku, hrách, len. Hejtman vybíral peněžitý dar a nabízel všem šňupec.

Předem určil učitel, do kterých bytů se má jít, aby se nežádalo darů od rodin chudých; a tu se často stávalo, že když jsme se takovému bytu vyhýbali, rodiny ty samy nás vybízely, abychom také k nim vešli, že nám také dají nějaké vejce, kousek másla, trochu mouky a co jiného mají. Ale k rodinám, které svým dětem účastenství při průvodu nedovolily, se nešlo.

Paní učitelová z darů sebraných připravila všem společný oběd. Byl to oběd postní, ale bez ryb. Uchystáno bylo: zapražená polévka s nudlemi, kaše pšeničná nebo jahelná (koupila-li učitelka proso, zůstala jí za to krupička), hrách, maštěné nudle a kaše z velké krupice, tak zvaná vyvařená nebo pečená, která se připravovala na ten způsob jako dušená rýže, a konečně kosmatice nebo křehotiny. Aby dětem lépe chutnalo, byly hrách, nudle i kaše hodně omaštěny máslem a zároveň syroben. Co ze sebraných darů zbylo, zůstalo panu učiteli. Avšak asi třicet nebo čtyřicet dětí, které od rána do odpoledne ničeho nejedly, spotřebovalo značnou část toho, co se na darech sešlo. Po obědě pořádali jsme rozličné hry.

Druhý den vyplácel pan učitel plat podle toho, mnoho-li se na penězích sešlo. Hejtman dostával obvykle dva groše, Řehoř, praporečník a důstojníci po groši, vojáci po dvou krejcarech, andělíčkové po krejcaru. Také děvčata dostávala za své přičinění peněžitou odměnu, obvykle po groši nebo po dvou krejcarech. Se Řehořem jsme obcházeli toliko svou domácí vesnici. Ve Včelnici obcházeli také vesnice sousední a sbírali mimo uvedené naturálie a peníze také přízi, avšak hostiny neměli žádné, co se sešlo, zůstalo všecko učiteli.

V *Jindřichově Hradci* chodívali chudí hoši do nedávna také se Řehořem, ale jen v malém počtu, asi tři nebo čtyři, a jen pokradmo. Přicházeli k zámožnějším rodinám, kde byly malé děti, aby jim způsobili radost, začez dostávali peněžitě dárky.

Obchůzka na sv. Řehoře v první polovici XIX. století konala se takto: Na den sv. Řehoře oznamuje jeden druhému, žák žáku, soused sousedu: „Na svatého Řehoře památka se činí atd.“ Místem chodí žáčkové přestrojeni jako řehořské vojsko, prová-

dějí všelijaké šprýmy po domech, promlouvají o věcech školních apod. Nejmoudřejší vystoupí ze zástupu, vkročí do světnice a řekne: „Dej Bůh štěstí, dobré časy. Prosím, poslechněte hlasy mojí chasy, která za mnou kráčet miní; neb má něco k vyřízení, o Řehoři, muži Božím, o patronu dítek školním.“ Nato hospodář svolí, aby zástup dítek vstoupil do světnice. Dítka oznamují: „Dnes jest svatého Řehoře, všecko na dvoře krákoře. Máme pod praporcem státi, umění si dobejvati. Bože, rač nás ostríhati, dar Ducha svatého dáti. Buben dělá veselosti, k svatému Řehoři ke cti. Pod praporec verbujem, dítka k dobrému vedem, by se daly zverbovati, s námi do školy choditi.“

Naposled říkají žáci lamentaci školní. Žák vystoupí a promluví takto: „Poslechněte lamentaci, sedláci, jak si nařikají žáci, vojáci.“ Nato vystoupí jiný žák a dí: „Já do školy nerad chodím a ve škole nerad sedím. Jak tam přijdu, hned se lekám a ze školy pryč utíkám.“ Žák druhý: „Proč by ses školy lekal, když tam není žádný Hejkal.“ Žák třetí: „Učitel tam s metlou sedí. Žákům do učení hledí, jak se dost málo ohlídně, hned klečí až do poledne, již ho mele do poledne.“ Žák čtvrtý: „Nato, když má odříkavat, drží metlu, chce ho šlehat. Toť bych kohouta kozlu dal, než bych se tak malovat dal.“ Žák pátý: „Než bych já s ním pod komín šel, raděj bych pod oslem seděl.“ Žák šestý: „Pomni, malý žáčku, řehořský vojákčku! Což neznáš staré přísloví, ono ti to zřejmě praví: že metla vyhání děti z pekla.“ Žák sedmý: „Ó, kým by se ztekla, dříve než do školy vešla.“ Žák osmý: „Metla jest zdravé koření pro děti nevycvičený, udělá z líného žáka velmi dobrého vojáka. Nemusí se lískou bít, když má na vojnu jíti.“ Žák devátý: „Proto jsem se dostal do vězení, skrze moje z vojny utečení. Kdyby mne byli metlou kárali, byli by pána ze mne mívali. Ale tak jsem potud žákem, sprostým řehořským vojákem.“ Nato důstojník hospodáří a hospodyně přeje všecko dobré, zdraví a na statku požehnání, aby vše zlé Nejsvrchovanější od nich odvrátili ráčil. Žádá, aby jim udělili: „Jenom na půl kopy vajec, na pučálku hrachu hrnec.“ Načež mu hospodář udělí něco na penězích a hospodyně na hrachu, čočce a vejcích. O tyto dary rozdělí se s učitelem.

Důkladný popis řehořské slavnosti zachoval Erben ve své sbírce Písní. Uvádí nejdříve řehořskou píseň, shodnou se staročeskými (nápěv č. 682): „Učitele velkého, Řehoře svatého, dnešního dne slavnost máme; radujme se z toho. Kdo své dítka miluje, vediž je k dobrému, a své syny dej do školy, ať se učí tomu: Nejprv Boha znáti, stvořitele svého, v víře je vyučovati Krista, Syna jeho. Pakli žáčka nemáte, na papír nám dejte: pro jeden groš, pro dva, pro tři jistě nezchudnete. Budete mít odplatu v tom nebeském ráji, kde svatý Řehoř přebývá, pána Boha chválí. Pakli nám nic nedáte, tehda uhlídáte: všechny hrnce potlučeme, co v polici máte, a kosinky polámeme, co na peci máte.“

Po tomto zpěvu hrávali „na mistra“. Zachovalo se tu starodávné říkání, upravené ze židovské Hagady, na způsob hádanek, co je jeden, co dva atd. Hra „na mistra“ bývala vážná, z Písma svatého, a pak hra žertovná, parodie vážných, biblických otázek a odpovědí. Obě pobavily. Nejdříve hra vážná:

„Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Jeden?“ „Jeden Pán Bůh náš, který na nebi přebýváš.“ – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Dvě?“ „Dvě tabule Mojžíšovy, jeden Pán Bůh náš, který nad námi přebýváš.“ – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách

vycvičený, pověz mi, co jest to: Tři?“ „Tři svatí patriarchové, dvě tabule Mojžíšovy“ atd. – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Čtyry?“ „Čtyři evangelistové, tři patriarchové“ atd. – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Pět?“ „Pět ran Ježíšových, čtyři evangelistové“ atd. – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Šest?“ „Šest štoudví kamenných vínem naplněných, pět ran Ježíšových“ atd. – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Sedum?“ „Sedum darů Ducha svatého, šest štoudví kamenných“ atd. – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Osum?“ „Osmero blahoslavenství, sedum darů Ducha svatého“ atd. – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Devět?“ „Devět kůrů andělských, osmero blahoslavenství“ atd. – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Deset?“ „Desatero Božích přikázání, devět kůrů andělských“ atd. – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Jedenáct?“ „Jedenáct panen zmodovaných, na Rejně v Kolíně pochovaných, desatero Božích přikázání“ atd. – „Mistře, mistře vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz mi, co jest to: Dvanáct?“ „Dvanáct apoštolů u Božího stolu, jedenáct panen zmodovaných, na Rejně v Kolíně pochovaných; desatero Božích přikázání, devět kůrů andělských, osmero blahoslavenství, sedum darů Ducha svatého, šest štoudví kamenných vínem naplněných, pět ran Ježíšových, čtyři evangelistové, tři patriarchové, dvě tabule Mojžíšovy, jeden Pán Bůh náš, který na nebi přebýváš.“

Vedle této vážné hry spustili pak vybraní Rehořáci čtveračivě škádlení a hádání:

„Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Jeden?“ „Orel pták, to jest tak: stroj, má milá, bílé lože, půjdem na ně spat, a ta naše šenkýřečka bude nalejvat.“ – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Dvě?“ „Dvě telátka a kravička, pásla je tam Andulička. Orel pták, to jest tak: stroj, má milá, bílé lože, půjdem na ně spat, a ta švarná šenkýřečka bude nalejvat.“ – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Tři?“ „Tři koňové šli, dvě telátka a kravička, pásla je tam Andulička“ atd. – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Čtyři?“ „Čtyři laně šly a koňové tři, dvě telátka a kravička“ atd. – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Pět?“ „Pět hřebců, čtyry laně šly a koňové tři“ atd. – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Šest?“ „Šest ševců, pět hřebců, čtyry laně šly“ atd. – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Sedum?“ „Sedum skrivanů pečených, šest ševců, pět hřebců“ atd. – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Osum?“ „Osum panen nevěrných, sedum skrivanů pečených, šest ševců“ atd. – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Devět?“ „Devět klášterů slaměných, to nádherně stavěných, osum panen nevěrných“ atd. – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Deset?“ „Desatero husí, ty do peci musí, devět klášterů slaměných“ atd. – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Jedenáct?“ „Jedenáct labutí, ty nám budou po chuti, desatero husí“ atd. – „Mistře nad mistry vyučený, ve všech školách vycvičený, pověz nám, co jest to: Dvanáct?“

„Dvanáct apoštolů sedí kolem stolu. Jedenáct labutí, ty nám budou po chuti. Desatero husí, ty do peci musí. Devět klášterů slaměných, to nádherně stavěných. Osum panen nevěrných. Sedum skřivanů pečených. Šest ševců. Pět hřebců. Čtyři laně šly, a koňové tři. Dvě telátka a kravička, pásala je tam Andulička. Orel pták, to jest tak: stroj, má milá, bílé lože, půjdem na ně spat, a ta zlatá šenkýřčka bude nalejvat.“

V Praze a v okolí, hlavně na Berounsku, provozovalo řehořské vojsko tuto hru ještě v padesátých letech XIX. století:

Profous: Já od toho regimentu profous, kdyby tady někdo něco zakous, já ho mám vůli potrestati a od armády odehnati.

Tambor: Bubny, bubny, veselosti svatému Řehoři ke cti, my dítky verbujeme ku všeliké cnosti, by se nám daly verbovati a s námi v dobrém bojovati.

Praporečník: Neomylná pravda, to věz, co mně můj bratr přines: praporec Krista Ježíše, to jest brána nebeské říše; kdo chce se do ní dostat, musí Ježíše Krista následovati.

Malí vojáci: Já jsem malý záček, zpívám jako ptáček, rád do kostela chodívám. Pánu Bohu se modlívám. Já mám ptáčka v dubu, pošlu tam na něj Kubu: Kuba má špičatou hubu, on mi ho vyklobá z dubu. Když jsem šel přes pražskej most, našel jsem stříbrnej groš: najed jsem se, napil jsem se, měl jsem dost! Já jsem chlapík jurista, mám kabát za tři sta: pověším ho na kolík, on nestojí za troník. Já, kadet, stojím piket: přijde na mne kulička, padnu jako hnilička. Já mám ptáčka v lese, on mi tam vajíčka nese; dá-li Pán Bůh zdraví, vyberu si mladý. Rada, rada, rada naše – kdybych já měl rendlík kaše, sed bych si s ní pod lavici, nepřekážel bych ve světnici. A proč je ta vaše děvečka tak hloupá, že mi tu kaši nevofouká: až já ji budu foukat, ona na mne bude koukat; až já ji budu jíst, ona na mně bude chtít.

Bandur: Já bandur ze Švábsky země, přijměte mě mezi sebe, já vás naučím verbovati, všechno napořád bráti: nejdřív pobereme slepice, potom kdejaký vejce; až přijdeme do hospody, uděláme si dobry hody.

Major: Já major od armády, mám vyslejchati kamarády, z hloupých moudré dělati, co se má komu dostat: však až já si zpomenu, hůlku do ruky vemu; až já budu křičet: couvej! všickni budou křičet: ouvej!

V *Jindřichově Hradci* oslavovatelé Řehoře sestávali z vojáků, biskupa a andělů a dívek. Prvým byl bubeník, za ním ve dvojici biskup a praporečník, majíce otcovu nedělní košili oblečenu za spodky, mitru ze zlatého papíru s pestrým ornátem na krku; v případě nedostatku přepásali se křížem přes prsa a boky červenými šátky... Setník, který mimo cylindr nelišil se od svého vojáka, byl provázen vyšším důstojníkem, sluhou nebo vojákem. Následovali vojáci, sestaveni ve dvojicích podle výšky. Měli na límcích a na ramenou výložky z červeného papíru, pěšáci připjali si černě natřené šavle ze dřeva, zastrčené v pochvě z bílého papíru, za nimi šli andělé, odění jako biskup, ale bez ornátu, majíce pouze křížem obvázané šátky s vystříhávanou čepicí z červeného papíru. Průvod uzavíraly dívky v nejlepších šatech, bohatě stužkami ozdobené. Nesly košíky a nádoby na potraviny.

V *Braníku u Prahy* chodilo dvanáct Řehořů a dvě družičky. Byli vyučeni a vypraveni panem učitelem, principálem. Již delší čas před sv. Řehořem konaly se přípravy.

Korouhevník polepoval tyč bílým a červeným papírem, opatřil ji praporem z látky rovněž červenobílé, místo ní někdy postačil papír těchže barev. Na hořejší konec připevnil hedvábný šátek. Bubeník musil již dávno ukládat si krejcárek ku krejcárku, aby si nastrádal na buben a paličky. Všichni pak opatřili si vojenskou čapku z papíru nebo koupili si hotovou. Jen jednou nasadili si Řehoři místo čapek cylindry, hojně pestřími stužkami vyšňorené. Kromě těchto věcí každý Řehoř vysoustruhoval si co možná nejlepší dřevěnou šavli, nebo stačily-li prostředky, koupěna i plechová. Každý obstaral si podobně jako obě družičky tylové šerpy, jednu bílou, druhou červenou, jimiž se přepásali křížem přes ramena k bokům. Místo tylových šerp brávali si Řehořové též hedvábné šátky, připevňující je podobným způsobem přes tělo.

Na sv. Řehoře děti jako vždy jindy šly do kostela a do školy. Řehoři konali pak obchůzku bez průvodu a dozoru učitelova. Provoďme je k prvému sousedovi. Velitel, kráčeje v čele čtyry, uvedl ji do světnice a po křesťanském pozdravu řadí se družina v zástup; poslední místem i odříkáváním byly družičky. Velitel povykročiv z řady a maje šavli po vojensku vytasenu osloví domácí: Ač jsem malý ještě, předce mnoho se v krátkém čase ze mne stalo. Znaje přízeň k lidem, lásku vaši, směle vcházím sem s tou cháskou naší. Jsem velitelem těchto reků, smělých, slabých, chytrých, neumělých. Je to vojsko švarné, smělé k boji, knih a per se nebojí; slabikářů celé řady, cifer na tisíce, jež se rády před v útěk daly, ba co, za své vzaly. Poslouchat se učí, Pána Boha znát, rodiče své ctít a je milovat. A že pravdu mluvím, hnedle zvíte, když na vojsko mluvit uslyšíte. Pozor! Pověz každý s uctivostí, jaké konáš povinnosti! Po ukončení zarachotil bubeník na buben a velitel se postavil v čelo čtyry. Po velitelském vyzvání vystoupil z řady druhý bojovník, korouhevník, a pronášel k domácím tato nadšená slova: Já korouhev svaté nevinnosti nosím podle své povinnosti, rád bych, aby všickni, velcí, malí, chudí i sprostí páni vždycky za ní smělým krokem kráčivali. Pod praporem tímto státi, pod ním věrně bojovati, jest tolik, co kralovati; nikdo toho ale svými slovy zde na světě nevypoví, jaké cti a jaké došli chvály, kteří věrně pod ním bojovali. I my chceme pod korouhví stát a pro Boha všechno dát. Blaze pak nám bude po boji, blaze všemu, co k nám se připojí.

Když domluvil, zazněl rachot bubnu a vystoupil bubeník a spustil: Já bubeník nemám sice mnoho cti a chvály v našem pluku, než co z toho? Já mám buben, já mám ruku, a jak ruka na buben udeří, nikdo tomu ani nevěří, kterak se to rychle žene ke korouhvi postavené; neb i já si přeji, aby tamto nahoře mnoho nás stávalo u praporce tohoto; pak nám jistě dobře bude tam i zde i všude, mámeť tamto nahoře Pána dobrého, laskavého, a u něho za patrona Řehoře svatého. Potom udeřil rázně na buben a vrátil se na své místo.

Vyšel desátník a jako ostatní Řehoři s vytasenou šavlí promluvil: Já, desátník toho pluku, mám na péči, by bez hluku, bez všech zmatků, nepořádků naše vojsko k službě stálo, aby každé naše dílo v pravý čas se vyplnilo, pořádek při práci čas ukrácí a zlatem splácí. A to tady se všem ukazuje, že se u nás mnoho nedaruje.

Po desátníkovi promluvil strážník. Svěřený úřad zastával již dvakráte, a proto se neostýchá, jadrně a laškovně ve své řeči vzpomíná pokladnice a košů: Já jsem strážník, velké zvíře, ale ovšem jenom na papíře, na mně velká starost leží, ke mně všichni páni i sprostí běží, kde je komu čeho třeba, buďto peněz nebo chleba, ač já při tom

často zkusím, přece jim vše opatření musím. I máte-li se mnou útrpnosti, zde v té pokladnici bude dosti (místa) na nějaký dárek, groš neb krejčárek a do koše vděčně uložíme vše, co z lásky obdržíme. Pronášeje slovo „pokladnici“, zatřásl jí dvakráte, dávaje až příliš najevo příčinu své přítomnosti.

Po rachotu bubnu došlo na prvního vojína řadového: Já jsem sice malý, ale škola již mě těší dokonale, metlu ovšem nerad vidím, já se bojím, já se stydím; než kdo tiše sedí, slušně chodí, pozor dává, zlé neplodí, nemá se co metly báti, on před králem může státi, nebo mám to dobře v hlavě: Čiň dobře a právě, neboj se císaře ani krále!

Zvuk bubnu se rozléhá nanovo. Došla řada na druhého řadového vojína, který obrátiv se obličejem k třetímu vojínu, dotazuje se ho po sv. Řehoři, říká: Pověz pak nám, bratře zlatý, kdo to byl ten Řehoř svatý? Já to sice slyšel, než čím častěji o něm slyšet budu, tu tím snadněji (si to pamatovat budu), a já vím, že dobří lidé rádi děti mají, kterým o dobrém povídají.

Za zvuku bubnu se zařadil a učinil místo třetímu vojínu řadovému, jenž odpovídaje tazateli děl: Svatý Řehoř, velký kněz a sluha Boží, který vše své statky, všecko zboží rozdál na kostely, rozdál mezi chudé, stavěl školy, dal jim učitele, který živý příklad svaté nábožnosti stkvěl se ctnostmi andělskými od mladosti a na papeže, hlavu církve povýšený, zůstal tichý, skromný, ponížený, který třinácte let v těžkém poslání řídil církev svatou, horle do skonání, který potu, práce nikdy nelitoval, ale slovem, skutky pravdě vyučoval, který rozesílal kněze na vše strany, by obrátil hříšné i pohany. Svatý Řehoř je náš patron, my jej ctíme, jemu ke cti k vám dnes přicházíme.

Třetí řadový voják chodí po prvé s Řehoři. V polovici říkanky opustila ho paměť a uvázl. Obrátil prosebné zraky k prvnímu vojínu, který již měl pro příhodu jeho lístek připravený, pomohl mu a tak ho šťastně zachránil před ostudou.

Vyřadil se buclatý granátník. Ten odsekává úlohu svou statečně: Já granátník vystoupil jsem, a to s takovým úmyslem, že granáty dobře házím, nic se při tom nezarážím, což knedlíky z bílé mouky jako dělají branické sousedky, když se hodně omastějí, samy do krku litají. Jednou mi tam jeden ostal, až jsem celý černý zůstal, já popad šavličku, uťal neb ufik jsem mu hlavičku.

Jako granátník s odhodlaností, tak zase dragoun hrmostně vyrazil: Já jsem od knedlíkových dragounů, nedávno jsem se dal na vojnu, oni po mně stříleli, dosti strachu mně nahnali, já jsem se bránil, na mou kuši, až mně litaly od hlavy uši.

Za zvuku bubnu vystřídal s ním místo setník, pyšný a na slovo skoupý: Já jsem setník císařský, postavím se hrdinsky s kumpanií do pole, a to před nepříteli. Až já budu avanžirovat, všem kuráže budu dodávat.

Když za zvuku bubnu zaujal předešlé místo, vystoupil z řady poslední Řehoř, metrník, jenž důraznými slovy pobádal rodiče vůči dětem k tuhé kázní. Po vojensku pravil: Metla zdravého koření pro děti nevyčvičený. Když se ve školách trestají, mnozí rodiče se na to hněvají, strhnou ze školy žáka, mají z něj tuláka, ten se musí pokárati, lískovou hůlkou potrestati.

Dozněl zvuk bubnu a za nejhlubšího ticha vyřadí se první družička. Ve svém „uvítání“, „jménem celé družiny prosí za dárek a slibuje svému učiteli dobré mravy, vděčnost a věrnost: „Jsouce dívky otců a matek, není to snad žádný zmatek, an s radostí

přicházíme a o dárek poprosíme; chceme vždy radost činiti, vděčnými se prokázati, že svého učitele milujeme; co nám oni z dobré vůle dají, jemu věnovat budeme.“

Po ní druhá družička vyslovujíc „poděkování“ projevuje lásku řehořského vojska k jejich rodině: Ačkoliv jsme ve vši úctě a poníženosti jich dnes navštívili, doufáme, že se poněkud s námi potěšili, neb jich i jejich dítky milujeme, je v lůno školy již napřed přijímáme, a pakli nám nějaký dárek udělí, v knize pamětní dobrých skutků v nebi zaznamenáno shledají.

Společně pak zapěli píseň k sv. Řehoři: Učitele velkého, Řehoře svatého památku oznamujeme, kdožpak neví toho. On učil Boha znáti, Stvořitele svého, dítky víře vyučoval, kdožpak neví toho.

Slavnost sv. Řehoře v *Mýtě na Zbirovsku* konala se jako všude jinde. Říkadla žáků, jak se pamatuje Fr. Lego, byla tato: *Kasír*: Dnešního dne se připomíná výroční památka a slavnost učitele velkého, Řehoře svatého, v němž my žáci svátek světití a slaviti máme, pročež nynější příbytky navštěvujem a hojně silnou koledou se důvěřujem. *Bubeník*: S bubnem veselosti, svatému Řehoři ke cti, my náš regement verbujem, dítky ke všelikým ctnostem vedem, by se s námi verbovaly a s námi do školy šly. *Píseň žáků*: Učitele svého Řehoře svatého atd. *Jenerál 1.*: Já, císařský královský jenerál, postupuju s mou armádou dál, jak by se jen vojna strhla, dám štít nepříteli hrdla. *Jenerál komendo 2.*: Já jsem jenerál komendo (nevím, co je to za jméno), neboť jsem již na vojně dlouhý čas byl a to také kolikráte prosil, to pod komínem ve škole, když byly kalhoty dole. Pan kantor začal šlehati, a já počal volati: Ouvej, ouvej, bolí, s tou lískovou holí. *Jenerál 3.*: Já jsem ten největší pán, jmenuji se jenerál. Co rozkážu vojsku svému, stát se musí každou dobu. Kdo by nechtěl poslechnouti, svůj trest musí pocítiti, padesát neb sto ran lískovou holí mu vytáhnout dám. *Starší obršt*: Já jsem taky velkým pánem, hned pod panem jenerálem, vždy poslouchám jeho rozkaz, bych mohl avanžirovat zas. *Mladší obršt*: Já jsem obršt tytule své, však každý neví, co za jméno mé. Všecko vojsko pod mocí mám, že se o něj vždycky starám, dobře jej chci komandírovat, před nepřítelem kuráž dávat, aby se hrdinsky bránili a před nepřítelem neutíkali. *Starší hejtman*: Já jsem hejtman tytule své, mám pod mocí vojáky své, neb se o ně starat musím, chléb a mundur šafovat musím, aby se hrdinsky bránili a před nepřítelem neutíkali. *Mladší hejtman*: Já jsem ten největší pán, od své armády nazvaný hejtman, jen vy na mne pozor dejte, až já řeknu: recht zum kerda! hned se všichni obraťte a za mnou pojdte. *Starší obrlajtnant*: Já jsem taky též pánem, a to obrlajtnantem, po tom jsem vždy toužil, bych sobě pintu zasloužil. *Lajtnant*: Já jsem lajtnant od kumpanie, mám velký plat každodenně, za týden mám sedm dní, co do roka, to každý ví. Když někomu ránu dám, za to víc než jiný držívám. *Starší doktor*: Já jsem doktor od armády, poslouchám svých pánů rady, jak by se kdo jen rozstonal, má povinnost, bych je uzdravoval. *Mladší doktor*: Já jsem doktor od této palice, spomáhám na všechny nemoce, od vlka, šlapáka, od dravého tesáka. *Felčar*: Já jsem od regementu felčar, nepolvírúju vás za krejcar, ty fousy vozím do Prahy, tam jsou velmi drahý, prodám je na centnýře (váha, 100 liber) a koupím si za ně fajfku u hrnčíře. *Feldbebl*: Já jsem feldbebl Špaček, mívám často prázdný sáček. Má služba jest ferbeblovat, vojákům chléb, mundur dávat, aby oni se bránili a před nepřítelem neutíkali. *Profous*: Já vzadu s touto kabelí, co mi do ní Pán Bůh nadělí, čtvrtci hrachu

na pučálku, kopu vajec na mazanec, to bude pro nás dobrá věc. Až to jísti budeme, taky na ně vzpomeneme. *Kaprál 1.*: Já jsem kaprál nad vojáky, mám právo nad sol-dáty, kdyby se některý z klidu vyhnul, jistě by ho trest neminul, aby on se nevyhýbal a na Francouze mašíroval. *Kaprál 2.*: Já jsem kaprál od kumpanie, pozoruju, co se děje, neboť já mám takové právo, že je po něm maso zdravo. *Kmán 1.*: Já jsem malý Honzíček, mám vždy čistý nosejček, rád do školy chodím, s mou sestrou se vodím. *Kmán 2.*: Já jsem voják šikovný, i také k světu podobný, přec přitom se pořád soužím a vždy po domovu toužím. *Kmán 3.*: Já jsem malý žáček, zpívám jako ptáček. Kdy-bych housky s medem jídal, ještě bych jim lepší zpíval. *Bubeník*: Hola, hola, co dělají, že nás tak dlouho neodbejavají. Mají-li nákyho žáčka, v tom košíčku vajíčka, ochotně se k tomu mají, na papír nám dají neb tři dukáty, čtyry vezmem taky.

V *Tymákově u Plzně* v den sv. Řehoře sešla se školní mládež ve škole. Chlapci, svátečně oděni a opásáni pentlemi, měli na hlavách čepice z pozlaceného papíru, po stranách jim visely dřevěné šavle. Děvčata, taktéž ve svátečním ustrojená, nesla ko-rouhvičky. Seřadivše se, vybrali se na obchůzku po vsi; napřed krácel „Řehoř“ s ko-rouhví v ruce. Když přišli do stavení, odříkali žáci, na něž úloha ta byla vznesena, každý svou „otázku“. „Otázkou“ tou bylo několik obhroublých veršů. Odříkavše tyto „otázky“ přijali od hospodáře několik krejcarů, od hospodyně hrách, vejce a mouku, podle toho, jak který dům byl zámožný. Po obchůzce odevzdali nasbírané dárky učiteli, jenž jim za to vystrojil hostinu – ovšem ne příliš bohatou. Dostali od něho po kousku masa, buchtičku a krapet piva, někdy se také jen pučálkou museli spokojit. Říkadlo: S touto naší veselostí, svatému Řehoři ke cti, pod jeho regiment dítky k všelikým ctnostem, by se daly zverbovat i s námi do školy jíti, chášku mla-dou, zvedenou i nezvedenou přijímáme mezi nás, by se vycvičila při nás. Cvičení ta-kové máme, ve škole ho užíváme. Nejprve Pána Boha znáti, jeho ctíti, milovati, a starší lidi uctíti, jak mnoho stačí. Mnohý otec má synáčka jako ročního volička, ten když umí žertovati, tu ho umí schvalovati. Jestli co na verbuňk máte, proč s námi jednat meškáte? Peníze na ruku zavdáme, neb jich víc verbovat máme. (Líčí Martin Kozák.)

V okolí *Orlíka* v okresích mirovickém a březnickém pamatují se jen staří lidé, že po osadách chodívali „Řehořové“ zvláště ustrojení a že zpívali nebo odříkávali písničky a říkadla, začez vyprošovali si peněžní dárky nebo potraviny. Podle vzpomínek J. J. Korána z Nevězic: Do stavení přicházelo více osob stavu svému přiměřeně ustro-jených: uniforma nahrazována barevnými papíry na šatech nalepenými nebo přiši-tými. Jenerál měl třírohý klobouk s kohoutími ozdobnými péry a přes ramena široký pás, na kterém byla zavěšena šavle. Jen výjimkou byla šavle kovová, zpravidla dře-věná, v papírové pochvě zastrčená. *Jenerál* vstoupil nejdříve do světnice a odříkával: Malé časy, velké časy. Prosim pana hospodáře, by nevyhnal mojí chasy, která za mnou kráčet miní; neb má něco k vyřízení. Za jenerálem vhrnulo se ostatní vojsko a s nimi drobotina, taktéž ozbrojená a příslušně uniformovaná. *Tkadlec*, jenž měl tře-pení z plátna okolo opásání, na hlavě čepici z papíru s chocholem a na kalhotách při-šitý štráf z barevného papíru, říkal: Já jsem kadlec od Limburka, dělám plátno, jen to řinká, jak se ztrhá, hned navážu, žádnému to neukážu. Z ostatních vojinů měl každý svoje říkání a vystupující jeden po druhém deklamovali svoje verše: Milí bratři, ka-marádi, pijete-li pivo rádi: já ho piju také rád, budu s vámi kamarád. Doktora s sebou

také máme, kterého také potřebujeme, kdyby některý voják stonal, aby ho hned uzdravoval. On má všelijaké instrumenty, holí po zádech mazati, aby více nestonal a dále maširoval. Ten, který nosí košík na dárky, odříkává: Já s tou poslední kabelí беру, co Pámbu nadělí: mísu hrachu, kopu vajec, hezkou holku. To je pro nás dobrá věc.

Na Moravě vystřídány řehořské obchůzky koledami na den sv. Blažeje, jak jsme poznali. Vzácné veršíky řehořské zapsal Jul. Feifalik. *Monitor*: Dnešního dne památka velká v Římě se děje, slavnost papeže svatého Řehoře se stkvěje, jenž se snažil školy založiti a grunt pevný k ctnostem položiti. Protož my z Jamolic, školní žáci, uděláme sobě dnes regraci, budem se exerciřovat, byste se měli nač dívat. *Generál*: Já tisícník vojska mého těším se velice z toho, že mám vojáky udatné, veselé, ctnostné a statné, kteří mohou bojovati, nepřátele přemáhati, zeměpána a vlast hájit, v bitvě se zmužile bránit. *Eicht euch!* *Hejtman*: Já, setník lidu podřízeného, známé činím rozkazy vyššího: byste všichni poslouchali, práv vojenských zachovali. *Kaprál*: Já desátník jsem vyvolen, vám k ochraně ustanoven; má hůlka se bude točit, až se vám hřbet bude bořit, nebudete-li poslouchat, poručení zachovávat: neb učení to jest pravé a na záda vaše zdravé. Nebo vojenská manýra vždy toho způsobu bývá, že kůže ze zad visívá, zadek roztrískaný bývá: musí se dáti hojiti, kdo nechce poslušen býti a práv na vlas nezachováva: to jsou naučení nová. Aláh, marš! *Tambor*: Já bubeník mého času podle práv vojenských a klasu uvykl jsem bubnovati, každému oznamovati, že každá muzika libá školákům příjemná bývá, aby se dobře učili svatého Řehoře ctíti. Aláh, marš!

Jiný variant moravské hry svatořehořské: *První zák*: Dnes jest svatého Řehoře den, zachováva se obyčej ten, že po domech dobrých lidí chudí žáci jdou, se živí, podle starodávní zvyklosti, která není proti ctnosti. *Druhý*: Začneme, bratři, s ochotností, vyjdeme ven v zdvořilosti; já se nebudu nic báti, ani déle prodlévati: poskočím sobě vesele, jak řezník když vede tele, otočím a postavím se, a co víc, podívíte se. *Třetí*: Panímámo, bílé mouky dejte nám za dva klobouky, aby vám vaše stodola nikdy prázdná nezůstala, by vám Pán Bůh zas požehnal, stonásobně ourodu dal, jak na čocce, tak na hrachu, byste toho dali trochu. *Čtvrtý*: Štědrou ruku otvírejte, nám do piksly s chutí dejte čtyry groše anebo pět, však pro ně nezahyne svět: jestli nám ji s chutí dáte, sami k radosti shledáte, že pytlík vždy plný bude a nic z něho neubude. *Pátý*: Já jsem také na plac vyšel, aby mne každý uslyšel; prosím, jen se mi nesmějte, nade mnou outrpnost mějte: chvalte se mnou pána světa, aby nám popřál dobrá léta, aby se nám hrách urodil, pan učitel na něj chodil, a já také se sotorem, sedlák za námi s sochořem: nedej, světe, to dožítí, by nás mohl dohoniti. *Šestý*: Naše panímámo krásná, dejte hodnou lžici másla: budem si smažit koblihy, pak se zasmějem hy, hy, hy! *Sedmý*: Já jsem také neveliký, umím věci všelijaké, obzvláště koblihy jísti, také k tomu víno pít: jen kdybych k tomu peněz měl, všem bych k zdraví připíjel. *Osmý*: Hospodyně, pro vaši čest, dejte kus másla jako pěst; jestli nám vy ho nedáte, na vašich hrncích to poznáte, když budou lítat s police jak mlynářova slepice z té ukradené měrice. *Devátý*: Já jsem tuze malý žáček, zpívám pěkně jako ptáček; kdybych žemlu s medem jidal, ještě bych já lepší zpíval: dejž Bůh, ať milujem sebe, tak přijdem všichni do nebe. Amen.

Zbytky řehořských říkadel a zábavek zapsal Fr. Bartoš s tímto koncem na rozloučenou: *Řehoř mluvil*: „Poněvadž nám nastal dnes svátek sv. Řehoře, pročež my žáčkové tu památku připomínáme a k vám, laskavý hospodáři a hospodyně, přicházíme, jsouce té naděje, že nás v něčem fedrovati budete. Cokoliv nám dáte, z božího požehnání poznáte. Jenom nám dejte, co se k jídlu hodí: pár mázků másla, aby se nám naše hubička pásla, abychom mohli lépe zpívat, hospodáře a hospodyně vychvalovati. Po-chválen buď Pán Ježíš Kristus!“

PRVNÍ NEDĚLE POSTNÍ

První neděle postní (Invocabit) nazývá se též „Pučálka“ nebo neděle Černá, Pytlová, Liščí.

Po bujném a veselém masopustě přichází půst. Neděle postní mají odedávna u Čechů svoje zvláštní jména, jež připomínají, odkud, proč ta neb ona neděle tak pojmenována. Napovídají, jaká jídla, jaké obyčeje, obřady a zábavy mívál český lid v té době.

Proč se nazývá první neděle postní *Pučálka*? Od pučálky, od namočeného a usmaženého hrachu (pučeti). Pak i zábavy a slavnosti od Popeleční středy do první neděle se tak nazývaly, ba chodíval i po osadách pučálník, maškara, „počálník“.

Počálka se chestala (vypravuje Hanačka) na Škaredó středo pro chlapce, co dávalo zavdanó po ostatcích. Já sama dvakrát sem na ni bela. Na plech vhodile rozmočené hrach, dale pict do tróbe, dež se hrach „opočel“, tož ho opepróvale, pomastile, pocokrovale a osolele. A jedla se počálka v hospodě. Chlapci dale děvčatom, kery počálko chestaly, na piti. (Ze Ždětina.)

Dež děvčata pekle počálko, poslale někde divko „*počálník*“ vepučet. Nekerá divka nevěděla, co je to, tož šla třeba až na konec dedine k nekomo. Tam ji navázale do koša kameni, hlene, co belo těžký, a dale na záda a ona nesla do strhání. Celá dědina se ji smála. Takovy divke lebo hlópi ledi, dež se krele střeche dochem, chodile vepučivat obecni nožéce na zastřechnóti došku, alebo na ječmen pro klasnovač. To belo smicho! (Z Hluchova.)

V Mostkovicích za dlouhých večerů postních chodí *pučálník*. Některý mladík obleče na rub obrácený kožich, hlavu pokryje chlupatou beranicí; do zástěry vezme sazi a chodí po dědině, lidé pravi, že to pučálník. Tluče na dveře stavení, ve kterých bydlí děvčata, i jinde. „Nechoďte otvírat,“ napomínají se domácí navzájem, „pučálník jde!“ Někde otevrou, a tu pučálník počerní otvírajícího a naháže smetí do síně. Druhého dne jest toho plná dědina, že tam a tam byl pučálník, a toho a toho začernil. Pokud seli hrách, pučálník házel hrachová zrna do síně. Ptal jsem se staříka Pospíšila ze Skaštic, co jest to „pučálka“? Pučálka je „kočičí sdávání“. A co je „kočičí sdávání“? „Hrách a krópy spolu uvařený, to je kočičí sdávání.“

„*Černá*“ nazývá se první neděle postní prý odtud, že na tuto neděli odívaly se hlavně ženy v šaty černé barvy vzhledem k nastávajícímu postu.

„*Pytlová*“ jmenuje se první neděle po Pytlovém čtvrtku, prý podle rezného, pytlového roucha postního. (Srv. konec masopustu.)

Preclík na Liščí neděli.

Liščí neděle nazývá se první neděle postní od chození s liškou, jak upozornil zvláštním článkem Jan Soukup. Krolmus po prvé zaznamenal Liščí neděli r. 1847 pod názvem: Liščí neděle v březnu. První neděle postní na Hořovicku, Berounsku, na Křivoklátsku aj. lidé slovou neděli Liščí. Na těchto místech hospodyně pekou jednou v roce na první neděli postní preclíky, těsto z pšeničné mouky, jež se na tvrdo utluče, z něho udělají preclíky, a když zkynou, uvaří se v kotli. Potom se mákem a solí posypou a dají se do pece nebo trouby dopéci. To vše matky činí v noci, aby děti nevěděly. Nato každá matka, kolik má dětí, tolik si

opatří vrbových proutků a na každý proutek navlékne několik preclíků a zavěsí je na stromy do zahrady. Před východem slunce vzbudí své děti, vypravujíc jim: „Milé děti, běžela tudy liška a nechala vám zde (nebo ztratila) preclíky na zahradě na stromě; protož vstaňte, omejte se a jděte do zahrady, neb je na proutku na stromech zavěšené naleznete. Dříve však se každý pod stromkem pomodlete a potom je sobě vezměte a zpožívejte.“ Zde jest záhodno připamatovati, píše Krolmus dále, že na těchto místech o lišce se pověst trouší: že nejen vrána, nýbrž i liška ženám novorozeňátka do domu přináší.

S tím shoduje se zápis Houškův r. 1853: První neděli postní napekou matky v noci preclíky, aby děti nevěděly, navléknou je na proutky a navěsí na stromy. Kolik dětí – tolik proutků. Ráno se řekne dětem: Jděte do zahrady, ztratila tam liška preclíky! V zahradě se děti pomodlí, preclíky snědí a nikdy prý je nebolí zuby.

Poznavše dva základní prameny porozumíme rázem i pořekadlu, zařazenému od Erbena v *Písniích mezi postní říkadla*: „Liška rozdává preclíky“, jež spolu se zprávou Houškovou přejal i Košťál.

Nejpozdější zprávu o této neděli podává Jedlička ze Zbirova: „Na Družebnou, Liščí neděli (4. v postě) zavěšují rodiče přede dnem v zahradě nebo na jiné stromy, které jest z okna viděti, preclíky, říkajíc dětem, že tam liška skákala a majíc preclíky navěšené na ocase, některé tam ztratila.“ Tato zpráva liší se přeložením Liščí neděle z 1. na 4. neděli postní. Viz neděli Družebnou.

Podobně nasvědčuje zpráva Kašparova o chození s liškou v Kostelci u Orlíka. Třetí týden postní ve středu (ještě v letech šedesátých) přistrojila se žena do mužských šatů a vzala na sebe kožich na ruby. Na oděv přišila fábory, pentle a všelijaké ozdoby. Na obličej měla škrabošku na způsob liščí hlavy, a na hlavě měla beranici nebo klobouk hodně vysoký. Byla opásána povříslm a od toho viselo dolů jiné dlouhé povřísllo a v něm bylo vpletené trní. Na ruce měla košík s vypečenými preclíky a sklenici kořalky, plecháč s vodou a kropáč ze slámy. Přišla do domu a všady kropila, aby měla selka hodně housátek a kuřátek, a přitom zpívala: „Když jsem šel okolo plotu, visely tam košile, dvě jsem vzal, čtyři jsem tam nechal, bodež to đas vzal, že jsem všecky nevzal.“ Pak lila do malé odlívky kořalku a dávala hospodyně a hospodáři, a za to dostala mouku, krupky nebo chleba. Pak honila malé děti i dospělé a šlehala je tím ocasem, při čemž trní značně píchalo. Ve dveřích obyčejně chtěla jí čeládka dlouhý ocas přivřít, ale hospodyně se durdila, obávajíc se, že by se jí potom drůbež nedařila.

DRUHÁ NEDĚLE POSTNÍ

Druhá neděle postní (Reminiscere) nazývá se také neděle Černá nebo Pražná (pražma), Sazometná.

Černá nazývá se asi z téhož důvodu jako první podle postního, smutečního roucha černého.

Název *Pražná* udržuje upomínku na starodávný postní pokrm *pražmo*, který se na tuto neděli strojival a se zvláštními obřady pojídal. Pražmo bylo jídlo upravené z obilních zrn, z upražených i neopálených klasů, vymnutých, rozetřených apod.

Krolmus jmenuje tuto neděli „*Sazometná*“, že prý v tuto neděli nejvíce se mete a čistí. Jiný doklad není. Staří Čechové nazývali toliko středu před Zeleným čtvrtkem – *Sazometná středa*. O postní neděli není ten název doložen.

TŘETÍ NEDĚLE POSTNÍ

Kýchavná nazývá se třetí neděle postní (Oculi) od kýchání. Lid český a slovenský povídá si a věří: kolikrát kdo kýchne v ten den, tolik roků prý bude živ, nebo: za tolik let umře. Kdo kýchne v ten den třikrát, po celý rok prý ani nezastůně. S názvem Kýchavné neděle mají také souvislost domnělé výklady o původu pozdravů: Pozdrav Pán Bůh! Pomoz Pán Bůh! Pomáhej Pán Bůh! Pán Bůh rač pozdravit!

ČTVRTÁ NEDĚLE POSTNÍ

Název *Liščí* neděle vyložen při první neděli v líčení obchůzky s liškou a rozdávání precílků. Staří Čechové mívali názvy starší a s nimi zvláštní zábavy jarní. Čtvrtou neděli postní (Laetare) nazývali: neděle „*Družebná, Družbadlná, Družbadlnice*“. V tom názvu zachována bezděky podnes vzpomínka na přátelské „sdužení“ dítek tuto neděli, na něžný obrázek z domácího života našich předků. Abychom nezkazili vlastními přídavky věrnosti toho obrázku, uvádíme zápis Štítného při výkladu evangelia na neděli Družebnou: „Byl jest ten obyčej mezi dietkami, že jsú sě družice (vrstevnice, přítelkyně) sberúc spolu v utěšení, snesúc sě, což která jmieti mohla, svačinu sobě učinily, přiezň a milost mezi sebú ukazujíc a útěchu jmajíc, že j' každá jměla, co přinéstí s sebú.“ Vysvětlení Štítného, že se radovaly družice tomu, že měly co s sebou k společné svačině přinést, nezasluhovalo by tolik víry jako slova předcházející. Obyčej nahoře popsany byl už za Štítného (podle jeho slov soudíc) starodávny.

Snad vhodně přirovnává Hanuš Družebnou neděli k srbské neděli „Družičalo“, kdy bývá slavnost srbské omladiny „družičanje“, tj. sdužení se dívek a hochů svazkem známého posestrimstva a pobratimstva.

Narážku na staročeský obyčej o Družebné neděli zachoval také Rokycana ve svých Výkladech: „Jako vy říkáte neděle družbadlná, tak prvé družni byli.“ Po neděli Družebné nazvány koláče, při slavnosti téhož dne obvyklé, „*družbance*“.

Babka pučálnice na pražských ulicích.

dlo vedle latinského názvu „dominica Rosae“ (neděle Růže) to, že staročeská zábava družení mládeže za jeho doby již asi nebyla.

Ohlas tohoto sdružení dítek udržoval prý se v *Libochovicích* (v Čechách), kde čtvrtou neděli postní vodily družky zvolenou královnu po vesnici. V bílém oděvu, ozdobeny červenými stuhami a pozlátkovými hvězdičkami, provázely se zvláštními zpěvy královnu, jež v každém domě opovídala jaro. Odtud prý jméno „neděle Družné, Družebné“.

Krolmus vzpomíná z mládí, jak v první polovici věku XIX. na Družebnou neděli na Berounsku, okolo *Hořovic*, na *Knínsku* pekli družbance, koláče, na nich kolikero mazání: hruškové, slívové, jablkové, makové, tvarohové. Po těchto koláčích chodily děti po vsi a za dveřmi zpívaly: „Jaký je to družbanec bez koření, bez vajec, panímámo, dejte pár vajec.“ Pekou preclíky, praží hrách, dělají v postě pučálku, dodává zasloužilý znalec lidového podání Krolmus. I po ulicích v Praze v postě prodávala pučálku babka pučálnice. Někteří odvozují také toto jméno z obvyčeje, že chodívá tu neděli *družba se ženichem* do domu, kam chce v pondělí velikonoční, o pomlázce, přijít „na námluvy“ neb „na zaselky“, aby „s provoda“ byla veselka. Podle B. M. Kuldy nazývají se tyto předběžné námluvy „*okopávání koledy*“ (pomlázky).

Podobá se však, že jméno Družebné neděle pochází přece jen ze starodávné zábavy, popsané již Štítným, a do nedávna jakž takž udržované. O slovanském původu dětského obvyčeje na začátku jara se sdružovat a hrát si se zvláštními obřady nejlépe svědčí to, že Němci ve Slezsku nazývají neděli Družebnou – „*Droužkenсонntag*“.

Zajímavý obyčej zapsala z *Mladoboleslavska* B. Hoblová. V některých obcích mladoboleslavského okresu (v „černavách“ pod Chlumem) selky na každou neděli postní

Se zkomoleným výkladem jména neděle Družebné setkáváme se ke konci XVIII. století v Medlínově Postille r. 1796: Čechové prý tu neděli nazývají Družebnou, protože za starodávna na ten den mládenci a panny, kteří při svadbách a jiných slavnostech bývají za družby a družičky, kladli na oltář k svěcení první jarní květiny. Ze slov těch vane mlhavá upomínka slavnosti, zaznamenané od Štítného; ale přece s výkladem nezašel tak daleko jako Seelisko (1774), že čtvrtá postní neděle v české řeči nemá se jmenovati *Družebná*, nýbrž *Růžebná* od *zlaté růže*, kterou v tu neděli papež světi a sám s kardinály ji nese do kostela a z kostela. Potom ji posílá některému zasloužilému církevnímu hodnostáři nebo některé jiné významné osobnosti. – Výklad takový, opakovaný i za našich časů, vznikl patrně z podobného znění slov. Vykladatele sve-

připravovaly *pučálku* (hrách před tím dnem močený, na másle smažený, osolený a opepřený). Někde, např. v *Řepové*, smažily ji toliko na *Družebnou* neděli. Vodu pak, v níž namáčen byl hrách, uschovávaly a kropily („strojily“) ji obilí (a také hrách) k setí, aby nebylo snětivé, aby se do něho nedávali škodliví brouci.

Na Chodsku čtvrtá neděle postní nazývá se „*chudá hůrka*“. O ní končí „přástky“ zábavou, jež se jmenuje „*spouštědlo*“. Děvčata postarají se o „*pálenec*“ (jako počálka, nabobtnalý hrách se upeče a posype cukrem a pepřem), kořalku a rohlíky; chlapci dají na pivo a nyní často opravdu se „spouští“. Pálenec na chudou hůrku peče se i jinak v každé domácnosti a v hospodách ho dříve dostávali i hosté. (Z Chodska.)

V neděli Družebnou v okolí *Nepomuka* strojí děvčata „*pučálku*“. Dají totiž několik dní pučet hrách ve vodě a ráno ve zmíněnou neděli hrách napučený upraží na másle na pekáči. Upražený hrách promíchá se s rozinkami, pokroutkami a různým kořením, a pak se dá na talíř. Posype se rozinkami a pokroutkami. Takto upravená „pučálka“ se uschová a předloží hostům, kteří tu neděli odpoledne přijdou. Obvykle však předkládá se ženichovi, který přijde za děvčetem. K pučálce dá se zpočátku vidlička. Ženich však nemá vidličkou jíst, nýbrž čekat, až se mu přinese lžice; jinak by se mu vysmáli.

Na Družebnou, Liščí neděli jako jinde v první neděli postní zavěšují rodiče na Zbirovsku přede dnem v zahradě nebo na jiné stromy, které je z okna vidět, *preclíky*, říkající dětem, že tam liška skákala a majíc preclíky navěšené na ocase některé tam ztratila. Srv. zvyky na první neděli postní.

Na neděli Družebnou na *Hořicku* chodí (místo Smrtné neděle) s „novým lítem“. Je to smrček nebo ratolest, ozdobená pentlemi, výdumky a mašlemi různé barvy. Při obchůzce děti zpívají: Lito, lito, lito, kdes tak dlouho bylo... Viz při obrazech na Smrtnou neděli.

PÁTÁ NEDĚLE POSTNÍ

V jižních Čechách, kde vynášení smrti skoro nadobro již vymizelo, nazývá se pátá neděle postní (Judica) „*Černá*“, jako již podobně postní neděle se tak nazývaly.

Prastarý a původní název *Smrtná* neděle je od dávnověkého obřadu *vynášení smrti*. Tento obyčej vynášení smrti pokládám za nejstarší jarní obřad v českém zvykosloví lidovém.

Z dávných věků udržel se obyčej až podnes v podobě takorůzka nezměněné. Není již rozšířen všeobecně. Místy v některých krajích smrt nevynášejí, např. na Tábořsku. Všude se ztrácí tato zábava. Starodávný obřad pokládán je zpanštělými za „žebrotu“ chudých dětí apod. Z některé krajiny, hlavně z východních Čech, byla mi poslána přesná data o zaniklém obřadu vynášení smrti. Jako jiné nevinné a neškodné obyčeje lidové ztrácejí se z bohaté druhdy pokladnice lidového podání, tak děje se s poetickým, něžným a symbolickým obyčejem na začátku jara. Jakožto pěstitel a znalec našeho lidového podání pokládám za svou povinnost zachytit slovem z hybnoucího zvykosloví obraz, jak do nedávna a místy podnes bývá smrt od mládeže vynášena.

Vynášení smrti mizí z obyčejů lidu českého a slovenského. Jarní zábava dětí i dospělých při vynášení smrti a přinášení líta neudrží se již tak složitě a tento starobylý obyčej odbývá se ledabyle a zdá se, že zanikne, jako již vyhynul v krajích, kde není po něm ani potuchy... Živě si představme, jaké by to bylo dnes překvapení pro Pražany, kdyby se dívali se svými předky r. 1615 na hlučné a skotačivé výjevy v Podskalí, kdy mládež navěsila na vysoké tyče podoby smrti a strašidel a za zpěvu, jásotu, křiku házela je ze skály a do řeky. Tak topili smrt... Skoro ani dnes nevěříme, jak i v Praze obyčej, všude zanikající, s plnou živoucností každoročně se opakoval pro zábavu starých Pražanů.

Zjištěno je v rozmanitých studiích, starších i novějších, že vynášení smrti buď na neděli Družebnou (Laetare), nebo Smrtnou (Iudica), nebo také Květnou je obřad prastarý, jehož původ a podklad dlužno posunout do věků předkřesťanských. Starobylého obyčeje všiml si již staří historikové, pokládajíce jej za přežitek pohanský.

Starobylý původ obyčeje se smrtí v lidovém podání českém zaručen je významnými doklady, kterým dlužno dát plnou víru. Církev ostře tepala všeliké obyčeje a pověry lidové, které často pod pláštěm nábožného projevu, nevinného obřadu, spojeného nezřídka se jmény svatých a světic, jako přežitky kulturní dávných věků přidružovalo lidové podání k slavnostem a církevním památkám.

Mezi těmito kulturními přežitky již v dobách nejstarších, pokud jsou ozářeny jejich kulturní poměry matným světlem zachovaných památek, spatřujeme u Čechů vynášení smrti v dokladu ze století XIV. Roku 1366 synoda v Praze uvažovala o tehdejší lidové obyčeji vynášet z osady v postě na jaře postavu, představující smrt, se zpěvy a hrami, s obřady prý pověrečnými k řece, tam smrt s křikem potopit a vysmívat se, že jim uškodit nesmí, že je z hranic jejich krajiny načisto vypuzena. Zápověď namířena je ostře proti lidovému obyčeji, oblíbenému (jak vyrozumíváme z jejího začátku) mezi světskými i duchovními. S neobvyklou důkladností je tu obyčej popsán zevrubně, děje se zmínka o podobě loutky na způsob smrti, nářážka na popěvky a zvláště na obřady, které církevní synoda prohlašuje za nenáboženské, pověrečné. Proto přísně nařizuje kněžím, kdyby se mezi svěřeným lidem objevil hříšný obyčej, aby hříšníků zabránili přístup k službám Božím na tak dlouho, až pověřivým osadníkům bude od arcibiskupa ustanovena vhodná pokuta.

Díváme se tu na zápas dvou mocných soupeřů: snahy církve, pečující o očištění lidového života od přežitků z doby pohanské, a lidového podání srostlého nerozlučně s životem a národním bytím, houževnatě vzdorujícím silou tradice.

Charakteristické je obnovení církevní zápovědi, vydané od synody r. 1366, již r. 1384. Patrně tedy zákaz z r. 1366 nevyhladil nadobro přese všechny vyhrůžky obyčeje při vynášení smrti. Čechové nedbajíce zápovědi na jaře vynášeli „smrt“ po dávném zvyku. Proto r. 1384 synoda znova přikazuje kněžím, aby nedopouštěli pověrečných her mezi lidem, zejména aby nedovolili vynášet v středopostí ze vsi nebo z města postavu upravenou v podobě smrti a obřad provázet popěvky podle zlozvyku, zaháněného v některých krajinách.

Obě české zápovědi jsou nejstarší ze všech starých zpráv o tomto obyčeji vůbec posud známých. Potvrzují jasnými slovy starý původ vynášení smrti, jež ve XIV. věku už je kaceřováno od církve jako hříšný obřad, nesrovnávající se s představou o křes-

řanském slavení památek církevního významu. Rychlé obnovení záповědi v krátké poměrně době ukazuje, že obyčej byl pevně zakotven v srdci tehdejšího lidu. Duchovní svým osadníkům oznámili přísné usnesení synodální, které bylo pak uloženo v archivu. Ale s jarem, vracejícím se každého roku, probudila se zároveň upomínka na vynášení „smrti“ a přinášení máječku. Upomínka přes všechny záповědi lákala k opětnému obnovení výroční památky a vybízela k oblíbené zábavě, děděné z pokolení do pokolení. Ani ve věku XV. obyčej nebyl vyhlazen.

V knize, kterou po česku upravil z latinského spisu Aubana Bohema Jan Mirotický z Kroměříže a vydal v Olomouci pod názvem Jana Aubana Obyčeje, práva, řády a zvyklosti všech národů r. 1579, vyličeno je vynášení smrti mezi výročními obyčeji v zemi „frankolandské“. Mohlo by se mu vyčíst, že tu není zmínka o českém obyčeji. Tážeme-li se, zda mohl Mirotický, rodem z Mirotic v Jihočesku, znát obyčej, vysvitne, že jistě obřad znal. Vždyť překládaje z latinské knihy klade za latinské slovo „pisum“ (hrách) lidový název český „pučálka“, tj. hrách upravovaný za starých časů za oblíbené postní jídlo lidové a podnes známá pochoutka, obvyklá zvláště na neděli Smrtnou na Moravě i v Čechách. Z toho je patrné, že obřad znal a že jeho zprávu můžeme pokládat za pozoruhodné svědectví také o českém obyčeji. Praví: „V prostředku postu... v mé vlasti mládež z slámy obraz udělají, kterýž by k smrti (jakž ji malují) podobný byl; potom na kopí jej nastrčíce aneb zavěsíce, po okolních vesnicích křičíce s ním se nosí. Od některých velmi přívětivě přijati bývají a mlékem, pučálkou a suchými hruškami (kteréž tehdaž obyčejně jídáme) jsouce nakrmeni, zase domuo se odesílají. Od jiných pak proto, že zlé věci (totiž smrti) zvěstovatelé jsou, žádné přívětivosti nedostávají, ale braněmi, k tomu i s posměchem od končin jejich bývají odháněni.“

Ve století XVI. vzniklo u nás mínění, že vynášení smrti je obyčej polský, zanesený do zemí českých. Mínění to vine se pak jako zlatá nit pásmem výkladu jednotlivých letopisců a kazatelů až do věku XIX. Pokud jsme četli, mohla být Hájkova kronika zdrojem vykladatelům českým. Píše totiž Hájek k roku 965, čerpaje asi z letopisců polských: Když Mieska, syn Zemanislava, knížete polského, Doubravku, dceru knížete českého sobě zasnoubil, křest svatý a s ním i jméno Měčislava přijal, „tu slavné bylo učiněno hodování, lid pak obecný obojího pohlaví po malém čase, rozkázáním Měčislavovým, všechny modly dřevěné spálil a kamenné do vody vmetl a křest svatý na se přijímal s velikým náboženstvím. Ještě až do dnešního dne u Veliké Polště toho na památku činí děti v Družebnú neděli, udělajíce jako obraz, nesú jej na dlúhem dřevě a někdy jej na vozečku vezú a přijduce k vodě i tam jej uvrhú a odtud rychle domuov běží“.

Veleslavín opakuje tento výklad polského obyčeje. Přidává však k němu zmínku, že koluje obřad podobný také v českém podání lidovém. Výklad polských letopisců, že polské vynášení smrti je upomínka na zavržení pohanských model, přejímá Veleslavín jako výklad zajištěný, a není divu, snaží-li se totožný obřad český odvozovat z polského obyčeje. Strojený výklad Veleslavínův se zalíbil, a často potom čítáme v památkách českých jeho variace, které spisovatelé čerpali buď z Veleslavína nebo řídíce se jeho pokynem a odkazem přímo z polských kronikářů. Veleslavín rozumuje o původu vynášení smrti doslovně takto: „Léta 865 v outerý po neděli Družebné

Mězek, Mečislav, kníže Polské, pokřtěn ve Gnězně s mnohými pány polskými a slezskými a odvrh pověry a modlářství pohanské, víru svatou křesťanskou přijal a toho dne rozkázal všechny modly a obrazy pohanské ztroskotati, do vody vmetati a množství lidu obecného pokřtiti. Na památku toho skutku až podnes v Polště i v Slezích každého roku v neděli Družebnou děti mají obyčej modly a obrazy, obludám a příšerám podobné, na dlouhých žerdích aneb tyčích ven z města nositi a do vody aneb do louže s žehráním uvrhouce, rychle zase do města běžeti. Čehož se snad do Čech něco potom dostalo v tom, že i děti naše v Smrtnou neděli nosívali smrt z města a léto do města, ač tomu nejedni nerozumějí, odkud pošlo.“ Skoro doslova opakuje Veleslavinovo líčení Smrtné neděle ve Slezsku Benj. Petřek z Polkovic v Buchholzerově Registříku historickém z r. 1596: „A ještě i podnes v Slezích a tu vůkol děti mají obyčej modly a obrazy, příšerám podobné, obyčejem pohanským strojiti a potom do louží nebo bláta s žehráním házeti.“

Při rozšíření a oblibě kroniky Hájkovy a také Veleslavinova Kalendáře historického snadno vysvětlíme, že záhy umělý výklad šířil se z knihy do knihy, že byl pokládán za věrohodný. Již r. 1590 ve své Postille např. vykládá kazatel v Opavě Martin Filadelfus Zámorský posluchačům obdobně o významu obyčeje na neděli Smrtnou. Vybíráme z jeho výkladu o neděli Smrtné, vyšperkovaného příměskami náboženského rázu, ukázkou, jak si představoval vznik starobylého obyčeje: „Po vykonání pak svadby všem obyvatelům v Polště rozkázal Mečislav pohanstvo opovrci, víru křesťanskou přijíti a na jistě den, jmenovitě 7. den měsíce (což se rovně v pátou neděli postní, která již prve Judica se jmenovala, trefilo) všechny modly a obrazy pohanské z kostelův, z měst, ze vsí i z domův vyčistiti, ven vynésti, potlouci a do vody vházeti. Což jsou všichni lidé netoliko učinili, ale na památku nejprvnějšího v Polště křesťanstva začátku, též opovržení toho dne pohanstva, ano také z vděčnosti svého od věčné smrti usmrcením Jezu Krista vysvobození, každého potom roku, když ta neděle přišla, mládež v městech a ve všech u velikém houfu se scházívala a udělávše modlu z dřeva, z slámy, z sena, hadry obvázanou, s křikem a zlořečeného pohanstva proklínáním k loužím přibíhající, do vod, jezer, řek i močidl za úprkem domův běžela. Odkudž potom obyčej ten z Polska léta Páně 975, do Slezska, Moravy i do Čech se dostal, čehož posavad šlépěje zůstávají, zvláště ve všech, kdež děti nosíce na holi strašidlo, udělané z došku neb z hadru, že smrt zanášejí, praví.“

Domnělý výklad šířil se mezi lidem ústy kazatelovými i Postilou Zámorského, kde bylo kázání otištěno a která se těšila veliké oblibě, a šířil se četbou také jiných knih, zvláště kalendáře, např. Hospodářského kalendáře Partliciova, vydaného r. 1617. Dokladu, zapsaného od Partlicia, vážíme si proto, že zaznamenal vedle popisu také, tudším, *po prvé* zároveň popěvek, který zpívala mládež tehdejší při vynášení smrti a který podnes děti české zpívají při téměř obřadu. Čteme u Partlicia: „Neděle Smrtná proto se jmenuje, že děti toho času ještě v mnohých krajinách smrt z města a ze vsí nosí, zpívající: *Již nesem smrt ze vsí, nové léto do vsí. Vítej, léto líbezné, obilíčko zelené.*“

Vzácný doklad doplnil obrázek, jak Čechové slavili vynášení smrti, a potvrdil se všemi doklady již uvozanými, že za starých časů mládež vynášela „smrt“ s týmiž obřady a písněmi podobnými, jako se posavad děje v krajích, kde se udržuje tato starodávná zábava.

Topení „smrti“.

Veslavínův výklad nabyl všeobecné víry a znova bývá opakován od českých spisovatelů ve věku XVII. a XVIII. Roku 1668 např. rozhovořil se Bolelucký, kterak prý v Čechách a na Moravě chlapi a děvčata nosívají ženskou postavu na tyči, zpívajíce starodávnou píseň, jejíž začátek Bolelucký poznamenal: „Smrt nesem z města, léto do města.“ Podobně líčí vynášení smrti r. 1710 Středovský a obdobně se zmiňuje Balbín o vynášení smrti, o „hře dětské“ v Čechách.

Píseň, zapsanou od Boleluckého, zná v polovici XVIII. věku také Ullman ve své knize o Moravě. Výkládá opět, že je vynášení smrti památka na pokřestění Poláků, a přidává, že za jeho doby děvčata upravivše ze slámy ženskou postavu, nazvanou „Smrt“ nebo „Mařena“, se zpěvem ji nosívají k vodě a potápějí. Vedle jiného prý zpívají: „Smrt nesem z města, léto do města.“

Kolem sklonku XVIII. věku hemží se v rozmanitých skladbách plno dokladů o vynášení smrti mezi českým lidem a obvykle při tom bývá opakován Veslavínův dohad o jeho původu, např. od Dobnera. Roku 1774 znešvařenou tehdejší češtinou kněz Seelisko píše: „Na neděli tu (Smrtnou) na památku, že na ni Poláci skrze přičinění a snažnost knížete českého Boleslava od modlářství ku křesťanské víře přivedeni jsou, své ďábelské modly, smrt věčnou na ně uvádějící, do vody metali a topili, děti Smrt z města nesoucí do vody házejí a Léto nesou do města.“

Abychom výklad zkrátili, jmenujeme stručně, že podobně zaznamenávají zprávy o vynášení smrti v krajích československých Voigt, Anton, Anonym, Alter a jiní. Nového nic se nedozvídáme z uváděných narážek. Jimi je dosvědčeno, že obyčej stále se udržoval v lidovém podání. Pozornosti tu jen zasluhuje líčení Novotného ze začátku věku XIX. Dovolává se Beckovského, že v Polsku a v Slezsku slavena je vynášením

smrti památka pokřestění Poláků, dodává: „Ta také památka zachovala se jak v Čechách, tak i v okolních zemích, někde v Družebnou, jinde v Smrtnou neděli; neboť děti udělající sobě slamou vycpaný obraz dosti škaredý, jej na dlouhé holi nosí, po domích s ním chodí, zpívajíce: ‚Smrt nesem z města, léto do města‘ aj. a od obyvatelů vejce, jablka, ořechy, peníze i jiné dárečky dostávají; posledně běžíce s těmi obrazy za ves neb z města ven je do vody házejí. V Boleslavsku podnes děti vesnické po domích s chvojky všelijak okrášlenými chodíce zpívají: Již nesem smrt ze vsi, nové léto do vsi; vítej, léto líbezné, obilíčko zelené. Aneb: Smrt, smrt ze vsi, nedaleko do vsi; co nám ta smrt přinese? Obilíčko zelené.“

Zmínky zasluhuje také, že H. A. Gallaš na začátku XIX. století otiskuje píseň, patrně uměle složenou, „Píseň pro chudá děvčata na Smrtnou neděli“, kde uvádí vynášení smrti podle tehdejší záliby v bájeslovných dohadách ve styk s bohem Radhoštěm. Rýmuje: „My chudobné děvčičky k vám, páni a paničky, s májem přicházíme: O tom, co jsme zvěděly z kronik o Smrtné neděli, vám zkrátka povíme. Hodněť jest to paměti, co vám my, malé děti, krátce zazpíváme: o Radhošti, jež krajani naši ctili jsa pohané, tuto známost máme. Když se zima skončila a země se odila v nové zelenosti, tu se hody strojily, při nich všickni křepčivali s lítou veselostí. Staří i mladé dítky v rukou držíce kytky pod Radhoštěm stáli, pod májemi zpívali a k modle tak práli: Vítej k nám, vzácný hosti, jenž jaro s svou milostí nám vedeš na louky, strojíš v zeleno zahrady, pak i naše vinohrady, pole, palouky. A když se ty radosti oné jarní slavnosti s kvasem skončily, tak smrt' pod jménem Mařeny v způsobu strašlivé ženy křepčíc nosily a vhodě ji do vody, konec vzaly ty hody posvátné a hosti domů sobě vejskajíce přes města i přes vesnice chvátili s radostí. Bůh ten více potvoře podobný stál na hoře, anaž Radhošť sluje, k němuž z daleka Slovani putovali jsou pohani, jak Hájek zvěstuje. Tu pohanskou slepotu svatý Crha s Strahotou zde vykořenili, když sem do moravské říše přišli, a Pána Ježíše víru v ni štípili. O, těšme se, krajani, žeť již nejsme pohani, ale Boží ovčičky Krista Pána, pějme vděčně, oslavujme ho srdečně svatými písničky!“

Umělá tato skladba Gallašova ujala se mezi českým lidem na Moravě. Překvapilo mě, když mi poslal Klement David, odborný učitel (r. 1910) na Vsetíně, vypravování osmdesátileté stařenky F. Konečnickové ze Žalkovic od Kroměříže, která vedle popisu obřadů, jichž se za mlada účastnila, pověděla Davidovi píseň při obřadech na Smrtnou neděli, která až na malé odchylky, přizpůsobené dialektické výslovnosti, doslovně se shoduje se skladbou Gallašovou. Stařenka vypravovala: Když děvčata dozpívala, políbila hospodáři a hospodyně ruku, načež bývala podělena vejci, makovníky, krejcarem apod. Dívka nesoucí máj bývala „nad nimi“, té dostalo se všeho nejvíce. „Nejmenší“ (nikoli podle velikosti) odsouzena byla nositi košík, do něhož jí dávaly hospodyně slanine. Když obešly celou ves, zvláště však kmocháčky a kmotřenky, k čemuž děvčata si půjčovala máje, sebraly se všechny k té, co byla „nad nimi“, u které se týden před Smrtnou nedělí musel nastrojiti máj, a tam jedly „škvaru“ (smažená vejce). Za několik krejcarů koupily maminky „sladké“ (kořalky), aby ony ani děvčata nedostaly z „vaječiny“ „hlísty“, a přikusovaly „makovníky“ a „trnčáky“. Najedly se, napily se, udělaly pak ze slámy Mařenu, obešly s ní několikráte s velikým jástem dědinu, dovlekly ji konečně „na říku“ a hodily ji do vody.

To vyprávěla 80letá babička, jež s vítězoslavným úsměvem vyznala, že byla na Smrtnou neděli „nad něma“, tj. nad ostatními děvčaty, jež chodila s májem a usmrtila Mařenu.

V Čechách místy starodávný obyčej posud koluje v lidovém podání. Stromek je vyzdoben podobně jako na Moravě pouchy čili vejďumky. „Smrt“ si upravují jako dětskou pannu nebo ji přistrojují z došku a hadrů. Hodí ji do vody nebo svrhnu z skály. Mládež věří, když děvčata, tlukouce „smrtí“ o dub, dříve ji rozeberou než chlapci, že sedláci dříve zemrou než selky a naopak. Někde také smrt zahrabávají do země a utíkají. Kdo zůstane pozadu při útěku nebo upadne, nedočká se roku. Kde měli v hospodářství včely, zapíchli stromek, aby včely neumíraly a aby měly hodně medu. Pannu z máječky pověsili na šípek, aby se uchránili před zimnicí.

Popěvky v Čechách shodují se s popěvkou na Moravě i ve Slezsku, a jak uvedeno, shodují se doslova s popěvkem, který otiskuje Partlicius v kalendáři již r. 1617. Shoda tato je přímý důkaz pro stáří obyčeje; zejména potvrzuje, že říkadla při lidových obřadech vlivem tradice udržují se z pokolení do pokolení po věky. Píseň starodávnou, doloženou u Partlicia, děti zpívají podnes: „Smrt nesem (jsme vynesli) ze vsi, nové léto nesem do vsi... Smrti, smrti, z města, nové léto do města. Vítej, léto líbezné, obilíčko zelené...“.

Ze vzpomínek pamětníků zachytíme z rozličných záznamů z první a druhé polovice XIX. věku, jak vynášeli smrt a přinášeli líto v Čechách, na Moravě, ve Slezsku. Není našim účelem vyčerpat všechny varianty. Jde nám o všechny rázovité obřady, popěvky a vystrojování smrti i líta.

Nejdříve zajdeme se podívat na Smrtnou neděli po *Čechách*.

A. Šembera popisuje z *Vysokomýtska*: Na Smrtnou neděli chodí děti po domech s májemi (vršky smrčkovými) ozdobenými pentlemi a výďumky. Prosí o dáreček touto písní: Vítej, vítej, máji, my jsme tobě rádi; jakej je to mazanec bez koření, bez vajec? Fiala a růže kvítí nemůže, až jí Pán Bůh ze země pomůže! Svatej Jiří jede k nám, po věnečku veze nám; nám, nám, nám, mejtským panenám! Svatá Kateřina nese flaši vína, abychom se napili, Pána Boha chválili. Zatoč se, koši, dej nám po groši; rozdrhni se, míšku, dej nám po penížku!

Způsob vystrojování smrti nebyl všude stejný. V Horních Rybnících nad Náchodem sejdou se na Smrtnou neděli ráno hoši a děvčata a děti na návsi a přinesou si došek z některého stavení. Z došku ustrojí si pannu, kterou ovinou různými cáry a hadry. Potom nastrčí pannu na hůl a chodí s ní po vsi, zpívající: Smrt chodí po vsi, má dlouhé vousy, na ruce košíček, dejte jí pár vajíček. Když celou ves obešli, jdou „se smrtí“, již tato panna představuje, k potoku a uvrhnou ji do vody. Sotva ji tam hodili, dají se všichni do křiku a na útěk. Ten, kdo je při útěku první, dožije se velkého věku, ten však, jenž je nejposlednější, zemře do roka.

V *Olešnici u Červeného Kostelce* hoši a dívky udělali si velkého hastroše, který měl dlouhou košili. S hastrošem, jenž představoval smrt, chodili po vsi a zpívali takto: Smrt chodí po vsi, má na loket vousy a na ruce košíček, prosí o pár vajíček! Když pak celou ves oběhli, zastavili se na obci a tam mezi dvěma lipami vykopali jámu, do níž smrt hodili, zemí zaházeli. Přitom takto zpívali: Nedáme jí zvoniti, až nás bude honiti! A poté se rozutekli jako v Horních Rybnících.

Smrtka, ze sbírek Národního muzea.

Ve *Velkém Poříčí* pod Hronovem ustrojí si toliko hoši smrt. Uvážou ji na tyč a chodí s ní též po vsi, takto zpívající: Smrt chodí po vsi, má veliké vousy, už nám nemůže choditi, musíme ji nositi, od města k městu, nesem nevěstu; jestli nám nic nedáte, tak vám ji tu necháme. –

V *Provodově* u Nového Města n. M. udělají si děti pannu, obléknou ji v pestrý šat a chodí s ní též po vsi. Potom ji vynesou za humna a tam ji za velkého jásotu zapálí. Když smrt hoří, rozutekou se všichni přítomní na dané znamení, a kdo doběhne nejdříve k určenému již napřed stanovišti, ten bude nejdéle živ, kdo však poslední, zemře do roka.

Někdy ustrojí si v *Provodově* chudý hoch smrt a chodí s ní od stavení ke stavení po celé vsi, takto zpívaje: Smrt chodí po vsi, má černé vousy; kdo ty vousy dostane, ten tou smrtí zůstane.

V *Černčicích*, též u Nového Města n. M., po obchůzce se smrtí postaví ji na nějaký vysoký strom anebo doprostřed rybníka nebo do řeky, aby k ní nikdo nemohl.

V okolí *Hradce Králové* ustrojí si chlapci a děvčata z hrázek (tyč), slámy a starého šatstva smrt. Dají si totiž dvě tyčky křížem přes sebe, které pevně svážou a pak slámou obalí a obvážou. Potom na ni dají sukni, zástěru, život a šátek. Když si smrt takto upraví, napíchnu ji na velkou hráz. Hoši dělají mládence, děvčata družičky. Seřadí se do průvodu, který jde po vsi. Zpívají tuto píseň: Smrt nesem ze vsi, nové léto do vsi! Prošedše celou ves ubírají se k vodě, kde smrt odstrojí a za hlučného jásotu hodí do vody. Když smrt plyne již po vodě, dají se všichni do křiku, hlučně volajíce: „Utíkejte, smrt nás honí!“ Tak zvolají třikráte a pak s velikým hlukem ženou domů.

V okolí *Příbrami* ustrojí si děti smrt, zavěsí ji na dřevěnou hráz a chodíce s ní od domu k domu ukazují ji do oken a očekávají dárky, které jim uštědří hospodyně.

V *Ratajích na Táborsku* udělají si děti pannu, obléknou ji strakatým oděvem, obejdou ves a zastaví se pak nad stokou, tekoucí ode mlýna do říčky Smutné. Zde shodí smrt do proudu a zpívají: Smrt plave po vodě, nové léto k nám jede.

Též v okolí *Žatce* vynášejí děti smrt a přinášejí do vsi léto. Obléknou totiž došek v oděv ženský a pestrými stužkami a jinak jej ozdobí. Takto vypravenou smrt vezmou buď pod paži nebo ji nastrčí na tyč a nesou za vesnici, kde ji zase odstrojí a holý došek hodí buď do vody nebo do příkopu. Když děti smrt takto utopily, chodí potom po vsi dům od domu s máji nebo s lítem, to je s jedlovým stromkem barevnými stužkami a malovanými výdumky ozdobeným, a takto zpívají: Svatý Jiří vstává, zem odemykává,

aby tráva rostla, travička zelená, růžička červená, fialka modrá. Dej vám Pán Bůh dobrej den, pěkná paní i s pánem, i s družbanci, květovanci, s červenými vejci, s žlutými mazanci. Jaký je to mazanec bez koření, bez vajec. Zadrkejte almarou, ať ty groše vypadnou. Rozdrhni se, míšku, dej nám po penízku, po malém, po malém, po vajíčku červeném. Až půjdeme z domu ven, dej vám Pán Bůh dobrej den, panímámě mazanec, pantátovi skládanec. A ty, svatá Markyto, dej nám pozor na žito, i na všechno obilí, co nám Pán Bůh nadělí. Hody jdou, květy jdou, vedou líto za sebou, dej nám Pán Bůh travičku až do kolenou!

O Smrtné neděli na *Písecku* děti nesou stromeček ověšený obrázky, pentlíčkami, barevnými papíry a malovanými vyfouknutými vejci (pouchy). Přijdouce do dvora spustí: „Smrt nesem ze vsi, nové léto do vsi, a ty, svatá Markyto, dej nám pozor na žito, na to všechno obilí, co nám Pán Bůh nadělí.“ (Jar. Mácha.)

Na *Bechyňsku* přistrojila si děvčátka, obyečně 8–12 letá, velké „dítě“ z cárů a s dítětem tím chodí po vsi od domu k domu, zpívající: „Smrt nesem ze vsi, nové léto do vsi. A ty, svatá Markéto“ atd. „Svatý Petr jede k nám, do věnečku veze nám, nám, těm ... pannám.“ A když pochodily celou ves, jdou pak k potoku a hodí tuto „smrt“ do vody, zpívající: „Smrt plove po vodě, nové léto k nám jede.“ (J. K. Hraše.)

Krátký čas před Smrtnou nedělí a o Smrtné neděli (5. neděle postní) v *Kokořově u Nepomuka* chudá, malá, as 8–15 letá děvčata chodívají od stavení ke stavení a ode vsi ke vsi s loutkou v náručí. Hlava loutky je z hadrů obalených bílým plátnem a očepena je dětskou čepičkou. K hlavě přiléhá pár ručiček, dřevěných to tyčinek, zastrčených do plátěných rukávků. Těličko loutky pak zahaleno je peřinkou nebo oblečeno v dětské šatečky. Loutka ta prý představuje „smrt“ a děvčátko tudíž „chodí se smrtí“. Někdy chodívají dvě děvčátka pohromadě a tu se rozdělí o úkoly: jedna nese „smrt“, druhá „filec“ na dary. Postavivše se za dveře světnice v „domu“, zpívají stále v jedněch a těchže střídavých terciích: „Smrt plave po vodě, nový leto k nám jede s červenejma vejci, s žlutejma mazanci. Jakej je to mazanec bez koření, bez vajec. Fiala, růže kvěsti nemůže, až jí Pámbů z nebe pomůže. Svatej Petr hřímá, nese flaši vína, abysme se napili, Pána Boha chválili. Až to víno vypijem, tak tu flaši rozbijem. Velikonočko, Velikonočko, hdes (kdes) tak dlouho byla? U studánky, u studánky bílý

Smrtka.

Smrtka z Novosedel
u Lomnice n. Lužnicí.

nohy mešla (myla); studánka je v řece, dejte vejce přece! Nedáte-li bílý, dejte červený, slepička vám snese jiný. Slepička běhá po dvoře, vajíčko se kotálí v komoře. Skoč, pannynko, do vody, podej pánom jahody! Proč bych já tam skákala, sukničky si máčela? Kde bych si je sušila? Na vrbovém proutku, za kamny v koutku. Až se proutek votočí, soudek piva natočí, abychom se napili, Pána Boha chválili.“ Hospodyně pak podaruje děvčátka buď vajíčkem nebo nějakým moučným pečivem, které právě má po ruce. (V. Štětina.)

V *Hor. Počáplech* u Roudnice chodí děvčata „s litem“, tj. s malým smrčkem v ruce, na kterém jsou zavěšeny ozdoby: barevné flíčky, vajíčka, obrázky apod. a chodíce od stavení ke stavení říkají: „Lito, lito do vsi, smrt letí ze vsi, vítám paní Marketu, fiala, růže kvěsti nemůže, až nám Pán Bůh pomůže, svatý Petr hřímá, dal nám flašku vína, abychom se napili, Pána Boha chválili, hody jdou, hody jdou, až na jaře pokvetou.“ (Jos. Vodochodský.)

V okolí *Třebechovic* před Smrtnou nedělí zaopatří si děvčata malý zelený košatý smrček, navěsí naň vejdušky, pestré papírové věnce nebo pentličky, a s takto okrášleným litem chodí na Smrtnou neděli po koledě, zpívajíce: „Smrt běží z města, nové lito do města, buďte všichni veselí, však vám Pán Bůh nadělí červené vejce“ atd. Anebo: „Lito, lito, lito, kdes tak dlouho bylo, u studánky, u vody, mylo jsem si ruce i nohy.“ (Fr. Hejzlar.)

Před Smrtnou nedělí chodí v *Lovčicích* dívky od domu k domu s pannou z tří vařeček a několika cárů zhotovenou, pentlemi, korálky pestrě ověšenou, i zpívají: „Smrt plave po vodě, nový léto k nám jde, červenýma vejci, žlutýma mazanci, jaký je to mazanec bez koření, bez vajec! Fiala, růže kvěsti nemůže, když jí Pán Bůh z nebe nepomůže! A ty, svatá Markyto, dej nám pozor na žito, na to všechno obilí, co nám Pán Bůh nadělí. Svatý Petr voře na zelené hoře, slepička mu popohání, všechny mračna rozehání, dále, dále, až k nebeské skále! Mlynář mele mouku v zeleném klobouku, bába mele krupici v chocholaté čepici. Panímámo vzácná, dejte kousek másla, nemáte-li másličko, dejte jedno vajíčko, nemáte-li vajíčko, dejte trochu mouky tej smrti na vdolky.“ (B. Havlíčková.)

V *Jíkvě u Nymburka* na Smrtnou neděli chodí chudé děti po vsi. Každé nese „borovičku“. Je to malá větvička z borovice a je na ní navěšeno barevných ostřížků a stužek. Kromě toho houpají se na ní „vejdušky“, skořápky ze slepičích vajec. Na vršku borovičky připevněna je panenka bíle oblečená a ušitá z hadříků. Dítě postaví se v síni a zpívá: „Smrť, smrť ze vsi, nedaleko do vsi. Dejte, selka, pár vajec, uděláme mazanec, jaký je to mazanec bez koření, bez vajec. Fiala, růže kvěsti nemůže, až nám Pán Bůh pomůže se stoličky na lůže. Svatý Petr z Říma nese flaši vína, abychom se napili, Pána Boha chválili.“ Dostanou dárek a jdou dále po staveních. Že by u nás smrt topili (došek), ani od nejstarších lidí od nás jsem neslyšel. (Aug. Hajný.)

V některých osadách *Poděbradska* bylo do nedávna obyčejem na Smrtelnou neděli topit smrt. Úkol ten vykonávají obyčejně malá děvčata. V průvodu nesou smrt, totiž slaměný došek, bíle oblečený a ověšený „vejdumpky“ (skořápkami z husích a slepičích vajec, z nichž obsah byl vyfouknut a která jsou navlékána na niti). Takovouto smrt nesouce jdou za ves k rybníku a zpívají: „Smrt nesem ze vsi, do rybníka za vsí, buďte, báby, veselý, že jsme vám smrt odnesly.“ Došedše k rybníku hodí smrt do vody a rychle utíkají, aby někoho z nich nechytila. (Aug. Hajný.)

Z krajiny mladoboleslavské líčí B. Hoblová, jak tam topili smrt zrobenou ze starého dřeva, došku, naraženého na tyč. Tyč napříč přivázaná představovala ruce, místo obličeje bylo husí vejce zastrčené do došku, na němž namalovány sazemi oči a ústa. S touto „smrtí“, příkrášlenou barevnými klúcy a vejdumpky a postavenou na čtyři tyče pro čtyři nosiče, chodili po vsi stavení od stavení a říkali: „Smrt nesem ze vsi, nedaleko od vsi; buďte, selky, veselý, že sme vám smrt vodnesli. Co nám léto přineslo, to nám zima vodnesla. Píte, píte, páni, máte plný čbány; píte, píte, paničky, máte plný skleničky.“ Obešedše celou ves (z Řepova až za dolanský statek) ubírali se průvodem k vodě, „kde byla struha nebo proudící voda“, až za poslední stavení a smrt utopili. Kdyby ji byli hodili do vody před tím stavením, smrt by vešla do toho domu, tj. někdo by tam do roka umřel. Za to pak v onom posledním stavení dostali svačinu: koláče, chléb, med a sušené ovoce. Když smrt utopili, všichni z průvodu rychle utíkali domů; kdo se opozdil, toho „smrt chytila“, dne a roku nedožil.

Jinde (*v Rejšicích*) upravují smrt ze silného dřeva, hlavu z hadrů omalují uhlem, na krk dají smrti řetěz vejdumpků, ruce urobí z tyček, vše postaví na máry (dvě dlouhé tyče), a nesou k vodě, zpívající totéž, co dříve uvedeno (až na 5. a 6. verš). V některých obcích (Bezno) děti strojí „léto“, ověšující smrček vejdumpky, barevnými papíry a obrázky svatých.

Na *Mladoboleslavsku* chodí mládež na Smrtelnou neděli po vsi od domu k domu, aby si něco vyprosila. V ruce má borovičku, na ní pannu z barevných kloučků nebo místo panny jen mašle. Pod pannou je několik výdumků (prázdných vajec) a pod nimi opět mašle rozličné barvy. Ve stavení zpívají: „Smrt, smrt ze vsi, daleko ode vsi. Co nám léto přinese? Obilíčko zelené a vajíčko červené. Fiala, růže kvísti nemůže, až jí Pán Bůh pomůže. Svatý Petr z Říma dá nám flaši vína, abychom se napili, Pána Boha chválili. Až půjdeme od vás ven, dej vám Pán Bůh dobrý den! Zatočte se v koši,

„Líto“.

dejte nám po groši, zatočte se v míšku, dejte po troničku; jestliže nám nedáte, na svých hrncích shledáte, budou vám padat s police jako mlynářova slepice, když se nazobala pšenice.“ (Bezno, V. Vaněk.)

Na Smrtnou neděli v *Nebovidech u Kolína* chodily dívky po staveních se smrčkem, na němž byla nahoře uvázána panna. Byl okrášlen mašličkami a na něm zavěšeny byly vejdušky: „Smrt nesem ze vsi, nové léto do vsi, byste, páni, rádi, se zelenou máji. Jakej je to mazanec bez koření, bez vajec; fiala, růže kvěsti nemůže, až jí Pán Bůh z nebe pomůže. Svatej Jiří dřímá, veze flaši vína, a když sme se napili, Pána Boha chválili. Zatoč se košem, hoď nám po groši, zatoč se miskou, hoď nám po penízku. Nám, nám, těm nebovidským panenám.“ Smrt hodili do vody a utíkali pryč; který zůstane pozadu, ten že umře. Kde měli včely, tam stromek (smrt) zapíchl, aby neumíraly včely, a že budou mít medu. Za to ta, která smrt zapíchla, něco obdržela; obyčejně se platilo moukou. Pannu ze smrti pověsili na šípek, aby se do domu nedostala zimnice. Jindy zpívali: „...nám, nám, nebovidským panenám. Zatoč se v koši, hoď nám po groši, zatoč se v šálku, hoď nám po šestáku, zatoč se v koflíčku, hoď nám po krejčárku.“ (Lad. Nágl.)

Na Smrtnou neděli zrána chodí v *Kratonohách* malá děvčata dům od domu s „lítom“. „Líto“ je smrková větvíčka ozdobená fábořečky, pentlemi, barevnými papíry, obrázky svatých a vyprázdněnými vejci čili vejdušky. Před dveřmi pak zpívají: „Líto, líto zelený, kdes tak dlouho bylo? U studánky, u vody, ruce, nohy mylo. Jakej je to mazanec, bez koření, bez vajec? Panímámo, dejte pár vajec, aby byl žlutší mazanec! Pochválen Pán Ježíš Kristus!“ Nebo zpívají: Líto, líto zelený, kdes tak dlouho bylo, u studánky, u vody, ruce, nohy mylo. Panímámo krásná, dejte libru másla, bude-li ho maličko, přidejte mně vajíčko! (Jos. Blatník.)

V *Chrasti u Chrudimě* na Smrtnou neděli, někdy i několik dní před ní, chodí chudší dívky se smrčkem as $\frac{3}{4}$ m vysokým, který ozdobily vystřihanými bílými i barevnými papírky, stužkami a „vejdušky“, od domu k domu, zpívajíce: „Smrt nesem, zanesem, nové léto přinesem. Buďte, páni, veselí, že jsme léta dočkali s červenými vejci, s žlutými mazanci. Jakej je to mazanec bez koření, bez vajec? Fiala, růže kvěsti nemůže, až jí milej Pán Bůh s nebe pomůže. Pomoz jí, Bože, svatá Markéto, dej nám dobré léto na pšeničku, na žitko, až to budem žítí, Pán Bůh rač popříti. Svatý Jiří, svatý Jan po věnečku veze nám, nám, nám, těm chrasteckejm (podle místa) panenám. Vy chrasteckej panenky, učešte si hlavičky pro zeleny věnečky. Pochválen Pán Ježíš Kristus!“ Obdrževše odměnu za přinesení „léta“, tak se totiž smrček nazývá, jdou o dům dále. Po Smrtné neděli dávaly dívky „lító“ darem některému včelaři, který je zabodl před včelín do země, aby si včely, první potravu na jaře snášející, na něm odpočinuly. (V. Paulus.)

V *Bezděkově u Choltic* chodívají děvčata s lítom na Smrtnou neděli. Je to smrček ozdobený pentlemi, obrázky svatých a vejdušky. V každém stavení zpívají: Líto, líto zelený, kdes tak dlouho bylo? atd. Za koledování dostávají dárky; koleduje se dopoledne. Odpoledne hoši a dívky vynášejí smrt. Je to slaměný doch (došek), na nějž se zavěsí všemožné cáry. Hoši ho uchopí a nesou za zpěvu: „Smrt nesem ze vsi, neda-leko od vsi, buďte, selky, veselý, že jsme vám smrt zanesli. Fiala, růže kvěsti nemůže“ atd. „Smrt“ nesou vesnicí k blízkému potoku, kam ji za výskotu vrhnou do vody. Druží

holemi pohružují slaměný došek, aby smrt dříve utopili. Pak cvalem běží ke vsi, aby je smrt nechytla. Na Valech, Cholticích a Čivčicích chodí s litem až na Květnou neděli. (Jos. Hanuš.)

Na Smrtnou neděli na *Skutečsku* chodí chudé děti dům od domu se stromky, na jejichž vršku jest papírová panna, a přitom zpívají; říká se, že tím pohřbívají zimu. (B. V. Konečný.)

Na Smrtnou neděli zase obcházejí v okolí *Hradce Králové* malí koledníci. Mají „nové líto“ – dřevo ozdobené červenými, bílými a modrými pentlemi. Kde je více lesů, mívají stromek nebo větvičky jedlové nahoru svázané a opentlené. Různá řikadla a písničky odříkávají a zpívají jenom za odměnu. Např.: „Dej vám Pámbu dobrý den, pěkná paní i s pánem, se všemi pannami. Smrt jsme vám zanesli, nové líto přinesli. Budťe, páni, veselí, že vám líto neseme s červenými vejci, žlutými mazanci“ atd. Jiný začíná: „Smrtná neděle, kams dala klíče? Dala jsem je, dala svatému Jiří. Svatý Jiří volá, země se otvírá, aby rostla tráva, tráva zelená. Pantáto a panímámo, smrt jsme vám zanesli, nové líto přinesli, s červenými vejci, žlutými mazanci. Jaký je to mazanec“ atd. Nebo říkají: „Líto, líto zelený, budťe, páni, veselí! My družbanci, květovanci. Jaký je to mazanec bez koření, bez vajec? Fiala, růže kvíští nemůže“ atd. Ještě jiný říká takto: „Smrt jsme vám zanesli, nové líto přinesli. Budťe, páni, veselí, že vám líto nesem my. Jste-li štědrá matička, dejte nám dvě vajíčka Jestli nám je nedáte, na svých hrncích shledáte, budou vám padat s police jako ty mlynářovy slepice. Svatý Petr z Říma dal nám flaši vína, abychom se napili, Pána Boha chválili. Hory dou, doly dou, nesou líto před sebou.“ Na srovnanou podávám aspoň jedno říkání z jižních Čech, z Deštné u Soběslavi: „Nové, nové léto, kdes tak dlouho bylo? U studánky, u rubánky. Cos tam pívalo? Pivo z korbele. A ty, svatá Markyto, dej nám pozor na žito a na všecko obilí, co nám Pámbu nadělí. Červenejma vejci, žlutýma mazanci, jaký je to mazanec bez koření bez vajec? Fiala, růže kvíští nemůže, až jí Pámbu pomůže. Svatý Jan jede k nám, po věnečku veze nám, nám, všem dešejským pannám.“ (Filip Šubrt.)

Na *Hořicku* na Smrtnou neděli děti „zanášejí smrt“ k řece. Ustrojivše slaměný vích nesou jej s velkým křikem k vodě a tam jej utopí. Načež se všechny ženou úprkem zpět do vesnice. Kdo se opozdí, ten v tom roce zemře. Je zajímavé, že v některých osadách okresu hořického smrt „pálivají“. Slaměný vích, ustrojený v bílé sukni a bílém čepci, napíchnutý na vysokém bidle za křiku a hluku nesou do polí, kdež „smrt“ zapálí. Nato pádí všichni v divém útěku do vesnice, aby nikdo nezůstal pozadu. Kdo bude poslední, ten nejdříve z nich zemře. Popěvky: Smrt jde z města, nové léto do města...; Smrtná neděle, kams dala klíče atd. shodují se s popěvkami již uvedenými.

Zvláštní zábavu zaznamenal na svých potulkách po našich krajích prof. Karel Rozum. Popsal

„Líto“ z Týna n. Vltavou.

i nakreslil, jak na Smrtnou neděli zavěšují na stromy koledníka a kolednici. Zábava souvisí i s žertovnými obřady na Květnou neděli.

V *Ohnišově* a v okolí koledují na Smrtnou neděli děvčata a v pondělí po Květné neděli zase hoši. Prvé říkají ženská a druhé mužská koleda. V sobotu večer před Smrtnou nedělí vystrojí hoši babu, kolednici, a pověsí ji na nejvyšší strom ve vsi. V jedné ruce drží líto a v druhé uzlíček. Kolednicím říkají o ženské koledě hoši výsměšně: Vy nemáte koledu, máte ji pověšenou. Úprava kolednice je tato: Došek slámy se nastrčí na hrázku (tyč) asi 1½ m dlouhou. Hořejší část (hlava a krk) se potáhne plátnem, černidlem se vyznačí obličej. Hlava se přikryje šátkem uvázaným na babku. Napříč do došku pod krkem zastrčí hoši druhou hrázku vodorovně a teď babě natáhnou jupku s roztaženými rukávy; na jedné straně připevní k ruce líto a k druhé uzlíček vycpaný roštím nebo obtěžkaný kamenem. Pod jupku navléknou sukni na došek a kolednice je hotova. Hrázka se uváže pod kolednici ke stromu.

Na odplatu za kolednici vystrojí zase děvčata hochům koledníka večer před mužskou koledou, tedy o Květné neděli. Pověsí ho též na vysoký strom. Úprava jeho je podobná dřívější. Koledník dostane kabát a kalhoty, na hlavu klobouk; do pravé ruky mu dají dynovačku, do levé uzlíček. Při obchůzce koledníku se vysmívají ženské hochům: Koledník se vám oběsil, tak nemáte koledu! Dlužno dodat, že kolednici strhávají ze stromu děvčata, koledníka zase hoši.

Na Smrtnou neděli chodí dopoledne děvčata s litem koledovat (litovat) držíce v ruce opentlený vršek jedle, okrášlený čtyřmi obrázky. Kolednice obcházejí poněkud své kmotry a vstoupivše do světnice odříkávají známé již sloky: Líto, líto, líto... a dodávají: Na tu Květnou neděli Marie přečistá uslyšela novinu, že je Pána Krista, synáčka nevinného, vedou před Piláta, celého ztrýzněného. Pláče matka svatá, nemůže mu pomoci ani vysvoboditi, matka poženaná. Kriste, pro tvých sedm slov umučení tvého přivedeš nás do ráje, do království svého.

Odříkavše koledy dostávají kolednice perník, srdce, panny, jeleny, děťátka a marcipán.

Při odchodu děkují: Zaplať Pán Bůh za ten dar, který jste nám dali, abyste se po smrti do nebe dostali. Hoši chodí dynovat v pondělí odpoledne o Velikonocích. Drží v ruce dynovačky a zpívají: „Ó, srdce jediný, probuď se včas; dejte mi vajíčko, já přijdu zas; dejte mi červený nebo bílý, však vám ta slepička snese jiný, na peci v koutku, na zlatém proutku, pěkně bílý. Já jsem malý koledníček, tetičko, přišel jsem si pro červený vajíčko. Vajíčko je červený, mazaneček bílý, jakpak se vám, tetičko, ten koledníček líbí? Já jsem malý chocholáč, přišel jsem si pro koláč; koláček mi dejte, jen se mně nesmějte; jestli mně ho nedáte, vaši dcerku nevdáte. Ona bude v koutku sedět a škaradně bude hledět, pak se na to podíváte, že ji už víc nevdáte.“ Za koledování byli poděleni barevnými vejci – pomlázkou.

Na *Moravě* zachovalo se více popěveků a udržel se také starobylejší ráz při vynášení smrti než v Čechách. Na Smrtnou neděli odpoledne vynášejí ze vsi Mařenu (lašsky „Mařanu“) odrostlejší děvčata. Mařena bývá upravena z došku, oblečena ženským šatem pěkným nebo vetchým, starým. Došek „Mařena“ nastrčí se na dlouhou tyč, kterou děvčata nesou po celé dědině. Za dědinou odstrojí došek a hodí jej do vody.

Kde je Mařena ustrojena do starých šatů, tam škádlivají chlapci děvčata a házejí po ní kamením. Lid pevně věří, že z kterého domu hoch se neúčastní tohoto obřadu, z toho domu někdo do roka zemře. Na Jičínsku nesou Mařenu až k lesu, tam z ní šaty svléknou a roztrhají. Zatím chlapci v lese utnou májíček a nesou nazpět do dědiny.

Na *Šumpersku* a *Zábřežsku* vystrojí se „smrt“ do pěkného oděvu. U lesa se odstrojí a došek spálí. Do šatů, které měla na sobě smrt, přistrojí se děvče, které pak jako „lito“ nebo „anděla“ vedou nazpět do dědiny. Chlapci zatím utnou jedlový májíček a dají vršek z něho děvčeti, „lito“, do ruky. Mládež jde do vsi v průvodu: napřed chlapci s májíčkem, okrášleným pentlemi červenými, za nimi děvčata s „litem“. „Lito“ celou cestou po každých dvou krocích se zatočí. Májíček zanesen do toho stavení, odkud smrt vynesli, obyčejně tam, kde bývaly přástvy, a přibijou jej na kalenici (hřeben střechy pokrytý došky).

Na *Valaších* chodí se jen tehdy s Mařenou, když ve smrtný týden nebo za celý půst (na Vsacku) v dědině nikdo neumřel. „Smrt“ jmenuje se také místy „smrtnica“, „smrtnička“, „smrták“, „smrťoch“, „květnica“, „stromek“ (májek) a také „smrťolka“ (smrtholka). Se „smrtholkou“ chodívají po západní Moravě. Okrasou bývají věnce, při čemž na stuhu jsou navlíkány skařupy (výpuky, výdumky čili pouchy) a mezi ně nastrkány jsou na nit kousky barevného sukna. Také obrázky zavěšují na nitky nebo kráší stromek „klebetami“, tj. nastrkají na nitky střídavě kousky slámy, sukna apod. V Jablůnce na Vsacku zdobívají stromek malovanými vejci a papírovými pentlemi, „značkami“. Jako odchylku zaznamenáváme, že na Hané bývá za „smrt“ dutá dýně s vykrojenýma očima, v níž hoří svíce. Před večerem nesou ji na plachtě za dědinu a házejí do vody.

Někde děvčata chodí s Mařenou a chlapci se Smrtákem nebo Mařákem, s doškem, přistrojeným do mužských rozedraných šatů. Při tom tropívají žerty. Vyřítí se za děvčaty z některého stavení zpívající: „Nesem, nesem Mařáka, na oleji smažáka, déte mu másla, aby se mu hlava třásla,“ nebo: „Něseme Mařáka Ignáca Kačaka. Kaj ho poněseme? Na fojtové vrata. Fojtka bude rada, že ma kamaráda, a fojt ešče radši, že ma černe oči.“ Chlapci někdy také se při tom snažili, aby shodili Mařákem Mařenu ze žerdi. Natropivše s Mařákem dosti žertů zašlapali ho někde na dvoře do louže nebo zahodili do potoka. Na *Zábřežsku* v Chromči vynáší děvče na holi nastrojenou Smrt, druhé Smrtčáka, ostatní děvčata, s máječkmi je doprovázejí, zpívající. Za vsi Smrt i Smrtčáka zapalují.

Mařenu (Smrt) pravidelně mládež pálívá nebo topívá a pak hází po ní kamením, aby za nimi neletěla. Na východní Moravě Mařenu vynášejí na Smrtnou neděli a nové léto přinášejí na Květnou neděli. Děvčata nosí „maják“, vršek mladé borovice, ozdobený podobně jako „léto“ na Smrtnou neděli.

Obřady lidu moravského jsou rázu starého, kterému nasvědčuje shoda jejich se starodávnými popisy vynášení smrti. Zejména shoduje se se staročeskými obyčejí moravský obyčej jít na Smrtnou neděli pražený hrách, „pučálku“. Na *Zábřežsku* již týden před Smrtnou nedělí děvčata prosila po dědině hrachu na pučálku: „Déte nám trochu hrachu na pučálku, budem strojit Smrt.“ Když se mládež z obchůzky vrátí, jídá společně pučálku v tom domě, kde se Smrt strojila.

Starobylý ráz mají také obřadné popěvky. Některé shodují se doslovně s písněmi zapsanými ve staročeských památkách. Není pochyby, že i tyto obřady a zvláště koly, popěvky, starého rázu obsahem i formou, zahynou stejně jako v Čechách.

Ještě Frant. Sušil mohl tvrdit, že se po celé Moravě na Smrtnou neděli nebo jinou blízkou vynáší smrt. Ne však všude stejně. Někde k vynášení smrti připojují přinášení léta. Májek či stromek nosí po vsi. Mařena, mořena, smrt, smrtnička, smrtelnička, smrták, smrtholka, smrťoch, květnica – bývá došek slámy přestrojený jako děvče. Obvykle používají rahénko asi loket dlouhé, nebo ze dvou holí udělají kříž a oblékají ho do bílých šatů, ověšují výdumky z vajec („škaroupky“, „výfuky“), okrášlí stuhami. Mezi výdumky, které navléknou na nit, dávají střídavě kousky barevného sukna. Také májek ověšují vaječnými výdumky či šupkami z vajec všelijak barvenými nebo obrázky upevněnými na nitkách, i „klebetami“ či koralý, tj. kousky sukna, dykytu (taft), slámy atd.

Popěvky opětují se tak dlouho, dokud se nepřijde na určené místo:

Smrtná neděla, kams klíče poděla? Dala jsem je dala svatému Jiří. Svatý Jiří vstává, zem odemykává, aby tráva růstla. Tráva je zelená, iijala, růže, pomoz nám, Bože. Prala plinky u studýnky, nohy, ruce myla. Čím jich utírala? Lístečkem, plístečkem, zlatým papírečkem. Vij, matko, věnce, své Kateřince, šak je dosti kvítí, až se hora svítí, a pod horo kamení, až se hora promění. (Z Moravičan.)

Smrtná neděla, kdes tak dlóho byla? U studýnky, u hlubinky (ruběňky, rubánky, vodánky, ludánky) nohy ruce myla. Číms jich utírala? Šátečkem, lístečkem, červeným kvítečkem. A ty, nový léto, cos nám doneslo? Všeho dobrého, kvítí modrého. Svatý Jiří jede k nám, po věnečku veze nám, nám, nám, tém židenském pannám, ne tém husovském žabám. Ty husovský žaby pod mostem škrkají, židenský panenky vesele zpívají. (Z Moravičan.)

Smrtolenko, smrtolo, kams klíče děla? Dala sem jich dala svatému Jánú, aby otevřel do nebe bránu. Dala sem jich dala svatému Jiří, aby otevřel do nebe dveří, všelijaké kvítí, kde on ráčil jíti. Kličnice z nebe, my prosíme tebe, až budem žítí, otevři nám nebe! Jedny vrata otevři, druhá mečem podepři. Svatá Kateřina, nalejte nám vína, abychme se napili a veselí byli. My chválíme Boha, i celá obloha. (Z Moravičan.)

Nato prosí o dárky: Pár vajíček vod slepiček a trochu másla, aby se ta smrtelnoška spásla. Anebo: Ide paní z lúky, nese misu múky, pridajte nám více na pěkné střevíce. Naša smrt' je bledá, ona by jedla: až ona se nají, už nás neudáví.

Ach, provode, provode, skoroli tebe bude? Až od dneška za dvě neděle. Provod jede proti nám, po věnečku nese nám, nám, nám, tem horenským panenkám. A horenským kvůli, dolenským na zdůry, nám, nám, tem horenským panenkám. (Z Moravičan.)

Smrtná neděle, kdes klíče dala? Dala jsem je dala Květné neděli. Květná neděle, kdes klíče dala? Dala sem je dala květným pondělkům. Květný pondělku, kdes klíče poděl? Poděl sem je, poděl zeleným štvrtkům. Zelený štvrtku, kdes klíče poděl? Poděl sem je, poděl, svatému Jiří. Svatý Jiří stal, země vodmykal, aby růstla tráva, tráva zelená. (Z Jakubovic.)

V *Slavkově* u Opavy: Krasna, Krasna, kaj si husy pásala? A ja sem jich pásala, kaj se zema trāsala. Bila, Bila, kaj si kluche díla? V komořici na polici, tam sem jich hodila.

Ditky, ditky, půjdžemy na kvitky, sedněm vedla cesty, budžem kolače peci. Jake, jake? Same makované, a za dvě nedžele same tvarohove. Vyšla gvezda do hliníka, dajče vajce do košíka, ten košík je bezedna, nēnapylni se do poledňa.

Vynášeji nastrojenou, v černé šaty oděnou „čarabaňu“. Pověsí ji na dub a házeji po ní kamením: Nesemy Mařenu v oleji smaženu, u vrchu červenu, u spodku zelenu, pěknou, pěknou probělenu. Nesem babu v koši, smrt' nas o ňu prosí. Už Mařena leží a zubami škeří. Helo, helo, helo, helo. Pak ji v lese roztrhavše zpívají: Už Mařena leží a zubami škeří. Ma mila Mařeno pro kohos umřela? Pro ty, pro ty, pro pacholky; nebo: Pro velčovske panny, aby se vydaly. Anebo: „Pro pasaka stareho,“ jmenují totiž člověka nejstaršího z dědiny, smrti nejbližšího. (Od Příbora.)

Má milá Mařeno, pro kohos umřela? Pro toho synečka některého. Na tej Bečvi Horní sú brabenci v roli, černí, černí obhoření. U Malínu v poli sú ovečky v roli, pěkné bílé, vybelané. Jaké sú ovečky, také sú děvečky, pěkné bílé, vybelané. (Z Horní Bečvy.) Vezmou na tu hůl zelený majíček, zpívají: Nesemy majíček, uťal ho Janíček, pěkný, pěkný prozeleny. Dávají pak majíček ten na vrch stavení, aneb jinde do plotu.

Cos Mařeno, cos Mařeno, cos v postě jidala? Ach, jídávala sem ja zeli s kopřivama.

Ve *Všemíně u Vizovic*: Nesem, nesem kyselo, štyry leta viselo, na pátý rok spadlo, jak spadlo, hned zvjadlo. Smrt', smrt' ukrutná, kyselico nechutná; kyselicu zíme a smrt' utopíme.

Prástevnice v *Rajnochovicích*, jež v zimě chodily na přástvu, nosí Mařenu a zakopávají ji do země tak, aby ji mládenci nenašli, sice podle pověry by se dívky nevdaly. Dívky zpívají písňe jakoby posvátným nápěvem: Smrtná neděla, kdes klíče děla? Dala sem jich, dala, svatému Juří. A svatý Juří země odmyká, aby tráva růstla, fiala modrá. Všeliké kvítí rozkrásně rozkvětá. Smrti sme odnesli a máj ešče v lesi, a naši pacholci ležá na peci. –

Když mládenci přinesli z lesa máj, prástevnice ho okrášlily v tom domě, kde bývala v zimě přástva. Mládenci zatím jedli pučálku a pagáčky. Potom mládenci připevnili máj na střeše a majitel domu musil dávat pozor, aby máj nebyl ukraden; jinak by ho mládenci musili vykoupit. Máj zůstal na střeše až do velikonočního pondělí. Pak byl sundán a přibit na vršek mladé jedle „mládky“, která má oloupanou kůru. Celý stromek takto upravený zastrčili do země a tančili kolem něho. Potom stárek stínal máj u samé země.

U *Měřina* zpívají: Nosím, nosím smrtku k Zelenému čtvrtku, kam tu smrtku zanesem? Nové leto přinesem. Fiala, růže kvisti nemůže, až jí sám Pán Bůh s nebe pomůže. Svatý Petr jede k nám na červený vejce, na žlutý mazance. Svatý Petr, půjč nám klíč; nepůjčíš-li, půjdem pryč. Kam, kam? Za hory, do té zlaté komory. Co tam budem dělati? Stříbro, zlato lámati. Kam je budem dávat? Rychtářové dcerce, ona plete věnce. Věnce só pod prahem, posypaný tvarohem. My tvaroh sníme, věnce zahodíme. Děvčatom pár vajec a chlapcom růženec.

Výlohy na ošacení a ustrojení Mařeny dává ponejvíce nejmladší nevěsta v osadě provdaná.

Od doby Sušilovy mnoho se již ztratilo z lidového podání. Přes to podařilo se Frant. Bartošovi zachránit před zapomenutím neméně zajímavý obrázek Smrtné a Květné neděle mezi moravským lidem.

Na Smrtnou (Černou) neděli odpoledne vynášejí odrostlejší děvčata ze vsi Mařenu. Děvčata sejdou se v některém domě a vystrojují Mařenu, smrtku apod. takto: Vezmou došek a rozkroutí jej na půli. Z jedné půle se dělá Mařena. Kde má došek hlavu, utočí se i Mařeně hlava. Ruce skrotí se též ze slámy a přiváží k došku. Na hlavu zavážou Mařeně bílý šátek a do týla přiváží lněné lelíky (vrkoče). Potom obléknou došek do mužské košile. Když už je košile oblečena, přiváží ruce ke kloubům, aby měla jimi podepřeny boky. Potom se nastrčí došek na dlouhou žerď a dobře přiváže. Pak se Mařeně oblekou tři čtyři sukně a opáše zelená nebo červená zástěra. Hlava se ozdobí věncem a mnohými pentlemi. – Jinde nastrojují došek do starých ženských šatů, „hábů“.

Mařenu nesou děvčata celou dědinou, počnouce od horního konce. Za dědinou někde u vody nebo nějakého žlebu Mařenu odstrojí a došek tam vhodí. – Kde je Mařena nastrojena ve staré hadry, tam běží chlapci za děvčaty a perou po ní kamením. Taková Mařena se pak celá hodí do vody, nebo na ní chlapci hadry roztrhají, a to chlapci z celé dědiny, sice by z toho domu, ze kterého by se chlapec obřadu toho nezúčastnil, do roka někdo umřel.

Na západní Moravě chodí děvčata se smrtolkou (smrtholkou). Je to smrček ověšený skařupami (výfuky) z vajec nebo šneky a věnci ze sečky a z hadérek, jimž říkají „klevety“. Na vršku stojí panenka z hader. Na Ivančicku zapichují stromek před včelínem, aby včely nepomřely. Na Hodonsku takovému smrčku říkají prostě „stromek“ nebo májek. V Jablunce na Vsacku říkají mu „Mařena“ a zdobí jej malovanými vejci a papírovými pentlemi („značkami“). V Kunovicích u Hradiště chodí děvčata s májkem „po královniče“.

V *Daskabátě* (na Tršicku) na Smrtnou neděli dopoledne děvčata chodí s „jedličko“, odpoledne se „smrťo“. V některých dědinách na Hané je „smrť“ dutá dýně s vykrojenýma očima, v níž hoří svíce. Před večerem nesou ji na plachtě za dědinu a házejí do vody. Někde děvčata chodí s Mařenou, chlapci s Mařákem neboli smrťákem. Vynášejí Mařenu a vracejí se s litem nebo obcházejí dědinu s májkem, říkají nebo zpívají starobylé písně obřadní, jako:

Nesu, nesu smrtku k Zelenému čtvrtku, až tu smrtku odnesu, nové leto přinesu.

Smrt nesem, zanesem, nový leto přinesem. Klíčnice s nebe, prosíme tebe. Svatý Jiří, svatý Ján po věnečku nese nám, nám, nám, tem vlachovským pannám. (Od N. Města.)

Smrt nesem, zanesem, nový leto přinesem. Buďte, paní, veselá, šak vám leto neseme, my družbanci kvetovanci s červenýma věnci. Jakej je to mazanec atd. (Z N. Města.)

Smrtičko, Lídičko, kdes tak dlúho bývala? U studánky, u voděnky nohy ruce mývala. O svatá Margéto, dej nám dobré leto na jaříčky, na pšeničky, na to drobné žito. Až budeme žítí, budeme se smítí, uděláme plaskanec bez koréní, bez vajec. Smrtná neděla, kdes ty klíče poděla? Dala sem ich dala svatému Jurí, aby hore stával, pole odmykával, aby tráva růstla, všelijaká zelina, modrá bílá leluja. (Z Blatničky.)

V *Jimramově* po zpěvu říkají: Zkázala jich Smrtholka pozdravovat, aby jí podarovali něco vázaného; ešli ne, že jich přijde do rána udávat.

Smrtolinko smrtná, kdes tak dlouho byla? U studánky, u malé, ruce nohy myla. A ty, milý Vašku, dej nám vína flašku, abychme se napili, Pána Boha chválili. Svatý

Petře puč nám klíč, nepučíš-li, pudem pryč. Kam, kam? Do ty zlaty komory. Co tam budem dělati? Stříbro, zlato lámati. Kam ho budem dávati? Šafářovy córce, ona vije věnce. Věnce máme pod prahem, posypané tvarohem. My ten tvaroh sníme, věnce zahodíme. Panímámo krásná, děte lžičku másla! Bude-li to maličko, přidáte nám vajíčko, na křidélko móky na ty boží dolky. (Od Třebíče.)

Smrtelnuško smrtelná, kdes tak dlóho byla? U studynky, u vodynky nohy ruce myla. A ty svatá Markyto, dé nám flašu vína, abychme se napili, Pána Boha chválili, nám, nám, tem syrovským pannám. Zhorela nám fára vedle pivovára, všechno zlato zhorelo, jen volovo zůstalo. Pajmámo krásná, děte lžičko másla, troško móčky na křehóčky. Jaké je to mazanec bez povidlí, bez vajec. (Od M. Budějovic.)

Smrtná neděle, kdes tak dlóho byla? U studynky, u rubynky ruce nohy myla. Čěms ich hutírala? Šátečkem, kvítečkem, červeným vajíčkem. Panímámo z lóke, děte miso móke; panímámo z poli, děte miso soli, pět vajíček nebo šest a kus másla jako pěst, šak se to hodí všecko sněst. Panímámo, děte jí, děte jí, ať vás neudává.

Něsemy Mařenu pěkně vystrojenu. Kaj ju postavimy? Na fojtové vrata. Fojtka bude rada, a fojt ešče radši, že má černe oči. Něsemy majiček, uťal ho Janiček, švarný šohajiček. (Od Příbora.)

Něsemy Mařenu na poly smaženu, s vajci, pomazanci. O mila Mařeno, cos ty v postě jedla? Zele s kopřivami, hrach ze slaninami, kašu z oškvarkami. (Ze Štramberka.)

Mařena, Mařena, kdes ty klúče poděla? Dala sem ich, dala, tej Smrtelnej neděli, aby odmykala to zemské koření. (Od Vsetína.)

Smrtná neděle, kdes klíče dala? Dala sem je, dala, květnýmu pondělku. Květný pondělku, kdes klíče zadal? Zadal sem je zadal květným vóterko. Květný vóterko, kdes klíče zadal? Zadal sem je zadal svatymu Jiří. Svatý Jiří vstává atd.

Něseme Mařaka Ignáca Kačaka. Kaj ho poneseme? Na fojtové vrata atd. (Z Frýdlantu.)

Smrtáka nesem s velikým nose, do vody ho dáme, nad ním zazpíváme. (Od Holešova.)

Nové leto, kde ses vzalo? U studynky, u rubinky tam sem bývalo. Cos tam dělalo? Kvítí trhalo. Jaké? Všelijaké. Má matičko krásná, dej užičku másla, to je ešče maličko, přidej ešče vajíčko, milá matičko. (Z Vracova.)

Přišlo jaro do vsi, kde si, zimo, kde si? Byla zima mezi nama, a včil už je za horama, hu, hu, hu, jaro už je tu! (Z Dřevohostic.)

Velkonočko, velkonočko, kdes tak dlouho byla? U studánky, u rubinky, ruce nohy myla, šátečkem, lístečkem sem se utírala. Smrť sme vám odnesly, nový leto přinesly, buďte hodně veselí, že vám něco nesemy. Fiala, růže kvíst nám nemůže, až jí sam Pámbu z nebe pomůže. Svatý Jiří, vstávej, země votvívávej, aby tráva růstla, tráva zelená. Svatá Margyto, dé nám dobrý líto na pšeničko, na žitečko, na vše obilíčko. (Od Židlochovic.)

Neseme Mařenu, na vrchu červenú, na spodku zelenú, pěknú, pěknú, pěkně přistrojenú. Helo! helo! Helo, helo, helo! má milá Mařeno, pro kohos umřela? Pro ty, pro ty rožnovské pacholky. Helo! helo! helo, helo, helo! helo, helo, helo! (Z Rožnova.)

„Lito“ z Ořechova u Brna.

V *Chromči na Zábřežsku* vynáší děvče na holi nastrojenou Smrt, druhé Smrčáka, ostatní děvčata s máječkami v rukou zpívají: Smrtná neděle, ptám se já tebe, kdes dala klíče, klíče od země? Zadala jsem je svatému Jiří. Svatý Jiří vstává atd. Za dědinou Smrt a Smrčáka odstrojí a došky spálí. Zpáteční cestou zpívají: Juž sme tu Smrť vynesly, nový leto přinesly, a to nám, a to nám, a to všecko tem chromeckém panen-kám. V dědině u některé chalupy mají postaven veliký máj. Vrátivše se s novým létem, obcházejí kolem něho a zpívají improvizované žertovné přání, jímž každého souseda v obci obmyslí.

Na západní Moravě, obcházejíce se Smrtholkou, jedna nese pytlíček na mouku, druhá na sůl, třetí košík na vajíčka, čtvrtá hrneček na máslo, čehož: všeho po trošce v každém domě dostávají, říkajíce: Pajmámo krásná, déte nám máslo! Pajmámo z pece, déte nám véce; pajmámo z roli, déte nám soli; pajmámo z lóke, déte nám móke. Potom si přichystají společnou hostinu.

Na východní Moravě Mařenu vynášejí na Smrtnou neděli a nové léto přinášejí na neděli Květnou. Ale jméno toto se vytratilo; děvčata chodí na Květnou neděli s „majákem“, tj. vrškem mladé boro-

vice, ozdobeným pentlemi, malovaným papírem a papírovými obrázky, prozpěvujíce: Květná neděle, kdes klíče děla? Dala sem ich dala svatému Juří atd.

Obyčej tento, druhdy všeobecně provozovaný na Valašsku, namnoze už také vymizel a jenom zbytky z něho zůstaly. Druhdy totiž všechna děvčata v dědině i v městě vynášela na Smrtnou neděli hastroše, oblečeného v ženské roucho, za ves nebo za město se zpěvy, a sňavše tam z něho roucho, házela ho do potoka nebo do Bečvy, nebo slámu z něho po nějakém pasínku rozházela, aby bylo hojně pastvy. Hoši chodili za nimi všelijak povykujíce a usilujíce hastroše z tyče, na níž byl upraven, strhnout, čemuž však děvčata bránila. – Nyní chodí toliko chudá děvčata „s Mařenú“, žádajíce si dárků, ale zachovávajíce tím přece, byť i kuse, krásný a významný obyčej národní. Jestli to obyčejně jedlový vršek (májíček), ověšený papírovými pentlemi. Na samém vršku je panenka oblečená do červených nebo do ledajakých šátečků. Chodívají s ní ten týden před Smrtnou nedělí. Písně, jež se zpívaly nebo zpívají, jsou: Ne-sem, nesem Mařenu, na oleji smaženú. Kup, kup vajca, okolo Dunajca. Jaký je to ma-zanec, bez tvarohu, bez vajec? Žárlivost a žehravost mezi vsetínskými děvčaty přidávaly na konec: Nám, nám, hornoměstským pannám, ale ne tým dolnoměstským flandrám! Jinde zase vyznívá konec: Ben, ben, blechy ven a vajíčka do košíčka sem! Mařena, Mařena, pro kehos umřela? Pro Pavla Baroňového, že jí nechtěl kúpiť na svátky fěrtocha nového. Mařena, Mařena, kdes klíče poděla? Květné (t. neděli) a Květná Veliké a Veliká Juří, aby kořen búrí.

V obřadních písních, které při vynášení smrti na Hané se zpívají, vyzývá se také Mařena, aby odevzdala klíče sv. Jiří (sv. Janu, Smrtné neděli, Květnému pondělku aj.), který odemkne zemi, aby rostla tráva a obilí, čímž se zřejmě na přechod zimní a jarní doby naráží.

Na východní Moravě, jak jsme poznali, Mařenu vynášejí na Smrtnou (Černou) neděli a nové léto přinášejí na neděli Květnou. Na Hané chodí s litem (Kroměřížsko), májem (Prostějovsko), jedličkou, stromkem atd. ráno na Smrtnou neděli a odpoledne se Smrtí. Výjimku činí některé osady na Kojetínsku a Tovačovsku, kde v pátou neděli postní vynášejí smrt, a, na Květnou chodí se stromkem. Popíšeme z jednotlivých krajů podrobně tyto obyčeje.

Chůze se Smrtí na *Kroměřížsku*. V *Pravčicích* odpoledne nastrojila si chudobná děvčata Smrt. Vzala hůlku, přivázala na ni kus slámy, z níž ukroutila hlavu a ruce. Hlavu ovinula bílým plátnem, na němž naznačila ústa, oči, nos. Na hlavu jí dala lipský šátek a na náušnice jí ho zavázala; pak ji opásala do bílé sukně a do fěrtušku zeleného nebo červeného. Oblékla ji do rukávů a frýdky. Dvě se Smrtí chodí do dneška; jedna z nich nosí košíček na dárky. Pod okny zpívají: Smrtná neděla, kde ses poděla? Svatý Jiří vstal, pole odmykal. Všelijaké kvítí po louce se svítí, fiala modrá, tráva zelená. Vyletěl sokol na mlynářův dvůr. Tak vesele zpíval, až se dvůr rozlíhal. Královnu volal: Královno milá, tvůj král tě volá, abys k němu přišla, nebyla tak pyšná. Královna nešla, poslala posla. Aj, ty milý posle, spravuj ty to dobře, jako já sama. Posel spravoval, sobě namlouval tu hezkou děvčetu v zeleném věnečku, sobě namlouval. Aj, vy malíři, malujte biče, kočár vytlačujte, koně zapříhejte, s královnou jeďte. S královnou jeli, lidi hleděli, což to za panenka, což to za hraběnka v kočáře sedí? Co by nejela, když je královna, ona má růžičky, červené pantlíčky pod rukávama. K říkání tomu přidány verše, které děvčata zpívala, když chodila s královnou. (Vyletěl sokol na mlynářův dvůr...) Za odměnu dostala vajíčka.

V *Záhlinicích* odpoledne dospělejší děvčata přistrojila slaměný došek do šatů, jaké obyčejně nosila; na hlavu zavázala šátek podle módy a od fěrtuška nechala viset červené pentle. Takto přistrojenou Mařenu, již také Smrť říkala, nabodla na vysokou žerd' a chodila s ní po dědině zpívající: Smrtná neděla, kdes klíče děla? atd. Také mužská mládež, obyčejně pohůnci, připravili si Mařáka, a to tak, že slaměný došek přistrojili do roztrhaných mužských šatů. Když děvčata byla již na konci dědiny, tu se s pokřikem vyřítili z některého stavení za nimi, zpívající: Nesem, nesem Mařáka, na oleji smažáka; děte mu másla, aby se mu jeho hlava třásla. Při tom hleděli, aby Mařákem shodili Mařenu se žerdě, což se jim často podařilo. Děvčata utekla se s Mařenou do některého domu a chlapci natropivše s Mařákem žertů, naposled ho zašlapali do

„Smrtka“
z Ořechoviček u Brna.

louže na některém dvoře anebo ho hodili do potoka. Na Holešovsku chlapci zpívali: Smrťáka nesem s velikým nosem, do vody ho dáme, nad ním zazpíváme.

Prerovsko. Na Smrtnou neděli ve vesnici Majetíně chodí děvčata s Mořenou. Děje se to takto: Děvčata oblekou vícek slámy v ženské šaty, které ozdobí stužkami a růžičkami. Tuto Mořenu nosí po celé vsi a při tom zpívají: Smrtná neděla, kde se poděla, poděla se, poděla u sv. Jiří atd. V některých dědinách na Přerovsku je Smrt dutá dýně s vykrojenýma očima, v níž hoří svíce. Před večerem nesou ji na plachtě za dědinu a házejí do vody.

Tovačovsko. Smrt se ustrojí takto: Hlava se udělá z hader, ruce z hůlek, tělo ze slámy. Děvčata posadí smrti na hlavu věneček a oblekou ji do bílých šatů. Až ji ustrojí, chodí s ní v Lobodicích odpoledne po dědině za zpěvu: Smrtná neděla, kde ses poděla? Mezi dvouma horami sbírala jsem jahody, vhodili mě do vody. Hospodyně milá, dej mi žejdlík vína, zdá-li se ti maličko, přidej ještě vajíčko, zdá-li se ti ještě míň, přidej ještě kus slanin. Panímámo krásná, daly jste nám másla, daly jste nám maličko, přidejte nám vajíčko, milá matičko! Když ji topí ve Vazové, pějí: Smrtná neděla, kdes nám poděla? Ona se nám utopila, aby děti nedávila. Smrť, smrť ukrutná, kyselina nechutná, kyselinu sníme, a smrť utopíme. Pak se Smrt vhodí do vody.

Z Lazců u Unčova. Je zajímavé, že v Lazcích u Unčova děvčata zároveň chodila se Smrti i májí. Ať účastnice, Adéla Partyšová, nám vyloží, jaká ta jejich slavnost byla: „Jož kolek neděl před časem sme si me děvčata začala skovávat škarópke z vajec na máje strojení. To belo decke ptani, kolek jož máš škarópek, kerá jich měla névic – se pešnila. Dež šil někdo po dědině, tak viděl v každým domě na vokně viset věnec na šnurce navlečených škarópek, mnohé se temo, meslim, divil, protože v jiných dědinách tak pěkně nevenášele smrť jak me. Dež sme četle ve škole v sobotu evangelium na nedělo Smrtnó, to belo radosti. Po škole chodile sme s košem dum vod domo vepučovat pantle. Mele sme nastrehaných malých cedolek, a te sme o každýho přešévale na koneček vepučené pantle s číslem domo, abe dostal každý svy nazpátek. Kde mele nějaké věnec, také nám ho pučele; jeden bel se zrcadylkama, ten měla decke Smrť na hlavě. Jak sme měle pochozeny, tak sme to zanesle do toho domo, kde se měla strojit Smrt a kde měl bet šádoňk. Pak sme skládale penize, bohaty dale šestko a chodobny pět grécaru, e třeba čtverko. Sedlákove dale ješče každá veleko bochto a žbán mlika. Nekery děvčata také prenesie počálko, to je došené hrach. V nedělo jož šle děvčata na rani, abe jenom nic nezmeškale; mele sme hodino do kostela do Medle, teprov po osmé hodině se přende z rani. Nekere stréc nám odělale došek, děvčata prenesle votypko sláme, a ten došek jož sme nesle do toho slavnostniho domo. Pak sme šle proset hroby děvčata, co jož nechodile do škole, abe nám šle nastrojít Smrť. Přešlo jich decke moc, a děti bel plné dum a dvur. Děvčata temo opletle roke, na hlavo vomotale bílé šátek, na hlavo ovázale pěkné svitek lno, pěkně to spletle, voblikle moc bílých veševaných sokeň, na vrch bíly šate, na hlavo věnec a pantli navěsele, co jenom jich vlezlo, e na ramena e na sokňo dale věnec. Po poledňo všecke děvčata s pěkně nastrojenéma májema, pokretéma strápečkama z malovanyho papiro, pantlečkama papirovéma, brzelsko vobarvenéma škarópkama z vajec, a co kdo pěkného měl, na máje dal. To bela celá dědina jak zahrádka samé máj, e maly děvčata, co maminke a chuve v náročo nesle, měle malý máje. Jak sme se zešle, tak te névěči

školáčke napichle Smrť na vidle, šle napřed a ostatní z májema za něma, a všecke sme zpívaly: Smrtná neděla, kdes klóče poděla? Dala, dala sem jich dala, dala sem jich svatymo Joři. Ó svaté Joři zem votevirá, abe tráva rustla, abe tráva rustla, tráva zelená. Tráva zelená, fiala modrá, všelejaky kviti na věnečke viti, na věnce viti. Dé Pán Bůh ščesti na všecko dobry, na hroške, na jabka, to je pro děvčata, to je pro děvčata. Dé Pán Buh ščesti na všecko dobry, na šépke, na trnke, to je pro pohunke, to je pro pohunke. Dé Pán Buh ščesti na všecko dobry, na řepo, na podzem, to je pro hospodeň, to je pro hospodeň. Ješče jiná: Veleká noc, veleká, kdes tak dlóho bévala? Bela sem o stodynke z červenéma věcema, bíléma koláčema, tam sem se omévala. Tak se pochodila celá dědina, pak se šlo k poslednimo sedlákovi; děvčata tam všecke postile, ale chlapce mosele zvostat na dvoře. Smrť sme vodstrojile, došek se vhodil chlapcom ven, a ti ho roztrhale, slámo od slame; to bela mela, všeci se nasmále, jak se táhaji. V jizbě zatim jedno děvče voblikle do tech bílých šatu, dale ji věnec na hlavo, a ta potom nesla sprovod. To bel křež, přes ten ovázale hedbávné šátek, vovázale pantlema, na rohe věnce a pantli, co jich jenom muhle ovázat, e hůlko pěkně vomotale pantlů. Ta drožka s tém sprovodem šla napřed, a zase všecke děvčata z májema za ňó po dědině, a zpívaly: Sprovod leti proti nám, po věnečko nese nám, nám, nám, nám, tem lazeckém panenkám. Hej sprovode, sprovode, brzo-le tebe bode, vod dneška za tře neděle. O kaple se postavile děvčata z májema do kola, a to dróžko z provodem do prostředka dale, a zas se zpívalo: Dvě lužata máme, málo hoši máme, a te, pane sósede, vrať nám naše hóse, bode-le nám chrómati, nebo hlavó krótiti, přezle ti bode! Aja za to neslebojo, proč do škole chodí, chodí? Málo nás, málo nás, zatoč se, má Haničko, meze nás! Kery děvče belo mynem vevolany, kolhalo na jedné noze ke sprovodo. Pak se to pořád vopakovalo, až všecke děvčata pokolhale. Jak bele hotovy, šlo se potom do toho domo, vodkád se venášela Smrť. Tam bel ten šádoňk. Navařele nám kafeje, dale na stul te veleky pocokrovany bochte, a včel se neptéte, jaká bela hostina. Po kafejo sme jedle počálku, a dež sme ješče měle peníze, tak nám kópile piva. Meze jídlem sme vecházele na dvůr hrat na zemla a na frantrybusa; naše zábava trvala až do večera. Na drohé deň a pozděs e ve škole spominale sme na šádoňk. Jož se ta Smrť o nás nevěši; staré pan rector omřele a nové pan očitel to dětom zakázale, že pré to pověra; proč, já nevím, nikdá žádné vo tem nevekladal, proč to belo, a jesle se tém neco zažehná. Dež přešla zas Smrtná neděla, bele sme toze smotny, že není šádoňk, e plakale.“

Na *Hané* se slavila obchůzka s lítém, májem, jedličkou: Kde je nablízku les borový nebo smrkový, snadno se uchystá líto (Kroměřížsko), máj (Prostějovsko), jedlička (Tršicko), stromek (Tovačovsko). Utne se borový nebo smrkový vršek, okrášlí se papírovými pentlemi, klebetami a obrázky – a líto hotovo. Kde není les, ozdobi se jeden konec bílé hůlečky, na níž přivázány nějaké halouzky, papírovými ozdobami a dělanými růžemi.

Kroměřížsko. S lítém chodí malá děvčata chudobná po všech domech, bohatší jdou jen k tetičce, kmotřence atd. Ve stavení u dveří pozdraví: „Pochválen buď Ježíš Kristus“ a zpívají držíce v ruce líto nebo jím točice: Stála Panenka Maria jako růžička červená a přišel k ní anděl Páně. Ona se ho velmi lekla, hned na svy kolínka klekla. Nelekej se, Panno čistá, máš porodit Pána Krista. Pána Krista porodila, žádné bolesti

neměla. Pán Kristus je malý dítě, on pochodil po všem světě. Vyšla, vyšla hvězda jasná, a to byla Máti krásná. Šla maticka, šla v údolí, nadešla tam apoštoly. Aj, vy milí apoštoli, proč jste smutni, neveselí? My jsme smutni, neveselí, že jsme Krista neviděli, jak ve čtvrtek při večeři, když chlib lálal a rozdával, svou svatou kryv pít nám dával. Pite, jezte, pozorujte, této noci mě ztratíte. Jak to židé uslyšeli, hned se Pána Krista jali, a na svatý kříž přibili. Kde ta svatá kryv kapala, všude růže rozkvétala; rozkvétala s Kristem Pánem, až na věky věkův. Amen. (Z Hulína.)

V *Záhlinicích* dospělejší děvčata zpívají: Umučení našeho Jezu Krista, jak je sepsal svatý Jan, ten evangelista. Ježíš Kristus byl člověk, moudrost otce svého, ráčil mnoho vytrpět v světě pro hříšného. Atd. Jak dozpívají, dostanou dárky: bílá vajíčka nevařená, cukroví, krejčary aj.

Kojetsko: Mé milé léto, cos nám přivleklo? Všeho dobrého, kvítí modrého, pentličky zelené, růžičky červené. Květná neděle, kdes tak dlouho byla? Já jsem byla u studýnky, u rudynky jsem se umývala. Šátečkem, lístečkem jsem se utírala. Svatý Jiří jede k nám, po věnečku veze nám, nám, nám, těm uhřickým pannám. Ty uhřické panny vesele zpívají, a kojetské žáby pod mostem krkají. Krásná paní stojí, do sukně se strojí, ona do ní sáhne, zlatý groš vytáhne. Ona nám ho daruje od Panenky Marie, abychom se napily, Pána Boha chválily.

Prostějovsko: O milý léto, cos nám přineslo? Všeho dobrého, kvítí modrého, aby tráva rustla, kravička z ní zklustla. O Maria, o Maria, kdes tak dlouho byla? U studýnky, u hlubinky ruce, nohy myla atd. (Z Hluchova.) Na Prostějovsku bohatším děvčatům maticky usmaží darovaná vajíčka.

Ve *Slezsku* na Smrtnou neděli vynášely děvuchy Mařenu, chlapci Mařocha čili Smrďucha, což se ještě dotud na mnohých místech děje.

Za Mařenu vystrojily došek do bílých šatů, ve Chvalkovicích do „slubných“ šatů poslední z dědiny vydané nevěsty; na hlavu dávaly vlasy ze lnu a pak zelený věneček jako nevěstě. Navěsivše na Mařenu co nejvíc pentlí, připevnilly ji na žerdku.

Naproti tomu chlapci svého Mařocha na škaredo přistrojili. Tak v Raduni kdysi vystrojili ho v kožich, kladouce na hlavu beranici, na nohy vysoké boty, na klín položili smeták, do úst strčili dýmku, a tak ho na vůzku po dědině vozili.

V *Lukavci* nosí se na žerdi, má na hlavě klobouk a v ústech též dýmku. Jakmile přípravy z obou stran byly dokonány, vyšly děvuchy z jednoho konce dědiny s Mařenou, hoši s Mařochem z druhého konce, aby se uprostřed dědiny setkali, neboť Mařoch chce se s Mařenou jako na rozloučenou políbit. Při tom se pělý rozmanité písně.

Đevuchy damradovské zpívaly: „Helo Mařeno, prala si přadeno, vylevala zoly na benkovské doly.“

Jílovské: „Mařena, Mařena v oleju smažena: něsemy tě v košu, synci o tě prosu.“

Lukavské: „O Mařena krasna, kaj si husi pasla? Pod kopečkem s bubeníčkem, tam sem jich pásla.“

Chvalikovské: „Všude kopce, před N. N. rovina. Co tam roště? Sama hořka zelina. Kdo ju šeče? Ten N. N. hrdina. A kdo za pohrabuje? N. N. Marina.“

Hradecké: „Malo ovsa mamy, malo huši mamy; a ty, pani sušedo, vrať nam naše huši; kera budě chramati, leda nožkum kyvati: běda tvoji duši!“

Naproti tomu chlapci zpívali Mařákovi, a to: Na Hradci: „Radujte se, šibotky, dostanete tatu. Co budě měť na řbetě? Potrhánu latu!“ Anebo: „Vlčku zly, kaj poletíš, zaletíš, Bohu němily?“

V *Jílovci*: „Něsemy chlapečka, zhůru do kopečka: Něsemy ho v košu, děvečky o něho prošu!“

V *Lukavci*: „Mařaku, Mařaku, daj nam do fajfky tabáku!“

Jakmile se setkali, pokoušejí se chlapci, aby Smrdůch Mařenu mohl políbit. Děvčata je odhánějí, poněvadž Mařena je pěkná a Smrdůch škaredý. Synci hodí Mařocha do kaluže, na Hradci z mostu do Moravice. Děvuchy, ubírajíce se dědinou dále s Mařenou, jsou opatrné, aby některá nebyla poslední, neboť kdo je poslední, ten zemře toho roku, při čemž zpívají děvuchy žimrovské: „Něsemy Mařenu, pěkně přistrojenu. Hej nam hej. A kdo ju přistrojil? Žimrovské děvečky. H. n. h. Ony uvázaly červene šnurečky. H. n. h. Před tym našim Vitkem zeleny ohradek. H. n. h. V tym zeleným ohradku brustvička zelena. H. n. h. A plela ju přešvarna děvucha. H. n. h. Přijel k ni přešvarny suhajek na vraným koničku. H. n. h.“

Jarkovské: „Za Krakovem černá rola, na tej roli křibek stojí; pod tym křibem Ulijana. Co tu delaš, Ulijano? Ulijano? Krasna panno? Šatky šiju. Přišel k ni ctnostný mládenec, žádal od ni jeden věnec. A ja tobě vinka nědam, nebo si z Krakova měšťan, ani tej šatečky, bo je od matičky.“

Rakovské: „Vyněsemy Mařenku ze vsi, přiněsemy letorošť do vsi. O letorošť všeckym pannám na radost, a panicům, čarovnicům na zlost. Mařenko překrasna, kaj si přebyvala? Při Dunaju, při mořu nožky umyvala. Ty rakovske děvečky jako krasonečky, a ty dělovské jako solné bečky. Rakovsci koňare jako perníkaře, a ti Dělovsci jako kominaře.“

Jakmile děvuchy vynesly Mařenu za dědinu, počaly ji odstrojovat a do jejích šatů oblékly nejkrásnější děvuchu z dědiny. Odstrojený došek zahodily. V Kyjovicích shazují Mařenu v lese Miličku do potoka se slovy: „Smrť Mařeně a nam ni!“

Žerdka, na níž se nesla Mařena, připraví se na plapořec, tj. přiváže se „máj“ pentlemi ověšený, nebo se také červená šátka připevní. „Plapořec“ se buďto nese vedle „nevěsty“, která v Mařeniných šatech jsouc nastrojena bílou šatkou si oči utírá, anebo jej nese sama. Nesouce máj do vsi, děvuchy zpívají.

Damradovské: „Mařenu smy zanesly, majiček něsemy, majiček zeleny, pěkně přistrojeny.“

Jarkovské: „Vynesly srny Mařenu ze vsi, přinesly srny plapořec do vsi.“ Anebo: „Smrť z města, leto do města!“

Lukavské: „Smrť smy zanesly, maj smy přiněsly, aby děvečky dobře myslely, věnkův navěly, na maj věšely!“

Rakovské: „Naš majik želony, pěkně nastrojony: na našim maječku malovane jajka, co ich malovala rakovska krčmarka.“

Navrátivše se do dědiny, jarkovské děvuchy na příhodném místě zastavily a zpívajíce tančily po dvou. Jedna totiž vystoupivši z kola chytila jinou oběma rukama, tančíc do půl kola; pak chytivše se levýma rukama točily se vpravo a taktéž pravýma rukama vlevo. Tak se tančilo. Při tom tanci zpívaly děvuchy:

Otické: „Kaj to letíš, hušo zla. Bohu nemila? Ja poletím do Uher, vlčku zly, Bohu nemily.“

Raduňské: „Já poletím do Uher, myško zla, Bohu němila. Ja ju ene chytím, do ďury ju strčím.“ Popěvek jiný: „Skoč ty, babo, do vody, pro ty zlate podkovy. Okujemy barana se zlatýma rohama.“ Je patrně také píseň táhnoucí se ke shazování Mařeny do vody. Vynášení Mařeny bylo všeobecné, ano i v Kateřinkách do nedávna se slavilo.

Jako děvčata po vynesení Mařeny přinášejí jen jeden „majiček“ do vsi, tak zevšeobecněl tento zvyk na přinášení „majička“ čili „Krásny“ do každého domu.

S Krásnou se chodí na Smrtnou i Květnou neděli, jak to nejlépe zřejmě v *Opavě*, kde jednu neděli chodili s moravskou, na druhou s německou Krásnou. V Opavě se koná trh na „krásny“, totiž na chvojiny papírem různobarevným ozdobené. Děvčata obcházejí dům od domu, zpívající písně k vynášení Mařeny i jiné náboženské a jarní.

V *Žimrovicích* a na Hradci děvčata pějí: Krasna, Krasna, kaj si huši pasla? A ja sem jich pasla pod kopečkem, za kopečkem, až se zemia třasla. Dítky, dítky, půjděmy na kvitky, buděm pec kolače. Jake? Jake? Same tvarohové a za dvě neděle budu hrozenkove. Bila, Bila, kaj si klúče hodila? Pod policum, za policum, tam sem jich hodila! Vyšla hvězda na kraji světa, zasvítla na pul světa. Nebyla to hvězda jasna, byla tiž to panna krasna. Šla Maria, šla plačici, sveho syna hledající. Nadešla tam apoštolum. Coste smutni, něveseli? „My sme smutni, něveseli, že sme Krista něviděli.“ A co že ho něviděli? jak ve čtvrtěk při večeri, jak chleb lamal a rozdaval, svatum krvium jich napajal, aby jedli a ju pili, na Krista nězapomněli.

Ve *Vávrovicích* zpívají: „Bila, Bila, kaj si klúče hodila? Svaty Juři jede, aby zem odmykal, aby tráva rostla, travička zelena, všelijaké kviti, co se v polu sviti modra leluja.“ – „Bila, Bila, kaj si klúče hodila? Do komory na policu, tam sem jich hodila. Juře, male pachole, jelo s nimi do role, a tam s nima hralo, zemi odmykalo, aby tráva rostla, travička zelena, fialenka modra, děvečko nadobna. Hej, hej, Černa neděla, kam si klúče poděla? Dala sem jich dala svatému Juřemu. Svaty Juři buři, aby tráva nastala, všelijaké kviti na věnečky miti. Hej Maria, hej Maria, kaj si dluho byla? U studenky nohy, ruce myla. Čim si jich utírala? Lístečkem utírala. Zámečkem zamykala. Svaty Juři jede k nam, po věnečku nese nam, nese, nese nam hulčinskym pannám.“ „Hej, hej, klášter na mořu, a v tym klášterečku tři lůžka stoju. A v tym prvním lužku sv. Jan leži, a v tym druhým lužku Kristus Pán leži, a v tym třetím lužku Panna Maria. Nad sv. Janem svíce horaju. Anad Kristem Panem anjele hrajú. Nad pannum Marium ruža vykvita, a z tej ružičky ptaček vyhlida. Něni to ptaček, jest to Syn Boží.“ „Svátý Juři buři, zem se odmyka, aby trava rostla pěčna zelena, všelijaké kviti pro ty male děti, aby věnky vily, majičky strojily. Hej nam hej! Krasna leluja. A na te leluji je tam kamyček. A na tym kamyčku je kosteliček, a v tym kosteličku dvě svičky stoju, před pannum Marium svíce horaju.“

Proč se obchází s Krásnou, je patrné ze slov: Vyšla hvězda do hlinika, dajť vejec do košíka, bo ten košík je beze dna, až je plný do poledňa.

Smrtná neděle, či jak v Porubě na Těšínsku praví „Černá“, je památná předně proto, že v týž den vynáší odrostlejší mládež Mařenu, Marinu (Skalice), Smrtnici (Zlatníky), neb Mařika (Janovice), Mařocha, Mařoška (Lukavec), Marca (Dobrá),

Smřůcha, Smřtocha (Raduň), Mrviocha (Koberice); za druhé, že děvčata chodí po Krasne. Obřady a písně nynější sebral Jan Vyhliďal.

Raduňské školačky robí si Mařenu z došku a to tak, aby měl jakousi podobu člověka. Ze slámy ukrotí ruce; kde má došek hlavu, přemění ji na hlavu. Na hlavu dají bílou karkulu a bílý věnec; tvář, již tvoří koupená larva, zahalí závojem. Tělo oblekou do košile a bílých šatů, nohy do punčoch. Bylo obyčejem, že poslední nevěsta půjčovala „slubné“ šaty na Mařenu. (Chvalkovice, Zlatníky.) Tak přistrojenou Mařenu napíchnou na žerďku a nosí po dědině. Nejdou ke všem, jen k těm zámožnějším. U stavení zanotí: „Mařeno, Mařeno, přádlá si přadzeno; u studenky prala plenky, aby byla bílá, aby se tym radunským pacholkům zalubila. Ty radunšči pacholci pěkne koně majú, a dy jedu na zalety, pod nima padaju. Ty vršovske divky su jak vědrové bečky, a ty radunske puskokuju jak veverěčky.“

Mařocha, Mařoska vozí v Raduni na dětském „vůzku“ takto přistrojeného: Z došku ukrotí podobu chlapa, za obličej dá se larva, do huby fajfku nebo doutník, na hlavu čapku neb beranici či cylindr; oblekou chlapa do kabátu, kalhot, na ruce navlekou rukavičky a do pravé ruky strčí šablu, přes prsa připnou pás ze zlatého papíru a připnou na ně několik metálů. Tak je hotov; odpoledne po požehnání objíždějí synci-školáci dědinu zpívající: „Jedu formani od Vídně, vezu Mařoska v košině. Cos to udělal, Mařosku? Že tě uvázali za nožku? Ja sem nic zlého nězrobil, ene sem jednoho zastřelil. Cos to udělal v Janově, že tě uvázali za obě?“ Za obdržené dary se počastují; Mařenu a Mařoska vynesou za dědinu, kdež je buď utopí, častěji spálí, řkouce: „Aby těn kral zimy byl spaleny.“

Oblek Smřůchův ve Slavkově bývá černý, na hlavě klobouk slaměný. Slavkovská Mařena má na sobě dvě sukně, spodní je „parkalová“ („vyhlídá jako piket“), vrchní je „šlajerová“, a na hlavě má karkuli. Šňůry vlající z karkule a šatů jsou modré. Šaty zapůjčí některá družka, nemusí být právě od poslední svatby, jak to jinde zvykem. S Mařenou chodí odpoledne a u domů zpívají „Kde domov můj“. Když Smřůch s Mařenou se potkají, pokloní se. Rozpustilí kluci někdy děvuchám polévají Mařenu hnojůvkou.

V *Dolní Lhotě* děvuchy vyprošují si kaptur na hlavu pro Mařenu od poslední nevěsty snažně ji žádající, aby Mařeně něco darovala, která nejvíc na hlavu si nařiká, že je zima a nemá čím se přikryt. Žádaná jim vyhovuje řkouc: „Činim tak z útrpnosti, že tuto drahu památku Mařeně daruju.“

V *Sedlštích u Frýdku* vynášeli synci i děvuchy Mařinu do nedalekého lesa Včelína za zvuků písně: „Neseme Mařinu v oleji smažinu. Kaj ju postavíme? Na fojtové vrata“ atd. Dozpívavše svlekli Mařinu a pověsili na sosnu.

V *Dobré* chlapci chodí s Marcem a děvuchy nosí Mařenu. Vynášejíce je zpívají: „Vale, marný světe, vale ti dávám. Cožkoli v tom světě všem zanechávám. Vím, že nic v tomto světě stálého se nenachází, sama ošemetnost v něm se prochází.“ (Ze „Sbírky církevních písní.“ Nákladem děk. Frýdeckého 1880.)

V *Podvihově* zpívají: „Poděkujme Kristu Pánu.“ „Ve Skalici Mařinu kajsi do chrosta zanisli a skokali kole toho; včil ni, na Moravce tež ni.“ V Janovicích ještě se Mařík a Mařena udrželi. Chlapci Maříka přistrojí jako chlapa, děvčata Mařenu jako robu, a nabodnuvše na koly nosí po dědině monotónně zpívající; „Neseme Mařenu na

Černu nedělu. Kaj ju položíme? Do fojtového dvoru“ atd. Na hranici se sousední obci ji spálí. Kdyby ji spálili před hranicemi nebo za nimi, v těch osadách by mřeli.

Na Smrtnou, též majičkovou neděli chodí se na Opavsku s Krásnou a na Frýdecku s mojíkem.

Krásna či majiček, mojík hotoví se z vršku smrčku. Vršek ozdobí se barevným papírem, růžemi i obrázky. Krásny buď dělají doma, nebo je kupují v městech. Děvčata obcházejí dům od domu, někde společně (Jaktař), někde ojedinele, a vrtíce v rukou Krásnou, zpívají:

Ve *Zlatníkách*: „Krasna, Krasna, kaj si husy pásla? Na zelenej luce, v červenem klobuce. Bila, Bila, kaj si kluče dila? V komoři na polici, tam sem ich hodila.“

Z *Kylešovic*: „Krasna, Krasna, kaj si husy pasla? Na zelenej luce ztratila papuče; přišla do dom s plačem, dostala karabačem, matka ju lutovala slivovym koláčem.“

Ve *Chvalkovicích*: „Krasna, Krasna, naša sviňa sprasna. Ona leti ulicum, krajči za ňum s palicum. Ona křičí: rech, rech, rech, rech, ene mě, krajčičku, něch, něch. Ja sem sviňa fojtova,, u nas budě žaloba.“

V *Jarkovicích*: „Krasna, Krasna, tato hvězda jasna. Zašvítla do pul světa. Něbyla to hvězda, byla to pani Krasna, byla to Panenka Maria.“

V *Milostovicích*: „Krasna, Krasna, kaj si husy pásla? Na zelenej luce, na bilym paluce. Hela, běla, kaj si kluče poděla? A ja sem ich dala svatemu Juřemu odmykati jemu, aby trava rustla, všelisjake kviti, co po polu sviti. Aby trava rustla, pěkně zelena, a s ni vykvitala bila leluja. Hej nam, bila leluja.“

Na *Palhanci*: „Vim ja jeden kosteliček pod jednu horum a v tym kosteličku tři oltaře su. Při prvším kleči Panna Marija, a při druhem kleči milý svaty Jan. A před Panum Marijum svíce horaju, před svatým Janem varhany hraju, a před Panem Bohem ruže rozkvitá. A něni to ptaček, je to Syn Boží, co cely svět stvořil a nas vykupil.“

Jiný variant: „Na širém poli – hej nam hej! Vim ja kosteliček na krasnych dvorach. Hej – A v tym kosteličku tři stoly stoja. Hej – A za prvním stolem sam Pambu sedí. Hej – A při Panu Bohu svíce horaju. Hej – A za druhým stolem Panna Marija. Hej – A při Panne Mariju – ruže rozkvita. Hej – A z tej ruže ptaček vyleta. Hej – A to neni ptaček, to je Syn Boží. Hej – A za třetím stolem svaty Jan sedí. Hej – A při svatem Janu varhany hraji. Hej nam hej!“

Na Frýdecku slovo „krasna“ je neznámé; též v Hor. Slezsku známější je majiček, mojiček, mojík, s mojíkem chodíť. I na Klimkovsku nosí majičky, a prosbu svou, aby něco dostaly, vymáhají si zpěvem: „Majičku, majičku, tys pěkně zeleny. Co bych nebyl zeleny, dy sem byl dluho v zemi. Kralovničko, kralovno, tvůj pan tě vola, abys k němu vyšla sama jedina. A ja k němu něvyjdu, nebo sem sama doma. Moje panimama do kostela šla. Moje drahe šaty do truhle zamkla. Černa neděla, kajs kluče poděla? Ja sem ich dala Kvetnej neděli. Května neděla, kajs kluče poděla? A ja sem ich dala svatej, velkej noci. Svata velka noc, kajs kluče poděla? A ja sem ich dala svatemu Juřemu. Svaty Juři zemum buři, aby trava rustla pěkná zelena, pěkná zelena až po kolena. Ledyjake kviti na věnečky viti. Aj vy děvečky, vitě věnečky z modrej fialenky, z bilej ruženky.“ (Z Poruby.)

V *Prostřední Suché* chodí s mojičkem děvčata, odrostlá školet. Mojiček na vrchu má „lálku“: Aj přistempujeme ku vašimu domu a vinšujem vum ščenství, zdrovi.

Mojičku zeluny, pěkněs ustrojuny! A ten náš mojiček z lasa ide a divajum se naň všici ludě. Ej ide un ide po lipovým mostě a divajum se naň panové goště. Šedí gospodyňka na rug stolu, vyšiva šateček ze samego floru. Před tum našum šišum je veľko kaluža a ta vaša cerka červena jak ruža. Před tum našum šišum je tam kupa blota a ta vaša cerka ze samego zlata. Zdalo se num, zdalo, že v polu goralo a to gospodyňce ličko zakvitalo. Zdalo se num, zdalo, že se v polu mroči, a to gazdoškovi se černaly oči. Ej my vjimy, vjimy, co pacholku třeba: konevka goralky, dva pecinky chleba. Ta vaša pastyrka jak zamiato, to se do kola po šini obraco.

Na *Slovensku* se udržuje posavad v lidovém podání starobylý obyčej vynášet smrt čili (jak Slováci jmenují) „Morenu“, „Murienu“, „Muriendu“, „Mamuriendu“. Již na sklonku XIX. století povšiml si vynášení smrti jako obřadu starožitého Jiří Ribay a zaznamenává v náčrtku programu Společnosti československé roku 1793 mezi pozoruhodnými starožitnostmi – Smrtnou neděli.

Jinou důležitou zprávu zapsal Bohuslav Tablic. Vypravuje z vlastní zkušenosti, kterak v trenčanské stolici ve vsi Slatině a v nitranské stolici v městečku Myjavě mládež nosívá Morenu, vystrojenou z hadrů na žerdi, v průvodu se zpěvy a na konec ji hází do vody. Zesnulý přítel Tablicův líčil, kterak jako chlapec chodíval s mládeží v průvodu s Morenou v trenčanské stolici a zpíval písně: „Morena, Morena, za koho si umrela? Ne za nás (ny), ne za nás (za ny), než za ty kresťany.“

Kollárovou opravou číst místo „za nás“, jak vyžaduje rým, „za ny“ – křesťany, stal se pokus dodat této písni vzácného archaismu, který tu snad není nemožný.

V popisu Tablicově si všímáme ještě zprávy, že i v jiných stolicích na jihu chodívali s týmiž obřady na Smrtnou neděli, ale říkají „smrti“ – „kysel“, prý „od kyselého pokrmu z paru (ze zapařených otrub) připraveného, jenž také těmto Slovákům kysel sluje, kterýž pokrm téhož postního času obyčejně jídají.“

S Tablicovou zprávou shoduje se popis z doby novější. Mládež prý zpívá při vynášení, nazývají smrt „kysel“: „Tavo (on) kysel, tavo na pešťianské právo, tavo kyseľina, nuká šoudrovina. Opojíme, opojíme richtárovho syna; ak nebude píti, budeme ho kyjem kyjovati, za vlasy kvákati.“

Název „kysel“ pochází patrně z doby staré. Neuměli bychom jinak vysvětlit, proč v kraji dosti vzdáleném od Pešťanska, na Moravě ve Všemíně u Vizovic zpívají děti při vynášení smrti: „Nesem, nesem kyselo, štyry leta viselo, na pátý rok spadlo, jak spadlo, hned zvjadlo. Smrť, smrť ukrutná, kyselice nechutná, kyselicu zime a smrť utopíme.“

Staré popisy vynášení smrti na Slovensku ze začátku tohoto století shodují se skoro úplně s obyčejí lidu českého na Moravě, ve Slezsku i v Čechách na Smrtnou neděli. Lid věřil, že vynesení smrti bude chráněn před morem a nemocí, že i v hospodářství bude chráněn před morem dobytčím.

Podrobnější zprávu o vynášení smrti podává Kollár a zapisuje některé popěvky. Vypravuje, kterak na Smrtnou neděli v *Liptově v Lubeli* dívky nesou na vysoké žerdi postavu ženskou ze vsi a zpívají: „Muriena naša, kdes prebývala? V dedinskom dome, v novej stodole.“ Při návratu do dědiny vesele zanotí sbor dívek před jednotlivými chatami: „Vyniesli sme Murienu ze vsi, priniesli sme máj nový do vsi, posejeme sůržicu s ovsy. Navaríme černého piva, opojíme kmetovho syna“ atd.

Chlapci nesou na nižší žerdi za Murienu mužskou postavu, Dedka, tj. „Dida Donda“, oděného v hadry a zpívají: „Dedko náš, Dedko, požrou si nám všetko, nič si nám nenechau, tak si sa dobre mau.“

Z novějšího popisu dozvídáme se, že v *Lubl. sv. Janě* zpívají dívky při vynášení smrti: „Mamuriena dievka, kde si prebývala? Na vyšnom konci za Hrnčiarovci. Čo ti tam dávali? Sukňu mi krájali.“ Za vsí došek, z něhož byla „smrt“ urobena, roztrhali. Každé děvče si kus slámy utrhne a klade ji doma pod husu, aby se housátka vydařila. Děje se tu obyčej podobný jak o masopustě, kdy hospodyně šhubají z přestrojeného medvěda hrachoviny též pod slepice a husy, aby dobře na hnízdě seděly. Jedna dívka přistrojí se za nevěstu, ostatní za družice a žebróni po domech. V Drienčanech nazývají „Morenu“ „Babou“ a zpívají při vynášení: „Hoj, Babo! kde Ťa nesiamo? Taló (tu dolů) na Držkóce, kde prašivia óce (ovce). Zimu, zimu vynesiamo, leto prinesiamo. Hoj, Babo, hoj!“

KVĚTNÁ NEDĚLE

Zábavy a obřady, obchůzky s „litem“, s máječkem, se v některých krajinách přenášejí z neděle Smrtné na neděli Květnou, jak jsme již viděli při obchůzkách při vynášení smrti. Tam jsme také uvedli, kde obřady ty splývají na obě neděle v celek. Tato obchůzka se zachovává v Čechách i na Moravě.

Na *Kolínsku* chodí ráno na Květnou neděli děti a zpívají obvyklým nápěvem: „Květná neděle, Květná neděle, kdes tak dlouho byla? U studánky, u studánky, ruce, nohy myla. Čím jsi's je utírala, šátečkem, lístečkem, abych byla bílá. Svätý Petr z Šíma, nese flaši vína, abychom se napili, Pána Boha chválili. Nám, nám, lhoteckým pannám.“ Každé děvčátko nosí „lito“, totiž malý smrkový stromček, ověšený barevnými ostřížky, stužkami a papírky. (Z *Jestřábí Lhoty* u Kolína, Aug. Hajný.)

Na Květnou neděli v okolí *Police n. M.* je dívčí „lítování“ (v přeneseném smyslu znamená lítování, jakož i „binování“ dar, který obdrží koledník). Nosí se „lito“, chvojek, okrášlený pentlemi, vejdušky a řetězy nebo mašlemi z barevného papíru. Děvčata chodí od stavení ke stavení a zpívají koledy, obecně začínající: „Na tu Květnou neděli...“ Řídčeji nosí se „smrtka“, z bílých hader zhotovená loutka s roztaženými rukama. To zpívají: „Smrt chodí po vsi...“ jako na Smrtnou neděli. (Jar. Petr.)

Na Květnou neděli v *Určicích na Moravě* chudší děvčátka obcházejí po staveních se stromčkem, nastrojeným barevnými papíry a koledují: „Květná neděle, gdes tak dlóho byla, u studynky, u lubinky nohy ruce myla, číms jich utírala? Šátečkem, vínečkem, modrém papírečkem. Pojte, divke z lóke, neste miso móke, pár vajíček od slepiček, žeco (lžici) másla od kraviček, a ve, pani matičko, předete nám vajíčko, předete nám ze dvě, šak se vám to zende (sejde). Zhořela nám fára blízko pivovára, král je nemocné, králka rozcochána; co my máme dělati, my musíme žebrati. Pochválen buď Jéžíš Krystus.“ (Fr. Heidenreich.)

S „kyselem“ chodívají děti na Moravě a na Slovensku na Květnou neděli s podobnými obřady, popěvky, jako na neděli Smrtnou.

K církevním obřadům, k svěcení ratolestí na památku slavného vjezdu Pána Ježíše do Jeruzaléma druží se lidové zábavy vedle pověr o účinu svěcených ratolestí proti kouzlu, pohromě, vedle pověr o polykání jehnědů, kočiček proti zimnici atd. Ratolesti nazývají se v různých krajích rozmanitě: „klokoče“ (i v německých krajinách pošumavských „Klokotschen“), „kočičky“, „berany“ (tak nazývá lid jehnědy), „košťata“, „ratolesti“ apod. V jižních Čechách ustálil se název „berany“ a proto také Květná neděle nazývá se „Beránková“. Proti malým košťátkům v jiných krajích jižní Čechy, hlavně Písecko, Tábořsko a Budějovicko zachovávají obyčej svíjet pruty, první jarní květy, ve vysoké svazky kolem dlouhé tyče. Bývá to v Písku např. pestré podívání, kdy některý „beran“ dosahuje až přes první patro domů i výše. Z vlastní zkušenosti a názorně zachytil tuto zábavu, přidruženou k církevním obřadům, Jan Zitek: V době postní chodili jsme hoši ať sníš nesníh po stráních a lesích hledat lískové pruty, vlčí „lejtko“, střemchu, dubové listí, jedlovou „chůji“, „roupi“ a „kočičky“ na „berany“ pro „Beránkovou“ čili Květnou neděli. Ukládali jsme to do „lochu“ (sklepa). Jíva se zandala buď do písku, který se stále vlhl, nebo do vody, aby měla kočičky. V sobotu před Beránkovou nedělí pletl se beran. Chloubou bylo mít velikého berana. Nesli ho malí hoši, pasáci i pacholci; podle jejich síly řídila se síla i velikost berana. Pacholci mívali vrchol berana do kruhu zatočený, protože by jim ho byl buď „policajt“ nebo i kostelník v kostele o Květnou neděli ohnul dokola a zavázal, aby v kostele ničeho beranem neshodili nebo nerozbili, anebo i vršek jednoduše mu odřízli. To byla hanba i škoda.

Beran se dělal takto: Podle toho, jak veliký měl být beran, přinesla se buď tyč, kolem níž o něco výše přivazovaly se lískové pruty, aby bylo vidět bodec. Nebo se vzal roubík a houžka, do níž se kolem roubíku o něco výše dalo tolik lískových prutů dole seříznutých, až to dole u roubíku bylo zcela vyplněno. Poté se špičky lískových prutů, do nichž se přidávaly stále již dříve zmíněné věci, shrnovaly motouzem, dole vázaly ztuha a tak podobně dále, dovnitř jako do tohoto prvního obložení dávaly se o něco výše nové pruty a ostatní věci, aby nebylo vidět dolního zaříznutí prutů. To se opětovalo tak dlouho, jak dlouhého berana chtěli mít a obtáčelo se motouzem. Na špičce berana udělal se z jedlové chůje křížek. To bylo pečlivého vybírání, aby křížek byl pěkný! Na roubík, bodec z berana vyčnívající, postavil se beran.

Ze soboty na Květnou neděli nemožli jsme radostí a strachy o berana, aby nám ho nikdo nevzal, ani spat. V každém statku měli svého berana nebo i dva připravené, měli-li dva větší synky, kteří chtěli berana nést. Berana nosívají i dívky. Ráno hospodyně ozdobí křížek berana koupennou kyticí a „pentlí“, stuhou, tak aby konce stuhy splývaly dolů. Na stuze si hoši velice zakládali. Bez ní by je beran ani netěšil. Mnohdy se stuha zase schovala na příští rok.

Chlapec s „beranem“.

Pěkný, rovný lískový prut měli jsme zvlášť v ruce. Chvátali jsme do kostela, abychom přišli včas před mši svatou, kdy kněz světil kočičky či berany. Všichni svobodní hoši i ti, kteří nenesli berana, měli pěkný, svižný lískový prut. Tím už cestou vesele si pošvihovali a zvláště jim škádlili děvčata. Po svěcení kočiček šel slavnostní průvod kolem kostela. Hlavní kostelní brána byla však zavřena. Část zpěváků vešla již dříve dovnitř, druhá část zůstala před branou. Zpěváci odpovídali si zpěvy, které vyjadřovaly touhu duší před Kristem zemřelých a v předpekli čekajících na Vykupitele. Když kněz zatloukl třikrát křížem na zavřenou bránu kostela, otevřela se. Brána nebes, uzavřená hříchem, se otevřela křížem Kristova utrpení... Průvod vešel do chrámu. Po mši hoši rychle vyšli z kostela a čekali na děvčata, jež „leskovým“ prutem „stříhali“, aby byla čiperná. Každý stříhá, lup! lup! „svoje děvče“. Utajili-li to hoch až dosud, tímto se prozrazuje, kterou „má rád“. Hoši i „holky“ si toho na Beránkovou neděli dobře všimají. Za nesení berana dostávali dříve desetník, potom 20 h anebo mnoho-li jim hospodář dal. Někde dostávali kromě peněz i červené vejce hned na Květnou neděli. Počet vajec se řídil štedrostí hospodyně.

Po mši, po posvěcení kočiček na Chodsku roznášejí hoši kočičky po vsi tam, kde nemají děti, které by světily kočičky, jakož i příbuzným, a za to dostanou po většině vajec (vařená i syrová, někdy i barvená), peníze. U příbuzných i jablka (v němž někdy zabodnut desetník, někdy nalezne ho i ve vařeném vejci). (Z Milavce u Domažlic, Jos. V. Královec.)

Květná neděle se nazývá na Moravě a ve Slezsku „květnica“, podle jarních květů, které se svítí. Na Opavsku svítí se „kocanky“, tj. ratolesti z jív, bahniře, v Janovicích „palmy“. V otýpce z bahniřových větví, porozkvetlých, zastrčeny jsou kousky dřeva klokočového. Někde otýpka slove „bahniř“ jako ve Slezsku, a jsou k ní přivázány i pruty lískové.

V *Janovicích* chlapci nařežou asi před třemi nedělemi lísek, klokočí, treskutek a kalin a zasadí vše do starého hrnce a postaví k peci i na pec, aby ratolesti rozkvetly až do Květné neděle. V sobotu před Květnou nedělí udělá se z větví „palma“, metle podobná, a ováže se vrbovím. Do koruny strčí se kocanky, tis a četena. Také na ozdobu se nezapomene; okrášlena bývá zlacenými ořechy, vejci, šiškami z lesa, malovaným papírem. Menší děti mají maličké palmy. Když v kostele kněz světil ratolesti, mládež na Opavsku je pozdvihuje a na Těšínsku obyčejně jimi třesou. (Janovice.) V pondělí velikonoční, někde na sv. Marka (v Neplachovicích).

„Chození s lístky“ na Květnou neděli snad všude a nadobro již vymizelo. Staré účty v archivu jindřichohradeckém ze XVII. století zaznamenávají, že se dalo pacholatům, když „s lístky“ na Květnou neděli koledovala apod. Ve výčtu učitelských příjmů bývalo uvedeno, kolik vynáší vedle jiných koled učitelů „chození žákovské s lístky“ apod. Výklad, co lístky značí, podal Jan Tykač, jemuž se také poštěstilo dopátrat se ukázek těchto lístků, s nimiž děti, hlavně hoši na Květnou neděli chodili po domech. Sešitek, z něhož Tykač podal ukázky, má nápis: „Sepsané lístky pro dítky užívající v Květnou neděli. A. 1720 dne 30 Marti.“ „Lístky“ zpívali také v kostele po pašijích. Obsahem je rýmované vypravování pašii či o soudu a usmrcení Ježíše Krista s tendencí církevně mravoučnou, vycházející z mnohých rozjímání, k ději připojených. Sloh je lidový, i ve vážné úvahy připletá se humor, zábava. Vypravování rozdě-

leno je na 41 úloh, které žáčkům ke zpívání byly napsány. Nápěvu zde není, ač (jak z obsahu rozuměti) vše se zpívalo. Po světských odbočkách následuje vždy zbožná modlitba. Podrobně o tom v Českém lidu XIV.

Památka umučení Páně poskytovala vděčnou látku k dramatickým výjevům. Od pašiji, které zpěváci střídavě zpívali na chóru, není daleko k výjevům divadelním. S jazykem národním vetřely se do divadel velikonočních vtipy, čtveračivá úsloví lidová a z toho potom lokalizování děje, přenesení do našich krajin, rozumí se, i s anachronismy. Přímný text původní, evangelický, rozředen ve výjevy, propletené obvyklými zjevy z lidového života a tím tato divadla vypuzena z kostela na světské, veřejné jeviště.

Zachovalo se několik starodávných her velikonočních (z nich zvláště je znám Mastičkář). Hrávali je zvláště žáci studenti. Vedle starších her proslavil se Lomnický, šprýmovný a potutelný mravokárce, skladbou her velikonočních, kde popustil uzdu své čtveračivosti, aby posluchače rozveselil. V XVII. století obnovovali hlavně jezuité velikonoční nábožné hry žakovské.

Zachovaly se zbytky pašijových her, divadla velikonoční, provozovaná zvláště od Květné neděle do úterka velikonočního mezi českým lidem. Tyto hry sebral a v úvodu vyložil, jak se lid jimi bavil, jak se strojilo jeviště, jak se šatili herci, jak a co se hrálo a zpívalo, v záslužné práci Ferd. Menčík, k jehož knize odkazujeme, kdo by chtěl znát podrobnosti.

PAŠIJOVÝ TÝDEN („KŘÍSTÁNÍ, ŘEHTÁNÍ, ROCHÁNÍ, HRČENÍ“)

Obyčeje, říkadla, staročeské pověry v pašijovém týdnu často se zmiňují o Jidáši, po němž nazváno i pečivo, jidášky s medem. Pozoruhodná je zpráva nalezená Zikmundem Wintrem. V ten den (na Bílou sobotu) trčela z kazatedlnice tyč, na níž byla navázána koudel. Té koudeli říkali „Jidášova brada“. I protestantské záduší týnské r. 1609 kupuje „koudel na Jidáše“ a „koudel na Jidášovu bradu“. Kněz na ni ukázal a zpíval: „Pohleďte, jak sláva tohoto světa pomine,“ a poté začal paškální kyrie, a svěcena svíce velikonoční čili paškál. Kromě paškální svíce rozsvěcována zároveň hromada jiných světél, jimž říkali také „jidášky“.

Velikonoční pečivo: Jidáš, růžička, slepička, kolečko.

Zvyk „honění Jidáše“ patří mezi nejstarší velikonoční hry české. Z původního obřadu náboženského vyvinula se dětská zábava, s popěvkami namířenými proti Jidášovi a židům, kteří ukřižovali Krista Pána. V XVI. století byla již obchůzka s popěvkem o nevěrném Jidášovi všeobecně tak oblíbena a rozšířena, že se v tehdejších kancionálech udává u některých písní návod: zpívá se jako: „O nevěrný Jidáš, cos to učinil... Židé nevěrní jako psi černí...“ Také se vyskytují žertovné napodobeniny tohoto popěvku v XVI. stol. na poškádlenou (Březanovy a Třeboňské paměti). Tyto písničky ze XVI. stol. se shodují skoro doslova s nynějšími dětskými říkadly. A neméně přesvědčivý doklad o oblíbě „honění Jidáše“ a popěvků o nevěrném Jidášovi podávají parodie, posměšné napodobeniny těchto písní o Jidášovi, v satirických písních a letácích z doby českého povstání, kde se také uvádí, že se zpívá: O du, armer Judas, Ó Jidáš nevěrný!

Obširné zprávy máme teprve z počátku XIX. století. Krolmus líčí honění Jidáše ve Svatý týden velikonoční: Jinoškové 10–12 let v kostele při obřadu okolo oltáře stojí a jak kněz započne obřady, vyběhne chlapec od oltáře z kostela, běží do vsi nebo města a uhání. Druhé děti hrnou se za ním a uhánějí s řehačkami a klapačkami zpívající: Jidáše honíme, klekání zvoníme, při tom se modlíme atd. (Na Plzeňsku, ve Vys. Mýtě, na Chrudimsku i jinde).

Al. V. Šembera vzpomíná na dětská léta. Toužebně očekávaná slavnost pro chlapce bylo honění Jidáše v pašijový týden. Jakmile duchovní dal znamení, že pašije jsou skončeny, vyběhli chlapi z kostela a dali se do honění Jidáše (některého ryšavého chlapce). První bylo zastavení u děkanství a pak před domy kupců a jiných zámožnějších měšťanů. Tu jim buď suché švestky, buď peníze na rvačku házeli. Honění to opakovalo se na Zelený čtvrtek i na Velký pátek k nemalému vyražení dětí a diváků; okolo r. 1818 zaniklo. Píseň při honění Jidáše plným hrdlem zpívávaná a řehačkami zprovázená zněla takto: Ó Jidáš nevěrný! Co jsi učinil, žeš svého Mistra židům prozradil. Musíš za to šlapat bláto, co nejvíce do čepice. My Jidáše honíme, klekání zvoníme. Kyrie eleison!

Jak se honíval Jidáš na *Blatensku*, líčí J. Tímr: „Maminko, za kolik dní už budeme honit Jidáše?“ „A koupíte mi taky rachtačku?“ Podobnými otázkami zlobívají u nás malí nedočkavci kolikrát za den již od té doby, kdy začínají chystati si „kočičky“, lískové proutky na „jehnědy“ ke Květné neděli. Tím dnem, dětmi tak očekávaným, je středa pašijového téhodne, nazývaná „Sazometná“, také někdy „Škaredá“. Shromáždí se téměř všichni hoši

„Jidáš“, velikonoční pečivo z Jistebnice.

do kostela s vyzkoušenou rachtačkou nebo klapačkou (mnozí „rachtajíce“ pobíhají kolem), kde se konají hodinky při rozžatých svících na známém trojhranu. Všichni bedlivě pozorují, jak kostelník jednu svíci po druhé zhasíná a netrpělivě čekají, „až zhasne tu bílou“. Když se tak stalo, vyhnou se z chrámu, a ten, jenž umí nejlépe utíkat, zvolá: „Já jsem Jidáš!“ a dá se do běhu. (Jindy býval Jidášem, kdo první z kostela vyběhl.) Ihned pustí se za ním ostatní volající: „Jidáš! Jidáš!“ a pronásledují „Jidáše“ tak dlouho „rachtajíce“, až jej chytí. Potom se sběhnou s křikem těsně k němu a „rachtají“ mu kolem hlavy. Honba Jidáše se opětuje několikrát.

Od Zeleného čtvrtku až do Bílé soboty, kdy se nezvoní, shromáždí se chlapci s klapačkami, řehtačkami a tratárky na jednom konci městečka u kříže a zpívají smeknuvše: „A ty nevěrný Jidáš, cos to učinil, že jsi svého Mistra židům prozradil? Za to musíš v pekle hořeti, lucipere, ďáblem tam býti. Kyrie eleison.“ Poté jdou řehtajíce a klapajíce na druhý konec městečka a přitom volají: „Zvoníme poledne, klekání, do kostela.“ A tam u kříže totéž se opakuje. (Zbivrov, Lad. Jedlička.)

V některých vesnicích na *Plzeňsku* školní mládež na Zelený čtvrtek, Veliký pátek a Bílou sobotu „rachá“ místo zvonění. O polednách se seřadí, s tratárky napřed, ostatní za nimi, a ubírají se vesnici rachajíce a klapajíce. Tratárky se tlačí a vydávají podobný zvuk jako silná řehtačka. U kaple a u každého kříže ve vesnici se hoši zastaví, pokleknou a odříkávají tyto verše: „O, ty nevěrný Jidáš, cos to učinil“ atd. „Kristus klečí v zahradě, k Bohu se modlí, anděl strážce jeho jej posilňuje, Kyrie eleison! Kriste eleison!“ (Při Kyrie eleison hoch, jenž má největší řehtačku, jí zatočí a zarachá.) Tak jdou celou vsí; do vzdálenějších ulic zajedou poklusem s tratárky. „Rachání“ opakuje stejně na Zelený čtvrtek, potom o Veliký pátek večer, ráno, v poledne, ve tři hodiny odpoledne, večer a na Bílou sobotu ráno. Ráno rachají jen někteří, starší, obvykle si k tomu přivstanou, zvláště na Bílou sobotu. Mají toho dne ještě důležitou práci: chodí po skončení rachání po vsi, „po vejcích“. Když si uložili doma své tratárky, ustrojí se do svátečních šatů; jeden z nich obleče se za Jidáše a vezme si kožený váček. Některý hoch vezme košík na vejce, jiný košík na hrách a vydají se na obchůzku po vsi. Chudší stavení minou. Vejdou do světnice. Jen „Jidáš“ zůstane za dveřmi. Pozdraví a říkají uvedené verše. Potom vstanou a jeden předčítá evangelium, připadající na ten den. Po evangeliu přinese hospodyně vejce, někdy také hrách, a dá to hochům do košíků. Tu otevře „Jidáš“ dveře, a cinkaje penězi ve váčku dožaduje se také nějakého

Velikonoční klapačka ze Semil.

Velikonoční řehtačka.

peněžitého dárku. Když hoši obešli ves, rozdělí se rovným dílem o sebrané dárky. (Z Plzeňska, Mar. Kozák.)

Hoši, kteří na Zelený čtvrtek a Veliký pátek po vsi „křístali“ (řehtali) poledne a klekání, chodívají večer na Veliký pátek dům od domu s košíkem po vejcích. Přišedše na dvůr, zakřístají a odříkávají (pořád stejně vysokým hlasem, předposlední slabiku ve verši prodlužují a na poslední trochu klesají): „A ty bezbožný Jidáši, cos to učinil, že jsi svého Mistra, židom prozradil, budeš za to mítí v pekle hořeti. Kyrie eleison.“ Zakřístavše opět zpívají druhou píseň: „A ty kluci židi vykopali jámu Ježíši Pánu, Zelený čtvrtek, Velký pátek, Bílou sobotu.“ Pak zakřístají, poděkují za vejce slovy: „Zaplať Pán Bůh za vejce, aby vám slepice hodně nesly,“ a odejdou do druhého stavení. (Nepomuk, Václav Zahradník.)

Způsob „řehtání“ v pašijové dny v *Bavoryni u Žebráka*: Hoši seberou řehtačky a klapačky, obejdou zvoničku a pak jdou průvodem po vsi. Na určitém místě zpívají místo řehtání v pochodu. „A ty židovský Jidáši, cos to učinil, že jsi svého Mistra židům prozradil? Vykopals mu jámu, samému Kristu Pánu, za to budeš v pekle hořet, čertům, dábům sloužit budeš. Krejson, Krejson, Kriste eleison.“ Řehtë se opět až na určité místo, kdež počnou „Anděl Páně“ a „Zdravas“; pak opět píseň „A ty židovský“, vždy střídavě s pokračováním modlitby, tedy: A řekla P. M. – píseň, A slovo, píseň atd. Vrátivše se ku zvoničce, pokleknou přede dveřmi, pomodlí se znova celé „Anděl Páně“, při čemž za každou částí řehtající obejdou zvoničku a u dveří klekají, až při poslední obchůzce se rozejdou. (Eman. Mareš.)

V posledních dnech Svatého týdne, když už umlkne na chodské vesnici zvon, nahrazují jej úplně vážně „dukáči“ dukáním na dukačky (řehtačky). Jistý počet hochů si ustanoví, koho ještě mezi sebe vezmou, zvolí si jednoho, jenž dělá „kápo“ a pokud dukají, všichni společně noclehují. Když jsou se svým úkolem hotovi, na Bílou sobotu ráno, rozdělí se a obcházejí dva a dva: jeden s košíkem na ruce, druhý s dukačkou, odznakem své „práce“ a vybírají si mzdu: vejce na „červený vejce“, o něž se potom společně všichni rozdělí. Dostávají i u chalupníků po dvou, po třech i více. (F. J. Hruška.)

Na Zelený čtvrtek, Velký pátek a Bílou sobotu, když chlapci ve vsi na *Kutnohorsku* řehtají klapačkami místo klekání, zpívají: „Židi nevěrný, jako psi černý, kopali jámu“ atd. (J. Kafka.)

V *Počátkách* konalo se až asi do r. 1874 (téhož roku zakázáno) zvláštní pálení Jidáše. Ve středu velikonoční, na Zelený čtvrtek a Veliký pátek, vždy v čas hodinek, které se právě v kostele zpívaly, shromáždila se, pokud možno bez hluku, všeska číperná mládež mužského pohlaví, ozbrojena řehtačkami a klapačkami, k věži hlavního kostela a toužebně hleděla buď na hodiny nebo na věžní dveře. Tam nikdo nemohl, poněvadž věž byla zamčena. A co se tam dělo? Buď jeden neb i tři výrostci oblékali se za Jidáše. Šatem byly slaměné provazy, jimiž obtáčeli hlavu, ruce, nohy a celé tělo tak, že pro slámu kouska těla vidět nebylo. Jak odbila na věži třetí hodina, vyřítíl se Jidáš z věže. Za ním všeska mládež horem pádem utíkajíc, řehtala, klapala a říkala (vlastně křičela) následující: „Židé nevěrní, jako psi černí, kopali jámu Ježíši Pánu, aby ho jali, ukřižovali; na Velký pátek do hrobu dali, na Bílou sobotu z hrobu vyndali.“ Jidáš přeběhl náměstí, zabočil do Svatoanenské ulice a do kaple sv. Anny,

(která v ten čas byla otevřena) a zde klekl na stupně oltární a všichni ostatní po něm a modlili se pětkrát Otčenáš a Zdravas. Po modlitbě vyběhlo vše ven a začalo se opět: Židi nevěrní atd. Cílem tohoto utíkajícího sboru byl hřbitov. I v kostele se modlili opět jako v kapli. Jidáš(nebo Jidáši) přeskočili obyčejně hřbitovní (tehdy velmi nízkou) zeď, ostatní rozumí se, za ním. Kdo mohl, vrhl se na Jidáše a strhával mu slaměný šat, ten pak zapálili. Odvážlivější přeskakovali oheň. (Těmice u Kamenice nad Lipou, B. V. Šilha.)

Také na *Mladoboleslavsku* hoši po vesnici řehtali řehtačkami a klapali klapáčkami místo zvonění. Na Zelený čtvrtek třikrát (ráno po vyzvonení postu, v poledne a večer), na Velký pátek čtyřikrát (také ve tři hodiny odpoledne), na Bílou sobotu jen jednou (ráno). Pokaždé se sešli na návsi před zvonici, pomodlili se „Anděl Páně“, potom seřadivše se po dvou, nejstarší vždy napřed, ostatní podle hodnosti (stáří) za ním, obcházeli celou vesnici, odříkávající: Židi nevěrný, jako psi černý. (B. Hoblová.)

Při obchůzce chlapců na pašijové dni ve *Zvoleněvsi* děti „vyklapávají“ poledne a hodinu pracovní ve *Zvoleněvsi* u továrny.

Na Zelený čtvrtek po službách Božích podle lidového podání moravského „zavážou se zvony“; úlohu zvoníků odtud až do soboty ráno převezmou chlapci. Na toto společné „hrčení“ velikonoční těší se chlapci dlouhý čas už napřed, opravující a zkoušející nářadí k tomu potřebné, kterým na Zlínsku jsou: hrklávky, klapáčky, valchy a tragače. Hrklávka je česká řehtačka. Klapáčka skládá se z prkénka na malém držadle připevněného, na němž uprostřed okolo osy kladívko se otáčí, tlukoucí vpřed i vzad na prkénko. Valcha je kombinovaná hrklávka i klapáčka. Je to větší prkénko, na němž na dolním konci z obou stran přibito po dřevěném péro a mezi péry uprostřed dvě dřevěná kladívka vedle sebe. Zpředu točí válec s klikou, na němž péro po vroubcích sjíždějíce řehtají a kladívka kolíky u válce vtlučenými se pozdvihují a na prkno dopadajíce tlukou. Valcha se drží levou rukou, opřena jsouc o prsa, pravou se točí za kliku. Tragač je větší valcha, jejíž válec se otáčí kolečkem uprostřed válce upevněným. Drží se v obou rukou a kolečkem se jede po zemi jak obyčejným trakařem. Sešikování jsou podle těchto nástrojů takto: napřed hrklávky a klapáčky, za nimi valchy a na konec tragače. Vedení jsouce vyvolenými „pány“, obcházejí chlapci celou osadu, hrčíce ráno, v poledne a večer a v pátek o třech hodinách. Odhrčevše

Velikonoční trakař s panákem
z okolí Strážnice na Moravě.

v pátek tři hodiny, vybírají po domech vejce a peníze, jimiž pak je páni v sobotu po ranním klekání podělí podle hodnoty nástrojů – tragač bere nejvíce, hrklávka a klapačky nejméně – sobě ovšem určitě podíl největší.

Jinde na Moravě mají klepací nástroje jiná jména. Hrkávka se nazývá: hrkávka, hrkačka, hrkotka, brkačka, vrkačka, vrkač, vrzkáč, vrždák, rehotka, rehotník, rapačka, řehotka, krzačka, skřipac, ščekotka. Klapačce jinde říkají: klapač, klapotka, klapetka; tragači: rapoták, hrkač.

Na západní Moravě chlapi, klepající na chvilku přestanou a zpívají: My poledne zvoníme, tím památku činíme, že Kristus Pán pro nás umřel, a pro nás na kříži pněl. On smrt hořkou podstoupil, by nás hříšné vykoupil, a naše nepravosti ráčil on na se vzít. Protož, milý křesťane, modli se Anděl Páně, aby nás Bůh vždy zachoval na přímluvu Marie. – Nebo: Poledne zvoníme, Jidáša honíme; cos, Jidáš, cos hočinil, žeš svýho Mistra židům prozradil. Voni ho jali, ukřižovali, na Veliké pátek do hrobu ho dali, na Bílo soboto porado drželi. (Z Líšně.)

Večer zpívají: My klekání zvoníme atd. Ráno sezvánějice do kostela říkají: Sezváníme, sezváníme. V Boršicích na Strážnicku „vezú na tragači Jidáša“ říkají: Poledně zvoníme, Jidáša honíme. Židé nevěrní, jako psi černí, Ježíše jali, ukřižovali, na Velký pátek do hrobu dali. Na Jemnicku vybírajíce říkají: Zkázali vás pozdravovati naši páni, abyste nám dali vejce vod klepání.

Na *Žďársku* chodí děti na Zelený čtvrtek s vrbovým proutkem dům od domu říkají: Dej Pánbůh dobrýtro na Zelenej štvrtek, abyste měli tak dlouhej len jako tento proutek. Proutek se červená, leníček se zelená: šak vám ho Pánbůh požeňná. Na *Zábřežsku* v týž den chodí děvčátka „po Zeleným štvrtku“. Nesou v ruce šátek, svázaný na čtyři cípky a při vstupu do stavení řeknou: „My dem po Zeleným štvrtku“.

Abychom nesetřeli nic z roztomilého Zapletalova líčení čistou hanáctinou, nechť sám vypravuje: V *Bochoři* býval veliké svátek pro maľochy: ale jenom chlapi možo klepať poledně a klekání – děvčata si všecko odhrkají hrkačkama doma. Hdo nemá od loňska skovanó klapačku nehde za kominem, už zavčasu dlóho před svátkama vraždže doma tak dlóho, až mu ju kópijó v městě alebo dají udělat doma u stolára. A potom ju zkúší, lesi má břank; od rána do večera se s ňó palicuje po dědině, po zahradě a kole humen. Dyž přinde večir, bez klapačky se nenavečera a v noci by bez ni ani nespál; mosé byť v baráku pod duchno. Ráno sotva prohlídne, hned prubuje, lesi esce klepe jak včera, až přinde Zelené štvrtek. Ráno při mši se zavážo zvony na věži. Chlapi už dávno před svátkama si vykládali o klepání; tož včil už je to tady. Sotva se dočkají poledňa. Od rána se trósijó pomály do hulice k Dorazilovému. Za neboščeka stařečka Dobroslávka bývalo pod oknama, co hledijó do hulice, převrácený kravský koráto. Ztamociť se chodívalo. A pořád zme nahlídali do oken, až stařeček – ze šňupákem v ruce – řekno: chlapi, už... Stařeček pominuli, ale chlapi se tam scházijó posavad. Jak uderé na věži půldvanásté, pěkně všeci do řady. Nestarší všecko komenduruje. „Do řady! Budete ticho! Hdo to klepe! Děléte pořádek! Mojzánu, pod se mnó! S kým ideš? Nemáš klapačku? Tož bež dom. Maminka pečo rukavicu, dostaneš palec! Spořádat se a pěkně iť!“ Napřed dva velicí. Ti vedó, aby se nešlo ani honem ani pomaly. Za něma ostatní podle věšky. Po stranách dávají čtyři věci pozor, aby všeci steno klepali, a pěkně docházeli. Nestarší: „Jedna, dvě, tři“ a klepáci

se hnó. Obendó tříkrát kole kostela – jak docházijó po třetí ke křezu před kostelem, každé hr k němu, aby se dostal na stupínek. Na holé zemi nechce žádné klečeť. Aspoň jedním kolenem na kameňu. Pomodlijó se „Anděl Páně“ – jejich modlitbu istě nenesó andělí v baňkách do nebe – a zas všeci do řady, jak byli. „Jedna, dvě, tři!“ a idó dál k zabráňó. Jak idó po straně, klepó u otevříttech kulné, oken, lebo hde stojijó ve dveřách. Ai do německé hulice včil chodívájó odzvonit železnákom (bydlí tam zřizenci přerovského nádraží) a huličké kole mráščekovýho ke křezu u zabrání. Zas všeci hr, nahonem Očenáš a Zdravas a beró se drahama na hénicu. Za Vaněčkovém je odpočinek. Všeci lehnó na trávníček a odpočévájó. Žádné nesmí ani klepnóť. Brzo se ozve: „Zvíhéte se už, za chvilku pudem...“ a idó po druhé straně do pastérně a k močidlu. Kole fáry neklepó. Přinde ich málo na druhé konec Tratijó se pomaly k obědu. V pastérňách je taky odpočinek. Tam se zatočijó a chvátájó ke kostelu do hulice. U Dorazilovýho se rozendó. Cestó dom klepe každé sám pro sebe.

Večir už to nebévá tak slavný. Jak se zmrkne, zvonijó klekání jenem v dědině: do drahů a do pastérně se bojjó. Večir se taky radijó, hdo pude ráno. Zabere se ich jenem několik. Keré stane nespíš, ide zbudití ostatní. Zaklepe im pod oknem. Dyž idó kole pěti po dědině rozlíhá se to daleko nocó. Až obendó to hlavní – odpočívájó nehde na valci lebo na lavečce. Potem si vykladájó, dyž idó z kostela na Veliké pátek, hdo byl ráno klepať. – Na Bíló sobotu se zvony rozvážó. Klepačky se zas vynášijó sko-vať na komoru pro podruhý.

JEŽÍŠKOVY MATIČKY

V *Bělkovicích na Olomoucku* zachoval se od pradávných dob vzácný obyčej „slavnosti Ježíškových matiček“. Slavnost koná se na Bílou sobotu odpoledne. Již záhy před Velikonocemi sejdou se děvčata, aby se cvičila ve zpěvu velikonočních písní. Zpívá se večer u starých matiček, při čemž se zachovává dávný obyčej, že zpěvačky zpívají v jedné místnosti a cvičitelky poslouchají při zavřených dveřích v druhé jizbě. Svátky se kvapem blíží, proto je nutno zvolit dvě „matičky“. Dříve postoupila prý mladší matička příštím rokem za starší, takže byla každá matičkou dvě léta; nyní se volí každoročně nové. Volena bývají „poctivá“ děvčata a zpěvačky. Slovou matičky, že jedna z nich chová jako matička v náručí sošku vzkříšeného Spasitele.

Nově zvoleným matičkám uloženo sbírat peníze, potřebné ku slavnosti dům od domu. Pak se musí postarat o obvyklý počet družiček a vyvolit čtyři koróbníky, dva selské, dva řemeslnické. Nermalou péči matičky věnují úboru, vždyť jinak nesmějí se ukázati leda ve starohanáckých šatech. V sobotu jsou jinak oblečeny a v neděli velikonoční též. Při strojení pomáhá jim žena znalá starobylého kroje.

Odpoledne před slavností vzkříšení učesavše se, aby poutec byl vprostředku, pokrývají hlavu bílou holubinkou, jež na temeni hlavy tvoří tupý roh; z této na záda splývají široké vyšívané konce. Hrdlo obtočeno krajkovým límcem, dosti širokým, hrud' pokryta černými kacabajkami, opatřenými značně přehnutými límci a na okrajích světle olemovanými. Na bedra si přehodí chovačky, tj. bílé plachty vyšívané, v nichž ponesou Ježíška a koróbičko. Sukně a vyšívané zástěry jsou bílé, dlouhé. V levé ruce

drží růženec a modlitební knížky v šátkách. V Hod velikonoční mají nádhernější úbor, na hlavách pentléke, na prsou voničky, jedna z levé, druhá z pravé strany.

Při slavnosti vzkříšení ubírají se matičky zrovna za baldachýnem. Po průvodu matičky v kostele vystoupí ze zástupu družiček a za zvuků hudby ubírají se do kruchty poprosit pana faráře o sošku vzkříšení. Pan farář pochválí krásný obyčej, napomene je a pak jim vydá sošku a korouhvičku, s nimiž matičky za hlaholu hudby jdou k oltáři. Pokleknuvše u oltáře, modlí se. Hudba umlká, ticho se rozhošťuje v prostorách chrámových, v té zanotí starší matička: „Vstalť jest této chvíle“ a mladší dodá „Ctný Vykupitel“, a celý kostel pokračuje ve slavnostním zpěvu. Zvony se rozezvučí a věřící vycházejí z chrámu: napřed školní mládež s křížem, pak z koróbníků jdou řemeslníci před mládenci a rolníci postaví se k matičkám. Procesí se zastaví blízko Bělkovic u kaple, kdež matičky na schodku pokleknou; starší bratr ujav se slova, vítá zbožné účastníky. Pomodlivše se jdou do Bělkovic za znění zvonku ze školní zvonice. U školy se zástup zastaví a matičky vkročí do ní a postaví sošku Spasitele na stůl mezi kvítí a rozžaté svíce. Vtom mladí i staří hrnou se k „starší“ z matiček, aby jim dala „polóbit“ sošku. Až všichni políbili „Spasitele“ či „vzkříšení“, zapějí společně „Anděl Páně“, jímž pobožnost končí. Matičky ještě zůstanou ve škole a zdobí sošku kvítím. Opustivše školu, roznášejí rozmarýn po domech, zvláště po těch, z nichž jsou chlapi a dróžke: nejpěknější rozmarýn darují koróbníkům.

Ráno v Hod velikonoční svolává školní zvonek. Před školou se seřaduje průvod, ozdobený rozmarýnem. Kdo nedostal od matiček rozmarýn, tomu jej dá osoba, strojící matičky. Duchovenstvo dolanské, kam jsou Bělkovice přifařeny, vychází naproti procesí. Matičky se ubírají v průvodu hned za kněžími a odevzdají sošku do kruchty a svíce věnují na oltář. Po hrubé se koná průvod kolem chrámu Páně, při čemž starosta obce bělkovské nese „vzkříšení“. Po službách Božích vyprovázejí hudebníci Bělkovské až za dědinu. Slavnost Ježíškových matiček se zakončuje v pondělí velikonoční velkou mší sv. s obětí, obětovanou za mládence a panny bělkovské.

Ve farnosti dubanské u Prostějova koná se obyčej takto: „V přifařených dědinách mají v některém gruntě od dávných dob kříž, či jak říkají „Pambička“ nebo „Vzkříšení“. Má po celý Boží rok v gruntě nejčestnější místo (někde bývá též v kapli) a bývá obyčejně zastřen. Panímáma, jak začnou slepice z jara snášeti, schovává bedlivě každé vajíčko. Však tak na tři kopy těch vajíček potřebuje. První dny Svatého týdne se kříž očistí, ověncí a na Bílou sobotu dají na stůl bílý ubrus, hedvábnou peřinku a na peřinku položí kříž „Vzkříšení“. Domáci chodí ve světnici po prstech a ticho je ve světnici jako v kostele. Není-li domáci dcerky, zvolí se dvě děvčata z předních rodin v obci a to jsou pak tak zvané „Pambičkovy matičky“. Ve farnosti dubanské jim říkají po hanácku „dróžke“ a „Pambičkovou matičkou“ je panímáma na gruntě, kde je kříž.

Před procesím na Bílou sobotu vezme jedna dróžka kříž, donese jej do kruchty, políbí ruku a řekne: „Velebné pane, neso našeho Pámbučka.“ – Kříž se zavěsí v sakristii na zeď, vedle něho druhý atd., kolik je obcí přifařených. Když je po slavném průvodu a sv. požehnání, jde zas dróžka do kruchty, políbí ruku a řekne: „Velebné pane, prosím vás, do si pro našeho Pámbučka.“ Vezme kříž, klekne s druhou dróžkou u zábradlí před hlavním oltářem a některý z občanů nebo starší bratr předřikává Otče-

náš, zanotí: „Velebná budiž bez ustání,“ a pak velkonoční píseň. Napřed obchází školní mládež té dědiny, odkud je družička, pak mládenci, potom panny a za nimi mezi dvěma korouhvemi, jež nesou „chlapci“ (selští synové), jdou družičky s křížem. Mají kříž obyčejně položen na pravé ruce tak asi, jak se chová dítě. Za nimi jdou ženatí, a to vpředu, obyčejně starosta s nejváženějšími občany a pak ostatní. Když vyjdou z kostela a dozpívají verš, čeká již hudba a doprovází průvod veselým pochodem. Zatím je v kostele úplné ticho. Když umlkne hudba, jde družička z druhé dědiny pro „Pámbučka“ a vše se vykoná jako dříve. Obec, která má nejdále, odchází první a místní obec naposled. Když dojde průvod ke gruntu, kde bývá uschován kříž, zanesou jej družičky do světnice na stůl na peřinku. Všichni pokleknou a modlí se „Anděl Páně“. Starší se potom rozejdou domů, ale děti čeká v síni a před gruntem celá armáda. Panímáma už hned ráno uvařila a obarvila asi tři kopy vajec na červenou a každé dítě si odnáší od štědré panímámy po červeném vajíčku.

V neděli velikonoční před „hrobó“ shromáždí se opět všichni u gruntu. Družičky vezmou kříž a zas v průvodu jdou ke kostelu. Obec nejvzdálenější přichází první. Na kraji dědiny, kde je farní kostel, čeká hudba. Připojí se k průvodu před družičky a zahraje pochod. Průvod obejde okolo kostela, družičky potom v kostele zavěsí kříž na stěnu blíže hlavního oltáře a čeká se opět na průvody druhé. Když se všichni shromáždili, zahraje pan rector slavnostně na varhany; zpívá se píseň: „Pán Ježíš vstal z mrtvých, aleluja,“ potom je kázání, slavná hrobá a když kněz ke konci mše svaté zanotí radostně: „Ite missa est, aleluja,“ ne pouze na kůře, ale i s kůrem skoro celý kostel zpívá: „Deo gratias, aleluja.“

Po slavné mši sv. je požehnání. Potom vezme kněz pluvíál, první kostelník kříž místní obce, někteří starší občané nebo starší bratři sošku Vzkříšení, paškál, chlapci korouhve, kněz zanotí u oltáře česky nebo latinsky: „Raduj se, nebes Královno,“ lid zpívá dále a průvod jde okolo kostela. Tak se chodí každou neděli a každý svátek po hrubé průvodem okolo kostela a vždy s jiným křížem až do svátku Božího Nanebevstoupení, kdy si družičky zas své kříže odnesou.“

„Vynášení Pambička“ v *Hnojích*: „Po vzkříšení sejdou se z každé obce po dvou děvčatech před hlavním oltářem. Tam jim odevzdají oba duchovní Pambička, totiž kříž s Ukřižovaným, dosti veliký, pro každou obec zvlášť. Děvčata, přijavše uctivě kříž, odnášejí ho na rukou položený a odevzdají mládenci, který vynáší kříž taktéž v náručí položený, oběma děvčaty provázen, v průvodu do té které obce. Průvody z přespolních obcí vyprovází kaplan kousek cesty, jedny po druhých s hudbou. Naposledy vynášejí z kostela svého Pambička Hnojičtí s oběma kněžími. V průvodu jdou školní dítky, všechny spolky, hudba, mládenec s Pambičkem a obě děvčata, za nimi velební pání a ostatní lid. Jde se náměstím do statku čís. 25 „u Krčků“. Tam podává mládenec všem líbati kříž. Pak ho položí v „hrubé jizbě“ na prostřený stůl. Průvod se rozejde. Kněží, mládenec a děvčata posedí chvíli, počastováni jsou od hospodyně. V přifařených obcích též se dává kříž líbati a položí na oltář v kapli na návsí. Večer ozdobí děvčata kříž věncem a hedvábnou rouškou, která se podloží pod celý kříž. Starostí obou děvčat je zjednatí hezký věnec a roušku. Voleny bývají obě i mládenec od místního faráře, v přifařených obcích od starosty. Šaty, ovšem nové, mívaly až do nedávna hanácké; nyní však jenom některá má aspoň šátek na hlavě, vázaný po

hanácku. Na Boží hod velikonoční přinášejí se na hrubou vystrojené kříže v průvodu jako včera do kostela. Přespolním jde naproti „panáček mladý“ s hudbou, jedněm po druhých, veda je do kostela. Hnojickému Pambičkovi jdou oba duchovní naproti až do statku. Před oltářem odebere kněz Pambičky, když s nimi nosiči byli obešli kolem oltáře a dá je pověsiti na stěnu blíže hlavního oltáře. Tam visí do Nanebevstoupení Páně. Tehdy se bez obřadů odstrojí a schovají. Po každé, když se Pambiček odevzdává a přijímá, uctivě se políbí a dává políbiti nesoucímú.“

VELIKONOČNÍ SMÍCH

Lippert vykládá o veselých obřadech pohřebních, o zpěvech a chechtotu, který byl od církve zapovídan, soudí, že nátlakem církevních zákazů byly projevy rozjařenosti, hodokvasy vypuzeny z vážných výkonů, z kostela, a že jen jednou v roce se udržel zbytek starých bujností, že nevázaný, hlučný smích rozléhal se v kostele, totiž na Velikonoce, tak zvaný „smích velikonoční“ (risus paschalis). Tento „smích velikonoční“ byl velice oblíben, až konečně mravokárci dokazovali jeho nepřístojnost a vyhladili jej z velikonočních zábav lidových. O původu tohoto obyčeje, o jeho vývoji a jeho zbytečnosti byly vydány samostatné studie.

Kazatelé se totiž po vážné době postní a po smutném, zamlklém týdnu velikonočním snažili pásmo svého výkladu s kazatelnou osvěžit, potěšit a rozveselit žertovnými rozprávkami a vtipy. Odtud vznikl „smích“ velikonoční. Kazatel Mathesius vysvětluje původ smíchu velikonočního ve smyslu již uvedeném. Za mlada prý slyšel na velikonočním kázání pohádku o potrestání dvou čertů, kteří chtěli svými nosy zastrčit pekelné brány před přicházejícím Kristem. Nosy byly jim uraženy. Jiný kazatel prý vyzval přítomné muže, aby ten, kdo v domácnosti vládne, zanotil velikonoční píseň. Lid se utišil. Nikdo ani nedutal, nikdo si netroufal. Konečně jeden zachránil čest přítomných mužů a zanotil. Všichni mužové ho za to doprovázeli a pohostili. Když prý však byly někde jinde ženy vyzvány od kazatele o Velikonocích, která doma vládne, aby zazpívala velikonoční píseň – zazněl náhle z úst žen všech jako na povel sborem zpěv. Takové a podobné doklady jsou zapsány na důkaz, jak „velikonoční smích“ byl rozněcován. Církev ovšem záhy zapovídala výstřelky, které se přidružily k vážným obřadům velikonočním. Přísně kárala přestupníky, až se jí podařilo vyhladit z církevních obřadů také u nás světský příhrublý živel, snadno vysvětlitelný ze starých dob, kdy vzdělanost prostého tehdejšího lidu byla přístupna žertům nevázanějším, než jaké byly kratochvilné rozprávky velikonoční. V XVI. věku papež Pius V. důrazně se opřel proti „velikonočnímu smíchu“, o němž potom není zpráv. Vymizel.

Z oblíbených pohnutek k smíchu velikonočnímu také u nás býval dohad, že radostí nad vzkříšením Páně slunce na nebi tancuje. Patřilo k zábavám českého lidu na Velikonoce, že se chodili dívat, jak slunce při východu na Boží hod radostí třikrát si poskočí. Lid věřil, že se to bude opakovat každý rok, co svět světem stojí, na Boží hod, kdy Kristus vstal z mrtvých. V některých osadách chodívá průvod na výšiny čekat východu slunce a dívat se na jeho skoky. Zpívají při tom nábožné písně velikonoční. Na návrší rozzihají oheň a kolem něho požívají jídla i zapíjejí sousta pálenkou.

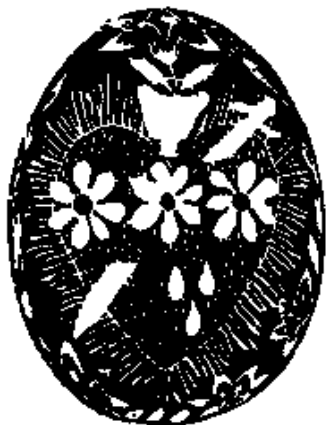
To si přinesou z domova. Opět zpívají a modlí se. Obvyčejně však unaveni usnou, a než se kdo probudí, slunce již dávno po domnělém tanci putuje po blankytu. Objeví-li se tančící slunce na nebi čistém, jasném, věští pěkné léto, bohatou úrodu a šťastné svatby v tomto roce. Zkazky o tančícím slunci na Boží hod velikonoční vypravuje i lid na Vysocku.

KRASLICE

Nejvýznamnějším obyčejem velikonočním je pomlázka. Rozumíme tím slovem nyní několik věcí. Pomlázka je spletené proutí vrbové nebo jívové, jímž se mládež o Velikonocích vzájemně šlehává, a je to také šlehání těmito proutky a nazývá se tak i obvyklý velikonoční dar při obchůzkách mládeže a při šlehání – malovaná vajíčka, kraslice.

O původu kraslic, tj. malovaných nebo jinak ozdobených vajíček, bylo již mnoho dohadováno a ještě více napsáno, jak dosvědčuje bohatá literatura jim věnovaná. Sbírání, ukládání kraslic v muzeích a jich popisování pro shodu ornamentiky s ozdobami lidové práce (na výšivkách, nábytku, na památkách psaných aj.) děje se teprve od Národopisné výstavy. Morava učinila v tom směru prvý a šťastný pokus. Jeho výsledkem je bohatá sbírka kraslic, majetek Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci, a záslužná publikace téhož spolku „Moravské ornamenty“. V Čechách byly sbírány nahodile, jak kdo co daroval. Pěkná sbírka uložena v Náprstkově muzeu a v Národopisném muzeu v Kinského zahradě v Praze. Také některá venkovská muzea pojala sbírání kraslic do svého programu, jako např. „Včela čáslavská“ a Klatovské muzeum. Přes to však můžeme říci, že vše, co v té věci podniknuto v Čechách, neuspokojovalo, poněvadž neopravňovalo k názvu souborné sbírky a systematicky spořádané, kterou by kromě toho provázal slovesný materiál jako nezbytný spoličinitel.

Slovo „kraslice“ zapsáno je v nejstarších slovnících českých, kam sběratel uložil přirozeně jen nejběžnější a nejznámější názvy, můžeme tedy kraslice i pomlázku pokládat za zvyk všeobecně známý ve XIV. věku, vzniklý dávno předtím.

Škrabaná kraslice.

Škrabané kraslice z Kobyl u Čes. Dubu a z Dubňan u Kyjova.

Náš lid vykládá jinak o původu kraslic než učenci. František Šejvl, rolník v Blešně u Hradce Králové, zapsal zajímavou pověst, jak ji slýchal v mládí: Když Pán Ježíš se svatým Petrem chodili po světě, přišli do jednoho statku a prosili hospodyni o kousek chleba, ale ta neměla právě v celém stavení chleba. Jelikož si oba příchozí stýskali na veliký hlad, nevěděla ubohá selka, co by jim narychlo k jídlu podala. Vtom slyší kdákání slepice, která slétla z hnízda. Selka hned vyskočila na kurník, kde našla hnízdo vajec, sebrala je, dala do teplého popela, kde je upekla a nakrmila jimi oba pocestné. Když tito odešli, šla pro chvostě, aby skořápky na zemi pohozené smetla. Jaké bylo její udivení, když uzřela, že skořápky jsou proměněny ve zlato. Selka potom každého pocestného, který se u nich zastavil, častovala pečenými vejci, ale ze žádných skořápek nestalo se již zlato. Pak tak činila jen ve výroční den oněch dvou pocestných. Ale zlatých skořápek se již nedočkala. Odměny dočká se až na věčnosti.

Způsob, jakým se kraslice zhotovují, „kraslují“, je několikery. Jan Soukup líčí: Nevařené „vajíčko“ ozdobí se roztaveným voskem, připraveným na lžici nad žhavým uhlím. Vosk se nanáší špendlíkovou hlavičkou nebo přistřiženým pírkem. Vajíčko takto upravené se dá vařit do červené „pryzy“, jež se přichytí na vajíčku na místa voskem nekrytá. Voskové ornamenty někde ponechávají, jinde je odstraní a dostanou bílé ozdoby. Stejně se zhotovují bílé kraslice, na něž se lípá vosk červený a zelený, teprve když jsou vařeny.

Neméně pozoruhodné jsou straky, též rejsky. Na modré nebo červené půdě, podélně páskou rozdělené, spatřujeme např. ostrý tvar srdčitý, vybíhající záhy v palisty, z jichž středu vykvétají na třech lodyhách 3 slunečnice v té asi podobě, jako je vídáme na dýnkách zlatých čepců, holubinek a jinde. Druhá půle kraslice se honosí koutem, nesoucím v zobáčku psaníčko. Na těchto kraslicích se snoubí škrabání s nanášením vosku a pozlátka.

Na kuthan s řevavým dřevěným uhlím si postaví stařenka nádobku s voskem. Pak usedne, vezme vajíčko nejméně 3 dny staré, aby lépe chytalo barvu, trochu ohřáté,

Škrabaná kraslice ze Stavěšic u Kyjova.

Škrabané kraslice z Dubňan u Kyjova.

aby se vosk lépe přichytil, omočí hlavičku velikého špendlíku ve vosku a rychle maluje po vejci plné rosety. Ovoskovaná vejce klade do studené cihlové barvy, tak aby byla úplně potopena. Druhý den ráno uvaří je v téže barvě. Je to obvyčejně odvar cibulových slupek nebo barva, vyvařená z jarního žita, sena a kávové vyvářky.

Kraslic škrabaných s motivy prstonárodními nápadně ubývá, jakož vůbec i sám způsob mizí. Umění to zapadá s dovednými a trpělivými stařenkami a starci. Škrabání se děje nyní namnoze též na vejcích lakovaných, šablonovitě, což by konečně nevadilo a na věci ničeho neměnilo, kdyby zároveň neustupoval prstonárodní ornament všednímu rostlinnému bez toho pojetí, jaké charakterizuje naše výšivky.

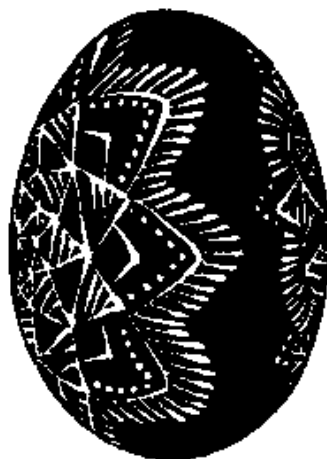
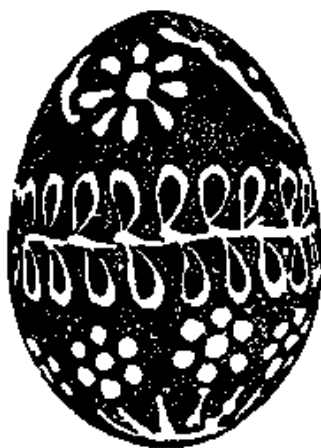
Někde ozdobi kraslice takto: Na vajíčko se nalepí drobné lístky, lupénky jetelové, vajíčko se pak ováže hadříkem a dá se vařit v odvaru cibulových slupek nebo mladého osení. Vajíčka z odvaru vyňatá se zbaví obalu i kvítků, pod nimiž zůstávají věrně jejich obrysy.

Na Chodsku barvívají vejce na červeno kupovanou barvou „třískovou“ (kampeška?). Dost často však vidět vejce barvená na hnědo, světle i tmavě, cibulí nebo „drobem“ ze sena, na bleďožluto ovšem, na zeleno petrželí. Straky malují horkým voskem; štětcem je hlavička „špendlíku“ a ostře přistřižený „kotejš“ z menšího husího brku. Vejce se v barvě vaří. Barva chytí, kde není vosku. Na Chodsku dovedou však udělat také obrácený vzor, aby převládala barva bílá. „Půda“ zůstane potom bílá a na ní je červené malování. K tomu bylo třeba dosti důmyslu. Dají vejce napřed vařit do barvy, pak je omalují voskem a potom je dají do „šťávy ze zelí“; šťáva vyleptá barvu, kam může, kde je vosk, zůstane barva.

Mezi mnohými a mnohými vzorečky malování je vidět nejčastěji srdíčko, ptáka, kytku, věneček, hvězdu. Malováním strak se zabývají dívky: prosté neučené děvče vypracuje často malování tak pravidelné a ladné, že by se za ně nemusel stydět malíř. Nejvíce a nejpestřejších strak nadělají každoročně na vesnici chodské „šedličky“; ty totiž našívají na straky i pěkné vzorky domácího vyšívání. Někdy dělají chodská

Voskem vykryvané kraslice z Mrákova u Domažlic.

Voskem vykryvaná kraslice.

děvčata straky, navazující pevně na vejce bylinné listy, zejména petržel, a pak je teprve dávají do barvy. Kde je navázán list, nemůže ovšem chytit barva. Toto malování podobá se modernímu „stříkání“ na dřevo, aspoň myšlenka je táž.

Stručně vzpomeneme ještě dvou zvyků, souvisejících s červenými vejci. První zvyk je náboženského podkladu: Na Boží hod velikonoční dává chodská hospodyně v kostele požehnat několik vajec, červených nebo také bílých, s „mazancem“ a kouskem masa a z toho pak dostane každý člen rodiny, až se vrátí z kostela. V mnohých domácnostech, zvykům starým ještě věrných, ničeho na Boží hod nepožijí, dokud nepojedlí něco z toho svěceného. Drobtý se spálí a skořápky z vajec se uschovají jako posvátná věc. Pověrečná mysl druhdy přidala těmto skořápkám i zvláštní léčivou moc a moc proti hromu.

Druhý zvyk je jakési opakování „červených vajec“, v skrovnějších ovšem rozměrech. Na „zprovodní neděli“, totiž první po Velikonocích, vaří se zase vejce, obvykle už jen bílá. Zase je dávají děvčata chlapcům, jenže už také méně. Děti zase poukují atd.

Zejména pak, to je při tom nové, navaří už v sobotu každá hospodyně hodný hrnec „vajec na rosol“, tj. vaří je ve slané vodě s kmínem, a když je uvaří, naklepá skořápku a nechá vejce v téže vodě až do druhého dne. Těmto vejcím říkají klechtny a ten název přešel potom na celý zvyk. Sami rodáci dali nám vysvětlení o původu toho zvyku: klechtny začly prý odtud, že se „na červený vejce“ spotřebuje mnoho vajec, mnoho se jich rozdá, a jak jsme se přesvědčili, musí se rozdat, takže doma jich zbude málo nebo i žádné. Za týden pak slepice nanesou nových, a na koho se nedostalo, může si to potom nahradit. Někteří už nyní na klechtny zapomínají a někteří už zapomněli docela.

Červená a malovaná vejce, obvykle však už jen prázdné skořápky, z nichž byl obsah malými otvory naproti sobě vyfouknut, tak zvané „pouky“, věšívají hoši na máje, jež stavějí v noci filipojakubské svým děvčatům.

Voskem vykrývané několikabarevné kraslice
z Velké u Strážnice, ze Vsetína a od Uherského Hradiště.

K. Žirovnický rozeznává: 1. Pomlázku rýsovanou, 2. malovanou, 3. okrašlovanou a 4. barevnou.

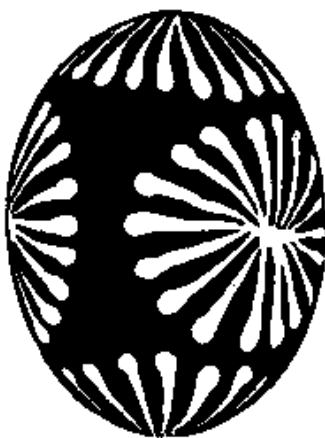
Pomlázka rýsovaná je nejpěknější. K rýsování se nehodí každé vejce a proto se vyberou vejce nejčistší, nejhladší a největší. Veliká váha se klade na obarvení pomlázky a proto kupují nejraději barvu u kupce, ačkoliv dovede hospodyně sama barvu připravit. K tomu cílí sbírá celý rok slupky cibule a schovává je do hrnečku. Před Velikonocemi dá slupky do vody a jsou-li již dosti vymočený, dá tam vejce a vše vaří. Není-li barva dosti silná, tedy přidá slupek, nebo nechá vejce v barvě ještě několik hodin a tím dostane krásnou, stálou hnědou barvu. Přidá-li oleje do barvy, tedy pouští-li tam vejce, chytne se naň olej a barva všude nechytí a vejce je obarveno mramrově. Na pěkně a čistě obarvených vejcích se rýsuje. Rýsování se děje ostrým a velmi tvrdým nožem, nejčastěji kapesním, který má ulomenou špičku a tím se seškrabuje barva.

Rýsování vajec je vlastně stínování. Osvětlená místa se oškrábou a zůstanou bílá, a kde je stín, tam se barva málo seškrabe. Po skončení rýsování je obrázek podobný trochu dřevorytu. Seškrabování barvy děje se velice zdlouhavě a proto je třeba k rýsování vajec trpělivosti a času. Trpělivosti je třeba proto, že se často stává, že se vejce prolomí pod nožem, když již je skoro hotovo. Na pomlázku se rýsují skoro jenom ornamenty rostlinné, jenom k vyplnění mezer mezi ornamenty rostlinnými rýsuje se srdce, kříž, kolečka a písmena. Ornamenty užívané jsou rostlinné a již stylizované, zvláště: květ a list jitrocele, fuchsie, konvalinky, šípku aj., nebo list kopytníku, řebríčku, břečťanu aj.

Jiný druh pomlázky jsou vajíčka malovaná voskem, a ta jsou dvojího druhu: 1. Na bílých vejcích barevná malba voskem. 2. Na barevné půdě bílé ornamenty, zhotovené voskem. Vejce voskem malují se následovně: Pěkná vejce se uvaří v mléce. Potom se dá roztát vosk, nejčastěji žlutý, zelený, modrý a červený, málokdy černý. Tavení se děje na lžících, zvaných „škrabačky“, které se dají nad hrnek, v němž hoří olejový

Voskem vykrývaná kraslice.

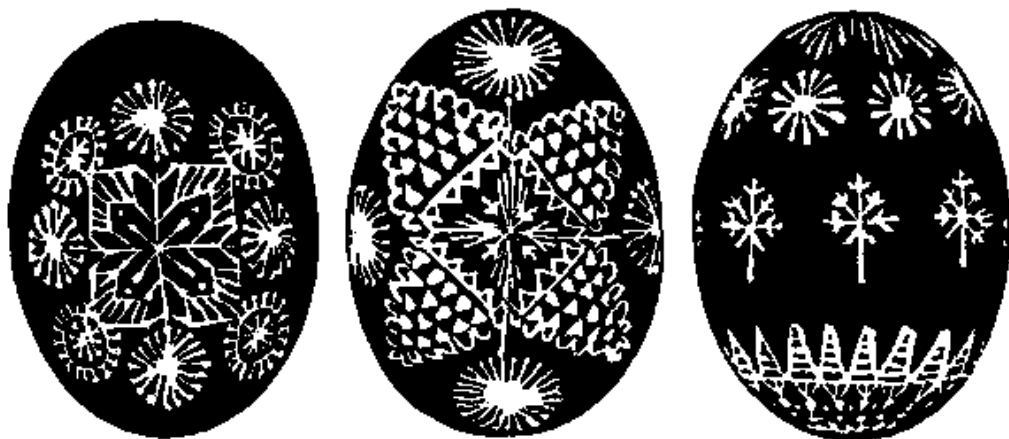
Voskem vykrývané kraslice z Kutné Hory
a z Kunovic na Mor. Slovácku.

kahánek. Nástroje k malování jsou jenom dva: Špendlík, zapíchnutý v držátku dřevěném a z peří udělaná lopatička v podobě rovnoramenného trojúhelníku. Vejce, uvařená a dobře osušená, dají se na mírně teplé místo, aby byla teplá, neboť jinak by vosk špatně chytal. Špendlíková hlavička se namáčí do vosku, na který se musí dát velmi dobrý pozor, aby se nepřepálil. Špendlíkovou hlavičkou se dělají čárky asi 12 mm dlouhé. Vosk rychle stydne a proto čárka je na počátku nejsilnější a čím dále tím slabší, až mizí, vypadá tudíž, jako by byla dělána pérem, když rozdělujeme věty. Kolik je čárek na vejci, tolikrát se musí špendlík namočit do vosku; jistě brzo bolí ruka toho, kdo maluje. Na těchto vejcích jsou ornamenty, složené ze samých čárek, nelze tudíž vše namalovat, co vidíme, a proto musí pracovnice sama ornamenty vymýšlet. Nejvíce se malují hvězdičky, podobné loukotím u kola a věnečky podobné chvoji. Lopatičkou z peří se dělají pásy a hvězdičky, a je méně užívána nežli špendlík. Pracuje se s ní tak, že namočená se položí na vejce a tam vznikne trojúhelníček z vosku. Má-li být ornament bílý na barevném vejci, tedy malování se provede předešlým způsobem, ale obyčejným voskem a na syrovém vejci. Omalované vejce se dá uvařit do vody. Vosk pustí, ale na ta místa barva nechytí a zůstanou tam bílá místa.

Třetí druh pomlázky jsou vejce okrašlovaná a zdobená barevnými látkami, papírky a drátky. Taková vejce mohou být jenom pouze bílá, barevná nebo mramorová. Do špiček vejce se zarazí po špendlíku a celé vejce se rozdělí na několik sudých dílů čarami, vedenými na vejci od špendlíku, tedy jako poledníky na zeměkouli. Jeden díl se přikryje barevnou látkou a okraje se polepí prýmký ze zlatého papíru a druhý díl se nechá prázdný. Na prázdné díly se přilepí obrázky a od špendlíku ke špendlíku se vedou spirálovité drátky. Drátky jsou položeny hustě vedle sebe a přikryjí celou prázdnou část.

Vedle výzdoby bývají na velikonočních vajíčkách nápisy: To vajíčko malovaný je vod srdce darovaný. Tu máš pomlázky vode mě z lásky. Komu vajíčko darují, toho upřímně milují. Komu to vajíčko dám, toho jistě ráda mám. To vajíčko červený je od

Voskem vykrývané kraslice z Kamenného Malíkova v jižních Čechách.

děvy upřímný. Kdo dostane tu pomlázku, k tomu mám největší lásku. Pomlázku ti podávám, tvou lásku si vyžádám. Já tobě dám vajíčko, ty mi dej své srdéčko. Červený líčko má to vajíčko, na něm je bílý písmo rozmilý. (Jan Konopas.)

Moravským kraslicím je věnováno hned od počátku našeho národopisného ruchu mnoho pozornosti, které si ovšem tato zajímavá a ve svém způsobu umělecká dílka našich venkovských malířek zasloužila. Mnohé kraslice se vyznačují tak pěknou výzdobou barevnou i formální, že věru studium kraslic je nejen se stanoviska teoretického, nýbrž i praktického velice vděčné. Upozorňujeme především naše keramiky na kraslice, ujišťující je, že nenajdou pro některé druhy keramických forem nikdy tak vhodné výzdoby v duchu lidovém. Viz zvláště zdařile malované obrázky kraslic od Madlenky Wanklové v díle Moravské ornamenty.

O tom, jakou technikou se zvláště na Slovácku vyzdobují kraslice, najde čtenář podrobnější zprávu ve článku R. Tyršové. Nejstarší je technika „rýsování“, kde tzv. stužkou (na Slovácku) nebo tenkým dřívkem (na Valašsku a za stara i na Hané) se vosk nanášel na místa, která se neměla pokrývat barvou; nověji, asi v druhé polovici XIX. století, začato s vyleptáváním ornamentu pomocí lučavky na vajíčko jednou barvou již pobarvené, nejnovější pak je způsob škrabání vajíček, jak se děje v okolí Uh. Hradiště a místy na Kyjovsku. Od Kyjova k brněnským Klobúkám na několika místech nanášejí ornament na bílou uvařenou kraslici černým, červeným, zeleným a temněmodrým voskem, kterýžto reliéfový ornament svou barvou i svým zajímavým ornamentálním rázem dobře působí. Ostatní kraslice, zdobené pentlíčkami, okrášlené tzv. obtahovacími obrázky nebo pomalované kličkovými barvami a pak potřené lakem jsou cizí zboží novější doby a naprosto nevkusné.

Nenadála se asi tetička Márija Lužná z Nové Vsi od Uherského Hradiště, že v Praze na Národopisné výstavě 1895 chtějí mít a vidět její práci, kterou se každoročně od svého mládí zaměstnává: malování kraslic! Tetička vysvětlila dopodrobna postup práce. Nakoupí si anilinových barev a rozvaří je. Potřebuje fialovou, žlutou,

Voskem vykryvaná kraslice.

Voskem vykryvané kraslice z Moravy.

zelenou, červenou a černou. Rozvařeně barvy: žlutou, či jak ona ji jmenuje sirkovou, červenou a černou, do nichž se vajíčka celá ponořují, má v kamenných hnědých hrnečcích, fialovou a zelenou v malých plechových mističkách. Vosk dává tetička na plechovou lžici, tuto dá přes hrnek, obtíží „nebesklíčem“ a pod lžici rozžehne lampičku, „petrolinku“. Když se vosk rozežře, tu vezme do ruky „stužku“, totiž dřevíčko asi 12 cm dlouhé, v němž je u konce stočený uzounký plíšek, aby zůstala v něm jako dírka, do níž se vosk nabírá a za chvilinku se rozpaluje na „stužce“ samé ještě na plamínku lampičky. Na bílé vajíčko tetička nanáší, či jak ona sama říká, „píše“ voskem ty svoje „mustry“. Kde má být čárečka nebo tečky, bere „stužku“ s otvorem užším, na plnější lupínek či proužek s otvorem širším. Než se nadějeme, má tetička na bílém vajíčku vzorek voskem „napsaný“. Nevadí jí šikmá plocha, nesmáčkne křehkou skořápku syrového vejce, pěkně si, jak sama říká, „podlévá oka“, rozměří vajíčko a „začne mustr v konci neb prostředku a mění ho tamže lebo na příčmo po vejceci“. Když nanesla na vajíčko kresby, které mají „zvostat“ bílé, vezme malou štětičku a touto „napíše“ na vajíčko to, co má zůstat fialové a pak to „zabední“, totiž pokryje pomocí „stužky“ voskem, aby jiná barva na to nevníkla. Pak dá vajíčko do té sirkové barvy, trochu ji ohřeje nad lampičkou, aby stejně „zabarvila“ a vyndává po chvíli vajíčko, na němž vosk zůstane černý, chopí se znovu „stužky“ a „zabedňuje“ to, co má zůstat na kraslici žlutým. Tetička ochotně vysvětlila, že kdyby přišla žlutá barva přes fialovou nebo fialová na žlutou, vznikla by zelená, a to ne pěkná, tož musí se tak s tím zacházet. Ale na žlutou nanáší zelenou barvu opět štětičkou a zase hotovou kresbu zabedňuje voskem a vajíčko klade do červené barvy, kde celé se zabarví tak, že zmizí zbylá zlatová žluť pod jasnou červení. A nyní píše voskem, zabedňuje tu kresbu, jež má zůstat červenou. Ještě zbývající pak plošky na vajíčku nyní červené podle červených voskových kreseb zabarví se nyní v barvě černé a vajíčko, vypadající nyní celé černě, vezme tetička poněkud osáknuté do ruky, přidrží ho nad petrolejovou lampou nad cylindrem, vosk pokrývající kresby se rozehrívá, tenounkou jeho vrstvu setře

Dvě voskem vykryvané kraslice z Moravy a kraslice zdobená reliéfem z barevného vosku.

tetička čistým hadýrkem a vajíčko – kraslice – je hotovo. Budí náš úžas jemností, pravidelností a rozmilou pestroostí svého vzorku. Ty pěkné svoje vzorky jmenuje tetička: „hvězdy, tečky, hvězdičky, lalujky, kvítečky, lístečky, štráfky“.

Na Valašsku malují gazděny vejce takto: Co má zůstat bílé, pomaluje se roztokem vosku. Vejce se pak nechají zažloutnout v roztoku šafránu. Pak se vyndají. Co má zůstat žluté, zalepí se voskem a vejce vaří se buď v březuli na červenou nebo v zelnici s kouskem rezavého železa na černo. Pod navoskovanými plochami zůstane ornament.

POMLÁZKA

Pražský kazatel Konrád Waldhauser († 1369) v Postile pražských studentů zachoval v kázání velikonočním dva zajímavé, patrně prastaré obyčeje velikonoční: Vzpomíná, jak se manželé a milenci šlehají metlami a tepají rukou v pondělí a v úterý velikonoční. Vzpomíná, jak prý ospalé a lenivé časné zrána v pondělí velikonoční házejí do vody nebo alespoň je polévají. Doklady o tom, proč se tato velikonoční zábava nazývá pomlázka, šlehačka, šlaháčka, mrskačka, šmerkost (Schmeckostern), mrzkouz, dynovačka, binovačka, dingus atd., podal jsem ve spise Staročeské výroční obyčeje, Praha 1889.

Nebudeme se probírat všemi doklady, jak tato pomlázka byla u nás oblíbena a rozšířena. Dnešní Pražan bude číst s údivem, jak podle svědectví lékaře Guarinia z doby Rudolfa II. v Praze po ulicích na Velikonoce prodávali pestrobarevné metly. Každý si koupil aspoň jednu a běhal s ní veřejně po městech pražských. Setkali se kdo s pannou, šlechtic se slečnou, šlehá ji po ramenou a po rukou, aby mu dala velikonoční vejce. Na poslední svátek mrskají děvčata mládence, aby od nich dostaly kraslice. Obřad ten provázen je radovánkami v krčmách. Vrchnost prý nejen že této zábavě nezbraňuje, nýbrž i sami úředníci tropí žertovné obřady pomlázkové. Co bylo za Rudolfa II. všeobecnou pražskou zábavou velikonoční, to dnes vyhynulo a stopy toho všeho nalezneme pouze na našem venkově. I tam však pomalu pomlázka vyhyne...

V *Čechách*, na *Moravě*, ve *Slezsku* se udržuje v pondělí a úterý velikonoční zvláštní obyčej, pomlázka zvaný, kterému v Čechách místy říkají také šmerkust neb šmerkous. Pomlázkou nazývaly se vlastně mladé vrbové nebo jívové proutky, s kterými první den chodí chlapci a v úterý děvčata dům od domu. Zpívají velikonoční písně a dostávají za to dárky. Pomlázka chlapecká bývá obyčejně z osmi proutků spletena nebo stočena. Děvčata mívají jediný proutek, ozdobený stužkami a strakatými klůčky. Místem hospodyně si zakládají mnoho na pomlázce. Chlapec, který s ní v pondělí nejdříve přijde, bývá nejvíce obdarován. Hospodyně jeho pomlázkou pomrská krávy a jiný dobytek, aby prý se pomladily.

Pomlázkou však může se omladit nejen dobytek, nýbrž i lidé, a z toho přesvědčení vzal svůj původ oblíbený národní obyčej, že mladíci chodí mrskat děvčata, zapomínajíce při tom ovšem na vlastní význam toho mrskání. Hoši totiž pěstují tento zvyk, aby překvapili děvčata nepřipravená, pošádili je, požertovali s nimi a osvědčili svou

přichylnost. Neboť dívka, kde ten obyčej panuje, velice by se rmoutila, kdyby žádný hoch si na ni nevzpomněl, nepřišel ji vymrskat. Za to děvčata dávají hochům kraslice, které se také pomlázkou nazývají, a odměňují se jim pak neméně čiperným žertem, že je totiž studenou vodou polévají, tu na prostřední svátek velikonoční, tu zase, když po prvé vyjedou na pole orat.

Na Slovensku mládenci při mládenkování mrskají děvčata pruty hlavně na obnažené ruce, hrdlo, takže děvčatům nezřídka ruce šleháním naběhnou. Děje se to proto, aby zůstaly po celý rok čerstvými a svižnými. Po mrskání následuje častování ohřátou kořalkou, bez níž se na Slovensku žádná slavnost obejít nemůže.

V Čechách nazývá se pomlázka také vinovačkou nebo dynovačkou, binovačkou a tynovačkou. Mrskání pak pomlázkou se nazývá od toho nejen mrskoutem, nýbrž také dynováním. Při dynování se zpívají rozličné písně, např.: Dynovačka se čepejí, ať mi má Andulka nevěří; poženeme se do dveří a ze dveří do kuchyně a z kuchyně šup do síně: budeme se šlehat upřímně.

Někde se mrskání pomlázkou děje ve stavení, jinde zase šlehají hoši děvčata, když jdou v pondělí velikonoční z kostela. Nejzajímavější je překvapování děvčat zrána, nežli se ještě obléknou, jak to na jednom svém obrázku zachytil Petr Maixner. Půvabná dívka překvapena je při ranním strojení ctitelem. Hoch má velkou radost, že ji tak překvapil, kdežto dívka polo v úzkosti, polo radostně překvapena jednou rukou se brání, kdežto druhou již vzala kraslici, aby ji dala šohajovi. Soudruh šohajův se potutelně dívá pootevřenými dveřmi. Není pochybností, že mrskání se ukončí k oba-polné spokojenosti, že dívka s radostným rozechvěním bude na pomlázku vzpomínat, kdežto hoch odnese pěkné kraslice na důkaz, že děvče vzpomíná a že od ní obdržel dárek z lásky. Hoši mrskají zrána překvapená děvčata proto, aby prý blechy neštípaly, např.: „Šuk blechy do střechy!“ Nebo: „Pomlázka se čepejí, ať nám panímáma nevěří; poženeme se do dveří a ze dveří do kuchyně, tam ji hodně vysukáme. Dej vejce, vyplať se, ať slepička nepláče.“ Proto také pondělek velikonoční nazývají „mrskaný pondělek“.

V pondělí velikonoční (popisuje r. 1845 Al. Šembera) obyčejné je navštěvování na pomlázku čili na šmerkust. Hoch děvčeti neodpustí, aby ji nevyšlehal zrána žilkou (pomlázkou z proutí neb kouskem sladkého dřeva), což se mu navrátí druhý den i s úrokem. Nejhuře přivítána bývají děvčata v masných krámech. Toho dne se tam proto nerada ukazují. Jako o Vánocích po koledě obcházejí i nyní žebravé děti po šmerkustu, opatřeny jsou proutěnými žilkami a těmito verši u hospodyně se přihlašující: Dávejte šmerkustu červený vajíčka nebo bílý, šak vám zas slepička snese jiný; za kamny v koutku, na zeleném proutku slepička se popelí, vajíčko se kotrlí; slepička kdáče, pajmámo, dávejte koláče!

V pondělí velikonoční na *Boleslavsku* rodiče šlehají děti, hoši děvčata, hospodář hospodyně a chasu pomlázkou z proutků upletenou, aby byli čerství a aby je blechy neštípaly. Dívky dávají hochům pomlázkou vajíčka malovaná a rýsovaná a za to do-stávají od nich o první pouti marcipán. Čeládka má právo na všechna vejce, která toho dne slepice snesou. Děti chodí s pomlázkou barevnými klůcky ozdobenou a říkají: Hoši, hoši, hoši! Zatočte se v koši, dejte nám po groši, nebo, nebo po vajíčku, nebo, nebo po troníčku. Mimo koledy všude známé (jako: Hody, hody do provody) zpívají

se také koledy, jež nápěvem i rozměrem textu připomínají velikonoční písně kostelní: Nesem vám nové léto a dobrou novinu, radujte se, křesťané, vzkříšení Kristovu; barvou se odívejte, stromové kvítejte, tráva, koření svou ourodu dejte. Kyrie eleison. Poněvadž naše matka země se otvírá, zima a mráz studený od nás se ubírá, zelenaj' se, luka, kdy zezulka kuká, až i srdce okřehá každého člověka. Kyrie eleison. – Poslechněte, lidé, našeho hlasu, v tomto přerodostném, veselém času: Pán Kristus z mrtvých vstal, radost dal všechněm lidem zarmouceném, že z mrtvých vstanem. (Potom se dořekne: Pochválen Pán Ježíš Kristus.) Protož, rodičové, své dítky máte a o jejich věci vy se staráte, nejlíp učinite, co zvíte: Odešlete je do školy, Pán Kristus velí. (Opět beze zpěvu: Pochválen Pán Ježíš Kristus.) Až se naučí znát Pána Boha, dostanou pochvalu, chvála ta mnohá, dojdem s ním radosti s milostí, dojdeme s milém s Kristem Pánem, na věky. Amen. (Zakončí: Pochválen Pán Ježíš Kristus.)

Nejmilejší, zároveň však také dost obtížné darování červeného vejce na *Chodsku* jsou dary děvčat chlapcům. Je tu dar červeného vejce do jisté míry vyznáním lásky. Do nedávna, měl-li být chlapec o své dívce přesvědčen, musela jich dát „celej vaječník“, to prý je dvacet a čtyry vejce najednou! Chudák děvče. Měla-li také ona svého chlapce a byla-li selka zrovna navlas a držela se té starodávné pětadvacítky – zbylo jí jedno jediné! Na „celej vaječník“ se v poslední době trochu pozapomnělo, chlapci se spokojí, když je to „jen tak žertem“, jen několika vejci od jedné – za to je vezmou „věřejně“ od několika najednou, děvče oblíbené pak dá vejce zase několika chlapcům, ale to jen když je to, jak jsme už řekli, „jen žertem“. Ale kde už je „ruka v rukávě“, musí nevěsta přinést červených vajec často i více než „celej vaječník“, musí jich přinést plný šátek, pěkný „do kabzy“ ke svátku, a jakých hezkých! „Straky“ mezi červenými, červená mezi strakami – radost se podívat. Chce-li děvče zvlášť ukázat, jak má chlapce rádo, bývá strak více než červených.

Pondělí velikonoční, jemuž se též říká „pondělí červené“, od vajec, jež bývají malována na červenou, známo je na Volyňsku „pomlázkou“, na kterou hospodyně zve ne toliko dítky sousedů, ale i dospělé. Pomlázka záleží v tom, že dítky dostanou několik barevných vajec, hospodyně dostane kousek bochníčku „na košť“. Na konci prutu visí z barevných vln „štrapec“. Pomlázkou šlehají se hlavně dívky. Dívky dávají svým milencům barvená vejce, na kterých je namalováno srdce a napsán nějaký veršík, např. „Péro psalo, srdce hrálo, když na lásku vzpomínalo,“ nebo „Komu tu pomlázku dám, ten srdce mého bude pán.“ (Volyň, Jos. Al. Krása.)

„Pomlázkou“ nazývají se na *Jilemnicku* svátky velikonoční vůbec, zvláště však pondělí velikonoční. V ten den jdou děti, zvláště chudší, od stavení ke stavení a zpívají, známou: „Pomlázka, pomlázka se nám čepejí...“ Za zpěv dostávají rozličné

Velikonoční pomlázky
z Čech a z Moravy.

dárky: vejce, koláče, chléb, peníze, hlavně však precílký, jež nastrkují si na pomlázky, obyčejně upletené z vrbových proutků. Kdo nemá času nebo chuti pomlázku plést, koupí si proutek „sladkého dříví“. Zámožnější chodívají pouze k příbuzným a známým a dostávají obyčejně kraslice. Zvláště však odrostlejší mládež, „hoši“ vynucují kraslice šleháním na známých a milých „holkách“. Za to jsou povinni koupit děvčatům, která jim kraslice dala, „poutí“. Nyní je v obyčeji dávat více cukrové kraslice než malovaná vajíčka. (Studenec u Jilemnice, Jos. Šorm.)

V okolí *poličském* v pondělí velikonoční promrskávají hoši dívkám sukně pomlázkami, upletenými z vrbového proutí, aby byly mrštnější. Barví se vejce a děti chodí po „šmerkustu“ nebo mrskutu nebo pomlázce. (Karel Dvořák.)

V pondělí koledují chlapi; „binují“, otáčejíce opentlenou binovačkou z proutí. Při tom zpívají různé koledy. Malovaná vejce se při tom púli a každou polovici sní někdo jiný. Vzpomene-li si bloudící, s kým polovici jedl, „blud“ ho ihned přejde. (Jar. Petr.)

V pondělí hoši chodí v *Bezděkově u Choltic* na pomlázku. Pomlázka jest upletena z 8 neb 12 proutků, jejíž konec jest ozdoben barevnou stužkou. Koledníci již brzy zrána obcházejí stavení, kde jsou děvčata. Při koledě šupají je pomlázkou, vyhánějíce jim blechy. Menší koledníci zpívají koledy, zač dostávají vejce barevná nebo kraslice, ano i peníze. (J. Hanuš.)

V *Jíkvi u Nymburka* hoši šlehají dívky pomlázkami, aby od nich dostali vajíčko pomlázky. Za to musí každý o loučenské pouti koupit té dívce, od které pomlázku dostal, marcipán. V neděli, za týden po Velikonocích, jest „mladá pomlázka“. V ten den se opět varí vejce. (Aug. Hajný.)

Místo „o Velikonocích“ lid na *Budějovicku* říká „o červených vejcích“, a není snad chaloupky, kde by o Boží hod velikonoční nebarvili vajec. Děti chodí od tety k tetě (a u nás je každá hospodyně všech dětí „teta“), aby jim dala červené vejce. Zvláštní je, že v jižních Čechách vůbec o šlehání prutem, o pomlázce, binování, šmerkusu apod. ničeho nevědí. Mimo červená vejce děvčata dávají svým „chlapcům“ také „straky“ a „rejsky“. Straky si děvčata na Boží hod sama zhotovují takto: Do rozpuštěného horkého vosku namácejí hlavičku hrubšího špendlíku a malují čárky, na špičkách vajec se sbíhající, na vejce syrová. Potom dají vejce do studené vody, v níž je barva rozpuštěna, a když vosk řádně ztuhnul, varí straky v červené barvě. Tu se vosk rozpustí a čárky voskem malované zůstanou bílé, takže skutečně je vejce strakaté, hotová straka. Většího umění je třeba k výrobě rejsek. Ta se provozuje už více řemeslně. V každé vesnici je některá taková umělkyně, která za několik bílých vajec orýsuje dvě roztomilých rejsek. Rýsování se děje na obarvených vařených vejcích nožičkou zvláště k tomu zhotoveným. Okrasy jsou velmi rozmanité, buď podoby lidské nebo zvířecí a květiny. Někdy i celá milostná psaní bývají vyryta na dvojici rejsek. Třetí druh vajec velikonočních jsou „párky“. Jsou to vejce obvinutá „dracounem“ a okrášlená malými stužkami na špičkách i po stranách, spojená v párek barevnou stužkou. Párky se vyrábějí z malých vajec, od mladých slepic, nebo z holubích vajec, ale prázdných, z „fukanců“. Na Boží hod „chlapci“ přicházejí vpozdvečer potají ke svým milým pro „uzel“. Uzlem se rozumívá dárek v šátku svázaný, který dávají ten večer děvčata svým miláčkům. Bývá to něco velikonočního pečiva, zvláště koblihy,

červená vejce, straky, rejsky nebo párky. Každý hoch, který má známost s děvčetem, dostane od ní uzel a je to známkou opravdové přízně, když je jím obdařen. Jednotlivé vejce, rejsky nebo straky dá děvče ochotně každému hochu, který si pro ně přijde, ale uzel dá jen milému. O pouti zase milenec vynahradí ten dárek „poutí“, perníkem, pamlskem nebo ozdobnou drobností. Nezřídka bohatší děvčata dávají do uzlu také dražší látku na vestu, vyšívanou předničku ke košili nebo pěkný šátek na krk. Červená vejce chlapci pojídají, ale straky, a zvláště rejsky a párky si uschovávají jako drahou památku. Když si chlapci uložili uzly, sejdou se později v noci na návsi nebo v hostinci a společně obcházejí od stavení ke stavení „po červených vejcích“, někdy i s hudbou a vždy za veselého povyku a výskání. Hospodář již dávno odpočívá, ale nemá chase za zlé, že ho probudí, a zbudí-li mu děti, však zase usnou! Každé děvče, ať dcera hospodářova nebo služebná, dá chase nějaké červené vejce. Hospodyně přidá pečiva do nůše, již nosí některý z mladších chasníků. Když obešli celou ves, chasníci se vracejí do hospody, kde pojídajíce vejce a pečivo hodují do rána, které se počíná již blížít.

Na Moravě v pondělí velikonoční, které od červených vajec „červeným“ se nazývá, slaví se „mrskačka“. Po mrskačce chodí děti, chasa i ženáci. Děti koledující sbírají po příbuzných a známých malovaná vajíčka, dospělí mrskají ženské na potkání i po domech. Za stara chodívali po mrskačce v neděli večer od 10 hodin celou noc. V úterý je pak mrskačka ženská. Jinde mrskačce říkají: šlahacka, šlaháky, mrskut (na Hané a západní Moravě), šibáky (u Brodu), šmigrust (val. a laš.), kyčkování (Opavsko), kupačka (ib.). Nástroj, kterým se mrská, jmenuje se: tatar, korbač, žila, mrskačka, kyčka (Opavsko), a plete se z vrbového proutí. Někde berou na to pruty sladkého dřeva.

Původ mrskačky se vykládá takto: Když Pán Kristus vstal z mrtvých, lidé stáli na ulicích jeruzalémských v zástupech volající: „Vstal z mrtvých! Vstal z mrtvých!“ Židé je mrskající rozháněli, a na památku toho slaví se mrskačka. Jinde prý se mrskají proto, aby neoprašivěli.

Na *Laších* „choďa na kupačku“ nebo „kupať“ třebas už o půlnoci, v pondělí mužští, v úterý ženské. „Kupač“ umyje v posteli ležící osobě druhého pohlaví tvář, ruce a nohy utře svým šátkem a „vykartáčuje“ po rukou a po šlapkách, aby prý neoprašivěli.

Ve *Frýdlantě* zavede chasník děvče na potok, postříká ji vodou ruce a nohy, vstříkne ji za krk a pak ji vyšlehá. Dívka musí jít s každým počestným mladíkem.

Na západní Moravě posílají děvčata svým milým malovaná vejce (až půl kopy) veršíky popsaná nebo s výkresem srdce, zavázaná v bílém novém šátku, na němž je červeným vyšito jméno milencovo. To nazývá se „pomlázka“. Nepřijal-li by chasník pomlázku, znamenalo by to výpověď z lásky.

Nejčastěji se píší tyto a podobné veršíky na vajíčka: Komu tu pomlázku dám, ten bude srdce mého pán. Komu tu pomlázku daruj, toho srdečně miluj. Péro psalo, srdce hrálo, když na lásku vzpomínalo. Můj zlatý obrázku, daruju ti pomlázku. Moje nejmilejší srdce, podejme si pravé ruce.

V *Jimramově* chodí dívky s mazancem na kopec nebo do lesa „na pomlázku“. Hoši tam přijdou s vínem, s pivem nebo kořalkou a tak společně se hoduje. Jedno

malované vejce má každý rozdělit a jednu polovičku sníst sám, druhou jinému dát. Vzpomene-li si, když zabloudí, s kým velikonoční vajíčko jedl, hned najde cestu. Časně ráno má hospodář každé dobytce mrskačkou šlehnouti; bude prý tučné a mrštné. Tatar od mrskačky hází na střechu, „protože je prašivý“, někde do sklepa, aby se tam žáby nedržely. Jinde ho schovají a vyšlehá se jím krávkou, když kope nebo když se oduje (nadme). Na Brodsku šlehá jím hospodář dobytka, když se vyhání po nejprv na pole, „aby byl zdravý a čerstvý“.

V pondělí velikonoční je na *Valašsku* šmigrúst (mrskačka). Hoši šlehají karabáči, spletenými vrbovými halouzkami nebo březovými metličkami, děvčata, začez dostávají malovaná vejce, nebo se častují koláči a kořalkou. Někde (jako na Hrozenkově) je obyčej, že chasníci polévají děvčata vodou, ano druhdy shazovali je do potoka, což se nyní zakazuje. Ale „zdravo nezdravo, zákaz nezákaz, dyby edem vystrčila z chalupy paty“ – myslí a říkají si chlapi, číhající „za uhlem“. Místy na Meziříčsku postříkují sebe malou skleněnou nebo dřevěnou stříkačkou (čikovkou), a to buď vodou nebo voňavkami. V úterý velikonoční šlehají opět děvčata hochy, kteří se však nedají. Děvčata říkají: „Dnes je naše!“ – Ale hoši odpovídají: „Dnes je toho, kdo obdrží (snese)!“ Šlehají se vůbec navzájem, „aby neoprašivěli“!

Jak jsme již seznali, udržuje se podnes na Moravě prastarý obyčej lidový, doložený již v XIV. stol. u Waldhausera, polévat vodou, potápět do potoka hlavně děvčata v pondělí a v úterý velikonoční na způsob jarní oblěvačky, jak se polévá děvečka, když se vrací prvně z trávy nebo pacholek prvně z orání.

Tato velikonoční zábava je ve Slezsku podnes oblíbena. V noci na pondělí velikonoční vypravovali se chasníci polévat děvuchy. Nejslavnostnější a přitom nejušlechtilější způsob zachovávali chasníci v Kateřinkách.

O půlnoci vypravili se z jednoho konce dědiny s hudbou a každý nesl flaši vína na počastovanou. Bylo při tom diváků nescíslný počet. Napřed již bylo umluveno, do kterých domů půjdou polévat. Zabouřilo se na vrata, na okna, aby hospodář otevřel; pak se dotazovali hospodyně po dcerách, aby je podle okolnosti a jak které šetřili, mohli polévat. Nastalo pak častování: chasníci častovali hospodáře, hospodyně i polité děvuchy vínem, načež zase hospodyně navzájem jak chasníky, tak přibylé diváky častovaly koláči a čím bylo. Po vykonaném pohoštění šlo se o dům dále. Děvuchy na Velikonoce polité pak na sv. Štěpána „sušili“ vínem a častováním v některé opavské vinárně.

Obecné polévání činilo se na potkání ráno, kyčkování dalo se odpoledne. V pondělí měli právo kyčkovati syni, v úterý děvuchy. Kyčky se pletou ve čtvero, patero i osmero z vrbového proutí nebo z barevné kůže; nejčastěji potřebuje se k tomu kořen sladkého dřeva. Od kyčkování dostávali „hnětky“ a malovaná vajíčka; hochům kyčkujícím dávají se různé „paskudy“ čili pamlsky. Nejobyčejnější říkadla kyčkovací jsou: „Kdo bez kyčky, toho dycky“ anebo „Stavaj rano, Marijano, peč kolace na vařtaté: kury pišcu na ohnišcu; kokot zpiva, davaj piva. Dítá plače, daj kolače. Jak nědaš kolača, to daj svěcenika a jak nědaš svěcenika, to tě vsadim do krmika, a jak nědaš chleba, to tě hodim do neba. Vinšujem vam štěstí, zdravi, vesele svatečky, Krista Pana Vzkříšení, abyšte dočkali roku, ně tak roku, ale mnoho let v menším hříchu a větší radosti.“

HRY S VAJÍČKY

Dospělí a hlavně děti se baví na velikonoční svátky buď ťukáním vajec nebo házením do výše, přes střechu (rodičováním) nebo válením, koulením po valbisku, zvláště upraveném, nebo po nějakém svahu.

Děti na *Písecku* provozují s vajíčky různé hry. Tak začnou např. „sekat“. Jeden hoch drží vejce ve dlani tak, aby mezi palcem a ukazováčkem vykukoval asi jen tak veliký kus, jaký je průměr krejcaru. Druhý hoch krejcarem seká. Chybí-li, náleží krejcar tomu, který vejce drží, zůstane-li mu však při seknutí ve vejci, dostane od druhého toto vejce. Jiní zase nesekejí krejcarey, nýbrž „ťukají“ vejcem o vejce říkající při tom: „Baba na babu – špic na špic!“, jmenujíce „babou“ tupější konec vejce. Profuknou-li se „baby“, říkají: „Špic na špic, babu darmo“ a ťukají ostřejšími konci vajec. Či „špic“ se rozbije, ten prohrál a musí svému druhu dát. Naťuknutému vejci říkají hoši „Káča“. (Z Krče od Protivína.) Někteří však při hře dovedně šmejdí. Připraví si vejce, vyfouknou ho dovedně a vylepí smolou. Takovým vejcím říkají „smoláky“ nebo „kolomazníky“. Pak mohou být chvíli jisti, že neprohrají. Ale hoši mají též svoje metody, kterými poznají, je-li vejce poctivé. Vezmou je totiž a ťukají s ním o přední zuby. Je-li „smolák“, pak soudruh se může na „něco“ těšit.

Hry o velikonoční vejce na *Budějovicku* jsou tyto: 1. „Cikání“, tj. ťukání vejcem o vejce, nejprve špičkami, pak „zadky“. Či vejce zůstane na špičce nebo aspoň na jednom konci neporušeno, když vejce druhého na obou koncích prasklo, vyhrál. 2. „Sekání“: Krejcarem nebo i jiným penízem hráč hráči hází do vejce, jež tento drží v pěsti tak, že jen mezi palcem a ukazováčkem vejce zčásti vykukuje. Uvázne-li hozený peníz ve vejci, vyhrává je ten, kdo házel; upadne-li peníz mimo, patří tomu, jehož vejce nezasáhl nebo jen tak, že v něm neuvázl. 3. „Čůkání“, koulení do vajec řadou na trávníku položených „kudrnou“, tj. míčem, uhněteným z volských chlupů. Po celou zimu strádají hoši chlupy z dobytka, aby měli hodně velkou kudrnu. Někde na trávníku, obyčejně do rýhy, nasadí pořadem každý hráč po vejci. Potom se určí pořadí hráčů; noži házejí ke kudrně, či nůž doletí nejbližše ke kudrně, je prvním, ostatní podle vzdálenosti svých nožů následují po něm. Které vejce pak kdo zasáhne kudrnou, je jeho; ale vždy si smí vzít vejce jen jedno, byť i několik jich zasáhl jedním hodem. Kdo chybí, musí vejce nechat ležet, a hra pořadem počíná nanovo. Čtvrtý způsob hry je „válení“ vajec po šindelích nebo latích, položených na způsob žlabu. Každý hráč spustí do žlabku vejce, které se pak válí dosti daleko po zemi v trávě nebo po zemi zvláště k tomu upěchované. Či vejce se nejdále zakutálelo, je prvním, a tak dále podle vzdálenosti vajec se řadí hráči. Má-li hráč vejce vyhrát, musí některé z ležících ťuknout druhým vejcem, jež spouští znova touže cestou po žlabku. Nejednou dochází tu k bouřlivým výjevům, když např. při ťukání (cikání) se ukáže, že hráč nepoctivý má „smolíka“, tj. vejce vyplněné ve špičce smolou. To se ovšem nerozbije, ale špičky druhých nemilosrdně rozráží. Také při čůkání a válení se neobejde mládež bez hádek. Ze hry bývá s hanbou vyloučen, kdo vsadil nebo pustil po žlabku „vdoláka“. Vdolák je poškozené vejce, které se málem nerozpadne ve dvě. (Z Roušína na Krumlovsku.)

Chlapci na *Netolicku* mají rejsky nebo straky nebo dracouny. Rejsky mají vyryté obrázky do barvy. Straky jsou různé zbarveny pomocí vosku. Dracouny jsou vejce,

zdobená stužkami a dracounem. Falešní hráči obehřávají své kamarády fukanci, vy-litými smolou. Milý od milé dostával za dřívějších časů uzel. Naspodu byla měchura (pšeničný koláč zakládaný s manželem = tvaroh s cukrem a rozinkami), na ní dokola postavené koblihy, vnitř straky a rejsky. (Rud. Hampl.)

Na pondělí velikonoční v *jižních Čechách* hrají chasníci mnohé hry o vejce nebo o peníze. 1. Sekání krejcarů do barevných vajec, která se buď položí na zemi nebo se drží v ruce. Drží-li se v ruce, musí být ponechána taková mezera k sekání, aby se tam mohl krejcar volně pohybovat. Hodí-li dobře a zůstane-li krejcar vzejci, do-stane podle předchozí úmluvy buď krejcar nebo vejce. Nehodí-li dobře, dostane to ten, či je vejce. 2. Tlukou o sebe barevná vejce, čemuž se říká na Krumlovsku „cikat“, a to tluče se špička o špičku. Komu se vejce dříve rozbilo, ten prohrál. (Krumlov.) 3. Dají se dvojce hrábě do sebe svými hřebíky, a to tak, aby se mezi nimi mohlo vejce pohybovat. Pak pouští se jedno vejce po druhém, ťukne-li jedno vejce do druhého, tu ten, jehož vejce do druhého ťuklo, je vyhrál. 4. Položí se tolik krejcarů na sebe, kolik je hráčů, a to všechny buď orlem nebo hlavou navrch nebo naopak. Podle řady, jak se hráči dříve rozdělili, tlukou na tu hromádku čtyřkrejcarem. Kolik krejcarů se obrátí na opačnou stranu, než na jakou byly položeny, tolik jich dotýčný vyhrál. Tluče pak tak dlouho, až se mu nepodaří žádný obrátit. Ostatní pak jej podle řady následují. (Budějovice.) 5. Dva hráči hrávají také takto: Jeden si položí krejcar na prst, druhý pak jiným krejcarem hodí mu naň tak, aby oba upadly, při tom řekne buď hlavy nebo orly. Padnou-li oba krejcarů tak, jak řekl, vyhrál; padnou-li opačně, než jak řekl, vy-hrál ten, který krejcar držel. Padne-li jeden orel a jedna hlava, tu nevyhrál nikdo. 6. Hází se krejcar „do limby“. Udělá se totiž někde u zdi obdélník, s určitého pak cíle se hází do toho obdélníku. Kdo je nejbliže s krejcarem u zdi, ten je první. Ostatní pak podle vzdálenosti ode zdi jsou druhý, třetí atd. Pak se všechny krejcarů seberou, a ten, či krejcar byl nejbliže u zdi, vezme je do hrsti, zatře se s nimi a hodí je do výšky, řka buď orly nebo hlavy. Které uhodl, ty vyhrál. Ostatní sebere ten, či krejcar podle vzdálenosti ode zdi byl druhý. Tak se to opakuje, až nezbude žádný krejcar. Vystří-dali-li se všichni a přece nějaký ještě zbyl, tu počne se opět od počátku. 7. Krejcarů se pouštějí s nějakého nahnutého místa. Dříve se ustanoví určité měřítka. Přiblíží-li se dva krejcarů spuštěné na blízkost toho měřítka, tu ten, který krejcar právě tak blízko pustil, vyhrál druhý, ke kterému se přiblížil. (Budějovice.)

Kromě rodičování (házení vajec přes střechu) mají děti na *Chodsku* o Velikono-cích jinou radost s vejci: poukování. To nabývá někdy povahy hry ziskné. Hoši tlukou vejcem do vejce: které praskne, je prohráno. Na chodské vesnici učí se děti také do červených vajec „sekat“ krejcarem: uvázne-li peníz ve vejci, je prohráno, vypadne-li, je prohrán peníz. Tato ne zrovna chvalitebná hra přišla, tuším, z města a nemá na ves-nici velké naděje na rozšíření z té jednoduché příčiny, že chodské děti, aspoň v rodi-nách věrných starým zvykům, nemívají krejcarů vůbec! Nevinnější zábavu jim pů-sobí, dostane-li už některé dítě chuť zkusit také vnitřní, hmotnou hodnotu svého vejce, hádání, než se vejce rozbije, je-li v něm „jaloučka nebo mourek“. „Jaloučka“ je žlutek „na síle“ vařený, čistě žlutý, „mourek“ převařený, mourovatý. Kdo uhodl, do-stane hodný kus vejce, obyčejně všecko, co si vyhádal a oč majetník zrovna dvakráté nestojí: žlutek.

O pomlázce v *Kutné Hoře* za branou se ťuká o vejce. Komu dříve na špičce i na pouku vejce praskne, ten prohrál a musí prohrané vejce odevzdat tomu, kdo vyhrál. Někdy však se najde podvodník, který má skořápku vyplněnou smolou; má tzv. smoláka. Prozradí-li se to, je bit vejcem. (J. Kafka.)

Na *Kolínsku* sekají hoši vajíčka krejčary buď na zemi ze vzdálenosti šesti šlápot nebo se postaví přímo nad ně, buď ho majitel drží v pěsti, necháváje malý otvor mezi palcem a ukazováčkem, jímž krejcar musí se zaseknout do vajíčka. Je-li vajíčko pěkné, doplácí se ještě krejcarem, aby majitel neměl tak velikou škodu. Krejcar, jenž při slabém zatřepnutí vajíčkem ihned vypadne, pokládá se za propadlý a sebere jej majitel vajíčka jako každý jiný, jenž netrefil. „Žmoch“ – hodně rozsekané vajíčko – prodává se menším hochům obyčejně po krejcaru, kteří do něho opět a opět sekají. Není-li dosti vajíček, sekají jablka nebo jen brambory. V poslední čas vešlo v obyčej sekat i pomeranče, jež doplácí se až čtyrákem. (V. Sixta.)

Na *Cholticku* jeden hráč „dává“: drží v ruce vejce tak, aby mezi palcem a ukazováčkem byla malá prostora asi jako čtyrák. Jiní krejcarem do něho trefují. Netrefí-li, vyhraje, kdo dává; vsekne-li krejcar do vejce, vyhraje je, kdo seká. Nebo se též položí vejce na zem do mělkého důlku. Nebo hráči ťukají vejci vzájemně o sebe. Komu vejce křápně, ten prohraje. Rozbitá vejce zovou se „šotky“ nebo „žmotky“. Na „mladou Velikonoc“, totiž první neděli po Velikonocích, mají právo ženy „na pomlázku“, což se obmezuje nyní jen na domácnost nebo příbuzenství, ano i sousedství. (J. Hanuš.)

Na *Polensku* a *Žďářecku* na velikonoční pondělí se sejde mládež i dospělí podle starého zvyku na určitém místě, obyčejně v lese, kdež upraveno bývá místečko mechem ohraničené na mírném svahu. Nejvýše jsou zabodnuty dvě hladké hůlky, po nichž se kraslice spouštějí. Kdo narazí svou kraslicí do kraslice jiného, obdrží od spoluhráče krejcar nebo vejce. Rozbitému vejci se říká „cachta“. Tak se hrávalo v Polné, kde se účastnily cechy s hudbou.

Na Moravě rovněž, např. v *Kojetíně* o svátcích velikonočních dětí s červenými vajíčky provozují hry: *Ťukání*. Hráči stoupnou proti sobě. Jeden nastaví v ruce sevřené vajíčko širší špičkou, tak aby tato jen částečně mezi palcem a ukazováčkem vyčnívala. „Předepsaný“ otvor se určuje krejcarem, který, dotýkaje se špičky vajíčka svým průměrem, rozevívá palec od ukazováčku. Hráč hodí krejcarem do vejce. Prorazí-li skořepinu, vyhraje vejce a krejcar je též jeho. V opačném případě prohrál krejcar, který dostane majitel vejce. Majitel vejce, aby hráč „tak lacino“ vejce nerozbil, si pomáhá svíráním otvoru, jakmile hráč vyzvedne ruku k hodů. Hráčům-nováčkům se nastavuje vejce ostřejší špičkou, po níž krejcar sjíždí a vejce nepoškozuje. Také se tvrdí, že perličí vejce vařené v octě nikdy se krejcarem nepoškodí. V novější době podvádějí hráči tím, že před obarvením namočí vejce do rozvařeného klišu a vyndají je, až kliš na povrchu ztuhnul. Pak teprve vejce barví. Vyskytují se již i dřevěná vejce, kterým ovšem těžko krejcarem skořepinu natlouci. Dobrý hráč se proto o pravosti vejce důkladně přesvědčí, než se pustí do hry. Nemá však majitel vybraný krejcar zadarmo. Nejednou upustí vejce pod ranou, kterou jemu citelně zasazuje prudce vržený krejcar. Z té příčiny bylo nesnadno naléztí hráče, který by byl přistoupil k ťukání čtyrákem. „Špicování“ se podobá hře předcházející. Hráč totiž toliko místo krejcarem udeří do vejce, podle popsanych pravidel drženého, vejcem, jež drží ve své ruce, tak

aby asi třetina nebo polovice jeho z ruky vyčnívala. Vejce z ruky nepustí, jako bylo u krejcaru, nýbrž ťuká, drže pevně své vejce, i po nárazu. Čí vejce se prorazí, ten prohrál. *Do důlka* podobá se v zásadě ťukání, vyžaduje však zvláštního většího místa. Malované vejce položí se do mírného důlku, aby se neodkutálelo. Hráč vzdálí se od něho na čtyři svá chodidla. Pak zakročí jednou nohou, nahne se a hodí krejcarem do vejce. Prorazí-li skořepinu, je vejce jeho: jinak prohrál krejcar. *Dohazování* hraje se na rozsáhlejších místě a má vždy dostatek diváků i hráčů, neboť se může hry zúčastnit libovolný počet hráčů, dokud vejce není prohráno. Jeden z hráčů položí na zem vejce do vzdálenosti 4–6 kroků od ostatních. Nato ostatní „se odhazují“, tj. hráči střídavě dohazují od cíle krejcarem k vejci a odměřují vzdálenost dopadlého krejcaru od vejce. Není-li tato větší než na píd' nebo je menší než na píd', vyhrál hráč vejce i krejcar. Dopadl-li však krejcar dále od vejce než na píd', zvedne si majitel vejce krejcar a hází druhý hráč. Tím způsobem se hra stále opakuje a vynáší prý majiteli vejce vždy značný zisk.

Na Boží hod velikonoční odpoledne se sejde na chodské návsi chasa a hoši, vyberouce si příhodné místo, házejí za přítomnosti děvčat vejce, která dostali, buď přes střechu nebo přímo do výše, tak aby padala na drn a provolávají při tom: „Rodiče, rodiče – červený vejce!“ V posledních letech vzdává se už chasa „rodičování“. (Tak ten zvyk jmenují.)

Od kterého děvčete se rozbije vejce, to má výsměch, možná i, že se tím chce zkoušet „stalost“ děvčete. V poslední době rodičování mezi chasou přestává a rodí čují nejvíce děti.

Na starí velikonoční hry koulení vajec upozornil J. L. Pič.

Odpoledne v pondělí velikonoční (vypravuje Šembera) nastává *koulení vajec* na válkách. Udělají se za pěkného počasí na konci předměstí pod širým nebem, za deštivého ale někde ve stodole dlouhé, pozvolna se schylující války; chasa a dílem i dospělí sousedé scházejíce se tu kladou vařené obarvené vejce podél podešve u boty a pouštějí je dolů. Čí vejce nejdál uběhne, ten vyhrá. Běda však při tom ošemetnému zchytralci, na nějž by se prozradilo, že syrové a tudíž živější vejce (upíjenku) s vařenými o závod pustil; jeho nový velikonoční kabát neušel by štempli vaječnickému za tak ohavný podvod. I tato jindy velmi oblíbená hra vychází rok od roku z obyčeje.

V *Křinci* o pomlázce ťukají nyní vajíčka, ale před lety bývalo obyčejem koulení z kopečka, což se dělo vždy na polední stráni vrchu Chotuce. Pomlázky účastnila se ponejvíce mládež škoie odrostlá a dospělejší. (Ant. Stifter.) V Přerově u Labe na pomlázku koulí se vejci z kopce dolů. Komu se nejdále odkulilo, ten vyhrál. (J. Kafka.) Odpoledne na Cholticku se scházejí chlapci a koulí nebo hrají o vejce. Na mírném svahu louky nebo hráze („na válku“) srovnají se vejce do řady k prutu, který, když se zdvihne, koulí se vejce dolů. Čí vejce nejdále dokulí, toho jsou ty ostatní, nebo si je krejcarem vykoupí a koulí se dále. (J. Hanuš.)

O velikonočních svátcích bývá v „borcích“ na *Zálabí* a na *Kolínsku* vůbec veselo. V pískových vátinách vyhloubí některý chudší občan zálabský asi 3 nebo 4 metry dlouhé a 1 metr široké strouhy, docela však mělké a pozvolna se klonící, tzv. vály, sloužící ke hře s vajíčky. Dno jejich je pěkně uhlazeno. Když hra počne, položí strážce na konci, jenž je povýšen, prkénko, za něj hráči položí vajíčka v řadu a pak rázem je

zvedne. Vajíčka zvolna se kutálejí, a které první dospěje konce, vyhraje všechny ostatní. Majitel valu obdrží buď jedno vajíčko nebo 2 kr. za každou hru od toho, jenž vyhrál. (V. Sixta.)

Ve *Vambersku* a v okolních obcích se udržuje velikonoční „koulení vejci“ na valbiskách („valbiště“). Valbisko upravují na Bílou sobotu odpoledne. Za městem (nyní u sv. Jana na podměstí) se nasype vrstva hlíny obdélníkového tvaru. Na hrubší podklad se nasype vrstva popelem promíšené hlíny, upěchuje se. Po délce se položí dvě silnější hrázky, aby se hlína nesesouvala. Násyp se posype popelem a válečkem uhladí. Tak se docílí hladké plochy, podobné mlatu. Hladká místa posypávají se žlutým pískem. Valbisko občas zametou chvojovým koštětem. Tím zdržují se hladká vajíčka poněkud ve svém běhu. V dolním, mírným obloukem zakončeném a poněkud širším konci valbiska načrtne se řada příčných, mělkých rýh, aby se snáze změřilo, které vajíčko nejdál doběhlo. Délka valbiska je asi 6 ½ m, šířka ½ m (dole o něco více); výška násypu nahoře 10 cm a dole 3 cm, čímž se docílí dostatečný spád. Na horním vyšším konci se položí dřevěný můstek (vidlice „šábes“ zvaná), na který i 10 vajíček za sebou položit lze. Vajíčka založí se kamenem. Hráči se dohodnou o sázku. Rázem se odstraní kámen a spustí vajíčka; které nejdále doběhlo, vyhrává. Majitel vyhrávajícího vajíčka zvolá: „My vajíčko!“ Zvolá-li hráč „to tam“, dostane vyhrávající všechna vejce, kterými se koulelo. Jedno patří staviteli valbiska, řediteli hry. Vejce možno vyplatit. Zvolá-li hráč „to tam třemi (čtyřmi) krejcarey vyplatit“, tu dostane vyhrávající místo vajíčka 3 (4) krejcarey. Hraje-li se o krejcar, zaplatí všichni vítězi po krejcaru. Vajíčka mohou se zaměnit i za jiná, neboť nerad ztrácí hráč těch, která několik vyhrála. Doběhnou-li cíle 2 vajíčka, volá se „ničí“ a hraje se znova. Hráči dbají úzkostlivě, aby získali vajíčka pěkně kulovatá, s nadějí na vítězství; prý vyhrávají dobře uvařená. Kouluje se dříve jen na zkoušku.

Stavitel valbiska dostane poplatek podle ujednání. Při 3–4 hráčích dostane 1 kr., je-li jich více, obdrží 2 kr., hrají-li jen 2, dostane teprv po třetí hře 1 kr. Již na Boží hod velikonoční odpoledne počíná se koulet. O pomlázce již od rána jeví se čilý ruch na valbisku, který v odpoledních hodinách stoupá. V tu dobu je zde za krásného počasí jako ve včelíně. Kdežto nyní koulívá se na jednom nebo dvou valbiskách, koulívalo se před čtvrtstoletím až na 7–10.

DĚTSKÁ POMLÁZKA

Poznali jsme mrskačku, šlehačku, pomlázku dospělých, hlavně milenců – podíváme se nyní na kolední obchůzky dětské. Z historie těchto obchůzek Zikmund Winter připomíná, že pomlázka náležela také k obvyklým příjmům školáckým a učitelským, i pak byla pomlázka (vajíčka) nahrazována vhodnými poplatky.

Také již Velikonoce pozbývají mezi lidem svých bývalých obyčejů, obřadů, zábav. Až na obchůzky dětských „pomlázkářů“, kteří již jen mají klidně při zpěvavém odříkávání v rukou odznak slavnostní kdysi pomlázky, kterou se mrskali mladí na poškádlenu i z lásky, připadají dnes i na venkově velikonoční hody jako obyčejná jiná neděle, svátek.

Také dětská pomlázka bývala jindy slavnější a živější. V pondělí velikonoční chodili chlapi a nato v úterý děvčata dům od domu s pomlázkou. Pomlázka chlapecká bývala obyčejně z osmi vrbových proutků spletena nebo stočena, děvčata pak mívají pouhý proutek, stužkami a strakatými klůcky ozdobený. Přišli do domu a zpívali, točili podle taktu písne přitom pomlázkou. Nejstarší záznam pomlázkové písne staročeské v rukopise Dolanském shoduje se s popěvky pomlázkovými: „Pomni hody na provody, žeť sú svatě dni“. Tedy zpívají:

Hody, hody, do provody, dejte vajíčko malovaný, nedáte-li malovaný, aspoň mi dejte bílý, slepička vám snese jiný, v komoře v koutku na zeleném proutku. (Z Hradecka.) – Počíná se také takto: První hody do provody červený vejce; nedáte-li červený, dejte aspoň bílý atd. Červených vajec, červených vajec! Nedáte-li červený, dejte bílý, slepička vám nanese jiný za kamny v koutku na vrbovém proutku. Proutek vohnoutek, sedí na něm zlatý kohoutek. (Z Rakovnicka.)

Proutek se ohýbá, slepička kokrhá: chyťte mi tu slepičku, koupíme za ni čepičku: tu čepičku pánu, on dá za ni krávu; tu krávu hraběnce, ona dá za ni na věnce. Paní jde s louky, nese misku mouky; bude-li jí maličko, jistě přidá vajíčko.

O srdce jediný, propuk se čas: dejte mi vajíčko, sic přijdu zas; červený nebo bílý; však vám zas slepička snese jiný, za kamny v koutečku na zlatém proutečku, pěkný bílý. (Z Hradecka.)

Slepička běhá po dvoře, vajíčko se koulí v komoře; dejte jí pítí, ať vám neuletí; dejte jí semence, vona vám snese za den tři vejce. (Z Časlavska.) – Slepička běhá po dvoře, vajíčko se kotálí v komoře: slepička kdák! vajíčko křáp! máte mi ho, paní-mámo, dát. (Z Berounska.) Slepička se popelí, vajíčko se kotálí: kokouďák! kokouďák! snesla sem jich padesát na kopečku v kopřivách, pobral mi je kmotr žák! žák! žák! (Z Hradecka.) – Mynářova slepice nažrala se pšenice, vlítla mezi hrnce, sházela je s police.

Já jsem malej koledníček, já k vám jdu, dáte-li mi pár vajíček, rád vezmu: nemáte-li červený, dejte bílý, však vám za ně slepička snese jiný; na peci v koutku, na zeleném proutku; než se proutek otočí, ať se korbel natočí. Píte, páni, píte, jen se neopíte a nám taky připíté: až já budu mládencem, připijú vám i s věncem.

Dej Bůh štěstí tomu domu, my k vám jdeme na pomrходу. Naše zlatá, krásná panno! Slepičky vám nesou dávno vejce pěkný bílý; dejte vajíčko malovaný, slípka snese jiný. Dáte-li kus mazance, dostanete mládence; dáte-li kus pečeně, půjdeme domu vesele; pakli nám nic nedáte, tehdy se letos nevdáte.

Já jsem malej koledníček, tetičko, přišel jsem si pro červený vajíčko, pro vajíčko červený, pro koláček bílý: jakpak vám ten koledníček je milý? Nehněvejte vy se na mě, strejčíčku, vytáhněte z vaší kapsy grešličku, koledníčkoj dejte, nic se mu nesmějte, on vám za ni poděkuje srdečně. Pán Bůh vám to nadělí na zahradě, na poli, i doma; budete mít co vyhánět ze dvora: z maštale hřibátka a z chlíva telátka, z toho nejmenšího chlívka jehňátka. (Z Jičínska.)

Pomlázka se čepejří, ať nám dceruška nevěří: budem ji honit ze dveří; poběhnem za ní do kuchyně, třeba tam byla hospodyně; a z kuchyně do pokojíčku, až dostaneme po vajíčku. (Z Tábořska.) – Binovačka se čepejří, ať mně Liduška nevěří: poženeme se do dveří, a ze dveří šup do síně, a ze síně do kuchyně, a tam si něco povíme. (Z Hradecka.)

Moje zlatá panímámo, vejce na mě kouká samo, prosím, aby mně bylo dáno: nešť je bílý nebo strakaty, třeba bylo holubaty, jen prosím, ať je kulaty. (Z Hradecka.) – Ach má zlatá panímámo, vejce na mě hledí samo, věřím, že mně bude dáno; prosil bych já pana strejce, aby mi daroval vejce: on neohledává slepice. (Z Jičinska.)

Na pondělí velikonoční, na „mrskaný pondělek“, těšívá se mladá chasa na Novobydžovsku. Před tím postará se každý o pomlázku, upletenou z osmi vrbových proutků. Kdo pomlázku plete, má jíst uvařené vejce, z něhož si dá kousek do „mošny“ nebo „ranečku“, aby hodně vykoledoval. Chlapci přijdou časně ráno děvčatům „vyšukat“, aby jich prý blechy neštípaly, nebo aby byly po celý rok čerstvé; při tom říkají: „Šuk blechy – do střechy!“

Na Moravě v pondělí velikonoční (červené pondělí) odpoledne chodí dospělí šohaji i drobné děti po mrskačce (Zlínsko), mrskutu (han. a val.), šlaháčce (slov.), šmekrustu (sev. Morava), šmigrustu n. kyčkování (Slezsko). Majíce v ruce „tatar“ (žílu spletenou z vrbového proutí) obcházejí po známých říkajíce:

Stávaj ráno, Maryjáno, dávaj vejca, vyplácaj sa. Zkázal kadlec i kadlička, abys dala dvě vajíčka. Lesci nedáš dvou vajíček, tož ně daj buchty krajíček. (Z Lipova.)

Dávej vajec kázal kadlec, kázal kadlec i kadlička, abys dala dvě vajíčka, jedno bílý, dvě červený, šak ti slípka znese jiný. Vajíčko se kotoulí, slepička se popelí, u pastýřů v koutku na prašivým proutku. Prašivý se zlámal, zlatý se ukázal. (Od Třebíče.)

Hody, hody do pro vody, dejte vajíčko červené; nedáte-li červené, dejte aspoň bílé, šak vám slepička znese zase jiné za kamny v kútku na zeleném prútku. Prútek ohnútek, červený kohútek. Slepíčka gďák, vajíčko křáp, nenechte mně tudy dlouho stat. Já musím do Prahy ovečky hnát. (Z Vracova.)

Na západní Moravě toho dne „hodují“ říkajíce: Hode, hode vo provode, dé červený vajíčko. Ešli nemáš červený, dé mi aspoň bílý, šak slepička znese jiný. Slepíčka chodi po dvoře, vajíčko se váli v komoře. Jinde zase koledují: Pochválen buď Ježíš Kristus, tetičko, přišel sem k vám pro červený vajíčko. Vajíčko mně déte, nic se mně nesmňete, bodete-li se mně smáti, mosite mně grécar dáti, a ve, stréčko, ve, tetičko, vetáhněte z vaší kapse grešličko. Pámbu vám to nadělí, na zahradě na poli, i doma mít bodete, co vehánět ze dvora: z maštale hříbjata, ze chlíva telata, z teho nejmenšího chlíva jehňata. Dáte-li mně kus chleba, je ho doma potřeba, dáte-li mně koláče, hať mně kapsa neplače, dáte-li mně kus medo, ješče lepší pojedo. O srdce jediný, probuď se včas, déte mně vajíčko, já přindo zas. (Z Lišně.)

Šlaháčka na Moravském Slovesku je právem i povinností dětí; udržují šlaháčkou přátelství rodin. Kdyby některé děcko nepřišlo, bylo by to důkazem, že „staří se hněvají“. Děti v nových šatech se „žilou“ v rukou jdou po rodině (krevní příbuzní) „šlahat“! Jinde šlaháčce říkají „mrskut“ („mrskout“, „šmekrust“, „šmerkous“), „pomlázka“. Lid sám si vysvětluje vznik šlaháčky takto: „Když Pán Ježíš vstal z mrtvých, sešlo se v Jeruzalémě veliké množství lidí, aby popatřili na zázrak, jenž se v ty dny stal. Zvěděv o tom vladař, rozkázal svým služebníkům, aby lid rozehnali a pruty zmrskali. Služebníci vykonali rozkaz pána svého; křesťané však ustanovili se na tom, aby ten, kdo byl křesťanem, na důkaz, že je vyznavačem víry Kristovy, ukázal při každém vstoupení do shromáždění věřících vajíčko červeně zbarvené.“ Odtud je obyčej, že šlaháčkáři dostávají darem vajíčka červená. Šlaháčka trvá po dva dni: v pondělí a úterý

velikonoční. V pondělí je „chlapecká“, kdy chlapci „mají právo“. V úterý mají právo děvčata, je „děvčácká“. V pondělí říkají chlapci děvčatům: „Naša platí, vaša drží“; v úterý je opak. Šlehají-li žilami chlapci děvčata, mají držet bez odporu; totéž druhý den platí o chlapcích. I staří jsou rádi, když je mladí „pohladí“ žilou.

Říkají také hoši: Kráhuli, kráhuli, dete vajíčko červený, jedno bílý, dvě červený, naposledy malovány, šak slepička snese jiný pod lavico v koutku, na zeleným proutku: proteček se zvohybá, slepička se popelá, vajíčko se kutolá!

Na Hané již předem napletli si chlapci tatary (čtveráky, šesteráky, sedmáky, osmeráky, i dvanáctáky z vrbových prutů), jiní koupili si sladké žily, a tak ozbrojeni po mši sv. vyrojují se na návsi. Za stara se mrskalo až po požehnání. Také dospělejší ještě lpí na tomto zvyku; ve městech výrostci posud nosí tenké rákosky, jimiž šlahají známá děvčata, aby nebyla prašivá.

Chudobné děti u stavení pronášejí verše: Vajec, vajec, na tatarec, jedno bílý, dvě červený, to je moje potěšení. Klinek vdolka pro pacholka, a na dívku s tatarem, že se schází s kaprálem. (Z Lobodic.)

V pondělí bývá mrskut pro chlapce, v úterý pro děvčata, ve středu kdo obdrží, proto se říkávalo: dnes je naša, zétra vaša a pozétřko, kdo obdrží (též masná kaša). V Záhlincích z neděle na pondělek chodívali pacholci dům od domu; byvše vpuštěni, vyšlehali trochu hospodyně a děvčatům, za čež dostali vajec a slanin, které jim v pondělí hospodská k svačině usmažila. O svátcích chodí děti na mrskut k přízni. Mrskutníci dostávají červená vajíčka, koláče, i peníze. V pondělí, co slepice nanesly vajec, patřilo dívkám, která buď je prodala, nebo uchystala z nich „kvok“ pro milého.

Všimněme si také dynovaček a litovaček u kladských Čechů. Z nečetných již zvyků lidových zachovali si kladští Češi tak zvané dynování a litování. Dynovačka značí naši pomlázku a dynovat chodí hoši na velikonoční pondělí. Že se v jejich veršovánkách ozyvají i slova koleda, kolanik, patrně, že bývalé koledy splývaly tu s pomlázkami. Koledy i chození sv. Tří králů vyhynulo, poněvadž veřejný řád nedovoluje žebravé sbírání dárek, žebrota v jakékoli formě je zapověděna. Přes to dynování chasy, tj. malých dětí, projde, v odlehlých vískách není policejní dohled tak pronikavý, a pak vyprošování dárek (vájinek, grošlíček...) omezeno nejvíce na rodiny spřízněné. Dynovat chodí jenom chlapci. Doučata zase lítují, a to na Květnou neděli, a veršovánky jejich slují lítovačky. Také douče samo sluje lítovačkou. Schystají si líto, tj. vršek jedličky nebo smrčku (vršky vod jedlich), a hoření větévky svážou do sebe. Na ně pak ustrojí růže a pentličky (pentlata v Jakubovicích, fáborcky v Něm. Čermné), mezi ně vpletou i něco obrázků. S tím pak chodí od stavení ke stavení. Velcí mají ještě svůj druh litování. Když je na vostatek poslední muzika před půstem a dosti se vytancovali, chlapík s doukou, kteří se mají rádi, odcházejí domů. Douka má již dar uchystaný pro svého milence. On jí zase dává litování na Květnou neděli, nejčastěji šátek, prsten nebo na šaty.

Dynovačky. Mé srdce jediné, probuď mě čas, loni sem dynoval, letos du zas. Byl jsem dost broukaný, vod táty, vod mámy, ale já sem nedbal, šel sem přec zas. Oni se mně pořád vysmívali, že já mám kalhůtky ušišmaný. Já mám kůži pěknou, jako kanku černou, a to z kalcouskýho vydělání. Jen se mně, prosím vas, nevysmějte, máte-li co, jen mně honem dejte. Já musím brzo ít, bych nebyl doma bit od mámy, od táty, to

mně věřte. (Jakubovice.) – Loni sem dynoval, letos du zas, mé srdce jediné, probuďme čas. Loni sem dynoval, letos du zas, dejte mně vajíčko třeba bílý, šak vám ta slepička snese iný, na peci v koutečku, na zlatým proutečku pěkný bílý. (Bukovina.) – O srce jediné, probuď mě čas, loni sem dynoval, letos du zas. Vloni ste se mně vysmívali, že já mám kalhoty ušišmaný. Táta vo mě nedbal, kalhoty šít nedal. Já to pořád říkal, že pudu dynovat, že se mně budou smát. Jen se mně, lidičky, nevy-smějte, a co máte, šeno mi dejte. (Bukovina.) – Dyš já mám do domku iti, musím si za klíčku vziti a sám sobje oteuřiti. Kdyš já přídu do sednice, musím prosit pana strejce, by mně podaroval vejce, vejce bílý neb červený, třeba bylo holoubatý, dyš jenom bude kulatý. Panimámo, čekám dauno, brzo-li mně bude dáno, vejce na měkou kasamo (sic). Dynovačka se třepejří, že mně děvečka nevěří, poženeme se do dveří a ze dveří šup do síně, a ze síně do kuchyně, tam i vyšňapem upřimně. (Jakubovice.) – Ve sklepe svítalo, v sudě byl den, pulitr na stole, kořauka v něm. Já sem se přišoural, kořauku vyšoural, dřiu neš byl den. (Končiny máchovské.) – Dynovačka se čepejří, že mně má milá nevěří, poženeme se do dveří a ze dveří šup do síně, budem milovat upřimně. (Bukovina.) Dyny, dyny velkonoce, panimámo dejte vejce, esli mně ho nedáte, vaši ceru neudáte. (Bukovina.) – Já sem malej kolaniček, tétinko, přišel sem si pro červený vájinko. Vájinko červený a koláče bílý, esli se vám, panimámo, kolaniček líbí. Vý strejčku, kmotříčku, vytáhněte z vaši kapsy grošličku, Pán Buch vám to nadělí, na zahradě, na poli i doma, budete mít co vyhánět ze dvora: telátka, řibátka, s toho nejmenšího chlúka jehňátka. (Jakubovice.) – Já sem malej kolanik, du k vám na koledu, přišel sem si namlouvat tuto vaši céru. Ach, pantáto s maminkou, dovolení dejte, a tu vaši cerušku vyšňapat nám dejte. Támhle stoí čakana (sic), slepice tam vdácé, dejte mně grešličku anebo koláče. A mý s tejma grešlema pudem pekařovi, koupíme si koláče, slívouý, makouý. Pozveme pak Vojtíška a Jiřího k tomu, budeme to požívat pekařovi domu. (Jakubovice.)

Lítóvačky. Lító, lító neseme, buďte, páni, vesele, červenejma vejci, žlutejma mazanci. Jakej je to mazanec, bez koření, bez vajec. Fiala, růže, kvísti nemůže, aš nám Pámbu spomůže. Svatej Petr římá (z Říma), kup nám flaši vína, aš se spolu napijem, Pánu Bohu poděkujem: zaplať Pámbu za ten dar, kerý ste nám dali, abyste se po smrti do nebe dostali. (Jakubovice.) – Lító, lító nesu, a (aš) se celá třesu. U studánky u (v)ody rosypala jahody. Nemohla sem sebrati, musela sem nechati. Aš tamtady pudu, sebírat je budu. Buďte, páni, vesele, dlouho mě stát nenechte a mně brzy něco dejte. Pochválen buď Pán Ježiš. (Něm. Čermná. Nouzín.) – Já k vám du dnešní den, milí přátelé, jak ste se tu měli šechny vesele! Prosim, dejte grešličku, nebo chleba trošičku, já vám chci políbit za to ručičku. (Bukovina.) Na tu Květnou neděli Maria přetista uslyšela novinu, že je Pána Krista. Pilátovi ho uzali, pláče matka svatá, nemohla mu spomoci ani vysvoboditi, od něho zahnaná matka požehnaná. Kriste, pro tvejh sedum sloup (= slov?) umučení tvého, rač po smrti přivesti do ráje věčného. Zaplať Pámbu za ten dar, kerý ste nám dali, abyste se po smrti do nebe dostali a tam s anděličkama vječně radouali. (Bukovina.)

ZÁBAVKY DĚTSKÉ

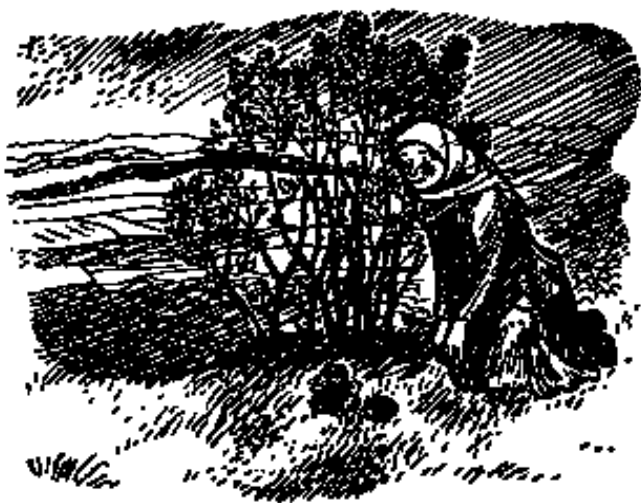
Český lid bavil děti zkazkami o kraslicích. Od Květné neděle pekli v okolí Vysokého nad Jizerou např. pečivo nazvané ptáčky. Delší váleček těsta sváže se uprostřed v uzlík, tj. tělo, kratší konec se smáčkne tak, že utvoří zobáček, na druhém konci udělají se rýhy (ocas). Místo očí se zastrčí dvě rozinky nebo sušené jahody. Pečivo to má značit stěhování ptactva z jižních krajín, příchod jara. – V jižních Čechách pekou dětem podobné ptáčky na pondělí velikonoční. Ke křídélku vmáčknou kraslici, červené vejce, s nápisem jména dítěte a zandávají do zahrady pod keřičky. Dítě se pak vyzývá, aby šlo hledat, že tam najde ptáčka s vajíčkem. Před velikonočními svátky slibuje hospodyně dětem, že jim kohout snese vejce, budou-li jen hodné. Proto uvaří a zároveň obarví hospodyně časně ráno na Veliký pátek a hlavně v pondělí velikonoční několik vajec, která ještě teplá, než děti vstanou, ukryje do stohu nebo jinam do slámy, kde obyčejně slepice snášívají. Potom vzbudí děti a upozorní je, že již kohout kdáká, že již nejspíše (kohout) vejce snesl. Děti rychle vstanou, vyběhnou ven a za chvíli, naleznuvše vejce, diví se, že kohout nese vejce pěkně zbarvená. Matka jim vyloží, že kohout nese vejce jen jednou za rok, a to na Veliký pátek. Proto liší se pěknou barvou od bílých. (Jíkev u Nymburka, Aug. Hajný.)

Něžný a pěkný podobný obyčej se udržel se zvláštními obřady mezi lidem ve Slezsku. Je to zvyk původní, slovanský, který by se měl u nás raději obnovit, než zvyk s nevkusnými zajíčky velikonočními. Kdo se obíral dějinami lidových zábav českých, zjistí snadno, že se k nám za poslední doby vetřel německý zvyk, šířený zejména povídkou Kristofa Schmidta „Kraslice“, vykládat, že kraslice v poli pro mravné dítky snáší zajíček. A nyní až do omrzení celá stupnice zajců s kraslicemi ve všech podobách, u cukráře, u papírníka, u pekaře, u ozdobníka, na dopisnicích atd., všude

nás pronásleduje nešťastná velikonoční móda „zajícova“, cizí původem i výkladem...

Hospodář a hospodyně ve velikonoční svátky nebo nejpozději o provodní neděli na každý záhon do obilí zastrkují křížky ze svíceného dřeva, na mnohých místech s tímto zbožným obřadem spojují polní slavnost pro děti, aby totiž šly hledat, co jim škrobánci shodili. Tak se činí na Skřípovsku, v Pusté Polomi i jinde.

V Kyjovicích v pondělí velikonoční po poledni jen

„Škrobánek“ naděluje.

se hemží po celé dědině. Z každého statku, z každé chalupy jdou rodiny do pole. Hospodyně nese košík nebo uzlík ze šatky.

Jak jsou na poli, zvolá otec: „Děti, rozběhněte se a dajte pozůr, bo škrobanek budě shazovať.“ Děti rozběhnou se a ohlížejí se po skríváncích, zatím matka, aby děti neviděly, vytáhne marcipán, malované vejce nebo podobnou lahůdku, a položí na roli. Nato praví: „Děti, jiděťe jak slepé, an něviditě, že tam škrobanek cosi shodil.“ Děti se sběhnou o překot. Když budou všecy poděleny, poví se jim, že škrobánek již nebude shazovati, bo se chýlí k večeru a musí ještě jinde shazovat. Načež otec svolá všecy k flašce a počastuje je vínem, rosolkou. Děti příjdouce do dědiny, ukazují si navzájem, co jim škrobánek shodil, hospodáři škrobánka zapíjejí v hospodě, rozprávějíce o obilí, jak stojí, a hospodyně zase domácím dopřejí, aby každý ze škrobánka něco měl.

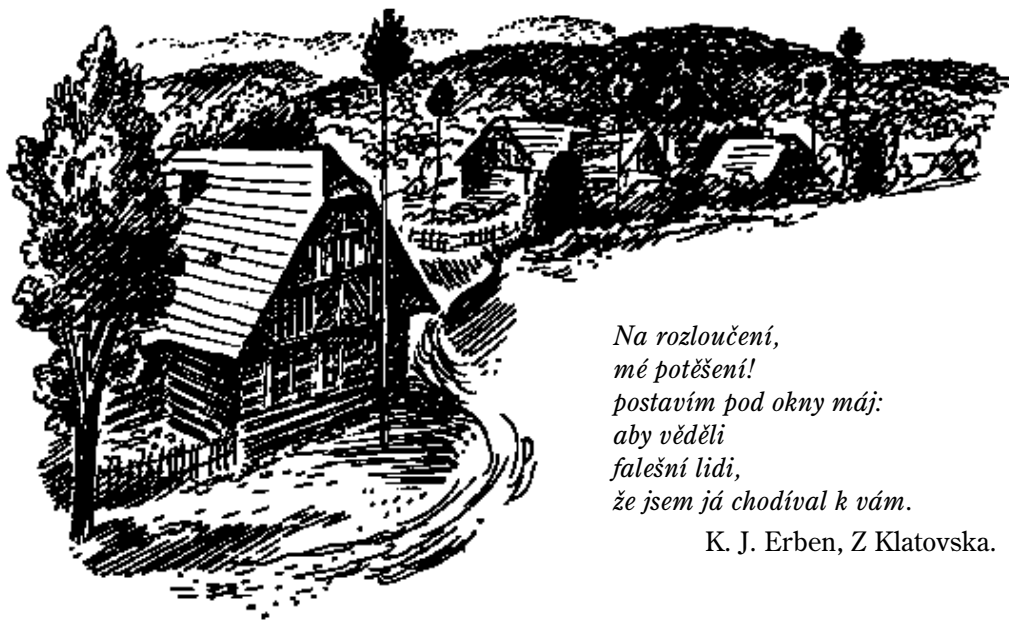
Na Opavsku v pondělí velikonoční odpoledne se chodí na škrobanka, škovranka (Frýdecko); ve Skalici, v Janovicích, v Kravařích neznají toho zvyku. Dívky nebo hospodyně jdou s menšími dětmi na pole. Nesou křížky z klokoče nebo ze dřeva, posvěceného na Bílou sobotu, a kocanky. Když zastrkují křížky, napomínají, aby se děti modlily, že jim škrobánek něco shodí. Zatím položí ke křížkům na zem peníze, bum-bíky, rozmanité paskudy, bělky, koláče. „Hle, podivaj se, co ti škrobanek od Pam-bučka přiněsl, posluchaj a rad říkaj.“

IV. LETNICE

Vyletěl sokol na zelený bor

*Na rozloučení,
mé potěšení!
postavím pod okny máj:
aby věděli
falešní lidi,
že jsem já chodíval k vám.*

K. J. Erben, Z Klatovska.

ZÁBAVY O LETNICÍCH

Po prvním květnu nebo o letnicích v Čechách a ve Slezsku a na Moravě na hody (o posvícení) se skoro každá dědina pyšnila štíhlými, menšími i vysokými máji, s ozdobeným zeleným vrcholkem, ověčeným fábory, pestrými šátky, kytkami – a lákající svými pochoutkami, pamlsky, lahvevi perlovky, rosolky, kmínky, vínem. Dnes stavění májů skoro vyhynulo nebo pokleslo na projev lásky milované dívky (v Čechách). Na Moravě oklestily úřady bujné radovánky při stavění májů, jako: stínání berana, mlácení kačera, obřady spojené se slavením hodů, posvícení. Pomalu bude jen ústní podání vyprávět, jak se za starodávna rozveselila dědina při májích „po staromu“.

Tak také do nedávna udržoval se v lidovém podání evropském starodávňý obyčej o letnicích, že chasa přestrojí se za krále a královnu, ovine se stromovou kůrou, okráší květinami. Královská družina napodobuje zvláštními obřady svatbu krále s královnou. Hledají ženicha „krále“ pro kráčku a naopak. Chodívají s průvodem po domech, prosí o dárky, chválí i haní hospodáře, jeho rodinu, čeleď. Slavnost bývá ukončena stíháním prchajícího krále, koňskými závody a hzením samotného krále do vody nebo alespoň „utopením“ vycpaného hastroše. To je asi základ lidové slavnosti prastaré a všeevropské o letnicích. Ten bychom mohli doplnit a oživit obšírným výkladem o písních, o způsobu maskování, o výzdobě koní, o úpravě máječky, o tancích starého původu apod. Toho však pomineme. Řada dokladů je veliká a zavedlo by nás daleko, kdybychom chtěli vyčerpat to, co uložil ve zvláštní studii o letničním králi E. Pabst a co vytěžili novější badatelé o témž obyčeji z lidového podání. –

Oblíbenou zábavou o letnicích byla střelba ku ptáku, při níž vítěz byl poctěn názvem a hodností „krále ptačího“.

O STAVĚNÍ MÁJŮ

Proč se stavějí máje v noci filipojakubské a pak v květnu, hlavně o letnicích? Dlouhá je řada vážných i lichých domněnek a lidových pověstí. Těch si všimneme nejdříve.

Podle lidových zkazek létají té noci čarodějnice na ohnivých pometlech a škodí lidem i dobytku. Na ochranu prý se staví máj, který (zejména s jasanovým vrcholem) zahání nečisté duchy pekelné a čarodějné jejich tanečnice na hodokvasu v noci filipojakubské.

U nás v Pošumaví zdomácněla německá pověst: sv. Valpurga z horlivosti chodila se sv. Filipem a Jakubem na jejich apoštolské pouti. Podezírali ji z nepočetnosti a žádali důkaz nevinu. Zabodla do země suchou hůl, o kterou se opírala na cestě, a hůl do rána v noci na 1. máj se zazelenala a rozkvetla. To bylo znamením její bezúhonnosti. Na památku a na počtu se prý stavějí máje.

Jiná pověst o původu máječků: K prvnímu máji se zelenají stromové haluze a někdy májí též už květy. Proto se máje stavěly před domy, aby se lidé potěšili pohledem na ně a obcerstvi jejich vůní, aby měli i znamení, že nastává nejkrásnější roční doba, máj, květen.

Na *Písecku* v *Semicích* vypravují o stavění májů: Před lety prý tudy jel pěkně oblečený pán a když přijel na náves, kde právě byl postaven máj, ptal se, jak dlouho již slaví máje v Semicích a velice chválil tu památku. Doložil, že zvláště pro rolníky je to dobrá věc, neboť kde mají máje, tam nepotluče. – Za starých dob i v sousedství Písku zvonili proti mračnům a měli velký strach před krupobitím, sami hospodáři prý pobízel chasu, aby stavěla máje a byli jí i sami při stavění nápomocni.

Moravský lid na *Rožnovsku* vypravuje podle B. M. Kuldy o počátku stavění májů: Byla velmi pobožná děvečka a nechtěla se vdávat. Děvčata se jí vysmívala, že proto chce zůstatí starou pannou, že jí žádný nechce. Na výsměch odpovídala zbožná dívka modlitbou k sv. Filipu a Jakubu, prosíc za ochranu. Náhle zrána, v den sv. Filipa a Jakuba, měla před domem krásný máj a na tom máji samé bílé pentle a bílou růži v samém vršku, aby ostatní dívky věřily, že je poctivá a bohumilá panna. – Máječka se zalíbila děvčatům tak, že prosila své mládence, aby i jim postavili máje, aby ho neměla jen ona sama jediná. Na tu památku staví hoch máj děvčeti v noci před sv. Filipem a Jakubem.

Proč třeba na sv. Filipa a Jakuba strkat haluze do parchanů (plotů), vrat a za rámce u oken a stavět máje, poučuje slezská zkazka: Na apoštolských cestách pronásledovali nepřátelé zmíněné dva světce: sv. Filip a Jakub prchali, co jim síly stačily, k večeru však přece byli polapeni. Nepřátelé je uvěznili v jednom domě, jež si označili haluzemi, aby ráno poznali, kde sedí vězňové. Sami odešli na nocleh. Bylo již hodně tma. Ráno chtěli svaté odvésti, ale jak se podivili, když všechny domy a ploty byly posety ratolestmi. Marně hledali uvězněné apoštoly. Ti zatím unikli nepřátelským rukám. Na památku této události mají se domy na 1. máje „cejchovat“ halouzky.

Lidovými zkazkami nespokojili se naši vědci. Snažili se vědecky vysvětlit, *co znamenají máje*, stavěné na 1. května a o letnicích. J. Hanuš jmenuje staroslovanské bohyň, na jejichž počest se stavěly máje: „Stavěti máje tolik původně bylo co stavěti

symboly jara či vesny, ježto ve společenském životě Ladou se objevovala. Očividno tedy, že pobožní v máji vidali vyplněno to, co si přáli o Štědrý večer, objímající stromy a třesouce jimi, jako např. slovy: Stromečku, obrod', obrod'! Všechny tyto obřady, konané původně v noci 30. dubna, přenášejí místy na některou neděli májovou, ba někde i na letnice samé.“

Mat. Václavek dokazuje, že stavění májů je znamením příchodního jara, kdy veškerá příroda přiroděla se již krásným rouchem, kdy se srdce lidská otevírají dokořán slastem a radostem, jež jim poskytuje luh i háj, kdy mládež obojího pohlaví se může stýkat již častěji v poli a sadě. Veškerá příroda se veselí a jásá; veselí se a jásá i mládež.

P. Lad. Ulipský r. 1872 soudí o původu májů při hodech, o posvícení na Moravě: První ctění božstva záleželo téměř u všech národů v ctění přírody a klanění se přírodě, která se jim jevila jako nevyzkoumatelná tajnost a pravá tajnosti hlubokost. Ponenáhlu však toto zbožňování ochabovalo, až konečně úplně vychladlo. Bylo přeneseno na pole víry vědeckější a člověka důstojnější. Do těchto dob ctění přírody náleží oslava májů, oslava znovuzrozené a obrozené vesny. Jak se to dalo, o tom není žádných důkladných zpráv... Z nynějšího zbytku tak zvané máje můžeme si o tom učiniti toliko velmi slabou a bledou představu. Výsoká tyč, spíše strom, vynikající nad jiné svou velikostí, krásou a ladností, nahoře s ratolestmi pestře okrášlenými, představovala snad vesnu. Okolo toho stromu byly zpívány sborové zpěvy a provozovány rozličné veselé a radostné pohyby těla, nyní tance, a přinášeny byly i oběti... Zbytek, jenž se nám zachoval jako velmi oblíbený obyčej, je již přízpůsoben době. – Dříve byla slavena máj v měsíci květnu, jak o tom již samo jméno svědčí, nebo v příhodném letním čase, později podle nařízení Josefa II. na tak zvaný „císařský hod“ čili na církevní svátek, „posvěcení chrámu Páně“ (posvícení), jež spadá v měsíc říjen.

Vlivem Mannhardtovy známé německé studie o úctě stromů pokládá Primus Soibotka březovou máji za představitelku jarní bohyně, která působí zdar i vzrůst v přírodě. Genius (bůžek) vzrůstu stává se pak ochranným duchem zvířat i lidí. Proto máje představuje životní strom buď jednotlivé osoby nebo celé dědiny. Veliká máje, postavená uprostřed návsi, je jako strážný duch celé obce; proto kolem ní tančí a zpívají a bedlivě ji hlídají, aby ji nikdo cizí neskácel a neodnesl. Totéž platí o břízkách čili májkách, postavených jednotlivým pannám; každá májka je životním stromem dívčíným, takřka jejím obrazem, což se naznačuje i tím, že nejstarší dívce staví se májka největší, mladším pak dávány menší máječky.

Prof. Máchal vysvětluje, že máje měly prvotně obrazný význam a byly výrazem přírodní báje o boji zimy s vesnou, smrti se životem. Máje byly symboly přírody, z jara se obnovivší a její plodivé síly... Tento prvotný význam májí vešel v zapomenutí, ale zvyk stavět máje trval nepřetržitě dále a zachovává se v mnohých krajinách dosud. Jinde uvažuje spisovatel o našich i cizích májových slavnostech.

O rusaljích byl oslavován původně začátek léta, kdy příroda je okrášlena pestřími květy a bujným rostlinstvím. Rusalje mají význam hlavně zemědělský, pojíce se těsně k zaměstnání rolnickému v době májové. Mínění Veselovského, že rusalje jsou vlastně slavnosti k počtě mrtvých, má sice oporu v ruských dušičkových zvycích o semiku, ale není přesvědčivé. Je přirozené, že o velikých slavnostech, jakými byly svátky letniční, rusalje, vzpomínáno také mrtvých, že jejich mohyly byly zdobeny věnci a ze

společných hodů kladeny části na jejich hroby. Symboly: rusalky (loutka), topolja (dívka, ratolestmi a květy ovinutá), bříza, král a králice, králka v slovanských lidových obřadech na letnice – znázorňují vegetaci jarní přírody, která dospěla právě k bujnému rozkvětu; utápění nebo stínání jejich nemůže mít jiného smyslu než jako utápění Mařeny, Mařeny, Smrti na Smrtnou neděli. Také jarní část roku propadá svému osudu, postupuje vládu nad přírodou létu a bývá pochována jako uplynulá část roku.

Dovolává se Machalova výkladu o májích, souhlasí F. V. *Vykoukal*, že naše májová a králová slavnost byla oslavou vítězné moci bojujícího jara a tudíž jakousi radostnější obdobou zvyků, pojících se ke Smrtné neděli.

Pomineme učených sporů, které se rozředily v cizině v XVII. a XVIII. století, o původ stavění májů a které skoro vždy objasňují stavění májů na 1. května a o letnicích náboženským výkladem, přirovnávající je k podobným jarním obřadům starořímským a starořeckým.

STÁŘÍ MÁJŮ

Je to hodně starý zvyk slavit omlazenou přírodu stavěním rašících a kvetoucích stromů. U nás, pokud vím, je nejstarší doklad z roku 1422, kdy za postavení máje dostal hoch nejsladší odměnu, ruku děvčete. Ferdinand Tadra, připravuje k vydání Soudní akta konzistoře pražské z roku 1422 podle rukopisu kapitulního archivu v Praze, našel nejstarší u nás doklad o stavění májů. Manželský slib byl uznán v tomto sporném případě u konzistoře. Na otázku, jak si smluvili vespolek manželství s vyvolenou dívkou, snoubenec odpověděl, že nesl zelený strom, řečený máj. Markéta se ptala, komu patří máj. Odpověděl: „Jedné krásné panně.“ Markéta řekla: „Přineseš-li mi podobný máj, učiním vše, co poručíš!“ Snoubenec slíboval po tomto vyzvání lásku a věrnost. Za několik dní přinesl Markétě máj a znovu opakoval a obnovil tím i manželský slib. Na základě postavení máje a vzájemného slibu bylo manželství uznáno církevním soudem na hradě pražském a dne 23. června 1422 byla slavena svatba.

Snadno si domyslíme, když v lidovém podání na počátku XV. století se udržuje u nás stavění májů děvčatům jako přežitek ještě starších dob a přísný církevní soud uznává právní závazek postavením máje děvčeti, že to byl již tenkrát prastarý obyčej.

STAVĚNÍ MÁJŮ V ČECHÁCH

Jihočech *Jan Mirotický* r. 1579 v knize Aubanově popisuje lidové zvyky o letnicích: „Téhož času mládenci do vsi celé stromoví smrkové neb sosnové vnášejí, kteréž z důlu oklestíce, vrchní ratolesti zrcadly, sklenicemi, věnci a plíšky zlata věncového blyštícími se ozdobují a strom ten do země vetknouce, přes celé léto tak ho státi nechávají.“

Na začátku věku XVIII. rozjímá *kazatel Axlar* na sv. Filipa a Jakuba o „truchlivém“ stromu: „Jestliže pak proto ten strom truchlivý sluje, že se v noci zelená a roste, takových stromů nebude třeba dlouho hledat. Stojí jich před domy dnes všady dosti, a to

jsou stromové, jimž máje říkáme... Kdy nám pod okny vyrostly? I v noci. Včera byly ulice prázdné, na ráno se od stromův všechny zazelenaly... Nemajíť uboží stromové nač jiného očekávat, než na sekeru a na oheň, což jich při konci toho měsíce jistě nemine a neujde.“

Jak se *Praha* ještě v prvních letech XVIII. století *zelenala na sv. Filipa a Jakuba máji*, pochvaluje a nábožně o nich rozjímá kazatel chrámu Marie Panny před Týnem, Moravan (z Hradiště) *Fabian Veselý*. Zahájil kázání obrazně: „Když já dnes na kazatelnici vstupuji, zdá se mi, jako bych přišel do školy Platonovy, kterou on sobě mezi lesy byl vzdělal a tam uprostřed stromův školníky své učival... Lidé v stromech mají svou obzvláštní rozkoš a zalíbení; a snad i z té příčiny prvního dne přítomného měsíce máje, kterýžto v celém roce jest nejveselejší, stromové před domy se stavějí, aby tím čest a zalíbení lidem se učinilo. Podle kteréhožto obyčeje i já dnes pokračovati budu a jednomu každému stavu těch, kteří mne dnes poslouchati budou, jeden jistý strom postavím... Stav duchovní a kněžský jest přední stav a proto jemu prvnímu postavuji cedrový strom, který všechno jiné stromův převyšuje... Stavu urozenému a těm, kteří možní a bohatí jsou, stavím tři stromy (javor, moruši, fíkový strom)... Vrchnostem a těm, kteří jsou jiným představení, kteří jsou správcové lidu a obce, postavuji olivový strom... Soudcům a zástupcům spravedlnosti postavuji palmu... je-seň (jasan)... Obecnému lidu stavím vrbu. Vrba má hebké a ohebné prouti: tak obecný lid má svým vrchnostem volný a poslušný býti... Májové stromové jsou obrazem kvetoucího věku mladého... Starým a věkem sešlým postavuji topol... Po starých následují mladí; a bude se někdo domnívati, že já dnes mládeži postavím břízu; nejsem však tak přísný, abych jim přivlastňoval takový strom, který k trestání a pokutám roste; ale stavím jim mandlový strom... Dětem májový strom postavuji... Ženám vdaným a manželkám místo stromu postavil někdy královský prorok (David) vinný kmen... Pro vdovy dávám cypřiš, obraz smutku... A panenky, abyste vy samé dnes bez jarního daru nezůstaly, mohl bych já vám před okna vaše postavit krásné lilium, které neporušeného panenství obrazem jest..., ale poněvadž nerozdávám posluchačům svým kvítí, ale stromy stavím, také i stavu panenskému postavuji jeden obzvláštní strom, totižto strom bobkový... Dafne, stydlivá panenka, pro lásku své neporušenosti panenské v bobkový strom se proměnila... K tomu bobkovému stromu přidávám ještě jeden, který se jmenuje Strom stydlivý, protože když k němu kdo přistupuje a dotknouti se ho chce, on jako by se za to styděl, hned ratolesti své odvraceje a všecko listí dohromady skládá. Tomuto stydlivému stromu podobné býti mají všechny panny a ve všech činech svých i v svém obcování nositi tento nápis, který by každý hned čísti mohl: Nechtěj se mne dotknouti. Starosti o neporušenost své čistoty ať se učí od armelína (hermelína, hranostaje), malého zvířátka, které čistotu tak miluje, že když myslivci jeho skrýš, z které vylezl, pomaží blátem, dá se raději polapiti nebo zabít, než by se vrátil do skrýše a se umazal... To ať také činí všechny panny a při tom své panenské lilium ať jalovcovým stromovým ohradí!“

O jalovci praví: „Jalovec místo listí má trní. Stydlivost jejich, panenská opatrnost má trní podobna býti nebo tak neporušenost jejich bezpečně pokvete jako lilium mezi trním... A tak dodělal jsem již své dnešní dílo, již jsem všem stavům stromy májové postavil...“

Dnes ovšem stavívají se máje již jen ve vesnicích a stavějí je selští synkové před okny vyvolených děvčat, před domem obecního starosty a před místním kostelem nebo kaplí. Obyčejně se to děje před 1. květnem. V městech o této zvyklosti nevíme dnes ničeho, zapsané hojné zprávy však ukazují, že i v českých městech, ba i v Praze býval tento zvyk zachovávan.

V Třeboni např. v obecním účtu r. 1684 je položka: „Od stavění májí před domem radním 45 kr.“ R. 1686: „Od postavení máje na den sv. Filipa a Jakuba 45 kr.“ Více napovídá již položka r. 1688: „Od postavení májí prvního května podle staré zvyklosti 30 kr.“ R. 1690: „Zdejším synkům od postavení májí před radním domem, vystaveno 1 vědro piva v ceně 1 zl. 45 kr 4 ½ d.“ R. 1696 zapsal městský úředník obšírně: „Mládencům, zdejším synkům, kteří prvního máje před domem radním ku poctivosti vzácného magistrátu máje stavěli, vystavěno 1 vědro piva.“ R. 1700 a potom ještě několikrát později domácí synky vystřídali vojáci: „Pixmistrům, kteří před domem radním 1. května máje postavili, dáno 21 kr.“ a r. 1702: „Zde ložirujícím husarům, kteří před domem radním 1. května máje stavěli, dáno 1 vědro piva v ceně 2 zl. 30 kr. 4 ½ denáru.“

Tak se to opakovalo rok po roce. Za máje dáváno spropitné buď městským synkům, nebo vojákům z dočasné posádky. R. 1715 bylo před radním domem postaveno 6 májí. Poslední z vojáků, jimž se dostalo odměny za postavení májí, byli r. 1747 granátníci od pěšího pluku Harrachova a r. 1750 císařští dělostřelci. Rokem 1750 končí veškeré záznamy. Ve městech se přestávaly stavět máje.

Jak první máj býval i v městě *Náchodě*, podle svědectví J. Hraše, vítán a označován vztyčením vysokých, štíhlých smrčků nejen před jednotlivými domy sousedskými, nýbrž i před městskou radnicí, o tom se zachovaly hojné zprávy, vyskytující se již v XV. věku a pokračující stále ještě ve věku XVIII. Před domy soukromými stavěly se máje tenkrát jenom, když v nich byly panny, dcerky hospodářovy, a byly na vdavky. Čím bohatší nápadník, tím více vystrojena máj: byla ozdobena velkou pěknou kyticí a pestrými stuhami ve své koruně a její kmen byl ozdoben různým vyřezáváním kůry. Před rathouzem se však stavěly máje jaksi úředně a právo k tomu měli, jak z četných zápisů městských poznáváme, jen městští synkové čili mládenci a byla-li ve městě vojenská posádka, a ta tu bývala velmi často, vojáci, jako v Třeboni. Za toto „sázení májů“ dostávali mládenci aneb vojáci z obecní truhly spropitné, které bývalo někdy menší, někdy větší, obyčejně však dostávali jeden rýnský, jeden zlatý.

Na počátku XVIII. století oslavován byl 1. květen na panství blatenském hudbou a stavěním tak četných „májů“, že hrabě Josef Sereny, pán na *Blatné* a *Skvořeticích*, byl nucen vydat přísný rozkaz, „aby májové stromy nebyly káceny“, že se tím činí velká škoda jak v panských, tak i obecních lesích. Zákaz opakoval r. 1722 a spolu pohrozil, „u koho by takový strom byl postaven, že musí zaplatiti pokuty za jeden každý kus 15 kr. a dřevo že mu bude odejmuto.“

Zámeckým služebníkům i nadále však hrabě dovolil stavět máje, však „pouze 6 kusů“ a víc nic a pro každého hospodářského oficíra (úředníka) jeden strom. Muzikantům, kteří „vyhrávali“ prvního máje, dávala obec blatenská „majálného“ nejprve po kopě, později (1770) po půl kopě. V *Rožmitále* dostávali r. 1748 městští synkové na prvního května za máje z obecního důchodu 15 krejcarů.

V XVIII. století stavění májů stíhal zákaz za zákazem. Vrchnosti „zeměpanské“ i městské vrchnosti ze zámku hrozily peněžitými pokutami i potupnými tresty poddaným (posazením na dřevěného osla s ostrou hranou místo hřbetu, sevřením rukou a nohou do otvorů dvojité klády, uzavřené železnými zámky, vysázením pětadvaceti ran na obnažené tělo drábem na lavici v ratejně nebo veřejně na návsi apod.). Zejména r. 1741 všechny zápovědi a hrozby byly zostřeny, ježto prý se tím zničí každoročně mnoho mlázi, mladých, zdravých stromů pro nic za nic. Hodná hromada patentů vydávaných ve Vídni, v Praze, v Brně, v Olomouci nasvědčuje, jak ostře vrchnosti brojily proti starodávnému jarnímu obřadu poddanského lidu. Přes to přese vše obecní účty v českomoravských městech i dědinách dosvědčují, jak ještě v XVIII. století se stavěly máje na počest úřadů i vrchností. Vrchnost zakazovala, dráb to vyhubnoval, císařské patenty byly čítány veřejně, ale divně by se byli tvářili jak pan krajský, tak půlmistr v městě a pan vrchní, justiciár, pan starý (sládek), až do šafáře a poklasného, kdyby se probudili ráno na 1. května a před okny by nevlály fábory a věnce na vrcholku vysokého máje. Např. v Chocni r. 1716 od stavění májů na sv. Filipa a Jakuba zapláceno 55 kr. Na Moravě ve Velké Býteši platili rovněž podobnou poctu.

Hovorně se rozpovídal vlastenecký setník Jan Jeník z Bratřic ve druhé polovici XVIII. století, jak se slavily u nás máje: Bývalo zvykem ve městech i vesnicích stavěti 1. května pěkný vysoký májový strom. Kde bydlila ve vesnici vrchnost v tvrzi nebo v zámku, stavěli jí ještě dvě máje na dvore proti zámeckým oknům. Máje byly obyčejně vysoké, rovné, pěkně urostlé jedle. Všechny větve odzdola se odstranily, jen vrchol se nechal pěkně zelený. Kůra se oloupala a jedlička svou bělostí jen svítila. Máje se stavěly časně ráno přede dnem. Sotva se rozednilo, všichni šli zvědavě prohlížeti postavené máje. Starobylý obyčej stavění májů zachovával se i v městech, ba i při vojenském stavu stavěli máje podřízení svým nadřízeným.

Odpoledne se šla na návsi mladá chasa a vyvolila si „nejvonačejšího“ hocha za krále, kterého dívky vyzdobily hedvábnými šátky, pentlemi i drobnými mašličkami, jež přišpendlovaly na jeho oděv. Všichni slíbili králi poslušnost a vyplnění jeho královských rozkazů. Měli již zjednanou hudbu, obyčejně dudy a housle. Šlo se tam, kam král poručil; obyčejně první cesta vedla k milence králově.

Kam průvod vešel, musila se vyplácet domácí dcera penězi. Která by se vyhnula anebo se zdráhala vyplacení, tu stíhl trest: u muziky žádný mládenec s ní netančil, ba ani vlastní milovník nesměl si jí všimnout.

Táhli s hudbou za jásotu, zpěvu, výskání od jednoho stavení k druhému. Všade se vyplácely dívky penězi a táhly s sebou; tak přibývalo tanečnic. Konečně se odebral celý průvod na náves, kde se tančilo okolo postavených májů. Odtud se hlučně táhlo k zámku. Tu zatančili a neopominuli předvolat k „vyplácení“ všechny panské služby, děvečky ze dvorských stájí apod. Tyto se rády vyplácely. A pak se všichni vespolek těšili, skákali, tančili. Na tyto radovánky přivítivě hleděla z okna milostivá vrchnost. Po tanci a rejdní poručil jemnostpán, aby jim sládek vyšrotoval půl sudu piva. Nato dva hoši se odebrali do zámku jemnostpánovi poděkovat a políbit ruku. A pak se všechno hrnulo k sládkovi nebo panu starému pro ten „půlsudu piva. Panu starému také postavili máj před pivovarem, nějakou chvíli tam tančili okolo ní, až jim pan starý ze

své tak zvané „báby“ přinesl veliký korbel piva. Po vyprázdnění korbele pospíchalo se s tím „půlsudem“ do hospody, kde se tančilo až do rána.

I při hlučné slavnosti se nestala ani nejmenší váda nebo pranice, protože jejich král – na čas zvolený – hned zamezil každé nedorozumění, aby se neučinila žádná nepříjemnost milostivé vrchnosti.

Tento starodávný obyčej zachoval se až do r. 1776. Podle vydaného patentu se zapovědělo od téhož roku od 28. června stavět máje. Jako příčina uvedeno zachování lesů, protože se sekaly na máje samé mladé stromy. Trest na přestoupení záповědi byl: za každý májový strom zaplatit 3 říšské tolary pokuty.

Poslechněme nyní, co vypravují o stavění májů starší i mladší znalci lidových zábav, tanců, písní a obřadů.

Václav Krolmus líčí slavení májových veselostí rázovitým, lidovým slohem na začátku XIX. století: Mládenci se usnesou v sobotu večer na návsi stavěti jednu neděli v měsíci máji podle času svým pannám májky. Toto návěští radostno jde z úst do úst: „Holky, zejtra nám budou hoši stavět máje!“ Každá dívka radostí naplněná běží domů, chopí se chvostě (pometla) a hned v onom svatvečeru vymetá a uklízí smetí kolkolem budov před vraty a na dvoře, aby mládenci našli všecko čisté.

Ve Velké Kněževsi u Tuchoměřic v okolí *Prahy* a ve Třenicích u Cerhovic na *Berounsku* mládenci jdou o půlnoci do háju nařezat nejpěknějších bříz mladistvých, jako konopě rovných. V háji je oklestí a ponechají jim korunky. Mnozí je oloupají po korunku a vyřezávají na nich svá jména, aby dívka se dověděla, kdo ji miluje a kdo ji chce za manželku, když jí postaví před vraty máji. Nezpůsobné panně, která v hostinci po celý rok „dupčí“ a o májích mládencům ničeho nepodá, nýbrž se ukryje, postaví před příbytkem májku krivou a neokleštěnou. Padlé osobě máje se nedávají.

V *Kněževsi* staví máje potichu v noci před kapličkou sv. Václava do velikánského kola a doprostřed zarazí silnější chvojku nebo borůvku, kterou do polovice oloupají. Na korunku ozdobenou červeným šátkem zavěsí zelený věnec z březového listí nebo jarních bylin, přivázaný červenou tkanicí nebo pentlí. Od kapličky postavějí se ve dvou řadách břízy až k hostinci, který okrášlí zelenými máječky. U vrat hostince postavějí větší májky a v hostinci posázejí všechny kouty májovými stromky.

V *Třenicích* např. kolik je dospělých děvčat v domě, tolik postaví před stavení májek.

Napřed jdou muzikanti, hrají písně; za nimi mládenci, okolo *Prahy* zpívají:

„Pojď, Liduško (Kačenko), pojď s náma,
růžema ozdobená.

Letos jsi ještě panenka,
napřesrok budeš manželka.“

Dívky odpovídají:

„Zlatá májko, dobrá máti,
okrášli moje tváře!
Ty mi můžeš hocha dát
ještě letos na jaře.

Uslyš, vesno, mého hlasu
v tomto čase májovém:
zachovej mi moji krásu
v mladém věku růžovém.“

Po obědě sejdou se mládenci do hospody, kde už je hudci očekávají. Zde vezme jeden mládenec do ruky oloupanou májičku, nahoře má uvázan červený hedvábný

šátek, a pod korunkou zelený věnec, uvázaný červenou pentlí. Druhý má bílý Okrouhlík hliněný nebo kamenný (talíř) se skleničkou, jejíž ouško je ovázáno červenou tkaničkou. Třetí má nádobu s nápojem a všichni vyjdou pochodem z krčmy do vsi. Mládenci zaměří do domů, ve kterých mají dcery. Dívky ozdobené kvítím a ovinuté věnci, čistě přistrojené očekávají mládence s hudbou. Mládenci je vyvedou ven a tu tančí s nimi okolo máje. Za deště tančí však ve světnici. Po prvním nebo druhém tanci postaví se dívky do řady a tři mládenci s májičkou, skleničkou a nápojem postaví se před ně. Mládenec, který má v poháru nápoj, připijí jedné dívce po druhé, vzdává jí poctu:

„Maličko, maličko staň se pomlčeníčko,
ať mohu té krásné panně promluvit slovíčko.
Známeť já háječek zelený,
v něm jsem viděl krásné panny,
jež tam přelíbě zpívaly,
krásné věnce z květín hochům vily.
Já se však jistě nemejlím, zde přede mnou
jednu vidím.
To jest panna Liduška (Kačenka),
nejstarší (prostřední nebo nejmladší)
dceruška (družka),
krásná jako jarní (rajská) růžička,
Pánu Bohu velmi milá,
čistotu jemu slíbila,
dokud on sám nerozkáže,

prstem božím neukáže
na mládence pobožného,
kterýž by byl hoden toho.
Ó, dej, Bože, abych byl ten,
jenž by dostal věneček jen,
po kterém já dlouho toužím,
však se o něj říci stydím;
nepřestal bych milovati,
Pánu Bohu děkovati (chválu vzdáti).
A vy, páni muzikanti,
hleďte na mne pilný pozor dáti,
až já budu té ctné a šlechetné panně připjeti,
hleďte jí nahoru hráti,
chci vám několik dukátů (tolarů) darovati.
Tuš, páni muzikanti!“

Na to hudci hrají a mládenec podá své panně poctu. Ta se napije a položí na okrouhlík (dřevěný talíř) dukát, tolar nebo jen několik dvacetníků. Hudba hraje a mládenec tančí po třetí s dívkou okolo máje. Potom přistoupí jiný mládenec, má-li v tom domě svou milou a potančí s ní jako první. Stejně i ostatní. Kolik je v domě dospělých děvčat, tolik májek stojí před budovou a tolik mláďenců tančí a také tolikrát připijí.

Ve Třenicích po každém tanci okolo máje musí mládenec očistit své panně kartáčem střevíc. Panna dá vždy po tanci třikrát pravou nohu na stoličku a pokaždé dá mládenci peníze, když s ní třikrát potančí kolem májového stromu. Týž obyčej zachovává se v *Mlečicích*, na *Křivoklátsku*, *Zbirožsku*, všude v onom okolí.

Která dívka by nezaplatila, nesmí se ani ukázat v hostinci.

Mládenci o ní zpívají:

Máje, máje, nemá je,
neplatila od máje.

V *Kněževsi* jdou děvčata z prvního domu s mládenci do druhého domu, v němž už je očekávají děvčata ozdobená kvítím a věnci. Zde s nimi opět třikrát potančí a jako na prvním místě připíjejí a jdou o dům dále. Děvčata z prvního domu pošlou domů s doložením, aby přišla ke kapličky, až zchodí náves dokola, a z druhého příbytku

vedou opět mládenci děvčata do třetího stavení, aby měli hned s kým tancovat. Po tanci opět odešlou děvy zpět do druhého domu, řkouce, aby se sešly u kapličky nebo u sošky na návsi nebo u hostince pod májemi. Z třetího příbytku vezmou s sebou děvy do čtvrtého atd., až zchodí celou ves. Z posledního místa jdou s nimi děvy ke kapličce do březového kola, místem do hostince, kde již ostatní panny ze vsi je očekávají. Jakmile přijdou mládenci do březového kola, vezme každý svou děvu k tanci. Třikrát tančí okolo borůvky stojící v kole. Potom se jeden mládenec svlékne ze slavnostního oděvu a leze na chvojku s pilkou a na ní pije na zdraví všech, místem připíjí mládenec dívkám na vratech, zavýskne si a sklenici hodí dolů. Hudba hraje, a mládenec musí na tři řízy uříznout vrchol májky či korunku máje, jinak by ho mládenci setráslí dolů.

Mládenci dole chytí věník. Mládenec sleze dolů a vezme si šátek i věnec. Místem jej nese v průvodu a mládenci, každý se svou pannou, kráčejí z kola od kapličky řadou bříz s hudbou do hostince. Uříznutou korunku zavěsí mládenci v hostinci ke stropu vrcholem dolů a ostatní májky postaví do rodinného kouta. Při hudbě tancují mládenci se svými pannami, jedí, pijí a hodují až do východu slunce. Mnohé panny doprovázejí s hudbou a mnohé jenom potichu doprovodí mládenci domů. Po této slavnosti vezme si lid na památku z těchto májek část a uschová ji za obrazy až do budoucí slavnosti májové, kde ji ponechá a posléze ji na ohništi spálí. Na mnohých místech na Tábořsku a na Prácheňsku ponechávají smrkové máje, jež mládenci při hudbě a zpěvu dospělým dívkám před vraty a hostincem zarazili, až do posvícení stát. O posvícení opět pod nimi tančí jako na jaře a stínají kohouta, a pak teprv je odklidí.

Tato májová slavnost přestala, píše Krolmus, na začátku věku XIX. na mnohých místech v Čechách pro nedostatek lesních stromků májových. Veliké pokuty ukládají se mláďencům, kteří by se opovážili hubit mladé stromky. Mnozí to v šatlavách odseďeli, protože při pálení košťat zapálili slaměné hnoje na polích. Sem tam pobrali soudky kolomazi, otýpky a polena z hranice a popálili boudy a lesy, ba i sebe. Na Kolínsku uhořela dívka, když skákala při májích přes oheň. V Postoloprtech poranil se smrtelně mládeneček při vyhánění a práskání čarodějnic a i jinde se přihodily mnohé nehody.

Podle dalšího Krolmusova svědectví se stavěly máje rozmanité, nejčastěji březové. V máji, hlavně k svatodušním svátkům, když jsou břízy rozvinuté, jedou nebo jdou mládenci s hudbou nebo bez hudby do březin a nasekají tolik nejpěknějších, nejrovnějších bříz prostředního věku, v nejlepším vzrostu, kolik je v obci děvčat. Ne počítají břízy, které se staví ke kapličkám, k soškám nebo božím mukám a osobám důstojným a vzácným, pro něž při měsíci nasekají a postaví máje jalovcové, lipové, jeřábové, dubové, jedlové nebo smrkové. Za starodávna, dí pamětníci, stavěly se jen březové máje. Ale nyní, když nejsou máje březové, také sekají, jaké dostanou.

Všude v Čechách sekají se máje v noci, v některých krajích potichu a v některých při zpěvu, hudbě a zvucném plesu, (málokde) ve dne se stavějí, kromě májí stavěných o Božím těle. Na Zvíkovci zarážejí se v noci při hudbě. Každé májce odřezají čistě součky čili větve přes polovici májového stromku na tři čtvrtě. Každé májce ponechají větвовou korunku čili věník, ale smrkovým a jedlovým májím oloupají kůru až ke korunkám, jen pod korunkou nechají tři s kůrou a tři oloupané vroubky pro okrasu.

Nejprve se postaví máje ke chrámům. Obvyčně sedm, tj. po stranách šest březových a v čele hlavních dveří máj jedlovou nebo smrkovou, jalovcovou nebo dubovou, jeřábovou nebo lipovou. Kde není kostel, kaplička nebo boží muka, postaví se do kola šest májí posloupně několik kroků od sebe, tak aby uprostřed stála sedmá jedlová nebo smrková. Okolo zvoniček, božích muk nebo okolo soch svatých zarazí buď pět nebo tři máje. Po stranách postaví po dvou břízách nebo po jedné a do čela vždy buď smrček nebo jedličku, jalovec nebo lipku, jeřábek nebo doubek. Potom odeberou se ke krčmě, kde zarazí dvě březové a mezi ně jedlovou nebo smrkovou vyšší máji. Když postavili okolo kapliček nejkrásnější máje, obcházejí potom v noci potichu nebo s hudbou po vsi dům od domu, v nichž jsou děvčata. Tu buď před vraty nebo před okny nebo na dvorech postaví tolik májek, kolik je v tom domě zachovalých dívek. Padlé osobě se nikde máje nestavějí.

Dívky tuto noc, ve které se stavějí máje, bdí, aby se přesvědčily o svých májích, které jim mládenci stavějí, jsou-li rovné, pěkně zelené nebo nerovné. Kdyby se některé postavila před vraty za potupu zakrněla, nerovná májka nebo zababčílá, hned ji děvče po odchodu mláďenců vyvrátí, rozláme a schová. Skoro každá může poznat svou májku, neboť nejstarší dcera tu největší, prostřední prostřední a nejmladší tu nejmenší máji nalezne pro sebe postavenou před domem.

Na *Plzeňsku* ještě i na mnohých místech na Plassku nastavějí v tu noc májky na střechách po hřebeni, na kalencích (slaměný došek), na čeledním stavení podle věku děvčat posloupně velikosti, a to tolik, kolik mají v tom domě dcer, kromě oněch májí, které postavili před domem na návsí. Na svatodušní hod na *Kouřimsku* zarážejí některé dívky 7 májek: 6 dokola, sedmou uprostřed s březovým věncem, okrášlenou kytkou z jarních bylin. V úterý po svátcích je teprv odklězejí.

Stavění májek trvá až do úsvitu. Ale do východu slunce musí být postaveny všechny máje po vsi. Mládenci se týž den sejdou na návsích asi o 2. hod. po obědě. Potom jdou do hospody, kde je očekávají hudci. Vezmou lipový okrouhlík (talíř), provrtají do něho uprostřed díрку a do ní postaví březovou nebo jedlovou májičku dole oloupanou. Na korunku máječky připnou červenou tkanici a ovinou jí kmínek (někde bílou mašli s dvěma vlajíci konci). Někde mládenci májku drží v ruce a nosí po vsi.

Pod touto májkou leží ovinut na talíři šátek a na něm stříbrný tolar. Na *Kouřimsku* nosí mládenci pod májkou na okrouhlíku zelený věnec, ovinutý šátkem, a pod okřínem (okrouhlá dřevěná mísa, ošatka) pokladnici. Nejstarší mládenec vezme tuto májku, druhý pivo a třetí skleničku. Vyjdou s hudbou a jdou obcí do těch míst, kde postavili v noci svobodným dívkám máje. Dívky, přistrojené obvykle v bílém, ozdobené kvítím, očekávají příchod mláďenců s připravenými penězi. Hudba je doprovází všude po domech a stále jim vyhrává. Např.: Nad Kouřimem, pod Kouřimem, je strom májový.

Nejstarší mládenec vejde s májkou do domu, přivede z něho dívku, jednu po druhé, před vrata nebo na dvůr k postaveným májkám. Zde potančí s každou okolo máje. – Někde skáčí okolo postavených májek před vraty, vždy však pod širým nebem. Jenom za deště vejdou do světnic, aby se mláďencům pohodlně tančilo. Každý milý křepčí se svou milou, které postavil máji a po tanci jí připíjí.

Některý rok postaví sedm nebo tři máje a některý rok jen jednu máji jedlovou, okolo níž všichni mládenci, jeden po druhém, každý se svou dívkou potancuje. Ale všady v Čechách po skončeném plesání okolo máje každý mládenec (někdy to za všechny bývá nejstarší) nese s májkou březovou na lipovém okrouhlíku postavenou se zeleným věncem panně své poutu, říká:

„O májko, májko zelená, přes hory doly nesená! Nebude panna taková, by nedala zlatý nebo dva! A vy, páni muzikanti, hleďte na mne pozor dáti, až já budu mej šlechetnej milej panně připíjeti, račtež mi nahoru zahráti tuš!“ Nyní hrají, panna pije. Jeho milá položí mu na lipový talíř pod májku rejnský zlatý nebo tolar, někde několik dvacetníků, buď najednou nebo na třikráte tři nebo dva. Mládenec jí za to poděkuje a drže v pravé ruce skleničku piva, připíjí jí na zdraví a křičí: „Vy, muzikanti, tuš (nebo: nahoru) hrajte!“ Když vypila, potancuje s ní opět okolo máje, vezme ji s sebou a více ji nepustí. Nyní totéž činí druhý, třetí, čtvrtý atd. mládenec své panně. Když mládenci podle stáří všechny panny v domě vystřídali, jdou do druhého, třetího atd. domu a opakují všechno to, co konali v prvním příbytku. Z posledního domu jdou do hospody. Každý mládenec si vede svou milou, které máji postavil a s níž okolo máje potancoval, při výskání, skákání a zpívání do hospody, kdež za ty peníze od panen jedí, pijí a zpívají při kratochvilích až do východu slunce. Na úsvitě doprovázejí mládenci s hudbou některé panny až do domů.

Hoši v *Kařeze u Zbiroha* šplhající na máj, přivezený z Bukova, prozpěvovali do taktu podle lezení: „Máji, máji, bezu, já si na tě vlezu, bezinek si natrhám, kapaliček nadělám a svej milej poutu dám.“ O podobném říkadle při lezení na máj na Zbirožsku zmiňuje se také Drachovský ve svých pamětech.

Podle *Boženy Němcové* říkala „Babička“ svatodušním svátkům „zelené“ a vedle májů, postavených děvčatům na *Českoskalicku*, okrášlila chasa májemi z břízy celé stavení, vnitř a zevnitř, takže i u stolu i v posteli všichni byli „pod zelenou“.

Máje na *Chodsku* dojemně líčí Božena Němcová: Časné šli chlapci s pole; bylo před prvním májem, měli ještě důležitou práci. Některý měl již stromek uschován a jen okrášlení scházelo; ale, který by chtěl, aby láska jeho ukryta zůstala, ba ani děvče samo aby nevědělo, kdo jí máj postavil, ten čekal se vším na poslední chvíli, aby tajemství svoje pod pláštěm noci skryl. S večerem nastal po celé vesnici jakýsi tajemný ruch... Leckde vyklouzl ze statku nebo ze sadu chlapec a nesa pod šerkou schovanou sekeru a pilku pospíchal k lesu, ohlížeje se, zdali ho někdo nesleduje. Kdo stromek doma měl, ten si hledal místo v zákoutí, aby ho mohl ozdobiti... Celou noc bylo po vesnici v nočním šeru vidět přebíhati mužské postavy. Před každým stavením, kde byla svobodná děvčata, bylo slyšeti šum a teprve při svitu ranním chlapci utíkali od svých stromků, při nichž hlídali, aby jim je jiní nevyměnili nebo neodnesli... Chlapec (Jano) probral se křovím na cestičku, a netrvalo jen několik okamžiků, stál pod slečniným oknem; tam zasadil štíhlou, bělokorou břízu, kterou si v lese již za dne vyhlídl... O půlnoci přicházel (Petr, který měl hlídku májů) k bábině chalupě; u Dorlina okna viděl již stromek, ale byl nějaký nízký. „Copak jí chce ostudu dělat?“ začal se Petr mrzet. Vtom ale ze stínu třešně před chalupou vystoupil Pavel sám, kývaje mu, aby postál. „Ondra jej postavil, ba sám pod ním chrápe. Chci mu ho odníst. Kdyby se hale probudil, přijde to k bitce, to víš, proto radš jdi s cesty. Ty

jakožto hlídač nesmíš takové věci vidět. Esli se neprobudí, zatrub mu do huší, haby se probudil ha záhy se mi s cesty huklidil..." Pavel zpolehounka, jako kocour, když chce ptáka lapnout, kradl se k stromku; pomalu jej začal ze země, kde byl zadělán, vytahovat, až jej vytáhl. Vezma jej pak do náručí, kradl se s ním okolo sadů pryč. Ondra chrápal a nevěděl nic. Petr nasadil troubu k ústům a co mohl nejsilněji, začal odtrubovat půlnoc, jda schválně okolo Ondry hezky zvolna. Ondra se probudil, uleknutý vyskočil, začal si mnout oči, ohlížet kol sebe, nad sebe, stromek pryč!... „Postavil jsem Dorle máj, hlídal jsem jej, zadřímnu, ha někdo mi jej odnisl..." Ondra ztrápený a zahnanbený ubíral se domů. Pavel mu donesl stromek za stolu, kde mu jej pěkně postavil.

Pak se vrátil a vztýčil na místo nízkého vysoký, štíhlý smrk, jehož kůra byla vyřezána jako pentle až nahoru; od vršku vlál fábor červený, několik loket dlouhý... Pavel stál vedle okénka a hlídal; kdykoliv šel Petr kolem, smáli se Ondrovi. Když byl ale Pavel sám, byl smutný a přál si jen vědět, na koho asi Dorla myslí, o kom se jí zdá! Na úsvitě, když zaslechl, že se okenička otevírá, odkvapil, aby ho nezahlédla. Ale Dorla vykoukla za ním, myslíc si: „Jen hutíkej, vždyť já vím, že tys to bull!“ A dívajíc se vzhůru na krásný strom, začervenala se hrdostí a radostí, a ústa její se libě usmála...

První, co Jelence (šlechtičně na zámku) do očí padlo, když okno otevřela, byla bříza. Ačkoliv způsob ten mezi pány nebyl, domnívala se přece, že snad hrabě jej následoval. „Kdož jiný by mně postavil máj?“ myslila si, dívajíc se na krásný strom, jenž nestál před ní s hlavou vzhůru vztýčenou, vlajícím fábořem ozdobenou, ale chvějící, s hlavou skloněnou, na níž žádná ozdoba mimo hebounké proudy dlouhých vlasů, v nichž bělostné tělo zahaleno bylo – smutně, jako by o milost prositi chtěl krásnou pannu. Oko její dívá se na hory, do údolí, na okrášlenou vesnici; úsměv pohrává jí kolem rtů a náruč se rozevírá, jako by k láskyplnému srdci přitisknouti chtěla celý ten krásný svět, i smutnou břízu..." I máje mi kázal dobrotivý král duchů postavit, a to sice ten nejsličnější stromek celého lesa," dodala Jelenka s milostným usmáním, ukazujíc z okna na břízu. Hrabě se vyhnul ven a vida břízku, divil se: „O máji, Jelenko, upřímně se ti vyznávám, že nevím.“ – „Ne, a kdo by jej byl postavil?“ – „Nevím, ale dovím se, kdo ten smělec byl," zamračil se hrabě. – „Prosím, Hanuši, nemrač se, nech břízu odnésti, mrzí-li tě, ale na nikoho se proto nehněvej; snad mi chtěl někdo radost udělat, věda, že se mi ten způsob líbí. Možná, že zahradník sám ji postavil," mínila Jelenka. „To je jako vyznání lásky; nemůže mi býti lhostejno, kdo se odvážil učinit je mé nevěstě. Ale neboj se, že bych koho proto snad trestat chtěl, že ty ses mu zalíbila," řekl hrabě poblédna na ni s vroucí láskou; „ale zahradník to nebyl. Byl u mne do noci zaměstnán a pak šel stavět máj Bělíčce. Řekl mně včera, že by se rád oženil. Já mu to také schválil a dnes chce o ruku Bělíččinu matku naši poprosit." „Oh, jak tomu dobrému děvčeti přeju, že bude i ona šťastná! Zahradník je hodný člověk,"

Májka
v lipovém okrouhlíku.

řekla Jelenka, a ráda jsou, že se řeč na jiné obrátila, pravila dále: „Já se cítím nevýslovně šťastna a ráda bych, aby všichni lidé šťastni byli. Jen kdyby Dorla také veselější byla a štěstí došla. Té zajisté že Pavel máj postavil, viz, její je nejvyšší a pentle na něm vlaje jako prapor. Ta bude mít radost...“

Všecka rozmluva mladých i starých otáčela se okolo májů. Rodiče děvčat, máje dostavších, haněli nebo chválili, jak se to právě k jejich oumyslům hodilo; chlapi a děvčata, kteří párku k sobě neměli, vedli kritiku, a jen dívky, které máje dostaly, tiše dárcům za ně děkovaly. „Hale, děvčata, eslipak víte, že někdo postavil máj Ondrovi?“ „Ha kam?“ „Hádejte!... Za stodolu!“ ozvala se jedna veselá mezi děvčaty. „To snad čarodějnice některá,“ usmály se druhé. „I kdyby si ho chtěla některá vyhlídnout, toho Rúlu,“ první řekla. „Hale, podívejte se, hu školy je zase ten máj s bílým smutkovým fábořem,“ volali mnozí. Učitel, jenž šel s Józou a slyšel to, pravil: „To bych rád věděl, kdo jej staví a komu?“ „Děvčatům, co jsou ve škole, aby měly také radost z máje,“ řekl Józa. Ale Petr, jenž šel s Pavlem za nimi, jinak myslil a smutně se ohlédl po bílé pentli, která vlála nad místem zašlých jeho radostí...

Podle ukázek, jež jsme uvedli, stavěli máje i všude jinde po Čechách. Nejslavněji však a se složitými obřady slavili májové slavnosti v bohatém plzeňském kraji. Nikde jinde nebylo tolik písní, tanců, říkadel, místních a osobních vtipů, jako o májích na Plzeňsku.

Podle popisu z okolí *Plzně* z r. 1850: Několik neděl před svatodušními svátky semknou se mládenci „do řadu“, což snad má jméno od toho, že hospodský zaznamenává ode všech v ten čas vypité pivo v jeden řad. Ti hoši, co pili společně, také vedou celou májovou slavnost, platí společně i útratu, nestačí-li peníze vybrané od děvčat. Celou útratu vyrovnávají až v úterý po svatodušních svátcích.

Mládenci se sejdou v hospodě večer v předsvatodušní sobotu. Tam se trochu občerství, a potom hajdy do lesa pro smrkové máje, někdy i šestisáhové a nezapomenou na malé smrčky a jiné klesti pro boudu. S tím spěchají z lesa do hospody, kde si notně připíjejí, osekávají dlouhé smrky téměř až na korunu, loupají kůru a dělají v ní všelijaké výkrojky. Když to učinili, postaví ve vsi jednu nebo dvě májky před hospodu, potom stejný počet před kapli neb kostel, dále tři, a to největší, co měli, doprostřed, a dvě menší u ní po stranách, uprostřed obce, konečně menší v různých koncích vesnice, zvláště před dvory, kde bydlí hezké dívky. Také každý ze řadníků připraví dívce, na kterou myslí, zvláštní májku, pentlemi, někdy i obrázky posázenou, a postaví ji na hřeben střechy nebo nad vrata, což děvčata vidají velmi ráda a pokládají si to za nemalou čest. Někdy je viděti i více májek na jedné střeše, pakli mají více dcer v tom dvoře. Když to všechno pořídili, sejdou se opět v hospodě, ještě si nahnou z plechovce, nebo jak říkají, „z boty“, načež každý spěchá k domovu, aby vykonal potřebnou práci.

O Božím hodě není nic zvláštního. Svatost toho dne zabraňuje všem hlučnějším veselostem a kdyby i toho nebylo, „řadníci“ si musí po namáhavé práci odpočinout. Není nic zvláštního, kromě toho, že děvčata, jdouce z kostela, hlavy strkají dohromady, a povídají si o májkách a že kluci, přišedše ze služeb Božích, rozpustile běhají okolo májí a někdy i májky z doškových střech a z vrat stloukají kameny, až je zažene hospodář nebo dívka, jimž máje byly postaveny.

Teprve k večeru, když se řadníci po poledni prospali, nastává zase nový život. Jak se smrklo, odeberou se řadníci do hospody. Dělají všelijaké přípravy k zítřejší slavnosti a přitom si připíjejí až do půlnoci. Tu s lopatami a motykami se vyhrnou na náves, vlekouce s sebou tyče a kletší, jdou stavět boudu pro zítřek. Tu vystavějí na způsob stanu tak prostornou, aby se do ní vešel stůl, na nějž by se biřic či vyvolávač mohl postavit při vyvolávání. Nemá žádného vchodu. Ten si musí teprv vyvolávač prosekat šavlí, chce-li do ní vstoupit. Před boudou postaví také dvě máje.

Když vše vykonali, odeberou se zase do hospody, kde se ještě občerství, pak spěchají domů, aby je vycházející slunce nezastihlo u sklenice. Oka však již nezamhouří, neboť nejenže jako denně musí krmit a cítit dobytek, ale dělají též přípravy k odpolední slavnosti, chystají si šaty, náčiní na koně a co se jim zdá potřebné.

Po obědě se všichni sejdou v hospodě. Tam je očekávají hudebníci, aby přistrojili májku, již nosí s sebou po vsi. K tomu vyhledají vždy smrček s korunkou co možná hustou, kterou pak as loket zděli zapíchnou do dřevěného talíře, jen asi tolik souček seřezavše, aby mohl májovník nebo mládenec, jak jiní říkají, rukou držet májku. Tuto májku potom obvážou pentlíčkami a pentlemi, polepí pozlátkem a posázejí všelikými obrázky, že sotva lze spatřit co zeleného. Držadlo dole u talíře, který je potažen pěkným papírem, obvinou skvostným šátkem.

Když vše uspořádali, vyjdou všichni v červených vydrovicích se žlutými prýmy na hlavách, tělo oděné v modré lemované kazajky se žlutými, hustě přišitými knoflíky a v takové též lajbly (nebo vesty) a v žluté jelenice, zbrusu nové, nebo aspoň nově barvené, a na nohou až po kolena vysoké boty. Tak se ubírají z hospody: hudebníci, dudák a hudec napřed, za nimi mládenci s májkou, pak pokladník s talířem na peníze, konečně ostatní, každý s plehovcem nebo sklenicí piva v ruce. Nejdříve se zastaví ve statku nejbližze hospodě, v němž je svobodné děvče. Tam se usadí hudebníci na lavici, počnou hrát do tance. Řadníci, mimo májovníka a pokladníka (kteří zasednou za stůl), se ohlížejí po děvčatech, sedících a čekajících buď někde v koutku nebo v komoře. Vezmou je k tanci a točí se s nimi hezkou chvíli; přestanou tančit, zastaví se právě před stolem a tu májovník promluví:

„Vážená panno N. (pojmenuje dívku jménem, každou dobře znaje). Drahocenný poklad přišli jsme Vám a všem přítomným tuto ukázati: stromeček, pro nějž jsme byli v zaslíbené zemi a pro nějž přes hory doly putovavše, v chůzi jsme neustali, až jsme domů ho dostali, abysme našim drahým panenkám důkaz naší k nim uznalosti podati mohli, neb jen pro vás, panenky, tuto obtížnou cestu jsme podnikli.“

Ona mu pochválí stromeček a uznává jich zásluhu sladkými slovy, ano i polituje je za vystálé strasti. Pokladník začne: „Ovšem, že stromeček to krásný, ale naší kapse velmi škodlivý, aby neuschnul, musí se zalívatí pivem, a muzika musí mu ustavičně hráti, k čemuž naše kapsy nestačí. I žádali bysme tě (svobodný lid vůbec sobě tyká), milá N., o malý příspěvek na tento divotvorný stromek, takhle o nějakého bratříčka k tomuto sirotkovi.“ Přitom ukáže na stříbrný tolar, ležící na šátku, jenž talíř kryje. Tu některá se vymlouvá, že teprv musí pro takové peníze do zaslíbené země, nebo i jinak jim odsekne; konečně přece jim dá na talíř tolar. Jiná zase namítá, že to mnoho a hodí tam jen dva nebo tři dvacetníky a musí ji dlouho pobízet, než jim přidá. Obvyčejně se selská dcerka vyplatí tolařem nebo šesti dvacetníky, služebná pak třemi

nebo čtyřmi dvacetníky. Méně dáti, nebo snad docela nic, každá se střeží, aby snad při vyvolávce, kde podle toho, jak štědře která platila, se udílejí jména, neutržila pohanu veřejně. Mimo to, co obdrží řadníci od děvčat, vybírají také od hospodyň, ovšem ne tak mnoho, a ve vesnicích poblíž měst též od hostů, jsou-li právě v tom statku.

Když takto vše pořídili a několikrát si zatančili, odeberou se s děvčaty do nejbližšího statku, kde se opakuje totéž. Dívku z předešlého statku zde nechají, kdežto děvčata z tohoto statku vezmou s sebou dále. Tak se to opakuje, až do návratu do hospody. Zde rychle spočítají peníze, odevzdají je hospodskému a každý spěchá domů. Oblékne se, osedlá koně a rychle se navrátí do hospody. Oblek má pestrý. Klobouk založený „na tři fatky“, s vystříhaným barevným papírem, jakož i pentlemi. Kazajka je tak hustě poseta pentlemi a pentličkami, že nelze poznat, jaké je barvy. Za pasem palaš nebo šavli. Do boty zastrčí si tenký smrček zděli sáhu, celý ořezaný a oloupaný, jen až na dvě nebo tři větvičky v korunce. Na něj uváže kosmonoský nebo i hedvábný červený šátek a na větvičky dá červené pentle. I kůň je vyzdoben na hlavě; hřívu má všelijak ozdobně propletenou. – Tak vyšňoření octnou se všichni u boudy vystavěné z klestí. Sotva se mohou protlačit množstvím lidu sem zavítavšího nejen z vesnic, ale i z okolních měst.

Jakmile se průvod přiblížil k boudě, skočí biřic s koně, jehož uzdu hodil nejbližšímu řadníku. Přísně prohlíží boudu, do níž nenalezne vchodu, počne přísně: „Copak to bylo za tesaře, že mi nenechal žádné dveře? Musím si cestu klestiti, chci-li do boudy vstoupiti.“ Vytasí z pochvy šavli, a prosekává vchod. Zatím ostatní se seřadí tak, aby král, kterého si řadníci vyvolili ze svého středu, stál proti otvoru, jež biřic právě prosekává, jemu po boku rychtář či soudce, též z řadníků vyvolený, a číšník, pak nedaleko hudebníci; ostatní jsou okolo nich v polokruhu. Jakmile biřic přestal mluvit, počnou hudebníci hrát nápěv při té slavnosti obvyklé písně, již i řadníci všichni zpívají: „Na svatého Ducha sjeli se hrabata, náš pan král chce vědět, kolik tu má dívek. Budou se jim dávat jména podle práva, právo jest takové, dva zlatý od jedné.“

Zatím proklestil si biřic do boudy cestu, vyleze na řečniště (v boudě postavený stůl) a když zpěv umlkl, pokloní se hluboce, načež promluví: „Dívky budu počítati, všeliká jména dávati, každé jen podle zasloužení, jak mám od krále poručení. Pojedu nejprv přes cestičku, najdu-li u N. (v tom statku, kam nejdřív s májkou vešli) nějakou dívčičku: Pšenice v klasu, že jí není rovno na krásu. Je-li pravda, pane rychtáři, nebo ne?“ Tázaný odpoví, jakož i po každém následujícím přiřčeném jméně některé z děvčat: „Je-li pravda; kdo svědčí, lhář větší, kdo nesvědčí, ještě větší, nadělej toho víc!“ Nato biřic či vyvolávač pokračuje, když zatím si propláchl hrdlo pivem mu podaným: „Ještě se tam pozastavím, a té malé (tj. mladší, ať je domácí dcera nebo služebná) něco povím: Hluboké okýnko, že je jako růžové lupínko! Je-li pravda, pane rychtáři... Pojedu o něco dále přes cestičku, najdu-li také v N. (druhém statku) dívčičku: U těch N. kopec hlíny, že je jako proutek rozmarýny; kudy chodí, tudy voní, švarní hoši za ní chodí. Ještě se tam pozastavím, a té malé něco povím: Trní v kvěť, že jí není rovno v celém světě!“

Všem dívkám, které se penězi vyplatily, dávají podobná jména, až projdou všechny dvory. Která dívka buď jim nedala nic, nebo ne tolik, aby s ní mohli býti spokojeni, té

dávají nehezské jméno, jako: „U N. na dvoře visí hák, že je ta jejich Fanda jako drak!“ Ostatně se to málokdy stává, neboť každá nerada zavdává příčinu k tak veřejné potupě. Každé jméno provází smích četného posluchačstva. Vyvolav jména všech dívek ve vesnici, vystoupí z boudy, vsedne na svého koně a všichni řadníci začnou, provázeni hudbou, zpívat píseň o jednotlivých dvorech. Pořádek při zpěvu a dvorech zachovávají též, jaký zachovali při chůzi s májkami a nedávno při vyvolávce. Začnou: „1. U Hrochů na dvoře je lípa, pod lipou kolíbká, na kolíbce šátek, písničky počátek. 2. Ten Žižka má koně, plaší se mu hodně! 3. U Skřivánků je zahrádka, roste tam Marjánka. 4. Ten Živej má ovce, nosí zlaté zvonce. 5. Ten Drapač má ženu jako majolenu! 6. U rychtáře buben, tam si zabubnujem. 7. U Lipoutů mnoho křenu, že má mladou ženu! 8. U Vančatů na kraji, je tam jako v ráji! 9. U Himlů je sence (světnice) pro hezké mládence. 10. Racek má voly se zlatými rohy. 11. U Křížů je šroubek, vrká tam holoubek. 12. U Berků vzadu mají hezkou dceru.“ Podle počtu dvorů doplňují podobnými jmény a rýmy písničku (nač se ovšem již dříve připravili), až všechny „podělili“, načež skončí: „Na kapliče (nebo kostele) je zvonec, písničky je konec!“

Po té písni odjeli někam za ves, aby krále honili, který, byl-li předstihnout, pokládal si to za velikou hanbu. Proto jim hleděl ujet. Poněvadž se při této předjízdce často přihodilo mnohé neštěstí, bylo skoro na všech místech předjíždění úřadem zakázáno již ve 40. letech XVIII. stol. Řadníci pomalu vyklusali za ves a brzy opět krokem na svých koních se vrátili do hospody, odkud se rozjeli do jednotlivých statků. Jakmile řadníci z návsi zmizeli, vrhli se chlapci jako chrti na boudu a vystavené máje a s jásotem každý uchvátiv kus, spěchal domů, aby si tam postavil památku od májek. – Tak popisuje slavení májů na Plzeňsku Jakub Škarda v polovici XIX. století.

Píseň o stavění májů, patrně uměle a nově složenou, zpívali mládenci okolo *Hlohovic* na *Plzeňsku* podle nápěvu: „Mně se, mně se, mně se všecko zdá“: „Jen se z jara, jen se zelenej, hájku březovej, vršku mechovej, jen se z jara, jen se zelenej, tys radost a rozkoš má. – Kolik lupenů, tolik večerů, kolik větviček, tolik hubiček v tobě, v tobě, hájku zelenej, moje milenka mi dá. (Liduška na mne čeká.) – Juž se, hochu, juž se zelenám, husté křoví mám, k pohovu ti dám (přived’ ty jen k nám), když se zelenám, přivedeš-li holku sám. – Kolik děvčátek, tolik máječek, kolik topolů (javorů), tolik pohovů, tobě, hochu, tobě pohovu, tobě i tvej milej dám. – Koukni, holka, jak se zelená, hora březová, hora mechová, pojď a sedni, když se zelená, v lásce na ní pobudem.“

„*Placení od máje*“ v *Lázu u Strakoníc* živě kreslí Václav Schwarz:

Svátkům svatodušním se v krajině strakonické říká „májové svátky“. Prostřední svátek, tj. v pondělí svatodušní odpoledne, se koná „muzika“ a při ní „placení od máje“. Chasníci ověncí malý jedlový stromeček fábory, připraví na talíř malé kytičky, uvité z čerstvých květín a nesou pak s hudbou stromeček i kytičky ze stavení, kde se připravovali, přes náves do hospody. Tím dáno znamení, že počne „placení od máje“, i ubírá se veškerá chasa, hoši i děvčata, do hospody.

Za stůl v koutě naproti dveřím zasednou muzikanti, na stůl se postaví opentlený „máječek“ a talíř s kytičkami, kolem stolu zaujme místo mužská chasa a naproti nim u dveří stojí v polokruhu děvčata. Hudba hraje známou melodii písně: „Panenka hezká je, platila od máje, dala nám dva zlatý, ty byly kulatý, my si je schováme.“

Hoši vyvádějí jedno děvče po druhém, s každou zatančí jednou nebo dvakrát kolem po šenkovně a zastaví s ní u stolku před hudebníky. Zde na ni žalují a odsuzují ji k pokutě, kterou ona musí zaplatit. Žalobníkem je tanečník, udáváje na tanečnici všelike šprýmovné věci, např.: „Přistihnul jsem to děvče v obecním lese, když z hnízda na sosně vybírala mladé zajíce, potrestejte si ji.“ „Za to zaslouží pokutu 10 zlatých,“ ozvou se hoši. „Tolik já nemám,“ zdráhá se děvče, a vyhodí na stůl nějaký starý neplatící peníz. Hoši se hádají s dívkou, že ty peníze již neplatí, ona pak vysadí krejcar, pak čtyřkrejcar nebo desetník, a když vše to hochům málo, položí na stůl konečně tolik, kolik opravdu dát chce, buď zlatý nebo dva zlaté; dříve dávaly dívky obyčejně stříbrný tolar.

Tím hádka ukončena, hudba spustí hlučné intrády, jeden chasník zavadá tanečnici sklenku s rosolkou, tanečník její podá jí talíř s kytičkami, z nichž ona si jednu vybere, a nyní musí zazpívat nějakou píseň. Obyčejně zpívá dívka něco případného, např.: „Děkuji ti, mládenečku, za tu překrásnou kytičku! Tuto překrásnou kytičku vsadím já si do květníčku, budu si ji zalívat i a na tebe vzpomínati.“

Nyní začne hudba znovu nápěv písně: „Panenka hezká je“ atd.; jiná tanečnice vezme se do kola a popsané obřady se opakují tak dlouho, až jsou všechny dívky vystřídány, načež teprve začne všeobecný tanec. K placení se vybírají napřed nejprvnější dívky ze vsi a méně váženější zůstávají naposled. Z vybraných peněz zaplatí chasa hudbu a co zbude, to propije.

Jak se stavěly máje na *Horáždovicku*, vypravuje V. Štein Tábořský, podle zkušenosti ze *Střelohoštic*:

Tam stavějí máje v sobotu před letnicemi. Za soumraku jdou hoši stavět máje. Sedou se na konci vsi, kde již mají připravenou první máji i vykopanou jámu. Máje dostávají od vrchnosti. Samé pěkné, štíhlé, až 30 metrů vysoké smrčky. Jsou čistě oloupané, uhlazené. Jen vršek, koruna, zůstane. Ta se ověší stuhami různých barev a opatří velkým zeleným věncem, propleteným dlouhými „fábory“. Při stavění máje pomáhají všichni mužové i staří hospodáři ze vsi. Když se postaví první máje, zahrají přítomní hudebníci veselý pochod, hoši svěří další upevnění první máje starším a jdou stavět druhou, třetí. Za nimi muži, ženy, dívky, starci i děti. Jest již skoro půlnoc, když postaví poslední máji na druhém konci vsi a „jdou na kutě“ (spat).

V neděli se tiše zapíjejí máje v hospodě. Zato v pondělí! Děvčata nemohou ani usnout, přemítajíce, kdo že bude zítra „mládencem“ při „zapíjení“ máji. Každá si přeje v duchu svého, jen toho! Při ranní pobožnosti ve svatodušní pondělí málokdo ví, co velebný pán kázal. Sotva pantátové poobědvají pečení, kterou jim dnes ženy, myslice na máje, připálily, již si pečlivě přičísnou vlasy, vezmou sváteční hřebíčkový nebo zeleně modrý kabát s krátkými šosy, uváží si před zrcadlem černý hedvábný šátek na krk, posadí na hlavu černý měkký klobouk, zapálí dřevěnou vyřezávanou dýmku, vezmou hůl se stříbrným kováním a hajdy na náves. Za nimi jako z cukru vytažené hospodyně, s hedvábnými strakatými šátky na hlavě. Po požehnání stačí sotva kostelní dveře! Děvčata s modlitebními knížkami v rukou dychtivě očekávají, ke komu asi hoši zajdou, kdo bude letos „mládencem“... Hoši zastaví se před statkem a přivedou po chvíli tři mládence, černě oblečené. Prostřední z nich, „první mládenec“, nese

máječku, v podstavci zasazenou, pěkně bílými, červenými i modrými stuhami ověšenou. Na větvíčkách houpají se různé cukrovinky. „Mládenci“ postaví se v čelo a průvod si vykračuje za hrani veselých písní.

Před první máji se zastaví. Mládenec po pravé straně máječku nahne konev s pivem, zalije velkou máji, podá prostřednímu, ten se napije a podá hochům ostatním. Podobně učiní mládenec po levé straně máječku s vínem. Zaleje máji, podá prostřednímu, ten hochům ostatním. Když takto „zapili“ první máji, jdou za hudby po vsi k máji druhé, k třetí, čtvrté... Když „zapili“ poslední máji, vejdou do hospody na „panskou“. Zde postaví malou máječku na stolek, muzikanti vylezou na prkna, přehozená přes sudy, hrají. Zatím se přihrnula do hospody celá ves. Pořádek udržuje policajt a kmostr ponocný.

Hudebníci zanotují a první mládenec vyvede, podle starého zvyku, šenkýřku. Proveďte ji jednou dvakrát kolem, postaví před „máječkem“. Druzí mládenci podají napít, jeden piva, druhý vína. A za to vyklopí buclatá ruka matky šenkýřky stříbrňák, dva i tři. Znova si mládenec zatleská; zadupne, hudba spustí a už tiskne do tance svou děvušku. Jen jednou dokola sólo a už jsou ostatní hoši se svými děvčaty v kole. Poté provedou hoši představenou, mlynářku, paní starou z pivovaru, paňmámu šafářku a všechny ostatní sousedky, tety a kmoťrčky. Všecky také zaplatí máje. Děvčata, tančící s hochy, závodí mezi sebou v přeplácení máječku. Stříbrňák za stříbrňákem cinká na talíři. A když již poslední stříbrňák, poslední desetník na talíř dopadl, nastane počítání, kolik která dala, která nejvíc. A která nejvíc zaplatila, ta vyplatila máječek. Vyplácení máječku stojí někdy jednotlivé děvče až i 10 zlatých. S dychtivostí očekává každý, která to asi bude. Dívce ze sousední vesnice nebývá toho přáno.

Po oznámení výsledku vezme první mládenec máječku, jde s ní pro děvče, které máječek vyplatilo a vede ji domů do statku. Hoši ostatní i děvčata je doprovázejí. Hudba jde v čele a hraje cestou. Hoši pak podle hudby zpívají (s příslušnou změnou jména dívky neb mládence): „Bětuška hezká je, platila za máje, dala nám sto zlatých stříbrných, kulatých, až si je s Jeníčkem vyplatila! Juch – juch – jučeje – juchuchu!“

Ve statku postaví máječek na stůl a mládenec s dívkou, jež vyplatila máječek, otevře kolo. Za nimi, pokud místo stačí, ostatní. Až přinese hospodyně svačinu, koláče a buchty, hospodář pivo a rosolku. Zavdá se hospodáři a hospodyni na zdraví, připije děvčatům na krásu. Za veselého zpěvu a hlučné hudby vrátí se zase všichni do hospody, kde pak nastává obyčejná muzika.

Máje stojí někde do příští soboty, jinde až do žní; pak je prodají. Penězi při vyplácení a za máje se hradí výlohy spojené s májemi. Jednotlivým děvčatům, jak bývá jinde obyčejem, u nás máje nestavějí.

Také bývá v nejbližším sousedství obyčej, že chodívají hoši s „máječkem“ za doprovodu hudby, od stavení k stavení, k chudému i k bohatému. Za hochem s máječkou nesou dva jiní košíky. Ve světnici postaví máječek na stůl a je-li v tom stavení děvče, tančí s ní, začez ona vyplácí máječek. Jinde dávají hospodyně hochům vejce, jinde máslo, koláče, nebo hospodář také někdy i peníze.

Na *Chodsku* věšivali hoši na máje, které stavěli svým děvčatům v noci filipojakubské, „pouky“, červená, malovaná vejce, prázdné jen skořápky, jinde nazývané „vej-dumky“, „vejfuky“.

Porážení máje v jihočeských dědinách dělo se s velkou slávou. Zprávu o tom znamenal V. Charvát. Bez muziky se slavnost neobejde. I rozmanité kratochvíle se při tom prováděly. Mládenci vytahují máji; přichází chasník, přestrojený jako hajný. Oboří se na ně. Mládenci se omlouvají. Ale hajný, že všechno udá, že je přivede do „basy“, „na brúčenou“. Přece však hajný se uchlácholí. Hoši mu slibují, že ho vezmou s sebou k muzice, že mu zaplatí tři mázy piva a vyberou nejhezčí děvče apod. Tu však přichází přestrojený „myslivec“, „pán“, revírník. Nové řeči. Nové smlouvání a hrozby. Posléze i ten dá se obměkčit slibem piva, tance a panny a všecko za veselého jásotu spěchá do hospody.

Na *Táborsku* až na skrovné výjimky stavěli máje hoši děvčatům v sobotu před letnicemi. Na návsi postavili máj vysoký, pentlemi a květy zdobený. Obrády, písňe, muziky, tance kolem májů již nepamatuji. V naší vsi, v Kostelci nad Vltavou u Orlíka, vyhynuly tyto obrády v 70. letech XIX. století. Mezi chasníky a hajným, „pánem“ (revírníkem), bývaly o máje spory i pokuty.

Na *Velvarsku* a *Slánsku* podle V. Šteina Táborského v sobotu před první nedělí v máji šli hoši za soumraku pokradmu do lesa na máje. Některý ze selských synků přijel s vozem a odvezl je před hospodu. Tu noc postavili hoši z malých bříz kolo a doprostřed postavili vysokou, štíhlou borovici, oloupanou, a s opentlenou korunou, „krále“. Máje ihned v hospodě „zapili“.

Druhý den, v neděli, po velké mši jeden mládenec nesl pokladničku nebo talíř, jiný láhev s rosolkou a jiný mládenec máječek s praporečkem opentlený, vyzdobený. Šli s hudbou v čele od stavení k stavení, kde bylo nějaké děvče. Hudba zahrála skočnou a jeden z hochů provedl k tanci děvče, až mládenec s máječkem zastavil tancující zpěvavým říkáním: „Málo, málo, maličko, ať se stane pomlčeníčko, já bych rád promluvil k tý šlechetný panně slovíčko; jedno slovíčko nebo dvě, však to dlouho trvat nebude. Když jsme chtěli máje mít, musili jsme pro ně jít, při tom hodně zkusit, přes hory a doly lámali jsme nohy; když jsme je nemohli nést, museli jsme je vézt, až jsme si polámali v zádech kosti. Já tedy doufám, že ta šlechetná panna od toho nebude, že nám pár dukátů špendýrovati bude, pět dukátů nebo šest, však to bude pro ni čest. Hleďte, páni muzikanti, po mně pozor dáti a tý šlechetný panně nahoru zahrát a přitom vivat, vivat!“

Pak dal druhý mládenec připítí děvčeti, jež hochům za máji zaplatila, načež je vzali hoši a šli k děvčeti druhému, třetímu, až je všechna takto sebrali, za hraní hudby dovedli k májim před hospodu. Tam opět hudba hrála do kola a všichni obtancovali krále. Když přestali tancovat, rozházeli za jásotu máje, o něž se hoši odrostenci z vesnice hádali a prali. Pouze král stál dále. Po rozházení máji šli do hospody a tancovali až do bílého rána.

Máje na *Přeloučsku* vynikají některými zajímavými zvláštnostmi, jež líčí Josef Hanuš: V pondělí svatodušní slaví chasa „máje“. Postaví u hospody silný, vysoký smrk anebo „vidlo“, na němž se smrček ozdobený fábory zavěsí a kolem něho v kruhu zatyčí se břízky, co by pohodlného místa bylo pro tanec. K ránu postaví každý hoch své dívce u dvířek nebo před okno břízku s fáborem; před školu, kostel nebo kříž postaví dvě. Nechce-li děvče s hochem nic mít, uklidí břízku. Odpůldne sbírá chasa

s hudbou děvčata po vsi. Hoši se sejdou v hospodě, odkud se po dvou za hudbou jde po vsi. V první řadě nese jeden mládenec „kytku“ a druhý na talíři „rozmarýnový věneček“. Hudba hraje v každém stavení „písničku“ a hoši potom skácejí břízku na znamení, že děvče s nimi jde. Když se přejde ves, jde se k hospodě, kde se kolem smrku tančí „pod májema“. Zde děvčata sama provádějí hochy. Vyskytne-li se v zástupu přespolní chasník, ihned ho provedou, zač musí platit. Děvče přivede ho k hudbě, kde všem „zaudá“ a zaplatí. Kdo se odváží na smrk vylézt a fábore strhnout, má právo jím se ozdobit. K večeru za zvuku vřeských fanfár se smrk skácí a v průvodu hudby donese k starostovi, jenž za tu poctu náležitým příspěvkem neskrblí. Večer celá ves tančí v hospodě až do rána.

Někde také dávají na kříž nebo na hospodu věnec. V Semíně se spojí oboje; odpůldne jde mládenec po vsi s hudbou a zajde do chalupy, kde jsou děvčata a hoši shromážděni; odtud jde se pro družičky, načež celý zástup za zvuku a zpěvu mariánské písně na náves ke kříži.

Družičky mají věnce, jimiž ověncí kříž. Některá nese nově obarvený hospodní plechový věnec. U kříže má obyčejně nejmladší družička říkání k Pánu Ježíši: Vítám vás všechny, vzdálené i bližší; žádám vás za dost malé pomlčení k mému krátkému promluvení. Na bílé pláni sněhové nekvete žádný kvíteček, a já dnes přináším Ježíši věneček. Ty růže, z nichž je uvitý, ty neodkvetou ani nezvadnou; má láska k Ježíši převyší růži voňavou. Umučený Kriste můj! Tvá láska je tak veliká, že jsi nasadil život svůj pro spasení hříšníka. Tvoje svaté, drahé rány, Tvé tělo tak ztrýzněné, buďte od nás na tisíckrát zlíbané. O Ježíši, který shlížíš na nás dolů s výsosti, rač udělit požehnání na ty naše věnečky, aby se skvěly na našich hlavách jako tento v mých rukách. A vy, mládenče spanilý, snad nebudem od vás zahanbeny, že vy tento věneček ode mne přijmete a na posvátný kříž ho zavěsíte.

Mládenec zavěsí věnec na kříž. Po modlitbě odchází zástup za zvuků veselého pochodu k hospodě, kde jiná družička, mající hospodní věnec, říká: Já vás vítám, ctěné shromáždění, vzdálené i bližší, mládenci i panny. Přejí vám mnoho štěstí všem při naší společnosti, a žádám od vás chvály, abyste nám přáli, aby naše věnečky drahé, které máme od Boha dané, kvetly na našich hlavách, jako tento věnec v mých rukách. A vy, babičky stary, bývaly jste rády, když jste na svých hlavách věnečky nosily. Taktéž nám to přejte, s námi se radujte, a nikdy nás nepomlouvejte, neboť Pán Ježíš sám z toho radost má, když vidí srdce poctivá, neb on veselého srdce nikdy nezapovídá. A vy, mládenče spanilý, doufám, že nebudem zahanbeny, když ode mne tento věnec přijmete a na hospodu ho zavěsíte. Ale zavěste ho z vysoka, ať se trpytí do roka a po roce ještě více každé poctivé panence, též i mládenci poctivému, který půjde vedle domů. Nežli věnec zavěsíte, pár slovíček obdržíte s velikým poděkováním od nás více. Já vám ještě jednou děkuju, trojnásobně děkuju a hezkou holku vám přeju, aby kvetla v kráse, v ctnosti, jako tento věnec v naší hrsti. A vy, páni hudebníci, pěkné stroje máte, přece z našeho věnce radost mějte a nám veselou zahřejte.

Poté podá věnec mládenci, který jí odpovídá: „Vy, spanilá družičko! Já tento věnec od vás přijímám a velký dík vám skládám, že jste si mne zvolily k tomu zavěšování. Bůh vám dej zdraví, štěstí všem, při naší společnosti, abyste se veselily a věnečky zachovaly. Vivat!“ (Hudba spustí hlučné intrády.) „Velectěné panny, já vám přeju, abyste

Májky na štítu statku v jižních Čechách.

se vdaly, abyste si vzaly, když ne mládence, alespoň vdovce, byste zdědily hrnce po nebožce. Vivat!“ (Hudba spustí intrády.) „A též i vy, pane hospodský, se z toho těšit budete, když na vaší hospodě zase nový věnec spatříte. Doufám, že se zahanbit nedáte, nám nějakéj máz piva dáte. Vivat!“ (Hudba zase spustí intrády.) „Také snad i vy, páni muzikanti, od toho nebudete, když mi při tom zavěšování zahrajete.“ Věnec za zvuku veselého pochodu se zavěsí a pak tančí všichni v hospodě.

Na *Opočinku* při „dávání věnce“ na kříž se užívá „říkání“: „Ty, Pane Ježíši Kriste, narozený z Panny čisté, Ty nám vždycky dosvědčuješ, že panenství nejvíc miluješ. Neboť Panna Maria byla pokorná, proto se Ti zalíbila. Ty ses ráčil ponížit, pro nás na kříž přibít. Protož i my všechny panny sem k tomu kříži přicházíme. Chceme Tebe ozdobit, Tvou svatou hlavu okrášlit nejenom těmi věnečky, ale i panenskými dárečky: krásných mravů i ctností a panenskou poctivostí. Všecko kvete kvítí, dokud slunce jasně svítí, a jak zima nastane, všecko kvítí uvadne. Nedejme si tu růžičku, tu

Pannu Marii; to je krásná růžička, která kvete všem pannám z toho věnečka, ta za nás vždy prosila. Kdyby byla neprosila, byla by nás ruka Boží dávno zachvátila. Projděme si všechny keře, prohlédneme všechny růže, zdaliž je která krásnější nad tu růži spanilejší? Amen.“

Na *Valech* strojí hoši „rozmarýnu“. Chasa s muzikanty se sejde v hospodě; odtud vyjde průvod a jde po vsi. Mládenci po dvou kráčejí za hudbou, majíce uprostřed malou družičku, která nese kytičku z rozmarýny. V hospodě o muzice dá se té dívce, která za ni nejvíc zaplatí. Je to pro děvče velikou ctí, mít kytku z rozmarýny, a dlouho se o tom hovoří; je znám případ, že dáno za ni 6 zl.

Jak se slavily máje ve *východních Čechách* popisuje knížka „Slavnosti, zvyky a obyčeje lidu z východních Čech“. Máje vypravily obce Kunětice, Dříteč a Srch péči říd. uč. Nemanského a Slugy r. 1903: Devět panen sněhobílých, co neměly dosud milých, s věnečky na hlavách, nese opentlené březové májky. Větší děvčata nesou pouze zelené letorosty opentlené a kvítím okrášlené. Mládenci kráčejí podél děvčat, drží v rukou lískové hole, na jejichž koncích zbylo několik listů; hole jsou ovázány fábory. Uprostřed mládeže vede ovčák černého beránka s květinovým věncem kol krku a pěkně opentleného. Selka do polovice obnažená, vede černou krávu, aby se dočkaly hojnosti na všem božím požehnání. Kráva má opentlené rohy. Je vedena na květinovém provaze. Ke konci druží se mládež po dvou a vítá máj zpěvem: „Každá babička stará“ atd. „V máji z jara, z jara“ atd. Večer postavili mládenci svým vyvoleným děvčatům pod okna do návsi májky. Ráno chodí s hudbou od máje k máji. Děvčata přinášejí muzikantům poctu v podobě dobrého truňku, začez muzikanti spustí: „Andulka hodná je, dala nám od máje.“ Odpoledne baví se mládež zpěvem a tancem na návsi i v hospodě: „Ta kunětická májka zelená se.“

Čtoucí jistě vyrozuměl, že starodávný obřad, patrně pro podívanou, byl doplněn přidavky (beránek, kráva), kterých lidové podání české nikdy neznalo a při májích jakživo neužívalo. Proč uměle strojit úpravu májových slavností, když starodávný obřad májový poskytuje dosti vděčné a pestré látky k věrnému napodobení, jež vhodněji pobaví a poučí, jak staří máje slavili.

Na *Novobydžovsku* v květnu pořádají „máje“ takto: Den před „májemi“ hoši přinesou z lesa břízky a dosti vysoký smrček a složí je uprostřed vesnice na místo porostlé drnem. Večer se sejdou, oklestí a oloupají smrček a nechají jen zelený vršek, který okráší stuhami. Potom postaví smrček a upevní, aby ho vítr neskácel. Kolem smrčku dělají kolo z břízek a ponechají jenom dva vchody, které upraví na způsob branek. Když vše náležitě urovnali a okrášlili, vezmou zbylé břízky, chodí stavení od stavení a upevňují je na vrata, a to tolik, kolik je děvčat v té domácnosti.

Druhého dne odpoledne se sejdou hoši v hospodě, kde již čekají muzikanti. Průvod jde s hudbou po vsi a v každém stavení, kde jsou břízky na vratech, se zastavují pro děvčata. Nechce-li se některá dívka účastnit „máji“, shodí břízku; u té se průvod nezastaví. Když přešli celou vesnici a sebrali děvčata, odeberou se „pod máje“. Tam je již přichystán stoleček v koutku a na něm stojí láhev s rosolkou nebo kořalkou. Nejprve se tančí několik „písniček“. Při tanci zastavuje se děvče za děvčetem u stolku, aby zaplatilo. Kdo příspěvky vybírá, naleje rosolky do skleničky a dá dívce napít. Jakmile se všechna děvčata vystřídala, vyjdou z „kola“ a vtom vystoupí mladík, vybraný

od účastníků, doprostřed, aby prodal smrček. Stromeček se „vylicituje“ někdy dosti vysoko a zaplatí se pivo, jež se společně vypije. Společnost se odebere do hospody, kde tančí do bílého rána. (Prasek u Nov. Bydžova.)

Nestrojí-li hoši „máje“, pořádají v tu dobu děvčata „věneček“. Dívky se sejdou, složí podle možnosti příspěvky a koupí obvykle tři věnce: jeden na Boží muka, druhý na sochu Panny Marie a třetí na hospodu. Věnečky se uloží ráno do stavení, kde mají několik děvčat a velkou světnici. Když se účastníci sejdou, ubírají se s hudbou v čele za veselého pokřikování k hospodě, kde jsou shromážděni hoši. Dvě dívky, obvykle starší a z předních domů, vejdou dovnitř a vyzývají hochy, aby se účastnili slavnostního věnečku: „My, lišický panny, bychom nebyly samy, vyzýváme vás, mládenci, abyste šli s námi, za nás se nestyděli a věneček s námi slavili.“ Načež odpoví některý z hochů: „My se za vás stydět nemůžeme, a věneček s vámi slaviti budeme.“ Pak se hne průvod: napřed hudebníci, za nimi děvčata a konečně hoši. Vejdou do stavení, kde jsou připraveny věnečky. Na stole mají dívky uchystanou láhev kořalky, nalévají a rozdávají ji hochům za rozličných žertů. Tři dívky vezmou věnečky a podají je těm hochům, které k tomu dříve vyvolily. S těmi jdou nejdříve k božím mukám, kde se všichni postaví, a hoši smeknou klobouky i čepice, hudebníci hrají nějakou pobožnou píseň. Potom se všichni pomodlí a určený hoch zavěsí věnec na „štátev“, při čemž hudebníci opět hrají. Odtud jdou seřadění k soše Panny Marie, kde zavěsí druhý věneček a krácejí k hospodě. Zde je uchystána stolička, na kterou se postaví ten, který má věneček pověsit na hospodu. Mezitím co věneček připevňuje, hudebníci hrají veselý kousek, hostinský přinese dvoulitr piva a podá jej mladíkovi stojícímu na stoličce. Ten vyzdvihne nádobu do výšky, připijí nejdříve všem dívkám: „Na zdraví všem lišickým pannám, který tak hodný byly, za nás se nestyděly a s námi věneček slavily. Vivat!“ Pak pije tak dlouho, pokud hudebníci hrají. Když je píseň u konce, vyzdvihne mladík opět nádobu do výše a obrátiv se k dívkám, připijí na zdraví mládencům: „Ve jménu vás všech připijím na zdraví lišickéj mládencům, kteří tak hodní byli, za nás se nestyděli a s námi věneček slavili. Vivat!“ Potom se znovu napije, hudebníci zahrají a odeberou se všichni do hospody, kde se hoši posadí kolem stolů. Když hudebníci začnou hrát, jdou si děvčata na první písničku pro hochy. Za peníze, které po opatření věnečku zbyly, koupí dívky hochům pivo a doutníky. Hudbu však platí hoši. Slavnost končí tancem. (Lišice na Bydžovsku.)

Máje aneb bál holek slavili na *Turnovsku* podle Dr. J. V. Šimáka takto (vyprávěla S. Macichová): V květnu se všechna děvčata umluví a sama chystají na bál, sama si zařizují hudbu a pozvání, dvě děvčata jsou odpovědná, která kasu drží a musí vše spraviti. Nyní však pozvaní mládenci, majíce své nejmilejší, postaví máje v noci před okno nebo dveře. Děvčata zvědavá chodí ještě v noci, aby viděla, která má lepší máji. Pak, chytí-li je mládenci, je obecný smích. Poté druhé odpoledne s hudbou jdou mládenci po vsi pro děvčata. Jeden má džbán piva a tácek se sklenicí a dává panímámám připíjet. Při tom říkají: „Ctěný pantáto a panímámo. Odpusťte, že jsem se osmělil a s těmato párma mládenci do vašeho příbytku vstoupil. My slavíme dnes den sv. apoštolů Filipa a Jakuba, kteří jsou zavřeni v žaláři, vypustili holubičku, ta nám při-

nesla větvičku, my zase máječku do vašeho příbytečku a žádáme uctivě o vaši družičku. A vy, panno, řekněte nám ano, snad se na nás mrzeti nebudete, že také jednou v roce přišla na vás kontribuce (nucený příspěvek). Pantáta s panímámou se umluví, byste s námi šla a se bavila.“ Když se to skončí, jdou k hospodě. Tam stojí veliká čistě oloupaná máje a na ní nahoře dárky. Mládež tam šplhá, pak se jde do hospody a tam se tančí až do rána bílého.

ZAVRTÁVÁNÍ DO MÁJE

Posměšný obřad na hanu lakomé dívky, kterou „zavrtávají do máje“, tropili také mládenci na *Blatensku*. V Kadově takové dívce, jež se při stavění máje nechce vyplatit a z lakoty ani se nechce májových slavností zúčastnit, vyvrtají v májovém stromě na posměch hodně vysoko od země díru, vloží do ní hrst koňských „žíňat“ a dobře je v díře upevní. Pak vyvolají pod májí po svolávacím vytroubení, když se hodně chasy sešlo, veřejně jméno neochotné a skoupé dívky a posmívají se jí, že „skoupá do pekla loupá, je v májí zavrtaná“.

Na vzdáleném *Podřipsku* v Dolanech kolem r. 1860 podobně zavrtávali děvče, jež nezaplatilo na máje. Vyvrtať za škodolibého jásoťu do máje díru, zastrčili tam králíčí ocas a zaklínováli, ohlašující veřejně jméno a příjmení dívky, s posměšnými dodatky. Chuděrka měla potom ostudu po celý boží rok a žádný hoch nechtěl s ní tancovat.

HASTROŠ NA MÁJI

Našeho lidového podání vymizela skoro úplně zábava s panákem, hastrošem na máji. Vladimír J. Charvát se zmiňuje o tomto obyčeji, zachovávaném v Poříně ještě r. 1898. Chasníci stavěli před letnicemi jakési máje – na žerdi připevněného panáka, hastroše. Žerď byla zaražena v rybníce na návsi. Na poslední svátek panák se porážel. O původu této památky v Poříně nikdo nevěděl. Nejstarší pamětníci se jen pamatovali, že se panák stavěl od pradávna.

Obyčej ten znal V. Krolmus, který se o něm rozepsal r. 1851. Na *Plzeňsku* zachovávali o letnicích zvyk, že před zelenou boudu z ratolestí stavěli tři máje oloupané až po korunku či věník. Koruna máji byla pestře ozdobena věnci z polního, lučního i zahradního kvítí, barevnými tkanicemi a červenými šátky. Prostřední stromek byl nejvyšší. Do jeho koruny postavili panáka, zhotoveného z hadrů, s dýmku v ústech a mošnou v ruce, jemuž v okolí Semic říkali *Petr* nebo *Rulík*.

Zábavným zvykem bývalo také v *Kostelci nad Vltavou* věšet na vysoký strom nebo na máji „koledníka“ a „kolednici“, upravenou z došky slámy a oblečenou v roztrhané šaty, v jedné ruce s májkou, v druhé ruce s uzlíčkem. Srv. zvyky na Smrtnou neděli, jež popisuje K. Rozum z okolí Ohnišova.

STAVĚNÍ MÁJŮ NA MORAVĚ

Moravský lid slavíval také hlučně máje buď v květnu na letnice a nejčastěji přidružil stavění májů a tančení kolem nich i stínání pak po slavnosti k slavení „hodů“ (posvícení). Popěvky posměšné a říkadla, vtipy na hospodáře a jeho rodinu i čeledě, jak v Čechách u májů káže kazatel, tesař, plampač, někde také král na letnice, přidružily se na Moravě k jízdě králů na letnice, kdy vyvolávač, sedě na koni, dává jména, žertuje, laškuje, jako v Čechách kazatel v boudě, upravené ze stromků a z chvoje.

Fr. Sušil r. 1860 vysvětluje, že máje je vysoká tyč, otesaný strom, na jehožto vrchol připevní se chvojina, aby tyč se podobala stromu. Okolo ní chasa tancuje a zpívá. Např. píseň: „Ta židenská pěkná bílá mája, viděla ju má panenka zrána, dež husičke vyháněla. Na májo se podívala: Haj, husičke, hájha, zelená se mája. – Bosonoská mája tenká, aj, viděl sem jo ze Špimberka. Viděl sem jo, zelená se, na ní šáteček červená se. Hovázala jo tam milá, habe se chlapcům zalíbila. Hovázala na hyňtečko, to pro tebe, šohajčko. Na hyňtečko na hedbávnó, aj, to pro lásko starodávnó.“

Zasloužilý znalec lidového podání moravského *B. M. Kulda* zaznamenal zprávu, jak večer před sv. Filipem a Jakubem mládenci svým pannám stavějí jedlové máje, na kterých jsou uvázané haderky a pentle. Pozdě navečer, když dívky již usnuly, stavějí jim mládenci před domem máje. Málokdo o tom ví, až pak zrána vstávající hledávají, kde jaký máj stojí. Máj zůstane po celý měsíc stát, až jej zase mládenci vyvrátí, leč by jej před časem v noci závistníci zkazili, vrch mu ulomili nebo před domem jiné panny postavili. Závist ta pochází odtud, že si starý mládenec máj koupil a závistník si ho koupit nemůže. Děvče, jemuž máj byl postaven, musí si ho opatrovat, aby o něj nepřišlo; proto si ho někdy připevňuje ke štítu a na střechu. Také odtud pochází závist, když jednu pannu mají rádi dva mládenci. Postaví-li panně jeden z nich máj, druhý mu jej hledí zkazit. Potom se vysmívají chlapci tomu, který máj koupil a postavil, když mu byl zkazen nebo odnesen. I děvčata se mezi sebou škádlivají, říkájice: „Mně postavili pěkný, vysoký máj a tobě nic!“ Čím vyšší je stromek, tím větší je radost z něho. Některá dívka, chtěj zachránit svůj máj, zavěsí naň zvoneček, aby slyšela zvonit, kdyby ho někdo bral. V jedné dědině bývá 20 i 30 takových májů.

V jednom z těch domů, kde je máj, bývá v den sv. Filipa a Jakuba hostina. Děvčata k ní dají buchty a báby, chlapci pak pivo a v novější době i kořalku. Někdy závistníci nebo rozpustilci ukradený máj stavějí před domem nějaké staré robě na posměch. Zůstane-li máj, jak zůstat má, po celý měsíc, mládenci po vyvrácení jej dříve vrátí a ta z něho má bidlo na věšení šatů, prádla apod.

Roku 1872 popisuje slavení májů na Moravě *F. S. Steyskal Lažanský* při líčení, jak slavili jarní hody se stavěním májů.

V sobotu odpoledne postaví chasa před hospodou máji, asi 8 sáhů vysokou, jejíž vrchol je ozdoben velkou zelenou ratolestí a dvěma fábory, červeným a bílým. Máje zůstane pak přes celý měsíc květen stát. Pak připraví ze zelených ratolestí besídku, zvanou „les“, pro hudebníky urovnají taneční místo, a když je vše hotovo, častují stárce, z chasy čtyři zvolení, vínem a koláči ty, kteří máji a les jim pomáhali stavět. „Stárky“, děvčata, družky, zvolené od stárků, jsou povinny zaopatřit svým společníkům voničky a fedra (fábory). Za dřívějších let musely stárky v neděli před polednem taneční místo ještě jedenkrát umést.

„Vonička“ byla zhotovena z umělých kvítků a na druhé straně vkusně ozdobena červenou pentlí. Ke klobúčku se připevní velkým špendlíkem a pentlíčkou.

„Prapor“ zhotovují dívky. „Fangli“ a „třapeč“ zhotovuje vždy jen jediný osadník; ostatní se v tom nevyznají. K zhotovení praporu bere se veliký turecký šátek, na nějž se přišije bílý, menší šátek z jedné strany a bílý veliký šátek na straně druhé. Potom se obě strany vkusně ozdobí pestrobarevnými stužkami. Zhotovitel fangle a třapce musí mít brslenové dřevo, z kterého nastrouhá jemné, dlouhé třísky, a z těchto zhotoví úhledný, asi tři čtvrti lokte dlouhý třapeč, a na vršku fangle jej připevní i s praporem.

Ale což je o fangli a vůbec o celé fedro, to je pravou maličkostí u porovnání ke kotouči. O tom by se daly napsat celé kroniky. A přece bez kotouče žádná dívka nesmí být. K zhotovení kotouče je zapotřebí předně šikovné báby, za druhé nejméně 30 loktů atlasových, širokých i úzkých stužek rozličné barvy, za třetí tkaničky k navazování mašlí, za čtvrté 40 malých špendlíků a za páté velká mosazná jehlice. Stárka toto vše musí bábě odevzdat a ta za slušný honorář, kromě hotových peněz dostane ještě hezkou porci másla, mouky, vajec atd. za svou uměleckou práci, kotouč co nejkrásněji zhotoví. Je však za něj ale také velmi odpovědná. Kdyby přísná kritika ostrých jazýčků jen dost malou chybičku uviděla, např. že ta neb ona mašle výše nebo níže připnuta být měla, že závitky nejsou podle předpisu atd., tu jediné bába má vinu a utrží hanbu. Dobře ještě, že sbor našich tetiček žádný zákon v tom ohledu nemá.

Kotouč zhotovuje se takto: dvacet pět loket stužek pokládá se jedna vedle druhé, jsou rozličné barvy a na kusy rozstříhané; každý kus je něco přes čtyři lokte dlouhý. Pak se bere od nejširší počínajíc jedna po druhé, učiní se z ní asi čtyři mašle a dva konce asi tři čtvrti lokte dlouhé nechají se viset. Tak se pokračuje a skládá se mašle jedna za druhou, až kotouč nabude pěkné, kulaté podoby.

Když je kotouč hotov, přikročí bába k splétání stárky, což se děje následovně: Vlasy se vzadu rozdělí na čtyři díly, každý díl se omotá červenou stužkou, tak aby se lehce nedal rozvinout. Tyto závitky se otočí a přišpendlí na zadní část hlavy; věnec se postaví na hlavu tak, aby dozadu nemohl uhnout a vzadu se sepne pod závitky. Kotouč se jakýmsi podivným způsobem připevní mosaznou jehlicí k závitkům. Ovšem, že pak je hlava sevřena jako v kleštích, ale přes to vše věnec se přece neodloží.

Vraťme se zase k obřadům. V neděli odpoledne po požehnání počínají hudebníci před hospodou vyhrávat rozličné kousky, čímž vyzývají obecnost k hojně návštěvě. K hodům musí každá dívka mít nové šaty a hodně dlouho se oblékat. Mezitím ukracují si chlapci dlouhou chvíli zpěvem, hovorem a skákáním. Kdo nejvýše vyskočí, toho čest je největší. Jak nám starší lidé vypravovali, bylo skákání v dřívějších letech u veliké vážnosti. Dívky napomáhaly hochům s velikou zálibou a ta, která dobře uměla pomáhat skákat, vždy nejvíc tančila. Při skákání zpívala se píseň: Ta borecká šenkýřka má zelenou sukni a ta sukně váží teď půl devátá funta (funt, Pfund, libra). Jeden funt, dva funty, tři funty, čtyři funty, pět funtů, šest funtů, sedm funtů, osm funtů, a ta sukně váží vždy půl devátá funta.

Jakmile se obecnost shromáždí, odeberou se hudebníci a stárce do domu první stárky, kde je očekávají i ostatní tři stárky. Zde bývají od hospodyně a hospodáře častováni vínem a koláči a přijímají od stárek fedra a voničky. Po krátkém zastavení se rozloučí s celým domem, poděkují domácím za pohostinnost a vyjdou na ulici, kde

se seřadí do páru a ruku v ruce kráčejí až na taneční místo. Tam odvede každý svou družku na místo jí vykázané, hudba přestane a počíná *zavádka*.

První stárek vykročí z řady. Připije na zdraví všech přítomných, zavýskne tak pronikavě, že se to široko daleko rozléhá a třikrát obejde kolem máje co nejvážnějšími malými krůčky a zastaví se pak před první stárkou. Tato opustí vykázané jí místo, zatočí se před stárkem, vezme jej za ruku a oba odcházejí zvláštním krokem, podle jakéhosi počítání nepřetržitě dále. Ostatní stárce činí pak totéž, jeden po druhém, a když všichni několikrát kolem máje obešli, zavede každý svou stárku mladíkům, pozvaným ze sousedních obcí. Přitom stárkové ze sousední obce mají přednost před ostatními. Z osad, s nimiž stárce těžce osady nejsou v dobrém, nesmí se žádný opovážit přijít k hodům nebo dokonce k zavádce.

Stárce zvou k zavádce stárky z minulého roku a po těchto všecy dívky, od nejstarších počínajíc. Jakmile se dívky vystřídají, přijde řada na provdané. Zavádka trvá až do večera. Večer se teprve tančí. Tane mi na mysli starý hudebník, který kdysi v Kobylí při zavádce rozličné písně předzpěvoval, hned v elegickém tónu, hned zase laškovně, a hned jako by bol mu srdce rval. Zpěv svůj doprovázel hrou na cimbál.

Chci podat malou ukázkou popěvků, které jsem si poznamenal při zavádce: Chodí chlapci k nám, že modré oči mám, ale už nebudu, mrchu hospodyň mám. Nebojte se, chlapci, mrchy hospodyně, a já vám otevru dvérca od kuchyně. Dvérca od kuchyně, malovanú bránku, ať si nepolámú pérko s marjánků! Aneb: Ještě jednu na rozchodnú, za mů milú půjdu; co jsem sobě zamiloval, to milovat budu! Aneb: Dívča laštovička, kúká ze dvorečka, skorolí taje! Aneb: Kerá má v Kobylí hezký, dva neb tři korečky kněžský, bude z ní hospodyň dobrá! Aneb: Pěkná, hezká, ráda by si spala; já tě vzbudím, by si nezaspala! Aneb: Jedna druhej povídala: můj milý je hezký, dala bych mu bílý šátek, aby on k nám chodil; jen se mnú se vodil, v neděli, ve svátek!

Tón těch písní je zvláštní. Z největšího čtveráctví, v němž zpěvák vzpomíná, že „káča sedí u žida“, upadne najednou v takovou trudnomyslnost, že se zdá, jako by ji byl strunám sdělil. Zanutuje: „Nebylo myslivečka, nebyla bych ztratila svůj panenský věnec“, tak tklivě a způsobem tak dojemným, že na veškeré posluchače bolně účinkuje. Jen tolik k tomu podotýkám, že ty písně i jejich hudba musí se slyšet. Mají cosi zvláštního ve svých nápěvech.

Pěkně popisuje slavení májů na Moravě r. 1872 *P. Lad. Ulipský*: Přiblížila se dlouho očekávaná neděle. Není bouřlivějšího a hlučnějšího dne nad tento. Celá ves je jako vyměněna. Všude se vše čistí a strojí v nejsvátečnější šat. Však již také nejvyšší čas. Neboť již poledne a stárkové roznášejí své dary, jež obyčejně obsahují pivo, do domků, kde jsou ubytováni. Odpoledne po požehnání počne rej, k němuž již dávno hudba z hospody vyzývá. Z hospody proto, poněvadž dnes se u máje ještě netančí, nýbrž až zítra v pondělí. Slavnost zahájí stárkové tak zvaným „zaváděním“: stárkové zavádějí své stárky druhým nestárkům k tanci, což se opakuje po celý dnešní den (neděli). Přijde-li mladík z jiné sousední vesnice, tedy se mu též holka za šetrné účty zavede. Tanec trvá celé odpoledne až dlouho do noci.

V pondělí hned po obědě se sejde v hospodě všechna omladina, představený obce, babičky-klepny, krátce celá ves. Odtud vyjde slavnostní průvod, doprovázen hudbou a podle důstojností sestaven (totiž první stárek s první stárkou jdou v čele,

za nimi druhý, třetí atd.), k máji na náměstí. Zde se tančí až do večera, načež odeberou se všichni do hospody, kde tančí dlouho do noci.

Úterý, třetí den hodu, je nejslavnějším dnem slavnosti. Opět se sejde obecnstvo jako včera po obědě v hospodě, načež vytáhne průvod s hudbou k máji. Dnešní průvod je však mnohem slavnostnější a pestřejší včerejšího, jelikož stárky „mají dnes den“, jsou oděny v nejlepší a nejvzácnější šaty. Opět se tančí. Po krátkém tanci počne stínání berana... Před stínáním berana v jisté vsi přistoupil k prvnímu stárkovi, štíhlému a pyšnému mladíku, žebrák, prose, aby mu zaplatil skleničku pálenky, což když mu stárek odepřel, pohrozil mu neznámý žebrák tím, že mu tak učaruje, že berana neutne. A tak se i stalo. Když sekal berana, neufal ho ani při prvním seku, ani po druhém, ni po třetím, ba ani kůži na něm neprořal, ačkoliv se velice namáhal. To vida jiný mladík, nestárek, rychle k beranovi přiskočil a chopiv se meče, jednou ranou hlavu beranovu uťal a takto nejvyšší hrdého stárka zahanbil...

Ve středu končí se hod ještě tancem, jenž však trvá jen krátkou dobu. Máje stojí až do poslední neděle svatodušní, načež se skácejí a dřevo se obvykle daruje nejstaršímu stárkovi.

Obyčej tento se již r. 1872 velmi zřídka prováděl. Stínání berana úplně pominulo a udržuje se toliko ústním podáním.

Milenci na 1. května dávají svým milenkám máje, což bývá obvykle vyznáním lásky. Máje tyto dlouho vyčnívají přes vrata na ulici, dávajíce svědectví o tom, že v tom domě jsou děvčata na vdávání. Některá šťastná může se pochlubit mnohdy i více májemi.

František Bartoš provází nás nyní na oslavu májů při posvícení, jak na západní Moravě říkají vlivem názvu sousedního z Čech, nebo *při hodech*, jak se posvícení po moravsku jmenuje. Moravský lid slavil hody okázale, hlučně, neskrblivě. Chasa si zvolila u přítomnosti obecního úřadu svoje představenstvo na dobu hodových slavností, „stárky“. Stárce starají se o pořádek a dobrou vůli potom nejen na hody, než po celý rok, až zase do příští nové volby o hodech příštích. Zvolení stárce volí sobě děvčata, každý svou milou, stárky. A nyní o máji:

V hodovou sobotu dovezou stárce „máju“, jedlový nebo borový strom, jehož kmen až po vršek se oklestí a z kůry oloupe. Vršek máje se ozdobí fábory, červenými jablky a pozlacenými ořechy a pověsí se naň láhev vína a červený šátek, darovaný od první stárky prvnímu stárkovi. Když je máje nachystána, bubnuje se po dědině, že se bude stavět „mája“. Sejde se kdekdo. Snesou žebríky, rozvory a provazy, zdvihnou a postaví máju. U máje stavívá se v některých osadách „les“, tj. bouda z „chabí“ (chvoji) pro muzikanty. Mája stává až do sv. Martina, kdy se slaví ještě „mladé hody“, potom se skácí.

Pěknou svoji „máju“, z daleka viditelnou, pochvaluje si lišenský šohaj písní: „Ta lišenská máje tenká, viděl jsem jo ze Špimberka; viděl sem jo, zelená se, na ni šátek červená se.“

Na *Brněnsku* se nachystá na hody hra v kostky. Otec jednoho ze čtyř stárků řídí hru. Postaví si vědro, na vědre kolo z vozu, na kole dýnko, na němž se metají kostky. Na dýnku stojí „šolařka“ (pokladnice), do ní bere pořadatel jistou část z každé sázky pro chasu na společné útraty o hodech. „Šolařit“ začne se hned v sobotu večer.

V neděli po obědě jdou stárci po dědině dům od domu zvát sousedy na slavnost k máji, při čemž vybírají koláče a peníze. Po požehnání pak se u máje tančí. To se děje všude podobným způsobem. Za příklad popíšeme zde nedělní slavnost hodovou, jak se do nedávna konala v Klobukách u Brna a v okolí.

V neděli hodovou je hrubá obětována za svobodnou chasu. Při obětování jdou chasníci a děvčata se stárky a stárkami v čele na ofěru (dar) se svíčkami v rukou. Po hrubé obědvají muzikanti u prvního stárka, jež hned po obědě k máji vedou, kde ho již ostatní stárci vyhledají. Oblečení jsou dnešního dne stárci, jako všechna chasa, co nejsvátečněji. Chasník má bílou perkálovou košili s vyšívánými náramky, širokými škrobenými rukávy a tolikéž vyšívánými límečky u rukou; na krku má černý hedvábný šátek pevně uvázaný. Oblečen je v kordulu z černého sukna, pouze jedním háčkem pod krkem a druhým dole zapjatou. Na pravé straně korduly zpředu přišito je na husto bílých knoflíků (frček), proti nim na levé straně tolikéž naslepo vyšitých direk, za nimiž, jakož i za knoflíky přišity jsou černé, 15 cm dlouhé prýmký na konci kabátu roztřepané. Spodek a záda korduly, jakož i kapsa a přezka černých nohavic vyšívány jsou krásně růžemi, pupeny a listy. Na prsou, kde kordula nedovírá, zastrčen je pestrobarevný, hedvábný šátek. Opásání jsou koženým, vyšívaným pásem. Ostatně jsou bez obleku, tj. bez kabátu.

Od máje vyjdou stárci, přibравše si na pomoc sklepníka vyvoleného z chasy a obcházejí osadou „o koláče“. Napřed jdou stárci podle pořádku vedle sebe. První nese v pravé ruce láhev s vínem, jejíž hrdlo zdobeno je věnečkem z rozmarýnu a pentliček; druhý nese dřevěnou pokladnici „šolařku“ pentlemi ovázanou a obecní pečeti zapečetěnou. Za stárky jdou hudebníci, za hudebníky sklepník se džbánem na víno, potom hoši s velkými koši na koláče. Nejprve jdou na faru, odtud k obecnímu starostovi a potom po pořádku dům od domu. Před domem se seřadí stárci do zástupu. U dveří druhý stárek sejme zezadu klobouk prvnímu stárkovi, třetí druhému, tomuto čtvrtý a čtvrtému sklepník a každý položí jej na přichystanou lávku v síni. Za nimi vjdou do domu muzikanti, ale zůstanou v síni.

První stárek, zaklepav, vstoupí s ostatními do jizby a zve takto: „Osmělujeme se do příbytku vašeho vstoupiti, podle starého obyčeje přání naše vám přednésti. Bůh nám úrody zemské požehnal, za to jsme mu díky již ráno v chrámu Páně vzdali; nyní mysle naše v bázni Boží občerstviti chceme. Přejeme vám, abyste dnešní den v radosti strávili, dni ostatní spokojeně žili, nám pak v radovánkách pomocné ruky neodepřeli. Dej vám Pán Bůh zdraví!“

Potom zavdává hospodáři, ostatním domácím i přítomným hostům, z nichž každý, než si připije, řekne: „Dej vám Pán Bůh zdraví.“ Při tom hrají muzikanti „hore“ (tuš), pak spustí nějakou dokola.

První stárek vezme hospodyně do tance a otočiv se s ní dokola, zavede ji hospodáři, který s ní trochu potancuje. Potom druhý stárek, postaviv „šolařku“ na stůl, zatane s domácí dcerou a zavede ji některému hosti. Je-li více ženských v domě, tančí také druzí stárci a zavádějí hostům. Hospodář zavdává potom stárkům také ze své sklenice, a hospodyně je pobízí na koláče. Koláče, jež na mise zbyly, hospodyně dá chlapcům do košů, hospodář naleje sklepníkovi vína do džbánu a obmyslí nějakým dárkem „šolařku“. Poděkovavše, ubírají se za zvuků hudby o dům dále, kdež se totéž

opakuje. V síni zase jeden druhému klobouky na hlavu vsázejí. Dlouho se ovšem nikde bavit nesmějí, neboť do požehnání musí být obchůzka skončena.

Po požehnání hudebníci počnou u máje vyhrávat a hodovníky svolávat. Než se ženské nastrojí a poscházejí, chasa se baví skočnou. Když se všechna obec shromáždí u máje, stárci s hudbou zajdou si pro své stárky do domu první stárky, kdež tyto již na ně čekají, aby každá svému dala „voničku“ (kytku) a připravila mu „prapor“. „Vonička“ je z drobných umělých kvítků, 4 dm vysoká, nahoře 2 ½, dole 1 ½ dm široká, vzadu okrášlená skládanými pentlemi a zrcátkem. Voničku přišije stárka svému stárkovi za klobouk, ozdobený „šmuky“ (aksamitovými prýmkami) a pentlemi.

Prapor je turecký červený šátek, na nějž stárka přišila šátek bílý, pěkně vyšívaný a bohatě okrášlený pestrými stuhami. Nyní připevňuje každá svůj prapor k „fangli“, tyčce malovaným papírem olepené, 4 dm dlouhé, na jejímž jednom konci připevněno je „fedro“, tj. trapez brslenových vláken, asi ½ m dlouhých, tím způsobem zhotovených, že tyčka brslenová navrchu rozřezána je v jemňounké hobliny. „Fangla“ se navlékne v obrubu tureckého šátku. Pravý horní cíp praporu má stárek za límec nohavic (na boku) připjat, levou rukou drží podhmatem fanglu, takže má prapor před sebou jako zástěru. Fangle i fedra opatruje třetí stárek.

Prvnímu stárkovi vložila stárka do voničky bílou růžičku, aby ho po ní poznali i přespolní. Stárky jsou dnes ze všech dívek nejnádherněji vystrojeny. Na hlavě má každá věnec z pestrých umělých kvítků, na způsob půlměsíce vykrojený, pod nímž má vlasy v mnoho leličků spleteny a v týle stočeny. Tam připevněna je stuha z mnoha pestrých pentlí, jejíž konce na zádech splývají po kolena. Ostatek mají stárky oblek jak ostatní děvčata, jenom že všechny ze stejné látky a stejných barev. Oblečeny jsou v kabátce se širokými, krátkými rukávy a se širokým, vyšívaným krejzlem okolo krku, v kordulku soukennou barvy modré, černé nebo červené, nebo hedvábnou květovanou. Sukně jsou krátké, bílé a fěrtoušek modrý nebo červený. Okolo pásu se vine jim široká hedvábná pentle, vzadu ve stuhu svázaná, se svislými konci. V ruce má každá bílý vyšívaný šátek a rozmarýn.

Stárci se stárkami přicházejí k máji a postaví se na určitá místa naproti muzikantům. Muzikanti zatím vystoupí na lešení („les“) pro ně připravené a ladí na „zavádku“. Dechové nástroje ze starodávne „zavádové“ bývají vyloučeny, jenom housle, cimbál a basa se ožívají. Povstane první houslista, zahraje zavádku podle nápěvu národní písně tříčtvrtního taktu, ostatní hudebníci ji pochyťtí za ním. Táž píseň se opakuje, dokud první houslista nezačne zase jiné. První stárek se postaví před muzikanty, smekne před nimi a máje prapor v ruce, podle taktu „zavádí“: v první době vykročí pravou nohou, v druhé přisune levou nohu a vypne se na obě špičky, v době třetí se schýlí; potom vykročí zase levou nohou, přisune pravou, vypne se – atd. se to střídá. Tak zavádí jednou do kola; otočiv se až k muzikantům, zastaví se a smekne, a sklepník mu podá vína, on opět smekne a zavádí dále, druhý stárek za ním. Když dozavádějí až ke stárkám, první stárka dojde ke svému stárkovi, obrátí se k němu tváří, podají si pravé ruce a zavádějí spolu; stárka pozpátku. Dozavádějice dokola zase k muzikantům, zastaví se, stárci smeknou, sklepník podá prvnímu stárkovi vína, ten zavádá své stárce a druhému stárkovi. Zatím přistoupí k nim třetí a čtvrtý stárek. Pozdravivše všichni, zavádějí dále. V půlkole dojde k nim druhá stárka a zavádí se

svým stárkem dále; před muzikanty se opět všichni zastaví, zavdají si, pozdraví a zavádějí dále, až se třetí a čtvrtá stárka, obě najednou ke svým stárkům přidají. Dozavádějíce všichni dokola k muzikantům, stanou. První stárek dojde pro chasníka, nejvážnějšího po stárcích a zavede ho ke své stárce, by s ní zaváděl. Po jeho příkladu též ostatní stárce zavedou své stárky chasníkům a dojdou si pak pro jiná děvčata, zavádějí s nimi, a zavedou je pak jiným chasníkům atd., až jsou všichni v kole. To je starodávný tanec „zavádka“, také „na řádky“ nebo „šupavá“ zvaný, podobný hanácké „coufavé“.

Po zavádce děvčata odstoupí na svá místa, stárce odepnou „prapory“ a chasníci sami dají se do „skoku“. Jeden z nich zanotí si „skočnou“, muzikanti ji pochytnou, ostatní chlapíci zpívají a tleskají rukama a ten, který zanotil, vyskakuje. Bývalo zvykem, že děvčata svým chasníkům při vyskakování za ruku „hore“ pomáhala. Která uměla dobře pomáhat, o tu se pak hoši při tanci drali.

V noci se pak tančí rozmanité tance do vůle. Na západní Moravě v neděli odpoledne se sejdou stárce opentleni v hostinci, kde bude hudba. První stárek vezme talíř s rozmarýnovými proutky, druhý láhev vína, třetí a čtvrtý sklínky. Vyjdou s hudbou z hospody zvát sousedy k máji. Hudba před každým domem zahraje, stárce vejdou a pozdravivše, zvou: „Uctivě zveme pana hospodáře a paní hospodyni s celou vzácnou rodinou k máji.“ Potom první stárek podá hospodáři, hospodyni a všem ostatním domácím i dětem po rozmarýnovém proutku, druhý naleje vína do sklenic, třetí a čtvrtý zavdávají. Za tuto „úctu“ hospodář dá něco na „fábory a na máju“. Obešedše dědinu, vrátí se do hospody, kde se peníze spočítají a odevzdají prvnímu stárkovi.

Z hospody vyjdou s hudbou pro stárky a když se s nimi navrátí, hudebníci zahrají u máje „svolavnou“. Když se hosté u máje poscházají, slavnost se zahájí „úctou stárkovou“. Všichni čtyři stárce se postaví pod máju se svými stárkami a vzdávají přípitky; první stárek „našemu nejmilostivějšímu císaři pánu“, druhý císařovně, třetí představenstvu, čtvrtý všem pánům hostům a celé společnosti „vivat“. Potom tančí stárce se stárkami sólo, pak teprve všichni.

„Zavádět“ pak tu znamená zatančit se svou tanečnicí dokola a zavést ji chasníku z cizí dědiny jako hosti. Napřed zavádí se od stárků domácích cizím stárkům.

Bartoš zapisuje také doklad, že vedle posvícenských májů, na hody na 1. května stavějí Kopaničáři máje svým frajerkám a jeden obecný před krčmou. Kácejí se hned první neděli v máji, což se oslavuje hudbou a tancem. Povinností dívek je zjednatí gajdoše (dudáka) a zapraviti všechny útraty; říkají tomu „pocta“.

Roztomilý obrázek z jižní Moravy, jak tam slavili máje o hodech, vyličil *Jan Herben*. Ze živého líčení, propleteného písněmi, popisem stárků a obřadů, spojených s tímto dočasným úřadem, vybíráme stať o májích: Máje postaví se teprve v sobotu večer před hody (posvícením). V panském lese se utne vysoká, štíhlá jedle, jejíž vrchol se ozdobí bílým a červeným šátkem i barevnými fábory. V ratolestech, pokud možno nejvýše, zavěsí se opentlená, ozdobená láhev s vínem a takto vyšňořená jedle se postaví před obecní hospodu. Poněvadž tím větší sláva, čím mája vyšší, bývá máje nadstavená. Kovář přibije a přivaří ji k pevnému, silnému sloupu, takže vrchol máje vysoko pní nad střechami do oblak. Jedeš-li cestou pomimo vsí, z daleka vidíš korunu s fábory. Ozdobu na máje darují stárky.

Jsou dědiny jinde na Slovácku, kde chasa zavěšuje na máje láhev kořalky, což dává podnět na našich dědinách k nespočetným vtipům a posměchu. Na hody kořalky nepije u nás ani nejchudší podruh.

Kolem máje se udupe místo k tanci a ke zdi hospody postaví se les. Tímto lesem myslí se zcela prostá bouda z lesních ratolestí dubových, ve které na vyvýšeném lešení bude sedět hudba. Pod boudou je chládek a stín. Před boudou se přivalí ještě velká kadečka vzhůru dnem. *To je místo stolu.* Na dno kadečky v čas tance staví sobě chasa své láhve s vínem. Máje i bouda zůstanou u šenku po celý měsíc...

Takovým způsobem (stárci s hudbou jdou po domech „o peníze“) stárci obejdou část sousedů. U máje se zatím shromažďuje ostatní netrpělivá chasa. Proto chození po dědině se přeruší a jde se pro stárky, které se sešly u první stárky a čekaly. Vedouce před sebou stárky, přijdou konečně s hlučnou hudbou k máji.

Kde stárci již nechodívají po dědině „z vůle Všemohoucího Boha“, jako na Podlužácích, tam pořádek hodovní je jinačí. S hudbou se vyčká přes požehnání. Po požehnání, sotva nábožní hodovníci vyкроčí z kostela, již muzikanti před hospodou u máje začínají vyhrávat a svolávat hodovníky. Tak se děje v Bojanovicích u Hodonína. Děvčata musí arci nechat na sebe trochu čekat, aby se neřeklo, že jdou do tance až slepé. Vskutku pálí je jistě nožičky za každou prostátou minutu. A než ženská strana se sejde, chasa se baví skočnou.

Skočná není tanec. Chlapci po pořádku, od stárka počínajíce, předstupují před muziku a každý zanotí si svou. Muzikanti musí zahrát píseň a chlapci tleskají na dlaně do taktu. Šohaj při tom skáče do výšky a lupne si při každém skoku pravou rukou o holínku. Ke skočné nechť přijde cizí host podívat se mrštností, pružností a elegancí slováckých šohajů. Písňe do skoku nesou se přísně dvoučtvrtečním taktem a jsou to většinou prosté popěvky, jen o jedné nebo o dvou strofách. Společně si šohají zanotí: „Už sú tady všecky přespólní děvečky, ješče tady nejsú naše frajerečky!“ A nato první stárek: „Šohaj, šohaj černoooký, nežeň ty sa tyto roky; tyto roky vojna bude, na co ti tvá žena bude!“ Ostatní po pořádku za ním odzpívají si svou a odskačí.

Tato skočná bývala velice zajímavá, protože chlapci pravidelně sami rychle vymýšleli své popěvky. Některé tyto improvizace, pravda, měly život kratičký; některé však se ujaly a jsou všeobecně oblíbeny. V Nevkovicích při skočné jsem slyšel: „Ej, hej sem, hej sem, šáteček dej sem; já ti ho vyperu, abys měl bílej, až přideš k milej v nedělu.“

Ale zatím již se všecka obec shromažďila u máje. To je nejslavnější okamžik z celé hodovní zábavy, neboť tu ponejprv zahájí tanec stárci se stárkami, na jichž nádhery všeci domácí a na jichž krásu všichni přespólní jsou zvědaví a dychtiví.

Hledme na tu vybranou čtveřici dívek čejkovských! Tři jsou černoooké, jedna si-vooká, všechny stíhlé, mladistvé, pyšně vystrojené. Však ony nejenom že sebe musí na hody vystrojit, ony vystrojují i hodovní parádu svých stárků. Tu voničku svému stárkovi za klobouk koupila každá sama. Je z umělých kvítkův a propletena červenou pentličkou. Ponejprv si ji vzal za klobouk stárek dnes na hrubou (velkou mši) do kostela. Prvnímu stárkovi stárka vložila ještě drobnou bílou růžičku do voničky, aby ho po ní všichni hned poznali.

Každý stárek kromě toho nese v rukou pestrý prapor. Na hladké tyčce je připevněn červený turecký šátek a na něm přišit menší šáteček bílý, vyšíváný a bohatě

okrášlený pestrými stužkami. Praporu tomu říká se „fedro“. Někde říkají fedro pouze strapci, jenž připevněn je na horním konci tyče. Strápec ten visí a vlaje vesele. U Podlužáků nikdy jsem neviděl tohoto fedra. V dědinách hanáckých a poloslováckých, k Brnu blíže, však praporce a fedra před hody dosud obstarává třetí stárek. Kupují je v Kobylím, kdež kterýsi člověk umí je krásně z brslenu strouhat. Strápec z brslenových vláken (na půl metru dlouhých), běložlutých, visí z fedra.

Stárky stojí na čestném místě ve věnci děvčat a jsou k nim upřeny všechny oči. I kamarádky ze vsi přicházejí blíž nebo pokukují stranou na jejich šaty. Od ostatních děvčat se liší vzácnými věnci na hlavách. Věnce ty jsou z umělých květín a zezadu jsou vyplněny „kotouči“. Kotouč je uzel uměle skládaných pentlí na způsob květu veliké jiriny. Třicet loktů pentlí hedvábných a atlasových spotřebuje se na kotouč! Pentličky se skládají v oka a svinou do kolečka v kotouč, z něhož na záda stárkám vlaje několik konců pentlí. Takové věnce mívají děvčata také na svatbách i na pohřbech, když umře svobodný. Jenže na pohřbech se dá na hlavu prostý věnec bez kotouče. Zato si však dívky rozpustí vlasy, kterých jim o svatbě a hodech skoro nevidět.

Nad čelem se stárkám černá věneček vraních vlasů, přeměle spletených. Splétat vlasy pod věnec umí ve vsi málokterá ženská a musí se jim platit jako ve městě frisérkám. Ostatní děvčata mezi sebou hovoří, žertují, v duchu žálí neb od zlosti mohou dostat žloutenku, jak to bývá všude. Ta má lepší šaty, ta se vyfintila...

Rázem se všechno utiší. První stárek již vystoupil z řady. Fedro má přeloženo přes levý loket, takže prapor zakrývá mu nohy od boků po kolena. V pravé ruce zdvihá láhev vína. Připijí si a hudba hlučně hraje „hore“. Stárek ještě si zavýskne a již odchází do kola zavádět. Drobným krůčkem obejde třikrát sám kolo kolem máje, až po čtvrté se zastaví proti své stárce. Přiblížil se k chasě a hudbě, chasa mu s výskáním zavdala a muzika zahrála „hore“.

Stárka zatočivši se před ním bere stárka za pravou ruku a obchází týmž drobným krokem. Takový druh tance se jmenuje zavádka nebo tanec na řádky. Ostatní tři stárce následují prvního, a to tak, že druhý vstoupí do kola, když již první vezme za ruku stárku a třetí zase, až druhý obešel máji třikrát sám. Při tomto tanci se nikdy nehraje na plechy, nýbrž na housle, na cimbál a klarinety. Výborný houslista a zpěvák je hledaný. Houslista zpívá „zavádky“. Písne mají tříčtvrteční takt a jsou nejveselejšího druhu.

Houslista je nepřebornou studnicí žertů a vtipů, škádlení. Slýchával jsem za dětských let vzpomínky na robotu, škádlení panských drábů, posměch okolním dědinám a vše, co vůbec mohlo vzbudit smích. Hosté stejně poslouchají houslistu, jako pozorují tanečníky.

Tanec na řádky netrvá dlouho. Je vyhrazen jenom pro stárky. Když pak stárce skončí, až totiž i čtvrtý stárek obešel se svou stárkou třikrát kolo, první stárek zahájí kolový tanec...

I školáci mají své hody. U některé postranní hospůdky postavili si také svou máji; mají houslistu nebo flašinet, mají stárky a stárky a mají své bitky. S jakou opravdovostí jsme tančovali, dvořili se svým stárkám a čepejřili se jako kohouti! Škola všechno zakázala. Kdybych teď byl školákem (vzpomíná J. Herben), už bych si ani nesměl zazpívat písníčku, kterou jsem zlou tetku Veselých pokaždé rozčertil, když šla okolo

nás: „Stará baba k muzice, nemá kúska zubů, ráda by se řehtala, musí držet hubu.“ A ona vzala koště, přiběhla do našeho školáckého sóla a hlava nehlava nás rozehnala jako vrabce. Div i náš muzikant (tehdy nám hrál jen na harmoniku) nějakou neslízl. Teď ta posvícenská poesie je o dětskou kapitolku chudší...

Zatím co (v pondělí) stárci obcházejí (o slipky, slepice po domech), za starých časů stárek nakoupil kostek, dvě kadečky u máje obrátily se vzhůru dnem a chasa metala kostky. Z „trefy“ připadl po každé krejcar do šulařky menší, zapečetěné a zavázané loktem harasek (stuhy z hrubé tkaniny). Grošiky ty patřily na hodovní vydání.

Máj na *moravském Valašsku* je štíhlý a vysoký kmen jedlový nebo smrkový, jehož kůra je oloupána. Vrchol je však zvlášť o četných větvích přidělán („nadpatěný“). Je ozdoben stužkami (mašlemi) různých barev (druhdy kapesními šátky). Ve vrcholu je vlajka (praporec) barvy červené, pod vlajkou 3–4 láhve s kořalkou. Někde bývá uprostřed pně přibita destička s nápisem, jako např. v Jablunce (r. 1892): „Na zdar všem mládencům a pannám jabluneckým!“ Kde a kdy se staví: Obvykle se staví u domu, v němž bydlí děvčice, které se děje tato pocta, neb u hospody neb uprostřed dědiny, takže jediný máj je pro všecku obec. Staví se obvykle v noci (filipojakubské), aby bylo překvapení všeobecné.

Stínání máje. Tak stojí máj až do svatodušních svátků. O té době, v pondělí, ubírají se po poledni k máji čtyři drvaři s dřevěnou sekýrou a pilou, oděni jsou v kožuchy, nohavice, brunclek, kepeň (širák) a jančary (papuče), a všečen jejich výstroj je až běda chatrný. Cestou tropí všelijaké šašky. Za nimi jde roba, otrhaná, s bečicí pod paží a v ní kořalku a častuje drvaře. Poté jde hajný s dřevěnou flintou a žilou v ruce a morisuje (káře) nezvedenou chasu. Když vidí, že s ní nic nespraví, přikročí ke stínání. Zadrhne se řefaz a máj se krovem vytrhne. Při této práci zpívají:

„Aj hájek, hájek, zelený hájek, urost nám v něm omalovaný májek. Aj májku, májku, malovaný ty májku, proč si urost v tomto zeleném hájku. – Dycky sa sedláci divíja, čím sa ti drvaře (hoferi) živíja; majú ryjáky, ryjú zemáky, okrádajú sedláky. A když bylo velkonoci, tluče sedlák (hofer) na drvaře v noci: ‚Staň, bratře, otevři, založ ně penězi, pomoz ně v mé nůzi.‘ A dyž bylo svaté Anny, sedlák si žitečka nažne, chodí po hůře, sbírá hnilice, praví, že je dobře“.

Poté nechají máj ležet, jdou do hospody a tančí do noci. (Jablunka, Vsacko.)

Někde (jako v *Ratiboři* na *Vsacku*) je i kazatel. Z některé blízké chalupy (z níž je obvykle kazatel) vezmou taligu (dvoukolový vozík), četnou (jehlice z jehličnatých stromů) a pentlemi ověncenou, anebo plužná kolca a vláky (dvě bidělca, na nichž se pluh vleče), a do toho zapráhnou krávu. Na talize sedí kazatel s plačící robou. Z druhé chalupy opět vyjdou 3–4 drvaře, mající na sobě chatrné kožuchy, nohavice aj., za nimi pak jde myslivec a roba s kořalkou. Cestou zpívají: „Uvív forman mezi dolinami, svítí mu milá s dvěma laterňami (svítilna). Nesviť, milá, s dvěma laterňami, svítí mně měsíček aj s kosenkami.“ (Souhvězdí Orion.)

Když přijdou k máji, káže kazatel asi takto: „Dobré odpoledně vinšuju všeckým vám vespolek, bratři! Víte-i, já vám to řeknu s konca-kraja. U nás – to je tak na tém našem Vsacku. Tudy, dyž má nekerý ten galán tú galánku, tož aby lidé viděli, že to je on poctivý mládenec, tož í ten máj postaví. Víte-i, já vám to ešče lepší řeknu. Já jsem

proto sem přišel, abych vám to lepší rozpověděl, co za žal má hen ta žena plačící. Tá žena má céru, jedínú céru, kerú ona těžko vychovala; nebo víte, u nás na tem Vsacku se člověk nadře až hrůza, a nide – nic! To je vdova po jednom drvařovi, a tož včil tak robotuje, s tyma drvaři. A tú céru si zalúbil jistý mládenec, kerý na důkaz lásky í ten máj postavil. To znamená tolik: Jak ten vrcholek je nad všechny ostatní stromy vznešený, tak aby jejich stav také tak vznešený byl a aby se kdysi řeklo po smrti jejich: Ten Jura, to je ten, co si tú tam brál; byl chudobný, nalomozoval se, ale přeca byl pořádný a pobožný chlap! A jak ten strom omašlený je, aby také ona omašlená byla. Ale nemyslete si, že nějakými pentlami, to u nás tak moc neplatí, leč poctivostí, pobožností, pracovitostí, a aby ona tak jednúc své děti k temu cílu vedla s čistým a neporušeným citem.“

Kázání poslouchá se ode všech s citem. Po něm dají se drvaři s dřevěnými pilami a pantoky do práce, stínají máj. Zadrhnou řezaz a váhou máj vyhodí. Úkon ten opět provázejí zpěvy. Někdy mívají drvaři s sebou měch a v něm živobyti. Podél máje udělají si kolibu z četyny a oheň, na němž mají postavenu krbaňu (hrnec).

Je-li více májů v dědině, vyvolí si ke stínání máj nejhezčího děvčete a hlavní slavnost se koná u něho. A tu se buď postínají ostatní a naposled onen ke slavnosti určený (někdy opačně). Gazdové, u nichž stojí máje k oslavě vyvolené, jsou povinni platit zpropitné (čtvrtné piva). Ostatek při stínání jako výše bylo uvedeno, ale bez kázání.

V *Léskovci* (na Vsacku) trestají hoši děvčata, jež se provinila toho roku proti mravopočestnosti, tím, že jim na 1. května postaví „máj“ na hrušku nebo na jakýkoli strom v zahradce, na jehož vrcholu místo šátku a jiných darů je přivázaná bečka a velká obruč.

Stavění a tančení okolo máje slovácké chasy z Velké n. Veličkou popsal *M. Zeman* r. 1895. Nejméně 25 osob připravuje máj, asi 30 m dlouhý; pomocí žebříků a dlouhých tyčí za vedení osvědčené osoby jej zdvihají a upevní do připravené jámy. Potom zasednou ke stolu a při víně si vesele zazpívají. Hudci je doprovázejí, oslavující zdarilé postavení máje. Stavění máje děje se v sobotu před hodovou nedělí.

Tančení okolo máje, do skoku: Hudci sedí na vyvýšeném místě, mladíci se postaví v polokruhu naproti nim. Hudci spustí nějaký patřičný nápěv do skoku. Mladík z kruhu vystoupí před hudebníky, zazpívá píseň, hudci ji pochyty a hrají dále: „Vyskočil syneček, vyskočil, až se mu širáček zatočil.“ – Zatleská a několikrát do taktu zazpívané písně vyskočí, při čemž v kruhu stojící mládenci podle jeho vyskočení a hudců přesně v taktu tleskají. Toto se několikrát opakuje.

Tanec „starosvětská“: hudci počnou nějakou známější písní. Asi tři tanečníci vystoupí a na poznámku pššššš... pššššš počnou hudci hrát. Tanečníci zatleskají dlaněmi, načež přistoupí ke každému tanečnici a volným způsobem tančí rozmanitým způsobem, jako: odzemek, pleskáním na holínku, cifrováním, tanečnice se občas vrtí atd.

Tanec „jatelinka“: dvě osoby ženské a uprostřed mužský držíce se za ruce zpívají: „Žala jatelinku, choďa po včelinku“, při čemž hudci doprovázejí, načež začnou: „Šel zahradník do zahrady z motykú, z motykú.“ Hudebníci pokračují vždy rychleji a tanečnice obíhají podle tempa hudebníků v protivném směru okolo mužského. Současně může i více podobných trojic tančit. Tempo se neustále zrychluje.

Tanec „hrášek“: jeden tanečník a jemu po každé straně tři neb i více tanečnic se drží za ruce a zpívají: „Dyž sem šel do Brna pro hrách, pro hrách, ztratil jsem na cestě valach, valach. Pověz ně, valachu, pověz, pověz, po čem byl na trhu oves, oves,“ za průvodu hudců několikrát za sebou a poté zanotí: „Šel zahradník do zahrady,“ viz „Jatelinku“. Rychlým, avšak stejným tempem hudci ji hrají a tanečnice držíce se za ruce obíhají protivným směrem okolo tanečníka.

Tanec „sedlácká“: hudci počnou nějakou vhodnou písní „sedláckou“. Tanečníci předstoupí a zpívají. Na zatleskání dlaněmi přicházejí tanečnice a dělí se o tanečníky a tanec, za improvizace popěveků a písní se pokračuje.

Slavení májů v *jihomoravských dědinách* na hody (o posvícení) podzimní a jarní popisuje *Augusta Šebestová* r. 1900. Zajímavý je popis tím, že pamětníci, staří, mladí, vyprávěli spisovatelce, která doslova, úzkostlivě i ráz řeči zachovávajíc, otiskuje, jak opět jinak a jinak dlužno si představovat stavění májů a tance kolem nich.

Obyčej na prvního máje stavět máje děvčatům již vyhynul. „Májky, včilka už jich nestavjají děvčatom. Enom přednostovi lebo radnímu a takovým, kde vijú, že něco dostanú. Inda, dyž tak tej svej chcel postavit, tož před okno. A dyž pro zlost lebo na smích, tož bár (třebas) na střechu lebo a ji do komína.“

Zato na hody (posvícení) slaví se májová slavnost se starobylou nádherou a obřadností. Ovšem slaví se hody rozličné, na jaře, v létě, na podzim. Příkazu císaře Josefa II., aby se posvícení „císařské“ (odtud pojmenované) slavilo jen v říjnu, tu neděli po sv. Havlu, dnes se již nezachovává. Poslyšme hovor spisovatelky Šebestové se sousedy a sousedkami.

„Proč tady v těchto dědinách neslavíme hody císařský, nemožu slúžit. Enom ve Štarvičkách jich slavijú, a u nás v Rakvicích sme jich slavili do r. 1858. Potom obnovili hody svatojanský čili salátový.“

Vím se upamatovat, že sem psal úlohu ve školy. Měli sme napsat pozvání na slavnost sv. Jana Křtitele, ale já sem měl enom hody, enom hody v hlavě. Tož sem psal tak: „Milý příteli! Jelikož náš obecní úřad svrhl starý hody a nýni sú obnovený hody sv. Jana Křtitele, zvu Tě, abys došel túto nedělu. Tvůj věrný Jiří Čebínský.“ Chlapci, no chasa, tak se někdy zvú počtú (poštou). Toťkaj je karetka (pozvánka): „Blahorodní naši súsedi! Pozdravujem vás a zvem vás všeckých aji z vašima děvčatama na hody. Nestiďte se za nás a přitě společně. Radostně vás očekávati budeme. Stárci.“

V Bilovicích slavijú na Panenku Mariu, co je v září. V Bořeticích na sv. Annu. V Čejkovicích tak, jak v Bilovicích. V Kobylú po sv. Jiří a po sv. Martinu tu nedělu. V Malých Němčičkách po sv. Hantonínkovi a po sv. Martinu. V Pavlovicích po Pance Marii v srpne. Na Vrbici po sv. Jiljú. V Rakvicích mají salátový, dyž kvete slak po sv. Janě v červne a kateřinský. Enom v Malých slavijú císařský! Na Vrbici je tuze veselo. Tam přej dyby stařučkej stařeček plota se držel, už chodil, jak říkáme na posledních nohách, na hody musí cifrovat (tančit). To přej tancuje každej.

Císařský hody držíjú enom ve Štarvičkách.

Týdeň lebo 14 dní před hody zahráváme hody, máme muziku, a večír volíme stárků. Někdy jednohlasně, někdy dáváme hlase. Inda byli všady čtyři stárci, včil sú někde enom dvá. Sklepníkem je dycky loňskej první stárek. Stárci sú na to, aby celej

rok pořádali chasu. Dyž sú stárce spořádaní, je aji chasa v pořádku. Chodijú o povolení k muzice a nosijú korúvje na procestvjú. Je to pěkná česť, byt stárkem, lebo starkú, a ešče aji starej člověk se potěší, dyž si zpomene, že mu tú česť dali. Stárce si sami vyberú stárky, vezme si každej tú svú, ale musijú si jich od rodičů vyptat. Dyž mu ju pro nejakú věc nedajú, vezme si sestru, lebo sestřenicu za stárku, aby ju nepohneval. Někde se nechajú dost prosit. No ja, ono to taky něco stojí, nekerá má třeba za 70 zlatých šatů na ty hody, to může měť tálek za ty peníze. Chodijú všeci najednú ptat o ty stárky, a tí ovádijú. Napřed idú beztak první, potom po pořádku ostatní. Stárky potom při každým procestvjú ověňčijú korúvje, aji kostel vyparádijú někde kvítím, každej svátek a každú nedělu.

Ná dyž sú stárky vyptaný, shánijú stárce muzikantů, smluvijú se s němá na tři dni, a v sobotu večer postavijú před šenkem vysočajznú máju, s pěkným borkem na vršku. Někde majú aji malú muziku pro těch, co vyšli ze škole, a indá aji děcka někde pod kůlnů na neco šviřinkaly a tancovaly. Nejveselejší je to, když všeci hospodští vezmú muziku, to můžete ohluchnut, enom to rači na všechny strany.

Indá pověsili na borek dva šátky, červenej a bílej a opentlili jich; včil dávajú fány (fangli) bílú a červenú a pentle tak plápolajú v povětrů.

Potom navezú štru, pěkně to urovnajú, a postavijú „les“ pro muzikantů. Každá stárka nachystá svému stárkovi voničku a fedro. Je to ale 35 roků, co u nás třetí a štvrtá stárka zametávaly u máje.

Vonička stárkovská je z delanýho kvítí, s gulíčkama a zrcadýlkama. Na druhej straně je červenýma, malušenkýma mašličkama škrabkovýma podložená. Ke klobúku ju připnem hrubým špendlíkem.

Fedro neumí každej udělat. Nebožtík Lanžhotskej v Kobylú to uměli tuze krásně. To museli celej les křížem a křížem prochodit a nahledat si brslenovýho dřeva. Potom si napchli na křivák fazulu a s tú fazulú z toho dřeva nastrúhali drobušenký vláčkynka, a ty přidělali na to fedro. K fedru indá mívali veliký šátky červený, turecký, dváloketní, na obůch stranách přišli bílý šátky; jeden hrubej (velký), druhej malej a na ty bílý srděček a koleček z pentlí nadělali. Ten stárek byl v tom celej omotaněj a svědčelo mu to, oči na něm mohl nechat. –

„To, myslim, ty na tem tvojim stárkovi.“

„No ba, šak aji pani Šebestová povídali, že byl jak nejakej král, a že se jim to bez šátku nic nelíbí.“

Potom měli pomenší šátky hatlasový a včil žádný. Ale ty fedra taky dost koštovaly. Za štyry fedra musijú dat deset zlatých a čepák vína.

Stárce a stárky, všeci chlapi a děvčata majú k hodom od hlavy po paty všecko nový, po první na sobě. Někde si to oblečú v nedělu, někde v pondělí. Za týden po hodech idú všechny děvčata v hodových šatech do kostela.

Stárky mosijú měť dvoje šaty nové. Novej vysokej věnec a kotúč taky mosijú měť. Na kotúč potřebuje stárka ale 25 loktů pantlů širokých a ze 4 lokte huzunkých. Kotúče skladajú ženský, šak je, myslím, v každej dědině enom jedna, co to umí. Ta potom aji stárky zapletá. Ta jim rozdělí vlasy na čtyry díle, každej omotá červenú pentlú a pěkně takový kolečko z toho udělá a vzadu připne. Potom kotúč mosaznú jehlicú ke kolečku

fest připne, aby se nemohl hnút. Věmec postaví na hlavu, vzadu ho sváže, a stárka je v parádě.

V hody po požehnání začnú muzikanti před šenkem svolávat. Hrajú pár kúsků, a než se děvčata pozoblíkajú, chlapci zatím v šenku skáčú a výskajú. Inda na to věc drželi, aji děvčata chlapcom pomáhaly. Kerá ho nejvēc vyhodila, ta byla vzácná! Při skákání zpívávali a až doposud zpívajú tútok: ‚Ta bořecká šenkýřka má zelenú sukňu, a ta sukňa vážila půl deváta funta, jeden funt, dva funty, tři funty, štyry funty, pět funtů, šest funtů, sedn funtů, osn funtů, a ta sukňa vážila půl devátá funta.‘ To musí každej ten funt odskákat.

Až se lidi sendú, idú stárce s muzikantama do domu první stárky, veznú si od nich voničky a fedra, vyndú, každej vezne svú stárku za ruku a tak v páru idú k máji aji s muziků. Stárce a muzikanti obědvajú v nedělu u první, v ponděli u druhé a v úterý u třetí stárky. Večeře dávajú chlapci v šenku z vybraných peněz.

U máje přestanu muzikanti trůbit, veznú husle troje a basu. Inda mívali cimbál a včil nastane ta slavná zavádka. Každá zavádka má tříčtvrteční takt. Muzikanti spustijú, zpívají a hrajú zavádkový pěsničky, to ešče nejsú všecky, co mají zapsaný, ale kdo si na ně zpomene.

Pěsničky zavádkový: ‚Kamarádko věrná, snáď se budeš vdávat, nezačala jsem tě na trávu volávat. Na trávu volávat, do vašej pšenice, aby lidi neřekli, že sme sestřenice. Nejsme sestřenice, ale kamarádky, co sme vyšívaly chlapcom bílý šátky. Chlapcom bílý šátky, košelenky taky, aby nás brávali první do zavádky.‘

Radili se ti bořečti páni, je-li zachovalý šohajíček švárný. Radili se v Hustopečích ešče, je-li zachovalý černoocký děvče.

Kerá má v Kobylú hezký dva neb tři korečky kněžský, bude z ní hospodyň dobrá.

Majdalenko Vaničková, nepovídej všecko doma, co ti, co ti milej poví, dyž on, dyž on s tebú stojí. Že ti kúpí podvazadla, pod rukávce, pod obadva, jaký, jaký nemá žádná, žádná tá vrbecká panna.

V Čejkovicích na rohu zatočil se šohajíček na vraném koňu, ej zatočil se sem i tam, komu já tě, moja milá, tady zanechám.

Chodijú chlapci k nám, že modré oči mám, ale už nebudú, mrchu hospodyň mám. Nebojte se, chlapci, mrcha hospodyně, šak já vám otevřu dverka od kuchyně. Dverca od kuchyně, malovánu bránku, ať si nepolámu pérka z mariánku.

Ešče jednu na rozchodnú, za mú milú půjdu. Co sem sobě zamiloval, to milovat budu.

Dívča laštovička, kúka ze dvorečka, skoro-li zande.

Jedna druhéj povídala, můj milý je hezký, dala bych mu bílý šátek, aby on k nám chodil, jen se mnú se vodil, v nedělu, ve svátek.

Už sem ty pantlicky sedrala, co mně má maměnka zjednala, ale ečše jedny sederu, potom tě, synečku, dostanu.

Pěkná, hezká, ráda by si spala, já jsem ju probudil, aby nezaspala.

Trávo, trávo, trávo zelená, padá na tě rosa studená; kdo tě bude, trávo, kosit, až já budu palaš nosit.

Slunečko zapadá, děvečka je ráda, že milý přinde.

Máš, máš, máš, máš, ale nechceš dáti, půjdu na tě, holka, žalovati. Půjdu na tě žalovati pánu, esli já tě, holka, nedostanu.

Bude ti to, má panenko, někdy líto, až já budu na rameně nosit flinto, červené vyložení, mé věrné potěšení, v hustopeckém kanceláři odvedený.

Ej stavjajú, stavjajú, zednici lešení, ja také-li tam mají moje potěšení. Já potěšení nemám, ale si ho kupím, až nekerej panence srdečko zarmútím.

Už syneček koně zaprahá, ja ešče se po svej milej kolem ohledá. Ja neohlédej se, synečku, ja šak tys měl včera večír inú děvečku.

Zakukala žežulenka, sedňa na jalovec, kerá žena muža bije, to není pěkná věc. Tři dni na něm seděla, porád enom kukala, kuku, kuku, safientský darebáku, kluku.

Závádka mosí pěkně it (jíti) do tempa, a je to potom pěkná věc. Při zavádce to dělajú taky tak: První stárek vykročí s fedrem do kola, připije všeckým na zdraví, zavýskne třikrát, okolo máje pomaličky obende (obejde) a šupá trošku nohama. Zastaví se potom před prvú stárků, kývne na ňu prstem, ona vykročí, třikráte se před ním šikovně zatočí, zachytnu se za prst a obcházíjú zasej do kola. Ostatní stárce, jeden po druhým, to opakují (až jeden třikrát obende, vykročí duhej), potom ostatní všeci v koli a zavádíjú druhým. Přespolním zavádíjú po pořádku, jak říkávají: „Kdo donde (dojde) prvá do kostela, sedne si do stolice.“ Kerá chasa donde prvá, tej se zavede, kerá donde druhá, mosí čekat, až zavedli tej první a tak furt.

Skrz to bývaly velký mele a tož aby nebylo zle na žádnú stranu, ide to pěkně po pořádku. Nekde zasej zavede nejstaršímu chlapíkovi domácímu a potom podlívá stáří tem ostatním, a cizím až naposledy. A aspoň dyby jim vybrali šikovný děvčata, ale to ne, a potom oni nechcú iť zavádět.

„No ja, co jim mají lézt do zeliho, lehko si ten přespolní nejakú namluví, kór dyž hodně má děvčica, to si na ňu přespolní brúsíjú zuby.“

„Indá mívali stárce z okolních dědin předeck. Aji volali k zavádce loňský stárky, potom děvčata podli stáří, ty nejmladší naposledy.“

(Poznámka spisovatelčina: Nešetřením těchto paragrafů společenského zákona upadne stárek do nemilosti celého ženského světa a zazlívají mu zrovna tak, jak ženy v saloně. Uražená dívka, jestliže volali „nejakýho mladšího knota před ňú“, uteče, nepřijde víc a neplatí. Má ji doma ženské příbuzenstvo co konejšit.)

Chce-li stárek nekerú pozlobit, nezavede ji teho jejího, ale někoho, keho ona ani z daleka nemože cítit, alebo ji zavede nejaký tuti muti a to si taky dá!

Jindá chodívali v pondělí stárce s muzikú po domech, všady jich přivítali vínem a koláčoma; peněz, múky, masa, soli dostali, a z teho dělali večere pro muzikantů a pro pozvanú chasu. Nekde to ešče zachovávají. Nekde ty hody v úterý už za moc nestojíjú. Ale v Pavlovicích je ešče veselo.

Stárce dondú v úterý s muzikantama s maršem k šenku, stárky dondú samy, a to jich muzikanti uvítají maršem. Potom mají jednu okolo sóla polku, lebo jakej tanec si přejú, a potom začne dlúhej tanec. To hrajú muzikanti celý dvě hodiny bez přestání. Obyčejně hrajú pěknú starosvětskú, jak povdáme, ten tajč. Stárce stojíjú a zavádíjú enom chlapcom, všecy ženský, holt baby, vdaný. A to ty vdaný platíjú, ale nemusíjú tancovat celý dvě hodiny, jak dlúho kerá vydrží. Ešče to sem zapomněl, napšú to:

Jak stárci obendů v pondělí dědinu, zavedú stárky do radnice, děvčata a stárky úřadom zaplatijú.

Potom zavedú stárci stárky a děvčata ženáčom, napřed tem, keří se naposledy ženili. Poplatek úřadom složenej odvedú úřadi stárkom. Hody koštují 300 zlatých. Chasa se rozdělí na dvě strany. Jedni držíjú hody, ti platijú po 7 zlatých. Ti, co tancujú na deň, platijú denně 50 krejcarů. Děvčata platijú 50 kr. až tři zlaté, ženy 10 až 20 krejcarů. Od žen a děvčat vyberú 110 až 120 zlatých. Z celýho příjmu platijú 85 zlatých muzikantom a toncpas (povolení k tanci). Nakúpíjú vína, uložíjú do sklepa, a ti, co držíjú hody, pijú a zavdajú, kemu chcú. Ve středu ešče pijú a lúčijú se s hodama. Stárky taky platijú v hody. První stárek neplatí nic, druhěj stárek polovic, sklepník taky polovic, třetí a štvrtěj stárek platijú jak druhý chlapci.

Ve *Staré Říši* podle záznamu *Josefa Veselého* r. 1903: v květnu, a to obyčejně ve středu před Nanebevstoupením Páně, stavívá chasa máje, které musí denně hlídat, aby jich nepodřízli chasníci ze sousedních osad. V pondělí svatodušní se máj kácí slavnostně. Vrch máje zdoben je šátky a chvojovými věnci. Ke dni kácení máje připraví si děvčata, která dala šátky na vrch máje, „merfánové (modřínové) vršky“, jež ověší křehoutkami, cukrovím, zlatými oříšky apod., a snesou je do jednoho domu. Od máje až k hostinci, pak i k domu, kde jsou uchovány vršky, postaví chasa májky (břízky), též i smrčky. Bývá při tom několik přistrojených bab a myslivec, jenž plísni hajné, že špatně hlídají „les“. Zábava při tom nebývá mnohdy nejušlechtlejší. Mezi tím tančí mládež pod máji. K večeru počne vydražování a potom kácení máje. K vydražování přivezou „fošmistra“, kterého však cestou ztratí s polovicí vozu a fošmistr musí dojít pěšky. Po dlouhých řečech, vtipných i nemastných a po četných připítcích prodá se máj a kácí hned. Nárazem buď ulítne vrch nebo ho usekne chasa, načež jde chasa, vrch slavnostně nesouc, s hudbou a s děvčaty pro vršky. Děvčata vezmou vršky a průvodem jdou všichni tancovat do hospody. Tam se vršky prodávají a vydražují: šátky s vrchu máje musí si vyplácet děvčata.

Máje stavěly se druhdy na celé Hané, v některé dědině jeden, v druhých tři, v jiných zase několik zvláštních a jeden společný. Chlapci jimi vyznamenávali své nejmilejší: „Kde je máj, tam je dívka na vydaj.“

Máje za stara řezali si chlapci v lese. Vyhledli si nejštíhlejší, nejrovnější jedli či smrk, svalili, oloupali kůru a odnesli do dědiny. Že někdy měli opletačky s lesníky pro lesní krádež a máj si pěkně odseděli někde v chládku u okresního soudu, dá se myslit. Aby se vyhnuli po druhé takovým nepříjemnostem, koupili strom od majitele lesa a upotřebili jej třeba na několikere stavění. Pěkný vršek připevnili na tenčí část kmene smrkového, děvčata jej ozdobila fábory, lipským šátkem, někde i lahví s vínem. Když máj stál, nastalo noční hlídání máje, neboť přespolní chasa často se pokoušela odnést ho. Kdyby se nám byly dochovaly anály o stavění májů, jistě bychom se v nich dočetli o mnohých krvavých půtkách a rvačkách, ano i „mordech“.

Někde při stavění a kácení máje hrála muzika. Na *Výškovsku* odpoledne všechno se svátečně ustrojilo. Chasníci byli děvčaty podarováni rozmarýnovými kytkami;

okolo máje se pak tančilo až do noci. Aby se vyhnulo třenicím, usnesli se chlapci, že jeden společný máj má stát před hospodou; tak nikdo nesměl vyčítat druhému, že stojí před okny jeho milé, vždyť čněl před průčelím všech přemilé hospody.

Zvyk stavět máje na Hané pominul; jen sem tam ojediněle se ještě vyskytuje, např. v Lobodicích u Tovačova, též doslýchám, že v Beňově na Přerovsku. Toto dochované stavění nejví se v té podobě jako za stará. V Lobodicích chasa postaví si máj, ježž děvčata ozdobí pentlemi večer posledního dubna. Máj stává na určitém místě před kostelem. Stavění se koná bez obřadů, promluv; toliko hraje hudba.

V pondělí svatodušní se kácí máj a toto kácení již je obřadnější; proto z okolí, jako Oplocan, Uhřetice, Polkovic, Ivaně, Tovačova přivábí hojně účastníků. Po požehnání chlapci pořádají průvod k máji. Odkudsi ze zahumení vyjdou v jistém pořádku. V čele hudby jde šašek, za ním krácejí dva šašci, cigáni, pak jede Hanák na koni, bur v úplné zbroji, Turek, markytánka, kartářka atd. Na konci průvodu sedí na voze, vezeném kravami, vpředu drvaři, kteří kácejí máj, a vzadu v roztrhané kosině žid s židovkou pod rozbitým „palazórem“. U máje se průvod zastaví. Myslivec právě se vyskytnuvší se židem se smlouvá o cenu máje. Žid málo podává, strhne se hádka a myslivec žida postřelí: kdosi běží honem pro doktora; ten brzo přijede na dětském kočárku taženém psy, prohlédne žida a žejdlíkem kořalky ho uzdraví. V tom se drvaři, ozbrojení dřevěnými sekýrami a pilami, dají do řezání; potí se, namáhají se, až všechny nástroje polámou. Když není pil a sekýr, nezbyvá nic jiného, než máj kácat. Pomalu se povalí a nechá na zemi ležet i s vrškem. Chasa odejde s muzikou pro nový vršek do některého stavení, od děvčat nastrojený. Pak se seřadí průvod. Hanačka jdoucí s Hanákem nese vršek, muzika hraje, zástup ubírá se k místu touhy – hospodě. V hostinci pověsí vršek na strop a tančí pod ním až do bílého rána.

Slavení májů v květnu i na hody popsali znalci lidového života moravského Sušil, Kulda, Bartoš, Herben, Václavek, Vyhliďal a jiní, jak jsem uvedl. K nim do knihy, která chce věkům budoucím zachovat živý a úplný obraz májových slavností, přibírá náhorný, sytými barvami a věrnou pravdivostí líčený obrázek májových obřadů ve známé knize „Rok na vsi“ od dvojice vynikajících spisovatelů Aloise a Viléma Mrštíků, kde *Alois Mrštík* kreslí v I. svazku roztomile, poutavě i v rámci zábavné četby věcně a znalecky moravské máje.

Před hospodou bylo živo. Děti se tu chumelilo jako mravenců. Stárci, polosvátečně oblečení, s viržinkou v zubech a kytkou za kloboukem, pořizem obnažovali na máji poslední kus.

Tu ležela – chlouba stárků, symbol slavnosti, výmluvné znamení hodů, máje bělounká, jako by ji vymydlil, dlouhá a hladká a štíhlá – rovná a krásná – krásná... Až kamsi za Brno si pro ni zajeli a v lese vybrali ze všech nejkrásnější. A ještě ji nastavili nahoře a čekali, až přijde kovář a s vory k tělu připevní vršek.

Majstr kovář jako by byl rázem vystřízlivěl, vyhrnul se z kovářny a plandaje koženou svou zástěrou přistoupil k zelenému vršku, aby ho spjal s jedlím. Vršek krásně zelený a všecek zapentlený do barev modrých, červených i bílých vkusně vystrojených, už se nadočkavě v rukou trásl. Na největším jeho výhonku třepetal se rudý tuřecký šátek, v korunce houpala se pevně přivázaná, jak panenka se rdící jablčka. Už

i důl byl vykopán. Mladší stárce snášeli kdejaký žebřák a vidle, kdekterý sochor a hák – muzíci dotáhli provazy. Děti už ani dočkat se nemohly, až „ju začno stavjat.“

V napjatém tichu, které provázelo vážný úkon majstrova spinání, přecházeli kolem lidé za svými starostmi. Petruša Rybářova nese plechy s bílými koláči k pekaři, kostelník do kostela snáší vycíděné svícný, z kláštera děvčice nosí květiny na Boží stůl.

Konečně vyhrnulo se z hospody asi dvacet svalnatých postav, chlapců i mužů a hnali se k mrtvému tělu máje. Chopili se nástrojů, dolní konec kmene stočili nad důl, vršek sebou zakýval a už silný kmen byl na ramenou chlapců. Jedno jablíčko se utrhlo a zakutálelo se k zabláceným botám Jurky. Odkopl je mezi děti. Vrhly se na jablko jak hladoví psi.

Paže se napjaly, naběhly svaly – máj se zvedla. Teď teprv ji podepřeli se všech stran žebříky, sochory, zaklesli vidle, háky – s druhé strany za provaz táhli čtyři silní muži. „Hej ruk!“ zavelel majstr a máj se vzepjala do výše. Nastal rozčilující okamžik. Napjaté svaly mužů se chvějí, krev se nalívá vzrušená tvář, děti s otevřenými ústy přihlížejí k zvedající se máji a houpajícímu se vršíčku. V hrozivém oblouku leží na nebi bílá kláda máje. Háky, zabodnuté do bílého jejího těla, přiči se s několika stran – ten ji píchá vidlemi, ti zas ráhny na konci svázanými provazem ji podpírají – máj se třese jak živá – všichni ji cítí v rukou – hrůzné jakési praštění ozvalo se v tichu napětí a zas: „Hej, ruk!“ velí majstr. Boty rozčileně přešlapují, vztážené bílé rukávy se vzpínají a stále níž a níž posunují se ráhna s provazy – stále výš a výš a hrozivěji zvedá se prohnuté tělo jedle, fábory se nahoře třesou, houpají se jablíčka a dole vzepřené postavy mužů, bílé chomáče rukávů, květované kordule stárků, všechny tváře obrácené vzhůru – kdosi hek1 a zase vzdechl – černá jakási postava chumtala se mezi bílými – jiný se žebříkem běžel na druhou stranu a včas ještě zachytil máj v nebezpečném páčení. Druhý stárek rychle do dolu podkládá kamení a jiný hází lopatou hlinu.

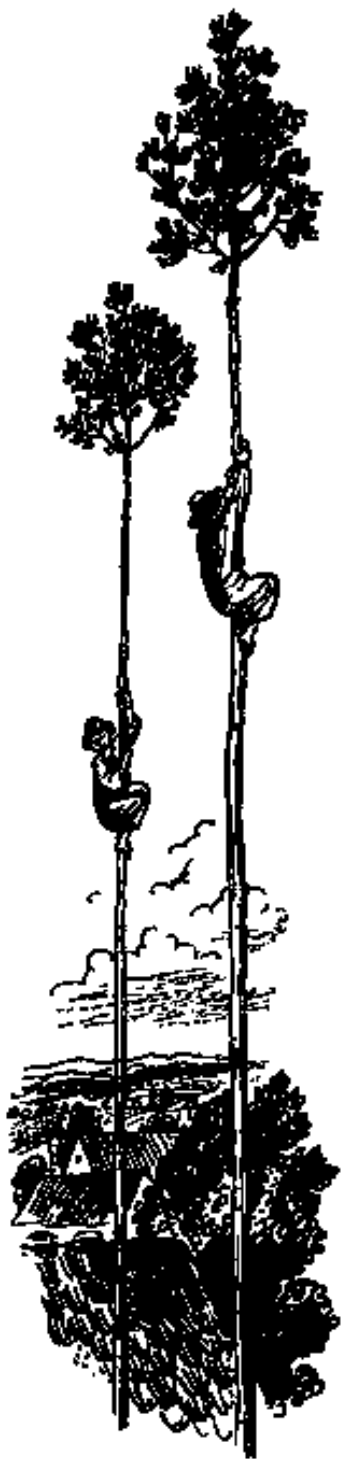
„Nedrcej do toho tak – – – pozor – – ss – – dušo, nevidíš? Táhni!“

„Keď sa nezlomí, dobré to bude – – –“ znalecky prokládá poznámkou výjev jakýsi Slovák a odstupuje stranou, aby měřil, na kterou stranu se s máji uchýlit, aby stála rovno.

„Debe ju tak nemohle hudržet!“ ozvalo se mezi dětmi. – „Tož be spadla.“ – „A pozabíjala be jich.“ – „Děcka, hutečte – hať vás tu nepozabíjá!“ – křičí Horbišků Honza. Děti uhnuly – opravdu už máj letěla na ně. „Hej – ruk! Ruk – cvaj!“ – „Napravo! – Nalevo! Ešče kóšček!“ – „Honzo, podepři s druhé strany! Ponáhli se!“ „A co nepomáháš? Pořád se tu točíš jak Káča v čepici a nic!“ utrl se Dóbek na nejmladšího stárka. – „Pohnite víc nalevo! – – To je móc! Ruk cvaj!“

Vršek sebou házel už v oblacích. Fábory veseleji a veseleji plápolal – máj nadnášela se už v rovnou, svislou přímku. „Ešče kósek!“ – „Ruk – cvaj!“ chraptí už kovář. – „Držte tam napravo! – Přitlačte vod hospodě! – dost! Zaraz dole!“ Mužům se na čele perlí pot. – „Včil stojí rovno. Honem házíte do dola!“

Stárce chopili se lopat – dole založili máj kamením a srazili beranem. Rychle zahazují důl a pěchují. Provazy, žebříky, vidle a háky podpírají máj se všech stran – ještě okamžik – dva a „mája“ stojí rovně jako svíčka – a vzhůru se vzdouvá vršíček k zamrklým nebesům. Konečně nebylo už třeba máj držet.

Bidla, žebříky, vidle se unaveně spouštějí, ráhna klesají, muži se usmívají, s líčeným opovržením odhazují nástroje, utřeli s čela pot, ještě mrkli okem vzhůru, „jak přece stojí“ – a sborem se hrnou za jedním jako smluveným cílem tam do černé díry té obecní radnice, nad kterou na jakémsi potlučeném plechu v nejasných už, opelichaných, deštěm a slotou už smytých barvách se zdviženým ocasem ježil se bílý lev.

Sotva stárce mají upěchovali a do hospody vešli za muži, přiskočily děti k bílému dřevu máje a už ji obíjaly se všech stran.

„Chlapci – chlapci!“ volá kterýsi hlasem radostí až opilý, nezvyklým. „Keré velezete veš?“ Byl to Ráčků Franta, sám první koleny sevřel hladkou dosud máj a škrabal se po ní vzhůru. Ale brzy spad. Nejvýš vylezl Hložkůů Honza. „No ja ten! – Lesnáč!“ Nejmladší stárek v kolo mezi děti rozhodil první lopatu písku. To už pro tanec. Habrůvce počaly největší, nejskvělejší její dny. – Večer i ty zvony nějak slavnostněji zazněly.

(Začínají hody v neděli.) Návším zahrála hudba. Z domu prvního stárka, Janka Švásty, hned za muzikanty vyrazili stárce s opentlenými lahvemi vína a pochodem zamířili k starostovi. Kordulky červené a modré v krásném souladu hrají na slunci, z ohromných kytek na kloboučcích, těžkých bohatými ozdobami, chvějí se a vysoko do vzduchu v překrásných křivkách vlají převislé bílé kosárky.

Lidé vystupují na prahy, děti ženou se za hudbou.

„Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!“ pozdravili stárce, když i s hudbou vecpali se do vyličené (vybílené) starostovy síňky. „Až na věky věkův, amen.“

„Pane starosto a paní starostová!“ předstoupil první stárek z řady. „Věřím pana strýčka a paní tetičku, aby nám za zlý neměli, že jsme do jejichho domu vstoupili, vstoupiti učinili. S těmito poctivými mládenci, s těmito poctivými muzikanty. Chasa obyčej svůj má, že nechce nic nového začínati a starého zapovrhovati. My chceme pana strýčka a paní tetičku navštívit a na hody pozvati, aby nám darovali dva neb tři groše – není to pro nás, je to pro naši chasu. Pochválen Pán Ježíš Kristus. Vivat, muzikanti!“

Dobře to říkal Janek a ještě nedokončil křesťanské své proslovení, už Prelátůj Josef pozdvihl ruku do síně k muzikantům, aby hromem spustili tuš. A spustili tuš. Ze zákamí divoký kocour jak vítr prolítl síní a na dvoře se strhl takový ryk slepic a Pozora psa, že i klarinetista obrátil svou píšťalu ke dveřím, jako by nechápal, co se tam děje. Hned nato zahráli muzikanti rozpustilou polku a první stárek, když byl vínem připil jak panu přednostovi, tak jeho „paní“ – rozkroutil přednostku mezi lavicemi, kachlovými kamny a stolem tak, že po tanečku na lavici klesla jako bezduchá. To aby prý se nikdy do ní nedaly blechy.

„No dobře!“ – usmál se starosta, mrknuv po své ženě. – „A včil si zavděte taky z mýho,“ podával Filípek stárkům sklenky, naplněné tvrdým ryzákem z vápenitých „Žlutých hor“.

„A tuť vám odevzdávám tú šulařku,“ pravil Filípek ke stárkovi, podáváje mu zapečetěnou škatulku. Sáhł do kapsy a vhodil tam svůj počinek, rýnský. „Šak je dobře zapečetěná – – haji dirka dobře zamultiplicírovaná, habe z ní nemuhl vyklóznót hani jeden krécar...“

„No šak,“ usmál se poťouchle stárek.

„A mosím vám ešče říct, habeste jako stárci drželi pořádek. Hať se nestane nějaké koncert v hospodě.“

„Šak dáme pozor.“

„No, Pozor má hladké vocas. – Na to nic. – Vébor se husnesl, že nédřív mosíte položit pětku jako kóci (kauci), že se neporvete. Debe se něco nevážného stalo, takový nějaký to bití nebo rámus, jak to vo hodech bévá, kóci propadne do chudé kasy. Rozuměli ste mně? Tak než pudete k máji, vo tú pětku se mně postaríte. Dež se nic nestane, po hodech ju dostanete zpátky.“ Stárkům zkysly tváře. Každý měl beztoho jen tak tak na počet k muzice a na útratu, teď z toho měli ještě skládat na „kóci“.

„A v pondělí, po skládce, haž nastane to kumpetování peněz do skupinek (rovnání peněz vybraných do sloupků), – tak rekníte chase, že se při tem nedovolí žádný protestování. Nebo jak se někdo bude břit, vehodí se ven a bode-li hjich víc, zastaví se mozeka. A včil můžete teda hjít zvat.“

Stárci poděkovali a nějak schlíplí strkali se za muzikanty ze dveří. Pětku položit! Kdo jim za to ručí, že se někdo nepopere? Kdo je udrží? Ale těm i myšlenkami obírali se, jen co by dveřmi prošli a sotva se ocitli na vzduchu v záři podzimního dne, stárek Krópů Francek zavýskl si z plných plic. Pak pochodem šli do zámku, na faru, do školy a k radním a pak dům od domu, jak v řadě stály, všude zvat. Až do požeňnání! A po požeňnání jásala dědina hudbou zas. – –

Za průvodu spisovatele „Roku na vsi“ vidíme všechno, jako bychom byli přítomni na návsi i v hospodě, tak dokonale, že bylo by hříchem a nevděkem k práci Mrštíkově, nepřibrat průvod do knihy o májích moravských na hody.

Odpoledne (v pondělí) po požeňnání stárce s hudbou před hospodu dovedli své stárky, zas děvčat pestrý řetěz obtáčel bílou máj. Převládala-li v sukních prvního dne (v neděli) barva bílá, právo svoje v pondělí si uhájila barva rudá a modrá. A nějak čistší byl ten dívčí sbor. Doma zůstala „panidla a pometla“ (poměštělé dívky), máj obstoupity už jen dcerky Moravě věrné. Rukávce vyžehlené svítily zase svojí bělostí, hořely barvy, zpívala chasa, brebentily baby...

Večer v hospodě plné sukní, plné zpocených těl řvaly zas trouby. Tančily dnes i ženy, s nimi proskočit se přišli i mladí mužáci. Jaká míchanice! Kloboučky, turecké šátky, rukávce, kytky s houpavými kosárky – tančil, jak kdo chtěl a kamkoliv bylo komu libo – lokty narážely o sebe, tu hekla záda, tam hrdlo výsko, jinde bota zadupala rozveseleným podpatkem, – ba i ten Pazderků „šprček“ tancoval s ženským jakýmsi výrostkem a jak to pletli, tak to pletli, jen když tancovali, vrtěli se v chumelenici těl a odrážení lokty, zmítali sebou se strany na stranu, jak v létě když vítr duje v obilí. Mužáci ve svém „sólu“ zprudka proháněli svoje ženy, zbujnělé už jak hřibata. Taková spousta bývá jen na hody v pondělí.

Žlutá světla pod nízkým stropem ledva blikala, jak podzimní mlhy nad hlavou kolíbal se hustý kouř. Hlasný Hrůzek odtruboval už jedenáct, když mladší stárci přišli hlásit do zadní sednice, kde seděl výbor, že zavádka může začít.

V koutě hned vedle muzikantů stál připravený stůl, pokrytý jak oltář čistým bílým ubrusem. Přes ubrus křížem ležely květované široké stuhy, uprostřed čtyři stíhlé svíčky v zelené ozdobě svícnu z lesklého čínského skla, mezi svíčkami rozmarýny zastrčené v malé, žluťounké dyne. Na talíři jemnou červení smály se tváře mišeňských jablíček. Ještě tu byly dva na sebe složené malované talíře a láhev s vínem v družině několika malých skleniček. Krásně si připravili chlapci obětní stůl. Muzikanti odložili trouby a ladili housle.

Na všem bylo pozorovati, že Habrůvka chystá se k něčemu vážnému a pro celý rok slavnému. Pan starosta, provázen stárky, obřadně zasedl s oběma radními i třemi výbory za připravený stůl a spokojeně mžouraje usměvavýma očkami, svěřil hlavu jaksi na pravou stranu, jako na znamení, že „nic nemá protivá temu a dež be takový belo husnešení ostatních pánů věborů, mohlo be se s Pánem Bohem začít.“

Stárci tedy začali. Naplnili sklenky a smeknuvše jednou rukou kloboučky, druhou podávali „úctu“ slavnému úřadu. „Poslúžte si – –“ Ještě tři židle zůstaly prázdné.

Muzikanti zahráli „štrajch“. Stárci v úzkém kruhu roztočili své stárky. Netančil Janek dlouho.

Už po třetím kole uvedl svou stárku k prázdné židli a přisednuv k okrášlenému stolu vedle ní, upřel oči na zmatené její ruce, ždímající v prstech vyšívaný šáteček. Mára zkrásněla rozpaky. Její černá, zlatem a jakoby krví potřísněná kordulka ledva stačila rychlým spádům a zas bouřlivě vzhůru spěchajícím vlnám široké její hrudi.

Připil Janek Mařce, připila Mařka svému stárkovi vzhůru na počest celému úřadu, pozvedla svou sklenici – slavný úřad zase navzájem připil a bujně si řukl s první habrůvskou stárkou a teprv pak se zdálo, že přijítí má k tomu hlavnímu.

Tak, Maryško, veznamené se! Janku, šáhni na ňu, hať víme, jak je krmená!“ potutelně v sádelné tváři oko přimhouřil přednost.

„Co mám – to dám! Já to povím rovno,“ rozkurážila se náhle Mařka a sklopila oči k rozčileným prstům v klíně, kde z růžku červenými ciframi zdobeného šátečku vybírala něco peněz, ale tak nenápadně a při tom obratně, že se ani Jankovi nepodařilo nahlednouti v celý obsah zadrhnutého uzlíčku. Chvatným pohybem hodila na talíř pětku.

Janek klidně pětku smekl do spodního talíře, chopil se sklenky a podal Mařce vína po druhé. To že tou pětkou není ještě všecko u konce. Stárka lízla, utřela šátečkem své živé rty a chtěla vstát.

„Ne, jen posed', ovečko, posed'! Ešče se natancuješ dost; me potřebujeme vlnu. Na, napi se ešče...“ Že nechce, bránila se Mařka.

„Na my zdraví, Maryšo,“ podával sklenku první radní. „A vysyp nám, co v tem šátku máš, smetí to beztak néni.“

„Ba néni,“ vesele už odtušila Mařka a přihodila zlatník. Tak zazvonil. I ten smekl stárek pod vrchní talíř a zas podal Mařce vína.

„Na tvý zdraví!“ přitukl si s Mařkou zas druhý radní. A druhý, třetí výbor. Starosta se jen usmíval. Mařka několik okamžiků poseděla jak na jehlách. Pak o talíř bříinkl nový zlatník.

„Eh, dé to najedno!“ šeptal jí Janek.

„Já huž nemám. Šak je toho dost,“ a chtěla vstát.

„A to je jako dež napluje,“ s líčenou rozhorleností starého filuty přimísil se v domluvu starosta. „Babička ti dale dobré podkladek, jen maminka ti dala celó desítku a tatínek beztak přidal. Na, napi se! Rozehříje se ti srdce a rozsvítí rozum, pi!...“

Mařka se ohlédla po tančících, pak s rozveselenýma očima přitukla si s přednostou, vhodila na talířek rýnský a oprašujíc na sobě fěrtoušek, vstala.

„E, snáď bes to nenesla dům!“ strhl ji zas stárek k sobě a tentokráte si ji posadil už na klín. Mařka se zapýřila a sehnala rozpaky douškem vína. Stárek ji pohladil, něco jí pošeptal do ucha, a už zas ke rtům jí nesl červené víno. „No, Mařko, včil se ti to sedí na měkkým a teplým – mohla bes snýst ešče nejaký to stříbrný vajíčko. Jen s něm ven!“ Devátý rýnský vhodila Mařka.

„A ešče si připi – pi pryč,“ stiskl Janek Mařku na klíně. Pěkně se jí to sedělo, jak na trůně kněžně, ale raději by byla skočila a od stolu uprchla jako pták. Teprv za desátý rýnský dostala jablíčko.

Konečně stárek Mařku pustil, když už za jejími zády se svým tanečníkem stála stárka druhá.

„Šak te mně neundeš,“ řekl ještě Janek, propouštěje stárku svou, a pustil ji s klína. Slitla opravdu jak chycené ptáče a zapýřená zmizela v řadě svých družek.

„Hiah, Rozára! – Pětkama naditá jak peřím duchna. Ukaž!“ smál se Janek, když Rozára rozvazovala růžek a platila svou dívčí daň. Také se bránila, lhala, dušovala se, Boha na pomoc brala, ale nikdy nebylo tolik neznabohů na jednom místě jako tu. Nikdo jí nevěřil a tak vyklopila konečně všecko, co měla v růžku.

A každou tak chlapci přivedli z tance, jak ovečku vlnatou kladli ji do klína střihače a každou tak zprostili papírového i stříbrného statku, na který strádala snad i měsíce a celý rok. Bohatší přihazovaly po zlatkách, chudé po desítnících i mědi – kdejaký krejcar byl střihači dobrý a tak dlouho stříhal, tak dlouho škubal pírkou po pírkou, až mnohé hanba bylo, že tak už jde od něho holá jako to písklátko. A o které se zdálo, že dala málo a zapřela, dovedl ji někdo z chlapců i po druhé, tvrdošjnou a skoupou hodili Jankovi na klín i po třetí. Julku ze zámku stála skládka celou měsíční službu. Terezka se dala do pláče, že ji zavedli už po třetí a ona nemá už ani na svíčku. S hanbou ji musili pustit s klínu.

Mařka, první stárka, položila už jedenáctou zlatku na talíř, když zase jako kněžna načepýřená seděla Jankovi na klíně po druhé.

„Už nemám to!“ zatřepala prázdným růžkem svého šátečku.

„Hja! Nemáš! A v druhým růžku – ukaž!“ sáhl Janek po šátku. Nedostal ho. Mařka široko se rozpráhla svou nahou rukou od něho.

„Snáď bes Jankovi neudělala hanbu,“ žertem obořil se na ni starosta. „Rozára a Kača toli daly a te – první stárka – te bes zvostala za nima? Deť bes hanbo hani vobstát nemohla!“

„A šak já vím, co dale,“ pravila Mařka, pohledy spouštějíc s výšky, s rukou stále tak rozpraženou od sebe. Vypadala v té póse velice bujně.

„Pravdu ti neřekno. Zítřa se ti radši vysmijó.“

Mařka nevěřila. Chvíli se jen tak dívala. „A kolik dale?“ – „Víc než te, hjiště!“

Druhý stárek se naklonil k uchu Mařčině a cosi jí pošeptal. Cośi jako – nást – Mrskla okem dolů po Jankovi. Janek ukázal Mařce mrzutou tvář, ale levým koutkem úst mu pošilhával mazaný úsměv.

Mařka se vzepjala: „Nedám a nedám!“ vzpouzela se jak bachantka a oběma rukama se bránila, když jí po šátku začaly hrabat ruce. – Náhle vhodila na talíř dvanáctý rýnský a skočila Jankovi s klína.

„Ale včil su už odraná jako husa!“ vyjádřila se od stolu a s rozpustilým smíchem vlítla s Kocmánkovým Antošem do kola.

Na každé tak vymámil Janek poslední krejcar, každou tak procedil z posledního a těmi úlisnými, šeptanými slovy byl by snad i duši z těla vyhnal, tak se každá roztápěla pod teplem sympatické jeho bytosti.

„Táti, déte mně ešče rénské!“ přihnala se Babuša Prudkova do zadní světnice za tátou. To se už neznala a byla by rozhazovala jako na banku hráč. To Jankovo mámení na ni účinkovalo jak likér: „A nač? Dalas huž dost!“ – „A dež chcó! Nedajó pokoja. Přeci tam nebodo sedět s prázdno haňbó! Tereza to beztak huž vodplakala!“ – „A te si meslíš, že mám na rozházku?“

Babuša už netrpělivě přišlápala na jednu nohu: „Šak máte; stržile ste za ječmen.“ – „Iš ju – moju dceru!“ – „Hunem!“ A šťastný tatík hezké dcerky opravdu sáhl do kapsy a dal. Dal snad poslední. Babuša vlítla komusi v náruč.

„Podíveme se,“ přišel první radní do zadní světnice, „jaké je ten Janek šikovné stárek!“

„Je. Ten to z nich cedí! A každó hned na klín! Pane, má dobrý nápade! Ví, co žen-ský zmlsá.“

„A žádná se mu nevemluví. Navlas ví, kolik v keré punčoše.“ – „Šak von te punčoše...“ Zasmáli se.

„Včil pudó babe. Te kór se nalepíjó jak muche.“ Po děvčatech skutečně svou daň šly složit ženy, ale ty se klínu Jankovu bránily. Zavedli i každou babku; ty se klínu už nevzpíraly. Mlsně si i libovaly, jak na koni vsedle a hospoda se smíchem až otřásala. Zato Janek už se ani dočkat nemohl, jen aby už bylo „potem“: „Te babke só plný blech,“ postěžoval si vedle, když s klínu složil poslední. „A mladý né?“ obrátila se po něm kteráśi uražená, „Ty mladý ščípó víc než ty starý – tak ti to povím.“

Starosta a radní sesypali teď peníze ze „šulařky“ i od chasy vybrané na hromadu a čítali a rovnali v sloupky, „skupinky“. Stárci obstoupili se svými věrnými stůl a nenápadně vytlačili kdekoho nepohodlného z protivné strany dozadu. Ostatní tančili a zpívali dál. Čítali skládku od děvčat. Dvaasmdesát rýnských složila děvčata. První

stárek zhluboka si oddechl. Výdaje činily o něco méně. Zato směla děvčata po celý rok zadarmo k muzikám.

Bylo už po půlnoci – když po sčítání obecní úřad a všichni přítomní výboři měli sólo s několikaletými „ouvratěmi“. Pan starosta – jak kytka roztácel se s první stárkou uprostřed šenkovny. V tanci si i dupl – viržinka šikmo vzhůru trčela mu z přiščuřených úst.

O slavnosti „Slovácký rok“, pořádané v Kyjově o letnicích dne 4. a 5. června 1922 za vedení *Jaroše Hudečka* mimo jiné obnovili starodávné slavnosti májové. *Vracovští* znázornili stavění máje, s výkladem, jak se obřad konával.

Chlapci toho kterého roku při vojenských odvodech se starají, aby byl postaven k 1. květnu máj. K tomu účelu si již v první polovici dubna vyhlédnou v lese dva rovné, vysoké stromy borové, které v úterý velikonoční porazí a za doprovodu děvčat, hudby a zpěvu vojenských písní, vezou k obecní hospodě. Chasa i spřežení jsou ozdobeni kytkami, „voničkou“. U hospody bývá máj složen a v následujících dnech zbaven kůry, kmeny se spojí železnými kruhy a koruna vyzdobena barevnými pentlemi a praporkem. Posledního dubna pak večer bývá na městečku živo. Každý je zvědav, jak si chlapci budou při stavění máje počínat; neboť není maličností, máj 20–25 m vysoký, pomocí vzpěr a lan postavit. Však čeho by nedokázali chlapci slováckého kraje, zvláště hraje-li k tomu muzika. Máj tedy postaven a oslaven tancem kolem něho, často i pořádně zapit.

Kácení máje provedla chasa ze Svatobořic. Kácení máje je starý zvyk a slaví se koncem května. Máj staví se 1. května taktéž za povznesené nálady mládeže (chasy), zpěvu a hudby; někde kácí se máj v hody při hodových slavnostech.

Máj chlapci v noci v lese porazí a donesou (dovezou) domů (někde napřed dorozumí se s myslivcem či hajným, by jich nestíhali, za to mohou přijít na slavnost), kůru oloupou, by byl hladký. Máj má být hodně vysoký, nestačí-li výška stromu, nadstaví se. Staví-li se máj krátce před kácením, jako hodový či májový poslední den stavěný, přiváží se na haluzky na hůlečkách šátečky stárek a různé ozdoby, pod korunu na žerdě různé věci, které si utrhnou ti, co na strom vylezou. Někde, kde jsou obce menší a bližší, konají slavnost společně.

Slavnost se koná odpoledne – starší chasa má doma ještě práci a také se musí obléknout. V té době je místo u máje obsazeno dětmi obojího pohlaví, které si hrají dětské zamilované hry. Jde hudba s chasou (stárky a stárce), hudba sedne pod máj a chasa stoupne k hudbě. Utvoří kolo a zpívá si píseň, kterou pak muzikanti k tanci zahrají. Na veselici zavítá myslivec, třeba i hajný, pozdraví se se stárky, a je-li něco na stromě, sestřelují. Odloží pak pušky a zúčastní se veselice.

Přijedou jeden neb dva vozy cikánů s celou rodinou, baví se obvyklým způsobem a vmísí se mezi chasu. Neschází ani rodina šlejiře a deštníkáře, který doufá při slavnosti získati nějaký groš na živobytí.

Chasa se baví s neznámými hosty, kteří ji svými způsoby obveselují. Stárce musí však hlídat nenápadně máj, by jim ho někdo z nezvaných neukradl. To by byla pro ně veliká hanba a ostuda. I lesníci vezmou si pušky. Kdo si troufá, leze na máj pro zavěšené věci.

Kde se vezmou, tu se vezmou, jsou tu dva židáci, kteří mají kupují od stárků, navádějí různé podezřelé osoby k ukradení máje, začez jim odměnu nabízejí. A už se blíží drvaři opálených obličejů s pilou a sekerou, jdou kácet máj. Toho využít kují židé a kupují od nich máj, neb aspoň vršek, začez nabízejí vysoké obnosy. Drvaři položí náčiní u stromu, by si oddechli. Připleťe se nezbytný August a předělá držátka u pil, takže pila k práci postavená je zuby vzhůru. Po různých domluvách s lesníky a stárky, kácejí drvaři máj. V tom okamžiku, když máj spadne, musí chlapec sebrat šátek své dívky a zatančí si spolu sólo, držíce šátky na hůlkách v ruce jako vítězství uhájení máje. Sebere-li nedosti hbitému chlapci druhý hoch šátek, nesmí sólo tančit milenec majitelky šátku, která si šátek musí vyplatit. Zatím co holdují tanci, chopí se podplacenci vrchu máje a odnášejí ho, což si chlapci nesmějí dát líbit. Proto jim vršek máje vezmou a odcházejí pak všichni dvojstupem do hostince dokončit slavnost hudbou, tancem a zpěvem.

Důležité je svědectví o stavění májů na Moravě, na *Slovácku*, tvrzením, že přese všechny úřední zákazy hoši stavějí máje buď večer před 1. májem, nebo na posvícení, na hody, v době, kdy připadá, nejčastěji na podzim. Viz záslužné dílo prof. dr. Lubora Niederla, *Moravské Slovensko*, v Praze, 1922, str. 773, 781, ve stati *Zvyky a obyčeje* od L. Niederla a K. Chotka:

Velmi rozšířený je na 1. květen zvyk stavěti „máje“. Májí je zvlášť vybraná, pěkně rostlá jedle, až po vršek oloupaná a na vrcholku vyzdobená fábory, červenými šátky, někde i lahvemi vína. Máje stavěli pod okna svých milých. V některých osadách na Strážnicku mívali společnou máji, ovšem mnohem větší. Hoši z celé dědiny zašli si ke správci velkostatku, aby jim dal předtím již vybraný, zvlášť urostlý strom a společně jej pak vyzdobí a vztyčí na návsí, před hospodou. Pak zazpívají:

„Začátek máje měsíce, zachtělo se naší Marynce, šla do háje trhat kvítí, že z něj bude věnce vítí, tam na té louce zelené.“

Nato stárci častují mládence za práci. Druhého dne (1. máje) chodí muzika po dědině a vyhrává před jednotlivými statky. Máj pak po celý měsíc hlídají mládenci, aby jim ji ze sousední vesnice neskáceli; měli by z toho posměch. Po měsíci strom porazí, dřevo zůstane stárkům.

Na *Uherskobrodsku* máj, prvního května postavená, stíná se slavnostně v pondělí svatodušní. Pod májem se postaví ověčený stolec a na něj soudek vína. Chlapci provedou po řadě všechna děvčata, po tanci si každé děvče zavdá a položí na stůl po penízi. Na konec povalí máju jeden z hochů, kat, utne šavlí vršek.

Někde na *Bzenecku* je zvykem lezení „hore“; hoši si lezou na máji pro rozmanité věci, jimiž je vrcholek ozdoben. (I v Nové Vsi u Uherského Ostroha, kdesi stavívali máj až na hody václavské.)

Hody slavívaly se na slovenských dědinách hlučně a dlouho. Nejvhodnější dobou hodů je měsíc říjen a listopad (na Kyjovsku bývají neděli po sv. Martině); někde bývaly hody dvoje: hody (neděli po svátku svěťce, jemuž chrám byl posvěcen) a hodky (havelské a císařské, od Josefa II. ustanovené místo všech ostatních zrušených).

Starost je s opatřením máje (ta máje). Useknou ji v lese, aby hajný nevěděl. Pěkně ji okráší; to je starost stárek. Půda okolo máje se udupe, aby bylo místo k tanci.

Nedaleko se postaví „les“, je to bouda z chvoje a ratolestí pro hudbu. Před lesem postaví ještě kadečku dnem vzhůru, aby měli kde stavět láhve s vínem. V *Nové Vsi u Uh. Ostroha* „vyptali si“ obyčejně máj (ten máj) u ostrožské správy panství, která jim jej poukázala u hluchého hajného v Hlubočku. Býval to zpravidla pěkně rostlý jasan (jasan) a k němu krásný borek. Sami si jej „skolili“, odvezli domů, dali tesařům ostrouhat, spojili jasan s borem, vršek ozdobili pentlemi (i lahvemi s likéry, korunkou apod.) a postavili, což oslavili hostinou ze zabitého berana, muzikou a tancem. Bývaly dva máje: jeden před horní a druhý před dolní hospodou. Kácíval se o císařských hodech (havelských) za velké účasti veškeré chasy, načež se buď prodal chase předměstské z Ostroha nebo některému boháčovi za 12 až 14 zlatých.

OCHOZ KRÁLE A KRÁLKY

Přirovnáme-li obřady a slavnosti letničních králů v Čechách, jak byly podle hodnověrných svědků slaveny v XVIII. století a v první polovici XIX. stol. k obřadům na Moravě, vysvitne ze všeho, že obřad v Čechách i na Moravě o letnicích úzce spolu souvisí, ba že je totožný. Přirovnejte k sobě přestrojení zúčastněných, výzdoby barevnými stužkami a květy, uspořádání průvodu seřaděného za praporečníky, ozbrojení dřevěnými šavlemi, opásání, jízdu na vyšňořených koních, čtveračivá říkadla o sousedech, i výkřiky „hýle“ v Čechách a „hýlomu na Moravě – i konečnou honbu za králem – a budete přesvědčeni, že jen na malé odchylky slavili u nás stejně ochoz krále a králky jako na Moravě. Jízda králů na Moravě budí ovšem velkolepější dojem, lahodí pestrotou malebného kroje, především slováckého. Na Moravě udržovala se jízda králů dlouho v starobylé podobě. V novější době vyhynula skoro nadobro na Moravě i v Čechách.

R. 1892 např. „*královou hru*“ provozovala mládež v *Močedníku u Černého Kostelce* a nějaký rok předtím na *Kouřimsku*, jak svědčí prof. F. V. Výkoukal.

Kromě drobných zmínek a narážek o *vyvolávání krále* o letnicích uveřejnil první delší zprávu z Prácheňska Jan Štěpán, farář v Pohoří na Mirovicku, r. 1834.

Druhý svátek (svatodušní pondělí) po obědě schází prý se svobodná chasa v hospodě nebo jiném stavení. Oblekne se v oblek ze smrkové kůry, asi tak jako v rytířské brnění. Na prsou mají jako „prošívanice“, na hlavách vysoké čepice z kůry „do chochola“, jako starodávné černé vojsko za korunování krále Maximiliana. V čepicích pro ozdobu je nastrkáno luční kvítí. – Jeden z chasy je ustrojen jako král. Veze se k určenému místu na náves, kolem sebe má smějící se mládež a zástup pištců, jichž tváře jsou buď počerněné nebo zakryté škraboškami. Pištcí mají pištaly vyřezané z vrbové kůry. Všichni se ubírají až k určenému místu, kamení nebo pahrbku uprostřed vsi.

V *budějovickém kraji* jede jmenovaný zástup na koních. Tu při vřesku pištců a chechtání mládeže sbíhá se i dospělejší lid z celé vesnice. Veze-li se král na smyku okolo nějaké kaluže, svrhnou ho do ní. Přicházejíce k určitému místu, obstoupí je veslavně. Tu vystoupí ze zástupu provolávač, vyskočí na kámen nebo pahrbek (v *budějovickém kraji*, kde jsem to viděl, vyšine se na blízky strom) a počne se ledacos vyvolávat o každém příbytku a jeho obyvatelích. Většinou jsou to nemotorné veršičky,

za které po slavnosti bývá vyvolávači odplatou i výprask. Například: K Číškům jasné slunce svítí, že mají dcery jako kvítí. Nebo: Holubům parno nemůže, proto mají děti jako růže. Vyvolav o jednom stavení, vždy se táže okolostojících: Je-li pravda? Oni odpovídají jedním hlasem: Je pravda, anebo jen: Je. Nato hned nějakou chvíli vřeští pištcí, lid se směje neb přetrásá vyvolávání a vyvolávač se otáčí obličejem k tomu stavení, o kterém dále má vyvolávat. Po vyvolávání uvrhují do kaluže haostroše, kterého vždy mívají s sebou zcela slámou přikrytého. Ovšem jestli se té cti už nedostalo samému králi. A tak se octnou na místě, odkud vyšli, když jich někdo, o němž hanebně vyvolávali, nerozehnal kyjem. Nato se svátečně vystrojená mužská chasa s hudci (za mých let s houslkem a dudákem) vláčí po vsi od stavení k stavení, majíc na dřevěném talíři nastrčen zelený stromek opentlený a všelijak okrášlený. Přicházejíce do příbytku žádají hospodyně o kosmatice a svobodné dívky o nějaký peníz na dřevěný talíř se stromkem. Dostávají sem tam i trochu obilí, vejce nebo koláče. V každém stavení, kamkoli přijdou, nějakou chvíli pokřepčí s domácími ženštinami. Posléze se vracejí do krčmy, kde prodají krčmáři vše, co dostali. Pijí a hýří, jak daleko vystačí.

Slavnost začínala se místem hned v neděli před svatodušními svátky, kterážto neděle vůbec na Pracheňsku, Klatovsku aj. se nazývá králova neděle. O této jízdě říkají lidé: Vojáci jezdí s králem na koních všickni přistrojeni, oznamují hru na krále a králku.

Děje se to takto: 1. Na dvoře králově oblekou mládenci krále i králku buď do oděvu ze stromové kůry, nebo do bílých šatů. Na hlavu jim vsadí korunu, podobnou starodávné vysoké kulaté čepici z březové, smrkové nebo jedlové kůry, jinde z pozlaceného papíru. Též je opásají pásy z kůry, opentlí barevnými fábory a ozdobi kvetoucím kvítím: růžemi, pivoňkami, bílým a červeným jetelem; ovinou je ratolestmi a věnci. Král má v levé ruce žezlo asi z tříleté oloupané jedličky (nebo smrčku). Na něm tři obloučky ze zahnutých součků a zabodaných do jedličky, na konci vrbovým nebo jívovým proutkem ozdobně obtočené. V pravé ruce drží oštěp z oloupané jedličky nebo smrčku, na jehož konci je připjata živá rosníčka (zelená žába).

Králka drží ratolest s třemi růžemi. Za starodávna chodil král s králkou v průvodu. Potom chodil sám, a jezdil-li, míval za pobočníky někdy kněze po pravici a rychtáře po levici. Oba bývali též na koních. 2. Kněz (plampač) je oblečen do bílé košile. Na hlavě má čepici ze smrkové kůry nad ušima vyběhající do rohů, okrášlenou kvítím a pentlemi. Do ruky mu podají stočené rozličné popsané papíry, – „kázání“. Tak oblekou i jeho pobočníky. V obřadu kněz s pobočníky kráčí nebo jezdí vedle krále nebo před králem. 3. Rychtář (soudce) má tříhranný klobouk ze smrkové kůry, černý oděv a po boku jedlový oštěp. Jeho příručník (písař) je ve stejném kroji, avšak bez oštěpu.

4. Kat (dřič) je celý v červeném. Má vyhrnuté rukávy, na hlavě dvourohý klobouk z kůry. V pravé ruce vytasený meč. Dřič červeně přistrojený má vykasané rukávy, třírohý klobouk ze smrkové kůry. V pravé ruce drží jedlový nebo smrkový oštěp, na jehož konci visí na tkanici živá žába; někdy bývá ve skřipci, v němž bolestí skřečí.

5. Biřic (sluha, rybníkář) mívá na sobě bílou halenu, po straně šavli, na hlavě bílou čepičku, na jedné noze červenou punčochu a špalíčkový vysoký střevíc, na druhé noze botu až nad kolena.

Kat, dřič a biřic nejsou ani opentleni, ani okrášleni kvítím nebo ratolestmi.

6. Praporečník je celý v bílém, ozdoben kvítím a barevnými tkanicemi. Má na hlavě klobouk z kůry, po boku meč, v ruce mladou a rovnou zelenou májku březovou nebo jedlovou. Ta bývá do polovice oloupána a odtud k věníku či ke koruně ozdobena čistě vyřezávanými ozdobami: kroužky, prsténky, zoubčky, čtverci. Věník je okrášlen pestrými tkanicemi, různobarevnými šátky a květinovými věnečky. Praporečník kráčí před průvodem. Za ním jde hudba a ostatní mládenci s třírohými klobouky, ozdobenými kvítím. Opásání jsou širokými borovými pásy. Ozbrojeni dřevěnými šavlemi. Šosy u kabátů mají vzadu přeloženy do špičky. Krátce všichni jsou vyzdobeni kvítím v té době kvetoucím. Těž jejich koně jsou jím okrášleni, hřivy a ocasy mají ozdobně zapleteny.

V královu neděli odpoledne vyjedou tryskem ze dvora králova na náves ke kříži nebo kapličky, kde je od dávných časů kulatý kámen nebo dřevěný špalek jako stolec, na též místě, kde bývala šatlava a trdlice. Na toto místo běží za nimi mládež. Z každého domu vyjde též hospodář před vrata a dívá se za nimi.

Průvod se zastaví a plampač křičí, až se rozléhá:

Hou, ha, hou!
Ještě jednou:
hou, ha, hou!

Na ta slova se lid utiší.

Dnes vám, lidé (děvčátka), něco oznámím,
že vám přes týden něco povím.
Neb od dneška za týden
bude na to celý den.

Nato vrací se průvod do dvora králova a lid se rozchází do svých domovů.

Že byla hra na krále a králku rozšířena všeobecně po Čechách nasvědčují další popisy a zprávy, které zachoval i s předchozím líčením králové neděle budoucí paměti ctihodný Krolmus.

Starí pamětníci na Plazsku, Plzeňsku, Rakovnicku a Berounsku vypravovali r. 1833 o hře na krále a králku, že tato hra zachovává se od nepamětných dob o letnicích v obcích po českých vsích, jak slychávali od svých dědů a pradědů. Ještě prý r. 1780–1790 slavila se na mnohých místech, kde se nyní neslaví, protože výrostkové nadělali mnoho škod na lesích a hájích tím, že posekali nejpěknější mladé stromky březové, jedlové a smrkové, a to buď na máje anebo že sloupali stromovou kůru na čepice, pásy a oděvy. Zákazy a pokuty nebyly nic platny. Místem se hrálo dál, až to pomalu přece přestalo.

Ještě za našich dnů (píše Krolmus) strojí se na některých místech po celý měsíc máj na tuto hru. Před svatodušními svátky některou neděli sejdou se mládenci buď v krčmě nebo obyčejně na návsi a umluví si, že budou o svatodušních hodech stavět máje, chodit s králem a králkou, vyvolávat hospodáře, hospodyně a panny, stínat žábu a volit nového krále i jeho důstojníky, starého honit a svrhovat atd. Proto ze sebe vyvolí 3, 5, 7, 9 nebo 15 junáků, kteří hlasují na krále, a to tak, že nastříhají lístky, na

něž napíše důstojnosti, tahají stébla nebo dřívka různé délky. Kdo si co vytáhne, tím je. Kolik je jinochů, tolik je naděláno lístků, stébel nebo dřívěk. Kdo má nejvíce hlasů nebo vytáhne si nejdelší zelené žitné stéblo, je králem, kdo po něm nejdelší, je knězem atd., a kdo nejkratší, je služebníkem. Nebo mají na dřívkách 1, 2, 3, 4, 5 atd. vyřezaných vrubů. Kdo si vytáhne dřívko s jedním vrubem, je králem, kdo se dvěma, je knězem, kdo se třemi, je rychtářem atd. Kterí si vytáhnou dřívka bez vrubů, jsou prostými vojáky.

Na druhý svátek o letnicích konali obchůzku, jak vyličeno při stavění májů.

STÍNÁNÍ A HONĚNÍ KRÁLE

Podle záznamu Jos. Lehečky v Semicích u Písku r. 1847, počínají mládenci na *Prácheňsku* prastaré obřady „stínání krále“ v pondělí svatodušní.

Sbor mládců oblekne se pitvorně, ozbrojí dřevěnými šavlemi, ováže pásy ze stromové kůry s napíchaným kvítím. Každý si opatří brkovou trubku, obtočenou vrbovou korou vždy šíř a šíře (na způsob klarinetu), aby mohl pískat. Dudák při pochodu hraje na dudy.

Král má na sobě ornát ze stromové kůry kvítím ozdobený, na hlavě korunu z kůry, okrášlenou květy a ratolestmi. Nohy se mu obvážou kapradím, na obličejí má škrabošku. Do ruky místo žezla dostane dlouhý šípkový prut. Jeden z mládců vodi krále přivázaného za nohu na oprati po vsi. Ostatní před nimi poskakují a vytrubují či pískají na pišťaly a dudák jim hraje při pochodu na dudy. Za nimi běží děti. Tento průvod obchází příbytky a žádá výplatu za máje:

„Moje drahá paní teta,
nejlepší z celého světa!
Dejte nám kousek sádla,
abyste nad mužem vládla.
Dejte nám nějaké vejce,
můžete-li pro našeho strejce.
Dejte nám drobet krupek,
aby vás nebolel pupek.
Naberte hodně zhluboka,
aby vás nebolela ruka z roka do roka.“

Když obešli celou ves, navrátí se i s králem k „trdlici“, k boudě z ratolestí u božích muk.

Na některých místech na *Plzeňsku* chodí mládenci s králem a jeho služebníky o májích po domech. Každý má na sobě sváteční šaty: modrou kazajku a žluté kožené plundry. Když zchodili ves, odebere se každý domů a přistrojí se do kůrových openřených, kvítím ozdobených oděvů a každý sedne na svého ozdobeného koně (kterého mu zapůjčí hospodář). Podle králova rozkazu se na zatroubení sejdou všichni na dvoře králově (v rychtářově statku). Král vybere si tu nejpěknějšího koně. Odtud

se ubírá průvod na návěs k boudě pod máje, kde začne vyvolávání i soud. Pořad průvodu: Napřed jde praporečník se zelenou májkou, okrášlenou kvítím. Za ním trubači čili pískači, kteří troubí. Za nimi král. Vedle něho na koních vpravo kněz, vlevo sudí. Za králem jede kat nebo dřič s holomkem čili pochopem, poslední z královských služů biřic. Za průvodem běží mládež. Průvod zastaví na návsi u kamenného nebo dřevěného stolce. Před boudou z ratolestí sestoupí biřic s koně, obchází boudu a hledá do ní dveře:

„Co to bylo za tesaře,
že mi nenechal díru ani dveře?
Vytáhnu si mou šavličku
a udělám si cestičku.“

Vytasí šavli a osekává březové nebo smrkové suky; udělá díru do boudy a vydává z ní stůl i stolice pro krále i důstojníky, postaví je před nejvyšší prostřední májí a sloup, na kterém visí živá žába (někde i několik žab). Potom sestoupí král, kněz, soudce a písař z koní a posadí se (nebo zůstanou stát) v pořádku podle krále, který si sedne na stoličce.

Podle vypravování pamětníků mívali místem před boudou rozsochatou lípu, nebo tak silný májový strom, že měli uprostřed jeho koruny udělanou z ratolestí besídku čili soudnici. Do ní vstupovali po stupních nebo po žebříku: král, kněz, soudce, aby je celý zástup viděl a slyšel. – Obvyčejně však vystoupí kněz čili plampač se spisy a knihou na stůl před boudou a počne zpínavě přetřepávat všechny mravy a nemravy, vady a chyby i nedostatky sousedů a sousedek, jak je shledal při obchůzce obcí.

Soud na návsi pod májí se koná takto: Před vyvoláváním a soudem rozkáže král nebo kněz trubači, aby dal troubou znamení, že počne soud. Trubač zatroubí, plampač vykřikne: „Hou hahou!“ – a když se lid utiší, počne mluvit:

„Stupuju na májový strom,
budu mluvit jako hrom.
Stupuju na stoličku,
budu zpívat písníčku,
všechněm pak sousedům hezkou,
sousedkám i pannám českou.
Hou, hahou!
Panny, nestupujte za vrátka,
radši pojdte jen před vrátka.
Postoupněte jenom dále,
abyste viděly (slyšely) krále,
ať vidí čeládka
biřice i kata.“

Protož nestupujte za dveře,
abyste slyšeli všechno dobře.
Slyšte čtení slepého Matouše,
kdo nemá chleba, ať ho nekouše;
kdo má chleba, také nože,
ten si ho ukrojit může;
nemá-li sejra a másla,
ať si vezme na něj sádla;
podle čtení kulhavého Marka:
kdo nemá chleba,
ať hryze jabka.
Slyšte rady našich předků,
našich slavných českých dědků.
Milý Vávro! to není k snědku...

...Krčmář zplodil Škardu hospodáře a Škarda zplodil hospodáře Židlu, Židla zplodil Čechuru atd. (Škádlivý rodokmen všech hospodářů.)

„Čtení šilhavého Marka,
žaluje tady straka na raka (var. kavku),
že ji poštípal (v. vybral) všecka stračata;
on se počal dušovati
(v. rak tu začal přísahati),

že to nemůž' vpravdě býti,
že je nemoh' dosáhnouti,
že byly vysoko v hnízdě (v. daleko v díře)
a byla (kavka) černá jak zvíře.“

Plampač čte o všech hospodářích žertovně až do posledního. Lid se směje. Král potvrzuje kýváním souhlas plampačovi. Kněz volá na pomoc věšticí žábu, aby se sporný předmět podle pravdy a spravedlivě rozsoudil!

Variant říkadla z Klatovska:

„Čtení kulhavého Marka:
Porval se rak s račicí,
že ji pobral prý ráčátka.
Rak začal přísahati (dušovati),
do věrtele vstupovati,
všecky čerty a ďábly
tam odtud vyháněti;
když je všecky vyhnal,
peníze jim pobral.

Pak se ostatních tázal:
„Je-li pravda, bratří,
že jsem dobře dělal?“
„Dobře jsi udělal,
žes čertům peníze vzal.“
Et pica (picus) straka,
komedie kavka (pěnkavka).
Mistře králi! Je-li pravda?“*

Král:

„Jest pravda a při lži, co se pravdy nedostává.
Kdo lži (při lži) svědčí, jest lhář větší.
Kdo nedosvědčí, ještě větší.
Dělej dál!
(tj. provolávej a povídej dál).“

Plampač:

„Hýle! Hýle! Hýle!
Přežalostná (radostná) chvíle.
Zatrub, trubači, této chvíle,
ať se nám čas ukrátí na čtyry míle.
Nebudeš-li troubiti,
budem tě za vlasy tahati (rváti).“

Lid se směje. – Nato křičí plampač: „Hou! ha! hou!“ Lid se utiší.**

* Po každém provolání příběhu, žaloby, pochvaly nebo hanoby na hospodáře, hospodyně, panny atd. táže se vždy plampač krále: „Je-li pravda?“ Král to potvrzuje, a po každém dosvědčení králově musí trubač troubit, že se bude číst a soudit jiný předmět.

** Při každém smíchu a křiku vykřikne: „Hou! ha! hou!“ ..., aby bylo ticho.

Plampač:

„Vletěl pták na bodlák,
s bodláku na hrušku,
roztrh tam podušku.
Sedlák s selkou běží,
myslí sbírat peří.
Vlez sedlák hned na stodolu,
zabil padesát holubů,
ve své zlosti sedm volů.
Raduj se, selská chaso,
budeš mít k obědu maso!
Sedlská chasa se radovala,

ani masa neviděla.
Radujte se ještě více:
budete mít jitrnice;
on pobil také slepice.
Sedlská chasa se víc radovala,
jitrnic však ani slepic neviděla.
I bodejž do tě, sedláče,
koule byla uhodila.
Ira a varitia, sedláka –
komedie čeládka“ atd.

Plampač:

„Bylť tam také jeden chlapec,
ten měl hlavu jako trapez.
On se nechtěl dáti česat,
až se budou ovsy metat.
Byltě rodič z Tuhoblata,
tak sloul jeho starej táta.
Z Odranovic byla máma,
všechněm hadrnicím známa.“

„Když šel pytlák po hrázi,
v tom na vlka narazí.
Pytlák nes prase, vlk husu.
Vlk řka: Dej mi as několik kusů.
Obrátě se, flák ho do ocasu,
až se rozpad na několik kusů.“
Trubači, zatrub, ať to zvučí,
jen ať se ti hlava nerozskočí!“

Když odtroubil, plampač praví:

„Když pořád musím hubou tláskati,
tak si mohu pro pivo poslati.“

Odpočívá. Nalejou mu pintu piva, on se napije a pokračuje; na písáře vykřikne:

„Písáři, podej mi to psaní,
co jsou v něm sousedi napsaní!“

Písář mu podává spisy, plampač se do nich dívá řka:

„Kdyť to není toto psaní,
co jsou v něm poznamenání
hospodářové i paní.“

Písář přinese jiné psaní a podá je plampači, který praví:

„No! To jest toto psaní,
co jsou poznamenání
páni, paní a panny.“

Nato počne všechny hospodáře, hospodyně i panny od prvního čísla až do posledního svolávat takto:

„U Adámků dělám začátek:
že má mnoho bídných telátek,

jedno kusý, druhé rusý,
třetí sotva ocas nosí.“

Takto postupuje od čísla k číslu...

„Když jdem zase o dům dále,
musím říci ku pohaně:
Drda prodal koně,
tejden plakal pro ně,
jeho žena zase krávy,
že neměla pro ně trávy.
Synek prohejřil zas voly,
že přej neměl pro ně vody,
dceruška zas svině,
že nemá nic pro ně.“

„Pokročme zas o kus dále,
nalézáme ku pochvale:
Jeminovy holky jako kvítí,
když na ně slunečko pozasvítí.
Umějí mlátit, umějí sít,
umějí také hospodařit.“

„Chabera má pěkné koně,
Chce mít tisíc zlatých za ně.
Jsou tak pěkně srovnání,
drží hlavy jak panny.“

„Houdek prodal holuby
a to pro samé dluhy.
On dal za pivo barevný,
co měl kabát jen poslední.
Jeho žena měla kozy,
prodala je z velké nouzi.
Dcera na sadě chytla vrabce,
dala ho do šátku,
řekla, že má překrásného chlapce.
Druhá pekla buchty s mákem,
poslala je za vojákem
po Máři do Prahy,
jednou jí je pobrali.“

„Popůjdem nyní přes cestu,
nájdem tam jinou nevěstu:
Čana Syrejch pláče. Co je jí?
Že ji sukni vzali zloději.
Nemohli ji nést pro špínu,
nechali ji viset v komínu.“
„U Chmelíků stojí tyčky,
jsou tam panny jako svíčky.“

„Půjdem zase kousek dále.
Nalézáme postel v kale
a na stole zaprášený žbánek.
Zde ta panna jako tulipánek.
Ještě se tam pozastavím
a vám o Blešce povím,
o té druhé rodině,
jaká je hospodyně.
Hospodáři pálí plot,
při něm si vaří oukrop.“

„Holubovy panny jsou velmi pyšný.
Chytily kocoura pode černou višni,
jedna ho držela a druhá ho dřela,
předek mu vařily, zadek mu pekly.
Bodejž se panenky byly všecky stekly!“

„Čapuši, Čapuši!
Ty pořád piješ a nic neděláš;
jaký to bude z tebe hospodář?
Žena tvá kdyby byla věděla,
že tak budeš pítat,
byla by ti nedala
na poduškách líhat.“

„Rejpalova hospodyně
sedává hned u kuchyně,
jmenuje se pilná Bára,
ve dne šije, v noci párá.“
„Strašidlo u Čurdy hrálo
a o Důře zpívalo:
Zač, babo, vidle dáš,
až ten hnůj vykydáš?
Za brumlák, za brumlák.“

„Zdejšímu kmotru kováři
dokonce nic neschází.
A co by mu scházelo,
když má ocel. železo?
Ale jeho žena
není podařená.
Co dělá kovářka,
když není muž doma,
co dělá kovářka,
když on je pryč?“

Sedí na lavičce,
volá na mládence:
Mládenci, pojdte k nám,
můj muž je pryč.“

„Drdovy panenky
jsoutě tuze pyšný,
sbíraly kořeni pode
černou višní.

Na krovci je třely,
na krancích sušily,
aby je mládenci
vždycky rádi měli.“

„Bryndálek náš na silnici
opil starou hadrnicí (harfenici)
na dranc, na dranc, pane Franc,
na dranc, na dranc, na cimpr cam-
pr.
Však tam hadrnice ještě leží,
kdo tomu nevěří, ať tam běží.“

„Křimický šafář
koupil si trakař,
vozil staré panny
do krčmy pro špás.
Jedna mu spadla,
brumlák mu dala,
aby ji nezdvíhal,
že půjde sama.“

„Rochota hospodář
musí koukat na dveře,
kudy má utíkat.
Když se ven dostane,
tu si hned zavejskne,
krčmářce posteskne:
Má milá Kačenko!
Nalej mi z korbele,
ať tu prokletou ženu
čert do rána vezme.“

„Dudkův kravák,
to je hňupák, ťululum.
Koupil tabák,
ztratil kabát, ťululum.
Šel na ptáky,
chytil raky, ťululum.

Po tři dni je vařil,
aby byly měkký,
chtěl nám dát taky.
Ťululum.“

„Brzorádův dědeček,
ubohý nebožtíček,
na hřbitově hnije,
a jeho paní matka,
nesmírná šarapatka,
ráda kávu (bryndu) pije.“

„Mladý Kuhan má
kožich z berana,
klobouk s pentlema,
a při muzice vždycky
cupy! cupy! nohama.“

„Simianův Mikeš
měl prý nový pikeš.
Když svou holku vyprovázal,
někdo za ním hroudy házel.
Ať si házel neb neházel,
Mikeš přece vyprovázal.“

„Stupme jenom o dům dále.
Musím říci ku pochvale:
Dědour chodí svázán provázky,
ale děti má jak obrázky.
Nožky mají jako srnky,
oči černé jako trnky.“

„Slyšte: U Božáka na dvoře
koza mele mouku v komoře,
a když nemele v komoře,
tak hlídá zelí na voze“ atd.

„U Pleskalů jsou holky proklety
a to sic skrze samy klevety.
Pod jejich oknem roste oliva,
ta nejstarší se ještě kolíbá.“

„U Tesařů máme tříšky
a panny jako arcisky.
Jedna mluví velmi sladce,
ráda by se vdávala,
ale ona nemá chlapce,
protože po všem kvítí
svýma očima svítí.“

„Pod Pánkovic okny roste jeřábek,
tam jsou všechny holky jako obrázek.“

„Chrž má na střeše půl šindele
a slámy jen as půl mandele.
Komín mu spadl dolů
na roztrhanou stodolu.
V ní měl slepou kobylu,
u ní vola šmatlavého,
půl pluhu rozlámáného,
ráfy u kol přerážené,
kousek brány uložené.“

„Pod Vrbovic okny roste rokytí,
tam jsou obě holky jako motyky.

Žádný neví, co on zkusí:
praženou polívku
na suchém rendlíku
celý tejdén jísti musí.“

„U Mašků býval začátek:
že je tam pár hezkých děvčátek.
Obě by se vdávaly,
rodiče jim nedají:
že by se dostaly,
kde chleba nemají,
koláče nikdy nepečou,
seno nedělají,
votavu nesečou.
Co se ty holky napláčou.“

„Piksa vezl z lesu chrastí.
Piksova nerada mastí:
onehdy vyvěřela hrách,
tó vám byl ukrutný smrad.
Neměla v něm kapku vody,
běžela s ním do hospody,
strčila ho pod okap.
Škoda hrachu nastokrát.“

„Liška vozí domů hlínu,
žena mu natloukla do stěn klínů.“
„V Šimáčkovém sadě roste mačka,
ta jejich dcera chodí jako kačka.“

„Duli, duli, Bambův pasák,
duli, duli, šel pro tabák.
Duli, duli, chytil vrabce,
duli, duli, dal ho Bárce.
Ona ho dala do klece (do kotce),
aby zpíval po roce.“

„U Toušů stojí dub silný,
tam jsou ty dívčiny pilný.“

„U Mrázů jest hladký kámen,
ty panny jsou tam jak plamen.“
„U Vránů jsou husté švestky,
ty dívčičky jsou dost hezky.“

„U Žížků je kámen,
baba spadla s kamen,
až na věky věkův – amen.“

Provolavač vykřikuje vše zpínavě, jako by odříkával básně.

Po svolání hospodářů, hospodyň, panen atd. vsedne veškeré právo soudní i jeho sluhové na koně a jedou za ves na určité místo, čtvrt hodiny cesty dlouhé, rovné a prostranné, obyčejně na průhon nebo draha, na kterém by mohl král před nimi pohodlně uhánět, až jej budou mládenci honit. Na tom místě učiní uličku, postaví se koňmi do dvou řad, napravo a nalevo. Král projede na koni tuto ulici a postaví se asi pět kroků před mládenci.

Na to plampač vykřikne:

„Pojďte, pojdte na divadla
železnýma kladivama.
Budeme dít žabu, mršku,
na tom kovářovic vršku. –
Naše kobylinka vranka v blátě leží,
náš kat na ni s kordem běží.

Kobylinko, vranko, vstávej!
Nebudeš-li ty vstávatí,
budem tě oddělávatí.
Budem dělat z kůže buben atd.,
z jazyku brus.“

Vtom utne kat svým mečem holomkovi (dřiči) žábu od oštěpu. Nato řekne plampač: „Tu máte, lidičky (panenky), každá kázání (žáby) kus, která jste lakomá, vemte si dva.“ Potom začne zpívat: „Kam vy, mládenci, kam jedete?“ *Mládenci*: „My jedeme ku králi, abysme mu vysekali.“

Nato král ujíždí úprkem a mládenci na koních jej honí. Hledí krále dohonit, než přijede na určité místo, aby mu srazili s hlavy korunu (čepici) a tím z vlády jej svrhli a stali. Nestane-li se to, panuje též král opět druhý rok, a mládenci (vojáci) musejí za něho v hostinci večer všechno to zaplatit, co on si poručí a utratí. Když však jej dohoní nebo předjedou a lapí, shodí mu čepici (korunu) s hlavy, místem mrskají jej liskovými proutky a místem tlukou dřevěnými šavlemi. Král musí slézt s koně. Plampač křičí:

„Pojďte, lidé, na divadla
s železnýma kladivama.
Co ta žába udělala,
že našemu králi
s hlavy čepici shodila.“

Kat se táže: „Mám-li toho krále stíti aneb mu život nechati?“ Ostatní odpovědí: „Stíti.“ Král klekne na zem. Kat namíří mečem řka:

„Ponejprv, po druhé, po třetí:
že královi hlava sletí.“

Vyhodí vzhůru královu čepici (korunu), jako by letěla jeho hlava. Králova koruna padne za velikého ryku mezi děti, které se o ni rvou. „Mrtvola“ králova se svalí na zem. Holomci katovi se jí chopí a odnesou ji na nosidlech do nejbližší budovy. Mládež za velikého křiku jak s mrtvoly, tak s holomků strhá oděvy. Nato všichni odjíždějí domů a odebírají se do hostince. Tu hodují, zpívají a až do rána jásají. To všechno, co v hospodě projedí a propijí, musí král státý zaplatit za mládence, kteří jej dohonili a svrhli. Ti pak po roce zvolí si opět o letnicích jiného krále, který zase dá mládenčům na propití něco peněz. Proto vyhlídnou si k tomu obyčejně bohatého synka...

Podle Krolmusova líčení ubírá se v pondělí svatodušní průvod s králem po domech a všude prosí o dary na krále. Zde mládenci s dívkami netancují po domech, nýbrž skládají vše, co dostali: vejce, mouku, mléko, máslo, sýr, sádlo, med i peníze. Když celou ves zchodili s králem, jde průvod na návěs pod máj.

Jeden z jinochů vystoupí na střechu na kalence a vykřikuje průpovídky na každý dům, pochvaly a chyby na hospodáře, hospodyně a panny, jak je při obchůzce obcí našli. Po provolání ptá se křikloun rychtáře, soudce a krále: „Je to pravda?“ Král a sudí na to odpoví: „Je.“ Křikloun na střeše vykřikuje dále:

„Skrz naši ves voda hučí,
že učitel dobře učí.

„Je to pravda?“ Soudce králův odpoví: „Je“ nebo „Ne“. Nato počne jinoch na střeše pokřikovat na druhý dům řka:

„U Vitů jsou hezké vály,
hospodyní každý chválí.“

Takto probere biřic na střeše všechny budovy, a na návsi král, rychtář a soudce posoudí celou ves.

Když biřic dokončí, sestoupí dolů se střechy ke králi. Jeden z mladíků, který představuje kata, praví k obecenstvu: „Já musím králi hlavu stít (proto „stínání krále“). Prosím vás, lidé, kdybych jej dobře nesřál, ukamenujte mne, a jestli tobě, králi, utnu hlavu, odpusť mně.“ Nato udělá se kolo. Král klekne, a kat tne po prvé řka: „Chyba.“ Kat tne po druhé a praví opět: „Chyba.“ Kat tne po třetí a křičí: „Hlava dole.“ Kat utne na oko králi (jinochu) hlavu do čepice z kůry. Král padne, svalí se a koulí se až do nejbližšího domu. Tam ho naloží na nosidla a odnesou za zpěvu a ryku při hudbě do hospody. Jinoši z udělených darů si dají upéci koláče a svítky a společně hodují. Hospodářové i hospodyně, dcerky i děvečky přijdou za nimi večer do krčmy. Jedí s nimi, pijí a tančí až do rána. Všecko se zaplatí z udělených darů. –

Stínání krále na bývalém hoříněvském panství v *Hradecku* popisuje V. Hanka. Už od máje dává chasa pozor, kdo nejčasněji vyháňá dobytek na pastvu, jak se chová a vůbec co se v celé vsi po všecken čas do letnic děje, aby mohla věrný popis obyvatelstva dům od domu sestavit v rýmovaných průpovědkách. Tento popis vyvolává biřic po několik sobot zvečera před svatodušními svátky z lešení nad obecní studnicí, a sice podle prostého nápěvu tímto začátkem: „Dělám, dělám kázání, že jsou čtyři kozli svázáni; pátého tu nebylo, až se mu přijíti uvelebilo. Poslechněte, staří i mladí, co kde slušného mají a co jim kde vadí. A za odměnu, jak kdo zasloužil, dáme jim toho buď málo, anebo mnoho. A těm Vítkovým dáme trnky, že jsou jejich dcerušky čerstvé jako srnky. A těm Krokšovům dáme páva, že jejich Aninka nejčasněji vstává. A těm Hrochovým dáme pávici, že jejich Kačenka pěkně drhne lavici. A těm Tomkovům dáme kus plechu, aby si spravili doškovou střechu. A těm Váلكovým dáme jelena, že jejich louka jest vždycky pěkně zelená. A těm Kněrovům dáme lani, že jejich Maruška chodí jako paní. A těm Vítovským dáme lusky, že sypou na housky, rohlíčky místo máku trusky. A Všečeku položíme do koryta, že se mu často rojí kopyta. A těm Shejbalom dáme pepře a soli, že oni dobře krmějí krávy a voly“ atd.

V pondělí svatodušní hned po obědě scházejí se děvčata pod jednu a hoši pod druhou lípu, vystrojeni co nejskvostněji a ozdobeni pentlemi. Hoši pletou věnce pro králku a děvčata pro krále, radíce se, koho mají vyvolit. Zatím než se usnesou, přijde hudba a tu všichni po páru táhnou slavným průvodem k hospodě. Zde vystoupí biřic, který po těch několik sobot vyvolával, na pavlač, opětuje poslední kázání a po kázání provolá shromážděnému lidu krále a králku. Mládenci i družičky oblékají hned krále a kladou jim při hudbě na hlavy věnce. Nato vystoupí na stolicí řečník a odpírá tomu provolání, vině krále z mnoha chyb a ukrutenství proti dobytku. Král odvolává se na svědky, aby vyvrátili takové výčitky. Tu předstupují svědkové pro něho i proti němu: vyvolí se soudce, jemuž dají do ruky bílou hůl. Svědkové se před soudcem někdy dosti dlouho hádají. Když konečně soudce má dosti hádky, zavolá a sám poodstoupí na potaz se dvěma nestrannými a uradiv se s nimi, sedne na připravenou sobě zatím stolicí a podle uznání vyřkne „vinen“ anebo „nevinen“. Jestli král vinen, soudce přelomí hůl a král beze všeho odporu klekne na prostřený bílý šátek. Všichni smeknou klobouky, a jeden z žoldnéřů postaví mu na sebe tři nebo čtyři klobouky. Soudce třikrát prohlásí vinu a pokynuv biřici, poručí stít krále, a biřic srazí mu dřevěnou šavlí klo-

bouky. Nato zazní hudba a všichni jdou do hospody, kde také hned začnou tančit do kola. To se děje tím radostněji, když král byl prohlášen od soudce za nevinna. Ve čtyři hodiny zazní třikrát před hospodou trouba, a chasa odebere se domů vyhánět dobytek na pastvu.

Hru na krále a králku v *Poličanech* a v *Rohoznici* na *Bydžovsku* r. 1816 popisuje Fr. Petera, cirk. kněz na Bělohraďe, očitý svědek. Na pondělí svatodušní každý skoták nebo pastevec hledí, aby svůj dobytek vyhnal první na pastvu před východem slunce. Komu se to podaří, že první vyhnal, přihnav na pole na určité místo na drahách nebo na průhoně čili na ladě nebo na úhoru, praská bičem na znamení, že tam už je. Ten je králem, druhý biřicem, třetí katem a poslední houniválem. Odpoledne se shromáždí chasa na návsi. Ten, který ráno první vyhnal, ustrojí se za krále, biřic bíle a kat červeně. Když se všichni sešli na návsi nebo před hostincem na určitém místě, vystoupí na stolicí biřic čili vyvolavač dvorně vystrojený a uprostřed zástupu začne vyvolávat. Jmenuje dům od domu každého hospodáře a hospodyni, vyčte jim nějakou chybu nebo je pochválí, například:

Těm Baliharóm dáme dojačku,	moc ječmena.
že oni mají dceru vojačku.	Uvázala žena muže
U Blechu ptala se děvka pacholka,	na řemena.
kde je ta z blechy polívka?	Hej, hej, ženo!
Tam na polici	Pust' mě z něho!
v tom novém hrnci,	Nebudu ti nadávat
samej loj, samej loj.	psí plemeno atd.
Za tou Burdovou stodolou	

Nato jde král s králkou, kterou si z přítomných pasaček vyvolil (která z pasaček první ráno téhož dne v pondělí před slunce východem na pole přihnala), po vsi průvodem, tropí rozličné žerty. V hospodě pak zpívají při hudbě až do rána. Potom po několik neděl volají na poli skotáci na sebe když přiženou na pole, takto se škádlíce:

„Hounivále, požen dále!
 Podívej se tu na krále!“
 „Kdo jest králem?“ – „Já jsem králem
 a Josef Hrnčířův je houniválem.“

Na *Plazsku* místo královi stínají hlavu žábě rosnice. Jinoši jako vojínové stromovými kůrami odění, ozdobeni kvítím, opentleni fábory a opatření dřevěnými šavlemi, všichni na koních ozdobených ratolestmi a kvítím, s králem nádherně oděným přijdou ke stolu nebo k boudě, kterou objedou třikrát dokola. Při průvodu nosí s sebou ve skřipci žabu – rosnici, která při posuzování hospodářů, hospodyň a děvčat často nad soudem královým strašlivě a hrozně vykřikne, protože ji biřic bodá a potajmu tiskne. Lid prý se léká jejího věstícího skřeku. Král odsoudí žabu k smrti a kat jí musí stít hlavu, vyčnávající ze skřipce. Krvavou žabu pak vyhodí ze skřipce mezi lid. Nastane křik a útěk na všechny strany. I král utíká na určené místo a mladíci padí za ním...

V *Božkově* podle Dr. Fr. Kradla, očího svědka r. 1816, po obchůzce a vyplacení máji hoši se převleknou, okrášlí se pentlemi, na hlavy si posadí třírohé klobouky

a vsednou na koně, ozdobené červenými mašlemi a pivoňkami na uších a ohonech. Odeberou se na návěs k boudě. Jeden jako král, druhý jako pop, třetí jako rychtář nebo sudí a čtvrtý jako kat nebo biřic a s vojíny obstoupí boudu. Pop čili plampač, stoje v boudě na povýšeném místě, na kamení nebo špalku, na stoličce nebo stolku, počne odtud vyhlášovat ve verších buď chválu, nebo hanu na dívky podle toho, jak bohatě se vyplatily. Dívky s velikou zvědavostí stojí okolo boudy.

Plampač počne vyvolávat například takto:

„Přijdeme dále na cestičku,
najdeme u Růžků také dívčičku.
U těch Růžků je dívčička,
která kvete jak růžička atd.“

Po každé chvále nebo potupě dokládá vždy plampač:

„Bačkor podle bukarum,
hlehle poseldarum!
Pro litera, pane rychtáři!
Je-li pravda anebo ne?“

Rychtář před boudou na to vždy odpoví: „Jest pravda! Kdo svědčí lháři, jest ještě větší. Dělej toho víc!“ Když při tom plampači hrdlo vysychá, volá:

Nebudu pořád plampati,
můžu si také pro pivo poslati.

Růžka žena Kateřina
navářila kapusty,
aby muž byl tak tlustý
jako ona, žena,
Brindalová z Lochotína.

Božák má v zahradě
stromy pěkně v pořadě,
housenky obrány,
vlky vyřezány.

Koudela má pěkný len,
v celé obci jenom ten;
ona čistě ho vypleje,
kyprou zemi mu popřeje.

Slyšte, lidé, co divného:
okrad chudej potřebného,
udal mu škodu neráznou,
uřiz mu kapsu prázdnou.

V této kapse bylo jádro,
a to bylo pro něj málo.
Háček slepý na to koukal,
Rybák němý na to broukal,

hluchej Nosek to poslouchal,
jak mu nebožtík Vít v cestu běžel
a do očí slepej Mrkal hleděl.

Sluníčková síla mák,
kluci jí ho vyřezali
(vrabci jí ho vyzobali).
Škoda máku nastokrát!

Semelková podruhně,
to je dobrá hospodyně:
ráno vstává,
krávě dává,
len zapřádá i dopřádá,
do snídaně vše spořádá.

Statek Škrábův ještě projde:
díru v něm nenajde,
ploty jsou zánovní
a vrata vyzděny.

Při tom i na dvoře
má něco drůbeže,
krůty, husy, lidky,
kohouta i típky,
berana, jehnici,
svini plemenici.

Žák má z chlívů hnůj svůj vykydaný,
na svém dvoře pěkně urovnaný,
jařiny má pěkně zaseté,
příklad sobě z něho vezměte.

Na cestičce u Dejšiny
obral žebrák žebrákyni.
Kdo v to nevěří,
ať tam běží,
však tam mošna ještě leží.

Hejhalovic dědkovi přišlo,
že má milovat staré povřísllo,
staré povřísllo ze starých došků,
musí milovat každý den trošku.

Drdka životek má samé kvítí,
myslí, že ji hoši budou chtítí.
Střevíce má s cvočkama,
šátek s tulipánama,
granáty s dukátama,
hlavu plnou pentlí, tkanic,
a přece nestojí za nic.

Andrle žid u kramáře,
v koutě vedle perníkáře,
jezdívá na panskéj svini
a trhává z ní štětiny.
Vy, rychtáři, jděte tam,
sudťe podle práva,
shodťe žida, vlezte sám,
bude vaše chvála.

Okolo Vítů teče vodička,
zůstává tam dcera jak kytička.
Kořinková bába, ta má lásku,
uvázala dědka na provázku,
aby nechodil víc na pomlázku.

Špalek beznohej na hrušku leze,
praví, že si pěnkavy vybere.
Koukal bezrukej tam na něj hází,
chybí-li ho, že ho dolů srazí.

V Mikolandovém statku
čtyry koně na dvoře,
žádnej nimi nevoře.
Sedlák leží na peci,
voráč zase v komoře.

Bířic, celý v bílém, sleze po vyvolávání před boudou s koně. Na rozkaz stíná před králem, soudcem, plampačem a lidmi žáby na nitích visící. Krev z nich stříká na lidi. Lid křičí a utíká. Král též ujíždí se svými na ustanovené místo za vsí a vojínové jej zde též honí.

Nepředjedou-li a nelapí-li ho až na určitém místě, král vyhrál. Vojínové musí zaň v hostinci zaplatit vše, co král tuto noc utratí. Dohoní-li ho, odveleku jej zpět na ono místo spravedlnosti, setnou mu hlavu a místem jej propustí: že nespravedlivě soudil a rozkázal jim žáby postínat. Večer musí lapený král vše za vojiny v hostinci zaplatit. Tuto hru provozovali asi r. 1790 na Křici, ve Studeným aj. po vsích a mlýnech.

Mládenci volí si jiného krále a družičky novou králku. Nový král napomáhá předešlému králi platit útraty v hostinci, co vojínové tuto noc při hudbě promrhají. Zvolený král s králkou vládne zas až do svatodušní doby; jestliže ho v tuto dobu nelapnou, panuje ještě druhý rok.

V *Toušicích* na *Kouřimsku* rovněž provozovali před lety tuto hru. Králi stáli v hospodě hlavu a odnesli jej na nosidlech k jeho milence, s nímž přišel potom do hostince. V této hře byl jeden jinoch přioděn za čerta, se kterým hráli v karty o krejcar. Nechali jej schválně vyhrávat, aby jej mohli pokárat, neboť kolik krejcarů vyhrál, tolik ran holí dostal.

Hra na chudého krále, příbuzná s obdobnými zábavami lidu moravského, souvisela s hrou na krále o letnicích. Mládenci, kteří byli za služebníky bývalého krále a dívky za služby předešlé krádky, chodí zase po žních okolo sv. Václava o babím létě

prosit na chudého krále a králku. Okolo *Liblína nad Mží* a v *Kladrubech* o babím létě, asi týden před sv. Václavem, sejde se v neděli odpoledne několik skotáků, voláků, pacholků, pohůnků, děveček a mladšinek na návsi a zvolí si jednoho z nich za chudého krále a jednu z dívek za chudou králku a některé za jejich sluhy a služky. Králi i králce posadí na hlavy papírové koruny z pozlaceného papíru, ozdobené pentličkami rozmanitých barev a jdou s nimi s hudbou po vsi dům od domu na ně prosit. V každém domě zpívavě jeden junák řekne:

„Chudý král a králka prosí
o pár buchtíček
nebo vajíček.
Nadělte radši víc vajíček
nežli dolků a buchtíček,
protože náš chudý král
těžkou zdravu požíval.
My mu chceme zdraví zachovati,

proto musíme mnoho vajec sebrati.
Když mu několik kop vajec dáte –
ty vy leckdes v domě ležet máte –
vy to na statku nepoznáte,
když je králi, králce shledáte.
Těmi se mu život prodlouží,
svatý Václav se vám odslouží.“

Nato vystoupí druhý mladík a opět zpívavě praví:

„Naše králka bosá chodí,
tluče nohy o kamení,
bílé nohy v rose brodí.
Prosíme – pomozte, lidi,
naši chudej králce
jako nákej žebračce.
Královna a služka bosá
musí chodit, když je rosa.

Chudá královna, chudý král –
běda, kdyby nic nedostal.
Nemají volů ani krav,
velmi nuzný je jejich stav.
Prosíme vás, pomozte!
Proto vy nezchudnete,
když jim hojných vajec, chlebů
i sejrů nadělíte.“

Někde seděli někteří mládenci před okny a vraty na koních a ostatní mládenci vykonávali obřady ve světnicích a žebraři na chudého krále. Jinde uvázali své koně v hospodě neb u rychtáře a chodili po domech, hráli, zpívali a prosili:

„V rychtářovic dvoře
naše koně máme,
o dary žebříme.

Králce vystavíme
z pávového,
z kvítí májového.

Matičko, vyjděte,
štědrou rukou naberte,
krále, králku podělte.

Vyšla hospodyně,
krále pozdravila,
králku přivítala.

Čím nás nadělíte,
to na zámky dáme,
králi a králce podáme.

Kázala jim dáti
vajec sedm košů
a tři kopy grošů.

Králi vystavíme
z kamení drahého,
ze zlata čistého.

Poslyšte málo, maličko,
naše předrahá matičko!
U rychtáře Čejky v statku,

kde všeho bez nedostatku,
naše koně vrané máme,
po vsích o dary žebráme,
králi, králce je složíme,
zámky pro ně postavíme.

Náš předrahý pane strejčku!
Máte-li nějakou grešličku
v tom vašem starém pytlíčku,
dejte několik grošíčků,
udělte tomuto králi,
bysme darmo tu nestáli.
Koukněte do té almary,
kde jsou schovány tolary.
Když králíčkářům dukát dáte,
pro jeden vy nezchudnete.

Naše předrahá tetičko!
Vyhledejte ňáké vajíčko.
Naberte rukou zhluboka,
nebude vás bolet do roka.
Všeho, čehož hojně dáte,
do roka se s tím shledáte.

Jen, zlatá matičko, jděte,
darů hojných nám podejte.
My to králce odevzdáme,
vše, co od vás dostaneme.

Králi stavíme skvostný hrad,
větší bude než Vyšehrad,
králce zase zlatý hrádek,
krásný bude jako Vládek.“

Selka daruje sluhovi do nůše nebo kabele vejce i pečivo, kde má jaké uložené. Mládenci praví: „Děkujeme vám, že jste krále a králku naši hojně obdarovali.“ To se opakuje v každém domě. Z posledního statku se vrátí na náves řkouce:

„V šedesáti domech jsme vše obdrželi,
oč jsme pro krále a králku žádali.
Ale ještě jsme tři domy vynechali,
na to, čeho nejvíc třeba, zapomněli:
šest žejdlíků smetany,
několik liber másla
a tři žejdlíky octa.
To nám všecko schází,
toť jsou velké rány,

když se kuchař po něm shání,
a ono tu žádné není.
To jsme teprv pohřešili,
když jsme nůši vyprázdnili.

Mošnička se spleskla,
s nůši si posteskla,
že jsme jim všecko pobrali,
a ony prázdné zůstaly.“

Lid dodá králce všecko, co jí schází. Ona přistrojí v hostinci nebo v některém domě pro všechny svačinu. Mládenci s králem na návsi zatím vykonají obřady, aby mohli po příchodu do hospody hned hodovat. (Podle výpovědi Bláhy, mistra zednického z Dolan, Němce, kupce z Hřešohlav, Knedlíka, krejčího z Bohů.)

Před lety mládenci jezdili jako vojínové (o letnicích) na koních s králem po okolních vsích, a provozovali tuto hru u každého statku. Potom přinesli na náves stůl nebo stolicí. Král se postavil na ten stůl a dokola se rozestavili jeho služebníci a mládež. Sluha měl v kabeli živého kohouta, připraveného k oběti. Každý hospodář, hospodyně a dcery vyšli z domu na náves před svá vrata a poslouchali, co jim bude král hlásat. Nato král promluvil:

„Teď stojím na trůnu.
Poslechněte mou novinu,
co vám budu vypravovat,
však mne musíte poslouchat,
o těch našich milých panenkách
(děvečkách),
hospodářích a hospodynkách.

V krčmě za okny je šátek,
tam je řečí mé začátek.
U Kočku za okny žbánek,
holky ty jak tulipánek.
U Kozličky je velký sklep,
a ty holky jsou jako květ.

U Čechů je hezká švestka,
tam se holka pořád pleská.
U Henrichů stojí vrba,
o ní se děvče drbá.
U Holců dcera jak pecka,
přece to holka dost hezká.
U Punčochářů je lyska,

hospodyně tu však bříská.
U strejčka Vacka za latí,
jenže dcery nic neplatí.
U Kukačky oheň hoří,
ráno se mu bába koří.
U pastýře visí zvonec,
kterým bere všechno konec.“

Nato sluha podal kohouta na stůl, drže jej za nohy hlavou dolů. Kat mu dřevěnou šavlí uťal hlavu. Starci vypravovali, že kohout musil být obětován za chyby všech těch nedbalých hospodářů, hospodyň, panen a děvčec, jimž král veřejně vyčetl jejich poklesky. Za dávných časů, když kohout byl upečen, požil každý v hostinci z něho částku.

Král obrátil se k občanům a řekl:

„Všem vám děkujeme za dary,
kterými jste nás podělili.“

Nato všichni s kohoutem a buchtami odebrali se do hospody, v níž králka přistojila svačinu; k večeru za nimi přišli hospodáři, hospodyně a holky. Všichni společně hodovali a plesali.

Hra na království o sv. Duše v okolí *Hradce Králové* slavila se každoročně. V sobotu před velikou nedělí počalo se vyvolávat. Napřed se praskalo bičí. Poté vystoupil biřic (birda), vyzývaje: „Já jsem biřic na tom kole a svolávám všechny skotáky a skotáčky s pole, aby domů hnali a se mnou na krále hráli. Kdo je králem, ten je králem, a Honza Pilnáčků je hounivárem, protože tak dlouho líhá, taky hounivárem bývá. Vivát!“ (Bouchání.)

Nejstarší mládenec poté začal rozdávat: „Těm Novákom dáme šátek, že tam berem začátek. A ještě krajíc chleba, že jsou hodní oba. A kalendář, že hodný hospodář. Vivát!“ (Bouchání.) Jiné verše při rozdávání: „Voje, že tam maj' tlustý koně. Zvoneček, že maj' neumetenej dvoreček. Růže se věnci, že tam poctivy mládenci. Svazek lenu, že má hubatou ženu. Lžíce, že odtamtud máme prince. Lžičku, že odtamtud máme princku. Kloub lenu, že má hubatou ženu“ atd.

Ve svatodušní neděli chodili dopoledne dva mládenci, král, králka, princ, princka a osm družiček po staveních sbírat peníze na slavnost. Starší mládenec ve světlici takto mluvil: „Pantáto s panímámou, nemějte nám za zly, že jsme do vašeho příbytku vlezli. Máme krále chudého, od kul raněného. Nemáme mu co dáti, musíme naň chodit prositi. Pantáto s panímámou, prosím, přidejte nám na talíř.“

Tak se obešla celá ves. Kolem dvou hodin šel průvod: hudba, mládenci, čtyři družičky, kat čili biřic a prometač do domu krále, jehož vedli pod nebesy takto sestrojnými: na čtyřech holích lískových, do spirály oloupaných byla přivázána hedvábná loktuška za trásně. Na konci každé tyče zavěšen věneček z materiďoušky. Nebesa byla nesena čtyřmi družičkami. S králem šli pro králku, která pak s králem šla pod nebesy společně pro prince a princku.

Král a královna, princ i princka měli na hlavách věnečky. Král korunu: obroučku a z ní vyčnívaly vzhůru čtyři proutky, jež byly nad středem svázány tak, že tvořily

korunku, podobnou kněžskému kvadrátku. Proutky ovinuty byly rozmarýnou, později myrtou. Oděvy jednajících osob byly podle běžné módy; dívky mívaly šaty obyčejně bílé. Jen prometač, který šel v čele průvodu s koštětem, byl nápadně oděn, ve tváři zamazán, měl brejle na očích, dával šňupat, dělal tatrmany a vůbec se staral, aby se diváci bavili.

Průvod zastavil před hospodou. Dovnitř vešla toliko hudba. Před hospodu přinesena stolice. Na ni vystoupil biřic (měl na hlavě čepici a po boku palaš) a provolával: „Lidi, lidi, lidičky, co se to má dít, že se má dnes panu králi hlava stít. Chce-li králka krále mít, musí ho teď vyplatit stříbrnými řetězy a zlatými penězi. Vivát!“ Ke stolici přistoupil král, klekne a biřic mu srazí věneček s hlavy. Králka chytne jej do nastaveného klína. Biřic volá: „Otče, otče, otče náš, pane králi, hlavu dole máš.“

Teď celé „království“ šlo do hospody a posadilo se za konšelský stůl. Na přední místo do rohu král s králkou, nalevo princ s princezkou, vedle nich družičky. Zde se počalo tančit. Kolo začal starší mládenec se starší družičkou. Po nedlouhém tanci se zastavili, starší mládenec připíjel a vybírány byly peníze.

Hra nazvaná „*království*“ nebo „*hra na krále*“. O sv. Duchu byla prováděna i ve *Svob. Dvorech*. V každé vesnici se hrála poněkud jinak. Ot. Srdínko upravil ji tak, jak byla přizpůsobena a měla být provozována dne 25. srpna 1895 na Národopisné výstavě československé v Praze při výpravě z Královéhradecka. Provozování bylo policií zakázáno s odůvodněním, „že by pražské obecnstvo jí nerozumělo“.

Slavnost králova o letnicích na *Plzeňsku* konala se ještě v letech 1890 podle popisu V. Hauera takto: V noci na svatodušní pondělí postavena byla uprostřed návsi „máje“, vysoká choje s oloupanou korou na kmeni a s vrcholkem ozdobeným stuhami. Pod ní z klestí bouda tak veliká, co by v ní mohl sedět člověk. To bylo znamením, že budou „vyvolávat“. Záhy po poledni plní se náves domácími i přespolními. Mezitím chodí účastníci hry s hudbou po domech, vybírajíce od hospodářů a děvčat peněžitě dary. Každá dívka dá něco, nerada by dostala špatné jméno a nerada by zůstala o tanečních zábavách sedět. Když tak obešli výrostci celou ves, seřadí se v hospodě v průvod: v čele hraje hudba pochod, za ní na opentlených koních junáci, ozdobeni podle hodností: král s knížaty a hrabaty, s rychtářem, písařem, hlasatelem a katem. U „boudy“ stanou v půlkruhu. Hlasatel nebo vyvolavač promluví: „Na svatého Ducha sjeli se knížata, hrabata. Náš pán král chce vědět, kolik tu holek má, a jaký mají jména. A ty, pane písaři, podej mi sem to psaní, ve kterém jsou – ské panenky zaznamenány! Už jsem tebe dávno hledal, skryše zelená, neb ta velkou radost znamená. Pochválen buď Pámbůh, že k nám přišel svatý Duch. Nebo v tomto čase všecko raduje se, každá hora i dolina, každý ptáče i květina chválí Hospodina. Jakpak, my, mládenci, radost mít nemáme, kamkoliv se podíváme, všude hojnost panen máme.“

Pokárav tesaře, který v boudě nenechal dveří, sestupuje vyvolavač z koně, vleze do boudy a „vyvolává“ nejprve děvčatům: „U Matoušů čtyry kola se točí, že jejich dceruška krásou a spanilostí pozvedne mládencům oči. U Matoušů je jablonka, že ta mladší dceruška je jak pivoňka. Kopec hlíny, že děvečka je jak prut rozmarýny. U Dořejšů je lesíček, že je dceruška jak měsíček; na střeše holoubátko, že je ta děvečka jak poupátko. Půjďme dále přes cestičku, u Khodlů najdeme dcerušku, mandel došků,

že je ta dceruška jak z damašku atd.“ Že mluví pravdu, dovolává se svědectví: „Herum patálie, straka, píka, komedie, je pravda, pane rychtář, nebo ne?“ A rychtář svědčí: „Je pravda, lhář svědčí; kdo nesvědčí, lhář je ještě větší, nadělej toho víc!“

Když dostala všechna děvčata svá jména, dojde na hospodáře. O těch však zpívají, a hudebníci hrají nápěv pokaždé po zpěvu:

„U Matoušů lípa, pod ní je kolíbka,
v kolíbce je šátek, písničky začátek.

Šusanka, ten má dvůr, Šusanka, ten má dvůr,
kdyby mi ho dal půl, kdyby mi ho dal půl.

Ten Khodl má voly, mají zlaté rohy,
hedvábný prostraňky, stříbrný rozporky.

Náš pan představenej, ten je chvály hoden,
dovolil jezdit nám, za to je hodnej pán.

Ten šenkýř hodnej pán, pivo nám dává sám,
do piva přidává, vodu nám prodává“ atd.

Když o všech hospodářích již zpívali, napomíná vyvolavač: „Odstupte, lidičky, na stranu, náš pan kat musí stít žábě hlavu, a tu bude míti za odměnu.“ (Žába bývá cukrová.) Kat: „Žábo, cos to učinila, že jsi našemu králi všechny knoflíky ukousala? Za to máš pokutu, že ti tvou ošklivou hlavu utnu.“ (Nebo: „Žábo... že jsi se svému králi protivila?...“) A to se stane. Tím je vyvolávání u konce a nastává honění krále. Král od boudy do hospody nesmí se dát předjet. Zábava končí tancem. Poněvadž při zábavě „honění krále“ stávalo se často neštěstí, bývala zapovídána.

Zábavu o svatodušních svátcích s králem na *Domažlicku* živě líčí bývalý účastník, jak se chystala již před hodem svatodušním.

Časně ráno rozléhají se na návsi rány biče, jako když posledního aprile vyhání chasa ze stavení kouzelné báby. Z každého dvora otvírají se vrata a rychlým krokem hnán je dobytek. Všude spěch, všude kvap. Kdo nejdříve přížene na přílohy na Hlinovatkách, ten bude králem. Kdo přížene druhý, ten bude pravým ministrantem; třetí levým, čtvrtý kočím, pátý vaječníkem, šestý „sedlovým“ koněm, sedmý náručním (je-li jich více, je i čtyřspřeží) a poslední, chudák, bude lenochem, bude ležet v káře přikryt peručím nebo i lipovým listím.

Průvod již se objevuje na návsi. Král s dvěma ministranty mají ověčené prapory pentlemi a šátky, vaječník na ruce strakatý košík a v ruce hrnek – kasu na peníze. Kočí vesele praská a koně v chomoutech se zvonci u dvoukolé káry se plaší. V káře těžce oddychuje a sídlem v ruce odhání pan lenoch ty, kdož se mu posmívají. Král s ministranty a vaječníkem vstupují do „sence“ (světnice). Kočí s koňmi zůstává na dvoře a praská bičem.

Po křesťanském pozdravu „spustí“ pravý ministrant: „Pykytyrykytyšvonc! Zabili jsme krále na vysoké skále, neměli jsme se čím brániti, musili jsme kůly z plotu lámati. Pane králi, je-li pravda?“, Pan král odpoví: „Jest pravda. Kdo nesvědčí, šelma

větší, a kdo svědčí, ještě větší, já největší!“ Poté spustí levý ministrant: „Panímámo krásná, darujte nám kousek másla, pár vajíček na rendlíček, by se našemu králi hubička pásla. Pane králi, je-li pravda?“ Král opět přisvědčuje. Panímáma ihned šuká, sbírá, shledává vajíčka, ba potajmu, aby pantáta nevěděl, přidá tu a tam jedno nebo dvě vajíčka (obvyčejně se dávají 4 nebo 5), aby se neoctla „na lipách“. Tak obejdou celou ves. Když prošli všechny statky a chalupy, tu v slavnostním průvodu se zajde k rybníku, kde káru s lenochem omočí a milého lenocha jako vodníka mokrého vytáhnou. Odtud za jásotu omladiny a uprostřed krále a pánů ministrantů je veden po celé vesnici.

Po prodeji vajec, po rozdělení peněz a po požehnání jde se na náves k lipám, aby „provolávali“. Nejříve svolávají páni ministranti a po nich ostatní střídavě. Každé svolávání král potvrdí slovy: „Jest pravda“ atd. Svolání jsou rozličná a řídí se vždy štědrostí jednotlivých selek. Běda selce, která jim udělila málo vajec; té ihned pravý ministrant svolá: „U H. je stoupa, že je H. hodně skoupá.“ Nebo: „U N. je hodně pšenice, že tam všude běhají štěnice.“ Nebo: „U N. je chrastí, že N. špatně masť.“ atd. Po jednotlivém svolání zaznívá pod lipami bouře smíchu poslouchající chasy, ba i na zápraží nebo na „lajci“ před vraty ozve se veselý smích sedících zde sousedů. Selky se ven neodváží, poněvadž nejsou bezpečny před špatným svoláním. Poslouchají při polootevřeném okně. Hodným a štědrým selkám platívají tato obyčejná svolání: „U Baráčků je bílá stěna, že je B. hodná žena.“ Anebo: „U N. jest kůže, že je N. hodná duše“ atd. Jsou-li v statku dcery na provdání, svolá pan ministrant i těm: Např.: „U S. pečou vdolky, že jsou tam dvě hezké holky.“ Anebo: „U Hulů měli dnes knedlíčky, že jsou tam holky jak andělíčky.“ Také toto: „U Pechů je louže, že Manka jejich jest jak růže!“

Svolání těch je tolik, kolik je ve vesnici domovních čísel. Na konec ponechávají si obvyčejně nějaké hodně řízné, jako např.: „U N. tloučou kroupy, že N. je hodně hloupý,“ což potom způsobí hrozný jásot a bouři smíchu. Na rozjaření potom spustí nějakou hodně veselou a rychlou píseň, jako: „Pod hospodou na trávníčku seče chlapec votavičku, tráva suchá, kosa tupá, chlapec seče, jen to lupá.“

Tak slavná se na Domažlicku v osadě Oprechticích slavnost o letnicích, nazývaná jménem přetvořeným z němčiny „*Pykityrylcytyšvonc*“.

V některých chodských osadách „lenoch“ musí do káry hned lehnout, načež se přikryje úplně větvořím. Dostal píšťalu neb zvonec a musí zapískat neb zazvonit, když se volá. Král má opentlený praporeček, který se udělá tím, že se mladý stromek oloupá, větvičky ohnou nahoru a větvičky prostrčí se tíllem stromku, který se provrta, takže to tvoří jehlancový tvar. Vaječník nosí na ruce košík a pokladničku. Forman musí prasketat. Koně jsou opentleni.

Když přijdou do světnice, postaví se doprostřed, pozdravují a uklánějí se hospodáři a hospodyni, a vaječník počne takto: „*Pikity, pikity žvanc*, honili jsme krále na vysoké skále, nemohli jsme ho chytiti, museli jsme si jiného zvoliti. Pane králi, je-li pravda? Panímámo krásná, darujte nám kousek másla. Dejte nám nějaké krejčárky pro naše švejcárky, nějaké troničky pro naše koníčky, nějaké vejce pro našeho krále strejce. Když jsme šli přes ten černý les, vyskočil na nás velký pes, my jsme se tak polekali, že se bojíme ještě dnes. Jestli vy nám nic nedáte, tak se na to podíváte,

nedáte-li nám koláče, že se u vás dáme do pláče.“ Nato jim dá hospodyně dárek a oni se ukloní, jdou o stavení dále. Mezitím forman před statkem práská, koně řehtají a ospalý píská v káře. Kde jim dají málo, tam provolávají: „kousej ocas“ a ujíždějí dále. „Ocasem“ nazývají nejdelší opentlenou větev, která vyčnívá dozadu. Tak obejdou celou ves. Pak zajedou s károu do vody. Pak vytáhnou lenocha na sucho, odkrývají větve, lenoch se posadí na káru, a musí žábu ropuchu odřít. To je nejchoulostivější stránka tohoto obřadu, neboť ropucha je ve veliké ošklivosti. Když odřel žábu, podají mu všichni ruku na důkaz, že povinnosti a cti dostál. Nejvíce dostane z dáreků král, nejméně lenoch. Nato „skládají jména“. Ze stromu po klekání počnou vyvolávat. Lenoch má nyní slovo, neboť komu chce dát lepší jméno, tomu je dá a sám také je první vyvolává. Od jmen těchto také povstala mnohá přezdívka statků i lidí, neboť trápili takového „novokřtence“ ostatní sousedé po celý rok.

Nejdříve počne celý sbor najednou: „Pojedu, pojedu přes cestu, najdu-li u Horáků nevěstu.“ Pak se vezme stavení od stavení asi takto: „U Horáků jest stunce, že jest jejich Mařenka jako slunce! U Lesklých jest drátek, že jest panímáma jako karafiátek. U Příbků jest hlína, že jest jejich Vašek jako rozmarýna. U Pelnářů jest oblázek, že jest Hanička jako obrázek. U Lacinů jest kůže, že jest Lacina jak růže. U Uhrků jest hromada chrastí, že panímáma hodně chase mastí. U Vávřů na rohu visí pytel tvarohu, Vávra na něj chodívá, Vávrová ho honívá. U Květoňů jest topol, že jest Květoň jako sochor. U Zemanů je hromádka kamení, že mají chalupu na rozválení. V pastoušce je hlína, že tam odtud teče špína. U Vavříků pod stolem bijou blechy sochořem, až jich mají půl kopy, dělají z nich punčochy. U Petříků v kuchyni vozí se Petřice po svini, Petřík ji pohání, ona myslí, že je velká paní. U Vondřichů jest vrhlík, že jest Vondřich velký skrblik. Havlovic Andres zbláznil celou ves, zavola slepičky do malé sedničky, dával jim stuchlý oves“ atd.

Na *Táborsku* a *Soběslavsku* v pondělí svatodušní chodívají vesničtí hoši houfně po vsi. „Král“ i ostatní jsou ozdobeni různobarvými papírovými čapkami. Králova čapka znázorňuje korunu; bývá nejbarevnějšími papíry polepena, vystřihávána. Král má na sobě bílou dlouhou košili, která je přepásána pasem ze zlatého papíru, za ním dřevěný meč. Kolem krku a na ramenou červený vyšíváný hedvábný šátek s trásněmi. Ostatní hoši jsou ozdobeni čapkami, jejichž výzdoba se řídí dovedností zhotovitele. Ozbrojeni jsou hůlkami, které mají kruhovitě provlečené oloupané vrbové proutky. Jeden z nich, největší, nejstarší a nejsrdnatější, je „katem“. Ozbrojen je dlouhým dřevěným mečem. Dva neb tři opatření jsou košíky na dary. Dva hoši vedou z každé strany krále za ruku.

Ve statku vezme jeden židli, postaví ji doprostřed světnice a posadí krále. Kat s mečem v ruce obchází kolem a říká: „Vedeme vám krále Rále, našli sme ho v tej zelené trávě, nechce nám nic jísti, než samé koblihy a kocmatice a vejce na rendlice. Panímámo krásná, dejte hroudu másla, zarejpněte hodně hluboko, aby vás z roku do roka nebolela ruka a hlava až do smrti. Nemáme tu kdy státi, musíme tři sta komárů do Prahy hnáti, nežli je tam doženeme, taky něco sežereme, tři sta sudů vína vypijeme. Jestli vás, pantáto s panímámou, potkáme, taky vám připijeme. Když jsme šli po panské hrázi, potkali jsme Turky vojáky, neměli jsme se čím brániti, museli jsme

smrkové a jedlové kordy dělají a s nimi se fechtovají. Sedlák jede na pole na prašivej kobyle, on ji mrští, ona piští, pacholek to sebere, udělá z toho brebere, z toho brebere buben, děvčatům bubnovat budem.“

Když obešli celou ves (někdy i sousední, kam jdou proto již na Boží hod), dělí se o to, co dostali. Po dělení jdou na náves na nejdůležitější místo, buď před kovárnou nebo před kapličku. Kat stoupne si na židli, král postaví se před něj. Kat volá: „Pojďte, lidé, na popravu, budem stínat králi hlavu.“ Po prvé má král odpuštěno.

Poté následuje „dávání jmen“. Obyčejně kat počíná prvním číslem statku. Volá: „U Jilků začátek, že je tam pár hezkých děvčátek.“ Poté se kat ptá krále: „Pane králi, je-li pravda nebo ne?“ Král mlčí a ostatní tlukou svrchu popsanyými holemi o zem neb o plot. „U Doušů je hromada oklešků, že je tam holka ze samého damašku. Před N. stojí švestka, že je tam holka hezká. U N. je hromada hlíny a bláta, že je tam holka ze samého zlata. Před N. jsou provazy, že jsou tam holky jako obrazy. U starosty vysoké schody, že se tam scházejí páni sousedi. Před N. jsou samé loužičky, že jsou tam holky samé pentličky. Před N. je hradba zlámaná, že by se ta holka ráda vdávala. Před N. je zelený pažit, že tam umí panímáma dobře vařit. U N. jsou starý žebřiny, že tam před námi zavřeli (neb, že nám tam nic nedali). Před N. visí hodiny, že tam mají chciplý kobylky.“

Po provolání jmen volá kat po druhé: „Pojďte, lidé,“ atd. Po druhé má král darováno. Poté hoši vymění králi korunu za starý hliněný hrnec a vstaví mu jej na hlavu, a kat volá po třetí: „Pojďte, lidé“, atd., načež srazí králi mečem hliněný hrnec z hlavy, a hoši povykují se rozutekou.

Vyvolávání o letnicích v *Roušíně* na *Krumlovsku* slaví se od pasáků takto: O Božím hodu svatodušním se pasáci ve vesnici Roušíně u Českého Krumlova sejdou vpozdvečer na náves, aby „vyvolávali“. Jeden z nich, který je nejповedenější kopa, vyleze na vyvýšené místo, někdy i na topol nebo na vrbu u kapličky nebo u kovárně, ostatní „pohůnská rada“ se rozestaví kolem něho. Zatím se sběhlo i posluchačstvo, ale většina zvědavých, zvláště děvčata, polo ukrytě naslouchá někde za vrátky nebo pootevřeným oknem. A již začíná řečník: „Hojala, kofala, já to nemám ze své hlavy, já to mám z pohůnské rady; je-li pohůnská rada šelma, já jsem s ní.“ To třikrát opakuje, načež pokračuje: „Bedle (vedle) Pechů je hlína, že jsou Pechovy děvčata obě jako rozmarýna. Bedle Hrubšů je brousek, že je Hrubšovy Marjánky hodný kousek (nebo: že ta H. Marjánka sní čtyry buchty – knedlíky výrážkové – a ještě kousek). Bedle Nosků jsou kosiny, že tam chodí všichni v košili. Bedle Hojdáků je kapratí (kapradí), kdo tudy jde, každý zaplatí (nebo: že jsou tam všichni strakatí). Píšťálník je na kopci, sedají na něj vrabci. U Pastejřů jsou drny, hrajou tam na dudy...“

Ve vsi Roušíně na Krumlovsku v pondělí o letnicích odpoledne „koupával se král“. V den slavnosti zvolený král od pasáků v ornátě s korunou ze smrkové kůry, ale bez kordu a obuvi, veden byl ostatními k rybníku. Ornát měl ozdoben jetelovými medulkami (paličkami) a kvítím, zapíchaným do kůry. Když přišli k rybníku, jeden z průvodců přiskočil ke králi a shodil mu korunu do vody, volaje: „Králova čepice, hup s ní do vodice!“ Král nadzdvihnul ornát vrhl se v něm do vody, aby vylovil korunu. Teprve když měl zase korunu na hlavě, směl z vody běžet na ono místo, kde měl svůj kord, jež také musel si vzít dříve, než někdo z průvodců tam doběhl.

Průvodčí královi totiž, jakmile král vyběhl z vody, ho „drnovali“, tj. házeli po něm drny a hleděli ho chytit. Byl-li chycen, utržil výsměch.

Král vítěz i přední jeho dvořané sedli na koně a „tírali“, tj. koňmo objížděli vesnici se vši slávou. Potom obcházel pěšky statky s prosebným zpěvem: „Našli jsme krále v zelené trávě posekaného, porubaneého, porubali nám ho Turci mezi dvěma „kúlci“ („lupci“). Hospodyňko krásná, dej nám lžičku másla, sáhni hodně zhluboka, nebude tě bolet ruka do roka, hlava do smrti! Nechce nám nic jísti, než samé kocmatice (vejce smažené) na polívaném rendlice. Máme ho hnát do Prahy, než my ho tam doženem, taky něco sežerem.“

Pozpívavše chlapi vždy ukrojili kus králova ornátu a položili na stůl, kterémužto kusu říkali „maso“.

Posud udržuje se mezi hochy v *Čejkovicích* dětská zábava „koupání krále“. O svátcích svatodušních sejdou se hoši, svážou dvoje kolečka od pluhu k sobě, dají přes ně prkno a na to doprostřed posadí hochy, který má na hlavě slaměnou čepici. Za ním sedí jiný hoch s dřevěnou šavlí, a ten je katem. Napřed sedí „forman“ a „kočíruje“. Forman má do vozíku zapraženy hochy a ti je táhnou k rybníku, který objeďdou třikrát kolem a pak se zastaví. Kat sestoupí, setne dřevěnou šavlí králi čepici, a to tak, aby spadla do rybníka. Král musí, jak je oblečen, pro čepici skočit do vody. Když ji vytáhl, jde se přestrojit do jiných šatů a vrátí se k rybníku; potom dá hochům znamení a ti musí skákat do vody, aby se vykoupani. Dříve žádný z hochů se nekoupá, dokud nevykoupani krále.

JÍZDA KRÁLŮ NA MORAVĚ

Na Moravě a zejména posavad na Slovácku udržuje se podnes jízda „králů“. Tento obřad se nazývá „honiti, voditi krále, jezdit po králoch“ a konává se už jenom na Hradištsku a na Brodsku. Na Přerovsku honili posledního krále r. 1868, v Hluchově r. 1870, v Záhlinicích r. 1849.

Měl jsem příležitost r. 1892 o svatodušních svátcích vidět a slyšet skutečný průvod „králů“ v okolí Uh. Hradiště, byl jsem tam pozván přítelem prof. J. Klvaňou, jenž mi ochotně podával výklad. Malebnost jízdy králů budí opravdu nezapomenutelný dojem i nevyhladitelnou vzpomínku na hlučnou, krásnou zábavu moravského lidu.

Nemožno nevzpomenout znamenitého díla Joži Úprky „Jízdy králů“ ze Slovácka, kde tento vynikající umělec znázornil tak živě čtveračivý ruch šohajů pestře vystrojených k jízdě králů, ověšených fábory, kyticemi, praporci, s celou družinou i malebným průvodem.

Jak vyvolavač improvizoval při svém vyvolávání, svědčí dvouverší, které lhostejně přidal k nevinnému „hylom, hylom“, ovšem za smíchu a jáso tu všech, kteří byli tehdy s podepsaným:

„Před tímto domem cesta úzká,
že mají pan profesor z Prahy pěkná fúska.“

Podle Frant. Sušila účastní se obřadů na Moravě o letních nejen králové na koních, nýbrž i muži oblečení za králky.

Věnc se nastrčí na hůl tak vysoko, že i z koně lze ho těžko dosáhnout. Všecka chasa jede najednou, a kdo ten věnc po třetí jízdě chytne, je králem. Král je docela bíle oblečen. Na hlavě má korunu, kterou mu dělají z „pěnky“, tj. ze zlatého plíšku tenkého jako papír. V ruce má palaš, docela obtočený červenými stuhami, jež jmenují „právo“, jako prapor vytyčený se zakrouceným jílšim (jilcem). Jinde zas králem bývá chlapeček oblečený v ženské šaty, samý obojek, samé stužky, na ramenou má věnce. Doprovází ho na koních několik párů chasníků. Královnou a královnicí zvou se někde chasnici,

Praporečník z jízdy králů na Moravském Slovácku.

již jedou králi po boku. Za nimi jede jiná chasa na koních jako královo komonstvo. Poslední je „ocásek“, jenž jede na herce v obráceném kožíchu, larvu máje na tváři.

Chasnici jsou ustrojeni *buď* jako kyrysaři nebo jako jiní vojáci; nebo oblékají zvláštní starobylý kroj: kabát, vzadu řasnatý (zvonový), ozdobený na zádech třemi růžemi spletenými z modrých stužek, dlouhý až po lýtko. Okraje vnitřku kabátu podšity jsou damízem, výložky či lemůvky pěkně obtaženy stužkami. Rovněž i koně (ovšem nejpěkněji kůň králův) mají stuhy a zvonky. Každého koně ozdobují dvěma mřížovanými a krajkovými plenami, jednou za jezdce, druhou zpredu. Král je uprostřed, takže vždy dva s každé strany ho obkličují co nejúžeji, zatím co ostatní jedou opodál, avšak nikdy se nevzdalují. – Král se nesmí bránit, byť i byli přepadeni chasou z jiné dědiny. Musí hledět, aby zůstal vždy uprostřed skupiny a tak aby mohl být ochráněn svým komonstvem. Bývá-li král zajat, musí ho chasa vyplatit, obyčejně za cenu koně a nářadí králova. Jinak zůstává král ve vězení tak dlouho, až ho vyplatí penězi.

S sebou mají řečníka. Buď je to některý z chasníků nebo stařec nebo soused, který je vyprovází a pak za ně pronáší řeč.

V *Štěpánově u Olomouce* bývá řečník ustrojen jako králka: má totiž obojek na krku a nese pokladnici, do níž přijímá peněžité dárky.

Promlouvá:

„Náš pan král s králko pěkně prosí,
anebo mosí.
Máme krála chudobného,
na horách obraného,
ale poctivého.
Zajali ho nám na dolách, na horách,
na velkých pustinách.
Vzali mu dvě sta
z prázdného města,
dvě sta volů
z prázdných dvorů.
Tři sta koní
z prázdných maštálí.
Dobře, že tam neměl nic,
byli by mu vzali ještě víc.
Děléte, děléte,
nás tady dlóho stát nenecháte.
Budeme-li tady dlóho státi,
budeme vám střechy trhati,
pod naše vraný koně stláti,

pojedeme za město,
spaseme vám obilí všecko.
Pojedeme za dědinu,
spaseme vám všecku jetelinu.
Pojedeme na osení,
spaseme vám všecko zelený.
A budeme tam tak dlóho pásti,
pokad se bude keré klásek na pole trásti,
od óvratí až do konce,
neuživíte kohóta ani slepice.
Sáhníte, paňmámo s pantátem, hodně
zhluboka,
ať vás nebolí ruka do roka
a hlava na věky.
Také, milá matičko,
přidáte nám vajíčko,
k tomu hodnó klobásu,
co se s ňó třikrát opášu,
a po štvrtý se na ňu podpírám,
ať svó huběnko nadarmo neotvírám.“

V *Citově* u Tovačova vyvolávají:

Dař, paňmaměnko dobrotivá,
králka s králem naprotivá,
králka na krále prosí,
že to býti mosí.
Dyby to býti nemosilo,
ani by se to neprosilo.
Mámy krále chudobného atd.

Ve *Štěpánově u Olomouce*:

Posloucháte horní, dolní,
jak domácí, tak přespólní,
co se stalo v raníčku
na tem zeleným trávníčku.
Honili jsme krále, po horách, po dolách,
po štrnásti hřebcích, po dvanásti kobylách.
Králička jsme nedostali,
koničky jsme stumlovali.
Skoval se nám do salaší, chraščí,
nemohli jsme ho dostatí, ani dopásti.
Máme krále chudobného,
na tři strany poctivého.
Ukradli mu tři sta, z prázdného místa,
tři sta volů z prázdných dvorů,
ukradli mu tři sta koní

z prázdných stání.
A ti volí měli tak dlóhý rohy,
že než vraná k vraně doletěla,
patero mladých vyseděla,
a to šesté vajíčko pokazila,
protože na ně místečka neměla.
Podarujte nám, paňmaměnko, klobáse,
co se nimi čtyrykrát opáše,
a po pátý, co bych si svýho vranýho koníčka
podepřítí mohl.
Ešli nepodarujete,
dyž se vaše dcerka bude vydávati,
budeme se jí posmívati,
střechy brátí, ploty lámati,
pod naše nejmilejší vraný koníčky stláti.

Někde také tři z chasy (u Slováků) volají u domů:

Hylom, hylom.

Posluchajte, domácí, horní, přespolní,
co vám budu povídat v svatodušní pondělí.
Před týmto domem ptáčkové zpívají,
že ty panenky všeci mládenci rádi mají.

Hylom (vyzvučí).

Poslechněte, domácí, horní, přespolní atd.,
že je tu mračenko jasné,
že jsú tu děvčátka krásné.
Hylom.
Posluchajte...
že jsú tu u domu kláty,
že jsú tu děvčata jak karafiáty.

Jedouce s králem zpívají:

Náš pán, náš král
jede z Opavy,
vede sobě hrubé vojsko,
samé husary.

Popis Sušilův doplňuje obsírnými zprávami Fr. Bartoš. Podle zkušeností a paměti starců zachoval věrný obrázek, jak hledali, honili, vodili krála, jezdili „po králoch“.

Obřad konal se všude podobným způsobem; nejnádherněji vypraven byl asi královský průvod na Moravském Slovácku. Ve svatodušní neděli sešli se pacholci v hospodě a vyslali ze sebe tři posly k obecnímu starostovi požádat ho za dovolení, by směli „hledat krála“. Majíce povolení zvolili si krála, synka to 14–15 letého některého z nejváženějších občanů, jehož si pak vyprosili od otce. Královi ustanovili dva statečné pacholky za pobočníky a mimo to vybrali si ještě tři vyslance, tři vyvolavače a tři vyběrače.

V pondělí po hrubě vyšňořili si jezdci, jichž bývalo dvacet i více, své koně. Hřívu jim splekli v samé leličky, ozdobené červenými, modrými a bílými pentlemi. Na konci leličků přivázán byl zvoneček nebo rolnička; ocas byl svázán v uzel a opentlen. Prsa koni ovázali tureckým červeným šátkem, opentleným. Jezdci pak sami se oděli v bílé ženské rukávce bohatě vyšíváné. Opásali se bílým fěrtochem. „Vyslanci“ měli mimo to na hlavě zavázaný červený šátek, po boku šavli. Vyběrači podpásali si bedra červeným šátkem.

Král měl na hlavě skvostný věnec z vítého kvítí. Oděn byl jako jezdci v rukávce s baňatými rukávy a bílé fěrtochy, na nichž bylo přišito plno kytek. Křížem přes prsa a záda přepásán byl dvěma širokými červenými pentlemi. Jel na bílém koni, na němž byl místo sedla prostřen široký červený šátek. Seděl na svém koni, boky maje podeprény rukama. Král nesměl promluvit k žádnému, proto leckde míval růži v ústech. Oba královi pobočníci, kteří se od něho nesměli hnout, jeli na vranících stejně ozdobených. Oděni byli jak ostatní jezdci, jenže měli křížem šerpy jako král a hlavy opentleny. V pravici leskla se jim šavle.

Někde královský průvod objel napřed domácí dědinu, potom nejbližší sousední dědiny, počtem 4–6, jinde se vypravil hned přes pole. Popatřme na tuto výpravu!

Když je všechno náležitě vystrojeno a vypraveno, průvod vyjede z domácí dědiny a tryskem uhání k některé z nejbližších dědin sousedních. V čele průvodu jedou tři

vyslanci, za nimi tři vyvolavači, za vyvolavači tři vyběrači, potom řada jezdců, po dvou nebo po třech vedle sebe, uprostřed nich král se svými dvěma pobočníky. Před dědinou průvod se zastaví a do dědiny vjedou krokem vyslanci k obecnímu starostovi požádat za dovození, aby směli v té dědině „krále hledat“. Povolení dostanou skoro vždycky. Vyslanci se vrátí k ostatním a celý průvod vjíždí volným krokem do dědiny.

U prvního stavení vpravo vyvolavači odbočí z cesty a vyvolávají pod okny: „Hýlom, hýlom! Poslouchejte atd. Před tímto domem sa koníček pode mnú točí, že ta vaša céra má pěkné černé oči. Hýlom, hýlom!“ To pověděvše jedou o dům dále; hned za nimi dostaví se pod okna vyběrači. První z nich říká: „Na krále, pani matko, na krále! Máme krále poctivého, ale chudobného. Okradli nám ho na horách, na dolách, na krakových mostinách. Ukradli mu tři sta koní z prázdného stání, ukradli mu tři sta volů z prázdného dvoru. Dobře, že tam neměl nic, byli by mu vzali eště víc.“ Doříkav, odjíždí za vyvolavači, na jeho místo postaví se pod okno druhý vyběrač a pokračuje: „Odbývejte nás, pani matko, máte-li nás odbývati, než vám začnem střechu dráti, pod naše koníčky stláti a na stříbrných podkověnkách roznašati. Přece, maticčko, přece, aspoň to sviňské plece, a lebo tú klobásu, co sa ňú třikrát opášu a po čtvrtéj svého vraného koníčka podpášu. Honem, pani matko, honem, ať já tu nestojím s vraným koněm! Vvedu vám ho do žitečka, spásu vám ho do zrnečka! Brzy, maticčko, brzy, velice to moje kamarády mrzí; chcú mně odjeti a mne tu s mojim vraným koníčkem nechati.“ Také druhý vyběrač odjede za prvním. Třetí vyběrač s košem v ruce přijede ke dveřím, kdež dostane od hospodyně kus uzeného nebo slaninu, nebo od hospodáře něco na penězích.

Tak objížděli celou dědinu dům od domu po obou stranách. Vyběrači ze svého říkání měnili jen málo, kdežto vyvolavači před každým stavením pověděli něco jiného, např.: „Hýlom, hýlom! atd. Před tímto domem je hruška kaménka, že je tu švarná panenka. Před tímto domem koníček hlavěnkú kývá, že se krásná panenka z okénka dívá“, apod.

Zatím co vyvolavači a vyběrači objížděli takto dům od domu, ostatní průvod se ubíral pomalu prostředkem dědiny. Na konci dědiny přidali se k němu i ti, kteří vykonali svou službu. Za dědinou vyprázdnili koš do putny, kterou najatá ženská za nimi poponášela od dědiny k dědině. Vyslanci uháněli zase napřed do druhé dědiny, kde se opět všechno týmž pořádkem dělo. Z nasbíraných dáreků ustrojena jim v domě nebo v hostinci večere králových rodičů.

Sjely-li se dva průvody v dědině, hleděli jedni druhým krále uloupit. Podařilo-li se jim to, král odveden byl do zajetí a musil být dosti drazě vykoupen. Nestalo se to ovšem bez tuhého boje a někdy i krvavé potyčky.

V *Záhoří* v pondělí svatodušní po ranní vyvedli dospělejší chlapci koně na pastvisko. Hotař (polní hlídač) zavěsil věnec z vrbového proutí na žerď a 500 kroků od ní zatáhl svázanými ohlávkami chlapce na koních řadou sedící. Jak napočítal „jedna, dvě, tři“, ohlávky padly, a chlapci hnali se o závod k žerdi. Kdo zachytil věnec, byl králem.

Odpoledne opentlili koně a krále pentlemi a kvítím ozdobeného posadili na koně, jež dva pobočníci na koních vedli za opentlené opratě. U stavení obstoupili krále a hlasatel vyjel ze řady říkáje: „Král Šalomón jede, drahý koření veze, má muchu

v uchu a ščvrčka v břuchu. Dám já svému koníčkovi ovsu a on se mnó hopsá; dám já svému koníčkovi ob-roku a on se mnó do skoku.“ Přitom stiskl koně ostruhami, až vyskočil.

Jak honili krále na *Hané* r. 1862, líčí Ondřej Látal: „Míním vám, milí čtenářové, vymalovati krásný obrázek z pestrého života švarných Hanáků. Je to starodávný obyčej, který však, bohužel, v posledním čase slábnouti začínal, neboť uplynulo skoro dvanáct let od posledního „honění krále“ v Ohrozimi. Krásné obyčeje a zvyky se v mládeži nynějšího času obnovují...”

Právě šli lidé z kostela, když jsem vyjžděl z farního dvora. Všichni byli už shromážděni před domem vyvoleného krále. Byl jsem zvolen za tajemníka a řečníka. Abyste si představili, jak jsme byli ustrojeni, podávám popis: Veličenstvo nového krále ohrozimského sedělo na bujném bělouši. Mělo pěkný bílý šat splývající až na zem a draze okrášlený. Korunu nebylo ani rozeznati pro množství kvítí a pentlí. Sedlo bylo krásné, ale mnohem krásnější byla pokrývka, na níž bylo připnuto. Uzda byla hedvábná, opatřená malými zvonečky. Veliký trapez houpal se na prsou koňových. Dva mladíci vedli koně králova. Zpředu i zezadu jeli v párech srdnatí chasníci hanáctí s vytaženými šavlemi. Mně jako předchůdci královu bylo vykázáno místo v čele a za mnou praporečníku, nesoucímu moravskou korouhev.

Měl jsem koně vraníka. Krk měl pokrytý krásnými plnými zvonečky. Hlavu kryl dlouhý klobouk na způsob člunu, okrášlený barevnými pentlemi všeho druhu. Na krku hedvábný šátek zeleně vyšíváný, košile s širokými rukávy na prsou černě vyšíváná. Kordulka (tak se nazývá hanácká vesta) z modrého sukna, opatřená mnoha řadami knoflíků a bohatě vyšíváná. Kalhoty červené, těsně přiléhající, na límci a zvlášť na puntě v pestrých barvách vyšíváné a širokým trýpytícím se pásem upevněné. Konečně vysoké, lesknoucí se boty, mezi nimiž a popsanými již kalhotami vykukovaly u kolenou sněhobílé punčochy (u Hanáků nazvané podlejšky). Všecko to bylo jako na mne ulité. Tak také vypadala celá tato skupina. Totéž se dělo v mnoha jiných vesnicích.

Potkají-li se dvě takové tlupy v poli, chystají se hned k bitvě. Přemožená strana musí vydat svého krále – a pak se musí vykoupit sudem piva nebo na jiný způsob, od čehož bezpochyby tento národní zvyk dostal jméno. K večeru ukončili jsme tuto slavnost hudbou a tancem.“

Jak do nedávna honili krále na Hané, líčí výborný znalec hanáckého života Jan Vyhliďal. Na Hané honila krále dospělejší svobodná mládež mužská na koních. Chlapci-školáci je napodobili sedíce na vrbových prutech, děvčata chodila s králkou.

Skopalík popisuje krále a jeho průvod takto: Král oblečen v bílý ženský šat, opásan červenou pentlí, jejíž konce drželi vedlejší jezdci. Na hlavě měl věnec nebo

Úbor „krále“ z Vlčnova.

korunku z pentlí a v ruce kytici z čerstvých pivoňkových růží. Byl posazen na nejpěknějšího koně, možno-li bělouše; po obou stranách krále jeli nejstatečnější chasníci, držíce stíhle od uzdy koně králova a konce pentle, již král byl opásán. V čele průvodu jel trubač na bělouši. Za ním jeli chasníci na nejpěknějších koních po dvou nebo třech v řadě, před i za králem jeli tři statní chlapíci se šavlemi (obyčejně dřevěnými) v ruce. Za nimi ostatní mladší chasa, prostředníci a pohůnci, poslední s koši, do nichž sbírali dárky: vejce, slaninu a klobásy. Pokladníci na peníze měl svěřenu jeden ze starších chasníků, který jel nablízku krále.

V *Záhlinicích*, když se průvod seřadil, zatroubil trubač pochod, průvod se hnul k prvnímu domu na začátku vesnice. Dojedše s králem ke dveřím, mezi nimiž stál hospodář a hospodyně a ostatní domáci, zastavili se a chasník, jenž v první řadě jel před králem, oslovil hospodyni a hospodáře: „Na krála, paní matko, na krála!...“ atd.

Při jízdě o krále v *Horňácku* na Moravě pážata králova měla vytaseny meče a každé drželo uzdu králova koně. Král měl ruce podepřeny v bok. Jak se usmál, platil vědro vína. Z říkadel uvádíme: „Před tímto domem na húsle hrajú, že títo dva manželé se tak rádi mají. Před tímto domem zelené lípí, že tento pacholek nechtěl mezi nás jíti.“

Všichni tři vyvolavači rázem zatroubili a jednohlasně říkali. Když doříkali, podal jeden z vyvolavačů hospodáři a hospodyni, stojícím na zápraží, láhev s vínem, aby si připijeli. Tak objížděl průvod od stavení k stavení po celé dědině, zatím co hudba stála uprostřed vsi a pořád hrála.

Někdy jezdívali i na druhou dědinu, ba i do města (do Brodu sjížděli se do nedávna až i z pěti vesnic). Když jeli na druhou dědinu, poslal král jednoho s dobrým koněm napřed, dovolí-li starosta. Bez dovolení nesměli. Ale když dojeli do sousední vesnice, nezřídka se potili. Domáci král vyzval cizího „za pasy“, z čehož nezřídka povstala pranice. Někdy také šli koňům na nohy, až jeden druhého z koně strhl. Proto úřady hleděly tento zvyk vyplnit.

Jak pacholci (dospělejší chlapci) odjeli s králem, školáci na vrbových prutech honili krále v dědině podle vzoru velkých. Vrbové pruty, jimž říkali koně, ozdobně si vyřezali, na horní části okrášlili voničkami, uzdy přivázali a pak sedli na ně, tj. prut vložili mezi nohy a za uzdu drželi na vrchní části. Také si zvolili krále. Po volbě přistrojil se novopečený král do bílých šatů. Ozdobili jej pentlemi, na hlavu mu vsadili korunku – zlaté pantlék, a pak mu přidali dva pobočníky, kteří mu drželi pentle po bocích.

Před stavením jeden z královských pobočníků přednášel říkání, trochu jinačí než měli pacholci. Z domu jim vynesli vejce a peníze.

Podobně podle Bartoše na *Zábřežsku* v pondělí svatodušní ráno kravaři zarazili na pastvisku do země žerď a na ni pověsili věnec z chvojí. Potom se postavili v jisté vzdálenosti řadou a na dané znamení běželi o závod k žerdi. Kdo první věnec se žerdi uchvátil, byl při odpolední slavnosti vyvolavačem. Na tuto odpolední „slavnost královskou“ měli upletený kočárek z chvojí na dvojích kolečkách plužních, v něm posadili „krále“, hošíka to 4–5 letého, pěkně ustrojeného, do kočárku zapráhlo se jich šest, ostatní šli s obou stran při kočárku. U každého stavení se zastavili; na dvoře vyvolavač vystoupil na stoličku a vyvolával: „Hélo, hélo! Poslouchéte, horni dolni, jak domáci, tak prespolní! Honili sme králíčka po horách, po dolách, po patnásti kabelách.

Králíček měl štere nohe, a me sme měle dvě, a než sme se povobhlidle, králíček bel sám Pámbu vi hde.“ To pověděv seskočil a stoličku odkopl, a druhý třikráte práskl bičem.

Drobná školská mládež v *Brodku u Přerova* v pondělí svatodušní honí krále. Koně mají z vrbových neb z lískových prutů pentlemi a růžemi okrášlené. Jezdí po vesnici dům od domu, odříkávající pravé říkání královské. Nejmenší hoch je králem. Vzadu pak za průvodem jede „žid“, který vybírá dárky.

Popěvky školské mládeže jsou varianty říkadel, která jsme poznali v předešlém: „Král na krále prosí, že to býti musí; kdyby to býti nemuselo, ani by se neproselo. Máme krále chudobného, na vše strany obraného; obrali ho na horách, na dolách na kamenným mostě, sebrali mu tři sta z prázdného měšca; sebrali mu tři sta volů z prázdného dvoru. A ti voli měli takový rohy, že než vrána k vráně doletěla, patero mladých vyseděla a ostatní zanechala, protože pro ně místečka neměla.“ – Nebo: „Máme krále chudobného, na tři strany obraného; sebrali mu tři sta z prázdného míška a tři sta koní z prázdných stájí a tři sta volů z prázdných dvorů.“ – „Odbývejte nás, panimámo, odbývejte; nebudete-li nás odbývati, začneme my vám střechy dráti a pod vaše vrané koníčky stláti. Spaseme vám všechno do zrnečka a uděláme vám takové obrati, že se forman šestima konima s nákladem obrátí; a nebude-li ještě na tém dosti, pojedeme do várky a dáme si nalít vědro gořalky; budem pít a veseli žítí a panimáma s pantáto to musejí zaplatiti. Pochválen buď Ježíš Kristus!“

RUSADLNIE SVIATKY NA SLOVENSKU

Historické doklady svědčí, že vrchnost světská a zejména duchovní snažila se vyhladit jízdu „králů“ na letnice. Jak církev kárala tance a lidové zábavy o letnicích, dokazuje zajímavá synodální záповeď z roku 1585 a 1591 na Slovensku. Zakazuje „na rusadlnie (letničné) sviatky podle starého obyčeje králův stavěti, tance vyvázeti, fašingy se skalivati, šomhartiti (chodit v škraboškách), do starie kožuchy se oblačeti, i jakžkolvek se blázniti.“ Dí-li synoda v XVI. věku, že obřady s králi na letnice jsou „obyčeje starý“, patrně, že to nebyl obyčej vzniklý náhle za paměti účastníků synody řečené, že sahal dále do minulosti. Obrací-li se církev proti „králům“ na letnice a přísně je zapovídá i hrozí tresty, opět snadno vyrozumíme, že to nebyl obřad, jenž by souvisel s církevním slavením památky sv. Ducha. Přidáme k tomu, že obřady, posavad známé v lidovém podání ruském, jihoslovanském, českém apod., shodují se v zásadě s obřady lidu německého, francouzského, anglického apod., a tu vysvitne konečně docela jasně, že obřady ty nemohly vzniknout v historické době pozdní a teprve snad že se šířila známost o nich od národa k národu, nýbrž že dlužno jejich základ, původ posunout až do záhadného temna věků nejstarších.

Na Slovensku jízda „králů“ vlivem úředních záповeďí vyhynula načisto z lidového podání. Ještě v minulém století v gemerské stolici byly obřady slaveny Slováci a byly slaveny taky Maďary. Vykládá Lad. Bartolomeides na začátku XIX. věku, že „obřad králů svatodušních“ byl dlouho a velice rozšířen na Slovensku. V protokolech úředních i v seznamech církevních řádů často bývají prý zapsány záповeďi slavení králů

o sv. Duše. Znova a znova starobylý obyčej byl zapovídan a pokutován. Podle popisu Bartolomeidova byl jeden z omladiny v některé osadě zvolen za krále a udělena jemu moc, aby soudil obyvatelstvo osady, posuzoval vady, směšné nejapnosti apod. svých vrstevníků. Bartolomeides se zmiňuje o přísném trestu r. 1673 těch, kdo se opovážili proti zákazům volit krále o letnicích a s ním provozovat obřady starodávné.

O „*rusálních králech*“ na Slovensku zachoval také svědectví kronikář Matěj Běl (1684–1749). Docela jasně líčí obyčej honťanských Slováků na letnice volit si „krále“, jehož chasa poslouchá, jenž radovánky a tance tehdejší řídí, máje zvláštní žezlo. Vykládaje o Chorvátech ze Šenkvic (v prešpurské župě) uvádí jako zajímavý obyčej, že si mládež volí krále a pořádá hry, a to na den Mláďátek. Mluvě o obci maďarské Csütörtök (Štvrток), vzdálené asi dvě hodiny od hranic slováckých, rovněž v župě prešpurské, vykládá Běl opět o volbě králů pro zábavu na letnice (o rusadelních králích), o kratochvilných obřadech a tancích.

KRÁLKY, KRÁLENKY, KRÁLOVNIČKY

Co to byly královničky? Stařenka na Slovácku r. 1899 odpovídá: „Ono ty zvyky nekeré ešče se tak pomáli trású, ale ani stý díl toho néni! O sv. Duchu děvčice měly jednu zapentlenú za družku a tá nosila košík na ruce a do něho jí dávali vajca. A chodila v prostředku mezi něma pod červeným tureckým šátkem. Ten měli uvázaný na čtyřech paličkách (hůlečkách) a štyry ho nosily a tá družka byla pod ním. Chodily po dědině a zpívaly tak pěkně, tak sa tá dědina otrásala. A túto písničku:

Královno milá, král tebe volá,
abyś k němu prišla, nebyla tak pyšná, jako já sama.
Ona nepřišla, posla poslala,
a ty, milý posle, vyřiď mně to dobře, jako já sama

a tak dál! A to sa říká, že chodíja po královničce...”

Stařenka již si toho moc nezapamatovala. Ale jdeme vyslechnout výmluvnějšího svědka, Fr. Sušila, jenž první zachoval pěkný obrázek, jak si představíme ochoz králek čili královniček: O letnicích aneb okolo nich *bud'* jednou aneb vícekrát chodí králky či královničky neb králenky, ne všude stejně. Obyčejně dvě děvčátka pěkně ustrojená v bílé sukně, ozdobená stuhami, šátky, perlami a věnci – zpředu a vzadu z pestrých květín, na hlavě růžovými – jedna představuje králku, druhá krále. A tak chodí dům od domu. Doprovází je neurčitý počet jiných děvčat, z nichž jedna nese škatuli na vybírání peněz, jedna chvojí či máj. U Hradiště např. bývá okrášlena jánkou, tj. vínkem ze skleněných perel na hlavě. Tři královničky ji provázejí, mají hlavu ozdobenu kvítím, z nichž jedna nese košík na dary a druhá májek, ověšený barevnými výdumy, pentlemi a pozlátkem. Když vešly do domu, pozdraví a počínají tancovat, a to obyčejně král s králkou napřed kolíhavý tanec, potom skočný. Komonstvo jim přizpěvuje.

U Krumlova ve *Vedrovicích* chodívaly králky po dvě neděle. Jednu neděli chodily čtyři, druhou neděli jen dvě, pokaždé mnoha děvami provázené, spojujice rusadelnou

Královničky na Moravském Slovácku.

slavnost s králenkou. Ty čtyři totiž chodí okolo studně, jsouce oblečeny dvě bíle a dvě červeně. Když třikrát kolem studně obcházejí, jiné děvy drží nad nimi větve, ponejvíce z vrb, zpívající nyní ovšem píseň křesťanskou, jež však druhdy jistě byla jiná. Píseň tato je:

Svatý Michale archanděle, vzpomeň na nás,
 prosíme Jezu Krista, Marie synáčka,
 by nám ráčil pomoci ze všechných nouzí
 a nás nezapomenout pro svou hořkou smrti.
 Kyrie elejson.

Tak obejdou všechny studny v osadě. Druhou neděli teprve chodí králky, a to dvě toliko jsou ustrojeny, jedna červeně (král) a jedna bíle (králka). Srv. popěvek při královničkách v Troubsku: „Svaté, milé Floriánko, pros za nás, me prosíme Pána Jezu Krista, Panenko Mario.“

Na *Tršicku* chodila toliko děvčata s královnou. Královna byla pod věnečkem, v ruce držela šátek. V jizbě postavila se ostatní děvčata kolem královny, držela se za ruce a zpívala; královna se v kole točila.

Na *Podluží* chodí „královničky“. Čtyři děvčata nesou baldachýn (malovaný šátek za rožky na čtyři hůlky uvázaný), pátá, „královnička“, jde pod baldachýnem, vlasy majíc rozčesány, „krámský“ věnec na hlavě a druhý nesouc na talíři. Za nimi jdou ostatní děti. Chodí dům od domu, a nosičky říkají:

„Královničko, královna, tvůj král ťa volá,
abys k němu išla, nebyla tak pyšná, sama jediná.
Ona neišla, byla sobě pyšná, královna.
Poslala, poslala zelený věneček, zlatý prstěneček jemu dodala.

Súčky, súčky, súčky, na misečku múčky,
přidala mu vajíčko, zdálo se jí maličko, královna.
Hára, hára, hára, zhořala nám fára blízko pivovára, na našeho krále, královna.“

Na Hané zpívají:

„Královno milá, král tvůj tě volá,
abys k němu přišla,
nebyla tak pyšná, sama jediná.
Ona nepřišla, poslala posla: Ach, můj milé posle,
spravuj všechno dobře,
jako já sama.
A on spravoval, sobě namlóval,
překrásno děvečku
v růžovým věnečku sobě namlóval.“

V *Kuřimi* na *Brněnsku* po tři neděle před letnicemi chodily dvě králky oblečeny bíle, ostatní děvčata šla okolo nich s májkami v ruce. Šly dědinou a zpívaly: „Ježíši, ukrytý v svátosti, klaníme se Tobě s vroucností.“ Vybíraly vejce a slaniny, z nichž pak si na sv. Ducha ustrojily trachtu.

V *Boršicích* na *Strážnicku* děvčata, na hlavách majíce věnečky a v rukou májky a královnu „zadrúženú“ mezi sebou, jdou průvodem ke kapli sv. Jana, svaté písni zpívajíce. Pomodlivše se u kaple, poskládají do ní věnečky a májky.

V *Blatničce* ostatní děvčata nesou v rukou lipové haluze, jimiž královnicku nadkrývají, že jí ani nevidět. Zastavují se u každých dveří a tu ji ukážou, pějíce: „Královničko králová, král milý ťa volá, abys k němu přišla a nebyla pyšná, sama jediná. Ona nepřišla, poslala posla zelený věneček, zlatý prstěneček, jemu ho dala. Nedajte nám dlouho stať, budeme vám stěny drať. Královna bosá, studená rosa, královnička královna.“

V *Kamenici* na *Jihlavsku* chodí děvčata s „chudou královnou“, říkajíce: „Chudá královna, chudý král, nemáme volů ani krav. Chce se nám královna vdáti, nemáme jí co dáti. Pajmámo krásná, na žličku másla, na křidélku mouky na ty Boží dolky.“

Na Hané se říkalo: „Chodily s králkou, královničky chodily.“ Jednu z děvčat vybraly za králku, po bílu čistě upravily, na hlavu posadily korunku. Po bocích měla komonstvo sestávající ze tří nebo čtyř děvčat. Děvčata chodívala s králkou kousek za chlapci-školáky (kteří chodili s králem) a u stavení nebo v domech zpívala. V některých dědinách chodily s králkou toliko školačky, jinde zas dospělejší děvčata od 12. do 18. roku.

Když se píseň zpívala, sama královna točila se v kole, které utvořila děvčata chytнувše se za ruce; leckde zase dvě neb tři pobočnice královniny protočily se s králkou po jízbě.

V *Oplocanech na Tovačovsku* posud „královničky chodijó“. Královnička je celá oděna bíle a na hlavě má věneček z vítého kvítí, po boku má jednu školačku, rovněž bíle oblečenou. Ostatní děvčata jdou za nimi. Zpívá se píseň „Vyletěl sokol“ a prosí pro královnu „na bílé střevíčky“, aby se jí procházely „z jizby do světničky“.

Vedle původních písní souvisejících se starobylým obřadem při obchůzce krále, královniček zpívaly se písně milostné, vážné, jichž výběr sestavil Sušil a Bartoš ve svých sbírkách, jakož i pilně jsou sebrány v knížkách o královničkách, zejména v Bakešových. Podávám v dalším písně, jež tvoří jaksi podstatu starodávného obřadu, s postupem podle záznamu manželů Bakešových. Připojuji některé varianty králenkých písní z jiných sbírek, které cituji v poznámkách. Z téhož pramene otiskuji přesný návod k praktickému provedení této zábavy.

PÍSNĚ KRÁLENSKÉ

1. Neseme, neseme májiček,
uťal ho, uťal ho Janíček,
pěkný zelený, květy zdobený
naš stromeček.

2. Vyletěl sokol na zelený bor
a sobě zazpíval, až sa haj rozlíhál,
královnu volal.

Královno milá, král tebe volá,
abys k němu vyšla, nebyla tak pyšná,
sama jediná.

Krála nevyšla, poslala posla:
„A ty, milý posle, spravuj mně to dobře,
jako já sama!“

Posel spravováł, sobě namlúval,
tu krásnu děvečku v růži, ve věnečku
sobě namlúval.
A vy, pacholci, malí i velcí,
drobnú sečku řežte, koně dobře češte,
s královnú jeďte!

A vy, vozičé, spravujte biče,
koně zapřahujte, vozy vytlačujte,
pro paní jeďte!

Pro paní jeli, lidi hleděli,
co to za panenka, co to za hraběnka
v kočáře sedí.
Sedí u ní pán, ten syneček sám,

chtěl oklamat děvečku v růžovém věnečku,
oklamal se sám.

3. Máme králku chromů,
velmi polámanu,
nemože nic dělati,
musíme na nů žebrati.
Královno milá,
král tebe volá,
abys k němu vyšla,
nebyla tak pyšná,
sama jediná.

4. Hajsa, hajsa, má králenko, hajsa!
Nechodívaj do hospody bosá;
pošlapu ti tam tvé bílé nožičky,
musíš si obut jirchové střevíčky.

Pásla husy, pásla pode mlýnem,
umývala sa černobýlem,
ja, aby byla pěkná bílá,
aby sa chlapcom tuze zalíbila.

Pásla husy, pásla pod zahrádku,
umývala sa syrovátkú,
ja, aby byla pěkná bílá,
aby se chlapcom hodně zalíbila.

5. A co ten král za královnu dostal,
jako by ju vymalováł, vypsál.
Do tanečka jako by plynula
a do díla jak by neuměla.

Cib, cib, cibulenska, mak, mak, makulenska,
namlúval tenký tenkú v zahrádce pod višěnkú.
Dyž pro tu tenkú jeli, stříbrný vozy měli.

Ty se, děvče, ty se vdé,
a ty na mě nečeké.
Já se vdávat nebudu,
se synečkem pobudu.

9. Pěkná, pěkná králka stojí,
v zlatínce sukničce chodí,
a do ní sáhla, groš z ní vytáhla,
nám ho dala.

Ty se mně, má milá, hezká zdáš,
budeš-li taková, až se vdáš?

„Ještě hezčejší, můj nejmilejší,
šak uhlídáš.“

Jakú jsem já králku dostál,
jak by ju namaloval, vypsál.

Staň, má králenko, má holuběnko
roztomilá.

10. Naša královna bosá chodí,
sedmákem, grošem pomozte jí!
Pomozte, prosíme, naši chudé královně!
Dyby královna střevíc měla,
ona by bosá nechodila.
Pomozte, prosíme, naši chudé královně!
Naša královna šátka nemá,
sedmákem, grošem pomozte nám.
Pomozte, prosíme, naši chudé královně!

Srv. líčení Sušilovo:

U *Tovačova* v *Citově* prošením tím počínají, píseň trestí milostné příkládající:

Chodí králka, chodí král,
nemá koní ani krav.
Zhořela mu fára
blízko pivovára.
Nehcá mu jí stavěti,
musí na ňu žebrati.
Má matičko z lóky,
dítě misu móky.
Pár vajíček vod slepiček,
žičko másla vod kraviček.
Dítě jí na užičku másla,

aby se jí ta huběnka spásla.
Dítě jí, dítě na zlatý střevíce,
ať se ona prochází z jizby do sednice.
Dítě jí, dítě na stříbrný pásek,
ať je na něm sto padesát krásěk.
Bude-li více, hezkého mládence,
třebas toho, co leží v kolébce.
Králka se nám roznemohla,
nemůže dělati,
a my smutný, zarmócený
musíme žebrati.

11. Vrby sa nám zelenajú,
na dvě strany prokvétajú.
Radujme sa, veselme sa!

NÁVOD KE „KRÁLOVNIČKÁM“

Sestavila L. Bakešová

Král (dívka) v národním kroji stejného střihu s ostatními králkami, avšak nádherněji vyzdobeném, nese okrášlený stromeček (léto, líto) v čele celé družiny. Na hlavě má jánkou (korunu) z perel. Za ním po dvou jde polovička králek, jichž počet je libovolný.

Pak jde druhá královna také s jánkou poněkud nižší na hlavě, velmi opentlena, také nádherněji vystrojena, pod praporcem, jenž nesen je čtyřmi netancujícími králenkami. Po boku královny jdou dvě králenky, jež ji vedou za pentle splývající z jánky, za praporcem jdou ostatní dvojice a naposled jedna netancující králka, které však není nutně zapotřebí.

Průvod se pohybuje z pravé strany na levou a zpívá se píseň: „Neseme, neseme májíček.“ Tato se asi třikrát opakuje (řídí se vše podle místa) a kruh se spojí. Když se přibližuje král s májíčkem k poslední králence, podá ji stromeček a ona popojde několik kroků z kruhu. Král však jde do středu, kam vešly králenky s praporcem a královnou, doprovázenou ostatními králkami. Ukloní se, pustí pentle a vstoupí na místo, kde byl praporec, mezi ostatní dvojice.

Při této písni v sloce první „Vyletěl sokol“ chodí dvojice držíce se za ruce dokola, při druhé vloží jedna králka druhé ruce na boky, tato ruce na ramena své družce a počnou tancovat „točinky“; je to tanec sousedské podobný na tři tempa. Na první sníží se dvojice na levé noze, na dvě se pozvedne a na tři se otočí. Při třetí sloce se opět chodí; při čtvrté a šesté tančí se „točinky“, při páté a sedmé se opět chodí.

Nyní se chopí králky za ruce a utvoří kolo pějice: „Máme králku chromou,“ a točí se napřed vpravo, pak vlevo, posunující jednu nohu k druhé, kdežto královna pod praporcem zavěsí své pravé rámě v pravé rámě královo; král otáčí se kolem sebe a královna, pokulhávajíc, otáčí se kolem krále.

Králenky postaví se vedle sebe, ovinouce jedna druhé ruku kolem pasu, druhou ruku zabočí. Nyní opisuje každá dvojice zoubek s točinkou; na první takt vykročí dvojice dva kroky vpravo, na druhý dva kroky vlevo, na třetí a čtvrtý otočí pravá králka levou na 6 kroků celým kolem. Přestávka, což opakuje se při každé sloce.

Králenky postaví se těsně k sobě obličejem, ruce zabočíce, tančí hvězdu, a to: každá půl hvězdy o čtyřech cípech. Jelikož první a čtvrtý cíp spadají v jeden, povstává z těchto dvou čtyřcípých polovin jen šesticípá hvězda. Na první tři takty tančí královničky v protivném směru na čtyři kroky zpět a druhé čtyři kroky vpřed – jeden cíp hvězdy – na druhé tři takty tančí králky druhý cíp a na druhou sloku ostatní dva cípy, půl hvězdy.

Dvojice tančí svaz a souvaz, tvořící dvě křížem ležící S. Dvojice podá si pravé ruce stojíc mimo sebe, obličejem proti sobě. Na první čtvrt sníží, na druhou čtvrt zvedne se celá dvojice (cibuluje), na druhý takt popojde dva kroky kolem sebe, v třetím a čtvrtém taktu se totéž opakuje a v pátém a šestém podají si králky levé, v sedmém a osmém pravé ruce, kráčeje kolem sebe, v taktech devátém a desátém otáčí se dvojice zase kolem sebe, do rukou tleskajíc, v taktech jedenáctém až dvanáctém činí totéž směrem opačným.

Nyní opisuje každá dvojice malé kolečko. Králky postaví se proti sobě, ruce v bok, a opisují během jedné sloky po špičkách v malých přísunných krůčkách bočních (asi 12) celý kruh vpravo, v druhé sloce totéž opačně, taktéž i v třetí a ve čtvrté.

Každá dvojice opisuje malý kruh, v kříži se navzájem uklánějí, což se děje následovně: Královničky postaví se v každé dvojici proti sobě, ruce v bok; pravou nohou vykročí, popojdou tři kroky, jimiž opíší $\frac{1}{4}$ kruhu – zde úklon. Toť výkon prvních tří taktů, což se opakuje ve 4., 5. a 6.–7. a 8.–9. a 10.–11., 12. a 13.–14., 15. a 16.–17. a 18.–19. a 20.–21., 22., 23.–24., 25., 26.

Všechny královničky mimo královnu si podají ruce a utvoří velké kolo. Královna pod praporem poklekne, král obchází je ji šátkem kolem ní mává, při čemž se oba navzájem uklánějí. Ostatní družina posunujícím krokem se pohybuje napřed vpravo, pak vlevo. Při slovech „vstaň, má králenko“ zvedne král královnu.

Dvojice opisují protivným směrem čtyři zoubky po jednom kroku za sebou, držíce se za ruce (za levou a pravou). Při slovech „prosíme“, „pomozte“ otáčí se jedna králenka po druhé dvakrát, držíce se za ruce nad hlavami; na poslední čtyři takty opíší zase dva zoubky.

Královničky se seřadí tak, jak přišly. Králky, které královnu pod praporem vedly za pentle, opět ji odvedou. Ona i praporec vřadí se na své místo mezi dvojice. Král zajde si pro májíček ke králce, pak se postaví v čelo průvodu a odchází. Celá družina pěje zvucným, jásavým hlasem: „Vrby se nám zelenají,“ mávajíce pruty vrbovými vzduchem. Píseň ta se tříkráte, ano i vícekrát opakuje podle potřeby. Královničky nesou pruty, hned jak vstoupí do sálu, jakmile počnou tančit, zavěsí si je k boku na zástěrku a teprv při písni „Vrby se nám zelenají“ vztyčí a mávají jimi.

Májíček je lesní stromek, buď smrček neb jedlička asi 1 $\frac{1}{2}$ metru vysoký, symbol léta (líta), které se nese do vsi. Okráslen je výdumy pomalovanými, ověšen klebetami. Jsou to slámky navlečené na rezné nitce, mezi každou dá se kousek pestrého hadříčku a tím se ověší větvíčky. Aby byl stromek pěknější, navěšují vesnická děvčátka obrázky svatých, pozlacené ořechy, nějaké cukrové srdéčko a několik jablíček na stromek.

Praporec. Na čtyři tyče zavěsí se bílá plachta, buď vyšívaná neb okráslená jarním kvítím a pruty vrbovými, neb podobnou zelení.

Jelikož tancující králenky se unaví a zpívat nemohou tak hlučně, radí se, aby měly velmi četnou družinu k přizpěvování aneb jako podporu hudební kvartet.

KRÁL PTAČÍ

Oblíbenou zábavou o letnicích byla střelba „ku ptáku“. Vítěz byl poctěn názvem „ptačí král“. Na jeho oslavu se pořádaly slavnosti a radovánky. – Zprávy o této zábavě sahají do XIII. stol. – Čechům se patrně zalíbila tato zábava, kdy se slavila památka sv. Ducha v podobě ptáka holubice. O letnicích stavěli si bidlo, upevnili naň ptáka (místo živého býval později toliko dřevěný) a stříleli o závod. Později skupili se střelci v cechy, volili si po cizím zvyku krále, který totiž ptáka sestřelil, a pořádali pravidelně o letnicích veřejné slavnosti, při nichž nosíval král jakožto odznak svého vítězství stříbrného ptáka na prsou, zavěšeného na řetězu.

Jaké vážnosti se těšil střelecký cech již v XV. stol, svědčí list krále Vladislava (ze dne 2. května 1479) úředníkům královské mince v Kutné Hoře. Káže vydat střelcům ku ptáku hřivnu stříbra, aby si z ní udělali stříbrného ptáka, odznak ptačího krále.

O střelbě „ku ptáku“ u nás jsou doklady z dějin spolků střeleckých v Praze, v Benešově nad Ploučnicí, v Chomutově, v Plzni a také v Hradci Králové. Ve Slaném připomíná se střelecká společnost ku ptáku r. 1566. Abychom poznali spolky střelecké v XVI. stol., zastavíme se v Hradci Králové. Zprávy o „konventu střelců ptačích“ jsou dosti obšírné. Léta 1580 dne 23. června vstoupili páni střelci před městskou radu, žádající, „aby jim podle dobrého řádu a starobylé zvyklosti kratochvíle rytířská, střelení ptáka, dopřána byla, připovídající v tom podle náležitosti se zachovati“. Žádosti jejich vyhověno, „toliko aby mezi sebe každého nepřipouštěli a vážnost náležitou zachovali“. O pět let později (1590) mají střelci se starým „ptačím králem“ svádu. Dne 1. července téhož roku „Václav Kocián, král ptačí, s maršálky svými opět vznesli: kterak by těch věcí k společnosti střelcovské náležitých, totiž peněz s truhličkou a řádu psaného od Arona Maliny, na onen čas krále ptačího, dostati nemohli...“

Kněží a nábožní starosvěští mravokárci tepali střelbu „ku ptáku“ na svatodušní svátky jakožto urážku svatého Ducha v podobě holubice. Proslulý český bratr ve zprávě o cestě do Německa si povzdychuje: „Lid rozpustilý, pití, tancuom, marnostem přivyklý. Tím však nad jiné lepší: že ptáka stříleli (Magdeburští) až ve středu po sv. Duchu a ve čtvrtek, ježto jinde předce to činí na sv. Ducha. Ale nahradili to sobě potom tím lépe.“ Ve vzpomínkách na vlast svědčí Jan Blahoslav, že přičítal střelbě svatodušní příděch hříšnosti a rozpustilosti.

Ze světských mravokárců nejtrpčeji psal o střelbě lékař Guarinoni za doby Rudolfa II.: „V této době (Rudolfově) skoro každý se takového střelení ku ptáku a k terči dotýká, máje za to, že ve vojně bude uměti lépe vítati nepřitele střelbou – ale nepřítel nebude tak tiše státi jako terč; mimo to střelci se střelbě ani dobře nenaučí, poněvadž už před střelbou se dobře napíjejí, čímž dostaví se jim dvojnásobných očí, a oni daleko se terče míjejí.“

Lid nemohl a nesměl se účastnit přímo střelby „ku ptáku“, ale připojil se k střelcům a provozoval hry, popíjel, závodil, rval se, bil a sázel o výhru.

Tyto lidové radovánky vycházely až z míry. Na konci XVI. stol. běduje kněz Štelcar Želetavský na „střílející pohanským způsobem k ptáku“ a výstražně dovozuje, že „na ptáky střelecké“ rád bije hrom. „Léta 1559 za paměti naší u města Českého Brodu v pondělí svatodušní, když střelci tím způsobem k dřevěné holubici aneb k ptáku střílet se strojili, udeřil na něj hrom a na tré pacholat, kteří pod ním seděli, z nichž jedno zabil a tak je opálil, že všecko černé bylo. A chtějí tomu, že téhož léta u Prahy za Koňskou branou hrom také tu šibenici ptákovu rozrazil. Item léta pominulého 1587 v pátek před sv. Jakubem u města Kouřima udeřil hrom k ptáku a z té šibenice, na níž bývá, bidlo srazil.“ Štelcar pustil se v hovořivosti své do výkladu „střelení ptáka odkud se počalo“. Věrní křesťané prý léta Páně 33. za císaře Tiberia 15. měsíce máje nařídili a ustanovili na věčné časy svátek sv. Ducha. Slavně jej „drželi“, uvažující, „kterak na Krista Pána při křtu jeho přišel jako holubice“ ...Pohané zvěděvše o tom, smíšky si tropili z toho, rouhali se. „Navzdory křesťanům vystrčili dřevěnou holubici s tyčí, pravice: ‚Hle, Bůh křesťanský‘ – a potom k ní z kuší šípy stříleli.“ Udál se však

veliký zázrak. „Vtom trefiv ji jeden, krev se z ní vylila, a kterékoliv z těch pohanuov vostříkla, ti zemřeli; jiné hrom pobil a v kusy rozrazil i s tou holubicí.“

Štelcar vysvětluje tedy „střelecké ptáky“ cestou dosti přirozenou. O letnicích, kdy se slaví památka sv. Ducha, jenž v podobě holubice je všeobecně znám v církvi křesťanské, stříleli do dřevěné holubice – „k ptáku“. Štelcar ovšem nevěděl, že v jiných zemích nestřílejí pouze k holubici, nýbrž že to býval někdy orel, jestřáb, papoušek.

Nejúplnější obrázek staročeské svatodušní střelby „ku ptáku“ a oslavu ptačího krále i jeho maršálků možno sestavit z archivu kutnohorského za průvodu Jos. Šimka. Brzo před slavností buď starší nad havíři jako pořadatelé nebo král střelby z předešlého roku zvali všechny starší ostatních pořádků, pány, střelce z blízka i z dále. V pozvání pro starší nad hutníky z r. 1549 dočítáme se, že se vyjde z domu havěřského k střelbě o ptačí království za kolínskou branou. Roku 1532 dovolili páni šepmistři slavnost jen proto, „aby od syrových lidí se neřeklo, že se nové věci zamýšlejí, ač znají páni, že je zjevné proti Bohu a pravá čertovina“. Roku 1559 páni vytýkali slavnosti, že se pohanským způsobem před se běře, a dovolili havířům teprv tehda, když ve zvláštním listě napsali, „aby tou střelbou neb kratochvílí na potupu třetí osobě v sv. Trojici, sv. Duchu, od nás lidem příčina dávana byla, toho Pán Bůh uchovati rač“. Roku 1560 páni vymínou si rozpustilosti a tance; r. 1565, aby nic proti Bohu a pánům se nedálo, neb prý z té příčiny p. děkan proti slavnosti kázal. R. 1568 žádají páni, aby se nedopouštělo při slavnosti hromování, lání, oplzlé mluvení a vše zlé proti Bohu a pánům. Roku 1553 slavnost vůbec dovolena nebyla, a to proto, „že roku předešlého mimo vůli panskou to předsevzali a o to k p. mincmistrovi se utekli a stříleli a divně v těch perkytlich s těmi čápy bláznili na potupu panskou“.

Když dovolení došlo, slavnostní průvod, v němž i obecní starší dvěma osobami zastoupeni bývali, ubíral se v určený den z domu havěřského „ku ptáku“. To dalo se za zvuku trub a víření kotlů. V každém účtu čteme položku pro trubače a bubeníky.

Když za veselých zvuků střelci na místo zábavy přišli, zaplatili zvláštnímu písaři poplatek, z něhož pak všeobecné útraty se vyrovnávaly. Platili r. 1564, kdež 38 střelců střílelo, všichni po 8 groších. Střelci stříleli z kuší, od r. 1628 z ručnic (v Chomutově z ručnic již ke konci XVI. století). Kuše obstarávali si střelci nejen z Hor, nýbrž i z Prahy.

Pták, do něhož se střílelo, trčel na vysoké žerdi a byl ze dřeva; za 2 terče a 2 ptáky platili starší (1606) 17 grošů 3 ½ denárů. Terč i ptáci byli malováni. K r. 1578 dovídáme se, že se střílelo z dále 300 loket.

Také pořádek při střelení ze zachovaných listin je patrný; před střelci, kteří zaplání byli do register a zaplatili několik grošů, měly právo úřady vyslat své jednotlivé střelce. R. 1575 dalo se takto: nejprve za šepmistra střelil Řehoř Vodička a jiní dva, za starší hor stříbrných střelil Jos. Hala, „za perkverk“ kaňkovský Lud. Šafář, za starší hašplířské Jan Zeman, za starší hutnické Jiřík Birt. Z r. 1604 zachován je jiný pořádek; nejprv střeleno za mincmistra, potom král ptačí předešlého roku střelil, nato dány rány za šepmistry, obec, hofmistra, úředníky mince, puchaltera, hutmistra, starší hor stříbrných, starší perkverku kaňkovského, starší nad hutníky, starší hašplířské. Potom teprv stříleli zapsaní střelci, a to v témž pořádku, jak písař je byl zapsal.

Slavnost dala se na svatodušní pondělí; však nepodařilo se vždy střelcům srazit ptáka již prvního dne, a střelba odložena byla na den následující. Střelci dávali se znova zapsat a platili opět některý poplatek, však počet jejich býval obyčejně menší.

Jak titul slavnosti ukazuje, střílelo se do dřevěného ptáka, jenž byl vztyčen na vysoké žerdi a jehož hlava, ocas a křídla patrně vynikaly. Kdo sestřelil trup ptáka, slul králem, kdo křídlo, byl maršálkem. Do register vpisování i ti, kdo sestřelili hlavu a ocas. O hodnotu královskou i maršálskou zápasili po všechna léta mnozí ctizádostiví střelci; hned při zapisování udati bylo střelcům, zdaž jim jde o hodnotu. Jiní, jimž nešlo o království ani o maršálství, leč o nějakou cenu vůbec, dali se zapsat mezi druhé střelce. Ovšem i král ke svému vyznamenání dostával peněžitě ceny. R. 1564 dostal král 2 kopy, 1565 1 kopu, 1580 3 kopy 30 gr.; tohoto roku dostal střelec, jenž právě křídlo srazil, 2 kopy, levé křídlo 1 kopu 30 gr., hlavu 1 kopu, ocas 45 gr. Bylo tedy celkem odměn při střelbě do ptáka pět. Ostatní stříleli o cínové nádoby. Sestřelené kusy ptáka byly trofejemi vítězů a odnášeli si je domů na památku, někdy i darem někomu věnovali.

Jak tu bylo za slavnosti „na Ptáku“ a „na Hliništi“ veselo! Diváci seděli na sedadlech různého způsobu, páni nejspíše ve stanech, a odtud pozorovali zábavnou kratochvíli. Hoštění zvaných hostů dalo se na útraty pořadatelů. R. 1594 hosté vypili 16 pint piva od Pýšů (2 kopy 12 gr.); roku 1596 snědno bylo koláčů od Mandaleny za 40 gr. R. 1600 dopráno vína z pokladny pořadatelů i p. děkanovi a darováno mu ho za 33 groše. K r. 1654, kdy nejobširnější účet se zachoval, stála celá slavnost dva dny odbývaná 8 kop 23 gr. a 4 denáry.

Kdo se stal *králem ptačím*, dával k pořádku havéřskému „pro paměť“ dělat stříbrný erb. Stali-li se cizí hosté ptačími králi, opomínali někdy odvést stříbrný erb, někdy snad pro náklad. Ale pořádek havéřský upomenul na povinnost. Roku 1612 psal pořádek havéřský ptačímu králi Pavlu Skřetovi ze Závorice o erb; z r. 1624 zachovala se stížnost havéřského pořádku o tom, že mnozí království obdrželi, ale po častém upomínání pomoc přijavše, erbů od sebe nedali, jako Radslav Hlavsa z Liboslavě, Šebestian Helzl ze Sternova, Pavel Skřeta Šotnovský ze Závorice a p. Václav Voříšek.

Stal-li se králem ten, kdo neměl peněz nazbyt a jemuž vypravovat erb činilo nesnáze, směl ptačí království přenést na jiného. R. 1631 stal se králem Václav Ramiada z Čechu, služebník, a odstoupil království, poněvadž byl potřeben, sousedovi a radnímu Janu staršímu Kambriovi.

K listinám o této zábavě v archivu kutnohorském přiloženy jsou dva listy, jež svědčí o střelení ku ptáku v Heřm. Městci r. 1580. Na prvním oznamuje rada heřmanoměstecká, že z dovolení pána tuto neděli po sv. Petru a Pavlu střeleti se bude ku ptáku o 2 voly za 14 kop a druhý za 12 kop míš., a potom nazejtří ku 3 kuželkám třemi víchy o koně za 40 kop míš. hrátí budou. Počátek v 16 hodin. Vzdálenost, z které se střílelo, byla 3 kopy loket.

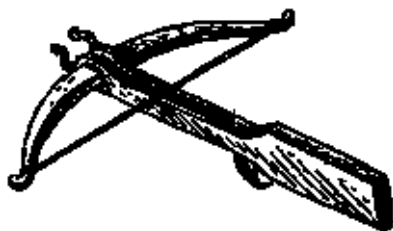
Přežitek slavnostní střelby starodávnými kušemi ku ptáku na bidle, sbitém ze silných prken, zachovával se v čas letnic nejvíce v krajinách severních, v Litoměřicku, Boleslavsku. V České Lípě městská rada střelcům z lučiště r. 1581 stanovy potvrzuje, jak se lučníci při střelení ptáka chovat mají. Těmto střelcům z lučiště daroval a potvrdil hrabě Arnošt z Kouniců dne 6. června 1672, pán na Nových Zámcích, z česko-

lipského pivovaru 18 sudů piva ku střelení královského ptáka dravého (jestřába) o svatodušních svátcích. Což se ještě r. 1810 slavilo za přítomnosti V. Krolmusa, tamtéž studujícího. Kdo vylučil lukem poslední dřívko na žerdi zavěšeného ptáka, byl králem. Řídil jako král slavnost, louky užíval, přálo se mu od měšťanstva až do zvolení nového krále o příštích letnicích.

Památkou, že svatodušní střelby ku ptáku bývaly slaveny po celých Čechách, jsou místní jména blíže některých měst. Podle Krolmusa na Letné (Belvederu) u Prahy bývala střelnice a střílívало se o závod na dřevěného ptáka. Podobně udržovaly a udržují se jména „na Ptáku“, nazývá se tak např. předměstí mladoboleslavské „na Ptáku“; podle svědectví Knappova návrší blíže Jaroměře, jež slove nyní „na ptáčích“, ještě v minulém století bývá nazýváno „Pták“. Polyxena z Lobkovic r. 1606 zakazuje, že „v žádném jiném místě, kdyby nějaká střelba býti měla, ručnice své prubovati žádný, ani jinak z ní střileti nemá, kromě u *ptáčnice*, kteréžto místo od starodávna k tomu jest nařízeno a vyměřeno.“ Ptáčnici je tu patrně míněno místo, kde se ku ptáku střílelo, a jméno toto je příbuzné s výše uvedenými „na Ptáku“, „Pták“ apod.

Střelecké spolky vyměnily nepraktické kuše za střelnou zbraň, ale čas, kdy slavnostní střelbu do terče pořádali a dosud pořádají, zůstal týž – totiž svatodušní svátky. Potvrzuje to kněz Damascen, volaje na zač. XVIII. stol. z kazatelny o letnicích: „Nacházejí se až dodnes také v království slavném českém výborní střelci, kteří často, zvláště tyto Boží svátky (svatodušní), v střelbě cvičiti se obyčej mají; kdo z nich předeck má, toho obzvláštním nadáním zvelebují.“

V krajích českých a slovenských po vsích na letnice bavil se lid jízdou, honěním, koupáním králů, průvody a tanci královniček – po městech pak královskou hodnost při střeleckých zábavách vznášeli na krále ptačího. Lid venkovský slavil krále letničné, rusalné – cechy městské krále ptačího! Letnice byly věnovány hrám a zábavám králů a královniček!

V.
OBŽÍNKY

Žněte, žněte, dobře zažínejte...

ŽNĚ

Svatá Markéta srp hází do žita, aneb vede žence do žita, poučuje staročeské pořekadlo o zážinku, zážinkách, začátku žní. Staročeský kalendář cisiojan rýmoval o zážinku o několik dní později, na sv. Maří Magda-

lenu: Žat chodila Manda, tj. Mandalena. Žně bývaly téměř svátkem pro celou dědinu. Ruka Páně byla otevřena. Pole zajásala zpěvem, veselým hlaholem. Dětská drobtina nemohla se již dočkat, až v poledne a večer na dvoře ulehne kolem své mísy na zemi vedle kola unavených a za celý den propocených ženců, při čemž se žádalo, aby každé dítě do statku přineslo si svoji lžici z domova. Moderní žací stroje, s ušetřením počtu ženců a žneček, na ruby obrátily starodávne zvyklosti a zábavy, o nichž pomalu nebude již ani potuchy. Obrázek starodávnych žní budou číst zanedlouho naši potomci jako líčení z věků dávno uplynulých.

Věrný výjev, líčený slovem, jak žnečky žaly a zároveň si povídaly, „helekaly“, „hlásaly“, zachoval r. 1603 Jiří Tesák Mošovský v biblické komedii o známé Ruth, sběratelce klasů v strništi hospodáře Boose, jenž pak pojal Ruth za manželku. Mezi vážné výstupy vložil pro obveselení posluchačstva nácrtek, jak žnou dvě děvečky, jistě podle skutečnosti, jak znal tehdejší způsob práce ve žních...

Důra: Co hádáš, Elsa, jak se nám povede dnes, když to chce pán mítí, abychom přece sežaly dnes všecken ječmen? K tomu též i snopy snesly, do mandelů by se svezly potom snáze, když bude čas, by nezhyňul ni jeden klas?

Elsa: Ba, já bych již ráda byla, by co nejdřív žeň minula, aby vždy mé někdy ruce odpočinuly od práce. Nebo již je čiji ledva, tak jsem je sobě vytáhla. Co pak ledví a má záda tak mne bolí, ach, přeběda! Nemohuť se ani sehnout, ba ani s místa dobře hnout. Těžko mi, když se chci drbat, neb někdy s pacholky pohrát. Však i to bych

Žně v bibli Severinově z roku 1529.

přetrpěla, kdybych se byla neopálila velmi tak velice, až mne bolí obě líce, takže mne skoro neznají, kteří dávno o mne stojí. Medle pověz mi, Dorničko, věrnou pravdu, má sestřičko, není-liž za těžko tobě i to všecko v této době?

Důra: Není, aniž já co na to dbám v nynější časy tyto. Nemyslím ani na vdání, ni s pacholky zahrávání. Nežli vdávání mého čas přijde, dobře já zčerstvím zas. Musímeť vždy něco dělat, prš dešť neb sníh, to nauč se znát. Však jsme se k tomu zjednaly, bychom vždy něco dělaly.

Elsa: Bodej je čerti pobrali, kdo jsou dílo smyslili. Já bych o to dílo nikdy dokud živa nestála; raději bych za tu chvíli potancovala s milými. A ač dosti jsem zemdlená, psím tím dílem

unavená, však bych proto s milým přece šla třebas hned do tance.

Šafář: Co tu děláte, opice a ničemné klevetnice? Neměly-li jste již dávno podle poručení hned ráno při díle se postaviti, co náleželo, sežítí? Já jsem se nadál, že žnete, a vy, mošny, klevectete, co netřeba, to tlampáte a na dílo nic nedbáte. Skůro bych vám po buchtě dal, neb tímto kyjem vás mlátil. Tať by mzda a váš byl podíl.

Elsa: Dej ty nám jen pokoj, stroupe, co tobě jest do nás, hňupe. Hleď, aby něčeho sobě neuhonil prv ode mne. Spravuj, co máš spravovati, nechaje nás, hleď se bráti, cožť náleží, to dělati, netřeba nás vyslýchatí. Nelíbíliť se co do nás, však pána máš, žaluj na nás. Pakli nám nedáš pokoje, dámť, až se sám řas zasměje.

Šafář: Nu, máte to vědět jistě, žeť vyzvoním na vás čistě a oznámím všudy všechno, co od vás bylo tlacháno. Však aby se udělalo, co se dávno zdělat mělo, táhnětež hned se mnou obě na pole, ať nepraštím tebe. Nemeškejte, hned vám pravím, ať by bylo s vaším zdravím.

Elsa: Táhni jen sám napřed, táhni, nedbáme nic na tvé lání. Dobře za tebou třfíme a svou práci zastaneme.

Důra: Jáť jsem na to neuměla myslet, aniž jsem tak smělá, bych se tak měla opřítí a šafáři odepřítí. Kdo ví, jak se nám povede, když on s námi doma bude!

Elsa: Dej ty sobě čistý pokoj; nebude, neboj se, rozbroj. Šafář je bázlivý velmi, aniž co mnoho mluvit smí. Budem-li my jen mlčeti, on úst nesmí otevřítí, aniž co kdy vyhrá na mně; naučímť já ho mores drahně. Sáhne-li jen na mne prstem, posvítímť já mu zas pístem, než bych se mu šidit dala.

Důra: Medle nech toho tak žvaní a daremného tlampání. Pojdme raděj k naší práci, ať se nám nesmějí zrádci, ti přemilostní jonáci, naši pacholci domácí...

Šafář: Hleď každý díla svého, zanech klevetání všeho. Náš pán hynky bere se k nám, pospěš každý, by nebyl lán.

Hospodář Boos: Musím jednou ven vyjítí a na pole se projítí, mezi dělníky pohledět. Tomuť chce již dnes tento svět. Kdo se na čeleď bezpečí, z nich často spouští své oči, nemnoho ten bohat bývá, víc škody než zisku mívá. Hej, zdař Bůh, čeládko, zdař Bůh!

Ženci a žnečky: Zdrávi vaši milosti!

Šafář: I s vaší rač býti Pán Bůh!...

Podobně, jako líčí Tesák Mošovský zábavy a rozhovory žneček, udržoval se obyčej, dokud se žalo srpy po starodávnu, že se písněmi, popěvky pro zábavu hlavně žnečky dorozumívaly, za snídání, oběd, oddech žádaly, šafáře, brousila, pána chválily, kolemjdoucím se posmívaly, lenivé hanily, pilné pochvalovaly – všecko táhlým nápěvem, starodávnými písničkami, které podivně se shodují, skoro doslova mezi sebou, ať z Čech, z Moravy nebo ze Slezska a Slovenska.

Toto „hlásání“ žneček pro zábavu při žatí obilí v Prácheňsku a v Budějovicku líčí Erben. Dvě žnečky vstanou od své práce a zakryjíce sobě obličej hrstí obilí „hlásají“ krátkými písničkami chválu neb hanu některé osobě, buď příchozí, anebo která s nimi jest na poli. Ty písničky jsou větším dílem improvizované podle jistých nápěvů starobyklých, ježto se nápěvům ruským podobají v tom, že se v nich poslední nota „dodržuje“.

Žnečka
z rukopisu ze XIV. stol.

1. *Hospodář:*

Zafoukej, větříčku, z Dunaje, z Dunaje,
uraz jablíčko nebo dvě;
ať jsou pěkný červený, červený,
k našemu pánovi podobný.

2. My máme pána mladýho, mladýho:
u Voseka mají starýho;
toť nám ho dal Pán Bůh sám, Pán Bůh sám.
Panenka Maria, svatej Ján.

3. *Brousilovi*, jenž na poli žencům srpy pobrušuje:

Ten náš brousil nepobrousí,
až ho každéj pěkně prosí,
oho! až ho prosí:
von se bojí vo ten brousek,
že už ho má malej kousek,
oho! malej kousek.

4. *Šafáři:*

S tím šafářem je rekrací,
von má kalhoty hrkací;
vony na něm hrkají,
až se strníštete chytají.

5. *Mládenci:*

Tomeš Javůrkojc moc zmůže,
von má holku jako růže,
pěkně hezky červenou,
k tej nejpěknější růži podobnou.
Kdo chce vědět, kerá je:
Mařenka šenkýřojc – hezká je!

6. Pod tím kopcem, jalovcem,
hrála tam má milá s brabencem;
a to nebyl brabenec,
byl to hezkej mládenec.
Kdo chce vědět, kerej je:
Honziček rychtářojc – hezkej je!

7. U Javůrků kohout zpívá –
 Honza Žíloje leze z chlíva,
 dřeváky si v ruce nese,
 miloval by, až se třese,
 ouvej! až se třese.

8. *Panně:*

U kovářů hodná louže,
 Marjánka je jako růže,
 jako růže nejkrásnější,
 Pavlouškovi nejmilejší,
 ouvej, nejmilejší.

9. U Šohajů pěkný javor –
 Baruška je jako fábor,
 jako fábor nejkrásnější,
 Františkovi nejmilejší,
 ouvej! nejmilejší.

10. *Příchozímu:*

Támhle sem jde jeden mužskej,
 podívejte se, jak je hezkej:
 von je hezkej své panence,
 tej šenkýřojic Madlence.

Koza. Kdo při polní práci za jinými pozadu zůstává, je „na koze“. Odtud řada posměšných, čtveračivých popěveků, povzbuzujících k čilejší práci i vtipkujících:

11. Žněte, holky, zažínajte,
 ani hlavy nezdvihejte;
 kerá hlavu pozdvihnete,
 na kozu se dostanete.

12. Andulka je na koze,
 Jiříček jí pomůže:
 kerakpak jí pomůže,
 když von tam k ní nemůže?

13. Káča leze na kozu,
 já tam za ní polezu;
 kudy Káča, tudy já,
 chytím-li ji, bude má.

14. Když ženci navečer jdou s pole domů, zpívají:

Už je sluníčko za horou,
 lhotečtí ženci s pole jdou.

Paňmámo, neste večeri,
 už vám jdou ženci do dveří.

Náš hospodář je hodnej pán,
 von nám daruje piva čbán.

Život poddaného lidu byl krušný. Ale, jak jsme poznali z uvedených popěveků, při všem tom strádání byl lid bodrého ducha, vnímavé a veselé mysli, tak veselý jako ta rozkošná krajinka, kterou obýval např. na Jesenicku. Tuhou prací oslazoval si ve žních zpěvem. Za zpěvu ubírala se chasa z panských dvorů do práce. Při práci dělný lid si prozpěvoval na polích veselé písně, ba i když prací znaven večer se vracel po celodenním lopocení, všudy po cestách hláholil veselý zpěv.

Ve žních za ranního úsvitu vypravila se chasa se šafářem na pole. Slunečko ozářilo již zlatem vrcholky okolních kopců. Chasníci spustili:

Sluníčko vyšlo z hory ven,
má milá praví, že je den;
rozsvítlo do světnice,

na její bílé lavice,
rozsvítlo do komory
na její bílé peřiny.

Již zapadly zlaté paprsky i do údolí; zapadly na doškové střechy sivých chat a jasmem jich zazářil panský dvůr. Tam s touhou zalétají myšlenky mnohé švarné dívčiny, která by si přála, aby zaujala jednou místo zámožné a vážené šafářky:

Sviť, sluníčko, sviť tam na ten šafářův dům,
až šafářka umře, aby byl šafář můj.

Chasa došla na pole; nastává tuhá, avšak radostná práce. Zazvonily kosy, srpy, zazvonil i zpěv mladé chasy:

Náš táta je s mámou doma,
on s námi žít chuti nemá.

Za zpěvu se daří práce dobře, rychleji jí ubývá. Blíží se doba snídaně, kterou všichni již netrpělivě očekávají. Chasa zahlučí, zareptá:

Co to máme za pány,
že nám tak dlouho nedávají snídani?

Leč snídaně ještě nepřichází, třeba tedy šafářku proto trochu pobídnout, aby si přichvátala:

Už jsou ženci za dvorem,
zastrouhejte, šafářko, zázvorem,

Šafář krotí netrpělivé, chasa těší se již na snídani:

Šafář hlavou kejvá,
že snídaně bejvá. Ho, ho, ho!

Šafář hlavou třese,
že snídani nese. Ha, ha, ha!

Chasa posnídala, posilnila se a pak se dala zase chutě do práce. Šafář zahálet nedá. Blíží se poledne, doba odpočinku. Leč šafář dosud nedává rozkazu, aby se v práci ustalo. Chasa začíná již opravdu „dělati hubou“.

Co to máme za pána,
že nám tak dlouho poledne nedává?

Po odpoledním odpočinku v práci pilně se pokračuje, aby byla do večera hotova. Veliká část pole je již pokosena; třeba přehlédnout, mnoho-li jí ještě zbývá:

Podívejme se na žence,
daleko-li jsou od konce!

Vyřezávaný roubík z Vodňan v jižních Čechách.

Čtverák šafář chytře to nastrojil. Silnější, hbitější žence postavil do řad předních, slabší pak do řad zadních. Zadní ženci musí si tudíž přichvátnout, aby se nepozdili, aby nebyli (jak jsme název poznali) „na koze“. Proto jde práce rychle od ruky, a ženci dodávají si chuti k práci další:

Kdo se nerad hejbá,
ten „na koze“ bejvá.

A té „kozy“ každý žnec se bojí, aby ji nemusil sám „odřítí“. Však přední ženci jsou mnohem hbitější, práce jim ubývá rychleji, zadní pak se opožďují. Proto přední ženci si vychvalují svou práci, zadním pak se „porouhají“.

Ti přední ženci hodně žnou,
ale ti zadní ženci kozu dřou.

Zadní ženci naříkají a na přední volají:

Ti zadní ženci nemůžou,
až jim ti přední pomůžou.

Ubohá jedna žnečka valně se opozdila a práci nedokončila zároveň s ostatními. Proto musí ten konec sama dožít, sama tu „kozou odřítí“ – „zůstala na koze“. Ubohá zavzdychá:

Vostala jsem na koze,
kdopak mi z ní pomůže?...

Den je parný, práce úmorná. Všem vysychá již v hrdle, rádi by se občerstvili; proto „horákají“ na blížícího se pana správce:

Pan správce je hodnej pán,
jestli nám pošle piva džbán.

Nu, a pan správce je vskutku hodný a vlídný a s ženci je spokojen. Nastává pohov a občerstvení. Rozveselená chasa pronáší různé přípitky:

Zelená se vobora,
na zdraví pana direktora!
Zelená se hájíček,
že je pan správce jako soudíček!

Leč třeba též vzpomenout na pana písaře, na jehož pěkné postavě spočinuly zraky dovádivých žneček:

Zelená se verbánek,
že je pan písař jako obrázek.

A čiperná divčina, které se pan písař zvláště zalíbil, pochlebně zašveholila:

Není tu žádnej tak hezkej
jako pan písař nalžovskej.

Pokračuje se v práci. Slunko se chýlí k západu, zachází již za jesenický kostelík. Celodenní práce ženě znavila, zpěvavé žnečky touží již po žádoucím odpočinku:

Slunečko jde za kostel,
já bych ráda na postel.

Práce zbývá již nemnoho; všichni se těší na odpočinek:

Až my toho pole požneme,
potom si odpočineme.

Práce je skončena, koza dodřena. Vesele se to kráčí žencům za šafářem k domovu. Stavějí se do řad:

Párem, ženci, párem
za tím naším pánem!
Řadou, ženci, řadou,
za tou naší pannou!

Již došla chasa na poslední kopec, odkud pěkný rozhled po utěšeném kraji a milý pohled na rodnou vísku s bělavým kostelíčkem, dřímajícím ve stínu staletých lip. Té své rozkošné krajince a milé dědině, v níž ztápí se v záři večerních červánků jejich zrak, platí poslední pozdrav a píseň:

Co se to tam zelená,
ta Jesenská krajina?
Zelenej se, zelenej,
Jesenský kraj veselej!

Jako v Čechách, rozléhal se i na Moravě a ve Slezsku o žních radostný, milostný i škádlivý zpěv, jásot, výskot ženců i žneček, s pole na pole na sebe pokřikujících zpěvavým, táhlým hlasem, zakončeným zvláštními starobylými nápěvy.

Zajdeme si poslechnout „hlásání“ ve žních na Moravě:

Z Myšího od Příbora:

Ai, žali ženci, žali rež,
můj nejmilejší s nimi tež.

Ženci žali, vázali,
mého milého nechali.

Ženci žali po snope,
můj nejmilejší po kopě.

Od Příbora:

Páně Bože, pomahaj,
starého nám nědavaj.

Mladého nam daj, Bože,
on nam robiť pomuže.

Z Polešovic:

Ach, žito zelené jak tráva,
je na něm žencou vejše práva.

Ach, vejše práva, vejše kopy,
váže syneček, váže snopy.

Ach, váže, váže, povazuje,
za ním milenka poskakuje.

Z Vizovic:

Ke koncu, záhonku ke koncu,
navarí hospodyň škubanců.

Do konca, záhonku do konca,
peče nám hospodyň baranca.

Baranca pěkného, tlustého,
našla ho za plotem zdechlého.

Do konca, záhonku do konca,
najdem s křivú nohú mládenca.

Já by Pána Boha prosila,
by sa křivá noha sprostila (narovnala).

Z Jankovic:

Pane náš, pane náš,
chystaj nám aldamáš (mad. litkup, pití),
chystaj nám ho z lásky,
sbíraly sme klásky.

Co sme sa nažaly,
klasů nasbíraly
na tom panském poli,
až nás hlava bolí.

Hostinské děvčátka,
malú vůlu máte,
to je vaša vůla,
co si zazpíváte.

Od Brna:

Holianské pastocha
má hodnýho lenocha,
hejno, lenocha.

Navařil mo baňo moch,
na, lenochu, naper břoch,
hejno, naper břoch.

Z Kašavy:

Už sme sežali, už nic nemáme,
kom' ty kosáky pochovat dáme?

Chystaj, sedláku, chystaj stolicu,
na tú stolicu hodnú sklenicu;

do tej sklenice dobrej pálenky,
ať sa napijú vdovy, panenky.

Od Klobouk u Brna:

Žaj, srpečku, žaj,
nedaleko kraj.
Abychme se tam dostali,
se svým milým rozprávěli,
Pán Bůh nám to daj.

Z Nového Hrozenkova:

Zažínaj, zažínaj,
budeš dobrá žnica,
budeš synečkovi
dobrá pomocnica.

Žalo by sa, žalo
to dobré žnivečko,
dyby mně vázalo
moje srdenečko.

Žalo by sa, žalo,
ai by sa vázalo,
dyby potěšení
za mnú posedalo.

Z Jankovic:

Žala sem já,
žala podle lenivého.

Až sem sa dožala
chládku studeného.

Chládku studeného,
chlapa lenivého,

vezmi mně ho,
Bože, a daj mně jiného.

Z Buchlovic:

Žněte, žněte, dobře zažinejte,
ani hlavy hoře nezvihejte.

Esli hoře hlavy pozvihnete,
na veliké *kozi* ostanete.

Žněte, žněte, mlynářovi ženci,
peče se vám komár na roženci.

Jiné písně ženců na Moravě zapsal Frant. Bartoš:

1. Jož sem se dožala
k zelenýmo hájko,
take-li se dožno
k tobě, můj šuhájko.

chystaj nám ho z lásky,
zbírali sme klásky.

Co sem sa nažala,
snopů navázala,
ešče sem dostala
švárného šohaja.
2. Žaj, srpečko, žaj,
nedaleko kraj,
ráda bech se tam dostala,
s milém něco rozprávěla,
Pán Bůh nám to daj!
3. Nebodo *na kozo*,
aj, deť mně to mrzí;
nebo každá koza
vocas zhůru drží.
4. Až to kozo doženem,
k večeri se poženem,
jabor zelené.
5. Mý zlatý slonečko,
nezacházé ješče,
ješče je můj milé
na daleké cestě.

Ne tak na daleké,
jak se nekemo zdá,
ješče bech tam bela
tříkrát do večera.
6. Náš hospodář hodné dvořák,
von má jedné žence pořád.
Naša pani hodná dvořka,
vona dobrá je kuchařka.
Naša pani hodná pani,
má střevičke viksovaný
a pančuške štrikovaný.
7. Ja veru, pane náš,
dajže nám oldomáš,
dajže ho nám z lásky,
sbírali sme klásky,
dajže ho nám směle,
robili sme tebe.
8. Pane náš, pane náš,
chystaj nám oldomáš,
9. Aldamáš, aldamáš,
kde je ten správčí náš?
Už sme domlátili,
on nám dá aldamáš.

A jak nám pan správčí
aldamášu nedá,
nech si na taktorok
iných kosců hledá.

A ten náš pan správce
aldamáš nedává,
ale sa před nama
do sklepu skovává.

Milostpaní naša
aldamáš nám snášá;
snášaj nám ho z lásky
zbírali zme klásky.
10. Tá naša gazdzina
jako makovica,
tak sa preletuje
jako laštovica.

Naša pani mladá
večjeru nám hladá,
požčává si hrnców,
že má mnoho ženców.

Gazda náš, gazda náš,
chystaj nám oldomáš,
veru sa pred nami
za dvere něskováš.

Chystaj, gazda, odomáš,
čo to žitko dobré máš,
chystaj že ho na náhle,
kladli sme ho na mandle.

S moravskými a slezskými popěvky žneckými shodují se písně, jimiž za žatvy se rozhlaholila pole jásotem i dumavým steskem slovenských žnic a ženců. Vítají žatvu, posuzují obilí, hovoří s poletujícími ptáčky, s křepelici, holubicí, laštovici, pobízejí srpek ku práci, vzpomínají svých šuhajů v předtuše sobáše, svatby. Zpívají o začínání, vyžíňání a dožíňání. Jako v Čechách a na Moravě posmívají se tomu, kdo dožíňá, zůstane „na koze“, na Slovensku baví se výsměchem, že Anička zůstává „na chvostě“. Písničkou opěvá žnica pořežení ruky, horko. Vítá duhu, dešť. Poslyšme jen zvonivé hlasy:

1. Žatva milá, žatva, vitaj s novým chlebom!
Už budeme zpívať tam pod holým nebom.
2. Pole moje, pole, rozdeleno v dvojce:
v ktoromžto je, v ktorom, potěšenia moje?
Potěšenia nemám, potěš ma, Bože, sám,
potěšže ma takým, čo ho v srdci nosím.
Potěšenia moje, v ktorej si krajíně?
Dobré moje srdce za tebou nezhyne.
3. Čože mi je po ňom, po poli zelenom,
keď sa mi neprejde moje srdce po ňom.
Veru je to pole všeco opálenuo:
a moje srdečko všeco obolenuo.
4. To Turčanskuo pole rovné jako grešla:
po ňom sa prechodí moja milá duša.
To Cinkotskuo pole rovné jako peták:
po ňom sa prechodí muoj milý neborák.
5. Hlavička ma bolí, srdečko vo mně hra:
ach beda, prebeda, čo že to znamená?

Znamená, znamená, že mi Bóh dobre dá:
a já si tak myslím, že vyžíňat musím.

Čo by vyžíňala, verbych ništ nedbala,
len bych si šuhaja po voli dostala.
6. Nebojte sa, chlapci, nebojte sa hladu,
už je žítko zralé níže Bělehradu.
7. Mám já jednu lastovičku, ona ráno zpívá:
„Vstaň hore, vstaň hore, má milá premilá.“

Mám já jednu prepeličku, ona vo dne volá:
„Pod! pod! žať! Pod! pod! žať, diovčatko, do pola!“

Mám já jednu holubičku, ona večer kvílí:
„Chod' domov, chod' domov, přijde k tebe milý.“
8. Čié to husy, čié to, vyzobaly žito,
vyzobaly klasy, šuhajové vlysy.
9. Diovčence do žatvy!
Srpy ako břitvy,
ktorá vyžne postať,
má šuhajka dostať.
10. Hrajže mi srpok, hraj, daleko je muoj kraj,
ak nebudeš hrati, tu budeš bývati.
11. Žala by já, žala, hlávku nezdvíhala,
keby pri postatí frajerika mala.

Žala by já, žala, na širokú postať,
keby já věděla, komu sa mám dostať.

Žala by já, žala, s velikou radostou,
keby já věděla, že budem nevestou.
12. Rada všetko robím, nejradčej žnem v poli,
třebas ma chrbátik od shýbania bolí:
Čo bolí chrbátik, to zahojá očka,
kedykoľvek pozrem na muojho Janička.
13. To je tá, to je tá, čo nerada robí,
na slunce pozerá, či skoro zachodí.
Dobrá som já, milý, dobrá som já žnica,
vezmi ma, budem ti dobrá robotnica.
14. Žnica som já, žnica, dobrá robotnica,
za druhou dve kopy a za mnou dva snopy!

Žnica som já, žnica, zpievám pekné nuoty,
ach, ale sa hanbím zajtrajšej soboty.

Mezi nehty vuošta (osiny, ostí), prsty popichané:
Akože mi, milý, dáš prstenček na ně?
- Slncom ohoreli líčka obidvoje:
akože jich bozkáš, potěšenia moje!

15. Pole širé, pole, pokiaľ že si moje?
Až po ten chodníček, kde žne muoj Janičok.

Od toho chodníčka až po tu studničku,
kde som ho viděla dnes píti vodičku;

a od tej studničky až tam k tomu kričku,
kde som ho viděla ce poludnia v sničku.
16. Ani mi to žatia poriadkom neide,
keď si já nevidím milého pri sebe.
17. Vysoký je Lisec, ešte vyšší Drienok,
ktorý že mi družba bude snímat vienok?

Ten bude, ten bude muoj vienok snímati,
co bude najlepšie toho léta žati.

Tá bude, tá bude ai moja družica,
co bude najlepší toho léta žnica.
18. Veselá, veselá našo pána rola,
keď hu obveselí naša dobrá vuola.
19. Zažínajže, diovča, bude z tebe žnica,
budeš šuhajovi dobrá pomocnica.
20. Žnimeže len, žnime, od kraja do kraja,
azda si vyžneme švárného šuhaja.
Žnimeže len, žnime, od konca do konca.
Azda si vyžneme švárného mládenca.
21. Cože tá Anička na *chvostě* zostáva?
Či má kosák tupý a či je nezdravá?

Nie ona nezdravá i kosák má nový,
ale sa obzerá vždy po frajerovi.

Anička, Anička, žni skoro ten chvostík,
věru ťa vysmeje, keď príjde šuhajik.
22. Veje vietor, veje, po jačmenom klase,
každuo diovča pozná milého po hlase.
23. Lúbosti, lúbosti, ver jej já mám dosti:
Ver jej já mám dosti ako v poli ostí,
Frajeri, frajeri, daromné chlapčiska,
mám vás ako v poli planého strniska.
24. Našla som korčeky, idem sa podívať,
ako bude ten rok obilia podsýpat?
Dobre bude, dobre podsýpat ai platit,
ak ho bude šohaj spolu se mnou mlátiť.
25. Znojík mi je, znojík (vedro),
duša moja Janík!
Urob mi chládočok,
z tvojích bielych líčok.
26. Šuhajík, šuhajík, ťaží sa mi iti,
choď mi pre ocelník kosák uostriti.
27. Žalo diovča, žalo raz, žalo šošovičku,
kosák sa jej vyšmikou, porezau ručičku.

„Ach, Bože muoj, Bože muoj, kdo mi ztrábi
ránu?“
Šuhaj súsed pribehou ťešiť uplakanú:

Znám já, diovča, zelinku na tvoju ručičku,
ale ti ver nepoviem chyba za hubičku.
28. Ej, žala ja, žala, urezala ja še,
pro tebe, šuhaju, obzerala (ohlížela) ja še.
29. Keby boli Slováci,
šla by som jich bozkati,
ale že jsú Maďari,
všecku by ma zbabrali.
30. Bude dážd', bude dážd',
dúha vodu pije,
muoj milý má nový klobúk,
azda mu ho zmyje.

Dolina, dolina, na olině duha,
keď na jedna nechce, niš to, bude druhá.
31. Naša paní je mladá,
robí jej čelad rada;
ale je neopačná,
robí jej čelad lačná!
32. Naša paní, naša, olevant nám snášá,
keď snášá, nech snášá, však je paní naša.
Naša paní skúpá, pomaličky stúpá,
stúpaj, paní, směle, žali sme vesele.

33. Išlo děvča žito žat zemskému pánovi,
a jemu sa zazdaly jeho bielé nohy:
„Ei, děvčátko, děvčátko, poď ty ko mně slúžit,
nebudeš ty nič robit, len kočiša (kočí, vozník) lúbit.“
- „Ei, nechcem já lúbiti kočiša vašeho,
ale by som ta išla za pána samého.“
34. Dostal sa mi, dostal, ostredok široký,
čo mi ho naoral šuhaj černoooký.
35. Pán páter sa divá, či sa dožne niva?
Dožne, ak dá žencom pirohov a piva.
- Dožne ai poviaže, ai snosí do krížov,
ak slubí vizačom vinečka a slízov (šišky).
- Všecko sa urobí, kým nepadne rosa,
ak dá robotníkom dnes večer gajdoša
(dudáka, muziku).
36. Lány moje, lány, vy široké lány:
Pre čo ťa, šuhajko, každý človek hani?
Třebas teba hani celý široký svet,
já ťa rada vidím, šuhajko, biely kvet.
37. Třebas ty máš, diovča, pyšné celý lán,
a já len tu zahradečku jako dlaň:
Nebudeš má, není možná,
tys děvečka, tys děvečka falešná!
38. Už sme vrchy požali, ještě máme kosiska,
kázali nám poháňat naše staré dievčiska.
39. Čié že je to jarnié žítko pod horami?
Vybili ho vrané koně podkovami.
- Zelená je pohanočka, zelená je.
Trhajže ju, duša moja, voňavá je.
- Skočila som do zahrádky, skočila som.
Odrhla som tri rúžičky, voňala som.
- Okolo mňa, šuhajičko, okolo mňa,
ako ptáčik jarabáčik okolo pna.
40. Zelenuo žítko do kolena,
vezmi ma, milý, na kolena;
- zelenuo žítko zakvitává,
už ma muoj milý zanechává.
41. Ej lúka, lúka, zelená lúka!
Rád bych sa ženil, nemám klobúka.
- Ej lazy, lazy, zelené lazy,
rád bych sa ženil, nemám peňazí.
- Ej žítko, žítko, zelené žítko!
Poďme, má milá, zožneme všetko.
- Ei hráštek, hráštek, zelený hráštek!
Poďme, má milá, tam na ten vrštek.
- Ei vika, vika, pekná jarina,
zalúbiu som ťa, švarná děvčina.
- Ei jačmen, jačmen, zelený jačmen!
Za tebou, milá, šialit sa začnem.
- Ei oves, oves, zelený oves!
„Ver, milý, nedbám, třebas sa oběs!“
42. Roží málo, roží málo, žita ništ;
ako že sa ty, Janičku, oženíš?
43. Už sme sa nažali, hrstí naválali,
kdože ich poviaže? keď šuhaj nemuože.
- Žnimeže len, žnime, azda keď dožneme,
tamto na úvratěch šuhajka najdeme.
- Už sme sa nažali žítka zeleného,
ešte sme nenašli šuhajka švárneho.
44. Nevyberaj diovča v tanci,
ale v letě mezi ženci.
Pozříže si po údolí,
akié ona hrstě valí.
45. Prepelička prepeluje,
svojím dietkám rozkazuje:
- Moje milé drobné děti,
kdeže sa mám s vami dieti?
- Už tvé žítka zožínajú,
už nám živnosť odberajú.

46. Naša paní Rebeka,
trimá ženco zdaleka,
ne tak oni zdaleka,
z Rochovského vidieka (kraje).
Takiaho pána mámo,
ani ho nepoznámo.
Na vysokých nožičkách,
v počerných nohavičkách.
47. Hraj, srpík, hraj,
už ti nedaleko koniec, kraj,
ei, od kraje až do kraje,
hraj že mi, srpík, hraj!
48. Koby já mala miliaho doma:
Ta domo, ta domo!
Ale já nemám miliaho doma:
Ne domo, ne domo!
Ale si pošlem koňa vraniaho,
Osedlaniaho, pre mojho miliaho.
49. Vlakom, sluniačko, vlakom,
pojdeme domo mrakom.
- Já se mraku nebojím,
len si s milým postojím.
- Mraku som se nebála,
len som s milým postála.
50. Za hor, slunečko, za hor,
za ten zelený javor,
za ten najzelenější,
kde je muoj najmilejší.
51. Žnimeže ho, žnime, takže ho dožnime,
kade ho dožneme, hned domov puojdeme.
52. Čo budeme robít? už sme porobili,
budeme sa válat s vršku do doliny.
53. Už sme my, už sme my hotovi s výžinkom,
jakým že nás uctiá naši páni pintom.
54. Žnimeže len, žnime, že by sme dožali,
že by sme dnes večer oldomáš vyhráli.
55. Zaraduj sa, pane náš,
vyhráli sme oldomáš:
„Akýže ste vyhráli?“
Pšeničku sme dožali.
56. Hotuj, pane, oldomáš, oldomáš,
zrobili sme, kde čo máš.
- Hotuj, pane, večeru, večeru,
dvanáct funtov pečenu.
- Ještě k tomu pint vína, pint vína,
pečeného kapúna.
57. Domov, ludia, z pola, už vám čas prichodí,
raňajšia zornička za horu zachodí.
Domov, ludia, z póla, komu dobrá vuola,
a komu nie k vuoli, nech nocuje v poli.
58. Už nám Pánboh pomohou, pomohou,
jiným ludom nemohou, nemohou.
A vy rečte: o Bože! o Bože!
I vám Pán Boh pomuože, pomuože.
- Už my domov ideme, ideme,
čo večerat budeme, budeme?
Pečeného káčera, káčera,
to je naša večera, večera.
59. V našho pánovom dvore,
stojí ruže na stole;
náš pán se v něj preberá,
že vam peknú paňu má.
- Hotuj, pane, večeru,
dvanáct funtov pečenu,
hotuj k tomu lyžice,
idú ti domo žnice.
- Hotuj, pane, taniäre,
idú domo väzare,
jeden väzar nám zostal,
hlávky bolenie dostal.

VÁZANÉ HOSPODÁŘE

Oblíbený býval zvyk, že hlavně žnečky svazují nebo ovazují hrstkou požatého obilí ruce nebo nohy tomu, kdo prvně k nim na pole přijde. Ať je to hospodář, nebo někdo z jeho rodiny, musí dát na pivo. Také způsobně kladou přes pěšinku, na cestu mimojdoucímu hrstku obilí nebo při vázání povřísko za týmž účelem. Tato zábava se jmenuje *vázati někoho a dostati za to vázaného*.

Obyčej ten býval učeně všelijak vykládán. Je prý to přežitek dávných dob, kdy hospodář vystrojoval obětní hostinu své čeledi na začátku žní. Místo takové hostiny prý se nyní dává jen spropitné a vázání značí, že tak dlouho bude lapený v poutech, dokud nezaplatí. Rovněž je násilný výklad německých mytologů (Mannhardta), že prý spropitné žencům je přežitek skutečného se vykupování od smrti, kterou prý ženci trestali mimojdoucí cizince, považující je za polní báječné bytosti, prchající z požatého obilí.

Naši ženci v krajích českých nestarali se ani o cizí božstva ani o tak zvaného obilního démona, prostě zastavili s nevinnou rozpustilostí hospodáře, i jdoucího mimo, známého, neznámého a spustili s potutelnou vážností říkání o svém žneckém právu: „Pěkně vítám, pane hosti, do naší práce s uctivostí. My toho práva nabýváme, že můžeme vázati hrabata, knížata i samého krále. Pročež jim přejem, aby hojnou úrodu letos měli a nám na džbán piva dali a při tom se také dobře měli. Pozdrav Pán Bůh!“

Podobná říkadla při „vázání“ mimojdoucích popisuje Al. Dostál. Vazačka nebo žnečka položí před „pánem“, jenž jde mimo, dvě hrsti obilí křížem na zemi a říká: „Poníženě vítáme, my to právo máme svázati císaře i krále. I my to právo máme, vyprositi na soudek piva i na sklenici vína, by se svlažila naše žíznivá huba. Kdo tu hrstičku zaplatí, nic na kapse neztratí, tomu dá Pán Bůh zdraví, štěstí, po smrti nebeský království.“ Pán se pak vyplatí z vazby spropitným za zpěvu a jásotu děkujících ženců a žneček.

OBŽÍNKY, DOŽÍNKY

STAROČESKÉ OBŽÍNKY

Snadno vyrozumíme, že lid rolnický si stále hledí hlavního pramene své výživy, že setí a žeň, sklizeň bývají u něho důležitými dobami ročními, poněvadž na nich závisí nejen blahobyt, ale i živobytí rolníkovo a jeho rodiny. Důkazem toho jsou též zábavy při šťastném dokončení sklizně s polí do stodol.

Zachovaly se zprávy o tom, že staří Slované, národ rolnický, děkovali bohům za požehnání úrody zemské. Podobné obřady, ovšem jen zkomolené přežitky, udržovaly se v neurčitých rysech v paměti lidu slovanského. Když obilí sklizeno, bývají slaveny posud u nás všude „obžínky, dožínky“. Mladá žnečka s věncem na hlavě podává hospodáři věnec z obilí a kvítí polního, přeje mu jménem všech ženců štěstí, zdraví. Hospodář je pak vyčastuje.

Zmínky v staročeských památkách dosvědčují, jak také u nás po žních přidružily se k obřadům radovánky na oslavu ukončení žatvy, při nichž čeleď se veselila na útraty hospodářovy. Název „obžínky“, „ožínky“, „ožínek“ doložen již v XIV. a XV. století u nás ve slovnících. Staročeský hospodář (stol. XV.) si postyskuje, že čeleď chce veliký plat. Pacholek při najímání služby už napřed si zamlouvá „dobré obžínky“.

„Jestliže jemu mzdy málo podám,
hned s ním nesmluvím, to jistě znám;
než daj jemu, co on bude chtíti,
a ihned chce dobré ožínky míti.“

Jak se „ožínky“ slavily, líčí Bilovský na začátku XVIII. století. Když prý ženci dožínají, uvijí věnec a vracejí se s ním s pole k hospodářovi. Dělo se tedy za starých časů, jako se děje podnes. Děvče ozdobené věncem, přálo zdraví a štěstí.

Souhlasně rýmuje o slavení obžínek r. 1669 v pranostice na léto Václav Dobřenský Černomostský:

„Již své střely ohnivě
z lučiště jasného
spouští slunce palčivé,
vzezření jasného.
Stínu pastucha hledá
s svými ovečkami.

Slunce přece prohledá
svými očičkami.
*Vesele prozpěvují
při hojné žni ženci,
panoše ozdobují
obilnými věnci...*“

Jako jednotlivý hospodář slavil obžínky na svém hospodářství, tak se připomíná ve století XVIII. a XIX. slavení dožínek, obžínek „obecních“ i „panských“, s obdobnými hlučnějšími obřady.

PŘI KORUNOVACI R. 1792 A 1836 V PRAZE

Podle starobylého obyčeje byly oslaveny korunovace Leopolda II. r. 1791 a Františka I. r. 1792 panským i lidovým tancem s různými radovánkami a slavnostmi. Bylo rozhodnuto pořádat selské obžínky na počest královské korunovace. Zajdeme se podívat na lidovou slavnost v Královské oboře r. 1792. Zachovalo se několik popisů této nákladné slavnosti. Průvodcem bude nám souvěký svědek Rulík, jenž popisuje slavnostní obžínky v Ovenci. „Nazejtří, totiž 12. toho měsíce, pání stavové čestí k uctění král. dvora v Ovenci, jinak Bubenči, blízko Prahy za Pruskou branou, kdež před časy králové čestí své vyrazení mívali, zřídili venkovskou slavnost, ke kteréž i sedláci ze všech krajů království českého, jakož i selští ženichové a nevěsty, jež skutečně toho času do stavu manželského vstoupit chtěli, pozváni byli. Tato slavnost zasluhuje toho, aby tuto našim potomkům hodnověrným vypsáním na památku zanechána byla. Bubenec nebo Ovenec leží v dolině na Vltavě, kde mimo stavení nachází se rybník, který však nyní vysušen a na pole vzdělán je a vynáší v okolí půl hodiny

cesty, máje kolem okolo 368 kusů pevného stromoví. Tento rybník byl vlastně k této venkovské slavnosti určen. Do polovice toho rybníka bylo 24 povýšených placů uděláno, a při každém byla podle obyčeje krajů muzika, na kterýchž z 15 krajů pozvaní sedláci tancovali a veselí byli. Také tu byly pro vyrazení houpačky, ptačí střelba, placy k hraní v kuželky atd. Okolo rybníka byla ohrada zeleným větrovým obložena; kolem bylo veliké množství lamp a výše lucerny rozličných barev. Čtyry slavné brány, každá vysoká jako dům, zelenými větvemi obložené, na každé několik tisíc lamp se počítalo, a nápis tento: Vivat Franciscus, Vivat Maria Theresia. Od první brány daleko nahoru byli kredenční stolové pro veškeren lid a tito stolové také mezi branami třetí a čtvrtou v dvojí aleji se nalézali. Dolejší stavení dali páni stavové rozšířiti a sál nákladně zříditi a tu bylo místo k tanci pro císařský dvůr, komonstvo a kdož k té veselosti patřili. V půl sedmé hodiny u večer přijel cí. král. dvůr s komonstvem a tu hned na vrchu podle Troje za vodou hlučně stříleli a při první bráně bubnovali a troubili. Nato v pěkném pořádku táhli svadebníci s té strany od Holešovic dvojí alejí, před nimi šel počet granatyrů (granátník) s tureckou muzikou a městské gardy též se svou muzikou. Pak jel vůz triumfu čtyřmi voly zapražený, kteří měli pozlacené rohy. Na voze křížem byli položeni snopové všelijakého obilí a s obou stran stály vinné keře. Na témže voze v zeleném loubí byly dvě figury aneb polní bohyně a při nich pozlacené rádllo leželo. Hned jeli s dvěma pluhy a všecko polní nářadí, jako hrábě, cepy, kosy, nesli. K těm připojeni byli zpěváci a muzikanti, zpívající píseň českou, kteráž na obžínky směřovala. Při muzikantech šlo 17 párů ženichů a nevěst a za nimi pozvaní hosté ze všech krajů, každý v svém kroji, jakéhož doma užívá, i se svou muzikou. Tato svadba šla okolo J. Cís. Král. Milosti na rybník, kdež lid každého kraje na svém místě se shromáždil a počal tancovati. Nevěstě prvního páru Její M. královna svou vlastní rukou věnec na hlavu dala a zlatý peníz na hrdlo zavěsila, a lužecký rychtář Jan Plícko J. M. krále českým jazykem v poníženosti vítal, načež mu mocnář zase v české řeči poděkoval. Při tom také bylo zpívané na velikém lešení Cantate od 104 hlavních zpěváků a muzikantů. I sešlo se tu lidu množství veliké; toliko samého selského lidu přes 8000 se počítalo, a vozů bylo tu na 1500. Byla pak hostina pro venkovské hosti tato připravená, totiž: hovězí, pácované pečeně 883 liber, naloženého 1235 liber, vepřových kejť 250, skopových 2332, šunek 900, uzených klobás 509, koláčů a buchť 8000 kusů, žemlíček 6412 kusů, chleba 100 bochníků, kmínových bochníků 2076, piva 200 sudů. Také pro vznešenější hosti bylo tu množství pečitého, tort a pašték; vína rozličného 3076 flaší, limonády 650, punče 300 a jiného nápoje 200 mázů.“

Mezi lidem byla rozdávána píseň, složená v duchu obžínkových popěveků českého lidu. Selské děvče vítalo krále a královnu jako hospodáře obžinek. Podává nám představu, jak asi zněly obžínkové písně starodávné, do té doby nikde jinde tak obšírně nedoložené jako v Pamětech rychtáře milčického Františka J. Vaváka:

Letos, buď Bohu chvála, přehojná žeň byla,
sejпка se rychle obilím naplňuje.
Radostí plesáme, že práce se skončila,
za každou krůpěj, která se vypotila,
nemálo dobrého se užije.

Že osení, jemuž jsme se těšili,
dozrálo, každýť se nemálo raduje;
než čím jsme větší radosti nabyli,
hlásati jen mně se povoluje!

Přeslavní manželé, po kterých jsme toužili!
 Slyšeli jste po poli i v lese,
 jak se hlasové rozláhali,
 z radosti pocházejí; jen se nemylte,
 žeť který pro žeň víc, než pro Vás nemysle!
 Hle, přehojnými dary ozdobené,
 na těle, v srdci, myslí; plné okrasy,
 milostivé a velmi povýšené,
 když jsme Vás mezi sebou uzzřeli, –
 jak bychom se radovat neměli;
 toť bychom, že nás šťastné učiníte,
 také že nás milujete, neviděli? –
 Čeho lid čeká, z radosti jeho spatříte;
 mnohé řeči, prosím, nežádejte! Toť víte,
 že Vás upřímně ctíme a ctít míníme:
 však upřímností vypravit neumíme.
 Než Vaše dobrota srozumí,
 by se jen napovědělo, se pohne,
 a co z srdce pojde, srdce i pronikne!
 Ves, v které jsem se narodila,
 také k věnci mě vyvolila,
 který – předobry pán děvčeti přislíbil,
 které, čemu by pilnost a šlechtnost chtěly,
 že nejlépe konalo, soudce usoudil.
 Myslílať jsem, když na kři růže se kde skvěly,
 které v věnci po vlasech mi kvetou,
 věnec sobě získat pilností velikou.
 Ať se komukoli dostane,
 jen zásluhu okrašluje;
 však jen z zásluhy radost ti nastane,
 zásluha dost ozdobuje.
 Tak soudíc, jak bych byla mohla pomyslit,
 že mě kdy naše královna tak bude krásnit.

Přeslavná paní, výborně okrášlená
 dobrotou, sličností nad zlatou korunu,
 od Boha nám udělená,
 vnuku Františkovu a Terezinu,
 bys ho při těžké zprávě obveselila;
 s Ním také zřízená, na Jejich trůnu
 bys je skutkem, jménem obnovila.
 Ty znáš povinnosti a mravy,
 z kterých od Boha milého,
 jako z stromu ovoce, sedlákovi
 pochází mnoho dobrého;
 což nám práci naši dnes oslazuje,
 a což i veliké starosti oblehčuje,
 k polní práci sme zřízení,
 a chceme-li čeho, kdy třeba, pilně konat,
 radosti nebudeme nikdy zbaveni;

však s námi z toho, jako Ty, se jen radovat
 mohou, kdo jsou k nám vždy nakloněni,
 tvá přítomnost o tom nás ujistila;
 i nemyslí, že o tom žádný neví!
 Všudy i také mně upřímně se poví,
 z daleké krajiny pověst zazněla,
 kde jaro vždy obcerstvuje;
 však proto nejvíc dobrého se užije,
 že tvůj otec ji řídí. I toť jsme slyšeli,
 co v tom království panuje,
 že se radosti i v chatrči rozmnožily.
 I jak přešťastně si od otce zplozena,
 k pilnosti a ctnosti jsi jistě stvořena!
 Pilně on vždy o to pečuje,
 aby semena dobrých mravů, jež sil,
 vítr pryč nezavál, nečas nezkazil;
 i místo paláce do chatrče vstupuje,
 i s oráči se zastaví,
 s nimi se raduje i strasti je zbaví.
 I Karolina, již vědomo,
 manželka, matka, královna,
 že jest v lásce, dobrotě manželu rovna,
 by jí lid za své štěstí děkoval, žeť hodno!
 Věrněť nám to pověst vypravuje;
 i se vidí, že se Ti od obou dostalo,
 rozmohlo, co oba k dobrému vzbuzuje,
 dceřino srdce rozniťolo.
 Z dobrého pole dobré se sklízí
 a růže jen růží mizí.

Ó, by skrze prosby lidu vašeho
 Tobě i manželu Bůh, který Vás nám dal,
 ráčil uděliti požehnání hojného,
 jako naše prosby čistého,
 jako věrnost, kterou každý z nás přísahal,
 Bůh, který Františkovi tvůj obraz milostný
 v dceři dal; aby dal brzy také Tobě
 syna, v kteréhož libé ozdobě
 bys i Ty viděla otcův obraz příjemný!
 Když se budeš s dědicem radovat,
 skrze nějž se manželu ještě víc zalíbíš,
 kdykoliv přemilé nemluvnátko políbíš,
 budeť mu tudy ctnosti vždy víc přibývat
 čímž potom i lid i jeho šťastné učiníš.

Ten věnec, který byl uvit,
 aby selská pilnost se více zvelebila,
 věnec, kterým s mě, kněžno, ozdobit ráčila,
 bude mě u oltáře nevěstu krásnit.
 Se mnou mají také děvčata jít,

které předobří páni ze vsi vyvolili,
a které tak jako já vdát se uminili.
Šťastný den, že jste ráčili přijít!
Mnohét' radosti můžeme pomít,
až i každému srdce plesá,
ať toho žádný z potomků nezapomíná.

Kdybych v manželství dítěte měla nabýt,
jistě že bych ho tomu nejprv vyučila:
Vás jmenovat, dobrého přít,
toť bych nejprve od něho uslyšela;

i tak se jistě od každé stane,
žádná matka toho nezapomene!

Když ale, čím naše srdce velmi oplývá,
o tom se tudy hlučně zpívá;
když lidu veliká hojnost
se sbíhá, aby spatřil milostivou vrchnost,
aby uzřev sličnou královnu se veselil,
vejská, i odstupte, však toho od vás nabyt.

Radosti přejete, strpíteť veselost!

Podrobný popis této obžínkové slavnosti, „selských ožínek“, s důkladným líčením všech příležitostných staveb, skvostných bran, přibral do svých pamětí známý František Vavák, rychtář v Milčicích.

Pořadatelé slavnosti při ohromném návalu nemohli udržet pořádek. Ze zmatku vznikly krádeže a pak vřava, při níž unavený lid špatně pochodil. Zásoby pro něho nachystané, jak líčí Rulík, byly rozkradeny a venkovánům se nedostalo ani pití ani jídla. Vypravuje o tom ve svých pamětech štiplavě Jan Jeník, rytíř z Bratřic, a připojuje zároveň žertovnou, satirickou skladbu, kterou složil neznámý rýmovník po slavnosti, vyčítaje pořadatelům proč si lid pozvali. „K větší slávě této korunovace nařídilo se taky, aby z každého kraje celého českého království několik párů selského mladého lidu k tomu korunování se odeslalo, které by v takovém kroji neb oděvu se najít daly, jak kde se ten chvalitebný obyčej zachoval po starodávnu se šatit. Že každý krajský hejtmán, co se týká vzrůstu a tvárnosti, ty nejpěknější dívčinky a hochy z celého kraje vyvolil, vyrozumívá se. Maje tento mladý pěkný lid každý pro sebe, tak jak v svém okrsku obyčej je, svou hudbu, byloť je ovšem slyšeti tu dudy s houslemi, tu zas cimbál, tam zase na strunové a foukací nástroje hudbu vyváděti. Tyto lidské hody bylyť jsou v Bubenči provozovány. Aby ale tento mladý venkovský lid k tanci neb rejdivání větší chuti nabyt, bylyť jsou pro něj mnohé prkenné boudy a kolny vyhotoveny, v kterýchžto hojnost nápoje a pokrmu se nalézalo a zdarma se mělo rozdávat. Z kteréhož ohledu na každé boudě a kolně visel namalovaný obraz, co by v ní zdarma se dostalo, např. kde se uzené maso vynacházelo, tu byla na tabulce vymalovaná šunka, kde nápoj, tu byl namalovaný sud s pivem, a kde byla kořalka, tu bylo vědro k spatření atd.

Vůz s výbavou nevěsty z Prácheňska při korunovaci r. 1836.

Že ale nenadále náramná nepořádnost povstala, při které ty všechny s pokrmem a nápojem naplněné boudy a kolny v jednom momentu vykradeny byly, tak sice, že pro ten hladový a při velkém parnu velmi žíznlivý lid nic nezůstalo a že zrovna u toho smutného příběhu taky ještě jedna fortna (Triumfbogen) se zapálila, bylať je ta roztržitost a nepořádnost mnohem větší, nad čímž se jeden z téhož venkovského lidu ostrovtipný selský hošík tak velice rozhorlil, že ihned potupné verše o těch v Bubenči držných hodech peprné složil, jež se napotom v obecnosti všude rozšiřovaly a kteréž takto zněly:

HODY V BUBENČI:

„Poslechněte, mládenci,
co se stalo v Bubenči.
Byli jsme tam pozváni,
ze všech krajů svoláni.

A to byla regrací,
malovaná traktací,
jen malované šunky
a k žrádlu ani bžunky.

Malováno všeho dosti,
a piva, vína v hojnosti;
ale prázdné sklenice,
větru, prachu, nic více.

Jak medvědy nás vodili,
mezi stromky rozdělili,
páni dobře hodovali,
řkouce, bychom tancovali.

Janku, tancuj, trouba hučí!
Co jest platno, drška bručí.
Ani vody nám nedali,
chřtány práhnout nechali.

Zapálenou fortnou nám svítily,
bysme tu nouzi lépe spatřili,
a tu slávu hody lidské nazvali,
na tisíce lelků k tomu pozvali.

Pěkná rozkoš! Pěkné hody!
Ani piva, ani vody;
milí páni stavové,
naši země vládcové!

Toto vaše malování
patří jen pro tatrmany;
chcete-li Vy blázny míti,
můžete je z Prahy vzíti.

Nás příště nechte s pokojem,
my víc blázny nebudem;
za tu slávu pěkně děkujem,
ale na věky víc nepřijdem“.

Dne 14. září roku 1836 pořádali čeští stavové na počest korunovaného krále českého a královny Marie Anny velikou lidovou slavnost vedle invalidovny. Lid z jednotlivých krajů ve svém rázovitém kroji prováděl obžínkové a svatební obřady podle starodávných zvyků. Slavnost byla popsána v časopisech i samostatných knížkách. Pouhý slovný popis však nenahradí názoru jasnějšího o tehdejších obžínkách a o svatebním průvodu při této slavnosti, jaký podávají souvěké náčrtky, vyobrazující skupiny z jednotlivých krajů. Náčrtky některých obžínkových vozů byly uloženy v archivu země České.

Obžínky byly zahájeny vozem, na němž zředu hráli dudák a houdek (houslista) ve starobylém kroji. Na voze vedle dvou zasloužilých rychtářů byli tři ženy a žnečky. Vůz byl ozdoben věncovím z obilí a hospodářským náradím. Uprostřed byl snop ze žita, ovsa, pšenice a ječmene. Každé panství mělo svůj obžínkový vůz.

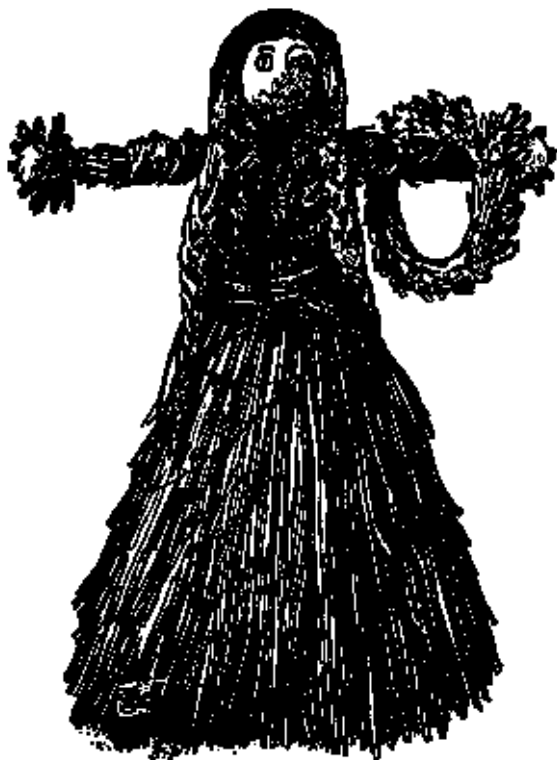
OBŽÍNKY V ČECHÁCH

Nejoblíbenější veselostí výroční jsou pro mladou chasu obžínky, ježto se nejen odedávna po dědinách, nýbrž od nějaké doby i ve *Vysokém Mýtě* hlučně slaví. Zálezejí v tanci a v jiných společenských zábavách po skončených žních, jichžto se mimo žence a žnečky i jiní milovníci veselí rádi účastnými stávají. – Tak zapisuje zprávu o obžínkách v první polovici XIX. století Al. V. Šembera.

Jak se slavily tenkrát obžínky v *Chraštanech*, popisuje ze zkušenosti V. Krolmus. Když se poslední obilí váže, přinese děvečka od hospodáře putnu piva a 8–10 žedlíků kořalky. Děti se sběhnou, hoši, holky, na poli ženci pijí, jedí chléb, zpívají, výskají, skáčou, mívají flašinet, dudy a housle a na strništi tancují, na vozech jedou domů nebo jdou v zástupu. Mají zelený prut s červeným šátkem. Každý dostane měchuru a koláč mající $\frac{1}{2}$ lokte v průměru. O obžínkách ženci nesou hospodáři obilní věnec ze všeho druhu klasů (pšenice, žito, ječmena a ovsy): „Radostí jsme začali, práci jsme dokonali, Bože, zachovej nás. K práci jsi nás, Bože, stvořil jako ptáčky k lítání. Buď Bohu čest a chvála neskonálá z úst všech, aleluja. Tento věneček prostý by byl k vaší radosti ve vinšovaném štěstí, blaho (radost) vám má přinést, které si sám žádáte, jen když nám něco dáte, aby vám k zdraví sloužilo a že se nám to podařilo, na tomto světě

šťastně a v nebi věčně. To vám přejem srdečně v nebi s Pánem Bohem, až na věky amen.“ Obžínky se slaví, až za týden všickni dovážou. Při hudbě jedí, tancují, pijí.

Božena Němcová v *Babičce* líčí slavnost obžinek takto: Za dvorem bylo veliké prostranství, dílem travou zarostlé, dílem na něm vyrovnaný vysoké stohy slámy. Na trávníku chlapi vztýčili vysokou tyč, okrášlenou chvojem, pentlemi, vlajícemi červenými šátky jako praporečky. Mezi chvojem bylo plno polního kvítí a obilních klasů. Okolo stohů udělali lavice, z chvoje vystavěli besídky, okolo okrášleného stromu udupal se mlat k tanci. Všickni, kteří chodili na robotu, a chasa ze dvora shromáždili se druhého dne svátečně ustrojeni na zeleném trávníku. Na vůz naložilo se trochu mandelů, připráhli se koně samý fábor, jeden z hochů sedl na koně, vrch na mandele sedla Kristla a několik děvčat, starší za

Poslední snop „zlatá baba“ z Pardubicka.

nimi. Ženci nesli srpy i kosy, ženské srpy a hrábě. Každá měla za šněrovačkou kytici z klasů, chrpy a jiných polních kvítků, chlapci ověnčili si klobouky a čepice. Pacholek práskl bičem, pohnal koně, ženci pustili se do zpěvu a zpívající ubírali se k zámku. Před zámkem zůstal vůz státi, děvčata slezla, Kristla vzala na červeném šatu položený věnec z klasů, chasa seřadila se za ní a zpívajíc vešla do předsíně, kamž vstoupila kněžna zároveň s nimi. Tu přáli k hojnému a šťastnému sklizení a položili věnce k nohám kněžny; tato děkujíc odkázala je k jídlu a pití na pana správce. Šlo se k tanci; mezi žence přišli i úředníci se svými rodinami, Proškovic, myslivcovic i mlynářovic, babička ale byla nejprvnější. Hudba, výskot, zpěv a smích ozýval se okolo okrášleného stromu; hojnost piva, sladké rosolky a tanec rozohnil hlavy všech, a když kněžna se i objevila, pilo se na její zdraví neustále. Ke konci sedící u stolu tatíkové, majíce hlavy pod víchy, počali nadávat nejvíce písařům a panu správci.

Poslední snop.

Přední význam při slovanských obžínkách má snop poslední svázaný. Tento *poslední* čili *dožínkový snop* všelijak ozdobují, do mužských nebo ženských šatů vystrojují, s velikou slávou, hudbou a zpěvem domů dovážejí a vedle prvního svázaného snopu do předního kouta stavějí, kde zůstává nezřídka po celý rok. U nás a na Moravě se nazývá tento snop „bábou“, jinde nazývá se „děd“, též „nevěsta“, „barbora“, „stary“, „žebřák“.

Když již poslední snop ženci svázali, udělají ze všelikého obilí, které hospodář toho roku sklídl, věnec. Potom ověncí kosy, srpy i roubíky kvítím a s posledním vozem obilí zpívající a výskajíce táhnou na dvůr hospodářův. Tu pak nejhezčí žnečka, hlavu majíc ozdobenu věncem z polního kvítí, podá hospodáři obilný věnec na talíři, a při tom jemu ke sklizené úrodě přeje štěstí a zdraví. Hospodář za to dá žencům piva, chleba, ano někdy také ve velkých statcích pečení a slavnost se končí zpěvem a tancem. Tak popsal obžínky K. J. Erben.

Přípitek, Z Prácheňska.

Za zdraví našeho pána,
kerej nám pivičko dává!
za zdraví celého domu,
že máme pečení k tomu!

Píseň obžínková.

To jsou dobry, zlaty časy,
ty zlaty obžínky:
máme pivo, máme maso,
k tomu kousek hnětinky.

Bohužel obžínky již ve druhé polovici XIX. věku neslavily se tak hlučně v Čechách všude. Jen na větších statcích a na dvorech věnována je této oslavě zvláštní neděle; na vesnicích přiváží rolník „nevěstu“ zcela tiše domů. Když totiž všecko obilí domů již se svezlo a jen poslední zbytek ovsu nebo pozdního ječmene na poli zůstal a nyní má se domů přivézt, dá hospodář několik krejcarů svým dělníkům na pivo.

Ti, kteří pak zaměstnaní byli na poli, sednou na vůz, na němž nalézá se několik snopů obilí, a přijíždějce ke vsi spouštějí veselou, tj. začínají zpívat a výskat až k hospodářovu obydlí, kde je tento nějakou sklenkou pohostí.

Místy se ukončovaly žně slavnostněji, jak to např. bývalo na panství chlumeckém. Když bylo sklizeno všecko obilí, udělala děvčata veliký věnec z obilních klasů a bohatě jej vyzdobila polním a lučním kvítím. Věnec, buď na žerdi nebo v ruce, nesla dívka k tomu vyvolená, uprostřed ostatních ženců, z nichž mnozí nesli také věnečky z obilí a květín. Průvod šel do domu hospodářova. Hospodář i hospodyně přijali žence na dvoře. Děvče podalo obžínkový věnec a poté hospodyně polila děvče studenou vodou, podle dávného zvyku, aby prý bylo obilí čisté. Hospodář přijal blahopřání k šťastným žním a nesměl zapomenout na vyčastování chlebem, pivem nebo i kořalkou. Všecko se ukončilo hudbou, zpěvem a tancem. Tak to bývalo zvláště v hospodářství nebo ve dvorech, kde se zúčastnili všichni pracující obžínkových veselostí. Majitel hospodářství měl povinnost děvče, které mu podalo obžínkový věnec, první provést v hospodě.

Zúčastněme se obžínek vylíčených podle skutečnosti z rozmanitých českých krajů.

Když se po dědině povídalo, že Šimkova robota na jarku do „Zadků“ již trhla a u Petřů že už poslední „kozu“ (zbytek) na „Vrších“ dožínají, šel pantáta Hejtmánků „na Česko“ jednat hudebníky. Po celé dědině pak zase bylo pilno! Všude samé drhnutí, líčení a uklízení. Bývaloť o obžínkách v Rovečném jako na výroční svátky, ba skoro jako o „hostech“ (posvícení). Čekali se hosti, a to každá hospodyně chtěla mít stavení co nejpěkněji vysmejeno, koláče co nejlíp podařené, vždyť to již bylo z nového. Však když Šimkovic žnečky šly s pole domů, pantátu v čele majíce, a vesele si prozpěvovaly, vyběhl kdekdo, aby tu hezkou písničku poslechl. Stará Kostelnice bývala u toho zpěvu vždycky „primo“. Přineslať tu písničku sama odkudsi do Rovečného a ostatní žnečky jí naučila. Kostelnici poznal každý po hlase. Hned ji chválili, jak ten zpěv pěkně zaonačit dovede. A bylo to pravda. Jak hezky se to poslouchalo, když žnečky na humnech zčista jasna spustily podle Kostelníčina návodu:

„Šla Verona na zeleno,
vzala srpek přes rameno;
arvatoše, karvatoše,
před našema ležel zajúc.

Stoja zajúc pod našema,
maje nožke poskakoja;
debech já te nožke měu,
ja bech taky poskakuju
jako zajúc...”

Když pak přišly pod okna, udělaly kolo, vzaly pantátu do středu a zazpívaly. Lidé poslouchali tiše jako pěna, když žnečky zanotily:

„Šimek Roveckej,
ten je kalanskej (galanskej);
klobučisko po hučisko,
kalhotisko po patisko,
je hezkej kalanskej.

Má on ženu mladou,
jako malovanou;
kdo mu ju maloval,
krásky nešanoval,
je hezkej kalanskej.

Má on klobouk novej,
pantlou lemovanej;
kdo mu ho lemoval,
ten si nelenoval,
je hezkej kalanskej...”

Když mu v té písničce pěkně pochválily, jak má všechno hospodářství spořádané, děti zvedené, tu přestaly a zatočivše vesele srpy nad hlavami pustily pantátu z kola a hnuly se ke vratům. Na dvoře, rozumí se, stála panímáma. Ženské zčista jasna začaly:

„Panímámo zlatá,
otvírejte vrata;
pantátu vám vedem,
jen tak neodendem,
až bude vejplata...“

a už tu byla panímáma s dobrou kořalenkou. To bývalo připíjení, výskání a všelijakého říkání. Panímáma jako by to už napřed věděla, co budou chtít, už to měla nachystáno. A jak Kostelnice začala:

„Dař vám Pámbu v tomto domu,
my zpíváme, víme komu,
panímámě, pantátovi.

Dejte nám koláče nový,
makovníky, tvarožníky,
všecko odnesem...“

hned tu byla děvčiska s vrchovatými mísami pěkných podařených tvarožníků.

Když ženské dosti vynachválily, jaký má panímáma ten boží dar podařený, zasedly k večeři, a pak teprve šly domů. Cestou se uradily, jak to v neděli budou všechno dělat: která věnec uplete a hospodáři podá. Obyčejně ze Šimkovic žneček mívala vždycky Kostelnice to právo vyhrazeno. Byla ze všech nejzkušenější a toho říkání uměla kdovico. Bývalať, jsouc ještě děvčiskem, několikrátě až na rakouských hranicích na žni a některé ty písničky beztoho tam odtud přinesla.

Odpoledne v sobotu se ze všech komínů kouřilo! Každý pekl a smažil jak o závod. Za malou chvíli už byli hoši u rybníka na hrázi s koláči. Zatím co ženské pletly věnce a všelicos jiného šamořily, seděli mužští spokojeně u Hejtmánků, bavíce se hovorem až do samého „kvíčerka“ (k vícerou = k večeru).

Druhý den ráno, to byl zase kostel přeplněn! Na hrubé bylo lidí nabito, ani jablíčko by bylo nepropadlo. Toť se ví, o obžínkách jde přece každý Pánu Bohu za tu úrodu do kostela poděkovat, a s „druhé strany“ (helveti) tím více; mívají vždycky „večeři Páně“. Než přišli lidé z nešporů, již bývali u Hejtmánků hlášenští, a sotva že chasa domů doběhla, aby se přestrojila, už zahráli před hospodou.

Tou dobou chodívaly žnečky po staveních s věnci. Žádné z nich neměly ten věnec tak vyparádný jako ty Šimkovic. Před Kostelníkovici chalupou se všechny sešly a braly se v čele s Kostelnicí jakožto nejrozšafnější a nejvýřečnější, nahoru k Šimkovům. Šly po potocích, a u Šimků již je z oken viděli. Hned si všechno jak se patří přichystali. Panímáma šla na dvůr, pantáta zůstal ve světnici. Sotvaže žnečky pod okna přišly, postavily se před vrata, a již Kostelnice spustila:

„Panímámo zlatá,
otvírejte vrata;
neseme vám věnec
ze samýho zlata.“

Panímáma hned jim otevřela. Když do světnice vešly, pokročila Kostelnice vpřed a držíc věnec na rukou takto začala:

„Se srdečným přáním
a vážným vinšováním
vstoupily jsme do příbytku vašeho.
Myslíme si a máme za to,
že nám za zlí mítí nebudete,
nýbrž v dobrý obrátíte.
Pantáto a panímámo, já vám vinšuju,
aby vás Bůh ještě mnohá léta

ve zdraví a čerstvosti zachovati ráčil,
tak abyste ku potěšení a oblažení
s vašou milou familií
ještě hodně hojnech žní požívatí mohli.
A tak aby vaše síla
v těchto obživujících žních
obnovena býti mohla.“

Nato podala pantátovi věnec a už zase říkala:

„Pozdravuje vás Pánbíček
a posílá vám věneček.
Když sme my ten věneček chtěli mítí,
musili sme do daleké země až pro kvítí jíti.
Věneček sme si musili nechat v Praze vítí.
Ne z konvalinek, ale z takejch květin,
jakých zahrádník v zahradě štěpuje;
od něho se vám to draze kupuje.“

Když pak každá dostala po sklence kořalky, vystoupila zase Kostelnice a zakončila říkání těmito slovy:

„Mějte, sedláci,
mějte vy radost,
že jste naklidili
do stodoly dosť.
Žita, pšenice,
ječmen a oves,
nemusí jít ženci
na pole podnes.

Jestli vám tam jaký klásky zůstaly,
zažeňte tam husy, by je sebraly;

nebo vy rádi
pečeně máte,

potom o hodech
to všechno shledáte.“

Sotvaže doříkala, dala panímáma každé ještě po výslužce. Poděkovavše případně, rozešly se žnečky každá po svých. Tak jako u Šimků, bývalo to v jiných statcích také. Pak v každém stavení visel obžínkový věnec ve světnici na stěně. –

Když pak muzika zase zahrála, tu se to zrovna se všech stran k Hejtmánkům hrnulo. Nejvíce spěchu měla vyšňořená děvčata. A už se tančilo až do druhého dne. Z počátku tancovala jen chasa, ale potom se do toho pustili také „ženáci“ (muži ženatí) se svými tetičkami. To jim však musili zahrát nějakou tu „starosvětskou“.

Tak to u nás chodívalo. Ale od té doby, co ty „ouhrabičné“ kosy nastaly, nebyly už žnečky tak vzácnými jako jindy. Každý si zjednal tři, čtyři sekáče, a ti za pár dní to všechno zporázeli. Zprvu nějaký čas, aby se přece neřeklo, zjednal si každý několik žneček na nějaké to půldne, ale to už nebylo jako dříve. Ženské už potom hospodáři nikdy věnce nenosily. A tak to časem všechno pominulo, ba ani teď o obžínkách už takové veselé muziky u nás nebývá. I na Národopisné výstavě 1895 nahradila při „žatvě“ obilí starodávné srpy „hrabice“.

Obžínky ve Vlach. Březi a v Soběkurách popisují J. Kropáček a F. Pátek.

„Obžínky“ konávají se ve *Vlachově Březi* takovýmto pořádkem: Když se poslední snopy svážejí do stodoly, nechá se na poli několik snopů, asi na jeden vůz žebřinový. Pro tyto snopy se v ustanovený den – obyčejně v neděli odpoledne – pošle vůz párem nebo dvěma páry volů tažený, provázený lidmi, kteří po čas žní u dvora pracovali, jakož i čeledíny ze dvora. Vůz, jakož i tažný dobytek ozdoben jest fábory. Vedoucím bývá šafář, nesoucí dlouhou, věncem z obilných klasů ozdobenou hůl. Oblečen jest v kroj staročeského sedláka, má na hlavě široký klobouk, na krku pestrý šátek, vestu

a krátkou kazajku se stojacím límcem, žluté kožené kalhoty po kolena, modré punčochy a šněrovací střevíce. Když přijedou na pole, učiní účastníci slavnosti kruh. V tomto kruhu se sváže veliký snop „baba“ nebo „barbora“ zvaný. Snop ten složen jest ze tří dílů. Spodní díl je nejsilnější, prostřední méně objemný a vrchní je nejtenčí. Každý tento díl je svázán jedním povřísem. Na prostřední část této „baby“ navléknou ženské kabát, vycpou jakž takž rukávy kabátu, čímž utvoří se ruce, a na nejhořejší část „baby“ upevní se šátek, jehož cípy se dozadu (do týla) zaváží. Takto vyzdobenou „babu“, která mnohdy dosti pěkně jest vyzdobena, vyzdvihnou ženské slavnostně za zvuků hudby, která po celou slavnost průvod provází, na vůz. Tu se usadí ženské kolem „baby“ na snopy. Poté se vůz hne kupředu a ženské „babu“ střežící zpívají:

„Jen ty nás, formánku, pěkně vez a nezvrhni,
dáme ti koláče s povidly.

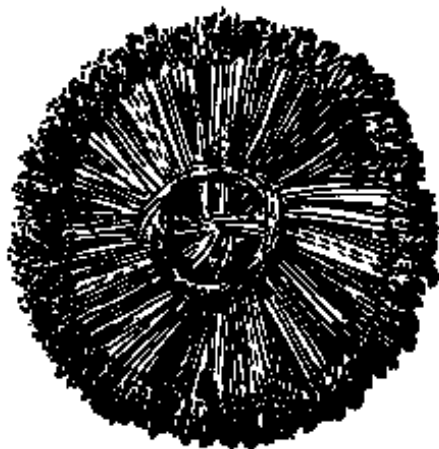
Ty panské koně
mají zlaté stroje,
stříbrné hřebíčky,
zlaté podkovičky –
pojedou do pole.

Náš pán je hodnej pán,
když je ještě mladý,
časné ráno vstává,
jen se rozesmává.

Do maštale jde,
koníčky pucuje.
Paní se ho ptá:
Kam pojedáš,
že koníčky pucuješ?

Pojedu do pole,
potěšení moje,
políčko zorati
a pšeničku zaseti.“

„Měla jsem milého od svatě Trojice,
spad' mně do posady, snědly ho slepice,
počkejte, slepice, budete dostávat,
snědly jste mi chlapce, s kým budu sedávat?“

„Dožínkové slunce“ z Pardubicka.

„Krásná jsem dceruška
chudobného otce,
nenamluvím sobě
nádherného chlapce,
který chodí hrdě,
on by si nevšímal
mé matičky chudé.
Má matička chudá
těžko mě chovala,
za krejčárek, za dva
chleba kupovala.

Krásná jsem dceruška
chudobné matičky,
nepustím každého
do naší světničky.

Jestli ho tam pustím,
napřed se podívám,
jestli za to stojí,
že já mu otvírám.“

Když průvod dojede k obydlí hospodářovu, seřadí se účastníci a jedna žena z průvodu přednáší jménem všech účastníků hospodáři rozmanitá přání a děkuje mu, že jim popřál na svých polích výdělků, přeje mu, aby mu Bůh požehnal hojně sklizené úrody atd. Potom všem účastníkům slavnosti podává paní domu koláče, pivo a ženským rosolku. Při tom ženské zpívají:

„Náš hospodář je hodnej pán,
dal nám piva velikej žbán.
Naše hospodyně je hodná paní,
dala nám koláče samé mazání.
Samé mazání, samé rozinky
a k tomu ještě flašku rosolky.“

Tancem, doprovázením jednotlivých hospodářů muzikanty za zpěvu chasy ukončí se obžínková slavnost.

V *Soběkurách* pravidelně bývají slaveny obžínky skoro po celé vsi jedním dnem, avšak v každém hospodářství pro sebe. Již dopoledne lze poznat, u kterého rolníka budou večer slavit dožínky. Prozradí to veselá nálada do pole ubírajících se ženců. V ten den jde práce zvlášť od ruky, vždyť to poslední den žní a o pivo nebývá nouze. Zvláště pak k večeru, když se práce blíží ke konci, nechce nikdo být posledním při sbírání hrstí, neboť zůstane pak po celý rok „babou“. Zatím doma, a to zvláště děti, obstarávají květiny, pro něž nelení jít třeba hodinu cesty. Ještě před večerem uplete se pak věnec pro hospodáře, kytky pro hospodyně a čeledíny a pro podruha velký věnec z kopřiv. Klasy obilné nesmějí nikde scházet.

Dožínky samotné počínají večerí: káva nesmí scházet, o koláče není zle, také kaše bývá pravidlem. Po večerí zmizí svobodná děvčata od stolu, venku po straně si zanoťují, načež za dveřmi hospodářovými spustí jednoduchou, leč zcela původní a vhodnou melodii:

„Už jsem tu s věnečkem za domečkem,
cinkejte, sedláče, s tolárečkem,
s tolarem, s tolarem, s flaší vína,
vždyť já jsem s kuráží vždycky žila.
Jestli nám nedáte toláreček,
tak my vám nedáme váš věneček;
toláreček na šáteček,
potom my vám dáme váš věneček.“

Poté vstoupí do světnice s věncem a kytkami a zpívají dále:

„Zelené věnce máme, vám jich, chlapci, nedáme, dáme je sedláku, on nám dá kořalku a my se napijeme.	Půjdeme k zahradníku, koupíme rozmarýnku, uvijeme věnce pro naše mládence, pro naši selku kytku.“

Pak předstoupí jedna z nich před hospodáře s věncem a přednáší delší veršované „říkání“, v němž líčí, co zkusila, než ten věnec uvila; přes hory a doly chodila, lepšího kvítí dostat nemohla. Přišla jim kůzlátka do zahrádky, pokousala jim tam všechny kytky. Konečně potřebné květy natrhala, věneček uvila, pentle doň vložila a sedlákoví na hlavu vstavila.

Avšak:

„Vy se na mě nedíváte,
po straně se usmíváte,
snad se, pane hospodáři, nehněvate,
že jej z drobného kvítí pletený máte?“

Při těchto slovech klade dívka věnec hospodáři na hlavu, načež všechny opět zpívají:

„Tu máte, sedláče, tu máte věnec, vždyť vy jste býval hezký mládenec; hezký mládenec, růžové tváře, my jsme jej uvily při vašem dvoře; při vašem dvoře, ve vašem domečku,	abyste nám dal piva skleničku; makový koláč a v něm hrozinky, abychom věděly, že jsou dožinky. Tu máte, sedláče, tu máte věnec, aby vy jste věděl, že je žní konec.“

Pak podávají kytku hospodyni, při čemž opět zpívají:

„Tu máte, tetičko, tu máte kytičku, my jsme požily všechnu pšeničku, všechnu pšeničku, všechno osení, my vám děkujeme za posloužení, za posloužení, za trpělivost,	vždyť vy jste zkusila při tom ohni dost, při tom ohni dost, při tom všem horku, vy jste nám vařila dobrou polévku, bílé koláče, taky kašičku, tak jsme vám uvily pěknou kytičku.“

Když hospodyni odevzdají kytku, dají po jedné též všem čeledínům, a to se slovy:

„Tu máš, (Pepičku), tu máš kytičku,
abys mě vzal na jednu písničku.“

Pak následují další písně dožínkové, při nichž se drží děvčata kol pasu:

„Házejte, děvčátka, s bílými šátky, ať se nám naše žně navrátí zpátky. Už se nevrátí, být to nemůže, uvily jsme věnec, v něm bílé růže, v něm bílé růže, modrou pentličku,	aby dal náš sedlák selce hubičku. Pane hospodáři, už jsme vyhráli, už jsme vám obilí všechno požali: žitočko, ječmen, pšeničku, oves, nebudeme žítí do roka od dnes.

Pane hospodáři, jen se nehněvejte,
našemu předáku vědro piva dejte,
když on se napije, on hodně požije,
rače nám odpustit, pořád se jen směje.

U (Petříků) na dvoře jsou dva mandele,
zde mají ty děti jako anděle,
jako anděle, jako z růže kvítí,
kdekterý mládenec by je chtěl mítí.“

Je ještě více takovýchto popěvků, v nichž ve všech je líčen spořádaný život při tom dvoře. Po ukončení těchto přinesou věnec pro podruha, jemuž opět, nepřilíš lichotivě zpívají:

„My máme podruha bručivého,
ten nám neudělá nic dobrého,
jak přijde na pole, hned se vadí,
oni jej sežerou v pekle hadi.

oni nám nasečou oves řadama,
co ubohé zkusíme,
když to sbírat musíme,
nejlépe by s nimi bylo, vyhnat je z pole.

My máme podruha s kloboukem,
on za námi chodí s roubíkem,
jak se mu snopeček nelíbí,
on nás s tím roubíkem políbí.

V tom (Petříkovic) dvoře, tam je těžko žít,
je tam mnoho poručníků, každý chce jen bít,
každý křičí, poroučí,
pot se nám leje z očí
a ten prokletý podruh, ten je nejhorší.

Počkejte, lidičky, on se dočká,
že pro jeho duši přijde kočka;
ona ho popadne jak zajíce,
ona mu odnese celé plíce.

A my jsme nejradši, když je sedlák tam,
on si nám poručí, jak chce, co chce sám,
a my žneme z legraci,
za chvíličku jsme v konci,
ten veliký křik nezpomáhá při práci.“

Když přijdou na pole mlatci s kosama,

Také na čeledíny ovšem nezapomínají ve svých popěvcích. I vyzradí jejich srdečné záležitosti – sladká to pomsta za velikonoční neděli.

„(Petříkovic) koně na poli běhají,
hledají (Pepička), doma ho nemají;
hledejte, hledejte, jak vy ho najdete,
vždyť on je u (Kotnů) u svého děvčete.

(Petříkovic) koně kalnou vodu pijou,
dej pozor, (Pepičku), ať tě nezabijou;
jestli tě zabijou, nechají tě ležet,
nebude o tobě (Hančička) nic vědět.“

Leč znají pro ně i lichotivé písničky:

„My máme pacholka jako růžičku,
on nám nosíval v toulci vodičku,
v toulci vodičku i také brousek,
on nám pověděl lecjaký kousek.“

Když vyzpívají všechny dožínkové písně, zpívají i jiné, které koho napadnou, při čemž rádi si ovšem též poskočí. Hudebníka hledí sehnat jak možno; není-li žádný, hraje někdo na hřeben potažený hedvábným papírem. Vše to ovšem trvá dlouho do noci. Když odcházejí, děkují hospodáři a hospodyně za vše a přejí, aby napřesrok se opět tak všichni sešli.

Dožínkám v panských dvorech říká se většinou „*věnec*“ – slaví se stejně jako obžínky, počíná však pravidelně v neděli odpoledne a končí v hostinci tancem – na sále.

Na císařském panství v *Kácově* slavívaly se obžínky velmi vesele.

Popěvky: Žneci a žnečky, vijte věnečky z modravé chrpy a ze zlatých klásků, vijte do věnců vděčnost a lásku. Nás v létě k práci budili ptáci, slunečko na nebi silně hrálo, chládku a oddechu bývalo málo. Teď za to milé nastaly chvíle, kdežto se radostně potěšíme, Pánu Bohu díky za to učiníme. Náš pantáta hodný dvořák, on má jedny žence pořád. Panímáma, panímáma hodná dvořka, nosí pentle u fěrtouška. A její pán, a její pán ještě lepší, on jí všechno zaopatří. Pytel rýže, pytel rýže, pytel mouky, aby pekla dobré vdolky. To jsou milé, zlaté časy, ty naše obžínky, máme plné, pěkné klasy, to z nich budou hnětynky. Nad obžínky v světě není, Pán Bůh-li nám zdraví dá, je-li práce k unavení, jídla je též dosyta. Už jsme dovázali, do stodoly dali, při tom jsme si také babu uvázali. Pantáto šafáři, na nás to záleží, že jsme se činili, velikou žizeň dostali. Vy, pane hlídači, vy jste ještě radši, že je všechno ve stodole, budete spat lepší. A náš pan jemnostpán, on nám dá piva džbán, a jemnostpaničky upečou buchtičky. Copak se to, mladý pane, letos asi stalo, že vy jste nám toho piva dali letos málo. Kořaličku jenom jednou a pivečka málo, copak se to, mladý pane, copak se to stalo?

Přípítky: Nade dvorem, pode dvorem roste oliva, že náš pan správce hezkou paní má. Nade dvorem, pode dvorem roste jetel lánem, že náš pan správce je hodným pánem. Nade dvorem, pode dvorem roste jalovec, že je náš mladý pán hezký mládenec. Na zdraví našeho mladého pána, který nám na pivo dává. Na zdraví naší mladé paničky, že nám upekla dobré buchtičky. Na zdraví tohoto pána, on rád na pivo dává. Když jsme si to posekali, tak to také svážem, aby lidé nemysleli, že nic nedokážem. Sedláci, jonáci, vy jste nynčko páni, nesmí vám poručit na robotu žádný. Tihle panští poručníci, to jsou kabrňáci, šafář chodí bez klobouku a poklasný bos.

Říkání panu správci (s kyticí): Milostpane, my k nim přicházíme v uctivosti, my jim přejem s upřímností. Není v celé české zemi kvítku, abysme je neuvily našemu milostpánovi v kytku. Když jsme chtěli kytku vítí, museli jsme přes hory a doly jítí. Tedy šli jsme přes hory a doly, až jsme přišli do Rybrcoulovy zahrady, tam jsme kvítí obdrželi, našemu milostpánovi „bugét“ ušli, který před jejich zrak klademe, a doufáme, že od nich pošlapaný nebude. My jim přejem mnoho blažených dnů a ještě blaženějších se svou milovanou chotí, nežli měli nyní. Přitom jim přejem mnoho štěstí a zdraví, Boží požehnání a po smrti nebeské království.

Říkání „mladému pánu“: Mladý pane, my k nim přicházíme s uctivitostí a přejem s upřímností. My jim přejem tolik štěstí, co je kapek v hustém dešti, nejenom na letošní rok, ale i na jiná prodloužená léta, aby jim dal Pán Bůh dlouhého panování, Boží požehnání a po smrti nebeské království.

Chodka s dožínkovým věncem.

Připíjení panu správci (z Dobrovic): Milostpane, těšíme se s vámi, že je bohatá úroda s pole sklizena, měli jsme z toho radost, že i vy jste nás ke každé práci doprovázel. Proto vám přeju, abyste měl příštího roku ještě více, mandel na tisíce, a zlato aby vám proudem do pokladny teklo. Žijte blaze v dobách budoucích, nám pak lásku a přízeň svoji zachovejte. Vašemu budoucímu blahu voláme všichni: ať šťastně žije náš milostpán.

Mladému pánu: Mladý pane, že jste k nám tak laskav byl, to všickni uznáváme, a proto všickni děkujeme vám a přejeme, aby se brzy vynašel nějaký andílek a oplatil vám vaši hodnost, kterou vy nám věnujete. Žijte blaze v dobách budoucích, nám pak lásku a přízeň zachovejte. Vašemu budoucímu blahu voláme všickni: ať šťastně žije náš mladý pán!

„Poručníkům“ (šafáři): Havra, Havra, Havra, Havráčku, rozstupte se na stránku, rozstupte se šíře, ať mohu přistoupit blíže. Mládenci k pannám, mužové k ženám, ať já k tomu ctnému a šlechetnému pánu přístup mám. Chodila jsem po horách a po dolách a nikde jsem ho nenalezla, až nynčko ho tu nalézám, tak mu tuto poctu moji odevzdám! Ať žije náš pantáta!

Na *Karlově u Spáleného Poříčí* podle popisu prof. V. Piskáčka byly oblíbeny při obžínkách tyto písně a říkadla:

Neseme věneček zelený,
pro našeho pána pletený,
a pro naši paní karafiát,
že ji má v Karlově každý rád.

Pane Červenka, přinášíme jim věnec,
posílá jim ho svatej Vavřinec,
aby věděli, že je žní konec;
pozdravuje jich svatý Vít,
aby nám dali hodně pít.
Pozdravuje jich svatá Markýta,
že je letos hodně mnoho žita.

Já sem holka mladá,
já bych se ráda vdala;
když nemám šaty,
ani na povlaky,
co bych smutná dělala,
abych já se vdávala,
na čem bych líhala.

Na to nic nedbejme,
jen se přec vdejme;
nařežem řezanky,
nasypem povlaky,
šup s tím do postele.

Jak se to hezky pije, pije,
když se na svobodě žije.

Náš pán nemůže
bez stoličky na lože,
naše paní přiskočila,
stoličku mu přistrčila,
hej, muži, nahoru,
pomůže ti za nohu.

Ty karlovský pole pěkně vysečený,
stojí tam pan Johan pěkně oblečený,
stojí tam, čeká tam na zelený věnec,
aby každý věděl, že von je mládenec.
Ichuchu! Zavdejte si. Jak malvaz pivičko!

Mávejte, děvčátka, s červenými šátky,
ať se nám navrátí vožínky zpátky;
bejt to nemůže.

Škoda toho děvčete,
že ho žádněj nechcete;
já ho budu sama chtít:
budu s ním pívati?

Komu já ho dám?
Nedám já ho žádnému,
než své...

Zelený věnce máme,
vám je, chlapci, nedáme;

chcete-li věnce mít,
dejte si je uvít;
rozmarinku vám dáme.

Pivenko mé červené,
já mám k tobě lásku,
ty se po mně potáhneš
jako po provázku.

Jozífků vod koní,
kam si dal podkovy?
Já sem zaházel,
kdy sem (šel) z hospody.

A vy, páni muzikanti,
mezi svatý,
chocholatý,
co mají rohy na čele.

Kdo chce pivo pít,
ať se jde k vám učít.

Náš pán, hodný pán,
ten si nás vycvičil,
jak chtěl sám;
ten si nás vycvičil
ke všemu dobrému,
níčky se hodíme každému.

Každá má milého,
já, smutná, žádného;
každá má milého,
já, smutná, nic.

Kdybych hezká byla,
tak bych mu piva dala,
jako ta Mária
Červenkojic.

Co je do sklenice,
když v ní pivo není;
co je do mládence,
když poutivý není.

Při obžínkách ve *Svobodných Dvorech* na poslední fůru ovsu postavili nahoru veliký snop „Starý“, okrášlený květinami a fábory. Kolem se posadily ženské a muži šli při voze. Za výskotu a juchání jeli domů. Na větších statcích si brali hudbu s sebou. Doma potom jim byl vystrojen lepší oběd nebo večeře s pivem. To se dosud ještě někde zachovává. Kromě toho slaví se obžínky některou nedělí po doklizení ještě jednou, při čemž se napeče koláčů a masa jako o posvícení. Nedělí tu volí hospodyně podle své libosti.

Jako mnoho jiných zábav, tak i slavnost obžinek mizí, přestávajíc pouze na zvyku, že hospodář dovolí dělníkům, aby na jeho vrub v hostinci vypili několik litrů piva a dá jim bochník chleba. U některých hospodářů slaví se dožínky hned, jakmile se poslední obilí požne, třeba ještě před svezemím jeho do stodol. Všecko jen pro pití, ta nec. Zpěvy, žerty, říkadla, obřady, zábavy vyhynuly a hynou...

OBŽÍNKY KRÁLOVÉHRADECKA

Obžínky Královéhradecka byly slaveny v neděli dne 25. srpna 1895 v Praze na Národopisné výstavě v tomto pořadu: 1. Náčelník slavnosti s trubači. 2. Banderium v stejnokroji. 3. Vůz kolářů. 4. Vůz kovářů. 5. Staročeský pluh. 6. Přemysl oráč. 7. Tříradličný pluh. 8. Parní pluh. 9. Hudba. 10. Rozsévači. 11. Secí stroje. 12. Pleči. 13. Hospodářské nářadí. 14. Alegorický vůz: „Jaro“. 15. Sekáč s travními kosami. 16. Vůz se senem. 17. Bouda s hlídačem tažená psy. 18. Podavači a hrabači. 19. Hrabačky. 20. Alegorický vůz: „Léto“. 21. Slavnostní praporečník. 22. Zahradnictví. 23. Sekáči s hrabicemi. 24. Žnečky. 25. Hudba. 26. Dívky v národním kroji. 27. Vůz se žitem. 28. Starosta obžinek. 29. Vůz se pšenicí. 30. Vazačky. 31. Vůz koruny z klasů. 32. Vůz

s ječmenem. 33. Vůz mlynářství. 34. Pohrabovači. 35. Hospodářská chasa. 36. Pohrabovačky koňské. 37. Venkovská muzika. 38. Vůz s ovsem, na němž vystrojen „Starý“. 39. Mlatci. 40. Mlátička a čistící mlýnek. 41. Převozný žentour. 42. Parní mlátička. 43. Hudba. 44. Rychtář s konšely. 45. Alegorický vůz: „Podzim“. 46. Vůz hospodyňské školy. 47. Vůz hospodyně s másnicí. 48. Vůz hospodářské školy. 49. Řezačka a šrotovník. 50. Chov dobytka. 51. Vůz rybářství. 52. Vůz zelenářství. 53. Vůz cukrovarnictví. 54. Vůz čekanky. 55. Vůz lnářství. 56. Vůz bednářství. 57. Alegorický vůz: „Zima“. 58. Přástva a táčky.

Odevzdání úrody pantátovi a panímámě bylo provázeno starodávným říkáním:

1. žena:

Vážený pantáto!

Těšilo by nás velice, kdybychom mohly s naší
prostností před vás předstoupiti,
nějakým dárkem vás potěšiti;
neboť my nemáme stříbro ani měď,
přijměte od nás ten puget.

My vám vinšujem mnoho zdaru, štěstí,
božské požehnání
a dlouhé panování nám s vámi!

Kdybyste tak dobrý byli
a na nás se nemrzeli,
že jsme s takou slávou k vám přišly.

2. žena (k hospodyni):

Kdo nás libě povyučí,
kdo mým slovům citu dá,
abych řekla, ctěná hospodyně,
co cítí duše má.

Ať vám dnové krásně plynou
bez starosti na světě
a ode mne krásný puget,
radost pro vás vykvete.

3. žena:

Naš pantáto a panímámo!

Všechno se dnes na vás směje vesele,
protože vám kytici neseme.

Svázaly jsme vám žito, ječmen, pšenici
a vinšujem vám za ně peněz měřici
a sobě za vinš na památku
jenom tu nějakou zlatku.

Má kytice je krásná
jak na nebi hvězda jasná,
plná zlaté pšenice,
načechraná jako dívčice,
přijměte ji pantáto i panímámo,
za tři tisíce.

Šťastně jsme vše dokonaly,
bouře i strach přetrpen,
nestane-li se hana
na vožinky naše jen.

Odpověď pantáty:

Já vám pěkně děkuju,
dobrým pantátou vám bejt slibuju,
ve shodě a míru budem žít
a, dá Pán Bůh, při tom dobře mít.
Holkám přeju od srdce
zeleněj věnec v tom roce.

Odpověď panímámy:

Alou, páni muzikanti, hrejte,
a vy, naše lidi, zpívejte,
hrejte, páni muzikanti, živě,
budem tancovat při koláčích a pивě.

DOŽÍNKY NA MORAVĚ

Když se dožne žito, ječmen a pšenice, slaví se dožínka (dožínky, obžínky, dožatá, dóženek). Žnice uvijí věnec z polního kvítí a propletou jej klasy všeho obilí. Nesouce jej s pole hospodáři cestou zpívají zvláštní žňové písně. Docházejíce humen a hospodářova dvoru spustí všechny hlučným hlasem píseň chvály hospodáři a hospodyně.

Náš hospodář hodné dvořák,
von má jedné žence pořád.
Naša hospodeň hodná dvořka,
pro žence dobrá kochařka.
Dobře peče, dobře vaří,
šak se ji to všecko daří. Ichuchu!

Odevzdávajíc pak jedna z nich
hospodáři věnec, říká:

Vážené hospodáři!
Přemíte tento věneček,
vod poctivých děveček!
Kolek klásečku,
toli másečku;
kolek zrneček,
toli měřeček;
kolek stopeček,
toli kopeček.

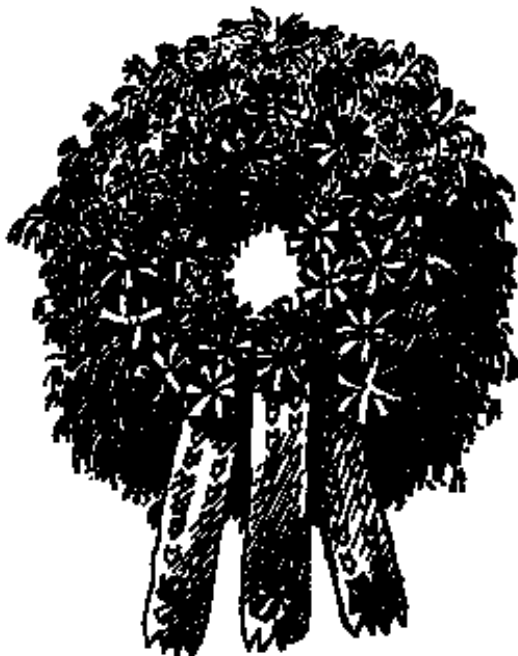
Hospodyně uchystá svým žencům
toho dne hojnou večeři, hospodář dá
piva nebo kořalky a pozve aspoň něja-
kého houslistu. Slavnost pak se končí
veselým zpěvem a tancem.

Posledním žnivem na Valašsku je oves nebo pohanka. Proto vystrojí o obžínkách
nebo dožínkách na Valašsku žnice gazdovi (hospodárovi) věnec buď pohančený nebo
ovesný. Do věnce vpletou nějaké kvítí, nebo jej okráší malovaným papírem, na nějž
přilepují vejcovým bílkem pozlátka.

Dožínají-li žnice oves, zpívají:

Na konec, můj záhonečku, na konec,
čeká ňa tam černojojký mládenec.
Skoro-li, můj záhonečku, skoro-li,
ať ňa moja pravá ruka nebolí!

Jsou-li již u konce, zanotují:

Obžínkový věnec
z Nového Hrozenkova na Moravě.

Už ten oves dozrává, dozrává
a hlavěnku pokládá, pokládá.

Chystaj, gazdo, aldamáš,
už ten oves důle máš;
ty, gazděnko, slížence (= vdolky)
na zelenéj misence.

Poprodaj, gazdičku, kde co máš,
enom nám nachystaj aldamáš.

Poprodaj ovečky, malenky,
enom nám nachystaj pálenky.

Poprodaj ovečky, barana,
budeš nám nalévat ze žbána.

Hodného my gazdu máme
v tom zeleném dolománě (= kožichu),
ešče hodnější gazděnkou,
tá nám naděla slíženců.

Po každém zpěvu zaznívá jásot a výskot daleko široko. Vjí-li už věnec, zpívají:

Už sme sa našly ovéska zralého –
a šak my dostanem hodne páleného.

Ta naša gazděnka, to je dobrá roba,
přinesla nám vdolků až na zadní hona;
ja vdolků doněsla, dvě flaše gořalky,
a šak sme to žaly jen samé Uščanky.

Ty, vinečku polejový,
vila sem ťa v širém poli,
vila sem ťa, helekaja,
rozvíjám ťa, naříkaja!

Žence, kteří ještě nedožali, škádlí touto písní:

Ponáhľajte vy sa, N. ženci,
šak sa vám smaží žába na roženci,
a jedna sa smaží a druhá sa varí,
N. ženci, to sa vám podaří!

Ja, N. ženci s vysokého trůnu
budu měť k večeri ze škopek ocúnu,
s misa petružeľe,
budú měť k večeri místo zelé.

Jdouce s věncem k domovu, zpívají:

Teče voda, teče ze seče do seče,
N. gazděnka dobré vdolky peče,
a dobré vdolky, aj podlesníčky,
a ona to chystá pro ty svoje žničky.

A jak nám nedáš, uděláme špás,
propijem ti plátenečky,
a gazděnce rukávečky,
napijem sa zas.

A ty, gazdo náš, gořalečky dáš,
gořalečky do skleničky,
napojiš si svoje žničky,
šak nás všecky znáš.

Gazdo náš, gazdo náš,
chystaj nám aldamáš!
Ani sa do sklepa před náma neskováš,
do sklepa neskováš, ani do kuchyně,
a my sa optáme dobré hospodyně.

Zpěv u domu:

Otvíraj, gazděnko, otvíraj nám dveři,
ať sa podíváme, co máme k večeri.
Jak máme k večeri kyselú polévku,
tož my se vrátíme, půjdeme do šenku.

Otvíraj nám, gazděnko, otvíraj nám vrata,
ať nepolámem na věnečku zlata.
My si nesem věneček, a v něm sú růžičky,
a šak si to uvery N. (hospodářovo jméno)
žničky.

Když vejdou do chalupy, „vinšuje“ jedna ze žnic:

Pámbu daj dobrý večer, už k vám jdu,
dáte-li nám tu dožatú opravdu.
Tu je ten domeček, co (mu) patří ten věneček;
tu je ten klíneček, co má viseť věneček;
tu je ta hospoda, toho vínku sloboda!

Nesem vám věneček pro vysvěčení,
že sme vám zežaly, co ste kde měli.

Šířej, žničky, šířej, ať já jdu k svému hospodáři blíže.
Co ste po nás žádali, všechno sme vám udělaly,
nažaly sme vám žitečka, aby byla do roka svatbička nebo kmotříčka.
Nažaly sme vám sto kolků rži, sto kolků pohanky,
aby měli pacholci vaši hezké galánky.
Nažaly sme sto kolků ječmeňa,
aby byla dobrá vaše žena.
Nažaly sme sto kolků ovsa,
aby měla hospodyn pro krávy a hospodář pro fuksa.

Když sem já šla přes to vaše role,
dvě sestřičky tam svačily.
Já sem jim říkala: Rač Pámbu žehnat' –
a ony se počaly na mňa hněvat'.
Tá jedna sa ale na mňa obměkčila
a mně téj svačenky udělila.
Dala mně jedno klepétko račí a jedno ptačí.
Tak sem sa téj svačenky nasvačila,
až na mně kordulečka napjačila.

Já vám vinšuju ščasný a veselý rok,
aby vám vypadl z pece bok.
Jak vám ho nezamaže pacholek ani dívka,
tož si pošlete pro zedníka.
Jesli nevíte, pro kerého,
tak pro toho „čerta“ Johanovského.

Kerý dobrý a poctivý mládenec,
ten udělí žničkám na věnec;
kerý nechce nic dáti,
ten míšek i s penězi ztratí.

Obdrží za to odměnu,
že dostane starú ženu,
starú a brblavú, co ho strčí pod lavu.

Vytrhnúc ho zpod lavky,
dá mu za dva pohlavky,
a bude ho sem tam vodiť,
když žničkám na věnec
nechcel nic odhodiť.

Já vám vinšuju, aby vám Pámbu požehnal,
kolik je v hoře jedlíček, tolik teliček,
kolik je po horách pničků, tolik býčků,
kolik je po světě vrabečků, tolik chlapečků,
a kolik má husička péreček, tolik cěreček.

Také sme vám nažaly, pane hospodáři,
sto kolků bobu, abyste měli pro chudobu;
sto kolků mylku, abyste měli pro pacholka aj pro dívku.
Nažaly sme vám sto kolků járky,
abyste nám daly vědro goralky.

Kolik je v tomto věnečku šášek (ščiček), tolik flašek: kolik klásků, tolik mázků; kolik zrneček, tolik čtvrteček – tu máte, pane hospodáři, pěkný věneček. Nech vám Pámbu požehná napřesrok tolik měříček, co je v něm zrneček!

Podivte sa, hospodáři,
jak já sobě nožků hážu;
podivte (podívejte) sa, hospodyň,
jak já sebú zatočím. –
Aj ty, Mařo, hopsá!
Aj ty, Kačo Trčalova, toč sa.

Gazda zavěsí pak věnec na hřebík v jizbě, kde zůstane až do Štědrého večera. Toho času se sundá a zároveň s jinými zbytky od štědrovečerního jídla dává se krávám a kúrám (slepícím), aby dobře dojily a nesly. Ale mašli, již byl věnec svázán, musí dostat dívka (děvečka). U hostiny (večeře) dožínkové dostanou ženci a žničky koláčů a „gořalky“ dosyta. Za zpěvu a všelijakých šprýmů sedí se u ní až pozdě do noci.

Jiný obrázek „dožaté na Valašsku“ podává J. Válek. Už časně ráno zaznívá halekání žnic. Zpívají se nejen naučené staré písně, než v rozjařené mysli vznikají nové a nové příležitostné popěvky. Písni projeví některá „žnica“ prosté své přání.

Svitaj, svitaj, svitaničko,
aj svitaj, svitaj, svitaničko,
co by bylo snídaničko.

[:Aj svitaj, svitaj od rybníčka:]
dyby bylo půl žejdlíčka.

Nebo neskromně samy se pochvální:

Švagerovy žničky,
to sú, Bože, žničky,
ony zaslúžily
dobréj slibovičky.

Přirozená otázka namane se některé žnici – a zazpívá:

Ej oves, oves, zelený oves,
pověz, cérečko, zežneš-li ho dnes,
pověz, cérečko, zežneš-li ho dnes.

Aj zežnu, zežnu, co bych dělala,
[:šak sem já včera věcí zažala:].

Za vykonanou práci slibuje si poetická mysl žnečky to, co je mladé duši ideálem:

Od konca záhonka do konca,
co bych si vyžala mládenca.

Od konca, do konca samého,
co bych si vyžala švarného.

Vděčná „žnica“ vzpomene svého hodného „gazdy“, hospodáře, jiná odpoví chválou „gazděny“:

Hodného my gazdu máme,
gazdu máme, gazdu máme
v tom zeleném dolománě.

A gazděnka [:zde hodnější:],
ta nám dala dnes pět flaší.

Hodného my gazdu máme, gazdu máme,
v tom zeleném dolománě, dolománě.

Gazdo náš, gazdo náš,
veselé žence máš,
a to šecko proto,
že ich dobře chováš...

„Žnice“ se dovolávají oběda:

Už slunečko kolem jde,
kolem jde, kolem jde.
Poneste nám poledně...

Poté spustí některá „žnica“ žertovně o kvintu výše:

Poledně, poledně, lebo ťa nebývá,
lebo ťa hospodář v hospodě propíjá.
V hospodě propíjá, na bělkách projídá,
poledně, poledně, lebo ťa nebývá.

Jindy vyklouzne žnici žertovná vyhrůžka:

Hospodáři náš,
gořalečky dáš,
gořalečky do skléněčky,
napojíš ty svoje žnečky,
šak ich dobře znáš.

A jak nám nedáš,
uděláme špás,
propijem ti plátěny
a gazděnce rukávečky,
napijem sa vraz.

Podobná vyhrůžka zpívá se na obřadní nápěv:

A ten náš hospodář, a to je dobrý chlap,
šak on nám dnes večer gořalky mosí dať.
A jak nám ji nedá, my mu uděláme,
z gati ho vyzujem, šenkérovi dáme.
Poprodaj, gazděnko, de co máš,
edem nám nachystaj aldamáš (adamáš).
Poprodaj ovečky, malenky,
edem nám nachystaj pálenky.
Poprodaj ovečky, barana,
budem si nalévat ze džbána.

U našeho gazdy za tabulú obraz,
za tabulú obraz.
A dajte nám, dajte [:tėj pálenky vraz:],
A jak nám nedáte [:tėj pálenky vraz:],
Tož my vám zabijem [:za tabulú obraz:].
Gazdo náš, gazdo náš, [:my ti uděláme:],
Papuče vyzujem, [:židovi prodáme:],
Gořalky koupíme, [:počastujem známé:].
Už sme sa nažaly ovéska malého,
ešče nedostaly štvrtky páleného.

Už sme sa nažaly, snopů navázaly,
chvála Pánu Bohu, už je oves dolu.

Už sme sa nažaly,	Súsedovo pole
žitka navázaly	je skala ve skale,
na tom vašem poli,	nebohá je žnica,
až nás hlava bolí.	jak se tam dostane.

Chystaj, gazdo, aldamáš,
aldamáš, aldamáš.
Chystaj, gazdo [:aldamáš:],
už ten oves [:dolu máš:],
jak nám nedáš [:aldamáš:],
stane oves [:hore zas:].

Když „žnice“ pletou věnec, zpívají:

Ty vínečku polejový, pěkně zapletený,
a my za tebe dostanem flašu gořaleny.

Ty vínečku ze žitečka, pěkně ozlacený,
a my za tebe dostanem vdolek vypečený.

Při průvodu domů „žnice“ zpívají:

Švagerovy žničky dómu idú, dómu idú, dómu idú,
vedú za sebu kozu bílú, kozu bílú, kozu bílú, kozu bílú.

A mají na ní hrkávěny, hrkávěny, hrkávěny,
za to dostanu gořaleny, gořaleny, gořaleny, gořaleny.

Když docházejí do domů, začnou „žnice“:

U těch hospodářů dveři zavírajú,
v kuchyni, v komoře vdolečky chystajú.

Pěkně vás prosíme, pusťte nás do síně,
ze síně do izby, abysme nezmrzly.

Přede dveřmi spustí:

Otvíraj, gazděnko,
otvíraj ty vrata,
nesem ti věneček
ze samého zlata.

Ze samého zlata,
ze samého kvítí,
podívejte vy sa,
jak sa on nám svítí.

Otvíraj, gazděnko,
otvíraj ty dveři,
ať si nepolámem
na věnečku perí.

Otvíraj, gazděnko,
otvíraj ty dveři,
až sa podíváme,
co máme k večeri.

Máme-li k večeri
kyselú polévku,
tož my ti utečem,
půjdeme do šenku.

Ty, gazděnko mladá,
stroj večeru ráda,
stroj ty nám ju směle,
žaly jsme vesele.

Gazděnko v rubášku,
napeč nám koláčků,
jakových, takových,
třeba zemňákových.

Gazdo náš, gazdo náš,
chystaj nám aldamáš,
chystaj nám ho z lásky,
sbíraly sme klásky.

Gazdo náš, gazdo náš,
chystaj nám aldamáš,
věru sa před námi
do sklepa neskováš.

Ani do sklepa,
ani do světničky,
abys ty neuctil
svoje pilné žničky!

Starší kresby valašské žnečky a účastníků při valašské dožaté chová vzácný rukopis v knihovně Národního muzea, spis Jos. Heřmana Gallaše o Valaších ze začátku XIX. století, pokládáný za ztracený, získaný pro knihovnu od kanovníka ve Lvově dr. A. Petruševiče přičiněním prof. Karla Kadlece.

Valašská „dožatá“ z Polanky u Vsetína byla napodobena na Národopisné výstavě r. 1895 podle návodu P. A. Příbyla a Jos. Válka.

Posledním „žnivem“ bývá na Valašsku úlehlový oves. V den, kdy se dožíná, „dójdaci na pole“ nabrousí se kosáky, požehná se dílo a žnice spustí:

Bože náš, Bože náš,
šecko nám dobré daj,
dar Ducha svatého
do srca našého.

Nežnimy ho, zelený je, zelený je,
nechajme ho, až dozraje, až dozraje,
nechajme ho, až dozraje, až dozraje.

Na popěvek odpoví jiná „žnica“:

Nenecháme, pohoda je, pohoda je. (Třikrát.)

Jiná „žnica“ „převrhne notu“ po svém:

Nenecháme, pohoda je,
nenecháme, pohoda je,
nenecháme, pohoda je...

Žnou-li někde poblíž, ba i někdy na protějším „vrše“ žnice různých hospodářů, neopominou si „pohelekat“ a sebe navzájem poškádlit:

Vy Čatkovy žnice, užínejte nízko,
až sa vám nepichne do zadku strnisko.

Tý Čatkovy žnice velice by pily,
na místo gořalky dostanú bařiny.

Křupalovy žnice pily by velice,
na místo gořalky dostanú zelnice.

Křupalovy žnice, to sú, Bože, žnice,
nezaslúžily si ovesnej krupice.

Tý Čatkovy žnice, to sú také žnice,
co dneskaj našaly, sváží do trávnice.

Oběda dovolávají se žnice písní:

Už slunečko kolem jde,
kolem jde, kolem jde,
poneste nám poledně.

Tý Čatkovy žničky, to sú hodné žničky,
tý budu večerať žitné podlesničky.

Už ten oves dozrává, dozrává, dozrává,
už hlavěnku pokládá, pokládá, pokládá.

Dolu oves, dolu, budem piť homolu;
co na ňu prodámy? – Čatkovu stodolu.

Chystaj, gazdo, aldamáš, aldamáš, aldamáš,
už ten oves důle máš, důle máš, důle máš.

Teče voda, teče, ze seče do seče,
už ten náš hospodář ten haldamáš vleče.

Tá naša hospodyň má pěknú kordůlku,
ona nám napeče pěkných, žitných vdolků.

Prší děšč, prší děšč, přes uličku čapká,
už ten náš hospodář s gořalenu capká.

Och, dobrých vdolečků, aji podlesničky,
dyť ona nachystá pro tý svoje žničky.

Teče voda, teče, ze seče do seče,
tá naša hospodyň pěkné vdolky peče.

Tá naša hospodyň, červené jabůško,
ona sa prochodí po dvoře lehůčko.

O dožaté zpívají se i písně, které nemají příležitostného rázu, ale zpívají se proto, že „sa pěkně nesú“. Dlouhé, táhlé helekání někdy i s vícenásobnou ozvěnou působí skutečně úchvatně.

Lúka zelená,
tráva kosená;
v téj Polánce,
tam sú žničky
jako malina.

Ale né šecky,
enom nekeré,
keré majú
očka černé,
líčka červené.

Lúka zelená,
tráva kosená;
v téj Polánce
sú pacholci
jako malina.

Ale né šeci,
enom nekeří,
keři nésu
za klobúčkem
pákové péří.

Gazdo náš, gazdo náš, veselé žnice náš,
a to šecko proto, že jich dobře chováš.

(A já jich nechovám, ony samy jíja,
kole mého stola pěkně si sedíja.)

Ráno kašu s máslem, o poledni vdolky,
na večer nachystaj bečicu gořalky.

Poprodaj, gazdíčku, [gde co máš,]
edem nám nachystaj [aldamáš].

Poprodaj ovečky [malenky],
edem nám nachystaj [palenky].

Poprodaj ovečky, [barana],
budem si nalévat, [ze žbána].

Gazdo náš, gazdo náš, chystaj nám aldamáš,
chystaj nám ho směle, žaly sme vesele.

Gazdo náš, gazdo náš, chystaj nám aldamáš,
chystaj nám ho z lásky, sbíraly sme klásky.

Co sa nám slúbilo, to sa nám mosí dať,
dyby mjěl hospodář čtyry krásy prodaf.

Štyry krásy prodaf a pátú osedlaf,
co sa nám slúbilo, to sa nám mosí dať.

Když jsou žnice s prací hotovy, zazpívají ještě:

Budiž Bohu čest a chvála,
že sem ten oves dožala.
Budme z toho potěšení,
půjde oves na lešení.

Po skončené práci kleknou a modlí se: „Všemohúcí, věčný Bože, ty si našemu praotci Adamovi řekl: ‚V potu tváři budeš dobývati chléb svůj.‘ Děkujeme dobrotě a nesmírné lásce Tvé, žeš nám hříšným Adamovým potomkům nápomocen býti a všechny obtížnosti přetrpěti spomohl. Žádáme Tebe srdcem zkruseným, abys nám naše hříchy milostivě odpustiti ráčil. A když tá věčná žeň nastane, račiž nás uvést do Svě věčné stodoly, to je do věčné blaženosti, do království Tvého. Amen. Pochválen buď Pán Jéžíš Kristus, až na věkův amen!“

Neuvely-li žnice věnec již v poledne, víjí jej teď. Forma věnce bývá různá, vždy však tvoří jeho hlavní podstatu „ščičky“ (několik klasů ovesných, svázaných v jeden pramen). Tu i tam vplétá se i „nějaká bylinka pohanky“, různé kvítí, ba i někdy jeřabinky. Z různobarevných papírů se udělají hvězdičky, pentle a „řetázky“, jež se polepí pozlátkem. Někde propletou věnec červenou haraskou, někde i skutečnou pentlí. Je-li větší věnec, vezme si ho jedna „žnica“ na hlavu, je-li malý, nese jej v ruce. Ostatní se vřadí do průvodu za ní a vyskají, zpívají, ba i tančí celou cestou:

Gde sme žaly, tu sme žaly,
na dolině, na dolině.

Gde se ptáček jařabatý [proletuje],
A ten ptáček jařabáček [okolo pňa],
A ten švarný šohajíček [okolo mňa].

Gde sme žaly, tu sme žaly, [na dolině],
tam, gde švarný šohajíček [koně kuje],
ani nám ten šohajíček [neděkuje].

Gde sme žaly, tu sme žaly, [na hranici] (= trať),
zažínal nám švarný šuhaj [v baranici].

Co smy sa našaly ovéska zralého,
vjéru sme si vyžaly holbu páleného.

Co smy sa našaly, snopů nasnášaly,
na Čatkovém poli, až nas hlava bolí.

Tá naša hospodyň má pěkné rukávce,
ona nám navarí zátěrek ve mléce.

Ona šla do kvelbu kúpiť múky, maku,
jistě my nebudem večerať zemňáků.

Tá naša hospodyň má pěknú sukničku,
ona nám napékla dobrých podlesničků.

Před vraty nebo domovními dveřmi zpívají:

Otvíraj, gazděnko, otvíraj ty vrata,
nesem ti věneček ze samého zlata...

Jak mámy zemňáky s kyselú polévku,
rači sa vrátíme, ujdeme do šenku.

Do sklepa neskováš, ani do kuchyně,
dyť my sa optámy tvoji hospodyně.

Co sa nám slúbilo, už sa nám nedáva,
už sa ten hospodář před nama skovává.

Gazdo náš, gazdo náš, otvíraj ty sklep váš,
až sa podíváme, je-li v něm aldamáš.

Gazdo náš, gazdo náš, chystaj nám aldamáš,
jak sa ty před námi do sklepa neskováš.

Nic nám tu nevóní polévka v kuchyni,
ale nám tu vóní gořalka v klbani.

Když vcházejí do domu, zpívají žnice třikráte:

Pochválen buď Jéžíš Kristus,
až na věky věkův. Amen.

V jizbě sedí hospodář i hospodyň u stolu. „Žnica“ s věncem přistoupí ke stolu před hospodáře a vinšuje: Hospodáři milý, už sme vám požaly, gde ste co měli. Nažaly sme vám sto kolků rži, to abyste měli vy; sto kolků ječmeňa, co byste ho měli do samého hřeběna; sto kolků pohanky, co byste měli po samé hambálky; sto kolků bobu, abyste měli pro chudobu; sto kolků hrachu, byste při tom neměli strachu; sto kolků mylka pro pacholka a pro dívku; sto kolků ova, hospodáři hopsá! Když sme to požaly, věnec sme uvily, Boha sme prosily, aby vám dal tolik roků zdraví, co je v tom věnečku trávy; aby vám dal tolik štěstí, co je v tom věnečku listí, tolik dítek, co je v něm kvítek. Aby vám požehnal tolik měřiček, kolik je v tom věnečku zrneček, tolik teliček, kolik má husička péreček, tolik býčků, co je po horách pničků, a vy abyste dali tolik mázů, kolik je v tom věnci klasů, tolik štvrteček, kolej je v něm ščičeček.

Pak praví k hospodyni: A vy, hospodyňko milá, chystajte večeru ráda. My bychme už večerály, neb sme sa dosť nadělaly. Všecko dobré vám vinšuju a vinšovat nepřestanu, pokud něco nedostanu. Pochválen buď Jéžíš Kristus.

Hospodář odpoví: Až na věky – Amen.

„Žnica“ dá věnec hospodáři na hlavu, ten jej sejme a pověsí na význačné místo v koutě za stolem. Často se věnec jednoduše položí na „kútnicu“, armáru stojící v koutě za stolem.

Potom se večerí obyčejně „zemňáky a kýška“ nebo též masová polévka a nakonec vdolky, popřípadě „podlesníky“.

Valašská žnečka
s obžínkovým věncem.

Hospodář pak častuje žnice „gořalkú“, pak se sedí a zpívá, „jaká sa kerěj nabahne“ (přijde na mysl).

Nakonec zanotí opět ženci a žničky společně:

Gazdo, aj gazdénko, Pán Bůh vám daj zdraví,
abychme na tak rok zasěj u vás žaly.

Pán Bůh vám naplň sám obilím komoru,
dyž ste vy nám dali tak večeru dobrú.

Sám, Bože, vám zaplať, hospodáři milý,
za vašu večeru, holúbečku sivý.

Sám, Bože, vám zaplať, hospodyňko milá,
za vaše vdolečky, holubénko sivá.

Pán Bůh daj dobrou noc, s Bohem ostávejte,
za naše zpívání za zle nám nemějte!

Při shrabování posledních pokládek na *Domažlicku* a v *Lišné* každý pospíchal, aby zbytek nevázal do posledního snopu, kterému se říká „žebřák“. Všichni by se mu smáli. V neděli nato slaví se dožatá.

Když ženci donesou hospodáři věnec uvitý ze všech druhů požatého obilí, říká se: Hospodáři! My neseme vám dar, který Bůh všemohoucí dal z úrody zemské, z rosy nebeské, z tichého deštíčka, z teplého větříčka, aby vám Bůh všemohoucí v tento rok požehnal. Když jsem tento věneček chtěla mít, musela jsem do města Krakova jít; v městě Krakově jsou růže takové: modré, bílé a červené. Když jsem se s tímto věnečkem vypravovala, matinka mi přísně přikazovala, abych ten věneček žádnému nedala, dokud nebudu mít několik stříbrných zlatých. Panímámo zlatá, otvírejte vrata, neseme vám věnec ze samého zlata. Dobrý večer, pane hospodáři, přejeme vám; tento zelený věneček přinášíme vám! Vy ho od nás přijměte a za nás se nestyďte; dá vám Pán Bůh požehnání na každém místě. Nejvřelejší přání přinášíme dělníci nadělení, bychom vás tím potěšili, byste hodně natržili za to krásné obilí. Pracovali jsme vždy pilně, proto laskavě prosíme, by nás něčím obdařili, na čaj, kávu neskrbili; ať plesá naše srdéčko, a proto volám, ať žije náš pán! Když jsem s tím věnečkem k vám šla, potkali mne dva mládenci, oni ten věneček po mně žádali a já jsem jim říkala, že ten věneček žádnému neprodám ani nedám, že jej pro mnohem vzácnější pány mám. A proto vám přeji všem vespolek štěstí, zdraví a Boží požehnání a po smrti království nebeské. Přijměte od svých dělníků a dělnic tento dar! Pochválen buď Ježíš Kristus!

Obžínkové ozdoby ze slámy.

Na *Soběchlebsku* mají toto říkání: „Hejsa, chaso, havrátku, odejděte na stránku, níže a výše, abych se mohla dostat s tím věnečkem k hospodáři blíže. Ach, co jsem se smutná nachodila, než jsem ten věneček uvila. Přišla jsem na tři křížové cesty, tam tři mládenci svačili. Já jsem jim pravila: Rač Pán Bůh žehnati, oni se počali na mne hněvati. Ten jeden se na mne osopil, druhý se na mne zamračil a třetí mě malou svačinou obdařil. Dal mi jednu kytku ptačí a nožku račí. Já jsem se tolik nasvačila, že jsem se z toho roznemohla. Piva nechcu, ani páleného; ale něco smaženého! Kolik v tom věnečku klásečků, tolik nám dejte klobásečků; kolik v tom věnečku zrníček, tolik ať máte měříček. Kolik měříček, tolik slepiček; kolik zrnceček, tolik ať máte vajíček. Podívej se, hospodáři, jak si tím věnečkem háží; podívej se, hospodyně, jak já sobě poskočím!“ Pak se chasa počastuje za zpěvu písní a žertů.

Žně a dožatou na *Hané* za starodávna líčí pamětník: Žně na panském. Na žně sme se toze netěšele; ja kdo be se těšel na ten šromot a bití. Na večir přešil dráb pod okno sedlákovo a zakřekl: Zětra pudeš nebo pojedeš na roboto, vemeš sebo divko, pacholka a všecko potřebny náčení o šesti hodinách ke dvoro. Nebohé sedlák mosel všecko své práco nechat stát a dřit sebe, chaso, koně a vuz pánovi. Málo platny, moselo se jit.

Pak se nás sehnalo se srpama na dvě sta ledó, a sihó nám veměřel záhon na 12 kroku a na každé záhon se dalo šest žencu, takže na každýho přešle dva kroky, a včel žni! Za nama stále drábí a dež tito nestačele – rečtář e meslevec. K deváté hodině přešil pan správce a celé řad zapsal. Od krajo ke krajo za žencama chodil a křečel: „Jen to dřete,“ a hoba mo neostala až do samyho poledne, že se ho leďom zmrzelo poslouchat a rač žale.

Dež sedlák měl v garažejí (kabátě) v kapce sochárek a chtěl ho požet a nevěděl, kolek hodin, tož se ptal octivě drába: Drábečko, kolek je hodin? Dráb se podíval, a dež belo devět, rajcl sedláka devětkrát čaganem na záda a pak se ptal: Jož včel viš, kolek je hodin? Ale ono přece není možná celyho puldňa bet dule hlavó ohnoté, bela palčevost dovijaká od země, všecko to mosel člověk vešňopat, až se hlava točela, div si prste neožal, tak se zvilh a brósel srp a pře tem odpočal.

Dež bel dráb kósek dál, tak abe čas všelejake ožil a člověk na trampotě zapomněl, tož sme zpívaly. Ptáte se, jaky přesničky? Dovijaky, e zeleny, co se neměle zpívat. Pře bróšení srpo:

Máma mydlí,
táta mydlí
a já taky šublikal.

Chytla děvče za fěrtušek,
sem tam sem s nō posmėkal.

Žni, srpečku, žni,
za horama hřmi,
přende-le to až na nás,
pokropni nás dobře ráz.

Žně u sedláka. Veselejší žně byly u sedláka, tam nebylo těch křiků a nadávek, ženci radostí žali a těšili se na nějakou občerstvenou, jak z písní patrnó:

Panimámo, ženci dó,
večera je na uhló.

Panimámo, votevřte,
večeře nám přeneste!

Náš hospodář dobré pán,
naleje nám piva žbán.

Strojte, pajmámo, s zázvorem,
už máte žence za dvorem.

Ó, te pane, pane náš,
brzo-le nás zavoláš?

Strojte, pajmámo, s vopoňo,
už se vám ženci přiženó.

Ó, te pane, pane náš,
svačině nám nedáváš.

A jož sme to dožale,
dostaneme gořale.

Večeřo nám mosiš dat,
debes ji měl vežebrat.

Z bývalé „dožaté, dožitě“ na Hané zůstalo jídlo a pití, tanec a věnec; z krásných obyčejů zachoval se sem tam některý, často hodně pozměněný. V Tovačově na faře dožatou slaví podle starého způsobu.

Dožatá na panském. Na konec žni nechale na panským hodně daleko od dvora kos veke lebo ovs a pan správce hned na poledne všecko si to narychtoval tak: žence s drábem šle žit a neco pacholku tam poslal orat a nekery zas svázet, a jednoho poslal pro mozekante. Te svobodny děvčátka, co bele něšekovněši, te si ihned opletle tři věnce a pak k čtvrté hodině přešle na roli s mozekó. Tak dež doženovale, tož jož jim hrále, takže měle co dělat to dožit. Dež bele hotovy, tak všeci do jednoho se srovnale a s tema věncema šle hned za mozekó, nekeři chlapce nesle fáne, koróbvě, jaký si odělale, až do dvora. Pacholci jele s furama za leďma, orači s plohama na konco a děcek za němá jako pracho. Dež cely dvoranstvo přešlo před zámek, tak mozekanti pěkně hrále a panenke milostřpanovi a milostřpani a správcovi věnce odevzdale pěknó řečó a dostale za to pěknó záplato od všeckých. Potom šla mozekka s němá do pivo-váro, keré bel vedlivá, a tam pile pivo a tancovale až do rána v homně. Kolekrát ráno po dožaté bolela mě hlava, ale nechť, bélo to přece pěkný.

U sedláků. O sedláku to bélo načesto jináč, tam se take nechalo neco na posledek. Dež pacholek a divke se žencama to šle dožit, tož decky pacholek sebó vzal nejakó hulko. Přenda na roli, tak žale; napřed pacholek, pak starší divka, po ni mladší a pak drozi ženci. Na prostředek postavile nejakó to hrabatešo, co hobó oměla mlet jako šléfiř, to jož každé věděl, co má dělat. Jak dožale ti mladi, tož ta stará zostala na prostředko na konec a ta dostala „žebráka“ a mosela ho na zádech nyst. Pak přestrojile tu hulko, co pacholek přenesl, jak kdo oměl a šle dom. Pacholek drža hul v roce a všecko vedl. Přenda dom – jož bel večir, hospodeň měla popraveny, – vešle do jizbe a tam položele věnec a pěkně vinšovale Boží požehnání, zdraví, štěstí, abe tak dokonale šťastně ževot jako teto žňa, a za lásko abe po smrti v nebi se radovale; taky abe Pán Buh, co na tem věnečko je zrneck, popřil a požehnal jim toli měřeček. Včel bele podarovani, a jedle a pile, jak na hrobé svajbě. Někde vzale třeba e dva mozekante a tančivale až do rána, někde zpívavale si sami a pře tem tancovale. Třeba taková sme zpivale:

Kerá nechce mlátit,
kerá nechce žit,
dáme jo rasovi
na boben odrít.

Kerá hodně mlati,
kerá hodně žne,
to je hezky děvče,
ta se libi mně.

Take sme sobě povídale a do sebe šťárale, co se ve žňa stalo: „Te, Francko,“ začal třeba pacholek Francek zlobit divko, „tes měla za brose toze ostré srp.“ – „A tebe div že vlk neroztrhal, jak bévals sám na ocaso,“ bránila se dívka. Abeste temo rozoměle, tož dokládám, dež bela ózká roli, žale jo srpama na dlóho – na „hósera“; tem hóserem béval pacholek, ten první žával, a vzado na ocaso bele ti némladši.

Na *Vyškovsku* žnice nesouce upletený věnec polního kvítí a propletený klasy všeho obilí u humen a dvora hospodářova spustily všechny hlučným hlasem píseň chvály hospodáři a hospodyní: Náš hospodář, hodné dvořák, von má jedné žence porád, atd.

Na *Tovačovsku* zpívají tuto:

Pochválen buď Ježíš Kristus, vinšujeme vám,
tento věneček zelený darujeme vám.
Vy ho z lásky přijměte a za nás se nestyďte,
dá vám Pán Bůh požehnání na tomto světě.
Tento věnec je uvitý – z polního kvítí,
ze rži, z ovsy, z ořešinky – také ze žita;
na něm makovička je – zlatem pozlacená je;

Vám, přemilý hospodáři – darována je.
V tomto věnci jedna růže – pěkně červená;
do něho ju zapletala – panna svobodná.
Když ju tam zapletala – pod stromčekem seděla,
na kterém slaviček seděl – svou píseň zpívala.
Zpíval on si písničku – v tom zeleném háječku,
když jsme se k vám ubírali – hospodaříčku.

Odevzdávajíc pak jedna z nich hospodáři věnec, říká:

Vážené hospodáři!

Přemíte tento věneček,
vod poctivých děveček!
Kolek klásečku,

toli másečku;
kolek zrneček,
toli měřéček;
kolek stopeček,
toli kopeček.

Jiné říkání z Tovačova:

Odstupte, ženci a žnečky, na stranu,
ať já s tímto věncem před našeho hospodáře se dostanu.

Pochválen buď Ježíš Kristus!

My vám přinášíme dáreček – tento zelený věneček.
Tento věnec není z dřeva udělaný, ani z bláta upleskaný,
ale z krásného kvítí uvitý.

Kdo chce takový věneček mítí, musí pro kvítí do Prahy jeti
šestima koňma vranýma, stříbrem a zlatem kutýma.

My jsme ale pro kvítí v Praze nebyly,
a přece jsme tak krásný věnec uvily.

Kolik v tom věnečku je klásků,
tolik aby bylo piva mázků;
kolik v tomto klásku zrneček,
tolik aby bylo z kopy měřiček;

kolik v tomto věnečku je kvítek,
tolik aby bylo vína sklínek.

My jsme tento věnec vily z polního kvítí,
aby vám Pán Bůh dal na rok hojného žití.

My jsme tento věnec vily z trávy,
aby vám Pán Bůh dal stálého zdraví.
My jsme tento věnec proto uvily,
že jsme všecko šťastně domů sklídily;
vily jsme ho také do kola,
aby byla plnička vaše stodola.

My vám přejem tento dar,
který vám Pán Bůh narůst dal
z úrody zemské, rosy nebeské,
z jasného slunečka,
z teplého deštička
na vašem poli
do vaší stodoly.
Aby vám Pán Bůh požehnal sto kop rži, sto kop žita,
sto kop ječmene, sto kop jetele,
sto kop ova, aby vám koně skákali hopsá.

Žijte, milý hospodáři, ještě dlouhá léta,
v štěstí a blahobytu užívejte světa,
sklízíte hojně na poli
dobrého obilí,
do smrti přejem vám vše hezké,
po smrti království nebeské.

Pochválen buď Ježíš Kristus!

Že jsme dožaly i dovázaly,
taky něco posvázely.
Přišly jsme do domu
k hospodáři našemu;
přišly jsme mu oznámit,
že již nemá co sít;
by si ještě posvázal
a na nás nezapomněl
s dobrým jídlem, s hodným žbánkem,
bude pít Martin s Jankem.
Magdalena s Doroto
budou pít, dožatá.
My se také radujem,
dobrý večír vinšujem.

Pochválen buď Ježíš Kristus!

Ve *Skašticích*, jak se žito svázalo, byla dožatá. Dívky a nádenice upletly věnec ze žita, rži, ova a prosa (bylo-li zralé); pozlátkem jej pozlatily, a vinšující, podaly jej hospodáři, který jim poděkoval. Za stara zavěsily věnec v jizbě na trám. Nyní se připevní v kuchyni na podlaze. Jedli jsme při dožatě masovou polívku, hovězí maso, třeba i vařenou slípku; též vdolky a krupicu. Pili jsme pivo. Ve *Skašticích* po šest let dělali ranou dožatou, přišlo to levněji. Když dožatá byla u někoho spíš – zhrklo se tam lidu, a zas to bylo takové. Tož se sousedi domluvili, že udělají dožatou společnou. Vzali muziku, v hospodě zaplatili chase společně pivo – a bylo po dožeře a dožatá byla odpravena.

V *Lobodících* zabije se na dožatou slípka, z ní se uvaří polévka pro žence a maso se vhodí do sladké omáčky hrozinkové. Neschází nikde sekaná pečínka a zelí a vdolečky (prstky, rohléky, cviboch). Pivo se pije pořád. Sekáči dostanou zvláště sladké kořalky. Nakonec pije se čaj s rumem nebo černá káva. Muzika hraje, jakou si kdo sežene. Na druhý den bolí hlava a v kostele je málokdo.

ŽNIVÝ OBID VE SLEZSKU

O spokojenosti sedláka, má-li obilí svezené, svědčí popěvek slezských ženců:

Juž matě sedlaci vyhrane,
skludili stě s póla nědavne
pšenicu a rež, žito a oves,
něpujdětě, selky, na pole podnes.

Ešli stě tam jake klasy něchali,
vžeňtě husy, by to sebraly,
nebo vy rady pečinky itě,
na posvíceni vy se shledatě.

Jak je všechno doma, v neděli chystá se žnivý obid či žnivuvka, dožinka (Skalice), dožinky (Malenovice). V Janovicích mají dožinku chlapi hned, jak dokosí, a robotnice později. Podle J. Vyhlídala na celém Slezsku žencule upletou z obilných klasů všeho druhu věnec, viněc, aby měl podobu koruny, ozdobí kvítím, růžičkami a papírovými pentlemi.

„Prvá“ z dělnic drží věnec v ruce a přednáší hospodáři vinšování: „Přinesla sem vám věneček a vinšuju vám, abyste na rok měli tele kopeček, vele v tym věnečku zrneček. Abyste to ve zdraví zažili a mnoho hojných žniv přežili.“ Též zkrátka takto: „Žnivo smy skludili, tak smy vám věnec uvili. A vinšujem vám, abyste moc namlátili a teho ve zdraví sežili.“

Hospodář přijme věnec a zavěsí do síně na poval (strop), kdež pobude až do příštích žniv. V Malenovicích zavěšuje se věnec nade dveřmi do síně vedoucích.

Robotnice někde dostanou za vinšování peníze, jimiž se podělují, nebo počastnu. Např. ve Skalici vaječinu a chléb, sýr a koláče, čtvrtku piva; v Janovicích piva a kořalky, nebo toliko kořalky. Při pití ženské zpívají nábožné i světské písně.

Žnivuvka ve východním Slezsku slaví se takto: Když je poslední obilí naloženo na žebřinový („drobinový“) vůz, připřáhne se k vozu druhý pár koní, aby byl slavnostně dovezen poslední náklad „božího daru“ do stodoly. Dcery a synové hospodáři, děvčky a pacholci dbají toho s největší pečlivostí, aby byl povoz vyzdoben nejvkusněji, co možná všemi květinami, jež rostou na poli a v zahradách. Již den před žnivuvkou konají děvčata pilně přípravy na dokončenou. Vijí věnce ze všeho obilí, z klasů a okrašlují také umělými květy a stuhou hedvábnou červenou vespod. Cestou domů sedí někteří na voze, někteří, zvláště ženské, jdou buď za vozem, buď před vozem za hlučného zpěvu a pokřikování.

Svobodné děvce ze čtveračivosti ustrojují se „*ve snop*“. Obvykle jsou to veselé a tance milovné holky, jež nikoho o dožaté nezarmoutí. Odevzdávají také hospodáři věnec. Provází-li dožatou hudba, mají úkol potančit se všemi účastníky, počínajíc hospodářem.

Na panstvích bývaly žnivuvky zvláště pestré, poněvadž bývalo ustrojeno několik osob ve snopy.

Za věnec obdržela služka od hospodáře peněžitou odměnu, kterou obvykle věnovala na novou stuhu do pletenců. Než odevzdala věnec hospodáři, řekla: „Prosím o malé pomlčení a malé k vám promluvení, vzácný a vážený pane hospodáři, vzácná a vážená paní hospodyně! Co jsme si předsevzali, za pomoci Boží jsme dokonali. Žně letošní jsme ukončili, věneček jsme vám uvili, a proto na místě všech vám přeji: tolik zdraví, co je v tom věnečku trávy, tolik set, co je v tom věnečku plev, tolik tisíc, co je v tom věnečku kvítí, a napřesrok tolik kopeček, co je v tom věnečku zrneček; a k tomu též dobré zdraví a hojné Boží požehnání...“

Na Opavsku žnivý obid bývá obvykle v sobotu nebo v neděli. Hospodyně napekou koláče, uvaří polévku, podají dvojaké maso, a hospodář narazí čtvrtku. Je-li na blízku nějaký muzikant, třeba jen harmonikář, zavolá se, – veselí je plničky statek.

POŽATEVNÉ OBŘADY NA SLOVENSKU

Mládenec nese zástavu (prapor), obyčejně z velikého hedvábného šátku, na žerdi, jejíž hořejšek je ozdoben stužkami, kytkou z kvítí a klasů. Vedle něho aneb za ním jde děvče s věncem upleteným ze stébel a klasů, někdy na způsob koruny. Ostatní ženci za nimi za zpěvu až do dvora hospodářova. Věncem pak bývá zavěšen uprostřed stodoly nebo v příbytku na stropě a visí tam po celý rok až do nové žatvy. Ženci zpívají:

Ktorej že dnes, ktorej, uvijeme veniec?
Tej, ktorú vyberie najkrajší mládenec.

Ten Ondriš Slaviké, ta Anna Blehéje:
To by bou pěkný pár, keby jim Pánboh dau!

Komu že dnes, komu, dáme niest zástavu?
Tomu, čo jej podá svoju rúčku pravú.

Páni naši, páni, otvárajte brány,
nesieme vám darík, žencov pekný párik.

Idú ženci z roli, prestierajte stoly,
stoly javorové, ubrusy kmentové.

Našeho pána žnivo
skoro se dokončilo,
a susedovo žnivo
na poly v polu shnilo.

Naša paní nepyšná,
na vráta ku nám vyšla,
Bohu se pomodlila,
že žnivo dokončila.

Našeho pána žnivo
teraz se dokončilo,
a susedovo stojí,
bo se ho čelad bojí.

Neseme pánu vienok,
a paní podarunok,
pánovi do stodoly,
a paní do komory.

Žnivo sme dokonali,
palce sme porezali,
treba by nám rentečky
pozavijac palečky.

Buď pochválen Pán Boh náš,
že pomáhau v tento čas
žitko zožat, poviazat,
do stodoly pozvážat.

Nasiau som žitko, nebudem ho žat,
milovau som dievča, nebudem ho brat:

„Len si ty, šuhaj, žitko zožni,
len si ty, šuhaj, dievča vezmi.

Len si ty, šuhaj, žitko vymlať,
len že mně, šuhaj, siafa navrať.“

Povedau si, že ma vezmeš,
keď na poli žitko dožneš.
Už si zožau i poviazau,
ešte si ma predca nevzau.

Boli by ma zabili
pre dva snopy jariny,
ei ale som jim utiekou
do hľbokej doliny.

Boli by ma z večera,
pre dva snopy jačmena,
ei boli by ma motykou,
ale som jim utiekou.

Počkajte, voliari, pomastiá vám vazy,
že pražmu pálite z tej pátrovej ráži.

Keď sme na chodníčku sedieť zostali,
dali sme si pár hubiček, ai ruky podali.

Keď moja milenka v poli žitko žala,
já sem išel okolo nej, na mňa zavolala.

Jakživ sem já nebyl v takém potěšení,
myslel sem si, že ve světě větší radost není,

Pýtal sem se milej, čo chce se mnou míti,
povedala, že chce v lásce stálej se mnou žiti.

když sem od milenky už domov pospíchal,
takto sem si celou cestou k mému Bohu zdychal:

Sadnul som si s milou podla na chodníček,
sľboval sem, že jej budem verný milovníček.

Pomoz, Bože, pomoz s milou se sebrati,
abysme my mohli v lásce večně setrvati.

Čo sem si višoval, čo sem sobe žádal,
dostal sem to švarné děvče, které sem miloval.

Jedna žala tatarečku, druhá žala proso,
jedna bola v žitých čizmách, druhá bola boso.

Jedna mala hodbáv oděv, druhá mala plátno.
Jedno bolo cifrovanuo, druhuo dievča švárno.

V zelenej pohánce sedem párov volov:
ostávej, má milá, s milým Pánom Bohom.

Vyletela prepelička z prosa,
a já za ňou bežala som bosá.

Idem sa já mojej mamky zpýtať,
či já mám tu prepeličku chytať:

„Chytaj že ju, diovka moja, chytaj,
len že sa jej chvostika netýkaj!“

Šošovička šomre,
podže, diovča, ko mně:
budeme sa milovati,
pokud duša vo mně.

Podže a pospíchaj,
nuožkami nebúchaj,
aby matka nepočula,
len na prstech kráčaj!

Akože to, ako sejó mak?
A to tak:
sejó mak.

Bože, nás požehnaj, všecko nám dobro daj,
daj zdravia a chleba, však nám viac netreba.
Bože náš, požehnaj ai tyé naše volky,
čo nám navozili žita do stoduolky.

DOČESNÁ, DOČESKY

Po žních, když chmel dočesán a tyče sneseny do bráhů, bývá oslaven na *Rakovnicku* konec letní práce dočesnou (dočeskami). Děvečky uvlily věnec z obilných klasů, lučních i zahradních květin a několika větviček chmele. Hospodář zabil ovci a připravil trochu piva, hospodyně napekla koláčů a rohlíků (kolenčů).

Před večerí vytratila se nejstarší děvečka ze světnice a vracejíc se nesla na rukou věnec, předstoupila před hospodáře a hospodyně a říkala: „Náš milý pane hospodáři, paní hospodyně! Bůh jest, jenž nám ráčil tu milost dáti a hojně žně ve zdraví přestáti. Vám rač toho požehnati, co již ráčil nadělití, důkazem naší lásky budte obilní klásky, jež ve věnci tu spojené máme a vám s radostí podáváme. Přijměte je z rukou našich tím jménem, by byl Pán Bůh až na vždycky pochválen.“

Potom se večerelo; byla polévka, skopové maso s česnekem a knedlíky, konečně koláče. Po večerí se zpívalo; byl tu i flašinet, při němž si chasa zatančila. Zpívali:

Na poli se daří všeho druhu zboží, co k obživě Bůh nám dal; pšenku, žito, ječmen, oves, i ten chmel je Boží dar. – Po skončené práci den se nám ukrátí, s veselostí je stráven, z toho ať je Bůh pochválen od nás všech na věky. Amen.

Hospodáři, hospodyně, opět skončily se vám žně, Bůh nás chránil a vás hájil, od vší škody vás chránil, tralala, tralala, to je píseň veselá. – Po sklizuňku vši ourody zažili jsme s vámi hody, Bůh vás při zdraví zachovej, pokoje vám užítí dej! tralala, tralala, to je píseň veselá. Kdo by nechtěl práci konat, moh' by se jen povalovat, na dělníky z okna koukat, vítr na něj jen tak foukat, tralala, tralala, před lenochy závora, tralala, tralala, pracovitý do dvora, tralala, tralala, to je píseň veselá.

Když se chasa zpěvem a tancem pobavila, dal hospodář děvečkám peněžitý dárek, hospodyně zase ostatním žnečkám a česačům (kteří byli vesměs zjednáni denně) po koláči a kolenči domů. Tak bývalo...

Dnes je to v pravém slova smyslu „dočesná“. Když se jede pro poslední chmel, dá hospodář česačům několik lahví obyčejné kořalky. Na chmelnici se vystaví pěkná tyč s chmelem, nahoru se přiváže barevný šátek. Chmel se naloží, na voze se vztýčí tyč s fábořem, po případě se naloží i několik česačů, a veze se vše za velikého jásotu domů, kde se chmel za rozjařených myslí dočesá. Hospodyně dá k večeru každému česači po koláči; flašinet zahraje a chasa si zatančí.

Dobře poučí pořad dočesné, kterou dne 13. září 1891 oslavily okresy rakovnický a lounský na Jubilejní výstavě v Praze.

V čele jel jezdec s hlavním praporem, na němž byl nápis „Chmelaři čeští“. Následovaly pak: Vůz s malými děvčaty, tažený dvěma páry kozlů. Vůz s malými hochy, tažený dvěma páry oslů. Šest hospodářů na koních, osm hudebníků v národních krojích, jezdec s praporem. Děvčata rozhazovala chmelové věnečky. Za nimi byly zastoupeny v průvodu obce z Lounska i Rakovnicka. Na každém voze plno česaček i junáků, praporečníci na koni hlásali vždy novou vesnici, podle vozu chasníci s háky, průboji a tyčkami, obalenými chmelem, a z vozu, kde bylo plno praporců, chmelové zelení a květin, ozýval se zpěv veselých chmelařských i národních písní... Dále jely ozdobené vozy s vesnickými česačkami a česači; táhnou je voli, jichž dlouhé rohy jsou pozlaceny. Za přílepským a krupským vozem cválá opět sedlák na koni. A za ním

zas nové vesnice. Konečně čtyři vozy z Rakovníka, na jednom hrál dudák, a vůz s hudbou a poslední vůz Gambrinův. Tažen byl dvěma páry těžkých volů. Na voze byla umístěna pěkná alegorická skupina, vyznačující české chmelařství a pivovarnictví. Vpředu postavili korunu ze chmelu a ječmene. U vysokého sudu o žoky chmele stál opřen český chmelař se svou rodinou. A na sudě, ve stínu chmele, hověl si Gambrin... Jezdcem na koni se průvod ukončil.

Na prostranství improvizována česká chalupa s otevřenou verandou pro vzácné hosty. Chaloupka byla kryta došky, na nichž „vyrostl“ přes noc mech s vysokými květnatými výhonky kvetoucího netřesku. Před chaloupkou stál ověncený máj. Slavnost děla se na počest pantáty Aloise Piherta, starosty z Domoušic na Lounsku, který v koženkách a s beranicí furiantsky naraženou s panímámou očekával svou chasu.

Průvod nejdříve pozdravil výkonný výbor, který spolu s dopravním a zábavním výborem se dostavil před statek Pihertův. Rakovnická dceruška Pavla Čermáková proslovila toto říkání:

Převzácní pánové!

Vám pozdrav budiž z našich krajů,
kde chmel se rodí lidem ku potěše.
Vám vřelý pozdrav z krajů dálných
sem nesem k patě Vyšehradu.

Juž návštěv vítali jste řadu
zde vzácných: k bratru přišel bratr
a k příteli zas přítel drahý,
by poučení vzal i radu.

Však nepřišel až dosud žádný,
by s větší láskou nežli naše
přinesl poklad země rodné –
jím zdobil tento obraz vábný.

Co v kraji nejlepšího bylo,
sem přinesli jsme. Nežádáme,
než aby, velevzácní páni,
jen trochu se vám zalíbilo.

Jednatel výkonného výboru J. Sedlák poděkoval potom Rakovnickým a Lounským, načež okresní starosta rakovnický Č. Feyerfeil promluvil o významu a rozvoji českého chmelařství a nakonec poukázal na starobylé národní zvyky, k jakým náleží též slavení „dočesné“. Připomenul, jak by bylo žádoucí, aby zvyky ty se zachovávaly a stávaly obecně známými.

Poté nastala vlastní slavnost „dočesné“. Česačky a česači předstoupili před pantátu a panímámu, chmel s tyče strhli, rozřezali a hlavičky odtrhli a jeden z chasníků pak útržky podal panímámě za veselého výskotu chasy a za zvuků hudby... Přitom malá česačka, Jitka Staňková (dcera sládka z Rakovníka), oslovila hospodáře: „Vzácná naše panímámo a milý hospodáři! Již jsme práci ukončili – uzrálý chmel domů ulo-

žili – však je naše práce zdařená – mysl vaše při tom veselá. Při tom našem rozjímání podávám vám věnec zelený, z chmele a kvítí, že srdce radost cítí. Aby vám dal Pán Bůh zdraví a Boží požehnání. Co jsme ve zdraví sklídili, bychom ve zdraví užili a od nynějška za rok abychom se všichni u zdraví shledali.“

Pantáta přijal chasu vlídně a vážně, poklepal jí na ramena a pravil: „Děkuji vám za vaše přání, a dá-li Pán Bůh zdraví, na rok zas budete mi nápomocni v mých hospodářských podnicích. A nyní vypijte na své a mé rodiny zdraví sklenici piva!“ Přitom rozhodil přinesený rozřezaný chmel mezi chasu.

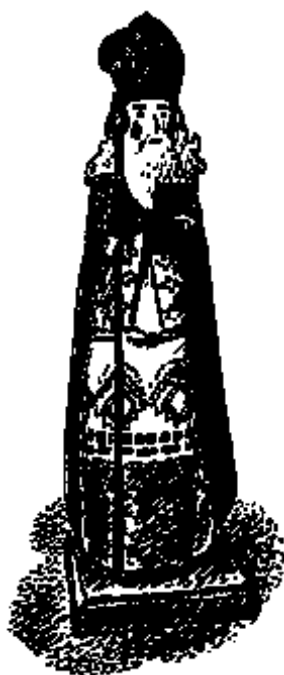
Před statkem byla celá řada soudků pravého rakovnického. Na počest pantáty, panímámy, celé jejich rodiny, která stojí u hospodářů, a na počest všech, kdož byli slavnosti přítomni, pil, kde kdo se k soudku dostal.

VI.

PODZIM

Den se krátí, noc se dlouží...

NA SV. MARTINA

Obrázek veselostí a starodávných radovánek na sv. Martina kreslí živě Selská pranostika r. 1710. Vyčerpává vše, co naše předky těšilo a bavilo na sv. Martina za starých časů:

Na den sv. biskupa Martina
milý hospodář a jeho družina
husy jedí, víno k tomu pije,
štědrého Martina chválíce;

páni, žáci a kněží se radují,
neb se jim *koledy* přibližují.
Pacholci a dívky svobodu mívají,
a u jiných pánů se zjednávají.

Svatý Martin přijíždí podle staré pranostiky na bílém koni (tj. padává sníh). – Na svatého Martina kouřívá se z komína. – O svatém Martině husa nejpěkněji zpívá (tj. jídají se husy).

Shodné zprávy české i cizí líčí, jak na Martina se staří scházivali, hodovali a korunou hodokvasu bývala martinská husa. Někteří mytologové, snažíce se z každého zjevu učinit božstvo staropohanské nebo zosobnění, symbol jaký taký, vykládali široce a dlouze, že byla husa martinská oběť a den sv. Martina slavností pohanskou. Svedlo je k tomu tvrzení, že na sv. Martina věští z „kobyly“ upečené husy, jaká bude zima. To tvrdí už starý český kalendář, ale mimoděk vzniká obava, že z nevinného zábavného zvyku, že soudívají po bílé nebo brunátné barvě kosti pečené husy, bude-li zima sněživá nebo blátivá, hned odvozovat oběť pohanskou, je přece jen dohad smělý.

Husa bývala na martinském hodokvasu oblíbeným národním jídlem. Žáci žebrotili o sv. Martině „za hus tučnou“ (XV. stol.). Řeznické cechy přesně vymezují, jak dlouho okolo sv. Martina husy mají být prodávány (XVI. stol.). Katolický kněz Hofmann vtipkuje „nováky“, že haní ceremonie katolické, ale přece s *katolíky pojídají „hus na sv. Martina“* (1642). Šlechtná paní Zuzana Černínová s vřelým citem mateřským stýská si synu svému Humprechtovi, že *sama* jedla „husičku svatomartinskou“. Heřman že odjel do Pacova na martinský kvas, „na svatomartinskou hus“.

O Martině jedli tedy husu páni i prostí. Bývalo uvozováno příslovím: „Radost Martina – jest hus a džbán vína.“

Na začátku stol. XVIII. volá o sv. Martině z kazatelny kněz Veselý, že mají kazatelové obyčej, „krájet na svém kázání hus martinskou“, že o ní hovoří. Podle takového zvyku rozjímá Veselý před svými posluchači: „Sv. Martin ačkoliv se nikdy

nemaluje s husou, nicméně jako by on k huse měl dědičné právo, na jeho svátek téměř nic jiného není slyšeti, nic jiného viděti, než samé husy. Na ten den hus bývá na kazatelnicích, hus na rožni, hus na míse, hus na tabuli... a jaký by byl svatomartinový panket, kdyby při něm nebyla hus!“

Pověsti vypravují, že prý sv. Martina při kázání husy znepokojovaly, začož hříšnice husy pykají na svatomartinském pekáči. Jiná pověst vypravuje, že sv. Martin před svou volbou za biskupa ze skromnosti ve svém klášteře ukrýval se v husinci, ale jejich gágáním byl vyzrazen. Jiní by chtěli rádi vyložit, docela ovšem mylně, že obyčej je památkou mistra Jana Husi, jehož považují za předchůdce Martina Luthera.

Co se týče *pečiva svatomartinského*, rozšířeno je pořekadlo: „Svatomartinská podkova oře oková.“ „Svatomartinský roh, naplňuje medu tok.“ Kromě husy bývaly obvyklým jídlem na sv. Martina odedávna *rohlíky*, *rohy svatomartinské*, *podkovy sv. Martina*. Zajímavé je, jak si staří Čechové vykládali tvar těchto rohlíků. Ježto prý svěcení sv. Martina vzniklo z pohanské slavnosti boha vína, Bakcha, a Bakchus bývá malován se dvěma rohy, má pečivo martinské podobu dvou spojených rohů. Podkrkonošský lid vítá sv. Martina „*podkovami*“, *martiny*. Podlouhlá plocha těsta, na níž skoro po celé ploše rozestřen je omastek, svine a přehne se do tvaru podkovy. Za omastek berou v domácnostech jablková, hrušková povidla, perník, pekaři rozetřený mák.

Husu, rohlíky a jiná jídla zapíjeli *vínem*. Podle humanisty Bohuslava Lobkovice Hasištejnského ctitele sv. Martina velebí světce pěnívým vínem a na jeho oslavu se opíjejí.

Věděli již staří, proč se popíjí při martinském hodokvasu víno. Slavnost při vino-braní splynula s martinskou hostinou a při této načínalo se slavnostně nově uložené víno. V ten rozum rýmuje staročeský Cisiojan:

„Všichni svatí s vínem sem jdou,
Vilibrod i hosti přijdou;
Martin maje šenkovati
a nejprv vykošťovati.“

Hodovali, kvasili o sv. Martině, až se to stalo pověstným a „*světiti Martínka*“ bylo užíváno s netajenou příhanou. Lomnický tepe nemilosrdně toho, kdo „začasté na hodech bývá, světí sv. Martina, sedě u dobrého vína“.

Před takovými varuje, „kteří rádi Martínka světívají, a když jen kde co na kom vymluviti a vyklamati mohou, aby zas pěkně oplatili, o to se nestarají“. „Martínek“ znamenalo našim předkům tolik, co kvasovník, hodovník, prostopášník. Kdo často „martinkoval“, dospěl do Nuzic a Chudobic. Aspoň tak rozumuje pořekadlo: „Kdo Martínka často světí, husy, kury mu zaletí; dům, dvůr, louku i dědinu – přivede vše na mizinu.“

V suchu a teple pojídali šťastní boháči husu, zavdávali si nového vína – zatím přede dveřmi – slyš! – zantolili žáci, studenti, školáci martinskou koledu.

V XIV. století koledovalo se u nás všeobecně, nejen chudí žáci, kteří si tím vydělali na živobytí, nýbrž i kanovníci chodili s koledou a nejen lidé poctiví, nýbrž i opovržení, jako kat, vodáci atd. Těmto všem posledním zakázali koledu staroměstští konšel už r. 1390. Vyšší duchovenstvo v době husitské z Prahy odešlo, husitští pak

Martinský rohlík a pečivo „dušičky“ („kosti“).

kněží byli rozhodní odpůrci koledy. Tak se dostalo provozování koledy zase především v ruce chudých žáčků. Duchovenstvo předhusitské koledovalo asi latinsky. Žáci stáli uprostřed: byli z lidu, ale uměli latinsky, proto skládali písně a koledy latinsko-české, obvykle první verš latinsky, druhý český atd. Z koled žákovských však nejznámější koleda o sv. Martině je psána úplně po česku. Poslechněme tedy žakovskou martinskou koledu a martinskou protikoledu:

1. Svatého Martina všelika rodina dnes ščedrost zpomíná beze všeho statku vesele s čeládkú. Tučnú hus, hus, hus, tučnú hus, hus, hus, tučnú hus jí, vino pie, beze všeho smutku.	4. Račtež darovati, majíc na paměti svatého štědroty, abychom v radosti podle vašie cnosti tučnú hús upečenú mohli s vámi jiesti.
2. Ale my školníci, podobní pacholíci, malí i velicí, v škole když sedíme, vesele zpieváme, nebť nás nutie veselé, toho netajíme.	5. Ale vy bratří milí, mějtez na paměti svatého ščedrotu Martina rytieře nynie v této mierie: nechcete-li husi dáti, dajte dva penieze.
3. Protož dnes vesele v dobré ščedré vóli, věduc vaše mysli, k vám sme zavítali, abychom dar vzali, bychom dušnost chudoby tudy zapudili.	6. Ač nás darujete, odplatu vezmete v království nebeském, s Bohem tam bydlíce, s ním se radující a na věky s anjeli amen zpievající.

Husitští kněží, zvláště v první době, nebyli příznivci koled, při nichž bylo mnoho rozpustilostí. Rukopis Vyšehradský má takovou píseň proti koledování, jež je namířena právě proti koledě „Svatého Martina všelika rodina“:

1. Svatých nedotýkajíc,
toho nehanějíc,
což se o nich pje,
slyšiš to, školníče,
tebeť se dotýče,
spolu tvých tovarišuov,
znamenaj pořad těch slov.
2. Řídíte se vítězem,
Martinem rytířem,
protož vás otiežem:
kde ste pismo vzali,
byste tak zpievali,
kdež vám husi nechtie dáti,
smíte penieze žádati?
3. Penieze vy béřete,
do školy se béřete,
tam na ně zřečte (sic),
lajkom se posmieváte,
dobré bydlo máte,
vy žáci školníci,
malí i velicí.
4. Když Martina nestane (sic),
Katerína nastane,
potom Mikuláše,
Vánoce, hody vaše.
Tu svú zběř rozpustíte
a neodpustíte.
Musíť se dynovati,
vám koledu dávaťi.
5. U vás se zle huhle,
u nás také podle,
dýmáte na uhlé,
tváří sobě pálite.
Takli svaté ctíte?
Opětujíc řeč zase:
věchtem hrá syté prase.
6. Slyšte konec zpívání,
važme svaté čtení,
nečinme pohoršenie.
Tak svatý Matúš píše
řeč Pána Ježíše:
ktož činí pohoršenie,
hoden jest utopenie,
v moře uvrženie. Amen.

Po „koledě“ zmiňuje se Pranostika, že *služebná chasa mění o sv. Martině službu*. Služebníci, hledající o sv. Martině nového místa, Martínkové, vedli si často prostopášně a natropili všelijakých mrzutostí. Propuštění od pánů, scházeli se, v bujných radovánkách se veselili, aby na ně měli peněz, žebrali dotěravě „pomoci“. O příští službu starali se málo. Nevázaný život se jim více líbil, než poroba nové služby. Je to charakteristický doklad slavení sv. Martina od čeládky, že mezi čtyřmi výročními „*dobrymi pondělky*“ řemeslnických tovaryšů byl jeden „*při sv. Martinu*“.

Bujnostem nezbedné čeládky nebylo míry, ani konce. R. 1598 činí proti nim opatření Rudolf II. v řádu města Prahy těmito slovy: „Strany pak *Martinkův*, kteří obyčej mají, ze všech krajín při sv. Martině dosloužíce, do Prahy se obracetí a zdeť v zahálce zůstávají: na to taky úředníci pozor míti budou, aby jich šenkýřové nepřechovávali.“

Již tento zákaz nepřímě svědčí, že chování čeládky o sv. Martině bylo zmíry nevázané. Máme však o tom svědectví přímá. Léta 1590 okolo sv. Martina „Martínkové i jiná chasa okolo Prahy, sebravše se v nemalém počtu v krčmě pod Prahou, přišli k Roztokám, tvrzi pana Davida Boryně. Tu nalezše zavřenou, někteří jsou povědomí, kterak se spouští, otevřeli sobě a zmocnivše se předně čeládky a ji uzavírávše, potom udeřili na starého pána, kterýž leže v komoře sám jediný, porozuměl, co se děje, vstal a vzal pytlík peněz, vyhodil jim, řka: „Nu, padouškové, vím já, že byste vy pili; vezměte sobě a jděte do krčmy a propijte je.“ Oni nemajíce na tom dosti, vzavše nějakou kládu, i vyrazili dveře a tak i pána zmocnivše se, byli by ho tu hned i zabili, kdyby jeden z nich jeho nezastoupil.“ Volky nevolky dal jim klíče. Nabrali si peněz, zlata, stříbra

a táhli dále. Zavítali k paní Johance na Oujezdci. „Dobývše se na ni Martínkové, nepoznali jí, když ona proti nim, vidouc nezbytí, vyšla, jim klíče dala, oni nadavše jí býti šafářkou, propustili ji a tu opět dobře hospodařili, že jí zlatý řetěz, sukni její drahou, plátna, prostěradel a k čemu přijíti mohli, to s sebou odnesli. Potom někteří z nich přišli do dvoru pana Jana Chystala Chlopického, žádajíce od něho nějaké pomoci, a on porozuměv, že jsou nějakí špehaři, odbyl jich pěknými slovy, dav jim čtyři kopy a nazejtří ráno hned do Prahy se stěhoval. V Snitižkách u Zlichova krčmu vytloukli, krčmáře s krčmářkou svázali, peníze, šaty ložní a k čemu mohli přijíti, to vše pobrali.“

Že to všecko tropila čeládka o sv. Martině ze služby propuštěná a nikoli „jedna z nejzpuštěnějších rot loupežnických“, jak Lumír 1851 tvrdí, patrně ze začátku zprávy té, že sebrali se „okolo sv. Martina Martínkové a jiná chasa“.

Po celý rok těšili se ve vsích českých o sv. Martině na „*bejkovu svatbu*“ a na Moravě na „*svatomartinskou sýpku*“. V jižních Čechách slavila se místy na sv. Ondřeje. Co to bylo?

Pastýř dostával podle zvyku v *Čechách* osypu 24 strychy, ponocný 7½ strychu; kovář někde nedostával žádný osyp, někde mu bylo sypáno, ale nikdy ne tolik, jako pastýři. *Sypalo se na Martina* nebo v tom týdnu, kdy Martina připadlo. Z hovězího dobytka sypaly se čtyři ježdliky obilí různého druhu a na velký kus šly čtyři ovce. Co se přesypalo, totiž co se sešlo více, než na co měli pastýř, kovář a ponocný nárok, to se prodalo a za utržené peníze se koupilo pivo. Pivo se vypilo o „*bejkově svatbě*“.

„*Bejkova svatba*“ se slavila na *Martina*, *po osypu*. Pastýř zabil vepře 80 i více liber těžkého, připravil 80 porcí drobů (jaternic a jelit), zabil 2 skopce a 4 husy, ponocný dal husu, hajný též husu a připravila se hostina, na které vedle jmenovaných jídel byla polévka, obyčejně z drobů (jitrnicová a jelitová), hrách plaval v sádle, a drůbky. Na tuto „*bejkovu svatbu*“ pozván byl každý, kdo sypal. Kdo přišel, musel si přinést s sebou lžici, vidličku a nůž, protože hostitelé takového nářadí neměli nazbyt. Přišli také hosti nezvaní, děti, na čumy, jako přicházejí na opravdovou svatbu. Hostina byla bohatá, na „*čumily*“ hojně se dostalo a ještě si každý účastník (hospodář) nesl domů kus husy výsluhou. Hostina se strojila buď u pastýře nebo u rychtáře (později u představeného), nebo tam, kde měli dosti prostrannou světnici.

Podobná byla „*martinská sýpka*“ na Moravě. Když bylo 14 dní před sv. Martinem, šel serbus po dědině, zatloukl na okno a hlásil: „Za 14 dní bude obecní hromada, bude se sesejpat.“ To rozkazovali jen domkářům a podruhům. Znamenalo to pro hospodyně, aby dávaly husy na krmník. Druhý týden se šlo do města pro mouku na koláče. V sobotu sedláci vozívali na panské sýpky „vopravu“, totiž nějaké obilí; řídilo se to podle polnosti (celo-lánník až dvě míry ovsa na vrchovato). Bývalo to snad na papír a na rejstříky k zapisování roboty. Za to zpátky dostávali půl sudu piva a ostatní pivo si přikoupili. Když přijeli domů, musili se sejít a „koštovat, jak je dobrý“. Přivezli také svíčky a chléb.

V sobotu odpoledne se sesejvalo z dobytka u rychtáře. Také se sesejvalo z husí (z každé husy máz žita, groš a libru chleba). To si chodil husák sám s pytlíkem a mázem, ale „šelma“ míval prý „horoucí“ máz. Ze sesejpaného obilí dostali pastýři svou celoroční mzdu a ostatní část zůstala hospodářům na propití.

Mezitím hospodáři popíjeli a pojídali, co si z města přivezli. Potom se napsaly cedulky u rychtáře podle čísel domkářů, každý sedlák si táhl cedulku a kterého domkáře jméno si vytáhl, ten mu byl povinen dovézt „vejslužku“. Vejslužka pozůstávala ze 14 velikých koláčů (z mejtníka čtyři) a z husy.

Než přišla čeládka v neděli z kostela, musila být vejslužka u hospodáře. Když bylo v pondělí po obecní hromadě, dostali hospodáři vejslužku od pastýřů a od kováře: koláče a pečínku a to všecko doneslo se k rychtářovi. Byla-li obec zámožná, vybírali také nájem z obecních polností. Po zaplacení obecní kontribuce a obecních výloh (spravovaly-li se obecní pastoušky nebo obecní kovárna) koupili si hospodáři prasátko, nadělali „itrnic“, upekli a znova hodovali; obyčejně jelo se poznovu pro pivo (pro čerstvé) a tak to hodování trvalo někdy až do čtvrtka.

Na sv. Martina pekly v *Záhlinicích* čtyřrohé koláče „*Martinské skládanky*“. Jinde v neděli po svátku byly hrubé hody. Nejvíce proslul tento svátek tím, že se konala týž den *sépka* (sýpka) *pro pastýře, hlásného, hotaře, kováře a učitele*. Před sýpkou svolal pudmistr hromadu, aby se uradila, jakou chtějí mít sýpku: *tichou nebo zpívanou*, aby věděl, kolik beček piva má dát přivézt. Také byla hoferská sýpka. Tichá sýpka trvala dva dni, zpívaná nejméně čtyři, někdy celý týden. Při tiché nebývala společná hostina, sousedé podělili se společným masem, jen pivo pili dohromady.

V pondělí před večerem svalovali z vozů přivezené pivo a ustanovili nad ním klíčního. V úterý se sypávalo u pudmistra v jizbě; přítomní sousedé splachovali prach pivem ze džbánů a zavdávali také hoferům a chase, kteří přinesli obilí. Nadbytek obilí se prodal; obyčejně každý donesl více. V úterý také pudmistr a řád sedě za stolem přijímal od hoferů plat za pastvu, z dobytka a z chalup. Když hoferi zaplatili, dal jim pudmistr tolar, za který v některé chalupě udělali hoferskou sýpku. Ve středu teprv nastala ta pravá zpívaná sýpka. Časně ráno dostavili se oba pastýři a přinesli na sýpku každý krmné zabité, vykuchané prase, které vážilo nejméně 40 liber. Na vykrmení jeho měli každý asi 1½ měrice pole na obecním slivotínku. Za pastýři přinesl též řezník povinné maso: dával obyčejně 20 liber hovězího, a měl-li skopy, které pásal na strniskách, na poli a pastviskách, přinášival jednoho nebo dva. Při tiché sýpce rozsekal řezník maso na podíly, jež si každý odnesl domů; při zpívané rozsekané maso vařilo se společně. Pudmistrová s pomocnicemi, sousedkami vařila k hostině: polévku s kroupami, maso s omáčkou a vepřovou pečínku, po případě skopovou. K hostině pozvali také výměnkáře a někdy i hospodyně a vdovy na usedlosti i na výminku; nezvali-li, posílali jim aspoň po džbánu piva a kousek pečeně. Děti příběhly samy bez zvaní. Kdo se opozdil, šli pro něj mladší sousedé a chytivše jej, povázali do povřísel a dovedli na sýpku, kdež byl odsouzen žertovným způsobem. Dětem házivali ovoce na rvačku.

Sýpka byla dobou smíření. Měl-li někdo na druhé pokřesáno, hrozil: „Počké až v sýpku, šak se spořádáme!“ „Nechte ho až v sýpku, šak já mu povím!“ A pověděli sobě toho někdy mnoho, až druzí musili usmířovat a pomáhat. Ve čtvrtek ráno uvařila hospodyně pívni polévku sousedům k snídani. Toho dne dopoledne přijímali obyčejně nanovo pastýře. Při tom přijímání byl obyčej, o kterém už r. 1685 v obecních účtech zmínka, že pastýři dostávali 7 kr. „závdavku“. Těchto 7 kr. dali pastýři do klobouku a zamíchavše jimi, vysypali na stůl před úřad. Bylo-li více hlav, prorokovali

z toho, že příští rok budou mít krávy, telata-býčky, a naopak bylo-li zase u pastýře pro černý dobytek méně hlav, pravili, že bude toho roku líhnout se více sviněk a méně kanečků. Odpoledne byla hostina jak ve středu, jenže bez hospodyně. V pátek „vyplachovali“ sousedé bečky; totiž zbylo-li co piva, dopíjeli, pakli ne, poslali s vědrem do hospody a když ho vypili, řekl pudmistr: „Sósedi! Abychme se trochu prošli, pudem do hospody!“ V hospodě rozdělili se na desátky: pudmistr a úřadi tvořili jeden a ostatní se rozdělili ve tři. Každý desátek měl svůj džbán; pudmistr ustanovil, kolik má dostat každý desátek. Vypili-li v některém desátku více, musili doplatit.

Jako v Záhlinicích, též i v *Bystrošicích u Olomouce* činili si přípravy: Vzkázalo se do pivovaru, že ten den bude sěpka. Dovezly se pak dvě bečky piva, daly se k pudmistrovi do komory na „lehe“ a dohlíželo se na ně, až se budou pěnit, pak odtočit a dolít vodou, zarazit špunt a nechat tak, až přijde rychtář. Pivo daroval sládek za to, že od něho hospodyně odebíraly kvasnice celý rok. Kvasnice se platily obilím, zvláště pšenicí. Podle toho, jak kdo mnoho bral, dal měřici nebo půl.

Sěpka trvala za stará čtyři dny, nyní jeden. První den se úřadovalo, dohlíželo se na zrna a večer byla „sejitá“ při společné večeři. Druhý den o 9. hod. pili vařené pivo; že i na obyčejné nezapomněli, je jisto. Večer byla společná večeře – a muzika. K hudbě přišly také ženy; mimo to za dne poslali jim masa, jež si v některém gruntě upekli a darovaným pivem zapili. Třetí den ráno bylo vařené pivo a „syrové“ také. Všechné kousky se prováděly, zvláště přetahovali se na prstech. Večer byla beraní polévka, též takové pečené maso, máčka „plócova“, plíchková, protože dostali od řezníka třeba šest beranů, že mohl pást na rolích. Dali také berana ženám, které v ten den častovaly muže. Každá zvláště doma zadělala a na talířku donesla toho žitného. Při těchto večeřích hrávali čtyři muzikanti na housle, mezi nimi také pan rector (učitel).

Ve *Skašticích u Kroměříže*, jak odsypali pastýřům, změřil se zbytek obilí, jež se prodalo v litační. Za stržené peníze pilo se po tři dni. Celá dědina byla rozdělena na čtyři desátky, vždy po desíti sousedech; ve čtvrtém desátku byli: rychtář, pudmistr, konšelé, rector a z větráku mlynář – ti jedli a pili zvlášť. V každém desátku se vařil oběd po pořádku, až na všechny více než za ta tři léta došlo. K obědu bývala lukšová polévka, hovězí maso, pečenka též taková a vdoláně bez nádivky. Pro pivo posílali si sousedé do hospody, kde točeno do putýnek a tak nošeno k obědu. Večer všichni, i ženy, se shromáždili v „šinkhóze“ a pilo se dále. Obyčejně hrávali dva muzikanti na housle a Skaštití tancili „hébavé tance“: „Mně se všecko zdá, že moje milá černé oči má atd.“ V hospodě ženy „pucovaly“ sousedy břitvami z třísek, jež obtahovaly na sukních, a za zrcadlo měly struhátko; při „pucování“ sousedé se nejvíce nasmáli. Opučovaný musil hotovými zaplatit. Po sýpce některý den za stržené peníze měly hospodyně bez mužů „zavdáno“.

Při sypaní obecním zřizencům o sv. Martině bývalo tedy v *každé osadě na Hané* veselo: jedlo se a pilo „z poplatků mladých sousedů“, „z různých darů“ a na „obecní“ (= útraty), proto každý se přičiňoval ze všech sil, aby se nic nezkazilo. Ve Strážnicích u Kojetína koupili si každého roku již z jara čtyři jalovice, které se na obecních pastvinách vypásly a o sv. Janě prodaly. Za utržené peníze se koupily druhé čtyři, kterým se říkalo „hodule“, poněvadž dvě z nich se o hodech zabily k počastování sousedů

a dvě se prodaly na pivo. Hlavy ze zabitých krav snědli pastýři, maso sousedi. Jelikož pastvin na Stříbrnsku bylo mnoho, pásávali tam sousedé z Pivína, Charvát atd. své koně. I tento poplatek se při sýpce propil. Jedlo se a pilo obvykle od neděle do pátku za ustavičných šprýmů: Jeden se oblékl za cigána, druhý za žebráka apod. Spalo se málo, neboť každý hleděl, aby co nejvíce užil. Něco zameškat bývalo hříchem.

Kdysi starý Vanský už za stolem usnul. Tu ho ostatní vzali, položili uprostřed hospody na desku, přikryli plachtou a rozžehli lampičku. Starý Hrabal nařikal a plakal, ostatní zpívali pohřební. Vtom se Vanský probudil. Měl vždy humor a prostě řekl: „To mne vám nesli andělé do nebe a tak pěkně zpívali, ale najednou mne zavedli do očiště a chtěli mne tam hodit do vody. Vtom jsem se probudil!“ Všichni se smáli, a beseda byla dále... Některý zase vzal putnu, napjal si na ni několik špagátů (to byly struny) a šel vyhrávat pod okny. Obvyčný kolek nahrazoval smyčec. Co se vybralo, bylo na propití.

Protože se chodilo ze Stříbrnic do Kojetína s putnou pro kvasnice k Bacharovi do dolního pivovaru, i toto se při sýpce napodobovalo. Jeden soused spravil se za ženskou, vzal putynečku na záda a chodil dům od domu, tloukl na dveře a tázal se: „Nekoupíte kvasnic?“ Kde byla hospodyně šprýmovná, přisvědčila, že koupí, a kladla při tom do putny něco vajec, slaniny, másla atd. Nakonec dodala: „Počkejte, ještě si přiberu,“ vzala hrotek s vodou a polila „kvasničkáře“. To on si přichvaloval: „Tu jsem dobře prodal!“ Cítil se však uraženým, jestli hospodyně jej jenom obdarovala a nezažertovala. Tyto dary se pak zanesly do hospody a společně se při nich hodovalo a šprýmovalo.

V severní Hané v okolí Hnojic konala se hlavně před r. 1848, ale i později, při této sýpce valná hromada sousedů, po níž pak byla zábava. Hospodyně připravily chutných jídel, napekly žitného, a za muziky tancovaly se Hanácká, Šátečková, Kanafaska, Růžek, Káča, Minet atd. Jelikož řezník Smyslil odepřel dát masa, které byl povinen „za to, že mohl na polích po žních pásti ovce“, hostina po sýpce bývala bez masa. Sousedé se hostili jen chlebem s tvarůžky a pivem z příjmů mladých sousedů, do obce přijatých za sousedy, zaplacených za udělení práva sousedského, a z peněz utržených za prodaný zbytek rži. Kolik dávali domácí (= nově oženění mladí hospodáři) a kolik cizí (= do obce přiřazení) a co se při tom sběhlo, povídá ukázka z řečí, sebraných při této valné hromadě. Bylo to takřka malé divadlo. Ondřej Pisch sestavil v Českém lidu pěkný a věrný celkový obrázek v úpravě divadelní hry o hanácké sýpce na sv. Martina.

(Děj se koná v hospodě. Osoby: Rečtář; Hadra, I. konšel; Hop, II. konšel; Holóbek, I. sósed; Spínal, II. sósed; Hospocké; Hotař; Ajnštendr [= obecní posel]; Smeslel, řezník.)
Rečtář, konšeli, sósedi, obecní složebnici, hospocké.

Rečtář: Toš tak, milí sósedi. Tak bechme bele s tó sěpkó hotovi. Pastěř dostal od pasení krav a sviňe 15 měřec rže; dostals to v pořádko?

Pastěř: Dostal.

Rečtář: Hosařovi dáváme od hosé 6 měřec; máš te všecko?

Hosař: Ani zrnko nechebí, pane rečtařěčko.

Rechtář: Od hlídání pole má hotař 12 měrec; nechebí ti nic?

Hotař: Nechebí.

Rechtář: A ajnštendrovi zasépáme 10 měrec; máš je všecke?

Ajnštendr: Take že mám!

Rechtář: Tak ste s to vašó složbó spokojeni?

Složebnici: Sme.

Hotař: Já bech, slavné órade, prosel, ešle be se mi nemohlo předať: Co já se po tem božím polo a po tech mezách nalitám; tak debech měl křídla, toš bech mohl aspoň všode beť. A to, ať je pěkně, lebo blata po kolena. Co já jenom té obove zeštrapa-cirojo. A potom deš nekeró nehde na meze trefím a začno na ňo zhorta, ešče na mě tó svó rachnó ani poctiviho mina nenechá. A to má člověk za to, že se mosí starat za trocho té složbe o cezi. Coš, já so spokojené, ale debe se mi mohlo aspoň něco na podešve předať.

První konšel: Hotařo! (Hrozí mu při tom.) Ešče sem to nikdá neřekl! Se vdovec a kdo ví, jak si te podešve v té tvé složbě nehledíš venahradiť. (K ostatním.) Stará Kaštánková, teho kolovrátníka, mi nedávno vesépala, že pré jo hotař přiskřípl s jedno divkó na čise meze od Babic. Či to bela dívka, to dnes, hotařo, ešče nepovím. A toš, jak meslíte, sósedi, že dopadl hotařu sód? Eno, Kaštánkové vzal travnico, srp e s bró-skem, ale mladá mohla jít. (K hotařovi.) Napřed te měř těm spravedlevě, kerý máš pod komendó, potom take me bodeme spravedlévěši k tobě, aš ešle to zaslóžíš. Pro-zatím se ti nepředá nic.

Hotař: Ale slavné órade, deť to není pravda. – To ta stará dračena još neví, jak be mě omalovala. (Kašle.) To tak debech jo si chtěl vzít, stariho ďábla, to be ináč zpívala; ale Pan Bůh mě chraň! Co vestál nebošček, to bé mně také neminolo. Jenom, prosím vás, té nevěřte!

Drohé konšel Hop: No, no, hotařo! Debes nebel vdovcem, toš bechme temo nevě-ře, ale tak. Ostatně máš švagra ševcem, tak aspoň to spravování nevende z přízně. Se te stará počévka!

Hotař: Tak teda pěkně děkojo, slavné órade!

Rechtář: No a ste, sósedi, s tema ostatníma spokojeni?

I. sósed Holóbek: No, co na mě přende, proti těm nemám nic. Ale noční vartýř ne-keró noc jich odtróbi víc v hospodě než na vse. Já mám nekde špatné spánek a toš te hodine počítávám. Ale za nekeró noc jich nevetróbi ani třetí díl. Ale co s něm máme dělat? Seberem mo ten chlebiček, bode člověka take škoda! Tož bech meslel, abe ho rechtář napoměl a dal mo, jak se patří, do hábu. (Ostatní projevují souhlas.)

Rechtář: No tak, deš sme s vama hotovi, tož můžete jít, ale ajnštendr tode zostane kvůle posílkam. (Odejdu.) 4 měrece nám zostale, toš te prodáme a peníze přendó na propiti.

Všeci: Souhlasíme!

Rechtář: Tak kdo to, sósedi, kópi? (Žáden se nehlásí.) No, nenechte se notiť. Letos može dať každé 3 renski šajno. Deť je za půl štvrta. No, kmotře Holóbko, kop, šak se ti neztratí.

Holóbek: E, co bech s těm dělal. Na chleba pro letošek chvála Bohu mám, a na seti mi take zbelo. Toť Spinal be mohl kópiť.

Spinal: No coš, já bech to kópil, ale tře renski šajno, to máme za 4 měrece jako 12 renských, a to só još take hezký peníze.

Rechtář: Eno, šak na tem neproděláš. Veděláš na každé měrece půl renskiho, teda na 4 měrecích 2 renský vědělko, toš co bes chtěl? To be ses natočil kolovrátkem, než bes jich vepředl.

Spinal: No tak požehné Pánbu!

Rechtář: Požehné Pánbu!

Spinal: Hospocké, zétra si sem poslo pacholka pro to.

Hospocké: Dobře, dobře, Spinalo, ale máte přejít trocho ven, je tam vaše Pregita, celá oděchaná, až tak slabinama háže.

Spinal: No, copak tak náhle?

Hospocké: E, pacholek pré si cose svedl.

Spinal: E, abe do něho! má to člověk křez s tó chaso! Člověk još nesmi ze stavení ani pate vetáhnoť. Jenom se mrzeť a jenom hrézť. Toš, sósedi, zatím –

Sósedi: Spiché! – Nebav se! – Tak dělé! atd. (*Spinal* odejde.)

Rechtář: Má take, chodák, samo neščesti. – Ale abechme na to hlavní nezapoměle: Vité, že onehda bele proset náš slavné ōrad mladi sósedi, co se sem přeženile: Janek Hadra, Šcepán Obšel a Libor Koba, abechme jich přémole za sósede. Tož daji každé 2 bečke piva, 4 kope tvaružku a 4 pecne chleba.

Hadra: A mohle bechme to hned' dnes načít. Co meslíte?

Sósedi: No bať! – To je jakževo! – Nemožem to nechať, až se to zkazí.

Rechtář: A naši němladši sósedi, jako Matoš Krček a Kašpar Stéskal, dají jakožto domácí každé ½ bečke, 2 pecne chleba a 2 kope tvaružku. Ale to se nechá na podrohy.

Hadra: Až co dneska zbode, necháme na podrohy.

Rechtář: Deť si to jenom, sósedi, rozmeslete, co je to tře bečke piva!! To máme jakožto – éé – éé – jakožto – é – é – tak to máme – –

První konšel Hadra: No, jakožto, ale skoro pět set másů.

Rechtář: No, chvála Páno Boho! Je nás to hezkých – ale je to také trocho pití – no, to jož každé može piť, jak do důchodo. Tak, hospocké, načni hned' vědro. A te, Majtnare, zaskoč pro te tvaružke a pro ten chlib.

I. konšel Hadra: Šak z těch cezích možó beť take hodni sósedi. Že ne? Přešle hezke rehtára a celý právo zaproset, abechme jich přémole; a tak se to take na mladý sósede patří.

II. konšel Hop: No, co be nemohle beť? Hm, to je jistá. Z pořádného chasníka može decky beť hodné sósed. (Vrátí se *Spinal* celý mrzutý.)

I. konšel Hadra: No, to ses, kmotře Spinalo, dlóho nebavil.

Spinal: No, deť to mám naproti.

II. konšel Hop: A jse celé – jakési mrzuté.

Spinal: A kdo be nebel! Slota! Pár pohlavků jsem mo měl ešče předať. Toš si pomeslete, sósedi. Pacholek bel još sám večír pro slámo na řezání sečke. Deska mo jakse ohnola, alebo stópl mimo, zkrátka, pacholek pláskl s patra důle a veřetil se jakse noho. Ešče že se do smrti nezabil. Ale to decky mosi beť o něho až sám večír. Ve dne hledí dovíjakých kondrfálu, stoleco nemá nikdá jak se patří v pořádko, kosíř topé jak

pato – takové je s ním pořádek. Včel s tím může nekeré deň fňokať, a já bodo mosieť dělať pacholka. Kázal sem mo lehnót na barák a namastiť mo to nečém. Má hoferkeň je také půl doktora. Bodele to do rána horší, mosi ho vziť Dajč do kolirování.

I. sósed Holóbek: Což ten – temo se mnohé štodirowané dochtor neverovná. – Co se s neboščékem Norbertem Hamrem najezdile, ale nakonec bel přece Dajč dobré a pomohl mo s tó nohó. Eno, každymo to neni dany. (Ajnštendr nese chlib a tvaružke.)

II. konšel Hop: Och, ba neni! Ale nám bude dany to, co nese ajnštendr.

Hospocké: Tak sósedi, je čerstvy – jak malvaz. Mám nalivat do korbelů?

Nekeři (Spinal, Hadra, Koba, Obšel): No, to se vi! (Ajnštendr dá napřed chlib a tvaružke před rečtáře na stůl, rečtář požehná a zkrojí chlib pobízeje.)

Rečtář: Tak si, sósedi, krájete chleba a berte si těch tvaružku.

II. konšel Hop: Tvaružek je take Boží dar, ale kos škopoviho je přece lepší. Ten Smeslel nám to pěkně vedel. Ale šak me se bez něho obendem. No né, sósedi?

Sósedi: Take že obendem.

Rečtář: No, co vedel! Onehda bel v hospodě potrošené, a deš je plná kotrba, tak si mnohé do hobe nevize. Spostil pré tam na cely kolo, že našo pastvo nepotreboje, že má svó, a že možem čekať, až dostanem tech 30 fontů na oborke, jak má dávat. Ani vjerdoňk pré nedá. A me si to máme nechať lébiť? Me? Obecní orád a ve sósedi s nama? Z keho pak je žev, leda z nás! Debe přešlo na mě, já bech mo zatopil.

No, to se nemože tak nechať; to be si jož každé vejižděl.

I. sósed Holóbek: Vité co, sósedi? Dež on se obende bez naše pastve, toš me se obendem bez jeho masa. Ať si ho sni sám. Já bech meslel, abechme k němo hned od řéčka přestale chodiť pro maso. Šak on dostane větr!

Rečtář: Tak, tak. To bechme méle odělať – a to všeci do jednoho. Šak on postavi oše! Rač bodo jest samo voděňko, než bech si něco takovyho nechal lébiť. Tak se na něho domlovme.

II. konšel Hop: Já meslím, že to je bez domlove. Zkrátka, nepudem k němo žádné a pas! No né – sósedi?

Všeci: Nepudem!

Rečtář: Tak, abe to teda platilo, toš to oděláme pod pokotó. Kdo k němo pude, dá těch 30 fontů za něho. Šak on se obrátí. Avčel nechme Smeslela Smeslelem a začnime něco inšiho.

I. sósed Holóbek: Mohle bechme si neco zaspivať. Co meslíte, sósedi? Keró?

I. konšel Hadra: „Uvázal koníčka u suché – –“

II. konšel Hop: Te pokaždy začénáš jenom s tím tvém koníčkem. Debe jož ta tvá kůža stála za neco – ale tak! A te v tem žebráko máš celý srdce. Na jedno oko je to slepý, na zadni nohe načesto brlavy, a toš co s něm? Odělať s tím krátké konec, tak jak to decky zpiváš, ovázať u suché jedličky, postaviť k ní rasa, prásknoť jo sekeró do palece a nadělať z ní cerbulátu (vuřty). Na inši se nehodí.

I. konšel Hadra: No, no – jož jenom zas! Te decky na cezim hned vizeš chebe, ale podive se jenom na tvy palece.

Rečtář: No, sósedi, jenom se nehádáte. – Pamatojete si, jak sme bele na podzem v Holomóco, o císaře pána – Ferdinanda děkovať. To nás belo! Celá dědina. – Hozovči a všecke robotni dědině. Belo, to tam ledo.

I. konšel Hadra: No, to se belo nač podívať. A co tam belo dovijakých a roztodivných krojů. A tech krásných koňů! A jak to měle všecko nastrojený! Až radost.

II. konšel Hop: No ja, povíděte. Copak to je všecko hezký. Ale mě se lébil ten vlak, co tak přijel z Čech za cisařem Ferdinandem. Pamatojete se, jak jsme odjížděle? Bel samy věnce a sám praporeček. A jak nás ti Češi pozdravovale. Ale památka nám přeci zostala. Proč jenom té pěsnice tóli tiščené sebó převezle?

Spinal: No, proč? Abe mohle svém bratrom Moravanom odělať radost. Jak jo začale z oken vehazovať, tak se te pěsnice sepale na zem jak sníh. Já sem si převezl dom čtyři. Zamkl sem je do stolěčka, abe měle děti na roboto památko, až omřo.

I. sósed Holóbek: A ta radost s tó pěsničko, jak sme přejele dom. Kdejaké robotiř mosel hned k mozece a mosel hned zpívať pěsničko o robotě. A co teho veselí belo. Belo na podzem; alé celé svět se smál jako v nejpěknějším jaře.

Spinal: Tak to si včel zazpíváme!

Sósedi: To, to, to si zazpíváme!

II. konšel Hop: Rečtář mosi začít.

Rečtář: E mile bracho, já nemám dobró noto. To toť kmotr Holóbek piská na pavlače fagót, až se v kostele rozlihá. Ten mosi začít. No, a takové zpěvák.

Holóbek: No, tak ať to platí; ale ve mosite zpívať se mnó.

Všeci: Bodem.

Holóbek: Tak pozor! Hezke zvesela, jak dež sme přejele z Holomóca. (Začne, a ostatní zpívají s ním. Pobízí je znova, a pak začnou všichni píseň o zrušení roboty. Jako: na Bílé hoře, sedláček oře...) 1. Moravští sedláci! Budou z vás jonáci, jen až sněm dokoná svoji těžkou práci, ej dupy, dupy, svoji těžkou práci, ej dupy, dupy, dup! 2. Tam se vyjednává o platě z roboty, jak byste se mohli vyplatit z té psoty. 3. Levně se to stane, stane se to jistě, neb tam budete mít zástupce na místě. 4. Nebude podlézať sedlák statný více, postaví se medle rovný jako svíce. 5. Přijde k právu svému zas jazyk moravský, nebudou prodávat sedláka německy. 6. Páni a písaři buďte spravedliví, neb přijde na vás všechny anděl mstivý. 7. Přijda na kancelář: „Pozdrav Pánbůh, páni! Povězte nám medle, jak to stojí s námi?“ 8. Vrchní mu odpoví, že to dobře stojí, a co se vyjedná, že to král sám poví. 9. Morava je svata, toť náš poklad drahý, budme dobří s Čechy a držme se Prahy. (První tři verše zpívá Spinal špatně, přijde vždy pozdě a jen to kazí. Sousedí ho napomínají.)

(O tři dni později.)

Rečtář: No tak, šenkyřo, co je v Piňovskym pivováře novýho? Bels sám pro pivo?

Šenkyř: Sám sem bel. Deť na teho myho pohunka se nomožo ešče složeť, abe něco nesvedl. A co je tam novýho? Ja, prosim vás, ledo je tam decky dost, a člověk mosi hleděť, abe se dostal dom a ne se dať do dlóhyho vékladu. Bele tam ledi až ze Štarnova pro kvasnice.

I. konšel Hadra: Až ze Štarnova? A jak to beró?

Šenkyř: No beró teho za měřeco, e za 3 vrtle žeta. Ale opravdo nestojí za to, deť je to jenom našprndaná voda.

Rechtář: Zrovna jak to gaťový, lebo jak temo take říkaji po moravské dešpir. Ten take snesó jenom pohunce a stary babke; pro inši bŕoche to není.

Spinal: A chá cha cha... Tak se mosim s choťó zasmáť.

II. konšel Hop: No, copak se stalo, Spinale?

Spinal: Ale to se vám stal ve žňa o nás špás. Matka poslala miho néstaršího senka z maló dívko do Trusek žit'. Chlapec bel rád, že može dělať pacholka a mohl se samo prácó strhat. Matka tam odpoledne šla za něma, trochu jim pomuč', a šlo pré tem mladém, až radost' se podívať. Přenda večír dom, poslala pro más teho milýho dešpiro a povídá senkovi, abe si šil teda do komore zavdať. No, to bela voda na jeho mlén. Dlóho se na to nerozměšlel – popadl žbáněk a pil, co mo cajk stačel. Ale nepřešil do kocheně toze z veselo hobó a jakse divně pré se oblezoval. Chvilko se ošéval, ale pak to z něho přece velezló. „Matičko – povídá – to pivo dnes není, jak be mělo beť“ „E nemrz, senko, deť take sem koštovala,“ povídá ona. „No, já se nebodo spirat', ale já sem se něm nepokřisel.“ A šle spolem do komoře na komis. „No, tak z kterýho pak žbán-ka's pil?“ povídá ona. – „No, toť z tehoto!“ – „Ale pro pána Jána, senko, deťs mi vepil kvasnice!“ Tož dešpír zostal ve žbánko, a kvasnice bele v bŕocho. (Všichni se smějí.)

Šenkýř: A nestalo se mo nic?

Spinal: E toto! Bel s ticho došó, abe se mo chasa nevesmála.

I. konšel Hadra: No, to bel pěkně špas!

II. konšel Hop: Onehdá si vekládale žeravči sósedi, že bodó v pijováře sázeť nové kotel.

Rechtář: Eno proč né! Šak kníže pán mají dost' peněz. Jich takové kotel nebode ani tak klačeť, jak debechme si měle kópit kotel na vevařování kadlátek (švestky). Kdepak to hledí!

Holóbek: No, to je jistá – kdepak se to hrabe!

Spinal: No, víte co, sósedi, já meslim, že bodem piť z novýho jak ze starýho, jenom dež bode dobry. Ale, abe se s to prácó dloho nebavile, abe jim to pivečko načesto nedošlo a me nemosele bet o soché!

Holóbek: Můj nebožčék mně dale do Žerotina na složbo. Ale tam se neobešlo nic bez přemo. Chtěl-le sem chodiť, jak se říká, z „hrobéma chlapcema“, mosel beť más dešpiro přemo. No, to je ešče štěstí, že bel jenom za 4 grécare. Dež sem postópl za pohunka, bélo zas novy vedání. A protože je pohunek vic jak hrobe chlapec, mosel beť pohunkem take věči přejem. Ináč to nebrale, jak más šedé a ten bel za 8 grošů.

II. konšel Hop: Dobře, že o nás nesmi pohunek ani na dědino.

I. konšel Hadra: No, však o nás take mosi dať pohunkom přejem. Já sem aspoň mosel dať renské šajna.

Holóbek: A tož abech to, sósedi, dopověděl. Tak sem pohunkoval, s koňma jezdil na pastvo a co všecko takovy karásce mají na práce, až se ze mě stal slavně pacholek. Nová hodnost', nové přejem. Pacholkom mosel beť más inglišpitro. A ten je za 35 grošů. To jož só pro takovyho peníze!

I. konšel Hadra: Eno, co dělať. Na světě teho dostaneš po čechmantech málo zadarmo! E ta češť něco stojí. Což ta složba, to ešče onde; ale huř belo s těma, keři prv chetle na vojno. Zebrale tě – žádnýho se neptale, chceš, lebo nechceš – a hajdy s tebo třeba až na sám kré světa.

Rechtár: Mosele takovi ledi vestáť. Dež človek tak staró vojno na prástce slešel vekladáť o těch napolionských felcukách, tak se jednemo ani všeco věřet nechce. Ani za 14 dni be s tém vékladem nebel hotové. A pak ani takové chodák nevěděl, kde svy kosti složi.

I. konšel Hadra: Eno, svět je hrobe a člověk teho místa moc nepotreboje, dež jož ho hlava přestane bolet. Deť me take ešče nevíme, kde a jak svý dílo dokonáme.

II. konšel Hop: V Žerotině pré je pochovaněch Rusů! V zahradě tam, v tem kótě od holečky a potom za dědinó, jak stojí kaplečka sv. Jána. A každé pré ten Rus bel jak elefant – a dobří ledi pré to bele. To meslim jož tenkrať hnale Napolióna z Ruska do Parizo. Co jenom takovi ledi skosele. Celé svět projiť pěške, krěžem a krěžem, toli země, toli měst a toli pronárodo viděť!

Holóbek: No, šak na to měle take čas. Mladyho vzale a staré chlap přešil dom. Kerypak tode pochetale?

I. konšel Hadra: No, Josefa Nováka a Pěc otekł z Hnojic až do Skrbeně, ale tam ho přeci chetle. Nebel to take žádné div, že chodák sebo nosil kosiř. Děť to tam tehlová člověk mosel nechať všeco svy mladý leta.

Rechtár: Pamatojete Ondro Dajče? Jak jsme za něm chodivale na pastvo? Jak debe to dnes belo, tak ho mám před očema. Ale jakpak on to říkával? (Vzpomíná si.) Aha, jož to mám: „Dež sem já bel, chlapci mili, o Bizamzona, tož já sem bel, chlapci mili, erežón. Ale včel – Andres Dajč – hudá ha, ženo, švenkuj fligl pravé – a ja bodo levé.“

Šenkýř: Smeslel jož po návse sem míří.

Rechtár: Jož ho, meslim, ta pastva a těch 30 fontů rozcházi.

I. konšel Hadra: Jenom se, sósedi, nepřeznávejte, že sme se na něho domloville. Děléte, jak debechme o ničem nevěděle.

II. konšel Hop: Ale slešíte, sósedi, měle bechme ho přece nečem šlahnót, abe si to podrohy rozmeslel, než neco posti přes zobe.

Rechtár: No, to jistá; tak levko mo to nevende.

I. konšel Hadra: Tak, šenkýřo, přenes ešče jeden. Dnes je mordiácke dobry, až tak nosem króti. (Vejde Smeslel.)

Smeslel: Slešel sem, že ste dnes, sósedi, všeci pohromadě, a tož do take za vama.

Rechtár: No, šak jož sem vás, Smeslele, neviděl, ani nepamatojo; tak vítám vás!

Smeslel: No, déšto Pámbu. Eno, deť jednemo teho časo nikda nestačí. Mám nákop – člověk se naběhá po horách, než jaky to dobeče nande – a ledi se s tém tak dražijó. Eno, co je dělať?

Rechtár: Ja, milé – brácho! Každé stav má nějaký starosti; bez těch není žádné. Sór, páni hrobi – a take maji štrafáci. A co je vám, vám je ešče hej! Řeznice se maji ešče nélepše na světě. Masa došť, ale huř je s nama; me ho mosime pěkně kopovať.

Smeslel: Šak debeste jenom kopovale. Skrzevá to sem do. Já vim, že ste se na mne domloville. Jož 3 dni o mně nebela živá doše. A masečko mám – až radost; z mladýho dobetčete. A polivečka – same groše.

I. konšel Hadra: Ale co si meslite, Smeslele? Ba věro, domloville. Me sme si chtěle jenom odělať pust.

Smeslel: No, bať – ode mne pust, ale od ceziho řezníka nebel pust – pravda? Meslím sem neviděl chodiť ráno chuvo s talířkem.

II. konšel Hop: Eno a nic vám, Smeslele, pře tem nenapadlo?

Smeslel: Eno, napadlo, ale já sem to tak zle nemeslel. Já za to nemožo.

Spinal: Tož tém bode vinen šenkýř – alebo naposlede me.

Smeslel: Eno je to staty. Po drohy si dám na hobo pozor. Ale prosím vás, pane rehtářo a cely poctivý právo, e vás, sósedi, deť jož mi to nemňéte za zly. Člověk se nekde onáhli. Deť slovo není ščipa – a já to rád venahradím.

Rehtář: Eno, není ščipa. Ale dež pré člověk má v hlavě, tak pré nésplíš okáže ná-turo. O tem be se dalo moc mloviť.

Holóbek: E zpivať be se o tem mohlo. (Holóbek zpívá řezníkovi Smeslelovi): 1. Poslešte, ledi, maličko, co jest se stalo raničko, jaká se příhoda stala s hnojickéma masarama. 2. A to bez všeho nadání, při oborku sesépání; všeckém našem složebníkom a v naši obce strážníkom. 3. Tak se celá obec snesla a rehtářovi přednesla, jak se ve věcech konati, jak se to má traktirovati. 4. Není to tak, milé Smyslil, jak bys ty to sobě myslil, ale musí to tak býti, jak to obec bude chtíti. 5. Nechtěls 30 funtů dáti, teď musíš 20 přidati; ta suma činí padesát, ještě tomu musíš být rád. 6. Pak přidáš piva půl bečky, to abys ukrotil všechny, jak se to všechno vyplní, jsi zase masar, jak jiní.

Smeslel (zpívá): Nebelo by se to stalo, kdyby v kotrbě nebylo; ale že jsem měl v kotrbě, zle posloužil jsem sobě. (A dodává): No, věřte, sósedi, debech nebel měl drbko, paleco plnó, nebelo be se to stalo.

Rehtář: A tož jak, sósedi, odpostime mo?

Sósedi: No bať – deť sleboje.

Rehtář: Tak odposť nám Pán Bůh.

Smeslel: Odposť nám Pán Bůh. A nic za zly. (Konec.)

CECILKA A KATEŘINSKÁ ZÁBAVA

Na den sv. Cecílie, patronky hudebníků (22. listopadu), scházeli se podle stanov členové literátských bratřin, zpěváckých a hudebních bratrstev, společnosti zvěčů a svatebních družbů, k výročnímu shromáždění. Tam po mši svaté jednali o spolkových věcech, přijímali nové členy, prohlíželi spolkové hudební nástroje, rozhodovali o podpoře neduživých druhů, vdov a sirotků. K večeru šli do hospody, kde byla zahájena veselá taneční zábava Cecilská, „Cecilka“, na rozloučenou s veselostí před adventem.

Cecilky účastnila se pak po večeri a úklidu chasa. Přišli také sousedi s ženami a dcerami. Nebyla to však muzika slavnostní, se svátečním šatem. Na Cecilku se chodilo jen tak a „napolo“ svátečně, ale zábava bývala stejně bujná, skočná jako o pouti, o občínskách a o posvícení. Kde Cecilku řídil učitel, jenž v starší době si přivydělával hudbou při muzikách, dopřával kostelním muzikantům „z kruchty“ celého výnosu při Cecilce za jejich „figurálky“ (jako např. v Kostelci nad Vltavou), se slavila Cecilka jako slavnost celé obce. Ba k půlnoci přišli i maškarádi, kominík, žid s rancem, mlynář, kovář Pixa s harmonikou, chasníci v ženských šatech a skotačili, škádlili sebe i tanečnický a děvčata v půlnoční přestávce. Živě se dosud pamatuji, jak jsem sedával na zídce u kamen se soudruhy z dětství, zvláště s Jos. Rackem, a jak jsme se dívali na dovádívý rej maškar, jak písmák bednář Hadáček bušil kováři Pixovi do kožené zástěry, jak kominík mlynáře černil a mlynář ho moukou, z pytlíku posypával, jak starý Šedivý, oblečen za kazatele, ovázán povřísem, rozkřikoval posměšný rodokmen na všecky sedláky a podruhy, až ho popadli na ramena, vynesli ze vrat a hodili na smetiště... „Tak jen do toho, už se mračí advent,“ pobízel šelma Sedláček k veselosti. Maškara utichla a tancovalo se zase až do bílého dne, do 8–9 hodin po sv. Cecilu...

Starý, asi 82 letý, kostelník v Stochově dal K. Procházce písničku, která se zpívala vždycky ve Svárově (na Kladensku) o zábavě o sv. Cecílii jako muzikantská a kantorská píseň za všeobecného ticha při zahájení zábavy: „Slavný ouřad učitelský jest devátý kůr andělský, učitelové jak zemřou, hned před trůn Boží přijdou. Andělé je přivítají: Vítáme vás, kamarádi. Cecílie tak vítajíc, na varhany ukazuje: Et laudamus grolia inegcelsis!“

Pilný sběratel lidového podání moravského Jan Růžička, učitel v Mrákotíně u Telče, doplnil zkomolený a neúplný text Procházekův:

Učitelská píseň o Cecilce v Mysliboři u Telče: 1. Slavný úřad učitelský, ten jest hoden vši vážnosti; neboť jejich služba milá mezi anděle se rovná. – 2. Nezávidějte jim pití, jejich úřad chce to mítí, co oni se nakřičejí, když v školách dítky cvičejí. – 3. Ráno křičí: „Počítejte, pište písmo a rechnujte.“ Odpoledne zas s muzikou, trápí se chvíli velikou. – 4. Učitelé, ti když zemřou, před trůn Boží hned si sednou, andělé je přivítají: Vítáme vás, kamarádi. – 5. A ta svatá Cecílie, na varhany ukazuje, že bude muzicírovat, Bohu chválu a čest vzdávat.

Vedle chvojového věncoví býval v taneční síni pověšen obraz sv. Cecílie, jak hude na varhany, okrášlen růžemi z červeného papíru apod.

U nás v Kostelci býval průsvitný obraz, napodobenina titulního listu Rittersberkovy sbírky Písní z r. 1825, bez nadpisu, zavěšován nad muzikanty v šenkovně.

Kapelník Kafenda z Radvanova vykládal o půlnoci žertovně o jeho skupinách a o přednostech „veselé chudiny muzikantské“.

Po zaniknutí literátských sborů a muzikantských družin zapomínalo se na patronku muzikantů sv. Cecilii a místo Cecilek se přenesly zábavy na rozloučenou před adventní a vánoční dobou na den sv. Kateřiny (25. listopadu).

Ustálil se zvyk, že ženy a dívky oplácely, „ohřívaly“ mužům a chasníkům posvícení, to je: postaraly se o pohoštění tanečníků a o muzikanty: „Žádné ranty, na sv. Kateřinu ženy platí muzikanty“ – říkávalo se. Rozumí se, že za peníze na kateřinskou zábavu si vyhradily ženy a děvčata stejné právo, totiž tanečníci seděli u kamen, na lavicích podle stěn, stáli před okny (dělo se to všecko čtveračivě a skotačivě, s potutelným šelmovstvím) a ženy, děvčata kývala na ně, aby šli do kola. Jen o půlnoci měli muži jednu, dvě volenky... Ale k ránu už ženské „právo“ nevládlo a tanec se rozvířil o překot, zvláště když na rozloučenou s tancem před adventem lákala rychlá muzika na „kalup“. ...Konec zábavám, tanci! „Řekla Káča (sv. Kateřina) Barce (sv. Barboře): Nechme toho tance!“ Blíží se dojemná doba zimních zábav, obchůzek, předehra Vánoc...

ZÁBAVNÉ VĚŠTBY O ŽENITBĚ A VDAVKÁCH NA SV. ONDŘEJE

Přiblížil se den sv. Ondřeje (30. listopadu), nejdůležitější to, kromě Štědrého večera, z věšebních dní celého roku. Koho by nevábilo zvédět svou budoucnost, zvláště když to tak snadno, jako našim dívkám a našemu lidu vůbec, a když toto spoletné zvidání poskytuje tolik zábavy a příležitosti k žertům a smíchu.

Kladou do necek *šátky* na „šule“ smotané; potom jimi „hušaju“ (opálají), které vyletí dříve, spíše se vdá.

Na *Příborsku* přiklopí někdo *hrnečky* hlínu, chléb, hřeben a prsten. Ostatní potom, nevědouce ovšem, co je pod kterým, odklopují hrnečky. Kdo si odkryje hlínu, do roka zemře; kdo hřeben, bude nemocen; chléb zvěstuje statky pozemské, prsten svatbu.

Na *Slavkovsku* dívka vstoupivši pravou nohou do *postele* říká: „Postýlko, postýlko, šlapu tě, svatý Ondřejku, prosím tě: dé mně této noci uviděti, co je mému srdcu němilejší!“

Slovenská dívka v den sv. Ondřeje ulomí zuby *višňovou halouzku*, zasadí ji do hlíny a zalívá každý den z úst „na ščutrovo“ (na lačný život). Rozkvetě-li na Vánoce, aby si ji mohla vzít do kostela, vdá se příští rok. Táž dívka toho dne nakousne *jablko*, z něhož pojídá každý den po kousku, až na jitřní sní poslední kousek, a jdouc do kostela, zeptá se prvního chasníka, kterého potká, jak se jmenuje. Dostane muže toho jména. Na Podluží ráno nasbírají *rosy*, zadělají s ní kvásek a upekou čtyři „pagáčky“ na slunku. Ty dají do čtyř koutů střechy, čímž je chráněna od ohně.

V *československých krajích* všude sléváli a *slévají olovo* večer před sv. Ondřejem. Obyčej líčí Kulda a po něm jiní. V svatvečer před sv. Ondřejem apoštolem, dne 30. listopadu, děvčata pilně sbírají olovo ze starých oken nebo ho schválně kupují. Olovo

dají na plechovou lžici, zapálí dřevěné světadlo a nad jeho plamenem drží lžici, až se jim olovo rozpustí. U sebe mají mísu nebo škopek s vodou chladnou, do níž lijí přes křížový klíč (na zubech má podobu kříže) rozpuštěné olovo. Z olova se utvoří ve studené vodě rozličné podoby, jako: sídla nebo ševcovská kopyta, tkalcovské člunky, vojenská zbraň, bochánky chleba, péra na psaní, srpy, rýče, motyky, cepy atd. Z těch věcí, k jichžto poznání je potřebí živé obraznosti, děvčata usuzují, jakého řemeslníka nebo živnostníka dostanou za manžela. Se zvědavostí vydírá družka družce ulité věci z ruky, chtějí dobře vidět, co se které ulilo. Jsou-li při tom chasníci, mládenci, není nouze o vtipy, výsměch i vzájemné škádlení.

Pokud ještě se předlo, přídky a mládenci ve Slezsku *lili podobně „ondřejky“ (kuličky) z olova*. Při lití odříkávali: „Svaty Ondřeju, olovo leju, abys mi ukázal, koho se naděju!“ anebo: „ešli se ho (ji) naděju!“ Podle tvaru olovených figurek, jak již líčeno, soudili, jaká nebo jaký bude: švarný, hrbatý, tlustý, vytáhlý atd., nebo co se stane: ulil-li se věnec – bude družkou, špičák – vojákem, kůň – sedlákem, smrť – umře, dítě – vdá se atd. Některé dívky zase házely ulité kuličky přes střechu. Kam zapadla kulička, odtud přijde ženich.

Je-li již na sv. Ondřeje ve Frýdeckých horách *led*, vysekávají v ledě „přerublu“ a při měsíčku hledí do ní, hádajíce podle stínu, jakého muže která dostane.

O půlnoci před sv. Ondřejem děvčata vstanou, jdou *zaklepat na kurník* a říkají: „Kohoutku, kohoutku! zakokrhvej, muže-li dostanu, vědět mi dej. Slepíčky, vynechte kokotání, nekazte, nekazte mi vdávání.“ Ozve-li se nejprve kohout, má děvče naději, že se toho roku vdá; pakli se ozve slepice, zvěstuje, aby dívka přišla za rok zas.

V předvečer, jak Ulman svědčí (1762), zkoušela děvčata, která se dříve vdá, takto: Každá vzala kousek chleba a položila jej na lopatu. Čí kousek pes nejdříve popadl, ta že se vdá nejdříve.

Na sv. Ondřeje *pacholek vezme děvče na záda*, nese je ke chlěvu, tluče na dvířka a oslovuje svini: „Milá plemenico, poviš nám neco; přinesl jsem dívku ke tvému chlívku, kolik dáš rochtotů, za toli se vdá roků!“

Také na sv. Ondřeje chodí děvy na nátoni (dřevník) *pro dříví* a v náruči donášejí ho do kuchyně. Tu počítají polena: sudý počet naznačuje děvčeti, že dostane mládence; lichý počet oznamuje, že dostane vdovce. Nad to všichni domácí dávají své *pásky* na necky a tam je opálají; kterého pás vyletí nejvýše, ten prý nejdříve umře; anebo nejdříve se vdá, jestliže jenom samé dívky daly pásky a žena je opálala. Podobně buď na ten den, nejraději na Štědrý večer jde dívka ke *kurníku* a zaklepá dřívkem, aby se jí něco ozvalo. Ohlásí-li se kohout, dostane prý mládence; když se ozve slepice, dostane vdovce.

Jinde též den třese děvče plotem, zpívajíc: „Třesu, třesu tímto plotem, všecí svatí mým životem. Kde je můj milý dnes, ať mně tam zaštekne pes.“ Na den sv. Ondřeje dívky na našem venkově sázely do květináče haluzku, kterou zalévaly vodou, nabíranou do úst. Jestliže se haluzka zazelenala do Božího hodů a vykvetla, bylo dívce znamením, že se též rok vdá.

Na sv. Ondřeje ve Slezsku děvčata vyzvídají, jakého ženicha dostanou. 1. Uzavrou se ve světnici a jedna po druhé *hází krbec* (pouzdro na brousek), *papuče* (střevíc) přes hlavu za sebe a ostatní se dívají, padne-li špičkou nebo patou do dveří. Pata ukazuje,

že se nevdá. 2. *Zametá se jizba* od dveří k oknům a smetí se vynese. Co na dívku vynášející spadne, takového ženicha dostane. Jedenkrát spadl na jistou osobu, co též tak vyzvídala, masář a ten ji moc bil.

O půlnoci chodí se *třást plotem*:

1. Svaty Ondřeju, ja tobě plotem chvěju, abys mi pověděl, kterého dostanu.“

2. „Kopalo zelinku: kopa ja tě, ma zelinko, pěti prsty, šestum dlaňum, až se všeci za mnum hoňu. Třasu, třasu plotisko, aby přišlo ku mně chlopisko.“

Slezské děvuchy, třesouce plotem, vyzvídají budoucnost, řkouce také takto: „Svaty Ondřeju, ja plotem chvěju, a poviz mi tež ty, kereho dostanu? Choť by o jednym oku, ene až se vydám teha roku.“ Jinde hoši třesou stromem, říkájíce: „Svaty Ondřeju, ja stromem chvěju,

abys mi ukázal, koho se naděju.“ Až se utišily stromové větve, mládenec počítá: „selsku, zahradnicku, chalupnicku, hofersku, pansku“; při „ličení“ dívá se na haluze nebo zbylé listy a pozoruje, kdy se pohnou. Z pohybu haluzí nebo listů věští, jakou dostane, zda selskou atd. Má-li již mládenec galánku, vyzvídá od stromu, chvěje jí: „Svaty Ondřeju, ja stromem chvěju, abys mi ukázal, ešli se ji naděju.“

Ve *Slatině* a *Tisku* hádají budoucnost, že pod *čtyři hrnečky* položí: chléb, hlínu, peníz a něco zeleného, na příklad myrtovou, rozmarýnovou větev. Kdo si přeje nahlédnout do budoucnosti, obrátí se zády ke stolu s hrnky. Zatím někdo z přítomných hrnečky na stole i s předměty jimi ukrytými promění. Pak se zase obrátí ke stolu a nadzdvihuje hrnky; uzří-li chléb – urodí se na poli jemu hojně obilí, že bude mít Božího daru dosyta; spatří-li hlínu – umře do roka; uvidí-li zelené – vydá se; je-li tam peníz – bude mít hojnost peněz.

Zamilovaní poznávají si tajně jména milých na cedulky a na noc vloží je pod hlavu pod polštář. Jak se vzbudí, vytáhnou jednu. Kdo je na vytaženém lístku napsán, to je vyvolený nebo vyvolená.

Věštění u kurníka na sv. Ondřeje.

BARBORKY

Jak naše lidové hry dramatické rychle hynou, toho důkazem jsou mimo jiné též hry se sv. Barborou. Ještě na počátku druhé polovice XIX. stol. provozovaly se dramatické hry: se sv. Řehořem, se sv. Lucií, Barborou, Dorotou atd. v každé dědině, např. v okolí Milevska a vůbec na Tábořsku. Lidoví herci nevynechali ani odlehlých samot, jako mysliven, hájoven, mlýnů a chalup. Ve spoustách sněhu ubírali se častokrát od dědiny k dědině a kamkoli vkročili, všude byli rádi viděni; vždyť se na ně už dávno

„Barborka“ z Rataj.

těšili děti i rodiče, očekávali je, rádi je přivítali, zpěvům jejich naslouchali a pak podle možnosti také podarovali.

Dnes ovšem jinak! Duch času, moderní doba, dolehly i na starobylé, úctyhodné tyto zvyky a obyčeje... Lidové hry staly se časem u některých lidí již jen řemeslem, žebráním a obtěžováním lidí a proto chýlily se rychle ke svému zániku. Toť hlavní příčina jich tak rychlého úpadku. Nejlepší důkaz, jak tyto lidové hry nápadně rychle mizí, nepatrných stop jen po sobě zanechávající, podávají hry a obchůzky se sv. Barborou.

Ten večer před sv. Barborou (3. prosince) chodívali v každé vesničce v okolí Milevska se sv. Barborou od statku k statku, od chalupy k chalupě, a dnes? Tažte se mladých lidí, zdali něco o tom vědí, jak se u nich *chodívalo se sv. Barborou*. Zůstanou se na vás dívat jako omámeni. Jdeme tedy ke starým občanům a tážeme se jich.

Chodívala prý v okolí *Milevska* arci večer před sv. Barborou nějaká *žena*, obvykle vdaná, od statku ke statku po celé vsi. Někde měla na sobě bílé šaty, volné, jinde zase měla černé šaty, též volné. Vlasy

měla dlouhé, rozpuštěné, po zádech splývající. V pravé ruce držela metličku, pentličkami ozdobenou, kterou hrozila dítkám, které se nerady modlily nebo které rodičů neposlouchaly. S ní chodil též anděl, který nosil v košíku různé dárky, jako jablka, ořechy a cukrovinky. Jak ten byl ustrojen, to již nikdo neví. Které děti se modlily a o kterých rodiče vydali svědectví, že poslouchají, obdržely od anděla dárky, neposlušné však byly pokárány a bylo jim metličkou pohroženo. Při takové návštěvě sv. Barbora a anděl také zpívali. V *Bernarticích* na Tábořsku chodívaly večer před sv. Barborou 2, někdy i 3 *dívky*, 10–15 leté za *Barborky*. Mají bílé šaty a přes obličej bílé závoje. Jedna má v ruce košíček s cukrovím, jablky a ořechy, jež rozdává malým dětem, aby neplakaly. Přijdouce do světnice pozdraví: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus!“, načež počnou sborově zpívat: „Barboro, z rodu vzácného, dcero otce zuřivého. My Tě ctíme, velebíme, tak, jak můžeme a víme; uvržena do žaláře, požívá nebeské záře; stoupila z hrozného temnosti veliké její svatosti; Dioskurus z osvitání hledá dceru k mordování, nechce-li Krista zapřít, že má hrozný konec vzítí; na skřípec ji zavěsili, se všech stran hrozně mučili; ale kdo je s Kristem spolčen, nebude od něj odloučen; vladař dceru otci dává, zbavuje se svého práva; otec dceru nelituje, meč svůj z pošvy vytahuje, nelituje nevinnosti, stál jí hlavu v zuřivosti; když krev z těla se valila, panna do nebe vkročila.“ Po zpěvu pokleknou, pomodlí se Otčenáš a Zdravas Maria, načež od hospodyně dostávají dárky, peníze nebo jablka.

V *Nuzicích* a v *Ratajích u Bechyně* matky strašívají děti: „Jen počkej, až přijdou Barborky, ty ti vysekají.“ Hodné děti se na Barborky těšívají. Slýchají, že večer před

svátkem sv. Barbory svatý Petr spustí z nebe žebříky, Barborky po něm sestoupí, hodným dětem dají dárky a nehodné vyšlehají.

Po večeri dívky ztichly a sedíce kolem stolu, hovoří o příchodu Barborek. Zašlehly zvenčí na okna metly, ozval se tam jemný cinkot zvonku, a zvuky ty ihned nato rozléhaly se v síni. V dětech se zatajil dech. Některé zmizelo pod stolem, jiné pod postelí, ostatní klidně vyčkávají, co bude dál.

Vejdou 3 nebo 4, 5 až 6 Barborek. Jsou to dospělé *dívky v bílých šatech*. Každá má kolem pasu modrou nebo červenou, někdy i jinou širokou pentli s dlouhými převíslými konci na levém boku, přes obličej rozčesané vlasy, aby ji nikdo nepoznal, na hlavě květinový věneček, někdy i korunku, v pravé ruce metlu, v levé uzlík nebo košíček s dárky. Jedna z nich nosí v ruce i malý zvoneček. V Ratajích u Bechyně mají Barborky na hlavě bílou plenu a přes obličej tylový závoj.

Při vstupu do světnice Barborky v okolí *Nuzic* říkaly: „My jsme k vám přišly z Dražičské kaple zkoumat dětičky, zdali jsou hodné. – Přejde k vám taky z veliké dárky svatý Mikuláš s hojnými dárky. – Řekli však již andělkové, kde jsou dívky hodné, nadělí jim Mikuláš dárky velmi skvostné. – Teď se zase ubíráme o stavení dále, budete-li, dívky, hodné, za rok se shledáme.“

Říkání z *Rataj* a okolí: My jsme čtyry Baborky, jdeme ze Svaté Hory; nesem všelijaké dary, abychom vám také nějaké daly. – Nebo: My tři Barborky jsme, z daleké krajiny jdeme a dárky vám neseme. Neseme, neseme, velice to krásné, kdo se modlit bude, tomu je dáme, a kdo nebude, tomu hodně nalupáme. – Nebo: Přišly jsme k vám my čtyry Barborky, neseme vám rozličné dárky. Nepřišly jsme k vám jen zdarma dárky dát: neb kdo je obdrží, modliti se musí rád. Nebo: My jsme k vám přišly se Svaté Hory, bychom vám donesly tyto dary. Ježíšek vás pozdravuje, Panna Maria vzkazuje, abyste se modlili a hodnými byli.

Dutým změněným hlasem každá poroučí dětem: „Mulise, mulise!“ (Modli se!) a ptá se po dětech, jež se před nimi ukryly, a metlami je vyženou ze skryše. Děti kleknou a hlasitě se modlí. Barborky přitom kývají hlavami a neustále říkají: „Mulise, mulise!“ Po modlitbě každá Barborka ze své zásoby něčím děti podělí: ořechy, jablky, cukrovím, ale i tu a tam nějakou bramborou, leckdy i nahnílou.

Než odejdou, důrazně vštěpují dětem napomenutí: šlehnou každé několikrát, říkajíce porůznu: „Budte, dětičky, pilné, poslouchajte svých rodičů, rády se modlívejte! My budeme seděti za komínem, budeme tam poslouchati a přesvědčíme se samy, jak jste hodné a poslušné. A nebudete-li hodné a poslušné, přijdeme za rok zas a nasekáme vám.“ (Nebo také říkají: „... budeme poslouchati v nebi, jak jste hodné...“ a místy také někdy dodají: „Dejte si talíř za okno, budete tam ráno mítí naloženo.“)

„Barborka“ z Roudnice.

Malé děti se bojí, že Barborky sedí za komínem, a když neposlouchají, ukazují jim na komín, že tam odtud Barborky na ně přijdou.

V *Jíkví u Nymburka* chodívaly *Barbory* ty dni kolem svátku sv. panny. Obyčej se týká hlavně dětí a dospívající mládeže. Matky hrozí dětem dávno před svátkem sv. Barbory trestem Barbor, nebudou-li se umět modlit a nebudou-li poslušny.

Barborek chodíval celý průvod. Někdy jich bývalo i 30. Chodívaly vždy večer, který je tu dobu již dlouhý. Ve stavení se drávalo peří, a tenkrát se ještě přádávalo. Za Barbory se přestrojili dospělí mladíci, někdy i sousedi. Dva nebo tři se oblékli úplně bíle. Měli bílé sukně, bílé jupky a mimo to byli ještě zahalení do bílého ložního prostěradla. Obličej si obilili tím způsobem, že si jej smočili vodou a foukli potom do mouky. Některý si postavil ještě na hlavu dojačku (nádoba na mléko).

To byly vlastní Barbory. Každá z nich měla v jedné ruce metlu a v druhé uzlík, ve kterém byla jablka, ořechy, sušené švestky a hrušky, křížaly. Barbory provázeli čert a koza. Čert měl na sobě na ruby obrácený kožík, s dlouhou černou srstí, tak zv. cápový, a takové koženky. Přes hlavu měl přetaženu černou noční čepičku, ze které byly udělány nahoře na hlavě dva růžky, vycpané koudelí. Obličej měl počerněn sazemí, nad očima červené proužky a z úst mu visel dlouhý jazyk z červeného flanelu. V ruce držel silný řetěz, kterým chrastil. Koza byla strakatě oblečena, obličej měla zakrytý škraboškou tvaru kozí hlavy a na hlavě rohy z výtrasek (dvojrohých dřevěných vidlí). Na krku se jí houpal zvoneček. Běhala po čtyřech a dělala veliké skoky. Jedna z Barbor nosila na bidélku nastrčeného turka (tykev), jehož obsah byl vydlaban a jehož jedna strana byla vyřezána na způsob velikého obličje. Ve vnitřku hořela svíčka. Vypadalo to jako umrlčí hlava. Znamením, že jdou do stavení, bylo, že postavily do okna turka a zašlehalo do skla metlou. Rozumí se, že ve světnici bylo to znamením na poplach. Barbory vstoupivše do světnice jiného nepromluvíly, jen stále tlumeným hlasem vybízely k modlitbě: „Modli se, modli se!“, spíše to však vypadalo jako „mulí se, mulí se“. Děti obyčejně plny strachu hned klekly a modlily se. Kdo se nechtěl modlit, toho šlehaly Barbory metlou a hrozily, že ho vezme čert. Ten stál v síni, chrastil řetězem a každou chvíli zjevoval se v otevřených dveřích světnice. Při jeho objevení vyšlehovaly blesky. Někdo totiž byl v síni skryt a vyfukoval trubičkou smůlu do plamene svíčky.

Dospělejší chlapci a dívky se obyčejně poschovávali. Ty však koza, po všech koutech šmejdic a rejdic, vyhledala a rohy z úkrytu vypudila. Barbory potom vytahovaly z uzlíků dárky a nasypaly z nich na zemi před každého hromádku. Kdo po dárcích nedočkávě natáhl ruku, šlehly ho přes ni metlou. Hned nato, nepromluvivše, odešly do jiného stavení. Někdy prý i na voze za nimi dárky vozili. O takových Barborách někde říkali, že prý jsou z Kremže. Jaký to původ, jsem se nedověděl.

Po Barborkách chodili prý hned Mikuláši. Byli podobně vypraveni jako Barborky. Z toho je možné soudit, že do obyčeje chodit se sv. Barborou postupem času mnoho se přimísilo z obyčeje mikulášského, co se stalo tím snadněji, že je dělí časová mezera pouze dvou dní a potom také jejich význam, totiž obdarování hodných dětí, je u obou shodný.

V *Roudnici* chodívají „*Barborky*“ s dárky pro poslušné děti, pro neposlušné mají metly a vyzývají je k modlení: „Modli se, mulí se!“ Oblek mají bílé barvy, obličej je

zastřen tenkou, průhlednou látkou (mulem), v ruce metly. Někde bývají oblečeny na způsob Mikulášů. Podělují děti různým ovocem, cukrovinkami a zvláštním pečivem, tak zvanými *Barborkami* čili *fakulkami*. Fakulky je nazývají snad proto, že jsou podobny ozdobným svíčkám, jež nosí též Barborky v Hor. Beřkovicích. Barborky prodávali skoro všichni pekaři v Roudnici. Upravovali je na dřevěných, tenkých lištách délky 40–72 cm a asi o 4 cm šířky. Kladlo se na ně všeliké menší pečivo jako rohlíčky, housky, žemle, bandurky (chruchovky, půlalky), makovky, preclíky apod.

Za *Barboru* se obleče na *Lomnicku* (v podobu jeptišky) obyčejně starší některá žena z rodiny nebo dorostlá dcera. Aby nebyla poznána, navlaží si obličej, foukne zblízka do trochu mouky, která se jí nachytá na obličej. Před stavením zazvoní, metlou, prutem pošlehá po okně. Mládež ve strachu se krčí do koutků. Pošlehá po dveřích, zazvoní a vejde. Vypytává se na děti, na jejich chování, napomíná je a pobídne k modlitbě. Vzdoruje-li některý výrostek, nechť se modlit, bývá tak citelně zmrskán, že konečně přece jen klekne a pomodlí se. „Kolik je pánůbohů?“ ptává se malých. Našeptá-li některý starší: „Plná vošatka, až jeden spad!“ – může být jist, že se mu dostane za nemístnou horlivost důkladných šlehů. Nakonec Barbora nadílí hodnějším a odchází po napomenutí. V *Tatobitech* se přestrojila za Barboru některá žena do bílých šatů a chodila po vsi od stavení ke stavení, nadílejíc, kde si toho přáli.

Z moravských říkadel svatobarborských uvádíme např.: Svatá panna Barborka ráno vstávala, do knížek hleděla. Co tam viděla? Svaté Pozory, svíce hořely, andělé zpívali. Panna Maria se všema svatýma stoj při mně, až já budu umírat, nedej ďáblům přistupiti, přístup sama s andělama, se svým synem Kristem Pánem, až na věky věkův, amen.

V Čechách i na Moravě přidružily se k obchůzkám Barborek též maškary, brůny, perchty, klibny atd., přestrojené za kobyly, kozly, čerty atd., vyličené ve věčné souvislosti s ostatními maškarami zimního a masopustního období ve 2. části této sbírky: Masopust držíme.

Večer před sv. Barborou chodily ve *Slezsku* v *Pustějově*, v *Lukavci* a jinde *Barborky*. Obyčejně byly dvě, oblečeny v bílé punčochy, bílé „leknice“, bílé kabátce. Na hlavě měla jedna z nich věnec červený nebo zelený, od něhož visela dlouhá pentle; druhá mívala karkuli, od níž též visela dlouhá šňůra. Opásány byly též šňůrou. Metličkou v ruce zaklepala jedna na okno a tím oznamovala příchod. Dala křesťanské pozdravení a zvala změněným hlasem dítky k modlitbě: „Říkaj! Říkaj!“ Po Otčenáši odpovídaly dítky k jiným otázkám: Kolik je Bohů? Svátosti? Kdo stvořil svět? Kdo vykoupil? Kdo posvětil? Poslouchají-li dítky matku, učitele? Hodné dítě dostalo sušené ovoce a ořechy apod. Neumělo-li větší dítě se modlit, zavolala sv. Barborka čerta řetězem ovinutého, jenž čekal v síni.

V *Lukavci* Barborky si česaly vlasy do tváře, aby nebyly poznány. Hodné dítky dostaly „paskudy a jiné maškrtky“, nehodným se našlehalo metlou a dostaly naloženo šipek, kostek slivových nebo smrkových šišek. Aby dítky poslouchaly, lukavské matky jim slibují, že pozvou Barborky v tamním kostele sv. Barbory.

Chodská děvčata se baví na sv. Barboru *věštbou* o vdavkách. Dorla v „Pohorské vesnici“ Boženy Němcové vypráví: „Na svatú Barboru huřízne si dívčí (když je huž tak velké jako já) višňovú neb třešňovú větvíčku, dá do vody na teplé místo – nejlépe

do chliva – tu nejtepleji – ob den dává čerstvú vodu ha na Vánoce vykvete... Ty větvičky nesú si děvčata na půlnoční za šněrovačku, ha který ji chopne, za toho muší jít.“

Obchůzky a zábavy v předvečer sv. Barbory jsou dnes již pouze ostatky a nejasné upomínky na hry a obřady, provozované po staveních při slavnějších barborských obchůzkách. Výjevy, upravené v rámeč lidových divadelních her, hrávali např. ve Vamberku v XVIII. století. Na sv. Barboru byla provozována zvláštní divadelní hra, na kterou upozornil J. F. Král.

Výstup I.

Služebník: Nevím, nevím, co to má být! Když jsem šel včera k odpočínutí, sen strašlivý jsem měl: Zdálo se mně, ne co jsem chtěl, nebo viděl jsem sám, kterak Dioscorius, můj zlobivý pán od daleka tak podpálený, pohan nestydatý a nevážený, vlastní dceru že jest zabil, s mečem se světa sprovodil Barboru ušlechtilou pannu, to pro Ježíše Krista jeho vinu. Všechn poděšený jsem procitl, že jsem se ani neucítil strachy a bázní nevím, pravím, že se velice bojím, ačkoli sen jako sen, ale někdy vychází z něho pravda ven. Ať v pravdě povím sám, pohanská víra není než klam. Budu se všemožně starati, bych se mohl na ni doptati. Dej mi to, Bože křesťanský, ať nezahynu ve víře pohanský, ať raději umřu dřív já, nežli mého pána dcera, rád mile to za ni učiním, můj úmysl nikdy nezměním! Ten sen mi leží na mysli, – ale co to přichází za hosti?

Dva legátové: Zdráv buď, služebníče věrný, Dioscora vzácného, zde ve slavném městě Nikomedye tak nazvaného, žádáme tě důvěrně, ukaž nám cestu směle k pánu tvému, Dioscorovi řečenému.

Služebník: Děkuji za to pozdravení, má se to stát ihned nyní, čeho vy ode mne žádáte, vskutku toho užít máte. Maličko můžete posečkati, já to půjdu mému pánu oznámiti. (Odejde.)

Služebník: Milostivý pane, jsou tu od Marcyána dva legátové.

Dioscor (již k přítomným): Co nového nesete mně? Slyším, že jste poselstvím posláni ke mně.

Legátové: Náš principál, dobře známý, vinšuje tobě stálého zdraví od našich bohů vděčně. Dále tebe žádati chce, bys jemu Barboru ctnou propůjčil za choti svou, že se s ní chce zasnoubiti, ji věrně milovati a ctíti.

Dioscor: Rád od pána vašeho, vysoce urozeného, tu poctu vyrozumívám, ať se to stane, chci tomu sám! Maličko můžete odejít a já budu s dcerou o tom mluvit.

Dioscor (k služebníkovi): Zavolej mně Barboru, ať ke mně přijde v tu dobu!

Služebník: Jejich vladařské milosti, stane se to hned v rychlosti.

Barbora (již k přítomným): Co poroučíš, otče můj, aby se stal rozkaz tvůj?

Dioscor: Tomu chci, abys se vdala, svůj panenský stav změnila.

Barbora: Otče, nemíním se vdáti, aniž muže chci poznati, ale pannou chci zůstat až do smrti v tom setrvati.

Dioscor: Mé dítě! Když se vdáti nechceš, srozumívám, že se mnou být chceš, se mnou být a zůstat až do smrti setrvati. (K služebníkovi.) Tehdy zavolej mně delegáti,

ať jim mohu odpověď dátí. (Legáti přijdou.) Vyřídte pánu vašemu, mně dobře povědomému, po čem on tak u mě toužil, že bych mu rád se vším sloužil. Ale má dcera Barbora na žádný způsob vdát se nechce, nýbrž v panenském stavu strávití chce. Tehdy ať mne má váš pán vyloučeného, cokoliv by poručil jiného, má užít toho.

Legát 1.: Děkuji za to pozdravení a vyrozumívám, co Barbora míní, radši bych radostnější poctu nesl a mému pánu k potěšení přinesl.

Legát 2.: Já s tím způsobem bych vinšoval, kdybych pro mého pána Barboru vyžádal, což ale jest činiti, když ona nechce svoliti.

Oba legáti: Tehdy bohové, bohové naši, opatrujte Dioscora po všechny časy. (Odejdou.)

Dioscor (k služebníkoví): Zavolej mi baumistra našeho, též zedníky panství mého.

Služebník: Jejich vladařské milosti, stane se to hned v rychlosti.

Služebník (k baumistrovi): Jsem poslaný pro tě od mého pána, máš se dostavití se svejma lidma!

Baumistr: Já, služebník pána mého, jsem připravený času každého. (K Dioscorovi.) Co poroučej, náš pane? Jejich rozkaz se hned stane!

Dioscor: Vystavte mně věži krásnou a vysokou, k tomu mírně širokou, dám ji ozdobit rozličnými ozdobami a pěkně malovati v ní. Potom mou dceru Barboru vyvedu na tu věž nahoru.

Baumistr: Pilně se chceme přičiniti a vůli tvé zadost učiniti.

Výstup II.

Dioscor: Čest, chválu, díky bohům činím, poněvadž tu věž vyhotovenou vidím. Tehdy zavolej mně Barboru, ať s ní jdu na tu věž nahoru.

Služebník: Jejich vladařské milosti, stane se to hned v rychlosti.

Dioscor (ukáže na věž a mluví k Barboře): Vstup nyní do svého pokojíku, jak jest libé tvému oku! To všecko k tvej libosti dal jsem vystavět k tvej ušlechtilosti. Přebývej beze vši starosti, budeš zaopatřena se vším dosti. A já musím na cestu odejítí a tebe zde opustiti. (Odejde.)

Barbora (sama): Když sobě rozvažuju pilně, jak jest to krásné a sličné, jak se svítí a se blyští, však co jest to divné? Musí to bejtí jinší Pán, který to všecko řídí a spravuje sám. Abych já jeho služebnice mohla býtí! Pojďte, vy, sem, zedníci!

(Zedníci, baumistr přijdou.)

Barbora: Podívejte se, jak ta věž stojí. Jedna jest při ní chyba, že nejsou než dvě okna. Hleďte mně třetí okno vystavětí ke cti a chvále sv. Trojice.

Baumistr: Toto my nyní učiniti nemůžeme, neb se tvého otce obáváme, neb on nám neporučil než dvě okna udělati. My jeho příkazu musíme zachovati.

Barbora: Jen vy hleďte třetí okno vystavětí, o to se nechtějte nic starati. Já vás do břě před otcem mým vymluvím, buďte vy jistí tím.

Baumistr: Poněvadž ty nás chceš vymluvití, my to můžem snadno učiniti. Tak tedy pojďte brzy, ať to pannu nemrzí. (Odejdou.)

Výstup III.

Dioscor: Již jsem se z cesty navrátil, všechno v dobrém zdraví spatřil. Ale (s leknutím), co to vidím nového? I jdi mně hned pro toho, kdo by poručil třetí okno vystavěti proti záповědi naší.

Služebník: Jejich vladařské milosti, stane se to hned v rychlosti!

Baumistr: Barbora, tvá dcera milá, ona nám tak poručila, třetí okno mítí chtěla, nás zastat připověděla.

Dioscor (s hněvem k služebníkovi): Zavolej mně Barboru, ať ke mně přijde v tu dobu.

Služebník: Jejich vladařské milosti, stane se to hned v rychlosti! (K Barboře.) Barboro, máš jít k otci svému, však velmi rozhněvanému.

Barbora: Půjdu, půjdu s radostí, poznám jeho prchlivosti.

Dioscor: Co jsi to za... učinila, že jsi proti záповědi mé třetí okno vystavit dala?

Barbora: Protože slouží lépe světlosti a vyznamenává božství! Proto jsem to učinila, abych tudy vyjevila, že věřím v Boha živého, v Trojici požehnaného, Otec, Syn a Duch svatý, že jsou jedné podstaty.

Dioscor (hněvem rozpálen vytrhne na ni meč a ona utíká): Bohové, bohové naši! Co já otec nešťastný slyším od bezbožnej, co mně o Ježíši praví a mně ukracuje mého zdraví. (K služebníkovi.) Pojď tedy brzy, ať ji můžem tím spíš najít a na jinší víru přivést. (Odejdou.)

Ovčák pase stádo.

Dioscor (již k přítomnému): Viděl-li jsi mou dceru Barboru? (Ovčák mlčí.)

Dioscor: Pověz a nechtěj tajiti, ať ji mohu tím spíš najít.

Ovčák 1.: Já jsem ji neviděl, já jsem tu pořád neseděl; ale tamhle můj strejz Klíoun jestli ji neviděl? Jeho se zeptejte!

Ovčák 2. Dioscor (již k přítomnému): Viděl-li jsi mou dceru Barboru? Odpověz a nechtěj tajiti, ať ji mohu tím spíš najít.

Ovčák: Hula! hula! Tam do té skály vlezla a tam se schovala.

Dioscor (již k přítomné): Zde tě nalézám, kvítku, nebudeš věru Ježíši k užitku. Počkej, počkej, já tě zaopatřím (táhne ji za ucho). Jdi mi hned pro katy, ať zlostí neomdlím.

Služebník: Jejich vladařské milosti, stane se to hned v rychlosti. (Odejde.)

Služebník (již k přítomným): Jsem poslaný pro tě od mého pána, máš vzít s sebou svého kamaráda.

Kat: Já, služebník pána mého, jsem připravený času každého.

Kati (již k přítomnému Dioscorovi): Co poroučej' náš pane, jejich rozkaz se hned stane.

Dioscor: Vemte tu darebnou a ničemnou, do žaláře ji vsaďte a mně ji dobře zaopatřte a já půjdu k císařovi, vladařovi, představenému Marciánovi.

Kati: Jejich vladařské milosti, stane se to hned v rychlosti.

Výstup IV.

Marcyán císař vyvstane a mluví počne: Přísahám bohu Jupiterovi... i také ji-nejm všem těm, kteří by Krista hlásali proti záповědi naší: Není, není nejpřemoženějšího přes nás císaře velkého; nejenom zde v Nikomedii městě, ale v každém kraji a každém místě dám křesťané zmordovati a všechny děti shladiti (sedá).

Dioscor (již k přítomným): Marcyáne, mám dceru jedinou, nevím ale, za jakou příčinou bohy naše potupila a v Ježíše uvěřila.

Marcyán: Tak jest a jinak není, v Ježíše ona věří. Přiveďte mě ji sem, vojáci, moji věrní služebníci!

Kati: Jejich císařské milosti, stane se to hned v rychlosti. (K přítomné již Barboře.) Barboro, máš s námi jíti, k císaři se hned dostaviti.

Barbora: Půjdu, půjdu s radostí, poznám jeho prchlivosti.

Marcyán: Barboro! Chceš-li zase svou čest míti a naše bohy ctíti, máš milosti užítí. Pakliže bys nechtěla, mejmi poddanými pohrdla, na všech oudech těla tvého máš trpěti mnoho zlého.

Barbora: Ba, hotova já jsem toho trpět pro Ježíše milého! Těm slepým, hluchým bohům tvým nechci já se víc klaněti jim, neb jsou ničemní sami v sobě, nespomohou ani tobě.

Marcyán (hněvem rozpálen): Vemte ji, do naha svlečte, na trám pak ji pověste! Metlami, žilami zederte tělo její, ať není místa zdravého na ní.

Kati: Jejich císařské milosti, stane se to hned v rychlosti.

Výstup V.

Kat: Rychle metly, žíly sem, ať ji dobře vytrěskem. (Barbora zas do žaláře dána. Anjelé v žaláři zpívají.)

Pán Ježíš: Barboro milá, dcero má! Zajisté já v každé době přítomen jsem vždycky tobě, věř a doufej svému Bohu, ze všech ouzkostí tobě pomohu.

Marcyán: Přiveďte mně ji sem, vojáci, moji věrní služebníci.

Kati: Jejich císařské milosti, stane se to hned v rychlosti.

Kat: Barboro, máš s námi jíti, k císaři se hned dostaviti.

Barbora: Půjdu, půjdu s radostí, poznám jeho prchlivosti. (Barbora již přítomná.)

Marcyán: Barboro, vidíš a znej, čest, chválu bohům našim vzdej, kteří tě velmi želejí, tvých ran, bolestí ti nepřejí! Hle, jak jsou tě uzdravili, tvých ran, bolestí zbavili z své pouhé dobrotivosti, litující tvé mladosti.

Barbora: Na tvé bohy čest nesluší, neb jsou slepí, němí, hlui. Kterak by mne uzdravili, mých ran, bolestí zbavili! Než, mne uzdravil můj Pán Ježíš, v kterého ty, bídný, nevěříš. Já pro jeho milost a lásku, bych s ním měla v nebi částku, dobrovolně k utrpení své tělo dám k trýznění.

Marcyán: Vemte ji, do naha svlečte, na sochy ji pověste, plechy rozpálenými palte a tělo její ukrutně trapte.

Kati: Jejich královské milosti, stane se to hned v rychlosti. (Odejdou.)

(Mezi svlíkáním *Barbora* se modlí): Ó Kriste Ježíši, prosím Tě, neračiž mne opouštěti, ale ku pomoci mně přispěti.

Kat: Barboro, Barboro, poslechni mé rady, neb já nejsem kat mladý! Poslechni císaře pána, bude tobě milost dána.

Barbora: Tvé rady slyšeti nechci, aniž po ní kráčeji chci; čiňte se mnou, jak se líbí, konec můj cíle nechybí.

Kat: Kamaráde, zachovej se dobře, nedbej nic na její hoře!

Druhý kat: Neměj, neměj pochybnosti, neb já s velkou dychtivostí pomohu tobě páliť a tělo její trápiť.

Barbora: Ó Kriste Ježíši milý, přispěj mně s Tvou pomocí v tuto chvíli a neračiž mne opouštěti.

Marcyán: Víc a víc ji mučte! Prsa její uřežte!

Kat: Rychle břitvy, nože sem, ať ji dobře vytrescem.

Barbora: Ó vladaři, osamělý, proč mou krásu v tuto chvíli odnímáš od mého těla, abych tu ohavu měla.

Marcyán: Vemte ji tak obnaženou, ať proti ní všechny lidi povstanou. Chci z ní lidem smích udělati. Máte ji tak hned voditi.

Kat: Jejich císařské milosti, stane se to hned v rychlosti.

Barbora: Ó Kriste Ježíši, prosím Tě, neračiž mne opouštěti, ale mou nahotu mně přikreji, aby mne zlí neviděli a ze mne posměchu neměli.

Anjel: Barboro, panno čistá, věř o tom dozajista, že ti tvůj ženich posílá štolu a zve tě k nebeskému stolu. Odívám štolou jasnou a činím tě zdravou, krásnou. (Odejde.)

Barbora (se směje. Kat od ní uskočí a praví): Hle, hle! Co se to děje? Ona se tomu všemu směje.

Druhý kat: Věřu, bratře, mně se to taky nic nelíbí, neb ona na nás nic nehledí. Jenom pořád k nebi kouká, by jí přišla pomoc nějaká.

Marcyán: Nebudete si s ní dlouho hráti, vyvedťte ji nahoru, tam se má státi a tam jí hlavu utněte a tak jí konec učiníte.

Kati: Jejich císařské milosti, stane se to hned v rychlosti.

Výstup VI.

Barbora (na popravišti klečíc se modlí): Ó Kriste Ježíši, prosím Tě, neračiž mne opouštěti a prosbu mou vyslyšeti, aby kdožkoli mne bude vzývati, nedopustil bez svatosti s tohoto světa sejíti, nýbrž do nebe přijíti. Amen!

Kat (zdvihne meč a chce ji stínati).

Dioscor (vykřikne): Maličko sečkej, katane, ať se má zlost nad ní stane! (a sťal jí hlavu.)

Anjelé přišli a zpívají.

Dioscor: Tuť ti mohl tvůj Ježíš spomoci a z mých rukou tě vymoci. (Hned hrom do něho uhodí a čerti ho odnesou.)

Domluva: Když jsme sobě připomenuli život svaté panny mučednice Barbory, toto my v paměti mějme a ji ctít nezapomínejme, by ona patronka naše vyprosila nám u Ježíše, bychom skrz svatost a pokání došli božského smilování, k smrti byli připraveni a na věky oslaveni. Amen!

NA SV. MIKULÁŠE

Vzpomeňme si, kolik dní jsme se těšili na „svatého biskupa“ a jak jsme se zardovali, když nám vyprávěli, že projíždějí již plné vozy cukroví, ořechů a jiných dárků osadou a co nevidět přijde i sám sv. Mikuláš. Ale jak malou dušičku jsme měli v sobě, ani nedutali, když se ozval v předvečer svátku venku zvonek, po oknech zavisťtěly pruty a na síni zarachotil čert řetězem. A hle, tu již vchází milý sv. Mikuláš v dlouhém bílém šatě, s lesklou zlatou biskupskou čepicí na hlavě, v levici berlu a v pravici dlouhý postříbřený prut. Dlouhý vous se mu bělá až po pás. Za ním se však vehnal do světnice čert; rachotí řetězem, rejdí dokola a prohání svým prutem chasu, jež ustupuje s křikem před ním. Strach před ním byl veliký. Byli-li jsme teprv malíčkými košiláky, schovali jsme se za maminku a pevně se jí chytli za sukni; nebo jsme utekli za stůl, byli-li jsme již školáky. Pojednou se ztišil čert a zazněl dutý hlas Mikulášův. Poroučí modlit se Otčenáš a vyptává se z katechismu. Třesavým hlasem odpovídáme. Uvázla-li nám modlitba nebo odpověď v hrdle, čert hrozivě zarachotil řetězem. Pochválili-li nás rodiče, dal nám sv. Mikuláš jablka, ořechy a jiné dary. Ale jak jsme se zachvěli úzkostí, požaloval-li na nás tatíček a zasvišťel-li nad námi prut světcův. Ostatně o těch několik šlehů nešlo. Hroznější bylo, že čert se tlačil k nám a chtěl nás vzít s sebou a hodit do pytle, do vody. Jak upřímně jsme slibovali „svatému“, že se polepšíme! Konečně pokynul Mikuláš čertu, aby nás nechal na pokoji. Ten si ještě zarejdil po světnici a odešel i se svatým Mikulášem.

Podobně dějí se v *Čechách* obchůzky svatomikulášské. V okolí Prahy chodíval vysoký muž, bíle oblečený, s biskupskou čepicí na hlavě. V ruce míval dlouhý prut. Za ním stával pěkný anděl, jenž měl v ruce velkou cínovou mísu, plnou dárků pro hodné děti, jablek, ořechů, perníku a různých cukrových figurek.

Někde obcházejí zase dva biskupové, z nichž jeden jede na bělouši, druhý na koze. V jejich průvodu jsou husaři, kominíci, čert, žid, mastičkář, dva medvědi, ověšení zvonky a rolníckami, a několik chasníků, nesoucích dárky pro hodné děti. Někde chodívali též čtyři Mikuláši a jeden čert apod.

Obchůzka sv. Mikuláše.

V části „Masopust držíme“ jsem objasnil, jak obchůzky s klíbnou, šimlou, brúnou, kobyloou, herkou, Perchtou (Perechou, Perachtou, Parychou, Šperechtou), se škraboškami a maškarami přestrojených lidí od mikulášských obchůzek a zábav souvisely přes Vánoce s masopustními obchůzkami a zábavami. Dnes o tom všem píšeme jen podle ústního podání, podle zpráv a kreseb starých pamětníků. Skoro nic z těchto bujných obchůzek a veselostí na sv. Mikuláše se nezachovalo.

Prof. Jan Soukup zachránil několik zajímavých popisů. Na *Litomyšlsku* bylo v mikulášském průvodu 10 mladíků, oblečených v husarský sváteční oblek té doby, totiž v krátký kabátec olemovaný kožešinou, pošíty bílými a propletenými šňůrami. Tak byly okrášleny i kalhoty, majíce po obou stranách a nahoře vpředu šňůry. Čáky z lepenky načerněné nebo černým papírem polepené zdobilo postříbřené nebo pozlacené třepení. Také korálky a penízky (tj. lesklé plíšky jako čočka veliké) přišivali na čáky. Husaři byli ozbrojeni šavlemi. Velitel jejich a celého průvodu byl vyšperkovanější. Jeden mladík byl ustrojen za paní. Na hlavě měl ženský klobouk s pštrosím peřím a na sobě bílé šaty s pásem z červené široké pentle. Za ním si vykračovali dva myslivci oblečení po vojensku a ozbrojení puškami. Jim kráčeli v patách dva Turci v červeném obleku, s turbany z hedvábných šátků, majíce na obličejích škrabošky a ruce obnaženy po loket. Jejich zbroj byly šavle a pistole. Dva mladíci byli přestrojeni za mouřeníny. Měli černý šat a černé škrabošky, ruce po loket obnaženy a začerněny. Byli opatřeni šavlemi a pistolemi. Jeden vážnější muž byl přestrojen za biskupa. Na hlavě měl biskupskou čepici z lepenky, polepenou zlaceným papírem. Plátěný ornat byl zdoben různobarevným papírem v podobě vystříhaných květů a ornamentů; sukni měl z ubrusu nebo plátna. Dřevěná a částečně lepenková berla byla okrášlena pozlátkem. Dva chlapci asi 12letí představovali anděly. Oblek měli bílý, čepice jako korunky. Jeden nesl pokladnici, druhý koš s ořechy, cukrovinkami a metlu. Dva mladíci se přestrojili za jezdce. Kůň měl hlavu dřevěnou a ostatní koňská kostra byla z latě neb z obručí a potáhla se látkou, tvořící čabraku. Kůň byl upevněn kol beder jezdce tak, že jen s uzdou v ruce mohl pohybovat celým koněm. Jeden z jezdců měl hulánský oblek s pikou, druhý trubač dragounský. Za nimi šli čtyři hajduci v plátěném šatě, pošítem různobarevnými čtverci velikosti dvojgrošáků. Na hlavách měli homolovitě čepice z lepenky, ozdobené peřím nebo pentlemi. Celá čepice byla oplepena strakatým papírem a střecha byla jako u klobouku široká asi 5 cm, ale s třepením, dracounem a korálky. Na úzkém koženém pase visely hajdukům 3–4 zvonce. Jeden zvonec měli též na levé ruce. V pravici drželi karabáč s krátkou násadou. Obličej zakrývaly pěkné škrabošky. Jim se podobali čtyři trışníci v plátěných oděvech, pošítych různobarevnými trışněmi v délce asi 15 cm s karabáci v rukou. Po stranách kalhot mezi trışněmi měli upevněny hluřice a na koženém pasu velké zvonce. Čepice byly jako u hajduků až na okraje střechy, které byly ověšeny trışněmi; pod nimi šklebily se ohyzdné škrabošky. Dva mladíci asi 15 letí byli „laufry“ (běžci). Měli bílé kalhoty, bílou sukni po kolena a život s rukávy, vše bílé, s pentlíčkami různých barev. Pás obepínala široká pentle a hlavu kryla čepice v podobě korunky. Bílý len zakryl úplně přirozené vlasy. Na levici měli laufři připevněn zvoneček a v pravé drželi karabáček.

Zvláštní podívaná byla na klapacku, kterou představoval silný mladík. Nosil tyč, na jejímž konci byla připevněna hlava obšitá kožešinou s dlouhými čelistmi, kterými

byl provlečen silný motouz. Tím zatáhl mladík podle potřeby a čelisti klapaly o sebe, odkud její jméno. Na koncích huby měla klapačka kousky kůže z ježka. Od hlavy až k patě byl zahalen houní a jen proti obličejí si nechal malý otvor, aby mohl volně dýchat a aby viděl na cestu.

Za židy se přistrojili dva starší šprýmovní muži, kteří měli koženky do bot srstí dovnitř, kabáty upraveny ve „špicfrak“, klobouky se širokými střechami sražené na „tři facky“, škrabošku s notným nosem, ranec přes rameno a v ruce silnou hůl. Za nimi šel černě oblečený kominík s bílou čepičkou; na rameně měl šorníčku, v ruce žebřík asi ½ m dlouhý a kožený pás, za kterým byl zavěšen plátěný pytlík. Pohodný (ras) v plátěných kalhotách a černé kazajce měl na hlavě vysoký klobouk, přes rameno pytel a v ruce silnou hůl. Starší a menší muž představoval sedláka, řečeného též táta, který měl žluté koženky, nazuté do vysokých bot. Koženky měly široký a vyšívaný poklůpek a zavěšeny byly na širokých šlích, opatřených silnými přeskami od koňského řemení. Místo kabátu měl „lajblik“, jinak zvaný též „špenzl“, a na krku široký stojatý límec. Hlava byla přikryta ošumělým širákem. V levé ruce nesl tlustou hůl, v kapse měl pikslu se šňupavým tabákem a z veliké dřevěné dýmky se žebrou vypouštěl obláčky dýmu. Za sedláka byl přestrojen menší muž ve škrabošce s dosti znatelnou bradavicí na objemném nose. Selka byla oděna v černou sukni, mezulánku, se širokou modrou pentlí. Červené punčochy a střevíce s přeskami od koňského chomoutu kryly nohy. Krátký kartounový kabátek co možná hodně strakatý byl vycpán kolem boků i na prsou obklady pro větší objem. Za obklad sloužila často obyčejná ošatka neb opálka. Hlavu zdobil pestře květovaný velký šátek. Kuba, syn těchto selských manželů, býval nejvyšší ze všech účastníků. Měl žluté koženky nazuté do vysokých bot a zavěšené na vyšívaných šlích, které byly opatřeny vpředu i vzadu příčnými sponami. Chodil, jak se po vesničku říká, „beze všeho“, bez kabátu, bez vesty, ale aby nezmrzl, nosil kabát pod košili. Na hlavě měl klobouk s menší střechou, v ruce silnou hůl a v ústech dýmku jako táta.

Za smrt se přestrojil vysoký muž. Na bílou sasku nebo i košili si uvázal prostě bílou sukni; hlavu zahalil do bílé loktušky a obličej zakryl škraboškou kostlivce. Po stranách prsou na bílé košili byla naznačena žebra černými pruhy. Smrt nosila na zádech dítě z hadrů hlavou dolů, které mělo též na prsou černé pruhy, značící žebra. V rukou nebo na rameně nosila smrt dřevěnou kosu, bíle natřenou. I dřevěný brousek měla.

Laufři, předcházející celý sbor asi o ¾ hodiny, přišli do stavení a přednášeli tento proslav:

„Zdráv buď, pane hospodáři!
Ať se vám všem dobře daří,
i též paní hospodyní
vinšujem vše dobré nyní.
Jestliť výroční památka
pro chlapce i pro děvčátka,
to sv. Mikuláše,
našeho dobrého dárce.

Dále vám oznamujeme,
že při sobě velké komonstvo máme;
mají na sobě stříbro, zlato,
málo platí – máme za to.
Máme též handlovní lidi,
ti se jmenují židi.
Je-li tedy vůle vaše,
uhlídáte Mikuláše.“

Při tom chodí lauffři dva a dva ode dveří ke stolu a zpět, až doříkají proslov. Obdrževše svolení hospodářovo lauffři odejdou před stavení oznámit praskáním karabáčů, že smějí navštívit stavení, načež jim hansburťi, tj. hajduci a tříšnáci, stejně odpovídají praskáním.

Než přijde „Mikuláš“, nahrne se do světnice obyčejně tolik lidí, že se nastaví po lavicích podle zdi, na chlebná kamna i na stupně k nim vedoucí. Z „Mikulášů“ vstoupí do stavení nejprve hajduci, oznamující svůj příchod zvoněním a praskáním karabáčů, ve světnici pak ukazují mrštnost, vysoko skákají rovnýma nohama na lavice i na stoly. Dívky musí se mít na pozoru, aby jich hajduci svými nepěknými škraboškami nezulíbali. Odrostlejší mužskou mládež, zvláště hospodářovu čeleď, hajduci obstupují a nutí ji, aby kleknouc se modlila. Se svolením hospodáře donucují hajduci mládež k modlitbě, šfouchající a mrskající ji.

Poté přijde hudba, hrající pochod, a za ní kráci pán s paní v čele husarů, kteří se postaví na jeho povel v jednu řadu. Za husary následují myslivci, Turci a mouřenínové, tvořící druhou řadu, ale než se postaví do řady, zastaví se u vchodu do světnice, tvořící čestnou stráž a majíce vytasené šavle zkříženy. Nyní pán velí: „Uchopte šavle, vpravo hled!“ Mezi obě řady vstupují andělé, zpívající:

„Biskupský Mikuláš svatý,
v darech duchovních bohatý,
byl rodem z města slavného,
Patria tak řečeného.

Když mu dal Pán Bůh vyrůsti,
hned mu vylil v mysl ctnosti;
nešlechetných jinochů zlých
vždy se štítil a varoval jich.“

Po těch slovech přichází biskup a pán velí: „Vzdejte čest!“ Husaři, myslivci, Turci a mouřenínové, kteří se zatím postavili do řady, vzdávají čest. Biskup dojde až ke stolu, kde jej očekává hospodář s dětmi, a počne takto: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus“ (v katolické rodině), nebo (v evangelické) pozdraví slovy: „Pokoj Boží buďž tomu domu! Nejmilejší pane hospodáři! Umínili jsme sobě obnoviti památku sv. Mikuláše, našeho štědrého dárce, při čemž vám žádáme hojné Boží požehnání na veškerém vašem hospodářství s tou žádostí, byste své dítky v bázni Boží cvičil, tak abyste se na nich radostí dočkali a někdy z nich též hodní občané byli. Toť mé přání z upřímného srdce!“

Po biskupově řeči podělí jeden anděl hospodářovy děti ořechy, suchým ovocem a cukrovinkami. Druhý anděl postaví na stůl pokladnu, do níž vloží hospodář podle možnosti stříbrný dvacetník, nebo půl zlatého, ba i jeden zlatý. V témž okamžiku přijíždí dragoun na mašce. Pán přijme dopis od dragouna, přečte a vrátí dragounovi, který se postaví stranou u vchodu. Teď cvičí pán husary a po skončeném cvičení zavolá lauffry: „Lauffři, sem, vesele tančíte!“ Hudba hraje, lauffři se několikrát otočí a vyjdou ze světnice. Pán zavolá hajduky slovem „ven“. Hajduci sebou házejí, točí a vyskákají. Vzniká veliký hluk množstvím zvonců na nich zavěšených.

Pán zvolá: „Husaři, vesele tančíte!“ a hned vystoupí kaprál, vzdá čest a s jeho svolením vezme paní k tanci. Kaprál tančí volně podle hudby, podupává a šavlí cvaká o podlahu. Otočí se jen jednou, odevzdá paní pánovi a vzdává čest. Vedlejší dva husaři postaví se proti sobě a tančí drobným krokem, potřásajíce se. Otočí se též jen jednou. Tak se vystřídají všichni husaři a hudba zahraje novou „mysliveckou“ mys-

Masky z mikulášského průvodu: Laufr, pán, paní, Turek, pachole.

livcům, kteří za zvuků hudby procházejí od stolu ke dveřím a zpět, majíce pušky na ramenou. Turci a mouřenínové postaví se proti sobě, levou ruku dají v bok, v pravici drží zdviženou šavli, kterou jeden druhému pocvakává při tanci. I oni se otočí jen jednou kolem a odstoupí do řady.

Nyní hraje hudba „maskám“, které se projíždějí od stolu ke dveřím. Poté na zavolání pánovo spustí hudba „židovskou“. Židé hleděli za doby hry odcizit něco hospodárovi: chomout, kolo od vozu atd., které nyní nabízí žid hospodáři ke koupi; ale ten poznává své věci a žádá pána „Mikulášů“ o potrestání židů. Pán určí trest, třeba pět ran holí. Kaprál vyplácí žida, který křičí po každé ráně: aj, aj, bolí... atd. Po odbytém trestu se vrátí židi k hospodáři a znova prodávají mu ukradené věci, až je konečně po delším hádání přece koupí. Prodané věci židi nyní haní, že prý za ty peníze ani nestojí, a odcházejí. Zatím kominík vymetal troubu u kamen, ve které obyčejně něco připraveno: jablka, suché ovoce, oblač lenu aj. Někdy je zavřen v troubě také kocour, který vyskočí poplašeně při otevření na kominíka. Je-li trouba prázdná, jde kominík k hospodyni žádat poplatek za vymetání, a když obdrží, ohlíží se po divácích, stojících na lavici. Vidí-li osobu, od které by mohl něco dostat, přistavuje na ni žebřík, že bude vymetat. Ale každý mu raději práci uspoří a vykoupí se nějakým peněžitým dárkem. Klapačka obchází obecenstvo podél lavic, sklání hlavu a klapě čelistmi o sebe. Napadený dá klapačce krejcar do nastavené ruky. Klapačka obejde tak všechny diváky a neušetří ani hospodáře.

Potom přijdou spolu táta, máma a syn před pána „Mikulášů“, jemuž si počne syn stěžovat, že má s tátou nedorozumění, neboť mu nechce dát zápis na statek. Ale táta mu vskočí do řeči: „Vždyť ho, kluku, máš!“ Kuba (syn): „Tomu nevěřím, ještě jsem ho neviděl!“ Táta hledá zápis po všech kapsách, až jej konečně z jedné vytáhne a otočí se proti světlu. Máma se postaví před tátou podepřenýma rukama o bok a stále mu hledí do očí. Táta čte: „Zápis od táty synu Jakubovi z Drndálova. Otec povoluje synovi užívati se vším příslušenstvím záhony celý, k tomu stavení řečené statek; při domku do hrnka slámy. Táta si vyhrazuje pro sebe a pro mámu: 1. svobodný byt:

Masky z mikulášského průvodu: sv. Mikuláš, husar, dragoun, táta.

může si zůstávat, kde chce, 2. celoročně v poledne světlo a teplo o sv. Janě, 3. na živobytí: dva záhony na potoce pro len a dva záhony pro brambory na vsi, pícku pro košťály, dva lokte povidel, bečku netřeného lnu, hmoždír obláčů (lnu), pod korec větru (tam si může dát, co chce) a zahradu až po chlupatky (chlupatky jsou těsně u plotu), 4. odpočnutí na hnoji.“ Tím se zápis končí. Táta dočetl a chce uložit zápis do kapsy, ale Kuba je rozhorlen a chce mít zápis sám v rukou, táta mu jej konečně dává. Když syn dostal konečně zápis do ruky, obrátí se k mámě se slovy: „Teď je tomu, mámo, konec, – teď už nesmíte žida hubičkovat!“ Když totiž pán seřaďoval Mikuláše, otáčela se máma k židu vedle stojícímu a hubičkovala jej. Jako např. zmíněný již komíník, tak i smrt pozoruje, kdo by jí mohl něco uštedřit, a k tomu se šourá zdoluhavým krokem; stanuvši před ním, omočí dřevěný brousek... a počne brousit dřevěnou kosu. Nabroušenou pak položí na krk vyvolené oběti, vyražejíc ze sebe při tom příšerné: „hú, hú, húúú!“ Kdo chce mít od smrti pokoj, musí se vykoupit. Poslední v průvodu jde ras (pohodný) s prázdným pytle. Častěji mívál již v síni připraveno půl i celou čtvrtci obilí. Nashromážděné obilí ukládalo se a někdy i prodávalo na uhrazení společných výloh, jako hudby aj.

Mikulášský průvod litomyšlský je nepopíratelně maškarního rázu a bylo by jej možno prohlásit za masopustní, kdyby v něm nebylo biskupa (Mikuláše). Tytéž osoby, též jména, totéž vystrojení až do nejmenších podrobností, nejnak i celé provedení. Co nám ještě připomíná „Mikuláše“ v průvodu litomyšlském, je proslov laurů a nábožná píseň andělů, po kterých jako po úvodu následují veselé písně, naprosto se nehodící ke slavnosti mikulášské.

Chození s Mikulášem bývalo také v *Tatobitech* hlučné. Dvanáct, obyčejně patnáct osob se přistrojilo různými maškarami, obličej si pomalovaly a vousy polepily koudelí, aby nebyly k poznání. Hlavní osobou byl biskup v bílém rouše, s biskupskou čepicí, s berlou v ruce. Celá tlupa chodila po vesnici, nahánějíc pekelným křikem dětem hodně strachu. Vešli-li do sednice, postavili se v polokruh, biskup usedl uprostřed na židli, všechna mládež musela předstoupit a on takto spustil: „Pověz ty mně

Masky z mikulášského průvodu: Kuba, máma, hajduk, klapačka, smrt.

první, co je to jedna?“ Tázaný odpověděl: „Jeden jest Pán Bůh na nebi.“ K druhému: „Pověz ty mně, co je to dvě?“ Odpověď: „Dvě jsou desky Mojžíšovy.“ ... „Šest?“ – „Šest štoudví kamenných, vínem naplněných.“ „Sedum?“ – „Sedum je svátostí“ atd. Po odpovědích dostávaly děti dárky buď na penězích nebo jablka, suché slívy apod. Při examenu byl čert a anděl za skupinou, kde čert v kožiše, na ruby obráceném, s rohami a ocasem tropil neplechu.

Též v *Cidlině* chodili s Mikulášem za velikého hluku. Někdy i dvacet se jich ustrojilo do nejpodivnějších obleků. Přišli tiše, hleděli se dostat nepozorovaně do stavení. Družba vstoupí a žádá hospodáře, aby směl průvod „předvésti“. Čeládka domácí, tušíc, co ji čeká, horem pádem utíká ze sednice – ale je pozdě! Čert, jazyk máje vyplazený, koštětem všechno žene zpět, křičí, řve, škube sebou a kdyby ho nedržel anděl na řetěze, snad by všechno rozsápal. Anděl zazvoní, všechno ztichne: do sednice vejde Mikuláš. Poptav se na chování dětí i čeládky a nařídív modlitbu rozdává dárky. Jeden z chasy položil na stůl kasičku, do níž vloží hospodář svůj příspěvek na dárky. A teď se vhrne všechna ostatní chasa do sednice: žid, cikán, smrt, komíník, Turek na koni apod. Tento se rovnou žene k měděnci; není-li týž plný, musí ihned děvečka pro vodu a smrt jí k tomu svítí lucernou. Po výprasku, jehož se čeládce vrchovatě dostane, a po mnohé čertovině průvod odchází.

O sv. Mikuláši v *Senožatech u Humpolce* vypravuje r. 1926 V. Dřevo: Několik dní před svátkem sv. Mikuláše převléknou se hoši do bílých sukní, dají si na hlavu papírové čepice a jdou dům od domu. Chodívá jich několik pohromadě. Hlavní osobou je Mikuláš. V jeho družině chodí čert, anděl a smrt.

Když přijdou do chalupy, rozestaví se u dveří a Mikuláš začne svůj mikulášský Otčenáš: Jeden Bůh nad námi, který panuje nade všemi lidmi. Dvě desky Mojžíšovy. Tři patriarchové. Čtyři evangelisté. Pět ran Kristových. Šest štoudví v Káni Galilejské. Sedm svatých svátostí. Osmero blahoslavenství. Devět kůrů andělských. Desatero Božích přikázání. Jedenáct panen zmordovaných v Kolíně, v Rýně pochovaných. Dvanáct svatých apoštolů.

Po něm odříkává svoje veselé říkadlo čert: Jedno kolečko od trakaře, dvě kolečka u rádlu, tři nožičky u rendlíku, čtyři kola u vozu, pět prstů má každý člověk, šest noh muších, sedm dní v týdenku, osm noh pavoučích, devět kuželek v kuželníku, deset kol u lokomotivy (?), jedenáct hromů, dvanáct cifer na hodinkách.

Potom anděl poděluje děti jablky. Smrt na prstech ukáže hospodáři, jak dlouho bude živ. Hospodyně je obdaruje penězi a veselá společnost se vyhrne ze stavení.

Odkud slovo *Mulišák*? Co se týče původu slova mulišák, známo je, že Mikuláš volává hlubokým hlasem, aby děti hodně postrašil: „Muli se, muli se!“ (tj. modli se) a odtud prý dostal jméno mulišák nebo mulisak, jež potom přeneseno na strašáka vůbec. Prof. Jan Soukup podal jiný výklad. Domnívá se, že slovo mulišák vzniklo z obchůzky svatomikulášské, ale původ jeho odvozuje jinak. Povstalo zcela jednoduše přemístěním hlásek. Přirozenost a nehledanost tohoto výkladu je samozřejmá.

Na *Moravě* sv. Mikuláš také se slavíval hlučně a okázale v městech i na dědinách. Večer dům od domu chodil sv. Mikuláš přestrojen za biskupa v bílé dlouhé košili, v ornátě s dlouhým lněným vousem, pod mitrou z malovaného papíru a pozlaceného, s berlou v ruce. Anděl bíle oblečený ponášel mu v košíku dárky (jablka, ořechy, sušené ovoce, perník) pro hodné děti a prut na děti neposlušné, cinkaje zvonkem. Mimo to provázela jej smrt s kosou, bíle oblečená, několik čertů s řetězem a kládívem a „laufr“ (běhoun) s „tatarem“ (tlustým bičem), jímž pod okny praskaje ohlašoval příchod Mikulášův. Svatá hrůza obešla tu děti. K vyzvání Mikulášovu padnuvše na kolena modlily se Otčenáš a jiné modlitby. Dlouho ještě potom pamatovaly na bílou smrt s kosou a hrozné čerty s řetězy a s vyplazenými jazyky z červeného sukna. Než i dospělá chasa musila se modlit, sice zakusila chladné lázně v nedaleké bařině, kam ji čerti bez milosrdenství hodili. Do rána sv. Mikuláš naložil dětem za okny doma i u kmotrů a jiných příbuzných.

Na *Budějovicku* chodí sv. Mikuláš, baba s dítětem (loutkou), nesouc v košíku otruby pro kozu a v druhé ruce koště, koza s rohama (jde čtvernožky pod plachtou), čtyři svatí, tři „černí“ s řetězy.

V některých osadách na *Vyškovsku* slavívá se sv. Mikuláš způsobem zvláště okázalým. V průvodě sv. Mikuláše jdou „svatí“, oblečení v bílých opentlených suknicích s mitrou na hlavě, „kněží“ též bíle oděni pod kvadrátkem, „čerti“ slámou omotaní, s dlouhými ohony, „koníci“ – jedou „na koni“ (na holi) se zvoncem a ježovinou, kterou píchají děvčata, rozmanití „hadláci“ s měchy a klapačkami, „smrti“ v bílém oděvu černě pruhovaném se šavlemi, jimiž „uřezají“ hlavy, „pulbíři“, „kováři“, „zpěváci“, „muzikanti“, „kati“, kteří všeje, „karušáci“, „žebráci“, „Turci“, „koza“ s velkou tlamou aj. Svatí a kněží nakládají, ostatní pokutují.

Na tento radostný den se těšívali děti říkadlem: „Sláva buď Bohu našemu i Mikulášovi svatému i také svaté Barborce, ať nám naklade v komůrce.“

Nedočkávané děti škádlívají toho večera „šklíbkami“. Vykládají jim, že svatý Mikuláš, veza plný vůz darů, tam a tam vyvrátil. Poněvadž potmě všeho posbírat nemohl, zůstalo prý tam ležet hojně všelikých mlsů. Těmto paběrkům říkají *šklíby*, *šklíby*. Komu se jich zachce, musí tam jít bos. Leckterý nedočkavý všetečka se vypraví nasbírat si šklíby. Přicházeje potom s prázdnou a vymrzlý šklebí se od zimy a z ne-

zdaru, dochází posměšné útechy, že skutečně našel šklibky, nebo, že prý bohužel přišel pozdě a že jiné děti všechno posbíraly.

Na *Přerovsku* a na *Olomoucku* chlapci již asi týden před sv. Mikulášem zrána a zvečera *práskají biči*, aby svatý prý „někde neuváz“, ježto by vůz světcův s hojným nákladem pro uvíznutí do dědiny nedorazil. Stařenka v Bílovicích u Uh. Hradiště vyprávěla: „A dyž měl chodit Mikuláš, to gde jaký pacholek, gde jaký pohůnek a ogara (chlapec) malý, to už měli všeci tatary (biče) napravené, a jak přišel večír, tak všeci na ně práskali, až sa v dědině žleby rozléhaly. To říkali, že sv. Mikuláš nemože vyjet.“

Na *Hané* vypravují rodiče dětem: Když se setmí, svatý Mikuláš se spustí z nebe po zlatém laně neb po pantlách a začne obcházet dědinu v průvodu anděla a čerta, někde i smrti. Oblečen bývá jako biskup. Za stara nakládal křížalky, krajanky, nyní všelicos. Kam nepřijde, děti večer staví talíře za okno a botky pod komín, aby sv. Mikuláš je naplnil. Nehodným nakládá zemáky a řepu. – Někdy svatý nebývá dosti opatrný a prozradí se něčím, že nepřišel z nebe. Děti hned na maminku: „Maminko, bel to svaté? Nebel to náš Francek?“ „Bodeš ticho, děvčesko,“ okřikne matka zvědavou, „deť svaté poslouchá za komínem nebo za dveřma,“ a je po vyšetřování. Ráno posílají tetičky a kmotřenky „Mikoláša“, tj. rozličné dárky.

V *Uhřetovicích u Kojetína* se „svaťoškem“ chodíval „pók“. Někdo se oblékl do dlouhé hanácké košile: hlavu prostrčil otvorem nader, límeček na hlavě si zavázal, ruce dal do rukávů a ostatek těla ukryl do podolku košile. V ruce míval šídlo. Když svaťošek se vyptával dětí, pók vlezl pod stůl a šídlem píchal dívky a jiné. Když ho někdo za píchání odměnil kopancem, svinul se jako pavouk a nechtěl vstát, až ho zdvihli.

Ve *Slezsku* rovněž těší se děti na sv. Mikuláše. Děvucha vyprávěla o sv. Mikuláši: „Jak jsme slyšeli o sv. Mikoláši, byla radost naše, slibovali jsme, že se budem modlit, až přijde ‚Svatý‘ v bílých šatech, vlasy spuštěné na důl, chlopskou, fajnou košulu na sobě, bílou sukně nepoškozenou; modrou nebo červenou pentlou opásaný přes jedno rameno a přes pás na jednom boku se nechá viset. Plachtu měl oditou bílou, co jsme ještě neviděli; v ruce březový prut, zvonek a v šatce ořechy, jabka, nějaké cukrovo, pečky, bělky a potřebné věci školné. Též ‚berlu‘ někdy drží v ruce. Jak přijde ke stavení, prutem šastá na okno a zazvoní. Všeci děti se uleknou, ukrývají se po koutech. Tatíček lebo stařenka nás těšili, ať jdeme za stůl se modlit, že ‚svatý‘ by nám nic nenaložil. Tuž jsme s velkým strachem poklekali za stůl. Jak jsme klečeli, svatý Mikuláš na dveře šastal tři rázy a zazvonil a šel pomalučku až ke stolu. Tam zůstane stát a hrubým hlasem vyzývá: Rykajte! Potom se ptá: kolik je Pánů Bohů a v kelko osobách, jestli posloucháme? Potom nám naložil a prut dal na trám do ‚škalby‘ nebo tatíčkoví. Ještě nám dal pěkné naučení, jak máme doma, ve škole, v kostele poslouchat, že přijde za rok zas. Někde naložil za okno šaty a rozmanité věci; děti ráno se radovaly.

Sv. Mikuláš bere též s sebou ‚zlého‘ (čerta), ve Slatině ‚*krompuse*‘ zvaného. Za zlého se strojí mužští svobodní i dívky. Oblečou na ruby kožuch dlouhý až po zem, potom se opášou řetazama; červené sukno mají místo jazyka. Též provízlama se

povážou. Jak je v domě které děti neposlušné, nejvíce synci, tuž ‚zlý‘ ho potahá a naloží mu kobzolí, klaky, řepy.“

Sv. Mikuláš mívá v družině anděla, ďábelka a sluhu; někdy si též sám vyjde. Děti bájí, že Mikuláš se spouští po svatvečeru s nebe na věži a pak na zemi. V Hrabyni povídají, že se spustí „po zlaté loně na věžu a jede potom na bílým šimlu do Bilovca na jarmark, nakupovat pro děti.“

Někde jezdil a jezdí Mikuláš na koni, který sestává ze dvou řešet. Jedna říčice se dala na předeek a druhá nazad. Obě se pokryly, aby jich nebylo vidět; zpredu se postavila nějaká koňská hlava, k zadní říčici se připojil ocas a kůň byl stvořen. Nebo někdo z komonstva Mikulášova nesl svému pánovi „hojkacího dřevěného koníka, jaký se dětem kupuje; na tohoto koníka sv. Mikuláš ve světnici sedl a hušal se“. Když odcházel z domu, rodiče mu děkovali: „Děkujeme vám, sv. Mikolašku, a prosíme vás, přijďte za rok zas.“ Čert mívá obvykle vidle, často pak některé dítě odnesl na postrach nebo pro smích.

Radost i zábavu působily hračky a *pečivo na sv. Mikuláše*. Budoucí památce a snad pro napodobení uvádíme několik ukázek z *mikulášských trhů* měst a osad v Čechách a na Moravě.

Den sv. Mikuláše býval v *Jindř. Hradci* velkým svátkem rodinným, vpravdě národním, byť i nebyl svátkem zasvěceným. Je to vedle Vánoc v celém roce svátek nejradostnější, na nějž se těší již několik týdnů napřed malí i velicí, nejvíce ovšem mládež, která si odnáší z tohoto svátku větší kořist. K oslavě lidové památky tohoto světce přispívají na mikulášském trhu nejvíce *perníkáři* a *pekaři* příležitostnými výrobky, jež rodiče dítkám nakládají v předvečer svátku na oknech.

Nás zajímá perníkářské a pekařské pečivo mikulášské. Před 40 až 50 lety se hledělo u perníkářského pečiva mnohem více k uměleckému provedení tvarů nežli nyní. Nyní se nahrazuje tento nedostatek barevným malováním. Tehdy byli mnozí perníkáři i znamenitými řezbáři, poněvadž si dřevěné formičky, v nichž své pečivo otiskovali, obvykle sami vyřezávali. Letopočet při tom obvykle nikdy nechyběl.

V den sv. Mikuláše krámy jindřichohradeckých pekařů skýtají vskutku neobvyčejný, vábivý pohled. Žádného dne v roce nespátříte v těchto krámech tolik lákavého ozdobného zboží nejrozmanitějších forem. Zboží jde rychle na odbyt, neboť je přistrojeno výhradně pro dětský svět. Zdejší pekaři nevymýšlejí nových forem.

Je pozoruhodné, že všichni zdejší pekaři vyrábějí mikulášské pečivo stejných forem, neuchylující se nikterak od forem v městě již obvyklých, ustálených. Fr. Lego pečlivě sebral všechny materiál a rozřídil jej podle druhů a vývinu ornamentálních forem ve 3 skupiny: I. skupina. Sem vřadil v náležitém postupu tvary, jichž základním motivem ornamentálním je točenka či točinka. II. skupina. Do této skupiny vřadil tvary pletené a proplétané. Nazveme je tedy krátce pletence. III. Skupina. Do skupiny této pojal tvary figurální.

O sv. Mikuláši je i na *Podřipsku* různých tvarů pečiva, jimž bujná fantazie dala více méně případné jméno. Tak najdeš tam pesíky (od slova pes), ptáčky, kohoutky, hádky, věnečky, rozmarýnky, různé květy, brýle, točenky, různé lidské figury apod. Veliké oblibě se těší ciráty. Ze sladkého těsta pekou se hřebeny čili pégny, které mají tvar hřebínku, jímž děvčata si spínají vlasy. Pekou se v málo vytopené troubě, posy-

pou se fenyklem, cukrem a pokropí vejci. Skláda-
ničky jsou z tenkého, na čtverce nakrájeného těsta
silně maštěného a mají tvar malých uzlíčků.

Není divu, že mezi mikulášské pečivo zařadili
perníkáři pro děti *marcipánové abecedy*, aby se na
písmenkách poučily a pak si pochutnaly. Ředitel Jan
Tykač zaslal mi napodobeninu kadlubu někdejšího
perníkáře Ant. Pětníka v České Třebové. Kadlub je
vyřezán z hruškového dřeva. Na spodní straně je vy-
ryt letopočet 1652 a písmena *G S*, nepochybně zkrá-
cené jméno perníkářovo. „Šiflata“ podle tohoto kad-
lubu hotovená dávali Mikuláši dětem a ty si je rády
nosily do školy.

Prof. Rozum líčí úpravu hraček v *jihocheských
městech*: Den před sv. Mikulášem je věnován úpravě
darů pro nedočkavé děti. Otec připraví dřívka,
matka vybírá největší a nejhezčí jablka na ježky. Tři
dřívka se zastrčí do jablka a tím je podstavec ježka
upraven. Další dřívka, ale kratší těch nožiček, za-
strčí se do jablka tak, aby utvořila půl hvězdy. Na
každém dřívku je nabodnut buď ořech, malé jablíčko
anebo švestka. Podobně se napichá ještě jedna nižší
řada. Prázdná místa mezi těmito dřevěnými paprsky
se vyplní nabodnutím snítek brusin nebo zimozrázu.

Tato vrchní ozdoba ježka se nazývá korunou. Bohatěji okrášlený ježek nazývá se *krá-
lem*. Malounké jablíčko, na nitce upevněné a přivázané ke stopce, tvoří zvoneček
ježka. Nakonec se nalepí na každé jednotlivé ovoce pozlátko. Na Klatovsku říkají jež-
kovi *svět*. Podobným způsobem se upraví *třesolka (třezolka)* bez nožek. Doprostřed
ve směru svislém se nasadí po délce na větvičky (trásně) rozřezané brčko; každá tato
větvička nese na svém konci nabodnutý, ve vodě rozměkčený hrášek nebo mandle
s pozlátkem.

Rovněž prof. Rozum provází nás po mikulášském trhu v Roudnici. Ke dni sv. Mi-
kuláše se prodává v krámech i na trhu pečivo, představující buď *Mikuláše, čerta* nebo
jiné památky. Menší dárky shodují se s jihocheskými. Jsou vesměs po domácímu zho-
toveny, jako: *švestkový, čert s jablkovou hlavou, přeslička, zvířátka z hlíny* na špejlo-
vých nožkách, zastrčených do hliněných podstavečků, *třesolky s hrachovou pučálkou,*
ježek (svět), zahrádky a jiné drobotiny. Hlavní podstatu těchto výrobků kromě šves-
tek, ořechů, mandlí a kaštanů tvoří zejména jablko. Příkrasou těchto hraček je za-
strčená větev zimozrázová; pozlátko zvyšuje leskem celkový dojem.

Lidové hračky z mikulášského a vánočního trhu v *Klatovech* popisuje Dr. K. Hos-
taš. Hračky na mikulášský a vánoční trh se vyrábějí v Klatovech od nepaměti. Druhdy
mnoho rodin se zaměstnávalo jejich výrobou. Figurky, *panáci (koledníci) a zvířátka,*
jsou ze dřeva a hlíny, šat panáků z odstřížků různých látek, biskupská čepice a ornát
Mikulášů z barevného papíru, jeho vlasy a někdy i vousy z bavlny, vaty. Jsou to

Perníkářská forma: Miminko.

Perníkářská forma: Srdce.

obyčejně panáci: brusič, žid, lovec, sedlák s vánočkou, komíník, ponocný, nosič dárků v košíku, pastýř, dudák, sedlák se štědrovkou, mlynář, panenka.

Zvířátka mívají někdy srst z kožešiny nebo z vaty (ovce, jeleni), slepičky a kohouti bývají též opeření. Čerti jsou buď ze *sušeného ovoce* (*tělo ze švestek a hlava z hrušky*), aneb jako panáci ze *dřeva a hlíny*. Jejich šatem pak bývá zpravidla černá kožešina. V ruce drží čert papírový řetěz, jehož druhý konec je upevněn na noze; v druhé ruce má vidlici a někdy též metlu březovou nebo ze zimostrázu. Na mikulášském trhu nescházejí nikdy „*světy*“. „*Svět*“ je velké jablko na třech dřevěných nožkách, svrchu zdobené větvíčkami zimostrázu, paličkami z hlíny nebo švestek a řetězy z barevného papíru.

Původ nadělování dětem vysvětlovali staří, že podle legendy „sv. Mikuláš nějakému potřebnému měštěninu, tři dcery majícímu, pytlík peněz mlčky v noci oknem do komory hodil, tak aby své dcery s věnem poctivě rozevdati mohl. Proto je prý sv. Mikuláš patronem dítek, které s radostí toho večera a s postem čekají, aby od Mikuláše obdarovány byly.“ Tento výklad bývá častěji opakován.

Někteří chválili obchůzky sv. Mikuláše. Fabricius (Mravná naučení 1761) soudí: „Učiním-li počátek od dětí, a to sice od těch, které ještě sv. Mikuláše neznají, snadno uhodnu, o čem se jim v adventě zdává, totiž: nejvíce o sv. Mikuláši, že jim něco naloží, tomu např. nový šaty, druhému že buben, třetímu že píšťalu, čtvrtému že koně, pátému že cukr, mandle a fíky. Než mnohému dítěti zmehne, neboť ráno vstane, jako jindy nemodlené, nic jiného nepostihne, leda dobrou, čerstvou metlu, nanejvýš některý ořech nebo jablko; ale přejte dětem jejich radost, pokud k tomu měšec sv. Mikuláše stačí, dopomáhejte jim, aby se jim jejich sen vyplnil, poněvadž tím způsobem rodičové často více vyřizují u svých dětí než laním, zlořečením, hromováním, klovčováním nebo talířem po nich házením.“

Kazatel Seelisko r. 1774 napomíná, aby se to dělo „při tom starodávném obyčeji předků... všechno s mírou a rozumným rozvažováním, bez nešikovného, ano i mnohokrát velmi škodného strašení mládeže a bez všech k vychování dítek nepatřících okolostojících.“ „Mikuláš“ sám ovšem děti nestrašil, ale zato čerti a „smrt“, jež se přidružila k jeho průvodu. České noviny z roku 1786 přinášejí zprávu z Klatov, že „několik ničemných chlapů se přestrojilo za Mikuláše, z nichž někteří převlékli se za akolyty (kleriky) v duchovních komžích, za laufry, za smrt a jiní zase za čerty. V té maškarě proběhali celé město, děsili po domech děti a s čeládkou neslušně a nelidsky zacházeli.“

Řadu zajímavých podrobností o lidových obyčejích, pověrách a slavnostech v době vánoční a zároveň tehdejší názory na lidové slavnosti a zábavy o sv. Mikuláši zachoval známý učitel v Rožmitále Jakub J. Ryba v příležitostné, málo známé knížce, vydané pod názvem: Radovánky nevinných dětí o vánočních, což svým milým žákům a všem českým krajánkům obětuje Jakub Jan Ryba, školní učitel na farní škole rožmitalské. (V Praze 1804.) Porozumíme bohužel zároveň, proč probujné výstřelky byly obyčeje a obřady lidové zapovídaný a vyhynuly...

Rozmlouvání, A, B, C, D, E, F.

B: A můj otec mi kolikrát pravil, že chození Mikulášů přemnoho mrzáků nadělalo. U nás se nesmí ani Mikuláš ani Lucie zablesknout; sic by jim jejich hra znechutněla.

D: Jakkpak ale ti Mikuláši vyhlízejí? Já jsem jich ještě jakživ neviděl.

E: Nu tedy, tak slyš! Tu se ti jeden vyrostlý jonák za biskupa do bílé komže, pluviálu aneb do mešního roucha přistrojí, na hlavu si dá biskupskou čepici.

D: Kdepak ji ale vezme?

E: Udělá si ji z pozlaceného papíru, potom má v ruce berlu.

F: To také, jak se mně zdá, na světského člověka nepatří, aby se do svěceného roucha oblíkal a skoro celou noc sem tam po ulici běhal!

A: To máš dobře! To jen patří kněžím, a to jen tenkrát, když služby Boží konají. To mně sám náš velebný pán povídal.

D: Nu, copak potom?

E: Potom se dva výrostkové přistrojí za anděly do bílých košil, jeden nese košíček s ořechy, s jablky a pamlsky; druhý má zvoneček, s tím zacirlinká, než Mikuláš do světnice vejde.

D: Pročpak má ty pamlsky v tom košíčku?

E: Rozdává je dětem!

D: A to jsou tedy dobří Mikuláši, když rozdávají takové dobré věci.

E: Ale počkej, co dále, (strašlivě) potom za nimi se štrachá hrozná, suchá a vyzáblá Smrt s pytletem a s kosou.

D: Oho!

E: Co potom! Potom se jeden přistrojí za – ani toho nechci říct.

D: Nu začpak, jen řekni!

E: Tak se vám jeden přistrojí za čerta a ten má ohnivé oči, ohnivý jazyk a ohnivé růžky, okolo pasu řetěz a v ruce hroznou metlu, koho dopadne, šlehá, mrská a tluče. Tu chodí celou noc z domu do domu a děti děsí.

A: Nynčko jsem si vzpomněl, co jsem slyšel jednou ve škole.

E: A což to bylo?

A: Což tys ve škole tenkrát nebyl, když nám pan učitel o té děvce, jak opařila čerta, povídal?

Pernikářská forma:
miminko a jablíčko.

Mikulášské dárky z mikulášského trhu v Klatovech: Svět, třezolka a zahrádka.

E: (myslí trochu): Již vím, již vím, jak přišli jednou Mikuláši do jednoho stavení a děvče právě vyndávala vařící vodu z pece, není-li to tak?

A: Dobře, a tu najednou začne ji něco mrskat, ona se ohlídne, vidí ošklivého čerta, lekne se a v tom leknutí hrnc vřelé vody na čerta vchrstla a jej od hlavy až do paty opařila. Tu hned musili nastrojeného čertáčka odnést a pak ten ubohý strojič za 14 dní nejbídněj a v nejprudčím trápení v svém mladém věku se světa musil.

E: A děvče z náhlého leknutí dostala padoucí nemoc a až do smrti se jí trápila.

B: Náš pan páter katecheta jednou nám povídal, že se na tisíce nešťastných příhod a jiných nemravností skrze Mikuláše stávalo, a pak pravil:– Každá věc mohla být z počátku nevinná, dobrá i také nějakým způsobem užitečná; avšak když lidé toho počali zle užívat, záleželo mnohým na tom v zemské správě, aby to zlé přetrhla. A tak všechno mikulášství a podobné pověřivé a obecnému dobrému škodlivé kejklířství, které se rádo pod zástěru pobožnosti skrývá, co nejprísněji se zapovídá.

F: I dobře se stává, mohlo by se stát, že bychom i my z náhlého leknutí jako ta děvče do padoucí nemoce padli, a co by z nás potom bylo!

A: Náš pan učitel často říkává: „Děti, děkujte každodenně Bohu, že osvítil zemské vrchnosti, které mnoho škodlivých, svatě náboženství i zdravý rozum zlehčujících návyků a pověr možně přetrhují; kde pověry panují, tu pravé a čisté náboženství, láska k bližnímu, láska k vlasti, svornost a pokoj v obcích, zdravý rozum, šlechetné srdce a zdraví těla hyne.“

V poslední době došly obliby v městech i ve vsích *mikulášské nadílky*, spojené se zábavami dospělých, s žertovným přestrojováním za Mikuláše, anděla a čerty.

Na konec připojuji hotovou a k provozování vhodnou mikulášskou hru v rouše lidových obřadů.

Podle lidového podání upravil Adam Chlumecký „Večer sv. Mikuláše“, z něhož uvádíme výstup, v němž sv. Mikuláš navštěvuje děti:

Sv. Mikuláš (vchází s průvodem do jizby).

Svatý: Pochválen buď Ježíš Kristus!

Hospodář: Na věky! Vítám tě, Svatý!

Čert: Hr! hr! hr!

Svatý (sám zpívá): Já jsem svatý Mikuláš, neboj se, kdo posloucháš! Hodné děti miluji, vzdorné prutem maluji.

Sbor: A k tomu jim vyhuláš, nebo sličné dárky dáš.

Anděl: Já jsem anděl s nebička, mám v košíku jablíčka. Mám oříšky zladené, po dukátu placené.

Sbor: Kdo je mravný, tomu dáš všeho, co v košíku máš.

Smrt: Já jsem bledá jako sníh, chodím ve dne po lesích. Když někomu dojde den – zhasím já mu pochodeň.

Sbor: Sfoukne život jako drť, pozor, děti, je tu smrt.

Čert: Já mám rohy, kopyta, piju víno z koryta, z pekla nikdy nelezu bez tohoto řetězu.

Sbor: Dobré děti, dobrý díl, zlé sebere černobýl.

Cikánka: Ciga, ciga, cigatá, bere chlapce, děvčata! V koberci je nosívá, nad ohýnkem osívá.

Sbor: Nuže, svatý už je zde, rozpustilci, zle je, zle! Jenom hodným všeho dá, co v košíku anděl má!

Čerti: Hr! hr! hr!

Svatý: Ticho, čerte, a všichni ticho! Andílku, vedle mne, ostatní pozadu! Čuby, čuby! Jak je ti, chlapečku?

Chlapec: Matičko, jak je mi?

Matka: Řekni Bořík.

Bořík: Bořík.

Svatý: Umíš se, Boříku, modlit?

Bořík: Pravda, matičko, že umím?

Anděl: Modli se.

Bořík: Otče náš, jenž jsi na nebesích...

Svatý: No, dosti umí. Dej mu ořech, andílku.

Malé děvčátko v náruči matčině: Já chci také, matičko.

Matka: Čekej, Dobruško, dá ti také.

Svatý: Dobruško, kolik je Pánů Bohů?

Dobruška: A ty nevíš? Matičko, on neví!

Matka: No, pověz mu, Dobruško.

Dobruška: Tři.

Starší bratr *Hněvsa* směje se jí: Hahaha!

Čert: Hr! hr! hr!

Svatý: Dobře. V kolika osobách?

Dobruška: V jedné, pravda, matičko?

Svatý: Uhodla. Andílku, dej jí ořechů.

Čert: Hněvsovi dej, Svatý, prutem, nebo mi ho podej na řetěz.

Svatý: Slyšíš, Hněvso?

Cikánka: Já bych toho chlapce potřebovala, panímámo.

Smrt: Škoda cikánce, raději smrti.

Čert: Hr! hr!

Svatý: Čerte, nazad! Hněvso, políbni prut.

Hněvsa: Šlehneš mne.

Svatý: Neposlechneš? Zavolám černého.

Čert: Mám rozepjati řetěz?

Svatý: Už políbil, rarachu. Pověz mi, Hněvso, co nerad jídáš?

Hněvsa: Mrkev.

Svatý: Máte-li zde někde mrkev?

Otec: Tady je, Svátý, nachystána.

Svatý: Hněvso, jez, a honem!

Hněvsa: Je neškrabána.

Čert: Podej mi ho, cikánko, na řetěz.

Anděl: Už jí i se šupinkami.

Cikánka: A jak mu chutná; on sní i nať.

Svatý: Pověz mi, zda posloucháš?

Hněvsa: Však tatíček ví.

Svatý: Dobruško, poslouchá Hněvsa?

Dobruška: Mikulášku, on mi...

Matka: Mlčíš, děcko!

Soused: Nechejte děvče, ať si to poví.

Dobruška: On mi snědl jablíčko.

Svatý: Snad přece ne, Hněvso?

Dobruška: On se mi, Mikulášku, posmíval.

Matka: Nežvatli, sloto!

Svatý: Je-li možná? To je, Hněvso, přes čáru; neodpovíš?

Hněvsa: Ona mi kázala, abych si ukrojil –

Svatý: A tys jí snědl celé? Rarachu, řetěz.

Čert: Hodte mi ho, tatíčku, sice vletím za stůl. Poletím s ním zrovna do pekla.

Matka: Dobruško, dáš mu ho?

Dobruška: Nedám.

Svatý: Snědl ti jablíčko.

Dobruška: Nechtě, já ho, matičko, nedám.

Matka: Neplač, však jsi na něho pověděla.

Dobruška: Já to jen naschvál.

Svatý: Ti ho, rarachu! Andílku, dej jí ořech, ten zlatý.

Dobruška: Matičko, já dám Hněvsovi ořech, pusťte mne. Hněvso, máš mne rád?

Vezmi si oříšek, je zlatý.

Hněvsa: Sněz si; nemělas žalovat.

Dobruška: Je zlatý, Hněvso.

Hněvsa: Nechci. Nemám tě rád.

Dobruška: Já bych plakala.

Hněvsa: Dá-bych-seb bla-ka-la, ty dybo žalovná.

Svatý: Podívejme se, on se jí posmívá!

Čert: Vyhodíte mi ho do pazourů!

Cikánka: Anebo mně do koberce.

Dobruška: Matičko, on nechce oříšek.

Čert: Sem s ním.

Dobruška: Jdi si, ty škaredý.

Svatý: Však tě nemá rád.

Dobruška: Však ty nevíš.

Svatý: Proč mu ho chceš dát?

Dobruška: Když on je můj bratříček.

Svatý: Styď se, bratříčku.

Sousedu chlapec: Ukaž, Dobruško, já mu dám ten ořech. Hněvso, vezmi si.

Dobruška: Matičko, vzal si, vzal si, Mikulášku, ořech je zlatý, já bych plakala; je bratříček, pravda, matičko?

Matka: No, je, беруško, a nevzlykej.

Otec: Co je radosti z pláče!

Dobruška: On mne má rád, vzal si ořech – je zlatý!

Svatý: Tož ho nesebereme, Dobruško?

Dobruška: Já bych plakala.

Anděl: Toto je děvčátko, tak jako poupátko.

Čert: Ale ten kluk – hotový suk.

Anděl: Taková kvítečka padají s nebička.

Čert: Takoví krahujci lezou jen ze slují, maličké sestřičky zbojníci sužují.

Svatý: Hněvso, jdi a dej jí štípanou hubičku, hned! Neposlechneš? Rarachu!

Dobruška: Já mu dám! Ukaž, Hněvso, – už mi dal, Mikulášku, štípanou.

Otec: Pěkný bratr!

Dobruška: On mne má rád, matičko – je zlatý.

Svatý: Ubožátko, již se plete. – Andílku, dej jí ještě dva zlaté ořechy, já jí do rána něco naložím.

Dobruška: A Hněvsovi také?

Svatý: Neodnese-li ho v noci černý.

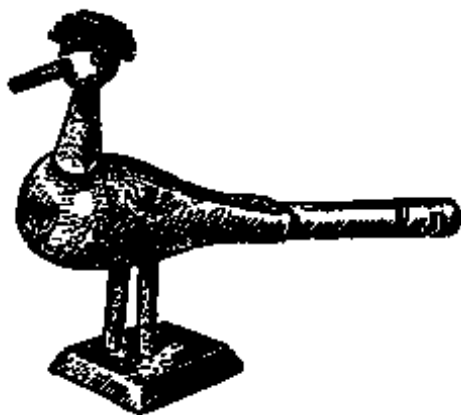
Dobruška: Však ne, pravda, matičko?

Matka: Ne, ne, holoubku.

Dobruška: A co nám naložíš?

Svatý: Andílku, pověz jí!

Anděl (zpívá za cinkotu zvonku a řetězů): Cukrovinky, marcipány, paničky, třebas i pány, šátky na ně bělené, ve škatulce zelené.

Dětské hračky:
panenka s máselnicí a kohoutek.

Sbor (opakuje).

Anděl: Ráno budeš ještě spáti, bude se ti o mně zdát. Potom přijde matička, řekne: Vstaň už, maličká! Podívej se do peřinky, zda tam nejsou suché dřínky? Pod peřinkou si hoví – samo zlaté cukroví!

Sbor: Pod peřinkou atd.

Dobruška: Jejda, cukroví!

Anděl: Nyní půjde děvče spat, s anděličky sobě hrát. Než se z lůžka vykuláš, bude v okně Mikuláš!

Sbor sloku opakuje.

Mikuláš s průvodem odejde.

CHOZENÍ S MATIČKOU

Dlužno tu rozlišovat při obchůzkách na Moravě dvojí druh: 1. chození se sochou Panny Marie, asi obdobné s chozením se soškou vzkríšeného Krista, s velikonočními matičkami, 2. chození ženských Mikulášů, Mikulášek, Mikulajek, matiček biskupa Mikuláše.

Před sv. Mikulášem, dne 5. prosince večer, na *Přerovsku* chodila po domech žena oblečená v bílý háv, tvář majíc zamoučenu, se srpem v ruce, jímž domácí, zvláště děti, „stínala“. Říkalo se jí Smrt anebo *Boží Matka*. Na *Podluží* chodí „*Matička*“ večer po sv. Mikuláši. Je zahalena v bílou plachtu, v ruce drží kopist, dává dětem líbat křížek a učí je modlit; dary nerozdává. Na *západní Moravě* chodí táž osoba večer na sv. Barborku, dne 4. prosince. Jinde chodí *Matička* nebo Smrt zároveň se sv. Mikulášem.

V *Seniце* rodiče straší děti zlou *Mikuláškou*, která chodí prý ve svátek Neposkvrněného početí Panny Marie a sbírá dětem dary naložené sv. Mikulášem. Je to prý *matka sv. Mikuláše*, oděná v bílé roucho, ale má krvavé oči.

Na den Neposkvrněného početí Panny Marie večer chodí v *Kozlovicích* odrostlejší děti s „*matičkou*“. Některé děvče se zakuklí do plachet a jde s celým průvodem po známějších domech. *Matička* zkouší a vyslychá děti, rodiče žalují na neposlušné, *matička* je napomíná a trestá a nakonec poděluje domácí dítky sušeným ovocem, pečivem a ořechy. Do kterého domu *matička* nepříjde, tam rodiče sami uschovávají svým dětem dary pod postel. Na Vánoce pak Ježíšek již ničeho neuděluje. Tento obyčej je rozšířen i v okolí.

Před Božím narozením devět večerů chodí tam a v okolí ženy po devíti domech se *soškou Panny Marie*. V každém domě bývá soška přes jednu noc. Druhého dne opět večer přijdou sošce naproti se světly a doprovodí ji do sousedního domu. V chalupě, kde je právě soška, svítí před ní světla po celý den. Při této pobožnosti modlí se devět Otčenášů, růženec a jiné modlitby vytištěné k tomu účelu. V posledním, devátém domě je soška vystavena až do Hromnic, k ní se scházejí ženy modlit vždy v so-

botu. Na Hromnice se soška uschová. Tento obyčej je na památku, že prý Panna Maria devět dní v Betlémě hledala marně nocleh.

Ve *Slezsku v Janovicích, Raškovicích, Morávce, Pražmě a Mohelnici* dne 6. prosince chodí „*matičky*“. Dvě roby přistrojí se za matičky bílé, obléknou bílou „podoličku“, na krk uvážou spodnici, na hlavy si posadí koruny jako čapky biskupské, vlasy sčesou do doliny na tvář nebo spustí lněná, konopná vlákna; do ruky vezmou březové pruty. Doprovázejí je dva tři chlapci, počernění sazemi, oblečení do obrácených kožichů a povříslý opásaní. V rukou mají řetězy, jimiž robí hlmoz. Jak přijdou k chalupě, zazvoní nebo březovcem „střelí“ do okna. Do světnice vejdou bez pozdravení. Starší matička řekne: „Řikoj, řikoj!“

V *Dobré* chodí toliko jedna matička „Mikolajka“. Zakrývá si tvář řídkou šátkou.

Matičky počínají si jako Mikuláš. Rozdávají jablka, bonbony, slívky i ořechy a perníky.

Ve *Slavkově* u Opavy chodí Mikuláš a dvě Mikulášky přistrojené do bílých šatů a bílých karkul z mušelinu zhotovených a na hlavách posazených. Mikulášky zastávají úřad andělů, poděluje děti. Mikuláš se strojí do biskupských šatů. V *Tisku a Slatině* se Mikulášky obléknou do bílých šatů, vlasy rozpustí na tvář nebo šátkem ji zakryjí.

AMBROŽ HONÍ DĚTI

Prof. K. Rozumoví se podařilo zachytit obrázkem i slovem již skoro vyhynulý a nikde v české literatuře nedoložený zvyk: obíhání a honění dětí Ambrožem kolem kostela na den tohoto světce (7. prosince).

Ambrož přestrojený se objeví za soumraku u kostela a děti hrdinsky na něj pokřikují. Občas upustí Ambrož nějakou cukrovinku. Tím přiláká děti ke sbírání. Vtom se za nimi milý Ambrož s koštětem pustí a honí je, až sotva dechu popadají...

Úprava jeho je jednoduchá: hlavu kryje černá, homolovitá, šikmo seříznutá čáka s připjatým tylem, který zastírá obličej. Na sobě má košili a na ruku navlečeny bílé kapsáře. V pravé ruce drží koště polepené bílým papírem a levou občas vyndává z uzlíčku nějakou cukrovinku. Ambrož posud honívá děti kolem Kolína, v Suchdolu, v Souši u Mostu a v Nových Dvorech.

NA SV. LUCII

Podle lidové víry je sv. Lucie ochranitelkou proti čarodějnicím. Od svátku sv. Lucie až do Božího narození dávají hospodyně kravám kousek těsta, smíchaného s rozličným kořením a zeleninami, aby neměly nad nimi čarodějnice moci. Na sv. Lucii se shromažďují všechny čarodějnice na Radhošti k ďábelským rejům. Noc před sv. Lucii má pro kouzla zvláštní význam.

Zajímavé je, že i v zaříkadlech, např. škrkavek, uvádí se sv. Lucie ve spojení s předením, s přástkami: „Svatá Lucie měla tři dcery: první předla, druhá vila, třetí motala. Dej, Bože, aby té osobě (jméno) škrkavky pominuly.“

Staré lidové pořekadlo „*Svatá Lucie noci upije*“ značí, jak všeobecně známo: na svátek svatě Lucie se začne nejkratší zimní den opět prodlužovat. Také se říká: „Lucie, Lucie, ta nám noci upije – a dne nepřidá,“ dodávají žertovně. Pořekadlo o svatě Lucii je pradávného původu a je rozšířeno všude po Evropě. Prof. Brauner se pokusil vědecky toto pořekadlo vyložit a odůvodnit jeho vznik a pravdivost.

Jako Barborky, Perchta, Mikuláš, Mikulášky, obcházela stavení i Lucka, Lucie v zimním období se zvláštními obřady. R. 1804 líčí Jakub Ryba v knize Radovánky nevinných dítek o Vánocích rozmlouvání dětí o chození s Lucií, o Luciatství. Je to u nás nejstarší tištěný doklad o obchůzkách na sv. Lucii... *D:* Což na Lucii bychom byli zapomněli! Jakkpak ta vyhlíží! *C:* Ó, ta je strašlivá! Ta bere vám neposlušné děti do břicha. *D:* Oho, toť by muselo býti břicho! –

Také Krolmus zaznamenal zprávu o tomto chození *Lucky, jinak Lucie, v Čechách*. Před sv. Lucií ten večer chodí bílá, veliká žena, celá bílá, zaobalena bílou obálkou, po domech s velikým nožem, kde jsou děti, kterým chce párat břicha, jestli se v adventě nepostily a nebyly v ten čas střídme živý, okolo Křesejna, Zvikovce, Prahy, Zbiroha atd. Chodí tak jako Perchta o Štědrý večer a vykonává tutéž povinnost. Každé veliké ženě říkáme Lucka.

Na *Budějovsku* chodívali prý s „*Luckou*“ (*Loucí, Lucií*), potvorně oděnou, jež přišedši do domu, ptala se hospodyně: „*Shloucelý-li vaše děvky koudel?*“ (přetrásajíc na přineseném kuželi koudel, jako by předla). Odvětila-li hospodyně: „*Neshloucelý*“, mrskala metlou nedbalá děvčata. Na *Domažlicku* obchází Lucka jako žena s dlouhým nožem v hrachovině v předvečer sv. Lucie. „*Přijde k nám Lucka,*“ hrozívali dětem v okolí *Nové Kdyně*.

V *Kostelci nad Vltavou* 3 až 6 dívek 12–14 letých se přestrojí do bílých šatů, obličeje si zahalí buď řídkým závojem anebo zachoulí šátkem anebo rouškou, aby jim nebylo na obličej vidět. Jedna chová z cuků sbalené dítě, druhá má hadr nebo mycí kartáč, třetí má metlu, čtvrtá košíček nebo uzlík s jablky, pátá štětku k bílení. Místy chodí s nimi šestá, oblečená za kněze, majíc knihu a kropáč, jakým se kropí v zahradě (totiž pouze kropitko čili růži, kterou se rozstříkuje voda).

Přijdou tiše znenadání za soumraku do světnice. Dají pozdravení, ale srozumitelné. Chůva si vyhledá stoličku, sedne na ni, chovajíc dítě a napodobujíc jeho pláč. Jiná s kartáčem klekne na zem a drhne podlahu. Jiná se štětkou stojí u zdi a napodobuje bílení. Dívka s metlou a košíčkem vyhledá si děti „nemodlence“, nutí je k modlitbě, hrozí metlou. Umí-li se dítě dobře modlit, dá mu dívka s košíčkem několik jablek, ořech nebo „cukrle“. Pro panímámy a pantáty má lahvičku s dobrou kořalkou na zavdanou. Mezitím kněz světi a modlí se, místy také káže žertovné věci. Přihodí-li se, že děvečka myje nádobí, pomohou jí. Běda, když *Lucky* přišly mezi ženské, které draly peří a utekly. Rozfoukají hned peří. Utekla-li přadlena od přádlu, vezme jí Lucka kužel a uteče s ním. Přijdou-li *Lucky* do světnice, kde meškají svobodní hoši, je první starost hochy bitím vypudit ze světnice. Některá Lucka si ukrýje mezi záhyby sukně vzadu hachli (na len) a číhá, kde by mohla komu sednout na nohy, neboť podaří-li se jí to, notně ho hachlí popíchá.

Když vykonaly návštěvu, tiše zase odejdou. Které dívky byly přestrojeny za „*Lucky*“, nesnadno rozeznat. Umyjí si totiž *Lucky* i kněz obličeje a dokud je mokrý,

fouknou do hrsti mouky a takto si zabílí obličej, že nikdo jich nemůže poznat.

V Budějovicích večer před sv. Lucii chodila některá žena, jsouc zvlášť přistrojena, strašit děti. Bílým prostěradlem si přikryla obličej, tělo a obě ruce, na hlavu si posadila dřevěnou palici (model hlavy ze dřeva nebo hlíny na upravování čepců), k níž na babku bylo toto prostěradlo zavázáno. Zakryté ruce držely poprsí nadložené palice. Lucie, takto upravena, vstoupivši do světnice jen se uklání. Na Budějovsku se tento zvyk ještě udržel.

Ještě do nedávna se udržoval na *Budějovsku* a na *Táborsku* obyčej, že na den před sv. Lucii chodilo šest děvčat tak asi 14 letých po staveních, provádějící němě dosti podivnou hru. Umyvši se fouklo každé děvče do mouky, aby svůj obličej zabílilo k nepoznání. Přistrojilo se do bílých šatů a na hlavu si upravilo buď bílý šátek nebo čepec. První chovalo v klůcku zabalené dítě; druhé mělo hadr a rýžový kartáč; třetí metlu; čtvrté košíček s ovocem a cukrovím; páté štětku k bílení. Šesté děvče bylo přistrojeno za kněze; mělo totiž přes sebe ještě tmavou plachýtku a na hlavě kněžský kvadrátek. Takto přistrojené dívky přišly večer do světnice a pozdravily. První děvčátko usedlo na stoličku a hýčkalo to dítě; druhé kleklo na zemi a napodobilo mytí podlahy nebo přikleklo ke kamnům a jalo se rozdělávat oheň; třetí vyhledávalo děti a nutilo je k modlení; které dítě se neumělo modlit, bylo metlou potrestáno. Čtvrtá dívka rozdávala ovoce modlícím se dětem. Přistrojený kněz vstoupil doprostřed světnice, vykropil ji a modlil se nesrozumitelně z nějaké knihy. Dívka se štětkou přistoupila ke zdi a napodobovala bílení. Pak děvčata se odebrala do vedlejšího stavení.

Místo Lucek, přestrojených žen, chodily i příšerné zjevy kobyly – Perychty, jak už byly vylíčeny ve 2. části této sbírky, mezi maškarami zimního období, vánočního a masopustního. Perychta z Dušníků měla na hlavě králičí kůži, na těle obrácený kožík, v pokrvácené ruce nůž a v druhé škopek s hrachovinou. Představme si živě, jak hrozně vypadala tato obluda v přítomí blikavého světla za zimního večera v nízké venkovské světnici pro strach dětem i dospělým...

Také v Budějovicích chodily dvě *Lucky* dům od domu a připamatovaly občanům, že se noci už krátí. Bývalo to den před sv. Lucii. Zabouchavše několikrát na dveře, vkročily do světnice dvě bílé, nakloněné postavy s velkými zobáky jako čápi. Podivně klapaly a zvýšenými hlasy pronášely: Jdu, jdu, noci upiju! Aneb: Lucie noci upije. Ničeho nenadělivše zase se vzdálily.

Naše matka, vypravoval J. Béra, s nimi ještě po návštěvě rozmlouvala a pak jim podala hrnek kávy. Zobák si upravily tak, že si rozštěpené koště položily na ramena odvýčerkem (držadlo koštěte) vpřed a k hlavě je provázkem přitáhly. Koště bylo

„Ambrož“.

polepeno buď papírem, nebo potaženo nažloutlou látkou. Oči vyznačeny černidlem. Kolem hlavy přes koště uvázan šátek na dva cípy a tělo oděno poslankou.

Výchovnou moc užitečné práce znázorňuje si lid posud ještě v některých vsích okolí milevského obchůzkou „*Lucií*“ večer 12. prosince před svátkem sv. Lucie. Vpravuje o tom zkušený znalec lidových zvyků Štěpán Dvořák: Podle lidového podání kála se sv. Lucie za bývalý svůj život v jeskyňce jako „*přádlice*“. Po radě poustevníkově při práci „*přádle*“ odolávala všem útokům světa, který ji do dřívějšího života usiloval strhnouti.

Počet účinkujících bývá různý: kolik kde se shledá a přistrojí podnikavé chasy. Např.: čtyři, bíle odění, představují *Lucie*, z nichž některé leckde nazývají též děvečkami nebo kuchařkami. Přadlenu však vždycky jmenují *Lucií*. Za nimi stojí v plášti vousatý *poustevník*, vedle něho *kominík* a *řezník*, na druhém konci *krajánek* (mlynářský cestující pomocník). Skupinu doplňuje *cikánská rodina*: vzađu manželé s nemluvnětem, vpředu nadějní dva jejich potomci. Někdy bývá při nich též *dráteník* s plechy, pekáči a drátem. *Lucií*, děveček a kuchařek bývá leckdy dohromady sedm i víc. *Lucie* (přadlena) má přes obličej bílý závoj, děvečky a kuchařky nikoli. Poustevník mívá staročeský modrý plášť, přepásaný opratí, na krku „*růženec*“, udělaný z biče, na kterém navlečeny brambory a zavěšen křížek z klacíků. Po příchodu do světnice poustevník pozdraví a začne obvykle: „Jak se máte? Jdeme vás navštívit a opravit.“ Hned poté každý herec chopí se svého: *Lucie* s kolovrátky usadí se na židle a předou, kuchařky obsluhují plotnu, děvečky drhnou, bílí, zametají, švihají svěceným proutkem domácí, „aby nebyli leniví“. Poustevník napomíná děti k dobrému, řezník smlouvá s hospodářem prodej dobytka – „že prý raději kupuje za tmy než za světla, je-li zamčeno u chléva“... a *kominík* zaharaší nad kamny u komína a hází děvčatům do obličeje saze. *Krajánek* prosí za „odpočinutí“ nebo za „*fedruňk*“ (cestovní podporu) a moukou oběluje, co *kominík* začerní, *dráteník* spravuje hrnce, *cikáni* hádají z dlaně, žertem žebrají a kradou. Za své představení nežádají a nedostávají ničeho, vše konají jen pro zábavu. Po chvilce pozdravem a přáním „*Zůstávejte tu s Pánem Bohem*“ se loučí.

Podobně na *Moravě* večer na sv. *Lucii* chodí po domech *Luca*, osoba ženská, celá v bílém. Na tváři má škrabošku s velikými řepovými zuby, na hlavě hrotek, přes něj plachtu. V košíku nosí ořechy, jimiž tluče po prstech špatné přadleny. Přadleny dobré, prohlédnuvši důkladně jejich přízi, chválí. Říká se: „*Luca potáček* (plné vřeten) *napucá*.“ Jinde *Luca* nosí v uzlíku pazdeří a vřeten, v ruce nůžky, jimiž stříhající straší děti.

Na *Hrozenkově* chodí tři chlapi v bílém oblečení, jeden s vodou a věchtem, druhý s metlou, třetí se štětkou. První umývá lžice a lávky, druhý za ním zametá, třetí obličje. Nemluví nic; když dostali dar, pokývnu jenom hlavou na poděkovanou.

V prvé části vyličil jsem již tresty lenivých přástevnic od sv. *Lucie*. Povídá se o tom mnoho pověstí a strašidelných povídaček. V Podluží na *Moravě* na sv. *Lucu* nepředou. Kdysi prý *Luca* svévolně „*přástky*“ zle přestrašila, odtud pořekadlo: „*Vrť sa, vřeten, vrť sa, než sa sv. Luca dokučá*.“ Přadleně, která jejího svátku nesvětí a přede, nashazuje prý *kominem* plnou jizbu prázdných vřeten a běda jí, jestliže jich nenapřede. Kterou dívku stihne taková pokuta, hledí její následky svalit ze sebe tím, že se

snaží aspoň nitkou každé shozené vřetenlo zapříst.

Na *Valašsku* v den sv. Lucie žádná gazděna nepředla. Nyní toliko v některých dědinách (zvláště na Vsacku, na Hrozenkově) ten obyčej zachovávají a vynášejí kolovraty raději z jizby na hůru. Ptáme-li se některé staré gazděny hrozenkovské, proč asi toho dne nepředě, odpoví nám: „Ja boim sa, že by na mňa též Luca přišla, tajak dysik na tú gazděnu skúpú.“ Na naši otázku, jak to bylo s tú gazděnú, vykládá: „Tož, jak to bylo? Tak to bylo. Raz dysik, ale už to je dávnúčno, dávno (ešte vtedy o kolovratoch ani chýru nebylo, lež na vřetenoch sa prádalo) byla jedna gazděna, A tá byla přeukrutečně skúpá, oskobila co najvēc a hleděla edem, de by keho ochludila a zodkel by i neco tak nejak po haluzi přišlo. A šetkého chcela meť vēcěj, než druhé gazděny. Tož milého přadiva též. Tož přadla a přadla, čím zima sa zjavila, a aj na Lucu přadla hned od Božího rána, Luce ne Luce. Gazda ju přes deň kolěj razů ešte okřekál, aby tomu přadivu dnes dala pokoj. Ale ona nic. Přadla přeč. K večeru, už v zátopy, ešte ju gazda raz varoval, že je dnes Luce, nech by teho aspoň večer nechala, až teho nebanuje. Ale ona ešte nic. Že prám! Že co? Že, než sa Luca přibúca, koš vřeten napúca.“ A ledvy to dořekla, zahučál venku víchor a dólú komínem – tu máš, čerte, kropáč – spadne na vatru (ohniště) koš prázdných vřeten. Gazda praví, že tento raz už je zle, a gazděna též viděla, že už je na ozajst zle. Ale nebyla tak hlúpá a hned věděla si radiť. Rúce ty vřetena prázdné popadla a popadňaci ich na každé jedinký raz nitku otočila. A prám tak, že to dodělala, víchor se utišil a dólú komínem na izbu zjede Luca sama. Gazda strachy zmíral a gazděně, bar aj byla srditá, též hrubě moc nechýbjalo. Luca potočila se po izbě a blusknaci po milostném košu vřeten, pravila gazděně: „No, prej, dobrého si sa doradila!“ A víchor venku zasěj zahučál a Luca aj s košem vřeten, jako přišla tako vyšla. A gazděna, ta sa ví, byla ráda, že í to ešte tak dobře vypadlo. To už to včilěj víte, jako to bylo, a až bude zasěj Luce, tož sa mňa neptajte, proč nepřadu.“

Druhdy chodívala večer před sv. Lucii *žena bíle oblečená* po domech, jež se nazývala *Luca, Lucka*, přinášejíc dětem dárky jako sv. Mikuláš, která však, byla-li neznámou, svým tichým chodem po jizbě posvátnou jakousi hrůzu způsobovala. Někde se obyčej posud zachovává. Někde chodívala *Luca „zababúlaná“ v kožuchu*, majíc v rukávě kopáč, jímž „zobala“. Nebo měla na sobě bílou plachtu, na hlavě dřevěný talíř a v ústech zuby z řepy: z řepy tři járký vykrojila a strčila mezi zuby, čímž se stalo, že

Lucky z Budějovicka.

ňuhňala; v ruce pak měla vařechu, již klepala roby po prstech, aby lépe přadly. Odtud rčení a výstraha: „*Přide Luca a potříšče ti prsty, abys lepší přadla!*“ U Valašských Klobúk chodí *dva muži*, oblečení v bílé ženské sukně a košule a mající bílé čepce na hlavách. Jeden má křídlo a smetá prach ze stěny, druhý štětku a líčí. Jakmile svou práci dokonají, dává se jim nějaký dárek.

Slovácká stařenka vyprávěla řed. J. Klvaňovi: „Na svatú Lucu zme nesměly přást. Jednú taky gdesi že přadly a negdo k nim donde a povídá: ‚Proč prej vy přadete, dyž je svatej Luce?‘ A tá jedna přadlena: ‚*Než sa Luca dobucá, muj potáček se napucá* (naprade)!‘ Tu ide Luca a nésla na lopatce žížlavy uhlí. Tak jí ho vysypala na hlavu! To byla tá pravá sv. Luca. Je patrónkú toho přádlá, tož na její svátek se nemá přást. Šak včil už nepřadú, to bylo za starodávna.“

Na *Hané* večer před svatou Lucií chodila po domech Luca. Byla to některá čtveračivá děvčice nebo i taky hoch za malou hrbatou ženu přestrojený, se škraboškou na tváři. Majíc v ruce vařechu buď tenčím koncem bodala aneb tlustším plochým koncem plácala po zádech, koho kde dostihla nebo potkala; odtud říkali: „*Uteč, napucá (napocá) ti Luca!*“ Dětem však Luca dala pokoj a hleděla si jen dospělé mládeže, již ovšem na místo darů jen vařechou napucala. Posud místy na Hané chodí navečer Luca, zahalená bílou plachetkou. V Hulíně má vařechu v ruce, na Tovačovsku kopist. Vařechou vrtá neposlušné děti do břicha, kopistí „drčá“.

Na sv. Lucií chodí po domech místy na Zálesí muži, přestrojení za Lucu. Tam, kde se přede, lupkají přadleny přes prsty. Také ve Slopném se předoucím ženám před Lucií stavělo do okna umělé „bílé konisko, že mosely strachem fšeckej přistvy nechat“.

Ve *Slezsku* od sv. Lucie až do Božího narození v Dobré odkládají každý den jedno dřevko a na Boží narození se dřevem zatopí, aby čarodějnice statku neškodily. Tím dřevem se též pozná čarodějník. Po jitřní se tím dřevem zatopí, a kdo přijde do domu první po tom, který topí, ten čaruje. Na den sv. Lucie v Sedlišťích píší tři křížky svěcenou křídou na chlévové dveře, aby čarodějnice nad chlévem neměly moci.

V *Domaslovicích* radí na sv. Lucií dělat z desky, která má krkošku (suk), stoličku a robít ji až do Božího narození. Kdo při jitřní hledí otvorem, vzniklým po vyrazení krkošky, zpoza velkého oltáře, ten uzří každou čarodějnici, neboť ony jdou na ofěru (odevzdání darů). Jiní nejdou.

V *Sedlišťích* kromě stolku, stoličky strouhají od sv. Lucie až do Božího hodu vařeku; strouhne se každý den jen jednou. Kdo touto vařekou „za velkého náboženství“ míchá, doví se o čarodějnici. Neboť ta osoba, která je čarodějnici, přijde do stavení něco „pušcat“.

Hospodáři nebo někdo jiný na *Polomsku* a *Frýdecku* vycházejí od svátku sv. Lucie po 12 dní pravidelně v jistou hodinu ze světnice zkoumat počasí. Jaké počasí je v ty dny, takové bude po 12 měsíců. Každý den se vyjete čtyřikrát: ráno, před polednem, odpoledne kolem třetí hod. a navečer; ze čtvera pozorování se soudí, jaké budou čtvrti v tom či onom měsíci (Sedlišťě).

Kolem sv. Lucie nebo po ní, někdy ráno na Štědrý den, *pan rektor a zpěvák* chodili po chalupách a *rozdávali oplatky*. Panu rektorovi dávali 20 kr. až 1 zl. jako koledu; zpěvákovi platili 10 až 30 kr.

Slovenskou obchůzku Lucky líčí Pavel Dobšinský: „Niekde tú istú úlohu, čo Mikuláš, koná Lucka, tj. prestrojená a v biele oblečená ženská, chodiaca takže po domoch s darmi pre deti, od predvečera sv. Lucie až do vianoc kedykoľvek. Ináč ak táto *„Lucka klúcká“* tj. klúckajúc či na prstoch ticho idúc nemo pride do domu a pochodiac v tom bieleм závoji po izbe, takže aj odíde z domu. Jestli domácí takto zahalenú Lucku na isté nepoznajú, nerečú jej nič a majú pred ňou akúsi bázeň; jestli ju ale zpoznajú, odkryjú závoj a potom robia si s ňou žert, smiech a zábavu.“

Na Slovensku se vypravují rozličné zkazky a výstražné rozprávky o tajemném zjevu Lucek, zvláště na prástkách.

Na *Slovensku* večer před sv. Lucií chodí žena, *bíle nastrojená*, dům od domu. Na hlavě má řešeto (sító), které je pokryto bílou plachtou, v ruce nese vařečku nebo pometlo. Děti i starší musejí se modlit a dostanou někdy i bití od ní. Na Lucií nesmí hospodyně ani příst, ani šít, ani chléb péci, sice by se jim stalo za krátký čas nějaké neštěstí, zlámaly by si nohu nebo cos podobného, nebo když nic jiného, nemohly by slípky nést vajec. Na Lucií dává se slípkám hrách, aby hodně nesly, a kravám kus česneku, aby hodně dojily: Ten den požije každý člověk v domě kousek česneku, i dobytek i psi, a to proto, aby bosorky neuškodily. V Čechách v hradeckém i boleslavském kraji známo, dodává B. Němcová, že chodí Lucie, také se jí děti straší, ale neukazuje se, jen se povídá, že je to *bílá rozcuchaná žena*. (Srv. v Babičce.) Také se užívá „Lucka“ co *nadávka* pro ženské divé, rozpustilé a nedbale ustrojené.

„Na hornom konci malej strany Bošáče býval „na Pekárovi“ pilný švec, ktorý často až hlboko do noci šíjaval. Tak šiel aj v noci na Luciu (13. decembra), keď mu cosi zvenku zaklopalo na okno a zavolalo: „Ševče, šiješ?“ „Šijem,“ odpovedal švec. „Ušij mi papučky, zakiaľ sa vrátim,“ riekla Lucia (*Smrt*); lebo ona to bola. „Ukaž, jakú máš nohu,“ povedal švec, „aby som vedel, jak veľké papuče ti mám ušit.“ A Lucia vytrčila na okno svoju nohu, husaciu labku, a riekla: „Len sa so šitím ponáhľaj, aby boli papučky hotové, keď sa vrátim: ináč bude zle s tebou!“ a odišla. Švec vzal hrubý papier, chytro vystryhol z neho papučky, posošíval a vyložil jich z vonku na okno. O chvíľu sa Lucia vrátila a vidiac na oknách ušité papučky hneď si jich obula, počala v nich dupať a poskakovať a riekla natešená: „Mhm! jako mi dupá! a jaké sú mi dobré! Ševče, dobre ti ktosi poradil, že si sa tak ponáhlal!“ a jako prišla, tak odišla.“

V tú istú noc išla Lucia po dedine ďalej, a keď videla jednu ženu priasť, zastavila sa pri oknách a zavolala dnu: „Ženičko, pradeš?“ „Pradem,“ odpovedala nalakaná žena. Lucia vyložila z vonku na okno plný koš prázdných vretien a povedala: „Abys mi všetky tieto vretená napriadla, zakiaľ sa vrátim; ináč zle pochodíš!“ a ztratila sa. Žena otvorila okno, vtiahla dnu koš s vretenami a na každé napriadla chytro po kuse niti, pokládla všetky zase do koša a vystavila jich z vonku na okno. O krátky čas sa Lucia vrátila k oknu, našla všetky vretena napradené v koši a riekla: „Kto ti radil, dobre ti radil; tvoje šťastie, žeš mi tie vretená napriadla!“ a soberúc vretená v koši ztratila sa.

„Voděnie mnišek“, jak je líčí ze Slovenska Alex Porubský a Pavel Lavko v Cinkotě, pokládáme za obdobné obchůzky s českými a moravskými Luckami. Shoduje se tu doba, výstroj i účel: Čas: Počátek jeseně, zvláště v prvních dnech adventu, když se přádky čili přástvy začínají. Cíl hry: Sbírání peněz na svíce přes zimu při přádkách. Osoby: *Dvě panenky v bílých šatech*, pěkně oblečené, *rozvolasatelé*, stuhlemi čili

pentlemi na vlasech a rukách ozdobené. Za nimi nebo vůkol nich houf obyčejných děvčat. Ve dvoře nebo v příbytku tancují a zpívají rozličné písně, obzvláště tuto:

Pod háj, pod háj, pod bukovinku
puojdeme k má – milej na kuracinku:
kuracinka je nedovarena,
moja milá je nepripravena.

ŽBER CHODIL 13. PROSINCE

Za týden po sv. Mikuláši, tj. 13. prosince, v Kojetíně se vypravuje, že chodíval Žber. Byla to veliká bytost, celá pokrytá koudelí. Žber vozíval na vozíku taženém dvěma koni nebo osly několik měchů koudele. Kde měli nedobré děti, tam zastavil, vešel do jizby a nepoddanci prý rozřezal břicho, vnitřnosti vybral a místo nich vložil koudel. Za týden se vrátil a mrtvého nepoddance odvezl do svého obydlí daleko kdesi za Kojetín...

Před Žberem měly děti veliký strach. Matky jim hrozily: „Budete ticho, že na vás zavolám Žbera!“

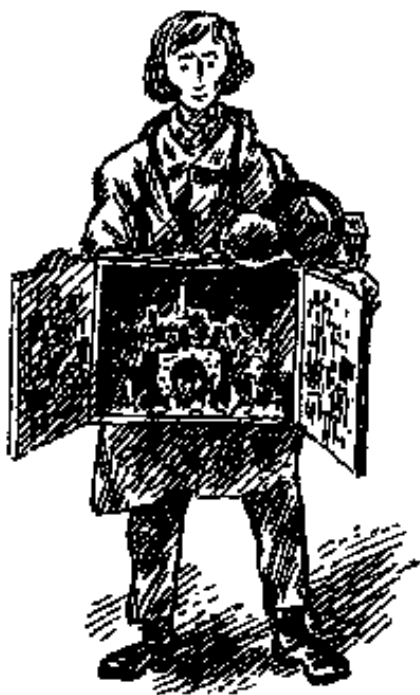
A děti ztichly jako beránci.

Žber si počíнал skoro stejně jako Luca. Za ním se asi ukrývá tato bytost.

VII. VÁNOCE

Hoj, ty Štědrý večere...

VÁNOCE

Svátky blaha, pokoje, radosti – veselé vánoční hody! Dojemné svátky, opředené kouzlem zkazek, obyčejů, písní, koled, pověr... Tato knížka by vzrostla, jen kdybychom chtěli líčit pověry, věštby, štedrovečerní a vánoční zvyky a objasnit srovnávacím studiem původ a význam

vánočního zvykosloví. Účel sbírky předpisuje, abychom se seznámili se zábavnou částí vánočního zvykosloví.

Na Vánoce přibývá dne, již to povzbuzuje k veselejší náladě: Na Boží narození o kuří pokročení; o huby otevření; o bleší převalení. Na Nový rok o slepičí krok, o zaječí skok. Na Tři krále o tři kroky dále. Na Hromnice o hodinu více.

Nejstarší doklad o staročeských zábavách vánočních zachován v řádu arcibiskupa Arnošta z Pardubic (1357). Běduje v něm na bezbožné hráče *v kostky*, že prý to ohavný hřích večer před hodem narození Páně „po všeobecném zvyku“ hrát hru kostecnou. Ba že nehrají pouze prostí, pouze muži, také urození, také bohaprázdne ženy se dávají do kostek a tak ve hříších místo ve zbožnosti tráví posvátný čas štedrovečerní. Podobné hraní se tedy věřícím přísně zakazuje. Máme tu svědectví v řádu Arnoštově, že Čechové ve stol. XIV. dlouho do noci bdíce vesele slavili Štědrý večer, hrávali v kostky. Když v XVI. a XVII. stol. byla kostecná hra nahrazena *hrou v karty*, obražejí se výčitky mravokárců proti štedrovečerní zábavě hrou v karty... A kdo by dnes nevzpomínal, jak aspoň jednou za rok, na Štědrý den, se hraje v rodinách, zvláště tam, kde se čeká na půlnoční, pro ukřácení chvíle a na škádlenou „černý Petr“ a jiné karetní hry.

Již staří se bavili pohrůžkami těm, kdož se nepostili, že neuvidí *zlaté prasátko*. Šimon Žlutický r. 1588 se zmiňuje v dopise, že na Štědrý den byl „bez jídla, pití, zlatých prasátek“. Jan Jeník, rytíř z Bratřic, líčí zábavy ve druhé polovici XVIII. stol. a začátkem XIX. stol.: Aby i ty malé děti „celický den spolu hlad trpěly, slibovalo se, že ten, který nic jísti a pítí nebude, zlaté prasátko na večír uhlídá“. Na Valašsku slibovali žertem: Kdo se postí, uvidí večer „*krokev zlatú*“ s latu (latí), s latou = zlatou. Škádlivali se odleskem zrcadélka, jak zlaté prasátko běhalo po stropě a po zdech.

Matky proto napomínaly na Moravě děti, aby se postily, hrozily jim *Šperechtou*. Touto bíle oděnou bytostí s nebozezem v ruce straší maminky mlsné dítky hned na sv. Mikuláše, aby nesnědly dary najednou, sice že jim *Šperechta provrtá na Štědrý den břicho*. Když pastýř večer zatroubí, děti volají: „Ticho, již Šperechta jde, schovějme se.“ Také v Čechách podle záznamu z r. 1831 hrozily matky dětem, které se na Štědrý den příliš najedly nebo před časem, bez postu jedly, že neuvidí zlaté prasátko, že přijde *Parychta* a rozpárá jim břicho. Podrobnosti o těchto hrůzných Parychtách, Perchtách, Šperechtách slovem i obrazem, o jejich *obchůzkách též na Štědrý večer* podal jsem ve 2. části této sbírky.

Staročeské zprávy svědčí, že toto přestrojování, *maškarování na Štědrý večer* bylo tak oblíbeno, až na to hartusili mravokárci a duchovní i světská vrchnost. Poličský děkan kněz Adam Kouřimský píše r. 1586 v úterý po sv. Tomáši radě městské trpnou žalobu, „že kalafaktor s mendiky na Štědrý den do barev ďábelských se strojíce a čer-nice a šaty na rub obtáčejíce, ne jináče než jako čerti, na ohavu každému dobrému, a nejvíc na potupu Pána Boha všemohoucího po městě běhají, rozličné nezpůsoby provádějí, k čemuž přijdou, kradou a moci berou prodavačkám a potom ještě po domech holdují“.

Podobně r. 1725 kněz Veselý odsuzuje staré hříšné obyčeje, jichž není možná vykořenit. Připletl do kázání zmínku o ptáčnicích a pokračuje: „Jací jsou to medle ptáč-níkové, kteří na mnohých místech na Štědrý večer v cizím perí po městech lítávají? Říci chci: Jací jsou to medle lidé, kteří na tak svatý, na tak milostivý den před naro-zením Páně do maškary se strojívají a v masopustním mumraji po domech běhají a za to od křesťanů peníze dostávají?“ Mezi štedrovečerními zábavami na *Moravě a ve Slezsku* je oblíbeno *vítání Ježíška práskáním bičů, karábáčů*. Po sv. Mikuláši mají hoši na starosti úpravu bičů, „karábáčů“, aby jimi na viliju důstojně mohli vítat Ježíška. Ře-menný bič uzavazují na „ručku“, k biči se přiváže koupenná „šňůra“. Všechny přípravy dějí se po „kryjanku“ (tajně), po „ukryjunku“. Žadoucí štedrovečerní šero zavítalo. Hoši se řítí na návsí a „*práskají*“, „*střílejí*“ (biči), jak každý nejvíce může. Tato zábava pohánění koní je shodná s práskáním světcí Mikuláši o mikulášské obchůzce.

Odedávna se bavili staří i mladí o Štědrém dni *výrobou hraček z ořechových skořá-pek*. Ořechy tvořily nezbytnou součást štedrovečerní hostiny. Stadičtí byli osvobo-zeni ode všech dávek a za to donášeli českému králi na Štědrý den ošatku ořechů z lí-

Štedrovečerní hračka:
voziček z ořechové skořápky.

sky, vypučelé z otky (železná škrabka na čištění radlice) Přemyslovy. Podnes se robívají po ve-čeři z jablek, fiků, ze sušených hrušek, švestek, kaštanů, hrozinek a hlavně ze skořepin podle fantazie a dovednosti figurky a všelijaké zábavky.

Na *Výsočtě* se nadílí o *dlouhé noci* před Váno-cemi. Tu odchází *Štědrá bába*. Do světnice však nevejde, nedá se nikdy vidět. Děti pověsí punčo-chy, nohavice, sukničky apod. co možná blízko dveří. O místo svedou se někdy půtky. Když ráno vstanou, mají tam od Štědré báby nadílku, roz-pustilec třeba zmrzlé „bandory“.

Štědrý den, Štědrý večer! Již název, u nás doložený od XIV. stol., napovídá, že si posílali *dárky*, *nadílky*. Rodiče dávali dětem, kmotři kmotřencům, hospodáři duchovním, žákům, čeledi, mistři tovaryšům, sousedi sousedům, páni poddaným a poddaní pánům, podřízení svým příznivcům, věnná města českým královnám atd. „*Dar Štědrého večera*“ je u nás doložen v nejrozmanitější podobě, kam vůbec sahají písemné prameny. Nadílka se provádí rozmanitě.

Všude v *Podkrkonoší* jsou v rodinách s menšími dětmi hlavní zábavou Štědrého večera „*Kristydle*“. Vánočního stromku krkonošský tkadlec nezná, veškerá mysl mladých horalů se nese tedy k příchodu „*Ježíška*“ – „*Kristydle*“. Ideálem bohatého štedrovečerního podělení pro prostinké krkonošské dítě je jablíčko, oříšek, prostá, laciná hračka ze dřeva. Jsou to jediné dárky, kterých se dostane horalskému dítěti za celý rok, poněvadž na jiné pozornosti, snad o sv. Mikuláši nebo o jmeninách, nestačí horalovi ani čas, ani peníze. Což divu, že když se objeví „*Kristydle*“ všechno bílé, mnohdy s napodobenými křídly ve světnici, kleká kdekeré dítě, na něž jednou v roce též vzpomenu, v pevné víře v přítomnost Ježíškova a přijímá chudičké nadělení s myslí povznesenou a vděčnější než mnohdy městské dítky sebenádhernější dárky. „*Kristydle*“, obyčejné výmluvnější tkadlec v úboru z bílého plátna, obejde několik stavení, zazvoní pod okny nebo za dveřmi a posvátnou úctu předeseílá do chaloupek, kde se děti mezi stavy choulí, až konečně domácími předvedeny klekají před *Kristydle* a podrobují se dosti obtížné zkoušce tkalce-čtenáře. Modlitby, otázky z náboženství a biblické dějepavy, mnohdy i z ostatních školních předmětů předcházejí všeobecně podělování. Co tu pak radosti v podkrkonošských vískách pod Žalým a Kotlem na Jizerce i Cedronu. Co tu dokladů, jak malých prostředků je potřebí k pravé blaženosti a spokojenosti!

Brusař chodívá v *osadách levého horního Pojizeří* jen do chalup, kde měli brousky, sražené pečivo. Dva mladíci ze vsi (obyčejně teprv po čase jména možno zvědět) sehnali v největší skrytosti nepotřebný kabát, spodky, čepici a vůbec potřebné částky mužského kroje a pomocí kolů a slámy ustrojili lidskou postavu. Na pravé rámě jí připevnili pekařskou lopatu, do ruky pometlo, celou postavu pak poprášili moukou a vůbec tak ji přizpůsobili, že se podobala pekaři. V ruce držela list papíru, brusař byl hotov. To se stalo ovšem několik dní před svátky, aby se ho v pravou chvíli mohlo již užít. Každého dne pak obcházel za večera příbytek starostů, aby vyzkoumal, kdy budou péci vánočky. Večer před Štědrým dnem, právě v okamžiku, kdy chtěl starosta sázet do pece, podařilo se hochům nepozorovaně vniknout do síně a brusaře přistavit k peci. Pec byla již vytopena, vzešlých koláčů s omastkem plná světnice; starosta vymetl pec a šel říci domácím, aby nosili k peci. V té chvíli octl se brusař u pece. Vyšed ven a poznav „brusaře“ věděl již, kolik uhodilo; leč psaní, které brusař drží v ruce, nutno přečíst, neboť obsahuje prosbu za Boží požehnání, jinak požehnání by se zvrhlo

Štedrovečerní panák
ze sušeného ovoce.

Štědrovečerní hračka
„želvička“ z ořechové skořápky.

podle lidové pověry v kletbu. I vrátil se starosta do světnice a tam četl následovně (uvedeno doslovně i s chybami): „Vážený pane, pane hospodáři! Jsem chlapík od cechu, jenže bez práce, znám péct křechtíky, též i koláče, proto spěchám krok a skok, kde se peče o překot. Když jsem šel podle Hofmanky, právě přebírali rozinky, tu jsem se v hostinci ‚u Proudů‘ zastavil, v síni stál hrnec s povidlemi, já ho překútil. Hostinský lamentí, ona spíná ruce; koupil jsem si za tři a utíkám prudce. A tak jen dále pospíchám honem sotva dechu popadaje, přiběhnu k Stríbrnovem, tam jsem se ale se špatnou potázel, když mně hospodář prázdnou díž ukázal. Tu se obrátím na nového hospodáře, ten si však naříkal, že nemá dno u díže, a tak mrzut pospíchám, k Pacholíkovi utíkám. Tam, když přijdu do světnice, o jaká to metelice, selka v ruce polena kus: ‚Starej, cos to upek, samý brus!‘ Švec v koutě drží verpánek, hledí skroušeně jako beránek, a já tam stát nezůstal, abych náhou nedostal. Sypu pryč; sotva jsem však vyšel jen, příběh za mnou švícko ven, došel ke mně a na rameno mi klepe: ‚Rozumiš-li, támhle u zvonku, tam se peče,‘ spěchám tedy do čísla posledního. Tu dohoním hostinského: prkno s koláči na rameně má a za ním hoch s lucernou cupá. Vítr silně naň dotírá, šenkýř prkno silně svírá. Hoch najednou tu ‚ouha‘ houk, vždyť nám vítr čtyři koláče sfouk. Šenkýř div nad spoustou nepláče, ve sněhu když vidí koláče. Co počít as v tuto chvíli, kdyby aspoň upečené byly. Já ho nechal státi tam a pospíchám tedy k vám, nenechte mě mrznout přec, ukažte mně zadní pec. Já přeji vám, hospodáři, nechť se vám všem dobře zdaří, by vám Pánbůh dal, co byste si přál, dejte pozor, ať nestane se kousek, aby nebyly spáleny nebo samý brousek. S úctou dva bez práce co rádi koláče.“ – Za čtení tohoto dopisu otevřená venku pec částečně zchladla, že bylo třeba přitopit; poněvadž pak koláče již byly dostatečně vzešlé, „přešly“ a byly pak z nich „brousky“.

To je v podstatě zvyk dělat „brusaře“. Jméno má jednak od toho, že působí „brousky“, jednak od toho, že přebrousil (přechodil) několik stavení. Byl-li někdo brusařem postižen, staral se, aby se dostal i k sousedovi. Postavení brusaře k peci se stávalo stále nesnadnějším; lidé byli ostražití, uzavírali domovní dveře, i bylo třeba veliké obratnosti, aby se to zdařilo. Dělo se to rozmanitým způsobem. Sousedé se smluvili, dva šli na návštěvu tam, kde se pekly koláče, některý šel nenápadně ven a nechal dveře pootevřené. Vpusť venku čekajícího souseda s brusařem a ten jej postavil k peci a odešel. Jindy přinesli sousedé sami malého brusaře, co by se pod kabát vešel a postavili k peci. Jiní zase postavili brusaře k domovním dveřím venku v tom domnění, že jen když u stavení stojí, brousky se napekou. Dopisy, které mívají brusaři v ruce, bývaly měněny. Jiný např. zněl: „Pozor na brousky. Slyšeli jsme v domovině naší, že v té vážené vesnici vaší vždy po sv. Prokopu v neděli slavnou pouť jste světili. Slyšeli jsme také o té věci, že koláče budete péci. I poslal mne mistr můj k vám, bych při práci pomohl vám. Všecky k tomu potřebnosti přináším vám do hojnosti, a sice kvasnice z Brusnice. Pro běl jsem byl v Miletíně a pro tvaroh v Zebíně; pro mandle a pro rozinky musil jsem jít do Studynky, do Vrchlabí pro papír, byl to mrzutý špacír. Přijměte ty naše služby, vyplní se vaše tužby, všemohoucí Bůh a svatá

Trojice štěstí, zdraví udělí vám velice. Veškeren váš dobytek dvojnásobný dá vám užitek. Na poli pak obilí způsobí vám veselí. Na všem vašem počínání bude Boží pozeňání, všechn tento váš život bude beze všech trampot. Vy i vaše hospodyně budete žít spokojeně, ke stáru pak děti milé sladit budou vaše chvíle. Uznejte a přijměte to naše namáhání, jinak v opak obrátí se toto přání.“ Stručný obsah jiného dopisu: „Žádám o práci. Protože je mnoho sněhu, spokojím se s prací jakoukoliv a budu dělat za stravu.“

Tento obyčej provádí se podnes v některých obcích na Vysocku. Vznikl v době, kdy nebylo možno na vesnici dostat dobrých kvasnic a kdy bývala mouka špatnější. Pečivo se nedařilo, bylo jako stlačeno, tvrdé, lid takovému pečivu říká „brousky“ (i známé „tkaničky“ – bývá někdy na dolní kůrce chleba – říkává se brousek). Není divu, že v době, kdy se věřilo rozmanitým čarům, přičítali jim lidé i pokažení pečiva. Nyní ovšem již zvyk mizí, poměry se změnily, po vsi přeběhne sotva jeden brusař; poslední dobou se zvyk zvrhá. Některé případy: Za večera dopraven byl uměle zhotovený brusař do třídy ve škole. Ráno paní řídící jde do třídy zatápnět a vidí u stolu jakéhosi pána. Běží rychle do kuchyně a volá: „Tatíku, vstávej, je tu pan inspektor!“ Nebo: Brusaře pověsili na Štědrý večer na břízu vedle cesty. Ráno na Boží hod jedna žena zpovzdálí jej vidouc považovala jej za skutečného oběšence a přivolala zástup lidí. Znova tento brusař byl vhozen na trať! Strojvedoucí jej spatřil a v domnění, že je to skutečná osoba, zastavil vlak.

Na *lipenském Záhoří* na Moravě člověk malého vzrůstu vpraví se napolo do ženských šatů, vycpe se slámou a senem, na hlavu vezme řešeto a do ruky býkovec. Chodí po dědině, a kdekterého výrostka potká, bije ho, aby prý lépe rostli než on a nebyli liní. Říkají mu *Čaputa*. Tato zábava souvisí s obchůzkami maškar v době vánoční a masopustní.

Betlémské ovčičky, starodávný obřad a zábava, nadobro již vyhynuly. Ještě počátkem 19. století byl tento obyčej na *Velízi u Žebráku*. Před půlnoční mší svatou vyvedl místní farář všechny děti z chrámu i s obecním pastýřem. *Děti běžaly kolem kostela a mečely jako ovce. Pastýř mečel jako beran*. Farář (posledně P. Libický) šel za nimi. Tak se znázorňovaly ovce na luzích betlémských. Až posud se udržuje v kostele obyčej, že troubí o půlnoční oba místní pastýři: jeden za oltářem a druhý na kruchtě vedle varhan. Zde pastýř začal troubit, jako když svolává stádo, a druhý mu hned odpovídá. Tak střídavě vytrubují na počátku a na konci mše sv., při evangeliu a po pozdvihování. Pastýřům se dostává za troubení koledy i od těch, jimž dobytek nepasou. Týž obyčej se udržoval v Kostelci nad Vltavou.

Ve *Slezsku* v obci *Slatině* a *Tisku* se ženou dědinou na Štědrý večer „*ovečky*“, tj. jeden z hochů žene zástup synků před sebou, kteří bečí a zvoní zvonky. Kde troufají něco dostat, zastaví se.

Hračka z ořechové skořápky. „Kolébka“.

Koleda, název všeslovanský, byl od jazykozpytců i mytologů rozmanitě vykládán. Obyčej, doložený počátkem XIV. století, kam vůbec nejdále prameny sahají, ve

Pečivo z Valašska:
jezdec na koníčku, ptáček, koníček, panna, vodní panna.

slovníčích staročeských, v českých i latinských spisech věku XIV. a XV. celkem všude a vždy stejný: obchůzka po staveních od Štědrého večera do Nového roku, říkadla, zpěvy i hry o narození Páně, obdarování od domácích. Za starodávna chodívali po koledě netoliko malé děti, ale také dospělejší pacholata, studenti, žáci. Koleda byla žákům v XV. až XVII. století důležitým zdrojem výživy. O vánoční koledě nosili s sebou „*děťátko*“. O koledě na Tři krále chodívali „*s hvězdou*“. Přišedše na koledu zpívali vánoční písně lidové i uměle skládané a dostávali za to dárky. U některých sousedů bývali přijati nevládně, u některých je uláli (spívali). Po všelikých osudech a vyjednáváních byly koledy „složeny“ a místo nich placena za ně náhrada školákům i učitelům, duchovním. Pacholata však chodívala po koledě stále a zvyk ten se udržuje na venkově podnes.

Vedle *koledy duchovenstva a žákovstva* neblaze prosluly koledy selského lidu, obvyklé totiž o Vánocích schůzky, kdy za vybrané peníze kupováno společné pivo čili „*pivo kolední*“ a při pití tropeny všelijaké nezbednosti. Na sněmu na začátku XVI. století takto vyhlásili: „Tež také kolední piva aneboližto vobecní, kteráž sobě, složíce mezi sebou peníze, v větších neb v menších počtech lidé sedlstí kupují, aby jim odpouštěno nebylo, poněvadž skrz posvícení a takový jich sňatky aneb schůze mnozí a častí svárové, mordové a jiní mnozí neřádové a hříchové proti Pánu Bohu se páší a tudy lid sedlský v rozpustilosti, k outratám, záhubě a chudobě přichází. Jestliže by se pak kdo ze všech stanov tak, jakž se svrchu píše, nezachoval a takových posvícení aneboližto společnejch piv braní dopustil, tomu artikul sněmovní vyměřuje přísné pokuty.“

Seznáme nyní lidové koledy starého i nového původu. Ukázkou umělých koled, příležitostně složených, budiž „Koleda pacholátkům v Ředhošti na koledu r. 1566 v Kancionálu písní Novýho zákona, to jest duchovních od rozličných mužů božích starých Bratří českých i jiných k vzdělání, probuzení a potěšení církve Kristové v bázni boží složených a sebraných ku prospěchu a užitku všem věrným Čechům a Moravanům od kněze Jana Muzoffila Soběslavského, Léta Páně 1585, č. 22.“ Zpívá

Figurky k jesličkám: pastýř a selka (z Příbora), sedlák s putnou (z Ústí n. Orlicí).

prý se jako Štědrý večer dnes nastal atd. „Radostný nám den nastal, aby žáčům koledy dal, hospodář, hospodyně, panny, též podruhně. Myť vás pěkně prosíme a tomu se důvěříme, že nás nezahanbíte, než něčím obdaříte. Štědre se k nám okažte a to sobě předně važte, že Bůh štedrého dárce v dobrém bývá ochránce. Po časné bídě, strasti uveďte vás bez žalosti, kdežto jest všeho dosti, do nebeské radosti. Amen spolu zpívajíc' v lásce vždy se rozmáhajíc', rcem: Buď Pán Bůh pochválen na věky věkův. Amen.“

Starým Čechům nebylo po chuti, že se koledníků na Vánoce nahrnulo až z míry, že nestačili dávat. Zarýmoval si o tom – stýskáje si – neznámý skladatel v rukopisu mikulovském:

„Hospodář, otrok, dívka, pán,
každý jest byl zavázán
k úročním ofěrám.

Na Štědrej den daj koladu
farářů peněžitů
a cti drahým pitím.

Potom čekaj i zvoníka
mezi hody i středníka,
koladu připravě.

Neměl-lis jim peněz dáti,
musils obilím odbyti.“

Jako na Tři krále (viz 2. část této sbírky) o koledních obchůzkách rozdávali *kolední lístky* tříkrálové, podobně udržel se obyčej ve století XVIII. a v první polovici věku XIX., že školáci vzácnějším hospodářům a přátelům o vánoční koledě rozdávali obrázek, vhodný pro vánoční náladu, s umělou koledou, básničkou, otištěnou obyčejně z časopisu, z kalendáře, z kancionálu. Laskavostí J. Dotřela podávám ukázkou podobných skladeb příležitostných na Vánoce:

Král Baltazar z jesliček z Příbora.

Ó, krásná dobo, svatá noc,
tys jasnější než bílý den,
tys lidstva tužeb dětský sen,
kouzelně velká je tvá moc!

Rozestřeš křídlo nad světem
a všeliký se zjasní kraj,
a kmet je náhle dítětem
a dítě zírá v živý ráj.

Svět zapomíná bídý své –
tvé oko zapomnělo spaní,
spěšněji ubíhá srdce tvé,
by rychleji došlo milování.

Však cizím-li ti širý svět
a stojíš-li zde sám a sám,
noc svatá změní světa hled,
myšlenkám tvým dá rychlý let,

vyzrají rychle v stesky bolestnější –
a velká bolest spíš se ukonejší.
Ó, svatá noci, vítej nám.

Prostěji zaznívají naše pěkné a něžné
i žertovné české koledy lidové, z nichž vy-
bírám ukázky.

Koledy české

Já jsem přišel k vám,
abych řekl vám,
že je dnes koleda:
kdo mi dnes něco dá,
rád to uhlídám;

kdo mi nedá nic,
je z Hrubianovic:
já se na něj zamračím,
jako medvěd zabručím,
potom půjdu pryč.

Náš pantáto rožmilý,
poslyšte nás tu chvíli,
co vám budeme zpívat,
radostně vypravovat.

Ježíš, malé děťátko,
překrásné pacholátko,
v Betlémě se narodil,
z Marie Panny zrodil.

A v tom obecném chlévě
položen jest na seně
mezi dvěma hovádky
od své přemilé matky.

Trpěl hlad, žízeň, zimu,
to vše pro naši vinu:
ten král slávy nebeský
navštívil nás, lid zemský.

Amen již zazpíváme
a koledy žádáme:
nenechte nás zde státi,
ani dlouho meškati.

✱

Pánbůh zaplať za koledu,
pane hospodáři!
A vám taky, paní hospodyně!
Ať se vše daří,
co máte na poli,
v zahrádce, na roli:
slívky, jab'ka, pšenice,
žito, jařice.

Každá kura po třikrát do roka
ať kuřátka má,
každá kachna čtyřikrát do roka
ať kačátka má:
kura praví: kur, kur!
a kohout: kykyryky!
ať máte plný dvůr,
a to samých kur!

✱

Už jsme si naši koledu odbyli,
žádný děvčátka s námi nebyly;
nynčko vy taky jděte,
pěkně se oblékněte;
nynčko vy jděte taky
Ježíška kolibati.

Ančička běží, zimou se třese,
byla s matickou na dříví v lese;
nese Ježíškovi dary,
v košíčku jablíčka malý;
dary Ježíškovi nese,
celá se zimou třese.

✱

Koleda, koleda, babičko,
dejte voříšek nebo jablíčko,
nedáte-li voříšek,
provrtám vám kožíšek.

Hodím vám ho do louže,
on se vám tam zamaže.
Až si pro něj polezete,
celá se tam zamažete.

✱

Panímámo ze sousedů,
přišla jsem si pro koledu;
nemáte-li dva dukáty,
dejte aspoň ořech zlatý,
vypůjčete se od pantáty;
donesu ho Jezulátku,
chudobnému pacholátku.
Nenechte mne v síni státi,
musím dále pospíchat.
Holubička u zahrádky
čeká na mne mezi vrátky.

✱

Pastouškové, vstávejte,
v Betlémě se svítí.
Narodil se Kristus Pán,
radost budem mítí.

Na koledu půjdeme,
pěkně zpívat budeme,
jakou budou chtítí.

✱

A vy, pane hospodáři,
pojdte taky s námi;
nemáte-li co vzítí,
vemte otep slámy.

Hospodyňka podušku
do Betléma Ježíšku,
pojdte oba s námi.
A ten Adam kulhavý
k Betlému pospíchá;
drží v ruce dvě jab'ka,
smutně na ně dýchá.
Hrdlička tam taky je,
ta tam pořád cukruje,
cukru, cukru, cukru!

✱

Cesta bílá od ovčína,
ovce po ní jdou;
ovčáci je pošlehuju
a taky je dřou.
Já ovčákem nebudu,
radši se dám na vojnu;
já bych musel chciplý ovce
tahat za nohu.

Jakou já dám Ježíškovi,
jakou koledu?
Já mám doma bílý jehně,
to mu přivedu:
kudy ono chodí,
ustavičně zvoní,
cinky-linky, cinky-linky,
tak pěkně zvoní.

✱

Co je to tam za ovčáka
s červenějma nohama,
já ho viděl, když on ho dřel,
strakatého berana.
Pěkné polštářičky
pod jeho nožičky,
neb se zimou celý třese
dítě maličky.

Dej Bůh štěstí tomu domu,
my zpíváme Pánu Bohu,
malému děťátku,
Kristu Jezulátku,
ono dává hrušky, jab'ka,
chléb, žemličky, cukrlátka
a voříšky.
Za vaše zpívání
a koledování
dej vám Pán Bůh požehnání.

✱

Ach, co jsem já se natěšil
na ten boží Štědrý večír,
že se najím štedrovnic,
neužil jsem z toho nic.

Poslala mne moje žena
pro koření do Bydžova,
pro kvasnice do Prahy,

tady byly moc drahý.
Pro běl jsem byl v Miletíně
a pro tvaroh na Zdobině,
v Chomuticích pro mlíko,
bylo mně toho líto.

Pro mandle a pro hrozinky
musil jsem jít do Studynky,
do Vrchlabí pro papír,
to byl mrzutý špacír.

V Kremži jsem byl pro ořechy,
tam byly tuze veliký,
v Dřevnici u Frýly
stavěl jsem se pro slivy.

Pro hrušky a pro jablka
musil jsem jít do Nymburka,
v Lužanech u Fialy
tam jsem byl pro křížaly.

Sháněl jsem to celý týden,
přišel jsem domů v Štědrý den,
koláčů jsme napekli, –
ach, jak jsme se ulekli!

Kvasnice byly zkaženy,
koláče byly sraženy,
žena zlostí skákala,
lopatou mne flákala.

Popadla hned dvě vidlice,
šťouchala mne převelice –
šelmo, viš, co udělám?
ten týden ti jíst nedám.

Tu jsem neměl jiné rady,
musil jsem jít na kolady –
ať si je ta mrcha sní,
ty koláče sražený. –

Koledy moravské

Od Telče:

Na nebesích hvězdička vychází,
že se nám narodil Syn Boží.

Narodil se ve velkej chudobě,
neměl než dva anjeličky při sobě.

Ti andělé překrásně zpívali,
to malé děťátko vítali.

Spíš-li, hospodáři, čili nespíš,
také-li nám koledy udělíš?

Panenka Maria kázala,
aby se nám koleda dávala.

Udělte nám vaší štědrý koledy,
šak vám zas Pán Bůh nadělí.

✱

Svatý Štěpán koledoval,
byl od židů kamenován
v údolí, údolí
před Jeruzalémem,
nyní se raduje
v nebi s Kristem Pánem.

Podťe, dítky, zazpívejte,
Krista Pána přivítejte:
Vítám vás, vítám vás,
Pane Jezu Kriste,
že ste se narodil
z panenky čistě.

Svatý Štěpán koledoval,
chyť pecen ohledoval,
chyť druhý dělil lidí,
chyť třetí dělil děti.

Z Volfíře od Dačic

Pod našim domem pěkná zahrádka.
V tej zahrádce jsou dvě holoubátka.

Dvě holoubátka pěkný červený,
vem, holka, šátek, dej nám koledy.

Ta holka vzala ten bíleý šátek,
dala nám doňho červených jablek.

Červených jablek, taky vořechů:
tu máte, chlapci, máte koledu.

Já jsem malá panenka,
přišla jsem pro jablinka;
oříšky mně taky dají,
jen se na mne nehněvají;
zaplať jim to Pán Bůh sám,
naposledy svatý Jan.

Pěkně prosím, odbydou mě,
nemám tu kdy stát,
já musím jít do Betléma,
dítě kolíbat,
neb ten Ježíš přesvatý,
však on jim to zaplatí,
slibuje jim nebe dáti,
slibuje jim nebe dát!

Hopsá, pacholátka i malá děvčátka,
už vám nastává vánoční památka.
Do Betléma půjdem,
koledovať budem;
co tam učujem,
povídať vám budem.

Narodilo se tam o půlnoci dítě,
díte tam, Janičku, do Betléma rychle;
poneseme dary,
co nám mamy daly:
dvě husy pečený
a jahňátko malý.

A Márynka hlupá na ruky si fúká,
že sa ona bojí velikého horka;
a Kačenka nés'a, až sa všecka třásla,
červených jabúček plný košíček.

Narodil se Ježíšek,
kópime mo kožíšek;
hodně dlóhé chlopaté,
abe mo bel po pate.

Z Lísně:

Za Betlémem na salašo,
tam se vovce dobře pasó,
poženem tam, bratrové,
do vostruhe zelené.

Tam se bodó dobře pásti,
me si mužem vohěň klásti;
hodně sobě zatopit,
kaše sobě navařit.

Te, Petříko! vohěň skládé
a na vovce pozor dávé,
mosíme se zahříti,
bodem kašo vařiti.

Copak dáme Ježíškovi,
maličkýmo panáčkovi?
Zavoléte Marušku,
hať napeče koláček.

Pochválen buď Ježíš Kristus vinšujeme vám,
hospodáři, hospodyně, i vašem dítkám,
z daleka se bereme, novinko vám neseme,
že se Kristus Pán narodil v městě Betlémě.

Veletěla ze zeleného háje sojka,
pásli vovce pastýři, jedli kašo z hrnka.
Šak me s vozem nejedem, soché řepe neberem,
co nám dáte, to nám dáte, to všecko vezmem.

Já su malý hošíček
a mám pěkný košíček,
ten je plný oříšků,
ponesu ho Ježíšku
do Betléma.

Bratr můj taky
chytne tři ptáky,
jednoho slavička,
druhýho stehlička,
třetího pěknýho,
bílýho králíčka.

Z Lanžhota:

Já su malá růžička,
vykvetla sem z košíčka,
koledovat neumím,
já se za vás pomodlím.

Koledy slezské

Z Pustějova:

Pasli smy ovečky v jedné dolině, ve velikém hušču
v jedné březině: ony se nam potratily a my smy
tež pobludili až ku Betlému.

Přišli smy k Betlému, tam panenečka
pěstuje díťátko jak andělíčka.

To dítě mžíká očkama, rado by do tanca,
cupe nožíčkama.

No, Jeničku, no, Petříčku, složímy se na muzičku,
na švrlikanu.

Začli jim švrlikať, Josef byl stary, neuměl tancovať,
skakal bez vлады.

Komůrečka se zachvila, panenečka se rozsmila:
cha-cha, chacha, spadnul s valacha.

Ze Skalice:

Deň Božího narození: Veselte se, lude,
že nam přišel z narození vesely deň všude.

Deň paňsky, deň paňsky, vesely deň paňsky.

Anjelove se raduju, „Gloria“ zpivaju.

„Aj, co je to za novina?“ uši nachylaju.

Gloria, gloria, co to za novina? Cuže tak skočetě,
co to za příčina?

Do Betléma běželi, v huňky se oďali;
tam Ježíška malinkého v jesličkách nalezli.
Trum bum bum, trum bum bum na rohu trumběli.

Kuba s Bartkem patřili, co se to zde znači,
že se Pavel s Vavřinem tak vesele roči:
Volali, pytali, co to za novina? Cuže tak skočetě,
co to za příčina?

Matysek od radosti převrotil kozelka,
a Petrovi se syrem odpadla kobelka,
a Jan se Simunem hajduka skokali,
z narození díťatka tak se radovali.

Nuže, i vy, male dítky, vesele zpívejťe,
Panu Bohu všemocnému čest a chválu vzdějťe!
Trás, trás, rukami traskojťe! Cup, cup, nohami
cupkojťe!

Organista na organoch něch vesele hraje,
cimbalista na bumbelku něch tež přibíjaje!
Bum, bum, něch tež přibíjaje!

A slaviček, maly floček, něch veselo zpivo
a vrubelek se sčihelkem něch se k tomu mivo!
Cr, cr, něch se k tomu mivo!

Nuže, i vy, mladí, staří, nizko se klonějťe,
šive brady i s glovami k zemi nachylejťe!
Tak, tak, o, náš mily Pane! Něch se num,
něch se vum všeckno dobře stane!

Z Kravař:

Pohleď, pohleď, co se sviči,
přes zeleny kopec,
ty ovečky běhaju,
přes potůček skakaju.
Aha pity aha pity,
k Betlému spichaju.

A cuž vy tež daruječe,
vy, paně hospodař?
Ja daruju klobásu,
tříkrát se s ním opášu.
A to temu Ježíškovi,
to ja mu doněsu.

A cuž vy tež daruječe,
vy, pani hospodyň?
Ja daruju plenečky
a zlaté peřinečky,
a to temu Ježíškovi
do tej kolibečky.

A cuž vy tež daruječe,
vy, švarne dževuchy?
My darujem věneček
a zlaty prsteneček.
A to temu Ježíškovi
do jeho jeslíček.

A cuž vy tež daruječe,
vy, pani synové?
My darujem voničku
ze zlateho hřebičku,
a to temu Ježíškovi
pro jeho mačičku.

Z Frýdku:

Dva strnadli v povětrí lítali.
 Hej koleda!
 Dva kaploni v stodole mlotili.
 Hej koleda!
 Baran veze ze mlyna na voze.
 Hej koleda!
 Kočka myši, kocour vodu noši.
 Hej koleda!
 Hus sedlata s křídlem pec vymetá.
 Hej koleda!
 Liška sadze, pecenečky hadze.
 Hej koleda!
 Vlk dobývá, nic mu nepřibývá.
 Hej koleda!

Ze Sedliště u Frýdku:

Šulome se, šulome se – koleda,
 pana sobě hledáme – koleda.
 Pan sedí za stolem – koleda,
 brínko sobě tolařem – koleda,
 Pambu mu jich těž naspoř – koleda,
 snad num do těž s jeden groš – koleda.

✱

Panimamo, na tym srubě
 hñiju vam tam jabka hrubě,
 dítě vy jich přebíráť,
 bystě nam tež mohli dať.
 Nédavajťe nam jednoho,
 bo se zbijem kolem něho,
 dajťe nam tři nebo štyry,
 ať se s nima podělímy.

Z Janovic:

Chodil Ščepan po koledě celú noc
 a vzal sobě Pana Krista na pomoc.
 Pana Boha i Panenku Mariji,
 je-li doma ten hospodoř či něni?
 O, hospodoři, čo děloš či čuješ,
 ešli ty nom koledičku hotuješ?

Z Neplachovic:

Šla Marija z rana do kostela,
 posluchati mše svate, nešpora.
 Potkala ju tam svata Alžběta.
 „Kaj to iděš, sestřičko ma mila?“
 „A ja idu, sestro, do kostela.“
 „Nechuď ty tam, sestřičko ma mila,
 bo ja sem tam včera rano byla.
 O Tobě tam lude povědaju
 a proroci zdavna prorokuju,
 že si Ty ta Panenečka čista,
 maš porodiť Pana Jezu Krista.“
 „Kerak by to mohlo býti,
 by ja mohla Pana poroditi?“
 Zavítaj juž, Pane Jezu Kriste,
 z tej Marije, z tej Panenky čiste!
 Ty se zrodiš Jana pozděž v letech,
 budu kvitnuť všudy všecke květa.
 A ja se narodim v ty vanoční hody,
 budu mrznuť všudy všecke vody;
 budu zimy, prašať, metelica,
 něuvidiš ptačka – křepelica.

Ščastička, ščastikovati, koleda se štěstím na Moravě a ve Slezsku. Na Valaších na Štědrý den po večeri přinese čeledín z lesa „ščastičku“, jedlovou větvíčku o třech vrškách, a vstřčí ji do hnoje. Časně ráno před jitřní jde děvečka na potok, nabere třikrát proti proudu vody („jordánky“), vezme „ščastičku“ a namáčejíc ji ve vodě kropí všecky domácí, když ještě leží, takto říkajíc: „Pochválen buď Ježíš Kristus. Pámbů vám daj dobrý deň, výš vodička lež (než) oheň.“ Potom ščastikuje jako na Štědrý den. Tu všichni povstávají, „jordánku“ vylejí na mísu, do ní si vloží každý po penízi a pak se umývají. Potom jde děvečka s vodou do chléva a do ovčírny, kropíc dobytek a ščastikujíc i jemu. Ščastička se pak rozčesne ve tré, jeden vršek se vstřčí pod poval (strop) v jizbě, druhý ve chlévě a třetí v ovčírně, kde zůstanou rok.

V *Mašůvkách u Znojma* chlapci jdouce po koledě nosí *štěstí*, tj. prut z břízy nebo z chvojky uříznutý, strčený do hrnce, na němž jsou nastrčeny jablka, kadlátky, hrách, kousky ze sukna na způsob růžence. Dole utvoří chlév, do něhož dávají změnění, tj.

štěpový mech, a do jeslí pokládají děťátko a k němu holubičku. Jdouce pak zpívají ná-
pěvem podobným koledě:

Ščestí, zdraví, pokoj svatý
vinšujeme vám,
napřed pánům hospodářům
a potom dítkám.

Z daleka se vedeme,
novinu vám neseme,
co se stalo, přihodilo
v městě Betlémě.

Narodilo se tam dítě,
leží na seně.

Narodil se tam Spasitel,
posílá mě k vám,
udělte mu koledničku
a já mu ji dám.

Chlebička nechce bráti,
nakrmila ho máti;
pár dukátů na zemličku
máte poslati.

✱

Vinšujem vám ščestí, zdraví,
svate Boží požehnání.
Požehnání toho domu,
co dobrého, všechno k tomu.

Nesem vám dobrou novinu,
dal Pan Bůh šťastnou hodinu,
Panna syna porodila,
panenství neporušila.

Porodila ho v Betlémě,
mezi hovady na seně,

Duchem svatým ho počala,
nynej, nynej mu zpívala.

Zpívali jemu anděle
svate písničky vesele.
Daj vám ščestí, mili paní,
ať se vám na koně daří.*

**Variant:*

Nejprv, pane hospodáři,
ať se volí, ovce daří;
co ste prodali z stodoly,
dejte groš, dva do toboly.

Ten rok velmi šťastný bude,
obrodí se vám cibule,
křen, mrkev i sladké zeli,
řepa, ředkev s petrželí.

Obrodí se vám pšenice,
ječmen, žito i jařice,
naplní se vám stodola,
zaraduje se tobola.

Proto nás tu nezdržujte,
spěšně váček rozvazujte.
A již písničku zavírám,
poberu se od vás jinam.

A vám, paní hospodyně,
ať se vám daří na svině,
a ať mate kravy dojne
a po nich užítky hojne.

Krávy se budu teliti,
svině se budu prasiti,
Kury, husy budu něsti,
buděť měť všeho dosti.

Kera je dobrá matička,
da nam kusek makovnička
a da nam toho kolače,
ať nam to dítě neplače.

Kery poctivy mládenec
da nam groš česky na věnec;
Esli nam da o groš více,
to buděť měť na střevíce.

Kery nam nic něchce dáti,
ten peníze s míškem ztratí
a dostane zlu odměnu,
škaredu dudlavu ženu.
Zla žena je đura v střěše,
a dy přši, všudy teče.

Kera poctiva děvečka
da groš bily do pytlíčka,
esli nam da o groš více,
to buděť měť na střevíce.

Kera nam nic nechce dati,
ta se němíni vdavati
a dostane zleho muže,
co z ni budě dříti kuže.

Amen, amen, ať se staně,
ať se nam to nēdostaně,
takového zleho muže,
ať nam nedře naše kuže.

Se „ščestím“ na *Opavsku* a v býv. prus. Slezsku nechodí, té radosti okoušeji jen
chudobné děti na českém Těšínsku. V Janovicích nás poučili chlapi, jak se „ščestí“
dělá. Z jedle se nařeže halouzek, „četená“ zvaných, a to takových, aby prostřední
delší větévka a dvě proti sobě urostlé ratolesti měly podobu kříže. Když se nosí, praví
se jim „*vinše*“. V Dobré „ščestí“ jest mnohem nádherněji vypraveno, má více halou-
zek, obyčejně pět, uprostřed se upevní obrázek a kolem něho věnec z papírových růží.
Též na větvích je vidět papírové pentle. Ščestí rozdávají se též na Nový rok. V rozle-
hlých osadách, jako např. na Morávce, se dostavují se ščestím kolem 3. až 4. hodiny

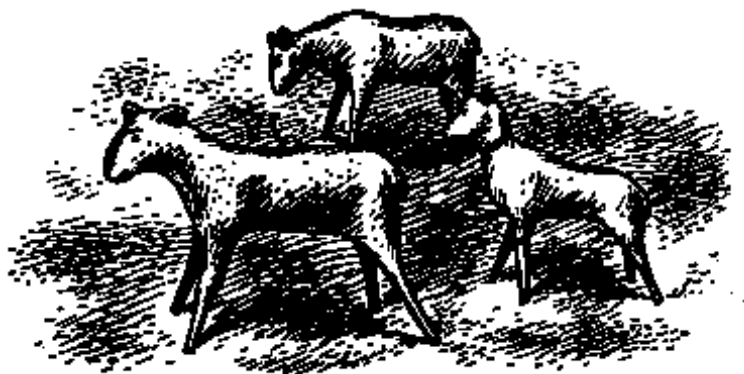
ranní. Když vejdou do jizby, každý vinšuje zvlášť: „Vinšujem vam štěstí, zdraví na tento Nový rok, abyste dočkali Krista Pana napřesrok, ale ni napřesrok, ale na delší čase, co od Boha žodatě, aby vam to Pambu dol, sto kop žita do stodoly, sto tolarů do komory, s menšími hřichami a větču radostu, do pokladnice čtyry tisíce a k tomu ještě více, statku rozmnožení, hřichů odpuštění, a po smrti kralovství nebeské.“ Dítky bývají podělovány za štěstí a vinšování penězi, ovocem, chlebem atd.

Děti v Čechách *chodívají se štěstím* na Štědrý den a Nový rok. Koledy českých dětí shodují se skoro doslovně s popěvkou a říkadly dětí moravských a slezských při šťastíkování. Upozornil např. Frant. Rosůlek z Pardubic, jak bába z Mělic chodíc na *Přeloučsku* s obrázkou, s proutkem, s betlémem, zpívala obdobně, jako jsme již poznali šťastíkování.

„Štěstí, zdraví, pokoj svatý
vinšujeme vám.
Nejprv pánu hospodáři,
pak vašim dítkám.
Zdaleka k vám jedeme,
noviny vám neseme,
co se nám jest narodilo
v městě Betléme.

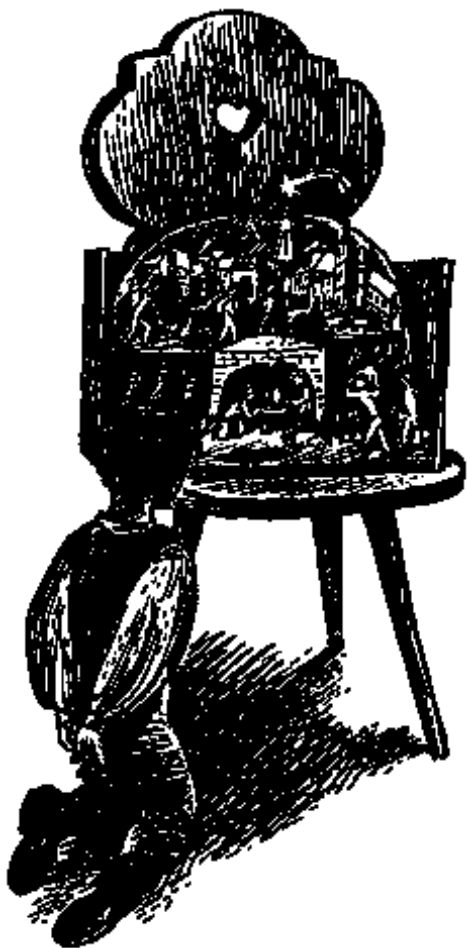
Narodil se tam synáček,
posílá mne k vám,
byste mu koledu dali,
vždyť já mu ji dám.
Chlebička nechce bráti,
nakrmila ho máti;
rač tolárek neb dukátek
máte poslati.

Pěkně prosím, odbyďte mne,
nemám tu kdy stát,
vždyť já musím do Betléma
dítka kolébat.
To dítko jest bohaty,
ono vám to zapletí,
až se budete po smrti
s ním radovati.“

Ovečky z Vocilkova betlému z moučné praše.

JESLIČKY, BETLÉM

Obyčejem cizího původu zaveden u nás dnes již nezbytný vánoční stromek, ale starší obyčej, po česku rázovitě upravený, nabádal o Vánocích *stavět doma jesličky, betlém a chodit s jesličkami*. Jesličková skupina měla názorně připomínat narození Páně s celým ovzduším lidového pastýřského a venkovského života, s vévodícím hradem a městem nahoře, s andělem vznášejícím se nad jeskyňkou, nad chlévem, s nápisem: Pokoj lidem dobré vůle! Ať již kdo prožil zlaté mládí, prohřáté štěstím rodinného života, v nezapomenutelném a drahém domově v kruhu otce a matky, sourozenců, nebo ať vzpomíná v pozdních letech na teskné chvíle, jak žil od mládí v opuštěnosti a slzách, jak skoro záviděl jiným, šťastnějším slast rodinného života, osamělý, osiřelý záhy na pouti pozemské, bez tepla lásky matčiny a ochrany otcovy – každý přece jen rád zalétne na Štědrý den upomínkou k jesličkám, na něž se v dětství těšival, u nich se radoval, nebo při nich zapomínal, co soužilo a oči vložilo ve svírající tesknosti a bolné vzpomínce. Kouzlo jesliček!... Odložíme zdánlivou lhostejnost i obvyklou škrabošku odměřeného, denního života, plného starostí a klopot, a zamyslíme se, vrátíme se ve vzpomínkách do domova, do dětství, a přisvědčíme Vrchlickému:

A staré písně v duši znějí,
a s nimi jdou sny jesliček
kol hlavy mé, jak ve závěji
hlas traticích se rolníček.

Zdařilou knihu o jesličkách vydal Karel Procházka. Procítěným, srdečným a dojmavým slohem poučuje, co jsou jesličky, kdy se jimi začala oslavovat památka narození Páně, jak z nepatrného zárodku vzrůstá a mohutní obyčej všude jinde, i také u nás v Čechách, na Moravě i na Slovensku. Celou knihou vane dobrý úmysl spisovatelův, aby kniha přispěla nejhojnější měrou k uchování, oživení a rozšíření obyčeje stavět betlém v kostelích i v rodinách, ježto betlém, jesličky látku o narození Páně hlouběji vystihnou nežli všeobecně nyní rozšířené, jednotvárné nebo okrasami přeplněné vánoční stromky.

Náš lid představoval si betlém při výrobě figurek i seskupení celku po domácku, podle českého života, s laškovným živlem světským, vnikajícím do rozvedeného líčení biblického – řadou skupinek, výjevů, řemesel ze soudobého života českého, jak se touto výrobou rozmanitě utvářel, ať tištěný na papíru, malovaný na dřevě, upravený z vosku, ze dřeva, ze sádry apod., prostě nebo s pohyblivými stroji, více méně umělými, ať v domácnosti nebo v kostele, ať při obchůzkách a hrách koledníků s jesličkami, nebo když se jesličky rozšířily ve zvláštní vánoční divadelní výjevy. Překvapuje tu primitivnost u starších figurek a skupin, i zase dovednost u novějších jesliček, v nichž se vždy podle původu obráží souvěký život, kroj, náradí, domácnost, představy o narození Páně. Nevyhýbáme se dále ve věcné souvislosti ocenění umělecké tvorby při výrobě jesliček. Za vrchol pokládáme roztomilý betlém Mikoláše Alše, vydaný Dědictvím Komenského.

Vraťme se k Procházkově knize o betlémech, kde se také zmiňuje o tom, že vedle jiných vánočních dětských a loutkových her bývaly v Praze v první polovině XIX. století i po českých městech v téže době pořádány jesličky s živými figurkami, dětmi a současně i dospělými.

Jesličky hráli buď na soukromých divadlech, nebo chodili po domech a po ulicích v průvodu četných zvědavců. Na jevišti v pozadí byly buď obvyklé jesličky z papírových panáčků nebo z figurek z chlebového těsta. Při obchůzkách nosili koledníci jesle nebo obrázek narození Páně a postavili jej v pokoji na rohový stůl. Pak přicházeli k jesličkám druh po druhu, odříkávali svoje vážné, žertovné i čtveračivé projevy a malebně se seskupili k závěrečnému společnému zpěvu „Narodil se Kristus Pán...“.

Podle zprávy K. Procházky a podle pamětí JUDr. Šlechty a jeho choti Irmy i podle zlomkovitých zpráv, zaslaných Českému lidu, pokusil jsem se upravit pravděpodobný obrázek „živých jesliček“. Lidový nevinný žert a vtip jsem ponechal. Úbory, šaty byly prosté. Také hra nebyla strojená, umělá. Jak nadšeně byly přijaty tyto „živé jesličky“, poznal jsem na besedách, pořádaných za doby Světové války na Žofíně v Praze. Mým řízením byly tu předváděny staročeské obyčeje, obrádky a výroční slavnosti na nedělních schůzkách, které jsem pojmenoval „Hrátky a přástky“.

O Vánocích byly sehrány „živé jesličky“. Tato staropražská selanka byla uvítána s nadšením a byla pak opakována v Praze i po venkově. – Často mne žádali, abych tuto vánoční hru vydal tiskem.

Tuto ji otiskujeme z rukopisu jako příležitostnou hru pořadatelům vánočních besed.

Pastýř ze slovenských jesliček.

ŽIVÉ JESLIČKY

Staropražský obrázek z čtyřicátých let 19. století

Kolednice (nese jesličky nebo obraz narození Páně, jež postaví na stůl v pozadí): Slyšte nyní, láskyplní křesťanové roztomilí, budem zpívati, koledovati, Ježíška na svět vítati. Vítejte ho, manželové, vítejte ho, sirotkové, vítejte, vy vdovy – v nouzi ztrápení, Krista Pána narození. Leží v jeslích Jezulátko, krásné spanilé pacholátko, vůl a oslíček ho zahřívají, Ježíška na svět vítají. Nemá ani chatrnou peřinku, leží tam na seně v chlívku, a to v bídných jesličkách, ani ne v plenčičkách. Přišli mu hrát po chudobě. Antoš měl dudy při sobě, Josef s píšťalou, Bartoš s húsly hráli krásnému Ježíšku. Baltazar nesl berana s ohnutýma rohama, za ním Františka nesla v košíčku krásná jablíčka Ježíšku. Miluška mléka džbáněk a Zuzanka povijánek, trošku krupičky nesla Maruška na přivitanou Ježíška. Pepička nesla pár vajíček, Voršílka zas pár hrdliček, Evička také, chudobná panna, jen Ježíška líbala. Nad tím radostí Maria Panna srdečně si poplakala a svatý Josef dary přijímal, před Ježíška pokládal. – (Obřácena k obrazu): Protož my všichni Ježíška vítejme, jeho slavné narození ctěme a chvalme. Ježíšku, pro tvé narození slavné tebe žádáme, odpusť hříchy, nepravosti naše, které pácháme. Z této pak slzavé smrtelnosti přiveď do radosti, v království věčné, místo bezpečné. – (Klekne, sepne ruce): Před jesličkami poklekněme, již se pousmějeme i popláčeme. Smutku, pláče hoden jest ten, který narozen jest. Dudy, píšťalky naštemujeme, očička Ježíškova rozveselujeme. Rozveselíme se tím také sami. – Ježíšek novorozený budiž s námi. Amen. (Odstoupí dozadu.)

Kominík (přijde): Já jsem chasník kominický. Na to, Ježíšku, nic nedbej, že jsem celej černej. Já jsem černý kominík, chci já se oženit. Nechce mě panna žádná, že jsem černej jako vrána. Musím si vdovu vzít. Já jsem kominík tuze veselý. Když já lezu do komína, kde visí tučná uzenina, kuchařka na mne buble, že jí padají saze na nudle. (Odstoupí.)

[Když figura odřiká koledu, ustoupí dozadu, aby nakonec vznikla malebná a pestrá skupina, zpívající „Narodil se Kristus Pán“ ...]

Ponocný: Já, ponocný, se mám hůř než pes, musím hlídat ves. Pes do slámy ně-kde vleze, zaspí zloděje, když leze, a já svou holí hájím stodoly. Jiný směle spí u rodiny své; jiní mají dobrý bydllo, a já musím jak strašidlo po vsi choditi a psy buditi. – (Hlasem dvanákrát napodobí troubení): Hút, hús, hús... (Pak vážně, zpívavě): Chval každý duch Hospodina, i Ježíše, jeho Syna. Odbila dvanáctá hodina. Opatrujte světlo, oheň, ať není žádnému škoden. Odpočiňte s Pánem Bohem. – Desátá hodina a první čtvrt, mnohým lidem nese život a smrt!

Kolednice: Nejprv, pane hospodáři, ať se voli, ovce daří; co jste prodali ze stodoly, dejte groš, dva do toboly. Ten rok velmi šťastný bude, obrodí se vám cibule, křen, mrkev i sladké zelí, řepa, ředkev s petruželí, obrodí se vám pšenice, ječmen, žito i jařice. Proto nás tu nezdržujte, spěšně váček rozvazujte. A již písničku zavírám, poberu se od vás jinam. A vám, paní hospodyně, ať se vám daří svině, ať máte krásy dojně a po nich užítky hojné. Která je dobrá matička, dá nám kousek makovnička, a dá nám taky koláče, ať nám Ježíšek nepláče. Který je poctivý mládenec, dá nám groš český na věnec; jestli nám dá o groš více, to budem mítí na střevíce. Která nám nic nechce

dáti, ta se nebude vdávati, neb dostane zlého muže, ten z ní bude dřítí kůže. Amen, amen, ať se stane, ať se vám ho nedostane, takového zlého muže – ať vám nedře vaši kůže.

Havíř (nese v pytli uhlí): My havíři, havrani umazaní, kdo by k nám šel do díla? Ve dne v noci pracujeme, máme těžká kladiva. Ta neděle, krátká chvíle, ta se dobře nám daří; tu se pěkně vystrojíme, chodíme jak písaři. S pannama se vodíme, po hospodách chodíme – a když přijde pondělíčko, zas do šachty musíme. Náš milý Ježíšku, když nemáš kožíšku, neseme ti uhličko, abys zahrál těličko.

Sedlák (se snopkem obilí, slámy): Všichni lidé se mne ptají, co jsem já zač, co jsem já zač, a já jsem jim odpověděl, že jsem oráč, sedlák oráč. Nejsem řezáč, ani sekáč, šidlař, mydlář, mlynář, vidlař, ani motovidlař. Ježíšku, nynej, dřímej.

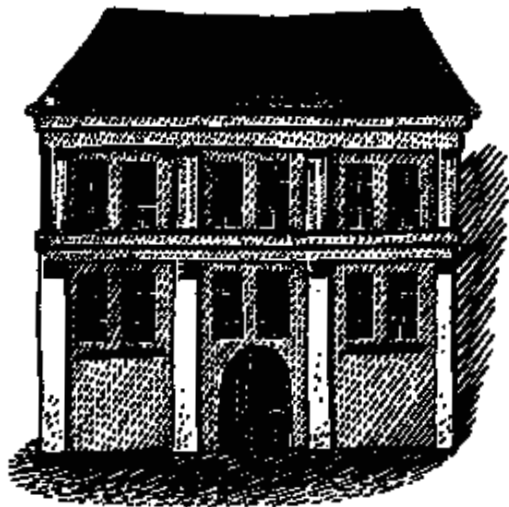
Zahradnice (s košíčkem květin): Já mám pěknou zahrádku, já mám pěknou zahradu. Rostou tam v ní růže, žádný k nim nemůže. Já fialky, růže utrhu, do Betléma poběhnu, dám Ježíškovi do jesliček, aby se vyspal u kytiček.

Pekař (veze na trakárku velikou vánočku): Preclikář a pekař peče preclíky, housky, uštípuje kousky; pekařka mu pomáhá, aby byly hodně malé, uštípujou oba dva. Tobě, Ježíšku malý, neseme dnes dary, vánočku, housku štědrovnici, abys hladem neplakal v noci.

Myslivec (s ručnicí, brašnou a s karabáčem, kouří z dýmky): Ach, což jest hezká věc, že jsem já myslivec. My jsme švarní myslivci, máme svoje psy a psy. Jeden dělá: haf, haf, haf – a ten druhý: ňaf, ňaf, ňaf. Holá, holá, hola, jen v lese srdce myslivce se třese. Ať vítr fouká, bouří, jen když má dýmka pořádně kouří. Zastřelím já srnku, jelena – poneseu Ježíškovi do Betléma.

Poustevník (při vchodu rukou požehnává): Já jsem poustevník, muž svatý. Přiletěl mi za okno ptáček jeřabatý. Přiletěl, zařukal, radostnou zprávu dal, že se Kristus Pán narodil, štěbetal. Uvítejme Jezulátko plesáním a písněmi? Chvála Bohu na výsostech, pokoj lidem na zemi.

Kolednice: Pán Bůh zaplať za koledu, pane hospodáři! A vám taky, paní

Dům a Jezulátko z jesliček Antonína Veselého, horníka z Příbramě.

hospodyně! Ať se vše daří, co máte na poli, v zahrádce, na roli; slívky, jab'ka, pšenice, žito, jařice. Každá kura po třikrát do roka ať kuřátka má, každá kachna čtyřikrát do roka ať kačátka má; kura praví: kur, kur! a kohoutek: kykyryky! Ať máte plný dvůr, a to samých kur!

Rybář (nese v síti ryby): Jsou, jsou na potoce ryby, ráčata, jsou, jsou na potoce raci. Půjdeme na ně, vybereme je při měsíčku v noci. Ryby, ryby, ryby, rak, rak, rak! uděláme my to tak, tak, tak. Ušijeme na ně sobě sáček, uhlídáme, chytí-li se ryba, ráček. Vem, vem, má panenka, mošničku, vem, vem, má panenka, mošnu. Já malinkému Ježíškovi rybičky, raky na rendlíček, aby se napapal Ježíšek, do kuchyně pošlu.

Dráteník (vyjde): Dajte hrnce dratovac!

Kominík: Máš-li pak, dráteníku, pas?

Dráteník: Já mám dost dlouhý vlas!

Kominík: To vidím. Ale máš-li pak povolení na chození a máš-li na to pas?

Dráteník: Pas? Ten já mám kolem břucha (ukáže na břicho).

Kominík: Dráteníčku, to taky vidím. Jestli mi neukážeš hned pas, dám tě zavřít do arestu.

Dráteník: Ale, ale, milospanko. Sak já ten pas neskrývám, tu je na bruchu. Sú na ňom gombiky, knoflíky a pekné kovanie. Taky tam mám knížečku, svaté obrázky a od našeho pana úradníka služného takovej veľký papierok, že všady možem chodit!

Kominík: To máš štěstí, braťko, sic bych tě byl odvedl do šatlavy!

Dráteník: To, milospanko, bych išol sebú, kedy milospanko by išol taky. (Společně oba:) Ale nyní pospíchejme, do Betléma půjdeme, k jesličkám si klekneme.

Mlynář (nese mouku a krupičku): Mlynáři jsou hodní chlapi, když jdou kola: klap, klap. Rádi mlynáři jsou, když jim kola jdou. Proto jsem si kámen koupil, abych hodně lidí loupil. Hej, lup, mlynáři, lup – nadělej si krup! Mlejny jdou, mele se pšenička, aby Ježíškovi chutnala kasička.

Cikánka: Já, cikánka malá, mezi cikánkama utíkám, pospíchám do Betléma k jesličkám. Proč cikáni se toulají, po světě sem tam běhají? Já to chci dnes napravit, Pannu Marii obměkčiti. Poslouchejte, pozor dejte a mne, cikánku, politujte. Před Herodesa krále hněvem svatý Josef s Ježíškem Spasitelem do Egypta utíkali, s Pannou Marií pospíchali. Noclehu unaveni hledali, cikáni v Egyptě ho nedali. Předkové cikánů to byli, co se k Ježíškovi zatvrdili. Řekla Maria Panna: „Postihne vás za to rána. Jako my dnes s Ježíškem putujeme, ochrany hledáme u vaší egyptské země, a vy jste nás zahnali, spánku, klidu nepřáli, nocleh jste nám odepřeli, tak jste byli zatvrzelí, za to vás stihne trest Boží, život váš samé trní, hloží. Budete po světě věčně putovati, budete, cikáni, jen se potloukati, domova stálého nenajdete, pro Ježíška prokleti budete!“ Klekám já, cikánka, před jesličky: „Ó Ježíšku, zlatý, malý, maličký, odpusť nám, cikánům, viny, trpíme dnes cikáni za jiný. Dopřej nám svého slítování, ať nebloudíme do skonání. Po smrti pak v nebi věčně, ať tě chválíme ustavičně!“

Řezník („virtlár“ nese starodávný kotlíček s uzenkami, nebo přes rameno přehozenou velikou jitrnici): Já virtlár, já řezník, oba řezníci, půjdem za Prahu pro jalo-vici. My budem kupovat, my budem smlouvat, budem si panenky pěkně namlouvat. A potom jelítka, jitrničku dáme do hrníčku, a tebe, náš milý Ježíšku, budem krmit po trošičku.

Kolednice (selka): Některá panenka chce se vdávat, neumí kasičku zadělávat. Zadělala, spálila, přišla na muziku, chválila. Když jsi spálila, sněž ji sama, nechoď do hospody, buď rač doma. Kačenka běží, už je u dveří, nese smetánku v hrníčku; Dorotka nese krupičku, Ježíškovi kasičku dá, už je sladká, hotová. (Zamlaská.)

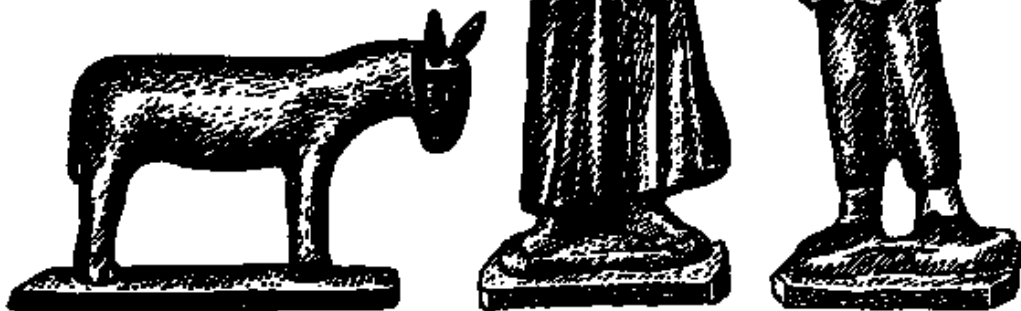
Vandrovní (s tlumokem): Já ubohý vandrovní, jakživ já nemám drobný, ani velký peníze, já nemám halíře. Má jest jen hůl a halena, moje poduška kus slámy, sena. Když já odtud povandruju, dám si šátek na uzel, že jsem já tě, má panenko, tak brzo už omrzel. Ježíšek maličký leží tady na jeslích. Já mu kousek slámy podaruju, odplatí mi to v nebesích.

Krejčí (s cihličkou, s okuláry, míru přehozenou přes ramena): Narodil se krejčí pán, veselme se; šel pro vodu, roztlouk' džbán, radujme se. Oženil se krejčí, neměl chleba k zejtrí. Krájel jedlovou kůrku pod polívku, že bude chutnější. Hejsa, hopsá, má milá, budiž ke mně upřímná, Ušiju ti nový šaty, táta kabát udělá. A já ušiju ovčí kožíšek, aby se zahrál zlatý Ježíšek!

Lampář (s rozsvěcovadlem, tyčí se zapalovadlem na konci): Já lampář veselý, obzvláště pak v neděli, když mám všechno rozsvícený jako o posvícení. Málo piju piva, karty nehrám, jen se dívám. Když já chodím s lucernou, ve tři čtvrti na sedmou, lucerna jde se mnou. Moje žena Kateřina navařila kapusty, abych já byl tak tlustý, jako je ona. Štíhlým já musím být, abych mohl na žebřík lízt a lampy rozsvítit. Žena se jen točí doma kolem pece a tlustá je přitom přece. Aj, aj, v Betlémě se svítí, co to tam má býti?

Kolednice: To na nebesích hvězdička vychází, že se nám narodil Syn Boží. Narodil se ve velké chudobě, neměl než dva anjeličky při sobě. Ti anjelé překrásně zpívali, to malé děťátko vítali. Spíš-li, hospodáři, čili nespíš, také-li nám koledy udělíš? Panenka Maria kázala, aby se nám koleda dávala. Udělte nám vaši štědrý koledy, šak vám to zas Pán Bůh nadělí.

Kořenářka (s košíčkem): Já jsem koře-koře-kořenářka, kořenářka jsem. Pospěšte, mládenci, děvčátka, pospěšte sem. Ježíškovi pod hlavičku dáme voňavou bazaličku. Majoránku dám vdovcům, dobrou mysl mláďencům,

Těstové figurky a oslík k jesličkám Antonína Veselého, horníka z Příbramě.

Koza a ovečka z jesliček z Moravského Horácka.

kapradí pro lásku panenkám, černobýl pro věrnost ponechám. Starému ženichovi dám pelyněk, aby si na hlavu urobil vínek. Mladému hochovi kytičku z brotanu, že tě, můj milý, za muže dostanu. Řimbabu, šalvěj, bedrník, rozmarýnu, heřmánek, zeměžluč, balsám, přesličku, routu, tymiánek, to všecko svařím, lektvar uvařím, aby Ježíšek nápoj silný míval, na těle, na zdraví prospíval. Vítejte, vítejte, Ježíšku náš. Ty jsi pravý náš Mesiáš.

Švícko: Můj mistr sedí na plotě, zpívá sobě o psotě. Snědl kočku s pazourkama, škrábe ho to v životě. Bota leze oknem, mistr ji volá: „Pojď sem! Máš-li něco roztrhaný, zašiju to koncem!“ Kramflekový sídlo, to vám dělalo dílo: vyskočilo na verpánek, přerazilo bidlo. Ten kulatý kámen, ten skočil do kamen, z kamen zase do police – už je tomu amen. – Málo kůže, dratví málo; aby se ti, Ježíšku, dobře spalo, bačkory ti ušiju, kroužkama je pobiju. Zavinu ti nožičky, nohy, abys nezmrzl, Ježíšku ubohý.

Mlékařka (s hrníčkem): Já jsem švarná mlékařka, Ježíškova kuchařka. Není lepší potěšení než kravička v chlívě, ráno mléko nadojíme, večer ho zas sníme. Až já budu velká, bude ze mne selka, přijďte k nám, já vám dám hodný krajáč mléka. Potkal mlynář kominíka, nevyhnuli se, o sebe když zavadili, pohádali se. Mlynář trochu počerněný, kominík zas zabílený – o to se tak hádali, vinu sobě dávali. „Mlynářičku, tiše, tiše, černým na bílým se píše.“ Nechte toho hádání, pospíchejte, vy páni, půjdeme do Betléma brzičko, já utluču ze smetany Ježíškovi másličko. Nynej, nynej! Spinkej, nynej!

Princezna (pitvorně vyšňořená): Já princezna z Nemanic moc jsem měla, nemám nic. Já mám na šaty po pětadvaceti, já mám na šaty po tolaru. Krejčí mi bral míru na archu papíru, krejčí mi bral míru na papíru. U našeho jezera stojí lipka zelená, na té lípě na zelené tři ptáčekové, jsou to moji princové. Jeden praví: „Budeš má!“ Druhý říká: „Snad Bůh dá.“ A ten třetí hovoří: „Mé milé srdíčko, proč jsi tak tuze smutná?“ Ach, proč nemám smutná býti, do Betléma utíkám, co já Ježíškovi dám? Mám jen pět liber mrkve, pytel od mouky, dva pytlíky viky, čtyry homolky. Roztrískaný rendlík, čtyři vařečky, mísu planých jablek, zlámané necky. Přidám k tomu grošiček tobě, Ježíšku, na perníček; Ježíškovi na kasičku, osladí si svou hubičku, aby on libě spal, své matičce pokoj dal. Hajej, nynej!

Malinký koledníček: Já – já – já jsem přišel k vám, abych řekl vám, že, že, že je dnes koleda. Kdo mi dnes něco dá, rád to uhlídám. Kdo mi nedá nic, ten je ze Škudlic. Já se na něj zamračím, jako medvěd zabručím, potom půjdu pryč. Ó matičko božská, šup do kapsy houska, ať je tvrdá nebo měkká, však ona se zchroustá. Kdo mi dá housky jen čtvrt, pošlu na něho smrt. Kdo mi nedá nic, ani voříšek, provrtám mu kožíšek.

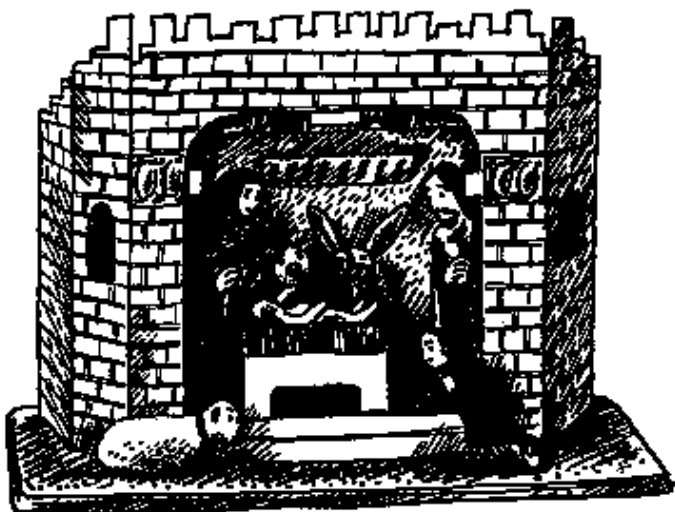
Malinká kolednice (přijde s úsměvem naposledy): Já, malinké děvčátko, nesu z růže poupátko. Přidám tobě, Ježíšku, do toho tvého věnečku. A já už víc povídat neumím, ale za vás všechny u Ježíška se pomodlím! Vyviň, vyviň svou ručičku, ó božské pacholátko. Já do ní vtisknu hubičku, ó sladké Jezulátko!

(Skupina všech koledníků nyní poklekla, nábožně dívala se chvíli na obraz Ježíška v jesličkách, nebo na jesličky a nadšeně zantolila vánoční píseň:) „Narodil se Kristus Pán, veselme se, z růže kvítek vykveť nám, radujme se! Života čistého, rodu královského, nám, nám narodil se.“

JESLIČKY A HRY S JESLIČKAMI

Podívejme se na *jesličky a hry s jesličkami*. O Vánocích vloží krkonošský horal všechen náboženský vznět do dramatizování děje narození Krista Pána postavením si většího nebo menšího betléma, ladně seskupeného obrazu města Betléma, chlěva s děťátkem, před nímž klečí Panna Maria a sv. Josef, výše na stráních pastýři nesou dary, ovce se pasou. Nad Betlémem vznáší se anděl, zvěstující Kristovo narození. Živá obrazotvornost lidových umělců-řezbářů přimísí k biblickým postavám lidi z naší doby: kominíka na komině, pana otce před mlýnem, chudého tkalce běžícího s rancem k jeslím, darovníky, přinášející na trakařích, na krusnách a v koších štědrovnice a vše, co kdo může dát.

Na takový betlém sestavený „starým Mařatkou – botařem“ ve Vysokém nad Jizerou vzpomíná spisovatel Zdeněk Rón: Před Vánocemi byly naše návštěvy nejčastější... Mařatkovic měli betlém. Byla to krása! Po dvou stranách světnice pod stropem vznášela se jako fata morgana miniaturní krajinka, bůhví, z kterého dílu světa. Ale pan mistr o ní říkal, že je „tu vod nás“. I „Třícký vercha“ tam byla, „Marinků kříž“ (při narození Kristově!) – všecko, všecinko, „celý hora“. Města s pyšnými hradbami

Jesličky z vánočního trhu v Klatovech.

a vězemi hrdě se vypínala na vysokých skalách. Před branou stálo vždy několik stromů, hlavně palem (v Podkrkonoší!) a pod nimi si hověl pastýř, dohlízející na stádo oveček nedaleko se pasoucích. K městu vedla uzounká cesta a po ní kráčeli „daráci“, jeden za druhým, jako vojsko. A každý něco nesl. Jeden chléb, jiný ovci, peřiny, cibuli, slepice (to Panně Marii), plátno – a se vším tím pospíchali k jeslím. Při hlavní silnici stály hospody a u nich vesele vyhrávali dudáci, houslaři a pozounisti darákům do kroku. A každý poutník měl své jméno – toť se rozumí, že to byli vesměs známí lidé z okolí. A nejzajímavější částí byly jesle s Kristem. V rohu světnice, uprostřed betléma, otvírala se veliká sluj a v ní na seně hověl si ten, který přijít měl, usměvavý, s velikou září kol hlavy, baculatý a žehnající všem, kteří se mu přišli poklonit. Panna Maria blahosklonně děkovala dárčům a sv. Josef klidně přihlížel práci vola a osla, zdatně dýchajících na Jezulátko. A kolem sluje stáli v pevném šiku vojáci v plné zbroji. – I andělé, připevnění drátky ke stropu, vznášeli se nad tou ladnou směsicí, aby i oni svou hrůvu složili Kristu. Krátce, co napsal evangelista, pan mistr Mařatka věrně urobil, podle svého opravil a leccos tu a tam přidal, co ještě za apoštolů nebylo. –

Betlém je o Vánocích nejdůležitější ozdobou i tkalcovských chalup v Podkrkonoší. Již delší dobu před vánočními svátky přinášejí se z půdy figurky do betléma, opravuje se poškozená barva anebo oděv daráků, aby o Štědrém večeru majitel postavil svou chloubu v koutku světnice, ozářenou třeba jen malou olejovou lampičkou. Od nejmenších papírových betlémů až do velikých, s vyřezávanými a ozdobnými figurami, jež pokrývají třeba celou stěnu světnice, a konečně i do oněch, v nichž se vše pohybuje, chodí a otáčí se – všechny v největší uctivosti jsou považovány za posvátný oltář.

Na Štědrý den konají se již modlitby před postaveným betlémem. Na sv. Štěpána navštěvují se rodiny s dětmi navzájem, aby se pomodlily u sousedova betlému.

Po chalupách o Vánocích chodili přistrojení pastýři, andělé, čerti a mládenec řečník, nosili s sebou malý betlém a přednášeli vánoční říkání. Co tu poezie, co uslechtilých dojmů zavane myslí prostého tkalce v chalupě, která ze všech stran roštím a mechem obložená mnohdy jen střechou vyhlíží nad sněhové vrstvy.

Stůl horalův není pokryt lahůdkami, na Boží hod prostý vánoční oběd, jen snad o černého kubu bohatší, naplňuje jeho chudou mísu a připomíná mu mimořádný svátek, ale podívaná na pěkný betlém, péče o nové a nové figurky, prostá ozdoba dřevěných nebo papírových domků betlémských, nové přebarvení královských hávů sv. tří králů, toť onen sváteční, povznášející dojem, který z Vánoc činí i svátky naší chudiny.

Až do let šedesátých vždy v čase vánočním chodívalo po starém zvyku v okolí Jilemnice pět výrostků provozovat zvláštní kolednickou hru. Jeden z nich představoval anděla; přes oblek měl bílou košili, opásán byl červenou šňůrou, na krku měl červený šátek, na hlavě vysokou čepici se zoubkovaným okrajem z pozlaceného papíru. Dva byli pastýři či „Kubové“, s vysokými pastýřskými holemi a brašnami, v obyčejném obleku, podle možnosti podobném starému kroji pastýřskému. Mládenec byl v obyčejném obleku, ale šůsky nastrojené na způsob dřívějšího vojenského „fráčku“, s portami z pozlaceného papíru, po boku dřevěnou šavli v pozlacené pochvě, v ruce dřevěnou pokladničku. Poslední figura byl čert, vsecek černě ustrojený, s nezbytnými rohy a vyplazeným jazykem z červeného sukna.

Nesouce malé jesličky vešli do světnice. Pastýři poklekli před jesličkami a všichni počali zpívat: 1. Co to znamená medle nového, neviděli jsme nebe tak jasného; hvězdy překrásně svítí, musí tam něco býti. 2. Anděl v oblacích krásný se vznáší, všemu stvoření radost přináší; sláva na výsostech Bohu, na zemi pokoj lidu!

Anděl: „Gloria, gloria in excelsis Deo! Já, anděl s nebe poslaný, všem pastýřům jsem podaný, byste vstali a nespali, Ježíšku čest a chválu vzdávali; vemte trouby a housličky, postavte se před jesličky, zahřejte děťátko malému, na tento svět poslanému.“

První Kuba: „Kubo, Kubo!“

Druhý Kuba: „Co mně chceš, vejtrubo?“

První Kuba: „Vstaniž hbitě na úsvitě, pozdravme to krásné dítě! Poslyš andělské noviny, co nám zvěstoval nyní, že se nám narodil Spasitel, celého světa Vykupitel.“

Druhý Kuba: „Ách, medle, medle, kudypak my tam půjdeme, když my žádné povědomé cesty nevíme?“

První Kuba: „Já, starší Kuba, z ovčína vezmu berana na svá ramena, a co ty, bratře?“

Druhý Kuba: „Já krajíc chleba a pár homolic.“

Anděl: „Sem pojdte, pastýři, do Betléma, brzy sem, sem pojdte, nemeškejte, ať vás – cesta nemrzí!“

Oba Kubové: „Copak nás voláš, co tam nového máš, neb anděli, pověz medle, co tam nového máš?“

Anděl: „Narodil se jest, v jeslích položen jest náš Spasitel, Vykupitel, právě o půlnoci dnes.“

Oba Kubové: „Už my nemeškejme a na cestu se berme, to děťátko, to robátko uctivě přivíjeme.“

První Kuba: „Já, Kuba starší, bratři pastuši, přináším tobě, Ježíšku, malý panáčku, dary, dary.“

Mládenec: „Zdař Pán Bůh, páni milí, ve všem dobrém posilnění! Seslal Bůh šťastnou hodinu, nesu vám dobrou novinu. Panna syna porodila, do jeslí ho položila, a to děťátko maličký položila v jesličky. Andělé se zradovali, Ježíšku čest a chválu vzdávali.“

Čert: „Hercum percum, já mezi vás, však jsem nebyl dávno u vás! Jakkak se tu ještě máte, že tak o mě málo dbáte? Ach, medle, medle, kdo kde je, ať se mé cesty varuje, nebude-li se chtít varovati, mám ho moc tímto jelitem vypráskati!“

Anděl: „Rarášku, rarášku, nemáš k nám moci, neb se nám narodil král o půlnoci. Rarášku, rarášku, dej si pozor přece, ať nedostaneš od pana mládence na plece; jestli on tě popadne za uši, vyklepe tě, jak se patří a sluší!“

Mládenec: „Rarášku, rarášku, co tady pohledávati máš? Jestli já ten svůj kord vytáhnou, hned tě s ním vejpůli přetáhnou!“

Čert: „Ach, to jsem se nenadál, že já takové záplaty mám! To jest ten archanděl Michal, co nás z nebe vypíchal; ještě nám takové pohružky činí, že nám peklo vzítí miní. Holá, tramtarády, jaká to sláva bude!“

Mládenec: „A vy, paní hospodyně, budete mít užitek ve vašem domě, budete mít užitek hojný, budou vaše krávy dojný. Který je poctivý mládenec, ať přidá něco na věnec, tři nebo čtyry česká, to bude novina hezká. Kdo nebude chtít nic dáti, šáteček

s penězi ztratí, dostane zato odměnu, bude mít bublavou ženu, musí jí kaši vařiti, a k tomu ještě krmiti.“

Všichni (zpívají): „Již jsme tu naši koledu odbyli, žádný děvčátka při tom nebyly, nynčko si jděte taky Ježíška kolébat.“

Byvše pak podarováni koledníci odešli a procházeli tak všechna větší stavení ve vsi. (Z paměti Ant. Klikara, říd. učitele v Branné.)

Také v ostatních českých krajích chodívali od Štědrého večera až do Nového roku chlapi *u večer* dům od domu s jesličkami, s vyobrazením narození Kristova v chlévě, kdež narozeného Ježíška vidět, an leží v jeslích, a při něm v popředí Josefa s Marií, vzadu pak volka s oslíkem. Chlév i podůbky jsou udělány buď z papíru nebo ze dřeva a upevněny na prkénku. Chlapci bývají obvykle čtyři, jeden za anděla, ostatní pak za pastýře přestrojeni, a vejdouce do stavení již ve dveřích začínají zpívat:

Co to znamená v Betlémě nového?

neviděli jsme nebe tak jasného:

měsíc překrásně svítí,

musí to něco býti;

zpívají libým hlasem andělé,

pastýři vytrubují vesele;

nikdá tak nedělali,

by v noci troubívali.

Sláva Bohu na výsosti!

vždy prozpěvují.

Recitativ:

1. *pastýř*: Gloria in excelsis Deo,

že se dítě narodilo.

2. *pastýř*: Kde?

1. *pastýř*: V městě Betlémě.

2. *pastýř*: Kudyž tam půjdeme,

když cesty nevíme?

Anděl: Sem, sem, sem, pastýři!

sem do Betléma brzy,

sem, sem pojdte,

nemeškejte,

ať vás cesta nemrzí!

Pastýři: Co na nás tak voláš,

že nám ani spát nedáš?

Co, anděle,

posle z nebe,

copak nám to povídáš?

Anděl: Narodil se jest,

v jeslích položen jest

náš Spasitel,

Vykupitel,

právě o půlnoci dnes.

Recitativ:

1. *pastýř*: Ale, bratře! copak je to!

2. *pastýř*: Inu, bratře! svatba je to.

3. *pastýř*: Není, bratře! Je Betlehem,
aneb město Jeruzalem.

1. *pastýř*: Bratře můj!

2. a 3. *p.*: Nu!

1. *pastýř*: Pozoruj!

2. a 3. *p.*: Nu!

1. *pastýř*: Co jsme si před lety říkali –

2. a 3. *p.*: Nu!

1. *pastýř*: Když jsme ty berany pásávali –

2. a 3. *p.*: Nu nu!

1. *pastýř*: Že se nám narodí Spasitel –

2. a 3. *p.*: Nu nu!

1. *pastýř*: Celého světa Vykupitel.

2. a 3. *p.*: Nu nu!

1. *pastýř*: Ale, bratři! vy pořád „nu nu!“ říkáte,
ale žádnéj neříkáte, co mu dáte:

já mu dám svůj krajíc z tobolky.

2. *pastýř*: Já mu dám svy všechny homolky.

3. *pastýř*: Já mu dám tučného berana,

pomoz mi ho na ty starý ramena!

Pastýřové:

Tedy poženem a honem

tam do Betléma pudem:

ty vezmeš housličky,

já dudy mám;

poženem k jesličkám,

zahrajem tam.

Půjdem spolu do Betléma,

dujdaj, dujdaj, dujdaj dá!

Ježíšku, panáčku!

já tě budu kolíbatí,
Ježíšku, panáčku!
já tě budu kolíbat.

Začni, Kubo, na ty dudy:
dujdaj, dujdaj, dujdaj dá!
Ježíšku, panáčku atd.

A ty, Janku, na píšťalu:
hudli, tydli, hudli dá!
Ježíšku, panáčku atd.

A ty, Mikši, na housličky:
hudli, tydli, hudli dá!
Ježíšku, panáčku atd.

A ty, Vávro, na tu basu:
rum, rum, ruma dá!
Ježíšku, panáčku atd.

Hút! hút! hút! atd.

(Jeden z pastýřů troubí 12 hodin.)

O Štědrém večeru oslavují hoši v *Bernarticích* (pravidelně bývají tři) narození Páně koledováním. Jeden hoch se přestrojí za anděla; navlékne přes šaty bílou košili, posadí si na hlavu papírovou čepici na přední straně ozdobenou zlatým křížkem a vezme do rukou jesličky. Druzí dva jsou pastouškové, mají na hlavách široké klobouky a v rukou hole. Takto vystrojeni vydají se na cestu. Vejdouce do stavení pastýři pokleknou a všichni začnou zpívat známou vánoční píseň: Co to znamená medle nového?

Pastouškové podepírají si hlavy o hole a usínají. *Anděl*: Sláva na výsostech Bohu a na zemi pokoj lidem dobré vůle! Aj, co vy, pastouškové, tady spíte a ještě nic nevíte, že se nám narodil Ježíš Kristus, a vy pořád spíte? *Starší pastoušek*: Kdo to na mne volá a mně spáti nedá? *Anděl*: Já jsem ten anděl s nebe seslaný a k vám poslaný, abyste se bez meškání do Betléma vydali. *Starší*: Musím zavolati na mladšího pastouška. Juro, vstávej! *Mladší*: Kdo to na mne volá a mně spáti nedá? Jak by to bylo tobě milé, kdyby tě někdo ze sna budil? *Starší*: Inu, lenochu, poslyš trochu: Byl tu anděl s nebe seslaný a k nám poslaný, abychom se bez meškání do Betléma vydali. *Mladší*: A kterak tam půjdeme, když tam žádné cesty nevíme? *Starší*: Inu, snad se tam přece nějaké cesty dovíme. Já vezmu na svá stará ramena berana, homoli cukru a bochník chleba a vydáme se do Betléma. *Oba pastouškové vstanou*: Pastouškové již vstávají, do Betléma pospíchají. *Všichni zpívají*: My tam taky půjdeme, zpívati tam budeme. Již jsme Ježíška nakrmili, již jsme mu jeho dary dali, teď kráčeje v rychlosti do nebeské radosti. Pochválen buď Pán Ježíš Kristus! – Dostávají pak peníze aneb „koledu“. Po uhrazení výloh za Betlém rozdělí se o sebrané dárky. –

Na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku splývají vánoční koledy s koledami tříkrálovými. Pastouškové, pastýři provozují svoje hry, výjevy při radostném vítání Ježíška od Vánoc až přes Tři krále. Viz popisy ve 2. části této sbírky.

Na *Horácku* jsou tři hoši oblečení za „pastejře“ a jeden za anděla (bíle). Pastýři mají každý hůl vysokou jako oni sami a jmenují se: Bárta, Kuba, Matouš. Tři přijdou do bytu; jeden (jménem Bárta) zůstane za dveřmi a ostatní vstoupí do světnice. Anděl nese „betlém“ (tj. domeček, v němž jsou jesličky). Kuba a Matouš lehnou a dělají, jako by spali. Anděl volá:

Vzhůru, pastouši,
Kubo, Matouši,
ty Klímo!

Pastýři: „Co na nás voláš,
spáti nám nedáš,
Kubino!“

Anděl: Proč tak tvrdo spíte
a neslyšíte
volání?

Andělů množství
na této poušti
nad vámi!

(Poté pastýři vstanou a Kuba volá na Bártu, který byl za dveřmi a vchází právě do světnice.)

„Ejhle, Bártu, bratr náš,
běží mezi nás,
z daleka
kejvá kloboukem
a běží skokem,
až kleká.

Ó Bártu, bratře,
pověz nám krátce,
co děláš?
Zdali před vlkem
nebo medvědem
utíkáš?“

Bártu: „Běžím s radostí
velkou rychlostí
mezi vás,
že se narodil
a na svět přišel
Mesiáš.

Já, Bártu, buben
táhnu z pytlá ven
a táhnu,
půjdu po stráni
bubnovat švary
k Betlému.
Haim-tra-da-da-da-da-da.

Požeň, bratře, požeň brzy,
ať tě ta cesta nemrzí;
poženem tam, poženem,
ať tam brzo doženem.

Při Betlémě na salaši,
tam se ovce dobře pásly,
poženem tam, bratrové,
na ostruži zelené,
tam se budou ovce pásti.“

(Nato se Kuba sehne a napodobuje, jako by se nad ohněm sehríval, a mne si ruce.)

Bártu: „Věru, Kubo, to je zima,
šikla by se nám peřina,
hodný kožíž valašský
a bačkory s podvazky.

Bačkory se roztrhaly
a podvazky rozřezaly,
nastala krutá zima,
věru špatná novina.“

(Všichni pastýři kleknou před „betlém“ a zpívají:)

Hle, Ježíšku, u jeslíček
klaní se tobě pastýříček.
Ó malé Jezule,
nebeské Pachole,
zůstaň ty s námi
a tvoje vůle.

My jsme se všichni sem oddali,
abychom tobě zazpívali
veselou písničku,
uslyš nás, Ježíšku,
zanechej tady svou Matičku.

(Poté vstanou a pokladnici zašterchají, aby něco dostali; potom jdou dále.) – –

Na Štědrý večer chodívají v Lošticích pastýři. Do světnice vstoupí pastýř, jenž padne hned na zemi, za ním pak král se žezlem. Král zpívá, dává si takt žezlem:

Bůh Otec mě sem poslal,
bych dítky vyučoval,
korunu na hlavě mám,
kterou mně sám Pán Bůh dal.

Přístup ty sem, Maria,
s tím tvým milým Ježíškem,
potěš otce i matku,
jak jsou poslušné dítky.

Vtom přistoupí Maria s Ježíškem v kolébce a zpívá:

Dítky poslušné nejsou,
do školy chodit nechcou,
když do školy jdou,

na cestě se rvou,
až z nich kusy šatů lítají,
tak to ty nezbedné sloty dělají.

Nyní zpívá král s Pannou Marií:

Hora, hora, černá hora,
zdravas, milý Ježíšku,
my tě pozdravujem,
my tobě krásnou písničku zahrajem,
my tobě zahrajem tydli, ty tam tydli,
bychom se dostali, kde Ježíšek bydlí.

Slezská koleda dramatická. Bača a sbor, pastýři vstoupí do světnice.

B. Poslyšte, bratrove, cos tam slychať! *S.* A co zas? *B.* Že se nam narodil Mesiaš. Musi to co byti! *S.* Baj budě. *B.* Prokvita kviti. *S.* Coby? grušpon. *B.* Ptačkové zpivaju, zegzulky kukaju. *S.* Coby? Sova lebo kalus. *B.* Tomek tam na mne kričel, že pry tam cos viděl, že se to tam mihalo, až se to tam bliskalo. *S.* A to chlop klepa na tabaky. *B.* Když ja sem šel zhůru pro kozlata, slyšel sem tam zpívať Mesiaša. Byl to anjel Pane, bo pohlidal na mne švarně. *S.* Tys myslel, že to anjel, to byl Ondrašův Pavel, bo měl novu halenu, prvši raz oblečenu. *B.* Šak povědali všici, že se měl narodiť.

Slovenské koledy při jesličkách neprozpěvují jenom děti na Slovensku. Chodívají také dráteníci Slováci po krajích českých s truhličkou, jakoby s otevíracím oltáříčkem, a zpívají koledy, které jsou již značně zkomolené a propletené spisovnou češtinou. Vstupující do stavení pozdraví slovy: „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus“, postaví se do řady vedle sebe a zpívají: 1. Nastala nám již koleda, posluchajte, páni, slyšte věci vo Betlémě, keré se nám zdály. 2. Porodila Panna synka v městě Betlehémě, vložila ho do jesliček, vesele mu pějme. 3. Zahrál Šimko na husličky, Barbor na barborku, Honza s Jurkou za jaslama zpívali písničku. 4. Mikuláš se na to zlobil, že ho brzy zbudil, praštil po něm kolevratem, krky mu vykrútil. 5. Již se všichni ovčákové do Betléma sešli, naposledy starý Petr, ten zůstal u cesty. 6. Běží Petr po dolině, halenku na pleci, ohledá se na vše strany, naběžá-li vlci. 7. Viděl on tam vlčka v poli, jak ovečku žere, svatý Petr karabáčem přes záda ho pere. 8. Ztratila Maria čepec, zůstal jí na cestě; chtěla Běťka vobědovat, zavřeli ji v městě.

„*Choděnie s kolébkou čili s belčovníkem*“ na Slovensku podobá se koledním obchůzkám vánočním s jesličkami. Osoby: Maria, v čepci, velký ručník na hrdle, v ruce z dřeva ozdobně udělanou kolébkou, v níž leží dítě. Dvě mladší její tovaryšky, čisté oděné, s rozpuštěnými vlasy. Josef, jako tesař oblečen. Vejdou do příbytku. Josef

zůstane u dveří, panenky jdou ke stolu, na němž Maria kolébku položí a ustavičně kolíbá, stojíc v prostředku, a takto zpívají:

Daj Pán Bůh večer vždy veselý,
ponajprvé hospodářovi,
přišli tri králi od východu,
klaňali sa tomuto rodu.
Ai mi sme sa Jim prišli klaňati,
víru pravá oferovati.
I oferujeme Jim víru pravú,
a po smrti daj radost věčnú.
A na Jich stole červená ruža,
jich panenkám pekného muža,
a na Jich ráme vela tanierov,
jich panenkám vela frajerov.
A pánu otci holbu vína,
žeby vychovali strojného syna,
a paní matky praženičku,
žeby vychovaly strojnú paničku.

Maria: Josefe!

Josef: Čo chcete?

Maria: Podťe mi toto děťátko zakolíbati.

Josef: Zakolíbej si ho sama,
však si mu ty mama.

Ale už len idem zakolíbati:

Hájaj, belej, kolíbám ťa,
ak neusneš, prekotím ťa!

(Vtom Josef kolébku nemotorně převrátí na zem. Herci, obdarováni, ubírají se dále se zpěvem:)

Ďakujeme jim za jich dary,
čo nám oni oferovali:
I oferujeme jim víru pravú
a po smrti radost věčnú.

Staročeské jesličky byly zárodkem vánočních her divadelních. Jesličky obrázkové vzrostly v divadla, ve hry studentské, zvláště v kolejích jezuitských nádherně vystrojené, opatřené skvělou výpravou, aby vábily posluchače více zvědavé než zbožné. Hrávali vánoční divadla „Betlém“ nebo „Jesličky“, „pastýřské hry“, „dialog o narození Páně“, „o ukrutnosti Herodově“, „o útěku Ježíšově do Egypta“ apod. Zvláštní sbírku starodávných her vánočních od Václava Kozmánka aj. vydal Ferd. Menčík. Její četné výjevy podobají se hrám vánočním, posud kolujícím mezi lidem. Hry tyto jsou prostonárodním ohlasem slavnostních her žakovských. Jinou podobnou hru lidovou vydal J. F. Král.

Vánoční květy. Mezi obyčejí, zábavami a věštbami, jež zachovalo lidové podání na Vánoce (hlavně na Štědrý den), zvláštní, něžné, poetické kouzlo mají obřady a zvyky s květy uměle rozkvetlými. Tu nejde o květinovou výzdobu a vůni, jakou si měšťák pořídí na Vánoce jako po celý rok. Lid neměl skleníků a neznal umělého vytápění a pěstění. Přesto si zaopatřil štedrovečerní květy a přičítal jim čarovnou, věšebnou moc.

Obyčej nebyl, co do základní představy, neznám již u našich předků. Zvolili si k tomu cizokrajnou květinu, obestřenou zkazkami středověkými a východními – růží z Jericha. Choulivka čili růže z Jericha (*Anastatica hierochontica* L.), bylina z řádu křížatých, roste v suchých písčinách v Egyptě, Palestině, Sýrii a Arábii. Její větve v čase zralosti uschnou, ztvrdnou a schoulí se dohromady v kulaté klubko, které bývá bouřemi ze země vyrváno a větrem daleko odnášeno. Zvlhne-li rostlina v tom stavu, opět se na plocho rozloží, neboť je vysoce hydroskopická. Tato vlastnost choulivky zavdala příčinu k jejímu jménu, že se oživuje (*anastasis*). Vznikaly odtud četné pověry a květina upoutala pozornost poutníků, kteří od doby křížáckých válek přinášeli ji domů jako památku z pouti na východ, hlavně do Svaté země.

V Kosmografii Münsterově, vydané Zikmundem z Püchova roku 1554, čteme: „*Ruože Jerychuntské*. O růžích jerychuntských, které se do těchto zemí našich přinášejí, toto se věděti má, že takové růže nerostou na poli jerychuntském, ale rostou za Jordánem proti Jerychu, odtud čtyři míle v Arábii. Jméno mají od Jerycha, že se tam od přespólních kupují a odtud sem k nám přinášejí. Tyto růže z země vyrůstají, níže od kořenu k ratolestem svým. Tato růže do vína v sklenici od ženy daná, když má poroditi syna, otevře se, a pakli děvečku, tedy zůstane zavřena. *Na den Božího narození též se otvírá.*“ Zachován tím doklad k lidovému podání staročeskému o růži z Jericha, kterou k Vánocům chovali a pozorovali.

Obyčej a pověra ustálily se také u našich předků a vyvinul se zvláštní zvyk štedrověčerní. Zajímavý doklad podařilo se zjistit dr J. V. Nováčkovi, jenž si vzal za úkol vyličit život a činnost Jana Jeníška z Újezda a na Svrčovsi (nedaleko Klatov). Rozšafný staročeský pán pilně si psal paměti. Zvláštní pozornost věnoval po několik let na Štědrý večer růži z Jericha, kterou mu půjčil soused pan Měsíček z Vejškova a na Dolanech. Pan Jeníšek pozoroval bedlivě a hned to zevrubně zapisoval: Item anno 1547 na Štědrý den půjčil mi pan Zigmund Měsíček růže de Jerycho, ale pozdě mi přinesena a již tuším počala se byla otvírati, neb nebyla tak velmi zavřena jako letos, malý prst jsem byl do ní již vstrčil, tak otevřena byla. I vstavil jsem ji do skleničky vína ve 24 hodin na Štědrý den. Počala se líp otvírati a do půlnoci se všecka otevřela a tak otevřena stála až na Boží narození do 20 hodin. Potom se počala zavírat a zavřela se do 24 hodin všecka. I nechal jsem ji tak státi noc v té skleničce vína, vždy v své míře stála zavřena. Potom anno 1548 od nešporů na Štědrý den vstavil sem ji bez vína do skleničky a nechal jsem ji tak státi celou noc a na Boží narození celý den a druhou celou noc; nic nejméně se neotevřela, než vždycky zavřena stála, jak se byla první rok zavřela, a tak jsem ji zase do krabice schoval. Potom anno 1549 ve čtvrtek po sv. Dorotě (7. února) mezi 14. a 15. hodinu vstavil jsem tu růži do skleničky vína a nechal jsem ji státi tak ten celý den v té skleničce a u víně a tu celou noc a nazejtří, v pátek, až do 21 hodin, a nic nejméně nebylo znáti, aby se co chtěla otevřít, než vždy tak v své míře zavřena stála, jak se byla první rok zavřela. I vyndal jsem ji z toho vína a z té skleničky zase a schoval jsem ji do krabice zase. Item anno 1550 v středu na Štědrý den po obědech, nepomním, v kolik hodin, tu růži z Jerycha vstavil jsem ji do skleničky vína a počala se hned otvírati a do půlnoci se všecka otevřela a tak otevřená stála až na Boží narození ve čtvrtek k večeru, nepomním, v kolik hodin, se počala zase zavírat a zavřela se všecka zase toho večera, nepomním, v kolik hodin. I nechal

jsem ji tak státi v té skleničce vína přes noc až do pátku sv. Štěpána, a vždy tak zavřena v své míře stála. A tak ten den v pátek, den svatého Štěpána, a ty všechny dni a noci a v sobotu ráno po Novém létě, jinak v oktáv sv. Jana ev., vždy v té skleničce první stála zavřena, to jest 8 dní a 8 nocí, a nic nejméně nebylo znáti, aby se co chtěla otevřít, než jakž se na Boží narození zavřela, vždy tak zavřena v své míře stála. I vyndal jsem ji z toho vína a skleničky a schoval jsem ji zase do krabice. Item anno 1554 v neděli po sv. Tomáši (22. prosince) donesl Vilím Zigmundovi Měsíčkovi růži jeho z Jericha, kterou mi byl půjčil, a když mu ji dával, byl při tom Jetřich, syn jeho, paní Apolena, Zigmund z Plzně, Albrecht Truhlář, Václav Martiniovský, Vaněk Vokřínek.“

Venkovský lid nemohl si dopřát rostliny z daleka z východu přinášené a jako drahocenný skvost chované. Uměl si však pořídit květy na Štědrý večer z rostlinné říše domácí. Již Primus Sobotka upozornil v „Rostlinstvu“, že si naše dívky ošetřují větev višňovou nebo třešňovou, trhanou v Čechách na sv. Barboru, na Moravě na sv. Ondřeje, aby vykvetla, prý jen na hodinu, zrovna o půlnoci na Štědrý večer. Místo do skleníku dávají větev v nádobě s vodou do teplého chlěva. Tomuto obyčeji věnujeme pozornost.

Nejznámější doklad asi bude z Domažlicka u Boženy Němcové, který jsem již uvedl ve stati o sv. Barboře, jak na sv. Barboru „huřízne si dívčí višňovou nebo křešňovou větvičku“, dá do vody na teplé místo, nejlépe do chliva, ob den dává čerstvú vodu. Na Vánoce vykvete. „Ty větvičky nesú si děvčata na půlnoční za šněrovačku, ha který chlapec ji chopne, za toho musí jít.“

Na *Chrudimsku* ulamují větvičky třešně na zimu, načež je ponechávají ve vodě až do Štědrovečera, do kterého času se obyčejně ve vodě rozvíjí. Kdo takto vypěstovaný proutek má, může o půlnoční s ním jít do kostela, kde uhlídá veškeré čarodějnice z osady zády k oltáři obrácené. Musí však rychle utéci, aby se mu nic zlého nestalo. Proto tedy radí herbář staročeský: „Chceš-li poznati čarodějnice, uřízni na sv. Barboru jednoroční proutek z višně; dej ho do nějaké nádoby a nalej naň každého dne čerstvé vody; do Štědrého dne se rozvíje. Při jitřní udělej z něho kolečko a hled skrze ně při mši sv. k oltáři a uvidíš všechny čarodějnice k oltáři zády obrácené. Ale potom musíš vyjít z kostela dříve, než kněz řekne ‚Amen‘, neboť kdyby ses opozdil, čarodějnice by tě roztrhaly.“

Na *Sušicku*, *Litomyšlsku*, *Strakonicku*, dívají se o jitřní skrze vínek udělaný z ratolesti višňové, na sv. Barboru uříznuté a v studené vodě až do Štědrého večera chované. Poznají se čarodějnice, jsou obráceny zády k oltáři.

Na *Náchodsku* oblíbena je věštba: Na den sv. Barbory utrhne se višňová ratolest a dá se do vody; kvete-li pak o Štědrém večeru, bude brzy léto – nekvete-li, léto se opozdí.

Milostnou věštbu s haluzkou jabloňovou, nikoli višňovou, znají na *Královéhradecku*: Na sv. Barboru má se utrhout jabloňová větvička; ta se provleče husím brčkem, i s tím prorazí se zátkou, která se zatkne do láhve s vodou. Láhev chovají děvčata ve chlěvě a vodu každého dne pečlivě vyměňují. Rozkvete-li větévka do Vánoc, provdá se děvče v novém roce.

Na první neděli adventní zasadí si *valašská dívka* do květníku „révek“ (větvičku) višňový a polévá jej každý den z úst. Révek vyžene pupence a na Boží narození bude

rozkvetlý. Toho dne „opeří“ (okrášlí) jej dívka pozlátkem a dá svému milému za klobouk. Slovácké děvče (srv. stať o sv. Ondřeji) v den sv. Ondřeje ulomí zuby višňovou halouzku, zasadí do hlíny a zalívá každý den z úst „na ščutrovo“ (na lačný žaludek). Rozkvetle-li na Vánoce, aby si ji mohla vzít do kostela, vdá se příští masopust. Podobnou zprávu zapsal již dříve B. M. Kulda s pozoruhodným dodatkem, proč věštba, tajená od dívek jako hříšné zkoušení budoucnosti, mizí z lidového podání: V den sv. Ondřeje sázívají děvčata do květináčů nebo do jiných hrnků haluzky z višně, jež se musí vodou z úst polévat. Jestli višně do Božího narození z pupenců svých vykvetne, je děvčeti znamením, že se do roka vdá. Děvčata se s touto pověrou skrývají před zraky zvědavců. Mnohé dívky již sázení neprovozují, pokládajíce za hřích, když se stromeček nutí před časem, aby vypučel a kvetl.

Ve *Slezsku* na sv. Barborku stavějí děvuchy třešňové ratolesti do vody, které jim rozkvetou o Božím narození, aby si prý znázornily, že se rozvil prut z kořene Jesse vyrostlý. Kdo se přes takovou halouzku v kostele při mši svaté podívá, uzří u oltáře, když jdou lidé na ofěru, která je čarodějnicí.

Na *Slovensku* trhá se třešňová větev na sv. Kateřinu. Ze všech jiných dokladů vyslechneme opět Bož. Němcovou: „Ve Zvolensku v některých dědinách dávají děvčata vykvétat čerešňové haluzky, které řezají na sv. Kateřinu a potom v teplém místě chovají, aby do Vánoc vykvetly. Kterému děvčeti nevykvetne, ta se nevdá, ba říká se o ní, že není panna; které vykvetne, ta si ji vezme do kostela na půlnoční, a který šuhaj ji ulapí, za toho se dostane.“

Vánoční stromek. Obyčej s vánočním stromkem není lidový a není slovanský. Jeho stáří nesahá za hranice XIX. stol. Staré zprávy o výročních obyčejích českých nemají ani zmínky o tomto obyčeji. Spis mnicha břevnovského Alše o slavení Vánoc z konce věku XIV. rovněž nezachoval zhořel nic, co by upomínalo na krášlení vánočního stromku. Není pochyby, že k slavení vánočních hodů, k vánočním obyčejům a obřadům prastarého původu přidružil se teprve ve století XIX. nový obyčej, v starších dobách docela neznámý – „vánoční stromek“.

Není divu, že záhy nabyl všeobecné obliby a rozšířil se takřka všude. Nyní se zdá, jako by se od věků udržovalo v lidovém podání strojení vánočního stromku, jehož milý a půvabný zjev vhodně se druží k náladě tichých vánočních hodů, dojmajících i člověka otrlého tajuplným kouzlem. Dnes zdobí vánoční stromek, prostě upravený, jizbu v nebohaté chalupě, jako krášlí září světla a blýskavými cetkami, směsí drahocenných dárek, nádherně vyšňořen, sině v městech. I lodníci, vzdálení od domova a od zátiší rodinného života, strojí si na Štědrý večer vánoční stromek, vzpomínajíce na své drahé v domovině. Krátce pověděno: vánoční stromek srostl se starodávným obyčejem udílet dárky, jež jsou nyní zavěšovány na haluzky a kladeny pod stromek, nerozlučně. Toto přizpůsobení starodávného obyčeje záhy se všeobecně ujalo. Vánočnímu stromku jsme přivykli a ptá se málokdo, zda obyčej je starý či nový. Ať vznikl jakkoli – kdož by chtěl zbavit Štědrý večer té poetické přízdoby a naše dítky největší radosti...?

Co asi možno zjistit o stáří a rozšíření vánočního stromku? Výkladu o původu vánočního stromku ujali se zejména němečtí badatelé. Pomineme-li bezvýznamných

podrobností, rozřídili bychom posavadní výklady asi v tyto skupiny: Vánoční stromek bývá vyhlašován za prastarý. Badatelé chtěli hledat jeho obdoby v dávnověku a někteří zacházejí při tom oklikami až do ráje, spatřující ve vánočním stromku symbolické znázornění stromu rájového, jako např. G. Wunderlich (svátek Adama a Evy, na Štědrý večer). Většina hájí stanovisko, že obyčej sahá do doby předkřesťanské. Ba Sepp přirovnává stromek k báječnému jasanu Iggdrasilu, o jehož rozložení po nebi i po zemi vypravuje bájesloví skandinávské. České čtenářstvo seznámil s touto zkazkou Sobotka v Rostlinstvu. Sepp vykládá vánoční stromek za symbol jmenovaného jasanu.

Někteří vykladači postoupili dále, a prohlašující původ vánočního stromku za pohanský, snaží se určitě stanovit jeho význam v bájesloví germánském. Wutke vykládá vánoční stromek, ověšený pozlátkem a ovocem, za posvátný strom germánského boha Wodana. Z těch, kdož souhlasí s tímto výkladem, obšírně rozebírá význam vánočního stromku Oberle. Původně prý nejstarším symbolem Wodanovým byl zelený strom ve středu posvátného háje. Upomínka tohoto stromu udržuje se ve vánočním stromku. Jeho zeleň, zavěšené ovoce, svíčky, prý symbol slunce, pozlacené ozdůbky – to vše nutí uvedeného spisovatele, aby spatřoval ve vánočním stromku symbol božstva slunečního Wodana.

Od obou předchozích výkladů liší se další názor. Podle něho je vánoční stromek původu ryze křesťanského. Jeho symbolika nesouvisí se zkazkami pohanskými. Názor hájí Nickel, zejména Cassel, jenž pokládá vánoční stromek, ozářený světly, za symbol Světa, které narozením Páně všemu světu vzejde.

Vzdejme se všelikých dohadů bájeslovných a usuzujme o vánočním stromku jen na bezpečném základě zaručených zpráv historických. Mlhovinu dohadů, třeba důvtipně osnovaných, rozpláší historická svědectví nadobro. Skoro o všech nynějších obyčejích a pověrách vánočních zapsány jsou v starých památkách zmínky. R. 1663 např. vydal Praetorius samostatný spis latinský o vánočním podání lidovém, kde se dočteme hojných zpráv o nynějších obyčejích. Podobně jinde jsou roztroušeny zmínky, hlavně v mravokárných výkladech. Avšak o vánočním stromku až do XVII. věku není ani potuchy. Není možná, aby obyčej ušel pozornosti mravokárců XV. a XVI. věku, kteří ve svých skladbách tepou kdejakou pověru a obyčej.

Teprve na začátku XVIII. věku kárá Dannhauer v Štrasburku strojení jedlového vánočního stromku, ověšeného loutkami a cukrovinkami. To je tedy podle dosavadních výzkumů jediná výslovná zmínka o vánočním stromku v dobách starších, zmínka ovšem dosti pozdní.

Proti všelikým dohadům svědčí řada spolehlivých údajů, ze kterých vysvítá, kdy a jak strojení vánočního stromku bývalo zaváděno po krajích německých a po jiných zemích evropských. Vybíráme svědectví z knihy Mannhardtovy. Přitom dlužno předem konstatovat, že obyčej se nejdříve objevoval v městech a z nich se pak poněmáhle šířil po venkově, a tu zase nejdříve z příčiny snadno vysvětlitelné strojily vánoční stromek rodiny zámožné, u nichž prostý lid obyčej vídal a pak se jej snažil napodobit. Touto cestou putoval všude vánoční stromek umělého původu z měst do vsí. V Norsku a v Dánsku je znám vánoční stromek až na počátku XIX. století. V Oldenbursku rovněž vyskytl se po prvé jen v některých severoněmeckých krajích,

a to nejdříve ve městech. Avšak lid v Pomořanech, Meklenbursku atd. v prvních desetiletích vánočního stromku vůbec neznal. Jiné zprávy o vánočním stromku u Němců nesahají dále než do druhé polovice XVIII. věku. Do Gdaňska přinesli vánoční stromek po roce 1815 pruští důstojníci a úředníci. V Drážďanech objevuje se rovněž na začátku XIX. věku. Posavad není všude mezi německým lidem rozšířen. Jen místy jej strojívali sedláci v saském Rudohoří, ve středním Německu, ve Wirternbersku. Do Bavorska podle svědectví Seppova byl přinesen za královny Karoliny na začátku XIX. století. Tvzení, jako by vánoční stromek byl obyčej všenněmecký, všude mezi německým lidem známý, neshoduje se se skutečností. Mannhardt svědčí a vedle jiných Fr. Franzisci potvrzuje, že německý lid v Korutanech nezná obyčej s vánočním stromkem. V Uhrách v bohatých rodinách znají stromek asi od r. 1830. Jak ukazuje Schade, teprve nedávno v Anglii, v Nizozemsku, v Itálii, v Rumunsku šíří se strojení vánočního stromku mezi prostý lid. Všude se to děje kolem polovice XIX. století.

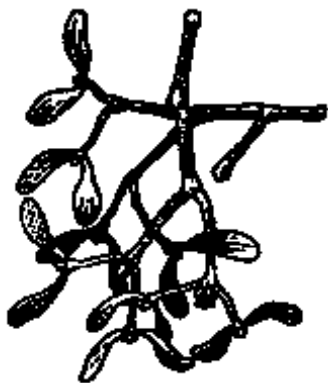
Pokud se Čechů týče, udržuje se v *Praze* pověst, že v prvních letech XIX. století sliboval nějaký herec překvapení hostům o Vánocích. Po večeři otevřel pokoj a v něm zářil a třpytil se slavně vystrojený stromek. To prý se všeobecně líbilo a rozšířilo po Praze u boháčů a z jejich domácností šířilo se to na venek mezi lid.

Z tištěných zpráv máme mezi nejstaršími zprávu Krolmusovu. Vypravuje, kterak v *Čechách* o Štědrém večeru na koutním stole mají smrček nebo jedličku, májku okrášlenou věníkem, ovocem, pečivem a oděvem (jablky, ořechy, hruškami, slivkami, mandlemi, rozinkami, perníkem, ptáčky, šátky atd.) osypanou nebo nad stolem zavěšenou obráceně dolů. V Praze a v okolí kladou stromek mezi vánoční jídla, než zasednou k štedrovečerní večeři.

Jinde prozrazuje Krolmus, že vánoční stromek není českého původu. Vypravuje, že křesťané slaví na Štědrý večer prostřed stolu „plodný rajský neb májový stromek“, přidává však do závorky, aby názvu českému bylo rozumět – „Christenbaum“. Názvu „vánoční stromek“ ještě nezná r. 1851!

V mém rodišti v *Kostelci nad Vlt.* a v okolí Orlíka vůbec rozšířila se vědomost o vánočním stromku v letech šedesátých z nadělování obleků a dárků chudým dětem na zámku Orlíku o Vánocích, když členové knížecí rodiny schwarzenberské tyto dárky dávají dětem z obrovského vánočního stromu. Děti potom stromek doma napodobují. V naší vsi studenti z Písku a z Tábora teprve v letech sedmdesátých (XIX. věku) přinesli obyčej do rodin a od té doby zámožnější rodiče překvapují děti stromečkem. Vidíme-li nyní, jak se před vánočními hody zazelenají všude v městech ulice a náměstí hájem stromků všeho druhu, jak se pořádají zvláštní slavnosti se stromkem, s říkadly, hrami, se symbolickou výzdobou atd. atd., zdá se to skoro více nepodobné, jak rychle a všestranně (hlavně v městech) mohl se nový obyčej rozšířit.

Shrňme-li vše v konečný názor, je patrné, že vánoční stromek se šířil od Němců k národům jiným. Není to však lidový obyčej všenněmecký. nýbrž obyčej umělého, (snad bychom lépe mohli říci) „městského“ původu. Možná, že při jeho vzniku působila obdoba lidových máječek, ověšovaných ovocem a ozdobami, s nimiž koledníci chodívali o Vánocích, o Novém roce, na Smrtnou neděli apod., jak o tom vykládají Mannhardt a Sepp. V té podobě (aby byl totiž umístován na stůl štedrovečerní) historicky doložen není. Koneckonců opakujeme: Krásná ozdoba vánoční slavnosti,

Snítka jmelí.

se v dějinách vánočních slavností a zvyků neprávem přikládá „vánočnímu stromku“ význam větší, a doklady o jeho původu jsou obsírnější a učenější, než prostý, ovšem vábivý a poetický obyčej snad zasluhuje.

Jmelí. Ještě novějšího a rovněž naprosto cizího původu než vánoční stromek je u nás obyčej se jmelím na Vánoce. V posledních letech přibyla mezi vánoční nezbytnosti v Praze i po českých městech vůbec tato nevidaná rostlina, zelené jmelí s bílými bobulkami. Staří pamětníci vrtí hlavou, co to znamená, zavěšovat na Štědrý večer a přes vánoční svátky pod lampu, pod lustr chumáče jmelí. Když se pak pod jmelím rozproudí vánoční blahopřání, čtveračivé škádlení a líbání, nezdá se nevinný obyčej se jmelím tak novotářský a nebezpečný.

Jmelí je divná a významná cizopasná rostlina. Budí úctu stářím dokladů v prastarých bájích východních, klasických i po celý středověk až do nejnovějšího obřadu vánočního. Dojemný výjev v opěře Normě není vymyšlen, kdy knězka žehnáním jmelí zaklíná v měsíční záři válečnou lítici. Již Sobotka upozornil v Rostlinstvu na Pliniovo líčení o keltských druidech, když našli jmelí. Kněz bíle oděný uřízl je zlatým kosířem na bílý plášť. Nápoj ze jmelí připravený činil prý jalová zvířata plodnými a pomáhal proti otrávení.

Křesťanská symbolika rovněž se ujala jmelí. Lid nazývá rozvětvené křížovité haluzky „svaté dřevo kříže“, jako prý z nebe padá semeno jmelí na stromy, tak Kristus seslán z nebe na strom sv. kříže, aby se vydal za ovoce k užitku a spáse všeho lidstva.

Podle Kronfeldovy studie o vánočním stromku nejsou německé Vánoce bez vánočního jedlového stromku a stejně by nemohli v Anglii slavit Vánoce, kdyby neměli jmelí a cesmínu (bodlavou palmu). Výborně líčí Dickens v Klubu Pickwicků vánoční zvyk anglický: Na Štědrý večer z prostředku stropu v kuchyni starý Wardle zavěšoval mohutnou větev jmelí, načež pak pan Pickwick s galantností uchopil starou paní za ruku, zavedl ji pod tajemnou větev a políbil se vší dvorností a důstojností. Stará dáma podrobila se této obvyklé zdvořilosti s vážností, jaké vyžadovala tak důležitá a opravdová slavnost, ale mladší dámy, nejsouce dostatečně přesvědčeny o pověrečné účtě tohoto zvyku, nebo myslíce, že cena políbení bude dražší, bude-li vynucena

hubička s námahou, křičely, zdráhaly se, odpíraly, běhaly z kouta do kouta, vzpouzely se, jen aby ušly políbení, až již někteří z pánů méně odvážných a horlivých chtěli ustoupit. Všechn odpor byl marný, vzdaly se a bez upejpání daly se všechny políbit... Pan Weller, nejsa dobře obeznámen se všemi pravidly tohoto zvyku, líbal Emmu a všechny služby hned, jak je chytil. Pak přestal křik a tváře byly ještě zardělé a účesy v nepořádku a pan Pickwick po zmíněném již políbení staré dámy stál pod jmelím a pozoroval s veselou tváří vše, co se dělo kolem, když tu náhle mladá dáma s černýma očima po krátkém tajemném šeptání s ostatními dámami objala pana Pickwicka kolem krku, políbila ho něžně na levou tvář, a než se překvapený vzpamatoval, obklíčily ho všechny přítomné dámy a líbaly ho o překot. Byla to věru rozkoš vidět pana Pickwicka ve středu skupiny, jak ho tahaly sem a tam, hubičkovaly na bradě, na nos, zase na brejle a kolem dokola hlaholil rozpustilý smích... Tisíce tisíců kilogramů jmelových větvíček vyváží se ročně z Francie do Anglie k Vánocům, aby se vyhovělo zvyku, že každého, koho kdo dopadne na Štědrý večer pod jmelím, zavěšeným pod lampou prostřed pokoje, má právo bez milosti políbit.

Starý anglický zvyk v novější úpravě mění se ve výkupné z kouzla jmelí. Gladstone se vyprostil diplomaticky r. 1889 při dobročinném bazaru z kroužku půvabných dam, když ho zajaly pod větvíčkou jmelí, tajně ukrytou a žádaly výkupné. Jal se hubičkovat krásky, jak stály vedle sebe všechny. Lady Gladstonová pozorujíc, jak přišla choti každá tato hubička na libru šterlingů (asi 20 korun), dohadovala, že by jí vůbec hubičky Gladstonovy, pokud se pamatuje, nebyly podle této sazby splatitelné.

V Německu i ve Francii ovazují jmelím ovocné stromy (podobně u nás povřísllem) jako ochranu proti housenkám, krupobití a blesku. Koledníci mrskaají větvíčkami jmelí kmotry, aby jim nadělili dáreků. Hospodyně zastrkuje jmelí za jesle, zavěšuje na práh chlěva a strká pod práh proti čarám a škodě.

Ve Walesu na Štědrý večer zastrkují jmelí pod střechu a hoši tam vedou děvčata a přejí šťastné, veselé Vánoce a nový rok, rozumí se, také líbáním. Ve Francii na Nový rok patří jmelí mezi první dárky. Po ulicích je prodávají s výkřiky: Au gui (jmelí) l'an neuf (Nový rok)! Tak se vůbec potom nazývají novoroční dárky.

V Bretagni hledají o Vánocích za popěveků na počest jmelí větvíčky, vedou krále a královnu jmelí domů, ozdobují vrata a dveře jmelím. U nich se pak děvčata dají líbat.

V alpských krajinách přenášejí obřad s jmelím na Silvestra. V hospodě při zábavě visí jedlový věnec uprostřed. U kamen stojí ošklivý maškarád „Silvester“ s věncem ze jmelí na hlavě. Jak někdo stoupne pod jedlový věnec, Silvester má právo ho políbit.

Lidové podání evropské překvapuje podnes kulturními přežitky. Kde roste jmelí na lískovém keři, jsou pod ním poklady, had se zlatou korunkou, z takové haluzky nejlépe řezat virguli, čarovný proutek na hledání pokladů, kovů a vody. Na hrdle přivázané jmelí, v prstenu chrání proti křečím, uhranutí, zvláště malé děti. Zažehnaváč přimrazí jmelím zloděje, člověk se učiní neviditelným, dotekem jmelí rozskočí se zámek.

Slovanské lidové podání pokládá jmelí, „metlu duchů“, za lék a kouzlo proti bolestnému spletení vlasů (proti koltounu), proti můře. V Krajině koluje pověst, zapsaná od

Sobotky v Rostlinstvu: Na hoře Triglav stařeček vyprávěl pastýřům, že býval loupeživým rytířem, 300 let musel bloudit po světě. Jmelí roste prý na dubě, na kterém visí obraz Spasitelův, aby je vzali a šli s ním na Triglav, tam že naleznou na hradě poklad. Zbohatlí na poděkování vystavěli kapličku. Na Rusi jmenují jmelí vichrovým hnízdem. Podle srbské pověry u Sobotky možno pod lískou, na které vyrostlo jmelí, nalézt hada s drahým kamenem na hlavě a mnoho pokladů.

Do českých zvyků štedrovečerních byl anglický zvyk s jmelím zanesen uměle a není, pokud mi známo, ani zmínky, že by staří znali cokoli o významu jmelí na Vánoce. U Štítného je neurčitá zmínka při mravokárném výkladu o pověrčivosti, že ofěrují stienky, a považuje se to za název jmelí. V studii o kouzlech a čarách u starých Čechů sebral jsem řadu dokladů o tom, jaká moc hojivá a kouzelná byla přičítána jmelí. „Proti veliké padúcí nemoci vezmi kůrky dubového jmelí, na prsty uvazovati na mezní na obů ruku, ať by kůže se dotýkalo. Item v mosazných prstenech zlatník zadělá těch kůrek, ať se prstu dotýkají. Také prsten dělají s hruškovým jmelím na palec na pravé ruce. Dokud jej nosí, nebude ho nemoc trápit, a když se chceš umýt, sejmi prsten a potom zase vstrč na palec a choď s ním.“

Kolovala báje, že anděl zjevil léčivou a kouzelnou tuto moc králi Davidovi: „Když král David pásł dobytek svého otce, tehdy viděl je, že padúcí nemoc jednu ženu překotila. I prosil Boha, aby jemu ráčil zjeviti, které by proti lékařství nejlepší bylo aneb mohlo býti. Tehdy jemu anděl odpověděl: Kdož jmelí dubové nese na pravé ruce v prstenu tak, že by se to jmelí holé ruky dotýkalo, toho nikdy nemoc padúcí nepopadne.“ Chirurgické rukopisy staročeské, raná lékařství, často podávají návod k prachu, tlučenému z jmelí dubového nebo hruškového. To jsou již podrobnosti, které by nás odvedly od obyčeje s jmelím na Vánoce...

Mnohý snad netuší, když si podle nynějšího zvyku koupí na pražském trhu nebo u květinářů větévky jmelí, jakou si odnáší domů rostlinu podivnou, zavdávající podnět k zábavným i překvapujícím výjevům, jak je vyličil u nás ve vánoční povídce svým roztomilým způsobem Ignát Herrmann... Tedy na příjemnou shledanou pod jmelím!

NA SV. ŠTĚPÁNA

Svatý Štěpán byl považován podle lidové víry jinde i u nás od starodávna za patrona koní. Štitný vytýká svým vrstevníkům, že ctí sv. Štěpána obyčejem pohanským. „Mnozí ctí svaté jen pro zdejší odplatu právě pohanským obyčejem, jako sv. Štěpána, aby koně byli šťastni...“ Byl-li sv. Štěpán patronem koní, vysvětlíme, proč dávali staří Čechové na jeho svátek světit oves, jak doloženo shodnými zprávami z památek staročeských. Dávali pouštět na sv. Štěpána koním, aby nedostali chřipěci.

U všech Slovanů je znám obyčej: Když kněz jde po kostele na sv. Štěpána, aby kropil oves svěcenou vodou, házejí na něho hrstmi ovsa, prý na památku kamenování sv. Štěpána. Obyčej ten byl znám také u nás. Jednak pasáci, kteří šli na sv. Štěpána do kostela a z kostela, házeli ovsem po děvčatech, jednak byla oblíbená zábava, zvaná „štěpánování“, v jižních Čechách v okolí Krumlova. Zrána na sv. Štěpána naplní si hoši kapsy připraveným zrním, totiž ovsem, též ječmenem, a na cestě hledí se přitočit k děvčatům. Obyčejně jde několik hochů spolu, obstoupnou si vyhlédnuté děvče a házejí mu hrst zrní ve tvář, aby prý bylo červené, zdravé, obratné a hezké, aby se snadno a brzy vdalo. Děvče brání se zčervená ještě více od metaného zrní. Po službách Božích vyjdou hoši dříve z kostela a metají opět zrní všem dívkám v tvář, dokud zásoba v kapsách vystačí.

Na sv. Štěpána potřeba pít „na novou krev“ a koně mají se projíždět – podle zvyku na Rychnovsku.

Na sv. Štěpána světi se podnes na Moravě v kostele při službách Božích jarní obilí na setí, každý hospodář pošle si po trošce do kostela a přimíchá potom k semeni. Na Podluží pastýř, přicházejí „vinšovat šťastné a veselé svátky“, vysype na stole s obilím křížek, kteréžto obilí hospodyně potom hodí drůbeži, aby se šlechtila. Jinde pastýř, přinášeje toho dne do domu „březovec“ (březový prut), dá hospodáři hrst ječmene smíchaného s turkyní. Kolik v ječmeni zrněk turkyňových, tolik se ulihne selátek.

Na moravském Slovácku dostanou chasníci ve staré službě veliký koláč; je to pletenka ze tří pramenů, větší než pecen chleba, uprostřed s otvorem, vyzdobí si jej rozmarýnou, pozlacenými ořechy, pentlemi a jiným. Koláč nesou uvázan na holi přes rameno. Obyčejně utvoří průvod v čele s harmonikou; někdy i střílívají. Také bývalo zvykem, že děvečka ráno na sv. Štěpána podávala chasníkovi boty; za tuto službu bývaly děvečky hoštěny v hospodě na sv. Jana.

Děti napodobovaly dospělé a chodily k nejbližším příbuzným. Bývaly obdarovány penězi – „závdavkem na službu“. Proto je dospělí škádlívali, že musejí zůstat na nové službě.

Podobně žertují i manželé mezi sebou, posílajíce se „ze starej služby na novú“. Je to tak zvaná *doslúžená*, která se oslavuje velmi hlučně v hospodě.

„Závdavek“ na službu na moravském Slovácku dostávala chasa od hospodáře už na podzim: Na podzim, dyž se jednomu lebo druhymu nelíbilo, dali hospodáři závdavek novej chasa, aby jako od Vánoc byla jistá. A to mosela chasa od Vánoc do statků za ten závdavek, tehda rýnskej lebo dva, slúžit, nech byl fašank, jak chcél dlúhy. Líbili-li se služební hospodářom, ostali. Nelíbili-li se, mohli s Pánem Bohem od ostatků odejít. „Aspoň prej do těch ostatků co bych vydržela,“ říkávaly na zlej službě.

Na Moravce a v Dobré ve Slezsku kněz po velkém náboženství světí oves, jež hoši mají v šatkách. Ačkoli mají zakázáno v chrámě jím „hybat“ po druhých, přece se nezdrží a házejí ovsem po ostatních, aby si připomněli kamenování sv. Štěpána.

„Na svatého Štěpána je každý sobě za pána!“ říká se na Valašsku. Pacholci propíjejí koláče, hospodáři si hledají čeládku a jsou v hospodě někdy až do půlnoci. Veselost a šprýmovnost vidět na všech tvářích, na všech místech.

Téhož dne nebo na Nový rok *podávají ženy svým mužům gatě*, naznačující tím, že chtějí být jich poslušny po celý rok. Podobně na Hané časné ráno děvčata omývají chlapce a podávají jim gatě, za co se jim zavdá sladké kořalky. V Uhřetichách u Kojetína *zavěšovali na kliky u dveří žebračka*. Někdo upletl ze slámy chlapa a upevnil ho večer na kliku u dveří. Když ve stavení žebračka zpozorovali, odnesli ho k sousedovi na dveře. Kde na to nepřišli, bylo ráno smíchu, když lidé šli do kostela, že u N... neměli žebračkovi co dát, proto se jim oběsil na klíce.

Na sv. Štěpána pacholci na Hané chodili na svobodu také s koláčem, výslužkem. Za stara přede dnem nakrmili koně, vyprali ocasy, zapletli ocas i hřívu a očistili stáj. Po kostele nebo až k večeru odcházeli s koláčem makovníkem; někde místo koláče dostávají pecen chleba. Loučice se, pravili: „Pán Bůh vám zaplať, stréčku a tetičko, za koláč a za všechno dobré, a ublížil-li jsem vám v čem, odpusťte mi a s Pánem Bohem.“ Podav ruku hospodáři i hospodyni, odešel. Svoboda pacholků trvá až do Nového roku.

Príslovi „Na svaty Ščepan, každý sobě pan“ ve Slezsku ukazuje, že chasa má svobodu. Téhož dne chasa mužská „vandruje“ (mění službu) a obvykle bývá mnohý „nastřapaný až hrůza“. Pacholkům se upeče „strucle na vandrovnicu“ nebo „pleco“; i peníze (1 zl.) dostávají místo pečiva.

Kateřinští synové téhož dne „*sušili děvuchy*“, jež o Velikonocích polévali v některé hospodě nápojem. Hospodyně podá hospodáři téhož dne ráno při oblékání kalhoty, aby dostala nějakou počastnou. Tísečtí u Bílovce, jdouce z kostela, hospodáři s hospodyněmi a mládenci s děvčaty zastavují se v hospodě na nějakou zavdanou.

NA SV. JANA EVANGELISTU

Svatému Janu dali jedovaté víno, jež mu podle legendy neuškodilo. Světli tedy Skřesťané na jeho svátek víno a pili sv. Janu na počest. Staří Čechové znali tento zvyk. Štítný poznamenal, že světívají „*na sv. Jana minu svatů*“. Název „mina“ dlužno vysvětlit vlivem „Johannis minne“, tj. připíjení sv. Janu na památku. Zvyk se dlouho udržoval. V XV. stol. horlí kazatel na pověrečné křesťany, kteří na den sv. Jana Evangelisty světí „pitie opilcóm“. Ve slovech je jasná narážka na obyčej, od Štítného zaznamenaný. Ze začátku XVII. století potvrzuje trvání obyčeje vedle úředního usnesení synody arcidiecéze pražské Peit Hostounský, že prý světívají „na den sv. Jana víno“.

Svědectví zevrubnější a charakteristické zapsal Solnický (1630). Snaží se, aby vyložil svěcení a pití vína požehnaného rukou kněžskou a nazvaného prý „*milost a láska sv. Jana*“.

Dlouze a široce se rozhovořil o svěcení vína na den sv. Jana Evangelisty ve své Postile Šteyer (1719). Opakuje výklad již známý, že na památku jedovatého vína, jež pil sv. Jan, přidává doklad zázračné působivosti svěceného vína, jehož krapet nalévají do vinných sudů na ochranu proti čarodějnicím.

V církevní písni na den sv. Jana Evangelisty položil Koniáš (1746) tato slova:

„Protož dnes pijíce víno,	že ten rok v Kristově moci
jež jest v Kristu posvěceno,	tento truňk má nás vymoci
netupmež ho zoufanlivě,	od nápojů všech oukladných
ale věrně, doufanlivě,	i pokrmů jedovatých,
v srdci nepochybně,	lstivě medovatých.“

Ohlas dávného zvyku již vyhynulého, ozývá se v lidové pověře: „Kdo na den sv. Jana Evangelisty pije víno, ten se následujícího roku neotráví.“ Na den sv. Jana třeba píti víno, aby had neuštkl.

Světívali a místy podnes světívají na sv. Jana Evangelistu víno. Ve *Chvatěrubech* u Kralup nad Vltavou farář posvětil víno při mši sv. a dal pak přítomným připíti z kalicha až po mši.

Ve *Slezsku* světi se víno na svátek sv. Jana a podnes se z kalicha v kostele pije. Sv. Jan vypil jed a ten mu neuškodil; kdyby někdo dostal „žirku“, též zůstane. Někteří si berou posvěcené víno domů a užívají ho jako léku proti nemocem. Místy se světilo víno proti uštknutí hadem. V týž den jedí děvuchy mléko s bělkami, by byly „šumny“, hezké.

Na *Rychnovsku nad Kněžnou* se věří, že na sv. Jana Ev. je třeba pít víno, aby had neuštkl. V *Sudoměři* u Ml. Boleslavi o sv. Janě Ev. dávali světit víno, neboť tím nabylo moci proti všelikým čarům a kouzlům. Namáčeli v něm kus chleba, každé krávé dali kousek a věřili, že jim žádný neučaruje po celý rok. Dávali okusit toho vína i koňům; „pomáhat v nemocech, zvláště v chřipěci.“ Na *Mělnicku* dávali dobytčeti sníst kousek topinky, omočené toho dne ve svěceném víně.

Na *Uherskobrodsku* sbírají pacholci na den sv. Jana Evangelisty do měchu „ohlášky“. Jeden se vpraví v ženské šaty, druhý se oblékne za žida a vezme měch na rameno. Vedouce se za ruce, chodí dům od domu. Kde je pacholek, nebo dívka na vdaj, dostanou hadru (ohlášku), vstří do měchu a jdou dále. Hadry potom zpeněží. Druzí chasníci zase chodí po dědině s bílými talíři a sbírají na mši za všechny obyvatele.

NA DEN MLÁDÁTEK

Nejstarší známý český doklad o bujném slavení Mládětek je z r. 1525 a týká se staré zvyklosti, žakovského průvodu o svátku Mládětek dne 28. prosince, který obtěžoval rok co rok klášter v Břevnově v Praze bujnou nevázaností. Hus vzpomíná také bláznovské slavnosti ze svého mládí, jak žáci „strojice krabošky“ – „vše opak kukly kožišné obrátili“ a tropili mnohé nezbednosti i na posvátném místě. Průvody na den Mládětek zanikly nepochybně již v XV. století.

Posavad zrána, když děti ještě leží v posteli, je obyčej tázat se jich: „*Kolik bylo mládětek?*“ Které neví, dostane metlou a připomene se jemu, že „čtyři tisíce čtyři sta čtyřicet čtyři.“

Na *Slovensku* býval rozšířen ten den zvyk, zvaný „*mládenky čili mládenkovanie*“ obdobný velikonoční pomlázce: Rodičové mrskají dítky zrána v posteli, aby prý se rozpomínaly na ukrutnost Herodesovu. Potom ten obyčej zachovávali jedni ke druhým a sice dne 28. prosince mužové k ženám, druhého pak dne 29. prosince ženy k mužům a žertem se šlehali, mládenkali.

STAROČESKÁ HRA ZE XVII. STOLETÍ

Václav Kozmánek (1607–1679) skládal pro lid oblíbené hry divadelní obsahu světského i náboženského. Tyto hry, třeba obsahu vážného, proplétal zdravým lidovým humorem, úslovími, vtipy, posměšky, líčením křehkostí vrstevníků i diváků. Ferd. Menčík vydal Kozmánkovu hru pro vánoční divadlo tiskem ve sbírce Vánoční hry 1894, v Holešově. Má název: *Actus pobožný o Narození Syna Božího, Pána našeho, Ježíše Krista*.

Hru Kozmánkovu prováděli chudí studenti žáci, po městech i po venkově o Vánocích, aby si vydělali nějaké koledy.

Otiskují tuto staročeskou původní vánoční hru, jež by se mohla provozovat jako ukázka zábavy, kterou se zakončovala vánoční doba. Rukopis Kozmánkovy vánoční hry je chován v knihovně strahovského kláštera.

ACTUS POBOŽNÝ

o Narození Syna Božího, Pána našeho, Ježíše Krista

Napsal V. F. Kozmanecius

Osoby actum konající jsou tyto: *Tři anjelé. Tři pastýři. Tři králové. P. Maria. Josef. Herodes. Herodesovi drabanti. Dvě židovky. Posel. Muzikanti.*

Prologus. Vaši Milosti, páni milí! – Vinšujem vám hojné zdraví, – k tomu šťastné nové léto, – dejž vám je Bůh chvíle této. – Nemalé pak vyslyšení – žádáme vás spolu nyní, – neb vám chceme oznámiti, – novou, divnou věc praviti – o narozeném děťátku, – krásném, malém nemluvnátku. – Jemužto jsou k poctivosti – přijeli s velkou slavností – od východu tři králové, – slavní, velicí pánové. – Pilně se ptali na něho – u dvora velmi slavného – Herodesa, jenž byl králem – a židovským mocným pánem, – aby klaněli se jemu – jakožto stvořiteli svému. – Dary velké mu nesouce, – jemu je oběrujíce, – zlato, kadidlo a myrhu – slavně obětovali mu – jakožto králi novému, – v nově na svět zrozenému. – Herodes pak, ač se činil, – jako by toho vděčen byl, – avšak velmi se rozhněval, – že za tou příčinou jest dal – zmordovati času toho – nevíňátek velmi mnoho, – totižto sto čtyřicet tisíc – a některé, tak smejšlím, víc. – Jak se pak to všecko dalo, – poslechněte něco málo, – v krátkosti vám oznámíme, – v podobenství ukážeme. – Co nyní anjelé zpívať – a pastýřům oznamovať – budou o takové věci, – poslouchejtež s pilnou péčí.

(Tuto anjelé zpívají: „Narodil se Kristus Pán“ a když dozpívají, jdou k pastýřům, první anjel takto mluví):

První anjel: Ó rozmilí pastuškové, – poslouchejte věci nové, – co se této noci stalo – a v Betlémě přihodilo. – I cožpak o tom nevíte, – a nás zpívat neslyšíte? – Narodil se vám Spasitel, – všeho světa Vykupitel!

Bartoň, první pastýř: I kdež medle, povězte nám, – ať my jdouce pospíšíme tam? – V kterém se narodil místě, – myť nevíme o tom jistě.

Druhý anjel: V Betlémě v jesličkách leží – mezi hovady, tou zvěří. – Jděte, tam jej uhlídáte, – jak vám pravíme, shledáte.

Vávra, druhý pastýř: Ach, ach, Bože všemohoucí – a neobsáhlý v své moci, – jaké to nové vidění – a přepodivné zvěstování – nám lidem, pastýřům chudým, – v tomto světě poníženým! – Že by se měl naroditi – a na tento svět přijíti – děťátko Kristus, Spasitel, – všeho světa Vykupitel?

Třetí anjel: Tomu věřte dokonale, – že najdete Krista krále, – způsob děťátka malého, – z panenky narozeného. – Neb tuto noc příchodem svým – osvětlil jest světlem jasným. – Hleďtež vy tomu věřiti, – nemeškajíc s námi jíti.

Kuba, třetí pastýř: Hned jsem sobě divně myslil, – že sám nevím, co jsem činil, – této pomínulé noci, – spatřice v ní divné věci. – A tak velmi světlá byla – co by se v den obrátila, – řekl jsem, že něco nového – musí býti předivného. – Pojďme tedy, nemeškejme, – to děťátko přivítejme. – Ale nejprve písničku – zazpíváme tomu synáčku, – a potom pěkně klekneme, – vítat jej vínsem budeme. – Pojďmež již ve jméno Boží, – kteréž se v nás ve všech množí. (Tu již jdou a kleknouce zpívají: „Ježíš náš Spasitel“.)

První pastýř (mluví): Ó Marija, Panno čistá, – blahoslavená, věc jistá. – Ukaž nám Krista děťátko, – to maličké nemluvnátko.

Maria (odpovídá): Pastuškové, pohlídněte, – nad tím se velmi radujte, – že to Jeho narození – jestiž pro vaše spasení.

První pastýř (mluví): Ó, děťátko ušlechtilé, – nad syny lidské spanilé, – my prostí vítáme Tebe, – příslého k nám dolů s nebe. – Děkujeme Tvé milosti – s pokorou a s uctivostí, – žes nás, chudý lid, navštívil. – Prosíme Tě, bys nás spasil.

Druhý pastýř: Synáčku Boží jediný! – Ach, co jsme my ty noviny – velmi rádi uslyšeli, – když nám anjelé pravili, – žes k nám v způsobu děťátka, – maličkého nemluvnátka, – na tento svět přišel s nebe. – My hříšní prosíme Tebe, – račiž nám milostiv býti, – naše viny odpustiti.

Třetí pastýř: Ach, náš milý Pane Bože! – Větší milost být nemůže, – jako jest nám nyní dána – od všemohoucího pána, – že Jeho syna milého – vidíme narozeného. – Protož, děťátko maličké, – přeuschletilé, krásnické, – prosíme, dej nám svou milost – a po smrti věčnou radost. – Tobě, Maria Panenko, – vracujeme zas děťátko, – poníženěť děkujeme, – a Bohu Tě poroučíme.

Panna Maria (odpovídá): Jděte, pastuškové, s Bohem – v požehnání hojném, mnohém. – Hleďtež si toho vážiti, – co jsem vám dala spatřiti; – neb to Jeho narození – jestiž pro vaše spasení.

První pastýř (odcházaje, mluví): Nu, pojďmež zas pásiti ovec; – platí, že některý skopec – od vlka nám jesti sněden.

Panna Maria: Věř mi, není ani jeden. – Jděte, pastýři, vesele, – najdete své stádo vcele, (zpívá): Josefe, milý Josefe, koleb to malé – dítě, Pán Bůh ti to zaplatit ráčí – hojně v tom nebeském království.

Josef (zpívá): Maria, ctná panenko, – jáť kolíbám děťátko, – věda o tom konečně, – že mi to zaplatí v království věčně.

Panna Maria (mluví): Ach, milý Josefe, což já se starám, – že tak velmi strhané plenky mám. – Též mouky, ani krupice nemáme, – z čeho dítěti kaše naděláme? – Líto mi jesti na ně hleděti, – že je vidím tak bídne ležeti, – neb milátko skoro dnes nejedlo, – hladem mi velkým všecko umdlelo.

Josef: Nestarej se tak, panenko, – o to Tvé malé děťátko, – neopustíš, Ho Bůh milý, – věř o tom, v nížádnou chvíli. – Však, tuto ještě v rendlíčku – kaše zůstalo trošičku!

Panna Maria: Inu, hřežť tedy ostatek té kaše, – ať se jí posilní děťátko naše. – Než hled, abysi ji nepřipálil, – již bysi mi smutné panně spravil; – neb by sice připálené kaše – nechťelo jísti děťátko naše.

Josef: Rád to udělám, Maria, – jakž mi rozkáže milost Tvá. – Než jest tě mi velmi líto, – ctná panenko, a to proto, – že se tak hrubě fresuješ – a srdce si zkormucuješ. – O tu mouku a krupici, – nestarej se o ty věci, – jestliže bychom kde vzíti – neměli, chci uvěřiti – od některého dobrého, – člověka přívětivého. – Pakliť nás lidé opustí, – věz, že nás Bůh neopustí.

Panna Maria: Ba, jistě já v žádném jiném, – kromě v Pánu Bohu samém – svou naději všecku skládám, – neb v světě málo přátel mám. (Tuto tři králové na plac vyjdou; muzika hraje. Po přestání muziky první král Kašpar mluví.)

Kašpar: Ej, jak naše tato cesta – jestiť z dalekého města. – Pracně ji velmi konáme, – s velkou snažností žádáme – toho dojít, což míníme, – ač to dost pracně činíme. – Králi Melichare, vím, že Tvá – Milost vždy v tom stále trvá, – že, co jsme před sebe vzali, – to žádáme, bychom došli; – a toho krále nového, – vnově k nám na svět příšlého, – bychom slavně přivítali, – poklonu mu učinili, – jakž sluší na takového – krále a pána slavného.

Melichar: Tak jest ovšem, Kašpar králi, – že jsme my proto přijeli – z našich zemí sem do těchto – východních toliko proto, – abychom toho slavného – krále, k nám na svět příšlého – vítajíce, dary poctili, – poklonu mu učinili, – poněvadž jsme jeho hvězdu – uhlídali na východu, – kteráž nás vždy předcházela, – ustavičně nám svítila. – Toť jistě s Boží pomocí – má se státi, aniž v noci – téměř málo spátí máme, – až to vskutku vykonáme.

Baltazar: Zajisté spravedlivé jest, – toť beru na královskou čest, – aby ten nový král od nás – poklonu přijal v tento čas, – a to hodnou, jakž na něho – sluší podle moci jeho. – Ten aby od nás byl uctěn – dary, nejsem poslední ten, – abych s snažnou uctivostí, – s pokorou, s ponížeností – neměl k němu přistoupení, – poklonu mu učiniti. – Jakož hned, jakž jej najdeme, – poklonou, dary uctíme – jeho královskou důstojnost – a znamenitou velebnost.

Kašpar: Tak jesti, Baltazar králi, – že ten král poklony, chvály, – i darů slavných jest hoden, – to může vyznat ne jeden. – Nebo se z hvězdy poznává, – jako na vědomí dává, – kteraké ten králí hodnosti – jest hoden a poctivosti. – Nebo hleděž, kterak svítí – a jako denice trpytí! – Ale což to? Již zmizela! – Ach, cože nás zarmoutila, – takže

již cesty nevíme, – kam se jednou obrátíme! – Poněvadž jsme v neznámosti, – nemajíce cest vědomosti, – než v tomto, zdá mi se, nebloudím, – což za pravé byti soudím, – bychom Herodesového – dvoru, krále židovského, – nijakž neopomíjeli, – nýbrž u něho se ptali – na narození takové, – nám i jemu divné, nové. – Neb on o tom nejlépe ví, – poněvadž tak, jakž se praví, – v jeho panství to stalo se, – ten nový král narodil se.

Melichar: Dobré zdání tvé, králi, jest; – což pravíš, ovšem slušné jest. – Protož budem se ptáti – někoho, jenž by nám znáti dal, – budem-li přístup míti – k Herodovi, s ním mluvit. – Ale nevím, skrze koho – Herodes se doví toho, – že s ním chceme rozmluviti – a o pilnou věc řídit.

Baltazar: Snadně on se doví toho, – jen my nemeškejme mnoho. Pospěšme ke dvoru jeho – tam dvořana některého – spatříce jemu oznámíme, – co zapotřebí povíme, – aby on nás králi svému, – Herodesovi slavnému, – hned opověděl v rychlosti, – že s snažnou ponížeností – chceme s ním rádi mluvit, – některé věci řídit. – Ale, hle tamto někoho, – zdá mi se dosti ctnostného, – přede dvorem jeho státi – vidím; hleďme se tam bráti! – Jistě dvořenín jeho jest, neb spanilý postavy jest. (Tuto přistupují k dvořenínu.) Pozdraven buď, mládenče ctný, – králi, pánu tvému věrný! – Žádáme tvé uctivosti, – abys nás s ponížeností – odpověděl králi svému, – Herodesovi slavnému, – a že s ním mluvit chceme; – než, že z daleka jedeme – jakožto slavní králové, – z východních zemí pánové. –

Dvořenín (odpovídá): Vykonám já s ochotností rád vůli vaší Milosti. – Cožkoliv ráčíte chtít, – chci povolný ve všem býti. (Tuto jde ke králi.) Milostivý králi, pane! – rač dobrotivě slyšet mne. – Oznamuji tvé Milosti – s pokorou, s ponížeností, – že přijeli tři králové, – slavní, velicí pánové, – z východních zemí do těchto, – žádajíce nyní toto, – aby mohli přístup míti – k tvé Milosti a mluvit. – I což ráčíte říkati, – mám-li jich sem povolati? (Muzika hraje a Herodes vstane mluví.)

Herodes: My, z Boží milosti Jeruzalemský, král slavný, Herodes velikomocný, – vznešený mezi národy mnohými, – kdež jest, jenž by se nespravoval námi? – Spravovali jsme v dobrém pořádku – lid židovský beze všeho zmatku – přes třicet let, a to s velkou prací, – nejvíc pak Boha našeho pomocí. – O tom mají vědomost naši věrní, – tajné rady též i dvořané jiní. – Žádného jsme v ničem neutiskovali, – jak chudého, tak bohatého jsme soudili, a ještě bohdá budem spravovat, – aniž jest, kdož by nás mohl odehnat. – Než toto jest nám nyní nejdívněji, – co ti tři králové v naší zemi chtějí? – Poněvadž tedy jsou té žádosti, – povolej sem těch králů s ochotností. (Dvořenín, pokloniv se jak Herodesovi, tak potom králům, mluví.)

Dvořenín: Slavní králové a páni! – Rychle bez prodávání, – dalšího meškání jíti – máte ke králi přistoupiti, – a tu před jeho Milostí – mluvit vážně s uctivit. – Pročež neračte meškati, – ke králi pánu přistoupiti.

(Z králův jeden odpovídá): Za tvou službu, rytíři ctný, – urozený a šlechtný, – náležitě děkujeme – a tobě se odměníme.

Kašpar (mluví k Herodovi): Slavný, velkomocný králi, – kterýžs hoden pocty, chvály, – vinšujem ti zdraví mnohé, – také panování dlouhé, – též v tom světě všeckno šťastné, – každého času výborné.

Herodes: Tolikéž i my, králové – slavní, velicí pánové, – vám též vinšujem podobně – z srdce upřímného věrně. – Nyní se pak dotazujem, vám – vůli svou oznamujem, že –

chceme rádi věděti, – proč jste ráčili přijeti – sem do těchto krajín našich – od zemí vzdálených vašich? –

Melichar (odpovídá): Milostivý králi, pane, – jenž řídíš království slavné, – nestěžujiem toho sobě – oznámíti vpravdě tobě, že jsme proto k dvoru tvému – přijeli velmi slavnému – od tebe chtějíce věděti, – bys nám ráčil oznámíti – o mladém králi židovském, – nyní vnově narozeném. – Nebo jsme my jeho hvězdu uhlídali na východu, kteráž nám nyní zmizela, nás jisté cesty zbavila, – jako anjel se skvějící, – neb co slunce se třpytící. – I pročež my tvé Milosti – žádáme s ponížeností, – by's nám ráčil oznámíti, – kde by se měl naroditi? – Neb mu chceme činit poklonu – tak, jakž na něj sluší, hodnou, – a k tomu jej darovati, – jakž na krále sluší, ctíti.

Herodes: Toť jesti jakás věc divná, – u nás nikdy neslýchaná, – o narození takovém, – obzvláště pak nám neznámém! – O té hvězdě nám povězte – , pravdu jistotnou oznamte; – neb bychom rádi věděli, – kdy a kde jste ji viděli, – kterážto že vám svítila, – vás ústavně předcházela.

Baltazar: Králi, tvé Milosti pravím, – pravdu jistotnou oznámím, – že ta hvězda nám svítila – a nás vždycky předcházela – ukazujíc nám cestu – až právě k tomuto místu. – Ale nyní ztratila se, – nevíme, jak to děje se. – Pročež my tě, slavný pane, – žádáme velice snažně, – abys nám vědomost toho – dal pro slávu krále toho: – Kde jest to místo, v němž zrozen, – ten nový král jesti zplozen? – Neb se mu klaněti chceme, – též sebou dary neseme, – jimiž jej chceme uctíti, – jméno jeho velebiti.

Herodes (odpovídá): Vpravdě my žádné známosti – nemáme, ni vědomosti, – co by to měl za krále být anebo kde se narodit. – Ale vy poslyšte rady – naší, najděte jej tady, – rychle do Betléma jděte – a na to dítě se ptejte. – A když je pak naleznete, – tedy nám hnedky oznamte; – neb i my chceme přijíti, – jemu se také klaněti. – (Tuto králové odejdou, pokloníce se.)

A Herodes před se mluví: Ó, jak naše smutné srdce – jest zarmoucenó velice. – Ačkoliv zármutek nese, – však se všeckno hněvem třese, – slyšíce o jakéms dítěti, – že se mělo naroditi. – To že by mělo být králem – jako my, židovským pánem? – předivná tato novina – jest nám nyní zvěstována; – toť nijakž nemůže jíti, – chceme tomu odporní býti. – Dokudž nám naše království – bude trvati i panství, – nepřemůžeme nás nižádný, – byť byl, kdo chtěl, a jak slavný! – Nyní trochu té starosti – přestanem a hněvivosti, – a radši na palác půjdem, – na tu věc mysliti budem.

Kašpar král: Ej, mé srdce, jež se bylo – prve velmi zarmoutilo, – nyní se velmi veselí, – radovati mi se velí. – Neb hvězda, jež se ztratila, – zase nám nyníčko vyšla. – Není-liž tu, – hleďtež zdravě? – Nad tím městem stojí právě!

Melichar: Jistě, vpravdě ta hvězda jest, – není omyl, ni žádná lest. – Což se tedy veselí – nemáme a radovati? – Pročež rychle pospěšme tam, – aby snad opět znova nám – ta hvězda se neztratila; – teprv by nás zarmoutila. –

Baltazar: Ovšem rychle tak učinme, – k městu Betlému pospěšme. – Ale hleďtež, co se nyní – stalo, věřtež jinak není, – než že v tom domě král nový – narozen jesti ten pravý. – Neb se nad ním zastavila – hvězda, kteráž nám svítila. –

Kašpar: Sluší nejprv k matce jeho – poslat posla nějakého, – budeme-li přístup míti – klanět se tomu dítěti. – Hleďtež, tamto stojí stařec, – není-liž té paní otec? – Ale kýž jest posel nyní – této věci k vyřízení. – A on tamto, zdá mis', stojí, – na nákou

cestu se strojí. – Slys, ty posle, bez meškání – nechaje zevlování, – dojdí tamto k tomu starci – a tato slova jemu rci: – že k nim tři králové jedou, – také dary s sebou nesou – chtějí děťátko viděti, – jemu poklonu činiti; – též, že dary s sebou nesou – a že velmi z daleka jsou.

Posel: Rád vaše Milosti půjdu, – tu cestu konati budu. (Tu již jde.) Zdař Bůh, stařečku shrbený, – krásnou bradou okrášlený. Jsem poslán od Jeruzaléma – naschvál k tobě do Betléma – od východních slavných králů, – mocných a velikých pánů, – kteříž sem schválně přijeli – , aby poklonu činili – tomu děťátku malému – tvému, vnově zrozenému. – Dary také s sebou mají, – nimiž děťátko ctít chtějí. – Pročež pověz matce jeho, – ať oznámí, jestli toho – užijí ti tři králové, – kteříž jsou i mudrcové, – aby mohli přístup míti, – klanět se tomu dítěti? –

Josef: Dobře, posle, trochu počkej – a něco málo poshověj. – Hned matce jeho oznámím, – co odpoví, zas ti povím. – (Oznamuje P. Marii.) Panno Maria, coť povím, – také divného oznámím. – Přišel jest z Jeruzaléma – posel k nám sem do Betléma, – vyslaný od velkých pánů, – tak jakož slyším tři králů – východních, již sem přijeli, – by tvé děťátko viděli, – chtějíce se jemu klaněti, – též dary obětovati. – Žádají, by oznámila, – je v tom dokonce zpravila, – jestli budou přístup míti, – klanět se tvému dítěti? – Pročež, co ty říkáš tomu, – pověz, ať oznámím jemu, – nebo tam posel vně stojí, – vrátit se ke králům zas strojí. –

Panna Maria: Ach, Stvořiteli všech věcí, – neobsazený v své moci, – což to má býti divného – a převelice nového, – aby sem měli králové, – slavní a mocní pánové – přijíti v toto mrzuté – místo bídné a smrduté! – Nu, což jsem činiti měla, – když sem pak nikdež nemohla – hospody si objednat, – kde bych s ním měla bydleti! – Ach, jediný synáčku můj, – Bůh nebeský jest otec tvůj, – a hle, kterak tě ponížil, – pro spasení lidské snížil – tak, že tuto v chlévě ležíš, – též zimou, hladem se trápíš. – Pročež, Josefe můj milý – oznam poslovi v tu chvíli, – že mohou volně přijíti to mé děťátko viděti, – jestliže jen oškliviti – sobě nebudou v chlév jíti.

Josef: Dobře, hnedky mu oznámím, – tak, jakž's rozkázala, povím. (Jde k poslovi.) Nu, posle, ty přece čekáš? – Kolik konvic piva zmeškáš? – Mluvil jsem s Marií Pannou – tak, jakož's žádal, o věc tvou. – Máš těm králům oznámiti, – že mohou volně přijíti, – jestliže jen oškliviti – sobě nebudou v chlév vjíti; – neb jinde neměla místa – s děťátkem svým, jest věc jistá.

Posel: To já, stařečku, rád slyším. – Pročež v rychlosti pospíším – k nim, pánům, a jim oznámím, – relaci od vás učiním. – Než, jesti mi na tě líto – velmi hrubě, a to proto, – že mi tím pivem vyčítáš. – Ó, co ho sám nerad píváš? – Tož's sobě mnoho zachoval, – že bys téměř bídný zůstal, – bys nevypůjčil kožíšku, – sobě též také čepečku. – Což jsem tě řal jako kordem; – povímť více, až se sejdem.

Josef: Ó, jdi, rači bodej, (by) zabít byl, aneb kyjem dobře zbit; – musí býti velmi zralej.

Posel (vraceje se mluví): Pomáhejž Bůh, pánové, vám, – nyní se zase vracuji k vám. – Oznamuje vám panenka, – matička toho děťátka, – že volně přijít můžete, – jestliže jen nebudete – ošklivit sobě v chlév vjíti. – Nebo jinde místa míti – nikdež s děťátkem nemohla, – tak se s ním v chlévě shrnula.

Kášpar: Nu, my tedy již půjdeme, – svou věc konati budeme, – poněvadž to dobře

známe, – že již volný přístup máme. – Pojdmež tedy, nemeškejme, – tomu králi se klanějme. (Přijdou, pokloní se Panně Marii a potom kleknouce, *Kašpar* (mluví): Velebeno buď, děťátko, – králi, malé pacholátko! – Klaněje se tvé Milosti – s pokorou, s ponížeností, – tvé důstojné jméno slavím, – ctím, chválím, také velebím. – Totoť zlato ofěruji, – upřímným srdcem daruji, – ač jesti mi to vědomé, – že toho nikdyž ode mne – pro všemohoucnost nežádáš, – nebo ho sám v hojnosti máš. – I my též od tebe máme, – všechno dobré přijímáme, – ale však je na znamení – vem věčného kralování.

Melichar (mluví): Slavný, důstojný, ač malý, – všemohoucí, věčný králi! – Poklonu činice teď tobě, – snažně žádali jsme sobě, – klaněti se Tvé milosti, – vědouce tě být té hodnosti. – Pročež já nyní poklonu – čině tobě pokornou, – myrhu tobě ofěruji, – upřímně dediciuji – na znamení utrpení, – též hořkého umučení. – Přijmiž je vděčně ode mne, – v své paměti vždycky měj mne.

Baltazar: I já téžs ponížeností – přistoupil jsem k Tvé milosti, – klaním se jakožto mocnému – Pánu, též i králi svému, – poněvadž jsi toho hoden, – abys byl ode všech lidí ctěn. – Pročež nyní žádám Tebe, – abys nestěžoval sobě – toto kadidlo přijíti, – mne vždy v své milosti mítí, – na znamení kněžství svého – podle proroctví mocného.

Panna Maria (odpovídá krátce): Slavní, velicí králové, – v světě vznešení pánové! – Já na místě syna mého, – nemluvnátka maličkého, – vám poníženě děkuji, – též i v jistotě slibuji, – že s ním po jeho smrti budete – kralovat v věčném životě.

Kašpar (odpovídá): Amen, Pán Bůh rač to dáti, – aby se mohlo tak státi. – S Tebou, Panno, se žehnáme, – a Bohu tě poručíme – i s Tvým milým pacholátkem, – tím maličkým nemluvnátkem.

Melichar (odcházejí s ostatními, mluví): Již se zase pobereme, – Herodesovi povíme, – že jsme to děťátko našli, – pro kteréžto jsme sem přišli. – Právil, že také klaněti – bude se tomu dítěti.

Baltazar: Nevím, jak chceme činiti; – mně srdce jaks k němu jíti – velmi hrubě mi zbraňuje – a od toho odrazuje. – Já jistotně pravdu pravím, – že k němu jíti neradím.

Kašpar: I já též neradím k tomu, – bychom se vrátili k němu, – nebo jsem skrze vidění – měl jakoby zvěstování. – Také i z planet spatření, – mám toho jisté poznání, – že Herodes cos' hrozného – myslí o dítěti zlého.

Melichar: I mně to též tajno není – z týchž hvězd, z planet spatření, – pročež se tak zachovejme, – k Herodesovi nechodme. – Jinší cestou se vrátíme, – do našich zemí přijdeme. (Pryč odejdou a Herodes vstane po muziky přestání hněvivě mluví.)

Herodes: Ej, jak nyní naše milost – hněvá se pro tři králů zlost, – kteřížto jsou nás podvedli, – sebe v nemilost uvedli. – K nám se zas nevrátili, – tak, aby nám oznámili – o dítěti narozeném, – jehožto židovským králem – před námi jsou jmenovali, – když se nás dotazovali, – jestliže bychom věděti – mohli, kde se naroditi – měl, my pak jsme jim pověděli, – an, i přísně poručili, – aby se pilně na toho – krále vnově zrozeňného – ptali, a když by jej našli, – nám ihnedky oznámili, – že i my chceme přijíti, – jemu se také klaněti. – Již tomu srozumíváme, – a to dobře poznáváme, – že tudy zrada nějaká – kuje se jistě veliká. – Strach, abychom my o naše, – jeruzalémské tím spíše – království nyní nepřišli – skrze to dítě, než byli – nyní jsme si vymyslili, – co bychom činiti měli. – Pročež hnedky mým rytířům, – oznámíme služebníkům, – tak

aby oni v rychlosti – bez všelijaké milosti – dítky malé mordovali, – by tolikéž zahubili – a toho krále nového, – nedávno na svět přišlého. – Však my také syny máme, – jimž království odevzdáme, – však tak budou-li se chtít – k naší milosti chovati, – aby královskou velebnost – neurazili na věčnost. – Ej, slyštež, moji rytíři! – Mysl naše k tomu měří, – kteroužto vám oznamujem, – an' i přísně rozkazujem – poroučejíce, abyste ji – konali co nejrychleji. – Všechny dítky v slavném našem – království jeruzalémském – stáří dvouletých mordujte – a v ničem jich nelitujte, – bychom nechtěli trpěti, – aby naše vlastní děti – o naše království se třeli, – bez naší vůle je měli. – Na křik dítek a pláč matek – nic nedbejte, by ten skutek – přišel brzy k vykonání, – a našemu rozkázání – co nejdřív zadost stalo se. – A protož, rychle strojte se, – ať to naše poručení – vykoná se bez prodlení.

Drabant (odpovídá s druhým): Milostivý a veliký – náš králi jeruzalémský! – Oznamujem tvé milosti, – že my tu věc s ochotností – chceme rádi vykonati – a ty dítky zmordovati. – Pročež my hledme nemeškat, – poďme rači tu věc konat. (Tu jdou k židovkám a drabant mluví): Hnedky sem ty děti dejte, – poručení zachovejte – krále Heroda slavného, – mocného pána našeho; – neb je máme mordovati – i jiné všechny pobíti.

Židovka (odpovídá): Och, nebesa se prolomte, – nevinných dítek pomstěte, – jež jsou zmordovány bídně – před námi tuto žalostně.

Druhá židovka: Bože, Bože, rač pomstíti, – toho tyрана zkrotiti – pro ty naše dítky malé, – jenžs nám je dal k své cti, chvále.

Drabanti (vracejíce se ke králi s dětmi, mluví): Králi, teď, hle, zmordovaných – dvě dítek nesem ti zbitých, – a to na jisté znamení – ukrutného mordování, – že, jakžs ráčil poručiti, – tak jsme hleděli činiti.

Herodes: Tak jsme ovšem chtěli míti, – by byly ty dítky zbity, – nebo i dítky mé paní – malé dáme k zmordování, – protože nechcem žádného – živit dítěte malého. (Tuto muzika hraje. Anjel ide k Josefovi, mluvě.)

Anjel: Josefe, poslyš novinu – od Boha ti oznámenou. – Máš se hned s Pannou Marií, – vezmouce děťátko její, – přímo k Egyptu bráti. – Neb Herodes zahladiti – děťátko její umínil – a mnoho tisíc poručil – již tohoto dne přežalostně – z vnuknutí ďábla bezbožně – děťátek již zmordovati, – aby tolikéž zabíti – dítě malé mohl Krista. – Věř tomu, neb jest věc jistá; – nebo hned dne zítřejšího – více bude konat toho. – Pročež hned se tak zachovej – a z těchto krajin pospíchej.

Josef: Ach, můj Bože, opět práce – na mne, shrbeného starce. – Povím to Panně Marii, – vím, že opět zarmoutím ji.

Anjel: Nu, jdi rychle, oznam jí hned, – jakť jsem oznámil, tak se řeď. (Anjel odchází, Josef mluví k P. Marii.)

Josef: Ach, Panenko, co ti povím, – bojím se, že tě zarmoutím. – Anjel Páně se mnou mluvil, – vůli božskou mi oznámil, – abychom se hned pryč brali – a k Egyptu pospíchali, – že král Herodes jest toho – úmyslu nešlechtného, – aby dítě Krista zabítil. – A již mnoho set poručil – v krajinách betlémských dětí – ukrutně pomordovati, – a toho že nepřestane, – leč když žádné nezůstane – v těch krajinách živé dítě. – Zachovejmež se tak hbitě, – a ty hleď plenky svázati, – nebo nebudem meškati. – Rači co nejdřív půjdeme, – tak jeho zlosti ujdeme.

Panna Maria: Ach, ach, já panna přesmutná, – v tomto světě zarmoucená, – kteráž málo potěšení – mám, nýbrž vždy zarmoucení. – Ó, můj synáčku jediný, – kterak's v tom světě tak nuzný, – neb tě vidím tak bídného, – že v něm nemáš hned nic svého. – Ježtos Pánem nebe, země, – tak že všechna lidská plémě – od tebe vše dobré mají, – kdykoliv co užívají. – Ty jsi jim sám dáti ráčil, – sebe's pak pro ně ponížil. – Nu, Josefe, na ramena – vezmi Krista, mého syna. – Ej, seхни se, ať ti ho dám, – neb sama pleny nésti mám.

Josef: Ale nechci ho tak nésti, – však bych si třebas do kosti – ramena ohněsti musil, – již bych věru stařec zdědil; – než dáš sem toho synáčka, – vložím jej vně na volsíčka. – Ale nejprv se posilním – a z této flaše se napím, – nebo jest mi mdlo velice, – až mi zbledly obě líc. (Tuto pije; potom dále mluví:) „Ach, jak mé srdce okrálo, – když vínečka zakusilo. – My nyní půjdem od vás – a přátelsky prosíme vás, – že nás na cestu fedrovat – nebudete si stěžovat. – Vás poroučíme Bohu v moc, – Bůh rač vám dáti dobrou noc.

Epilogus. Již jste ráčili slyšeti – toto naše předsevzetí, – které jsme nyní konali – a před vámi ukázali. – Pročež, kdo jste vděčni toho – sprostného actu našeho, – tedy račte se laskavě – naklonit k nám milostivě, – a nás grošemi fedrujte, – z milosti lásky darujte. – Neb k poctivosti vaší – lámali jsme hlavu naši, – abychom vás tím uctili, – což jsme nyní působili. – Vidouce vás osoby ctnostné – být, příjemné a šlechetné, – kteréžto po všechny časy – chválíce Boha svými hlasy – k nám lásku ukazujete – a dobrého přejete. – Pročež my vašich milostí – žádáme s ponížeností, – jednomyslně, společně, – že ráčíte od nás vděčně – toto konání přijíti, – také nás výmluvná míti, – jestli jaký nedostatek – při tom se našel neb zmatek. – Nyní račte veseli být – a nás též v své paměti mít, – také v laskavé ochraně – pro náhradu Boží, Páně.

Finis.

VIII.
NA TOM NAŠEM
DVOŘE...

Berane, škope, kdes poděl chlope?

Obrádky a zábavy při slavnostní popravě kohouta, housera, kačera, beránka, kozla a vepřka snaží se zachovat poslední část „Veselých chvil“, aby ukázala i rub lidové tradice. Dnešního člověka divně dojíká, jak se vůbec mohl lid kochat v bolestech a ve skonu utýraného, ubíjeného zvířete za zvuků hudby a za jáсотu rozjařených diváků.

Jmenované obrádky bývaly hlučně slaveny po krajích československých. V první polovině XIX. století ozývají se však již stesky proti nim. Zejména kněžstvo zakazovalo všelikou nemírnou bujnost při nich. Příházely se tu i nešťastné případy, například roku 1842 zabil kdosi při tlučení kohouta pětiletého chlapce; nebo jiný stál šavlí hlavu dívce, která právě snímala ozdobu s berana, chystajíc jej na popravu. Není divu, že po takovýchto případech byly vydány přísné zákazy podobných zábav. Přispělo tu jistě i to, že jmenované obrádky, spojené nezřídka se surovostí, přičily se svou sveřepostí a výstřelky jemnocitné povaze lidu československého, i pozbyly pak snadno vlivem školských, církevních i světských úřadů mezi lidem přívrženců.

Zprávy o nich jsou roztroušeny po různých knihách starších, novějších i nejnovějších. Obyčeje a obrádky československé, jež tuto uvedeme, mají příbuzné zjevy v cizích podáních lidových. Avšak z toho neplyne, že nemají vlastní svéráznosti, že obyčeje, i jinde známý, nevyspěl v obrádky a slavnosti, upravené přiměřeně podle názorů domácích, promíšené prastarými vtipy, propletené zvláštními popěvkami s nápěvy domácími, jak ukáží doklady dále uvedené.

STÍNÁNÍ A MLÁCENÍ KOHOUTA

Eug. Cortet popisuje jako zvláštní prý ryze český obyčej stínání kohouta o masopustě v Čechách. Stínání kohouta není však toliko obyčej český, nýbrž obyčej rozšířený po celé západní Evropě. Tím netvrdíme, že v obyčeji českém není význačných charakteristických zvláštností, ale v hlavní podstatě je to obyčej západoevropský.

Že je to obyčej starodávný, svědčí vedle zprávy Hildebrandovy z r. 1672, uváděné Kollárem, ještě jiné dva staré doklady – s podivením, že ušly pozornosti německých spisovatelů. Jeden doklad máme z disertace o střelení ku ptáku, vydané r. 1714. Bývalo zvykem o letnicích při slavnostní střelbě ku ptáku, že tloukli někteří, majíce oči zavázané, kohouta. Komu se podařilo utlouci jej, dostalo se mu pochvaly i zabitého kohouta. O podobné zábavě se zmiňuje asi současně Rohr. Venkované prý mají zábavu, tlukouce se zavázanýma očima kohouta. Oba dva spisovatelé hovoří o této zábavě jako o lidové starodávné kratochvili.

V Anglii odedávna bylo zvykem tlouci o masopustě cepem buď slepici neb obyčejně kohouta. Podobně ve Španělsku stínali o masopustě hlavu kohoutovi, zahrabanému až po krk do země. Že také ve Francii obyčej nebyl neznámý, svědčí narážka v uvedené knize Cortetově. Po všech krajích německých konalo se a místy posud koná slavné stínání kohouta se starodávnými obřady. Uvidíme hned, že i v Čechách děla se kohoutí poprava při některých slavnostech. Naproti tomu je však s podivením, že Poláci a Rusové neznají toho obyčeje.

Stínání kohouta při slavnostech národních je nyní všude úředně zakázáno. Týž zákaz byl vydán proti krutému obřadu stínat pro zábavu hlavy zvířatům.

Do bludiště bájeslovných dohadů, roztroušených hlavně po literatuře německé, nikterak nemíníme vstoupit. Jisto, že stínání kohouta i všechny příbuzné lidové zábavy jsou přežitek starodávných obřadů asi vážných, jak se všechno zdá, obětních, jež časem jako všechny podobné obřady jiné klesly v pouhé obřady zábavné, v lidovou kratochvili. Obyčej býval druhdy slaven hlučněji a častěji než nyní. Zakročila proti němu vláda i církev. Roku 1885 vydal např. biskup osnabrucký veřejné důtklivé napomenutí, aby věřící ustali od hříšného, ukrutného stínání kohouta o svatbách. Rovněž na Moravě vydány byly zvláštní úřední zápovědi o stínání kohouta.

V Čechách, na Slovensku i v Lužici stínávali kohouta slavnostně, se zvláštními rázovitými obřady, o jakých opravdu není v rozvláčných výkladech spisů cizích ani zmínky. Dálo se to buď o svatbě nebo o masopustě, někdy o Velikonocích, také o pouti, na obžínky a někde o hodech čili posvícení. Probereme zevrubně všechny obřady, jež byly spojeny se stínáním kohouta.

Nejstarší doklad toho, že o svatbě a o posvícení bavili se v Čechách vesničané tímto obřadem, vypisujeme z knihy cizí. Fischer popsal v knize, vydané na sklonku XVIII. století, lidové obyčeje u rozmanitých národů a mezi nimi jako zvláštní obyčej lidu českého popisuje stínání kohouta dosti obšírně. Mládež obrátí šat na ruby a přestrojí se za vojáky. Vedou kohouta na dlouhých tkanicích, z nichž jedna provlečena zobákem, jiná přivázána na křídlo apod. Na „popravišti“ přečtou kohoutovi rozsudek a po všelijakých žertech setne mu „kat“ kosou hlavu, ale honem utíká pryč, aby nebyl chycen od diváků jej pronásledujících.

Dnes, kdy střízliví Pražané pozbyli skoro všech lidových obyčejů a obřadů, divně dojímá spolehlivý záznam Krolmusův, jak ještě r. 1828 na Novém Městě v Praze na poli, kde stával blázinec, provozovali staří měšťané pražští za účastenství duchovenstva a pozvaných hostů i diváků z lidu slavnostní mlácení kohouta cepem o posvícenské hodince svatováclavské. Krolmus, dovoloávaje se svědku popisuje:

Na *Novém Městě v Praze* ještě r. 1828 vykonával slavně kohoutí popravu pražský měšťan Rakař na pronajatém poli u sv. Kateřiny (kde stával blázinec) o posvícení svato-václavském, v úterý po sv. Václavu u přítomnosti své rodiny, svých dobrých přátel a sousedů, které k sobě pozval, ku kterých slavnosti i p. Ant. Horák, správce duchovní od sv. Apolináře, se svým kaplanem p. Šedivým jako host býval pozván. Na onom poli toho času jistý host z Prahy, jménem A. H. z Prahy, maje bílým šátkem oči zavázány, trefil přistrojeného kohouta cepem teprve po třetí. Okolo Prahy, na Pankráci, ve Vršovicích, v Libni, Klecanech, Roztokách atd. posud (r. 1845) slavně stínají nebo tlukou o posvícení kohouta. V Bubenči nad Vltavou mezi horou Letnou a Babou konaly se a slavily mnohé národní hry a slavnosti, jež zapověděl bývalý duchovní správce Kaucký.

K nejstarším domácím popisům posvícenských obřadů při stínání kohouta patří selankovitý obrázek, jak jej kreslí „Květoslav“ roku 1835 v strojeném, učeností propleteném článku o pověstech a zvycích na Krkonoších pod názvem: *Boj s kohoutem*.

Za cestování po Krkonoších navštívil jsem i svého přítele. Císařské posvícení bylo tehda právě za dveřmi; pročež mne můj přítel upozornil na nedělní odpoledne, kdy i letos k obveselení zdejších obyvatelů se měl provozovati boj s kohoutem. Boj s kohoutem? opětoval jsem sám u sebe. A každou hodinu vzrůstala moje zvědavost. Tanuly mi na mysli znamenité kohoutí boje šedých věků, i uměl jsem se dobře upamatovati, kterak staří národové na kohoutí zmužilosti se rádi obveselovali, ano i kterak jedenkrátě takový boj posloužil k vítězství. Novou věcí pro mne bylo, že tento zvyk zabloudil až do údolí krkonošského.

Očekávaná neděle se přiblížila. Odpoledne o třech hodinách připravena byla celá ves k nastávajícím radovánkám. Odevšad jsem viděl hrnouti se mladý, bujarý věk na blízký palouk, avšak ani staří nechyběli. Byla tu široká rovina, kolkolem obklopena nízkými pahorky; uprostřed bylo upraveno zábradlí, ohrazujíc kolem dokola místo k boji. Okolo zábradlí stáli vesničané. Bojiště bylo ještě prázdné. Shromáždění se veselili vespolek hovorem, smíchem. Všem se tu, jak se mi zdálo, dnes dobře dařilo; hezké, růžové tváře jadrných vesničanek se vyjasnily jako modrojasné nebe nad jejich hlavami. Z hochů veselá mysl jenom sršela. Oko moje koukalo se po tomto mladém světě a prodlelo milerádo na dívčinách, které zde čekaly na kohoutí boj vyšňořeny v bílém, červeném i modrém svátečním oděvu. Nejvíce jsem uviděl červených šatů, jakožto barvy zde po horách oblíbené. Dívky byly buď prostovlasé nebo měly šátek zatočený kolem hlavy tak, že jeho dva konce visely dolů na ramena. Na sobě měly silné šněrovačky jako pancíře, krátké suknice, a rukávy vyhrnuté. Junáci měli kazajky nejvíce z manšestru, stejné vesty, krátké koženky a vysoké boty.

Najednou obrátili se zraky všech na stranu, a kolem zaznělo radostné: „Již přichází!“ Obrátiv se, spatřil jsem blížiti se četný i hlučný zástup. V čele průvodu vykračovali si muzikanti, a před nimi kapelník natahoval dlouhé nohy podle taktu, nebo prováděl směšné posuňky, rozháněje se holí a otáčeje se na všechny strany. Po něm obracely se oči hudebníků, jimž dával znamení k hraní a k přestávce. Jiní hráli na skřipavé housle, jiní pískali na pronikavé píšťaly, jiní troubili na hučící lesní trouby, a jiní opět bubnovali a cinkali a divnými nástroji působili takový hřmot, že se daleko a široko rozléhal po okolních lesích.

Za muzikanty vykračoval si hrdě mladík v černých koženkách, vysokých botách, červené vestě, vysoké chlupaté čepici a širokých rukávech až po rámě vyhrnutých; drže v silných rukou starého, srdnatého kohouta, kvítím a pentličkami ozdobeného. Za ním šel jiný mladík ve svátečním oděvu a držel vzhůru dlouhý cep, okrášlený velkým věncem. Za ním kráčeli v řadě veselí mladíci a posléze mladí a staří obojího pohlaví.

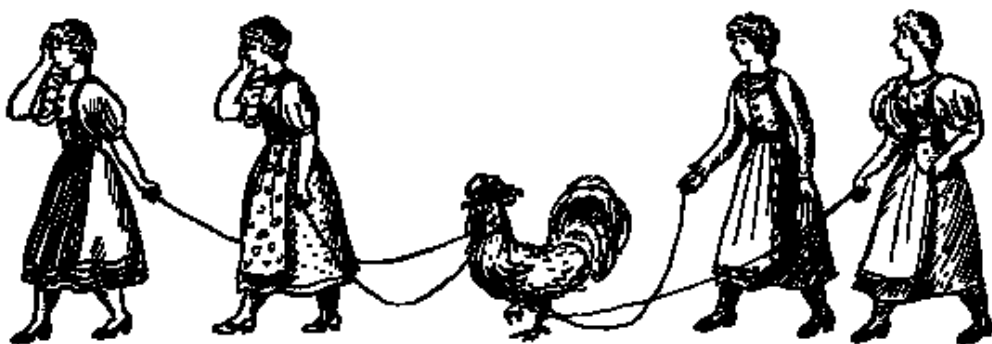
Jakmile se přiblížili k bojišti, pořadatel rozhrnul zástup diváků kolem zábradlí. Sestavil je do řady a otevřel konečně zábradlí. Muzikanti, junák s kohoutem a druhý s cepem, plni hrdinské zmužilosti vstoupili na bojiště. Srdnatý hoch postavil kohouta na zemi, při čemž mu páni muzikanti zahráli skočnou, a na nohu mu přivázal dlouhý provázek, jehož druhý konec upevnil na kolík, zaražený uprostřed jeviště. Druhý synek položil jakoby se vši možnou šetrností a úctou svůj cep na trávník, a oba se nato rychle odebrali z bojiště. Zábradlí se opět zavřelo a neohrožený kohout si vykračoval po hrdinsku odměřenými kroky, jako by mužným pohledem množství diváků vyzvatí chtěl na boj.

V nepokojném očekávání, co se bude dít, nadarmo jsem se ohlížel po jeho soku, jiném kohoutu; neboť vždy jsem býval toho mínění, že se boj odehrává aspoň mezi dvěma. Vtom však se ozvaly znovu hlučné nástroje hudebníků, pobídnutých junákem dvěma groši. Tomu se zavázaly oči a dal do ruky cep. Dva jeho spolutovaryši dovedli jej na bojiště, kdež jej vodili třikráte kolem dokola, pak ho nechali státi o samotě. Zvědavě pohlíželi diváci na zábradlí. Hovor a smích se ztišily.

Hrdina se zavázanýma očima se zastavil a za všeobecného ticha, pozorně naslouchal, zda uslyší kroky svého soka, a takto, kde je jeho stanovisko, vyzpytuje. A v té sladké domněnce, že neohrožený sok stojí před ním, udeřil pádnou zbraní na zemi, že ubohý kohout na protější straně leknutím poskočil! Bouchnutí cepu dalo znamení k tleskání a radostnému smíchu. I junák-hrdina musil se smát, strhnuv si šátek s očí. Jiný mladík vystoupil na bojiště a zkoušel svoji zručnost, avšak se stejným nezdarem. A tak se dělo i ostatním, ačkoli nejednou cep jen jen zafičel okolo kohouta.

Konečně však, jak se zdálo, pustili se do toho upřímněji. Přišla řada i na dívčiny, které podobně se zavázanýma očima a právě s tím cepem přibližovaly se ke kohoutovi. Ale již první bojovníci potkal stejný osud, ačkoli se nyní s takovou opatrností oči nezavazovaly. Mezi jinými dostal se konečně bojový ten cep do rukou krasotinky, tuším, že rychářovic dcery. I také jí, ač se zdráhala, zavázali volně krásné, černé oči, dovedli ji na bojiště a podali jí zlopověstnou zbraň. Pozorně se snažila přiblížit k tancujícím soku. Cep zafičel – a veselé pokřikování se ozvalo, nato jásot a tleskání, i hudba povstala, že se to daleko rozléhalo. Boj byl skončen. Neohrožený bojovník překonán. Kohout, třepetající se v posledním tažení, ležel na travnatém palouce. Po tomto hrdinském skutku korunovali královnu dnešní slavnosti a ve vítězoslávě, nesouce před ní přemoženého soka, ji doprovázeli domů. Slavnost byla ukončena tancem.

S tímto líčením shoduje se rovněž o posvěcení *tlučení kohouta na Králověhradecku* jak zachoval zprávu Krolmus: Okolo *Nového Města n. M.* první den posvěcený odpoledne po požehnání tlukou děvčata cepem kohouta, jakéhokoli mohou mládenci lapiti. Pět přistrojených mláďenců stojí a sedí s kohoutem na pivním sudě na voze, který táhne zapřažená chasa sama při hudbě na náves, travou zarostlou, k louži nebo strouze. Před vozem kráčejí hudci, za vozem zástup.

Družičky vedou kohouta k popravě.

První mládenec je celý od hlavy až do paty v bílém. Druhý je oděn napolo bíle, napolo černě od hlavy až do paty; na hlavě má čapku celou černou, pod kterou má zastrkány vlasy; tento mládenec nazývá se „den a noc“. Třetí je plampač čili šašek s dvěma kejkliři, strakatě přioděnými; týž drží pod pažím okrášleného kohouta, s nímž sedí na prázdném sudě, a dva jeho spoludruhové sedí vedle něho. Na návsi u louže slezou dolů a kohouta uvážou ke kolíku v zemi. Na několik kroků od kohouta se postaví sud s otvorem proti kohoutu. Když vyslechli kohouta, nad ním ortel smrti vyřkli a kázání dokončili, vezme těch pět mláďenců telecí ranec a jdou mezi děvčata. Dívce hodí ranec na oči, vedou ji k sudu a dají jí do ruky okrášlený cep se slovy: „Chceš-li zabít kohouta, hledej napřed u sudu díru.“ Avšak za té řeči otočí jeden z pěti mláďenců sud otvorem na jinou stranu, aby dívka nevěděla, kde uvázaný kohout stojí nebo sedí. V tom domnění hledá dívka u sudu otvor obrácený proti kohoutu, domnívající se, že proti otvoru stojí kohout, kdežto otvor je obrácen proti louži. Proto dívka podle vyměření kroků od sudu místo ke kohoutu kráčí k louži a udeří cepem do vody a zmáchá se, což lid rozesměje.

Dívka sejme s hlavy ranec a mláďenci jej hodí druhé, potom třetí, čtvrté a dalším dívkám na hlavu, až je všechny vystřídají. Která dívka udeří kohouta, je královnou. Kohoutu potom podřežou hrdlo. Pět mláďenců vezme mezi sebe na vůz královnu s kohoutem a posadí ji na sud vedle sebe. Chasa ve voze zapražená dotáhne je opět do hostince při hudbě, zpěvu a výskání. V krčmě hodují a tancují. Všechno platí královna. Kohout se upeče a každý z hostů, co jich je v hospodě, dostane z něho před slunce východem částečku ku požití.

Na *Kouřimsku* a ve *Kbelích* o posvícení v úterý po kohoutí oběti vezli mláďenci kata červeně přistrojeného s jeho ženou na trakaři k louži, kde je oba svrhli do vody a odešli.

Kohoutí průvod na *Kouřimsku* býval podle věrného líčení Krolmusova takto se-staven: Napřed jdou hudci, za nimi pop (kazatel, plampač) se dvěma svými sluhy, v bílých košilích, s vědrcem naplněným vodou, do které je ponořen višek slámy. Vědro nesou sluhové. Nejstarší družička drží v ruce dlouhou tkanici, která je protažena dírkami kohoutího zobáku. Po pravé a levé straně kráčí jedna nebo tři družičky. Ty vedou kohouta upoutaného na tkaničkách, připjatých na lískových hůlkách. Po druhé

straně jde právě tolik mláďenců. V největší slávě vedou kohouta na náves pod širé nebe a za nimi táhne sbor obecného lidu a kat se svými dvěma pochopy. Kat (který někde jde za davem obecného lidu) jede červeně přistrojen s dvěma holomky (někde samojediný) na půlvoze zadních kol, který mladíci táhnou za průvodem.

Mladí i starší, muži i ženy sestaví se uprostřed návsi dokola okolo kohouta. Pop rozmlouvá dlouho s kohoutem uprostřed lidu na návsi. Pak skloní hlavu ke kohoutovi, šeptá mu potichu něco tajného. Mluví k němu, ale nikdo neví, co. Při tom nastane velké ticho. Když s ním tajně porozmlouval, vystoupí pop na stolicí a vykřikne k obecnému lidu, co hrdlo stačí, na všechny strany takto: „Hulá! hulá! hulá! (nebo třikráte: holá!) Poslední hodina. Dnes bude poprava našeho podruha, kohouta Martina.“ Zástup se směje a v lidu je slyšetí hovor; proto pop vykřikne: „Hůt!“, načež nastane ticho. Dále pokračuje: „Setneme ho (místem: Utlučem ho), ať jeho vylitou krví potvrdíme a oslavíme tu třídní slavnost posvícenskou, abychom se Martinu zalíbili při závěrci našeho posvícení, pročez, kmotrové a strejcové, kmotříčky a holčíčky přespolní, neodcházejte ještě dnes domů, zůstaňte tu s námi ještě dnes na sousedské, při přátelském a společném hodování, při muzice, zpěvu a tancování až do jitřního svítání, abyste účastni byli s muzikanty v hospodě kohoutího hodování, kterého zdejší poctivá obec obětuje k společnému a sousedskému požívání, každý se dosyta nají, když z něho jen částečku pojí.“

Na *Kouřimsku*, *Rakovnicku* a okolo *Prahy* lidé při kohoutím průvodu střelí a zástup obecného lidu očekává na návsi buď popa či kazatele nebo kata, který přijede doprostřed shromážděného zástupu na přistrojené brůně (kůň). K jeho příchodu se střelí a hudba hraje. Potom vzkřikne kat nebo pop: Hulá! hulá!, vytáhne papír a když vše umlklo, čte tuto žalobu: „Žaloba od slepičího práva ve vsi J. Poslyšte, lidičky, abyste věděli, proč ten kohout dnes mečem odpraven býti má. Musím vám oznámiti, jak se smrti hoden učinil.“

Nyní se obrátí ke kohoutovi a praví mu: „Ty jsi honil neustále slepice. Když je hospodyně do posady nebo do kurníka uzavřela, lezl jsi za nimi do posady, ba i na kurník jsi se dobejval. Několik jsi jich, ukrutníče, pošlapal a na smrt pomačkal. Přitom jsi je, ty nemilosrdníče, do hlavy štípal, až se mnohé zbláznily a do blázince se dostaly. Od toho štípání mnohé zapálení mozku dostaly a v bolestech umřely. Ty jsi se s bratry svými často rval. Několik svých bratrů jsi na smetišti až do smrti v vzteklosti své uštípal. Ty, škůdce, jsi hejna slepic vedlejším sousedům na hlavatici (sazenici zelí) do zahrady, na směsku za humny vodil, záhonky jsi jim rozhrabal a sazenice zahrabal a pošlapal. Tys je vodil za stodoly na osení, do obilí i do stodol a na sejkpy na zrní, potom se obilí nedostávalo, z toho povstal křik a váda a nařknutí byli lidé i myši. Když jsi se nažral, vedls slepice do strouhy k nápoji. Tam's s nimi mlynáři mnoho vody upil, že nemohl lidem mlít. Tys zapomněl také na úsvitě kokrhát. Lid, jenž se podle tvých hodin řídil a spravoval, když jsi nekokrhal, zaspal, vstal pozdě, potom byl lán atd. Těch podobných kousků, milí lidé, mnoho natropil; protož je hoden smrti.“

Nato přistoupí s listem tři mládenečkové bíle přistrojení. Podají list slepičímu písaři, v kterém třikrát prosí o milost, aby se tomuto kohoutovi daroval život. Písař podá list právníku, jinak popovi čili plampačovi. Ten odvětí: „Žádná milost se mu

nemůže udělit, on musí být mečem odpraven.“ Vtom vstoupí kat s holomky do kola, vytáhne meč, otočí se napřed třikráte dokola na podpatku; při třetím otočení natáhne nejstarší družka lískovou holí kohoutí krk a hlavu a ostatní družičky stlačí kohouta lískovými holemi za křídla a nohy k zemi. Vtom mu kat jedním rázem utne hlavu. Je záhodno, aby ji do třetice uťal, sice hanbou uteče, aby nebyl kamenován, hanebně lán a od lidu vysmíván.

Někde družky odstoupí a holomci drží katovi (na Boleslavsku opět mládenci) při stětí kohouta buď na kůlu nebo na prkně aneb na vyvýšeném kameni. Když kat setne kohoutovi jedním rázem hlavu, libuje si to lid a chválí kata, že krev z kohouta stříká vysoko vzhůru na okolostojící. Při tom vezme pop z věderce více slámy ve vodě namočený, pokropí jí a zažehná kohouta a na všechny strany lid. Nato družičky nebo mládenci vynesou vzhůru uťatou hlavu a kohoutí tělo na hůlkách uvázané a mávají jím sem tam ve vzduchu nad lidem, aby jej krví hojně ztropili. Lid se při tom směje, křičí, výská a utíká z místa na místo. Potom položí hlavu a tělo kohoutí hůlkami na rozprostřený bílý šátek a pop nebo kazatel či plampač prosí lid, aby se smíloval a na koření ke kohoutu po penízku dával. Tu jeden po druhém skládá peníze, které plampač dá na potřeby k ustrojení společného kohoutího pokrmu. Obvyčejně jej snědí v hospodě přátelsky s hudebníky (jako jinde podobně odpravená zvířata: kozla, berana a kachnu).

R. 1805 na *Březince* Hrubobělské zavezli holomci z popravního místa kata doprostřed kalu Pankracova na návsi s některými účastníky a pustili ho do vody, ve které se i s pochopy svými zmáchal a omyl. Potom vylezli a šli za zástupem lidu do krčmy v témž pořádku jako prve vyšli, při hudbě, výskání, skákání a zpěvu; sťatého kohouta, ježž živého prve po zemi vedli, nyní nesou vzhůru a nad lidem jím potrášají. Tak donesli mládenci, poskakující, kohouta do krčmy, kde se ustrojil a snědl. Při tom staří i mladí sousedsky hodovali a až do svítání plesali a tancovali.

Ve *Studenci*, *Roztokách*, *Kruhu* a v okolí mládenci stínají o posvícení druhý den (v pondělí před pěknou hodinkou čili krásnou hodinou) kohouta. Pěkná hodinka trvá místy od 11 hodin až do poledne, místy od 12. do 1. hodiny, někde od 10 do 2 hodin s poledne a slaví se v hospodě při hovoru, místy při zpěvu, nejvíce však při hudbě a skákání za přítomnosti jak děvčat a mláďenců, nejozdobněji přistrojených, tak i přespólních hostů pozvaných na posvícení. Každá dívka přistrojí se v ten čas do

Tlampačův soud nad kohoutem.

nejkrásnějších a nejdražších šatů, mládenci vyhledají a chytanou v obci nejkrásnějšího kohouta zlatopeřeného, přinesou jej do hospody a ovinou jej pentličkami rozličných barev, zelenými větvičkami a ratolestmi, bylinami a vonnými věnci.

V *Roztokách* dají kohoutu na hlavu černou, někde červenou karkulku a na jeho tělo šarlatový oděv. Kohouta strojí se svými pomocníky a pod svou mocí a stráží nejstarší mládenec (družba čili starosvat), který při tomto stínání všechno řídí a spravuje. Druzí mládenci si přistrojí k této slavnosti koně červenými pentličkami a zelenými ratolestmi na hlavách a ohonech. Někdy jich sedí na přistrojených koních 20 až 30 a k nim se připojí i jiní na koních z okolních vsí. Průvod přijede k hospodě.

Zatím co se strojí kohout, mládenci a koně, panny se obléknou do nejzdobnějších šatů a každá očekává doma mládence, až pro ni do domu přijedou s hudbou. Když se sjedou všichni přistrojení mládenci na koních k hospodě, někteří sednou na malý žebřinový vůz, ozdobený zelenými ratolestmi, se starosvatem, který uprostřed některých mláďenců drží na voze kohouta.

Ve *Studenci* stojí na voze okolo družby držícího kohouta jen několik mláďenců s hudci, kteří jim hude. Družičky kráčí v zástupu. Před žebřinovým vozem jedou na koních na náves mládenci, které vede mládenec sedící na koni. Při tomto průvodu mládenci vpředu se předjíždějí a z bambitek střídají; za nimi běží mládež a za kohoutem vozem kráčí obecný lid.

Průvod se zastaví před každým hospodářským stavením (tj. statkem a chalupou). Mládenci slezou s vozu a jiní s koní; mají s sebou blázna čili šaška, který jim tropí žerty. Vejdou do světnice a potancují s děvčaty, připravenými a přistrojenými ku pěkné hodině, a s hospodyní. Někde skáčou do kola na dvoře nebo před vraty pod lipami. Po skončeném dupčení vyplácejí se děvčata mláďencům; hospodář uděluje mláďencům peníze a hospodyně pečeni a koláče. Místem dávají některé dívky peníze, jinde opět květinčky.

Když mládenci v domě potancovali, dosti se nakudrnkovali, dary obdrželi a se napili, jedou, opomíjejíce baráky, o dům dále, ve kterém se zachovají tak, jako v prvním domě. Takto sjedou kolem dokola (ve *Studenci* do tří úhlů) stavěnou obec a odeberou se nazpět k hostinci na prostranný a rovný palouk. Tam zarazí do země na loket dlouhý kůl, u něhož očekává svůj osud další kohout, uvázaný na tkaničce a velikým hrncem poklopený.

Nad kohoutem bdí a při něm stojí starosvat, od něhož ve vzdálenosti 30 až 40 kroků je rozestaven v trojnásobném kole veškeren zástup. V první řadě je nedospělá mládež, v druhé lid a ve třetí mládenci na koních. V tomto trojnásobném kole tancují na palouku při hudbě mládenci se svými pannami. Po každém tanci zaváží mládenci dívky bílým šátkem oči a do rukou jí v kole podají okrášlený cep.

Lid se roztoupí a dívka vykročí z kola. Starosvat vypustí zpod hrnce kohouta, aby jej dívka udeřila. Místem nechává se kohout pod hrncem, do něhož se tlouče. Hudba utichne a vše se dívá za dívkou. Když dívka udeří kohouta, lid ji chválí a tleská, když jej chybí, lid se směje. Družička strhne si šat s očí a uteče hanbou v zástup lidu mezi své družky. Nato opět hraje hudba dokola a mládenci křepčí dále. Když hudba přehraje, jdou druhá, třetí, čtvrtá a další družičky tlouci kohouta. Ve *Studenci* tloukou toliko dívky kokoše a okolo Prahy opět jen mužští.

Na *Prácheňsku* zase tlukou kohouta pod májovým stromem (tj. pod jedlím, smrkem nebo břízou asi 6 loket vysokou, zadělanou na násvi nebo na louce do země). Tento májový strom má na 5 loket kůru až k zelené korunce oloupánu a jeho věník je ozdoben čistě a krásně tkaničkami a stužkami, nejvíce červenými. K němu přivedou mládenci a družičky na stužkách uvázaného kohouta a pod ním jej uváží na dlouho, aby mohl kokoš okolo máje dokola skákat. Hudba hraje přistrojenému kohoutu, který běhá, skáče a tančuje okolo májky. Lid chvíli se naň dívá s okolostojícími mládenci a družičkami, které také pod tímto stromem potancují. Když potancovali, připnou kohouta nakrátko k májovému stromu, aby při tlučení neuskočil. Družičky mládeňcům a mládenci družičkám zavážou jednomu po druhém po tanci oči. Každému dají do ruky ozdobený kyj a vodí jej třikrát dokola okolo sudu, který bývá na 30 až 40 kroků vzdálen od kohouta. Potom jej pustí se zavázanými očima, počítajíce jeho kroky, ke stromu májovému, aby pod ním tloukl kohouta. Mnohý mládenec nebo družička kolikrátě kráčí na západ, místo co by měl jít na východ, mnohá jde od kohouta na jih, místo co by měla kráčet k půlnoci, neboť místem tlukou a stínají kohouta na straně východní, místem ke straně severní. Nejvíce však tlukou místo kohouta zemi, což způsobuje veliký smích. Proto hned nato hraje muzika a po tanci jde tlouci kohouta milá mládence, jemuž se nepodařilo jej udeřit. Když ho chybí, jde osoba druhá, třetí atd. Jednou mládenec a po druhé jeho milá anebo napřed družička a po ní mládenec bijí kohouta po vyšetření, vyslechnutí a skončeném kázání plampačově. Kdo uhodí kohouta, je vladařem, vítězem a králem, dívka pak královnou. Každé takové osobě hraje hudba veselou; zástup jí přeje štěstí, zdraví a dlouhé panování, ač toto vladařství trvá jen rok do budoucího posvácení.

Přitom ji lid ratolestmi a věnci ovinuje. Tato osoba poroučí a rozkazuje celý rok, co se má v tomto roce při takových obřadech konat. Král si volí mládence a královna družky. V *Krejnicích* přijíždívá k takové královně z obce na brůně vyslanec, jenž uváže koně pod stromem a jde se poptat královny, co poroučí a rozkáže, kde hodovat miní, aby ráčila místo milostivě určit. Královna vše ustanoví a vyslanec odjede s touto zprávou napřed do obce a zařídí vše, jak mu byla nařídila. Sama sedne do vozu se svými vyvolenými družkami a ubírá se v předešlém průvodu do hostince k hodokvasu. Jakmile který mládenec nebo panna udeří kohouta, přistoupí hned družba nebo starosvat a podřeže kohoutu krk. – Tak dělo se na *Prácheňsku* i jinde.

Na *Bydžovsku* a na *Boleslavsku*, podle udání duchovního správce Josefa Peterky, na *Bobkově* a v jiných místech kat utne kohoutu mečem hlavu a nabodne ji na svůj meč; krví kohoutí pokropuje na místě zástup a omazuje touto krví při zpátečním průvodu až do hostince mladým lidem oděv a ústa. V hospodě se státý kohout uvaří nebo upeče a společně při hudbě, zpěvu a tanci sní.

Kat při stínání kohouta.

Podobně stínají kohouta o posvícení okolo *Krásné Hory, Jičina* atd. V pondělí drží děvčata pěknou hodinku a v úterý okolo dvou hodin s poledne stínají kohouta. Dvanáct mláďenců a dvanáct družek sejde se do hostince, odkud vyjde průvod s přistrojeným kohoutem na náves.

Napřed jde hudba, za ní mláďenec jako kněz bíle přistrojený, za ním druhý mláďenec, tj. holomek katův, černě oblečený. Ten nese v levé ruce kohouta, sedícího na májovém či „rajském“ stromě na křížovém bidélku pod věníkem, ověčeného a okrášleného šátky a tkaničkami červenými, bílými a zelenými. Mláďenec nese v pravé ruce kytku. Za ním kráčí třetí mláďenec, kat, červeně přioděný s nahým mečem. Za katem postupuje v párech se svými družkami 12 mláďenců. Za nimi vezou, místem nesou, prázdný pivní sud se stolem; někde již mají na návsi, kde se má vykonat poprava, připravený stůl. Za mláďenci valí se obecný lid.

Průvod se rozestaví uprostřed návsi dokola okolo stolu. Kohout s kytkou a zelenou ratolestí se postaví na stůl. Májový strom zarazí se kolmo do země 50 kroků od stolu. Kněz vykřiknuv „Hulau nebo „Holá“ má nad kohoutem obšírnou řeč a vyslechne jej. Kat setne jen na oko kohoutu hlavu. Nato holomek vezme kohouta a přiváže jej k májovému stromu, který je vzdálen na 50 kroků od poklopeného sudu. Když mláďenci potancovali, zavážou jednomu po druhém oči a jdou s ním třikráte okolo sudu; při tom hudba hraje pochod. Do ruky dají mláďenci cep nebo kyj. On kráčí k májovému stromu tlouci kohouta. Když ho chybil, nastoupí druhý, třetí atd. až do dvanáctého. Když ho všichni chybili, nastupují po druhé 2 nebo 4 mláďenci najednou, až ho někteří udeří. Potom katův sluha podřeže kohouta, vypustí z něho krev a šplíchá jí po lidech, omývá a kropí lid jeho krví. Mláďenci, který zabil kohouta, dají do ruky kytku, postaví jej na stůl a přejí mu zdraví a štěstí atd. Ostatní mláďenci nesou jej se stolem při hudbě a zpěvu až do hospody.

V hospodě postaví jej se stolem doprostřed kola. Mláďenci a družičky chytí se za ruce a tancují při zpěvu dokola okolo něho. Když potancovali, sleze vítěz se stolu. Na stůl položí zabitého kohouta a nad ním zavěsí ke stropu kytku. Pokud trvají posvícenské radovánky, leží na stole kohout a nad ním visí kytka. Teprve při závěrce plesu před slunce východem požívají mláďenci se svými družičkami uvařeného kohouta.

Na Rakovnicku, Berounsku, Litoměřicku, Plzeňsku atd. stínali a tloukli na začátku XIX. století každoročně kohouty o posvícení i jindy. Po každé odpravovali červeného, někde strakatého nebo jakéhokoli kohouta lapili, nikdy však černého. V Karlíně obětovali vždy bílého kohouta. Mláďenci přinesli kohouta do hostince v obci, kde jej držel nejstarší družba v rukou.

Nad kohoutem jistý muž z Podmokel, jménem Kalous, jenž tu dělal a představoval plampače, promluvil: „Ty Martine kohoute! Tys hospodyním lezl do síně a do kuchyně; nepřišels sám, ale ještě čtrnáct slepic za sebou volal. Tu jsi všelicos smlsal. Ony si na tebe kolikráte naříkaly, zvláště že za tvého panování mají od slepic vejce skrovná a jalová; žes své sestry pokoušel a s bratry se často rval; ba i matku vlastní a sestry své poštipal; žes z cizích dvorů a od vedlejších sousedů slepice k sobě vábil a svolával, s kterýmž škodu na zahradách a na polích hospodářům a hospodyním dělal; žes mnoho ječmene se slípkami svými sezobal a drahotu v ječmeni udělal, kteréhož se sládkům na vaření piva nedostalo; tím ječmenový nápoj stal se slabším

a dražším a tohos ty všeho příčinou. Tys po něm zbujněl. Za tou příčinou tvých vejstupků a poklesků, jichžs mnoho natropil, musíš zemřítí.“

Poté ustrojili kohouta ozdobně a uvázali jej na tyčku dlouhou tři lokte. Družba nese kohouta uprostřed čtyř mládenců a pěti družek nad zástupem, aby jej každý viděl. Družičky v průvodu oplakávají kohouta; mnohá pláče nad ním srdečně, mnohá jen se přetvařuje.

Na *Hořovicku* stínají mimo o posvícení také při obzínkách hlučně a slavně černého nebo žlutého kohouta, jakého dostanou. Na *Boleslavsku* přistrojí se o posvícení děvčata bíle a zaváží si oči bílým šátkem; mládenci vodí pak jednu dívku po druhé třikráte dokola okolo půlsudu piva a kohouta uvázaného na tkanici. Dívky jedna po druhé tlukou okrášleným cepem nebo mečem na louce pod širým nebem kohouta.

Okolo *Libochovic* třetí den na konci masopustu tlukou mládenci s očima zavázanými bílým šátkem jeden po druhém kohouta buď před hospodou nebo na návsi, někdy šavlí, někdy cepem; kdo z mládenců uhodí kohouta, je králem. Která z panen okolo zabije kohouta, je královnou. Potom hodují a tancují na louce. Pak se odeberou do hospody k hostině, kterou vystrojí a zapraví královna. Všickni hosté při hudbě a zpěvu hodují a vesele tancují až do svítání. Někde stínají o posvícení kohouta první a třetí den, někde, jako okolo Prahy, stínají kohouty najednou. V *Kuřívodech* stínají třetí den o posvícení *kohouta* a ve středu (čtvrtý den) *krocana (kruťáka, indiána nebo topáka)*.

Okolo *Mělníka*, v *Liblicích*, *Čečelicích* a *Byšicích* obléknou kata v radním domě nebo na rychtě (kde obyčejně bývají hospody a hudby o posvíceních) pod komínem do bílé košile a červených spodků a punčoch. Lid naznačí katovi pod nosem sazemi černé kňoury, na hlavu mu udělá z červeného šátku turban (jako Turkovi) a za něj zastrčí počerněnou husí kosinku. Potom posadí kata na hnojná nosidla a na nich ho vynesou od prsku a pece na náměstí. Tam mu vyhrnou rukávy od košile, posadí ho na hřeblo od pece a do pravice mu dají meč. Kat takto přistrojen jede za kohoutím průvodem na chlebovém hřebli, setne kohouta a sřátého chopí za nohy, kropí jeho krví lid a omaže některým lidem kohoutem a jeho krví ústa; to vše trvá asi půl hodiny. Někde kat, přestrojený za ženskou, jede na koni s obnaženým tupým mečem.

Na *Prácheňsku*, jak vylíčeno, pod májem na návsi stínají mečem kohouta nebo tlukou cepem.

Na *Boleslavsku* tlukou na konci masopustu mládenci a panny, jeden po druhém, se zavázanými očima ozdobeného kohouta. Kdo jej udeří, je králem a dívka královnou. Nakonec utne kat kohoutovi hlavu, kterou nese družička na okrouhlíku; někde nabodne kat kohoutí hlavu na svůj meč.

Okolo *Nového Města n. Metují* zvolí si panny o posvícení královnou, jednou volí dceru rychtářovic, po druhé konšelovic a po třetí dceru obecního. Zvolená kráčí v průvodu za hudbou s přistrojeným černým kohoutem, jež někdy vede zástup, jindy mládenec nese za královnou. Za ní jdou v páru mládenci s dívkami a za nimi teprve postupuje zástup. Královně zavážou oči, dvě družičky uvedou ji v kolo ke kohoutu, za nohy připoutanému k zemi, podají jí do rukou cep červenými pentlíčkami ozdobený a odstoupí od ní. Potom královna tluče kohouta. Chybí-li, jde druhá atd. Která dívka zabije kohouta, je celý rok královnou až do příštího posvícení.

Souhlasně s Krolmusem popisuje stínání kohouta r. 1846 jeho vrstevník Frant. Stanislav Hulicius ve Mšeně.

Blíže Mšena je obec *Sedlec* a v této se o posvícení až do r. 1846 stínával kohout. Bylo to vlastně zakončením posvícení a prospěch muzikantů. K této slavnosti dostavilo se mnoho mšenských občanů, mezi kterými býval i já. Když pak roku 1847 přestala tato slavnost, povolal jsem k sobě tlampače, který býval při této slavnosti hlavním činitelem, a požádal jej, by mi ty „vejšplechce“, které při tomto obřadu vykonával, opakoval, abych si je mohl pro paměť poznamenati. Odříkal mi veškeré „vejšplechce“, jako když bičem mrská, a jak by ne, když již při stínání kohouta po 32 léta býval hlavní osobou a tedy vše mu dobře utkvělo v paměti.

Slavnost započala rázem druhé hodiny odpolední v panské hospodě, stojící na návrší. Ten největší a nejtučnější kohout byl již dopoledne v některém statku zabrán a donesen do hospody, kde byl přivázán provázky na stolicí a postaven doprostřed šenkovny.

Jak odbila druhá hodina, vyšli muzikanti před hospodu a zahudli veselou na znamení, že slavnost počala. Zatím stál již rychtář a zároveň pop v jedné osobě před kohoutem, maje na sobě černou ženskou sukni uvázanou u krku, na hlavě čapku, řečenou bankrotku, která byla kohoutím perím kolkolem ozdobena, v ruce pak držel lejstra po úředním způsobu složená. Oproti němu vzadu stál kat, jsa zase oblečen v červenou, hodně křiklavou ženskou sukni u krku uvázanou, maje na hlavě z papíru udělaný klobouk, zvaný „jenerálský“, též pestrým perím kohoutím ozdobený, v ruce pak držel obnažený dlouhý meč; ke všemu tomu měl tváře a nos červenou hrudkou natřeny. Vedle kata stáli dva holomci, kteří měli na hlavách věnce upletené ze slámy.

Když muzikanti dokončili veselou a v hospodě nastalo ticho, povstal pop na stůl: „Nepodařený zplodil muzikanta, muzikant zplodil darebníka, darebník zplodil marnotratníka, marnotratník zplodil tuláka a ten celý rod, tulák zplodil zahaleče, zahaleč zplodil lenocha, lenoch zplodil ležáka, ležák zplodil pecivála, pecivál zplodil ospalce, ospalec zplodil kazichleba, kazichleb zplodil darmojeda, darmojed zplodil pomlouvače“ atd.

„A nyní podejte mi korbel piva, jinak žízni zalknu.“ Když se tak stalo, napije se notně a počne zase... „Ó ty čistý duchu vystálého piva, vstup do mne a do srdce manželky mé, ačkoliv ona tvůj nepřítel jest, nedopouštěj moc a sílu tvou haněti, nebo skrže ni násilí trpím, zdržuj její zlatý jazejček, aby tak často nebrousil“ atd.

Když domluvil, vyprázdnil jedním douškem korbel a poté sestoupil ze stolu, pak popošeď ke kohoutovi, hlavu k němu sklonil a vedl s ním tajnou rozmluvu, ale nikdo nesměl vědět obsah; pak jej kolkolem obešel, čině při tom všeliké směšné posuňky. Poté vyzvedl jeden pohůnek židli s kohoutem na hlavu a vyšel z hospody, za ním tlampač a kat a ostatní zástup lidí. Když venku průvod uspořádán, spustí muzikanti a hrají smuteční pochod až k popravnímu místu na návsi. Kohout se pak sundá ze stolicí a je držen od holomků na provázcích. Zástup učiní kolo a tlampač vystoupí na stolicí a počne řeč obžalovací, celkem shodnou s obžalobou kohouta, jak jsme ji nahore již slyšeli.

Po tomto řečnění předstoupí kat před kohouta, kterého drží na provázcích dva holomci, a počne brouskem brousit meč, pak jede ostřím po nehtě, zkoušeje, nemá-li

ostří zoubek, což opakuje dvakrát po sobě, potom si vyhrne pravý rukáv u košile, pozvedne meč a křikne: „Jeden, dva, tři“ a usekne kohoutovi hlavu. Vykřikne „hulá“ a zástup to po něm opakuje; muzikanti zahrají tuš. Holomek přiváže státního kohouta na židlici, kterou opět nese na hlavě, a průvod se vrátí do hospody, jsa provázen muzikou a všeobecným výskáním. V hospodě pak počne nanovo veselý rej, který trvá často do bílého rána. Kohouta šenkýřka upekla a muzikanti ho o půlnoci snědli. Tato posvícenská slavnost, která se téměř v každé vesnici pořádala, přestala v mšenském okolí dočista a nyní se o ní, jakož i o jiných slavnostech jen vypráví.

Podobně píše jiný pamětník o tomto posvícenském obyčeji na Mělnicku. Posvícení bylo slaveno po tři dni. Poslední den nazýval se od kohoutího obřadu „stínání kohouta“. V průvodu s hudbou přivedli kohouta na návěs, majíce ho uvázaného stužkami za nohy a křídla. Hudebník, přestrojený za kněze, vypráví odsouzcův životopis za všeobecného smíchu. Potom vykoná směšné obřady, říká žertovné litanie apod. Po všech ceremoniích ubíjejí cepem, někde jen klackem, děvčata se zavázanýma očima nebožáka kohouta. Hoši jim čtveračivě stužkami odsouzence podtrhují, aby rána chybila. Konečně se některé přece podaří kohouta dostihnout.

Živě nakreslila obrázek stínání kohouta o posvícení Karolina Světlá věrně podle skutečnosti r. 1869 v rámci povídky.

Antoš... zcela zapomněl, že se dnes provozuje hra, na kterou se lidé vždy po celý rok těší, hádajíce již napřed, kdo bude vítězem.

Když dorazil hospodský s Antošem k černé louce za vsí, kde se měl kohout stínat, mačkaly se tam již zástupy vystrojených lidí. Nemohli se davem ani protlačit, musili se postavit na stráň nad louku. Antoš měl zcela jiné věci na mysli než divadlo, které každý okolo něho s největší dychtivostí očekával, ale přece vzhledl napnutě, jak zaslechl radostné volání: „Již jdou, již jdou!“

V dřívějších letech býval i on vždy mezi hochy, kteří tu hru strojili. Několikrát po sobě stál kohouta a dostal od každého děvčete pěkný šátek, který naschvál s sebou přinesla, aby vítěze obdařila. Později však nevystupoval již mezi zápasníky; ženu to mrzívalo, že mu děvčata více přála než jinému, aby vyhrál, také měla pak právo po něm se bez ostýchání dívat. To snést nechtěla, musil toho tedy nechat.

I dnes stál celý houf dívek kolem louky a každá měla na proutku barevný šátek jako korouhvičku přivázaný. Kývaly jimi na uvítanou podivnému průvodu, beroucímu se od vesnice k louce.

Dvanáct silných mužů táhlo trakař, dělali při tom, jako by ho nemohli utáhnouti, ač nebylo na něm jiného nákladu kromě černého kohouta ke kolíku přivázaného, který čepeje se hněvivě každou chvíli úzkostlivě zakokrhoval. Muži ti měli na sobě kazajky, spodky a čepice, každou půli jiné křiklavé barvy. Šest jiných mužů šlo před trakařem. Jeden z nich, jsa oděn jako předešlý, nesl lucernu beze skla, v níž hořela svíčka z koudele usoukaná; musel ji každou chvíli znovu zapalovat. Druhý byl přestrojen za kněze, třetí za čerta, čtvrtý za komedianta a ti dva poslední za ministranty. Za trakařem šla banda vesnická, každý muzikant měl kabát na ruby na sobě a čepici šítem dozadu posazenou. Hráli smuteční marš.

Průvod ten dorazil teprv po velkých, schválných oklikách a zastávkách na louku.

Byl tam uvítán smíchem a jásotem nedočkavých diváků. Na pokraji louky stál půlsud červeně natřený, na němž ležela šavle. Muzikanti postavili se k jedné straně, ostatní k druhé. Ministranti odvázáli kohouta z trakaře, poodešli s ním doprostřed louky, zarazili kolík s věznem pevně do země, však tím způsobem, aby mu čouhala hlava nad dřevo, načež se vrátili zase k soudruhům svým.

Teď vystoupil na půlsud kněz jako na kazatelnu. Znovu rozlehl se smích kolkolem, neb hoch byl znám jako největší ferina na celém panství. Započal s vážnou tváří a sklopeným zrakem pohnutlivý výklad, byl však každou chvíli přerván bouřlivou veselostí. Oznamoval po dlouhém úvodu ctěnému shromáždění, že kohout, dopouštěje se po celý rok jen hříchů k nebi volajících, jako na příklad krvavých rvaček, bezpříkladné lenosti, křiklounství a konečně i mnohoženství, má dnes souzen, a uzná-li toho mnohovážené posluchačstvo potřebu, i odpraven býti pro výstrahu jiným. Odpověděno mu ze všech stran radostným pokřikováním, že si kohout jiného nezasloužil než smrti.

Když se hluk poněkud utišil, vytáhl kněz z kapsy arch, sděliv občanům s mnohými slzami, že odsouzenec, tuše svůj osud, ihned s životem se loučil, jakmile si proň přišli. Udělal v posledních prý okamžicích volnosti kšaft, v němž poroučel svoje tělo kus po kuse sousedům, jimž zavdal za života svého tolik pohoršení.

Nový nekonečný se strhl smích, když počal kněz závěť, článek za článkem, číst. Kohout odkázal totiž „špáry“ občanu, o němž bylo známo, že je největším na panství bázlivcem, hřeben sousedovi, o němž si vypravovali lidé, že se česává jen o Boží hod, peří Tómovi, synu nynějšího rychtáře, největšímu to furiantovi v okolí, a jazyk kmoře, jejížto zlý jazyk natropil ve vesnici nesčíslných do roka svárů.

Ale ti, na které si byl nebohý hříšník v poslední hodince své vzpomněl, projevovali málo vděčnosti nad jeho odkazy. Příhrnuli se jeden za druhým na kněze a chtěli ho shodit s vědra. Příbuzní a přátelé jejich se k nim přidali, i bylo by snad přišlo k rvačce, kdyby nebyl čert rychle zaklepal loučemi, které v ruce držel, a kdyby nebyl komediant zazvonil velkým zvonem, který mu visel od pasu. Vyzývali při tom ctěné shromáždění, aby vyslalo někoho ze středu svého, kdož by chtěl na sebe vzíti úřad katovský a odsouzence stíti. Tím se obrátila pozornost náhle jinam, na buřiče se křiklo, aby dali pokoj a knězi bylo lze utéci.

Muzikanti počali znova hrát, ale teď veselou polku, hoši mezitím losovali, kdo z nich půjde první na kohouta. Tóma, jemuž odkázal odsouzenec svoje peří, vytáhl si nejdelší stéblo z ruky jednoho z ministrantů.

Hrdě, jak to bývalo jeho obyčejem, přistoupil k půlsudu, rozhlížeje se po lidech, jestli ho také každý vidí a jemu se obdivuje. Zároveň hodil na půlsud stříbrný tolar pro muzikanty, načež se chopil šavle. Komediant k němu přistoupil, zavázal mu oči bílým šátkem a čert ho vedl třikrát okolo vědra. Postaviv ho přímo před kohouta, pustil ho.

Tóma se vydal tak pyšně na cestu, jako by měl vítězství již zabezpečené. S jedné strany provázel ho čert, klepaje neustále loučemi, z druhé zas šel komediant a zvonil v jednom kuse. Přebíhali před hochem sem tam, aby ho spletili a z pravého ho svedli směru. Tóma však se splésti nedal, kráčel pořád přímo kupředu právě proti kohoutovi, jako by byl na to již dříve udělal zkoušku. Již myslel každý, co si myslel on sám, totiž že má vyhráno, vtom však mu přeběhl čert nanovo přes cestu. Tóma se za-

razil, spletl se: dal se vlevo a ťal takovou silou do povětří, že pozbyl rovnováhy. I převálil se celou délkou na zemi.

Netřeba pověděti, jak se mu každý smál a jak mu všichni pohromu jeho přáli. I Antoš se musil pousmáti. Tóma se sice zas rychle vzchopil, avšak utíkal z kola, jako když mu hlava hoří. Strhnuv si šátek s očí, viděl, že nejen kohouta neslal nehoráznou ranou svou, ale kam až zabloudil.

Nato přistoupil k vědru jiný hoch a hodil naň stříbrný dvacetník. Podali teď jemu šavli, zavázali mu oči a zatočili ho okolo vědra. Sotva ho pustili, již se hnál větrem na kohouta. Antoš se za ním koukal se zmáhající pozorností.

Ale již na půl cestě zmátl se hoch jako předtím Tóma a běžel s napřaženou šavlí právě na lidi. Čert ho musel zachytit, jinak by se bylo zajisté stalo nějaké neštěstí. I on musil s nepořízenou odstoupit.

Objevil se hoch třetí, ale ani ten nebyl šťastnější předchůdců svých, ač lidé naň křičeli, radíce mu, kam že se má obrátiti. Nejvíce však mezi všemi křičel Antoš. Již byl zcela ožvl. Připadalo mu v této chvíli, jako by dosud náležel mezi tu mladou chasu.

Ale hochovi nebyla rada nic platná; nevěděl, kam by šlápl, co měl zavázané oči. Udělal jen několik kroků kupředu a již byl tak spleten, že se zas vrátil k vědru. Domnívaje se, že stojí před kohoutem, mlátil do něho, že z něho litaly třísky. Byl by deset koní skolil těmito ranami, natož jednoho kohouta.

Čtvrtý, pátý chlapec počínal si, možná-li, ještě neobratněji. Antoše již bolelo v krku od samého pokřikování a smíchu.

Přibývalo divákům veselosti a muzikantům peněz na půlsudě, zato ale ubývalo dne vůčihledě. Studený, ostrý vítr počal váti od hor, k nimž dojížděla z kraje noc na černém koni. Silným pláštěm za ní vlajícím pokryla již nížiny a doliny, několik kroků jen a zastřena byla i poslední slunce zář na temenech vrchů, rudým plamenem dohořívající. Ale diváci toho nedbali, že se zavře co nevidět jim nad hlavami tma, nikdo z nich dosud nevolal, aby byl konec hry, nikdo nebyl ještě unaven smíchem a koukáním.

Mezi hrou byli se mnozí lidé často ohlédali na Antoše. Také oni si připomínali časů, kdy on se účastnil v ní. Voláno naň, „on že se v tom znal lépe než nynější chlapi“. Když neměl nikdo ze svobodníků již chuti pustit se do kohouta, křičeli tedy na Antoše, aby se on přec o to pokusil. Bylo by prý věčnou hanbou pro celou osadu, kdyby měli muzikanti kohouta dostat živého, aby si ho podle starého obyčeje zítra uvařili v nudlích.

Antoš se dlouho zdráhal, ba hněval se na ty, kteří ho nejvíce pobízeli; ale když se k němu skoro všichni sousedé obrátili a sám hospodský pořád do něho šfouchal, aby si přece dal říci; i jak se počali konečně i sem tam ozývat posměváčkové, ubezpečující ho, že se u ženy za něho přimluví, aby nepřišel u ní za to do pokuty; tu sběhl přec na louku, chopil se zbraně a vydal se jako jeho předchůdcové se zavázanýma očima na cestu k vítězství. Ale jeho smysly byly dnes vnitřním rozčilením méně bystré než jindy a ruka byla nejistá. I on zbloudil z pravého směru, i on ťal do povětří, stoje skoro již přímo před kohoutem. Musil se jako ostatní s nepořízenou vrátit k půlsudu.

Jsa nemálo mrzut, že se dal přemluviti, aniž čeho dokázal, stáhl si Antoš šátek s očí, tu mu vzal někdo zprudka šavli z ruky. Hněvivě se ohlédl, kdo si troufá tak zhurta s ním nakládat, ale hněv ustoupil podivení, když zahlédl nového zápasníka.

Drže šavli v ruce a zkoušeje prstem, je-li dosti ostrá, dával si právě od ministranta oči zavázat. Nová bouře se shlukla mezi diváky, nejprudší ze všech, které se za dnešní půldne odrážely od skalnatých boků hor, doznívající dutě v jejich rozsedlinách. Nebylo však divu, že počal každý výskat a se smát, i že Antoš svému soupeři s nýmým úžasem ustoupil, neb nový hrdina – byla dívka.

Antoš již se nevrátil na stráň k hospodskému, zůstal u púlsudu stát, hleděl na počínání dívčino tak napnutě a zvědavě, jako ten celý ostatní dav. Byla to mrštná, vysoká postava, ta jeho sokyně. Šněrovačka červená jako krev obepínala její vzrůst, černá sukně, zlatou portou lemovaná, dosahovala jí až ke kotníkům, žlutý hedvábný šátek poutal její vlasy. Měla jich však tolik a tak kudrnatých, že se do něho nevešly, kroužily se všude pod ním i nad ním, žluté hedvábí zatřpytilo se mezi nimi jen sem tam jako zlatý pruh.

Dívka si dala sice oči zavázat, ale dokola se vodit nedala. Otočila se sama na patě asi dvacetkrát okolo sebe. Každému se zatočila hlava, jen co se na ni koukal, ale děvčeti se patrně nezatočila. Velkými jistými kroky blížila se ke kohoutovi, kráčela tak pevně a bezpečně, jako jiný s očima otevřenýma. Neuchýlila se cestou ani vpravo ani vlevo, nedala se ničím másti a vésti, ač si dávali její průvodcové největší práci, aby zabloudila jako její předchůdce. Teď jim nešlo již o to, aby byl kohout skolen, teď zas nechtěli, aby ženština dokázala, čeho nedokázali nejčipernější hošíkové.

Přímo před kohoutem se dívka zastavila. Napráhla šavli, zamáchala jí několikrát nad hlavou a jediným hbitým rázem srubla kohoutovi hlavu.

Odměnil ji nesmírný jásot za její obratnost. Diváci tleskali rukama, vláli šátky a čepicemi a ministranti přikvapili k vítězce s vědrem. Ona je nechala chvíli čekat. Hledala v trávě kohoutí hlavu. Naleznuvši ji, napíchla si ji na šavli, vyskočila beze vší pomoci na vědro, podepřela si jednu ruku o bok, druhou, v níž měla šavli, zdvihla vysoko nad hlavu a tak se dala třikrát nosit kolem louky. Měla pak právo jako vítězka voliti si dnes sama tanečníky.

Podobně se dělo i na *Náchodsku*, jak vypravuje Alois Jirásek. Dopoledne té neděle, kdy po nešporách je stínání, ubírá se veliký průvod do okolí. Na fasuňku vezou k smrti určeného kohouta a hudebníky. Kolem vozu jedou na koních jonáci, přestrojení za maškary, nejvíce za židy – a provozují všeliké žerty. Před vozem kráčí „půlnočník“, jenž je půl bíle, půl černě oblečen. V jedné ruce drží hořící svítilnu, v druhé koště. Před vozem žertovně zametá a uklízí kamínky, aby vůz přes ně nehrkal. Má veliký strach a péči o kohouta.

Za hřmotné hudby, bujných žertů a smíchu projde průvod sousední vesnicí nebo městečkem. Zve tak nepřímou k odpolední slavnosti, ke které se sejde mnoho hostů z okolí, zvláště mladých, a která skončí slavnou muzikou (1884).

Jak býval odsouzen kohout a jaký testament pořizoval v přeloučském okolí, poučuje bývalý popravčí mistr při stínání kohouta Č. Krulík.

„Odsouzen jest za velký zločin k smrti – tak zní ortel pana Bakusa o dvanácti mázech piva a osmi žejdlících kořalky.

Nejmilejší pánové, již mnoho a mnoho let panovalo po naší zemi krásné ticho. Procestoval jsem celou naši zemi; kamkoliv jsem do měst přišel, žádná bouř, žádné povstání, všecko všude v úplném pořádku se vynacházelo, až jedenkrát jsem přices-

toval na okres přeloučský do obce Holotína. Při poledním čase měl jsem hlad a žízeň. Vpálil jsem tedy do hostince, abych ty dvě zvířátka ukrotil, a přitom se ptám hostinského, co jest zde nového. On praví, že se jim nasadil do obce takový nezdárný zločinec slepičí, že s ním vydržet nemohou, co dělá v obci za nezbednost a žádného se nechce bát; ze dvora na dvůr, ze stavení do stavení sem tam přebíhá, velkou nezbednost se slepicemi dělá, a nebylo na tom dost v Holotíně, ještě přecházel do jiných obcí. Tu jednou jsem časně ráno přišel do jedné vesnice a on tam na dvoře na jednu našlapoval. Tu vyjde panímáma ven a křičí: „Fanka, pojď sem, koukej, co je to za nezdaru chocholatou!“ Druhá křičí: „Káčo, běž na něj, uškrti nám chlupačku!“ Třetí křičí: „Mariano, koukej, zas je tu ten holomek, běž, ať nezláme žlutý křídlo!“ Čtvrtá volá: „Anka, běž, zažeň ho od tý černý, ať ji celou neotrhá!“

A tak mnoho a mnoho žalob a nářků všechny hospodyně na toho zločince vedly a usnesly se, že jak ho dostanou, tak že ho odevzdají soudu a že na něj musí být vydán ortel smrti. Za nedlouhý čas jistá hospodyně, když se nezdaru vkradl na kurník, svolala druhé sousedky a pravila: „Pojďte, už jsem toho namlouváka dostala do rukou.“ A radovaly se všechny vespolek a pravily: „Ale kde takové právo najdem, aby ho odsoudil a na smrt vydal?“ I dozvěděly se o mně, že já takového práva mám, že ho mohu odsoudit a na smrt vydat, a odevzdaly mi ho do moci. Když však tento zločinec viděl, že ho už mám v moci a že smrt podstoupiti musí, prosil mě, aby jeho tělo do hlíny zakopáno nebylo, ale aby po smrti každý nějakou částku z něj požil.

Proto, milí pánové, dobrý pozor dejte, co vám kterému odporoučí, s rychlostí sobě odeberte. Nejprve odporoučí hřeben jedné panímámě ve Svojsích, protože se nemůže pro lenost učesat (vlasý sbalí do dutku). Zobák odporoučí chrtnickému pastýři, proto, co nedostane nosem, dostane zobákem. Jazyk odporoučí starým babám, protože mají své od klepů ubroušeny. Nos odporoučí z Mokošina ponocnému, aby si v noci šňup a nespál. Oči odporoučí panu Lapicajtovi z Vopočinka, že nemusí nosit brejle. Mozek odporoučí starému Rambouskovi z Rašova (on chce studovat na starostu). Peří odporoučí pánům četníkům za klobouky. Žluč odporoučí odpůrcům, vztekalcům (až jim jejich praskne, aby měli jinou). Plíce odporoučí pánům, kteří si nemohou koupit maso. Vařená játra odporoučí skalskému Merunkovi (on z nich bude dělat nádivku). Srdce odporoučí falešným ženám, aby byly k svým mužům upřímné. Střeva odporoučí všem pannám na pentličky, které si nemohou koupit od kupce. Nohy odporoučí mláďencům, aby mohli hodně běhat za holkama (jako běhával on), a ostatní maso pro všechny pány okolostojící, vivat!

Upozorňuji vás, pánové, kteří tohoto zločince budete stínat, že musíte mít zavázané oči a dvacet kroků zdáli od něj; kdo bude stínat, musí, než obdrží meč, položit deset krejcarů, a když ho tne, obdrží šest litrů piva a budeme mít spolu holport a do rána budeme užívat taneční zábavu. – Vivat!“

Po posvícení v okolí *Nymburka* v úterý po zlaté hodině rozjížděli se posvícenští hosté. Domácí selky dopoledne vyprovázely hosty, kteří šli pěšky (když jim napřed navázaly hojné výsluhy) a odpoledne se všechno připravovalo na „sousedskou“.

Pomalu se scházeli muzikanti a domácí synkové; některý z nich přinesl s sebou kohouta, který se měl před večerem vodit průvodem vesnicí a pak stínat. Když se už

celá ves sběhla před hospodou, jeden z muzikantů si oblékl navrch přes svůj oblek druhou mužskou košili, na hlavu vysokou čepici do špičky. Dole natřel košili pískem z brusnice, železitou rzi do červena zbarveným. Jiný hoch neb muzikant se ustrojil za kata. Ten si zase vzal na ramena nějakou červenou sukni a červenou čepičku z papíru na hlavu, bílé kalhoty měl přitoceny těsně k lýtkům a zastrčeny do nízkých střevíců.

Konečně vyvedli z hospody kohouta: propíchli mu hřeben, jímž pak hoši, katovi holomci, provlekli provázek asi na 2 sáhy dlouhý; pak navázali na obě křídla kus provázku, také dohromady asi 2 sáhy dlouhý. A hned spustila hudba a průvod se hnul kupředu. Napřed šel maškarád a kat, za nimi kohout, vedený čtyřmi „holomky“, z nichž ho každý držel za jeden konec provázku, pak muzikanti a konečně zástup vesničanů. Když za veliké veselosti prošli celou vsí a znovu se zastavili před hospodou, vystoupil maškarád na kazatelnu (na vysoký široký sud), odkud měl řeč, při čemž se točil na sudě. Vyčítá kohoutovi, že ač má ve svém kurníku dost slepic, dělal zálety ještě do jiných dvorů a kurníků, a když tam přítomný kohout se proti tomu vzpíral, ještě se s ním až do krve rval – a pro všechny ty špatnosti že mu bylo usouzeno, aby byl sřát katovou rukou. Někde se musil kohout, než byl sřát, ještě zpovídat. Za té řeči stál tu kat vážně s mečem v ruce (byla to trávnická kosa) a když kněz domluvil a holomci zatahli za všechny čtyři konce provázku, kat se rozehnal a již visela kohoutí hlava na předním provázku oddělena od trupu.

To bylo provázáno velkým smíchem a veselím, ale moji rodičové se nepřišli nikdy ani dívat, proklínajíce podobné „underholty“. A proto maminka nechtěla muzikantům, jímž potom náležel zabítý kohout, kohouta ani uvařit a připravovat, jakkoliv to byla její povinnost; neboť u nás byla hospoda a bylo zvykem, že šenkýřka, kde byla muzika, muzikantům připravila kohouta. Muzikantům jej musili proto jinde připravit.

Slavnost stínání kohouta byla konávána před několika desetiletími v četných obcích na *Jičínsku*, ale r. 1899 provádí se již řídce sem tam v některé obci jednou za kolik let, a to nikoliv jako zvláštní slavnost, které bylo obětováno půl dne a noc, nýbrž jako programové číslo k vyplnění posvícenského veselí pro odpolední „podívanou“. Řečená slavnost záležela pak z maškarního průvodu, stínání kohouta a taneční zábavy. Průvod se v letní neděli odpoledne po požehnání seřadil v čele s hudbou, se „ženichem a nevěstou“ a s maškarami (šašky, vojáky, myslivci, komíníky, židy atd.), prošel obcí na palouk nebo na pastvisko a tu s mnohými průpovídkami a „řikáním“ odsoudil živého kohouta k smrti. Nařízením jičínského hejtmanství asi r. 1890 bylo to zakázáno a od té doby používá se k slavnosti stínání kohouta vycpaného. Odsouzenec byl přivázán za nohu ke kolíku, zaraženému uprostřed kruhu. Poté vkročil mládenec do kruhu a když mu byly zavázány oči šátkem, dán mu do rukou buď kord nebo v nejčastějších případech obušek a pouze jedna rána mu vyhrazena, aby vykonal na kohoutovi ortel smrti. Podařila-li se rána, dobře, netrefil-li, zaplatil pokutu, jež byla určena dílem na muziku, dílem na pivo, dílem na zakoupení odměny pro vítěze. Pak přišli druhý, třetí a další z mládenců nebo maškar na řadu.

Rány chybující cíle, různé vtipy, gesta „stínajícího“ mládence, úmyslné a škádlivé odvádění zápasníka od cíle atd. bavilo diváky tak, že časem byla překonána i muzika

výbuchem nevázaného smíchu. Tomu, kdo kohouta dobil, zahrán „tuš“, odevzdána odměna a v slavnostním průvodu byl odveden do hospody k hodům a tanci. Oslavenci byla vyhrazena zvláštní práva, např. sólový tanec, volný výběr tanečnic, volba písničky atd.

Stínání kohouta nebylo konáno ve všech obcích stejně. Tauchman vypsal podobnou lidovou slavnost, která byla konána naposledy r. 1891 v obci Brdě pod Rumburkem.

Záhy po poledni objeví se na návsi běhoun, oblečený jako nějaký paňáca o komedii v oblek se širokými nohavicemi, s čapkou do špice, s karabáčem v ruce. Uhání do vsi, až si botama tluče do zad, zabíhá i do okolních vsí, praská karabáčem, až mimojdoucím zaléhá v uších. Tím oznamuje, že již brzy bude stínání kohouta. Poté se objeví na koních purpurově červení Turci, s červenými kalhotami, červenou blúzou, červenou čepicí s velkým červeným třapcem, ve vysokých botách, s šavlí po boku; projíždějí se po vsi. Hned se objeví i starý žid s tabatěrkou v ruce, s rancem na zádech, s nějakou zaječí kůžičkou na ruce, řečí i jednáním napodobuje své soukmenovce, dotěravě každému nabízí šnupacek, koho potká. Nepohrdne přitom nějakým krejcarem na nový tabáček. Před samou zábavou objeví se i jiní účastníci. Dva fličkaři, bíle odění, s čepicemi do špičky, na nichž se vznášejí veliké papírové třapce, celí posítí množstvím různobarevných flíčků, probíhají sem a tam po návsi; mládenec na koni, černě oděný, s červenou šerpou, ženich na koni, oblečený v bílé spodky, červený kabát, černý klobouk; auditor na koni, oblečený v modrý kabát, černé spodky s prýmy, úřednický klobouk, po boku kord. Dostaví se na koních i dva černoši v černých trikách, majíce na rukou i na nohou ze zlatého papíru pásky, na hlavě nízkou čepici vpředu s chocholem z peří. Skupinu doplňuje bíle oděný anděl na bílém koni.

V ustanovenou dobu shromáždí se všichni u ženichova bytu. Tam se seřadí průvod, který se za chvíli hne, aby projel celou vsí a tím se ukázal všemu obecnstvu.

Vpředu průvodu jde běhoun, karabáčem praská, odhání diváky z cesty, činí tak volnou cestu průvodu; za ním jdou fličkaři, pomáhají dělat pořádek. Pak jedou na koních anděl, auditor, po jeho boku oba Turci, ženich s mláďencem, jim po straně oba černoši. Za nimi se zvolna ubírá vůz okrášlený chvojím a stužkami, tažený párem koní. Vpředu vozu stojí řezník, oblečen v sváteční řeznické roucho, drží na stojanu vycpaného kohouta. (Živého stínat není dovoleno.) Za ním stojí dvě Tyrolky, vybraná hezká děvčata, v krátkých prýmovaných sukních, sametových živůtcích, s velikými slaměnými klobouky, z nichž vlají dlouhé pentle. Za těmi jsou dvě hezké markytánky v krátkých sukních, sametových živůtcích, s kvasáky na hlavě. Vzadu vozu sedí hudebníci a hrají rázný pochod. Po straně vozu jdou dva jinoši, z nichž jeden, máje jednu tvář bílou, druhou černou, napodobuje noc a den, druhý dělá cestáře s motykou na rameni. Uvázne-li vůz, což se stává úmyslně, jinoch „noc a den“ svítilnou půl černou svítí cestáři ke kolu, jež uvázlo, a tento motykou odkopává kameny, jež se postavily v cestu. Za vozem je tažen párem volů na saních rabín, po stranách jdou dva mladší židé. Kolemjdoucí činí všemožná příkoří rabínovi, tahají ho za šat, strkají ho ze saní. Vozka, jenž ho veze, též na nic dobrého nepomýšlí; veze ho přes největší kameny, do příkopů, hledí ho zvrátit; nejmilejší mu je, může-li ho zavézt někam do louže. To ovšem přivábí nejvíce drobné mládeže, jež každý takovýto pokus provází

ohlušujícím hřmotem. Žid úpí, běduje, ohání se holí, volá ku pomoci dva židy, již jdou po straně.

Konečně se dostali na příhodné, rovné, travou porostlé místo, kde má být prava. Doprostřed se postaví auditor, po stranách Turci, za těmi ženich a mládenec, nalevo anděl, po stranách černoši, flíčkáři, běhoun, Tyrolky. Před nimi na nějaké bedně sedí rabín se židy a řezník s kohoutem. Markytánky odešly již mezi shromáždění, nabízejí ke koupi všeliké doutníky, kytice a piletky. Chodí i do známějších domů.

Počne soud. Auditor čte životopis kohouta, vytýká mu dobré i zlé skutky života od mládí až do posledního dne. Shledává, že zlých je veliká převaha. Rabín ho obhazuje, omlouvá zlé skutky, zmenšuje je mnohými vtipnými průpovídkami. Konečně se však rozhodne o jeho vině a pronáší se ortel smrti. Kohout udělá poslední vůli.

Po tomto výroku slezou ti, kteří dosud byli na koních. Koně se odvedou. Počne tanec. Tyrolky přivádějí pány, všichni účastníci mužského pohlaví přivádějí ženské k tanci. Zatančí s ním jednou kolem, dovede ho k pokladně, kde má za tanec zaplatit. Při tom hledí se sehnat co možná nejvíc nových a nových tanečníků, aby se hodně naplnila pokladna. Možno vzít jednu osobu i několikrát k tanci; rozumí se, že po každé se musí vyplatit.

Asi po dvouhodinovém tanci jde se v průvodu (pěšky) pro nevěstu (ta dosud nebyla přítomna). Je to některá bohatší dcerka z vesnice. Všichni účastníci vejdou do světnice, Turci zůstanou u dveří, šavlemi je překříží, aby již nikdo dovnitř nemohl. Je zde krátká hostina. Poté auditor požádá za nevěstu. Ta je již připravena a celý průvod s hudbou jde na místo, kde se prve tančilo. Do kola bere nevěstu nejprv auditor, pak ženich, mládenec a ostatní společníci, každý s ní zatančí asi jednou kolem. Za to musí nevěsta vložit do pokladny slušnější částku. Poté přinese se kohout doprostřed kola. Auditor podá nevěstě kord a tato po jeho vyzvání setne kohoutovi hlavu. Řezník ho vezme a odnese. Tím je zábava skončena. Večer je zábava v hostinci. Některý jiný večer jsou kohoutí hody, při kterých bývalo dříve, dokud bývalo povoleno stínat živého kohouta, maso z kohouta jako první jídlo.

Peníze, jež přišly do pokladny a jež stržily neúnavné markytánky, použijí se ke krytí výloh, ostatní se věnují dobročinnému účelu.

Ortel kohouta Krokodára: „Tento kohout Krokodár pochází z vysokého rodu z Vaječnickovic, vyseděla ho jeho matka paní kvočna v obci Senařově, panství blíže Komína v kraji hambalkovském. Tento kohout Krokodár, dokud ještě ve vejci byl, nic dobrého nečinil. Kloval on svou matku, paní kvočnu tak, že ona celá ulekaná z hnízda utíkala. Když povyrostl, vodil on jiným hospodyním slepice na hnízda, takže z toho mnoho hádek a různic povstalo. A co ještě jiného provedl: mnoho nevinných kuřátek pokazil. Jednou pravil: „Pojďme do rychtářova ječmene, rychtář není doma, jel ráno do Jičina.“ Při tomto činu byl postižen, polapen a k soudu ptačímu odveden, zažalován a odsouzen je. Ptačí soud byl svolán v plné síle k poradě. Jemu předsedali: pan Houser ze Štěbetárova, p. Páv z Pěknopérova, p. Krocán ze Zlobilova, p. Orel z Dlouhokřídlova, p. Havran z Černokrkova, p. Holub z Vrkanova, p. Stehlík z Kvikarova, p. Vrabec z Čimčařova, p. Kos z Pískarova aj. Když se sešli v hromadu, pustili se v poradě a jeden přes druhého křičel, že kohout Krokodár musí zemřít. Když kohout Krokodár viděl, že musí zemřít, vymínil sobě ještě jednu kratičkou dobu, co by

mohl svoje poklady, svoje vlastnosti a konečně svoje tělo rozporučit a potom zemřít. Budu prosit všechny pány a dámy, aby každý pamatoval, co komu doporučím, aby tu věc v náležitém pořádku obdržel. Jednou jsem hrabal na jednom kopci a vykopál jsem tam velkou truhlu a v té truhle všechno, co v ní je. Z toho odporoučím: Každému panu hostinskému jednu velkou lampu, do které si může denního světla nachytat a ona mu bude svítit, a kus dvojaté křídly, aby mohl o svatbách a o posvícení hostům hodně připsat. Každému pánu: pár nových kalhot, u kterých nic jiného nechybí, jenom dva lokte sukna a to ostatní jest dobré; jednu vestu dobrou, jakou si kdo přeje, záda jsou dobrá a přednice si může koupit; jeden pár krásných bot, nic jiného jim nechybí, jenom vrch a podešvy si může koupit; jednu košili podle nejnovější módy, nic jiného jí nechybí než náprsenka a rukávy, ostatní jest dobré; jeden klobouk nové módy, dobrý, jen mu střecha chybí. Svůj hlas odporoučím pánům zpěvákům, aby mohli hodně zpívat; své ranní vstávání mládencům, aby nezaspali; svůj zobák pánům hudebníkům na náhubek do klarinetu, neb hodně tvrdý jest; svůj hřeben rozčuchaným panenkám, aby se mohly učesat; svoje peří mladým ženuškám do peřinek; svoje drápy zlým hokyním, když se začnou vadit a prát, aby se měly čím podrápat; svoje střeva basařům na struny; svoje chutné maso pánům labužníkům, aby jim dobře chutnalo. Vše rozporučeno a dokonáno. Žádám pány hudebníky, aby na rozloučenou nějaký ten kousek zahráli a já budu poslouchat. Žádám všechny panenky a dámy, aby se za mne nestyděly, vesele si zatančily a mě u hudebnického stolu navštívily.“

Tak byl odříkáván ortel při posledním stínání.

O posvícení v *Kunraticích u Jilemnice* brzy po poledni shromáždili se na návsi všechny slavnosti se účastnivší osoby i diváci. Na saně, tažené dvěma voly, vstoupil žid s nevěstou, která držela vycpaného kohouta. Žid byl s šosatým kabátem a přidělaným nosem. Nevěsta byla ustrojena jako na svatbách. Nato se počal sestavovat průvod. První jel anděl, celý oblečen do bílé látky. Na hlavě a na bílých střevicích měl modré pentličky. Za andělem jelo šest „krysařů“, oblečených v brnění, s helmami na hlavě. Za krysaře šli muzikanti a konečně jely saně. Okolo celého průvodu objížděl čert, celý černý, se dvěma rohy na hlavě. Celý průvod objel ves za veselých zvuků hudby a vrátil se opět na náves, kde byla kohoutovi za velikého jásotu useknuta hlava. Okolo něho se pak tancovalo. Každé děvče, které tančilo, muselo dát nějaký peníz na muzikanty, a když chasa myslela, že mají muzikanti dost, brala peníze sama. V témž místě konalo se před lety shazování kozla. Ověččený kozel shodil se z lomenice (štít domu) okénkem dolů; vše ostatní se dalo jako při stínání kohouta, toliko s tím rozdílem, že kozla snědli muzikanti.

Na Litomyšlsku kohouta zakopali za živa do země a zástup diváků obklopil ho v kole. Některý z chasy dal si zavázat oči a vzal cep, jiný ho vedl na kohouta. Vůdčil ho sem a tam, aby ho co nejvíce spletl, a když ho pustil, šel s cepem často místo na kohouta proti lidem. S velkým křikem a smíchem zástup utíkal a tak se vystřídalo několik chasníků, až kohouta přece někdo trefil a zabil. V novějších časech se kohout postavil jen na stůl a hlavní zábavou byla jeho poslední vůle, komu co poroučí: krev holkám, které mají blechy; jazyk „babičkám“, které už nemohou svůj převracet a do něčeho strkat; hřeben rozčuchaným; srdce falešným; maso, kdo si koupí atd. Potom se prostě jen zařízne a sní.

Václav Voleský strojíval maškarní průvody ve *Zhoři* (u České Třebové), pořádal také stínání kohouta, k němuž hotovil sám obleky i škrabošky, a vůbec býval duchem celé zábavy. Krátce před jeho smrtí roku 1896 vyzval ho J. Tykač, aby vyobrazil stínání kohouta, tak jak se ve *Zhoři* dělo, což Voleský provedl tužkou. Byla to jeho poslední „umělecká“ práce. Spolu pak přičinil krátký popis.

„V pondělí o posvícení anebo o svarbě stínají kohouta. Obyčej ten již r. 1896 porídku se spatřuje. Začátek stínání kohouta je takový: 4 dívky se ustrojí za družičky, vyvedou kohouta uvázaného na pentlích na prostranné místo. Tam jeden mládenec ustrojený za popa má řeč, vytýkáje kohoutovi, co zlého natropil a co dobrého proměškal. Proto prý je odsouzen ten den k smrti mečem. Kohout se musí zpovídat. Dostane rozhřešení a jiný mládenec, převlečený za kata, setne mu hlavu. Potom kohouta upekou a společně snědí.“

Vyobrazení představuje tři výjevy. V prvním vedou družičky kohouta, před nimi jde hudba, pop s ministranty a nej předněji kat. Druhý výjev zobrazuje kohouta stojícího na bečce, jemuž pop činí výtky a čte rozsudek. Ostatní osoby jsou přiměřeně rozděleny. V třetím výjevu vede družička kata kolem bečky. Kat kráčí pak se zavázanýma očima ke koši poklopenému na zemi, z jehož dna vyčnívá kohoutí hlava. Lze se domyslet, že se takto katu nepodaří rázem stít kohouta a že jeho marné pokusy působí všeobecné veselí.

Jiný způsob, jak stínali kohouta, znázornil zdařile a věrně Ad. Liebscher. Kohout uvázan na provázku u kolíku a chasník s šátkem na očích marně se rozhání kolem sudu.

V roce 1891 chtěl jsem zjistit, zdali stínání kohouta a shazování kozla posud se udržuje mezi lidem v Čechách. Na dotaz: kde dosud stínají kohouta a shazují kozla potvrdily odpovědi, že oba kruté obřady tenkrát ještě se u nás konaly. Doslovně:

„Starodávný obyčej stínání kohouta zachoval se ve *Velké a Malé Řetové, Přívrati u Ústí n. O., v Hrádku a Voděradech* (okres litomyšlský). Kozla shazují ve *Vraclavi, Janovičkách* a na *Bžundově u Vys. Mýta*.“

Stínání kohouta udrželo se posud, a to velmi obecně na *Pardubicku*. Sám jsem byl mnohokrát obřadu tomu přítomen. Též shazování kozla se zde udrželo, a sice, pokud vím, ve vsi *Kunčticích*, kde se to koná každého roku s velikou slávou. (L. Červenka.)

Včera, v pondělí po posvícení odpoledne bylo tu opět zabíjení kohouta. Na moji poznámku, že je to zbytek obětních obřadů pohanských, obdržel jsem výklad: že se utrácí kohout proto, že v létě budí ku práci, po žních prý ho hospodář už nepotřebuje a proto jej utrácí. (Dr. V. Jakubička.)

V *Poličce* a v četných českých obcích okresu zachoval se obyčej stínání kohouta a stínání vlastně zapíchnutí (kozla) beránka. Bohužel, že obyčej se zvrhl v úplnou maškarádu. Asi r. 1905 jsem v *Poličce* viděl „maškarádu“ v plném lesku, ač již tenkrát musila policie zakročit, aby se neopakovaly necudné a hnusné žerty, jimiž obřady byly provázeny. Okresní hejtmanství zakázalo v celém okresu pořádání průvodů, spojených se stínáním berana. (K. V. Dvořák.)

Stínání kohouta a shazování kozla se před několika lety ještě dělo a děje se snad dosud v *Malé Čermné* u Borohrádku. Na *Mělnicku*, jmenovitě v *Šopce*, stínají kohouta

v pondělí a shazují kozla v úterý po posvícení. Kozla nyní před shazováním k intervenci úřední zapíchnou. Dříve však shazovali z lešení, nebo z okna prvního patra vyšňořeného kozla. (K. Zamastil.)

Stínání kohouta provádí se posud o posvícení na Mělnicku, a to hlavně v obci *Neibuželích*. V okolních obcích ve *Vysoké*, *Střemách*, *Jenichově*, *Kaníně* a *Velkém Újezdě* stíná se kohout na konec masopustu, avšak řidčeji.

Stínání kohouta dále se ještě před několika lety v *Humpolci*; zdá se mi také, že ve *Květinové*, v okrese havlíčkobrodském. (Jar. Mančal.)

Stínání kohouta koná se na Železnobrodsku a pokud mi známo, i na Turnovsku, a to v pondělí po posvícení, ale ne pravidelně. Byl jsem tam 10 let, ale viděl jsem to jen dvakrát.

Stínání kohouta je obvyklé (pokud jsem se osobně přesvědčil) v horských krajinách od Ještěda po Náchod. Do kraje za Červený Kostelec to nesahá. Shazování kozla znám z autopsie z Hradecka, Chrudimska a Časlavska. (V. Jedlička.)

V *Netolicích* stínali kohouta v masopustní úterý na náměstí u kašny. (Fr. A. Borovský.) U nás v *Říčkách* a kolem Ústí zabíjejí kohouta cepem. Kozla jsem viděl shazovati v Hluboké na Vysokomýtsku. (V. Hackenschmied.)

Také ve *Svobodných Dvorech* stínali kohoutovi hlavu s obvyklými obřady a veselostmi.

Starodávný složitý obřad zvrhá se v poslední době tam, kde se posud udržuje, v bezuzdnou veselost a příležitost ku pitkám a výtržnostem. Znamenitě zachytil obřazek stínání kohouta ještě r. 1909 Dr. V. Tille.

V neděli na sklonku září 1909 šli jsme se podívat odpoledne do *Brné* na slavnost stínání kohouta. Brná je dvůr a několik chalup s hospodou mezi Potštýnem a Sopotnicí. Za vypranými záclonami a za fuchsími v okénkách hospůdky hemží se pořadatelé a hudebníci chystaného „obřadu“, děti se kupí před vchodem, a pod okapem pobíhá „baba“, opilý vousáč v špinavé ženské sukni, špinavé růžové jupce, s hlavou zabalenou do staré šály. Hrubými gesty a slovy naráží stále na svoji proměnu a bezradně snaží se udělat vtíp. „Žid“ má aspoň trochu humoru ve svém úboru. Oblékl rozedraný, šosatý kabát, připjal si zrzavé vousy ze zaječí kůže, nalíčil obličej křiklavou červení a na hlavu narazil si dětský plstěný klobouk, krvavě červený. Na rameni nese děravý pytel, vycpaný hadry a v rukou otáčí čerstvou zaječí kůži.

Po dlouhém váhání vybral se po čtvrté hodině průvod na louku za dvorem. Vedl jej mladý člověk čistě oblečený, který konal svůj úkol velmi vážně. Na tyči nesl okrouhlé prkénko, ověšené a na prkénko tiskl rukou do věnce květín silného kohouta. Světležlutavý kohout s kovově lesklými pery obrací zlostně krásnou a smělou hlavičku, jeho tvrdé, černé oči těkají neklidně po zástupu lidí. Za kohoutem vriskají hudebníci ve vojenských čepicích do zohýbaných, potlučených plechů, za nimi jde několik mladíků s bílými šátky v rukou, voják na dovolené, děvčata ze dvora s kyticemi a hromádka dětí. Jdou mlčky na dvůr, kde na louce mezi několika chalupami stojí vysoká tyč s pestrá kytka na vrcholu a vedle ní židle s dvěma překlopenými talíři.

Hudebníci usedli na mez, mladíci se postavili k tyči, děvčata k plotu u chalup a trochu obecnstva u dvorské zdi. Hoch s kohoutem odešel as dvacet kroků od tyče,

přikryl kohouta ošátkou, prostrčil mu hlavu vyříznutým otvorem a sedl k němu na bobek. Hudebníci zahráli vrískavý tuš, žid a bába počali se navzájem tlouci a honili smějící se děti – a „obřad“ počal. Hoši jeden po druhém brali šátky, poskládané na lenochu židle, zavazovali si oči, učinili několik kroků směrem ke kohoutovi a hodili cep do trávy. Šátek nikomu nezakrýval zrak, nikdo se též nedal zmást otáčením kolem tyče, ale nesnažil se pravidelně také zasáhnout cepem kohouta. Naopak, úmyslně nedbale naznačovali, že je to jen forma, jejíž hlavním důvodem je těch několik drobných, jež potom každý kladl mezi překlopené talíře. Hoši se rychle vystřídali, chodili také pro děvčata, a stalo-li se, že někdo vskutku projevil úmysl popojít ke kohoutovi, utíkal s ním jeho hlídač již z dálky. Žid s babou snažili se zatím marně rozveselit trochu účastníky i obecnost svou rvačkou i honbou za kluky, a šli si pak svorně vybírat svůj příspěvek, stejně jako mládenci, jimž se diváci z obřadu vykupovali.

Den se již krátil a u tyče zbyli jen pořadatelé; z těch si jeden uvázal šátek na čelo, šel přímo k ošatce s kohoutem a uhodil do ní velmi nemotorně a slabě dvakrát cepem. Bílý kohout vypadl, tloukl sebou, válel se v trávě a skřekal – bylo to ošklivé. Voják si k němu sedl a zařízal ho. Pak položili kohouta na ověncené prkénko a vraceli se mlčky do hospody. V ořechové aleji klátili lidé ořechy a sotva se ohlédlí za hudbou, falešně a bez taktu hrající v úvoze. Skupina hostí odcházela k silnici a hlouček děvčat v nevkusných městských šatech, s šátky na hlavách, šel za mladíky do osamělé hospůdky tančit.

Na *Slovensku* vyvinula se ze stínání kohouta o havelském posvícení školská slavnost o sv. Havlu. V popěvku obřadovém naráží se na stejný latinský název kohouta i Havla (Gallus). Zdá se, že tu původně lidová slavnost zakrněla v pouhou žákovskou zábavu.

Líčení této zábavy vypisujeme z věrohodné zprávy Kollárovy. „Asi dvěma týdny předkem (před sv. Havlem) volen byl od správce školy král a kníže mezi mládeží, jenž pak v den Havla ráno ode dvanácti neb i více, strojně oděných a šablemi ozbrojených žáků z domu na místo hry slavně doprovoben a v přítomnosti mnohého lidu korunou a berlou ozdoben byl. Nato se žákovstvo, jež kohouty anebo peníze k této hře darem přineslo, do kola postaví; v prostředku zavěsí se živý kohout na kůl, vyvolí se žák, jemuž se oči zaváže šátkem a do ruky se dá hůl. Tento několikrát v okolkou odveden, potom před kůl postaven bývá, aby hlavu kohoutovi jedním rázem sřal. Mezitím učitelé a žáci zpívali takto:

1. Gallus kouť
spadou do pút,
kdo ho skorej zabije,
masný rožok užije.

2. A ty, bratu,
vezmi latu,
a udi ho po hlavě,
že mu hlava odpadne.

Kdo kohouta zasáhl, dostal za odměnu koláč nebo rohlík; kdo chybil, smuten odešel a musel vyslechnout i uštěpačnou píseň:

3. Chybiu hlavu,
udreu trávu,

nedostane za to nič,
pokud bude kohút žit.

Po skončené hře král a kníže opět domů odprovázeni; rodičové pak jejich za tuto čest připravili učitelům i žákům hody s hudbou a plesem.“

V *Banské Bystrici* udržovala se tato zábava až do roku 1800. Někáký spor mezi učitelstvem zaval příčinu, že bylo od ní upuštěno. Obřad havelský na Slovensku vyhynul nadobro. R. 1858 těší se D. Lichard, že na Slovensku zmizela ze školských radováněk ukrutná a krvavá zábava stínání kohouta na sv. Gála.

Mimo posvícení stínávali a mlátili kohouta v Čechách i na Moravě také o svatbě. Tento krutý obřad náležel pravidelně do svatebního zvykosloví. Podle Krolmusovy zprávy konala se kohoutí poprava třetí den o svatbě.

Okolo *Dobříše*, na Hořovicku, Křivoklátsku, Plasku, Zbirožsku, Berounsku, Rakovnicku, Plzeňsku atd., když starosvatbí ošepila na matčině komoře před polednem se ženami nevěstu, což se děje někde první nebo druhý den, ale za starodávna konalo se třetí den, přivede ji s ženami při hudbě a zpěvu do světnice mezi svatebníky, tancují s ní a

už je to uděláno,

(Var.:

už je to hotovo.

Panímáma dovolila,

Pár vajíček na rendlíček,

co je komu do toho.

kousek másla do toho.)

Když potancovali, přinese sluha od nevěstinych rodičů plampačovi kohouta. Něco mu šeptá do ucha a podává černého kohouta, kterého posílá N. N. k popravě. Plampač promluví k svatebníkům: „Setneme ho a jeho krvi potvrdíme tento stav manželský, kde chcete: na dvoře, na zahradě, před vraty, pod lipou nebo za humny, na poli nebo na louce, na drahách, průhonech nebo pastvisti, aby se poprava jeho stala.“ Kde svatebníci chtějí, tam vyjdou ze světnice na pěkné rovné místo; kohouta pak uvážou tkaničkami na dvě dlouhá bidélka pod křídly a za nohy k třetímu bidélku. Plampačovi služebníci nesouce vzhůru kohouta nad zástupem svatebníků vyjdou ze světnice na ono vykázané místo se ženichem; starosvatbí s ženami a nevěstou, mláďenci s družičkami, plampač se všemi hodovníky při hudbě a zpěvu, poskakování a výskání.

Zde okolo lípy nebo u jiného stromu i okolo kůlu na tři lokte dlouhého, který je zadělán do země a na němž přivázaný kohout má být stát, i s kohoutem dokola tancují. Potom odváží kohouta od bidélek a přiváží ke kůlu tak, aby mu hlava pod kůlem vzhůru strměla. Při tomto ději a popravním obřadu je plampač popem, řečníkem a katem i vykřikne uprostřed svatebníků: Hulá, hulá, hulá! (nebo holá!) atd. Setneme černého kohouta; našeho podruha kohouta Martina poslední hodina; krvi jeho potvrdíme, tento sňatek zasvětime!

Když svatebníci a svatebnice hulákají, vykřikne plampač: „hút!“ Nato hned vše utichne. Plampač obejde třikráte dokola kohouta, obrátí se třikráte na podpatku, potom se rozežene mečem, který drží v ruce vzhůru, nejprve napravo a po druhé nalevo, rozpřáhne se a po třetí tne do kohoutího krku. Někde to činí mečem, místy koštětem, někde chlebovým pometlem, jinde cepem nebo lískovou holí, utne kohoutu jednou ranou hlavu, urazí nebo utluče jej: když to plampač nedokáže do třetice, uteče z toho místa hanbou, a zástup mu zpívá:

Kočka se vdávala,
pes se ženil,
a náš plampač
na svatbě byl;
a naše kobyla

(var.:
čubička, kozička)
za družičku,
dala mu šáteček
i hubičku.

Když plampač prchl, převezme jeho úřad pomocnice starosvatbí, a přinese utlučeného kohouta nevěště.

Poprava kohouta v okolí *plzeňském* konala se ráno v třetím svatebním dni ve (čtvrtek). Mužští svatebníci vodívali k popravě kohouta, obléknuvše se do pestrých, někdy i dosti nápadných šatů, když zůstali sami v hostinci po odchodu ostatních hostů.

Řečník časně ráno přinesl do hospody k tomu určeného ohromného kohouta, kterému na každou nohu a na obě křídla přivázal dlouhé povřísllo, okrášlené pentličkami, jimiž byl ozdoben i kohout. Uschovav jej potom, přehodil přes sebe strakatý oblek sešitý z malinkých různobarevných fliček, na obličej přivázal ohavnou škrabošku s ukrutným nosem a náramnými kníry, na hlavu nasadil černý vysoký klobouk, za nímž místo per byla nastrčena stará peroutka, a konečně přes ramena přehodil dlouhé povřísllo, obvázané pentličkami.

Když se tak vystrojil, vyšel před uzavřená vrata, aby se do dvora mnoho diváků nenahrnulo. Tam stával houf chlapců, žádostivých spatřit tu švandu, nebo při ní spoluúčinkovat. Z nich si vybral řečník čtyři nejmělejší, vzal je s sebou do hospody, namaloval jim hodné kníry, nebo jim počernil celý obličej, převěsil přes ně také nějaký kus roztrhaného šatu nebo jinou veteš a vydal jim potom kohouta v největší slávě, by jej, až se hosté sejdou na dvoře, každý jedním povříslem ho drže, vedli na určité místo.

Zatím co se řečník obíral kluky, vycházel jeden svatebčan za druhým na dvůr, každý se škraboškou na tváři. Tu vyšel jeden převlečen za husara a jiný za hulána. Za těmi se přihnál švihák v dlouhých úzkých spodkách, ve fraku, s brejlemi na nose; za ním žid s velkým rancem, pod jehož tíží se ohýbal až k zemi; stará babička (totiž za bábu převlečený svatebčan) kupovala od žida zástěru obnošenou nebo i cos jiného mezi velkým vřeskotem obou. Nechyběl zde převlečený za knížete pln zlata a drahých prým, za rytíře nebo za všelike řemeslníky – zkrátka, každý se objevil v jiném kroji. Konečně vyšel družba – myslivec maje ručnici přes rameno a s bambítkou za pasem. Veden byl dudákem a hudcem, kteří oba byli dosti zpotvořeni. Dudák míval na sobě starý obrácený kožík, na hlavě klobouk na tři facky s velikými, schválně k tomu udělanými dřevěnými rohy, za ním houslák (hudec), který míval červený kabát nebo žlutý, třeba jen papírem potáhnutý nebo i jinak zaobalený. Jakmile se takto zakuklení na dvoře sešli (někdy jich bylo až ke třiceti), počali hudebníci hrát, vrata se otevřela a z nich se ubírali provázeni smíchem venku stojících diváků. Hudebníky sledoval řečník vážně kráčeje a za tímto kluci s kohoutem, který všelijaké kotrmelce dělal a snažil se vytrhnout klukům.

Za kohoutem ubírali se ostatní svatebníci, v jakém pořádku komu se líbilo, jenže žid s bábou vždy bývali z nejposlednějších a za nimi co závěrek muž převlečený za hospodského s velikým vycpaným břichem, maje před sebou modrou zástěru a v ruce náramný korbel, z něhož si chodili ostatní dávat nalít do svých sklenic nebo do svých

plechovců. Když byl korbel vyprázdněn, rozumí se, že jeho majitel běžel zpět do hospody, aby jej naplnil. Někdy tento za hospodského převléknutý měl nějaký vozík, na nějž naložil hned vědro piva, aby se nemusil často vracet do hospody. Tento vozík (čím horší, tím bylo lépe), jakož i muže za hospodského převléknutého a na soudek se posadivšího, táhla nějaká stará herka nebo vůl, nebo chtěl-li si ještě větší švandu udělat, hleděli dostat osla. To bylo smíchu! Ten, jenž se přestrojil za hospodského, býval největší ferina.

Když přišli doprostřed vesnice, zastavili se všichni, udělali okolo kohouta kolo, v němž stáli jenom kluci s kohoutem, řečník a družba.

Hudebníci umkli a řečník se shýbnuv ke kohoutovi zcela již umdlenému, takže ani na nohou nemohl stát, počal k němu mluvit: „Velké jsou toho příčiny, proč jsme tebe sem na toto veřejné místo uvedli. Tys obviněn od zde okolostojících pánů z hrozného provinění, že jsi totiž cizí jmění sobě přivlastňoval, ze svých bližních nejen několik poranil, ale jednoho (nebo více) z nich docela usmrtil, ano ještě jiné hříchy a přestupky tobě za vinu se kladou, o nichž ani zde mluvit nechci. Táhne se tě tedy před všemi těmito pány svědky i před ostatním lidem na tvůj dobrý hlas, zdali tomu tak, že jsi se tím vším vinen učinil čili nic?“

Při tom klepl kohouta do zobáku, který silně vykřiknul é-é. „Jakže,“ počal řečník dále, „ty se opovažuješ před tolika svědky své provinění tajiti? Ty ošemetníku! Chceš, abych doslovně všechna tvá provinění zde uvedl? Jářku, kdo to byl, co tak často, jakmile někdo nechal otevřeno, vloudil se na sýpku a nemile v pšenici tam hospodařil? Kdo tak rád se vloudil na mlat nebo do perny? Ano, kdo to byl, jenž nejen že sám takové nanic kousky tropil, ale i jiné k tomu sváděl, s sebou je zval a tamní lahůdky jim vychvaloval? Ptám se tě, kdo to byl, co tolika spolubratrům kohoutům nejen peří vyklofal, ale i celé hřebínky rozškubal, ano jednomu i oko vyškrábl? Kdo to byl, co onedhy jednoho svého vlastního bratra, protože drobet lichterěji k jedné z tvých žen se měl, dav se s ním do pranice, tak udolal, že hospodyně obávajíc se, aby jí nepošel, protože už po dva celé dni ani do zrna neklofl, vlastnoručně jej musila zaříznouti? Potom, kdo to byl, co ondyňo hospodyně v zahrádce (pakli je svatba z jara nebo i na zimu) všechny záhonky rozhrabal? Na tyto všechny otázky když mi jasně odpovíš, že křivěj si žalován dokážeš, a aspoň o jednoho svědka víc než tuto jich proti tobě svědčí, udáš k své straně, propustíme tě zase na svobodu. Pakli toho učiniti s to nejsi, není ti pomoci, než že musíš za ta velká provinění krk nasadit...“

„Ty neodpovídáš? Uznáváš svou vinu, není-li pravda? Což kdybych ti ještě ostatní tvé kousky povídal, o nichž již raději ani zmíniti se nechci! A přece ještě neprosíš o prominutí? Tak jsi tvrdohlavý...? Vidiš, pro tyto přestupky byl jsi odevzdán soudu, do želez hozen a nyní budeš za rozpustilost a pokaženost svou pykat smrtí na výstrahu všem podobným škůdcům, jak bylo uzavřeno, nebudeš-li se moci z obviněného vymluvit.“

To když domluvil, pokynul družbovi (mláďenci), za myslivce přestrojenému, vzal od chlapců povřísla a kázal jim odejít, načež družba vyňav z pasu bambitku, přistoupil ke kohoutovi blíže, namířil na jeho hlavu a bác – již se třepetal kohout v krvi. Hudebníci počali smutně hrát. Dosavadní ticho se proměnilo v hlučný křik a celý zástup navracel se do hospody, když řečník kohouta poslal k ženichovým rodičům.

Než se v hospodě převlékli, přiblížil se čas k jídlu. Tu mimo jiná jídla přinesen byl připravený kohout na stůl.

Na některých místech podle Krolmusova líčení v den, kdy ženich s nevěstou mají být oddáni, před oddavkami vyšli hudci a všichni svatebčané při hudbě a zpěvu z domu nevěstina s přistrojeným kohoutem, jež vyvádí sedm družiček se sedmi mládenci na náves; někde vyvedou kohouta jen před vrata pod lípu, kde v létě svačívají, místem zůstanou i na dvoře nebo na zahradě. Když průvod dojde s kohoutem na určené místo, má plampač nad kohoutem řeč u přítomnosti ženicha a nevěsty, starosvata (družby, nejstaršího mládence) a šesti mláďenců čili jeho družeb, dále v přítomnosti starosvatby (nejstarší družky) a šesti družiček nebo družek, pantatínek, panímatek a ostatních svatebních přátel dokola stojících. Když plampač dokončí svou řeč, setne přistrojený člověk, kterému říkají někde kat, jinde kněz, hlavu kohoutu mečem jedním rázem na kůlu v zemi zadělaném. Když se chybí, musí mu do třetího rázu hlavu stít, sice se kata chopí, odvezou jej ke kalu a hodí do vody. Když kat uťal kohoutu hlavu, chytí sřátého kohouta za nohy, pokropí žertovně kohoutí krví přítomné staré i mladé a podá jej starosvatům nebo hudebníkům, aby jej uvařili nebo upekli k přátelskému svatebnímu hodokvasu. Někde požívají kohouta svatebčané sami, jinde hudebníci. Odtud teprve se odeberou do chrámu Páně k sňatku. Při některých svatbách, které se vždy slavily po tři dny, stínali teprve třetí den před polednem kohouta, a přátelsky jej požívali.

V *Borovanech na Budějovicku* stínali šavlí hlavu kohoutovi o první svatbě v masopustě. Bývá oděn červenou čepičkou, někdy také kabátkem a nohavicemi. Před stínáním je souzen. Dva přestrojení „žalobci“ naň žalují. Po žalobě soudce jej odsuzuje. Kdosi se převleče za kata v červený oděv a vykoná nad zločincem popravu, když mu byla předtím hudba zahrála smuteční pochod. Hlavu dostanou žalobci. Tělo se upeče a je dáno s jinými pokrmy svatebčanům. Na *Hlinecku v Chlumu* stínali kohouta maškarádi s velikou slávou a četli mu před popravou „žaltář“.

Podobně se prý dalo na *Chrudimsku*, když byla o masopustě strojena bohatá svatba. Divíme se osamoceně zprávě, že způsob popravu tu změněn. Místo stínání byla prý postavena kdesi na návsi šibenička a po rozsudku pověsil tam kat kohouta provinilce. Toho jsme se nikde jinde nedočetli. Registrujíce zde tuto odchylku, neručíme za její správnost. Tak tvrdí Vernaleken.

Také na *Moravě* stínali o svatbě kohouta. F. Nork popisuje svatební obyčeje, rozepsal se o tom, jak omladina stíná dřevěnou šavlí kohouta, až po krk zakrytého v hrnci.

Zmíněný Norkův popis moravského obyčeje shoduje se se svatebním obyčejem Slovanů v Dolních Rakousích. Stínali o svatbě kohouta, poklopeného hrncem až po hlavu. Chocholatý kohout dal se prý do hrnka s prolomeným dnem, takže mu z něho vykukovala jen hlava a krk a zahrabal se do země. Družba nebo jiný statečný svatebčan s dřevěnou šavlí vstoupil se zavázanýma očima do kola ke kohoutu. Oháněje se šavlí sem tam se směšnými posuňky, avšak netrefil. Konečně šťastně udeřil a udešenému kohoutu srazil hlavu, za kteréžto hrdinství byl odměněn všeobecným potleskem diváků.

Při valašských svatbách podle líčení r. 1849 je obyčej, že stínají kohouta a připravují jej za pokrm hostům a hudecům. Než se ke stínání přikročí, vynese se nad kohoutem výrok smrti a vyčte se mu, co zlého již ve světě spáchal. Na *Vsetíně* zní ortel:

„Ctní a slovutní páni a celý sněme svatebního veselí! Všem vůbec se oznamuje a na vědomí dává, jaká sentencí tomuto nešlechtnému škůdci přišla: nebo jest uznáno, že pro jeho škodné a nešlechtné skutky, kteréž on od své mladosti páchal, do stodol děrou lezl, do plevně mocně se vlomil, cepy a ohrabečnice z klínků shodil, a ještě bosýma nohama po tom chodil a při tom také veliké násilí činil, žádného se nestyděl, ani nebál, nechť byla sestra nebo tetka, a třeba jeho vlastní matka, na smetniskoch svobodně sobě počínal – a tak tedy pro jeho neřádné chování má býti na hrdle trestán, horkou vodou opařen, ze svých šatů svlečen a zase potom k horkému právu přistaven, s nudlemi uvařen aneb na rožni upečen, a pro pány muzikanty a pány mládence od panen družiček na stůl přinesen, aby se najedli, napili a při jeho truchlivé a žalostné smrti veselí a radostni byli.“

Ještě na sklonku XIX. století na valašské svatbě stínali kohouta. Družba ho přinesl svázaného jako nějakého lotra do jizby a jal se hostům takto jeho hříchy vypočítávat: „Ctný a slovutný celý sněme svadebního veselí! Šeckým sa vespolek oznamuje a na vědomost dává, jaká obžaloba přišla o tomto nešlechtném škůdci a zbojníkovi a je vydána na hradě Skočové, bok Ratibořa ležícím, a je uznato, že hanebné a nešlechtné skutky od své mladosti vyváděl: do stodol dūrů lazil a ešče tam šecky kury vodil, do plěvně sa vlámál, cepy a ohrabečnice s klínků zházal a ešče nohama po tom skákal a ostruhama to podrůzgál a při tem všelijaké násilí dělal, žádného sa nestyděl ani nebál, nech byla sestra nebo tetka aj třebas jeho vlastní matka! A tak za ty jeho otupné činy má byť na svém hrdle palošem trestaný, horkú vodú opařený, ze svých šatů vyslečený a zasej znova k horkému právu přistavený, se šiškami vařený a pro mládence od družiček na stůl přinesený, aby se najedli, napili a při tom si veselí pobýli.“ Načež byl kohout jako škůdce veřejného pořádku kosířem sťat, uvařen a sněden.

A podobně za stara všude na Moravě bývalo o svatbách, a sem tam posud je zvykem stínat o svatebním veselí kohouta. Dělo se to obyčejně v úterý v domě nevěstiny – po večeri, na Valašsku druhý den svatební v domě ženichově, též po večeri. Družba se upravitel za kata, četl kohoutu ortel, vyčítaje mu, co zlého spáchal. Kohout potom činil poručenství, odkazuje např.: rychtářovi lebkou, aby nenosil na úřad každou pletku; kolářovi ledviny, aby nedělal šmatlavé žebřiny; tkadlecovi hřebínek, aby nekradl hospodyním prádýnek atd. Kat pak sťal kohouta kosířem a kuchařky jej uvařily. Jinde stínali kohouta některý pozdější den.

Kromě svatby také o masopustě bylo oblíbeno stínání kohouta. Ve Slezsku ještě na začátku století XIX. hlučně prý je slavili. Po přečtení žertovného rozsudku byl kohout hrncem přikryt a cepem ubíjen. Kdo jej zabil, stal se „králem“. Kohout byl v hospodě upečen a co se tam vůbec snědlo, co se vypilo, všechno šlo na vrub šťastného vítěze.

I na *Slovensku* „bití kohouta“ patřilo mezi svatební obyčeje. Dělo se to podobným způsobem jako v Dolních Rakousích. Podle zmínky Boženy Němcové byl kohout vstrčen do hrnce a družba měl jemu „sronit“ hlavu cepem. Když se mu to podařilo, upevnili hlavu na tyč a šli k nevěstě.

Poněkud jinak zapisuje zprávu P. Dobšinský. Rozjaření svatebčané „šťastně vykutili a ulovili v dajednom dvore kohúta, ač gazdinky, znajúce zvyk, ukrývají v takéto dni svoje kohúty. Uloveného kohúta idú stínať. Priviažu ho nohama na kól do země vražený; sudca prečítá výrok celou spoločnosťou nad ním sťa na zločincom vyneseny; slamenný kňaz urobí nad ním húkus, pokus; kat šablóu lebo iným nástrojom zroní mu hlavu; ale to často hlava utrápená, bo niektorí samopašníci zaväzujú pri tom oči katovi alebo i viacerí so zaviazanýmá očima pokúšajú sa o to. Kohúta dajú si potom usmažiť buď v dome svadby, buď inde a niekedy v tom istom dome, kde ulovili ho.“

Výborný znalec slovenské svatby Chorvát popisuje obľíbený svatební obrad. „Stínanie kohúta deje sa rozličné. V *Gemer* ho priviažu nohami na kól do zeme vraženy. Sudca pri tom hovorí alebo prečítá jeho hriechy a ortiel smrti. V Kysáči zakopú kohúta alebo sliepku do země, takže len hlava trčí von. Kto chce uderiť kohúta, musí dať krajciar, a ten strčia kohútovi do hrdla. Patričnému zaviažu oči a on triafa, za každý raz platiac 1 kr. Keď sa niekomu podarí ho zabiť dajú si ho upiecť a peniaze v hrdle kohútovom si nechá kuchár. Pritom i stávky robia.“ Stínanie je známo i v Oravě, okolo Skalice, Bátoviec atd.

A. E. Timko popisuje svatební veselí na Slovensku, zvlášť „bitie kohúta cepami. Keď sa svadobníci natancovali, prichytujú sa ku všakovým národným obyčajom, ktoré od mladej chasy na svadbe vykonávané bývajú. Bitie kohúta s cepami na ten spôsob sa stáva: Kohút k tomu cieľu obětovaný uviaže sa na dlhý motúz a po samom predku ide mladý zať, zaviazané majúč ručníkom oči, s cepami ubíť kohúta. Tri rázi smie udrieť a nezabije-li ho, následujú ho nevesta a svadobníci. Netrafaci kohúta pokutujú sa na peniaze, za ktore kupuje sa nápoj. Zabitý ale kohút dá sa upečiť, a každý svadobník z neho istú čiastku dostáva.“

Na Slovensku se přidružila k obyčejům masopustním kohoutí poprava. Než byla slavnostně vykonána, byl nad odsouzeným pronášen dlouhý rozsudek, kde bylo dokazováno rozvláčně, čím se kdy provinil. Důvody jsou opatřeny dosti řízným vtipem. Kohout líčen jako „kantor“, církevní obce provinilec. Soudce mu zevrubně vyčítá jednotlivá provinění. Pro příklad uvádíme podobný, patrně uměle složený rozsudek v jadrné slovenštině:

„Vludni páni rektorovia
a vznešení nám sudcovia!
Od vás pomoci žiadame,
bo veliku pletku máme.
Veď ste vy učené hlavy,
a máte v nich rozum zdravý,
tak že i bez seniora
môžte vysúdiť kantora,
s ktorým obec nás poslala,
do moci vám ho oddala.

Meno nah si oznámi sám,
nehodno spomenúť ho nám;
povieme len jeho skutky,
ktorým nám robí zmutky.

On sice chorus miluje,
často na ňom prespevuje.
Lakte rozpne, hrdlo vztýči,
ústa jak vráta, keď kričí
dlhý finál tuhým hlasom,
až mu oči slzia časom.
Ale hlas kriklavý veru,
v prestávkach nedrži mieru,
často po speve prežúva,
iných kommótno počúva.
A čo horšie, tam na chóre
drichmúc dočká biele zore;
a najhoršie, pri pohlaví
druhom tam celú noc strávi.

Na svojom sa nepoživi,
najmilšie mu cudzie nivy.
I to bez práce cantatum
chodí všade ad captatum;
krdle detí sebou vláči,
ktoré by mal vodiť k práci.
Onehdy – mena ni sviatku
nebolo len vari piatku –
vkradnul sa tiško zo dvora
v izbu pána inspektora
bez oznamu, veľké kriky
s piatimi začal mendíky.
Pán inspektor v písmach sedel,
čo mu za chrbtom, nevedel;
až na to hrozné divadlo

pero mu z ruky vypadlo.
 „Čože to za kantácia?
 Čo to za mendikácia?
 Veď už kráľovským rozkazom
 všetky maly prestať razom!“
 Tak hlas pána inspektora.
 Lež to nemýli kantora;
 len spieva, var svet ohluší.
 Pán, by neprišiel o uši,
 trstänicou hosťa vita;
 ten, kde dvere, sa nepýta;
 lež na stolík rýchlo skočí,
 nohy v kalamari zmočí,
 vyvráti na písmo kl'aky
 a porobí haky baky.
 Trstänica preč ho honí,
 on kašňa s pohármí zvoní,
 kašňa vybuší z peci bok!
 Kantor má zas hotový skok,
 nie do dverí, do okna hen, –
 sklá zhrčaly; – a vtáčik ten
 skočil sice do zahrady,
 lež tam byly teplé hrady
 a že má náhlivé skoky
 i tam vytrepal obloky.

A to len jedna nehoda;
 tisícraz tak za nim škoda,
 a osohu ani prášku.
 Vo dne túla s'bars po dášku
 a skôr lež na zem padne mrak,
 tuhý sen zamkne jeho zrak;
 a to zdriemne po stojačky
 bez modlitby, prežehnačky;
 akžebý prišiel k dačomu?

Na a keď aj vynde z domu
 a niečo predsa vydudle,
 staví sa mu všetko v hrdle.
 Ženatý je – ale čože?

Žene robiť nepomôže;
 detí krčdel' žena chová
 a keď svačina hotová,
 lepšie kúsky vyberie on,
 i z hrdla jím vydrapie von.
 Na vlastné ženiné oči
 s druhými sa pári, točí.
 A počujte tú príhodu!
 Na veľikú ujmu, škodu
 krásnych sliepok čtyry páry
 zväbil za sebou preč z fary,
 kuchárka mu v ceste stála,
 zdriapanú tvár za to mala.

Nedavno kostolníkovi
 viezli sme výplat snopový,
 hned za vozom klasy sekal,
 ni pred bičom neutekal.
 Potom si zverboval brata,
 a jakosi popod vráta
 vliezli do vrstvi pomaly, –
 i frajerky si svolali;
 všetci mlátiť započali
 a hned zrno do vriec brali.
 Na tom jím nebolo dosti,
 tam skákali od radosti,
 dodľavili vrstvu celú.
 Kostolník len tvár kyselu
 smraštil; bo by ešte štipec
 sám utržil, keď na škripec
 u inšpektora, farára
 nemohli dostať kazára.

Na návštevu od susedov
 dostal kteréhoš' z kollegov,
 ktorý celkom ticho vkročil.
 Hned ti mu krev natočil,
 nakmásal vlasov kúdele,
 na vlastňom smetisku smeľe
 vynadával do oplanov,

do kádeakých šklbanov;
 len z púheho podozrenia,
 že snad chce mu ľúbiť žieňa.
 Tým ublížil vašmu stavu,
 jakby sudcom probil hlavu.
 Na posmech sa ešte nosí:
 v lete, v zime chodí bosí,
 k tomu, – len čujte! – ostrohy
 vylepil na holé nohy.
 Hnáty nahé, stehna kremä
 v nohavkách čím zapät nemá.
 A či to, prosím, v poriadku? –
 s odpustěním – ma na zad...
 pero hrdé a trasavé
 a hrebeň holý na hlavě!
 Kabat rozmanitej farby;
 lež tým svet neklamal bárby,
 bo mu nezakrýva šptua
 a niet ani rukáva tu,
 len stužky z lakťov kostnatých
 má po bokoch kostrbatých.
 A jako by mal ísť kázat'
 smel si ti ešte podviazať
 nové tabličky pod bradu,
 lež červené – na parádu!
 Bo iste on náboženstva –
 krem z Izlamu mnohoženstva –
 pri sebe nemá za máčik.
 Nuž či nezaslúžil háčik?
 Či my nemáme inšтоваť
 a slušné se vám žalovať?
 Nože, spravdľive súďte
 a pro pravdě nás odbudťe.
 A ak pri vás pravdy nieto,
 na vyšší sud my dáme to;
 ak tam niet pravdy a správy,
 doma si jú obec spraví.
 A to druhým ku príkladu
 nielen že prišiel pod kladu,
 hlavu stratí kantor veľký,
 smaženého sjeme celky.“

Ze všech dokladů je patrné, že stínání kohouta je starodávný svatební a masopustní obřad československý. Právem tedy jej zařadil Fr. V. Výkoukal do své České svatby i B. M. Kulda do své knížky o svatbě českoslovanské. Družba nebo někdo jiný přinese prý o svatební hostině živého kohouta do světnice a řeční nad ním, odsuzuje ho k smrti. Kulda tu řeč vypsál, ač podle úvodu jeho knížky, je to rýmování umělé, od něho složené, třeba na základě prstonárodních motivů. Navádí družbu, aby takto řečnil:

„Vážení a vzácní svatebníci, spravedliví práva milovníci! Na vědomost vám se dává, jak se zlostným škůdcům stává, kteříž jako tento kohoutek, všímají si hříšných pochoutek. Kohout tento od mladosti tropil samé nepravosti. Toulával se po poli, navštěvuje stodoly, zahrady a plné sýpky a tam vodil i své slípky. Kde se zrnko opozdilo, to už jistě jeho bylo. V noci lidem nedal pokoje, ve dne míval s bratry rozbroje; nechtěl trpět po svém boku žádných bratříčků a soků. Proto hrdelní již trest nad tím škůdcem vyřknut jest. Bude ostrým nožem sťat, barevný mu kabát vzat, potom má být opáren a bud v nudlích uvařen, nebo k největší haně své pečen bude na kuthaně. Konečně pak, páni hosti, nechtě z něho jenom kosti!“

Kuldovi se nelíbilo, že po podobné řeči družba „klesákem (zavírákem) neboli kosiřem“ přede všemi svatebčany hlavu stínal. Domníval se, že to uráží jemnocit hostí a pohoršuje zvláště mládež. Proto o své újmě přirýmoval: „Aby soud ten vykonala – panímáma naše dbalá, nebo přísná paní tchyně, odnesu ho do kuchyně.“ Po této řeči má družba kohouta odnést buď do kuchyně, kde bude upečen, nebo zase bez úrazu jej pustit na dvůr. Tím zajímavý starodávňý obyčej nevyhyne, ale hrubost jeho bude zmírněna.

MLÁCENÍ KAČERA, SLEPIC

O letnicích při střeleckých slavnostech vedle jiných přidružených zábav bývala druhdy stínána dřevěnou šavlí hlava huse nebo kachně, jež byla až po krk zahrabána v zemi. Lid se bavil, posmívaje se tomu, kdo se zavázanýma očima chtěl hlavu setnout, avšak marně do vzduchu sem tam se oháněl.

S obyčejem se setkáváme v první polovici XIX. století, později také na Moravě. Zmiňuje se již o něm Krolmus a popisuje, jak o posvícení mládenci a panny urážejí dlouhou tyčkou hlavu kačerovi nebo kachně, zahrabaným v důlku. Sušil dodává, že „mlátí“ kačera, v zemi zaklopeného, cepem. Šohajovi zaváže oči a „gajdoš“ ho pak vodí a při tom hude. Zavádí ho čtveračivě leckam, třeba někam do bahna. Hudbou mu naznačuje, zda se blíží ke kačerovi či vzdaluje.

Obřad se udržoval dlouho. Aspoň o něm vypráví ještě ze své paměti Herben. „Mlátiti kačera“ byl obyčej posvícenský (hodový). Chasa na Moravě volí si k „hodům“ svoje „stárky“. Tito ubíjeli kačera. Herben to popisuje: „Stárkovi (nevím zda prvnímu či druhému) zavázaly se oči šátkem jako při hře na slepou bábu. Do ruky mu dali cep. Blízko máje na urovnaném, utančeném místě vykotal se důlek, do něhož posadili kačera. Pro krk a hlavu měl menší důleček. Nato houslista vodil stárka s cepem zpívaje a hraje na housle: „Tady je, tady je – tady není!“ Stárek mlátil cepem o zemi, ale kačera netrefil, neboť ten zděšeně sice chachotal, ale hlavu i krk před cepem v důlečku skrýval. Obecenstvo se smálo. Houslista uměl klamat, udávaje chybný směr.“

Na *Vyškovsku* bývalo posvícenským zvykem „mlátit slepice“, někde v pondělí, jinde v úterý odpoledne. Dopoledne toho dne chodila chasa po dědině „po slípkách“. Všecky slepice, jež dostali, buď na prostranství uprostřed dědiny, nebo za dědinou na pastvisku zakopali až po krk do země. Potom přišla chasa obojího pohlaví s hudbou

na ono místo a rozestoupila se kolem slepic. Tu se určil chasník, jenž měl být „Vondrou“. Zavázali mu oči, dali do rukou cep, a on za průvodu hudby a posměšného pokřikování: „Slepé Vondro, hledé, kde je kocór šedé!“ mlátil po hlavách slepice, až je ubil. Večer pak byla hostina. Jinde takovým způsobem mlátivali kačera.

STÍNÁNÍ BERÁNKA

Mezi cizí obyčej lidové na obžínky a posvícení patří podle souhlasného svědectví různorodých zpráv zabíjení skopce. Zabíjení se děje rozmanitým způsobem a jsou s ním spojeny zvyky a všelijaké zábavy. Obřad je znám mezi lidem po západní Evropě.

O podobném posvícenském obyčeji v Čechách a na Moravě píše Krolmus. Na *Chrudimsku*, *Čáslavsku* a *Královéhradecku* stínali o posvícení mládenci na návsi kossou „jarníka“ (beránka, jehně), v okolí Poličky berana (skopce). K tomu připojuje Krolmus, že na Moravě mají podobný obyčej o „hodech“.

Asi okolo r. 1848 konalo se stínání berana na *Políčsku*: „Družba“ chasou zvolený sbíral od účastníků ještě před hody peníze (po 40–50 kr.). Z toho se koupil parádní bílý beran (asi za 8 zl.). Musel mít pěkně točené rohy. V pondělí o hodech (císařské posvícení) všechna chasa, co jí bylo ve vsi, se ozdobně oblékla, někdo za mládence, jiný za kominíka nebo dráteníka, někdo za děvče. Všickni vsedli na osedlané koně, ozdobené, zapletené, takže jízdních bývalo 20–40. Shromáždili se u rychty (hospody). Od rychty jela chasa s hudbou k tomu číslu, ve kterém byl beran. Za jízdní chasou pro větší zábavu jel vůz, v němž byly zapraženy krávy. Za vůz uvázán trakař, na němž jel v košatině „kazatel“, trochu po kněžsku přistrojený. Vyzdobeného berana vedli dva mladší chasníci na pentlích na popravní místo. Za beranem šel „žid“, maje střepy v pytlí na zádech a odháněl děti, aby nešly ke koním.

U kazatelny se přerízl provaz, na kterém byl uvázán trakař, a kazatel se vyvalil z košatiny. Povstav, vystoupil na kazatelnu, vyčítal beranu všechny jeho hříchy, komu uškodil v sadě, komu na obilí atd. a vyřkl na něm „ortel“ smrti.

Chasa utvořila kruh, v němž byl beran a družba. Družba objížděl na koni v kruhu dokola. Když měl družba berana stít, postavil se koni na záda, vzal lácaly (oprátě) do ruky a dal si podat kalíšek s kořalkou. Když vypil kořalku, vyhodil skleničku do výše. V té chvíli, co se všichni pozorně dívali, kam sklenička dopadne a před ní se uhýbali, aby jim nepadla na hlavu, seskočil družba hbitě s koně, hodil lácaly přiskočivšímu chasníkovi a vtom sřal beranovi hlavu.

Uřatou hlavu napíchl družba (také „kat“ zvaný) na šavli a usednuv opět na koně, vedl průvod zpět k rychtě. V rychtě potancoval družba napřed sólo. Mezitím řezník berana sřál a chasníci se svými holkami posadili se za stůl. Holky dávaly na talíř peníze (po 50 kr., 1 zl.). Pak se užívalo obecné veselí. Písni ani zvláštních obřadních říkadel při tom nebylo. (Z *Korouhve* u Poličky.)

Jar. V. Šejnoha ze zkušenosti líčí, jak stínali o posvícení beránka v okolí *Poličky*. Všechna mládež se shromáždí na „návsi“ v pestrých krojích, a to mladíci i dívky koňmo. Celá tato jezdecká družina dá se na znamení na pochod. Rozumí se, že napřed

kráčí nevyhnutelná banda šumařů, za jezdeckou družinou pak se hrnou staří i mladí. Celý dav spěje ku prostranné louce.

Tam jí přichází v ústřety červeně oděný kat a stejně oděná jeho manželka. „Kat“ jest ozbrojen ostrou, ohnutou šavlí. Nato přijde družička v bělostných šatečkách a prosí zástup o milost. Rozumí se samo sebou, že zástup s úsměšky prosbu tu zamítne. Zarmoucená družička vsedne na koně a jede prosit o milost do nejbližší obce. Tam pochodí ovšem také v neprospěch nešťastného berana.

Kolem louky je plot, ozdobený chvojem a pestrými stuhami. Uprostřed zdvihá se malé lešení, připravené k popravě. Několik kroků od tohoto je vyvýšené místo pro „rabína“, tj. v židovský šat křiklavě oděného mladíka, který má přednést obžalobu.

Obecenstvo se rozložilo mezitím kolem plotu a očekává návrat družičky. Ta se konečně vrací a nyní jde, aby předvedla ubohého berana. Nedaleko louky je vršek a tam v nízkém domku připravena oběť. Družička otevře dvířka a vyvede berana ozdobeného kvítim a stuhami. Vstoupí na louku a předvede berana před lešení. Nyní povstane „rabín“ a čte obžalobu. Vytýká beranovi, co zlého v životě spáchal, kolika ovečkám stal se nevěrným a kolik jich svedl apod. Nato obrací se k dívkám a čte, co beran jim odkazuje.

Kat převezme berana od družičky a vyvede ho na lešení. Jednou ranou utne mu hlavu a nabodne ji na ohnutou šavli. Hluk a jásot... Šumaři hrají fanfáry. Nato chopí se mladíci sřátého berana a nesou za hudby a průvodu všech přítomných do nejbližší hospody, kde pak upečeného účastníci snědí, veselíce se při pivě a tančice obyčejně až do rána.

Ve *Svojanově* po řádném spolčení chasníků a po složení „zálohy“ po 50 kr. až 1 zl. zažádá se o povolení k obecnímu úřadu, k četnictvu o dovolení míti zbraň a k c. k. okr. hejtmanství a když se všechno obdrží, vybere se z chasníků ten, který chce zastat místo velitele nebo jenerála, kata a auditora, neboť tyto tři věci pro každého nejsou; společně s hostinským vyhlídne se místo, zaopatří se májka ve výši 12 až 18 metrů a muzikanti umluví se s nimi, za jakou cenu budou hrát a zaopatří si každý šaty, s hostinským se ujedná smlouva a požádají se děvčata o přistrojení májky i berana a aby byla účastná celého výkonu.

Když je již vše připraveno, v sobotu před posvícením se sejdou všichni ku stavění májky na louce, kde se beran stíná. Vysoký strom zbaven haluzí i kůry, jen vršek ponechán netknut; ten děvčata všelijak okrášlila. Na vršku stromku bývá kytice, mašle z tylu a barevné fábory a ověšen je jablky a papírovými řetězy. Pod vrškem májky je připevněn beran, obyčejně ze dřeva. Májka se staví u přítomnosti děvčat, sousedů i hudebníků, kteří, než se májka postaví, zahrají kousek a po postavení nastane veselá hra, načež při čtvrtce nebo půlce piva se obveselují a podá se úcta všem, kteří při stavění májky byli přítomni. Tím se končí sobota. Je-li hospoda daleko od místa, kde se stíná, postaví se i před hospodou malá májka. Hospoda bývá obyčejně okrášlena okolo vrat i nad okny chvojí, uvnitř též a okolo lampy jsou papírové řetězy. V pondělí ráno, asi půl hodiny před shromážděním, jezdí a trubkou svolává trubač. Komandant čili jenerál, který celou zábavu řídí, seřadí všechny dohromady v tomto pořádku.

1. „Laufr“, rychlojezdec. Ustavičně sem a tam jezdí, kus napřed a vždy jinde se

ukáže a zase se vrátí; má bílé šaty posázené rozličnými flíčky, kuželovitou, asi půl lokte vysokou čepici.

2. Trubač jede asi 15 kroků před řadou a častěji zatroubí; má bílého koně. Oblečen jest v černé kalhoty, na nichž po švu asi na palec široká červená porta; bílý kabát se zlatým hrncem (pošitým zlatým papírem) a na rukávech lemůvky, bílou šerpu, černou čepici s kokardou a malým peřím, rukavičky.

3. Jenerál čili major. Jede v čele řady, již řídí a rozkazy vydává. Týž jest vůbec hlavou od začátku do konce. Má černé kalhoty a černou blůzu se zlatým límcem, na rukávech lemůvky, modrou jenerálskou čepici a šavli, rukavičky.

4. Dva „aditanti“. Plní rozkazy velitele, často objíždějí celou řadu, aby byla v pořádku. Černé kalhoty s červenou šňůrou po stranách, černé blůzy a čepice s „kukardou“ asi dva coule nad čepici, rukavičky.

5. Auditor. Má dlouhý černý plnovous. Černé kalhoty, černou blůzu s lemůvkami a zlatým límcem, mysliveckou čáku, šavli a rukavičky.

6. Kasír. Vedle auditora po levé straně, šaty jako aditant, jen ne vysokou kukardu a po boku na řemeně má kasu. Má též šavli a rukavičky. Klíček od pokladny má jenerál.

7. Kat. Úplně červený oblek, červenou šenkýřskou čepici (fez) a šavli vzhůru vzpřímenou, na jejíž špici červené jablíčko s věnečkem.

8. Vedle kata jede katovka, též úplně červená. Má boty faldovačky a z rohů šátků na hlavě věnec.

9. Mládenec. Bílou vestu a cylindr, černé kalhoty i kabát.

10. Družička vedle mládence. Bílé šaty, na hlavě „paroku“ a věnec z rozmarýny nebo z myrty, proužkovanou Jupku, proužek tmavší, proužek světlý. V uších náušnice, kvůli nimž jest mladíkovi dát si uši propíchnout, jak činí všichni ostatní v průvodu za ženské ustrojení. Kdo se nad tím pozastaví, uslyší: „A vždyť to ani mužskému neškodí, koho bolí oči, taky si dává uši propíchnouti.“ Cizinec by v těch ženských nepoznal mužské. Sedí po mužsku.

11. Dva vojáci, kteří si vypůjčí starý vojenský oblek, k čemuž si opatří povolení.

12. Dva kominíci v kominickém obleku.

13. Dva mouřenínové; černý „lajblík“, červené, tmavé kalhoty, obličej nabarvený, v uších kroužky.

14. Sedlák a selka v „staročeském“ kroji. Sedlák do bot koženice s překlopem, krátký kabát, opasek s toboolkovou taškou, vydrovku, starou velikou dýmku a tašku, v níž má bečičku s kořalkou a dává selce zavdávat. Selka saský šátek, faldovačky, pruhované krátké sukně a krátký staročeský lajblík.

15. Doktor. Jede poslední. Má dlouhý kabát, vysoký cylindr, brejle, mošnu s medicínami.

Osedlaní koně všech jsou okrášleni; po straně pod ušima mají kokardy a od nich stuhý dolů, na ocase rovněž.

Okolo obchází žid nebo dva, ti, co nejvíce dovádějí a honí škádlíci je děti, ohánějíce se pytle. Mají staré kožichy, kalhoty do bot, starý cylindr a na zádech pytel s hadry.

Je-li málo chasníků, „laufr“, katovka, kominíci a mouřenínové odpadají, a je-li jich více než 19, může být vojáků, kominíků a mouřenínů dvojnásob.

Když jsou již takto sestaveni a hudebníci postaveni před řadu mezi trubače a majora, pod „komendu“ jenerála a při hudbě se hnou ke zvaní. Především zvou starostu a výbor, pak obecnstvo. V Poličce zvali okr. hejtmána, sudího, sekretáře, purkmistra a obecnstvo. Před domem, kde se zve, postaví se do řady, jenerál v čele a hudba hraje a tři jdou zvat; auditor se postaví vpřed a za ním kat a kasír; auditor říká zvaní následovně:

„Čtený pane hospodáři a hospodyně, žádáme za odpuštění, že my tak všetečně před osobu vaši předstoupiti se osmělujeme. Příčina našeho příchodu jest: máme dnešního dne v rukou svých jednoho vinníka, který skrze své nešlechtné a zlé skutky má míti od meče hlavu sřatou. K tomu výkonu, který dnes odpoledne o 4. hodině bude se odbývati, vás uctivě zveme.“

Po obdržení spropitném jede se dál v tom pořádku, jak se vyšlo od hostinského. Vyjelo se zrána tak brzo, jak je třeba, aby asi okolo 4. hodiny byli již na místě popravním, kde stojí májka.

Když je zvaní odbyto, jede se pro berana, jenž je v některém domě od děvčat pěkně ustrojen, rohy pozlacené a na zádech pěknou z tylu ušitou, mašlemi a růžemi posázenou pokrývkou. U něho dva menší mládenci po stranách ho drží na pentlích. Auditor žádá hospodáře o vydání berana po přehrání pěkného kousku:

„Vážený pane hospodáři! Jelikož je nám všem úplně známo, že ve vašem domě se vynachází ten největší raubíř, palič a zloděj, po důkazu mnoha svědků, tedy vás žádáme, abyste nám ho vydal a my před radu ho vzali, aby za své zlé a nešlechtné skutky vzal odměnu, jaká mu bude uložena i zde přistojícím panem katem vyplněna, tedy nám ho vydejte a k jeho rozsudku se též dostavte.“

Hudba hraje a po hře vedou mládenci berana před katem a katovkou. Když se přijíždí k místu, zůstane kat v hostinci a katovka jede mezi Turky a před nimi beran. Jedou na popravní místo, kde se rozestoupnou v kolo. Auditor převezme řízení a postaví se doprostřed a „aditanti“ tak, by mohli volně vyjet. Když se jede od zvaní, může auditor zůstat doma a s kasou, na které je beran naložen a do ní dva kozli zapřažení, přijedou pro něho a on sedne na kasu k beranovi a jedou na místo.

Hudba zahraje kousek a auditor čte ortel smrti. Po přečtení řekne: „Nyní, Turci, jest vaší povinností, abyste prokázali skutky vaší počestnosti, přiveďte nám toho, jenž meč v ruce má, ať on v této chvíli naši radost dokoná.“

Turci jedou pro kata. Když přijedou do řady, řekne auditor: „Sólo, sólo, rozstupte se v kolo, a teď, mistře popravní, seber se dohromady, vykonej řádně povinnost svou a ukaž nám na palaši beranní hlavu setnutou.“

Po malé pomlčce praví: „Po vůli pana kata, ať jest na jednu ránu beránku hlava sřata.“

Tu jede „aditant“ k doktoru, který někde stranou sedí a píše a když přijede zpět do kola, řekne: „Žádám, aby tomuto beránkovi byl dán pardon, pardon, pardon.“

Auditor odpoví: „My žádný pardon nemáme, ani ho tomuto beránkovi nedáme.“ To se opakuje třikrát. Nepovolil-li úřad berana setnout, řekne se totéž dvakrát, po třetí však: „Na přímluvu tohoto kolegy tomuto beránkovi pardon se udělí.“

Pak auditor vezme dvoulitr piva a připíjí: 1. Na zdraví našeho pana jenerála. 2. Na

zdraví našeho pana kata. 3. Na zdraví našeho pana hostinského. 4. Na zdraví těm panenkám, které budou s námi veselé posvícení užívat. 5. Na zdraví našeho spolku. 6. Na zdraví těm pánům sousedům, s jichžto povolením zde tento výkon odbýváme. 7. A vy páni muzikanti, na vaše zdraví.

Potom kat připíjí: 1. Na zdraví pana auditora. 2. Na zdraví těm panenkám, které berana i májku přistrojily. 3. Na zdraví našich pánů muzikantů, aby pěkně hráli a pobízet se nenechali.

Tu sleze kat z koně, obejde třikrát okolo berana, vždy měří a po třetí setne s pomocí židů; jeden vzadu a druhý za rohy táhnou zvíře; pak vezme kat sřatou hlavu na šavli a za hluku jedou do hospody, kde nastane veselý rej. Nejdříve mají sóla: kat s katovkou, pak jenerál, auditor a pak druzí; v jednom kousku jich několik přetančí sólo, načež tančí všichni tanečníci. Beran se připraví, upeče a připravený se dá na stůl a spolek posadí děvčata za stůl. Auditor praví:

„S vaší pomocí jsme tuto zábavu skončili a proto jezte a pijte dosti, až vám bude zbývat malý drobet kostí.“ Děvčata dají obyčejně po 1, některé i 2 zl. a více. Po večeri je veselá taneční zábava.

Příští neděli, o „mladém“ posvícení, kácí se májka a ve dražbě se prodá. Nežli se májka skácí, několik párů ze spolku okolo ní tančí. Jeden uváže na vrchu provazy, pak se podřeže a svalí. Vršek se uřízne a někdo ho uprostřed sálu drží nebo jej dají do nějakého špaluku a nějakou dobu se kolem tančí, načež se odstraní. Nezbudou-li peníze od pondělka, vydrží si tentokrát muziku „děvčata“; pořadatelé neplatí, jen druzí.

Výlohy se stínáním činily asi 40 zl. Např. v Poličce platili za májku as 2 zl., čtvrt nebo půl hl. piva, při stavění máje 2 nebo 4 zl., osmi hudebníkům za výkon při stavění májky a v průvodu a večer 16 zl. Co hudebníci od jiných při muzice vyberou, mají navíc. Dostanou týž den oběd a večeři. Beran stál asi 9 zl. a 3 zl. šenkýři za „ustrojení“ (upečení) berana.

Nesetnul-li kat berana na první ránu, platil prý pokutu 5 zl., ba někdy až 45–50 zl.

V *Korouhvi* r. 1886 stínán beran po dvouleté přestávce. Byl tu kat se svým pacholkem, oba červeně oděni, s obnaženými šavlemi v rukou. Jim co do červenosti obleku a výzbroje byli podobni Turci. Černoši. Kominíci v parádním šatě. Doktor, vousatý pán v cylindru s venkovankou po boku. Novinkou byli drátaři, znatelní po napodobených halenách a svazku drátu. Tyrolák s Tyrolkou ve svém svátečním, věrně napodobeném klobouku a český sedlák se selkou ve staromódním původním kroji. Za nimi klusali vojáci v uniformách, pak mládenci a družičky, jež seděly na koni jako muži. Průvod měl i svého hlasatele, trubače a adjutanta. Za průvodem pěšky capal zavalitý řezník, v původním staromódním obleku.

Průvod seřadil se ve dvě hod. odpo. před hostincem, odkud za zvuků hudby vytrhl po vesnici nahoru, kde u hostince „Na mejtě“ přijal do svého středu slavnostního posvícenského kazatele, vezoucího se na bryčce, kterou kvůli většímu veselí diváků táhly dvě krávy. Jindy býval kazatel pitvorně ustrojen, tenkrátě nikoli. Chyběl i obvyklý „žid“. Od hostince „Na mýtě“ obrátil se průvod zpět dolů až ke statku, kde domácí služby měly již připraveného beránka.

Beránka vedli na popraviště dva chlapci v bílých košílkách na svrchním obleku, na zahradu před mlýnem, kde vztyčena vysoká „máj“. – Před popravou, jež se děla pod dozorem obecního starosty, četl kazatel ortel; mládenci mezitím horlivě vybírali a četně shromážděný lid nebyl skoupý. Po kázání rozjel se hlasatel pro katy. Ti se mezi kázáním vzdálili. Kat s pacholkem obešli třikrát beránka. Šavle se zableskla – sláva! zaznělo několika hrdly. Hlava na šavli nabodnutá podána katovi, jenž ji nesl do hostince. Večer „o muzice“ je hostina „beránkova“, při níž zasedají výhradně tanečnice. Za tuto čest odmění se každá pořadatelům stříbrným penízem. I na hudebníky se pamatuje. Některá smělejší podá jim na talíři pečený ocásek. Příjem bývá skvělý. Za peníze přistrojí si hostinu zase příští neděli pořadatelé. Za týden po stínání při hudbě se kácí máj.

Jan Herben vyličil, jak stínali na *Moravě* o hodech (posvícení) beránka s těmito obřady:

„Na ten den (v pondělí) stárci pozvali k máji k hospodě všecku honoraci, jakou na hodech měli, sousedé sešli se i sousedky k bůdě a dívali se. Berana stínávali stárci první a druhý. Oba tudíž přinesli si ostré šavle k hudbě.

Beran byl přivázán k lavečce před bůdou. Za veselé hudby první stárek musil stíti beranovi hlavu „na ránu“ a druhý utíti ocas, což bylo méně hrdinské a slavné.

Hudba spustila. Děvčata i diváci rozestoupili se u máje v kolo a vybraní chlapci sami dva tancovali hopkem kolem máje. Před muzikou si po každé navzájem zavdávali a v tanci do taktu břínkali šavlemi. A také po každé, když dotančili k lavečce při bůdě, na níž úzkostlivě se krčil ubohý beran, ověnčený a ofábořený sice, ale pevně uvázaný, první stárek rozhlédl se po kole a volal k divákům: „Pánové poctiví, jestliže já toho berana ponejprv nesetnu, po druhé a po třetí – budu sekat, až setnu.“ A zase hudba na housle a na cimbál spustila.

Když tak stárek provolal po třikráte, stárky šly a odstrojily berana z věnců, pentlí a tureckých šátků, aby v ráně nepřekážely. Stárek řal. Hlava beranova skutálela se do prachu a rudá krev barvila taneční místo. Lid jásal a volal dovednému i silnému stárkovi pochvalu jako římskému gladiátoru v cirku. Bylo to slávy a řeči na celý boží rok!

Nestíti berana rázem čili na ránu byla veliká hanba. A tu musil zahanbený stárek ke svému pokoření „sekat, až setne“. Za stínání berana stárci potom dostávali spropitné. Kde stárek po několik roků sřal berana, o tom se říkalo „Mají stárka pacholka!“

Netřeba dodávat, že čtveračiví hoši tropili si navzájem žertíky. Druh snažil se pokorit druha tím, že mu znesnadnil stínání, aby se pak zdálo, že je neobratný. Stávalo prý se, že „posypal nějaký sok stárkův beranovi vlnu na krku pískem, nebo nasypal do ní pilin zámečnických, takže stárkovi šavle uvázla a on hlavy nesřal, a lidé ho pokládali za slabého.“

Mezi obřadem byly zpívány přiměřené rázovité písně se zvláštními nápěvy. Sušil zapsal jich několik, slova i nápěv. Zatím co se chystají „stárci“ setnout beranovi hlavu, zpívá shromážděný lid:

Běžela ovečka
zhůru do kopečka
a za nó beránek
žalovat na zámek.
Co děláš, beránku,
na tom našem zámku?

Já idu žalovat
na svoju galánku.
Nežaluj, beránku,
na svoju galánku,
ona ti uvije
kytku z marijánku.

„Stárek“ poté obchází berana a prozpěvuje:

Utnu, neutnu,
budu sekat, až utnu.

Nad beranem prozpěvují:

Berane, škope, kdes poděl chlope?
Chlope só v lesi, berane, kde si?

Hlava uťata. Zahlaholí vtom píseň:

Pásl sem já beránka v zábrdovské seči,
ulítla mu hlavěnka, viděli ste všeci.

Komu se šťastně podařilo na první ráz berana stít, je pochválen od shromážděného lidu:

Maloměské stárek – švarné šohajek,
on uťal berana na jeden rázek.

Podle Bartošova líčení zpívala chasa stárkům, když měli stínat berana, opakujíc čtyřikrát píseň (druhé, třetí, čtvrté stárko). Potom týž nářev hrála hudba a zatím čtyři stárky donesly každá svému stárkovi vyleštěnou šavli a přistrojeného berana.

A te první stárko,
bodeš se lekat,
haš bodeš mět svýho
berana sekat.

Hudba zahrála nářev a nyní zpívali čtyři stárce, když jim stárky donesly šavle, vykračující si hrdě, rozháněli se šavlemi, nebo jak se říkalo, „šermovali se“, dodávající si takto odvahy.

Ajzan, prýzan do šermice,
jož je beran na stolice.

Když stárce pošermovali, nastala nejprve prvnímu stárkovi úloha stít svého berana. Obcházaje jej dokola, zpíval si tuto píseň, až řal:

Hotno, nehotno,
bodo sekat, haž hotno;
šak pré ještě sloníčko je vesoko.

Dále zpívali hrdinsky stárce, obcházejíce berana:

Já se ti, beranko, nebojím,
já ti tvó hlavěnko horazím;
na jednó, na dvakrát, za třikrát,
já ti tvó hlavěnko mosím sťat.

Jiný zanotil, vychloubaje se:

Já sem synek z Hostopeče,
mně beránek nehoteče:

Nehoteče, já ho zetno,
hoteče-li, já ho chetno.

Komu se podařilo, že sťal první ranou beranu hlavu, zpívali se změnami pak i ostatním stárkům:

Ten první stárek, ten první stárek (švarný šohájek),
von hoťal berana na jeden rázek.

Komu štěstí nepřálo, když se mu první rána nepovedla, tupili posměšnou písni:

A te, první stárko, di jož rači k đaso,
te's sekal beránka vod hlave k vocaso.

Na Hané stínali berana v úterý nebo až ve čtvrtek. Skopalík píše, že ve čtvrtek odpoledne u nich v *Záhlinicích* až do roku 1830 přistrojili berana, pentlemi jej okrášlivše, přivázali jej do korytka, v jakém řezníci obyčejně berany zabíjejí, a nesli jej v průvodu hudby čtyři pacholci na ramenou, doprovázeni veškerou chasou obojího pohlaví kolem po dědině a přišedše před hospodu, postavili jej doprostřed cesty. Zatím dostavilo se i ostatní obyvatelstvo; neboť stínat berana chtěl každý vidět; i matky nesly děti na rukou, aby se na tuto nebohou oběť podívaly. Hudba hrála a chasa okolo nebohého beránka tancovala. Potom vystouplo několik nejstarších statečných pacholků s nabroušenými kosíři (zakřivený nůž), jimiž sečku řezávali a držíce kosíř tak, jako voják šavli, tancovali okolo, až stárek, jemuž připadla úloha, by berana sťal, napřáhnuv ruku, ťal jej kosířem přes krk! – Odpadla-li hlava při první ráně, měl z toho stárek chválu; pakli ne, přistoupil druhý chasník, aby doťal hlavu. Když se to tomu zdařilo, měl tento chválu, prvnímu dostalo se zvlášť od děvčat výsměchu. Sťatého berana pak řezník z kůže zdělal, hospodská maso upekla a pacholci si na ubožáku pochutnali.

Někde odpoledne hned v pondělí stínala chasa berana. Na Hané dělo se to až ve čtvrtek na dokončenou posvicenského veselí. Na Brněnsku stínal každý stárek svého berana palašem. Pastýř uvázal berany na lavičky, a každá stárka svému stárkovi berana pokrýla šátkem a hlavu mu ozdobila kyticí. Na Hané a na východní Moravě stínal se jeden beran kosířem.

V *Moravičanech* v úterý nebo ve čtvrtek o hody (první neděli po Všech svatých) darován byl bohatším sedlákem beran, který na večer téhož dne zanesen byl do hospody, kde přivázán k lavici a ověčen zelenou chvojí, za zpěvu a tance byl sťat.

Častokráte se stalo, že sousedé se vsadili, kdo jednou ranou ho setne a usmrtí; leč někdy se to nepodařilo, neboť dávali beranovi kolem krku něco pevného, třebaš

drát, o který když někdo kosířem zavadil, tak prohrál. Dříve však, než byl beran sťat, chodili v kruhu sousedé kolem něho, prozpěvující žertovné popěvky.

Po setnutí rozdělen byl beran obyčejně jen na 4 části, které byvše od hospodyň lahodně připraveny, druhého dne při zpěvu a zvuku hudby byly snědeny. Této hostině říkalo se též „sousedské“, protože při ní sousedé a sousedky se bavívali.

Ve čtvrtek (na Slovácku) to chlapci už od Božího rána chodili po dědině a nosili zapentleného barana. Ten byl uvázan na péraci (kde se pere) stoli. A to tak až do večera chodili. Večír ho zabili a byla trachta. Prvej to bývalo ešče ináč: Dyž s baranem došli k hospodě, tož mu sťali kosířem hlavu. Ale potom sa to nesmělo dělat! A včil už řeknu néni nic, včil je všecko potichu, jak by ani pacholků a dívek ani nebylo. Za chvílu bude celý svět mrtvý...

V *Záhoří* v „hody“ se stínal „beran“. Chasa si společně koupila beránka a vychovala; v úterý hodové přivázali ho chlapci na dřevěnou stoli, děvčata ho opentlila a na hlavu mu přivázala věnec. Pak ho nesli slavně před hospodu, položili na zem stoli, děvčata učinila veliký kruh a chlapci tancovali či poskakovali okolo berana, každý třímaje v rukou dřevěný meč a jeden ocelový. Též palice a kosíř mívali. Oháněli se za zvuků hudby mečem, až náhle uťal stárek beranovi hlavu. Chybíl-li se, hanbou utekl. Pak se šlo do hospody k tanci; beran se upekl a vystrojila se hostina pro všechny.

Před dávnými časy zakoupila tu chasa každoročně tučného berana, před hody na podzim čistě ho umyli a děvčata okrášlila pentlemi a kvítím. Odpoledne v hody přivázali ho chlapci čistě odění tchořovicemi, frydkami, pachatými košilemi, žlutými nohavicemi, bílými punčochami a nohy v lesklých lýtkovicích na nosítka a pak ho nesli dědinou na louku. Děvčata ustrojená červenými šátky, pod krkem široký obojek vyžehlený, na rukávech pentličky, v harasových sukních, hedvábných fěrtochách, bílých punčochách a nízkých lesklých střečičkách. I staří se přišli podívat. Na louce se beran postavil, hudba hrála a devětkrát se zatančilo kolem nosítek. Po deváté stárek chasy ostrým kosířem jednou ranou uťal beranovi hlavu. Kdyby se mu to nezdařilo, byl sesazen a složil velikou pokutu. Pak se beran upekl a večer si udělala chasa společnou hostinu.

Na Valašsku ve čtvrtek po hodech dalo se stínání berana, jenž ověncený položen na lavici naproti hospodě a jemuž dovedný šohaj kosířem jednou ranou usekl hlavu. V městech stínali ho zpravidla řezníci. Byla to největší podívaná a nejhluchnější zábava dospělé mládeže. Místo berana stínali někde kohouta nebo mlátili cepem kačera, někde kromě toho svrhovali s kostelní věže i černého kozla (jako na Vsetíně). Tyto obyčeje však, stavše se hnusnými naší době, právem se odstranily.

Jak stínávali berana na Brněnsku, popisuje věrně Lucie Bakešová takto: Na lavičce jest zvíře uvázano provazy. Pokryto jest obyčejně červeným šátkem a ověnceno květinami a pentlemi. Přinášívá se za zvuků hudby a obchází celá stárkovská družina třikrát kolem máje. Hudci dojedou na svá místa, beránek postaví se nedaleko máje a stárce se svými stárkami provádějí zajímavý, obřadový tanec kolem berana. Broušení šavlí dodává obřadu podivný ráz. Zpívá se: Ještě kuža na beranu, juž chasnici pijó na ňu, fik sem, fik tam, fik sem, fik tam. Já se ti, beránku, nebojím, já ti tvou hlavěnkou přistrojím.

Při písni obchází první a druhý stárek beránka se svou stárkou. Dívky drží v rukou pentle, hoši odkládají šavle, zvláštním krokem chodí za děvčaty, točícími se pod jejich rukou a při slovech: „fik sem, fik tam“ nad beranem brousí šavle jednu o druhou; když třikrát obešli, dívky věncí a krášlí beránka a připravují ho k stětí.

Hoch si zatím vyskočí na lavici nebo legátku (židle) a mocným hlasem „odprošuje“. Koho odprošuje? Ve své řeči faráře, učitele, starostu, všechny občany a hodnostáře. –

Chasa zpívá krátce před stětím berana: Budeš, budeš mít, beránku, smrt nevinnó, utnu ti hlavěno pěknó bíló.

Když hoch vyskočil na legátku, zatočí kloboučkem, zamává mečem, zavěsí klobouk na špici tohoto a omlouvá se hodnostářům a všem přítomným, kdyby snad hlavu beránka na jeden sek nesfal, by mu bylo odpuštěno. Setne pak jednou ranou hlavu, stárky přiběhnou, posypávají ji květinami, vloží hlavu na lavičku květinami posypanou a beran je odnášen za zvuků hudby čtyřmi hochy.

Nyní se tančí a chasa se veselí dále, až k večeru se ztratí nepozorovaně dvě stárky a dva stárce. Nato přivedou „hodulu“, které musí hudci zahrát pochod. Význam ověncené a opentlené „hodule“ je asi tentýž jak při beranu.

Je to vykrmené hodové zvíře, jež někde stárky, někde však obec byla povinna 6 neděl před hody krmit a pást. Kde bývaly velké obce, páslo se 5–6 „hodul“ na vykázaném obecním pastvisku; jinde zase si stárky „hodulu“ krmily. Na otázku, kde braly krmiti, odpovíděly: „Brale jsme rodičům, kmotrům aj., co jsme mohle, abe jen „hodula“ bela pěkná. Viděle to všeci dobře, ale dělale, jak be neviděle, deť to dělávale také, deť bele mladí.“

Kráva „hodule“ bývá ověncena a opentlena velice bohatě. Za zpěvu a hudby vedou ji třikrát okolo máje. Druhý den se zabije a u některého hospodáře se peče, smaží a vaří pro mladé i staré a veselo všude...

SHAZOVÁNÍ KOZLA

Asi v době letního slunovratu, obvykle na sv. Jakuba, házeli v západoevropských krajích buď se střechy nebo s věže kozla nebo kočku apod. Házení toto bylo provázáno přiměřenými obřady.

V Čechách také byl znám tento obyčej. V *Jaroměři* ještě na začátku XIX. stol. přivedli řezníci na den sv. Jakuba vyzdobeného kozla k Pražské bráně, vyvlekli nahoru a shodili jej odtamtud. Diváci křičeli: „Kozel padá! – Není pravda!“ Roztlučenému kozlovi byla přičítána hojivá moc. Rozdělili se o něj řezníci, lékárníci pro domnělou léčivou sílu a dostalo se podílu také zevlovačům. Výklad ukrutného obřadu zněl, že prý je to na památku sv. Jakuba, který byl shozen s chrámu jeruzalémského.

Nejstarší zmínky o krutém obřadu zachovaly se náhodou v záznamech o lidovém léčení staročeském, které přičítalo krvi z kozla, shozeného s věže na sv. Jakuba, moc zvláště čarovnou a působivou.

Dne 27. července 1636 oznamuje šafářka Dorota Jínová rozšafné paní Zuzaně Černínové: „Vaše Milosti urozená paní, paní mně milostivá Vaše Milosti. S poručením

Shazování kozla. Z knihy B. Paprockého „Diadochus“, Obora, 1602.

Vaší Milosti nechala jsem toho kozla shoditi, aby se v něm čistě krev srazila, na sv. Jakuba do slunce východu a tu krev jsem usušila a lůj přepustila a nyní Vaší Milosti posílám. Lůj řezníkům jsem zaplatila, dala jsem jim za něj pět českých, bylo ho neškvařeného půl třetí libry a maso jsem jim zase vrátila, aby je sobě zpeněžili, nevěděla jsem, jak učiniti, nedostala jsem od Vaší Milosti cedulku, až na Radenín prvního kozla vehnali.“

Podobně přepisuje kozlově krvi zvláštní hojivý účín a bezděky zapisuje zprávu o shazování kozla jezuita J. Barner: „Kozlově k sv. Jakubu nebo při začátku tohoto měsíce bývají zabiti, anebo s vysokého místa svrženi, sebraná krev jejich zachovává se pro všelijaké náhlé příhody a jistá částka dává se v octě, jestli která žila v těle lidském se přetrhla a krev se usedla zase se rozplyne po ní.

Vyobrazení tohoto ukrutného obřadu zachoval náhodou Paprocký v rozprávce, jak kozel-tesař byl pokutován za nehodnou práci na stavbě shozením. Rozprávka mezi řádky naznačuje, že tu jde o výroční shazování kozla.

Na počátku XIX. stol. těšili se staří i mladí na zábavu při shazování kozla. Divně dojímá, čteme-li, jak Jan S. Retig rýmuje o shazování kozla v básni „Radovánky mládeže“. „Když se pak nám přibližoval jakubský popravní den, by se kozel připravoval pro smích lidem vyvolen; věnčen byl vonným kvítím, slavně na věž veden, jsa v okýnku na prkýnku – zavrať dostal – dole byl.“

J. Možný-Podčápský popisuje r. 1846 shazování kozla a zabíjení kohouta u Čechů i Němců v severních Čechách: V úterý (po posvícení) chodí hoši po staveních, aby ukradli kohouta. Jestli žádného nechytí, tedy si ho koupí. Pak se k večeru přistrojí obyčejně jeden muzikant za kazatele, ovšem s rozdílem, dva hoši mají kohouta, každý z jedné strany na šňůře uvázaného, muzikanti hrají, chasa výská a domnělý kazatel jde za kohoutem. Takto se táhnou, ovšem velikým zástupem provázeni, doprostřed vesnice. Zde stojí židle, přestrojený muzikant si na ni vystoupí, drží řeč nad kohoutem, loučí se s posvícením, škádlí zvědavé babičky a provádí své kudrlinky. Konečně sestoupí a kohoutovi utne hlavu, není-li šavle, třeba jen nožem. Tu se začnou diváci rozutíkávat, on však uchvátí kohouta za nohy, honí se za nimi a hází jím po mládeži,

až s ním vklouzne do hospody. Ačkoliv je kohout samý prach a bláto, přece si pak na něm muzikanti pochutnají při večeři. Závodní sousedé Němci také pochovávají posvícení. Místo kohouta mají ale kozla, kterého jeden z muzikantů vezme na vysokou střechu, druhý má dole řeč a pak shodí kozla s výšky dolů, kde se obyčejně zabije. I toho si pak muzikanti přivlastní a pochutnají si na něm!“

V Čechách se ustálilo shazování kozla dnem sv. Jakuba, neb na venkově házivali a házejí prý ještě (1860) jako v Prachovských skalách blíž Jičina, kozly ze skály. V Praze vykonávali to druhdy řezníci, a to z věže svatojakubské na Starém Městě v Praze při hudbě a zpěvu, metajíce kozla okrášleného dolů. Pamatuji se dobře, píše Hanuš, že tato pověst v mém dětském věku v Praze ještě bývala tak rozšířena, že jsme jako chlapi chodívali k té věži odpoledne v den sv. Jakuba, abychom viděli kozla, ač to tenkrát již bývalo pouhou pověstí. Avšak sděleno mi Květem aj., že ještě v letech třicátých XIX. stol. v Praze na Pohořelci býval shazován ozdobený kozel z půdy hostince „U černého dvora“. Řezníci, vykonávající ten obřad, pravili, že se to děje proto, poněvadž v dobách svatojakubských kozlí maso již bývá nechutné.

Podobně vzpomíná Krolmus: Pražští řezníci shazovali na den sv. Jakuba okrášleného živého kozla u největší slávy při hudbě a zpěvu každého roku, až do naší doby z minoritské věže, jakož z věže u nových mlýnů, také z věže kostela sv. Lazara vedle Novoměstské radnice. Týž obyčej při shazování kozla vykonávali na sv. Jakuba nejen řezníci, ale i starší lidé na vsích a městech. Na dole pod *Hradskem* a pod starým hradem *Kokořínem* na Boleslavsku shazovali každoročně kozla z vysoké skály při hudbě a slávě. Zabíjejí jej pak a v hostinci u Kačáka společně snědí.

Ve svých cestovních denících zaznamenal tyto zprávy Krolmus z lidové tradice v první polovici XIX. století o shazování kozla: Kozla z věže v *Kostomlatech* shazují o sv. Jakubu a stínají kohouta na posvícení. Kněz čte ortel kozlovi, aby se na cestě na žádných mlscích nezastavil. – V *Želenicích* před lety shazovali ještě na sv. Jakuba kozla ze střechy dolů. – Kozel... ze skal, věží, domů shazován, krví krogen, a protože sv. Jakub, jeruzalémský biskup, byl svržen z věže a utlučen, a na sv. Jakuba v *Praze* býval od řezníků svržen z věže, na Vyšehradě z náspu ze skály. –

Shazování kozla v *Hostačově* visce u Kolína na den sv. Jakuba dne 25. července 1859. Kněz nad ním měl kázání, co zlého a dobrého natropil. Skokem kozlovým má být lid udobřen. – Kozla vyvedou na střechu nebo lešení, a shodí dolů. Zabijí ho a krev chytají. Prý se čaruje kozlovou krví proti padoucí nemoci. Kozla upekou a společně v hospodě snědí při hudbě a zpěvu.

Dosti dlouho brojily úřady proti tomuto krvavému divadlu. Přes všechny zákazy udržovalo se po českém venkově ještě ve druhé polovici XIX. století. Roku 1857 otiškly Pražské noviny tento zajímavý dopis z *Vlachova Březí*: „Dnešního dne (25. července 1857) dočkalo se naše městečko velmi zajímavého divadla, jakého za našich časů již nikde není k spatření, leda snad ještě v Kocourkově. Umínilo si totiž několik zdejších řezníků, že zasvěti den sv. Jakuba barbarským, před mnoha lety snad zde bývalým obyčejem, shobením kozla se zdejší kostelní věže. Z počátku jsem se domníval, že jest to pouhý žert; nebo že by cos takového za našich časů se ještě státi mohlo, toho jsem se ani ve snu nenadál. Co se mi však zdálo nemožným, stalo se. O půl 9. hod. zrána zazněla hudba a řezníci vedli, aneb spíše mohu říci vlekli ověn-

čeného kozla na věž. Ač se jim ubohé zvíře vzpouzelo a hrozným bečením takřka o milost prosilo, nic naplat – musilo, chtěj nechtěj na prkno, a pak bylo při hudbě s věže 20 sáhů vysoké dolů svrženo. Diváků sice tam mnoho nebylo, neb se to musilo hnusiti každému rozumnému člověku; ale nadějná mládež přišla přece v hojném počtu, a každý mi musí přisvědčit, že takový veřejný čin velmi málo přispívá k ušlechtnění mladistvého srdce. Doufáme, že se takové hnusné divadlo na budoucí časy zapoví.“

S podivením, že ještě později r. 1859 vypisuje časopis, jak bývá shazován každoročně v *Hostačově* blíže Golčova Jeníkova kozel se střechy tamější hospody řeznickými tovaryši. Maso zabitého kozla hospodský upeče a účastníci je snědí. Krev bývá zachycována a užívá se jí při léčení. Obřad končí zábavou, tancem.

Zpráva poněkud pozdní zapsána je r. 1879. Líčí, že prý na prvního máje shazují ověnceného kozla ze střechy vysokého domu vesničané v okolí Vysokého v severovýchodních Čechách. Před popravou čtou odsouzacími žertovný rozsudek (jako jsme poznali při stínání kohouta), že mnoho stromků okousal atd. Nezabil-li se, čeká řezník, aby jej usmrtil. U Rovenska prý shazovali kozla z Trosek. Později od ukrutného obyčeje upuštěno. – Kozel bývá shazován jen z okna v hostinci, kde pak po jeho usmrcení bývá vystrojena hostina, spojená s taneční zábavou. Jednotlivé porce prodávají se draze a co se za ně strží, tím se zaplatí kozel a ostatek věnován společné zábavě na oslavu pořádaného obřadu.

Podrobnou zprávu se zajímavými podrobnostmi o shazování kozla zaznamenal Alois Jirásek. Na sv. Jakuba (25. července) bývalo ještě v první polovici XIX. století po městech i venkově velmi živo a hlučno. Jako Pražané hrnuli se toho dne ku věži svatojakubského kostela nebo také k „Černému dvoru“ na Pohořelci, tak se sbíhali zástupové v městech, městečkách i vesnicích ku věžím, zvonickým, a kde ani té nebylo, k nejvyšší stodole. Vše hledělo do výše, kde na prkno z okna vystrčené nebo na střechu vyvedli či vlastně vytáhli nebohou oběť – kozla.

Chudák ověncen, opentlen, s vrškem borovice růží ozdobeným mezi rohy, mašlemi okrášlen – stál nad hlučícím zástupem, až trhnutí prknem donutilo ho k osudnému skoku či pádu, k němuž mu dole hudba hrála a lid křičel. A kdyby snad i po pádu tom na živu zůstal, smrti přece neušel. Čekalť na něj dole vyšňořený řezník a ten kozla, jak dopadl, ihned zapíchl. Jen jednou, i řezníkovi ušel. Bylo to v jednom městečku na Náchodsku. Kozel totiž vyhozen z věžního okna, dopadl divnou náhodou na lípu stojící opodál, se které pak spadl, ani si neublíživ.

Než se překvapený řezník a lid vzpamatovali, sebralo se vyděšené zvíře a prorazivší zástupem, uhánělo pryč v pentlích a ve věnci. Ze slavnosti stal se hon na kozla, kterého teprve kus za městečkem dopadli a zpět přivedli. Noží přece neušel.

Házení kozla se dalo v podstatě všude stejně – jen v jednotlivostech odbývána „slavnost“ tu a tam okázaleji. Tak v *Jaroměři* cech řeznický kozla, jemuž rohy vyzlacené a ověnceny, ve slavnostním průvodu na místo popravy ku Pražské bráně vodil. Řezník, jenž měl kozla zabít, vyhledal zvíře co možná škaredé, kosmaté, černé barvy a velkých rohů. Tu a tam volili šedivého kozla. Na rohy mu vložen věnec vždy s černou stuhou. Jinde po těle mohl být ozdoben stuhami rozmanitých barev.

Když pak ubožák dopadl a řezník jej zapíchl, chytali řinoucí se krev co nejpečlivěji, aby ani kapka nepřišla nazmar. Maso zabitého kozla prodal řezník hned, šlo na dračku, ale po krvi byla ještě větší poptávka. Mělat „jakubovská krev“ podle obecné pověry hojivou, ano kouzelnou moc: čerstvá hojila padoucnici a jiné nemoci, usušená a na prášek rozemletá sloužila proti „pškani“ či píchání, proti chrlení krve apod. Nebylo tedy divu, že řezník za krev utržil více nežli za „jakubovské“ maso z celého kozla.

Po vesnicích slavili tuto slavnost velmi hlučně. Povím, jak se dalo ve *Vysoké Srbské na Náchodsku*: Na sv. Jakuba odpoledne sešla se všechna ves v hospodě a kolem ní. Středem společnosti byla kozlova družina, čítající obyčejně šestnáct párů mládenců a družic. Sedmnáctý pár byli „ženich“ a „nevěsta“. Z hospody vypravil se průvod k nejvyšší stodole ve vsi. V čele byla hudba, za ní dva chasníci vedli ověncového a opentleného kozla, za ním šel vystrojený řezník, pak ostatní průvod družiček, mládenců a všeho lidu. V čele družiny ubírala se „nevěsta“ bíle oblečená, s rozpuštěnými vlasy, zdobenými kvítim. Věncem mít nesměla, zato družičky zdobily jím své hlavy. První družička nesla na misce nůž zdobený černou mašlí.

Když průvod došel ke stodole, vynesli dva chasníci kozla na vrchní „šár“ a postavili jej na prkno. Nad zvířetem měl v tu chvíli „ženich“ řeč či rýmované říkání, kterého jsem se však nedopátral. Přimlouval se jím za kozla, by mu nezkracováno věku a snažil se dokázat jeho nevinu. Načež „nevěsta“ promluvila ke kozlu:

Nermuť se, kozle,	užíval jsi kratochvíle,
že svůj život dokonáš.	teď za své špatné činy
Vypršela tvoje hodina,	přišla tobě smutná chvíle.
dnes svůj život skončit máš.	Nemeškej, skoč rychle dolů,
Po celý tvůj život	sraz hlavu, uděláš konec všemu.

Vtom spustila dole smuteční hudba. Kozel svržen a řezník vykonal svou práci. – Poté odebral se průvod zase do hospody. Tam se postavili mužští dokola. „Nevěsta“ pak brala jednoho po druhém k tanci. Nejprve – řezníka, a ne „ženicha“. Když se všemi odtančila, dovedli ji za stůl a častovali ji masem a sklenicí vína. Ostatní popíjeli jen pivo a kořalku. Rozumí se, že po hostině nastalo taneční veselí.

Barbarský obyčej, původu zajisté prastarého, byl velmi rozšířen a oblíben. Lid si vykládal, že se házení kozla děje na památku apoštola sv. Jakuba, kterého z výše chrámové svrhli a zabili. Ale původ toho obyčeje zajisté je jiný, snad z časů pohanských. Zajímavé je, že v Hostačově u Golčova Jeníkova věřili, jako by smrt kozlova smývala všechny hříchy, jichž se diváci toho roku dopustili. Připomíná to židovský obřad, kdy velekněz vybral losem jednoho ze dvou kozlů zlému duchu Azazelovi a svaliv na jeho hlavu zakléním hříchy všeho lidu, kázal jej zavést a vyhnat do pouště.

Házení kozla bylo velmi oblíbeno. Patent minulého století proti tomu vydaný neúčinkoval. Obyčej se udržel v jednotlivých místech dlouho do našeho století. Když farář z věže nebo ze zvonice nedovolil shazovat kozla, vyvoleno k tomu, hlavně na přímlovu řezníkovu, nějaké jiné vysoké stavení v místě nebo konečně dům řezníkův. Ale nyní se již neudrhuje starý tento zvyk.

Na *Litomyšlsku* shazovali kozla o posvícení. V pondělí po obědě vyhrávali na návsi a po druhé počínala již muzika. To přicházeli k ní také starší a nejstarší sousedé a sousedky. V pondělí o posvícení shazoval se kozel, na *Volšanech*, v *Makové*, *Lezníku* a jinde stínali kohouta, obvyčejně však mlátili ho cepem. Kozla koupil hospodský a přišli pro něj s muzikou. Jedna stará babka šla za muzikanty ve starých „krápech“, roztrhaný koš na ruce a v něm fábory a pentličky na kozla a na hlavě z polních květin, nejvíce „mlíčavek“, věnec, který kozlovi darovala. Okolo pobíhal žid s velkými rezatými vousy, na rameně se starým pytlem. Jiný chasník vedl kozla. Měl čepici do špičky, asi loket vysokou a bílou, promíchanou červenými a všelijakými pásy, kalhoty každou nohavici jinou a bílou sasku s červenými rukávy. Za nimi se hnál velký průvod chasy a dětí bujně skotačících s hlukem a smíchem. Žid pobízel kozla pytlou celou cestu k chůzi. Před hospodou přečten kozlu ortel smrti a celý testament, pak ho zabili a snědli při besedě.

Shazování kozla na den sv. Jakuba z věže filiálního kostela sv. Víta v *Pelhřimově*, na Pražském předměstí, popisuje J. Fried. Kozel, který se měl tohoto „oslavení“ účastnit, musil být bílý. Byl-li jiné barvy, obarvili jej na bílo. Kozel před svou popravou choval se několik dní u některého z řezníků, obvyčejně u staršího, odkudž se bral průvod na den svatojakubský se slavnostně opentleným kozlem městem přes náměstí k popravnímu místu. Kozlovi, držnému od řeznických tovaryšů, byla proslovena od některého řezníka chvalořeč, ve které však byl odsouzen k smrti shobením z věže.

Nato kozel lhostejně se vztyčenou hlavou byl svázán a dovlečen po schodech na věž, vystrčen z okenice na prkno. Kozel obvyčejně došel až ke konci prkna – pod ním, nic netušícím prkno rozhoupáno, a kozel se loučil se světem. Dolů obvyčejně dopadl s přeraženými nohama i přetlučenými rohy nebo i jinak pochroumán o dláždění. Ostrý nůž vysvobodil ho od dalšího trápení. Krev jako léčivý prostředek uschována do nádoby proti píchání a pořezení, řezníci při tomto aktu byli ve starobylých krojích s korouhvi.

Slavnost byla provázena hudbou. Pak byla hostina v některém hostinci, kde se jedlo a hlavně pilo, až se hory zelenaly. Posledně byl kozel z věže shoben r. 1830. Podle vypravování souseda pamětníka v *Pelhřimově* byl kozel vytesán v kameni u vchodu do rýnárecké Horní brány s roztáhnutými nohama, jak padá z věže. V *Pelhřimově* mívali vždy bílého kozla. Na Moravě ve *Vsetíně* býval k popravě vždy zvolen kozel zase celý černý.

Na *Hlinecku* na sv. Jakuba shazovali v *Chlumu* kozla ozdobeného pentličkami z mostu, pak jej zabili a pekli. Též v *Hlinsku* ještě v 1. polovici XIX. věku řeznický cech shazoval kozla z radnice. V okolí *Trhové Kamenice* stínávali kozla ještě v letech 1870. Později bývalo shazování kozla zakazováno. Kozel byl pouze předveden, přečtli mu ortel, pak jej zabili, pekli maso a tančili. Takové slavnosti se zúčastnili lidé z celé osady i z okolí. Hospodský koupil kozla, zjednal hudbu a rozhlásil po celém okolí, že budou stínat kozla.

V neděli po obědě muzikanti šli k sousedovi, od něhož byl kozel koupen. Ověčeného kozla vedli vyhrávající k hospodě, u níž řečník vylezl na sud. Některý strýc držel kozla vedle sudu. Banda zahrála; řečník, jenž v Trávném měl dlouhý černý kabát a na hlavě cylindr, šňupl si z piksly a počal mluvit: „Milí přátelé! Sešli jste se, abyste naposledy spatřili tohohle nezbedu“ (ukazuje při tom na kozla), „nad kterým bude dnes ortel smrti vykonán pro jeho nezbedné kousky, které pořád a pořád tropil. Tak jen poslyšte, co je to za darebu. On vám běží na Nohavici (malá samota v horách) a tam se zamiluje do kozy tetky Průsovy a ačkoliv za ten čin doma byl trestán, nepřestal na Nohavici běhat. Nebylo na tom dost. Stavil se jednou na Vrátkově a tam v poli se pustil do zelí, a to víte, jak vám to okousal. Poněvadž podobných nezbedností natropil více, musí za to dnes pykat. Než však se rozloučí s vámi, tu vám některým něco poručí na památku, a to hajnému hlavu s rohama, paní mlynářové ocásek na maštění trpalek...“ Kozel byl potom zabit, maso jeho pečeno. A tancovalo se až do rána.

V *Holetíně* vyvedli kozla na lešení na střeše. Některý chasník, přistrojený za „kata“, četl mu ortel a kozlův testament, v němž byla kůže doporučena sousedům na kalhoty, maso hospodyním do kuchyně na pekáč, střeva hudebníkům na struny, rohy na špičky k dýmčím nebo dětem na troubení, nožičky mládencům, aby dobře v tanci poskakovali, drob a dršťka muzikantům, lůj mládencům na boty.

V *Mrákotíně* u Skutče poroučovali prý kozlovu hlavu jednomu občanovi, kterého to tak ukrutně dopalovalo, že by byl zabil každého, kdo se mu o tom zmínil. Když vše bylo rozporučeno, chasník strčil kozla dolů, kde již čekal řezník, aby kozla zabil. Přitom hrála muzika. Při zabíjení lidé chytali kozlovu krev a dávali ji pít proti padoucí nemoci nebo píchání. Večer při zábavě snědli kozlí pečení.

Shazování kozla na sv. Jakuba zachovalo se jako oblíbený obyčej na Přeloučsku v četných vesnicích, kde o posvícení se to děje, zvláště v *Bezděkově u Choltic*, *Veselí Odraném* a ve *Lhotě pod Přeloučí*. Obětovaný kozel se pravidelně snědl, uvařil se z něho „kulajš“. Tato slavnost je více rázu maškarního. J. Kopecký v Bezděkově zastával ve všech těchto místech úřad popravčího a řečníka. Roku 1870 byl posledně házen kozel v *Pardubicích* v hostinci v Plodru (podle vídeňského Prateru). Divno, že tehdy úřady to mlčky trpěly. (Jos. Hanuš.)

Kozla shazovali v *Sebranicích* před lety s kostelní věže vždy v den sv. Jakuba. Usušené krve shozeného kozla přidávali lidé do kouřidla, jímž podkuřovali toho, kdo se lekl, aby uleknutí nemělo zlých následků na jeho zdraví. Shazování se již neděje. Vídal jsem je však před málo lety ve vsích kolem Choltic na Chrudimsku. (Karel Hovorka.)

V *Čechtích* (okres Dolní Královice) před několika lety shazovali o sv. Jakubu (o pouti) místo kozla beránka ze zvonice, který vždy, když dopadl k zemi, byl řezníkem zapíchnut. Krve užívali pak v prostonárodním lékařství. Podobně veřejně byl zabíjen beránek asi r. 1900 v Košetcích, okr. Dol. Královice. (J. Valchář.)

Doptal jsem se (vyprávěl mi stařec 84 letý), že shazovali kozla v *Chlumu u Hlinska* a rovněž v *Hlinsku*. Vyprávěl, že také stínávali kohouta a že byl určen k popravě také pes, jemuž se pak dostávalo milosti. (Jan Pohanka.)

V *Chrasti u Chrudimě* shazovali kozla s věže kostelní, ve vesnicích, kde není kostel, s vikýře některé vyšší budovy, nejčastěji v hospodě. (V. Paulus.)

V okolí *Hořic* na sv. Jakuba shazovali kozla, obyčejně z vikýře nebo štítu některého vysokého domu. Kozel býval ověncen, čten mu ortel, ovšem vše žertovně, pak býval z prkna svržen dolů (na náměstí) a dole zapíchnut čekajícím řeznickým mistrem. To se prý dělo na památku, že o sv. Jakubu Menším se dočítáme, jak byl, jsa prvním biskupem v Jeruzalémě, z vrcholu chrámu svržen na náměstí a jirchářskou palicí dotlučen.

Týž zvyk udržoval se ve *Svobodných Dvorech*. Shazování kozla dalo se hlavně v Bohd. Dvorech a v Cihelně. Celý děj odehrával se vesele a při tanci. Jedlo se maso ze zabitého kozla. Kozel byl okrášlen fábory a stužkami a vynesena na některou půdu s vikýřem (s poklopem). Z poklopu měl některý čipera veselou a vtipnou řeč před smrtí kozla. Tu rozdával těm a těm kůži, těm a těm nohy, jiným rohy atd.; každému udělil něco. Když byl hotov, vyplínil ještě kozla, že škodil v zahradách, okousal stromky a za to že musí zemřít. Potom hodil kozla z poklopu dolů. Kozel byl zapíchnut a potom se slavily hody, veselí a tance.

Než úřady docela vyhladily tuto zábavu, shazovat živého kozla z věže, mírnily krutý obřad příkazem, aby kozel byl napřed zapíchnut a teprve potom mrtvý shozen z věže nebo z vikýře.

Shazování kozla na sv. Jakuba v městě *Kozlí* ve *Slezsku* po roku 1786 patřilo mezi pravidelné výroční zábavy. V den sv. Jakuba vyzdobili členové cechu řeznického kozla, pozlatili mu rohy, ověnčili stužkami. Kozla pak provázeli cech řeznický za velikého účastenství lidu po ulicích. Pak jej vyvedli na starou věž nad Ratibořskou branou a nutili jej s hlukem ke skoku, a když se vzpouzel, shodili ubožáka násilně. Na zemi byl zraněný kozel usmrcen nožem. R. 1786 dozvěděl se o tomto krutém divadle ministr Heym a zakázal shazování kozla, že prý má nelidské toto divadlo zhoubný vliv na mládež, jež se stává otrlou, zvyká týrání zvířat a vůbec surovosti.

TRHÁNÍ HLAVY HUSÁM

Vedle rozmanitých zábav líčí v. Rohr, jak při panských slavnostech je lid povinen na podívanou provozovat všelijaké prstonárodní zábavy. Venkované např. jezdí na neosedlaných koních, pokoušejíce se utrhout hlavu huse, pověšené na provaze. Panstvo se baví nesnáze pachtících se jezdců.

Poměrně starý doklad svědčí, že podobné trhání hlavy patřilo za starých časů mezi lidové zábavy. Z dokladu toho by snad někdo vyvozoval, že to byla zábava lidu německého. To by se mýlil. Mezi masopustní zábavy v Madridě odedávna náleží obyčej ubíjet kohouta, pověšeného na provaze. Že také ve Francii o posvícení venkované se bavili vyličenou ukrutnou zábavou, ukazuje Pfannenschmid na základě starého svědectví z r. 1773. V Sedmihradsku utrhuji podobně hlavu huse na Popeleční středu, jinde týmž způsobem na poslední svátek velikonoční i jindy trápí (jako ve Španělsku) kohouta za nohy pověšeného hlavou dolů. Podobný obřad („Gänse- oder Hahnenreiten“)

je posud znám v Německu. V Bavorsku je zábava, husu takto usmrcovat, přenesena na den sv. Martina patrně vlivem tradice o huse martinské. Příbuzné zábavy lidové i jinde po Německu jsou oblíbeny.

O zábavě v Čechách nevíme nic; ale zato máme dvě shodná svědectví, že na Slovensku na konec masopustu pořádali řezníci tovaryši slavnost, při níž buď pěšky nebo koňmo snažili se utrhnout hlavu živé huse, přivázané za nohy na provaze, napjatém mezi dvěma stromy. Husa byla opletena motouzem a bylo tedy dosti ne-snadno hlavu jí urvat.

Pamětník popsal Kollárovi zábavu vystrojenou od řeznických tovaryšů v městě *Zvoleni*. „Mezi dvě staré vysoké lípy... byl rozepnut provaz, z jehož prostředku visela za nohy přivázaná živá hus. Mládenci běžice na koních pod provaz, pravou rukou hus za hlavu chytali a terhali. Poněvadž hus někdy celá špagatem opletena byla, stalo se často, že jezdec derže hus v ruce, viseti zůstal, an kůň v běhu pod ním ušel. Kdo hlavu odterhol, stal se tím jako kníže mezi ostatními, dostal odměnu hedvábný šátek, stříbrné stužkami ozdobené ližice, on v tanci předeek vedol, tanečnice ostatním roz-dával a všelikou jinou úctu a odměnu měl.“

Zábavu o Popeleční (Smetné) středě na Slovensku líčí podobně Božena Něm-cová, potvrzujíc shodně, že někdy jezdili řezníci tovaryši na koních: „Mívali i řez-níci na Slovensku zvláštní svoji slavnost, bití husy, kterou drživali na Smetnou středu (Popeleční). Živou hus opletenou motúzami pověsili na provaz mezi dva stromy; když byla hus pověšena hlavou dolů, postavili se šuhajci v řad, a na dané od staršího znamení se rozběhnouce snažil se každý, aby v běhu ulapil husu za hlavu a jedním rázem ji odtrhl. Místy jezdili šuhajci na koních, a mistři stojíce v řadě z obou stran práskali bičmi, pobádajíce takto koně k rychlejšímu trysku a šuhaje k větší pozornosti. Kterému se podařilo odtrhnouti huse hlavu naráz, ten dostal krásný hedvábný šátek a květinu na klobouk, což mu obyčejně podala některá mis-trova dcera.“

STRÍLENÍ MEDVĚDA

V *Blatnu* po obchůzce masopustní maškarádi zastřelují medvěda, maškarádu, oba-lenou ve slámě nebo hrachovině. Nejprv tancují v kole diváků kolem něho, pak mu přečtou ortel a vystřelí naprázdno. Maškarádi skáčou. Medvěd se svalí a všechny jeho části rozporoučí se tak, aby se prý kůže medvědí usušila a aby ji čarodějnice roz-nesly a ji vykuřovaly, z kostí aby se nadělaly píšťaly, z vyčištěných střev pentličky, i dostane se tak nevdaným, vdávavým i vdaným po výslužce.

Ortel zní takto: „U biřice, u kata, to je láska proklatá. Přišel den a hodina, z Krá-lovy pily vode dvora, vod zadních vrat nařízení. Tento vohavník má skrz katovské ruce bejt vodpravený. Žádám vás, pánové, za vodpuštění, tak že z jeho hlavy vlasy vodporoučím mynářům na kartáče, jeho uši těm, kerý kór nic neslyší; vršek z jeho hlavy šentířům na tácky; jeho voči vodporoučím svobodnejm chasníkům, kerý po holkách točí; jeho mozek vodporoučím pokaženejm študentům; jeho nos vodporoučím starejm šňupákům; jeho zuby kalcům na rejhany; jeho sánky švadlenám pro cihličky;

jeho hlavu židům na lucernu; jeho kůži tamboroji na buben; jeho křtán starejm vožralcům, který rádi kořalku pívávají a zpívávají; jeho srdce vdovcům, aby jim nevyčítali, že mají jen půl srdce; jeho žluč starejm vdovám nebo vožralcovskejm ženám; jeho plíce svobodnejm holkám na mašle na třevíce; jeho střeva holkám na šněrovadla; jeho dršku ženám na konoušku... jeho chodidla ševcům na kopyta; jeho hnáty trasklířům na člunky; jeho kolena dýmkařům na ulmačky; jeho bedra kolářoji k vozu na ramena; jeho lopatky sedlákům na veršoufy; jeho řbet huslařům na šmytce; jeho lokte strážníkům obchodníkům k měření; jeho prsty školákům na volůvka; jeho dlouhý žebra učitelům na linyáry; jeho krátký žebra ševcům na fidlovátka; jeho nehty lupičům, dyž na lup chodívají, aby si na něj spomínali „nech ty“.

Tuto zábavu řadíme sem proto, že způsob, jak pořizuje masopustní medvěd před zastřelením testament a rozkřikuje odkazy škádlivé, shoduje se úplně s ortelem a testamenty u zvířat ostatních.

„KŠAFT VEPŘKA KOROKOTA“

Spoznali jsme, jak uvedená zvířata pro zábavu byla nelidským způsobem od necitů „katů“ na výroční dni týrána při zvuků hudby a jáсотu diváků, když jim byl přečten ortel smrti a důvody, proč zvíře bylo odsouzeno k smrti. Není divu, že i zabíjačky krmníků byly provázeny podobnými obřady a říkadly s odůvodněním, proč vepřek byl na smrt odsouzen. Ortel byl přednášen jen pro zábavu, avšak srovnávací studium poučuje, jak se tu u nás udržuje kulturní přezitek, opřený doklady z dávných dob, původem až z literatury klasické.

Z rozmarných středověkých skladeb, jimiž se žáci i mistři bavívali, vedle Závěti Oslovy a podobných, většinou satirických plodů, skládaných bezvadnou klasickou latinou na obveselení i pro škádlení, záhy rozšířila se „Závěť vepře Korokota“ (Testamentum Grunni Corocottae Porcelli). Aspoň již sv. Jeroným vyčítá, že se baví mládež ve školách touto rozpustilou skladbou.

Oblibě žertovného testamentu nasvědčují četná vydání, jež pořídili humanisté, např. Laurentius Abstemius, Joannes Alexander Brassicanus, Barn. Brissonius atd. Nové vydání pak připojil do známého svého díla Adam Frant. Kollar, zároveň s učeným vysvětlením vědeckým, vykládaje, proč Lambecius věnoval tolik pozornosti této rozmarné skladbě. Z učeného výkladu je zajímavý pokus dokázat, že to není skladba nahodilá, jen pro žert sepsaná, nýbrž že to je satira historické důležitosti pro třetí století, pro vládu tří Gordianů.

Jak podobné skladby a zábavné středověké rozprávky přecházely tiskem mezi lid, dokazuje česká úprava téhož Testamentu, vydávaná ve formě známých lidových knížek o Meluzině, Markoltovi, Jenověř, Bruncvíkovi atd. Jeden exemplář je chován v oddělení staročeských tisků v knihovně Národního muzea v Praze, s titulním obrázkem, jak Vepř Korokota chystá se na smrt.

Český upravovatel neřídil se přesně originálem. Sám napovídá v úvodě, že něco měnil, přizpůsoboval českému čtenářstvu, životním poměrům českého lidu. Jinak přiléhá český překlad dosti těsně k originálu.

Otiskl jsem v Českém lidu X.–184, latinský text původní a staročeskou úpravu čtveračivého, satirického Testamentu jakožto další doklad, čím a jak se náš lid bavíval, nemaje ovšem potuchy, odkud prýští zdroj tohoto zábavného čtení, že se tu udržuje středověká, silně přihrublá skladba bezděky novým a novým přetiskem až nové doby.

Název: Kšaft a poručení Vepřka Korokota, kterýmžto mnohým lidem sdílnost činí a památky své pozůstavuje. Všem vůbec je směšné a kratochvilné čísti, i užitečné. Vytisknuto léta toho.

Vykladač a spisovatel této knížky, jsa veselý myslí, čtenáři pozdravení a všecko dobré vzkazuje. Tento kšaft a poručení nějakého Vepřka (výborný čtenáři) od dávného času sepsán je jazykem latinským, v němž činí se slušné i také důtklivě s strany obyčejů mnohým osobám poručení. Kdož jej pak koli spisoval, dá se znáti, že ten nesměje z neslušných obyčejů mnohých lidí trestati, učinil to pod žertem, a jako pod nějakou pokličkou. Kterýžto kšaft vykládaje, v několika místech rozšířil jsem, přidává věci k tomu náležité. Ty pak kdožkoli budeš čísti, ochotný čtenáři, čti veselým obyčejem, a jestliť tu také co ukázáno, k tomu se směle přiznej, přistoupiv sám k sobě, i v své svědomí nahlédnuv. Neboť není tak žádný žert marný, aby v sobě něco nezavíral. Měj se dobře, čta sobě s ochotností a veselím.

Vepřek Krchtáček Korokota takové poručení udělal.

Poněvadž rukou svou nemohl jsem psáti, rozkázal jsem jinému po sobě psáti. Řekl mi kuchlmistr: Pojď sem, buřiteli domu, a ryteli země, běhavý vepřku, dnes odejmuť život. Korokota vepřek odpověděl: Učinil-li jsem co, zhřešil-li jsem v čem, potloukl-li jsem nádoby nohama svýma, prosím tě, pane kuchaři, odpusť mně to, a neodnímej mi mého života, za který tě žádám. Kuchlmistr pak řekl: Jdi, kuchtíku, a přines mi z kuchyně řezák, ať tohoto nezbedného vepřka zakolím. I polapen je vepřek v ten čas na konec masopustu, když nejraději lidé jedí vepřové pečeně se smaženou cibulí, a veden je před Kuthana a Voepřila, tak řečené na ten čas nejvyšší soudce. Když pak uhlídal, že je na smrt odsouzen, a že musí, by nechtěl, umřít, prosil, aby mu prodleli života jeho na hodinu, a kuchař hádal, aby mu nezabraňoval poručení a kšaft činiti: Což i dopuštěno je jemu. A on pak povolal dvou svých vlastních rodičů, aby jim pokrmů svých, kteréž měl sám užívat, zůstavil, a takto řekl:

Starému otci, mému pitomému kanci odkazuji, aby mu dáno bylo třiceti korců žaluďů vyzrálých, a čistotně vypravených. A matce své vlastní, ukálené svini, odkazuji, aby dáno bylo teplého mláta čtyřiceti džberů. Též i sestře mé ušlechtilé, při jejichžto smlouvách nemohl jsem býti, odkazuji, aby dáno bylo ječmene třicet korců. K tomu všem těm ještě odkazuji čtyřicet džberů pomejí, aby je pijíce, a pokrmů napřed jmenovaných užívající na mne nezapomínali, i smrti mé brzké a nevinné s velkým krchtáním i mlaskáním litovali. Z těla mého rozkazují, aby byly dány ševcům šetřiny na dratve. Kůži odkazuji na knihy, aby jí svrchu hladce povlácené byly anebo k nim na pevně zapinadlo. A bezzubým babám své pevné a tvrdé zuby. Řečníkům a mluvčím jazyk. Dětem měchýř. Prašivým a všivým svá kopýtka, kterými by svrab s sebe dolů sháněli. Hráčů a čtveráků kotníky místo kostek. Knižatům a pánům mé pevné

uši, kterými by soužené a pokorné lidi prosící slyšeli. Pyšným a nadutým, kteří všemi jinými pohrdají, oči, aby nevždycky vysoko, ale také někdy nízko hleděli: a co jsou, pamatovali. Poslům a jiným pocestným lidem sádlo, aby sobě obuv vymazali, majíce na cestu jíti. Pečlivým a starostlivým pysky proti souchotinám, kteréž z velkého pečování starosti na mnohé lidi přicházejí. Laikům neučeným a neústupným pokrytství, chytrákům mozek, nebo takoví málo ho mívají pro veliké a daremné věci myšlení. Nečistotným nároky a bedra, v nichžto sobě svou rozkoš zakládají. Hospodářům nelenivým a opatrným polty, plece – spolu droby, kteréžto všecky věci k užitečnému požívání jsou, aby zvěšené byly pod učadlými krovy a podlahami. Vlasatým a kadeřavým odkazují štětiny, aby z nich sobě štětek nadělali, velmi potřebných k česání vlasů a k děláni kadeří. Řezníkům střeva a droby, aby z nich klobás, jelit, jitrnic a nadívanin nadělali. Nestálým a vrtkavým nohy. Nesvorným a bouřlivým, svárlivým a obojetným hlavu, aby všechno sem i tam v hněvu běhající převraceli. Lichevníkům a dráčům odkazují jazyk, neb oni toho žádostiví jsou, prodloužení časů, aby se jim více lichvy dostalo. Zpěvákům a žákům trvanlivý a křiklavý hlas. Šlakem na údech poraženým, a dnami nebo podágrami nohy zlámané a chromé majícím, čerstvý krok anebo chození. Lenivým a nedbalým lidem ospalost. Zahalečům a břichopáskům sádlo, aby nic nedělajíce, jen toliko pijíce a jedouce tloustli. Závislým a nenávisným suchost a škaredost prožlutlou, kteráž závidění a nepřání něčehož jiným na lidi přichází. Zimnici třesavou majícím pítí vody, neb každý jiný nápoj zdá se jim hořký. Kupcům, kramářům a všelikým jiným handlířům daleké a časté putování, nebo ti na jednom místě dlouho býti nemohou. Nemocným a neduživým domácí žalář odkazují, neb ty, procházeti se nemohou. Svárlivým, neústupným křchtání a křik oddávám, k sváru a k hněvu věc velmi příhodnou. Lakomým a sobě nepřejícím ustavičnou nešetřnost a skoupost, tak aby se nikdy do sytosti najísti nesměli, ani napítí. Ženám pak časté mytí v lázni odkazují. Zeli nebo kapustu, kteréžto nám za malý a špatný pokrm byly, Moravanům, Čechům a Slezákům zelníky a vdolky odkazují. Vlachům, Francouzům a Španělům zelnaté bylinky a koření, jež oni rádi každého času přistrojené užívají. Těm pak, kteří se rádi učí, a všelijakým uměním se obírají, ustavičnou bedlivost s nespáním. Žráčům a nenasyceným svinské obyčeje při hodování. Těm pak, kteří svírání, nadýmání a střevní dnu v břiše trpí, nepoctivé broučání. Sedlákům, formanům a poslům, kteří buďto v suchu aneb v blátě po cestách pracují, též i zápasníkům, v blátě kálení a zmazání. Utrhačům, zlojalcům, ať by i oni svého neduhu dědice měli, hrdelní bolest a trápení, kteréžto obecně záha říkají. Nesmírně nečistotným, a jakoukoli nezdrženlivostí života zemleným prašivost naši, anebo jak lidé obecně říkají: malomocenství. Bojovným, urputným v hněvu nezkcroceným a krve prolevačům, mordování a smrt rychlou, násilnou poručím. Hnůj, jakožto věc ze všech nejzavrženější, také jsme měli úmysl oráčům k hnojení polí odkázati. Ale již dobře rozumíme i vidíme, že o něm Kolumělo, znamenitý spisovatel knéh o věcech selských, proti všem jiným smyslu, hnůj náš zamítá, jakožto neužitečný k hnojení polí nebo rolí. Kuchaři pak, který hoden není, abych jej jmenoval, což tu koli pozůstává, kšaftem odkazují, aby i on neřekl, že sem mu nic neporučil, a na něj, zapomenul.

Chci pak, aby mi byl udělán hrob v břiše každého z vás, a nápis literami zlatými takový aby byl: Krchtáček Korokota vepřek byl živ let tisíc, šest set, a čtyři léta bez dvanácti měsíců.

Obzvláště nejmilejší výborní milovníci moji, neb správcové a ochranitelé života mého, prosím a žádám vás přátelsky, abyste mým tělem aneb mým masem, prorostlým řídkým sádlem, do sytosti a do vůle se nasýtili a je výborně dobře tlučným pepřem a jiným všelijakým kořením kramářsky vykořenili, a medem tím lépe, zvláště odvárku černou, osladili: Tak aby budoucně vždycky jméno mé na věčné časy v dobrém mezi vámi bylo připomínáno.

POZNÁMKY: LITERÁRNÍ PRAMENY A VYSVĚTLIVKY

Zkratky:

AČ = Archiv český – ČČM = Časopis musea království Českého – ČL = Český lid – ČMM = Časopis Matice moravské – ČMMZ = Časopis moravského musea zemského – ELK = Evropský literární kruh – Sb. hist. = Sborník historický – VUSp = Věstník král. české společnosti nauk.

I. PŘÁSTKY

Strana 13: Verše „Tma jako v hrobě...“ z básně Štědrý den, viz Karel Jaromír Erben, Kytice. V Praze, 1853.

Strana 13–14: Jan Herben, Život slováckých děvčic. Viz Slovanský sborník, III, 1884, 129 a d.

K. J. Erben, Prostonárodní české písně a říkadla, 1863; nové vydání péčí Jiřího Horáka. V Praze, 1937, ELK, str. 82, Kůželiček (z Boleslavska a Klatovska).

Jak byly robeny přesleny srv. např. v Pičových Starožitnostech země České I–IV. Nálezy přeslenů v zemích československých, často uložených v hrobech jako milodary, dosvědčují, že se jimi u nás předlo od dob předhistorických až do dob, kdy jsou znázorněny i na drobnomalbách a dřevorezbách, stejně prostě, při zobrazení přástevnícké práce.

Obláč lnu uvázaný na kuželi = svazek nebo chomáč lnu, z něhož přadlena „vrtala“.

O předení lnu na Chodsku srv. J. F. Hruška, ČL VIII, 60.

Strana 15–16: Staročeští mravokárci sočí proti přástevníkům. Vavřinec Leander Rvačovský, Masopust. V Praze, 1850, u Jiřího Melantricha z Aventína, 1. 182, 184; srv. Č. Zíbrt, Práva a řády starodávných kratochvilných družstev. V Praze, 1908. Viz též ČL XVIII, čís. 4. Narážka na zábavu přástevníků, zvanou „vrkoč“. Popis Boženy Němcové str. 21–27; Štelcar Želetavský, Kniha duchovní, 1588, 1. C 2, C 3; Lukáš Martinovský, Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti. V Praze, 1531, 1. N 10; Havel Žalanský, Knižka o ctnosti andělské. V Praze, 1606, 15; Klement Plzeňský, Rozkoš a zvůle panenská. V Praze, 1613, 1. D 8.

Strana 16: Zlořády na přástkách kárá Petr Glaser (Glasor), Čelední ďábel. V Praze, 1856. Vydal Daniel Adam z Veleslavína. Knižku znovu vydal J. Hýbl v Táboře a Jindř. Hradci, 1834 pod názvem „Čelední vůdce“. Potřetí zkráceně upravil pod tímž názvem J. Votýpka 1843, v Praze u Anny Špinkové.

Viz Č. Zíbrt, Markolt a Nevím v literatuře staročeské. V Praze, 1909, III. tř. České akademie věd a umění.

kormaše = posvícenská zábava.

Srv. Konrád Hosius, Rozmlouvání sv. Petra s Pánem o obyčejích a povahách nynějšího lidu na světě r. 1585. Znovu vydal Č. Zíbrt, Světová knihovna č. 360, viz též ČL XIII. Zde určitá zmínka, jak se baví rozjařená mládež na přáste: „Skákali rozpustile s lavic a se stolů, trhali smolu, též karytona honili...“ Souvislost, v jaké se uvádí tato zábava (vysvětluje Č. Zíbrt), nepřipouští jiného výkladu, než že to byla zábava, při níž tropili podobné žerty, jaké se udržují v lidovém zvykosloví o české svatbě. Tanec „kot, kotek“ udržoval se v Čechách i na Moravě jako tanec svatební. Mezi lidem se udržoval v XVII. stol. zkomolený název „honiti karytona“ místo „honiti kota“. Tento svůj dohad opírá Č. Zíbrt také o svědectví z díla Matouše Poličanského (Pokuty trestání přestupníků Božích

příkázání, Praha, 1613), v němž autor popisuje, jak v krčmě opilci „okolo stolu po lavicích honí ka-rytona“.

Prísou, přísou Bohu = přísahám Bohu.

Jak se tančil staročeský tanec „kot, kotek“? Svatebnice vytvořily řetěz a postupovaly mezi nábytkem, ba hopkovaly i přes dvůr, kolem špejchárků, stodoly, dostaly se třeba až na náves, zpívající:

„Sedí kotek na hambalce,
šije botky Majdalence.
Hej kotka do kotka,
skákejte, děvčátka,
přes malou stružku,
která ji přeskočí,
dostane hrušku.“

V. Paulus v ČL III, 489 uvádí nápěv k této písni i popis; Č. Zíbrt, Jak se kdy v Čechách tancovalo. V Praze, 1895, 187; srv. Fr. Bartoš, Moravská svatba. V Praze, 1892, 63; Světozor 1882, 528 a 576; K. J. Erben, Prostonárodní české písně a říkadla, 1863 (nově vydal Jiří Horák v Praze 1937, ELK), má mezi zimními hrami zapsanu hru nebo tanec „na kotka“ s odchýlným textem: Kotek sedí mezi sudy, pil by pivo, neví kudy. Hej kotka do koutka! skákejte, děvčátka! pacholata jdou, jdou, pacholátka jdou! Kotek leží na vrch kamen, počítá, kolik je panen. Hej kotka do koutka! skákejte, děvčátka! pacholata jdou, jdou, pacholátka jdou! Kotek běhá po stodole, upadne-li, bude dole. Hej kotka do koutka! skákejte, děvčátka! atd. Erben vysvětluje: „S písní touto spojen byl jistý tanec anebo hra národní, která se zvláště po svatbě v pátek provozovala. Ziegler ve svém překladu příběhů Telemachových (I, 271) popisuje ji jen co hru dětskou...“

Nápěvy písní prástkových viz u Frant. Sušila, Moravské národní písně, 1860, 618–620. Nové vydání péčí Roberta Smetany a Bedřicha Václavka. V Praze, 1941: Přístka, str. 691–697; srv. Č. Zíbrt, Na prástkách staročeských. Lumír 1886, 527; týž, Staročeské výroční obyčeje. V Praze, 1889, 190.

Strana 16: Peit Hostounský, Knížka de benedictionibus. V Praze. 1616, 112 (kárá prástky).

Podobně napomíná přástevníky:

Nathanael Vodňanský, Široký plac neb zrcadlo světa. V Praze. 1605, 47; Matouš Konečný, Kazatel domovní. V Praze, 1618, 376.

Sněmovní usnesení zapovídají prástky už r. 1545, 1595. Na Moravě Karel z Žerotína zapisuje o soudě panském r. 1597 (vydal Brandl, Glossarium II, 38 a d.) proti nočním toulkám, prástkám apod.

Strana 17–18: Zápovědi prástek se opakují. Srv. J. Kalousek, AČ XXII, 224, 325, 563; ČČM 1835, 158; AČ XXIII, 219, 320.

Ještě r. 1847 úřední předpis, jak má rychtář přihlížet k prástkám, aby se neděly neplechý. Srv. M. Obentraut, Příruční kniha pro vesní rychtáře k seznání důležitosti své služby a k poučení o povinnostech jim přináležejících. V Praze, 1847, 165; srv. Jan Tykač, Národopisný věstník československý II, 270.

Čtvrtek od pradávna den posvěcený (Balbín, Bilovský, Seelisko). Srv. Č. Zíbrt, Skřítek v lidovém podání staročeském (Knihovna Českého lidu I), 1891, 20–21.

Strana 18–19: Motivů prástek chopila se u nás za Bedřicha Falckého polemika protijezuitská. Leták vydaný r. 1620 má název: Abrisz einer wunderseltsamen, mehr dann satanischen Spinnstuben... zu Unterdrückung in vielen vornehmen Ländern und Provinzien reiner evangelischer Religion erdacht... Gedruckt zu Sich dich für durch Christianum von Wahrenhausen und Trau ihnen nicht viel. Anno 1620. Začátek: „Sieh Wunder an, ein neu Spinnstuben, darin die ehrbarn Gsellen nud Buben... Böhmischer Leu, schmeiss wacker zu, sonst haben wir kein Rast noch Ruh...“ Srv. Spanische Spinnstuben oder Rockenfahrt im Jahr 1620.

Strana 19: Svérázné názvy a věrný obrázek přástek podává Jan Amos Komenský v díle *Janua linguarum reserata*. Po latinsky a německy r. 1631, česky r. 1633 pod názvem *Dveře jazykův otevřené*. Čís. 16. O šatných řemeslech. Srv. Č. Zíbrt, J. A. Komenský znalec lidového podání českého, ČL XX, 1911.

Hádanky, po staročesku pohádky na přástkách; viz *Historie duchovní o Samsonovi silném a udatném někdy vůdci izrahelském*. V Praze, 1608, u Daniele Sedlčanského. Srv. Č. Zíbrt v ČL III, 33, 232; Č. Zíbrt a Jan Soukup v ČL V, 330 a d.

Strana 19–20 Jan Tanner, *Muž apoštolský aneb život a ctnosti ctihodného P. Albrechta Chanovského Deouhovského z Tovaryšstva Ježíšova v českém království*. Podle tisku z r. 1680 vydal Dr. Josef Vašica. V Praze, 1932, u Ladislava Kuncíře. (Národní knihovna, svazek 8.) Srv. Č. Zíbrt, Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi a Jan Jeník rytíř z Bratřic o výročních obyčejích, pověrách a slavnostech staročeských. V Praze, 1895. ve VUSp.

Strana 20: Kolník = tuřín.

Výčitky rodičům, že posílají děti na přásky viz Bohumír Hynek Bilovský, *Siclus sanctuarii* nebo šestka duchovní sv. Liboriovi v Moravě na Jesenci ofěrou položená. V Olomouci, 1703, Q 3. Srv. *Pranostiku* kratochvilnou z konce 17. století (otiskl Zíbrt, Markolt a Nevim): „*Listopad* nový nastane v Brně v 7 hodin 17 minut před Jatkami. Dobré toho měsíce sedlákům obilí na trhy voziti, sedlkám len a konopě trdicemi tříti a vochlovati, aby měli co na přástece přádati a z čeho plátna nadělati. Pakli by které pazdero... uvázlo, uživej tohoto lékařství: Vezmi vlny ježkovy, hlaviček máčkových, drobných štětek soukenických, udělej flastr, přilož na bolest a tak se zbudeš pazdeří.“

pazdeří = drobné úlomky dřevnaté části lněného stonku, které se odstraňují při tření.

Strana 21–22: Přástevnícká slavnost „vrkoč“ a dlouhá noc s vyvolenou královnou noci viz Jar. Vlach ze spisů Boženy Němcové o přástvě v ČČM LXII, 1888, 357 a d. Srv. dopis Boženy Němcové z Domažlic 7. ledna 1846 faráři Ludvikovi do Skalice.

Strana 23: O přástece J. Mančal, ČL IX, 1900, 161 a d.; Jos. Košťál, ČLXI, 1902, 79 a d. Přástvy v Posázaví.

poslinek = občerstvení křížalami apod.

Strana 24: „Přeslička“ a „kužel chudé nevěstě“ slavnosti přástevnícké na Hradecku na ukončenou přástvy.

„Rozchodnice“ a „přáďátka“ vyhynulé zvyky lidové. O nich J. Stěhule, ČL XVIII, 1909, 267.

Strana 25: „Visatý“ = visutý krb na Chodsku popisuje Božena Němcová (viz Jar. Vlach, ČČM, 1889, 352), srv. J. F. Hruška, *Světlozor*, 1896, 512; týž ČL II, 1893, 651–654.

Strana 26: O svícení dračkami „špány“ sdělil podrobnosti Lad. Lábek, ředitel Národopisného muzea v Plzni.

Strana 27: Fidibusy jsou papírky úzce a tence složené, jimiž si kuřáci zapalovali o louč fajfky. Viz o tom Zíbrt, ČL XVIII, 247.

posvěty jsou tenké dřevěné, hladce vyhoblované proužky. Nahrazovaly se skládaným novinovým papírem.

Strana 27: Josef Petrák o přástvě v Podkrkonoší v ČL XI, 155 a d.

„sejkory“ jsou placky ze syrových strouhaných brambor, oblíbené jídlo v Podkrkonoší.

„šejdovec“ je nedělní zábava přástvy.

Strana 27: „površek“ tj. nízká vrstva zmrzlého nového sněhu, vhodná k sáňkovaní.

koháč = pařez; brána z koháčů, žert přástevníků v Podkrkonoší.

O přástece ve Vysokém nad Jizerou sdělila podrobnosti Anežka Ďoubalíková a Ant. Nečásek. Oba rodáci z Vysokého n. Jiz. a účastníci přástek u Hásků. Přásky východočeské popsal Jan Tykač, *Národop. věstník československý* II, 1907, 259–70 (hry „kužílek“, „kopýtko“.)

Strana 30: Stč. hra „na rychtáře“ v pásmu nábožného výkladu, zaznamenaná Moravcem Chrisostomem X. Ign. Tábořským v knize *Tria tabernacula*. V Olomouci, 1738, 23 a d. Č. Zíbrt otiskuje tuto hru doslovně: „Jakáž ale to bude hra, kterou my dnes s Jezulátkem hrátí míníme? Hra ta bude ona starodávna hra, kterou děti obyčejně hrávají, tj. tak slouží hra na rychtáře. Ta hra tak

se hraje: Sedí jeden z hráčů a ten se jmenuje rychtář. Hráč, jenž má držeti kopy, vloží tvář svou do rukou rychtáře, složí hlavu a tvář do lůna jeho, shromáždění a spiknutí hráči stojí všichni okolo něho, jeden z hráčů dá v lůně ležícímu hráči dobrou kopu a schopně pozdvihne se s druhými stojí nepohnutě, jak by on ten nebyl, který ho uhodil. Hráč, který kopy drží, pozdvihne se, všem do očí hledí a rozmejšlí, který by byl, jenž mu kopu zasadil, a když z pohlédnutí a svého zdání myslí, že toho, který jej uhodil, ví, hádá a praví: „Pane rychtáři, předvádím vám žalobu a ta jest, že mne ten N. nebo onen N. velikou kopu dal.“ Rychtář žalobníkovi praví: „Přiveď mi ho sem za nos.“ Jestli na nevinného dokáže žalobník, musí znova kopy držeti, a to tak dlouho, až na jistého trefí a dokáže, kterého když za nos přivede, ten potom držeti musí.“ Tato hra se poněkud shoduje se zápisem Frant. Bartoše, Naše děti, 1888, 179 „Na rychtáře“ srv. ČL V, 1896, 586–7. Nové vydání Našich dětí s doslovem Frant. Zvěřiny pořídilo nakladatelství Vyšehrad v Praze 1949.

Hra „na mlynáře“ hrána na přástce. Srv. Vlad. J. Charvát, Z českého jihu. Sbirka jihočeského podání lidového, Matice lidu, 1898, XXXII, čís. 3, 113–4; srv. B. W. S. Prásky, Národní listy 1900, odpol., čís. 308.

„bílý panák“ = žert přástevníků v Hnátnici.

Strana 31: potáč, potáček = plně vřetenem napředené.

„naháč“, „naháček“ = ocún; „naháč“ také druh ječmene bezosinného, jak vykládá J. Jungmann ve Slovníku českoněmeckém.

Strana 31–33: Hra na přástvu viz K. J. Erben, Prostonárodní české písně a říkadla. V Praze, 1863. Nové vydání péčí Jiřího Horáka. V Praze, 1937, ELK, str. 83; slavnost na ukončenou přástvu zvali rozchodníkem; v Říčkách a v Herbortcích se slavily dva rozchodníky. V Herbortcích předly dívky hochům „na rozmarýn“, tj. na slavnost zvanou rozchodník.

Strana 34–37: Moravské přístky. Srv. Frant. Sušil, Mor. nár. písně s nápěvy do textu vrádenými. V Brně, 1860. Nové vyd. péčí Roberta Smetany a Bedřicha Václavka. V Praze, 1941, viz str. 691 a d. Přístky. Píseň „Podme domů ve jménu Ježíše“, str. 696, čís. 2299 s nápěvem.

Strana 37: špuněk = kousek koudele, který zůstane z „česáku“ na vochličce za hřebíky = „cucek“. „krhavé“ oči = zaslzené, uplakané oči.

pchát = píchati.

džgát = píchati i bodati

Strana 38: okřín = dřevěná miska.

poslinek = občerstvení křížalami apod.

O moravské přástvě viz Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 5; týž, Národní písně moravské. V Brně, 1889; srv. Emil Smetánka v ČL V, 183.

Strana 39: rozhonky, rozchodnice na Zábřežsku a snoška na Opavsku = hostina na ukončenou pořadové přístky.

Přístky na Hané srv. Jan Vyhliďal, Rok na Hané. Otisk z Vlasti XXI a XXII. V Olomouci, 1906, 66–71.

Strana 41: „otřípačka“ nebo otřepávání pazdeří je přástevnícká zábava.

„šádoňk“ je hostina na zakončení přástky v Lazcích.

poplantat struny = zmást, přetrhat, poškodit struny.

Strana 41: cokrena řepa = řepa cukrovka nebo sladká řepa.

Strana 42: přídka = prádka = přástevnice, prádli.

pobaba = vzájemná pomoc sousedů při práci. Např. u Valachů se dosud říká pobaba vzájemné pomoci při sklizni.

hrušková bryja jsou sušené hrušky, rozvařené v mléce na husto.

záboj = místo, kde se dělá olej; záboj znamená též nástroj k tlačení oleje; záboj se nazývá též „rmut“, zadní olej, zbytek po vytlačení oleje ze semen; zábojna = olejna.

pazderna je stavení, v němž se máčený len nebo konopí suší a tře.

trlice i trdlíce je nástroj, na němž se len nebo konopí tře. Trdlíce k tření lnu jinak nazvaná potěračka.

- pazdeří jsou dřevnaté úlomky lněného stonku.
 motovidlo (dial. motýdlo) = přístroj na převínování příze s cívek v přadena.
 přadeno i předeno znamená počet nití napředených při jednom navinutí; přadeno = volně svinutý svazek příze.
 bělidlo = místo k bílení příze i prádla.
 nátěnka = jemnější plátina na prádlo.
Strana 42–43: „ranky“ znamená ranní předení.
 Srv. V. Hauer, Přidky v ČL V, 131 a d.; o slezských přidkách viz V. Prasek, Vlastivěda slezská I, 1888, 158 a d.; srv. Jan Vyhřídál, Naše Slezsko. V Praze, 1903, 5–7.
 „kruželové vesele“ čili snošky = hostina na zakončení masopustu ve Slezsku.
Strana 44: hra na „krpec“ je podobná moravské hře „na škarbal“.
 „kyjový“ tanec srv. Leoš Janáček, ČL II, 508; srv. Mat. Václavek, Valašská svatba. V Telči, 1892, 50.
 „přástkový“ tanec neboli „hulan“ tančili na přidkách ve Slezsku. Viz o něm Frant. Myslivec, Slezské národní písně, tance a popěvky. V Opavě, 1930, 31.
Strana 45: „mrvioci“ = společná hostina na ukončenou slezských přidek.
 Srv. Adolf Heyduk, Na přástkách. Poetické besedy, 1884, čís. XVIII, 73.

II. MASOPUST

- Strana 49:* Tomáš Řešátko (Rosacius) Soběslavský, Nové léto... V Praze u Jiřího Melantricha, 1581–1582, I; Jak. Akantido-Mitis, Spis krátký, 1612.
Strana 50: Srv. Č. Zibrt, Stč. výr. obyčeje. V Praze, 1889, 7 a d.; srv. Jan Fr. Hruška, ČL VI, 1897, 457 a d. o vítání Nového léta v Domažlicích; srv. též Jindřich Jindřich, Chodský zpěvník VII, 28–29, Píseň ponůcky v Domažlicích. Domažlice, 1930. Frant. Sušil a Frant. Bartoš sebrali písně ponocenské na Moravě; Ant. Klvaňa, ČL XII, 1903, 143, 145, o věžní písni ponocného v Příboru na Moravě.
Strana 51: Rukopis koledy Nového léta (roku) v klášteře ve Lnářích ve sbírce písní z konce 17. století.
 Jar. Mančal, ČL I, 1892, 413 o obchůzce s proutkem na Nový rok.
 „čaputa“ na Moravě na Štědrý večer i na Nový rok.
 Srv. Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 14, 24 a d., o novoročním zvyku na Hané „skrajovat buchtu“.
Strana 51: A. M. Rychmanová v ČL XII, 1903, 56, o „koláčové slavnosti“.
Strana 51–53: Srv. V. Prasek, Vlastivěda slezská I, 1888, 153; srv. koledy novoroční; srv. Jan Vyhřídál, Naše Slezsko. V Praze, 1903, 26 a d.
 O „honění za kožichem“ ve Slezsku srv. Des kurzgefassten Innbegriffs der vornehmsten Merkwürdigkeiten von der Stadt Breslau in Schlesien, II. Teil von D. Gomolcky, Vom Pelzlaufen. Breslau, 1735.
 O chodění s hadom na Nový rok na Slovensku srv. Jan Kollár, Národné zpievanky II. V Budíně, 1835, 65–66. Podle líčení Kašpara Bělopotockého.
Strana 54: Jos. Vávra, ČL III, 1894, 147 a d., podává výpis z městské knihy v Berouně, jak r. 1778 chodila mládež s „bukálkami“.
 Srv. V. S. Sumlork (V. S. Krolmus), Stč. pověsti I. V Praze, 1845, 271, 273, 471, 472, o obchůzce s bukačem od Vánoc až do hromnic; srv. K. J. Erben, Písně, 2. vyd., str. 43 o obchůzce s bukačem a koledování; srv. ČL I, 1892, 411–418. Bukač nazýván bukal nebo bručál, brumbál, bzučán, také fafrnoch nebo „fanfrnoch“, zejména na Domažlicku. Viz Jindřich Baar, ČL I, 1892, 411–413; týž, Z Domažlicka; o témž Fr. Bartoš, Naše děti, 1888, str. 275; bukač = „býk“ zvláště na Jemnicku. Nové vydání s doslovem Frant. Zvěřiny vydalo nakladatelství Vyšehrad 1949.
Strana 57: Václav Krolmus, ČL VI, 569 a ČL XVI, 471, podal u nás první zajímavou zprávu o kališích; srv. Č. Zibrt, VUSp 1897, XXVII Stč. obyč. a pověry mlynářské, str. 3; Jos. Jungmann, Slovník

II, 14: Kališ, -e, m. pl. kališi = chasa sladovnická. Kališi chodívali v Praze před Velikonocí zpívající a žebrající; týž názor Brandl, Glossarium, Brno, 1876, I, 85; Kott, Česko-německý slovník I, 1878, 659.

Strana 57–58: Jan Neruda, Sebr. sp. VII, 86, má narážku na kališe; J. Soukup, ČL XIX, 113–118, o kališích; srv. Sb. hist. II, 29, F. Dvorský, Příspěvky k dějinám církevním v Čechách zaznamenává, že „kališkatum“ = štedrovečerní zpívání žáků a „kališkací“ = náhrada za to od obce. Srv. Zíbrt, České Vánoce za dávných časů, Vlast IV, 281; K. Adámek, Z dějin styků cirkve, školy a obce (Bes. učít XI, 128).

Strana 59–60: Adam Michna z Otradovic, Svatočasná muzika aneb sváteční kancionál. V Praze, 1661, zaznamenává správné znění písně „Nuž andělíčkové, boží poslíčkové“.

Strana 60: V. Řezníček, Romantika Zeleného trhu viz Nár. pol. XXIV, čís. 224, Feuilleton o chození s kališem v Praze.

Srv. V. Krolmus, Stč. pověsti. V Praze, 1845, „Smitálkové“.

Strana 61: Fr. Bartoš, Mor. lid 1892, 24, o „divé babě“ na Hrozenkovsku.

Jan Auban Bohemus, Obyčeje, práva, řády anebo zvyklosti všech národův, přeložil Jan Mirotický. V Olomouci, 1579 I Aa 3, O volení krále mazancem na den sv. Tří králů.

Strana 62–63: Ferdinand Menčík, Vánoční hry. V Holešově, 1894, srv. Světozor, 1877, str. 618, Hra o narození Páně.

Doklady archivní i knižní o tříkrálové koledě; srv. Č. Zíbrt, Stč. výr. obyč., 1889.

Jan Jeník z Bratřic, Paměti viz VUSp, 1895 (Č. Zíbrt) o tříkrálové obchůzce; srv. ČL XIV, 1905, 199. Srv. Julius Fejfalík, Volksschauspiele aus Mähren. V Olomouci, 1864, hra tříkrálová z Rosic.

Strana 64: J. K. Hraše, ČL I, 504, obchůzka tříkrálová v okolí Milevska.

Strana 66: V. Sixta, ČL I, 503, o koledě tříkrálové ve Vrbčanech.

Strana 67: Karel Linhart, ČL I, 506, na Tři krále v Trhové Kamenici.

J. V. Želízko, ČL I, o slévání olova na Tři krále.

V. Paulus, ČL I, 502, o koledě tříkrálové na Chrudimsku.

Strana 67–68: Jindřich Baar, ČL I, 505, v oktávě sv. Tří králů na Chodsku chodí „tři králové“ – zvláštností je, že třetího krále nosí na „motovítku“. (Nápěvy viz K. J. Erben, 404; nové vydání péčí Jiřího Horáka. V Praze, 1937, ELK, str. 47, nápěv 404.)

motovítka = zdobnělina od motovidlo, viz poznámky ke straně 42.

Strana 68–69: J. F. Hruška, ČL VI, 1897, 244, na chodské vesnici chodívali jen dva králové, třetí býval ze dřeva a nosili ho na rohatině.

Aug. Hajný, ČL IV, 1895, 532 a d., na Tři krále v okolí Nymburka obchůzky nahrazovány dramatickými výjevy.

Strana 69–70: Srv. Reinsberg-Düringsfeld, Geschichtskalender viz o starobyklých obyčejích sladovnické chasy v předvečer sv. Tří králů; odchýlný text koledy tříkrálové srv. K. J. Erben, Prostonárodní čes. písně a říkadla, 1863. Nově vydal Jiří Horák, 1937, ELK, str. 46, sladovnická koleda „Den přeslavný jest k nám přišel“, nápěv č. 105.

Strana 72: Srv. Frant. Bartoš, Nár. písně mor. V Brně, 1889, č. 935; v Praze 1901, č. 1930–2, moravské lidové hry tříkrálové; srv. Jul. Fejfalík, Volksschauspiele aus Mähren. V Olomouci, 1864. Tříkrálové popěvky a hry.

Strana 72–76: Frant. Bartoš, Nové nár. písně mor. V Brně, 1882, 187–193 srv. moravskou hru na Tři krále.

Strana 76–80: Ondřej Pisch, ČL X, 1901, 47–52, 146–152, o tříkrálové obchůzce v Kojetíně.

J. Vluka, ČL IV, 313–315, Pastuškové ve Slezsku; srv. Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. V Praze, 1903, 28, Králové či pastuškové ve Slezsku na památku příchodu sv. tří králů.

Jan Kollár, Národné zpíevanky II. V Budíně, 1835, 66–67. Slovenská hra tříkrálová.

Strana 81–82: J. Máchal, Nákras slovanského bájesloví. V Praze, 1891, 190 a d. o lidech přestrojených ve zvířata o Vánocích a v masopustě – srovnávací studie; srv. Jul. Fejfalík, Perachta bei den Slaven, Zeitschrift f. d. Myth., IV, 388–9; srv. Krok II, 365; ČČM 1856, seš. III, 68; srv. Kott,

Česko-něm. slovník II, 531; bájeslovná bytost Perchty nemá souvislosti s Bílou paní – Perchtou z Rožmberka srv. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, Vídeň, 1864, XXX, W. Wattenbach, „Candella rhetoricae“, str. 199: Aqueum ut wodnij muss (po straně něm. glossa: uel wassermann), qui semper fimbriam aqueam habet... Mettalinum ut chimera uel perchta, quae habet aureum caput, stagnos oculos, ereos aures, ferreum nosum, argenteam barbam et plumbeum collum. Viz Č. Zíbrt, ČL IV, 523.

Markolt, selský rozumbrada, srv. Č. Zíbrt, Markolt a Nevím v literatuře stč. V Praze, 1909, 35, 76, 77.

Etymologie jména Perchta, Perahta, srv. Frant. Poimón, Moravan VIII. V Brně, 1877, 57; J. Cvrček, ČL XIV, 1905, 382–384; Kott, Česko-německý slovník III, 929.

Srv. Náš lid. V Olomouci, 1893, 33, o Šperechtě, Perchtě.

J. A. Komenský VIII, 1880, 742, Šperechtta na Kroměřížsku a Kojetínsku.

Strana 82–83: Šperechtty na Hané, srv. Jan Vyhliďal, Rok na Hané. Otisk z Vlasti XXI a XXII. V Olomouci, 1906, 8.

Strana 83–86: K. Rozum, ČL XVI, 1907, 384–386; týž, ČL XIX, 102 a d., o Perchtách na Podřipsku.

V. Janás, ČL IV, 1895, 55–57 o Perchtě večer před Třemi králi v Plavě.

Strana 87–88: Štěpán Dvořák, ČL XIX, 66 a d.; týž, Zlatá Praha 1907, 171, o Perchtách v Milevsku.

Petr Guth sestavil přesně podle lidové tradice zábavný výjev obchůzky s Perchtou, viz ČL XIII, 227 a d.; tamtéž jeho zajímavý návod obchůzky s kobyloou, „šimlou“.

Strana 89: Obchůzka s klíbnou, srv. Jan Soukup, ČL II, Dolenský, ČL XIX, 131.

Strana 91–94: Srv. K. Rozum, ČL XVIII a XIX, o podřipské brůně.

Strana 96–98: Srv. Antl, ČL V, 573 a d. o „chození s koníčkem“ – lidová hra na Netolicku.

Strana 98: Srv. Frant. Krojher, ČL II, 67 a d., o „šimle“ na Budějovicku.

Strana 98–99: Srv. V. Schwarz, ČL II, 595, o obchůzce s kobyloou na Strakonicku; tamtéž str. 596 Fr. Heidenreich, o maškarách v poslední den ostatkový na Moravě (Růžov).

Strana 99–100: Jos. Šebesta, ČL IV, 1895, rozeznává dva způsoby obchůzky s kobyloou na Sušicku.

Strana 100: Srv. Jan Vyhliďal, Rok na Hané, otisk z Vlasti XXI a XXII. V Olomouci, 1906, 27 a d., o honění hřebenaře na Hané; týž, Naše Slezsko. V Praze, 1903, 10, o Mikuláši a Bakchusovi na koni ve Slezsku; srv. V. Prasek, Vlastivěda slezská I. V Opavě, 1888, 141.

Strana 100–101: Srv. Jan Soukup, Chození s klíbnou. Věstník Národopisné výstavy československé. V Praze, 1895, 93 a d.; týž, Časopis Společnosti přátel starožitností českých. V Praze, 1894, II, 21–24.

Srv. Jos. Chocholoušek, ČL II, 595–6, o koze a kozlu v průvodu svatomikulášském na Sedlčansku.

Strana 102: Srv. K. Rozum, ČL XIX, 195, průvod mikulášský i masopustní na Náchodsku (kůň s jezdcem); srv. „kozlové“ v předvečer sv. Tří králů v Olbramovicích u Votic: Fr. Macháček, ČL I, 600–601; Frant. Hrachovec, ČL XV, 158, „kozy“ v Dublovicích před svátkem sv. Tří králů.

Strana 102: Srv. V. Engler, ČL II. V Praze, 1893, 192, maškary v úterý masopustní na Blovicu.

Srv. Č. Zíbrt, Stč. výr. obyč. V Praze, 1889, 19–20. Tam vyvráceny bájeslovné dohady; týž, VUSp., 1895, 13 a d., o obchůzce s medvědem z Paměti Jana Jeníka z Bratřic. E. Mareš, ČL II, 191, masopustní maškary.

Strana 103–104: Srv. Jan Tykač, Čas. Spol. př. starož. č. II, 1904, 144–5 „Medvědníci“.

Strana 104–105: Srv. Lad. Nágl, ČL II, 75; tamtéž Zdeněk Tobolka, 191; tamtéž Fr. Košák, 73–4, masopustní obchůzky s medvědem.

Strana 106: Srv. Frant. Sušil, Mor. nár. písně. V Brně 1860, 732–733. Obchůzky s medvědem a opicí.

Strana 107: Srv. Frant. Bartoš, Mor. lid. V Telči, 1892, 31, obchůzka s medvědem; srv. Mat. Václavek, Mor. Valašsko. I. Ve Vsetíně, 1894, 75 a d.; srv. V. Prasek, Vlastivěda slezská I, 1888, 155 a d., o chození s medvědem a kurou.

Strana 108: Srv. Jan Soukup, ČL XVI, 211–214, masopustní zábavy.

Strana 108–111: Srv. Č. Zibrt, ČL XIV, 456–458, Staročeská rozprávka o masopustních mumrajích a hodokvasu v XV. stol. Viz „Májový sen“ od Hynka z Münsterberka v rukopise Neuberkově v knihovně Národního muzea v Praze.

Strana 112: Srv. Mat. Václavek, Mor. Valašsko I, 75, o obchůzce s vlkem v masopustě ve Vsetíně.

Strana 113: Srv. E. V. Řičák, Děje města Přestic, 1864, 95, o masopustních zábavách řezníků v Přesticích.

K. Thir, Z deníku Bart. Zelenky, děkana Táborského 1680–1682. Viz Zpráva o městském muzeu a veř. knihovně v Táboře za rok 1909. V Táboře 1910. Tam o zábavě řezníků v Táboře o masopustě.

Jan Kollár, Národné zpievanky II, 69, o masopustních zábavách řeznických tovaryšů.

Božena Němcová v ČČM 1859, 518, o zábavě řeznických tovaryšů na Slovensku o Popeleční středě.

Strana: 113–120: O jihočeských „koledních“ hrách v masopustě srv. Jan Zítek v ČL II, 521, 578. „halepertna“ = halapartna, slovo vzniklé z něm. Hellebarde; znamená druh někdejší bodné a zároveň sečné zbraně vojenské. Později zbraň ponocných.

vrš na ryby = proutěný košík na chytání ryb.

držadlín = držadlo cepu.

biják = součást cepu, jíž se mlátí.

svarba = svatba.

„odláb“ = dovolená.

Strana 120–127: Ostatkové právo na Moravě, srv. Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 26; ostatkové právo hanácké chasy, srv. Jan Vyhliďal, Rok na Haně. V Olomouci, 1906, 21.

Strana 128: O bývalých zábavách v masopustě viz J. Konopík v ČL II, 68; srv. V. S. Sumlork (Krolmus), Staročeské pověsti II, 1847, 20; ČL IV, 526, 528.

Strana 129: Konec Masopustův (ostatky) srv. Krolmusovy zápisky v ČL XIII, 410, 414.

Strana 131: Doktor Fous a Markyta v masopustních průvodech na Sušicku, srv. J. Šebesta, ČL IV, 525.

Strana 131–132: O maškarách v Milevsku, Štěpán Dvořák, učitel v Milevsku.

Strana 132–134: Slavnosti a obyčeje lidové z Moravy, srv. M. Zeman. V Praze, 1895, 51; o fašankářích na Moravě srv. Frant. Bartoš, Naše děti. V Brně, 1888, 279, „chození po babkách“; srv. Frant. Sušil, Moravské nár. písně, 1860, 752; srv. Fr. Bartoš, Mor. lid. V Telči, 1892, 32 a d.; na Brodsku v masopustě chodí po dědině „babkovníci“; jinde chodí „hřebenář“; na Zábřežsku chodila chasa „na voračku“; na Bzenecku „po škarkách“, na Vsatsku „po šablování“; na Brodsku končí se masopust „káčerem“; na Brněnsku strojila se „pučálka“ = nabobtnalý hrách upražený.

Strana 133: Srv. Josef Dufek, Naše Horácko. Velké Meziříčí, 1893, 334 a d., maškarádi o masopustě a zábavy masopustní.

Strana 134: Srv. V. Prasek, Vlastivěda slezská I. V Opavě, 1888, 156 a d., o „vybírání na chromého“ před koncem masopustu ve Slezsku.

Strana 134–135: Srv. Jan Vyhliďal, Naše Slezsko, 1903, 33–34, o chození s „diblem“ ve Slezsku.

Strana 135: Srv. Jan Kollár, Národné zpievanky II. V Budíně, 1835, 68 a d., o chodění s rožnem na Slovensku. Podobné záznamy u Pavla Dobšínského, Prostonárodné obyčaje, pověry a hry slovenské. 1880; týž, Slovenské spevy, 1880.

Strana 136: Srv. Č. Zibrt, Z her a zábav stč. Val. Meziříčí, 1889, viz zábavu honění ke kroužku; srv. F. V. Výkoulal, Světozor, 1885, 423 a d., o masopustních zábavách; Č. Zibrt, Český masopust,

Zlatá Praha, 1887, 215 a d.; týž, Stč. výr. obyčeje, 1889, 17 a d.; srv. Zikmund Winter, Život na partiikulárních školách. V Praze, 1901, 423 a d., o maškarním průvodu, zvaném „kassatum“; žákům strojen v Praze r. 1569 „biskupský oběd“.

voračky = lidové zábavy masopustní, viz literaturu o Bassompierovi. Č. Zíbrt, Bibliografie české historie III, Doba rudolfínská.

Strana 137: K. J. Erben, Prostonár. čes. písně a říkadla. Nové vydání péčí Jiřího Horáka. V Praze 1937. Masopustní písně str. 48, nápěv čís. 371 a 560, str. 49, nápěv 174.

Strana 137–138: Srv. Božena Němcová, Sebr. sp. III. V Litomyšli a v Praze. „Jak se držely ostatky v Domažlicích“; srv. Jar. Vlach, ČČM 1889, 350; o voračkách na Domažlicku viz K. J. Erben, Prostonár. české písně a říkadla. Nové vyd. péčí Jiřího Horáka. V Praze, 1937, str. 49, nápěv 480 a 799; srv. Václav Krolmus, Stč. pověsti II, 350.

Strana 139: Srv. J. K. Hraše a Petr Valenta v ČL II, 192, 71 a d., o masopustě na Krumlovsku; tamtéž Vojtěch Štětina, str. 190, o masopustě v okolí Nepomuka.

Strana 140: Srv. Frant. Jirsák, ČL II, 71, o masopustě v Kratonohách; tamtéž, str. 75, Lad. Nágl o maškárách v Ověčrech; tamtéž, str. 71, V. Sixta o masopustě ve Vrbčanech; tamtéž, str. 191, J. Vodochodský o konci masopustu na Roudnicku; tamtéž, str. 73, Jos. Hanuš o masopustním úterý na Cholticku.

Strana 141: Srv. Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. Otisk z Vlasti. V Praze, 1903, 33–34, „konec masopusta“ ve Slezsku.

kreple = koblihy

svoboda má věnek = svobodná mládež pořádá věneček

Srv. Auban–J. Mirotický, Obyčeje, práva, řády anebo zvyklosti všech národů. V Olomouci, 1579, list Aa 3. Srv. obdobné cizí obyčeje na Popeleční středě: Hospinian, De origine festorum Christianorum, 1. 97; Tom. Naogeorgus, Regnum papisticum, 1559, 4; srv. V. Krolmus, Stč. pověsti II., 39; srv. srovnávací studii Mannhardtovu, Baumkuttus.

Strana 142: Srv. v ČL XVII, 91, loučení s masopustem, Popeleční středa. Jos. Hanuš, Jos. Košťál, Frant. Košťák v ČL II, 193, o Popeleční středě.

Jan Vyhliďal, Rok na Hané. V Olomouci, 1906, 28. Popelec na Hané.

M. Václavek, Mor. Val. I. Na Vsetíně, 1894, 76–77. Škaredá středa ve Vsetíně, hra na „škarbal“.

B. M. Kulda, Mor. nár. pohádky II, 339. Srv. popisy her přástevníků a přástevníků v I. části knihy Veselé chvíle v životě lidu českého.

Strana 143: Srv. ČL V, str. 588, o Pytlovém čtvrtku.

Srv. L. Domečka, Paměti Třeboňské. Ohlas od Nežárky, 1887, č. II. Srv. Břežan, Život Petra Voka, str. 219.

Ferd. Menčík, Příspěvky k dějinám divadla českého. V Praze, 1895. Masopustní hry. Jos. Jireček, Světozor 1876, č. 4 a d. Svědectví o žákovských koledách masopustních viz Č. Zíbrt, Staročeské výr. obyčeje, Praha, 1889, 39 a d.; Z. Winter, Život na partiikulárních školách, 423.

Strana 144–148: Č. Zíbrt, Tři neznámé hry kratochvilné lidové ze stol. XVI. ČL XVIII, 317.

Strana 149: Originál Mikuláše Dačického Prostopravdy ve sbírkách knihovny Národního muzea v Praze; srv. Ant. Rezek, Lumír, 1883, 106–108; srv. Č. Zíbrt, Staročeské výr. obyč. V Praze, 1889, 35–39; srv. Ferd. Strejček, Ottova Světová knihovna, 1902, sv. 50–61.

O tanci kotek Č. Zíbrt, Jak se kdy v Čechách tancovalo. V Praze, 1898.

Strana 151–153: P. J. Hille upozornil na rukopis „Hádka Masopusta s Postem“, uloženém v knihovně kláštera ve Lnářích.

Strana 154: Srv. Jiří Volný, Larva masopustu. Viz vyd. Č. Zíbrt, Písně kratochvilné. V Praze, 1894.

čuba = šuba, název je prý odvozeninou z arabského džubba, jak vykládá Ř. Krek, Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Slované nosili čuby či šuby, roucho kožešinou podšíité i lemované, se širokými rukávy, též s kožešinovým lemem. Typické a charakteristické čuby patřily v nejstarších dobách do šatny prostého lidu vůbec. Viz Č. Zíbrt a Zikmund Winter, Dějiny kroje. V Praze,

1892, díl I, II, srv. Frant. Bartoš, Lid a národ, 1885, II, 25; srv. též Goźbiowski, Ubiory w Polsce, str. 244; Eljasz, Ubiory w Polsce II, 4.

Strana 155–157: Srv. Karel Křivý, Masopustní lidová hra z Třebíče v 1. pol. XIX. století, již zdramatisoval Petr Guth v ČL XIV.

Strana 157–159: Srv. Aug. Hajný, ČL II, 69 a d. Dvě masopustní hry z Jíkve u Nymburka.

Salička na Kolínsku. Upravena podle vypravování J. Nekolného, srv. Ladislav Nágl, ČL II, 70 a 71. kacafír = chlapík, člověk do světa, mladý fintivý člověk; kacafírek též pláštěček, krátký kabátek bez šosu.

folk = zvůle; folka nedati = vůli nedati.

Strana 159–160: Masopustní hra Salička na Kolínsku byla upravena pro divadlo Petrem Guthelem v ČL XIII. Srv. podobnou hru z Kolínska „Nesem žalost, nesem smutek...“ u Zibrta na str. 166–167. Je to patrně zkomolený zbytek starodávné Saličky. Srv. podobnou hru masopustní J. Jireček, Polapená nevěra (manželská). Staročeské divadelní hry, 1878, I.

opišky = otřepky, plevy z prosa nebo jáhel.

Strana 161–162: Štěpán Dvořák, učitel v Milevsku, zachoval popis masopustní hry „Pouliční Bakchus v Milevsku“.

Bacchus = Bakchus, lidově Bachus i Bakus.

Strana 163: Srv. článek o pochovávaní Masopusta v časopise Über Land und Meer, 1861, č. 21 (Reinsberg-Düringsfeld).

Srv. Č. Zibrť, VUSp., 1895, 14–15, o masopustě v pražských pivovarech.

III. VELIKONOCE

Strana 167–168: Srv. Zikmund Winter, Život na partikulárních školách. V Praze, 1901, o žakovských koledách na sv. Blažeje; Č. Zibrť, ČL VI, 1897, 86.

Cisiojany o žakovských obchůzkách na sv. Blažeje, srv. Archiv starých československých listin, vyd. Maticе Slovenská II, 1, 1873, 79. Vypsál F. V. Sasínek.

Podle Fr. Sušila, Mor. nár. písně. V Brně, 1860, 721; v novém vyd. r. 1941, str. 647–8, čís. 2146–49, viz obchůzka svatoblažejská na Moravě.

Srv. Fr. Bartoš, Naše děti. V Brně, 1888, 277, den sv. Blažeje svátkem školáckým; Jan Herben v knize o dětech slováckých popisuje slavnost na sv. Blažeje.

Strana 169: Srv. Příbyl, Záhorská kronika VI, 1910, 7, tam koleda na sv. Blažeje podle paměti Jana Pochy.

Strana 170: Viz Jul. Fejfalík, Volksschauspiele aus Mähren. V Olomouci, 1869, 213, 216, srv. chození s Dorotkou.

Strana 170–176: Srv. Štěpán Dvořák v ČL XVIII, 188–199, Hra o sv. Dorotě; týž, Lidové hry na Milevsku, 1916, 28; hru o sv. Dorotě otiskl Petr Bogatyrev, Lidové divadlo. V Praze 1940.

Strana 176–177: Viz Jindřich Baar, ČL I, 511, „doroťáci“ na Domažlicku.

V. Paulus, ČL I, 508, obchůzka na sv. Dorotu na Chrudimsku.

Strana 178: Srv. Jul. Fejfalík, Volksschauspiele aus Mähren. V Olomouci, 1869, viz lidové hry o sv. Dorotě.

Strana 179–181: Srv. Frant. Bartoš, Nové nár. písně mor. V Brně, 1882, 193, viz lidová hra o sv. Dorotě z moravské tradice.

Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. Otisk z Vlasti, 1903, 31, o chození s Dorotkou v Kravařích, na Morávce a ve Skalici.

Strana 181–183: Viz M. Rybák, ČL XIII, 193–196, hra o sv. Dorotě v Hřiňově na Slovensku.

Strana 184–188: Na den sv. Řehoře. Viz Václav Krolmus, Stč. pov. II. V Praze, 1847, 350; Quinquatry = slavnost na počest Minervy. Historie obchůzky svatořehořské viz Steph. Peristerius, Epitaphia iucundissimae spei... Georgii Hanusii Lantskronaci. Pragae, 1611; srv. Jan Rulík, Pohnutka k následování dobrých dětí od Petra Franta. Millera. V Praze, 1804, 65.

Srv. V. Krolmus, Stč. pov. II, 23.

K. J. Erben uvádí nápěv řehořské písně čís. 682. O „řehořských vojácích“ viz Erben nové vyd. r. 1937, str. 51–52.

Srv. Č. Zíbrt, Haggadah. Ohlas obřadních písní velikonočních v lidovém podání. V Praze, 1928. Nákl. spolku „Kapper“. Viz říkadla upravená ze židovské Hagady.

Strana 193: Jos. Smola, ČL V, obšírně o řehořské obchůzce v Jindřichově Hradci a jinde.

Strana 198–199: Zábavky na sv. Řehoře, na Moravě viz Frant. Bartoš, Naše děti. V Brně, 1888. Nově vydalo nakladatelství Vyšehrad v Praze, 1949.

Strana 199–200: Národopisný sborník okresu hořického. V Hořicích, 1895, 79, o první neděli postní (Invocabit) jídla se pučálka = jídlo upravené z namočeného, „napučného“ a pak upraženého hrachu. Srv. Jan Vyhliďal, Rok na Hané. Otisk z Vlasti XXI a XXII. V Olomouci, 1906, 28 a d., „o počálce“.

Beneš Met. Kulda, Církevní rok II, 1880, 108, 109, o Černé neděli.

J. M. Vorel (Jan Soukup), Vlast XVI, 1900, 359, o „Pytlové neděli“ a „Pytlovém“ čtvrtku.

Nejstarší zprávu o Liščí neděli srv. V. Krolmus, Stč. pověsti. V Praze, 1847, 4, pod názvem „Liščí neděle v březnu“; o témž Jan Soukup v ČL X, 337, pod názvem „Liščí neděle“; týž, Nár. politika, 1900, čís. 67, Feuilleton; ČL II, 194; srv. J. Košťál, Dětský věk. V Praze, 1891, 202.

Strana 201: Z nedozrálých klasů vymnutá obilná zrna a pak upražená a rozemletá sloužila našim předkům k přípravě postních jídel. Z pražma připravovali i polévku „praženku“. Odtud i pojmenování druhé neděle postní „Pražná“, viz B. M. Kulda, Církevní rok, 1880, II, 108–9, 189.

Co je pražma, primitivní jídlo, i s obyčejí, jak jíst obilná zrna v prosté úpravě v době letního slunovratu, pak o slavnostech svatojanských, viz podrobně v ČL XIII, 385. Srv. Č. Zíbrt, Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. stol. V Praze, 1894, o Kýchavné neděli.

Strana 201: Srv. Seelisko, Vejkladové, 1774, 181, o Družebné neděli; o témž podrobnou literaturu viz Č. Zíbrt, Stč. výr. ob. V Praze, 1889, 50 ad.; J. Hanuš, Báj. kal., O Družebné neděli jako o srbské neděli „Družičalo“.

Strana 201: družbanec = koláč na Družebnou neděli viz Staré letopisy, 342; též Slovník Rozkoch., Hanka 90. Medlín, Postila, 1796, 1. 210, zkomolený výklad pojmenování Družebné neděle; P. Brandl, Glossarium, 1876, 452, v Libochovicích vodily v čtvrtou neděli postní *družky* zvolenou královnu a proto prý se neděle ta jmenuje „Družná nebo Družebná“; V. Krolmus v ČL VI, o družbancích na Berounsku.

Strana 203: Srv. J. Baar, ČL II, 194, o čtvrté neděli postní na Chodsku, jež se tam nazývá „chudá hůrka“.

„pálenec“ = pokrm podobný pučálce, připravovaný na Chodsku čtvrtou neděli postní.

Vojtěch Štětina v ČL II, 193, o pučálce na Družebnou neděli v okolí Nepomuka; Družebná neděle na Hořicku viz Národopisný sborník okresu hořického. V Hořicích, 1895, 151, 180.

Iudica, pátá neděle postní nazývá se v jižních Čechách „Černá“ neděle, viz Petr Valenta v ČL II, 472.

Strana 204: Vynášení smrti r. 1615 v Podskalí v Praze srv. Adam Rosacius, Oratio panegyrica de Boemiae reviviscentia, Pragae, 1615, 53; srv. Ant. Truhlář v ČL V, 584.

Strana 205: Jan Auban Bohemus, Obyčeje, práva, řády anebo zvyklosti všech národů. Vydal Jan Mirotický. V Olomouci, 1579, srv. o vynášení smrti v zemi „frankolandské“.

V XVI. století vzniklo mínění, že vynášení smrti je polský obyčej. Srv. Václav Hájek z Libočan, Kronika česká. Podle originálu z roku 1541 vydal Václav Flajšhans. V Praze, 1918–1929, viz o vynášení smrti k roku 965.

Strana 206: Výklad polských letopisců o vynášení smrti přejímá Daniel Adam z Veleslavína, Kalendář historický, 1578, 1590.

Podobně vykládá o vynášení smrti Martin Philadelphus Zámorský ve své Postile r. 1602.

Popěvek zpívaný na Smrtnou neděli „Již nesem smrt ze vsi...“ po prvé zapsal Simeon Partlicius v Hospodářském kalendáři každoročním, vyd. 1617.

Strana 207: O vynášení smrti zmiňuje se farář od sv. Vojtěcha v Praze, Bolelucký, ve spise Rosa bohemica, 1668 a zapisuje píseň „Smrt nesem z města, léto do města...“

Podobně o obřadu vynášení smrti viz Jan Jiří Středovský (1679–1713), Sacra Moraviae historica, 1710, 536, 537.

Strana 208: Srv. Heřman Agapit Gallaš, Muza moravská, 1813, 371, 372. Píseň pro chudá děvčata na Smrtnou neděli.

Strana 209: Neděle Smrtná na Vysokomýtsku viz A. V. Šembera, Vysoké Mýto. V Olomouci, 1845, 21.

Jak se strojila Smrt v Hor. Rybnících nad Náchodem srv. J. K. Hraše, ČL V, 1896, 184.

Strana 210–212: O vynášení smrti srv. v ČL II.

Strana 213: O topení smrti na Smrtnou neděli na Mladoboleslavsku viz B. Hoblová v ČL XIII, 274.

Strana 213–215: Srv. Č. Zíbrt v ČL II, 465–7, Smrtná neděle.

Strana 216: Srv. Frant. Sušil, Mor. nár. písně. V Brně, 1860, 768 a d.

Strana 219: Srv. Frant. Bartoš, Naše děti. V Brně 1888, 281, o Smrtné neděli; srv. Zvyky, písně a tance lidu moravského. V Brně, 1894.

pagačky = koláčky, malé placky, obyčejně z ječné mouky.

Strana 222: Srv. Mat. Václavek, Mor. Val. 1, 1894, 77 ad., na Smrtnou neděli na Valašsku. Jan Vyhliďal, Rok na Hané. V Olomouci, 1906, 29 a d., vynášení smrti na Hané; srv. Č. Zíbrt v ČL II, 464 a d.

Strana 224–230: Srv. V Prasek, Vlastivěda slezská I. V Opavě, 1888, 161, na Smrtnou neděli vynášeli ve Slezsku Mařenu, Mařocha čili Smrďucha; srv. Jan Vyhliďal v ČL X, 242, slezské děti o Smrtné neděli.

Strana 231: Srv. Č. Zíbrt v ČL II, 164 a d., o vynášení Smrti na Slovensku.

Strana 232–233: Květná neděle srv. v ČL XVIII, 333; tamtéž Jan Zítek, 339, „berany“ na Květnou neděli.

Strana, 234: Srv. Jan Tykač v ČL XIV, 277, o „chození s lístky“ na Květnou neděli. Srv. jiný starší rukopis z r. 1612 v ČL XIX, jež otiskl Emil Horský (pseud. Zíbrtův).

Strana 235: Viz podrobně Ferd. Menčík, Velikonoční hry. V Holešově, 1895. Srv. J. Hanuš, Die lateinisch-böhm. Osterspiele des 14.–15. Jahrhunderts, Prag, 1863; J. Svátek, ČČM, 1860, 336 a d.; J. Máchal, Stč. skladby dramatické původu liturgického. V Praze, 1908. Srv. též Jos. Truhlář, O stč. dramatech velikonočních, ČČM 1891, I a d.

Srv. Zikm. Winter, Život církevní v Čechách II. V Praze, 1896, 865; týž v Zlaté Praze, IX, 233 a d. O veliké noci v staré Praze.

Strana 236: Srv. ČL VII, 1898, 227, o honění Jidáše.

Al. V. Šembera, Vysoké Mýto. V Olomouci, 1845, 22, o honění Jidáše.

Strana 239–240: Co jsou hrklávky, klapačky, valchy, tragače viz Fr. Bartoš, Naše děti. V Brně, 1888, 299.

Strana 241–244: Srv. Jan Vyhliďal, Rok na Hané. V Olomouci, 1906, 40, 45. Srv. Al. Bouda, ČLV, 584, o „vynášení Pambička“ na Moravě a Ježiškovy matičky.

Strana 244: O velikonočním smíchů byly vydány samostatné studie. Viz např.: God. Wegner praes., resp. E. F. Kesselring, Disputatio de risu paschali, oratorem sacrum... minime decentem, Regom., 1705. Srv. I. G. Beil, De causis risus paschalis, Lipsko 1847. Srv. též Č. Zíbrt, Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku. Rozpr. Akademie věd a umění I. tř., roč. III, čís. 2, 1894, 28–9.

Strana 245: Jan Soukup, ČL V, 67, o kraslicích.

Strana 247: Srv. J. F. Hruška, ČL VI, 346, o barvení vajec na Chodsku; viz v ČL XIV, 424, o kraslicích.

O pomlázce rýsované, malované, okrašlované a barvené viz v ČL VII, 364.

Strana 249–250: Srv. J. Klvaňa, ČL II, 489 malovaná vejce; tamtéž, V, 429, o kraslicích.

Vlasta Pittnerová, ČL IV, 515; srv. Č. Zíbrt, ČL V, 214, malování kraslic.

- Strana 253:* O malování vajec na Valašsku srv. Mat. Václavek, Mor. Valašsko I, 81; týž ČL II, 610. Pomlázka, mrskačka a oblevačka srv. ČL XVIII, 330.
- Strana 253:* „Šmerkust“ srv. A. V. Šembera, Vysoké Mýto. V Holomouci, 1845, 22.
- Strana 254:* Srv. B. Hoblová, ČL XIII, 277, Pondělí velikonoční na Boleslavsku. J. F. Hruška, ČL VI, 136, o darování červeného vejce na Chodsku.
- Strana 256:* Srv. T. Planský, ČL IV, 323. O Velikonocích či o červených vejcích“ na Budějovicku.
- Strana 257:* Fr. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 42, „Červené“ pondělí na Moravě.
- Strana 258:* Mat. Václavek, Mor. Valašsko I. Ve Vsetíně, 1894, 80; srv. ČL II, 610, „Šmigrúst“ na Valašsku; ČL VII, 75, oblévačka je prastarý obyčej lidový. O slezské oblévačce srv. V. Prasek, Vlastivěda slezská I. V Opavě, 1888, 168 a d.
- Strana 259:* Srv. Jar. Mácha, ČL II, 603, o velikonočních hrách s vejci na Písecku; o témž na Budějovicku srv. T. Planský, ČL IV, 1895, 324; srv. v ČL II, 602 a 701.
- Strana 261:* Srv. J. F. Hruška v ČL VI, 316, o „poukování“ na Chodsku. J. Soukup v ČL V, 72 hry s vejci; o témž O. Pisch v ČL XII, 317; o témž na Moravě srv. Jan Vyhlídal, Rok na Hané. Otisk z Vlasti XXI a XXII. V Olomouci, 1906, 47 a d.
- Strana 262:* O rodičování mezi chasou viz J. F. Hruška v ČL VI, 131; o koulení velikonočních vajec viz Al. V. Šembera, Vysoké Mýto. V Olomouci, 1845, 23.
- Strana 263:* Srv. Jos. V. Král v ČL XVII, 392, „koulení vajec“ ve Vamberku.
- Strana 263:* Zikmund Winter, Život a učení na partikulárních školách. V Praze, 1901, 262, dějiny obchůzek školáckých dosvědčují, že i „pomlázka“ byla součástí učitelských příjmů. O dětské pomlázce viz K. J. Erben, Prostonár. č. p. a ř. V Praze, 1863. Nové vyd. péčí J. Horáka 1937, ELK, str. 58–60.
- Strana 264:* Srv. V. Krolmus, Stč. pověsti II, 582, pomlázková koleda „Dej Bůh štěstí tomu domu“.
- Srv. J. Vycpálek v ČL XIII, 319, „Já jsem malej koledníček, tetičko!“
- Srv. Jan Košťál v ČL II, 699, „mrskaný pondělek“ na Novobydžovsku.
- Viz Frant. Bartoš, Naše děti. V Brně 1888, 302, pondělí velikonoční na Moravě „červené pondělí“.
- Strana 265:* J. Cvrček, v ČL XIV, 341, šlaháčka, na Moravském Slovensku Fr. Bartoš; srv., Zvyky, písně a tance lidu moravského. V Brně, 1894; srv. Jan Vyhlídal, Rok na Hané. Otisk z Vlasti XXI a XXII. V Olomouci, 1906, 46, mrskut na Hané; srv. Josef Kubín, v ČL XVII, 190 a 366, dynovačky a litovačky kladských Čechů.
- Strana 268:* Zábavky dětské o Velikonocích popisuje V. Prasek, Vlastivěda slezská I, 1888, 160; srv. Jan Vyhlídal, Naše Slezsko, 1903, 348.

IV. LETNICE

- Strana 273:* Srv. Beneš Metod Kulda, čas. Mat. Mor. II, 196, o stavění májů a zábavy o letnicích.
- Strana 274:* Srv. slezskou zkazku, proč se strkají do parchanů – plotů v noci filipojakubské ha-luze, Jan Vyhlídal, Čechové v Pruském Slezsku. V Kroměříži, 1900, 45. Co znamenají máje, viz Jos. Hanuš, Bájeslovný kalendář, 1860, 145.
- Strana 275:* O stavění májů srv. Mat. Václavek, Moravské Valašsko I, 1894, 81. O původu májů o hodech na Moravě viz P. Lad. Ulipský, Světozor, 1872, 543. O úctě stromů viz Mannhardt, Baumkultus; srv. Primus Sobotka, Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, obřadech. V Praze, 1879, 106, „březová máje je představitelkou jarní bohyně“.
- Jan Máchal, Slovanské bájesloví. V Praze, 1891, 199, o májích; týž, Ottův Slovník naučný, sv. XVI., 617.
- Strana 276:* Srv. F. V. Vykoukal, Z časů dávných i našich. V Praze, 1893, 204; týž, Rok v slavnostech našeho lidu. V Praze, 1901, 178, o májích a zvycích pojících se k Smrtné neděli.

O stáří májů srv. Ferdinand Tadra, ČL XI, 416 (otisk latinský původní doklad o nejstarším „máji“ z roku 1422), srv. Tadrova Soudní akta konsistoře pražské z roku 1422. V Praze, 1901.

Srv. Jan Mirotický v knize Aubana-Bohema, Obyčeje, práva, řády aneb zvyklosti všech národů. V Olomouci, 1579, list Aa 4, lidové zvyky o letnicích.

O „truchlivém“ stromu májovém viz Pavel Axlar, Nábožný vůdce do města Jeruzaléma. 1720, 188.

Strana 277: Praha se zelenala na sv. Filipa a Jakuba. Srv. Fabián Veselý, Kázání na svátky přes celý rok (s lat. názvem vyd. 1724), potom v Praze, 1730, II, 339, obrazné kázání o májích.

Strana 278: Za postavení máje dávána peněžitá odměna, viz J. Sedláček, ČL XX, 378.

Vitání prvního máje v Náchodě, srv. J. Hraše, ČL XI, 367.

Blatenská obec dávala „majálné“. Podrobnosti z archivu v Blatné a v Rožmitále viz P. J. Hille, ČL XIII, 290.

Strana 279: Stavění májů zakazováno. Viz Sammlung aller Verordnungen, 1787, I, 6, č. 3; srv. Jan Tiray, Dějiny Velké Byteše. 1888, II, 167; o témž Barvíř, Děje Chocně. 1886, 88.

O slavení májů srv. Paměti Jana Jeníka z Bratřic.

Strana 280: V. Krolmus, Staročeské pověsti, 1845 a 1851, líčí slavení májů v Čechách.

Strana 284: Božena Němcová obšírně popisuje májové obřady na Chodsku v Pohorské vesnici.

Strana 286: Jakub Škarda podal nejstarší zevrubný popis slavení májů na Plzeňsku, viz Pražské noviny, 1850; týž Svatební obyčeje z okolí plzeňského. V Praze, 1894, 62.

Strana 288: biřic = z ital. birro = dráb, pochop.

Strana 289: Umělá píseň zlidovělá o stavění májů z 1. pol. 19. stol. viz V. Krolmus, II, 3, 511.

Strana 289: Píseň „Panenka hezká je“ srv. v ČL III, 342.

V. Štein-Táborský o stavění májů na Horažďovicku.

Strana 291: Fr. Hruška v ČL VI, 346, o kraslicích na chodských májích.

V. Charvát o porážení májů v jihočeských dědinách, viz Matice lidu, roč. 32, 1898.

Strana 295: O májích na Novobydžovsku srv. Jos. Košťál, ČL VIII, 388.

Strana 296: Jos. Šimák v ČL VII, 75, o májích, aneb „bálu holek na Turnovsku“.

Strana 297: O „zavrtávání do máje“ srv. J. Hille, ČL XV, 397; srv. Fr. Homolka, ČL XVII, 351.

O hastroši na máji viz Vl. J. Charvát, Matice lidu, roč. 32. V Praze, 1898, 97.

O májích a zábavě s hastrošem-panákem na máji viz V. Krolmus, Staročeské pověsti III, 1851.

Strana 298: Srv. Frant. Sušil, Moravské nár. písně. Nové vydání péčí Roberta Smetany a Bedřicha Václavka. V Praze, 1941, str. 642 a d., o májkách. Viz Píseň od Brna z Bosonoh: Bosonoská mája tenká, aj, viděl sem jo ze Špimberka... B. M. Kulda v ČMM 1870, 196, o stavění májů v noci před sv. Filipem a Jakubem.

Strana 299: Srv. F. S. Steyskal-Lažanský, Světozor, 1872, 319 a d., o májích na jarní hody.

Strana 300–301: P. Lad. Ulipský, Světozor, 1872, 543, o stavění májů na Moravě.

Frant. Bartoš, Národní písně moravské. V Praze, 1901, II, str. 811 a d., písně na hody, I, str. 565 a d. písně králenké; týž, Lid a národ II, 1885, 75, popis tance.

„zavádka“ = zavádění k tanci.

Srv. Fr. Bartoš, Moravští kopaničáři, Lid a národ II, 1885, 149.

Strana 304: Jan Herben o slavení májů („Staré hody moravské“), viz Zlatá Praha, 1885, 683.

Strana 307: Mat. Václavek, Mor. Valašsko I, 1894, 81, o májích na Moravském Valašsku.

četyna, četinka, četini = ščetinka = chvojí, jehličí.

M. Zeman, Slavnosti a obyčeje lid. z Moravy na Národopisné výstavě, 1895. Tam i nápěvy.

Strana 309: Augusta Šebestová, Lidské dokumenty. V Olomouci, 1900, 69 a d., 240, srv. o stavění májů v jihomoravských dědinách. Nově vydala Pavla Antoňová. V Praze, 1947, u Fr. Borového.

Strana 313: Josef Veselý, ČMMZ III, 1903, o májích ve Staré Říši na Moravě.

Strana 314: Stavění májů na Hané srv. Jan Vyhliďal, Rok na Haně. V Olomouci, 1906, 48.

Alois Mrštík o stavění májů na Moravě v Roku na vsi, I.

Strana 321: „Slovácký rok“ v Kyjově r. 1922 (Jaroš Hudeček), srv. Č. Zíbrt, Slovácké tance a obyčeje v Praze. Odpol. Nár. politika, 1922, čís. 300.

Strana 322: Lub. Niederle, Mor. Slovensko, II. část, 2, 1922, str. 773 a 781, Zvyky a obyčeje od Lub. Niederla a Karla Chotka.

Strana 323: „Králova hra“ v Močedníku byla provozována r. 1892, viz F. V. Vykoukal, Rok v starodávnych slavnostech našeho lidu. V Praze, 1901,173; srv. Václav Krolmus, Stč. pověsti. V Praze, 1851.

Z Prácheňska o vyvolávání krále uveřejnil zprávu Jan Štěpán, Pozůstatky rusadelních svátků v Čechách v ČČM, 1835, 184.

Strana 325: Hra na krále a králku byla všeobecně rozšířena po Čechách. Viz Václav Krolmus, Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry, obyčeje a nápěvy. V Praze, 1851.

Strana 330: brumlák = rakouský měděný peníz; stál dvě grešle a grešle tři vídeňské.

Strana 340: Hra na království o svatodušních svátcích bývala každoročně provozována v Hradci Králové. Viz V. S. Ponec, ČL II, 1893,117.

Strana 341: Srv. Otakar Srdínko, Svobodné Dvory. V Praze, 1897, 51, hra „na království“ nebo hra „na krále“ byla prováděna v Svobodných Dvorech. Srv. Jos. Košťál, Dětský věk. 1892, 209.

Slavnost králova na Plzeňsku srv. V. Hauer, ČL II, 1893, 119.

Strana 342: Nápěvy k písním „Matoušů lípa, pod ní je kolíbka...“ viz v ČL II, 120.

Zábava „s králem“ o letnicích na Domažlicku srv. J. Čadek, ČL II, 124.

Strana 343: Na Chodsku vozili o letnicích „lenocha“, srv. v ČL X, 445.

Strana 344: Na Tábořsku a Soběslavsku slavili „krále“. Viz o tom Fr. Lískovec, ČL VIII, 291.

Strana 345: Vyvolávání o letnicích v Roušíně na Krumlovsku srv. Planský v ČL II, 126.

Strana 346: O jízdě králů na Moravě srv. Frant. Sušil, Moravské národní písně. V Brně, 1860, 760.

Strana 349: Srv. Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči 1892, 47, obřad s letničným králem na Moravském Slovensku.

Strana 350: V Záhoří obřad s králem srv. Frant. Příkryl, Záhoří, II, 61.

Strana 351: O národním zvyku s letničným králem viz Hvězda. V Olomouci, 1862, č. 14,167.

Jak honili krále na Hané srv. Jan Vyhliďal, Rok na Hané. Otisk z Vlasti XXI a XXII. V Olomouci, 1906, 50.

Strana 352: Srv. M. Beňa, ČL II, 116; A. Březina o honění krále srv. v Selském archivu I. V Olomouci, 1902, 79. Srv. tamtéž str. 64 o honění krále v Brodku u Přerova.

Strana 353: O rusadelních králích srv. Křištof Chorvát, ČL V, 279.

O královničkách, králenkách a králkách srv. L. Bakešová, Královničky, Obzor, 1889; Vlasta Havelková, Královničky, Časopis vlasteneckého muzea olomúckého, 1889, 12.

Královničky, Staré národní tance, obřadní zpěvy. Sebral a podle Sušila sestavil Fr. Bakeš. V Brně, 1889.

Návod k národnímu a obřadnímu tanci „královničky“ sestavila Lucie Bakešová. V Praze, 1889; táž, Králenky a jich tance. Výstavka v Troubsku, str. 36 a d.; táž, Královničky troubské.

Písně lidu v Troubsku. V Brně, 1894, 53, písně králenké. (Sebral M. Kocman.)

Srv. Č. Zíbrt, Jak se kdy v Čechách tancovalo. V Praze, 1895, 367.

Královničky troubské. (L. Bakešová, K. Sojka, M. Kocman.)

Píseň „Královno milá, král tebe volá“ viz J. Klvaňa, ČL VIII, 112.

Strana 355: Frant. Sušil, Moravské národní písně. V Brně. 1860, 755, 760.

Frant. Bartoš, Naše děti. V Brně. 1888, 306; nové vydání z r. 1949, str. 339 a d. Letnice.

Strana 356: Na Hané se říkalo: „Chodily s králkou...“ viz Jan Vyhliďal, Rok na Hané. V Olomouci, 1906, 57.

Strana 357: Písně králenké „Neseme, neseme májíček“ srv. Fr. Bakeš, Královničky. V Brně, 1889, 3.

„Vyletěl sokol na zelený bor“ srv. F. Bakeš, Královničky, str. 3. Poněkud odchylný text má Frant. Sušil, Moravské národní písně. V Brně, 1860, 755. V novém vydání z roku 1941, str. 683, ná-
pěv 2259 od Brna a 2260 nápěv od Příbora.

„Máme králku chromú“ srv. F. Bakeš, Královničky. V Brně, 1889, str. 4.

„Hajsa, hajsa, má králenko, hajsa“ srv. F. Bakeš, Královničky, str. 4. Srv. Frant. Sušil, Moravské národní písně. V novém vydání z roku 1941, str. 685, ná-
pěv 2261 a 2262.

„A co ten král za královnu dostal“ srv. F. Bakeš, Královničky, str. 5; srv. Frant. Sušil, Moravské národní písně, 1941, čís. 2265.

Strana 358: „Cib, cib, cibulenká“ srv. Fr. Bartoš, Národní písně moravské. V Praze, 1901, 566 a 567 s ná-
pěvem.

Z obchůzky královniček v Troubsku srv. L. Bakešová, K. Sojka, M. Kocman, Královničky troubské. Slavnosti a obyčeje lidové z Moravy. V Praze, 1895, str. 85: „Cim, cim, cimbalenky“. Píseň „Šo-
hajova mladá žena“. Píseň „Pojedem do mlýna, štyrema vranýma“, srv. F. Bakeš, Královničky, str. 6.

Píseň „Naše královna bosa chodí“. Poněkud odchylný text Frant. Sušil, Moravské národní písně. Nové vyd. z r. 1941, str. 688, ná-
pěv čís. 2274.

Strana 359: Srv. Frant. Sušil, Moravské nár. písně. Nové vyd. z r. 1941 str. 688, ná-
pěv 2273, píseň „Chodí králka, chodí král“.

Strana 360: Návod ke „královničkám“ sestavila L. Bakešová, Návod k národnímu a obřadnímu tanci „Královničky“. V Praze, 1889, str. 5.

stříletí „ku ptáku“ či do ptáka nebo na ptáka.

Strana 361: Viz podrobnosti Josef Svátek, Staročeské střílení ku ptáku. Hlas národa, Ned. listy, 1886, 13. června; Čeněk Zíbrt, Staročeské výroční obyčeje. V Praze, 1889, 118–122; Zikmund Winter, Střelci v parkáně. Kulturní obraz českých měst I, 1890, 233; týž, Zlatá Praha, 1910; Č. Zíbrt, Staročeská zábava střelba ku ptáku, viz Světozor, 1895, 395; týž ČL VI, 97; Josef Šimek, O rytířské kratochvíli „střílení ku ptáku“ na Horách Kutných. V Kutné Hoře, 1897, 142.

Kutná Hora v XV. a XVI. století; Josef Braun, „O ptačím království“ ve sbírce „Z těžkých hodin“, Zikmund Winter, Mistr Kampanus. V Praze, 1909.

Strana 362: Střelba ku ptáku, v podobě holubice považována za urážku sv. Ducha; viz J. Cvrček, ČL VI, 129.

hašplíř = dělník zaměstnaný u rumpálu vytahováním rudy nebo uhlí apod.

úředník mince = úředník mincovny v Kutné Hoře.

hutník = zaměstnanec huti.

Lékař Guarinoni z doby Rudolfa II. neschvaloval zábavu střílení ku ptáku, viz Zikmund Winter, Kulturní obraz měst českých I, 1890, 233; týž, Zlatá Praha, 1910.

Strana 364: Slavnostní střelba kušemi ku ptáku o letnicích. Viz Č. Zíbrt, ČL VI, 1897, 168.

pinta je míra tekutin = 4 žejdlíkům. Slovo vzniklo asi z lat. pincta, franc. zní pinte, špaň., portug. pinta, angl. pint. Pinta piva stála v Černém Kostelci r. 1677 čtyři krejčary a 3 peníze. Viz Aug. Sedláček, Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách. V Praze, 1923.

Strana 365: luk = ruční střílná zbraň, z níž se vymršťují střely (šípy) povolením napjaté šňůry, o níž je střela opřena.

lučiti = střílet, stříletí z luku. Např. J. V. Sládek píše: „Rozmazlený synek láme střely, povídá, že nebude již lučiti.“ Viz Příruční slovník jazyka českého II K–M, 1937–1938. O střílení z lučiště srv. Václav Krolmus, Staročeské pověsti. V Praze, 1845.

V. OBŽÍNKY

Strana 369: „helekání“ = „hlásání“, dorozumívání žneček.

Strana 371: Srv. K. J. Erben, Prostonár. čes. písně a říkadla. V Praze, 1864. Nově vydal Jiří Horák. V Praze, 1937, str. 76–77 Obžínkové písně.

„Hospodářovi“, ná-
pěv 537;

„Brousilovi“, nápěv 685;

„Šafářovi“, nápěv 537.

Strana 372: „Mládenci“, nápěv 537;

„Panně“, nápěv 685;

„Příchozímu“, nápěv 326;

„Žnecká“, nápěv 68.

Strana 373: Srv. Frant. Lego, ČL VI, 527. Podle záznamu děkana J. Hanouska v Pamětní knize fary v Sedlčanech, viz o obžinkách.

Strana 375: Srv. Frant. Sušil, Moravské národní písně. V Brně, 1860, 554. Nové vydání péčí Roberta Smetany a Bedřicha Václavka. Písně ženců, str. 491–493, čís. 1561–1571 s nápěvy a označením místa zápisu.

Z Myšího od Příbora: [:Ai, žali ženci, žali rež:],

čís. 1562 z Polešovic: „Ach, žito zelené jak tráva“,

čís. 1563 z Vizovic: „Ke koncu, záhonku, ke koncu“.

Strana 375–378: čís. 1564 od Příbora: „Paně Bože, pomahaj“,

čís. 1565 z Jankovic: „Pane náš, pane náš“,

čís. 1566 od Brna: „Holianské pastocha“,

čís. 1567 z Kašavy: „Už sme sežali“,

čís. 1568 od Klobouk u Brna: „Žaj, srpečku, žaj“,

čís. 1569 z Nového Hrozenkova: „Zažínaj“,

čís. 1570 z Jankovic: „Žala sem já, žala“,

čís. 1571 (nápěv 753 [1589]) z Buchlovic: „Žněte, žněte, dobře zažinejte“ (v této žnecké písni zpívá se také místo peče se vám „komár“ na roženci „jelen“ nebo „husa“)

Srv. Frant. Bartoš, Národní písně moravské. V Praze, 1901, str. 514 a d., žňové písně.

Z Líšně: Jož sem se dožala, Žaj, srpečko, žaj,

z Líšně: Nebodo *na kozi*,

z Líšně: Až to kozo doženem,

z Líšně: Mý zlatý slonečko,

ze Žďárce: Náš hospodář hodné dvořák,

z uherské strany: Ja veru, pane náš,

oldomáš, aldamáš i odomáš = litkup, žňová hostina,

z Biskupic: Pane náš, pane náš,

z Vlčnova: Aldamáš, aldamáš,

z Víškovce u St. Hrozenkova: Tá naša gazdzina,

z Ořechova: Naša pani hodná pani.

Strana 378: Srv. J. Kollár, Narodnie zpievanky. V Budíně, 1834, 299, slovenští ženci opěvovali žatvu svými rázovitými písněmi. Stejně jako v Čechách vysmívají se loudavému, co zůstává pozadu „na chvoští“.

Strana 382: 0 zvyku „vázat“ mimojdoucí a dostat za to vázaného srv. Č. Zíbrt, Zážinek, Nár. listy, 1909, čís. 199.

Ríkadla při „vázání“ srv. Alois Dostál, ČL VI, 118; srv. Národní politika, 1896, čís. 204.

O ukončení sklizně a zábavě obžinkové viz Primus Sobotka, Rostlinstvo. V Praze, 1879, 60; podrobně srv. Č. Zíbrt, Staročeské výr. obyčeje. V Praze, 1889, 160.

Strana 33: Václav Hanka, O manželství, viz Starobylá skládání, str. 140, při najímání služby zamlouvají si už napřed „dobré obžinky“.

Bohumír Hynek Bilovský, Coelum vivum, Nebe svatosvaté, 1724, 28, jak se slavily „ožinky“.

Václav Dobřenský Černomostský, Discursus sphaerographici continuatio IV. V Litomyšli, 1669, I. J 3, o zpěvu při žních a zvyku ozdobovat se obilnými věnci.

O korunovaci Leopolda II. r. 1791 a Františka I. 1792, lidová veselice v dnešní Bubenči v Praze, viz skladbu „Děvče s růžovým věncem“ ze vsi Ovence na ožinky JMstem Františkovi a Marii

Terezii... V Praze 1792; srv. Beschreibung des Aernte- und Rosenfestes, welches in Gegenwart S. M. Franz I. und Marien Theresiens, Königs und Königin von Böhmen, durch die Landesstände veranstaltet vom dem im Parke Bubentsch bei Prag versammelten böhm. Landvolke den 12ten August 1792 gefeiert wurde. Prag, 1792; srv. Königskrönung in Prag im Jahre 1792. Prag, 1792, str. 276 a d. srv. Tagebuch der böhm. Königskrönung im Jahre 1792. Prag, str. 201–206; popis slavnosti viz Jan Rulík, Kalendář historický, 1797–1810, I, 181.

Strana 384: Srv. F. B. Mikovec, Lumír V, 1, str. 306; srv. Jindřich Skopec, Paměti Františka J. Vaváka z let 1770–1806. Praha, vyd. Dědictví Svatojanské.

Strana 386: Jan Jeník z Bratřic, Paměti. Rukopis v knihovně Národního muzea v Praze, Bohemica V, str. 414, připojuje satirickou skladbu na „obžínky“ v Bubenči; srv. Č. Zíbrt, Jak se kdy v Čechách tancovalo. V Praze, 1895; srv. Burian, Lumír I, 1862, 61.

Strana 387: Srv. Květy 1836, 311; srv. Č. Zíbrt, Svatební a obžínkový průvod z prácheňského kraje r. 1836 viz ČL III, 311; srv. ČL XIX, 156.

Strana 388: Al. V. Šembera, Vysoké Mýto. V Olomouci, 1845, 23, podává zprávu o obžínkách; Václav Krolmus, Z netištěných zápisků Krolmusových v ČL VI, v Praze 1897, str. 167 a d., popisuje obžínky v Chrástanech; slavnost obžínkovou popisuje Božena Němcová v Babičce, viz Vlach, ČČM 1888, 358.

O posledním, či dožínkovém snopu srv. Primus Sobotka, Rostlinstvo. V Praze, 1879, 62.

Strana 389: Srv. Karel Jaromír Erben, Prostonár. české písně a říkadla. Nově vydal Jiří Horák. V Praze, 1937, ELK, Přípitek z Prácheňska, nápěv 563; Píseň obžínková, nápěv 109.

Ferdinand Menčík, Světozor XIV. V Praze, 1880, 367, ve druhé polovici XIX. století se slavily obžínky všude hlučně.

Strana 390: Píseň žnecká „Šla Verona na zeleno“ a další popis obžinek v Rovečném, viz Frant. Kovář, Ruch VI, 1884, 434.

Strana 393: Obžínky ve Vlachově Březi a v Soběkurách viz Zpráva Společnosti přátel starožitností českých. V Praze, 1890, 42 a d.

Strana 396–397: Obžínky v Kácově a žnecké popěvky srv. Julie Vlasáková, ČL XII, 1903, 470.

Strana 398: Popěvky z Karlova u Spáleného Poříčí srv. Č. Zíbrt, Pivo v písních III, 361. V Praze, 1910.

Strana 399: Obžínky ve Svobodných Dvorech srv. Otakar Srdínko, Svobodné Dvory. V Praze, 1897, 54.

Strana 401: Dožínky na Moravě srv. Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 54.

Valašské obžínky srv. Matouš Václavek. Slovenský sborník IV, 1885, 337; týž, Moravské Valašsko. Ve Vsetíně, 1894, 85.

Strana 404: „Dožatá“ na Valašsku viz J. Válek v ČL IV, 16. Tam i nápěvy žneckých písní.

Strana 407: Srv. Jos. Hefman Agapit Gallaš, Spis o Valaších. Rukopis v knihovně Národního muzea v Praze. Viz ČL XV, text i obrázky. Otiskl Karel Kadlec.

Srv. P. A. Příbyl a Josef Válek, Slavnosti a obyčeje lidové z Moravy. V Praze, 1895, 24.

Strana 411: Dožatá na Domažlicku, srv. ČL XVII, 335; srv. Záhorská kronika III, 89.

Strana 412: Jan Vyhliďal, Rok na Hané. Otisk z Vlasti XXI a XXII. V Olomouci, 1906, 85, o „dožaté“ na Hané.

Strana 415: Žnivý obid, žnivuvka ve Slezsku, srv. Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. V Praze, 1903, 322, srv. V. Prasek, Vlastivěda slezská I. 1888, 173.

O slavení žnivuvky ve východním Slezsku viz J. Vluka v ČL V, 38.

Strana 417: Srv. Jan Kollár, Národné zpievanky. I. V Budíně, 1834, 307: Obžínkové písně na Slovensku.

Strana 419: Srv. Boh. Franěk v ČL XIII, 182, Chmelové ožínky na Rakovnicku.

Sto let práce I, II. V Praze, 1893, 317, o slavení „dočesné“.

VI. PODZIM

Strana 425: Sr. Č. Zíbrt, Stč. výr. obyčeje. V Praze, 1889, str. 179–186, o sv. Martině.

Řeznické cechy vymezovaly, jak dlouho okolo sv. Martina mají být husy prodávány: „Item, co se prodávání husi dotejče, ty aby prodávány byly od husacek od sv. Václava až po sv. Martině tejden a déle nic.“ Sr. List cechu řezn. v Kroměříži, r. 1535. Kroměřížské listy, 1887, čís. 56.

„Item ti, jenž husy bíjí, mají teprv ten pondělek po sv. Sixtu počínati husy bítí... a dvě neděle po sv. Martinu zase přestati.“ Sr. Řád cechu řezn. ve Znojmě, r. 1610, viz Lumír, 1853, 526.

„Co se bítí husí na městě dotýče, poněvadž se tím nemalá škoda v řeznickém řemesle děje a to se při jiných městech zachovává, že se nebíjí před sv. Václavem, než od Václava až do sv. Martina, pročež kdo by se jináče toho před tím časem dopustil, aby jim s vůlí vrchnosti (husy) brány a do špitálu dány byly.“ Viz V. Prasek, Paměti města Napajedel, 1881, 108.

Zuzana Černínová si postyskuje, že *sama* jedla svatomartinskou husu. Sr. Dvorský, Korepondence: „Můj nejmilejší Heřman je u p. syna na Pacově. Prosil mě pan syn, abych ho odpustila k němu na svatomartinskou hus. Já jen tak *sama* musím jísti *husičku svatomartinskou*, když, mé nejmilejší dítě, žádný se mnou nyní nejste; nepochybně kde jsi koliv jedl husičku, že jsi také na mne, svou upřímnou matku, vzpomenu.“

Strana 426: Sr. Fabián Veselý, Kázání na svátky přes celý rok, 1729, o sv. Martině husu jídal lid i pání. „Gaudia Martini facit anser et amphora vini, Radost Martina jest hus a džbán vína.“

Kněz F. Veselý se mýlil, co se týče vyobrazení sv. Martina. Sr. Matěj Václav Šteyer čili Štýr, Postila katolická (1691 a znovu popáté r. 1719), kde vyobrazen sv. Martin jako biskup s berlou a vedle něho vysvětlitelný odznak – *husa!*

Mylný výklad, že obyčej na sv. Martina je památkou Mistra Jana Husi, srv. Selský archiv III, 121; o pečivu na den sv. Martina srv. J. Petrák v ČL X, 290.

Staročeský Cisiojan z r. 1656 rýmuje o martinské hostině. Viz Pojednání Král. české společnosti nauk 1860, 58.

Strana 427: Koledy na sv. Martina srv. Zdeněk Nejedly, ČL XIII. Bujnosti chasy na den sv. Martina viz Lumír, 1851, II, 452, 454.

Strana 429: O svatomartinské sýpce viz M. Kozák, ČL V, 137; o sýpce martinské na Moravě viz Josef Dufek, Naše Horácko. Ve Velkém Meziříčí, 1893, 330.

Strana 430: „sépka pro pastýře, hotaře...“ viz Jan Vyhliďal, Rok na Hané. Otisk z Vlasti XXI a XXII. V Olomouci, 1906.

Strana 431: O sýpce na Hané viz O. Fisch, ČL IX, 238; týž sestavil obrázek v úpravě divadelní hry.

„šinkhóz“ = Schenkhaus, výčep.

Strana 432: réž = žito.

Strana 437: „žeravči“ sósedi = sousedé ze Žeravic u Přerova.

Strana 440: Sr. o Cecilce Poštovské noviny z r. 1722, 31. ledna: „Císařští dvorští muzikanti minulou středu svátek své patronky sv. panny Cecilie v kostele při pěkné kumštovné muzice světili.“ Podle účtů města Unhoště r. 1792 „dáno hudebníkům o slavnosti sv. Cecilie 2 zl. 30 kr.“ srv. F. Melichar, Monografie města Unhoště, 1888, str. 178. Viz též Č. Zíbrt, Mozartův přítel a životopisec prof. Frant. Němeček, protektor muzikantské společnosti v Sadské 1818, Květy XXXII, kniha LXIV, str. 505, 617; týž, Řády a práva starodávných pijanských cechů a družstev kratochvilných v zemích českých. V Praze, 1910; srv. Jos. Zábrodský, Paměti Cecilské hudební jednoty v Ústí nad Orlicí. V Praze, str. 233.

Píseň o Cecilce viz Karel Procházka v ČL XII, 204; text Procházkův doplnil Jan Růžička, učitel v Mrákotíně u Telče.

Strana 441: Lidové zábavy na sv. Ondřeje viz Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, str. 6.

Strana 442: Sr. K. J. Erben, Prostonár. čes. písně a říkadla. Nové vyd. v Praze 1937 péčí Jiřího Horáka.

Viz Ullmann, Altmähren II, 502, pověry o chlebě na sv. Ondřeje.

Ve Slezsku děvčata vyzvídají, jakého ženicha dostanou, srv. V. Prasek, *Vlastivěda slezská* I. V Opavě, 1888, 140.

Strana 443: Viz Jan Vyhliďal, *Naše Slezsko*. V Praze, 1903, str. 3, jak slezské děvuchy vyzvídají svou budoucnost na den sv. Ondřeje.

Strana 444: O dramatických hrách se sv. Barborou. Viz J. Hraše, *ČL IX*, 366; o „barborkách“, E. Průcha, *ČL IX*, 1900, 458.

Strana 445: Barborky „z dražičské kaple“ se říkáva ve vsi Dražiči, nedaleko Nuzic, kde je založena kaple sv. Barbory.

Strana 446: Obchůzky „barborek“, na den sv. Barbory viz Aug. Hajný, *ČL X*, 126.

Strana 447: Karel Rozum, v *ČL XVI*, 138; týž, Podřipský musejník, Ročenka podřipského muzea v Roudnici n. L., IV, srv. *ČL XIX*, 450; *ČL X*, 131.

Moravská říkadla svatobarborská srv. Frant. Sušil, *Moravské národní písně*. V Brně 1860, 741.

O „barborkách“ ve Slezsku viz V. Prasek, *Vlastivěda slezská* I, 1888, 140.

Strana 448: Na divadelní hru z 18. století, sebranou ve Vamberku na sv. Barboru, upozornil J. F. Král v *ČL VI*, 68.

Strana 453: Na sv. Mikuláše. Viz J. M. Dvorecký, O sv. Mikuláši. V Praze, 1901, 47.

Strana 454: Jan Soukup v *Čas. společnosti přátel starož. čes.* II, 1894, 48, popis obchůzek na sv. Mikuláše.

Strana 457: Popis mikulášských maškar doplnil Jan Tykač, *Časopis společnosti přátel starož. českých* XII, 1904, 143.

Maškary o sv. Mikuláši srv. J. Petrák, *ČL X*, 131.

Strana 459–460: O otázkách „Co jest jedna?“ atd. viz Č. Zíbrt, Haggadah. Ohlas obřadních písní velikonočních. V Praze, 1928, str. 119–198; srv. V. Dřevo. Zálesi, 1926, o sv. Mikuláši v Senožatech a o mikulášském Otčenáši.

Strana 460: Odkud slovo „mulíšák“? Viz výklad v *ČL XV*, 51; srv. Světozor, 1882, 612; o témž Košťál, *Dětský věk*, 125; srv. Č. Zíbrt, *Staročeské výr. obyčeje*, 1889, 237.

Na Moravě v okolí Mor. Budějovic chodil sv. Mikuláš a baba s loutkou, představující dítě – viz o tom Frant. Bartoš, *Moravský lid*. V Telči, 1892.

„svatý“ = Mikuláš.

„černý“ = čert.

Strana 461: Děti se těšily na sv. Mikuláše. Co jsou mikulášské šklibky, srv. Frant. Bartoš, *Naše děti*. V Brně, 1888, 248; Lakomý, *Selský archiv* IV, 1905, 52; srv. Matouš Václavek, *Moravské Valašsko* I. Ve Vsetíně, 1894, 93.

O praskání bičí před sv. Mikulášem viz Lakomý, *Selský archiv* IV, 51; co vypravovala stařenka v Bílovicích, srv. J. Klvaňa, v *ČL VIII*, 1899, 113.

Co vypravují rodiče dětem o sv. Mikuláši na Hané, srv. Jan Vyhliďal, *Rok na Hané*. Otisk z *Vlasti* XXI a XXII. V Olomouci, 1906, 6.

svatášek = sv. Mikuláš.

„pók“ = pavouk.

Slezská děvucha vyprávěla o sv. Mikuláši. Srv. Jan Vyhliďal, *Naše Slezsko*. Otisk z *Vlasti*. V Praze, 1903, 8.

Strana 461–462: „zlý“ = čert.

„krompus“ z německého Krampus, maškara mikulášská.

kobzole = brambory.

Sv. Mikuláš si sedl na houpacího dřevěného koně, viz V. Prasek, *Vlastivěda slezská*, I, 141.

O mikulášském pečivu viz podrobně Frant. Lego, *ČL X*, 128.

O sv. Mikuláši na Podřipsku a o různém pečivu v ten den viz v *ČL XIV*, 145–146 a v *ČL XV*, 56, tam také o kadlubech, formách na mikulášské pečivo.

pégny = pečivo do obloučků.

K. Rozum popisuje úpravu mikulášských hraček v jihočeských městech, srv. ČL XI, 120.

Strana 463: rovněž nás provází po mikulášském trhu v Roudnici n. L., viz Podřipský musejník, Ročenka podřipského muzea v Roudnici n. L. IV.

Zvířátka mívají někdy srst z kožešiny nebo z vaty, srv. ČL XIX, 1909, 120.

Mnozí chválili obchůzky na sv. Mikuláše. Viz Fabricius, Mravná naučení, 1761.

Strana 464: Kněz Seelisko, Vejkladové, 1774, 128–130, o udělování dáreků na sv. Mikuláše; srv. Č. Zíbrt, Staročeské výroční obyčeje. V Praze, 1889, 234; doklady další v ČL XII, 119; viz též Z. Winter, O životě na vysokých školách pražských, knihy dvoje. V Praze, 1899.

akolyta = klerik nižšího duchovního svěcení, který v průvodě biskupově nosil např. svíce, berlu, kříž apod.

Strana 465–470: Proč byly zapovídaný mnohé lidové obyčeje a obřady, vyrozumíme z příležitostné knížky Jakuba J. Ryby, Radovánky nevinných dětí o Vánocích. V Praze, 1804. Viz rozmlouvání A, B, C, D, E, F.

Strana 470: Na Podluží chodí „Matička“ večer po sv. Mikuláši. Srv. Frant. Bartoš, Moravský lid, 1892, 8.

Rodiče strašívají děti zlou Mikulášskou, srv. Lakomý, Selský archiv IV, 52.

O obchůzce se soškou Panny Marie po devět večerů před Božím narozením srv. Plotěný v ČL IV., 241.

„Matičky“ ve Slezsku chodí 6. prosince, srv. Jan Vyhliďal v ČL XV., 115; týž, Naše Slezsko, zvláštní otisk „Vlasti“. V Praze, 1903, 10; o Mikuláši a dvou Mikuláškách ve Slavkově u Opavy srv. Jan Vyhliďal, Naše Slezsko, 8.

Strana 471: Ambrož honí děti srv. Podřipský musejník, IV, 24; ČL XIX, 472–474.

Na sv. Lucii. Podrobnosti viz Č. Zíbrt, Staročeské výroční obyčeje. V Praze, 1889, 288; srv. K. J. Erben v ČČM 1860, 54 v zařikadlech se uvádí sv. Lucie ve spojení s předením.

ČL XIII, 298, viz, že lidové pořekadlo „Svatá Lucie noci upije“ je rozšířeno po celé Evropě.

Lucka říkáme každé velké ženě, viz ČL XIII, 311

Strana 472: Na Budějovicu obcházel s Luckou viz ČČM, 1834, 187; Kottův Slovník česko-německý VI, 897.

O chození s Luckami v Kostelci nad Vltavou viz v ČL III (František Racek).

Lucka strašila děti viz K. Rozum, ČL XVI, 138; týž, ČL XX (kresby Luckek).

Strana 473: Místo Lucek, přestrojených žen, chodily i příšerné kobyly – Perychty, viz ČL XIX, 449.

Také v Budějovicích chodily dvě Lucky, viz ČL XX (K. Rozum).

Počet účinkujících při obchůzce Lucek je různý, srv. Zlatá Praha, 1907, 171.

Strana 474–475: Luca na Moravě srv. Frant. Bartoš, Moravský lid, 1892, 10.

Den sv. Lucie na Valašsku srv. Matouš Václavek, Moravské Valašsko I, 48.

Strana 475: Druhdy chodívala večer před sv. Lucií žena bíle oblečená po domech; nazývala se Luca, Lucka. Ve slovenské pověsti F. Šujanského přichází „zlá žena s plným košíkem vřeten a „bílá žena“, tj. svatá Lucie, která radí přadleně, aby každé přadeno omotala několika nitmi. (Výšlo v Turč. Sv. Martině. 1893, 14.)

„Na svatú Lucu zme nesměly prást,“ vyprávěla slovácká stařena J. Klvaňovi. Viz ČL VI, 83.

Luca na Hané srv. Frant. Skopalík, Památky obce Záhlinic II. V Brně, 1885, 48; viz též Jan Vyhliďal, Rok na Hané. V Olomouci, 1906, 7.

Strana 476: Na sv. Lucii na Zálesí srv. Ant. Václavík, Luhačovské Zálesí. 1930.

krkoška = 1. suk ve dřevě nebo 2. tenká, osekáaná větev jehličnatého stromu nebo 3. krátký, ohnutý troubel do dýmky z takové krkošky.

Ve Slezsku od sv. Lucie a do Božího narození v Dobré pověry se dřívkem. Pověry na sv. Lucii v Domaslovicích, Sedlišťích. Zkoumání počasí po devět dní, rozdávání oplatek po chalupách. Viz o tom Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. V Praze, 1903, 10, 11.

Strana 477–478: O obchůzce Lucky na Slovensku srv. Sborník Mat. Slov. I, 208, 209, Pavel

Dobšinský, Prostonárodně obyčaje, 1880, 178, 179; srv. Č. Zíbrt, Staročeské výr. obyč. V Praze, 1889, 239.

O tajemném zjevu Lucky kolují na Slovensku rozličné zkazky. Viz Č. Zíbrt, Z netištěných zápisů Boženy Němcové. ČL IV, 196.

bosorky = čarodějnice.

Strana 477: Jinou pověst o pilném ševci, který šil dlouho do noci i na sv. Lucii, srv. J. L. Holuby, ČL VI, 140.

„Voděnie mnišek“ na Slovensku a píseň „Pod háj, pod háj, pod bukovinku“ viz Jan Kollár, Národně zpievanky II. V Budíně, 1835.

kuracinka = zdrobnělina od kura = slepice, kuracinka se říká vařené slepičce.

Strana 478: Obchůzka maškary Žber viz Jan Vyhliďal, Rok na Hané. 1896, 7.

VII. VÁNOCE

Strana 481: Vánoční zvykosloví srv. K. J. Erben, Prostonárodní české písně a říkadla, 2. vyd., 42. Hry v kostky a v karty viz Č. Zíbrt, Staročeské výroční obyčeje. V Praze, 1889, 254; týž, Z her a zábav staročeských. Vel. Meziříčí, 1889.

Strana 482: Na Valašsku slibovali tomu, kdo se postí, že uvidí na Štědrý večer „krokv zlatú“, srv. Mat. Václavek, Mor. Valašsko I. Ve Vsetíně, 1894, 55.

Na Moravě hrozily matky dětem Šperechtou viz Jan Vyhliďal, Rok na Hané, 1906, 8. mendík = chudý žák odkázaný na podporu.

V Čechách se říkalo, že děti neuvidí zlaté „prasátko“, nepostily-li se na Štědrý den. Viz o tom časopis Krok 1831, 365 a zevrubně Č. Zíbrt, Staročeské výr. obyč. V Praze, 1889, 257.

Práskání bičí na Moravě a ve Slezsku o Štědrý večer viz Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. V Praze, 1903, 11.

Zábavky s ořechovými skořápkami na Štědrý večer srv. Václav Tille, ČL II, 233, 462.

otka Přemyslova = lískový prut nebo také nástroj na oškrabování hlíny z pluhu.

Na Vysocku nadílí o dlouhé noci před Vánocemi Štědrá bába. Srv. J. Petrák v ČL X, 132.

Strana 483: tamtéž zprávy o příchodu „Krystydlé“, B. Mach.

bandory = zmrzlé brambory.

O vánoční obchůzce „brusaře“ v Pojizeří srv. Jos. Panýr v ČL XIV, 331.

Na Moravě chodila maškara „Čaputa“. Srv. Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 14.

O „betlémských ovčičkách“ srv. A. Dostál v ČL V, 585.

„Ovečky ve Slezsku se ženou dědinou na Štědrý večer. Viz o tom zvyku Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. V Praze, 1903, 11.

Strana 485–486: O koledě, obyčejí doloženém v literatuře od XIV. století. Srv. Č. Zíbrt, Staročeské výroční obyčeje. V Praze, 1889, 266. O koledě jako o zdroji výživy a rozmanitosti žákovských koled i zneužívání žáky, studenty, srv. Zikmund Winter, O životě na vysokých školách. V Praze, 1899; týž, Život a učení na školách partikulárních. V Praze, 1901.

„Pivo kolední“ a koledy selského lidu srv. Č. Zíbrt, Z dějin piva a pivovarství v zemích českých. V Praze, 1892; týž, Sladovnické obyčeje, zábavy, slavnosti a pověry v nákladnických domech a pivovarech českých. V Praze, 1910, 266.

Strana 487: Ukázka umělé koledy z r. 1566 z Ředhoště „Radostný nám den nastal, aby žáčkům koledy dal...“ srv. Jan Muzoffil (Soběslavský), Kancionál jednohlasný... Vydáno „ku prospěchu i užitku všem věrným Čechům a Moravanům, 1585. Viz Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Vydává Národní knihovna v Praze. 1949; o lidových koledích Č. Zíbrt v ČL XIV, 251.

Strana 487–488: Neznámý skladatel v rukopise Mikulovském (z 15. století) rýmuje, že na Vánoce se hrnulo mnoho koledníků. Srv. Julius Fejfalík, Sitzungsberichte der Wiener Akademie XXXIX, 652.

Kolední listek s koledou uměle složenou „Ó krásná dobo, svatá noc, tys jasnější než bílý den...“ (J. Dotřel.)

Strana 488–490: České koledy lidové, srv. K. J. Erben, Prostonárodní české písně a říkadla. Nové vydání péčí Jiřího Horáka. V Praze, 1937. ELK. Koleda „Já jsem přišel k vám, abych řekl vám...“ u Urbena na str. 41, srv. Frant. Ladislav Čelakovský, Slovanské národní písně I–III (1822–1827).

Koleda „Naš pantáto rozmilý, poslyšte nás tu chvíli“ zapsána v novém vydání K. J. Urbena na str. 43, nápěv 433; koleda „Pánbůh zaplať za koledu...“ str. 44, nápěv 313; koleda „Už jsme si naši koledu odbyli“, str. 46, nápěv 80, srv. Jičínský zpěvník, 387.

„Koleda, koleda, babičko, dejte voříšek nebo jablíčko...“, viz Zelinka, Sbírka lidového podání z Berounska. V Berouně 1895, 44 a d.; tamtéž koledy: „Panímámo ze sousedů, přišla jsem si pro koledu“, „Pastouškové, vstávejte“, „Cesta bílá od ovčína“, „Co je to tam za ovčáka s červenějma nohama“, „Dej Bůh štěstí tomu domu, my zpíváme Pánu Bohu“.

Koleda „Ach, co jsem já se natěšil“ viz B. Hakl, Národopisný sborník okresu hoříckého. V Hořicích 1895, 178.

běl obilná = pšeničné obilí; běl přední je nejpěknější bílá mouka.

Strana 490–491: Koledy moravské. Od Telče: „Na nebesích hvězdička vychází...“ viz Frant. Sušil, Moravské národní písně II. V Brně 1860, 737. Nové vydání péčí Roberta Smetany a Bedřicha Václavka. V Praze, 1941, čís. 2206; tamtéž „Svatý Štěpán koledoval“, čís. 2212; tamtéž z Volfíře od Dačic: „Pod naším domem pěkná zahrádka“, čís. 2239.

Koledy moravské „Já jsem malá panenka“ a „Pěkně prosím, odbydou mě“, srv. Josef Dufek, Naše Horácko. Ve Velkém Meziříčí, 1893, 126.

Matouš Václavek, Moravské Valašsko I. Na Vsetíně, 1894, 66, viz moravskou koledu „Hopsá, pacholátka i malá děvčátka“.

Frant. Bartoš, Naše děti. Jejich život v rodině, mezi sebou a v obci, jejich poesie, zábavy, hry i společné práce. Nové vydalo nakladatelství Vyšehrad. V Praze, 1949, 296, čís. 62, moravská koleda (s nápěvem): „Narodil se Ježíšek, kópíme mo kožíšek“, na str. 290, čís. 52 koleda z Líšně „Za Betlémem na salašo, tam se vovce dobře pasó“, tamtéž na str. 283, čís. 43 „Pochválen buď Ježíš Kristus, vinšujeme vám“, tamtéž moravská koleda z Lanžhota „Já su malá růžička“, str. 272, čís. 14.

Strana 492–493: Koledy slezské. Srv. V. Prasek, Vlastivěda slezská I. V Opavě 1888, 145, „Pásli srny ovečky v jednej dolině“ z Pustějova A. Vašek.

Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. V Praze, 1903, 18, viz vánoční koledu slezskou ze Skalice: „Deň Božího narození: Veselte se, lude“.

Frant. Sušil, Moravské nár. písně. V Brně, 1860, 737. V novém vydání z roku 1941, čís. 2207, koleda z Kravař: „Pohleď, pohleď, co se svičí“.

Strana 493: Srv. V. Prasek, Vlastivěda slezská I, 150 a d., slezská koleda z Frýdku (Julie Fürstova) „Dva strnadli v povětrí litali“.

Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. Zvláštní otisk z „Vlasti“. V Praze, 1903, 22, zapsal slezské koledy ze Sedliště u Frýdku: „Šulome se, šulome se – koleda“, z Janovic: „Chodil Štěpán po koledě celou noc“, z Neplachovic: „Šla Marija zrána do kostela“. Seznam sbírek koled viz Č. Zibrt, Bibliografický přehled českých národních písní. V Praze, 1895.

Ščastička, ščastičkovať na Moravě a ve Slezsku, srv. Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 20; srv. Mat. Václavek, Moravské Valašsko. Ve Vsetíně, 1894, 58.

V Mašůvkách u Znojma chodili chlapci po koledě a nosili prut z břízy zastrčený do hrnce. Viz o tom Frant. Sušil, Moravské národní písně. V Brně 1860, 739.

Strana 494: Koleda „Ščestí, zdraví, pokoj svatý“ tamtéž.

V Dobré má „ščestí“ asi pět větviček, uprostřed obrázků a kolem papírové růže. Co jsou „vinše“, viz. Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. Zvláštní otisk z „Vlasti“. V Praze, 1903, 16, 17.

Strana 495: Děti v Čechách chodívají se štěstím na Štědrý den a Nový rok. Popěvky jsou podobny popěvkům dětí na Moravě a ve Slezsku.

Strana 496–497: Karel Procházka, O betlémech. Kulturněhistorická studie se zvláštním zřetelem k zemím koruny svatováclavské a uherskému Slovensku. V Praze, 1908.

Strana 498–503: Č. Zíbrt, Živé jesličky. Staropražský obrázek z čtyřicátých let 19. století, srv. ČL1924; pak ve sbírce Besední pořady, roč. XVIII, sešit 2, 1927.

Strana 503–504: Betlém na Vysocku, sestavený „botařem“ Mařatkou z Vysokého nad Jizerou, viz ČLXXX, 1930, 108 a d. Místo vyobrazení podáváme popis Zdeňka Róna, Taborita. Obrázek z Vysokého nad Jizerou.

Strana 504–506: Kolednická hra z Jilemnicka. Srv. Karel Procházka, ČLXVII, 157; srv. podobnou vánoční hru ze Sázavy, zapsanou K. Peškem a otištěnou v ČL I, 407 a d.; tamtéž podobná vánoční hra z Krince u Nymburka, zapsaná A. Stifterem.

Strana 506–507: Srv. K. J. Erben, Prostonár. čes. písně a říkadla, 1863. Nově vydal Jiří Horák. V Praze, 1937, ELK. Hra s jesličkami. Pastýři zpívají: „Co to znamená v Betlémě nového?“ Srv. tamtéž str. 45. Nápěv 80 a 571. Vánoční koledy v Bernarticích, srv. Em. Průcha, ČL XIII, 135.

Podrobnosti o vánočních hrách moravských viz Jul. Fejfalík, Volksschauspiele aus Mähren. V Olomouci, 1864.

Strana 507: Pastýři na Horácku s „betlémem“, srv. Josef Dufek, Naše Horácko. Velké Meziříčí, 1893, 122.

Pastýři na Štědrý večer v Lošticích, srv. Náš lid. V Olomouci, 1893, 33.

Strana 508: Na Štědrý večer chodívali v Lošticích pastýři. Srv. Náš lid. V Olomouci, 1893, 33. Slezská koleda dramatická, srv. V. Prasek, Vlastivěda slezská I. V Opavě, 1888, 147.

grušpon = zimostráz (krušpán), malý keříček, jímž se lemují cesty.

kalus = pták.

Slovenské koledy při jesličkách, srv. Frant. Homolka, ČL XIII, 132.

Strana 509: „Choděnie s kolébkou čili belčovníkem“ na Slovensku, srv. Jan Kollár, Národné zpievanky II, 1835, 67.

Staročeské jesličky zárodkem vánočních her divadelních, viz Vykoukal, Jesličky a dramatické hry vánoční, Květy 1885, I, 65 a d.; Ferd. Menčík, Vánoční hry, Ruch 1884, 551; týž, Příspěvky k dějinám českého divadla. V Praze, 1894; týž, Vánoční hry, 1894, úvod.

Lidovou hru vánoční vydal J. F. Král, ČL V, 137 s názvem Komédie o narození Pána Ježíše Krista, totiž o přijetí sv. tří králů a o smrti krále Herodesa.

Strana 513: O vánočních květech dopodrobna Č. Zíbrt, Nár. Listy, 1906, č. 353, a 1907, č. 355; Srv. ČL III, 44 a d., o růži z Jericha.

Srv. Primus Sobotka, Rostlinstvo, str. 164, Třešňová větévka trhaná na sv. Ondřeje a sv. Barboru rozkvétá o půlnoci na Štědrý den.

Valašská dívka sází „révek“ (větvičku) višňový na první neděli adventní, viz Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 23.

Strana 521: Vánoční stromek, srv. Č. Zíbrt, ČL XII, 341. Mnich břevnovský Aleš o slavení Vánoc z konce XIV. století ve svém spise *Largissimus vesper, seu Colledae historia, autore Joanne Holeschoviensi, antiquissimi monasterii Brzevnoviensis, ord. S. Benedicti in Bohemia monacho professo, cum praefatione de Kalendarum januariarum diei, tam apud gentiles, quam catholicos solemnitate*. Edente Theode. Fasseau, Olomucii, 1761; Hermann Usener, *Consuetudines, quae frunt in vigilia...* „Das Weihnachtsfest“ (Religionsgeschichtliche Untersuchungen, dva díly); viz Pam. arch. XIV, 544 a d., posudek Dr. Piče. Upozornil na dva rukopisy o vánočních obyčejích staročeských, jeden ve Wolfenbüttlu č. 309 a druhý, ztracený v Olomouci (ve sbírce kanovníka Gianiho), jehož opis pořídil B. Pitter a částečná náhrada získána vydáním Fasseauovým r. 1761. Pič také vyvrátil Usenerův názor, že prý pamětník staročeských tradic vánočních, břevnovský mnich Aleš, byl Němec. Snažil se určit stáří skladby (o Štědrém večeru) mnicha Jana z Holešova. Jan Soukup v Stč. výr. obyč., ve spisech Tomáše ze Štítného, v Plzni, 1902 ocenil význam památky a vyšetřil poměr obou textů. O Janu z Holešova objasnil zprávy Zdeněk Nejedlý a sestavil zajímavý obrázek obchůzek koledních ve 14. století. (Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách. V Praze, 1904

a Dějiny husitského zpěvu za válek husitských. V Praze, 1913.) Obšírně pojednává o koledách, koledních obchůzkách. Zaznamenal výpisek z mravokárného traktátu Jakoubka ze Stříbra proti zlořádům a nemravům studentským při koledách. Svatý Vojtěch prý obchůzky kolední zavedl, ale úplně se zkazily vinou rozpustilých a vyděračných žáků. Srv. též Č. Zíbrt, o koledě ve 14. stol. v ČL XXIV, 81–89 a Václav Flajšhans v ČL XXV, 81–83.

Vánoční stromek – symbol jasanu? Srv. Schwartz, Indogerm. Volksglaube, str. 37.

Strana 514: Vánoční stromek původu ryze křesťanského, srv. Friedel, Der Christbaum, Brandenburgia, Berlín, 1897, V, č. 10.

Svědectví o strojení vánočního stromku v knize Mannhardtově, Baumkultus, str. 224, 238 a d.

Strana 515: Nejstarší tištěná zpráva o vánočním stromku, viz Václav Krolmus (Sumlork), Staročeské pověsti 1845, I, 476; týž v III. díle, 1851, 33, kde přidává název „Christenbaum“.

Stranu 516: O jmeli viz srovnávací studii Zíbrtova v Nár. listech 1907, čís. 355. Srv. Světová knihovna 70–74: Dickens, Klub Pickwickův. Jmeli přičítána moc hojivá viz Zíbrt, Pam. archeologické XIV.

Strana 519: Na sv. Štěpána viz podrobně Č. Zíbrt, Stč. výr. obyč. V Praze, 1889, 269; srv. Jan Soukup, Stč. výr. obyč. ve spisech Tomáše ze Štítného. V Plzni, 1903, 22; srv. J. Valkoun, ČL I, 410. Zábava „štěpánování“ z okolí Krumlova viz F. V. Bouchal, Petr Valenta v ČL I, 410.

Pítí „na novou krev“ na Rychnovsku viz A. Svoboda, ČL I, 410.

Svěcení ovsa na sv. Štěpána na Moravě viz Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 23.

Na sv. Štěpána na mor. Slovácku srv. Ant. Václavík, Luhačovské Zálesí, 1930.

O „závdanku“ a dosluženě na sv. Štěpána srv. Moravské Slovensko.

Svěcení ovsa na den sv. Štěpána ve Slezsku viz Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. V Praze, 1903, 16. Sv. Štěpán na Valašsku srv. Mat. Václavek, Mor. Valašsko. Vsetín, 1894, 59.

Sv. Štěpán na Hané srv. Jan Vyhliďal, Rok na Hané. V Olomouci, 1906, 1.

Na sv. Štěpána mění chasa službu, viz Jan Vyhliďal, Naše Slezsko. Otisk z Vlasti XXI a XXII. V Praze, 1903, 24 a d.

Strana 520: Na sv. Jana Evangelistu světivali staří cechové víno, srv. Peit Hostounský, O posvěcování, 1616, list D 5; jako „milost a lásku sv. Jana“ vykládá svěcení a pití svěceného vína Solnický, Compendium 1630, list E 5; o témž Šteyer v Postile II, 50 a d. Proč se žehná v ten den víno a dává pít? 1. „Pije se to požehnané víno na znamení bratrské lásky, nebo také pro tu příčinu sv. Jan vypil koflík vína s jedem smíšeného, aby totižto Aristodema, pohanského biskupa, a spolu s ním veliké množství pohanského lidu na křesťanskou víru obrátil. 2. Požehnává se víno v katolické církvi od starodávna proti jedovatému nebo škodlivému jakémukoli nápoji, ano i k zahnání jiných tělesných i duchovních škod... A poněvadž sv. Jan bez ourazu to víno pil, moudře se nadali staří křesťané, že také jim nebude škodný nápoj, kterého budou ke cti a s požehnáním sv. Jana požívatí...“

Strana 521: Církevní píseň „Protož dnes pijíce víno“ srv. Koniáš, Cytara sancta, 1746, 441.

Víno se světi na den sv. Jana Evangelisty, viz A. Svoboda, ČL I, 410; Jan Soukup, Stč. výr. obyčeje; týž, VUSp, 1903, č. XXI, Jan Vyhliďal, Naše Slezsko, 25.

Na Uherskobrodsku obchůzka na den sv. Jana Evangelisty a sbírání „ohlášek“ „do měcha“, viz Frant. Bartoš, Mor. lid. V Telči, 1892, 24.

Strana 521: „Slavení Mláďátek“, starobylá zvyklost, srv. K. J. Erben, Prostonár. čes. písně a říkadla, 1863, Nově vydal Jiří Horák. V Praze, 1937, ELK.

Mládenkovanie na Slovensku srv. Jan Kollár, Národné zpievanky I, 1835, 84.

Strana 522–530: Staročeská hra ze XVII. století od Václava Kozmánka. Vydal Ferd. Menčík ve sbírce Vánoční hry. V Holešově, 1894, s názvem: Actus pobožný o narození syna Božího, Pána našeho Ježíše Krista.

VIII. NA TOM NAŠEM DVOŘE...

Strana 533: Č. Zíbrt, Listy z čes. dějin kulturních, 1891, 22–23. Zábavy při popravě zvířat jsou pokládány za přežitky starobylých obřadů.

Kněží zakazovali nemírnou bujnost při hlučných obřadech tlučení kohouta.

Neštěstí se stalo při popravě berana. Viz Jan Herben, Moravské obrázky, 1889, 190.

Eug: Cortet píše o stínání kohouta jako o ryze českém obyčeji. Srv. Essai sur les fêtes religieuses et les traditions populaires. V Paříži, 1867, 83–84.

Strana 534: J. Kollár, Národnie zpievanky, 1835, II, 75–76, uvádí zprávu, že stínání a mlácení kohouta je starodávny obřad. Zapisuje svědectví vrchního superintendenta Hildebranda, který o tom obyčeji podal úřední zprávu roku 1672.

Dissertace o střelení ku ptáku, vydaná r. 1714, svědčí o obřadu mlácení kohouta. Viz P. Gilbertus, De Ornithotoxobolia, Lipsiae, 1714, na str. 17: „Hahnenschlagen, quo in agris passim suscepto alligatur paxillo gallus vivus, quem velamine oculos obducti tribulo ferire conantur et cui forte fortuna datur, ut percutiat, ille laudem captat et ipsum gallum.“

O zvyku mlácení kohouta píše Rohr, Einleitung zur Ceremonialwissenschaft der grossen Herren, Berlin, 1729, 880, „...andere müssen mit verbundenen Augen nach einem Hahn schlagen.“

Anglický zvyk tlouci o masopustě cepem kohouta nebo slepici popisuje Brand, Observations on popular antiquities of Great Britain (edit. Ellis), London, 1855, I, 76–77; Hone, Every day-book, London, 1866, I, 245 ad., srv. Mannhardt, Die Korndämonen, Beitrag zu german. Sittenkunde, Berlin, 1868, 16.

A. Fahne, Carneval mit Rücksicht auf verwandte Erscheinungen. Köln, 1854, 149 píše: o mlácení kohouta, stejně o ubíjení kohouta. Ad. Kuhn a W. Schwartz, Norddeutsche Sagen, Märchen und Gebräuche. Leipzig, 1848, č. II; týž: Sagen, Gebr. u. Märchen aus Westfalen. Leipzig, 1859, II, č. 384. Jiné doklady viz Jahn, Die deutschen Opfergebräuche bei Ackerbau und Viehzucht. Breslau, 1884, 108, 109.

Zákaz krutého obřadu stínání zvíře viz též ve studii: Le jeu de l'animal décapité au pays Wallon, Extrait de Wallonia, Liège, kde O. Colson, Aug. Deom. a C. J. Schèpers snesli zajímavé zprávy o obřadech, při nichž bývá zvíře žertovně odsuzováno k smrti a pak rozsudek vykonán (husa, kohout, kachna, páv, vepř, beran apod.), ČL VI, 497.

Viz: Fischer, Beschreibung der vorzüglichsten Volksfeste, Unterhaltungen, Spiele und Tänze der meisten Nationen in Europa. Wien, 1799, II, 31: „Hahnen-Köpferei in Böhmen.“

Strana 535: V Kateřinské ulici v Praze, v místech, kde r. 1828 stával blázinec, je dnes umístěna moderní nemocnice pro nervové choré.

Strana 535–536: Viz Květy, 1835, 34–36. Boj s kohoutem.

Strana 536–541: O tlučení kohouta srv. Václav Krolmus, Staročeské pověsti I, v Praze, 1845: o tlučení kohouta na Královéhradecku; o kohoutím průvodu na Kouřimsku; kohout obžalován a čtena žaloba „od slepičího práva“, kohout stát r. 1805, o stínání kohouta o posvícení ve Studenci, Roztokách a Kruhu.

Krajnice (lid.) = Krejnice na Strakonicku.

Strana 541–543: Václav Krolmus, Staročeské pověsti I. V Praze, 1845, o stínání kohouta na Bydžovsku, Bolešlavsku, Rakovnicku, Berounsku, Litoměřicku, Plzeňsku; řeč nad kohoutem; ozdobné ustrojení kohouta; o stínání kohouta při obžinkách nebo o posvícení na Hořovicku; o tlučení kohouta v okolí Libochovic, Mělníka, Liblicích; o tlučení kohouta na Bolešlavsku na konci masopustu; o průvodu s černým kohoutem v okolí Nového Města nad Metují.

Souhlasně s V. Krolmusem popisuje stínání kohouta Frant. Stanislav Hulicius v Čas. Společnosti přátel starožitností českých I, 7.

Strana 545–548: V rámci povídky popisuje stínání kohouta Karolina Světlá. Srv. Vesnický román, 1869 (Matice lidu III, 5), 67–73.

Strana 548–551: Odsouzení kohouta na Náchodsku popisuje Alois Jirásek v Sebraných

spisech XXII, 146–7; jak býval odsouzen kohout a o shazování kozlů v Holotíně na Přeloučsku srv. ČL VI, 541 (Eugen Muška).

Strana 549–550: Jak stínali kohouta v okolí Nymburka, podal zprávu českému lidu Dr. V. Dědina.

O slavnostním stínání kohouta na Jičínsku viz v ČL VIII, 1898, 190 a d. (J. Liška).

Strana 553: Ortel při kohoutí popravě v Kunraticích u Jilemnice popisuje J. V. Minařík v ČL X, 413–416.

Strana 553: Na Litomyšlsku kohouta zakopali, viz A. Tomíček, Posvícení na Litomyšlsku počátkem 19. století, ČL XVIII, 13.

O stínání kohouta na českořebovsku, podle vypravování V. Voleského J. Tykač, čas. Spol. přátel starožitností českých. V Praze, 1901, XII, 146, 147.

Vyobrazení stínání kohouta na Litomyšlsku viz Österr.-Ung. Monarchie: Böhmen, 453.

Strana 554–555: O stínání kohouta zprávy z ČL I, 2, 219.

Strana 563: Stínání kohouta ve Svobodných Dvorech popisuje Otakar Srdínko, Svobodné Dvory. V Praze, 1897, 55.

Stínání kohouta v Brně srv. Václav Tille, Národopisný věstník československý. V Praze, 1910, 161–165.

Strana 556: O stínání kohouta na Slovensku viz Jan Kollár, Národné zpievanky II, 70; srv. Čeněk Zíbrt, Listy z českých dějin kulturních, 1891, 38.

Zábava stínání kohouta na Slovensku vymizela, srv. Časník, národní československý obrázkový kalendář. Ve Vídni, 1858, 218.

Strana 557: Jak stínali kohouta o svatbě v okolí Dobříše, viz Václav Krolmus, Staročeské pověsti I, 359.

Strana 558: Poprava kohouta v okolí plzeňském srv. Jakub Škarda, Svatební obyčeje z okolí plzeňského, 1894, 57–61; viz též Lad. Lábek, Zvykosloví Plzeňska, 1930.

Strana 560: Podle líčení Krolmusova šli svatebčané z domu nevěstina s kohoutem, srv. Staročeské pověsti I, 337.

V Borovanech na Budějovicku a na Chrudimsku stínali kohoutovi hlavu o první svatbě v masopustě. Kohout byl pověšen na šibeniče, což je zpráva osamocená, jinde nedoložená. Viz o tom Th. Vernalen, Mythen und Bräuche des Volkes in Österreich. Ve Vídni, 1859, 303–304.

Také na Moravě stínali o svatbě kohouta. Viz F. Nork, Die Sitten und Gebräuche der Deutschen und ihrer Nachbarvölker. Ve Stuttgartu, 1849, 189. Slované v Dolních Rakousích stínali o svatbě kohouta, kterého vstřčili do hrnce, že mu jenom hlava vykukovala. Viz ČČM, 1854, 187.

Strana 561: Při valašských svatbách stínali kohouta a připravovali z něho hostinu hostům i hucům. Srv. Moravské noviny v Brně, 1849. Příloha čís. 122, str. 574.

O stínání kohouta na Valašsku srv. M. Václavek, Valašská svatba, 1892, 77.

ohrabečnice = síto na ohrabky.

bok = stranou, nedaleko.

hřad = místo, kde přenocují slepice, ať je to kurník, posada nebo větev stromu.

na hřadě = na hradě, slovní hříčka. Kohout se tu přirovnává k loupežnému rytíři.

kury = slepice.

podrůzgát (val.) = pohmoždit.

kosíř = zavírák, též „klesák“, zakřivený nůž na ořezávání nebo stínání větví.

Všude na Moravě bývalo zvykem o svatbách stínat kohouta. Srv. o tom Frant. Bartoš, Moravská svatba. (Knihovna Českého lidu II.) V Praze, 1892, 73; týž, Lid a národ II, 52.

Ve Slezsku ještě na začátku 19. století hlučně slavili v masopustě stínání kohouta. Srv. A. Peter, Volksstümliches aus österr. Schlesien. V Opavě, 1867, II, 278, 279; srv. Philo vom Walde, Schlesien in Sage und Brauch. Berlín, 1884, 112, o hlučných oslavách stínání kohouta.

Strana 562: Na Slovensku „bití“ kohouta cepem patřilo k svatebním obyčejům. Srv. Božena

Němcová, ČČM, 100; jinak popisuje stínání kohouta Pavel Dobšinský, Prostonárodní obyčej. V Turč. Sv. Martině, 1880, 25; srv. stať o svatebním obyčeji slezském „Jak honili kurové“ ve Vlasti-vědě slezské I, 1889, kde je řeč o kradení, nikoliv o stínání kohouta.

Stínání kohouta jako svatební obřad slovenský popisuje Krištof Chorvát, Slovenská svatba, str. 75.

„Bitie kohúta cepami“ viz Antol Em. Timko, Slovenská svatba. Banská Bystrica, 1868; srv. Č. Zíbrt., Timkova Slovenská svatba v ČLV, 1895, 6, 255.

K masopustním obyčejům se přidružil zvyk popravovat kohouta, srv. Sborník slovenských národních písní, str. 180 a d.

Strana 502–563: Umělé rýmování nad odsouzeným kohoutem; srv. B. M. Kulda, Svatba v národě československém. V Olomouci, 3. vyd., 1875, 67 a d.

O letnicích stínali dřevěnou šavli hlavu huse nebo kachně, viz Montanus (A. v. Zuccalmaglio), Die deutsche Volksfeste, Volksbräuche und Volksglaube..., Iserlohn, 1858, 70; srv. Václav Krolmus, Staročeské pověsti. V Praze, 1845, I, 326, 354, 359, 373.

Frant. Sušil, Moravské národní písně, 1860, 719. Nové vydání péčí Roberta Smetany a Bedřicha Václavka. V Praze, 1941, o mlácení kačera cepem v zemi „zaklopeného“.

Jan Herben, Moravské obrázky, 1889, 188–190, mlácení kačera byl zvyk posvícenský (hody).

Strana 564: Srv. Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 68, na Vyškovsku bylo posvícenským zvykem „mlátit slepice“.

Zabíjení skopce patří mezi cizí obyčaje lidové o obžinkách, viz Pfannenschmid, Erntefeste, str. 271, 290 a d., o podobném obyčeji posvícenském V. Krolmus, Stč. pověsti I, 326, 354, 359, 373. Na Chrudimsku, Čáslavsku a Královéhradecku stínali kosou beránka „jarníka“, v okolí Poličky berana (skopce). Jak stínali berana na Poličsku srv. Č. Holas, Stínání berana na Poličsku o hodech, ČL XVIII, 1908, 42.

Strana 565–566: Slavnost s beranem ve Svojanově. Stať tuto podle přání Michala Hájka zčásti napsal a zčásti doplnil ústně Jan Lorenc z Poličky. Obřad stínání tam sám zavedl r. 1884 a r. 1886 se zúčastnil slavnosti jako „auditor“. V celém okolí Poličky byl beran stínán se stejnými obřady.

Strana 570: Srv. Jan Herben, Moravské obrázky, 1889, jak stínali na Moravě o hodech beránka.

Při slavnosti stínání beránka byly zpívány rázovité písně, srv. Frant. Sušil, Moravské národní písně, 1941, 644–5:

Strana 571: „Běžela ovečka...“ čís. 2135;

„Utnu, neutnu...“ čís. 2136;

„Berane, škope, kdes poděl chlope?“ čís. 2137;

„Pásl sem já beránka v zábrdovské seči...“ čís. 2138 (nápěv 815 d (2083));

„Maloměřské stárek – švarné šohajek...“, čís. 2139.

Frant. Bartoš, Národní písně moravské, 1889, č. 510 a další. „A te první stárko“,

„Ajzan, prýzan do šermice“,

„Hotno, nehotno“,

Strana 572: „Já se ti, beránko, nebojím“,

„Já sem synek z Hostopeče“,

„Ten první stárek, ten první stárek“,

„A te, první stárko, di jož rači k řaso.“

Stínání beránka na Hané srv. Jan Vyhliďal, Rok na Hané. Otisk z Vlasti XXI a XXII, 1906, 63; srv. Skopalík, Dějiny města Záhlinic. Tam stínán beran až do r. 1830. Srv. Frant. Bartoš, Moravský lid. V Telči, 1892, 68, 69. Strana 581: Na Slovácku chodili po dědině chlapci a nosili opentleného berana, srv. Náš lid. V Olomouci, 1893, 45.

O stínání berana na Slovácku srv. J. Klvaňa, ČL VIII, 113.

Stínání berana o posvícení (na hody) v Záhoří srv. Frant. Příkryl, Záhorská kronika I, III, srv. Č. Zíbrt, ČL XVII, 1908, 338.

O stínání berana na Valašsku viz Matouš Václavek, Moravské Valašsko, 1894, 92.

Jak stínali beránka na Brněnsku, popisuje Lucie Bakešová.

Strana 574: Shazování kozla. Srv. De Nore, Mythes, coutumes et traditions des provinces de France, 1865, 355; Rochholz, Schweizersagen aus dem Aargau, 1856, II, 288; Mannhardt, Korndämonen, str. 17; Reinsberg-Düringsfeld, Festkalender aus Böhmen, str. 365, kde podává zajímavý doklad z Belgie o shazování kozla.

Jak shazovali kozla v Jaroměři, srv. Bohemia, 1831, č. 117.

Strana 574: Nejstarší staročeská zmínka o krutém obřadu shazování kozla a léčivé moci jeho krvi, srv. F. Fischer, Dorota Jinová Pacovská, 1636 v ČL XV, 5–6.

Zprávu o shazování kozla viz Kniha hospodářské, z latinského textu Křištofa Fišera upravil Jan Barner. V Praze, 1706, 285; srv. Č. Zíbrt, ČL V, 560.

B. Paprocký, Obora aneb zahrada. V Praze, 1602, zachoval vyobrazení „shazování kozla“.

Jan S. Retig (Retík) rýmuje o shazování kozla. Viz „Radovánky mládeže“ v časopise Dobroslav, II, 1, 1821, 182 (vyd. Ziegler); srv. Č. Zíbrt, ČL V, 561.

Podobně popisuje r. 1846 shazování kozla a zabíjení kohouta v severních Čechách J. Možný-Podčápský, Ráje mého dětství, v České včele 1846, č. 56, 223; srv. Č. Zíbrt, ČL V, 560–1.

Strana 576: V Čechách se ustálil zvyk shazování kozla na den sv. Jakuba. Také řezníci shazovali kozla z věže u nových mlýnů nebo z věže kostela sv. Lazara vedle Novoměstské radnice. Viz o tom Václav Krolmus, Staročeské pověsti II, 2, str. 85; též tamtéž o shazování kozla v Hostačově u Kolína. Dopis z Vlachova Břeží, r. 1857, o shazení kozla s kostelní věže uveřejnily Pražské noviny z 31. července 1857; srv. Časník, národní kalendář, 1858, 218; srv. Č. Zíbrt, Listy z českých dějin kulturních, 1891, 44 (o shazování kozla).

Strana 577–579: Ještě r. 1879 shazován kozel 1. máje na Výsocku v Podkrkonoší, srv. Český jih, 1879, čís. 31.

Zajímavé podrobnosti o obyčejí shazování kozla zaznamenal Alois Jirásek, Sebrané spisy XXII, 143–146.

Strana 579: Jak shazovali kozla o posvícení na Litomyšlsku srv. A. Tomíček, Posvícení na Litomyšlsku počátkem 19. století v ČL XVIII, 1908, 13. Souhlasně o shazování kozla svědčí Emanuel Stránský, že ve Velké Řetově u Litomyšle jeho otec ještě v letech 1840 shazoval kozla z věže za zvláštních posměšných obřadů.

V Pelhřimově shazovali kozla z věže kostela sv. Víta, jak popisuje J. Fried. K popravě kozla na Moravě vybírali kozla černého, kdežto v Pelhřimově musil být kozel celý bílý. Viz M. Václavek, Moravské Valašsko, 1894, 92.

Strana 579: Na Hlinecku shazovali kozla na den sv. Jakuba, srv. K. V. Adámek, Lid na Hlinecku, 1900, 109.

Na Přeloučsku shazovali kozla o posvícení, srv. Josef Hanuš v ČL V, 559.

Strana 581: V okolí Hořic shazovali kozla na den sv. Jakuba, viz o tom Národopisný sborník okresu hořického. V Hořicích, 1895, 181.

Též zvyk se udržoval ve Svobodných Dvorech. Viz o něm Otakar Srdínko, Svobodné Dvory. V Praze, 1897, 54–55.

Úředně přikázáno, aby kozel byl před shazením zapáchnut. Srv. ČL I, 219.

Shazování kozla na sv. Jakuba ve Slezsku v městě Kozlí srv. Stan. Karwowski, Lud. Organ towarzystwa ludoznawczego we Lwowie, Lwów, II, 3, 1896, 195; srv. Č. Zíbrt, ČL VI, 117.

O trhání hlavy husám srv. Rohr, Einleitung zur Ceremonialwissenschaft... 1729, 880.

Trhání hlavy husám patřilo mezi lidové zábavy.

Strana 581: Viz Fahne, Carneval mit Rücksicht auf verwandte Erscheinungen, 149.

Strana 582: Také ve Francii o posvícení se bavili vyličenou krutou zábavou, jak ukazuje Pfannenschmid, Germanische Erntefeste, 510.

Na Popeleční středu v Sedmihradsku zachovávali též zvyk; jinde (např. ve Španělsku) trápí kohouta pověšeného za nohy hlavou dolů. Srv. G. A. Heinrich, Agrarische Sitten und Gebräuche

unter den Sachsen Siebenbürgens, Hermannstadt, 1880, 29; Schuller, Das Hahnenschlagen am Osterfest, Archiv des Vereins für siebenbürg. Landeskunde, Neue Folge, I, 403 a d.; srv. Jahn, Opfergebräuche bei Ackerbau, 108, 137, 185.

Podobný obřad znají v Německu: „Gänse- oder Hahnenreiten.“ Srv. Ad. Kuhn, Sagen, Gebräuche und Marchen aus Westfalen, Leipzig, 1859, H 383; srv. Jahn, Opfergebräuche bei Ackerbau, 109; v Bavorsku je zábava usmrcovat husu přenesena na den sv. Martina. Viz o tom F. Panzer, Bayerische Sagen und Bräuche. V Mnichově 1848, 55, II, 42, č. 50; Quitzmann, Heidnische Religion der Baiwaren, 1860, 37; Pfannenschmid, Erntefest, 235, 510.

Lidové zábavy popravovat zvířata jsou i jinde po Německu oblíbeny. Srv. doklady u Jahna, Opfergebräuche bei Ackerbau, 234.

Řeznickí tovaryši ve Zvoleni bavili se trháním hlavy husám na provaze zavěšeným. Srv. Jan Kollár, Národné zpievanky. V Budíně, 1835, II, 69.

Božena Němcová vylicila zábavu řeznických tovaryšů o Popeleční středě na Slovensku. Viz ČČM, 1859, 518; srv. Reimann, Volksfeste im XIX. Jht., 334, 335.

Strana 582–583: Střelení medvěda, zábava v masopustě viz K. V. Adámek, Lid na Hlinecku. V Hlinsku, 1900, 106.

Strana 583–586: Závěť vepře Korokota srv. S. Hieronymus, Libri duodecimi Commentariorum in Prophetam Esaïam, předmluva: „Testamentum Grunii Corocottae Porcelli decantant in scholis puerorum agmina cachinantium. Srv. též Apologia in Pammachium et Marcellinum adversus Rufium.

Četná vydání žertovného testamentu nasvědčují oblíbě. Viz Adagia Erasmi, ed. Wecheliuss, 1559, str. 1981–2,2. Obsahuje zprávu, že Jan Al. Brassicanus vypsál tento Testament z exempláře dominikánské knihovny v Mohuči. Srv. Brassicani J. A., Proverbiorum Symmicta, Basileae, 1532, kde na konci otištěn Testament.

Opus de formulis et solennibus Populi Romani verbis. Parisiis, 1583, 756, 757.

Analecta Monumentorum omnis aevi Vindobonensia. Tomus I. Vindobonae, 1761, fol. Č. 26: M. Grunnii Corocottae Porcelli Testamentum, str. 1318–1371. Obsahuje otisk, literárně historické údaje a výklad.

VĚCNÝ REJSTŘÍK*

* V seznamu nejsou registrovány všechny věci dopodrobna, neboť rozsah by vzrostl zmiřy. Odkazujeme k hlavním heslům.

- Abeceda z marcipánu 463
 Actus pobožný, viz hra divadelní
 advent 18, 24, 27, 32, 40n, 43,
 79, 81, 85, 440n, 464, 477,
 512
 Aleš, mnich břevnovský, o sla-
 vení Vánoc 513
 Ambrož honí děti 471, jeho
 svátek a úbor 471
 amulety se jmény tří králů 62
 andělé v průvodu mikulášském
 454, 456, 462
 „Baba“ 232; „baba divá“ 67
 „bába štedrá“ 482
 „baba zlatá“ 388
 „babí večer“ 57, 60n
 „babkování“ 106
 „babkovníci“ v masopustě 133
 Bacchus 144–148, 153, 163
 „bahniř“ 234
 Bachus 139, 149–151, 154
 Bakus 131n, 161n, 548
 Bakus Pouliční v Milevsku viz
 hra Pouliční Bakus
 Bakchus 92, 100, 137, 143
 malován se dvěma rohy 426
 bankrotka, čapka 544
 Barbora, sv. 443–452, 513
 Barborky, obchůzky 14, 449,
 450, 451, 452, 453
 beran 539
 beránek 533, 554, 565–574
 Beránková neděle viz Květná
 233
 „berany“ 233, 234
 Berchta (Perchta) 81
 besedník na přístce 40
 betlém 495, 496, 497, 503,
 504, 507n, 510
 Betlém, město 56, 63–68, 72,
 73, 76–81, 90, 471, 489,
 491, 492, 494n, 499–503,
 505–509, 523, 526n
 bělidlo 42
 bijak 114
 Bílá paní 81
 Bílá sobota 235, 237–242 viz
 honění Jidáše
 — „Jidášova brada“ na kaza-
 telně 235
 — obchůzka „po vejcích“ 237
 — procesí 242
 — „rachání“ 237
 — „slavnost Ježíškových Mati-
 ček“ 241–244
 — „vynášení Pambička“ 242n
 — „Vzkříšení“ 242
 — „zvony se rozvážou“ 241
 „bílý panák“, žert přástevníků
 30
 binovačka 253n
 binovačka z proutí 256
 biřic (sluha, rybníkář) 325
 biskup v průvodu mikuláš-
 ském 454, 456, 458, 460n
 „biskupský oběd“ viz oběd bis-
 kupský
 „bití kohouta“ 561
 bití kohouta pověšeného na
 provaze 581
 „bitie kohúta cepami“ 62
 „Bláznová středa“ 141
 Blažej, sv., obchůzky žáků-ško-
 láků, písně, popěvky, říkadla
 167–169
 bochníček, mazanec 255
 bosorky 477
 boty na sv. Štěpána 519
 bouda z „chabí“ (chvojí) 301
 „boží poselkyňa“ 61
 boží posliček (kališ) 57–60
 Boží tělo (máje) 282
 brambor 32
 brkačka velikonoční 240
 brousek na pečivu 483–485
 bručál (bukač) 56
 brumbál (bukač) 54
 brůna (maškara) 81, 85,
 91–96, 98, 447
 brusář 483–485
 bryja hrušková 42
 břetýnečko = vřeténko 34
 „březovec“ na sv. Štěpána 519
 buchtíčky s odvárkou 22
 bukač 54–56
 bukal (bukač) 54–56
 bukálky 54
 „býk“ (bukač) 54n
 býk (maškara) 81
 bzučán 54
 „Cachta“ = rozbité vejce 261
 „Candela rhetoricae“ z r. 1418
 81
 Cecilie, sv., patronka muzi-
 kantů, 440n
 „Cecilka“, slavnost celé obce
 a taneční zábava, 440n
 cech střelců při střelení „ku
 ptáku“ 361–365

- ciche z kanafaso 40
 „cikání“ vajec 259
 církev proti králům o letnicích 353
 cisiojan o zážinku 426
 cívka 34
 cypřiš, obraz smutku 277
- Čaputa 51, 485
 „čarabaňa“ ve smyslu smrt;
 „čarabaňa“ zavěšena na dubu 219
 čarování na přástvě 29, 31n
 „Černá“ neděle = první neděle postní 199, „Černá“ n. = název i pro druhou neděli postní 201
 Černá středa = Popeleční 141
 čert v průvodu mikulášském 452n, 459, 461, 463–467, 475
 čerti ze dřeva, z hlíny, ze sušeného ovoce 464
 česnek 31
 „četena“ jedlová 494
 čtvrtek dnem svátečním 18
 „čůkání“ vajec 259
- Dar Nového léta (Nového roku) 49
 dar Štědrého večera 483
 dary králi Herodesovi 522
 „Dedko“ 232
 „den a noc“ 537
 den Perchtin 82
 „děťátko“ o koledě vánoční 486
 děvče srublo kohoutovi hlavu 548
 dingus 253
 „divá baba“ viz „baba divá“ divoženky 38
 „djabel“ na ostatky 134
 „dlouhá noc“ = slavnost přástevníků 21n, 24
 dočesná, dočesky chmelové 419–421
 doderky 129
 dohazování vajec 262
 „doktor Fous a Markyta“ 131
- Dorota, sv., koledy a hry divadelní 170–183
 „dorotáci“ 170
 „doslúžená“ na sv. Štěpána 519
 dožínky na Moravě (písně a říkání) 401–415
 dracouny (vejce) 260
 dračky z borového dřeva 26
 dračky viz světidla
 dragoun v průvodu mikulášském 458
 Droužkensonntag = Družebná neděle 202
 „dróžka“ 121
 „Družbadlná“ neděle 201
 „Družbadlnice“ = čtvrtá neděle postní 201
 družbance (koláče), popěvky 201
 Družebná neděle 201n
 — popěvky 201
 družebné preclíky 201–203
 „Družičalo“, název srbské neděle 201
 „družičanje“ = sdružení srbské mládeže 201
 družičky 241
 družky 39
 „držadlín“ 114
 dukačky o Velikonocích 238
 „dušičkáles“ 144
 dynovačka 253n
 dynovačky v pondělí velikonoční 266n
- Erb stříbrný 364
 Fagot 22
 fajfka 27
 fanfrnoch i fanfrnoch (bukač) 56
 fašankáři 132–134
 fedro je trapez brslenových vláken 298n, 303
 — též pestrý prapor 306, 310–312
 ferula 120–125
 Filip a Jakub, sv. 274, 276–279, 291, 296, 298, 307
 sv. F. a J. den – hostina 298
 fidibusy 26n
- Fidlovačka 55
 figurky ze sušeného ovoce na Štědrý večer 482
 filipojakubská noc viz noc filipojakubská
 flétna 22
 Frau Holda 82
 fukance vylité smolou 256, 260
- Gajdoš 39
 gality = kalhoty 35
 gaté 40; g. na sv. Štěpána 520
 gazda 39
 glossy stč. 81
 grušpon (zimostráz) 509
 Guarinoni, lékař v době Rudolfa II., proti střelbě ku ptáku 362
- Háčky ke kolovratům 32
 „had“ 53
 hádanka o mláďátkách 522
 hádanky 13n, 19n, 39, 120, 191, 459
 — přástevníků 28
 — = staročeské pohádky 19
 Haggadah, Hagada, „Co je to jedna?“ 459
 hajduci v průvodu mikulášském 454, 450, 459
 halap 27
 hastrman 38
 hastroš na máji 297
 — utopen o letnicích 222, 273
 Havel, sv. (Gallus) 557
 „helekání“ 369
 hermelín, hranostaj 277
 „hlásání“ žneček (vyličení slovem r. 1603) 371nn
 „hoblík vytrásti“ = šprým 30
 hod Boží velikonoční 242, 244n
 hody císařské 39
 — cis. ustanovené Josefem II. 322
 — havelské 322
 — na Panenku Marii v září 309
 — na sv. Annu 309
 — svatojanské čili salátové 309
 — sv. Jana Křtitele 309

- Hody v Bubenči (báseň) 386
 — v neděli po sv. Antonínu 309
 — v neděli po sv. Jilji 309
 — v neděli po sv. Jiří 309
 — v neděli po Panence Marii v srpnu 309
 — v neděli po sv. Martině 309, 322
 — školáků (píseň) 306
 holubička (sv. Duch) 22, 361–363
 honění Jidáše, popěvky 235–240
 — popis zvyku 235–240
 honění ke kroužku 136
 „honění krále“, popis průvodu 351, 365
 „honění za kožichem“ (zábava) 53
 houser 533
 housle 22, 140
 hra Dačického z konce 16. stol. Tragedie Masopusta 149–151
 hra divadelní na sv. Barboru hrána v 18. století 433, 448–452
 hra divadelní ze 16. století 144–148
 hra co dáte do vody? 33
 hra co chceš? 33
 hra divadelní o hanácké sýpce 430–432
 hra divadelní ze 17. stol. Actus pobožný... 522–530
 hra hledání muže 33
 hra hledání po slepotě 33
 hra „hus péci“ 33
 hra kopýtko 29
 hra „koulení vajec“ 262
 „hra králova“ 323
 hra kužilek 29
 hra lidová z Kolínska „Nesem žalost...“ 160n
 — lidová Salička na Kolínsku 159n
 — masopustní „Hádka Masopusta s Postem“ 151–153
 — masopustní „chození s koníčkem“ 96–98
 — masopustní Larva Masopustu (Jiří Volný) 153n
 — masopustní lidová z Třebíče 155–157
 — masopustní Tragedie Masopusta 149–151
 — masopustní ze 16. století 144–148
 — na bílého 33
 — na buk 33
 — na čančaráčka 35
 — na dýnko 33
 — na hodiny 33
 — na hrnec 35
 — na hus 34n
 — na chudého krále 337–340
 — na Janička 36
 — na jízdu k Božímu hrobu 33
 — na krále a králku 323–326, 334–340, 337n, 351, 354
 — na království 340n
 — na krpec 44
 — na Libušu 36
 — na lištičku 33
 — na sv. Mikuláše 465n
 — „na mistra“ 191n
 — na mlynáře 30
 — na pašera 33
 — na přadleny 33
 — na rychtáře 30
 — na sbírání peněz 33 na Skřetušku 36 na srnku 32
 — na škarbal 33, 44, 142
 — na třepání koudele 33
 — na vlka 33
 — na žebračku 33
 — na Želmana 36
 — o Lucii 471–478
 — Pouliční bakus v Milevsku 161n
 — „Sedlský masopust“ z r. 1588 143
 hra s koníčkem na Netolicku 96–98
 — staročeská o Samsonovi 19
 — tříkrálová slovenská 72
 — v karty 17, 178, 481
 — v kostky 17, 178, 301, 307, 481
 — v kostky na hody 301
 — výměna krále 33
 — „Živé jesličky“ 498–503
 hračky lidové na sv. Mikuláše 462n
 hrachovina 82, 84n, 90, 92n, 95, 103, 105, 107, 135, 138–140, 142, 180, 232, 472n, 582
 „hrčení“ velikonoční 287, 239, 241
 hrkač velikonoční (tragač) 240
 hrkačka velikonoční 240
 hrkávka velikonoční 240
 hrklávky 240
 hrkotka velikonoční 240
 hromnice 54
 „hromničkáles“ 144
 hrozínke 40
 hry 13, 15, 17, 20, 23, 29n, 31, 33–36, 44
 — a tance řezníků o masopustě 112n
 — o sv. Dorotě 170–183
 — karetní 481
 — „kolední“ o masopustě 113–120
 — masopustní 9nn, 143–163
 — masopustní lidové z Jíkve 157–159
 — na den Mláďátek, volba „krále“ 354
 — na počest bohyně Minervy (Quinquatry) 185
 — o vejce 260–263
 — pastýřské 504nn
 — přástevnícké 21–25
 — s jesličkami 503–510
 — studentské v kolejích jezuitských 510
 — s vejci 259–263
 — tříkrálové 62–80
 — tříkrálové divadelní 62, 64, 68, 72–76
 — tříkrálové lidové 62n, 72, 81
 — velikonoční 235
 — žakovské 510
 — žakovské – mravokárný účel 143
 „hřebeňár“ 100, 106, 133
 „hřečice“ 106

- hřívna stříbra střelcům
 „k ptáku“ 362
 husa 581*n*
 husa martinská, kvas martin-
 ský 425–427
 husa v lidovém podání 113
 „husar“ (maškara) 86
 husaři v průvodu mikulášském
 453*n*, 456*n*
 hvězda na vajíčku velikonoč-
 ním 247
- Chléb 22, 36, 429, 441, 443,
 477
 — namočen ve víně (pověra)
 521
 „chlibna“ (klibna) 88*n*
 „chlipna“ (klibna) 88*n*
 chození s hadem 53
 — s hvězdou na Tři krále 80
 — s kolébkou čili belčovníkem
 509
 — s rožnem 135
 „chodit s kuzelem“ 25
 chození Blažejem 167–169
 — s bukačem 54–57
 — s Dorotkou 70, 176
 — s kališem 57–61
 — s líškou 200
 — s Lucií 472
 — s Matičkou 470
 — s proutkem 51
 — s Řehořem 185, 187*n*
 „chudá hůrka“ = čtvrtá neděle
 postní 203
- Invocabit = první neděle postní
 199
- Jabka (zemáky) 40
 jabko 38
 jablečko 37
 jablka 37–41, 53
 jahelník 22
 sv. Jakub shozen s chrámu
 jeruzalémského 574
 jalovec 277
 Jan Evangelista, sv. (svěcení
 vína) 520*n*
 „jarmarkáles“ 144
- jelen 81
 jesličky 496–518
 jestráb terčem při střelení
 „ku ptáku“ 363, 365
 jezdcí v průvodu mikulášském
 454
 ježek z jablek, hračka 463
 Ježíšek 56, 62, 64, 66, 72, 78,
 79, 90, 115, 181, 183, 445,
 470, 482*n*, 489, 491,
 498–503, 505–509
 Ježíškovy Matičky, obyčej
 241–244
 Jidáš 235–240
 jidášky, pečivo 235
 „Jidášova brada“ 235
 Jiří sv. 209*n*, 214*n*, 218,
 220–224, 226, 231
 jitrnice se zelím 22
 jízda „králů“ 298, 323*n*,
 346–353
 „Jízda králů“ od J. Úprky 346
 jmeli (báje a pověry) 516*n*
 jména místní památkou
 na střelení „ku ptáku“ 365
 „Johannis minne“ 520
 Judica = pátá neděle postní
 203, 206
- Kačer 133, 273, 533, 564*n*,
 573
 kadidlo 54, 66, 70, 72, 80,
 522, 528
 kafe na hode 40
 kachna 489, 500, 539, 564
 kalendář staročeský 369
 kalendáře 49
 kališi 57–61
 kalus (pták) 509
 kaptury (čapky) 79
 kasanke 40
 „kassatum“ – maškarní
 průvody dům od domu 136
 kaše 32, 78*n*, 82, 106, 142,
 190, 193, 221, 266, 394,
 409, 491, 506, 524
 „kaškety“ 50
 kaštany 463, 482
 kat (dřič) 325
 Kateřina, sv. 513
- sv. Kateřina, zábava kateřinská
 440*n*
 keselo 40
 klapač velikonoční 240
 „klapačka“ v průvodu mikuláš-
 ském 454*n*, 457, 459*n*
 klapačky velikonoční 240
 klapání klapačkami 238
 klapetka velikonoční 240
 klapotka velikonoční 240
 klarinet 22
 klášter v Břevnově 521
 klechtny 248
 klibna 88*n*
 klibna na Tři krále 88*n*
 „klokoče“ 233
 kněz (plampač) 324
 koblihy 133, 136
 kobyla (maškara) 85–90, 94,
 96, 98–101
 — (Perechta) 85
 — (šimla) 94, 98–101
 — Perychty, místo Lucek 473
 „kocanky“ 234
 „kočičky“ 233
 kódol 40
 koháč, brána z koháču 28
 kohout 533*nn*
 — na „rajském stromě“ 542
 — na šibeniče 560
 — pod hrncem 540, 560
 — souzen 545*nn*
 — uvařen s nudlemi 561
 — vycpaný 550*nn*
 — zakopán 549, 553, 562
 kokoš (kohout) 540
 koláč 22, 24, 31, 51*nn*, 128*n*,
 146, 184, 302, 520
 — „družbanec“ 201*n*
 — na holi 519
 — na sv. Štěpána 519
 — nebo pecen chleba na
 sv. Štěpána 519*n*
 „koláčová slavnost“ 51*n*
 kolby 136
 koleda kališů 57*nn*
 — na sv. Blažej 167*nn*
 — na sv. Řehoře 169, 184–199
 — na sv. Martina 425*nn*
 — na Tři krále 63*nn*

- „Koleda pacholátkům“ r. 1566
486n
— s bukačem 54nn
— slezská dramatická 509
— s lístky na Květnou neděli 234
— slovenská při „chodění s kolébkou“ 509
— tříkrálová 62n, 65–72
— tříkrálová s hvězdou 486
— v masopustě 113nn
— žáků o Vánocích v XIV. a XV. stol. 485nn
„kolednice“ na stromě zavěšena 216
— z došky 214nn
koledníci 114–120
— „vyhánějí blechy“ 256
„koledník“ na stromě zavěšen 216
„koledování s Dorotou“ 170
koledy dětské o pomlázce 263–267
— duchovenstva 486
— latinsko-české 427
koledy lidové 486
— na Štědrý večer 506
— nového léta 49–53
— novoroční 49–53
— pastýřů s jesličkami 506nn
— selského lidu o Vánocích 486
— se štěstím 493–495
— slovenské při jesličkách 509n
— tříkrálové 507n
— vánoční české 488nn
— vánoční moravské 490nn
— vánoční slezské 492nn
— v pondělí velikonoční 256
— žáků v masopustě 136
kolník (tuřín) 20
kolo 42
kolovrat 13n, 19, 24, 26, 30, 32, 35, 39, 42, 92, 99, 475
kolovrátky 13, 30, 38n, 42, 44n, 433
kominici v průvodu mikulášském 453, 455
„končiny“ viz masopust
„koniček“ na Netolicku 96–98
konopí 42, 107nn
„konopice máčat“ v masopustě 133
„konvent střelců ptačích“ 362
kormaše 16
koróbníke rolnické 241n
— řemeslnické 241n
— selské 241
kořalka 32, 39, 51, 92, 102, 105, 116n, 133n, 139, 142, 200, 203, 254, 257, 296, 298, 305, 307, 314, 380, 386, 390, 391, 395, 401, 415n, 472, 520, 548, 565, 567, 578
košole 40
„košťata“ 233
koudel 23, 31, 33–36, 40
— na Jidáše 235
koupání krále viz letnice
koza (maškara) 100
kozel 81, 539, 553nn, 574–581
— (maškara) na Tři krále 101n
— ověčen a shozen ze střechy 574nn
kozlicí (maškary) 90
„kozlové“ 101n
„kozy“ (maškary) 86
— na Tři krále 101
krajánky = suchá jablka 34
král letničný 273, 323
— ptačí 273, 361–365
„královna noci“ = nejpilnější přástevnice 21
královničky 354–361
ke „královnickám“ návod 360n
kraslic sbírání 245
— zhotovování 246
kraslíce 245–253
kraslíce moravské 251
— na Slovácku 251
— ozdobené nalepováním 247
— postup práce 246n
— pověst 246
— původ 246
— škrabané 246n
— v muzeích 245
— voskem vykrývané 246
„Krasna“ 218, 226, 228–230
krb visutý 25
krev kozlova 575nn
krev z beránka 579n
Kristydlé 483
„krokev zlatá“ o Štědrém dnu 481
„krompus“ 461
krosna (nůše) 86
krupice 42
kruták 543
kružel = hlava práslice 42
kruželové vesele (slavnost) 43
kržačka velikonoční 240
křesadlo 19, 22
křistání 235n
křížaly 23, 32
křížky do obilí 268
— tříkrálové 61
kšaft kohouta 546
„Kšaft vepřka Korokota“ 583–586
„kubíci“ (maškary) 86
„kuděl“ 42
„kudrna“ = mič uhnětený z volských chlupů 259
„kulajš“ z kozla 580
kůň 81, 89, 96–100, 102, 104
— s jezdcem 102
— v průvodu mikulášském 453
kupačka o Velikonocích 257
kužel 14, 19, 21n, 24n, 27–31
— lnem naditý 24, 32
— podpálen 27, 29, 30n
— prázdný 30n
— prostředníkem milenců 31
— roznadití, škádlivka 31n
— vynáseti 35
„kužel“, zábava přástevníc 24
kuželiček 13, 31
kvas martinský viz sv. Martin
„s kvasnicemi choditi“ 142
1. květen 321
— „máj“ na hrušce 308
Květná neděle 232–235
— „binování“ 232
— „chození s lístky“ 234
— „litování“ 232
Květná neděle, obchůzka s Krasnou 218–230
— obchůzky „s litem“ 232

- obchůzky „s kyselem“ 232
- popěvky 232
- pověry 233
- přinášení léta 222
- „smrt“ zavěšena na stromě 216
- výklad pojmenování 233
- „květnice“ 217*n*, 234
- květy vánoční viz Vánoce
- „kvok“ pro milého 266
- kyčkování 265
- Kýchavná neděle, pověry 201
- = třetí v postě 201
- výklady pozdravů 201
- „kyjový“ (tanec) 44
- kyselička 37
- Kyselka viz Přadlenka
- kyselo 37, 219
- kytka na vajíčku velikonočním 247

- Laetare = čtvrtá neděle postní 201
- „lauřtí“ (běžci) v průvodu mikulášském 454–457, 460, 464, 566*n*
- lauřů proslov 455*n*
- legenda o sv. Janu Evang. 520*n*
- len 13, 32*n*, 39, 42, 107*n*, 110*nn*
- letnice 273–365
- běh o závod k žerdi 350
- hastroš utopen 273
- „honění krále“ 326–346, 351, 365
- jízda králů 298, 323*n*, 346–353
- „koupání krále“ 273
- král a královna, jejich úbor 273
- „králky“ na koních 347
- „králova hra“ 323
- mravokárci tepali „střelbu ku ptáku“ 362
- „na ptáky střelecké“ bije hrom 362
- ochoz krále a králky 323–326
- „placení od máje“ 289*n*
- „po králoch“ jezdit 346*n*, 349
- původ stavění májů 274*nn*
- průvody královny družiny 273
- slavnost králova na Plzeňsku 341*n*
- slavnost králova oslavou jara 275*n*
- stavění májů, pověsti o nich 274*n*
- stavění májů projevem lásky 273, 276*n*
- stavění májů symboly jara? 274*n*
- letnice, stíhání krále 273
- stínání májů 322
- „stínání krále“ 326, 334–337, 345
- střelba „ku ptáku“ 273, 361–365, 384, 534
- stř. „ku ptáku“ považována za urážku sv. Ducha 362*n*
- stř. „ku ptáku“, původ 362*n*
- svatba krále a krádky 273
- synodální záповeď 1585 a „králův stavěti“ 1591 353
- vyvolávání krále 323–327, 334, 340*n*, 346
- zábava s králem na Domažlicku 342
- záповeďi choditi v škraboškách 353
- „zavrtávání do máje“ 297
- Libercol (Krakonoš) 28
- lilium obrazem panenství 277
- listky kolední, obyčej vánoční 488
- tříkrálové 62
- „Liščí neděle“ 199–201, 203
- pořekadla 200
- lito = jedlový stromek 210–225, 232
- litovačky 266*n*
- louč 19, 26, 27, 29–31, 34*n*
- loučník 22, 27, 29, 31
- Luca na Moravě 474–476, 478
- sv. Lucie 24, 37, 80, 83, 99
- den (13. prosinec) 471–478
- chrání před čarodějnicemi 471
- jako „přádlíce“ 472, 474
- na její svátek přádleny nepředly 475
- obyčje a pověry 471–478
- pověsti 475
- „Lucka“ chodí na den sv. Lucie 472*nn*
- lucka, kobyla 98–101
- „Lucky“ 472*n*
- lučníci (střelci) 361*nn*
- lukše (nudle) 32
- lupercalia (římská slavnost na počest boha Luperca) 186
- lžíce plechová 22

- Mačka slívová 42
- „maják“, vršek borovice 222
- „majálné“ 278
- 1. máj, stavění májů 274, 276
- máje 273–323
- aneb bál holek 296
- kácení 293, 304, 313*n*, 321*n*
- na 1. máje vyznáním lásky 301
- na štítu 294, 298
- obecně před hospodou 304
- písně 293, 295–300, 303, 305*n*, 308*n*
- „máje“ slavit 292, 295*nn*
- rozmanité 282
- stavěny na ochranu proti čarodějnicím 274
- stavěny na znamení jara 275
- stavěny v květnu 275, 278*n*
- strážný duch obce 275
- „truchlivý“ strom 276
- u chrámu 283
- úprava 301
- máječek 205
- opentlený 289
- májek 217*n*, 220
- májičky ozdobené 209, 217
- májka zababčila 283
- májky na kalencích 283
- na střechách 283
- májové svátky 289
- „Mamurienda“ 231
- mana 37

- sv. Martin 33, 80n, 301, 309, 322, 425–439
 — čeleď mění službu 428
 — panket svatomartinský 426
 — pověsti 426
 — přísloví 425
 — „sépka“ dobou smíření 430n
 — věštby z barvy kostí martin-
 ské husy 425
 — viz sýpka svatomartinská
 — vyobrazen s husou;
 viz pozn. ke str. 426
 Martínek, prostopášník,
 kvasovník 426, 428n
 „Martínka světi“, užíváno
 s příhanou 426
 martinkovati 426
 Martínkové = zahaleči 428
 „Mařík“ 228n
 „Mařoch“ 226–229
 masopust 27, 42n, 47–163,
 184
 — „biskupský oběd“ r. 1569
 136
 — hry žakovské 143
 — koledy žáků-studentů 143
 — maškara: medvěd 103–107
 — maškara, medvěd s opicí
 107
 masopust, maškarádi 140
 — maškarní průvody 136
 — maškary 136nn
 — maškary: koza, kozel 101n
 — na Slovensku 112
 — obchůzka s klibnou 88–91
 — odsouzení Masopusta-Bak-
 chusa 143
 — ostatky 107, 120–127
 „masopust ostatní“ ve Slezsku
 141
 — písně 137
 — perchta (kobyla) 81
 — pražský r. 1844 163
 — průvody 100n
 — přestrojování ve zvířata 80nn
 — r. 1477 (král Vladislav) 136
 — r. 1613 žakovstvo od sv.
 Jindřicha chodilo kassatum
 = dům od domu 136
 — slaviti = „koblíhy jísti“ 136
 — staročeské mumraje
 v městech 136
 — stínání kohouta 137
 — „tanec lík“ 138
 — viz hry „kolední“ 113–120
 — viz hry a tance řezníků
 112n
 — v pivovarech 163
 — „voračky“ 139
 — zábava s vlkem 112
 — zábavy: „šimla“, „lucka“,
 „kobyla“ 98–100
 „masopustáles“ 144
 masopustní pondělí viz pondělí
 masopustní
 — úterý viz úterý masopustní
 maso z bravka (vepře) 42
 Mastičkář 235
 mastičkář v průvodu mikuláš-
 ském 453
 maškarování na Štědrý večer
 482
 maškary 24, 81, 88nn, 139
 — smíšené 131n
 Matička Boží (25. března) 31
 Matičky Boží 80
 marcipán za pomlázku 256
 Markyta 131
 Markéta sv., pořekadla 369
 Máří Magdalena sv., pořekadlo
 369
 medvěd 81
 — (maškara) 103–107
 — (maškara) na Moravě 106
 — (maškaráda) zastřelen 582
 — s kurou na Opavsku 107
 „medvěd s kurou“ na Valašsku
 107
 medvěd v průvodu mikuláš-
 ském 43
 medvědníci 103
 „medojed“ 106
 meluzina 28
 „metla duchů“ = jmelí 517
 „Mikolajka“ 471
 sv. Mikuláš 80n, 83, 91–93,
 100n, 453–470
 — hračky a pečivo 462n
 — na brněně 95
 — obchůzky a dárky 461n, 464
 — patron dětí 464
 — perníkářské formy 462
 — praskání bičí 460n
 — proslov 455
 — původ nadělování 464
 — říkadlo v ten den 460
 — zábavy, popis v knize
 Jakuba J. Ryby 465
 — den, obyčeje, obchůzky,
 výklad 453nn
 mikuláši 93
 mikuláši čtyři v průvodu 453
 Mikulášky 470n
 milost a láska sv. Jana Evange-
 listy 520
 minervalie 186
 minuce 49
 mlácení kačera 273, 564
 mlácení kačera cepem 564
 mlácení slepic cepem 564n
 mládenkování 254
 mládenky či mládenkovanie
 522
 Mládátka (28. prosince) 153,
 521n
 modlitba na přístce 39
 mordování nevinňátek 522, 529
 „Morena“ 231
 mořena ve smyslu smrti 218
 motovidlo 43n, 99
 motovítko 67
 mouřenínové v průvodu miku-
 lášském 454, 456n
 mravokárci proti maškarování
 na Štědrý večer 481
 mrskačka 253
 — původ 257
 mrskutníci 266
 „Mrvioch“ 229
 mrzkouz 253
 „Mulišák“, původ slova 460
 „Muriena“ 231
 „Murienda“ 231
 myrha 522
 „Naháč“ (ocún) 31
 „na chvostě“, zůstatí poslední
 při práci ve žních 378
 „na koze“, zůstatí poslední při
 práci ve žních 372, 374

- „námluvy“ – okopávání koledy 202
- „na procitnutí“ = občerstvení 28
- Narození Páně 80
- dialog 510
- „na rozmaryn“ přísti 32
- nástroje velikonoční, různá pojmenování 239
- nebozez 482
- nitě 42
- „noc dlouhá“ před Vánocemi 482
- noc filipojakubská (čarodějnice) 274
- stavění mají v noci filipojak. 274nn, 291, 298, 307
- Nové léto (Nový rok) 49–53
- Nový rok 49–53, 54, 494n, 506
- přání 49nn
- nudlovka (polévka) 32
- „Nuž, andělíčkové, boží poslíčkové“
- píseň kališů 10
- „Oběd biskupský“ 136
- obchůzka „o koláče“ 302
- „po Zeleným štvrtku“ 240
- „s novým litem“ na Družebnou neděli 203
- „Barborek“ viz sv. Barbora
- s „litem“, smrčkem 212, 214–217
- „obid žnivý ve Slezsku 415n
- obilí k seti svěceno na sv. Štěpána 519
- obláč lnu (svazek) 14, 24, 30
- oblévačka jarní 258
- obrázky zrcadlové 22
- obřady obžinkové a svatební 387
- při stavění mají 300nn
- obyčej „Ježíškovy maticky“ 241–244
- „prát zástěry“ 142
- „vynášení Pambička“ 243
- obžínky na Národopisné výstavě 1895 (říkání) 399n
- na Slovensku (písň) 417nn
- ožínky chmelové 419–421
- (popis a písň) 369–421
- říkání 395, 400
- obžínky selské na počest královské korunovace r. 1792 a 1836 383–387
- staročeské 388–389
- Oculi = třetí neděle postní 201
- oči krhavé 37
- ofěra 302
- oheň na návrších 244
- „ohlásky“ sbírané do měchu 521
- ohnivý muž 14
- ochoz krále a králky viz letnice
- „okolky“ = kališky 27
- „okopávání koledy“ (pomlázky) 202
- okrouhlík 281, 283
- okřenék, dřevěná miska 40
- okřín 38
- „okurek“ 28
- olej konopný 40
- olejník 42
- „ometáčky“ 60
- sv. Ondřej
- lití „ondřejek“, kuliček 442
- pověry 441nn
- slévání olova 441n
- svátek 441
- „sýpka“ slavena místy tak, jako sýpka svatomartinská 429
- třesení plotem o půlnoci 442
- věštby o ženitbě a vдавkách 441–443
- „opice“ (maškara) na Moravě 106
- ortel kohouta Krokodára 552n
- nad beránkem 568
- nad medvědem 582n
- ořechy 34
- na Štědrý den 482
- ostatky, (masopust) 24, 90, 93, 96, 94n, 107, 120nn, 134n, 137, 141n, 155
- (ostatkové právo) 120–127
- otka Přemyslova 482
- „otřipačka“, otřepávání pazderí 38n
- „ovečky“, zábava na Štědrý den 485
- oves svěcen na sv. Štěpána 519
- ovoce 48, 43
- ožínky selské viz obžínky
- Pačiska 23
- „pádlo“ (z kravské kůže) 112n
- padoucí nemoc z leknutí 466
- pagáčky = koláčky, malé placky 219
- pachole v průvodu mikulášském 457
- „pálenec“, pokrm 203
- pán s paní v průvodu mikulášském 456n
- pankety 16
- pantofel 29–31
- Parachta 82
- „pargalt“ 128
- „párky“, vejce velikonoční 256
- Parychta 81
- Paryta 82
- pásmo = 20 nití 42
- = 80 nití 33
- pastuškové o Štědrém večeru 507
- tři králové 78n
- pastýř 83
- pastýři 522n
- s jesličkami 507n
- pašije 234n
- paškál svíce 235
- „patěrky“ (růženec) 44
- pazderny 19, 42
- pazderí 29, 38, 42, 474
- „pazderí strasať“ 29, 31, 38, 40n, 43n
- pečivo martinské: martiny, podkovy 426
- rohlíky 426n
- rohy 426
- skládanky 430
- sražené 483
- pěgny (pečivo do obloučků) 462
- Pehtra baba u Slovinců 81
- peníz v koláči 52
- penízek v pečivu 61
- „pentlička“ 30

- Perahta, (Perchta) 82
 Perechta (kobyla) 81–88
 Perechta (Peruchta) 81
 Perchta 81ⁿⁿ, 447, 454, 472
 — kobyla 85ⁿ
 — pověst z Čertyně 87
 — strašidlo 81
 Perchtag, (Perchtabend) 82
 Perchtin den viz den Perchtin
 perlík 82
 Peruchta 81ⁿⁿ
 — (Perychta), kobyla 85ⁿ
 Peruta 81
 Perychty 84, 85, 92
 — kobylí místo Lucek 473
 Petr sv. 246
 — na prástkách 16
 píseň „andělů“ v průvodu
 mikulášském 456
 — fašanková 135
 — muzikantská a kantorská
 o zábavě cecilské 40
 píseň obžínková 384ⁿ
 — o stavění májů 289, 298
 — ponůcky 49
 — proti koledování
 na sv. Martina 427ⁿ
 — přástevenic 44
 — při hře „vodění mnišek“
 477
 — při stínání kohouta 556
 — „žabí rozmluva“ 43
 písň 13ⁿ, 20ⁿ, 25
 — „hlásání“ ve zních 371ⁿ
 — kališů 58ⁿⁿ
 — králenké 355ⁿⁿ
 — nábožné 296
 — na přístce 36–39
 — na prástkách 13ⁿ
 — o májích 295, 295–309
 — po postavení májů 280
 — pomlázkové 254
 — pořadové 36ⁿ
 — přástevenické 21, 25, 27, 33,
 37ⁿ
 — při stínání beránka 570ⁿ
 — slovácké 52
 — svatební 39
 — veselé na přístce 40
 — zavádkové 300–309
 — žnecké 371–381
 píšťala 50
 pítí „na novou krev“ 519
 Pius V., papež, proti „veliko-
 nočnímu smíchu“ 244
 pivo 22
 — kolední 486
 „placení od máje“ 289ⁿ
 plátno 19, 23, 33, 42
 platy od stavění májů 278
 pobaba 42
 pobabiny 42
 „po babkách“ v masopustě 132
 pocita dívkám při májích 281,
 284
 — (připitek) 304
 poclámke 40
 „počálník“ 199
 počastná („šádoňk“) 41
 podnožka 42
 „pod zelenou“ 284
 pohádky 14, 19ⁿ, 29, 25, 38ⁿ,
 43, 45, 82
 pohodný v průvodu mikuláš-
 ském 455
 „pók“ = pavouk 461
 pokuty za prástky 18
 polednice 14
 polívka cokrenová ze řepy 40
 polívka štěpánová 40
 pomlázka 253–258
 — barevná 249
 — dar velikonoční 245
 — dětská 263–267
 — malovaná 249ⁿ
 — malovaná vajíčka kraslice
 245
 — mladá 256
 — národní obyčej 253
 — obřad 253ⁿ
 — okrašlovaná 249ⁿ
 — rysovaná 249ⁿ
 — spletené proutí 245, 258
 — šlehačka 253
 — šlehání proutky 245
 — výklad slova 245
 pomlázkaři 263ⁿⁿ
 pondělek dobrý
 „při sv. Martinu“ 428
 — „mrskaný“ 265, 254
 „pondělí červené“ 257
 — masopustní 113, 132
 — v pondělí masopustní zpívali
 žáci Petru z Rožmberka 136
 — po Květné neděli, „mužská
 koleda“ 216
 — velikonoční, koledy 256
 — velikonoční, šmerkust 253ⁿ
 — velikonoční, říkadla 254
 „pondělky dobré“ 428
 ponůcka (zpěv) 50
 Popelec 81, 98, 135, 138, 141ⁿ
 popelec „spláchlí“ v hospodě
 142
 na Popelec zábava 141
 Popeleční středa 18, 23, 40,
 80, 113, 142, 162, 199,
 581ⁿ
 na Popeleční středu hledají
 ztracený masopust 142
 na Popeleční středu pijí kořalku
 142
 na Popeleční středu „pucujou
 muzky“ 142
 popěvky o „smrtce“ na Zelený
 čtvrtek 219ⁿ
 — „při skočné“ 311
 — při zavádce 304
 — školáků při „honění krále“
 352ⁿ
 — žnecké 397ⁿⁿ
 pořekadla na sv. Lucii 472, 474ⁿ
 — na sv. Martina 426
 — o sv. Lucii 472
 — vánoční 481
 posjety viz světidla 38
 poslinek, (občerstvení) 34,
 38ⁿ, 43
 poslinky 43
 „posvět“ ze dřeva 41
 „posvěty“ = třísky podobné
 hoblovačkám 20
 posvícení (kormaše) 16
 — „císařské“ 309
 — (hody), stavění májů 273,
 275, 282, 298–323
 posvitek 36
 „po šablování“ v masopustě
 133
 „po šarkách“ v masopustě 133

- „potáč“ = plné vřeteno 24, 31, 37, 42
 potáček 34, 37, 42, 44, 474, 476
 potírky („trlice“) 42
 poukování vajec 260
 pouky na májích 248, 291
 pouštění krve koním 519
 pověry na den sv. Jana Evange-
 listy 520n
 — o stavění májů 274n
 — o tančícím slunci 245
 — s červenými vejci 248
 — s velikonočními vejci 255nn
 — v pašijovém týdnu 235n
 pověsti 13, 14, 25, 45, 274
 — o sv. Martinu, viz sv. Martin
 povězný v Domažlicích 50
 povidla 32
 „površek“ k sáňkování 27, 31
 požatevné obřady
 na Slovensku 9
 prahůdky 127
 pranostika na sv. Martina viz
 sv. Martin
 — v úterý masopustní viz
 úterý masopustní
 praporečník 188–190, 193, 323
 prasátko zlaté o Štědrém
 večeru 481n
 práskání bičí 482
 práskání karabáci 456, 482
 pražma, jídlo 201
 „Pražná neděle“, druhá neděle
 postní 201
 preclíky na Dražebnou neděli
 201
 — na Liščí neděli 200
 proutek čarovný na hledání
 pokladů, kulturní přezítok
 517
 prstýnek 34
 průvod s harmonikou 519
 — s kohoutem 537nn
 — z domu havěřského
 k střelbě „ku ptáku“ 363
 — žáků na den Mláďátek 521n
 přád = kolovrat 27, 28
 „přáďátka“ 24n
 přaděno i předeno 42
 přadlena 14n, 19, 24n
 Přadlenka, zábava 37
 přadlí viz přadlena 19
 přádlo 16, 19, 20, 23, 40
 přaduleny 38
 přání novoroční viz Nový rok
 praslice 39
 praslice slezská 42
 praslík 42
 přástevnice 13n, 20nn, 38
 přástevníci 15nn
 přástky 10, 13nn
 — konec 203
 přástva 14, 18, 21, 23–32,
 39n, 45, 128n
 — mužská 32
 — na rozhodnou 25
 — žencká 32
 „předanek“ (kroužek) 42
 přeslen 14n, 17, 19, 42
 přesleny oblétané cinem 15
 — z tvrdého dřeva 15
 přeslice 14–16, 19, 21–24, 32
 — prokládané granáty 15
 — prokládané kaménky 15
 — prokládané korálky 15
 — prokládané sklíčky 15
 — vykládané cinem 22
 „přeslička“ = slavnost
 přástevnic 24
 přeslík 48
 přestrojování ve zvířata 80n, 89
 přezítky kulturní se jmelím
 217n
 přídka (přadlena) 42
 přídky 42–45
 připítek na máji 281n
 — sv. Janu Evang. 520
 připitky žnečné 397n
 přístky 10, 19, 34–41, 123
 — pořádkové 38n
 — pořadové 39
 — „stálé“ 39
 přístvy 37, 39
 příze (přaza) 42
 ptáčky, pečivo velikonoční 268
 pták dřevěný 361
 — stříbrný odznakem ptačího
 krále 361
 — střelecký 362
 pučalka, pokrm 133, 142, 188,
 191, 197, 202n, 205, 217,
 219, 463
 pučálkou častování 142
 „Pučálka“ = první neděle postní
 199
 pučálnice v Praze 202
 pučálník 199
 půst 32, 40, 141n, 199n
 — štedrovečerní 82, 481
 „Pytlův neděle“ = první neděle
 postní 199
 Pytlův čtvrtek 143
 Quinquatry = slavnost bohyně
 Minervy 156
 Rachání 236
 ranky (ranní předení) 3
 rapačka velikonoční 240
 rapoták velikonoční (tragač)
 240
 „ratolesti“ 233
 rechoťka velikonoční 240
 rechoťník velikonoční 240
 rejsky (velikonoční vajíčka)
 246, 256, 260
 Reminiscere = druhá neděle
 postní 201
 risus paschalis 244
 rodičování 262
 — (házání vajec přes střechu)
 261
 rohačky 27
 rocháň 235
 rosolka 22
 rozhonky = hostina 37, 39
 „rozhodnice“ 24n
 — název posledního dne
 přástvy 25
 — název hostiny 312
 „rozhodník“, hostina 30n
 „rozhodníky“ dva 32
 rozkřepec 36
 rozmarýna 22, 293
 rozsudek nad kohoutem
 561–564
 rozštípec železný 39
 rusadelné svátky 353n

- rusalje 275
 Ruth, sběratelka klasů 369
 růženec 39, 41, 43
 růže z Jericha o Vánocích 511
 ryby 82
 rychtář (soudce) 324

 Řád Arnošta z Pardubic (1357)
 proti hře v karty a kostky
 o Vánocích 481
 „řadníci“ 292
 řeč při popravě kohouta 544n,
 552–563
 Řehoř, papež, patron školství
 186
 — den kolední 184
 sv. Řehoř, den svátkem školáků
 184n
 — koledy 168n, 185
 — obchůzky 187, 197
 — písně 168, 186n
 — popis slavnosti 191
 — pořekadla 184
 „řehořské vojsko“ 185–189
 — deklamace 189–199
 — hry 191–194, 198n
 — písně 187n
 — úbor 188
 řehotka velikonoční 240
 řehtačka 236n
 řehtačky o Velikonocích 237
 řehtání 235
 řepa „cokrena“ 41
 řezníci na koních 582
 řezníci o masopustě trhají
 hlavu huse 113, 582

 Sanice 153
 Sazometná neděle, druhá
 postní 201
 sedlák nebo „táta“ v průvodu
 mikulášském 455–458
 „sejkory“ = placky ze syrových
 brambor 27
 „sekání“ penízem do vejce
 259–261
 „seknice“ = světnice 23
 shazování kozla 553–555,
 574–581
 — zakázáno 581

 Schmeckostern 253
 „skočná“ není tanec 305
 „skrajování buchty“ 51
 skřipač velikonoční 240
 skřítek 18
 Slamník (slavnost) 55
 slavnost při korunovaci
 Leopolda II. (1791)
 a Františka I. (1792) 383n
 — rolnická na počest M. Tere-
 zie 384
 — školská o sv. Havlu 556
 slepice 534
 — s rýží 22
 slivová mačka viz mačka
 slivová
 slunovrat zimní 81
 Smetná středa = Popeleční 141
 smích velikonoční, jeho původ
 244
 Smitálkové (kališi) 57–60
 smrček se „licituje“ 296
 smrt „Baba“ 232
 — „Dedko“ 232
 — dutá dyně 210
 smrt „čarabaňa“ 219
 — hastroš 209
 — „kysel“ 231
 — loutka 206–211, 232
 — „Mařena“ 209, 216–223,
 226
 — „Mařík“ 228n
 — „Mařoch“ 226–229
 — „Mořena“ z hadrů na žerdi
 231
 — „Mrvioch“ 228
 — na dřevěné hrázce 210
 — písně 209
 — pohřbívání zimy 215
 — popěvky 209–211, 216–226
 — roztrhána 232
 — „Smrďuch“ 226
 — „Smrtholka“ 217n, 222
 — „Smrtnice“ 228
 — „Smrťoch“ 229
 — „Smrtolenka“ 218
 — „Smrťuch“ 228
 — spálena 229
 — topena 207, 209–211, 216,
 223n, 227, 231
 — v pěkném oděvu 217
 — v průvodu mikulášském
 455, 464–468
 — vystrojení došku 209n
 — z carů 211
 — z došku 218, 229
 — ze dřeva a hadrů 213
 — ze slámy a hrázek 210
 Smrtná neděle 203–232, 276
 — dynování 216
 — kolednice dívky 216
 — koledníci 215
 — „lítování“ 216
 — obchůzka „s Bílou“ 228
 — obchůzka „s Krásnou“ 218,
 228
 — obchůzky „s borovičkou“
 212n
 — obchůzky „s jedličkó“ 220,
 223
 — obchůzky s jedličkou 225
 — obchůzky s litem 225
 — obchůzky „s litem“,
 smrčkem 212
 — obchůzky s majákem 222
 — obchůzky s „májem“ 225
 — obchůzka s májíčkem 227n
 — obchůzky s okrášleným
 stromkem 211
 — obyčeje a pověry kulturní
 přežitky 204
 — píseň umělá (Gallašova)
 208
 Smrtná neděle, popěvky 207
 — popěvky 209–212, 216, 226
 — pověry 209n, 213, 219
 — vynášení hastroše 222
 — vynášení „Mamuriendy“
 231
 — vynášení „Moreny“ 231
 — vynášení „Muriendy“ 231
 — vynášení „Murieny“ 231
 — „vynášení smrti“ 203–232
 — záповědi církve r. 1366, 1384
 proti vynášení smrti 204
 „smrtnička“ 217n
 „smrtnica“ ve smyslu smrt 217
 „smrtnice“ 228
 „smrtnička“ 218
 smrtolenka 218

- „smrták“, „Mařák“ 217*n*
 „smrtfoch“ 217*n*, 229
 „smrtůch 229
 snop dožínkový = poslední
 snop 388*n*
 — různé pojmenován 388*n*
 snošky (slavnost) 39, 42*n*
 „sobotáles“ 144
 sokně modry 40
 „spouštědlo“, zábava 203
 srdíčko na vajíčku
 velikonočním 249
 stanovy pro střelce „lučníky“
 364
 stárci zvou k zavádce 300
 stav tkalcovský 19
 stavění mají viz letnice stavění
 majů o hodech (posvícení)
 273, 297–323
 stínání berana 273
 — beránka 565–574
 — hlavy huse 564
 — hlavy kachně 564
 — hlavy rosníčky 335
 — hlavy zvířatům 534
 — kohouta 137, 533–564
 — krále viz letnice
 straky (vejce) 260
 — (velikonoční vajíčka)
 246–248, 256–259
 strašidla 28, 36, 38*n*
 strom cedrový pro duchovní
 277
 — fíkový 277
 — před domem 277
 — rajský či májový 542
 — „stydlivý“ 277
 — truchlivý 276*n*
 stromek vánoční viz Vánoce
 stromy „záliby“ 277
 struny 40
 strásání pazdeří, škádlivka 29,
 31
 střelba „ku ptáku“ viz letnice
 střevíc = „škráb“ 32
 střevičky 34
 střílení medvěda 582*n*
 „sušení děvuch“ na sv. Štěpána
 520
 svatba 33, 39
 „svatba bejkova“ 429
 svatby 16
 „svatý“ viz Mikuláš
 „svatošek“ = „svatý“ = Mikuláš
 461
 „svět“, hračka 464
 světélka 14, 28
 světidla 38*n*
 svícen 26, 31, 34, 41
 — dřevěný 39
 svícník 23
 sýpka svatomartinská
 429–432
 Šadoňk, počastná 41, 224
 šajny (peníze) 40
 šáteček 34
 šátek 27
 ščastička 493
 ščekotka velikonoční 240
 ščestí 494
 „Šedívek“ 128*n*
 „šedivka“ = zábava 27
 Šedivky 129
 šedličky 247
 „šejdavka“ = zábava 27
 „šejdovec“ = zábava 27
 „šimli“ (maškara) 93*n*
 šimla (kobyla) 98–101
 šišky 136
 — pšeničné 133
 — z vejražky 133
 Škaredá středa 32, 37, 99,
 123, 133, 141*n*, 199
 — hry 142
 — pořekadlo 142
 — „pučálka“ se strojí v hostinci
 142
 „šklibky“ 460
 „škráb“ viz střevíc 32
 škrobánek = skřivánek o Veli-
 konocích 269
 šlaháčka 253
 šmerkost 253
 šmerkous 254
 šmerkust 254
 šmigrúst (mrskačka) 258
 šnolec = deset pásem 33
 šolařka (pokladnice) 301*n*
 špadrnáčky tropiti 112
 „špány“ = hobliny z dubového
 dřeva 25–27
 Šperechta 81–83
 — na Štědrý den 482
 „špicování“ 260
 špich 37
 šplochan 132
 špulky 3
 špuněk 37
 „štědrá bába“ na Vysocku viz
 „bába štedrá“
 Štědrý den 25, 80–82, 483,
 493, 495, 506–515
 Štědrý večer 31, 51
 sv. Štěpán 504, 519*n*
 — patron koní 519
 — příslovi 520
 „štěpánování“, zábava 519
 „štěstí“ = prut z břízy 493
 štetinář (maškara) 86
 „štyMBERK“ (šplochan) 132
 Tabák šňupavý 31
 talíř majolikový 22
 tance 17
 — „hebavé“ 431
 tanec 16, 22*n*, 31, 37, 39, 52
 — „hanácká“ 432
 — „hrášek“ 309
 — hulan 44–45
 — „jatelinka“ 309
 — „káča“ 432
 — „kanafaska“ 432
 — „královniček“ 360*n*
 — „kyjový“ 44
 — masopustní 133
 — „minet“ 432
 — „na konopě a na len“ 107*n*,
 111*n*
 — na řádky 307
 — na sv. Řehoře 184
 — o vrkoč 129–130
 — při májích 281*nn*, 291*nn*
 — „růžek“ 432
 — „sedlácká“ 309
 tanec slunce 244
 — „starosvětská“ 308
 — „šátečková“ 432
 tkáči 42
 tlučení kohouta 533–563

- topinky 521
 tragače velikonoční 239
 trakárky 237
 trhanice 23
 trh mikulášský 462, 464
 trháni hlavy huse 113, 581n
 „trlice“ 42
 troud 19
 troudník 19
 tubač v průvodu mikulášském 454
 truňk na sv. Jana Evang. 520
 třesolky s hrachovou pučálkou, hračka 463
 sv. Tři krále 55, 61–80, 88, 153
 sv. Tři krále, psaní jmen a křížků a význam toho 62, 65–70
 tři králové 522–528
 tříkrálové hry viz hry tříkrálové
 „tříkrálové listky“ viz listky
 tříkrálové křížky viz křížky
 tříska 21, 26n
 „tříšňáci“ v průvodu mikulášském 454
 Tučný čtvrtek 107, 136
 tur 81
 Turci v průvodu mikulášském 456n
 turnaje 136
 tynovačka 254

 Ťopák 543
 ťukání o vejce 261–262

 Úsloví lidová 234
 úterý masopustní 80, 106, 133, 138, 140
 — deklamace 158n
 — pochovávání Bakchusa 161n
 — pranostika 111
 uzel, dar velikonoční viz Velikonoce

 Václav sv. 38
 valbisko, jeho úprava 263
 valbiště = valbisko 263
 „válení“ velikonočních vajec 259

 valchy velikonoční 239
 Valpurga sv., na její počtu se prý stavějí máje 274
 Vánoce 39, 55n, 154, 481–530
 — květy 510–513
 — stromek 496, 513–516
 vázané hospodáře (výklad) 382
 vdolák = poškozené vejce 259
 Vehtra baba (Pehtra) 81
 vejce barevná 256
 — barvená 247
 — dary 255n
 — na rosol 248
 — na „zprovodni“ neděli 248
 — „párky“ 257
 velikonoční, nápisy 251
 — veršiky 256, 258
 Velikonoce 165–269
 — viz honění Jidáše
 — hry s vejci 259–263
 — Jidáš na tragači 240
 — kraslice 245–253
 — křížky do obilí 268
 — polévání vodou 254, 258
 — pomlázka 253–258
 — pomlázkou omladit, národní obyčej 254
 — pomlázkové písně 254
 — pověry s vejci 248
 — říkadla 255
 — smích velikonoční 244
 — svěcení jídla v kostele 248
 — šmerkust 256n
 — tanec slunce 244
 — uzel od milé 260
 — zvony 239, 241
 Velký pátek, „honění Jidáše“ 237, 238
 — pálení Jidáše 238
 vepřek 533
 věnec obžínkový 391, 401
 — ze všelikého obilí 389
 věneček 296
 — na vajíčku velikonočním 247
 věnce na kříž 294
 věštba z třešňové větvičky 447n

 věštby z barvy kostí martinské husy viz sv. Martin
 — z květů o Vánocích 511nn
 větvičky třešňové o Vánocích 512nn
 vidlička dvoušpicová 22
 víno jedovaté 520n
 — se začíná na sv. Martina 426
 — svěceno na den sv. Jana Evang. 520n
 vinovačka 254
 „vinše“ 494n
 visutý krb viz krb visutý
 vítání Ježíška 482
 Vladislav král 1479 přikazuje vydati hřivnu stříbra střelcům ku ptáku 362
 vlk v masopustě 112
 voda o Velikonocích 254, 257
 „voděnie mnišek“, hra obdobná obchůzkám Lucek 477
 „vodkorky“ = tříska od kůry 23
 vodnice 19
 vodní muž (v ruk. Candela rhetoricae z r. 1418) 82
 volení krále mazancem 61
 vometač, kalíš 57, 60
 „voračky“ 136
 — lidové zábavy 136
 — masopustní 184
 — svatořehořské 184
 voskolky = vnitřní tříska 23
 vozy obžínkové r. 1836 na počest — korunovace krále českého a královny Marie Anny 387
 vrkač velikonoční 239
 vrkačka velikonoční 239
 vrkoč 15, 21
 — slavnost přástevníků 21
 — z těsta upečen a bohatě ozdoben 22
 „vrtač“ (maškara) 86
 „vrtání“ vřetenem 14
 vrzkač velikonoční 239
 vržďák velikonoční 239
 vřetánky 35
 vřetenko 34
 vřetenem 14, 34, 37, 42
 vybírání „na chromého“ 134
 „vyklapávání“ poledne 239

- „vynášení Pambička“, obyčej 242
- „vynášení smrti“ domněle polský obyčej 205
- „hra dětská“ (Balbín) 207
- „vynášení smrti“, hříšný obyčej 204
- na Družebnou neděli 204
- na Květnou neděli 204
- na Smrtnou neděli 204
- obřad prastarý 203
- písně 206, 209
- průvod a význam 203–232
- r. 1710 (Jan Jiří Středovský) 207
- r. 1617 v Partilciově Kalendaru hospodářském 206
- r. 1668, píseň (Bolelucký) 207
- r. 1590 v Postile Mart. Filad. Zámrszkého 206
- r. 1579 výroční obyčej 205
- úprava 223
- v Podskalí r. 1615 204
- výklad polských letopisců 205
- výklad Veleslavínův 205n
- vyvolávání krále viz letnice
- Vzkříšení slavnost 242
- Zábava cecilská 440
- katerinská 441
- zábavy na den sv. Mikuláše viz sv. Mikuláš
- o letnicích 273–365
- přástevníků 19n, 24n, 28–44
- velikonoční („smích“) 244
- zabíjačky 583
- záboj 42
- „zahradky“, hračka 462
- zajíček velikonoční, zvyk německý 268
- zavádka 300, 303n
- „závdavek na službu“ 519n
- „zavrtávání do máje“, posměšný obřad viz letnice
- zážinek 369
- Zelený čtvrtek 32
- „honění Jidáše“ 237n
- obchůzka „po Zeleným štvrtku“ 240
- pálení Jidáše 238
- „rachání“ 237
- zkazka slezská o stavění májů 274
- zkazky 13n
- o kraslicích 268n
- o tančícím slunci 244n
- „zlatá baba“ viz „baba zlatá“
- zlaté prasátko 83
- zlato 522, 528
- „zlý“ = čert 461
- „zprovodní neděle“ (první po Velikonocích) 248
- zvyk s vejci 248
- zrcadélko o Vánocích 481
- zvonění proti mračnům 274
- zvony na Nový rok 49
- na Zelený čtvrtek 239
- „zvony“ se rozvážou 241
- „zvony“ se zavážou 239
- zvyk anglický se jmelím 516nn
- „Žabí rozmluva“ viz píseň ž. r. „Žber“, maskara (13. prosince) 478
- žebrák ze slámy 520
- žerty hravé i dravé 25
- žerty manželů na sv. Štěpána 519
- žerty novoroční 49
- žerty přástevnícké 26, 43
- žerty při stínání kohouta 548n
- „žid s kozou“ ve Vohředlech 102
- židi v průvodu mikulášském 453, 455, 457

SEZNAM VYOBRAZENÍ

1. Kresba na vazbě: Tři králové z Nového Hrozenkova na Moravě. Volně podle fotografie Dr. V. Fabiana z majetku Národopisného oddělení Národního muzea
2. Kresba na titulu: Husar z masopustních průvodů / 5
3. Kresba na patitulu: Hanačka u kolovratu / 12
4. Záhloví: Přástevnice. Kresba z rukopisné bible Velislavovy z XIII. století / 15
5. Přástevnice. Dřevoryt z bible Severinovy, tištěné r. 1529 na Starém Městě pražském / 15
6. Vřeten s přeslenem z Postřekova na Chodsku. V majetku Národopisného oddělení Národního muzea / 17
- 7.–11. Zdobené přesleny z Chodska, ryté a oblétané cinem. Druhý a třetí přeslen je ze sbírek Národopisného oddělení Národního muzea, první, čtvrtý a pátý přeslen je překreslen podle ilustrace z původního vydání Veselých chvil / 17
12. Chodský přástevník / 19
13. Okrášlená přeslice k slavnosti „Dlouhá noc“ / 21
14. Vrkoč pro královnu „Dlouhé noci“ / 22
15. Chodská přeslice. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea v Praze / 23
16. Visutý krb z Chodska. Překresleno podle ilustrace z původního vydání Veselých chvil / 25
17. Svícen s fidibusy, jaký se používal v českých venkovských hospodách. Překresleno podle náčrtku Q. Mánesa, reprodukováného v původním vydání Veselých chvil / 26
18. Loučník a kované „zvíraky“ na louce z Výsocka. V majetku městského muzea ve Vysokém nad Jizerou / 27
19. Posuvný loučník k osvětlování při prástkách. Loučník překreslen podle kreseb Ad. Kašpara, reprodukováných v původním vydání Veselých chvil. Svěrák na louce je z Chodska; je též překreslen z ilustrací k původnímu vydání Zíbrtovy knihy / 29
20. Dětská hra na přadleny / 31
21. Kolovrat z Dačic na Moravě. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 35
22. Lamačka na lámání lnu a konopí. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 41
23. Hachle na česání lnu a konopí / 43
24. Motovidlo na motání napředené příze. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 43
25. Kresba na patitulu: Svatební koláč. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 47
26. Záhloví: Ponocný v Domažlicích / 49
27. Novoroční kolední proutek / 51
28. Novoroční koláč z koláčové slavnosti na moravském Slovácku. Překresleno podle fotografické reprodukce v původním vydání Veselých chvil / 52
29. Novoroční had ze Slovenska. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea v Praze / 53
30. Hra na bukač / 55
31. „Bukál“ z jižních Čech. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea.
32. Dva tříkrálové gratulační listky staročeské. Reprodukováno z ilustrací v původním vydání Veselých chvil. Ze sbírky lidových obrázků P. K. Procházky / 63
33. Sv. Tři králové z jižních Čech / 65
34. Sv. Tři králové na Chodsku. Překresleno volně podle fotografie v původním vydání Veselých chvil / 66

35. Sv. král Melichar. Lidová polychromovaná řezba z výklenku na domě ve Vodňanech. Z majetku Jana Herinka / 67
36. Tři králové z Kojetína / 71
37. Peruchy z Hrdel. Podle kreseb prof. Rozuma, reprodukovaných v původním vydání *Veselých chvil*, a podle Peruchy s maskou ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 83
38. Obchůzka s klibnou v okolí Milevska / 87
39. Hlava klibny. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 89
40. Brůna z Doksan s „Emánkem“. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 95
42. Klibna z okolí Krásné Hory a koza. Klibna podle kresby Fr. Racka, reprodukované v původním vydání *Veselých chvil* / 99
43. Hlava kozy. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 102
44. Medvěd s medvěďárem v masopustních průvodech / 104
45. Ověččené ostatkové právo ze Šlapanic u Brna: šavle ozdobená papírovými květy a stuhami. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 121
46. Ferule, odznak drába při ostatkovém právu hanácké chasy / 123
47. Vrkoč na dětskou masopustní zábavu na Opočensku. Překresleno podle ilustrace v původním vydání *Veselých chvil* / 130
48. Masky „Doktor Fous s Markytou“ z masopustních průvodů / 131
49. Masopustní věneček ze Soběslavi. Podle fotografie A. Žaluda / 137
50. Bakus na sudu. Volně podle kresby mladého Václava Brožíka z masopustních slavností v Košířích na „Mlynářce“ r. 1864 / 163
51. Kresba na patitulu: Voskem vykryvávaná vícebarevná kraslice. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 165
52. Záhlaví: Vynášení smrti na Smrtnou neděli / 167
53. Osoby z dětské hry o Sv. Dorotě z Hřiňové na Slovensku: čert, Deofil, král Fabricius, sv. Dorota a kat. Překresleno podle fotografické ilustrace v původním vydání *Veselých chvil* se změnami podle inscenace v divadle E. F. Buriana / 177
54. Řehořský voják. Podle inscenace lidových her v divadle E. F. Buriana / 185
55. Precílík na Liščí neděli ze Zbirovska. Podle fotografie Augustina Žaluda / 200
56. Babka pučálnice z pražských ulic v poštovní době. Překresleno volně podle reprodukce rytiny z r. 1787 v původním vydání *Veselých chvil* / 202
57. Topení smrti o Smrtné neděli / 207
58. Smrtka ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 210
59. Smrtka ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 211
60. Smrtka z Novosedel u Lomnice nad Lužnicí. Podle fotografie z majetku národopisného oddělení Národního muzea / 212
61. Lito ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 213
62. Lito z Týna nad Vltavou. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 215
63. Lito z Orechova u Brna. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 222
64. Smrtka z vaječných skořápek z Orechoviček u Brna. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 223
65. Chlapec s „beranem“ / 233
- 66.–69. Velikonoční pečivo: Jidáš, slepička a kolečko z Jistebnice u Tábora a růžička z Dřínova u Velvar. Podle fotografie Aug. Žaluda / 235
70. Velikonoční pečivo Jidáš z Jistebnice. Podle fotografie Aug. Žaluda / 236
71. Velikonoční klapačka ze Semil. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 237
72. Velikonoční rehtačka ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 237
73. Velikonoční trakař s panákem z okolí Strážnice na Moravě. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 239
74. Škrabaná kraslice / 245

- 75.–76. Škrabané kraslice z Kobyl u Českého Dubu a z Dubňan u Kyjova / 245
77. Škrabaná kraslice ze Stavěšic u Kyjova / 246
78.–79. Dvě škrabané kraslice z Dubňan u Kyjova / 246
80.–81. Dvě voskem vykrývané jednobarevné Kraslice z Mrákova u Domažlic / 247
82. Voskem vykrývané kraslice / 247
83.–85. Tři moravské voskem vykrývané několikabarevné kraslice z Velké u Strážnice, ze Vsetína a od Uherského Hradiště / 248
86. Voskem vykrývaná kraslice / 249
87.–88. Voskem vykrývané kraslice z Kutné Hory a z Kunovic na Moravském Slovácku / 249
89.–91. Tři voskem vykrývané jednobarevné kraslice z Kamenného Malíkova v jižních Čechách / 250
92. Voskem vykrývaná kraslice / 251
93.–94. Dvě voskem vykrývané kraslice z Moravy / 251
95. a 97. Dvě moravské voskem vykrývané kraslice / 252
96. Kraslice zdobená reliéfním ornamentem z barevného vosku / 252
Číslo 74–87, 92–96 jsou podle kraslic ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea.
Číslo 88–91, 93–95 a 97 jsou podle obrázků kraslic z původního vydání Veselých chvil.
98. Velikonoční pomlázky z Čech a Moravy. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 255
99. „Škrobánek“ naděluje / 267
100. Pečivo ptáček z Jistebnice. Podle fotografie Aug. Žaluda / 269
101. Kresba na patitulu: Král z jízdy králů / 271
102. Záhloví: Máje v Pojizeří / 273
103. Ověšená májka na lipovém talíři / 285
104. Máje na štítu. Statek z Rohanova v jižních Čechách. Podle fotografie z díla Z. Wirtha „Umění československého lidu“ / 294
105. Slováčtí chlapi na májích / 316
106. Praporečník z „Jízdy králů“ z Moravského Slovácka / 347
107. Úbor krále z „Jízdy králů“ z Moravského Slovácka / 351
108. Královničky / 355
109. Ozdobená májka pro královničky / 359
110. Špička: Kuše / 365
111. Kresba na patitulu: Žnečka s obžinkovým věncem / 367
112. Záhloví: Žně / 368
113. Žně. Obrázek ze žní z bible Severinovy z r. 1529 / 370
114. Žnečka. Obrázek z českého rukopisu ze XIV. století. Obrázky č. 111 a 112 reprodukovány z ilustrací původního vydání Veselých chvil / 371
115. Vyřezávaný roubík na vázání snopů z Vodňan v jižních Čechách. Z majetku J. Herinka / 373
116. Vůz s výbavou nevěsty z Prácheňska. Podle soudobé malby ze zvykoslovných slavností při korunovací r. 1836, reprodukované v prvním vydání Veselých chvil / 386
117. Poslední snop zvaný „zlatá baba“ z Pardubicka. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 388
118. Poslední snop ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 389
119. „Dožinkové slunce“ z Pardubicka. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 393
120. Chodka s dožinkovým věncem / 397
121. Obžinkový věnec z ovesných klasů z Nového Hrozenkova na Moravě. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 401
122. Valašská žnečka s obžinkovým věncem / 410
123. Dvě obžinkové ozdoby pletené ze slámy a klasů. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 411

124. Ozdobený srp k obžínkám. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 421
125. Kresba na patitulu: Sv. Mikuláš z mikulášských trhů v Klatovech. Ze sbírek městského muzea v Klatovech / 423
126. Záhloví: Statek v Kolném u Lišova v Čechách. Použito fotografie reprodukované v díle Zd. Wirtha „Umění československého lidu“ / 425
127. Martinský rohlík. Podle kresby v původním vydání Veselých chvil / 427
128. Pečivo „dušičky“ neb „kosti“ / 427
129. Svatomartinská husa / 439
130. Věštění u kurníku na svátek sv. Ondřeje / 443
131. „Barborka“ z Rataj. Podle fotografie Št. Dvořáka reprodukované v původním vydání Veselých chvil / 444
132. „Barborka“ s „fakulkou“ z Roudnice. Podle popisu a kreseb prof. K. Rozuma v původním vydání Veselých chvil / 445
133. Obchůzka sv. Mikuláše s andělem / 453
- 134.–138. Maškary z mikulášského průvodu: laufr, pán, paní, Turek, pachole / 457
- 139.–142. Maškary z mikulášského průvodu: sv. Mikuláš, husar, dragoun, táta / 458
- 143.–147. Maškary z mikulášského průvodu: Kuba, máma, hajduk, klapačka, smrt / 459
Obrázky 134–147 podle kreseb mikulášských průvodů ve Sloupnici před více než 100 lety od J. Šplíhala, rolníka z Chotěšín a Jana Doubravy ze Sloupnice Horní. Obrazy byly reprodukovány v původním vydání Veselých chvil.
148. Pernikářská forma, vyřezávaná ve dřevě: miminko. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 463
149. Dřevěná vyřezávaná forma na perníkové srdce. Ze sbírek městského muzea v Kutné Hoře / 464
150. Pernikářské formy: miminko a jablíčka. Ze sbírek městského muzea v Kutné Hoře / 465
- 151.–153. Dárky z mikulášského trhu v Klatovech: svět, trezolka a zahrádka. Podle Zibrtoých popisů a podle kreseb z původního vydání Veselých chvil / 466
- 154.–155. Dětské hračky ze dřeva: panenka s máselnicí a píšťalka v podobě kohoutka. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 469
156. Mikulášská nadílka / 470
157. „Ambrož“ honí děti. Podle popisu a kresby prof. K. Rozuma v původním vydání Veselých chvil / 473
158. Lucky z Budějovicka. Podle popisu a kresby prof. K. Rozuma v původním vydání Veselých chvil / 475
159. „Ježek“ neboli „svět“ z mikulášských trhů v jižních Čechách. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 478
160. Kresba na patitulu: Slováček s betlémem / 479
161. Záhloví: Koledníci / 481
162. Štědrovečerní hračka z ořechové skořápky: voziček / 482
163. Štědrovečerní panák ze sušeného ovoce / 483
164. Želvička z ořechové skořápky / 484
165. Kolébka z ořechové skořápky / 485
Obrázky 162–165 podle kreseb v původním vydání Veselých chvil.
- 166.–170. Vánoční pečivo z Vizovic na Valašsku: jezdec na koníčku, ptáček, koníček, panna a vodní panna. Podle fotografie Aug. Žaluda / 486
- 171.–173. Figurky k jesličkám: pastýř a selka z Příbora a sedlák s putnou z Ústí nad Orlicí. Všechny tři figurky ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 487
174. Sv. král Baltazar z jesliček. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 488
175. Ovečky z Vocílkova betlému z moučné praše. Ze sbírek městského muzea v Klatovech / 495

176. Chlapec u jesliček / 496
177. Pastýř ze slovenských jesliček. Lidová řezba ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 497
178.–179. Betlémský dům a Jezulátko k jesličkám Ant. Veselého, horníka z Příbrami / 499
180.–182. Dvě figurky a oslík z těsta z jesliček Ant. Veselého, horníka z Příbrami / 501
183.–184. Koza a ovečka. Vyřezávaná zvířátka z jesliček z Moravského Horácka. Ze sbírek národopisného oddělení Národního muzea / 502
185. Malé jesličky z vánočních trhů v Klatovech. Ze sbírek městského muzea v Klatovech / 503
186. Vánoční snítka jmelí / 516
187. Štědrovečerní zlaté prasátko / 518
188. Kresba na patitulu / 531
189. Záhlaví: Vchod do českého statku / 533
190. Družičky vedou na stuhách kohouta k soudu a popravě. Podle kresby rolníka V. Voleského ze Zhoře u České Třebové, reproduované v původním vydání Veselých chvil / 537
191. Tlampačův soud nad kohoutem / 539
192. Oděv kata při stínání kohouta. Podle kresby V. Voleského z původního vydání Veselých chvil / 541
193. Shazování kozla s věže. Reprodukce staré dřevorezby z knihy B. Paprockého: *Diadochus* (1602) reproduované v původním vydání Veselých chvil / 575
194. Špička / 586
195. Špička / 640

Nové vydání Zíbrtových Veselých chvil, uspořádané Zdenou Hochovou-Brožíkovou, bylo připraveno k tisku v roce 1942. Pro nedostatek křídového papíru pro autotypickou reprodukci obrázků bylo nutno omezit obrazový doprovod na pérovky zalamované do textu, ačkoli byl pořadatelkou nového vydání sebrán dosti rozsáhlý soubor většinou dosud nepublikovaných dokumentárních fotografií.

Z původních ilustrací v prvním vydání Veselých chvil bylo možno použít jen málo obrázků, a to z několika důvodů. Nebylo jednak možno použít autotypické reprodukcce, jednak také reprodukce i tisk původních ilustrací v publikaci již čtyřicet let staré nebyly té úrovně, aby zaručovaly úspěšné nové použití. Také nejednotnost reprodukce, velikostí, druhů grafického provedení, i různého původu štočků v prvním vydání Veselých chvil, způsobené použitím již hotových štočků z Českého lidu a příbuzných publikací ztěžovala možnost většího využití původního obrazového materiálu, jinak celkem bohatého, důležitého a často nenahraditelného, protože k mnohým štočkům nelze již najít původní originální předlohy.

Z těchto předpokladů a podmínek vycházel obrázkový doprovod nového vydání. Bylo nutno mnohé obrázky z původního vydání jednotně překreslit a to s určitou volností vůči předloze, nebo je rekonstruovat podle Zíbrtových popisů. Těchto obrázků je asi šedesát. Největší část obrázků byla pořízena nově na základě studia v národopisném oddělení Národního muzea (65 obrázků) a použitím nového fotografického materiálu sebraného pořadatelkou a jiných pramenů (35 obrázků). Zbývající malá část je spíše rázu ilustračního a výzdobného, hlavně na titulním listě, na některých patitulech a záhlavích oddílů a v koncových špičkách.

Obrázkový doprovod k novému vydání Zíbrtových Veselých chvil si nedělá nároky na dokonalé obrazové zpřístupnění bohatých dokladů lidové zvykoslovné tvorby, jak je zpřístupňují studie jiné, speciálně zaměřené k dokumentům věcným a kladoucí hlavní důraz na obsáhlý soubor obrazových příloh. Spíše chtěl jen v daných mezích ilustrovat a oživit rozsáhlou knihu, jejíž těžiště je hlavně v obsažném sebrání literárních dokumentů, knihu, ve které Zíbrt nechtěl vytvořit vědeckou studii o lidové tvořivosti a životě lidu v minulosti, nýbrž spíše rozlehlý živý obraz života lidu, prožívaného v rytmu přírodního a církevního roku.

Nové vydání Zíbrtových Veselých chvil bylo ovšem za války znemožněno, stejně jako tomu bylo u většiny českých knih, probouzejících lásku k českému lidu a jeho minulosti. Dochází k němu teprve nyní, a to v původním výtvarném zpracování z roku 1942.

Nakonec musím ještě poděkovat jak nakladatelství Vyšehrad za všestrannou péči věnovanou knize, která byla s velkými překážkami tak dlouho připravována, tak i pořadatelce díla Zdeně Hochové-Brožíkové za laskavé poskytnutí obrazového materiálu i za cenné rady a milou spolupráci. Zároveň pak vyslovuji dík správě národopisného oddělení Národního muzea, která mi umožnila v nepříznivých poměrech za války studium materiálu a literatury.

Jan Herink

OBSAH

Úvod	7

I. PŘÁSTKY

Toč se a vrč, kolovrátku

Z dějin přástek	14
Moravské přístky	34
Slezské přidky	42

II. MASOPUST

Masopust držíme...

Nové léto	49
Chození s bukačem	54
Chození s kališem a „babi večer“	57
Na Tři krále	61
Lidé přestrojení ve zvířata	80
Perechta	81
Klibna	88
Obchůzky s brúnou	91
Chození s koníčkem na Netolicku	96
Šimla, lucka, kobyla	98
Koza, kozel	101
Medvěd	103
Pro úrodu konopí a lnu	108
Chození s vlkem	112
Zábavy řezníků o masopustě	112
„Kolední“ hry jihočeské o masopustě ..	113
Ostatkové právo	120

Z bývalých zábav masopustních

Chodské prahůdky	127
Šedivek na Bolešlavsku	128
Dětský tanec o vrkoč	129
Doktor Fous a Markyta v masopustním průvodu na Sušicku	131

Smišené maškary v Milevsku	131
Šplochan v okolí Nymburka	132
Fašankáři na Moravě	132
Vybírání „na chromého“ čili „kozelka“ ve Slezsku	134
Chození s „djablem“ ve Slezsku	134
Chodění s rožnem na Slovensku	135
Konec masopustu	136
Popeleční středa	141
Pytlový čtvrtek	143
Masopustní hry	143
Hra ze XVI. století	144
Hra z konce XVI. století	149
Hádka Masopusta s Postem	151
Jiří Volný, Larva masopustu	153
Hra z Třebíče	155
Hry z Jíkve u Nymburka	157
Salíčka na Kolínsku	159
Hra z Kolínska „Nesem žalost, nesem smutek, že masopust brzy utek“	160
Pouliční Bakus v Milevsku	161
V pražských pivovarech	163

III. VELIKONOCE

Smrt nesem ze vsí... Pomlázka se čepejří...

Chození Blažejem	167
Chození s Dorotkou	170
Hra o sv. Dorotě	170
Na sv. Řehoře	184
První neděle postní (Invocabit)	199
Druhá neděle postní (Reminiscere)	201
Třetí neděle postní (Oculi)	201
Čtvrtá neděle postní (Laetare)	201
Pátá neděle postní (Judica)	203
Květná neděle	232
Pašijový týden („křtání, řehtání, rochání, hrčení“)	235

Ježíškovy matičky	241
Velikonoční smích	244
Kraslice	245
Pomlázka	253
Hry s vajíčky	259
Dětská pomlázka	263
Zábavky dětské	268

IV. LETNICE

Vyletěl sokol na zelený bor...

Zábavy o letnicích	273
O stavění májů	274
Stáří májů	276
Stavění májů v Čechách	276
Zavrtávání do máje	297
Hastroš na máji	297
Stavění májů na Moravě	298
Ochoz krále a králky	322
Stínání a honění krále	326
Jízda králů na Moravě	346
Rusadlnie sviatky na Slovensku	353
Králky, králenky, královničky	354
Písňe kráľenské	357
Návod ke „Královničkám“	360
Král ptačí	361

V. OBŽÍNKY

Žněte, žněte, dobře zažínajte...

Žně	368
Vázané hospodáře	382
Obžínky, dožínky – Staročeské obžínky ..	382
Při korunovaci r. 1792 a 1836 v Praze ...	383
Hody v Bubenči	387
Obžínky v Čechách	388
Obžínky Královéhradecka	399
Dožínky na Moravě	401
Žnivý obid ve Slezsku	415
Požatevné obřady na Slovensku	417
Dočesná, dočesky	419

VI. PODZIM

Den se krátí, noc se dluží...

Na sv. Martina	425
Cecilka a Kateřinská zábava	440
Zábavné věštby o ženitbě a vdavkách	
na sv. Ondřeje	441
Barborky	443
Na sv. Mikuláše	453
Chození s Matičkou	470
Ambrož honí děti	471
Na sv. Lucii	471
Žber chodil 13. prosince	478

VII. VÁNOCE

Hoj, ty Štědrý večere...

Vánoce	481
Jesličky, betlém	496
Živé jesličky. Staropražský obrázek	
z čtyřicátých let 19. století	498
Jesličky a hry s jesličkami	503
Na svatého Štěpána	519
Na sv. Jana Evangelistu	520
Na den Mláďátek	521
Staročeská hra ze 17. století Actus pobožný	
o narození Syna Božího, Pána našeho	
Ježíše Krista.	
Napsal V. F. Kozmanecius	522

VIII. NA TOM NAŠEM DVOŘE...

Berane, škope, kdes poděl chlope?

Stínání a mlácení kohouta	533
Mlácení kačera, slepic	564
Stínání beránka	565
Shazování kozla	574
Trhání hlavy husám	581
Strílení medvěda	582
„Kšaft vepřka Korokota“	583

Poznámky: literární prameny

a vysvětlivky	587
Věcný rejstřík	617
Seznam vyobrazení	631

ČENĚK ZÍBRT

veselé chvíle v životě lidu českého

Uspořádala, doplnila, úvodem, poznámkami a věcným rejstříkem opatřila Zdena Hochová-Brožíková. Obrázky nakreslil Jan Herink

Obálku, vazbu a grafickou úpravu navrhl Vladimír Verner

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., v Praze roku 2006
jako svou 740. publikaci. Podle osnovy Antonína II. Hořánka.

Vydání druhé. AA 48,91. Stran 640.

Redigovala Blanka Koutská. Odpovědná redaktorka Marie Válková.

Výtiskla tiskárna Ekon, Jihlava. Doporučená cena 498 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz, www.ivysehrad.cz

ISBN 80-7021-624-7

